ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ.

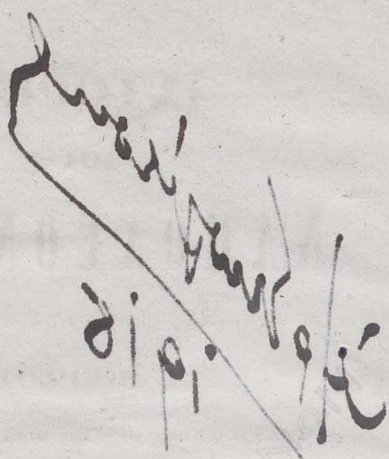

Πᾶν ἀντίτυπον, μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν μου, θεωρεῖται κλοπιμαῖον· ὁ δὲ κάτοχος αὐτοῦ θέλει ἐγκαλεῖσθαι ἐπὶ παραποιήσει.

BUZ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

Ἐπιμελῶς ἐραγισθεῖσα ἐκ τῶν τοῦ

Α. ΘΙΕΡΣΟΥ

ΓΑΛΛΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ.

(Histoire de la Révolution Française, et histoire du Consulat et de l'Empire par A. Thiers).

ΥΠΟ

ΧΡΗΣΤΟΥ Σ. ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ,

Ταγματάρχου.

ΤΟΜΟΣ ΕΚΤΟΣ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΥΓΗΣ.

(Ὁδὸς Εὐριπίδου οἰκία Ι. Χαλκοκονδύλη).

1860.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ

Ἀπόκλεισε ἀφοσιωθῆναι ἐκ τῶν τοῦ

Α. ΘΙΕΡΣΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΣΤΕΡΓΑΜΑΤΩΝ.

Histoire de la Révolution Française, et histoire du
Consulat et de l'Empire par A. Thiers).

ΤΟΜΟΣ

ΧΙΛΙΑΝΤΟΣ.

Τιμᾶται δρ.

ΤΟΜΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΥΓΗΣ.

(Ὁδὸς Ἑρμοῦ ἀριθ. 1. Χαλκογράφειον).

1860.

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

Παραλυσία τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ πανταχοῦ. — Προτάσεις περὶ εἰρήνης. — Πολιτικαὶ ταραχαὶ ἐν Γαλλίᾳ. — Νέαι πολεμικαὶ παρασκευαὶ τοῦ Ναπολέοντος. — Εἰσβολὴ τῶν συμμάχων εἰς Γαλλίαν. — (Τέλος τοῦ 1813).

Τοῦ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ ὁ στρατὸς ἐπανελθὼν εἰς τὸν Ῥῆνον μετὰ τὴν ἐν Λειψίᾳ μάχην, διέκειτο ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει. Ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρά, οὖσα ἐκ 40 χιλιάδων ἀνδρῶν, κατήντησεν εἰς 10 χιλιάδας· τὰ δὲ ὑπὸ τὸν Οὐδινὸν, Ρεϋνιέρον, Ὠγερὼ καὶ Βερτράνδον σώματα, συναθροισθέντα ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ στρατηγοῦ Μοράνδου, μόλις συνέκειντο ἐκ 12 χιλιάδων μαχίμων ἀνδρῶν, καθ' ἣν ἡμέραν εἰσῆλθον εἰς Μαγοντίαν, ἧς τὴν ὑπεράσπισιν ἀνέλαβον. Τὰ σώματα τοῦ Μαρμῶντος καὶ Νέϋ, ὄντα προσδιωρισμένα νὰ ὑπερασπίσωσι τὸν Ῥῆνον ὑπ' αὐτὸν τὸν στρατάρχην Μαρμῶντα, συνέκειντο μόνον ἐξ ὀκτὼ χιλιάδων μαχίμων ἀνδρῶν. Ὡσαύτως καὶ τὰ ἕτερα σώματα ὑπὸ τὸν Βίκτορα, Μαγδονάλδον καὶ Λωριστῶνα μόλις εἶχον ὑπὸ τὰ ὅπλα 14 χιλιάδας ἀνδρῶν. Ὅλον δὲ τὸ ἱππικὸν κατήντησεν εἰς 10 χιλιάδας ἀνδρῶν, ἐξ ὧν μέγα μέρος ἦτον ἄνευ ἵππων. Τὸ σῶμα τῶν Πολωνῶν σχεδὸν ἦτον ἠφανισμένον. Τέλος πάντων πλῆθος ἀόπλων καὶ ἀσθενῶν στρατιωτῶν παρηκολούθει τὸν γαλλικὸν στρατὸν, διασπεῖρον πανταχοῦ τὸν τρόμον. Τοῦτο

ἦτο σχεδὸν μία δευτέρα ὑποχώρησις ἐκ τῆς Ρωσσίας, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἤδη ἔμενον 60 χιλιάδες μαχίμων ἀνδρῶν, καὶ ὅτι ἀντὶ νὰ γίνηται ἡ ὑποχώρησις εἰς τὴν ἀναστατωμένην Γερμανίαν, ἐγένετο ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ, ἔνθα ὁ γαλλικὸς στρατὸς εὗρισκε μικρὰν ἀνακούφισιν τῶν δεινῶν του. Ἡ ἐν Μόσχᾳ καταστροφὴ τοῦ Ναπολέοντος ἐδύνατο ν᾽ ἀποδοθῇ εἰς συμφορὰν μεγάλην, ὡς τὰ συμβάντα τῶν μεγάλων ἐθνῶν, ἀλλ᾽ ἡ ἐκστρατεία τοῦ 1813, διαδεχθεῖσα τὴν τοῦ 1812, ἐσήμαινε τὴν παντελῆ καταδρομὴν τῆς τύχης καὶ τὴν καταστροφὴν συστήματος, ἔχοντος καθ᾽ αὑτοῦ τὸ συμφέρον, ὡς καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον, τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, ὥστε ἡ εὐρυτέρα περίνοια δὲν ἐδύνατο ν᾽ ἀνθέξῃ ἐναντίον τῆς φορᾶς ταύτης τῶν πραγμάτων. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Ἱσπανίᾳ ἦσαν εἰς τὴν αὐτὴν κακίστην κατάστασιν.

Ὁ πρίγκηψ Εὐγένιος, ἔχων ἐντολὴν νὰ ὑπερασπίζῃ τὰς Ἰουλιανὰς Ἄλπεις, μόλις ἐδυνήθη νὰ συναθροίσῃ 50 χιλιάδας στρατοῦ ἀπὸ 80 χιλιάδων, ἃς ἔπρεπε νὰ ἔχῃ, ἐξ αὐτῶν δὲ μάλιστα οἱ Κροάται καὶ οἱ Ἰταλοὶ καθεκάστην ἐλειποτάκτουν. Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον (1813), ὅτε ἦλθον οἱ Αὐστριακοὶ κατὰ τοῦ Εὐγενίου, ἠναγκάσθη οὗτος νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Ταγλιαμέντον. Ἡ ἀποσκίρτησις τῆς Βαυαρίας ἤνοιξεν ὅλας τὰς πύλας τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Αὐστρίαν, ὅπερ ἠνάγκασε τὸν Εὐγένιον νὰ διαμοιράσῃ εἰς δύο σώματα τὸν στρατόν του. Ὁ Ναπολέων, γνωρίζων ἐκ τῶν προτέρων αὐτοῦ πολέμων τῆς Ἰταλίας τὴν χώραν ταύτην καλῶς, ἔδωκεν εἰς τὸν Εὐγένιον ἀκριβεῖς ὁδηγίας. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ νὰ δανεισθῇ τις τὰς ἰδέας καλοῦ στρατηγοῦ, πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν περὶ τὴν ἐκτέλεσιν δραστηριότητα αὐτοῦ. Ὁ Εὐγένιος λοιπὸν, μὴ ὢν Ναπολέων, δὲν ἐδυνήθη νὰ ἐκτελέσῃ καὶ τὰ σχέδια αὐτοῦ, ὥστε μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς Αὐστριακοὺς, ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Βερώνην, ὅθεν ἐκδραμὼν πολλάκις κατεπολέμησε τοὺς Αὐστριακοὺς, ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο ν᾽ ἀνθέξῃ εἰς τὰς ἐπαναστάσεις τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ, ὑποκινουμένας ὑπὸ τῶν Ἄγγλων διὰ τοῦ κλήρου. Περιέμενε βοηθείας παρὰ τοῦ Μυράτου, ἀλλὰ καὶ

οὗτος μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ Ναπολέοντος ἐν Λειψίᾳ ἀμφεταλαντεύετο. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ὄντων τῶν πραγμάτων τοῦ Ναπολέοντος, ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, ὅστις ἦτο πενθερὸς τοῦ Εὐγενίου, ἐξαπέστειλεν ἕνα τῶν ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς του πρὸς αὐτὸν ἵνα τὸν πληροφορήσῃ περὶ τῆς ἀποσκιρτήσεως τῆς Βαυαρίας ἐκ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς συναφθείσης συμμαχίας τῶν Δυνάμεων, προτείνων αὐτῷ ὅτι ἂν ἤθελε καὶ οὗτος νὰ ἀσπασθῇ τὴν συμμαχίαν, ἤθελεν ἔχει ἓν δουκάτον νὲ Ἰταλίᾳ. Ἀλλ᾽ ὁ πρίγκηψ Εὐγένιος, καίτοι ἀγαπῶν τὴν οἰκογένειάν του, ἥτις ἔμελλε νὰ στερηθῇ τῆς προσφορᾶς ταύτης, ἀπήντησεν εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τῆς Βαυαρίας ὅτι, ὀφείλων τὰ πάντα εἰς τὸν Ναπολέοντα, θέλει μείνει πιστὸς εἰς αὐτὸν, καὶ ὅτι οὐδέποτε ἤθελεν ἔλθει εἰς Μόναχον πρὸς τὸν πενθερόν του, φρονῶν ὅτι οὗτος ἤθελεν ἀγαπήσει μᾶλλον γαμβρὸν ἄνευ θρόνου ἢ γαμβρὸν ἄτιμον. Ταῦτα δὲ πάντα ἀνήγειλεν ὁ Εὐγένιος πρὸς τὸν Ναπολέοντα.

Ἐν δὲ τῇ Ἱσπανίᾳ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο, 1813, τὰ πράγματα ἔβαινον εἰς χειροτέραν κατάστασιν· ἐρρέθη ἐν τῷ προλαβόντι τόμῳ (α) ὅτι ὁ Ναπολέων, μετὰ τὴν ἐν Βιττορίᾳ μάχην ἐρεθισθεὶς κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἱσπανίας, ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωσὴφ, διώρισε τὸν στρατάρχην Σοῦλτον ὡς ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ ἐν τῇ Ἱσπανίᾳ ἵνα ἐπανορθώσῃ τὰ ἐκεῖ πράγματα. Ὁ στρατάρχης οὗτος, ἅμα ἀφιχθεὶς εἰς Ἱσπανίαν, ἐν πρώτοις δι᾽ ἡμερησίας διαταγῆς του κατέκρινε τὰς πράξεις τοῦ Ἰωσὴφ, διακηρύττων ὅτι ἡ ἀνικανότης καὶ ἡ δειλία τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἐκεῖ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἐπροξένησεν ἁπάσας τὰς ἀποτυχίας· μετὰ δὲ ταῦτα ὠργάνισε τὰ ἐκεῖ γαλλικὰ στρατεύματα εἰς μεραρχίας, διορίσας ἱκανοὺς διοικητὰς αὐτῶν, καὶ διαμένων μετὰ 70 χιλιάδων στρατοῦ παρὰ τοῖς γαλλικοῖς μεθορίοις ἐν τῇ Πομπηϊουπόλει τῆς ἐπαρχίας Νοβάρας, ἐνησχολεῖτο ν᾽ ἀνακτήσῃ τὰς ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐγκαταλειφθείσας ἱσπανικὰς ἐπαρχίας. Ὁ δὲ Βέλιγκτων, περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουλίου

(α) Ὅρα Τόμ. Ε'. σελ. 103.

(1813) συναθροίσας πλέον τῶν 100 χιλιάδων στρατοῦ, κατέλαβεν ἰσχυράν τινα θέσιν παρὰ τῷ γαλλικῷ στρατῷ. Ὁ Σοῦλτος εἰς μάτην ἀπεπειράθη νὰ προσβάλῃ αὐτόν· μετὰ δὲ δύο ἰσχυρὰς μάχας, καθ' ἃς ἀπωλέσθη ἑκατέρωθεν μέγας ἀριθμὸς ἀνδρῶν, ὁ στρατάρχης Σοῦλτος ἀπολέσας πλέον τῶν 20 χιλιάδων ἀνδρῶν ἠναγκάσθη κατὰ τὸν προσεχῆ Ὀκτώβριον νὰ ὑποχωρήσῃ ἐντὸς τῶν γαλλικῶν μεθορίων, ἄτινα ἔμενον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἄγγλων, τῶν Ἱσπανῶν καὶ τῶν Πορτογάλλων, ὄντων κυρίων νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν γαλλικὴν χώραν.

Ἡ κατάστασις λοιπὸν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ πανταχόθεν ἦτον ἀθλία· πρὸς τὸν Ῥῆνον 50—60 χιλιάδες γαλλικὰ στρατεύματα, ἀπηυδημένα ἐκ τῶν κακουχιῶν τοῦ πολέμου καὶ παρακολουθούμενα ὑπὸ ἀπείρων καθυστερούντων καὶ ἀσθενῶν, ἔμελλον ν' ἀντισταθῶσι κατὰ 300 χιλιάδων συμμαχικοῦ στρατοῦ· ἐν Ἰταλίᾳ 36 χιλιάδες παλαιῶν καὶ νεοσυλλέκτων στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν Εὐγένιον ἐπολεμοῦντο πρὸς τὸν Ἄθεσιν ποταμὸν ὑπὸ 60 χιλιάδων Αὐστριακῶν· ὁ Μυράτος ἐν Νεαπόλει προὐτίθετο νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν μετὰ τοῦ Ναπολέοντος συμμαχίαν· εἰς τὰ Πυρηναῖα ὄρη, ἀφ' ἑνὸς 50 χιλιάδες γηραιῶν καὶ ἀπηυδημένων στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν στρατάρχην Σοῦλτον, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἕτεραι 25 χιλιάδες ὑπὸ τὸν στρατάρχην Σουσσέτον, κατεπολεμοῦντο ὑπὸ 170 χιλιάδων ἀγγλικῶν, ἱσπανικῶν καὶ πορτογαλλικῶν στρατευμάτων. Ὁμολογητέον δὲ ὅτι ὁ Ναπολέων πολλάκις ἐγνώριζε νὰ ἐφευρίσκῃ νέας δυνάμεις, ἀλλ' οὐδέποτε εὑρέθη εἰς τοσαύτην ἀμηχανίαν· πλέον τῶν 150 χιλιάδων ἐκ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἦσαν διεσκορπισμέναι εἰς τὰ φρούρια τῆς Εὐρώπης· ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ δὲν ἔμενον εἰμὴ κατηφανισμένα στελέχη τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐν διαστήματι τριῶν μηνῶν δὶς καὶ τρὶς ἀνεπληρώθησαν ἐκ νεοσυλλέκτων· ὑπῆρχον μὲν πολλοὶ παλαιοὶ ἀξιωματικοὶ καὶ ὑπαξιωματικοὶ εἰς τὰ σώματα τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ μὴ ἔχοντες καιρὸν οὗτοι οὔτε νὰ γυμνάσωσι τοὺς νεοσυλλέκτους, οὔτε νὰ τοὺς ἐνδύσωσιν, ἠναγκάζοντο καθ' ὁδὸν νὰ πράττωσι

τοῦτο Ἅπαντα δὲ τὰ ἐν Γαλλίᾳ φρούρια ἦσαν ἄνευ τροφῶν, ἄνευ πολεμεφοδίων καὶ ἄνευ ἱκανῶν φρουρῶν· οὕτως ἅπασα ἡ Γαλλία εὑρέθη τότε ἀπροφύλακτος. Τὰ δημόσια ταμεῖα, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἦσαν τοσοῦτον πλούσια, εἶχον καταντήσει σχεδὸν κενά· ἡ δὲ ἠθικὴ κατάστασις τῆς Γαλλίας, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ ὑλικὴ, ἦτον ἀθλιεστάτη. Ὁ στρατὸς, πεισθεὶς ὅτι ἕνεκα τῆς μωρᾶς πολιτικῆς τοῦ Ναπολέοντος ἔχυνε τὸ αἷμά του, ἐδείκνυεν ἀναφανδὸν τὴν δυσαρέσκειάν του, μ' ὅλον ὅτι πάντοτε ἦτο πρόθυμος νὰ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῆς τιμῆς του. Ὁλόκληρον δὲ τὸ γαλλικὸν ἔθνος ἦτον ἠρεθισμένον κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, διότι μετὰ τὰς ἐν Λουτζένῃ καὶ Βωτζένῃ μάχας οὗτος δὲν ἠθέλησε νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην· ἀπολέσαν δὲ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνθουσιασμὸν, εἰ καὶ οὐδέποτε ἐβασίζετο εἰς τὴν φρόνησιν αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντοτε ἐνόμιζεν αὐτὸν ὡς ἀήττητον, ἀηδίαζε τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ, στηριζομένην πάντοτε ὑπὸ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως· φοβούμενον δὲ τὸ πλῆθος τῶν προσερχομένων ἐχθρῶν, ἀπηλπίσθη, καθ' ὃν καιρὸν ἔπρεπε νὰ ἐνθουσιασθῇ, ὡς κατὰ τὸ 1792, ἵνα σωθῇ. Ἐὰν ταῦτα πάντα ἐγνώριζον οἱ σύμμαχοι, οὐδεμίαν στιγμὴν ἤθελον μένει παρὰ τὸν Ῥῆνον, ἀλλὰ πάραυτα ἤθελον εἰσβάλει εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἀκαιρωτὶ σνεδὸν ἤθελον φθάσει εἰς Παρισίους. Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι ἀπηυδημένοι καὶ οὗτοι ἐκ τῶν ὑπερβολικῶν κόπων, οὓς κατέβαλον εις τὰς τελευταίας ἐκστρατείας, εἰ καὶ νικηταὶ, ἀπεφάσισαν μ' ὅλον τοῦτο νὰ σταματήσωσι παρὰ τὸν Ῥῆνον, ὅπερ ἐδείκνυεν ὅτι ἡ τύχη ἤθελε καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην νὰ βοηθήσῃ τὴν Γαλλίαν, διότι οἱ σύμμαχοι, ἀναλογιζόμενοι τὴν προτέραν δύναμιν τῆς Γαλλίας, δὲν ἐτόλμων νὰ εἰσβάλωσιν εἰς αὐτήν· πρὸς δὲ μετὰ τὴν ἀποδίωξιν τοῦ Ναπολέοντος ἐκ τῆς Γερμανίας, οἱ πλεῖστοι αὐτῶν δὲν εἶχόν τι ἄλλο νὰ ἐπιθυμήσωσιν, οὐδὲ ἤθελον νὰ ῥιψοκινδυνεύσωσι μετὰ τοσούτους θριάμβους, καὶ ἐπομένως νὰ καταστήσωσι τὸν Ναπολέοντα ἐκ νέου ἀπαιτητικὸν, ἐνῷ ἐνόμιζον ὅτι ἐταπείνωσαν αὐτὸν, καὶ νὰ ἐπιπέσωσι εἰς τὸ αὐτὸ σφάλμα, εἰς ὃ καὶ ὁ Ναπολέων ἐν Πράγᾳ, ὅτε προέκειτο

περὶ τῆς εἰρήνης. Ἐπὶ τέλους δὲ μήπως αἱ πληγαὶ τοῦ πολέμου τούτου ἦσαν ὀλίγαι, ἢ μήπως ὅλοι δὲν ὑπέστησαν πάνδεινα κακὰ καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ μάχῃ τῆς Λειψίας, ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ νικηταί; Ἐὰν λοιπὸν ἐξαιρέσωμεν τοὺς Πρώσσους, οἵτινες ὠθούμενοι ὑπὸ μυστικῶν ἑταιριῶν ἦσαν μανιακοί, ὅλοι οἱ ἄλλοι στρατοὶ τῆς Εὐρώπης ἐπεθύμουν τὴν εἰρήνην. Οἱ Ῥῶσσοι, καίτοι ἀνδρεῖοι καὶ ὑπερήφανοι διὰ τὰς νίκας των, ἤθελον νὰ σταματήσωσιν εἰς τὸν Ὀδέρον, ἔτι δὲ μᾶλλον ἤθελον νὰ πράξωσι τοῦτο εἰς τὸν Ῥῆνον· ἐνόμιζον δὲ ὅτι ἔπραξαν ὑπὲρ τὸ δέον, ἀρξάμενοι τῆς μάχης ἀπὸ τῆς Μόσχας καὶ μαχόμενοι ἔφθασαν μέχρι τῆς Μαγοντίας, καὶ ὅτι εἰς αὐτοὺς δὲν ἔμενέ τι πλέον νὰ πράξωσι πέραν τοῦ Ῥήνου. Οἱ Αὐστριακοί, οἵτινες ἐμάχοντο πρὸ εἴκοσι δύο ἐτῶν καὶ οἵτινες ἐνικήθησαν ἐν Μαρέγκῳ, Αὐστερλίκῃ καὶ Βαγράμῃ, καὶ ἀπεδιώχθησαν πέραν τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Γερμανίας, οἵτινες ἠσθάνοντο ὅτι εἶχον χρείαν ἀναπαύσεως, καὶ οἵτινες ἔβλεπον ὅτι ἡ παράτασις τοῦ πολέμου δὲν ἤθελε χρησιμεύσει εἴς τι ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ κορέσωσιν οἱ Πρῶσσοι τὸ κατὰ τῶν Γάλλων μῖσός των, οἱ δὲ Ῥῶσσοι καὶ Ἄγγλοι ν' αὐξήσωσι τὴν ἐπιῤῥοήν των, ἐπεθύμουν τὴν εἰρήνην, καθ' ἣν περίστασιν ἅπαντες ἔπαθον ἐκ τοῦ πολέμου τούτου. Ἀλλ' ἐπεθύμουν εἰρήνην διαρκῆ. Ὡς ἀρχηγὸς δὲ τῶν ἰδεῶν τούτων παρίστατο ὁ πρίγκηψ Σβαρζεμβέργος, ὅστις εἶχεν ἀηδιάσει τὴν αὐθάδειαν τῶν Πρώσσων, τὸ ἀγέρωχον τῶν Ῥώσσων καὶ τὴν τῶν Ἄγγλων ἰσχυρογνωμοσύνην. Παράδοξον δὲ πρᾶγμα, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ ἔνδοξος στρατηγὸς τῆς Ἀγγλίας Βέλιγκτων, ὅστις πρῶτος ἐν Εὐρώπῃ ἀντέστη κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ Ναπολέοντος, καν ὅστις δι' αὐτὸ τοῦτο τοσοῦτον ἐδοξάσθη, ἐδίσταζε πολὺ νὰ πλησιάσῃ τὴν γαλλικὴν χώραν. Τοῦτο δὲν πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς αὐτὸν ὡς δειλία, διότι μόνος τῷ 1810 καὶ 1811 ἔμεινεν ἐν Εὐρώπῃ πολεμῶν κατὰ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, κινδυνεύων πάντοτε νὰ κατακρημνισθῇ εἰς τὸν Ὠκεανὸν ὑπ' αὐτοῦ. Οὗτος λοιπὸν μετὰ τὴν ἐν Βιττορίᾳ ἀμφιῤῥεπῆ μάχην δὲν ἤθελε νὰ προχωρήσῃ κατὰ τῆς Γαλλίας, γράφων πρὸς τὴν κυβέρνησίν

του ὅτι αὐτὴ ἔπρεπε νὰ σκεφθῇ ὡρίμως, ἂν ἔπρεπεν ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς νὰ πατήσῃ τὸ κατακαῖον ἔδαφος τῆς Γαλλίας. Ἡ περὶ εἰρήνης διάθεσις ἐν γένει τῶν στρατῶν τῆς συμμαχίας, ἐκτὸς, ὡς ἐρρέθη, τῶν Πρώσσων, δὲν ἐπεκράτει καὶ εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἄνδρας αὐτῆς, ἐξαιρουμένου ταῦ Μεττερνίχου. Ὁ ὑπουργὸς οὗτος, ὢν λίαν προβλεπτικὸς, τῷ 1813 ἔδειξε πολλὴν ἐπιδεξιότητα καὶ φρόνησιν, μὴ θέλων νὰ διακυβεύσῃ τὴν τύχην τῆς Αὐστρίας, ἦτο δὲ καθ' ὅλα σύμφωνος μὲ τὸν Αὐτοκράτορα αὐτοῦ. Ὁ Μεττερνῖχος καὶ ὁ Φραγκίσκος ἐδέχθησαν τὸν πόλεμον, διότι ἅπασα ἡ Γερμανία ἐζήτει αὐτὸν, καὶ διότι ἐθεώρησαν ἁρμοδίαν τὴν περίστασιν νὰ ἐλευθερώσωσι τὴν Γερμανίαν· ἀλλ' ἐπιτευχθέντος τούτου, δὲν ἐπεθύμουν ὥστε πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ προτέρου μεγαλείου τῆς Αὐστρίας, νὰ συντρέξωσι καὶ εἰς τὴν αὔξησιν τῆς Πρωσσίας, καὶ τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ῥωσσίας· πρὸς δὲ ἡ διάβασις τοῦ Ῥήνου παρὰ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων ἐδύνατο νὰ γεννήσῃ διάφορα πολιτικὰ ζητήματα, τῶν ὁποίων τὸ ἀποτέλεσμα ἅπαντες ἠγνόουν. Μέχρι τοῦδε ὅλοι οἱ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ἐχθροὶ ἐφρόνουν καὶ διεκήρυττον ὅτι ἤθελον νὰ περιορίσωσιν αὐτὸν, καὶ οὐδεὶς ἀναφανδὸν ἔλεγε καὶ περὶ τῆς ἐκθρονίσεως αὐτοῦ, μόνον γηραιοί τινες ἀριστοκράται καὶ οἱ Πρῶσσοι ἐμελέτων τοῦτο, ἀλλ' ἐσιώπων· ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, εἰ καὶ περιεφρονήθη σκληρῶς ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος, μ' ὅλον τοῦτο τοιαύτην ἐκδίκησιν δὲν ἐζήτει· ἐὰν ὅμως αἱ περιστάσεις ἔφερον τοῦτο, οὗτος παρεδέχετο αὐτό. Τὸ συνοικέσιον τοῦ Ναπολέοντος μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Φραγκίσκου ὀλίγον ἐπηρέαζεν αὐτὸν, εἰ καὶ ἠγάπα σφόδρα τὴν θυγατέρα του Μαρίαν Λουΐζαν· διότι ἡ Αὐστρία ἐκινεῖτο ὑπ' ἄλλων συμφερόντων. Αὕτη πρὸ 300 ἐτῶν ὑπέστη πλεῖστα δεινὰ ἐκ τῶν νεωτερισμῶν· κατὰ τὸν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα ὁ μέγας Φριδερῖκος ἀφῄρεσεν ἐξ αὐτῆς τὴν Σιλεσίαν, κατὰ δὲ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα ὁ Ναπολέων ἥρπασεν ἐξ αὐτῆς τὰς Κάτω Χώρας, τὴν Σουαβίαν, τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν· πρὸ τούτων δὲ ὑπέστη πολλὰς ταραχὰς ἐπὶ Κα-

ρόλου Ε΄ ἕνεκα τῆς αἱρέσεως τοῦ Λουθήρου, ὥστε ἡ Αὐστρία ἀπέφευγε τὰς ἐπαναστατικὰς μεταβολὰς, καὶ ἐπροσπάθει παντὶ σθένει νὰ καταπαύσῃ αὐτάς. Δὲν ἤθελε λοιπὸν νὰ περιέλθῃ ἡ Γαλλία εἰς ἀδυνάτους χεῖρας, ὡς τὴν κυβέρνησιν τῶν Βουρβόνων, καὶ εὐχαριστεῖτο νὰ διοικῆται αὕτη ὑπὸ στρατιώτου βασιλέως, ὡς τοῦ Ναπολέοντος, καταθλίβοντος τὰς ἐπαναστάσεις.

Μένουσα λοιπὸν ἡ Αὐστρία εὐχαριστημένη ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς τελευταίας ταύτης ἐκστρατείας, ἐσκόπει νὰ προτείνῃ περὶ εἰρήνης προτάσεις εἰς τὸν Ναπαλέοντα. Ἀλλὰ τὸ παραδοξότερον πάντων ἦτον ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ Ἀγγλία, ἡ τοσοῦτον ἐχθρὰ τοῦ Ναπολέοντος, συγκατετίθετο εἰς τοῦτο. Τὸ βρετανικὸν ὑπουργεῖον, ἐξακολουθοῦν εἴκοσιν ἔτη τὸν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος πόλεμον, ἀκαταπαύστως προσεβάλλετο ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ὅτι δι' ἀλλότρια συμφέροντα, ἤτοι ἕνεκα τῶν Βουρβόνων, ἔπραττε τοῦτο. Τὸ ὑπουργεῖον, θέλον νὰ διαψεύσῃ τὴν κατ' αὐτοῦ κατηγορίαν, συγκατετίθετο ἤδη εἰς τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης, ἀδιαφοροῦν περὶ τῆς ἐπανόδου εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας τῶν Βουρβόνων. Ὁ λόρδος Ἀβερδῖνος, ὁ ἐπιτετραμμένος ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως παρὰ τοῖς συμμάχοις, ὅστις ἦτον ὁ εἰλικρινέστερος καὶ συνετώτερος ἀνὴρ τῆς Ἀγγλίας, ἔλεγεν εἰς τὸν Μεττερνῖχον ὅτι συνεφώνει καθ' ὅλα μὲ αὐτὸν νὰ διαπραγματευθῶσι τὰ περὶ εἰρήνης μὲ τὸν Ναπολέοντα, συνενοούμενοι καὶ μετὰ τῶν ἄλλων, θεωροῦντες αὐτὸν καθ' ὅλα νόμιμον ἡγεμόνα τῆς Γαλλίας. Ὅθεν, ἀφιχθέντες οἱ σύμμαχοι παρὰ τὸν Ῥῆνον, ὤφειλον ν' ἀποφασίσωσι τί ἔπρεπε νὰ πράξωσι, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις οὗτοι, πρὶν ἢ συμφωνήσωσιν εἰς συμμαχίαν, ἔθεσαν ὅρους τινὰς, οἵτινες ἦσαν οἱ ἑξῆς· α) οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων νὰ μὴ ἀποχωρισθῶσι πρὸ τῆς παύσεως τοῦ πολέμου· β') νὰ διορισθῇ εἷς ἀρχιστράτηγος ἐφ' ὅλου τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, ὡς τοιοῦτος δὲ διωρίσθη ὁ πρίγκηψ Σβαρζεμβέργος· γ') οὐδεὶς τῶν συμμάχων νὰ ζητήσῃ κατακτήσεις, ἀλλὰ νὰ ἐπανέλθωσι τὰ πράγματα εἰς τὴν προτέραν κατάστασίν των,

ἀπολαμβάνοντος ἑκάστου ὅ,τι ἀπώλεσεν. Ὡς ὅρος δὲ τῆς ἐποχῆς ἐτέθη ἡ πρὸ τοῦ 1805 ἔτους κατάσασις τῶν Ἐπικρατειῶν· ὁ δὲ πόλεμος ὡρίσθη εἰς τρεῖς περιόδους, ἡ πρώτη μέχρι τοῦ Ῥήνου, ἡ δευτέρα μέχρι τῶν Ἀρδέννων, καὶ ἡ τρίτη μέχρι τῶν Παρισίων· εἰς ἑκάστην δὲ τῶν χωρῶν τούτων φθάνοντες οἱ σύμμαχοι ὤφειλον νὰ σταματῶσι καὶ νὰ σκέπτωνται περὶ τῆς εἰρήνης.

Ἡ Αὐστρία λοιπὸν, πρὶν ἡ λάβῃ τὴν περὶ προτάσεων τῆς εἰρήνης πρωτοβουλίαν, ἤθελε νὰ γνωστοποιήσῃ εἰς τὸν Ναπολέοντα ὅτι ἔπρεπε νὰ ἦναι ἤδη συνετώτερος· διότι, ἐὰν δὲν ἐδέχετο τὴν εἰρήνην ἥτις ἤθελεν ἀποκαταστήσει πάλιν λαμπρὰν τὴν Γαλλίαν μὲ ὅρια τὸν Ῥῆνον καὶ τὰς Ἄλπεις, ἦτον ἐνδεχόμενον νὰ κινδυνεύσῃ τὸν θρόνον του. Ὁ Ναπολέων εἶχεν ἐν Βεϊμάρῃ πρέσβυν τινὰ καλούμενον Σαϊντ-Αἰγνὰν, γυναικάδελφον τοῦ Κωλαιγκούρτου, ἄνδρα νουνεχῆ καὶ συμβιβαστικόν. Ὁ πρέσβυς οὗτος ἐκρατήθη παρὰ τῶν συμμάχων, ὅτε οὗτοι εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὡς αἰχμάλωτος, εἶτα δὲ ἐφέρθη εἰς Φραγκφοῦρτον· τοῦτον λοιπὸν ἐπεφόρτισαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμαχικῶν Δυνάμεων νὰ ἀπέλθῃ παρὰ τῷ Ναπολέοντι καὶ τῷ ἀναγγείλῃ ὅτι ἀπεφάσισαν νὰ συγκροτήσωσι σύνοδον καὶ νὰ διαπραγματευθῶσι τὴν εἰρήνην, ἔχοντες ὡς βάσιν τὸν περιορισμὸν τῆς Γαλλίας εἰς τὰ φυσικὰ αὐτῆς ὅρια, καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν ὅλων τῶν Ἐπικρατειῶν. Ὁ δὲ Μεττερνῖχος λαβὼν τὸν Σαϊντ-Αἰγνὰν κατ' ἰδίαν ὡμίλησεν αὐτῷ πολλὰ περὶ τῆς εἰρήνης ταύτης, καὶ ἐπεφόρτισεν αὐτὸν νὰ βεβαιώσῃ τὸν Ναπολέοντα ὅτι τὰ ὅρια τῆς Γαλλίας θέλουν εἶσθαι ὁ Ῥῆνος, αἱ Ἄλπεις καὶ τὰ Πυρηναῖα ὄρη, καὶ οὐδὲν πέραν τούτων. Ὁ Μεττερνῖχος, πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τῶν λόγων του, παρεισήγαγεν ἐν τῇ συνεντεύξει ταύτῃ τὸν λόρδον Ἀβερδῖνον, καὶ κατόπιν αὐτοῦ τὸν Νεσσελρόδον, οἵτινες ἐπεβεβαίωσαν εἰς τὸν Σαϊντ-Αἰγνὰν τὰ ὑπὸ τοῦ Μεττερνίχου αὐτῷ λεχθέντα, μάλιστα ὁ Ἀβερδῖνος διεβεβαίωσεν αὐτῷ ἐξ ὀνόματος τοῦ ὑπουργείου του ὅτι οἱ σύμμαχοι δὲν θέλουν οὔτε νὰ ταπεινώσωσιν, οὔτε νὰ ἐξουδενώσωσι τὴν Γαλλίαν, ὅτι δὲν προτίθενται

νὰ διαφιλονεικήσωσι τὰ φυσικὰ ὅρια αὐτῆς, διότι ὑπάρχουν περιστάσεις, εἰς ἃς δὲν θέλουν νὰ ἐπανέλθωσιν· ἀλλὰ καὶ ὅτι πέραν τῶν ὁρίων τούτων εἰσὶν ἀποφασισμένοι νὰ μὴ ἀφήσωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν οὔτε χώραν τινὰ, οὔτε ἐξουσίαν, ἐκτὸς τῶν συνήθων ἐπιρροῶν, ἃς ἔχουσι τὰ μεγάλα Κράτη ἐπὶ τῶν μικρῶν.

Ὁ Σαὶντ Αἰγνὰν, οὐδαμῶς ἀμφιβάλλων περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν ὅσα ἤκουσε καὶ εἶδεν ἰδίοις ὄμμασιν, ἀπήντησεν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν συμμάχων Δυνάμεων ὅτι οὐδεμίαν ἐντολὴν ἔχων παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορός του νὰ ἔλθῃ εἰς τοιαύτας διαπραγματεύσεις, θέλει ἀπέλθει καὶ παρουσιασθῇ εἰς αὐτὸν καὶ θέλει εἴπει ὅσα ἤκουσεν, ἀλλ' ἵνα ἔχωσιν οἱ λόγου οὗτοι ἐπισημότητά τινα, ἀπῃτεῖτο νὰ γένωσι καὶ ἐγγράφως. Ὁ Μεττερνῖχος, ἄνευ διστάγμου, εὐθὺς συνέταξε σύντομον διακοίνωσιν, ἣν καὶ ἐνεχείρισεν αὐτῷ, διαλαμβάνουσαν τὰ ἑξῆς·

« Ἡ Εὐρώπη δὲν θέλει διχογνωμήσει ὅ,τι καὶ ἂν συμβῇ, ἀλλὰ θέλει μένει ἡνωμένη μέχρι τῆς εἰρήνης· αὕτη πρέπει νὰ γένῃ γενικὴ κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν, καὶ θέλει στηριχθῇ ἐπὶ τῆς ἀνεξαρτησίας ὅλων τῶν ἐθνῶν, ἑκάστου αὐτῶν περιωρισμένου εἰς τὰ φυσικὰ ἢ ἱστορικὰ ὅρια. Ἡ Γαλλία θέλει διατηρήσει τὸν Ῥῆνον, τὰς Ἄλπεις καὶ τὰ Πυρηναῖα ὄρη, ἀλλ' ὀφείλει νὰ διαμένῃ ἐν αὐτοῖς. Ἡ Ὁλλανδία θέλει μένει ἀνεξάρτητος, τὰ δὲ ὅρια αὐτῆς πρὸς τὸ μέρος τῆς Γαλλίας ἀκολούθως θέλουν προσδιορισθῆ. Ἡ Ἰταλία θέλει μένει ἐπίσης ἐλευθέρα, μόνον δὲ πρὸς τὸ μέρος τῆς Φριόλης θέλουν προσδιορισθῆ τὰ διὰ τὴν Αὐστρίαν, ὡς καὶ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Πεδεμοντίου διὰ τὴν Γαλλίαν, ὅρια. Ἡ Ἱσπανία θέλει ἀνακτήσει τὴν δυναστείαν της, ὁ ὅρος οὗτος εἶναι ἀμετάβλητος. Ἡ Ἀγγλία θέλει ἀποδώσει τὰς κατὰ θάλασσαν κατακτήσεις της, ἕκαστον δὲ Κράτος θέλει χαίρει τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου κατὰ τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν. κτλ. »

Ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου ὅρου ὁ λόρδος Ἀβερδῖνος ἀντέςη, ἀλλ' ἀφέθη εἰς τὸν Μεττερνῖχον, ὅστις ἔγραφε τὴν διακοίνωσιν, νὰ διορθώσῃ τὸ μέρος τοῦτο. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Σαὶντ Αἰγνὰν

ἀνεχώρησε, κομίζων τὴν διακοίνωσιν ταύτην εἰς τὸν Ναπολέοντα, καὶ μετὰ ἓξ ἡμέρας, ἤτοι τῇ 14 Νοεμβρίου, φθάσας εἰς Παρισίους ἐνεχείρισε τὸ ἐμπιστευθὲν αὐτῷ ἔγγραφον τοῦτο εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν δοῦκα Βασάνον, ὅστις εὐθὺς ἐνεχείρισεν αὐτὸ εἰς τὸν Ναπολέοντα. Ὁ ὑπουργὸς οὗτος μετὰ τὴν ἐν Λειψίᾳ μάχην ἤλλαξεν ὁλοσχερῶς, καὶ ἐκ τῆς προτέρας ὑπεροψίας του ἔγεινε συμβιβαστικός· διὸ καὶ ὑπεστήριξε τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις παρὰ τῷ Ναπολέοντι· διότι, ὡς ἐρρέθη, αὗται ἦσαν λίαν ὠφέλιμοι εἰς τὴν Γαλλίαν, ἥτις πέραν τῶν ὁρίων τούτων οὐδὲν συμφέρον εἶχε νὰ διεκδικήσῃ, ἀπ᾽ ἐναντίας μάλιστα κατακτῶσα ξένους λαοὺς ἤθελε σύρει τὸ κατ᾽ αὐτῆς μῖσος ὅλων τῶν ἐθνῶν.

Οὐδεὶς λόγος λοιπὸν ὑπῆρχεν ὥστε ὁ Ναπολέων νὰ μὴ δεχθῇ τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τῶν συμμάχων, εἰ καὶ εὐκόλως δὲν ἐδύνατο οὗτος νὰ ἀρνηθῇ τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ· μὴ θέλων ὅμως νὰ φανῇ εἰς τὰ ὄμματα τοῦ κόσμου ὅτι εἶναι ἀνὴρ ἀδιάλλακτος, ἔσπευσεν εὐθὺς ν᾽ ἀπαντήσῃ εἰς τὰς προτάσεις τῶν συμμάχων· ἀλλ᾽ ἡ περὶ τούτου ἀπάντησις αὐτοῦ δὲν ἦτον οὔτε εἰλικρινὴς, οὔτε καθαρὰ, διότι μ᾽ ὅλον ὅτι ἔλεγεν ὅτι παραδέχετο τὴν συγκρότησιν τῆς συνόδου ἵνα ἀποφασισθῶσι τὰ περὶ εἰρήνης, μ᾽ ὅλα ταῦτα θετικῶς δὲν ἔλεγεν ὅτι παρεδέχθη καὶ τὰς προταθείσας αὐτῷ βάσεις τῆς εἰρήνης, ὡς τόπον δὲ τῆς συνόδου προσδιώριζε τὴν πόλιν Μαΐναον ἐν Βάδεν· προσέθηκε δὲ ὅτι ἡ ἐλευθερία τῶν ἐθνῶν ἔπρεπε νὰ γένῃ οὐχὶ μόνον εἰς τὴν ἤπειρον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν θάλασσαν· ταῦτα δὲ πάντα δυσηρέστουν μεγάλως τὴν Ἀγγλίαν, ὥστε ἡ ἀπάντησις τοῦ Ναπολέοντος ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν συμμάχων ὡς μία εἰρωνεία καὶ τίποτε ἄλλο.

Ὁ Ναπολέων, ἀφιχθεὶς εἰς Παρισίους, εὗρε τὸν λαὸν καταλυπημένον καὶ σχεδὸν ἀπηλπισμένον, μάλιστα δὲ ἠρεθισμένον σφόδρα κατ᾽ αὐτοῦ. Ἡ στρατιωτικὴ ἀστυνομία αὐτοῦ μ᾽ ὅλην τὴν δραστηριότητα καὶ τὸ αὐθαίρετόν της δὲν ἐδύνατο νὰ καταθλίψῃ τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ. Εἰ καὶ οὐδεὶς, μὴ ἐξαιρουμένων οὐδ᾽ αὐτῶν τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ, ἀκρι-

βῶς ἐγνώριζε τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τῆς Αὐστρίας ἐν Πράγᾳ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1813, εἰ καὶ ὁ Ναπολέων ἐκήρυττε πρὸ πάντων ὅτι οἱ σύμμαχοι ἐζήτουν νὰ ταπεινώσωσι τὴν Γαλλίαν, ὥστε νὰ τῆς ἀφαιρέσωσι καὶ αὐτὴν τὴν Βενετίαν, ὅπερ δὲν ἦτο ἀληθὲς, μ᾽ ὅλα ταῦτα τὸ κοινὸν τῆς Γαλλίας ἦτο πεπεισμένον ὅτι ἂν τότε αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις ἀπέτυχον, πταίει αὐτὸς ὁ Ναπολέων, καὶ οὐδεὶς ἄλλος· διὸ ἅπαντες ἦσαν κατ᾽ αὐτοῦ, διότι μετὰ τὰς ἐν Λουτζένῃ καὶ Βωτζένῃ νίκας αὐτοῦ, οὗτος δὲν ἠθέλησε νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην. Ἐθεώρουν λοιπὸν τὴν φιλοδοξίαν αὐτοῦ παράδοξον, σκληρὰν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ δυστυχίαν εἰς τὴν Γαλλίαν. Μετὰ δὲ τὰς καταστροφὰς τῶν 1812 καὶ 1813 οὐδεὶς ἐπίστευεν ὅτι ἡ Γαλλία ἐδύνατο ν᾽ ἀνθέξῃ εἰς τὴν κατ᾽ αὐτῆς συμμαχίαν τῶν ξένων στρατῶν, συναθροισθέντων περίπου τοῦ ἑνὸς ἑκατομμυρίου εἰς τὸν Ῥῆνον, τὸν Ἄθεσιν καὶ τὰ Πυρηναῖα ὄρη· μόνον δὲ οἱ ὑπὸ τῆς γαλλικῆς ἀστυνομίας μισθωτοὶ ἐφημεριδογράφοι, τοὺς ὁποίους οὐδεὶς ἐπίστευε, καὶ ὁσάκις ἔλεγον ἀληθείας, διέστρεφον τὰ πάντα, καὶ ἀπέδιδον τ᾽ ἀτυχήματα εἰς τὴν προδοσίαν τῶν Βαυαρῶν καὶ Σαξόνων, καὶ μάλιστα περὶ τῆς ἐκ τῆς Λειψίας ὑποχωρήσεως ἠτιῶντο τὸν συνταγματάρχην τοῦ μηχανικοῦ Μοντφόρδον. Οἱ μισθωτοὶ οὗτοι δημοσιογράφοι καθ᾽ ὅσον ἔβλεπον ὅτι οὐδεὶς ἐπίστευεν αὐτοὺς, κατὰ τοσοῦτον οὗτοι, εἰ καὶ ψεῦσαι, ἀκαταπαύστως ἐπανελάμβανον ταῦτα ἵνα πιστευθῶσιν· ἀλλ᾽ εἰς μάτην, ἅπας ὁ λαὸς ἐν τῇ Γαλλίᾳ ἔκραζεν ὅτι ἡ κυβέρνησις τοῦ Ναπολέοντος ἤθελε νὰ θυσιάσῃ τὰ τέκνα των, ὡς ἔχουσα μανίαν εἰς πολέμους καὶ κατακτήσεις· πρὸς δὲ, ὡς ἀπεστρέφοντο τὴν ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν δέκα ἐτῶν ἐλευθερίαν, οὕτως ἤδη τὸν δεσποτισμόν. Ὅταν κυβέρνησις Κράτους τινὸς εὑρίσκεται εἰς κίνδυνον, τὰ πρῶτα σημεῖα τῆς καταστάσεως ταύτης ἀναφαίνονται εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ὑπαλλήλων της. Οὕτω κατὰ τὸ 1813 καὶ 1814 οἱ ὑπάλληλοι τῆς γαλλικῆς αὐτοκρατορίας ἦσαν καταλυπημένοι καὶ ἀπηυδημένοι, μ᾽ ὅλον ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐδείκνυον παραβιασμένον ζῆλον, ἕτεροι δὲ

ἠθάνοντο μὲν τὴν κακὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ δὲν ἐνοχοποίουν τὸν Ναπολέοντα, ἵνα μὴ καὶ οὗτοι ἐνοχοποιηθῶσιν· ὁ κίνδυνος ὅμως τῆς πατρίδος κατέστησε τοὺς ἀνωτέρους πολιτικοὺς ὑπαλλήλους τοῦ Κράτους ὁπωσοῦν ἀνεξαρτήτους. Οὗτοι ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἔτους 1812 ἀκαταπαύστως ἔλεγον εἰς τὸν Ναπολέοντα ὅτι ἔπρεπε νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην, καὶ ὅτι ἄνευ ταύτης, ἅπαντες ἤθελον ἀπολεσθῆ, ὡς καὶ αὐτὸς οὗτος. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἅπαντες οἱ ἀνώτεροι στρατηγοὶ ἔλεγον αὐτῷ ὅτι, ἐπειδὴ ὅλαι αἱ δυνάμεις τῆς Γαλλίας ἐξηντλήθησαν, ἦτον ἀδύνατον νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον· οἱ δὲ δύο ἔξοχοι ἄνδρες, ὁ μὲν ἀρχικαγγελάριος Καμβασερὲς καὶ ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν Βερθιέρος δὲν ἐδύναντο νὰ κρύψωσι τὴν ἔκπληξίν των· καὶ ὁ μὲν Βερθιέρος ἔκειτο ἀσθενὴς, ὁ δὲ Καμβασερὲς, ἀπολέσας ὅλην τὴν δραστηριότητά του καὶ τὴν γενναιοψυχίαν του, ἐδόθη εἰς τὴν πρὸς τὰ θεῖα λατρείαν· ὁσάκις δὲ εὑρίσκετο μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἔμενε σιωπηλὸς, ὡς ἐσυνείθιζε νὰ πράττῃ ὡς πρὸς τοὺς ἀδιορθώτους· ἐζήτει δὲ νὰ ὑποχωρήσῃ ἐκ τῶν πραγμάτων τῆς κυβερνήσεως ἵνα διάγῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του ἐν θρησκευτικῇ μετανοίᾳ. Τέλος πάντων ἅπαντες ἐν μιᾷ φωνῇ ἐξεφράζοντο περὶ τῆς εἰρήνης, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀτρόμητος Νέϋ ἐξέφραζε λόγους σκληροὺς κατὰ τοῦ Ναπολέοντος. Ἡ δὲ αὐτοκράτειρα, ἀγνοοῦσα τί νὰ εἴπῃ, περιωρίζετο νὰ κλαίῃ. καὶ ἐφοβεῖτο περὶ αὐτῆς, τοῦ υἱοῦ της καὶ αὐτοῦ τοῦ συζύγου της Ναπολέοντος, ὃν ἠγάπα, ὡς πᾶσα γυνὴ περὶ τοῦ ἀνδρὸς ὃν ἐγνώρισε κατὰ πρῶτον.

Ἡ περὶ εἰρήνης ἐπικρατοῦσα ἰδέα αὕτη, ἥτις ἔτυπτε τὴν συνήδεισιν τοῦ Ναπολέοντος, κατέθλιβεν αὐτὸν τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον δὲν ἐδέχθη αὐτὴν, ὅταν ἐδύνατο, ἐνῷ ἤδη, ἐὰν συγκατετίθετο, ἐνόμιζεν ὅτι ἦτον ἀπραγματοποίητος· διότι ἐνόμιζεν ὅτι καθ' ὅσον οὗτος ἐπεθύμει αὐτὴν, κατὰ τοσοῦτον αὕτη ἀπέφευγεν ἐξ αὐτοῦ· παράδοξος καὶ πεπρωμένη ἐκδίκησις τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων! Ἅπασα ἡ Εὐρώπη εἰλικρινῶς προσήνεγκε τὴν εἰρήνην εἰς τὸν Ναπολέοντα, ἀλλ' ἐδυσπίστει εἰς αὐτὸν, ἀγνοῶν τὰ μυστήρια τῆς καρδίας του·

οὗτος δὲ δὲν ἐπίστευεν ὅτι ἀληθῶς οἱ σύμμαχοι ἐπεθύμουν τὴν εἰρήνην. Θέλων δὲ νὰ δικαιολογηθῇ εἰς τοὺς ὁμιλοῦντας αὐτῷ περὶ εἰρήνης, ἔλεγεν· « Ἡ Εὐρώπη, φαίνεται, μᾶς προσφέρει τὴν εἰρήνην, ἀλλ' αὕτη δὲν ἐπιθυμεῖ αὐτὴν εἰλικρινῶς· αὕτη ἐλπίζει νὰ μᾶς καταστρέψῃ, ἅπαξ δὲ συλλαβοῦσα τὴν ἐλπίδα ταύτην, δὲν παραιτεῖ αὐτὴν, ἐὰν δὲν ἀποδείξωμεν εἰς αὐτὴν ὅτι δὲν δύναται νὰ κατορθώσῃ τοῦτο. Πιστεύετε, ἔλεγεν, ὅτι ἐὰν ταπεινωθῶμεν, αὕτη θέλει ἀφοπλισθῇ ὑπὲρ ἡμῶν; ἀπατᾶσθε· καθ' ὅσον δεικνύεσθε εὔκολοι, κατὰ τοσοῦτον αὕτη θέλει εἶσθαι ἀπαιτητική· ἐκ δὲ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἀπαιτήσεών της, θέλει σᾶς καταντήσει εἰς τοιούτους ὅρους ὥστε νὰ μὴ τοὺς παραδεχθῆτε. Αὕτη σᾶς προσφέρει ὡς ὅρια τὰς Ἄλπεις, τὸν Ῥῆνον καί τινα μέρη τοῦ Πεδεμοντίου. Οἱ ὅροι οὗτοι ἀναμφιβόλως εἶναι καλοί, ἐὰν ὅμως φανῆτε ὅτι παραδέχεσθε αὐτοὺς, αὕτη πάραυτα θέλει σᾶς προτείνει τὰ ὅρια τῶν 1790. Λοιπὸν δύναμαι νὰ παραδεχθῶ ταῦτα ἐγὼ, ὅστις παρέλαβον ἐκ τῆς γαλλικῆς Δημοκρατίας τὰ φυσικὰ ὅρια; Ἴσως ἄλλοτε ἔπρεπε νὰ εἴμεθα μετριώτεροι, ἀλλ' εἰς ἣν κατάστασιν ἔφθασαν τὰ πράγματα, ἐὰν ἀποδείξητε ὅτι συγκατατίθεσθε, θέλετε ὁμολογήσει ὅτι εἶσθε ἀδύνατοι, ὅπερ θέλει ἀπομακρύνει τὴν εἰρήνην. Πρέπει νὰ πολεμήσητε εἰσέτι, καὶ νὰ πολεμήσητε ἀπελπιστικῶς, καὶ ἐὰν νικήσωμεν, τότε πρέπει νὰ ἐπισπεύσωμεν τὴν εἰρήνην, καὶ τότε δὴ ἐστὲ βέβαιοι ὅτι θέλω πράξει τοῦτο ἀμέσως. »

Δυστυχῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος λεχθέντα καθ' ἑκάστην ἠλήθευον, διότι ἡ Εὐρώπη, ἀκαταπαύστως πληροφορουμένη περὶ τῆς ἀδυναμίας τῆς Γαλλίας, δὲν περιωρίζετο εἰς τὰς πρώτας προτάσεις της· ἵνα δὲ ἀπολαύσῃ τὴν εἰρήνην, ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῇ τὰς δυνάμεις της· ἀφ' ἑτέρου οὐδὲ ἐπίστευεν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ναπολέοντος, θεωρουμένου ὡς ἀσυμβιβάστου ἀνθρώπου καὶ διψῶντος ἀεννάως πολέμους. Ἕτεροι δὲ ἔχοντες συμφέρον εἰς τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ, καὶ ἀδιαφοροῦντες περὶ τῶν φυσικῶν ὁρίων τῆς Γαλλίας, ὡς ἐπιθυμοῦντες ν' ἀναβῶσιν εἰς τὸν θρόνον, ἔλεγον ὅτι ὁ ἄνθρωπος

οὗτος (οὕτως ἐκάλουν οὗτοι τὸν Ναπολέοντα), εἶναι παράφρων, θέλει ἀπολεσθῆ, καὶ μετ' αὐτοῦ θέλουν συναπολεσθῆ τὰ πάντα.

Ὁ δὲ Ναπολέων, μανθάνων ὅτι ἅπαντες ἠτιῶντο αὐτὸν ὡς ἀποφεύγοντα τὴν εἰρήνην, ὅτε ἔπρεπε νὰ συνομολογήσῃ αὐτὴν, καὶ θέλων ν' ἀποδοθῇ ἡ αἰτία αὕτη εἰς τὸν ὑπουργὸν αὐτοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Βασσάνον, ἀντικατέστησεν αὐτὸν διὰ τοῦ Κωλαιγκούρτου, ἀνδρὸς ἀπολαμβάνοντος γενικὴν ὑπόληψιν, ὡς εἰρηνικοῦ, καὶ ὅστις μάλιστα τοσοῦτον προσεπάθησεν ἐν Πράγᾳ περὶ τῆς εἰρήνης. Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι οὐχὶ ὁ Βασσάνος δὲν ἐπεθύμει τὴν εἰρήνην, ἀλλ' ὅτι ἦτον ἐξ ἐκείνων τῶν ὑπουργῶν, οἵτινες θέλοντες νὰ κολακεύωσι τὰς ἀδυναμίας τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν, ἀνεπαισθήτως καὶ βαθμηδὸν ὠθοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν ἄβυσσον· ἡ δὲ θυσία αὕτη τοῦ Ναπολέοντος, γενομένη ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ὑπουργοῦ αὐτοῦ, οὐδεμίαν ὠφέλειαν ἐπροξένει εἰς τὰς τότε περιστάσεις. Ὁ Ναπολέων, ὡς ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης τοῦ ὑπουργείου του, ἐπήνεγκε καὶ ἄλλας πολλὰς μεταβολὰς εἰς τὸ προσωπικὸν τῶν μεγιστάνων τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐξ ὧν ἡ οὐσιωδεστάτη ἦτον ὅτι, θέλων νὰ θεραπεύσῃ τὴν φιλοτιμίαν τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης Ρεγνιέρου, δουκὸς τῆς Μάσσας, διώρισεν αὐτὸν πρόεδρον τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος. Ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸ ἐν ἰσχύϊ πολίτευμα, τὸ σῶμα αὐτὸ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ τὸν πρόεδρόν του, ἐδέησε νὰ ἐκδώσῃ περὶ τούτου ψήφισμα, τροποποιοῦν τὴν διάταξιν ταύτην τοῦ συντάγματος, ὅπερ δυσηρέστησε μεγάλως τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα· διὸ ὁ Ναπολέων δὲν ἔπρεπε, μάλιστα εἰς τὰς τότε δεινὰς περιστάσεις, νὰ ἐπιφέρῃ τοιαύτην πολιτικὴν μεταβολήν. Ἀλλ' οὗτος, ἀδιαφορῶν περὶ τούτου, ἐνησχολεῖτο ἤδη νὰ αὐξήσῃ τὰς δυνάμεις του διὰ νεοσυλλέκτων καὶ χρημάτων.

Τὸν παρελθόντα Ὀκτώβριον (1813) ὁ Ναπολέων, διαμένων ἐν Σαξονίᾳ, παρήγγειλε τὴν σύζυγόν του νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν Γερουσίαν καὶ ζητήσῃ τὴν ἐπιψήφισιν τῆς στρατολογίας τοῦ 1815, ἧς ὁ ἀριθμὸς ἐλογίζετο εἰς 160 χιλιάδας νεοσυλλέκτων, ἐκτὸς δὲ τούτων, καὶ ἑτέρας ἐκτάκτου στρατολογίας ἐπὶ

τῶν κλάσεων τῶν νέων τοῦ 1812, 1813 καὶ 1814, οἵτινες δὲν ἐκληρώθησαν. Ἡ Γερουσία ἄνευ δυσκολίας ἐψήφισε τὴν ἐκ 280 χιλιάδων νέων στρατολογίαν, ἀλλ' εὐκολώτερον ἦτον εἰς ἐκείνας τὰς περιστάσεις νὰ ψηφίζῃ τις ἢ νὰ ἐκτελῇ· πρὸς δὲ οἱ στρατολογούμενοι ἐκ τῆς κλάσεως τοῦ 1815 δὲν ἦσαν ἱκανοὶ πρὸς πόλεμον, διότι ἡ ἡλικία αὐτῶν ἦτον ἀπὸ 18—19 ἐτῶν· οὗτοι ἦσαν μὲν φιλότιμοι, ὡς νέοι Γάλλοι, ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι ν' ἀντέχωσιν εἰς τὰς κακουχίας τοῦ πολέμου, οἱ πλεῖστοι ἀπέθνησκον ἀκαταπαύστως ἐν τοῖς νοσοκομείοις καὶ θεραπευτηρίοις. Ὁ Ναπολέων, γνωρίζων ταῦτα πάντα, τοὺς μὲν νεοσυλλέκτους τοῦ 1815 προσδιώρισε πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐντὸς τοῦ Κράτους διαμενόντων σωμάτων, τοὺς δὲ τῶν ἐτῶν ἀπὸ 12—14, ὡς ἐχόντων τὴν πρέπουσαν ἡλικίαν, πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἐν ἐκστρατείᾳ στρατοῦ. Ἀλλ' οἱ νέοι οὗτοι, οἵτινες τοσάκις ἐκληρώθησαν καὶ ἀπηλλάχθησαν, εἴτε δι' ἀντικαταστάσεως, εἴτε ἐξ ἄλλων αἰτιῶν, εὐκόλως δὲν κατετάττοντο εἰς τὸν στρατόν· διὸ ἔπρεπε νὰ γένωσιν ἐξαιρέσεις οὐχὶ ὀλίγαι, διότι οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἀποκατεστάθησαν πατέρες οἰκογενειῶν, οἱ δὲ ἀνέλαβον ἄλλας κοινωνικὰς ὑποχρεώσεις. Ὅθεν ἐδέησε νὰ ἐξαιρεθῇ τὸ ἥμισυ ἐξ αὐτῶν, ὥστε μόλις 60 χιλιάδες νεοσύλλεκτοι ἐκ τούτων ἐδύναντο νὰ ἔλθωσιν εἰς τὸν ἐν ἐκστρατείᾳ στρατόν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετὰ πολλῶν δυσκολιῶν καὶ δυσαρεσκειῶν ἀπείρων οἰκογενειῶν. Ὁ Ναπολέων ὅμως, θέλων νὰ συμπληρώσῃ τὸν ἐν ἐκστρατείᾳ στρατόν του, κατέφυγεν εἰς τὸ ἔσχατον μέσον, ἐκδίδων ψήφισμα, δι' οὗ ὑπεχρέονε καὶ τοὺς ἀπὸ τοῦ 1803 μέχρι τοῦ 1813 μὴ ὑπηρετήσαντας ἐν τῷ στρατῷ, ἐξ ὧν νὰ στρατολογηθῶσι 300 χιλιάδες· ὥστε οὕτως ὁ στρατὸς αὐτοῦ ηὔξανεν εἰς 600 χιλιάδας ἀνδρῶν. Ἂν λοιπὸν τοῦτο ἦτο κατορθωτὸν, ἀναμφιβόλως ὁ Ναπολέων ἐδύνατο νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς συμμάχους, ἀλλὰ πρῶτον ἀπῃτεῖτο πολὺς χρόνος μέχρις οὗ ἐνεργηθῇ ἡ τρομερὰ αὕτη στρατολογία, καὶ δεύτερον οἱ διὰ τοσαύτης βίας καὶ παρανομίας στρατολογούμενοι οὐδέποτε ὠφελοῦν εἰς τὸν πόλεμον, διότι ἐκλείπει ἐξ αὐτῶν πᾶν αἴσθημα πατριωτισμοῦ καὶ φιλοτιμίας.

Ἀλλ' ὁ Ναπολέων εἰς οὐδὲν λογιζόμενος ταῦτα πάντα, καὶ συνειθισμένος εἰς τὴν ὑπ' αὐτὸν ὑποταγὴν τῶν λαῶν, ἐνόμιζεν ὅτι μέχρι τοῦ προσεχοῦς Ἀπριλίου (1814) ἤθελε σχηματίσει ἰσχυρὸν στρατόν. Ἐσκέπτετο λοιπὸν τίνι τρόπῳ νὰ ἐνδύσῃ καὶ μισθοδοτροφοδοτήσῃ τὸν ἀπὸ 600 χιλιάδας ἀνδρῶν σχηματισθησόμενον στρατόν του.

Ὁ Ναπολέων, διαμένων ἐν εἰρήνῃ, διετήρει καλὴν τάξιν εἰς τὰ οἰκονομικὰ τῆς Αὐτοκρατορίας, ὥστε πάντοτε εἶχε περίσσευμα ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τοῦ Κράτους. Ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ 1812 τὰ ἔξοδα ὑπερέβαινον κατὰ 400 ἑκατομμύρια· ἐν τῷ ἰδίῳ ὅμως αὐτοῦ ταμείῳ διετήρει ἐξ ἰδίων οἰκονομιῶν, διὰ τὰς ἐσχάτας ἀνάγκας τῆς Αὐτοκρατορίας του, 135 ἑκατομμύρια, ἐξ ὧν τὰ 72 εἶχεν ἐναποθέσει εἰς διάφορα καταστήματα πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς βιομηχανίας, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς γεωργίας, τὰ δὲ 63 ἑκατομμύρια ἐφύλαττεν εἰς χρυσίον κρυφίως ἐν τοῖς ὑπογείοις τοῦ Κερκυραικοῦ. Μετὰ τὴν ἐκκένωσιν λοιπὸν ὅλων τῶν ἰδιαιτέρων ταμείων, ὑποχρεῶν πάντας νὰ δεχθῶσι χαρτονομίσματα, καὶ ὑπολογίζων ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ πολέμου, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς ἐκτάκτους φόρους· διὸ διὰ ψηφίσματος ἐπέβαλεν 60 ἑκατομμύρια φράγκων ἐπὶ τοῦ δασμοῦ τοῦ ἅλατος καὶ 60 ἑκατομμύρια ἐπὶ τῶν ἐμμέσων φόρων.

Ἐν τούτοις ὁ Μεττερνῖχος, μετὰ τὴν παραλαβὴν τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ναπολέοντος ἐπὶ τῶν προτάσεων αὐτοῦ περὶ εἰρήνης τῆς 25 Νοεμβρίου, συσκεφθεὶς μετὰ τῶν συμμάχων Δυνάμεων, ἔγραψεν εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν αὐτοῦ ὅτι ἔμαθεν εὐχαρίστως ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ναπολέων ἔδειξε τέλος πάντων ὅτι εἰλικρινῶς ἐπεθύμει τὴν εἰρήνην καὶ ὅτι προσδιώριζε πρὸς συγκρότησιν τῆς συνόδου τὴν πόλιν Μάϊναον, ἣν καὶ παρεδέχοντο οἱ σύμμαχοι· ἀλλ' ὅτι δὲν ἔβλεπε μὲ εὐχαρίστησιν τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν ἐκφραζομένην καθαρῶς περὶ τῆς παραδοχῆς τῶν προτάσεων τῆς συμμαχίας, καὶ ὅτι πρὸ πάντων ἐθεώρει ὡς ὅρον ἀπαραίτητον, πρὸ τῆς συγκροτήσεως τῆς συνόδου, νὰ ἐκφρασθῇ ἡ γαλλικὴ κυβέρ-

σις ἂν πνραδέχετο ἢ ἀπέῤῥιπτε τοὺς περὶ εἰρήνης προτα-
θέντας ὅρους.

Ἡ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐξωτερικῶν ἔλευσις τοῦ Κωλαιγ-
κούρτου οὐδένα δισταγμὸν ἄφινεν ὅτι ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν δια-
κοίνωσιν ταύτην τοῦ Μεττερνίχου ἔπρεπε νὰ ἦτον εὐχάριστος.
Καὶ ὄντως ὁ Κωλαιγκοῦρτος εὐθὺς ἔσπευσε ν' ἀπαντήσῃ εἰς
τὸν Μεττερνῖχον ὅτι ἡ ἔννοια τῆς πρώτης ἀπαντήσεως τῆς γαλ-
λικῆς κυβερνήσεως ἦτον ἡ παραδοχὴ τῶν προτάσεων τῆς συμ-
μαχίας· τοῦτο αὐτὸ διαβεβαιοῖ καὶ ἤδη ὅτι ἡ Γαλλία, ἐπι-
θυμοῦσα τὴν εἰρήνην, συγκατατίθεται νὰ ὑποβληθῇ εἰς σκλη-
ρὰς παραχωρήσεις· παραδεχομένη δὲ τὴν ἀνεξαρτησίαν ὅλων
τῶν ἐθνῶν, ἐπιθυμεῖ ὥστε καὶ ἡ Ἀγγλία νὰ παραιτήσῃ ὅλας
τὰς κατὰ θάλασσαν κατακτήσεις της, καὶ νὰ παραδεχθῇ
πρὸσέτι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου κατά τε γῆν καὶ
θάλασσαν. Ἡ ἀπάντησις αὕτη τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως
ἂν ἐγένετο πρὸ δεκαοκτὼ ἡμερῶν, πιθανὸν νὰ εἶχε καλὸν ἀπο-
τέλεσμα ὡς πρὸς τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ γενομένη τοσοῦτον βρα-
δέως, ἄφινεν ἀπείρους ἀμφιβολίας· διότι οἱ σύμμαχοι, πεισθέν-
τες ἐκ τῆς πρώτης ἀπαντήσεως τοῦ Ναπολέοντος ὅτι οὗτος
οὐδόλως συγκατατίθεται εἰς τὰς προτάσεις των, ὡς θέλων τὸν
πόλεμον, καὶ πληροφορηθέντες κάλλιστα περὶ τῆς ἀδυναμίας
αὐτοῦ, μετέβαλον γνώμην. Ἐκτὸς δὲ τούτων, ὁ Ναπολέων δί-
δων τὴν ἄδειαν εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον νὰ διαπραγματευθῇ
τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῶν ῥηθεισῶν βάσεων, ἔδωκεν αὐτῷ ἰδιαιτέρας
ὁδηγίας ὡς πρὸς τὰ σύνορα τῆς Γαλλίας, διότι παρεδέχετο
μὲν τὸν Ῥῆνον ὡς σύνορον, ἤθελεν ὅμως νὰ διατηρῇ τέσσαρα
φρούρια, τὸ Στρασβοῦργον, τὸ Κὲλ, τὸ Κάσελ, τὴν Μαγοντίαν
καὶ τὴν πόλιν Βέσελ· ἐκ τῆς Ὁλλανδίας ἤθελε νὰ διατηρήσῃ
μέρος αὐτῆς, τὰς δὲ ἀποικίας νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Ἀγ-
γλίαν· πρὸς δὲ συγκατετίθετο μὲν νὰ μὴ βασιλεύσῃ ὁ ἀδελ-
φὸς αὐτοῦ Λουδοβῖκος ἐν τῇ Ὁλλανδίᾳ, ἀλλ' αὕτη νὰ γένῃ δη-
μοκρατία. Ὡς πρὸς δὲ τὴν Γερμανίαν συγκατετίθετο μὲν νὰ
παραιτήσῃ τὴν συμμαχίαν τοῦ Ῥήνου, ἀλλ' αὕτη νὰ μὴ
σχηματισθῇ εἰς ὁμοσπονδίαν. Ἀποδιδὼν δὲ εἰς τὴν Πρωσσίαν

τὸ Μαγδεβοῦργον, καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὸ Ἀνόβερον, νὰ σχηματίσῃ εἰς τὴν Βεσφαλίαν ἓν βασίλειον ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἱερωνύμου. Ἤθελε πρὸς τούτοις ἡ μὲν Ἐρεφορδία νὰ παραχωρηθῇ εἰς τὴν Σαξονίαν, ἡ δὲ Βαυαρία διατηρήσῃ τὰ σύνορα τοῦ Ῥήνου ποταμοῦ.

Ἐν τῇ Ἰταλίᾳ παρεδέχετο ἡ μὲν Αὐστρία, ἐκτὸς τῆς Ἰλλυρίας, νὰ καθέξῃ καὶ μέρος πέραν τοῦ Ἰσοντίου ποταμοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ καταλάβῃ καὶ ἡ Γαλλία μέρος τοῦ Πεδεμοντίου, ὡς καὶ ἡ Αὐστρία μέρος τοῦ Φριούλ. Ἅπασαι δὲ αἱ κατεχόμεναι χῶραι ὑπὸ τῆς Γαλλίας ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, οἷον Λομβαρδία, Πεδεμόντιον, Τοσκάνη, Ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι, νὰ σχηματισθῶσιν ἓν Ἰταλικὸν βασίλειον ἀνεξάρτητον ἐκ τῆς Αὐστρίας καὶ Γαλλίας, ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ πρίγκηπος Εὐγενίου.

Ὁ Πάπας νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ἄνευ κοσμικῆς ἐξουσίας· ἡ Νεάπολις νὰ μείνῃ ὑπὸ τὸν Μυράτον, ἡ Σικελία εἰς τοὺς Βουρβόνους, ὁ δὲ πρώην βασιλεὺς τοῦ Πεδεμοντίου νὰ ἦναι βασιλεὺς μόνον τῆς Σαρδηνίας.

Ἡ Ἑπτάνησος νὰ μείνῃ εἴς τι τῶν Κρατῶν τῆς Ἰταλίας, ἐὰν ἡ Μελίτη παραχωρηθῇ εἰς τὴν Σικελίαν· ἐν δ' ἐναντίᾳ περιπτώσει, ἡ Ἑπτάνησος ν' ἀνήκῃ εἰς τὴν Γαλλίαν μετὰ τῆς νήσου Ἔλβας.

Ἡ Ἱσπανία ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν βασιλέα αὐτῆς Φερδινάνδον, ἡ Πορτογαλλία εἰς τὸν οἶκον τῆς Βραγάνδης, ἀλλ' ἡ Ἀγγλία οὐδεμίαν κτῆσιν τῆς Ἱσπανίας καὶ Πορτογαλλίας νὰ διατηρήσῃ

Ἡ Δανιμαρκία νὰ διατηρήσῃ τὴν Νορβεργίαν. Τέλος πάντων νὰ προστεθῇ ἓν ἄρθρον ἐν τῇ συνθήκῃ, δι' οὗ νὰ διατηρῶνται τὰ δικαιώματα τῆς οὐδετέρας σημαίας.

Τοιαύτας προτάσεις ὁ Ναπολέων προυτίθετο νὰ προτείνῃ εἰς τὴν μέλλουσαν σύνοδον· δυστυχῶς ὅμως πολὺ μακρὰν ἦτο τῶν πραγμάτων· μ' ὅλην δὲ τὴν ἀγχίνοιάν του καὶ μ' ὅλον ὅτι ἐγνώριζε τὴν κατάστασίν του ὥστε νὰ ἀμφιβάλλῃ ἂν εἰλικρινῶς οἱ σύμμαχοι ἤθελον περιορισθῇ εἰς τὰς πρὸς αὐτὸν γενομένας προτάσεις των, ἐκολακεύετο πολὺ ὅτι οὗ-

τοι ἤθελον δώσει ἀκρόασιν εἰς τὰς ἐνστάσεις του. Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι εἰσέτι εἶχεν ἐλπίδας νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ τελευταῖα ταῦτα ὀνειροπολήματά του, ἐὰν ὁ πόλεμος ἤρχιζε τὸν προσεχῆ Ἀπρίλιον. Ὅθεν, ἐὰν οἱ σύμμαχοι ἔμενον μέχρι τοῦ Ἀπριλίου, ὁ Ναπολέων ἐδύνατο νὰ συναθροίσῃ 600 χιλιάδας στρατοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ νὰ ὠθήσῃ τοὺς συμμάχους πέραν τοῦ Ῥήνου, ἐὰν οὗτοι ἤθελον τολμήσει νὰ διαβῶσιν αὐτόν. Ἀλλ' οὗτοι ἄφινον αὐτῷ τὴν εὐκαιρίαν τῶν τεσσάρων τούτων μηνῶν; ἐνταῦθα ὑφίστατο τὸ ζήτημα, ὅπερ ἤθελεν ἀποφασίσει τὴν Αὐτοκρατορίαν αὐτοῦ καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Γαλλίας.

Ἐν τούτοις ὁ Ναπολέων ἐνήργει ὡσανεὶ εἶχε προθεσμίαν δύο ἢ καὶ ὀλιγωτέρων μηνῶν, οὐχὶ δὲ καὶ τεσσάρων μηνῶν. Μετεχειρίσθη ὅλα τὰ ἀνὰ χεῖράς του μέσα μετὰ μεγίστης δραστηριότητος, ὡς οὐδέποτε ἐν πρώτοις ἐνησχολήθη νὰ ἐνισχύσῃ καὶ ἐφοδιάσῃ τὰ φρούρια. Ἐπειδὴ δ' ἔλειπε τὸ ἀναγκαῖον προσωπικὸν καὶ ὑλικὸν, μετέφερε μετὰ πλείστης ὅσης ταχύτητος ἐκ τῶν ἐκτὸς τοῦ Κράτους φρουρίων πρὸς τὰ ἐπαπειλούμενα ἐντὸς φρούρια ὅλα τὰ μάχιμα στρατεύματα, ἀφῆκε δὲ εἰς ἐκεῖνα τοὺς ἀπομάχους καὶ νεοσυλλέκτους· διέταξε τοὺς νομάρχας νὰ ἐφοδιάσωσι τὰ φρούρια ταῦτα μὲ τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα καὶ λοιπὰ ἄλλα ἀναγκαιοῦντα εἰς πολιορκίαν, ἰδίως δὲ ἐνίσχυσε καὶ ἐφωδίασε τὰ πρὸς τὸν Ῥῆνον φρούρια, Στρασβοῦργον, Μαγοντίαν καὶ Βέσελ· καὶ τὸν μὲν στρατάρχην Βίκτορα διώρισεν εἰς τὸ πρῶτον, τὸν Μαρμῶντα εἰς τὸ δεύτερον, τὸν δὲ Τονάλδον εἰς τὸ τρίτον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ σῶμα τοῦ στρατηγοῦ Βερτράνδου συνεχωνεύθη εἰς τὰς φρουρὰς τῶν λοιπῶν τούτων φρουρίων, ὁ Ναπολέων διώρισεν αὐτὸν μέγαν αὐλάρχην.

Μετὰ τὴν προπαρασκευὴν ταύτην τῶν φρουρίων, ἐνησχολήθη εἰς τὴν συγκάλεσιν τῆς ἐθνοφυλακῆς, τὴν ὁποίαν πάντοτε ὑπωπτεύετο· ὅθεν διώρισεν αὐτοὺς εἰς τὴν φύλαξιν τῶν ἐντὸς τοῦ Κράτους φρουρίων. Ἐκτὸς δὲ τούτου, δὲν ἐδύνατο νὰ συγκαλέσῃ τὴν ἐθνοφυλακὴν καὶ νὰ τὴν ἑνώσῃ μετὰ τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ στρατοῦ, ὡς ἀδυνατῶν νὰ ἐνδύσῃ καὶ μισθοδοτροφοδοτήσῃ αὐτήν.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων ἐνησχολήθη εἰς τὸν διοργανισμὸν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ. Ἐκτὸς τῶν τοσούτων δυστυχημάτων ἄτινα ὑπέστη ὁ στρατὸς οὗτος ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐκστρατείᾳ τῆς Γερμανίας, προσεβλήθη καὶ ὑπὸ τῆς νόσου τύφου, γεννηθέντος ἐν τοῖς νοσοκομείοις, ἔνθα εἶχεν ἐπισωρευθῆ ἄπειρον πλῆθος ἀσθενῶν καὶ πληγωμένων, ἰδίως δὲ ἡ νόσος αὕτη ἔκαμνε θραῦσιν εἰς τὴν Μαγοντίαν. Ἡ τετάρτη μοῖρα τοῦ στρατοῦ, συγκειμένη ἐσχάτως ἐκ 30 χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐντὸς ἑνὸς μηνὸς ἀπώλεσε 15 χιλιάδας ἐξ αὐτῶν. Ὁ τύφος ἐκ τῶν στρατιωτικῶν διεδόθη εἰς τοὺς κατοίκους, ἐξ ὧν καθεκάστην ἀπέθνησκον ἄπειροι. Ὁ Ναπολέων, θέλων ν' ἀπαλλάξῃ ἐκ τῆς ἐπιδημίας ταύτης τοὺς κατοίκους τῆς Μαγοντίας, διέταξε ν' ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν ὅλα τὰ περιττὰ στρατεύματα καὶ νὰ μένωσι μόνον τὰ πρὸς φρούρησιν αὐτῆς ἀναγκαιοῦντα σώματα.

Ὁ Ναπολέων, μετὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν πρὸς τὸν Ῥῆνον γαλλικῶν μεθορίων, ἐνησχολήθη νὰ ἐνδυναμώσῃ καὶ τὰς ἐν Ὁλλανδίᾳ κτήσεις του, ἵν' ἀσφαλίσῃ τὸ Βέλγιον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ στρατηγὸς Μολιτόρος, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ ὑπεράσπισις τῆς Ὁλλανδίας, εἶχεν ὑπ' αὐτὸν ὀλίγα σώματα, καὶ μάλιστα τὸ πλεῖστον μέρος συνέκειτο ἐκ ξένων ἐθελοντῶν, ὥστε δὲν ἐδύνατο ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν εἰσβολὴν τῶν ἐκεῖ συμμάχων, ἐξ ὧν ὁ Βερναδόττος ἔμελλε νὰ εἰσβάλῃ μετὰ 80 χιλιάδων στρατοῦ, ὁ Ναπολέων διέταξε τὸν στρατάρχην Μαγδονάλδον νὰ ἐνισχύσῃ, χρείας τυχούσης, τὸν στρατηγὸν τοῦτον ἐν τῇ Ὁλλανδίᾳ.

Ταῦτα δὲ πάντα ὁ Ναπολέων ἐνήργει μετὰ πολλῆς δραστηριότητος, ἀλλὰ τὸ μᾶλλον ἀξιοθαύμαστον ἦτον ὅτι μετὰ τοσαύτης ἑτοιμότητος καὶ εὐκολίας διωργάνιζε τὸν ἐξηφανισμένον στρατόν του. Εἰς τοῦτο ὅμως ἐπέτυχε βοηθὸν ἀξιωματικόν τινα, ὅστις μέχρι τοῦδε ἦτον ἀφανής· οὗτος δὲ ἦτον ὁ ἔνδοξος Δρουότος, ἀνώτερος ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν, κατέχων ὅλας τὰς στρατιωτικὰς ἀρετάς. Ὁ Δρουότος ἦτον ἀνὴρ ἀφελής, καὶ μάλιστα ἐφαίνετο ἀδέξιος, διὸ οὐδέποτε ἐξετιμήθη ἀρκούντως ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος.

Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν ἀνάγκῃ πανταχοῦ ζητεῖται ἡ ἱκανότης, ὁ Ναπολέων ἔστρεψε τοὺς ὀφθαλμούς του καὶ πρὸς αὐτὸν, ὅστις ἦτον ἔμπειρος καὶ ἄοκνος στρατιωτικὸς, μὴ ἐπιθυμῶν νὰ ἐπιδεικνύηται ὡς πολλοὶ ἄλλοι, εἰμὴ μόνον εἰς κρισίμους περιστάσεις, διπλασιάζων τὸν ζῆλόν του ἐν τοῖς κινδύνοις, οὐδέποτε κολακεύων τὸν ἀρχηγόν του, οὔτε θέλων διὰ τὴν ὑπηρεσίαν του νὰ λυπῇ αὐτὸν, ἀλλὰ περιοριζόμενος νὰ ὑπηρετῇ τὸν ἡγεμόνα καὶ τὴν πατρίδα του, ὡς θεωρῶν ἀμφότερα ταῦτα ἡνωμένα. Ὁ Ναπολέων, ὡς εὐφυὴς ἄρχων, δὲν ἀπέφευγε μὲν τὰς κολακείας, ἀλλ' ὑπελήπτετο τοὺς τιμίους ἄνδρας, καὶ μάλιστα ἀνεζήτει αὐτούς· ἔλαβε λοιπὸν πρὸς τὸν Δρουότον κλίσιν τινὰ, ἥτις κατ' ὀλίγον, ἐπὶ τῶν ἐπικειμένων κινδύνων, ηὔξησε τοσοῦτον ὥστε ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὸν διοργανισμὸν καὶ τὴν διοίκησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς του. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργός του Κλάρκος ἐφαίνετο καταβεβλημένος, καὶ μάλιστα ὕποπτος, ἀνέθηκεν εἰς τὸν Δρουότον καὶ τὰς ὑποθέσεις τοῦ ὑπουργείου τῶν στρατιωτικῶν, οὐχὶ ὡς ὑπουργὸν, ἀλλ' ὀνομάσας αὐτὸν ὑπασπιστήν του, ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τοὺς προβιβασμοὺς ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν, πρὸς δὲ ἐνεπιστεύθη αὐτῷ καὶ τοὺς τελευταίους πόρους του, *τὴν τελευταίαν σταγόνα τῆς δίψης του* (οὕτως ἐκάλει ὁ Ναπολέων τὰ 63 ἑκατομμύρια φράγκα τοῦ ἰδιαιτέρου ταμείου του), βέβαιος ὢν ὅτι ὁ Δρουότος δι' αὐτῶν ἤθελεν ἐνδύσει καὶ ἀποσκευάσει τὸν στρατόν του, διατηρῶν ἀκριβῆ οἰκονομίαν, τιμιότητα καὶ ἐπαγρύπνησιν εἰς ταῦτα.

Κατὰ διαταγὴν τοῦ Ναπολέοντος τὰ τάγματα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἐκ τεσσάρων λόχων, προσδιωρίσθησαν εἰς ἓξ λόχους· δέκα καὶ ὀκτὼ δὲ ἔπρεπε νὰ ἦναι τῆς παλαιᾶς φρουρᾶς, πεντήκοντα δύο τῆς νέας καὶ ὀκτὼ τῆς μεσαίας· ἅπασα δὲ ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ ἔπρεπε νὰ σχηματισθῇ ἐξ 100 χιλιάδων ἀνδρῶν, συμπεριλαμβανομένου τοῦ πυροβολικοῦ, τοῦ ἱππικοῦ καὶ λοιπῶν σωμάτων, καὶ ἐκ τῶν ἐκλεκτοτέρων ἀνδρῶν τοῦ στρατοῦ. Παρήγγειλε δὲ τὸν Δρουότον νὰ ἀγοράσῃ ἵππους, νὰ κατασκευάσῃ ὅλην τὴν ἀναγκαίαν ἀπο-

σκευὴν τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τοῦ ἱππικοῦ, καὶ ταῦτα πάντα ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου ταμείου αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος. Μετὰ 200 λοιπὸν χιλιάδων στρατοῦ καὶ 100 χιλιάδων τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ὡς ἐνησχολεῖτο ὁ Ναπολέων ἐντὸς δύο μηνῶν νὰ σχηματίσῃ, ἦτο πεπεισμένος ὅτι ἤθελεν ἀποδιώξει τοὺς συμμάχους ἐκ τῶν γαλλικῶν συνόρων.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἐνησχολήθη εἰς τὰ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἱσπανίας. Ὁ πρίγκηψ Εὐγένιος ἦτον, ὡς ἐρρέθη, πρὸς τὸν Ἄθεσιν ποταμὸν μετὰ 40 χιλιάδων στρατοῦ, ὑπερασπίζων αὐτόν. Ὁ Ναπολέων δὲν ἤθελε ν' αὐξήσῃ τὸν ἰταλικὸν στρατὸν, ἵνα μὴ δυσαρεστήσῃ τοὺς Ἰταλοὺς ὡς ἐκ τῆς γενησομένης στρατολογίας· διὸ προητοίμασεν ἐκ τῆς Γαλλίας 30 χιλιάδας νεοσυλλέκτων, στρατολογουμένων ἐκ τῶν πρὸς τὴν Ἰταλίαν γαλλικῶν ἐπαρχιῶν. Ὁ δὲ Εὐγένιος ἔπρεπε νὰ ἐνδύσῃ καὶ μισθοδοτροφοδοτήσῃ αὐτοὺς, ὥστε καὶ ἐξ ἄλλων ἰταλικῶν στρατευμάτων ὁ Ναπολέων ὑπελόγιζεν ὅτι ὁ ἰταλικὸς στρατὸς θέλει σχηματισθῆ κατὰ τὸν Ἀπρίλιον ἐξ 100 χιλιάδων ἀνδρῶν. Ὡς πρὸς δὲ τὴν Ἱσπανίαν, ἐπειδὴ ὁ Ναπολέων δὲν ἤθελε νὰ διατηρήσῃ αὐτὴν, διέταξε ν' ἀποσπασθῶσιν ἐκ τοῦ στρατοῦ τῶν Πυρηναίων, συγκειμένου ἐξ 60 χιλιάδων ἀνδρῶν, εἴκοσι χιλιάδες καὶ νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ ὑπολοίπου γαλλικοῦ στρατοῦ. Ἡ μόνη δὲ δυσκολία, ἥτις παρουσιάζετο εἰς τὸν Ναπολέοντα ἦτον ἡ ἐκτέλεσις τῆς στρατολογίας, ἥτις, ὡς ἐρρέθη, δυσηρέστει τὸν γαλλικὸν λαόν. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἑτέρα δυσκολία, αὕτη δὲ ἦτον ὁ ἱματισμὸς καὶ ἡ ἀποσκευὴ τοῦ τοσούτου στρατοῦ. Ὁ Ναπολέων κατέστησε πανταχοῦ τοιαῦτα καταστήματα, τὰ ὁποῖα ἐντὸς ὀλίγου ἔμελλε νὰ χορηγήσωσι τὰ ἀναγκαιοῦντα εἰς τὸν στρατόν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐργολάβοι δὲν ἐδύναντο νὰ προμηθεύσωσι τοὺς ἀναγκαιοῦντας ἵππους, ὁ Ναπολέων διέταξε νὰ ἀγορασθῶσιν ἐκ τῶν χωρικῶν 20 χιλιάδες ἵπποι, οἱ μὲν ἱκανοὶ διὰ τὸ ἱππικὸν, οἱ δὲ λοιποὶ διὰ τὸ πυροβολικὸν καὶ τοὺς ζευγίτας.

Τὰ τοῦ ὁπλισμοῦ καὶ τῶν πολεμεφοδίων ἐν γένει ὑπῆρχον ἄφθονα, ἔλειπον μόνον τουφέκια, ὡς ἀπωλεσθέντων 500

χιλιάδων εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῆς Ῥωσσίας, 200 χιλιάδων εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῆς Γερμανίας, καὶ πλέον τῶν 300 χιλιάδων μεινάντων εἰς τὰ πολιορκούμενα φρούρια. Τὰ ὑπάρχοντα ὁπλοποιεῖα δὲν ἤρκουν πρὸς κατασκευὴν τουφεκίων, νὰ συστηθῶσι τοιαῦτα νέα, δὲν ἦτον εὔκολον, ὡς τὰ τοῦ ἱματισμοῦ καὶ τῆς ἀποσκευῆς· ὅθεν ὁ Ναπολέων διέταξεν ὅλους τοὺς ὁπλοποιοὺς τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τοὺς σιδηρουργοὺς νὰ ἔλθωσιν εἰς Παρισίους, ὅπου διέταξε νὰ σχηματισθῶσιν ἐργοστάσια καὶ νὰ ἐργάζωνται πρὸς κατασκευὴν τουφεκίων. Πρὸς δὲ ἵνα προμηθευθῇ ὁ στρατὸς εὐθὺς τουφέκια, διέταξε νὰ ἀφοπλισθῶσιν ὅλα τὰ ἐκ ξένων συγκείμενα στρατεύματα, ἅτινα κατήντησαν ὕποπτα, ἐκτὸς τῶν Πολωνῶν καὶ τῶν Ἑλβετῶν· τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ λοιπὸν ἀφωπλίσθησαν ὅλοι οἱ Ὁλλανδοὶ, οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Κροάται, τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ εἰς τοὺς ξένους ἱππεῖς. Ἐπομένως ἔλαβεν ὅλα τὰ ὅπλα ἐκ τῶν ναυστάθμων, ἐξ ὧν ἐξαπέστειλε 50 χιλιάδας διὰ θαλάσσης εἰς Γένουαν.

Ὁ Ναπολέων, θέλων νὰ συγκεντρώσῃ ὅλας τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις του πρὸς ἑαυτὸν, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἱσπανίας, ἣν καὶ πρὸ δύο ἐτῶν ἐμελέτα. Περὶ τούτου δὲ ἐσκέφθη ὅτι ἔπρεπε νὰ συνομολογήσῃ συνθήκην μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἱσπανίας Φερδινάνδου, ὃν διετήρει αἰχμάλωτον πρὸ δέκα ἐτῶν εἰς Βαλενσίαν, τοιαύτην γνώμην εἶχε περὶ τούτου καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Κωλαιγκοῦρτος. Πρὶν ἢ προβῇ ὅμως ἐπισήμως εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν Φερδινάνδον τὸν ποτὲ πρέσβυν αὐτοῦ ἐν Μαδρίτῃ Λαφορέστον ἵνα μετ' αὐτοῦ μυστικῶς διαπραγματευθῇ περὶ τούτου. Οἱ δὲ κυριώτεροι ὅροι τῆς συνθήκης ἦσαν οἱ ἑξῆς· ἐπάνοδος τοῦ Φερδινάνδου εἰς Μαδρίτην, ἀπελευθέρωσις τῶν αἰχμαλώτων καὶ ἀναχώρησις τῶν Ἄγγλων ἐκ τῆς Ἱσπανίας. Ὑπῆρχον δὲ καὶ οἱ ἐξῆς ἰδιαίτεροι ὅροι, χορήγησις ἱκανῆς συντάξεως εἰς τὸν πατέρα τοῦ Φερδινάνδου Κάρολον, γενικὴ ἀμνηστεία εἰς τοὺς Ἱσπανοὺς καὶ διατήρησις ὅλων τῶν ἱσπανικῶν ἀποικιῶν, οὐδεμιᾶς ἐξ αὐτῶν παραχωρουμένης εἰς τὴν Ἀγγλίαν· ὥστε ἅπαντες οἱ ὅροι οὗτοι ἦσαν λίαν εὐχάριστοι εἰς τὸν βα-

σιλέα τῆς Ἱσπανίας. Ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ ἕτερος ὅρος, δι' οὗ ἐξησφαλίζετο ἡ πίστις τοῦ Φερδινάνδου πρὸς τὸν Ναπολέοντα· οὗτος συνίστατο εἰς τὸ νὰ νυμφευθῇ ὁ Φερδινάνδος τὴν ἀνεψιὰν τοῦ Ναπολέοντος, ἤτοι τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰωσήφ. Μετὰ τὴν παραδοχὴν τῶν ὅρων τούτων, ἔπρεπε νὰ σταλῇ μυστικῶς εἷς ἐκ τῶν τῆς ἀκολουθείας τοῦ Φερδινάνδου εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἵνα καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις τῆς Ἱσπανίας παραδεχθῇ τοὺς ὅρους τούτους. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Φερδινάνδος ἦτον ἐλεύθερος ν' ἀναχωρήσῃ μεθ' ὅλων τῶν ἐν Γαλλίᾳ Ἱσπανῶν καὶ ν' ἀποκατασταθῇ εἰς τὸν θρόνον του.

Ὁ ἀπεσταλμένος οὗτος λοιπὸν τοῦ Ναπολέοντος ἀπῆλθε παρὰ τῷ Φερδινάνδῳ καὶ διεκοίνωσεν αὐτῷ ταῦτα πάντα. Ὁ δυστυχὴς οὗτος βασιλεὺς ἀκούσας αὐτὰ ἔμεινεν ἐκστατικὸς, διότι ἐπὶ δέκα ἔτη διαμένων αἰχμάλωτος ἐν Γαλλίᾳ οὐδὲν τῶν διατρεξάντων ἐν τῷ χρονικῷ τούτῳ διαστήματι ἐγνώριζε, καθότι δὲν τῷ ἦτον ἐπιτεταμμένον οὔτε συνέντευξίν τινα νὰ ἔχῃ μετ' ἀνθρώπων, οὔτε ἐφημερίδας νὰ ἀναγινώσκῃ, ὥστε ἦτον ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ ὅλου τοῦ κόσμου. Ἐν πρώτοις ὅθεν, ἅμα ἀκούσας τὰς προτάσεις ταύτας, ἐνόμισεν ὅτι ὑπάρχει τέχνασμά τι κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ· διὸ ἀπήντησεν εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Ναπολέοντος, ὅτι μένων πρὸ ἐτῶν ἀποχωρισμένος ἐκ τοῦ κόσμου, οὐδεμίαν ἀκρόασιν δύναται νὰ δώσῃ περὶ τῶν προτάσεων τούτων, ὅτι εἶναι εὐχαριστημένος εἰς ἣν κατάστασιν εὑρίσκεται, καὶ ὅτι εὐχαριστεῖ τὸν Ναπολέοντα διὰ τὰς πρὸς αὐτὸν καλὰς διαθέσεις του. Ὁ Λαφορέστος, παρατηρῶν τὴν κατάστασιν τοῦ βασιλέως τούτου, ἐγκατέλειψεν αὐτὸν ἐπὶ λόγῳ νὰ ἐπανέλθῃ τῇ ἐπαύριον καὶ συνδιαλεχθῇ ἐκ νέου μετ' αὐτοῦ.

Μείνας δὲ ὁ Φερδινάνδος μόνος του, συνεσκέφθη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ θείου του, οἵτινες διέμενον ἔκτοτε μετ' αὐτοῦ, μήπως ὑπάρχῃ ἐπιβουλὴ κατ' αὐτῶν. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ δώσωσι πλειοτέραν ἀκρόασιν εἰς τὰς προτάσεις ταύτας, ὄντες πάντοτε προσεκτικοὶ καὶ ἀξιοπρεπεῖς. Τῇ ἐπαύριον ἐπανῆλθεν ὁ Λαφορέστος εἰς τὸν Φερδινάνδον, ὃν εὗρε κα-

θήμενον μεταξὺ τοῦ θείου του καὶ ἀδελφοῦ του, ἔχοντα ἡγεμονικὴν θέσιν. Ἐπαναληφθεισῶν λοιπὸν τῶν προτάσεων τούτων, ἀπήντησεν ὁ Φερδινάνδος ὅτι, οὐδένα ἐκ τῶν συμβούλων τοῦ στέμματός του ἔχων, δὲν δύναται νὰ συζητήσῃ τοιαύτας σπουδαίας διαπραγματεύσεις, πρὸς δὲ ὅ,τι ἤθελε παραδεχθῆ οὗτος ἐν Γαλλίᾳ, ἀμφίβαλλεν ἂν γένῃ παραδεκτὸν ἐν Ἱσπανίᾳ. Ὁ Λαφορέστος τότε εἶπεν αὐτῷ ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θέλουν ἔλθει παρ' αὐτῷ ὅλοι οἱ σύμβουλοί του, ὁ Ἐσκοΐκιος, ὁ ἰδιαίτερός του σύμβουλος Μακανάζος, ὁ περίφημος Παλαφόξος καὶ ὁ δοὺξ Σὰν Κάρολος. Μετὰ τὴν ἐπάνοδον λοιπὸν τῶν συμβούλων τούτων, καὶ ἰδίως τοῦ δουκὸς Σὰν Καρόλου ἐκ Παρισίων, εἰς ὃν ὡμίλησε περὶ τούτου ὁ Ναπολέων, ὁ Φερδινάνδος πισθεὶς περὶ τῶν λεχθέντων, ὅλως περιχαρὴς ἐξέφρασε τὴν εὐχαρίστησίν του νὰ ἀπέλθῃ πάραυτα εἰς Μαδρίτην, ν' ἀναλάβῃ τὰς ἡνίας τοῦ Κράτους του καὶ ἐκεῖ νὰ ὑπογράψῃ ταῦτα πάντα κατὰ τοὺς περὶ τούτων νομίμους τύπους. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ περὶ τούτου ὁδηγίαι τοῦ Ναπολέοντος ἦσαν, ἵνα πρότερον μὲν ὑπογράψῃ τὴν συνθήκην ταύτην ὁ Φερδινάνδος, εἶτα ἐπικυρώσῃ αὐτὴν καὶ ἡ ἐν Ἱσπανίᾳ κυβέρνησις, μετὰ δὲ ταῦτα νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἱσπανίαν ὁ Φερδινάνδος, ἐδέησε νὰ συμμορφωθῶσιν ἀκριβῶς μὲ τὴν θέλησιν ταύτην τοῦ Ναπολέοντος.

Μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς συνθήκης ταύτης, ὁ δοὺξ Σὰν Κάρολος ἀπῆλθε τῇ 13 Δεκεμβρίου εἰς τὴν Ἱσπανίαν ἀγνώριστος ἵνα παρουσιάσῃ αὐτὴν εἰς τὴν προσωρινὴν ἱσπανικὴν κυβέρνησιν πρὸς παραδοχήν.

Ταῦτα δὲ πάντα ἐγένοντο ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ναπολέοντος Ἰωσὴφ, ὅστις μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του ἐκ τῆς Ἱσπανίας ἐκρατεῖτο εἰς Μορφονταῖνον· ἀλλ' οὗτος πολλάκις λαθραίως ἤρχετο εἰς Παρισίους, οὐχὶ ἵνα μιγνύηται εἰς τὰ πολιτικὰ, ὡς ὑπέθετεν ὁ Ναπολέων, διὸ καὶ ἐκράτει αὐτὸν εἰς προφυλάκισιν, ἀλλ' ἵνα διασκεδάζῃ. Ὁ διευθυντὴς τῆς ἐν Παρισίοις ἀστυνομίας εἰδοποίησεν αὐτὸν ὅτι, ἐπειδὴ ἐξακολουθεῖ νὰ παραβιάζῃ τὸν περιορισμόν του, θέλει ἐμποδίσει αὐτόν· τούτου ἕνεκα ὁ Ἰωσὴφ ἠρεθίσθη σφόδρα, ὁ δὲ Ναπολέων μετὰ τὴν

συνομολόγησιν τῆς συνθήκης ταύτης, διέταξε τὸν παρὰ τῷ Ἰωσὴφ πρέσβυν αὐτοῦ νὰ εἴπῃ εἰς αὐτὸν ὅτι, ἐπειδὴ ἐκ τῶν πολιτικῶν περιστάσεων ὁ πρότερον βασιλεὺς τῆς Ἱσπανίας Φερδινάνδος θέλει ἀναλάβει τὸν θρόνον του, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ αὐτοκράτωρ προτείνει αὐτῷ νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου τούτου καὶ νὰ μένῃ πρίγκηψ Γάλλος, χαίρων ὅλα τὰ περὶ τούτου δικαιώματα ἐν Γαλλίᾳ. Ὁ Ἰωσὴφ ἀκούσας ταῦτα παρεπονέθη πικρῶς κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης τοῦ ἀδελφοῦ του, λέγων ὅτι οὗτος ἐνέπαιξεν αὐτὸν καὶ ἐξέθηκεν ἐνώπιον ὅλου τοῦ κόσμου, ὅτι ἀληθῶς αὐτὸς ὑπέπεσεν εἰς στρατιωτικὰ σφάλματα, ἀλλὰ μήπως καὶ ὁ ἀδελφός του Ναπολέων δὲν ὑπέπεσεν εἰς τοιαῦτα; ἐπὶ τέλους εἶπεν ὅτι δέχεται νὰ παραιτηθῇ, ἀλλ' ἀπαιτεῖ νὰ γένῃ μετ' αὐτοῦ συνθήκη, δι' ἧς ν' ἀποζημιωθῇ διὰ παραχωρήσεως αὐτῷ χωρῶν τινῶν τῆς Νεαπόλεως ἢ τῆς Τυρρηνίας, οὐχὶ δὲ ν' ἀπεκδυθῇ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν ἓν τῶν μεγαλητέρων στερμάτων τῆς Εὐρώπης.

Ὁ Ναπολέων μαθὼν ταῦτα ἐκάγχασε σαρκαστικῶς. «Ὁ Ἰωσὴφ ὑπέπεσεν εἰς στρατιωτικὰ σφάλματα, ἔκραξεν, ἀκούσας τὰ ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του λεχθέντα, ἀλλὰ δὲν σκέπτεται· ἐγὼ μὲν ὑποπίπτω εἰς λάθη, ἀλλ' εἶμαι στρατιωτικός· ἐνδέχεται ν' ἀπατηθῶ ἐνίοτε, ἐπαγγελλόμενος τὴν τέχνην μου, ἀλλ' οὗτος, μὴ ὢν στρατιωτικὸς, πῶς δύναται νὰ ὑποπέσῃ εἰς σφάλματα!... Ἔχει λοιπὸν ἄδικον νὰ κατηγορῇ αὐτὸς ἑαυτὸν, καθότι οὐδέποτε ἐπέπεσεν εἰς τοιαῦτα. Ὁμολογητέον δὲ ὅτι ἀπώλεσε τὴν Ἱσπανίαν, ὥστε δὲν θέλει διατηρήσει αὐτήν· τοῦτο εἶναι ἀποφασισμένον διὰ παντὸς, ὡς γεγονός. Ἂς συμβουλευθῇ καὶ τὰ τελευταῖα συμβάντα ἵνα μάθῃ ἂν δύναται νὰ κατέχῃ σπιθαμὴν γῆς πέραν τῶν Πυρηναίων ὀρέων. Ἀπαιτεῖ συνθήκην! ὅρους! καὶ μετὰ ποίου; καὶ ἐν ὀνόματι τίνος;... Αὐτὰ ἐγὼ ἂν θελήσω νὰ πραγματευθῶ μετὰ τῆς Ἱσπανίας, δὲν θέλω εἰσακουσθῆ· ἡ μόνη καὶ καθαρὰ συνθήκη μετὰ τῆς Ἱσπανίας εἶναι ἡ ἐπάνοδος τῶν Βουρβόνων εἰς τὸν θρόνον των. Εἶμαι εὐτυχὴς ἂν ὑπ' αὐτὸν τὸν ὅρον δυνηθῶ νὰ ἀπαλλαχθῶ ἐκ τῶν Ἄγγλων τοῦ νὰ κατέχωσι τὴν Ἱσπανίαν, ὡς ἐκ τούτου δὲ νὰ

δυνηθῶ νὰ μεταφέρω τὸν στρατόν μου ἐκ τῶν Πυρηναίων ὀρέων εἰς τὸν Ῥῆνον! Καθ' ὅσον ἀφορᾷ περὶ τῶν ἀποζημιώσεων, ἃς ζητεῖ ὁ Ἰωσὴφ ἐν Ἰταλίᾳ, πόθεν νὰ πορισθῶ αὐτὰς, δύναμαι ν' ἀφαιρέσω ἐκ τοῦ Μυράτου τὸ βασίλειόν του; μόλις δύναμαι νὰ ἐπαναγάγω αὐτὸν εἰς τὰ πρὸς τὴν Γαλλίαν καὶ ἐμὲ καθήκοντά του· πῶς δὲ θέλω εἰσακουσθῆ ὑπ' αὐτοῦ, ἂν ἀπαιτήσω νὰ καταβῆ τοῦ θρόνου του πρὸς ὄφελος τοῦ Ἰωσήφ; Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Πάπαν, εἶμαι ἠναγκασμένος ν' ἀποδώσω αὐτῷ τὴν Ἐπικράτειάν του, καθόσον ἀφορᾷ τὴν Τυῤῥηνίαν, αὕτη ἀνήκει εἰς τὴν Ἐλίζαν, τὸ Πεδεμόντιον ἀνήκει εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν δὲ Λομβαρδίαν μόλις δύναται νὰ διατηρῇ ὁ Εὐγένιος. Πρὸς δὲ δύναμαι νὰ γνωρίζω τί θέλουν ἀφήσει εἰς ἐμὲ οἱ σύμμαχοι, ὥστε νὰ διαθέσω αὐτὸ ὑπὲρ τοῦ Ἰωσήφ; Ἵνα διατηρήσω τὴν Γαλλίαν μετὰ τῶν φυσικῶν ὁρίων αὐτῆς, ἔχω ἀνάγκην νὰ νικήσω πολλάκις, ἵνα δὲ παρατείνω τὰ ὅρια αὐτῆς πέραν τῶν Ἄλπεων, ἔτι πλειοτέρων νικῶν ἔχω ἀνάγκην· ἐὰν δὲ μοὶ μένῃ χώρα τις ἐν Ἰταλίᾳ, δύναμαι νὰ παραχωρήσω αὐτὴν εἰς τὸν Ἰωσήφ, καὶ ν' ἀφαιρέσω αὐτὴν ἐκ τοῦ Εὐγενίου, τοῦ ἀφωσιωμένου καὶ ἀνδρείου τούτου υἱοῦ, ὅστις διῆγε πάντα ἐν πολέμῳ δι' ἐμὲ καὶ διὰ τὴν Γαλλίαν καὶ ὅστις οὐδέποτε μὴ ἔδωκεν ἀφορμὴν παραπόνων; Ποῦ λοιπὸν θέλει ὁ Ἰωσὴφ νὰ εὕρω ἀποζημιώσεις καὶ νὰ δώσω εἰς αὐτόν; Δὲν μένει ἄρα εἰς αὐτὸν εἰμὴ μία μόνη ἐντολὴ, ἤτις εἶναι ν' ἀποκατασταθῇ πιστὸς ἀδελφὸς, σταθερὸν στήριγμα τῆς συζύγου καὶ τοῦ υἱοῦ μου ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, ἐὰν δὲ ἀποθάνω, νὰ συντελέσῃ νὰ διατηρηθῇ ὁ γαλλικὸς θρόνος εἰς τοὺς Βοναπάρτας, οἵτινες τίποτε ἄλλο δὲν ἔχουν τοῦ λοιποῦ. Θέλει εἶναι πρίγκηψ Γάλλος, θεωρούμενος ὡς ἀδελφός μου, καὶ θεῖος τοῦ υἱοῦ μου, ἀπολαμβάνων ἐπομένως ὅλας τὰς βασιλικὰς τιμάς. Ἂν θέλῃ οὕτως νὰ διάγῃ, θέλει ἀπολαμβάνει τὴν εὐνοιάν μου, τὴν δημοσίαν ὑπόληψιν, καὶ θέλει κατέχει θέσιν τοιαύτην, ὥστε νὰ σώσῃ τὴν ὕπαρξίν μας· ἐὰν ὅμως φερθῇ ἄλλως πως, καὶ δύναται νὰ πράξῃ τοῦτο, διότι εἶναι ἀνίκανος καὶ πρὸς ἐργασίαν καὶ πρὸς ἀργίαν, ἐὰν ταράττηται ἐνόσῳ ζῶ, θέλω συλλάβει

αὐτὸν καὶ θέλω τὸν ἐξαποστείλει εἰς τὸ φρούριον Βινσέννην, ἵνα παύσῃ ἀπαιτῶν βασιλείας· ἐὰν ὅμως πράξῃ τοῦτο μετὰ τὸν θάνατόν μου, ὁ Θεὸς γινώσκει τί ἀποφασισθήσεται περὶ αὐτοῦ! Ἀλλὰ πιθανὸν ὁ Ἰωσὴφ νὰ συντελέσῃ πρὸς καταστροφὴν τοῦ θρόνου τοῦ υἱοῦ μου, ὅστις εἶναι ἡ μόνη ἀξιοπρέπεια, εὐημερία καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ τέκνου μου. »

Οἱ συνετοὶ, ἀλλὰ σκληροὶ λόγοι οὗτοι τοῦ Ναπολέοντος, διεβιβάσθησαν ἐπανηλειμμένως εἰς τὸν Ἰωσήφ· οὗτος ὅμως ἔμεινεν ἀκατάπειστος, διάγων ἀσθενὴς σωματικῶς τε καὶ ἠθικῶς ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὸν σκληρότητος τοῦ Ναπολέοντος, διότι ἐνόμιζεν ὅτι οὗτος ἤθελε νὰ καταβιβάσῃ αὐτὸν ἐκ τοῦ θρόνου καὶ νὰ τὸν ἀποκαταστήσῃ ὑποτελῆ αὐτοῦ, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐλπίδος μέλλοντος οὔτε εἰς αὐτὸν, οὔτε εἰς τὰ τέκνα του. Ὁ δὲ Ναπολέων μαθὼν τὴν ἐπιμονὴν αὐτοῦ εἶπεν, ὅτι καὶ ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Ἰωσὴφ τὰ ἱσπανικὰ πράγματα θέλουν ὁρισθῆ ὅπως πρέπει.

Ἡ ἀλλεπάλληλος ὅμως αὕτη ἐκθρόνισις τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ναπολέοντος ἐτάραττε καὶ ἐλύπει αὐτὸν ὑπερβολικῶς. Ὁ Ἱερώνυμος ὑποχωρῶν ἐκ τῆς Βεσφαλίας ἔμενεν εἰς Αἰξ-λα-Καπέλλαν, καταλυπημένος καὶ δυστυχὴς, ἐζήτει δὲ νὰ ἔλθῃ εἰς Παρισίους ἵνα ἴδῃ τὸν Ναπολέοντα καὶ παρακαλέσῃ αὐτὸν ὅπως λάβῃ πρόνοιαν περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ γενησομένῃ συνθήκῃ μετὰ τῶν Δυνάμεων. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων, μὴ ὑποφέρων νὰ βλέπῃ τοὺς ἀδελφούς του ἐκθρονισμένους, δὲν ἐδέχετο αὐτόν· ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Μυράτος ἄλλως πως ἐτάραττεν αὐτόν.

Ὁ ἀτυχὴς Μυράτος, ἐπανελθὼν εἰς Νεάπολιν, εὑρίσκετο εἰς ταραχὴν ψυχῆς τε καὶ πνεύματος. Ἐξ ὅλων τῶν ἐγκαθιδρυθέντων ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος ἡγεμόνων καὶ ἤδη ἐκθρονιζομένων ὁ Μυράτος ἦτον ὁ μᾶλλον ἀπαρηγόρητος. Ἐφαίνετο ὅτι ὁ στρατιώτης οὗτος, ὅστις ἐγεννήθη μακρὰν τοῦ θρόνου, καὶ ὅστις διὰ τῶν στρατιωτικῶν κατορθωμάτων του ἐδυνήθη νὰ ἀναβῇ τὸν θρόνον, ἐνόμιζεν ὅτι ἄνευ τούτου δὲν ἐδύνατο νὰ ζήσῃ. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὰ ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐκστρατείᾳ συμβάντα ἦτο πεπεισμένος ὅτι ἡ Ναπολεόντειος ἐξουσία, ἐὰν διετηρεῖτο ἐν Γαλλίᾳ, δὲν ἐδύνατο νὰ ἰσχύῃ καὶ πέραν τῶν Ἄλπεων, τοῦ Ῥήνου καὶ τῶν

Πυρηναίων, ἐπομένως οἱ πέραν τῆς Γαλλίας σύμμαχοι τοῦ Ναπολέοντος ἤθελον ἐκθρονισθῇ, ἐνόμιζεν ὅτι εὕρισκε πλείονα ἀσφάλειαν εἰς τὴν πρὸς τὸν Ναπολέοντα ἀπιστίαν του ἢ εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν του· διὰ ταῦτα πάντα δὲν ἔπαυσε νὰ ἔχῃ φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῶν συμμάχων, μάλιστα δὲ διετήρει εἰς τὴν Νεάπολιν τὸν παρ' αὐτῷ πρέσβυν τῆς Αὐστρίας Μὶρ, ὡς καὶ τὸν ἰδικόν του εἰς Βιέννην. Ὁ Μεττερνῖχος, ἐπωφελούμενος τῆς διαθέσεως ταύτης τοῦ Μυράτου, ἐνησχολεῖτο ἀκαταπαύστως νὰ διαφθείρῃ τὴν αὐλήν του, διότι ὑπελόγιζεν ὅτι, ἂν ὁ Μυράτος, ἀντὶ νὰ ἔλθῃ πρὸς βοήθειαν τοῦ Εὐγενίου, προσβάλῃ αὐτὸν ἐκ τῶν νώτων, τότε ὁ Εὐγένιος δὲν θέλει δυνηθῆ νὰ μένῃ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ· οὕτως οἱ μὲν Γάλλοι θέλουν ἀποβληθῆ, οἱ δὲ Αὐστριακοὶ θέλουν ἐγκατασταθῆ ἀνενοχλήτως· πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τῆς προθέσεως ταύτης ὁ Μεττερνῖχος ἐνησχολήθη νὰ διαφθείρῃ τὴν σύζυγον τοῦ Μυράτου, ἥτις ἦτον ἀδελφὴ τοῦ Ναπολέοντος, καὶ τὴν ὁποίαν ἐγνώρισεν ἄλλοτε καλῶς ἐν Παρισίοις καὶ ἤθελε νὰ πείσῃ αὐτὴν, παριστῶν αὐτῇ ὅτι τὰ πρὸς τὸν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα της καθήκοντα ἦσαν πολὺ ἀνώτερα τῶν πρὸς τὸν ἀδελφόν· ὅθεν ὑπέσχετο ἤδη εἰς αὐτὴν οὐχὶ μόνον τὴν διατήρησιν τοῦ θρόνου τῆς Νεαπόλεως, ἀλλὰ καὶ μέγα μέρος τῆς Ἰταλίας, ἵνα ἀποκατασταθῇ ὁ Μυράτος πρῶτος βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας, ὢν μεταξὺ τῶν δευτερευόντων ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. Ἡ βασίλισσα αὕτη, καταπεισθεῖσα ἐκ τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Μεττερνίχου, ἔπαυσε νὰ ἔχῃ σχέσεις μετὰ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, λέγουσα ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς Ἐπικρατείας της τῇ ὑπηγόρευε νὰ διατηρῇ οὐδετερότητα. Ὁ Μυράτος λοιπὸν ἐπανελθὼν εἰς Νεάπολιν εὗρε τὴν αὐλήν του προδιατεθειμένην εἰς ἀποσκίρτησιν ἐκ τῆς πολιτικῆς τοῦ Ναπολέοντος· ἐκεῖνος δὲ, ὢν ἀγαθὸς ἀνὴρ, ἀλλὰ λίαν ἀπερίσκεπτος, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ κρίνῃ οὔτε περὶ τοῦ συμφέροντος, οὔτε περὶ τῆς τιμῆς του, ἀμφεταλαντεύετο ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τί ἔμελλε νὰ πράξῃ· ἐπὶ τέλους ὅμως πεισθεὶς ὑπὸ τῆς συζύγου του ὅτι ἡ διατήρησις τοῦ θρόνου των ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ναπολέοντος πολιτικῆς των, θέλων δὲ γ' ἀναδειχθῇ ἐλευθερωτὴς τῆς Ἰταλίας, συνέλαβε

τὴν ἰδέαν νὰ σχηματίσῃ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ οὐδετέραν πολιτικὴν, ἀνεξάρτητον τῆς τε Γαλλίας καὶ Αὐστρίας· οὗτος δὲ νὰ φανῇ ὁ ἀρχηγὸς τῆς πολιτικῆς ταύτης, τὴν ὁποίαν ἠσπάζοντο καὶ οἱ Ἰταλοὶ, ἵνα ἀπαλλαχθῶσιν τῶν συνεχῶν στρατολογιῶν τοῦ Ναπολέοντος.

Τοιαῦτα κακὰ ἀποτελέσματα ἔχει ἡ κενοδοξία, ἥτις ἐν μὲν τοῖς Παρισίοις ἀνηλεῶς ἐβασάνιζεν αὐτὸν τὸν Ναπολέοντα, ἐν δὲ τῇ Νεαπόλει, τὸν Μυράτον· ὁ μὲν πρῶτος ἐκινεῖτο ὑπὸ τοῦ μεγαλείου, ὁ δὲ δεύτερος ἕνεκα ψυχικῆς ἀδυναμίας· διότι ὁ Μυράτος δὲν ἦτον εἰμὴ στρατιώτης, εἰς ὃν ἐνέσπειρεν ὁ Ναπολέων τὴν κενοδοξίαν, ὡς ἔπραξε τοῦτο σχεδὸν εἰς ὅλους τοὺς στρατηγούς του, τοὺς ὁποίους ἀποκατέστησε βασιλεῖς, πρίγκηπας, μεγάλους δούκας κτλ.

Ἐν τούτοις ὁ Ναπολέων, πρὸ πολλοῦ ἔχων ὑπονοίας περὶ τῆς καλῆς πίστεως τοῦ Μυράτου, ἔπεμψε τὸν Φουσσὲν εἰς Νεάπολιν· διότι ἀποχωρισθεὶς ἐξ αὐτοῦ ἐν Ἐρεφορδείᾳ, μ' ὅλον ὅτι οὗτος ὑπεσχέθη ὅτι θέλει μένει πιστὸς εἰς αὐτὸν, ὁ Ναπολέων ὅμως, ὁσάκις προέκειτο νὰ εἰσδύσῃ εἰς τοὺς κρυφίους διαλογισμοὺς τοῦ ἀνθρώπου, εἶχε τοιοῦτον δαιμόνιον διορατικὸν ὥστε δὲν ἐξηπατᾶτο, ἔκτοτε προεῖδεν ὅτι ὁ Μυράτος, ὡς καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ, εἰ καὶ ἀδελφή του οὖσα, θέλοντες νὰ ἐξασφαλίσωσι τὸν θρόνον των, ἤθελον ἐπιβουλευθῇ αὐτόν· διὸ ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς τὸν Φουσσὲν, ὅστις ἔχαιρε τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Μυράτου, ὡς συνενοηθεὶς μετ' αὐτοῦ τῷ 1809 περὶ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας ἐν περιπτώσει θανάτου τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ Μυράτος βλέπων τὸν Φουσσὲν, ἀντὶ νὰ ἐξηγηθῇ μετ' αὐτοῦ εἰλικρινῶς, λαβὼν ὑπονοίας, ἤρχισε νὰ παραπονῆται κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, λέγων ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ πρό τινος καιροῦ κακῶς ἐξετίμα τὰς πρὸς αὐτὸν ὑπηρεσίας του, καὶ ὅτι ἤδη διαλογίζεται νὰ θυσιάσῃ αὐτὸν εἰς τὴν γενικὴν εἰρήνην καὶ τὰ τοιαῦτα, δι' ὧν ὁ Μυράτος ἐννόει ὅτι ἐκ τοῦ Ναπολέοντος ἐξηρτᾶτο νὰ μένῃ πιστὸς εἰς αὐτὸν οὗτος. Ὁ Φουσσὲς, θέλων νὰ καθησυχάσῃ καὶ ἐπαναγάγῃ τὸν Μυράτον εἰς τὸ καθῆκόν του εἶπεν αὐτῷ ὅτι, ἀγαθὰς ἐκ τύχης εἰς τὸν θρόνου

μετὰ τοῦ Ναπολέοντος καὶ διὰ τοῦ Ναπολέοντος, εἶναι προωρισμένος νὰ σωθῇ ἢ ν' ἀπολεσθῇ μετ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Μυράτος δυσαρεστηθεὶς ἐκ τῆς λέξεως parvenu, ἣν εἶπεν αὐτῷ ὁ Φουσσὲς, ἀπήντησεν ὅτι ὅπερ εἶναι δι' ἕνα βασιλοκτόνον ἐπαναστάτην, ὡς αὐτὸν τὸν Φουσσὲν, δὲν εἶναι δι' ἕνα ἔνδοξον στρατιωτικὸν, ὡς αὐτὸν, ὀφείλοντα τὰ πάντα εἰς τὸ ξίφος του. Ὁ Φουσσὲς λοιπὸν, ἀντὶ νὰ ὠφελήσῃ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, ἔτι μᾶλλον ἔβλαψε· διότι ὁ Μυράτος εἶχεν ἀποφασίσει νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, ὅπως ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν ἀνεξάρτητον βασιλέα ὅλης τῆς Ἰταλίας, ἥτις νὰ διαμοιρασθῇ εἰς δύω μέρη, καὶ τὸ μὲν δεξιὸν τοῦ Πάδου ποταμοῦ νὰ παραχωρηθῇ εἰς τὸν Εὐγένιον, τὸ δὲ ἀριστερὸν εἰς αὐτὸν τὸν Μυράτον, ὥστε οὗτος νὰ ἔχῃ τὰ τρία τέταρτα ὅλης τῆς Ἰταλίας, ἥτις νὰ κηρυχθῇ ἀνεξάρτητος. Κατ' αὐτὰς τὰς συμφωνίας ὑπέσχετο ὁ Μυράτος νὰ ἔλθῃ πρὸς βοήθειαν τοῦ Ναπολέοντος μετὰ 100 χιλιάδων στρατοῦ· παρεκάλει δὲ αὐτὸν νὰ τῷ ἀπαντήσῃ ἀνυπερθέτως, διότι, ὡς ἔλεγεν, αἱ περιστάσεις ἦσαν κατεπείγουσαι.

Ὁ Ναπολέων μαθὼν ταῦτα πάντα ἠγανάκτησε σφόδρα κατὰ τοῦ Μυράτου, καὶ ἔπρεπε ν' ἀγανακτήσῃ, διότι ὁ Μυράτος δὲν ἦτον ἀνὴρ πολιτικὸς, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ πραγματοποιήσῃ τοιαῦτα μεγάλα ἔργα ὑπὲρ τῆς Ἰταλίας, ἐπομένως ἐζήτει νὰ ἀφαιρέσῃ ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Ναπολέοντος τοσαύτας ἰταλικὰς ἐπαρχίας, πρὸς δὲ ν' ἀποσπάσῃ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Γαλλίας τὸ Πεδεμόντιον, ὥστε αἱ προτάσεις αὗται τοῦ Μυράτου μᾶλλον ἦσαν προφάσεις πρὸς ἀποσκίρτησιν αὐτοῦ ἐκ τοῦ Ναπολέοντος ἢ τι ἄλλο ἄξιον λόγου ἔργον· προσέτι ἡ Εὐρώπη οὐδέποτε ἤθελε δεχθῇ τοιαύτας πολιτικὰς μεταβολὰς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ. Ὁ Ναπολέων λοιπὸν ἐντῇ ἀγανακτήσει του ἔκραξεν «Ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι ἔνοχός τε καὶ ἄφρων· θέλει νὰ μοῦ ἀφαιρέσῃ τὴν Ἰταλίαν, ἴσως δὲ καί τι πλέον, ἀλλὰ ἀπόλλυται αὐτὸς οὗτος. Θέλετε ἰδεῖ ὅτι ἡμέραν τινὰ θέλει ἔλθῃ νὰ ζητήσῃ παρ' ἐμοῦ ἄσυλον καὶ ἄρτον, (τρομερὰ πρόρρησις τοῦ Ναπολέοντος,) ἀλλὰ θέλω ζήσει ἀρκούντως, ἐλπίζω, ἵνα τιμωρήσω τὴν θηριώδη ἀχαριστίαν του». Μ' ὅλον ὅτι δὲ ὁ ἐκπληρῶν χρέη ὑπουργοῦ τῶν ἐξω-

τερικῶν, διότι ὁ Κωλαιγκοῦρτος ἔλειπε διὰ τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις, ὡμίλησε πολλὰ τῷ Ναπολέοντι ἵνα κολακεύσῃ τὴν κενοδοξίαν τοῦ Μυράτου· ὁ Ναπολέων οὐδεμίαν τῶν προτάσεων τοῦ Μυράτου παρεδέχθη· περιωρίσθη ὅμως νὰ μὴ ἀπαντήσῃ αὐτῷ, ἀνέθηκε δὲ εἰς τὴν οἰκογένειάν του νὰ γράψωσιν εἰς τὸν Μυράτον καὶ τὸν καθοδηγήσωσιν εἰς τὰ πρὸς τὸν Ναπολέοντα καθήκοντά του.

Τοιαύτας πολυαρίθμους ἀσχολίας καὶ σκληρὰς ἀγωνίας εἶχεν ὁ Ναπολέων καθ' ὅλον τὸν Νοέμβριον μῆνα καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δεκεμβρίου. Εἰ καὶ ἐνίοτε ἐβρύχετο ὡς λέων καταδιωκώμενος μακρόθεν ὑπὸ κυνηγῶν μὴ τολμώντων νὰ πλησιάσωσιν αὐτὸν, οὐδόλως ὅμως ἐταράττετο, οὐδὲ ἀπηλπίζετο, διότι ἤλπιζε πάντοτε νὰ ἔχῃ εὐκαιρίαν τεσσάρων μηνῶν, καθ' ὃν χρόνον νὰ προπαρασκευασθῇ, μάλιστα δὲ ἀφοῦ ἑνώσῃ καὶ τὰ ἐμπειροπόλεμα στρατεύματα τῆς Ἱσπανίας, νὰ σχηματίσῃ 300 χιλιάδας στρατοῦ μεταξὺ Ῥήνου καὶ Παρισίων. Τοιαῦτα διαλογιζόμενος ὁ Ναπολέων εὑρίσκετο ἐν τῷ μέσῳ ἐλπίδων καὶ ἀνησυχιῶν· ἀκαταπαύστως δὲ ἔστρεφε τοὺς ζωηροὺς ὀφθαλμούς του ἐπὶ τῶν καταλυπημένων ὑπουργῶν του καὶ τῆς δακρυρροούσης συζύγου του· ἐλάμβανεν ἀνὰ χεῖρας τὸν υἱόν του, ἐνηγκαλίζετο αὐτὸν, εἶτα δὲ τὸν ἔδιδεν εἰς τὴν αὐτοκράτειρα. Ἐμψυχούμενος δὲ ὑπὸ τοῦ πατρικοῦ αἰσθήματος καὶ περιπατῶν μετὰ ζωηρότητος, ἔλεγεν « Περιμένετε, περιμένετε ; . . . . καὶ θέλετε μάθει ἐντὸς ὀλίγου ὅτι οἱ στρατιῶται μου καὶ ἐγὼ δὲν ἐλησμονήσαμεν τὴν τέχνην μας . . . Μᾶς ἐνίκησαν μεταξὺ τοῦ Ἔλβα καὶ τοῦ Ῥήνου, ἀλλὰ μᾶς ἐνίκησαν διὰ προδοσίας, μεταξὺ ὅμως τοῦ Ῥήνου καὶ τῶν Παρισίων δὲν ὑπάρχουν προδόται· ἐνταῦθα θέλετε εὑρεῖ τοὺς στρατιώτας καὶ τὸν στρατηγὸν τῆς Ἰταλίας . . . . Οἱ τολμήσαντες νὰ παραβιάσωσι τὰ μεθόριά μας, θέλουσι μεταμεληθῆ πάραυτα ὅτι τὰ ὑπερέβησαν ! »

Πρὸς δὲ ὁ Ναπολέων ἤλπιζεν ὅτι ἐν πάσῃ περιστάσει οἱ σύμμαχοι ἤθελον προσφέρει αὐτῷ τὰ φυσικὰ ὅρια τῆς Γαλλίας. Ἠγνόει ὅμως ὅτι ἡ ἐποχὴ ἐκείνη παρῆλθεν, ὡς παρῆλθε καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς Πράγας, καθ' ἣν ἡ Γαλλία ἤθελε διατηρήσει ὅλον τὸ

κατὰ τὸ 1810 μεγαλεῖόν της· διότι ἡ βραδύτης τῆς θετικῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν τοῦ Μεττερνίχου διακοίνωσιν, ἥτις ἐγένετο μετὰ ἕνα μῆνα, ὥστε μόλις τῇ 5 Δεκεμβρίου ἐπεδόθη, μετήλλαξε κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὴν ἀπόφασιν τῶν συμμάχων, οἵτινες ἠσθάνθησαν τὰς δυνάμεις των ὡς ἐκ τῶν καθημερινῶν ἐπαναστάσεων τῶν λαῶν κατὰ τῆς ἐξουσίας τοῦ Ναπολέοντος. Ἐκτὸς δὲ τούτων, ἅμα αἱ πρὸς τὸν Ναπολέοντα πρῶται προτάσεις ἐγένοντο γνωσταὶ εἰς τοὺς Γερμανοὺς καὶ Ἄγγλους, ἅπαντες οὗτοι ἀπεδοκίμαζον αὐτὰς μετὰ κραυγῶν, μάλιστα δὲ οἱ περιστοιχοῦντες τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον ἄσπονδοι ἐχθροὶ τοῦ Ναπολέοντος ἠρέθιζον αὐτόν. Μεταξὺ δὲ τῶν ἐσχάτως προσκολληθέντων παρὰ τῷ Ἀλεξάνδρῳ ὑπῆρχε καί τις Κόρσος, ὁ διαβόητος κόμης Πόζος τοῦ Βόργου, ὅστις οὐδεμίαν ἄλλην αἰτίαν εἶχε νὰ καταφέρηται κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, εἰμὴ ὑπὸ βδελυροῦ φθόνου κινούμενος, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν δόξαν τοῦ Ναπολέοντος, Κόρσου ὄντος ὡς αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶχεν ἀπερίγραπτον ζηλοτυπίαν· ὡσανεὶ καὶ οὗτος ἦτον εἷς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, ἐνῷ οὐδεμίαν ἄλλην προσωπικὴν ἀξίαν εἶχεν ἐκτὸς τοῦ μανιώδους φθόνου του, ὅστις ἐνήργει δραστηρίως εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τοσοῦτον, ὥστε ἀποκαθίστα αὐτὸν λίαν ἐνεργητικὸν καὶ ὀξυδερκῆ. Τοῦτο δὲ, διότι πᾶς μέγας ἄνθρωπος ἐγκαταλείπει εἰς τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς του ἢ ἐνθέρμους φίλους ἢ ἀδιαλλάκτους ἀντιζήλους. Ἐκ τῶν δευτέρων λοιπὸν ἦτο καὶ ὁ κόμης Πόζος, ὅστις οὔτε στρατιωτικὸς ἦτον, οὔτε πολιτικὸς, ἀλλ' οὔτε πεπαιδευμένος. Οὗτος συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ καταστρέψῃ τὸν Ναπολέοντα, καὶ ἐπέτυχε διὰ τῆς ἀγχινοίας του καὶ τῆς ἐξιδιασμένης ἱκανότητός του νὰ προσκολλᾶται εἰς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ἡμέρας, παρὰ τοῖς ὁποίοις ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ του.

Οὗτος διέτρεξεν ἀλληλοδιαδόχως ὅλας τὰς χώρας ἵνα βλάψῃ τὸν Ναπολέοντα, τὸν ὁποῖον ὡς ἐρρέθη, ἐμίσει ὑπερβολικῶς. Ἐν πρώτοις ὑπῆγεν εἰς Ἀγγλίαν, ἔπειτα εἰς Αὐστρίαν, μετέπειτα εἰς Ῥωσσίαν καὶ Σουηδίαν. Ἀναχωρῶν ἐναλλὰξ ἐκ τῶν φιλικῶν πρὸς τὴν Γαλλίαν Ἐπικρατειῶν, ἀπήρχετο εἰς τὰς ἐχθρι-

κὰς, ἐπανήρχετο εἰς τὰς πρώτας, ὅτε αὗται ἐκηρύττοντο ἐχθραὶ τῆς Γαλλίας· παντοχοῦ δὲ ἐνέσπειρε τὸ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος μῖσός του. Μετήρχετο τὰ πάντα, ἄλλοτε μὲν ἐστέλλετο εἰς τὸ Λονδῖνον ζητῶν χρήματα, ἄλλοτε δὲ πρὸς τὸν Βερναδόττον, ὃν κατεφρόνει, ἵνα πείσῃ αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ πεδίον τῆς Λειψείας. Ἐσχάτως δὲ προσκολληθεὶς παρὰ τῷ αὐτοκράτορι Ἀλεξάνδρῳ, ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ ὑπασπιστοῦ, ἐνήργει ἐπ' αὐτοῦ μὲ τὰς ζωηρὰς ἰταλικὰς χειρονομίας του καὶ μὲ τοὺς σπινθηροβολοῦντας ὀφθαλμούς του μεγίστην ἐπιρροὴν διὰ τοῦ διορατικοῦ του καὶ τῆς ὀρθῆς κρίσεώς του. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶπεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον τὴν λυπηρὰν ἀλήθειαν περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῆς Γαλλίας, ὡσανεὶ διέτρεξεν αὐτὴν ἐξ ὁλοκλήρου, ἐνῷ πρὸ πολλοῦ ἔλλειπεν ἐξ αὐτῆς. « Μὴ δειλιᾷς, ἔλεγε τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἀκαταπαύστως, διὰ τὸν λόγον ὅτι θέλεις ὑπάγει νὰ καταβάλῃς τὸν κολωσσὸν ὅστις σὲ κατέθλιβεν ἐπὶ πολύ· τὸ δυσκολώτερον ἔγεινε, τοῦτο συνίστατο νὰ καταδιώξῃς αὐτὸν ἐκ τῶν ὀχθῶν τοῦ Βιστούλα μέχρι τοῦ Ῥήνου, ἐκ δὲ τῆς Φραγκφόρτης μέχρι Παρισίων δὲν εἶναι εἰμὴ ἓν μόνον βῆμα ὡς ἀπόστασις, μάλιστα μικροτέρα δυσκολία ὑπάρχει ἤδη καὶ εἰς τοῦτο. Αἱ ὑπερβολικαὶ δυνάμεις τῆς Γαλλίας κατηναλώθησαν ἐκτὸς αὐτῆς, ἐν δὲ τῷ ἐσωτερικῷ της εἶναι ἀπηυδημένη. Αὕτη μισήσασα τὸν καταθλίβοντα αὐτὴν ζυγὸν, θέλει ἐπαναστατήσει ἵνα ἀποτεινάξῃ αὐτόν. Πορεύου λοιπὸν ἀδιακόπως, πορεύου ταχέως, μὴ δώσῃς εὐκαιρίαν εἰς τὸν γίγαντα νὰ ἀναπαυθῇ· ὕπαγε εἰς τὸ Κεραμεικὸν ἔνθα ἔχει τὴν φωλεάν του· ἡ δὲ Γαλλία ἐξαντληθεῖσα θέλει σοὶ παραδώσει αὐτόν. Θέλεις θαυμάσει διὰ τὴν εὐκολίαν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ πρέπει νὰ φθάσῃς εἰς Παρισίους. Ἅμα τὸ ξίφος σου κόψῃ τὴν ἄλυσσον ἥτις κρατεῖ τὴν Γαλλίαν κατατεθλιμμένην, αὕτη θέλει σοὶ παραδώσει τὸν τύραννόν της. »

Δυστυχῶς τὰ ὑπὸ τοῦ κόμητος Πόζου λεγόμενα ἦσαν ἀληθέστατα, διὸ καὶ ἐπέφεραν τὰ συμβάντα τοῦ 1814. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀκούων ταῦτα εὐχαριστεῖτο, διότι ἐθεράπευον τὰ πάθη του· εἰς ταῦτα δὲ πάντα προσετέθη καὶ ἕτερον περιστατικὸν ἔχον μεγίστην ἐπιρροὴν εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος. Ἡ

Ὁλλανδία, ὡς ἐῤῥέθη, εἶχεν ἑνωθῆ μὲ τὴν Γαλλίαν, καταργηθείσης ἐν πρώτοις τῆς δυναστείας αὐτῆς, καὶ μετὰ ταῦτα καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου, ὅτε ὁ μὲν ἀρχιθησαυροφύλαξ Λεβροῦνος ἐκυβέρνα αὐτὴν, ὁ δὲ στρατηγὸς Μολιτόρος ἐσχάτως μετὰ τριῶν χιλιάδων στρατευμάτων ἐφρούρει ἐν αὐτῇ. Οἱ Ὁλλανδοὶ, στερηθέντες πρὸ πολλοῦ τὸ διὰ θαλάσσης ἐμπόριόν των, ἦσαν ἠγανακτησμένοι κατὰ τῆς τυραννίας τοῦ Ναπολέοντος· μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Μόσχας πολλάκις ἐπεχείρησαν οὗτοι νὰ ἐπαναστατήσωσιν, ἀλλὰ δὲν ἐδυνήθησαν, μετὰ δὲ τὴν μάχην τῆς Λειψείας αἱ περὶ ἀπελευθερώσεως αὐτῶν ἐλπίδες ἀνεπτερώθησαν. Οἱ σύμμαχοι, θέλοντες νὰ προσβάλωσι τὸν Ναπολέοντα ἐκ τῶν Κάτω Χωρῶν, διώρισαν τὸν Βερναδόττον μετὰ 80 χιλιάδων συμμίκτου στρατοῦ, ὃν ἐδιοίκει, νὰ εἰσβάλῃ εἰς αὐτὰς, ἀλλ' οὗτος θέλων μᾶλλον νὰ κατακτήσῃ τὴν Νορβεγίαν ἢ νὰ συνδράμῃ εἰς τοὺς σκοποὺς τῶν συμμάχων, διευθύνθη πρὸς τὴν Δανίαν. Ἡ Αὐστρία, ἥτις εἶχε λάβει ὑπὸ τὴν προστασίαν της τὴν Δανίαν, ἐξεφράζετο πικρῶς κατὰ τοῦ Βερναδόττου, καὶ ἐπέμεινεν εἰς τὴν ἐξ αὐτοῦ ἀφαίρεσιν τῆς ἀρχηγίας τῶν 80 χιλιάδων στρατοῦ· ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ὅστις εἶχεν ἰδιαιτέρας συμφωνίας μετ' αὐτοῦ περὶ τῆς Φοιννίης, συνεβίβασε ταῦτα πάντα, γράφων πρὸς τὸν Βερναδόττον ν' ἀποσπάσῃ 20 χιλιάδας στρατοῦ καὶ νὰ τὸν ἐξαποστείλῃ εἰς τὴν Ὁλλανδίαν· ἀφ' ἑτέρου καὶ οἱ Ἄγγλοι, θέλοντες νὰ ἐγκαθιδρύσωσι τὴν παλαιὰν δυναστείαν τῆς Ὁλλανδίας, ἐξαπέστειλον καὶ οὗτοι ἓξ χιλιάδας στρατοῦ. Ὅλος λοιπὸν ὁ συμμαχικὸς οὗτος στρατὸς εἰσβαλὼν εἰς τὴν Ὁλλανδίαν, ἐνεθάῤῥυνε τοὺς κατοίκους νὰ ἐπαναστατήσωσι καὶ νὰ ὑποχρεώσι τὰ ἐκεῖ γαλλικὰ στρατεύματα καὶ τὰς ἀρχὰς νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν Ὁλλανδίαν μὲ καταισχύνην· ὁ δὲ νόμιμος πρώην βασιλεὺς αὐτῆς εἰσῆλθεν εἰς τὸ Κράτος του καὶ ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ λαοῦ του μετ' ἐνθουσιασμοῦ, εἰ καὶ πρότερον ἦτο λίαν μισητός.

Μετὰ τὸ συμβὰν λοιπὸν τοῦτο οἱ σύμμαχοι μετέβαλον γνώμην ὡς πρὸς τὰς βάσεις τῆς συνθήκης, καὶ ἐνῷ πρότερον ἤθελον ν' ἀφήσωσι τὴν Γαλλίαν ἀνέπαφον, ἤδη ἀπεφάσισαν νὰ ἐπανα-

γάγωσιν αὐτὴν εἰς τὰ πρὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὅρια, ἀλλὰ καὶ τὴν συνθήκην ταύτην νὰ ὑπογράψωσιν ἐν Παρισίοις, ὥστε ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον ἄνευ οὐδενὸς ὅρου. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐκολακεύετο ἰδίως περὶ τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου αὐτοῦ εἰς Παρισίους πρὸς ἐκδίκησιν τῆς καταστροφῆς τῆς Μόσχας ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ δὲ κόμης Πόζος ἐνεθάρρυνεν ἔτι μᾶλλον αὐτὸν, παριστάνων τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ὁλλανδίας ὡς γενικὴν ἐπανάστασιν ὅλων τῶν κατατεθλιμμένων λαῶν, πρὸς δὲ καὶ αὐτῶν τῶν Γάλλων, ἅμα διαβάντος τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ τὸν Ῥῆνον. Οἱ δὲ Πρῶσσοι, οἵτινες ἐφαίνοντο ὡς οἱ μᾶλλον ὑποστάντες δεινὰ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος, ἐζήτουν μετὰ κραυγῶν νὰ προπορεύωνται τῆς εἰσβολῆς ταύτης· μάλιστα ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν, ὁ στρατάρχης Βούλχερος, ἔλεγεν ὅτι μόνος αὐτὸς μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἐδύνατο νὰ πορευθῇ κατ' εὐθείαν εἰς Παρισίους. Τούτων ἕνεκα, ὡς ἐρρέθη, ὁ Μεττερνῖχος ἀπήντησεν εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ Ναπολέοντος, ὅτι, ἐπειδὴ ἐβράδυνεν οὗτος νὰ παραδεχθῇ τὰς περὶ εἰρήνης πρώτας προτάσεις τῶν συμμάχων, θέλει συννενοηθῇ μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ πρακτέου, οὐδαμῶς μνείαν ποιῶν περὶ ἀνακωχῆς τῶν ὅπλων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀγγλία ἦτον ἡ μᾶλλον τῶν ἄλλων συμμάχων ἐπιμένουσα εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, καὶ ἐπειδὴ ἐξ ὅλων τῶν συγχροτούντων τὴν συμμαχίαν ταύτην ἔλειπον τὰ διὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἀναγκαῖα χρήματα, ἐδέησε νὰ προκαταβάλῃ ταῦτα ἡ Ἀγγλία· ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν ἀπεστάλη εἰς Λονδίνον ὁ διαβόητος κόμης Πόζος ἵνα ζητήσῃ ἐξ ὀνόματος ὅλων τῶν συμμάχων τὰ προϋπολογισθέντα διὰ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου χρήματα.

Ἐν τούτοις οἱ σύμμαχοι, ἀποφασίσαντες νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον, μὴ δεχόμενοι προτάσεις περὶ εἰρήνης, διεφώνουν μεγάλως περὶ τοῦ σχεδίου τῆς εἰς τὴν Γαλλίαν εἰσβολῆς αὐτῶν, διότι ἕκαστος αὐτῶν ἐθήρευεν ἰδιαίτερα συμφέροντα· μετὰ πολλὰς δὲ συζητήσεις τῇ 15 Δεκεμβρίου ἀπεφάσισαν ὁ μὲν Βλούχερος μετὰ 60 χιλιάδων στρατοῦ νὰ διαβῇ τὸν Ῥῆνον εἰς Μαγοντίαν, ὁ δὲ πρίγκηψ Σβαρζεμβέργος μετὰ 160 χιλιάδων νὰ

διαβῇ τὸν Ῥῆνον ἐκ τῆς Ἑλβετίας παρὰ τὴν πόλιν Βασιλείαν. Μετὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάται αὐτῶν ἐγκαταλείψαντες τὴν πόλιν Φραγκφόρτην, ἦλθον εἰς τὴν πόλιν Φριβοῦργον. Ἡ Ἑλβετικὴ ὁμοσπονδία, μαθοῦσα τὴν διὰ τῆς Ἑλβετίας διάβασιν τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς παραβιάσεως ταύτης τῆς χώρας της, ἀλλ' οἱ προΐχοντες τῆς Ἑλβετίας κρυφίως εἰδοποίησαν τοὺς συμμάχους ὅτι ἡ διακήρυξις τῆς ὁμοσπονδίας εἶναι παράνομος καὶ ἀνίσχυρος, καὶ ὅτι δύνανται νὰ διαβῶσι τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα ἐκ τῆς Ἑλβετίας ἀκωλύτως πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς νομιμότητος. Τῇ 21 Δεκεμβρίου λοιπὸν ὁ συμμαχικὸς στρατὸς διαβὰς τὸν Ῥῆνον εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Γαλλίας.

Ὁ δὲ πρίγκηψ Σβαρζεμβέργος, φοβούμενος τὴν ἐπανάστασιν τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ, ἐξέδωκε τὴν ἑξῆς προκήρυξιν:

Γάλλοι!

« Ἡ νίκη ὡδήγησε τοὺς συμμαχικοὺς στρατοὺς νὰ διαβῶσι » τὰ μεθόριά σας.

» Ἡμεῖς δὲν πολεμοῦμεν κατὰ τῆς Γαλλίας, ἀλλ' ἀπωθοῦμεν » μακρὰν ἡμῶν τὸν ζυγόν, τὸν ὁποῖον ἡ κυβέρνησίς σας ἠθέλησε » νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὰς χώρας μας, αἵτινες χαίρουν τὸ αὐτὸ δι- » καίωμα μὲ ὑμᾶς, ὡς πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ εὐημερίαν.

» Ἀρχαὶ, κτηματίαι, γεωργοὶ, μείνετε εἰς τὰ ἴδια, ἡ διατή- » ρησις τῆς εὐταξίας, τὸ σέβας πρὸς τὰς ἰδιοκτησίας, ἡ αὐστη- » ροτέρα πειθαρχία θέλουν διατηρηθῇ ἐν τῇ διαβάσει τῶν συμ- » μαχικῶν στρατευμάτων. Ταῦτα οὐδεμίαν ἐκδίκησιν πνέουσιν, » οὐδὲ θέλουν ν' ἀποδώσωσι τὰ ἀναρίθμητα κακὰ τὰ ὑπὸ τῶν » γαλλικῶν στρατῶν πραχθέντα ἐπὶ εἰκοσαετίαν εἰς τοὺς γεί- » τονάς των καὶ εἰς τὰ ἀπομεμακρυσμένα μέρη· διότι ἄλλαι » ἀρχαὶ καὶ ἄλλαι ἐπιθυμίαι, παρὰ αἱ ὁδηγήσασαι τοὺς στρα- » τούς σας εἰς τὰς χώρας μας, ἐπικρατοῦν εἰς τὰ συμβούλια » τῶν συμμάχων ἡγεμόνων.

» Ἡ δόξα αὐτῶν συνίσταται εἰς τὸ νὰ δώσωσι τὸ ταχύτερον » τέλος εἰς τὰ δυστυχήματα τῆς Εὐρώπης· ἡ μόνη δὲ ἐπιθυμία » αὐτῶν εἶναι ἡ εἰρήνη ἐν τε τῇ Γαλλίᾳ καὶ τῇ Εὐρώπῃ καὶ

» ὁλοσχερὴς καὶ ἀληθὴς κατάστασις τῆς ἡσυχίας. Ἠλπίζομεν νὰ
» ἀπολαύσωμεν αὐτὴν πρὶν φθάσωμεν εἰς τὴν γῆν τῆς Γαλ-
» λίας, ἀλλ' ἤδη ἐρχόμεθα ζητοῦντες αὐτήν. »

Ὁ Ναπολέων, μαθὼν τὴν εἰσβολὴν τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων εἰς τὴν Ὁλλανδίαν καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὸ Βέλγιον, καὶ γνωρίζων ὅτι τὸ μέρος τῆς χώρας ταύτης ἤθελον φιλονεικήσει οἱ σύμμαχοι, ὡς πρὸς τὰ ὅρια τῆς Γαλλίας, προσήλωσεν ὅλην τὴν προσοχήν του εἰς τὸ Βέλγιον, ἐξαποστέλλων ὅσας δυνάμεις ἐδύνατο νὰ διαθέσῃ τότε· μετὰ δὲ ταῦτα μαθὼν καὶ τὴν ἐκ τῆς Ἑλβετίας εἰσβολὴν αὐτῶν, οὐδαμῶς ἐταράχθη, διότι ἐβεβαιώθη ἤδη περὶ τοῦ ἀληθοῦς σχεδίου τῶν συμμάχων, ὅπερ ἦτο ἡ ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου καὶ οὐχὶ ἡ συνομολόγησις τῆς περὶ εἰρήνης συνθήκης. Ἐπομένως ἐνησχολήθη εἰς τὴν αὔξησιν καὶ τὸν ὀργανισμὸν τοῦ ἐν τῇ Γαλλίᾳ στρατοῦ του, ἐπιταχύνων τὴν στρατολογίαν, ἐξ ἧς μόλις ἐδυνήθη νὰ συλλέξῃ 80 χιλιάδας, ἀντὶ τῶν 300, ὡς ἐψηφίσθη· ἐξέδωκε διαφόρους διαταγὰς περὶ ταχείας ἐνδύσεως καὶ ὁπλισμοῦ αὐτῶν, ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ ὁπλοστάσια δὲν ἐχορήγουν τοσαῦτα τουφέκια, ὥστε ἡ ἐξόπλισις τῶν στρατευμάτων ἐβράδυνε. Τέλος πάντων προπαρεσκευάζετο νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν Γαλλίαν δι' ὅλων τῶν δυνατῶν μέσων.

Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωσὴφ, βλέπων τὸν ἐπαπειλούμενον κίνδυνον τῆς Γαλλίας, λησμονήσας δὲ τὰς περὶ βασιλείας ἀπαιτήσεις του, ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα, ἀδιαφορῶν ὑπὸ ὁποιονδήποτε τίτλον ἤθελε διορισθῇ. Ὁ Ναπολέων εὐχαριστηθεὶς ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης τοῦ Ἰωσὴφ, προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς Παρισίους, ὀνομάσας αὐτὸν πρίγκηπα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῆς Γαλλίας ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως, τὴν δὲ σύζυγον αὐτοῦ Ἰουλίαν, βασίλισσαν· οὕτως ἀποκαταστήσας τὴν ἁρμονίαν εἰς τὴν οἰκογένειάν του, οὐδεμίαν ἄλλην φροντίδα εἶχεν εἰμὴ πῶς νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἄλλοτε φοβερὰν νῦν δὲ ἐπαπειλουμένην Γαλλίαν. Ἦτον ὅμως λυπηρὸν νὰ βλέπῃ τις τὸν πρὸ μικροῦ κατακτητὴν ὅλης σχεδὸν τῆς Εὐρώπης νὰ καταντήσῃ ἤδη μόλις νὰ ἔχῃ προχείρως 60 χιλιάδας στρατοῦ, ἵνα ἀντισταθῇ κατὰ 600 χιλιάδων συμμαχικοῦ. Μ' ὅλα

ταῦτα δὲν ἐπτοήθη, οὐδὲ ἔπαυσε νὰ ἐνεργῇ δραστηρίως τὰ κυβερνητικά του ἔργα.

Ἐπὶ πολὺν χρόνον δὲν εἶχε συνέλθη τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα, ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ συγκαλέσῃ αὐτὸ, ἵνα τῷ χρησιμεύσῃ πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ δημοσίου πνεύματος καὶ τὸν σχηματισμὸν τῆς κοινῆς γνώμης διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Γαλλίας. Ἀλλὰ συνέβη εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, ὅ,τι συμβαίνει πολλάκις, καὶ ὅ,τι θέλει συμβῆ εἰς παρομοίας περιστάσεις. Αἱ κυβερνήσεις καταφρονοῦσι τὴν κοινὴν γνώμην, καὶ μάλιστα διὰ πολλῶν μέσων θέλουν νὰ καταθλίψωσιν αὐτὴν, ὅταν δὲ ἔχωσιν ἀνάγκην τῆς κοινῆς γνώμης, ἐπικαλοῦνται ταύτην, ἀλλ' αὕτη τότε ἐξεγείρεται, καὶ πολλάκις ἐξαγριοῦται, ὥστε ἀντὶ νὰ χρησιμεύσῃ, ἀποκαθίσταται ἐπικίνδυνος εἰς τὴν Ἐπικράτειαν. Ὅθεν αἱ κυβερνήσεις πάντοτε πρέπει νὰ ἐνδίδωσιν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην καὶ νὰ συνειθίζωσιν αὐτὴν νὰ ἦναι μετρία καὶ κριτική· τὸ αὐτὸ ἔπαθε καὶ ὁ Ναπολέων· μέχρι τινὸς κατεφρόνει τὴν κοινὴν γνώμην, ὅταν δὲ ἐπεκαλέσθη αὐτὴν, ἀντὶ νὰ τῷ χρησιμεύσῃ, αὕτη ἔβλαψεν αὐτὸν θανασίμως, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἀκολούθως.

Τὰ μέλη τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος συγκαλεσθέντα ἦλθον ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν των ἐξηγριωμένα ἐκ τῶν δεινῶν, ἅτινα ὑπέστησαν οἱ συμπολῖταί των· διότι ἀφ' ἑνὸς ἡ ἀκατάπαυστος στρατολογία, ἥτις ἠφάνιζε πολλὰς οἰκογενείας, καὶ ἀφ' ἑτέρου αἱ ἀγγαρεῖαι καὶ οἱ ἔκτακτοι φόροι εἶχον παροξύνει αὐτοὺς εἰς ἄκρον. Πρὸς δὲ ἐλθόντες εἰς Παρισίους καὶ μαθόντες τὰ ὅσα δεινὰ ὑπέστη ὁ γαλλικὸς στρατὸς εἰς Λεΐψειαν, Σαξονίαν καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ μέρη, ἦσαν ὁλοσχερῶς ἐξηγριωμένοι· εἰς ταῦτα δὲ προσετίθετο καὶ ἡ φήμη ὅτι πολλάκις οἱ σύμμαχοι προσήνεγκον ἔντιμον εἰρήνην εἰς τὸν Ναπολέοντα, ἀλλ' οὗτος ἀπεποιήθη αὐτήν.

Μετὰ τὴν εἰς Παρισίους συγκάλεσιν τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, ἐπὶ ἕνα μῆνα ἔμεινεν εἰς ἀργίαν, διότι ὁ Ναπολέων μαθὼν τὰς κακὰς διαθέσεις αὐτοῦ, ἤθελε πρῶτον νὰ τὸ ἐξημερώσῃ. Ἀλλὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ναπολέοντος οὔσης συνειθισμένης νὰ κυβερνᾷ τὸν λαὸν, ὡς ἐκυβέρνα τὸν στρατὸν, τοῦτο καθίστατο

ἀδύνατον. Ὁ Ναπολέων εἶχεν ἀναθέσει τὴν φροντίδα ταύτην εἰς τὸν διευθυντὴν τῆς ἀστυνομίας στρατηγὸν Σαβαρὺν, ἀλλ' οὗτος ἔτι μᾶλλον ἠρέθισε τὰ πράγματα, ἀντὶ νὰ τὰ καταπραΰνῃ, ὥστε ὁ Ναπολέων ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὸν Σαβαρὺν νὰ παύσῃ τοῦ νὰ μιγνύεται εἰς τὰ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ πρόεδρος τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, ὅστις κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν πολυμελῶν σωμάτων δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ τὸ σῶμα, οὗτος καί τοι ἱκανὸς καὶ πεπαιδευμένος ἀνὴρ, οὐδεμίαν ὑπόληψιν ἔχαιρεν εἰς τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα· διότι, ὡς ἐρρέθη, ὁ Ναπολέων πρό τινος καιροῦ διώρισεν αὐτὸν, καταργήσας τὴν ἐκ τῶν μελῶν ἐκλογὴν τοῦ προέδρου. Τοῦτο δὲ, ἵνα τοποθετήσῃ ἕνα τῶν ὑπουργῶν του, Μάσσαν καλούμενον, ὃν ἀντικατέστησεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον, χάριν ἑτέρου, ἤτοι τοῦ Μολλέ.

Τέλος πάντων ὁ Ναπολέων συγκαλέσας αὐτοπροσώπως εἰς συνεδρίασιν τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα τῇ 19 Δεκεμβρίου, ἐν τῷ μέσῳ νεκρικῆς, οὕτως εἰπεῖν, σιωπῆς, ἀνέγνωσε τὸν ἑξῆς λόγον·

« Γερουσιασταὶ, Σύμβουλοι τῆς Ἐπικρατείας, Βουλευταὶ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος. »

« Ἔνδοξοι μάχαι ἐλάμπρυναν τοὺς γαλλικοὺς στρατοὺς ἐν τῇ » ἐκστρατείᾳ ταύτῃ, ἀπαραδειγμάτιστοι δὲ ἀποστασίαι κατέ» στησαν τὰς νίκας ταύτας ἀχρήστους. Τὰ πάντα ἐστράφησαν » ἐναντίον μας· καὶ αὐτὴ ἡ Γαλλία κινδυνεύει ἄνευ τῆς ἐνερ» γείας καὶ τῆς ἑνώσεως τῶν Γάλλων.

» Ἐν ταῖς μεγάλαις ταύταις περιστάσεσιν, ἡ πρώτη φροντίς » μου ἦτο νὰ συγκαλέσω ὑμᾶς πλησίον μου. Ἡ καρδία μου ἔχει » ἀνάγκην τῆς παρουσίας καὶ τῆς ἀγάπης τῶν ὑπηκόων μου.

» Οὐδέποτε ἡ εὐτυχία μ' ἐδελέασεν, ἀλλ' οὐδὲ ἡ δυστυχία » θέλει μὲ καταβάλει.

» Πολλάκις ἔδωκα τὴν εἰρήνην εἰς τὰ ἔθνη, ὅταν ταῦτα ἀπώ» λεσαν τὰ πάντα. Ἐκ τῶν κατακτήσεών μου ὕψωσα θρόνους » διὰ βασιλεῖς ἐγκαταλείψαντάς με.

» Διενοήθην καὶ ἐξετέλεσα μεγάλα σχέδια διὰ τὴν εὐημε» ρίαν καὶ τὴν εὐτυχίαν τοῦ κόσμου! ... Μονάρχης καὶ πατὴρ, » αἰσθάνομαι πᾶν ὅ,τι ἡ εἰρήνη προσθέτει εἰς τὴν ἀσφάλειαν

» τῶν θρόνων καὶ τῶν οἰκογενειῶν. Διαπραγματεύσεις ἤρχισαν
» μετὰ τῶν συμμάχων Δυνάμεων. Παρεδέχθην τὰς παρουσια-
» σθείσας προκαταρκτικὰς βάσεις· ἤλπιζον λοιπὸν ὅτι πρὸ τῆς
» ἐνάρξεως τῆς συνόδου ταύτης, τὸ συμβούλιον τῆς Μανείμης
» θέλει συνέλθει, ἀλλὰ πάλιν ἐπῆλθον βραδύτητες, μὴ ἀποδιδό-
» μεναι εἰς τὴν Γαλλίαν· διὸ ἀνεβλήθη ἡ εὐκαιρία αὕτη, ἡ το-
» σοῦτον ἐπιθυμητὴ παρ' ὅλου τοῦ κόσμου.

» Διέταξα νὰ κοινοποιήσωσιν εἰς ὑμᾶς ὅλα τὰ περὶ τούτου
» πρωτότυπα ἔγγραφα τὰ εὑρισκόμενα ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν
» ἐξωτερικῶν. Θέλετε λάβει γνῶσιν τούτων δι' ἐπὶ τούτῳ ἐπι-
» τροπῆς. Οἱ εἰσηγηταὶ τοῦ συμβουλίου μου θέλουν σᾶς γνωστο-
» ποιήσει τὴν περὶ τούτου θέλησίν μου.

» Οὐδαμῶς ἐναντιοῦμαι εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης.
» Γνωρίζω καὶ συμμερίζομαι ὅλα τὰ αἰσθήματα τῶν Γάλλων·
» λέγω τῶν Γάλλων, διότι οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐπιθυμεῖ τὴν εἰρή-
» νην μὲ θυσίαν τῆς τιμῆς.

» Μὲ λύπην μου ζητῶ παρὰ τοῦ γενναίου λαοῦ τούτου νέας
» θυσίας· ἀλλ' αὗται ἀπαιτοῦνται ἐκ τῶν εὐγενεστέρων καὶ
» ἀκριβεστέρων συμφερόντων αὐτοῦ. Ὀφείλω νὰ ἐνδυναμώσω
» τοὺς στρατούς μου διὰ πολυαρίθμων στρατολογιῶν. Τὰ ἔθνη
» δὲν διαπραγματεύονται ἀσφαλῶς εἰμὴ ἀναπτύσσοντα ὅλας
» τὰς δυνάμεις των. Ἡ αὔξησις τῶν ἐσόδων τοῦ Κράτους ἀπο-
» καθίσταται ἀναπόφευκτος. Πᾶν δὲ ὅ,τι ὁ ἐπὶ τῆς οἰκονομίας
» ὑπουργός μου θέλει σᾶς προτείνει εἶναι σύμφωνον μὲ τὸ ὑπ'
» ἐμοῦ ἐγκριθὲν οἰκονομικὸν σύστημα. Θέλομεν ἐκπληρώσει τὰ
» πάντα ἄνευ δανείου, τὸ ὁποῖον καταναλίσκει τὸ μέλλον, καὶ
» ἄνευ χαρτονομίσματος, τὸ ὁποῖον εἶναι ὁ μεγαλήτερος ἐχθρὸς
» τῆς κοινωνικῆς τάξεως.

» Εἶμαι εὐχαριστημένος ἐκ τῶν αἰσθημάτων, τὰ ὁποῖα οἱ λαοὶ
» τῆς Ἰταλίας μ' ἔδειξαν εἰς τὴν περίστασιν ταύτην.

» Ἡ Δανία καὶ ἡ Νεάπολις εἶναι αἱ μόναι αἱ μείνασαι πισταὶ
» εἰς τὴν συμμαχίαν μου.

» Ἡ δημοκρατία τῶν Ἡνωμένων Κρατῶν τῆς Ἀμερικῆς ἐξα-
» κολουθεῖ ἐπιτυχῶς τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἀγγλίας.

» Ἀνεγνώρισα τὴν ὑδετερότητα τῶν δέκα καὶ ἐννέα τμημά-
» των τῆς Ἑλβετίας.

» Γερουσιασταί·

» Σύμβουλοι τῆς Ἐπικρατίας·

» Βουλευταὶ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος·

» Ὑμεῖς εἶσθε τὰ φυσικὰ ὄργανα τοῦ θρόνου τούτου, εἰς
» ὑμᾶς ἀνήκει νὰ δώσητε παράδειγμα ἐνεργείας, ὅπερ ἡ ἐνε-
» στῶσα γενεὰ ὀφείλει εἰς τὴν μέλλουσαν, ἵνα αὕτη μὴ εἴπῃ περὶ
» ἡμῶν ὅτι ἐθυσιάσαμεν τὰ τιμαλφέστερα συμφέροντα τοῦ Κρά-
» τους, ὅτι ὑπεκύψαμεν εἰς τοὺς νόμους τῆς Ἀγγλίας, οὓς εἷς
» μάτην ἐπροσπάθησεν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὴν
» Γαλλίαν.

» Οἱ λαοί μου δὲν δύνανται νὰ ὑποπτεύωσιν ὅτι ἡ πολιτικὴ
» τοῦ Αὐτοκράτορός των θέλει ποτὲ προδώσει τὴν ἐθνικὴν δόξαν·
» τὸ ἐπ' ἐμοὶ πέπεισμαι ὅτι ἀείποτε οἱ Γάλλοι εἰσὶν ἀντάξιοι
» ἑαυτῶν καὶ ἐμοῦ! »

Εἰς τὸν λόγον τοῦτον ὁ Ναπολέων ἀνέφερε τὴν κοινοποίησιν τῶν ἀφορώντων τὴν ἐν Φραγκφόρτῃ διαπραγμάτευσιν, ἥτις ἐφαί-νετο ὅτι διεκόπη δι' ἀγνώστους λόγους. Ἤλπιζε δὲ ὅτι τὸ Νομο-θετικὸν Σῶμα θέλει ἐξάξει ἐκ τῆς κοινοποιήσεως ταύτης ὅτι οὗτος μὲν ἐπεθύμει τὴν εἰρήνην, ἀλλ' οἱ σύμμαχοι ἀπέφυγον νὰ συνομολογήσωσιν αὐτήν· καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου ἤθελε πεισθῇ ὁ λαὸς ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ δὲν ἐκινήθη ἐκ φιλοδοξίας ἐν τῷ πολέ-μῳ τούτῳ· ἀλλ' ἔπρεπεν, ὡς συνεβούλευσεν αὐτὸν ὁ Καλαιγκοῦρ-τος, νὰ πείσῃ ἐν πρώτοις τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα, καὶ οὐχὶ νὰ ἐξαπατᾷ αὐτό.

Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ ἐκλέξῃ ἡ Γερουσία καὶ τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα ἰδίαν πενταμελῆ ἐπιτροπὴν ἵνα λάβῃ γνῶσιν τῶν περὶ διαπραγματεύσεων ἐγγράφων. Ὁ Ναπολέων διέταξε τοὺς ὑπουρ-γούς του νὰ προσπαθήσωσιν ὅπως τὰ μέλη τῶν δύο ἐπιτροπῶν τούτων νὰ ὦσιν ὅλως κυβερνητικά, ἀλλ' εἰς μάτην, ἅπασαι αἱ προσπάθειαι τῶν ὑπουργῶν· διότι τὰ μέλη τῶν ἐπιτροπῶν τού-των ἐγένοντο κατ' ἐλευθέραν ἐκλογὴν ἐκ τῶν μᾶλλον ἀνεξαρ-τήτων καὶ πεφωτισμένων ἀνδρῶν, ὥστε ἐν μὲν τῇ ἐπιτροπῇ

τῆς Γερουσίας διέπρεπεν ὁ Ταλλεαϋράνδος, ἐν δὲ τῆς τοῦ νομοθετικοῦ σώματος, ὁ Λαινὲ, εἷς τῶν ἀρίστων νομικῶν.

Μετὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐπιτροπῶν τούτων, ὁ πρόεδρος ἑκάστου σώματος ὡδήγησε τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ σώματός του εἰς τὸν ἀρχιγκαγγελάριον Καρβασερὲν, ὅστις ἐδέχθη πρῶτον τὴν ἐπιτροπὴν τῆς Γερουσίας, καὶ μετὰ ταῦτα τοῦ νομοθετικοῦ σώματος· εἰς ἑκάστην δὲ ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἀνέγνωσεν ἰδίως τὰ περὶ τῆς διαπραγματεύσεως τῆς εἰρήνης μνησθέντα ἔγγραφα, ἐξ ὧν ἀμφότεραι αἱ ἐπιτροπαὶ ἐνόησαν ὅτι ἂν ὑπάρχῃ εἰσέτι πόλεμος, εἰς τοῦτο πταίει ὁ Ναπολέων· διότι, ἂν εὐθὺς οὗτος εἰλικρινῶς παρεδέχετο τὰς ἐν Φραγκφόρτῃ γενομένας διὰ τοῦ Μεττερνίχου προτάσεις, ἡ εἰρήνη ἤθελεν ἐκτοτε συνομολογηθῇ· ἀλλ' οὗτος πρῶτον ἀπήντησεν εἰρηνικῶς, καὶ δεύτερον ὅτι μετὰ πολλὰς ἡμέρας παρεδέχθη αὐτὰς, ἤτοι, ἐνῷ ἔπρεπε νὰ γράψῃ καὶ νὰ παραδεχθῇ τὰς προτάσεις τῇ 16 Νοεμβρίου, οὗτος ἔγραψε καὶ παρεδέχθη αὐτὰς τῇ 2 Δεκεμβρίου, ὅτε αἱ περὶ εἰρήνης διαθέσεις τῶν συμμάχων εἶχον μεταβληθῇ ὁλοσχερῶς. Προσέτι τὰ μέλη τῶν ἐπιτροπῶν τούτων, προκατειλημμένα ἐκ τῶν αὐθαιρεσιῶν τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ναπολέοντος, ἐξέτασαν λεπτομερῶς ὅλας τὰς αὐθαιρέτους πράξεις αὐτοῦ, οἷον τοὺς ἐπιβεβλημένους φόρους εἰς τὸν λαὸν ἄνευ νόμου, τὰς καταχρήσεις εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ στρατολογίας νόμου, τὰς παρανόμους συλλήψεις καὶ φυλακίσεις κτλ. Ταῦτα δὲ πάντα ἀπεδεικνύοντο δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ μὲν κυβέρνησις τοῦ Ναπολέοντος ἐζήτει τὴν πρὸς αὐτὴν ἀφοσίωσιν τοῦ λαοῦ, ἐνῷ αἱ ἐπιτροπαὶ ἤθελον ν' ἀποδείξωσιν ὅτι εἰς τὸν πολίτην ὑπάρχουν ὡς ἱερὰ δύο τινὰ, ἡ ἀκεραιότης τοῦ Κράτους καὶ οἱ νόμοι· καὶ τὸ μὲν ἔδαφος τοῦ Κράτους εἶναι ἡ θέσις ἣν πᾶν ἔθνος κατέχει ἐπὶ τῆς γῆς, τὴν ὁποίαν πᾶς πολίτης ὀφείλει νὰ ὑπερασπίσῃ κατὰ παντὸς ἅρπαγος, οἱ δὲ νόμοι εἰσὶ τὸ ὑποστέγασμα ὑπὸ τοῦ ὁποίου πᾶς πολίτης ζῇ, καθ' οὓς πρέπει νὰ κυβερνᾶται, καὶ περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐφαρμογῆς αὐτῶν ἔχει δικαίωμα νὰ εἴπῃ εἰς τὴν κυβέρνησίν του, ἥτις ζητεῖ μεγάλας θυσίας παρ' αὐτοῦ, δὲν σὲ βοηθῶ νὰ ἀποδιώξῃς τὸν ἐχθρόν σου, ἵνα μετὰ ταῦτα μὲ τυραννήσῃς. »

Περὶ δὲ τούτου ὅλα τὰ μέλη τῶν ἐπιτροπῶν ἦσαν σύμφωνα, τὰ ὁποῖα συνέταξαν ἔκθεσιν μετρίαν μὲν ἀλλ' ὁριστικὴν, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας ἐγένετο ἑτέρα ἔκθεσις πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, διαλαμβάνουσα ἐν συνόψει τὰ περὶ εἰρήνης καὶ τῆς τηρήσεως τῶν καθεστώτων νόμων τοῦ Κράτους. Εἰς μάτην ὁ ἀρχικαγγελάριος Καμβασερὲς ἐπροσπάθησε νὰ ἐξαλείψῃ ἐκ τῶν ἐκθέσεων τούτων πᾶν ὅ,τι ἐδύνατο νὰ ἐρεθίσῃ τὸν Ναπολέοντα, παριστῶν εἰς αὐτοὺς ὅτι εἰς τοιαύτας κινδυνώδεις περιστάσεις τῆς πατρίδος ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ μεγίστη σύμπνοια μεταξὺ τῶν νομοθετικῶν σωμάτων καὶ τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ὅτι ἡ παραμικρὰ διαφωνία ἤθελε δώσει ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς Γαλλίας νὰ ἐπιπέσωσι κατ' αὐτῶν. Ὁ ἀρχικαγγελάριος Καμβασερὲς εἶχε δίκαιον εἰς ταῦτα, ἀλλὰ διὰ τί νὰ μὴ συγχωρῇ ἄλλοτε εἰς τὰ νομοθετικὰ σώματα νὰ ἐκφράζωνται ἐλευθέρως; Ἀναμφιβόλως εἰς τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν, καθ' ἣν ἐζητήθη ἡ γνώμη αὐτῶν, ἤθελον ταῦτα ἐκφράσει πικρὰ παράπονα.

Τῇ ἐπιούσῃ, 29 Δεκεμβρίου, τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα συνῆλθεν εἰς μυστικὴν συνεδρίασιν, ὁ δὲ Λαινὲ, ὅστις ἦτον εἰσηγητὴς τῆς ἐπιτροπῆς, ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἐν βαθυτάτῃ σιγῇ· μετὰ δὲ ταῦτα ἐγένετο λόγος περὶ τῆς ἐκτυπώσεως αὐτῆς, ἥτις καὶ ἀπεφασίσθη διὰ 254 ψήφων κατὰ 223. Ὁ Ναπολέων, μαθὼν τοῦτο, ἐταράχθη σφόδρα, κράξας « Τὰ νομοθετικὰ σώματα ζητοῦσι νὰ μὲ ἐξουθρίσωσι καθ' ἣν ἐποχὴν ἔπρεπε νὰ μὲ ἐνθαρρύνωσιν. » Ἐπομένως ἠρώτησε τοὺς περιεστῶτας ἂν ἦτον ὠφέλιμον νὰ διακόψῃ τὰς συνεδριάσεις τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, ἐμποδίζων οὕτω τὴν δημοσίευσιν τῆς ἐκθέσεως αὐτοῦ. Ὁ ἀρχικαγγελάριος Καμβασερὲς εἶπεν ὅτι ἡ διακοπὴ τῶν συνεδριάσεων τοῦ σώματος τούτου εἶναι πολὺ χειροτέρα τῆς δημοσιεύσεως καὶ αὐτῆς τῆς ἐκθέσεως, ὅτι ἡ δημοσίευσις τοιούτων ἐγγράφων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐμποδισθῇ, διότι τοῦτο εὐκόλως γίνεται καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν, καὶ ὅτι ἕνεκα τούτου ὁ λαὸς θέλει κηρυχθῇ ὑπὲρ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος καὶ κατ' αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἂν ἀφήσῃ ἐλεύθερον αὐτὸ νὰ ἐκφράσῃ ὅ,τι αἰσθάνεται, ὁ κίνδυνος εἶναι πολὺ μικρότερος τῆς σιωπῆς. Ὁ δὲ Ναπολέων ἀπήντησεν εἰς

ταῦτα « Βλέπω ὅτι ὅλοι μὲ συμβουλεύουσι τὴν μετριότητα, ἀλλ' οὐδεὶς τολμᾷ νὰ μὲ βεβαιώσῃ ὅτι οἱ νομοθέται δὲν θέλουν κατά τινα δυστυχῆ ἡμέραν, ὡς συνήθως συμβαίνει ἐν πολέμῳ, ἀποπειραθῆ νὰ ἐκφρασθῶσι κατ' ἐμοῦ. » Πάραυτα δὲ ὑπέγραψε τὸ περὶ ἀναβολῆς τῶν συνεδριάσεων τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος διάταγμα, τοῦ ὁποίου τὴν ἐκτέλεσιν ἀνέθηκεν εἰς τὸν ὑπουργὸν τῆς Ἀστυνομίας, ὅπως οὗτος πρὸς τοῖς ἄλλοις λάβῃ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα μέτρα ἵνα μὴ ἐκτυπωθῇ καὶ δημοσιευθῇ ἡ εἰρημένη ἔκθεσις.

Τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ τοῦ πρώτου ἔτους (1814), τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος παρουσιασθέντος εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὁ πρόεδρος αὐτοῦ ἐξέφρασεν αὐτῷ τὰς συνήθεις ἐπετείους εὐχάς· ὁ δὲ Ναπολέων μετὰ θυμοῦ καὶ ὀργῆς ἦλθεν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σώματος τούτου καὶ ἐπιπλήξας αὐτοὺς διὰ τὴν ὡς πρὸς τὴν κυβέρνησίν του διαγωγήν των εἶπεν « Θέλετε ν' ἁρπάξητε » τὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ τί θέλετε κάμει αὐτήν; τίς ἐξ ὑμῶν θέ- » λει ἐνεργήσει αὐτήν; Ἐλησμονήσατε τὴν Συντακτικὴν καὶ » τὰς ἄλλας ἐπαναστατικὰς Συνελεύσεις, θέλετε εἶσθε εὐτυ- » χέστεροι ἐκείνων; ἆρα ἅπαντες δὲν θέλετε λάβει τέλος ἐπὶ » τῆς λαιμητόμου, ὡς οἱ Γουάδαι, οἱ Βεργνιῶδοι καὶ οἱ Δανδό- » νοι; Τί ἀπαιτεῖται ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν περίστα- » σιν; οὐχὶ συνέλευσις, οὐχὶ ῥήτορες, ἀλλ' εἷς στρατηγός· » ὑπάρχει τοιοῦτός τις μεταξὺ ὑμῶν; ἑπομένως ὁποία εἶναι ἡ » ἐντολή σας; Ἡ Γαλλία μὲ γνωρίζει, ὑμεῖς γνωρίζετε αὐ- » τήν;... αὕτη δὶς μ' ἔκλεξεν ἀρχηγόν της διὰ πολλῶν ἑκα- » τομμυρίων ψήφων, ὑμᾶς δὲ ἔχει αὕτη ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ » τῶν ἐπαρχιῶν, διωρισμένους διὰ ἑκατοστύων τινῶν ψήφων » ἵνα ἔλθητε νὰ ψηφίσητε τοὺς νόμους, οὓς ἐγὼ κάμνω, καὶ τοὺς » ὁποίους ὑμεῖς δὲν κάμνετε· θέλω νὰ μάθω τὴν πληρεξουσιό- » τητά σας, ἀλλὰ δὲν τὴν εὑρίσκω. Ὁ θρόνος αὐτὸς καθ' αὐ- » τὸν δὲν εἶναι εἰμὴ ἄθροισμα ξύλων περιτυλιγμένον μὲ βε- » λοῦδον. Ὁ θρόνος εἶναι εἷς ἀνήρ, εἶμαι ἐγὼ μετὰ τῆς θελή- » σεώς μου, τοῦ χαρακτῆρός μου καὶ τῆς ὑπολήψεώς μου· ἐγὼ » αὐτὸς δύναμαι νὰ σώσω τὴν Γαλλίαν καὶ οὐχὶ ὑμεῖς. Κα- » τηγορεῖτε τὴν κυβέρνησίν μου ὅτι ὑπέπεσεν εἰς καταχρήσεις,

» τοῦτο δὲν ἀληθεύει, καὶ εἶναι καθαρὸν ψεῦδος· εἰς ἐξ ὑμῶν
» διϊσχυρίζεται ὅτι ὁ στρατάρχης Μασσένας κατέλαβε μίαν
» ἰδιωτικὴν οἰκίαν πρὸς κατάλυσιν τοῦ ἐπιτελείου του (τοῦτο
» συνέβη ἐν Μασσαλίᾳ, ἔνθα ὁ στρατάρχης οὗτος ἐστάλη
» ἐκτάκτως)· ὁ λέγων ταῦτα ψεύδεται. Ὁ στρατάρχης κα-
» τέλαβε προσωρινῶς μίαν κενὴν οἰκίαν καὶ ἀπεζημίωσε τὸν
» ἰδιοκτήτην· δὲν καθάπτονται οὕτω ἕνα στρατηγὸν πολιὸν
» καὶ ἔνδοξον· ἐὰν ἠθέλατε νὰ κάμητε κατηγορίας, ἔπρεπε νὰ
» ἐκλέξητε μίαν ἄλλην περίστασιν, τὴν ὁποίαν ἐγὼ θέλω σᾶς
» παρουσιάσει, καὶ τότε μετά τινων Συμβούλων τῆς Ἐπικρα-
» τείας, ἴσως δὲ καὶ μετ' ἐμοῦ, θέλετε συζητήσει τὰς ῥαδιουρ-
» γίας, καὶ τότε θέλω παρατηρήσει ἐάν τι ἐκ τῶν λεχθέντων
» ἔχει ὑπόστασιν· ἀλλ' αἱ ἐξηγήσεις αὗται θέλουν γένει μετα-
» ξύ μας, *διότι τὰ ἐν οἴκῳ μὴ ἐν δήμῳ.* Ἀλλ' ὑμεῖς εἴσθε μα-
» κρὰν τούτου· ὑμεῖς ἠθελήσατε νὰ ῥίψητε κηλίδας εἰς τὸ
» πρόσωπόν μου· μάθετε ὅτι γνωρίζω τοῦτο· δύναταί τις νὰ
» φονευθῇ, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ καταισχυνθῇ. Ὁ κύριος Λαινὲ εἶναι
» μοχθηρὸς ἄνθρωπος, ἔχων ἀλληλογραφίαν μὲ τοὺς Βουρβόνους
» καὶ μὲ τὸν δικηγόρον Δεσέζον. Ἐπιβλέπω αὐτὸν, καθὼς καὶ
» πάντα ἄλλον ἔχοντα ἐγκληματικοὺς σκοπούς· ἄλλως δὲν
» ἀποστρέφομαι ἐν γένει ὅλους ὑμᾶς· τὸ ἥμισυ ἐξ ὑμῶν εἶσθε
» ἀξιόλογοι, ἀλλ' ἄγεσθε καὶ φέρεσθε παρὰ τῶν ῥαδιούργων.
» Ἐπανέλθετε εἰς τὰς ἐπαρχίας σας καὶ εἴπετε εἰς τὴν Γαλ-
» λίαν ὅτι πᾶν ὅ,τι λέγεται περὶ αὐτῆς εἶναι ὅτι κατ' αὐτῆς
» γίνεται ὁ πόλεμος καὶ οὐχὶ κατ' ἐμοῦ, καὶ ὅτι αὕτη ὀφείλει
» νὰ ὑπερασπισθῇ οὐχὶ ἐμὲ, ἀλλὰ τὴν ἐθνικὴν ὕπαρξίν της.
» Μετ' ὀλίγον θέλω λάβει τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ μου, θέλω
» ἀπωθήσει τὸν ἐχθρὸν ἐκτὸς τῶν ὁρίων μας, θέλω συνομολο-
» γήσει τὴν εἰρήνην μὲ πᾶσαν θυσίαν τῆς φιλοδοξίας μου· θέλω
» τότε ἀνακαλέσει ὑμᾶς πλησίον μου, θέλω διατάξει τὴν τύπω-
» σιν τῆς ἐκθέσεώς σας, καὶ θέλετε μένει ἐκστατικοὶ διὰ τὰς
» πρὸς ἐμὲ ἐκφράσεις σας εἰς τοιαύτας περιστάσεις. »

Ὁ κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις ἀνάρμοστος οὗτος λόγος, ὅστις κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος δὲν ἦτο τοσοῦτον ἀληθὴς,

διότι ἂν πραγματικῶς μόνον ὁ Ναπολέων ἐδύνατο νὰ σώσῃ τὴν Γαλλίαν κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις, ὁμολογητέον ὅτι καὶ οὗτος μόνον διεκινδύνευσεν αὐτὴν τότε, ὁ λόγος οὗτος λοιπὸν ἔφερεν εἰς ἀγανάκτησιν ὅλην τὴν ὁμήγυριν· ἕκαστος δὲ ἐξήγησεν αὐτὸν κατὰ τὴν γνώμην του, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ἦτον ὅτι ὁ Ναπολέων δὲν ἔχαιρε τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Γαλλίας. Ἔχων ὅμως ἀνάγκην τῆς κοινῆς γνώμης, διότι ὁ λαὸς ἐπεφορτίζετο μὲ ἄπειρα ἔκτακτα καὶ ἀφόρητα βάρη, οἷον τὴν στρατολογίαν καὶ τοὺς ἐκτάκτους φόρους, καὶ θέλων νὰ πείσῃ αὐτὸν ὅτι ταῦτα γίνονται κατ' ἀνάγκην τῆς πατρίδος, ἐξελέξατο τινὰς τῶν πιστῶν του γερουσιαστῶν καὶ μελῶν τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος, τοὺς ὁποίους προσδιώρισε νὰ ἀπέλθωσιν ἕκαστος εἰς τὴν ἐπαρχίαν του καὶ σχηματίσωσι τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ κοινὴν γνώμην. Πρὶν δὲ ἀπέλθωσιν οὗτοι, προσεκάλεσεν αὐτοὺς καὶ τοῖς εἶπε· «Δὲν φοβοῦμαι νὰ τὸ ὁμολογήσω ὅτι ὑπὲρ τὸ δέον ἐξετάθην εἰς πολέμους· συνέλαβον ἀπείρους προθέσεις, καὶ ἠθέλησα νὰ καταστήσω τὴν Γαλλίαν αὐτοκράτειραν ὅλου τοῦ κόσμου. Ἠπατήθην! αἱ προθέσεις αὗται δὲν ἦσαν ἀνάλογοι τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Γαλλίας· ἔπρεπε νὰ προκαλέσω ὅλον τὸν λαὸν εἰς τὰ ὅπλα· ἀναγνωρίζω δὲ ὅτι τοῦτο δὲν ἐγίνετο, διότι ἡ κοινωνικὴ πρόοδος καὶ ἡ ἐξημέρωσις τῶν ἠθῶν δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ τεθῇ ὁλόκληρος λαὸς ἐπὶ τῶν ὅπλων· ὀφείλω νὰ δώσω δίκην ὅτι ἐβασίσθην ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὴν τύχην μου, καὶ θέλω δώσει δίκην. Θέλω συνομολογήσει τὴν εἰρήνην, καὶ θέλω τὴν συνομολογήσει ὡς ὑπαγορεύεται ὑπὸ τῶν περιστάσεων, ἡ δὲ εἰρήνη αὕτη θέλει εἶσθαι θανάσιμος μόνον εἰς ἐμέ. Ἐγὼ αὐτὸς ἠπατήθην, ἐγὼ πρέπει νὰ ὑποφέρω, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ Γαλλία· αὕτη δὲν ἐλανθάσθη, αὕτη μοὶ παρέσχε τὸ αἷμά της, καὶ οὐδεμιᾶς θυσίας ἐφείσθη!... Ὁποία λοιπὸν δόξα ἐκ τῶν ἐπιχειρήσεών μου ἔμεινεν εἰς αὐτὴν ἀνέπαφος; ἰδοὺ τὴν ἐγκαταλείπω.... εἰς ἐμὲ δὲ μένει ἡ τιμὴ νὰ φανῶ τοσοῦτον γενναιόψυχος, ὥστε ν' ἀπαρνηθῶ πᾶσαν κενοδοξίαν, καὶ νὰ θυσιάσω διὰ τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ μου μεγαλεῖον ἀποκτηθὲν διὰ κόπων, ὅπερ δὲν δύναμαι πλέον νὰ ἀνακτήσω. Ὅθεν ἀπέλθετε, κύριοι, κηρύξατε εἰς τὰς ἐπαρχίας

σας ὅτι ἐγὼ θέλω νὰ συνομολογήσω τὴν εἰρήνην, ὅτι δὲν ἐπιθυμῶ τοῦ λοιποῦ τὴν χύσιν τοῦ γαλλικοῦ αἵματος διὰ τὴν φιλοδοξίαν μου, ὡς θέλουν τινὲς νὰ λέγωσιν, ἐνῷ αὕτη ἦτο διὰ τὴν Γαλλίαν καὶ διὰ τὰ σύνορα αὐτῆς, διότι ἐγὼ δὲν ἀπήτησα εἰμὴ τὰ μέσα τοῦ νὰ ἀπωθήσω τοὺς ἐχθροὺς ἐκτὸς τῶν μεθορίων, ἅτινα παρεβιάσθησαν ὑπ' αὐτῶν· διὸ προσεκάλεσα τοὺς Γάλλους πρὸς βοήθειαν τῶν Γάλλων, ἵνα συνθηκολογήσω μετὰ τῶν ἐχθρῶν οὐχὶ ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ, λεηλατηθείσῃ ὑπὸ σμήνους βαρβάρων, ἀλλ' ἐκτὸς αὐτῆς. Θέλω πολεμήσει μετὰ τῶν Γάλλων καὶ ὡς στρατηγὸς καὶ ὡς στρατιώτης. Ἀπέλθετε καὶ κηρύξατε εἰς τὴν Γαλλίαν τὰ ἀληθῆ αἰσθήματα ἐξ ὧν ὁρμῶμαι. »

Ὁ Ναπολέων διὰ τῆς εἰλικρινοῦς ταύτης ὁμιλίας του, ὁμολογῶν τὰ ἁμαρτήματά του, ἐνθουσίασε τοσοῦτον τοὺς γηραιοὺς τούτους ἄνδρας, ὥστε οὗτοι ἐναγκαλισθέντες μετὰ δακρύων αὐτὸν, ἀπῆλθον ἵνα πείσωσι τὸν λαὸν περὶ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ περὶ τῶν εἰλικρινῶν αἰσθημάτων τοῦ Αὐτοκράτορός των. Ἀλλὰ διὰ τί ὁ Ναπολέων νὰ μὴ ἐκφρασθῇ οὕτω καὶ πρὸς τὸ Νομοθετικὸν Σῶμα, ἀλλὰ νὰ ἐρεθίσῃ αὐτὸ διὰ τῶν σκληρῶν καὶ ἀποτόμων ἐκφράσεών του; Μετὰ ταῦτα ὅμως ἔμαθεν ὅτι τὸ καλήτερον μέσον δι' οὗ ἑλκύει ὁ ἡγεμὼν τὸν λαόν του πρὸς ἑαυτὸν εἶναι ἡ εἰλικρίνεια· μόνον δι' αὐτῆς δύναται νὰ προσηλώνῃ ὅλας τὰς καρδίας τῶν πολιτῶν πρὸς τὸ καλὸν τῆς πατρίδος, πᾶν δὲ ἄλλο μέσον ἐκλαμβάνεται ὡς ἀπάτη καὶ ἐπιφέρει τὸν ὄλεθρον αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων!

Ἐν τούτοις οἱ συμμαχικοὶ στρατοὶ ἐκ διαφόρων μερῶν εἰσέβαλον εἰς τὴν Γαλλίαν· ὁ στρατηγὸς Βουβναὶ ἤρχετο ἐκ τῆς Γενεύης μετὰ ἰσχυροῦ αὐστριακοῦ στρατοῦ, ἕτεροι αὐστριακοὶ στρατοὶ ἤρχοντο δι' ἑτέρων ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλβετίας, ἵνα εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν· ὁ στρατηγὸς Βλούχερος τῇ 1 Ἰανουαρίου 1814 διέβη τὸν Ῥῆνον πρὸς τὴν Μαγοντίαν· πανταχοῦ δὲ ἔνθα εἰσέβαλλον οἱ σύμμαχοι οὐδεμίαν ἀντίστασιν εὗρισκον ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας ἢ τῆς ἐλλείψεως γαλλικῶν στρατευμάτων. Οὕτω λοιπὸν αἱ γαλλικαὶ ἐπαρχίαι Λορραίνη, Ἀλσάκη καὶ

Φραγκοκομισία ἐκυριεύθησαν ὑπὸ τῶν συμμάχων. Οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν τούτων ἠθέλησαν ν' ἀντισταθῶσιν, ἀλλ' ἔλιπον ἐξ αὐτῶν ὅπλα· ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα δὲν παρηνώχλουν αὐτούς· αἱ δὲ πολιτικαὶ ἀρχαὶ (αἱ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ ἐν γένει εἶχον ἀναχωρήσει ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τούτων) ἀντὶ νὰ ἐμψυχώσωσι τὸν λαὸν νὰ δράμῃ εἰς τὰ ὅπλα, αὗται ἀπεναντίας ἠρέθιζον αὐτὸν πρὸς ἀποστροφὴν τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ναπολέοντος, καὶ οὕτω προεκάλουν τὴν πτῶσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπάνοδον τῶν Βουρβόνων. Ἐν τῇ πόλει Λάγγρῃ οἱ κάτοικοι μαθόντες τὴν προσέγγισιν τοῦ πρίγκηπος Σβαρζεμβέργου ἠνάγκασαν τὸν στρατάρχην Μορτιέρον ν' ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν μετὰ τοῦ στρατοῦ του. Ἐν τῇ Νάνσῃ ὑπεδέχθησαν τὸν Βλούχερον μετὰ πολλῆς πομπῆς, μάλιστα προσήνεγκον αὐτῷ καὶ πολυτελὲς γεῦμα· ταῦτα δὲ πάντα προήρχοντο ἕνεκα τῆς δυσαρεσκείας, ἣν εἶχον πρὸς τὸν Ναπολέοντα δι' ὅσα δεινὰ ὑπέστησαν αἱ ἐπαρχίαι ἕνεκα τῆς ἀκαταπαύστου στρατολογίας καὶ τῶν ὑπερβολικῶν φόρων, εἰς οὓς ὑπεβάλλοντο καθεκάστην. Πρὸς ἐπαύξησιν δὲ τοῦ κακοῦ τούτου, ἡ δυσαρέσκεια εἶχε διαδοθῆ καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας, ὧν οἱ μὲν γηραιοὶ, εἰ καὶ ἐμέμφοντο τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν πραγμάτων, ἔμενον ὑπὸ τὰς σημαίας των, ἀλλ' οἱ νεοσύλλεκτοι ἐλειποτάκτουν καθεκάστην, ὥστε ἐκ τῶν σωμάτων τῶν στραταρχῶν Βίκτορος καὶ Μαρμόντος ἐλειποτάκτησαν πολλαὶ χιλιάδες ἀνδρῶν.

Ὁ Ναπολέων μανθάνων ταῦτα πάντα, καί τοι ὢν πεπεισμένος ὅτι οἱ σύμμαχοι δὲν παρεδέχοντο νέας προτάσεις περὶ εἰρήνης, ἀπεπειράθη ἐκ νέου νὰ πέμψῃ εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν τὸν Κωλαιγκοῦρτον, δώσας αὐτῷ πληρεξουσιότητα ἐν πρώτοις νὰ προσπαθήσῃ ὅπως συνομολογήσῃ ἀνακωχὴν, ἀποτυχὼν δὲ τούτου, νὰ διαπραγματευθῇ περὶ εἰρήνης ἐπὶ τῶν ἄλλοτε ῥηθεισῶν βάσεων, παραδεχόμενος ὡς σύνορον τὸν Ῥῆνον καὶ τὰς Ἄλπεις· αὐτὸς δὲ προπαρεσκευάσθη νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας διὰ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Τῇ 5 Ἰανουαρίου λοιπὸν ὁ Κωλαιγκοῦρτος ἀνεχώρησε καὶ ἔφθασεν εἰς τὰς ἐχθρικὰς ἐμπροσθοφυλακάς· ἐκεῖθεν δὲ ἔγραψεν εἰς τὸν

Μεττερνῖχον ὅτι διετάχθη παρὰ τοῦ Ναπολέοντος ν' ἀναλάβῃ τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις. Ὁ αὐστριακὸς οὗτος διπλωμάτης, ὡς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ αὐτοῦ Φραγκῖσκος, ἐπεθύμουν νὰ διαπραγματευθῶσι τὰ περὶ τῆς εἰρήνης, ἀλλὰ δὲν ἤθελον νὰ φανῶσι καὶ ὑποπτοι παρὰ τοῖς ἑτέροις συμμάχοις· διὸ ἤθελον νὰ συνενοηθῶσι πρότερον μετ' αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀγγλία ἀπεφάσισε νὰ πέμψῃ εἰς τὸ συμμαχικὸν στρατόπεδον τὸν πρῶτον ὑπουργόν της λόρδον Καστλερεάγον, ὁ Μεττερνῖχος ἀπήντησε πρὸς τὸν Κωλαιγκοῦρτον, ὅτι ἄνευ τούτου αἱ διαπραγματεύσεις δὲν δύνανται νὰ ἐπαναληφθῶσι. Ταῦτα πάντα πληροφορηθεὶς ὁ Ναπολέων καὶ βλέπων ὅτι ὁ πόλεμος ἔμελλε νὰ ἐξακολουθήσῃ, ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν αὔξησιν τῶν δυνάμεών του· διέταξε δὲ τὸν σχηματισμὸν δύο μεραρχιῶν τῆς νέας αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς καὶ τὴν στρατολογίαν τῶν ἐν ἐφεδρείᾳ μεραρχιῶν, δώσας παραγγελίας εἰς τοὺς ἐν Παρισίοις διοικητὰς τῶν ἐφεδρειῶν, ὅτι ἅμα οἱ νεοσύλλεκτοι λάβωσιν ἱματίδια, κράνη, ὑποδήματα καὶ τουφέκια, οὐδεμίαν ἡμέραν νὰ μένωσιν ἐν Παρισίοις, ἀλλ' ὅπως ἦσαν γεγυμνασμένοι νὰ ἀναχωρήσωσι καὶ φθάσωσιν εἰς τὸ στρατόπεδον ὅσον οἷόν τε τάχιον. Ἐπειδὴ δὲ αἱ περὶ τούτων δαπάναι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πληρωθῶσι παρὰ τοῦ δημοσίου, ὁ Ναπολέων διέταξε νὰ δοθῶσι 40 ἑκατομμύρια ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου ταμείου αὐτοῦ, ἔχοντος 63 ἑκατομμύρια, τὰ δὲ μένοντα 23 ἑκατομμύρια νὰ φυλαχθῶσιν εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Κεραμεικοῦ δι' ἑτέρας κατεπειγούσας καὶ ἀπροβλέπτους ἀνάγκας· ἐξέδωκε δὲ διαφόρους διαταγὰς πρὸς ἅπαντας τοὺς διοικητὰς τῶν μοιρῶν καὶ μεραρχιῶν στρατηγούς του περὶ τῆς καταλλήλου τοποθετήσεως αὐτῶν· ἠθέλησε προσέτι νὰ ὀχυρώσῃ καὶ τοὺς Παρισίους, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐζήτησε παρὰ τοῦ μηχανικοῦ τοιοῦτον σχέδιον, ὅπερ παρουσιασθὲν εἰς αὐτὸν τῷ ἐφάνη λίαν πολυδάπανον καὶ ἀπαιτοῦν πολὺν χρόνον πρὸς ἐκτέλεσιν.

Μετὰ ταῦτα πάντα ἀπεφάσισε νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ Παρισίων, ἀναθέσας τὰ καθήκοντα τῆς ἀντιβασιλείας, ὡς καὶ ἄλλοτε, εἰς τὴν αὐτοκράτειραν· ὁ Καμβασερὲς ἔπρεπε νὰ ἦναι σύμβουλος αὐτῆς, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωσὴφ νὰ τὴν βοηθῇ καὶ τὴν

ἀντικαθιστᾷ ἐν περιπτώσει ἀναχωρήσεως αὐτῆς ἐκ τῶν Παρισίων, διότι δὲν ἤθελε νὰ μένωσιν ἐν Παρισίοις ἡ σύζυγος καὶ ὁ υἱός του καθ' ἣν περίστασιν ἤθελον ἔλθει τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Θέλων δὲ ν' ἀσφαλίσῃ τοὺς Παρισίους ἀπὸ παντὸς ἐσωτερικοῦ κινδύνου, ἐκτὸς τῶν ὅσων ἄλλων προφυλάξεων, ἃς διάταξε νὰ ἐνηργηθῶσι, παρήγγειλεν εἰς τὸν Καμβασερὲν καὶ τὸν Σαβαρὺν νὰ ἐπιτηρῶσιν αὐστηρῶς τὴν διαγωγὴν ὅλων τῶν μεγιστάνων, ἰδίως δὲ τοῦ Ταλλεϋράνδου, ὃν ὑπωπτεύετο ὑπερβολικῶς, διότι ἔλεγεν ὅτι ὁ πολιτικὸς οὗτος ἀνὴρ εἶναι ὁ μόνος ὅστις ἐν περιπτώσει ἐκθρονίσεώς του θέλει συγκεντρώσει πέριξ αὐτοῦ ὅλους τοὺς δυσηρεστημένους, θέλει σχηματίσει προσωρινὴν κυβέρνησιν, καὶ προκαλέσει τὴν ἐπάνοδον τῶν Βουρβόνων. Ἐλυπεῖτο δὲ διότι πολλάκις κατεφρόνησε τὸν ἄνδρα τοῦτον, ὃν ἐνόμιζε τὸν συμβιβαστικώτερον καὶ πολιτικώτερον ἄνδρα τῆς Γαλλίας. Ἐν δὲ τῇ παραμονῇ τῆς ἐκ Παρισίων ἀναχωρήσεώς του συνήθροισεν ὅλην τὴν ἐκεῖ ἐθνοφυλακὴν, καὶ προσλαβὼν τὴν σύζυγον καὶ τὸ τέκνον του ἦλθεν ἐν τῷ μέσῳ καὶ συνέστησε τὴν οἰκογένειάν του εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν ἐθνοφυλάκων· οὗτοι δὲ ἰδόντες τὸν ἄλλοτε ἰσχυρὸν καὶ ὑπερήφανον αὐτοκράτορά των καταντήσαντα νὰ ζητῇ τὴν συνδρομὴν αὐτῶν, συνεκινήθησαν ἅπαντες καὶ ὑπεσχέθησαν μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὅτι οὐδέποτε ἤθελον παραδώσει τὸν ἔνδοξον θρόνον τῆς Γαλλίας εἰς ἄλλο πρόσωπον. Τῇ ἐπιούσῃ ἀνεχώρησεν εἰς Σιαλόνα, ἐναγκαλισθεὶς μετὰ δακρύων τὴν σύζυγον καὶ τὸ τέκνον του, χωρὶς νὰ προΐδῃ ὅτι τοῦ λοιποῦ διὰ παντὸς ἤθελεν ἀποχωρισθῇ ἐξ αὐτῶν, καὶ ὅτι οὗτος μὲν ἤθελεν ἀποθάνει αἰχμάλωτος εἴς τινα νῆσον τοῦ Ὠκεανοῦ, ὁ υἱός του ἤθελεν ἀποθάνει καταφρονημένος ἐν τῇ Αὐστρίᾳ, ἡ δὲ σύζυγός του λησμονήσει αὐτόν!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΔ'.

Ὁ Ναπολέων ἀναλαμβάνει τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ του.--Νίκη ἐν Βριέννῃ.--Σκέψεις τῶν συμμάχων περὶ εἰρήνης.--Αἱματηρὰ μάχη ἐν Ῥοθιέρῳ.--Ὑποχώρησις καὶ ἀπελπισία τοῦ Ναπολέοντος.--Ἐπανάληψις τῶν διαπραγματεύσεων.--Ἐξακολούθησις τῶν ἐχθροπραξιῶν.--Δισταγμὸς τῶν συμμάχων περὶ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ πολέμου.

(Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος 1814.)

Ὁ Ναπολέων ἀναχωρῶν ἐκ Παρισίων τῇ 25 Ἰανουαρίου ἀφίχθη εἰς Σιαλόνα, καθ' ὁδὸν ἀπαντήσας πλῆθος φυγάδων στρατιωτῶν καὶ πολιτῶν· πανταχοῦ δὲ, ὅθεν διέβαινεν, ὑπεδέχθησαν μὲν αὐτὸν μετὰ ζητωκραυγῶν, ἀλλ' ἅπαντες ἔκραζον *κάτω τὸ κυβερνητικὸν σύστημα*· τοσοῦτον ἠρέθισαν αὐτοὺς οἱ φόροι καὶ αἱ στρατολογίαι. Φθάσαντα εἰς τὴν πόλιν ταύτην οἱ στρατάρχαι Νέϋ, Μαρμὼν καὶ λοιποὶ στρατηγοὶ, παρουσιασθέντες πρὸς αὐτὸν, τὸν ἠρώτων ἂν ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ νέας βοηθείας, διότι, ὡς ἔλεγον, τὰ ὑπ' αὐτοὺς στρατεύματα ἦσαν λίαν ἐξησθενημένα· ἀλλ' ὁ Ναπολέων ἀταράχως ἀπήντησεν αὐτοῖς οὐχί. Μετὰ δὲ τὴν ἀπελπιστικὴν ταύτην ἀπάντησίν του, ἐξέθηκεν εἰς αὐτοὺς τὴν κατάστασιν τῶν τε γαλλικῶν καὶ συμμαχικῶν στρατῶν· ἀπαριθμῶν δὲ τὰ σώματα τῶν διαφόρων στρατηγῶν του, ὑπελόγισεν ὅτι εἶχε προχείρως πεντήκοντα χιλιάδας στρατοῦ μετὰ 120 πυροβόλων, ἐνῷ οἱ εἰσβαλόντες εἰς τὴν Γαλλίαν ἦσαν μὲν πλέον τῶν 230 χιλιάδων, θέλουν ὅμως ὑποπέσει εἰς μεγάλα σφάλματα, ὡς διαιρέσαντες τὰς δυνάμεις των, ὅτι οὗτος ὠφελούμενος ἐκ τῶν σφαλμάτων τούτων, βοηθούμενος καὶ ἐκ τῶν περιμενομένων στρατευμάτων ἐκ τῆς Ἱσπανίας, τῆς Ἰταλίας καὶ ἀλλαχόθεν θέλει καταπολεμήσει αὐτοὺς, καὶ ὅτι ἐπομένως ὁ Κωλαιγκοῦρτος, ὁ ἐπιφορτισμένος τὰς διαπραγματεύσεις, θέλει εὐκολυνθῇ νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην μετὰ τῶν συμμάχων Δυνάμεων. — Λοιπὸν, ἀνέκραξεν ὁ Ναπολέων, τὸ πᾶν δὲν ἀπωλέσθη εἰσέτι. Ὁ πόλεμος παρουσιάζει πολλὰς φάσεις, εἰς ὅν τινα θέλει νὰ διατηρῇ αὐτόν· ὅθεν μόνον ὁ θέλων νὰ ἡττηθῇ, ἡττᾶται! Ἀναμφιβόλως ὑπάρχουν δειναὶ ἡμέραι· πρέπει ἐνίοτε εἷς νὰ μάχηται κατὰ τριῶν καὶ ἐνίοτε κατὰ τεσσάρων· ἀλλ' ὅστις ἔπραξε

τοῦτο ἐν τῇ νεότητί του, δύναται νὰ πράξῃ τὸ αὐτὸ καὶ ἐν τῇ προβεβηκυίᾳ ἡλικίᾳ. — Ὁ Ναπολέων ὁμιλῶν οὕτω, ἐδεικνύετο γαληνιαῖος, φιλόφρων καὶ ζωηρός· ἐφαίνετο δὲ ὅτι ἐν πεποιθήσει ἔλεγε ταῦτα πάντα, μ' ὅλον ὅτι ἐν μέρει ἐπίστευεν αὐτά. Ἐκ τῶν στραταρχῶν του ὁ μὲν Μαρμὼν ἐπείσθη ἐκ τῶν λεχθέντων καὶ ἐξέφρασε τὴν εὐχαρίστησίν του, ὁ δὲ Νέϋ ἐσιώπα, ὢν καταλυπημένος.

Ἐν τῇ νυκτὶ αὐτῇ ὁ Ναπολέων, πρὶν ἢ ἀναπαυθῇ, διέταξε νὰ συναθροισθῶσιν ἐν Σιαλῶνι ὅλα τὰ πέριξ ἀποσπάσματα, νὰ ἐξοπλισθῇ ἡ ἐθνοφυλακὴ καὶ ὀχυρωθῶσι τὰ παρὰ τὸν ποταμὸν Μάρνην μέρη καὶ αἱ γέφυραι. Τῇ δ' ἐπιούσῃ ἀναχωρῶν ἐκεῖθεν μετὰ τῶν στραταρχῶν, Λοφέβρου Μαρμόντου, Νέϋ καὶ Βίκτορος, ἁπάντων ἐχόντων 34 χιλιάδες ἀνδρῶν, ἦλθεν εἰς τὴν πόλιν Βίτρυ· σῶμα δὲ ρωσσικοῦ στρατοῦ κατεῖχε τὴν πόλιν Σαὶντ-Διζιέρ. Πάραυτα διέταξε τὸν στρατάρχην Βίκτορα νὰ ἀποδιώξῃ αὐτὸ ἐκεῖθεν, ὅπερ καὶ ἐξετέλεσεν ὁ στρατάρχης οὗτος μετὰ πολλῆς ἑτοιμότητος καὶ ἀνδρείας, διότι ἡ παρουσία τοῦ Ναπολέοντος ἐνεψύχωσε πάντας· μετὰ δὲ ταῦτα εἰσῆλθε καὶ αὐτὸς ὁ Ναπολέων εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ἐν ᾗ οἱ Ῥῶσσοι ἐγκατέλειψαν πολλοὺς αἰχμαλώτους.

Ἐν τούτοις ἐπειδὴ ἐν τῷ ἐχθρικῷ στρατοπέδῳ δὲν εἶχε φθάσει εἰσέτι ὁ πρὸ πολλοῦ περιμενόμενος λόρδος Καστλερεάγος, ἵνα γνωμοδοτήσῃ καὶ οὗτος περὶ τῶν διαπραγματεύσεων ἢ περὶ τῆς προχωρήσεως τῶν συμμαχικῶν στρατῶν εἰς τὴν γαλλικὴν χώραν, ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ἔχων τὴν ἀξίωσιν νὰ διευθύνῃ τὰ πάντα, ἀληθῶς δὲ ἄνευ τούτου οὐδὲν ἐγένετο, ἦλθεν εἰς τὴν πόλιν τῆς Γαλλίας Λάγγρην, συνωδευμένος καὶ ὑπὸ τῶν συμμάχων ἡγεμόνων καὶ τῶν ὑπουργῶν αὐτῶν. Ἐνταῦθα ἐσυζητήθη ἂν ἔπρεπε νὰ προχωρήσωσιν εἰς Παρισίους ἢ νὰ διαπραγματευθῶσι τὰ περὶ εἰρήνης· ἐνεκρίθη λοιπὸν νὰ προσδιορίσωσιν εἰς τὸν Κωλαικοῦρτον, ὡς τόπον διασκέψεως, τὴν πόλιν Σατιλλόνα, μ' ὅλον ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἤθελε τοὺς Παρισίους, πρὸς πλείονα καταφρόνησιν τοῦ Ναπολέοντος· συνάμα δὲ διετάχθησαν οἱ στρατοὶ νὰ πορεύωνται εἰς Παρισίους. Ταῦτα

διεπράττοντο ἐν τῷ συμμαχικῷ στρατοπέδῳ, καθ' ἣν ἡμέραν (27 Ἰανουαρίου) ὁ Ναπολέων εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν Σαϊντ-Διζιέρ, ἅτινα καὶ ἔμαθε παρά τινων τῶν ἐκεῖ συλληφθέντων αἰχμαλώτων, πρὸς δ' ἐπληροφορήθη ὅτι καὶ ὁ Βλούχερος μετὰ 30 χιλιάδων στρατοῦ προηγήθη αὐτοῦ, δ ιευθυνόμενος πρὸς τὸν Ἄλβην ποταμόν. Εὐθὺς λοιπὸν προσέλαβε τὸν ἐκεῖ εὑρεθέντα στρατὸν, συγκείμενον σχεδὸν ἐκ 18 χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ ἐπορεύθη κατόπιν αὐτοῦ, βέβαιος ὢν ὅτι θέλει προφθάσει καὶ καταπολεμήσει αὐτὸν, πρὶν ἢ δυνηθῇ οὗτος νὰ λάβῃ ἐπικουρίας ἐκ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ μαθὼν ὅτι ὁ Βλούχερος μετὰ ῥωσσικοῦ στρατοῦ διέμενεν εἰς τὴν πόλιν Βριέννην, ἄνευ δισταγμοῦ ἐπορεύθη ἐκεῖσε. Ὅθεν ὅμως διέβαινεν εὗρισκε τὴν χώραν κατεστραμμένην, διότι οἱ μὲν Ῥῶσσοι ἕνεκα τῆς βαρβαρότητός των, οἱ δὲ Πρῶσσοι ἕνεκα τοῦ μίσους των, λησμονήσαντες τὰς περὶ διατηρήσεως τῆς εὐταξίας ὑποσχέσεις των πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Γαλλίας, ἐλεηλάτησαν ὅλον τὸν τόπον, καὶ μάλιστα τὰς ἐκκλησίας. Ὁ Ναπολέων ἔδωκε μικρὰ βοηθήματα εἰς τοὺς χωρικοὺς ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου του ταμείου, ὑποσχόμενος αὐτοῖς ὅτι μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης θέλει τοὺς ἀποζημιώσει.

Ὁ Βλούχερος, μαθὼν τὴν προσέγγισιν τοῦ Ναπολέοντος, ἡτοιμάσθη ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Βριέννης, ἵνα ὅμως ἐκτελέσῃ ἐν τάξει τὴν ἀναχώρησίν του, ἔθεσεν οὐ μακρὰν τῆς πόλεως τὰ ὑπ' αὐτὸν ῥωσσικὰ στρατεύματα, διοικούμενα ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Σάκκεν. Ὁ Ναπολέων, ὅστις μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν ἱππικοῦ προηγεῖτο, ἰδὼν ὅτι ἐκτὸς τῆς Βριέννης ἦτο παρατεταγμένον τὸ ῥωσσικὸν ἱππικὸν, διέταξε τὸν διοικητὴν τοῦ ἱππικοῦ του νὰ ἐπιπέσῃ κατ' αὐτοῦ, τοῦτο δὲ ὑπεχώρησε καὶ ἐπροφυλάχθη ὄπισθεν τοῦ πεζικοῦ του ἐσχηματισμένου εἰς πολλὰ τετράγωνα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ γαλλικὸν πεζικὸν δὲν εἶχεν ἀφιχθῆ εἰσέτι, ὁ Ναπολέων διέταξε τὸ πρὸ ὀλίγου φθάσαν ἐκεῖ ἔφιππον πυροβολικὸν νὰ πυροβολῇ κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Δύο ὥρας διήρκεσαν οἱ πυροβολισμοὶ ἑκατέρων τῶν μερῶν, μέχρις οὗ, φθάσαντος τοῦ γαλλικοῦ πεζικοῦ, ὁ Ναπολέων διέταξε τὴν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ

προσβολὴν, καὶ τὸν μὲν Νεῦ ἐξαπέστειλε μετὰ δύο φαλάγγων κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν πόλιν Βριέννην, τὸν δὲ Βίκτορα πρὸς τὴν ἀκρόπολιν καὶ πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς Βριέννης, ὥστε πανταχόθεν ν' ἀποκλεισθῇ ὁ Βλούχερος.

Αἱ διατάξεις αὗται τοῦ Ναπολέοντος πάραυτα ἐπέφερον τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Ὁ Νεῦ ἔχων ὑπ' αὐτὸν τὴν νέαν αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν, καίτοι ἀπειροπόλεμον, διότι συνέκειτο ἐκ νεοσυλλέκτων, προσέβαλε τὸ ῥωσσικὸν πεζικὸν, τὸ ὁποῖον, εἰ καὶ τριπλάσιον κατὰ τὸν ἀριθμὸν, δὲν ἐδυνήθη ν' ἀνθέξῃ, ἀλλ' ὑπεχώρησεν. Ἐν τῷ ἀριστερῷ ὅμως συνέβη τοὐναντίον, διότι μία ταξιαρχία τοῦ στρατάρχου Βίκτορος, ἥτις ἐπορεύθη πρὸς τὴν ὁδὸν ἵν' ἀποκλείσῃ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Βλουχέρου, συνηντήθη μεθ' ὅλου τοῦ ῥωσσικοῦ ἱππικοῦ, τὸ ὁποῖον αἴφνης ἐπιπεσὸν κατὰ τῆς γαλλικῆς ταξιαρχίας ταύτης ἔτρεψεν αὐτὴν εἰς φυγήν. Ὁ δὲ Ναπολέων παρευρεθεὶς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πεζικοῦ τούτου ἐκινδύνευσε νὰ συλληφθῇ. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ὠπισθοδρόμησε τὴν ὁρμὴν τοῦ Νεῦ· συγχρόνως ὅμως ἡ ἑτέρα ταξιαρχία τοῦ Βίκτορος, πορευθεῖσα κατὰ τῆς ἀκροπόλεως, προσέβαλε καὶ ἐκυρίευσεν αὐτὴν, παρ' ὀλίγον δὲ νὰ αἰχμαλωτίσῃ καὶ αὐτὸν τὸν στρατάρχην Βλούχερον μεθ' ὅλου τοῦ ἐπιτελείου του, ἠχμαλώτισεν ὅμως τὸν υἱὸν τοῦ ἀρχικαγγελαρίου Ἀρδαμβέργου. Ἡ κυρίευσις τῆς ἀκροπόλεως ταύτης κατεφόβισε τοὺς Ῥώσσους καὶ ἐνεθάῤῥυνε τὸν Νεῦ, ὅστις παρευθὺς ἐπορεύθη πρὸς τὴν πόλιν Βριέννην, προσέβαλε καὶ ἐκυρίευσεν αὐτήν. Ὁ Βλούχερος, βλέπων ὅτι ὡς ἐκ τούτου ἐκινδύνευε ν' ἀπολέσῃ ὅλον τὸ πυροβολικόν του, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Βριέννην, προσπαθῶν ν' ἀνακτήσῃ αὐτὴν προσώραν, ἵνα σώσῃ αὐτό. Περὶ τὴν δεκάτην λοιπὸν τὸ ἑσπέρας εἰσέβαλεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην μὲ τὸ σῶμα τοῦ στρατηγοῦ Σάκκεν, καὶ ἐκυρίευσεν αὐτήν· ἀλλ' ἡ φρουρὰ τῆς ἀκροπόλεως, διοικουμένη ὑφ' ἑνὸς ἀνδρείου ταγματάρχου, Ἐνδέρου ὀνόματι, ἐξέρχεται, ἐπιπίπτει αἴφνης κατὰ τῶν εἰσβαλόντων, καὶ ἀπωθεῖ αὐτοὺς ἔξω τῆς πόλεως, συγχρόνως δὲ καὶ τὸ γαλλικὸν πυροβολικὸν, ὅπερ ἔμενε παρὰ τὴν πόλιν, προσέβαλεν αὐτοὺς διὰ μύδρων καὶ τοῖς προὐξένησε μεγίστην ζημίαν.

Ἦτο ἑνδεκάτη ὥρα, ὅτε ἡ πάλη αὕτη ἐπεραιώθη· ἡ δὲ σύγχυσις ἦτο τοιαύτη, ὥςε ὁ Ναπολέων δὲν ἐνέκρινε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν, οὔτε εἰς τὴν ἀκρόπολιν· διενυκτέρευσε δ' ἔν τινι παρακειμένῳ χωρίῳ· ἀλλὰ μόλις ἀνεπαύθη, καὶ πλῆθος Κοζάκων, περικυκλώσαντες τὸ χωρίον τοῦτο, παρ' ὀλίγον νὰ συλλάβωσιν αὐτὸν ζῶντα· ὁ δὲ Βερθιέρος ἐσώθη εἴς τινα παρακείμενον βόρβορον, ἐξ οὗ ἐξέβαλον αὐτὸν ἡμιθανῆ.

Τῇ ἐπιούσῃ ἐφάνη ὅλον τὸ σῶμα τοῦ Βλουχέρου ὑποχωροῦν εἰς τὴν ἐκτεταμένην πεδιάδα τῆς Βριέννης. Ὁ Ναπολέων διέταξε νὰ καταδιώξωσιν αὐτὸ μέχρι τινὸς, ἵνα τῷ προξενήσωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν πλείονα ζημίαν. Ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ταύτης ἔκειντο ἑπτὰ χιλιάδες νεκροὶ καὶ πληγωμένοι, ἐξ ὧν τέσσαρες χιλιάδες ἐκ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ καὶ τρεῖς ἐκ τοῦ γαλλικοῦ· ἀλλ' οἱ Γάλλοι ὄντες κύριοι τοῦ πεδίου τούτου, ἔσωσαν τοὺς πληγωμένους των, ἐνῷ οἱ σύμμαχοι ἐγκατέλειψαν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐχθρῶν των. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅμως τῆς αἱματηρᾶς πάλης ταύτης ἦτο μέγα εἰς τοὺς Γάλλους, οὐχὶ διὰ τὴν νίκην, ἀλλὰ διότι μέχρι τοῦδε καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν συμμάχων, ἐνεθαῤῥύνθησαν εἰς τὴν μάχην ταύτην, καὶ μάλιστα οἱ νεοσύλλεκτοι, οἵτινες τότε πρῶτον εἶδον τὸν κάπνὸν τῆς μάχης. Οἱ δὲ σύμμαχοι ἐνόησαν ὅτι, ὡς ἐνόμιζον, ἀναιμωτὶ δὲν θέλουν πορευθῆ εἰς Παρισίους. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην, ὁ Ναπολέων διέθεσε τὸν ὑπ' αὐτοῦ στρατὸν τοιουτοτρόπως, ὥστε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἕνωσιν τῶν δύο εἰσβαλόντων εἰς τὴν Γαλλίαν συμμαχικῶν στρατῶν, τῶν διοικουμένων ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος Σβαζεμβέργου καὶ τοῦ Βλουχέρου· ἐπομένως ἔγραψεν εἰς τὴν σύζυγόν του, τὸν ἀδελφόν του Ἰωσὴφ, τὸν ἀρχικαγγελλάριον Καμβασερὲν καὶ εἰς ἄλλους στρατηγοὺς του περὶ τῆς νίκης του ταύτης, παραγγέλλων αὐτοῖς νὰ κοινοποιήσωσι τοῦτο εἰς Παρισίους, ἵνα ἐνθαῤῥύνωσιν οἱ κάτοικοι, διότι ὁ Αὐτοκράτωρ αὐτῶν ἐνασχολεῖται παντὶ σθένει ὅπως ἀποθήσῃ τοὺς ἐχθροὺς ἐκτὸς τῆς Γαλλίας.

Ἐν τοσούτῳ ὁ πρὸ πολλοῦ περιμενόμενος ἐν τῷ συμμαχικῷ στρατοπέδῳ λόρδος Καστλερεάγος εἶχε φθάσει· διὸ πάλιν διη-

γέρθη τὸ ζήτημα ἂν ἔπρεπε νὰ προχωρήσωσιν ἢ νὰ διαπραγματευθῶσι περὶ εἰρήνης. Πρὸ δὲ τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος τούτου, ὁ λόρδος προέτεινεν εἰς τοὺς συμμάχους τὴν ἕνωσιν τῶν Κάτω Χωρῶν μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ὁλλανδίας καὶ τὸ συνοικέσιον τοῦ βασιλέως αὐτῆς μετὰ τῆς βασιλόπαιδος τῆς Ἀγγλίας. Ἡ Αὐστρία δυσηρεστήθη εἰς τοῦτο, διότι ἤλπιζε μέρος τῶν Κάτω Χωρῶν νὰ προσλάβῃ καὶ αὕτη, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος συνεβίβασεν αὐτοὺς μὲ τὴν παραχώρησιν τῆς Ἐνετίας εἰς τὴν Αὐστρίαν. Μετὰ ταῦτα προέβησαν εἰς τὸ κύριον ζήτημα τοῦ πολέμου ἢ τῆς εἰρήνης· ὁ λόρδος Καστλερεάγος, δεικνύων μεγίστην φρόνησιν καὶ μετριοπάθειαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, εἶπεν, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἀδιαφοροῦσα ὡς πρὸς τὴν δυναστείαν τῆς Γαλλίας, φρονεῖ ὅτι πρέπει νὰ προσφερθῇ ἐκ νέου εἰς τὸν Ναπολέοντα ἡ εἰρήνη μὲ τὰ σύνορα τοῦ 1790· ἐπειδὴ δὲ ὁ Ναπολέων δὲν θέλει δεχθῆ τοῦτο, τότε αὐτοδικαίως ἐξακολουθεῖται ὁ πόλεμος, διότι ἄλλως ἡ Εὐρώπη θέλει θεωρήσει τὸν πόλεμον τοῦτον ὡς ἄδικον. Ἡ γνώμη αὕτη, καίτοι συζητηθεῖσα ἐπὶ πολὺ, διότι τινὲς ἔλεγον ὅτι ἐνόσῳ ὑπάρχει εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ὁ Ναπολέων, εἰρήνη σταθερὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐγκαταστα θῇ, παρεδέχθη παρ' ὅλοις, καθ' ὅσον ὁ μὲν αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἐντρέπετο νὰ γνωμοδοτήσῃ κατὰ τῆς ἐκθρονίσεως τῆς θυγατρός του, ὁ τῆς Πρωσσίας παρεσύρετο ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἐσιώπα, οὗτος δὲ, φαινόμενος συμβιβαστικὸς, παρεδέχετο τὰ πάντα, μάλιστα ἵνα κολακεύσῃ καὶ τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Ἀγγλίας, ἥτις παρεχώρει ἄφθονα χρήματα διὰ τὸν προκείμενον πόλεμον.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἀπεφασίσθη νὰ συνέλθωσιν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων ἐν Σατιλλόνι τῇ 29 Ἰανουαρίου, ἡμέραν καθ' ἣν ὁ Ναπολέων ἐπολέμει ἐν Βριέννῃ· ὁ δὲ Μεττερνῖχος ἔγραψεν εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον νὰ φθάσῃ καὶ οὗτος ὅσον τάχος ἐκεῖσε πρὸς διαπραγμάτευσιν περὶ εἰρήνης καὶ οὐχὶ ἀνακωχῆς, διότι οἱ σύμμαχοι ἀπεφάσισαν νὰ προσφέρωσι τὴν εἰρήνην εἰς τὸν Ναπολέοντα ὅπως προανηγγέλθη, ἤτοι μὲ τὰ ὅρια τοῦ 1790, ὅτι ἡ Γαλλία πρέπει νὰ παραδεχθῇ τὴν προσφορὰν ταύτην πάραυτα ἄνευ οὐδεμιᾶς παρατηρήσεως, διότι ἄλλως θέλει παρέλθει

καὶ ἡ περίστασις αὕτη ἐπὶ ματαίῳ, ὅτι περὶ τῆς Ἀγγλίας οὐδεμίαν ὑποψίαν πρέπει νὰ ἔχῃ ὁ Ναπολέων, διότι αὕτη πρώτη προθύμως παραδέχεται τὴν εἰρήνην, ἀδιαφοροῦσα ὡς πρὸς τὴν δυναστείαν, καὶ ὅτι ἐὰν δὲν παραδεχθῇ ὁ Ναπολέων καὶ ἤδη τὴν συνθήκην ταύτην, ὁ πενθερὸς αὐτοῦ, αὐτοκράτωρ Φραγκῖσκος, θέλει λυπηθῆ μεγάλως. Ταῦτα ἔγραφεν ὁ Μεττερνῖχος πρὸς τὸν Κωλαιγκοῦρτον περὶ τῆς παραδοχῆς τῆς εἰρήνης, ἐνῷ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ συνεζήτουν, ἂν ἔπρεπε νὰ μένωσιν ἔνθα εὑρέθησαν, περιμένοντες τὸ τέλος τῶν διαπραγματεύσεων, ἢ ἔπρεπε νὰ προχωρήσωσιν. Ὁ πρίγκηψ Σβαρζεμβέργος, ὅστις ἴσχυεν ἐν τῷ στρατῷ, ὅπως ὁ Μεττερνῖχος ἐν τῇ διπλωματίᾳ, ἦτο τῆς γνώμης νὰ μὴ προχωρήσωσι διὰ μόνην τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, ἐπιθυμοῦντος νὰ εἰσέλθῃ ἐν θριάμβῳ εἰς Παρισίους· διότι ἔλεγεν ὅτι ἂν ὁ Ναπολέων δυνηθῇ νὰ νικήσῃ ἐν μιᾷ μόνῃ κρισίμῳ μάχῃ, τότε οἱ σύμμαχοι θέλουν ἀπολέσει ὅ,τι πρὸ δύο ἐτῶν ἀπέκτησαν, αὐτὸς δὲ θέλει ἀποκτήσει τὴν προτέραν δόξαν καὶ τὰς δυνάμεις του, ὥστε ἔπρεπεν, ὡς ἔλεγε, νὰ εὐχαριστηθῶσιν εἰς τὰ παρόντα, μὴ ζητοῦντες νὰ ἐρεθίσωσιν ὑπὲρ τὸ δέον τὸν φοβερὸν ἐκεῖνον στρατηγὸν καὶ ἀπελπίσωσι τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατιώτας. Ἀλλ' ἐνῷ ἡ γνώμη αὐτοῦ ἐγένετο παραδεκτὴ, αἴφνης ἔφθασεν ἡ εἴδησις εἰς τὸ στρατόπεδον ὅτι ὁ Βλούχερος τόσον εἶχε προχωρήσει, ὥστε ἐν Βριέννῃ συνεπλάκη μὲ αὐτὸν τὸν Ναπολέοντα, ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοδρομήσῃ, καὶ ὅτι διατρέχει κίνδυνον, ἂν εὑρεθῇ ἀπομεμονωμένος καὶ ἄνευ βοηθείας ἐκ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ. Ἡ ἀπροσδόκητος λοιπὸν εἴδησις αὕτη μετέβαλε πάραυτα τὴν ἀπόφασιν τοῦ Σβαρζεμβέργου, ὅστις βλέπων κινδυνεύοντα τὸν Βλούχερον, διέταξε τὴν ἀποστολὴν 100 χιλιάδων ἀνδρῶν πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ, πρὸς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σβαρζεμβέργος μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ του, συγκειμένου ἐξ 170 χιλιάδων ἀνδρῶν, ἔσπευσε πρὸς τὸ μέρος τῆς Βριέννης.

Ἡ 31 Ἰανουαρίου παρῆλθεν ἐν ἀπραξίᾳ, τῇ δὲ 1 Φεβρουαρίου ὁ Ναπολέων μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ του ἐγκαταλείψας τὴν Βριέννην ἦλθεν εἰς τὴν πεδιάδα καὶ κατέλαβε χωρία τινὰ ἀπέναντι

δὲ αὐτοῦ ἦτον ἐστρατοπεδευμένος ὁ Βλούχερος. Ἀπὸ πρωΐας παρετηρήθη μεγίστη κίνησις εἰς τὸ συμμαχικὸν στρατόπεδον, καὶ μετ' ὀλίγον ἀνεφάνησαν νέα στρατεύματα ἐρχόμενα πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ. Ὁ στρατὸς τοῦ Ναπολέοντος κατεῖχεν ἐν τῇ πεδιάδι ταύτῃ τρία χωρία, ἐξ ὧν τὸ ἰσχυρότερον ἦτο τὸ χωρίον Ροθιέρον. Ὁ Βλούχερος, λαβὼν τοιαύτας ἰσχυρὰς ἐπικουρίας, προέθετο μετὰ τοῦ Σάκκεν νὰ προσβάλῃ καὶ κυριεύσῃ αὐτὸ, ἐνῷ ὁ στρατηγὸς Γιουλάϋ ἔμελλε νὰ προσβάλῃ τὴν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ὄβου γέφυραν, ἔνθα ὁ Ναπολέων ὑπεστήριζε τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ στρατοῦ του· ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ πρίγκηψ τῆς Βυρτεμβέργης ἔμελλεν ἐκ τοῦ παρακειμένου δάσους νὰ προσβάλῃ τὰ δύο ἕτερα χωρία, ἔνθα ἐστηρίζετο τὸ ἀριστερὸν τοῦ Ναπολέοντος· πρὸς τὸ αὐτὸ μέρος ἔμελλε νὰ ἔλθῃ μετὰ τοῦ σώματός του καὶ ὁ στρατάρχης Βρέτος, ὄπισθεν δὲ ὅλων αὐτῶν ἐν ἐφεδρείᾳ ἵστατο καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ ρωσσικὴ φρουρὰ, ὥστε ἅπαντα τὰ συμμαχικὰ ταῦτα στρατεύματα συνέκειντο ἐξ 100 περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐκτὸς δὲ τούτων οὐ μακρὰν ἔμενον καὶ ἕτεραι 70 χιλιάδες συμμαχικοῦ στρατοῦ. Ἀπέναντι δὲ τούτων ὅλων ὁ Ναπολέων δὲν εἶχε ν' ἀντιτάξῃ εἰμὴ 32 χιλ. μόνον στρατοῦ· ὁμολογητέον ὅμως ὅτι ἦτον ἄριστα τοποθετημένος, οἱ δὲ στρατιῶταί του ἦσαν ἐνθουσιασμένοι ὑπὲρ αὐτοῦ.

Ὁ Ναπολέων πρὸς τούτοις πληροφορηθεὶς μετ' ὀλίγον ὅτι ὁ πρίγκηψ Κολλορέτος διέβη τὸν ποταμὸν Ὄβον, ἐν πρώτοις ἀπεφάσισε νὰ ὑποχωρήσῃ ἐγκαταλιμπάνων τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τούτου, ἀλλὰ περὶ τὴν μεσημβρίαν μαθὼν ὅτι ὁ Βλούχερος προέθετο νὰ προσβάλῃ κατ' εὐθεῖαν τὸ χωρίον Ροθιέρον, οὔτε ἀξιοπρεπὲς, οὔτε συνετὸν ἐνόμισε νὰ ὑποχωρήσῃ ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ.

Ὁ γαλλικὸς στρατὸς, ὡς ἐρρέθη, εἶχε τὸ δεξιόν του ἐστηριγμένον πρὸς τὸν ποταμὸν Ὄβον, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Γεράρδου, τὸ κέντρον διέμενε εἰς τὸ χωρίον Ροθιέρον, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ στρατάρχου Βίκτορος, τὸ δὲ ἀριστερόν του ἔκειτο παρὰ τὸ δάσος, καὶ ἐδιοικεῖτο ὑπὸ τοῦ στρατάρχου Μαρμόντου, τοῦ ὁποίου τὸ σῶμα εἶχεν ἐλαττωθῆ εἰς τέσσαρας χιλιάδας μα-

χίμων ἀνδρῶν, εἶχεν ὅμως πολὺ πυροβολικὸν, τὸ ὁποῖον ἦτο καλῶς διατεθειμένον. Ὁ δὲ Ναπολέων μετὰ μιᾶς μεραρχίας τῆς νέας αὐτοκρατορικῆς του φρουρᾶς, μεθ' ὅλου τοῦ ἱππικοῦ του καὶ μετὰ πολυαρίθμου πυροβολικοῦ ἔμενεν ὄπισθεν τοῦ χωρίου Ροθιέρου ἐν ἐφεδρείᾳ, ἵνα, χρείας τυχούσης, συνδράμῃ τοὺς ςρατάρχας Βίκτωρα καὶ Μαρμῶντα. Ἀπὸ πρωΐας λοιπὸν, ἵνα βεβαιωθῇ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπ' αὐτὸν μαχητῶν, διέταξε νὰ γένῃ πρόσκλησις, εἰς ἣν παρῆσαν, ὡς εἴπομεν, μόνον 32 χιλιάδες ἀνδρῶν.

Ὁ Βλούχερος τῇ δευτέρᾳ ὥρᾳ μετὰ μεσημβρίαν, ὑπερπηδήσας ὅλας τὰς γαλλικὰς ἐμπροσθοφυλακὰς, παρετάχθη μετὰ ἰσχυρῶν φαλάγγων ἀπέναντι τοῦ χωρίου Ροθιέρου. Εὐθὺς ἐκατέρωθεν ἤρχισεν ἰσχυρὸς πυροβολισμὸς, καὶ μετ' οὐ πολὺ αὐτοπροσώπως ὁ Βλούχερος προσέβαλε μεθ' ὅλου τοῦ πεζικοῦ του τὸ εἰρημένον χωρίον. Οἱ δὲ Γάλλοι στρατιῶται, εἰ καὶ νεοσύλλεκτοι, ἀπέκρουσαν γενναίως τὴν κατ' αὐτῶν προσβολὴν, ὄντες τοποθετημένοι ἐντὸς τῶν οἰκιῶν καὶ ὄπισθεν τῶν διαφραγμάτων τῶν ὁδῶν.

Ἐνῷ δὲ ταῦτα ἐγένοντο, ὁ στρατηγὸς Γιουλάϋς, διαβὰς ὄπισθεν τοῦ Βλουχέρου, ἤρχετο νὰ προσβάλῃ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ὦθου, ἔνθα ὑπῆρχε τὸ χωρίον Διενβίλλη, ὑπερασπιζόμενον ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τοῦ στρατηγοῦ Γεράρδου. Ὁ στρατηγὸς Γιουλάϋς κατὰ τὴν προσβολήν του ταύτην δὲν ἐδείχθη εὐτυχέστερος τοῦ Βλουχέρου, διότι, θέλων καὶ οὗτος νὰ προσβάλῃ τὸ χωρίον, ἀπεκρούσθη μετὰ πολλῆς ζημίας ὑπὸ τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων, διὸ καὶ ἐτοποθετήθη ἄνωθεν τῆς ροῆς τοῦ ποταμοῦ. Ὡσαύτως πρὸς τὸ δεξιὸν ὁ πρίγκιψ τῆς Βυρτεμβέργης, πορευόμενος πρὸς τὸ χωρίον Ροθιέρον, πρῶτος μὲν κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ θέσιν τινὰ κειμένην ἔξωθεν τοῦ χωρίου, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ φθάσας ὁ στρατάρχης Βίκτωρ προσέβαλε καὶ κατεδίωξεν αὐτὸν ἐκ τῆς θέσεως ταύτης. Ἐν δὲ τῷ ἄκρῳ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ οὐρὰ προσέγγιζεν εἰς τὸ ἀριστερὸν τοῦ γαλλικοῦ, ὁ στρατάρχης Βρέττος μετὰ τῶν Βαυαρῶν του, διελθὼν διὰ τοῦ δάσους, ἦλθε κατὰ τοῦ Μαρμῶντος, ὅστις διὰ τοῦ πυλυαρίθμου πυροβολικοῦ του ἀπέκρουσεν αὐτόν.

Οὕτω, μετὰ δύο ὡρῶν αἱματηρὰν πάλην, τὰ συμμαχικὰ στρα-

τεύματα κατ' οὐδὲν ηὐδοκίμασαν, ἀλλ' αἰσχυνόμενα νὰ ὑποχωρήσωσιν ἀπέναντι ὀλιγαρίθμου στρατοῦ, ἐπεχείρησαν ἐκ νέου νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν Γάλλων. Περὶ τὴν τετάρτην λοιπὸν ὥραν μετὰ μεσημβρίαν ὁ Βλούχερος, παραλαβὼν τὰ ὑπ' αὐτὸν ρωσσικὰ στρατεύματα καὶ παρακολουθούμενος ὑπό τε τῆς ρωσσικῆς καὶ πρωσσικῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, προσέβαλε ξιφήρης τὸ χωρίον Ροθιέρον· ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ πρίγκηψ τῆς Βυρτεμβέργης, εἰς ὃν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, φθάσας ἐκεῖ, ἔδωκε μίαν τῶν ταξιαρχιῶν τῆς φρουρᾶς του, ἔδραμε πρὸς βοήθειαν τοῦ Βλουχέρου· οὕτως ἡ πάλη αὕτη κατέστη τρομερά. Αἱ φάλαγγες τοῦ στρατηγοῦ Σάκκεν ἐν πρώτοις εἰσέβαλον εἰς τὸ χωρίον Ροθιέρον, ἀλλ' ἀποκρουσθέντες, ἐκ νέου ἐπανῆλθον καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Γάλλους, πέντε μόνον χιλιάδας ὄντας, νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ χωρίον τοῦτο, ἀλλ' ἡμικατεστρεμμένον. Ὁ Ναπολέων, ἵνα προφυλάξῃ τὸ μεταξὺ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ προξενηθὲν κενὸν, ἐξαπέστειλε τὸ ἱππικόν του, τὸ ὁποῖον, συναντῆσαν τὸ ρωσσικὸν, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν, καταδιῶκον αὐτό· αἴφνης ὅμως ἐξελθοῦσα ἐκ τοῦ παρακειμένου δάσους ρωσσικὴ ἐφιππαρχία διμάχων καὶ ἐπιπεσοῦσα κατὰ τοῦ γαλλικοῦ ἱππικοῦ, ἔθεσεν αὐτὸ εἰς τοιαύτην ἀταξίαν, ὥστε ἥρπασε τὰ συνοδεύοντα τὸ ἱππικὸν τοῦτο πυρόβολα. Ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ τὰ ἄλλα συμμαχικὰ στρατεύματα προσβαλόντα καὶ τὰ ἕτερα δύο χωρία, τὰ ὑπὸ τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων κατεχόμενα, ἐκυρίευσαν αὐτά.

Ὁ Ναπολέων, ὅστις ἀπ' ἀρχῆς τῆς μάχης ταύτης ἵζατο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πυρὸς, ὡς διευθύνων αὐτοπροσώπως ὅλας τὰς κινήσεις τοῦ στρατοῦ του, βλέπων ἤδη ὅτι εὑρέθη εἰς κρισιμοτάτην περίστασιν, ἀπεφάσισε, καί τοι νυκτὸς ἐπελθούσης, νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ εἰς τοὺς ἐχθρούς του τελείαν νίκην· πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ, βλέπων ὅτι ἡ ὑποχώρησις δὲν ἦτον εὔκολος εἰς τὸν στρατόν του, εὐθὺς διέταξε τὰς ἐν ἐφεδρείᾳ δύο μεραρχίας του, αἵτινες ἦσαν τὸ τελευταῖον καταφύγιόν του, νὰ ἐπιπέσωσι μετὰ πάσης θυσίας κατὰ τοῦ χωρίου Ροθιέρου· καὶ τῆς μὲν μιᾶς τὴν διοίκησιν ἀνέλαβεν οὗτος αὐτοπροσώπως, τῆς δὲ ἑτέρας ὁ στρατάρχης Βίκτωρ. Οὕτως αἱ μεραρχίαι αὗται προσβαλοῦσαι μετ' ἀκαθέκτου

ὁρμῆς τὸ χωρίον τοῦτο, μετὰ πολλὴν αἱματοχυσίαν εἰσέβαλον ἐν αὐτῷ, ἔνθα συνήφθη τρομερὰ πάλη κατ' ἄνθρωπον μέχρι τῆς δεκάτης ὥρας τῆς ἑσπέρας ἐκείνης. Ὁ Ναπολέων, βλέπων ὅτι οἱ σύμμαχοι ἕνεκα τῶν ζημιῶν, ἃς ὑπέστησαν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, δὲν ἐδύναντο νὰ τὸν καταδιώξωσι, διέταξεν ὑποχώρησιν εἰς τὸν στρατόν του, ἥτις καὶ ἐγένετο ἐν τάξει· μόνον δὲ ὁ Μαρμὼν ἀπήντησεν ἐν τῷ παρακειμένῳ δάσει σῶμα βαυαρικοῦ στρατοῦ, τὸ ὁποῖον κατεκερμάτισεν ἀνιλεῶς.

Οὕτω διῆλθε καὶ ἡ τρομερὰ αὕτη ἡμέρα, καθ' ἣν ἐπολέμησεν ὁ Ναπολέων μὲ 32 χιλιάδας στρατοῦ, 100 χιλιάδας ἐχθρῶν, ἐχόντων ἐν ἐφεδρείᾳ 70 χιλιάδας εἰσέτι. Ἡ κατὰ τοσούτων ἐχθρῶν ἀντίστασις τοῦ μικροῦ τούτου γαλλικοῦ στρατοῦ ὠφείλετο εἰς τὴν ἐπιδεξιότητα καὶ τὴν δραστηριότητα τοῦ στρατηγοῦ Γεράρδου, εἰς τὴν καλὴν μεταχείρισιν τοῦ ὑπὸ τὸν Μαρμῶντα πυροβολικοῦ καὶ εἰς τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν στραταρχῶν Οὐδινῶ καὶ Βίκτωρος· ὑπὲρ πάντας δὲ τούτους εἰς τὴν ἄκαμπτον ἰσχυρογνωμοσύνην αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος· ἄνευ τοῦ ὁποίου, ὁ γαλλικὸς οὗτος στρατὸς ἤθελε καταδιωχθῆ καὶ ριφθῆ εἰς τὸν ποταμὸν Ὦδον· ἐνῷ, ὡς ἐκ τῆς καρτερίας του, οἱ μὲν σύμμαχοι ἤρχισαν νὰ σκέπτωνται περὶ τοῦ μέλλοντός των, αὐτὸς δὲ ἐσώθη προσώραν, διατηρήσας ἀκμαῖον τὸ ἠθικὸν τοῦ στρατοῦ του καὶ ἐκφοβίσας τοὺς συμμάχους, καίτοι ἀπολέσας 5—6 χιλιάδας ἀνδρῶν φονευμένους τε καὶ πληγωμένους καὶ πεντήκοντα πυροβόλα, ἅτινα δὲν ἐδυνήθη νὰ παραλάβῃ ὑποχωρῶν· ἀλλὰ καὶ οἱ σύμμαχοι ἀπώλεσαν πλείονας, ἤτοι 8—9 χιλιάδων· μ' ὅλα ταῦτα ἡ ἀπώλεια τῶν ἀνδρῶν τοὺς μὲν συμμάχους ἔβλαπτεν ὀλίγον, ὡς ἔχοντας πολυάριθμον στρατὸν, τὸν δὲ Ναπολέοντα καιρίως· διότι, ἐκτὸς ὅτι οὗτος εἶχε πολὺ μικρὸν στρατὸν, δὲν ἐδύνατο νὰ στρατολογήσῃ εὐκόλως, ὡς οἱ σύμμαχοι.

Ὁ Ναπολέων ἐν τῇ ὑποχωρήσει ταύτῃ ἀφῆκεν εἰς τὸ παρακείμενον ποτάμιον Βοΐερον τὸν στρατάρχην Μαρμῶντα μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν σώματος, ἵνα δείξῃ εἰς τὸν Βλούχερον ὅτι ὁλόκληρος ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἔμενεν ἐκεῖ. Τῇ δ' ἐπαύριον ὁ συμμαχικὸς στρατὸς, ὡς ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ κόπου, ἐγερθεὶς, προχωρημένης

οὔσης τῆς ἡμέρας, εἶδε μὲ ἔκπληξίν του οὐ μακρὰν παρατεγμένον τὸ ὑπὸ τὸν Μαρμῶντα σῶμα· νομίζων δὲ ὅτι ὅλος ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἦτον ἐκεῖ, δὲν ἐκινήθη κατ' αὐτοῦ· μετ' ὀλίγον ὅμως, ἀπομακρυνθέντος ἐν τάξει τούτου, ὁ Μαρμὼν μετὰ πολλῆς ἐπιδεξιότητος ὑπεχώρησεν.

Ἀλλ' ὁ στρατάρχης Βρέττος, παρατηρῶν ὅτι τὸ ὑποχωροῦν γαλλικὸν σῶμα ἦτον εὐάριθμον, ἔσπευσε νὰ διακόψῃ τὴν ὑποχώρησιν αὐτοῦ μετὰ 25 χιλιάδων βαυαρικῶν στρατευμάτων. Προέβη λοιπὸν τοῦ ποταμίου Βοϊέρου, ἵνα διαβῇ αὐτὸ καὶ διακόψῃ τὴν πορείαν τοῦ Μαρμῶντος, τιθέμενος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑποχωρήσαντος γαλλικοῦ στρατοῦ. Ὁ Μαρμὼν, ἐννοήσας τοῦτο ὡς ἐκ τῶν κινήσεων τοῦ βαυαρικοῦ τούτου στρατοῦ, ἐξαπέστειλεν ἕνα τῶν νοημονεστέρων καὶ ἐπιδεξίων λοχαγῶν μετὰ τοῦ λόχου του, ἵνα ἀπέλθῃ δρομαίως καὶ τοποθετηθῇ κρυφίως ὑποκάτω τῆς ἐκεῖ ἡμικατεστραμμένης γεφύρας, ἔνθα ἔμελλον νὰ διέλθωσιν οἱ Βαυαροὶ, παραγγείλας αὐτῷ ὅτι, ἅμα διέλθῃ ἡ πρωτοπορεία τοῦ βαυαρικοῦ τούτου στρατοῦ, ἥτις ὑπελογίζετο ὡς ἔγγιστα ἐκ τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν, τότε νὰ ἐξέλθῃ, καὶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τουφεκίσῃ αὐτοὺς ὄπισθεν· συνάμα προσλαβὼν καὶ αὐτὸς ὁ Μαρμὼν ἑκατοστύας τινὰς ἀνδρῶν ἔσπευσε πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος. Καὶ ὄντως δὲ, μετ' ὀλίγην ὥραν τοποθετηθέντος τοῦ εἰρημένου λοχαγοῦ, ὡς παρηγγέλθη, ἤρχισαν νὰ διαβαίνωσιν οἱ Βαυαροὶ ἀνὰ εἷς τὴν γέφυραν, διελθούσης λοιπὸν ὅλης τῆς πρωτοπορείας, ἥτις ὑπελογίζετο, ὡς ἐρρέθη, ἐκ τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν, ὁ λοχαγὸς οὗτος αἴφνης ἐξανίσταται μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατιωτῶν καὶ τουφεκίζει ἐκ τοῦ σύνεγγυς αὐτούς. Οἱ Βαυαροὶ, ἀγνοοῦντες τὸ στρατήγημα τοῦτο, ἐτέθησαν εἰς ἀταξίαν· συγχρόνως δὲ φθάνει καὶ ὁ στρατάρχης Μαρμὼν καὶ καταστρέφει ὅλον τὸ σῶμα τοῦτο, φονεύων καὶ αἰχμαλωτίζων πλέον τῶν δύο χιλιάδων ἀνδ ὧν· τοῦτο δὲ οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐκφόβισιν τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ. Οὕτως ὁ Ναπολέων ὑπεχώρησεν ἀνενοχλήτως, καὶ τῇ 3 Φεβρουαρίου ἀποκατέστη εἰς τὴν πόλιν Τρόϋαν.

Ἡ μάχη αὕτη, καίτοι ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν θεωρουμένη ἦτον

ἔνδοξος, κατέστη ὅμως εἰς τὸν Ναπολέοντα λίαν ἐπιζήμιος ὡς ἐκ τῆς κατὰ ταύτην ἐλαττώσεως τοῦ εὐαρίθμου στρατοῦ του, ὅστις ἤδη ὑπελογίζετο τὸ πολὺ εἰς 25 χιλιάδας, καὶ οὐδὲ ἦτο δυνατὸν ν'αὐξήσῃ πλέον τῶν 40—50 χιλιάδων ἀνδρῶν, οἵτινες ἔμελλε ν'ἀντισταθῶσι κατὰ 200 χιλιάδων συμμαχικοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων, εἰ καὶ ἐλυπεῖτο διὰ τὰ δυστυχήματα ταῦτα, οὐδαμῶς ὅμως ἀπηλπίζετο. Εὗρισκε δὲ μέσα πρὸς ὑπεράσπισιν, ἔνθα οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ συμπεράνῃ τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν, καὶ ἐδεικνύετο ἰσχυρογνώμων καὶ ἀποφασιστικὸς πρὸς πάντας, οὓς ἡ ἀπελπισία εἶχε καταβάλει. Οὐδόλως ἐκ τῶν συμβάντων τούτων ἐταράσσετο, ἀπέκαμνεν ἢ ἀπηλπίζετο· ὑπέφερε τοὺς κόπους καὶ τὰς ἀγωνίας μετὰ πολλῆς ὑπομονῆς καὶ καρτερίας, εἰ καὶ ταῦτα ἦσαν ὑπεράνω τῶν φυσικῶν δυνάμεών του· ὢν δὲ πάντοτε ἐκτεθειμένος εἰς τὰ ἐχθρικὰ πυρὰ, καὶ ἔχων βλέμμα διορατικὸν, φωνὴν ζωηρὰν καὶ διαπεραστικὴν, ὑπέφερε τὸ φορτίον τῶν ἁμαρτημάτων του μετὰ τοσαύτης καρτερίας, ὥστε καθίστατο ἄξιος ἐλέους, ἐὰν ταῦτα πάντα ἦσαν ἱκανὰ νὰ ἐξιλεώσωσιν ὅλα τὰ δεινὰ, ἅτινα ἐπροξένησεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡ δὲ πεποίθησίς του αὕτη, εἰ καὶ ἐν μέρει ἦτο προσποιημένη, ἐβασίζετο εἰς διδόμενά τινα· διότι, ἐὰν ἐκ Παρισίων καὶ ἀλλαχόθεν ἤρχοντο τὰ νεοδιωργανισμένα στρατεύματά του ἐκ κληρούχων καὶ ἐθνοφυλάκων, ἐδύνατο νὰ σχηματίσῃ στρατὸν ἐξ 90 χιλιάδων ἀνδρῶν, ἀλλ', ὡς ἐρρέθη, ἔλειπον τουφέκια πρὸς ἐξοπλισμὸν αὐτῶν· καθ' ὅσον δὲ ἀπέβλεπε τὰ περὶ χρημάτων, εἰ καὶ ταῦτα ἔλειπον, ἐδύναντο ὅμως νὰ οἰκονομηθῶσιν. Ὁ δὲ Ναπολέων, γράφων πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωσὴφ καὶ πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργόν του, προσπαθῶν νὰ διορθώσῃ τὴν ἀμέλειαν τοῦ πρώτου καὶ τὴν ἀνικανότητα τοῦ δευτέρου, ἐδείκνυεν εἰς αὐτοὺς κατὰ γράμμα τί ἔπρεπε νὰ πράξωσιν εἰς τὰς δεινὰς περιστάσεις ταύτας· πρὸς δὲ ἔγραφε καθ' ἑκάστην πρὸς τὴν σύζυγόν του καὶ τὸν Καμβασερὲν, ἐμψυχῶν αὐτοὺς διὰ νέων ἐλπίδων, καὶ λέγων ὅτι οὐδὲν μέχρι τοῦδε ἀπωλέσθη, ὅτι οἱ ἐχθροὶ εἰσέτι δὲν εὐδοκίμησαν, καὶ ὅτι ἡ σταθερότης καὶ ἡ δραστηριότης θέλουν σώσει πάντας.

Διαλογιζόμενος δὲ καὶ γράφων ταῦτα ὁ Ναπολέων, εἶχε συλλάβει πρόθεσίν τινα, τὴν ὁποίαν διετήρει ἐν τῷ νῷ καὶ εἰς οὐδένα ἔλεγε περὶ αὐτῆς. Ἐγνώριζε κάλλιστα ὅτι μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, ἤτοι τοῦ Βλουχέρου καὶ τοῦ Σβαρζεμβέργου, ὑπῆρχεν ἀντιζηλία, τίς πρῶτος ἐξ αὐτῶν νὰ εἰσέλθῃ εἰς Παρισίους· ὡς ἐκ τούτου δὲ οὗτοι ἤθελον διαιρεθῇ, ἕκαστος λαμβάνων τὴν βραχυτέραν ὁδόν. Ἐσκέπτετο λοιπὸν νὰ προσβάλῃ ἕνα ἐξ αὐτῶν καὶ νὰ τὸν καταπολεμήσῃ, καὶ ἐπομένως νὰ στραφῇ κατὰ τοῦ ἑτέρου. Ἀλλ' οἱ πρώτιστοι στρατηγοὶ αὐτοῦ ἦσαν ὁλοσχερῶς ἀπηλπισμένοι, διότι ἄλλο δὲν ἔβλεπον εἰμὴ ὅτι ἔμελλε νὰ συναφθῇ κρατερὰ μάχη εἰς τὰ πέριξ τῶν Παρισίων, ἐν ᾗ ἔμελλε νὰ νικηθῇ ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἕνεκα τῆς σμικρότητός του, ὥστε κατ' αὐτοὺς ἄλλο καταφύγιον δὲν ὑπῆρχεν εἰμὴ ἡ μετὰ πάσης θυσίας εἰρήνη.

Ἐν τούτοις οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων Δυνάμεων εἶχον συνέλθει εἰς τὴν πόλιν Σατιλλῶνα πρὸς διαπραγμάτευσιν τῆς εἰρήνης, ὡς βάσιν δὲ αὐτῆς εἶχον, ὡς προαπεφάσισαν, νὰ περιορίσωσι τὴν Γαλλίαν εἰς τὰ πρὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὅρια, καὶ νὰ ἀποκλείσωσιν αὐτὴν νὰ ἀναμιχθῇ εἰς τὰς μελλούσας μεταβολὰς τῆς Εὐρώπης. Ἡ δὲ Αὐστρία κρυφίως εἰδοποίησε τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Ναπολέοντος Κωλαιγκοῦρτον νὰ δεχθῇ ἄνευ παρατηρήσεων τοὺς περὶ συνθήκης ὅρους τούτους, λέγουσα αὐτῷ « Παραδέξου μετὰ πάσης θυσίας ταῦτα, διότι καὶ ἡ εὐκαιρία αὕτη παρέρχεται, ὡς παρῆλθε τῆς τε Πράγας καὶ τῆς Φραγκφόρτης, ἅμα δὲ παρελθούσης καὶ τῆς εὐκαιρίας ταύτης, ἑτέρα δὲν παρουσιάζεται. »

Ὁ Κωλαιγκοῦρτος, ἐκπλαγεὶς ἐκ τῆς εἰδοποιήσεως ταύτης καὶ ἀγνοῶν ὁποῖαι νέαι θυσίαι ἀπητοῦντο ἐκ τῆς Γαλλίας, παρεκάλεσε τὸν γραμματέα τοῦ Μεττερνίχου, ὅστις διεκοίνωσεν αὐτῷ τὴν εἴδησιν ταύτην, νὰ τῷ εἴπῃ ὁποῖαί εἰσιν αἱ νέαι θυσίαι αὗται· ἀλλ' ὁ Αὐστριακὸς οὗτος οὐδὲν ἀνήγγειλεν αὐτῷ. Ἐπιθυμῶν λοιπὸν ὁ Κωλαιγκοῦρτος νὰ σώσῃ τὰ πάντα τότε, ἔγραψε πρὸς τὸν Ναπολέοντα, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ πληρεξουσιότητα πρὸς παραδοχὴν τῆς εἰρήνης μετὰ πάσης θυσίας·

πρὸς τοῦτο δὲ μεταχειρίσθη, ὡς μεσίτας, τὸν Βερθιέρον καὶ τὸν Βασσάνον, ὡς συμφωνοῦντας μετ' αὐτοῦ πρὸς τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ νὰ συνομολογηθῇ ἡ εἰρήνη μετὰ πάσης θυσίας. Οὗτοι δὲ, μανθάνοντες καθ' ἑκάστην ὅτι τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα προσήρχοντο εἰς Παρισίους, παρεκάλεσαν μετὰ δακρύων τὸν Ναπολέοντα νὰ ἐνδώσῃ εἰς τοὺς περὶ εἰρήνης ὅρους, τοὺς προταθέντας ὑπὸ τῶν συμμάχων.

Ἀλλ' ὁ Ναπολέων, βλέπων αὐτοὺς τοσοῦτον πεφοβισμένους, μανθάνων δὲ καθ' ἑκάστην ὅτι εἰς Παρισίους κατελήφθησαν πάντες ὑπὸ φόβου καὶ τρόμου, ἀνέκραξεν «Ὁ Κωλαιγκοῦρτος ζητεῖ πληρεξουσιότητα νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ μὲ ποίας θυσίας; μήπως θέλουν νὰ ἐγκαταλείψω τὴν Ὁλλανδίαν, τὴν Γερμανίαν, μέρος τοῦ Βελγίου καὶ τὰ πέραν τοῦ Ῥήνου φρούρια, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ διατηρήσω τὸν Ῥῆνον; μάλιστα, παραδέχομαι νὰ ἐγκαταλείψω τὴν Ἰταλίαν, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ διατηρήσω τὰς Ἄλπεις καὶ διὰ τὸν Εὐγένιον μίαν ἀποζημίωσιν· μάλιστα παραδέχομαι νὰ διατηρήσω τὴν ἐν ἔτει 1799 Γαλλίαν, ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τούτου, πρόκειται νὰ καταστρέψωσιν ἐμὲ, τὴν δυναστείαν μου καὶ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν· τοῦτο οὐδαμῶς θέλω παραδεχθῆ, διότι προτιμῶ ν' ἀποθάνω ὡς στρατιώτης, καταβαίνων τοῦ θρόνου, παρὰ νὰ ἀτιμασθῶ. Οἱ Βουρβόνοι δύνανται νὰ παραδεχθῶσι τοιαύτην Γαλλίαν· οὗτοι δὲν ἐγνώρισαν ἄλλην, ἀλλ' ἐγὼ παρέλαβον παρὰ τῆς δημοκρατίας Γαλλίαν μὲ σύνορα τὸν Ῥῆνον καὶ τὰς Ἄλπεις. Καὶ τί θέλω ἀπαντήσει εἰς τοὺς δημοκρατικοὺς διὰ τὰ συμβάντα τῆς 18 Βρουμαίρου; Ὅθεν ζητεῖτε τὸ ἀδύνατον.»

Ὁμολογητέον ὅτι ὁ Ναπολέων κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην δὲν ἔσφαλε, μὴ παραδεχόμενος τοιαύτην εἰρήνην. Ἀλλ' οὐδεὶς ἐπείθετο περὶ τούτου, ὡς συμβαίνει εἰς τοὺς ἐπὶ πολὺ ἁμαρτάνοντας νὰ μὴ πιστεύωνται, καὶ ὅταν ἔχωσι δίκαιον. Οἱ μεγιστᾶνες, οἱ ὑπουργοὶ, οἱ στρατάρχαι, οἱ στρατηγοὶ καὶ ἐν γένει ὅλοι οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι αὐτοῦ, πολιτικοί τε καὶ στρατιωτικοὶ, βεβαρυμένοι ἐκ τῶν διηνεκῶν πολέμων, ἐπεθύμουν νὰ διατηρήσωσι τοὺς τίτλους, τοὺς βαθμοὺς, τὰς θέσεις καὶ τὰς προικοδοτήσεις των

μὲ τὴν ὕπαρξιν τῆς Αὐτοκρατορίας αὐτοῦ, καὶ ἦτον αὐτοῖς ἀδιάφορον ἂν ἡ Γαλλία ἐσμικρύνετο. Οὗτοι ἔλεγον πρὸς τὸν Ναπολέοντα «Μεγαλειότατε σώζων τὸν Θρόνον Σου, ἔσωσας τὸ πᾶν.» Ὁ δὲ Ναπολέων, θέλων νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν περὶ αὐτὸν, ἐξαπέστειλεν εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα νὰ διαπραγματευθῇ τὴν εἰρήνην, συνιστῶν εἰς τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν τιμὴν αὐτοῦ τοὺς περὶ αὐτῆς ὅρους, ὥστε ἐφαίνετο ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι ἡ πληρεξουσιότης αὕτη δὲν ἦτον εἰλικρινὴς, ἀλλ' ἐδίδετο ἐπὶ σκοπῷ νὰ προφυλαχθῇ ἡ πρωτεύουσα τῆς Γαλλίας ἐκ τῆς εἰσβολῆς τῶν συμμάχων.

Ἐν τούτοις καὶ ὁ Μυράτος, ὅστις μέχρι τινὸς ἀμφεταλαντεύετο ὁποίαν διαγωγὴν ἔπρεπε νὰ τηρήσῃ πρὸς τὸν Ναπολέοντα, ἐκηρύχθη ὁριστικῶς κατ' αὐτοῦ, συμμαχήσας μὲ τὴν Αὐστρίαν καὶ τὸν Πάπαν· ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψε στρατὸν εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἰταλίας, κατεχόμενα ὑπὸ τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων, ἵνα καταλάβῃ αὐτά.

Ὁ δὲ Ναπολέων, μετὰ τὴν εἴδησιν καὶ τῶν τελευταίων τούτων περιστατικῶν τῆς Ἰταλίας διέταξε νὰ ἐλευθερωθῇ ὁ μέχρι τοῦδε κρατούμενος βασιλεὺς τῆς Ἱσπανίας Φερδινάνδος καὶ ν' ἀποσταλῇ εἰς τὴν Ἱσπανίαν· συνάμα δὲ διέταξε τοὺς ἐν Ἱσπανίᾳ στρατηγούς του νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν ὅλα τὰ παρ' αὐτῶν κατεχόμενα φρούρια καὶ θέσεις καὶ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς Γαλλίαν.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐν Παρισίοις ὁ θόρυβος καθίστατο ὁσημέραι φοβερώτερος· ἡ δὲ αὐτοκράτειρα ὠδύρετο καὶ ἤθελε ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ Παρισίων, καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ παρηγορήσῃ αὐτήν. Ὁ Ναπολέων, μαθὼν τοὺς φόβους τῆς κυβερνήσεώς του, ἔγραφε πρὸς αὐτὴν «Φοβεῖσθε, τὸν δὲ φόβον σας διασπείρετε εἰς τοὺς περὶ ὑμᾶς· ἡ θέσις μας εἶναι σπουδαία, ἀλλὰ δὲν εἶναι τοιαύτη ὁποίαν ὑμεῖς τὴν ὑποθέτετε· δέεσθε, ὡς δέονται ἄνθρωποι ἀπηλπισμένοι· ἐὰν δὲ καὶ ἐγὼ μιμηθῶ τὸ παράδειγμά σας, οἱ στρατιῶταί μου θέλουν νομίσει ὅτι ἀπωλέσθησαν. Ἐγείρατε πέριξ τῶν Παρισίων τὰ ὀχυρώματα, ἅτινα διέγραψα εἰς ὑμᾶς· ἐξοπλίσατε καὶ ἐνδύσατε τοὺς νεοσυλλέκτους μου, ἀσκήσα-

τε αὐτοὺς ἐν τῇ σκοποστοχίᾳ, ἐξαποστείλατε αὐτοὺς εἰς ἐμέ, ἅμα ἐκγυμνασθῶσιν εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα· συλλάβετε τοὺς λειποτάκτας, κατατάξατε αὐτοὺς εἰς τὰ σώματα· συναθροίσατε τροφὰς καὶ πολεμεφόδια. Ἔστε ἥσυχοι, μὴ ἀλλάσσετε γνώμας κατὰ πᾶσαν εἴδησιν, ἥτις ταράττει τὰ πνεύματα τοῦ λαοῦ· ἔχετε ὑπ' ὄψιν πάντοτε τὰς διαταγάς μου· ἐκτελέσατε αὐτὰς, καὶ ἐμπιστευθῆτε εἰς ἐμέ. Γνωρίζω κάλλιστα ὅτι τινὲς τῶν Κοζάκων ἐφάνησαν εἰς τὰ πέριξ τῶν Παρισίων, οὓς ὁ στρατάρχης Μαγδονάλδος κατεδίωξε πρὸς τὸν ποταμὸν Μάρνην· ἀλλὰ μείνετε ἥσυχοι, ὁ ἐχθρὸς θέλει πληρώσει ἀρκετὰ τὴν μωρὰν τόλμην του. Ἔτι δὲ σᾶς λέγω μὴ ταράττεσθε, μὴ δίδετε ἀκρόασιν εἰς ὅλους τοὺς σπερμολόγους, μὴ ὁμιλεῖτε μὲ τὸν τυχόντα· ἐργάζεσθε, σιωπᾶτε καὶ ἐμπιστευθῆτε εἰς ἐμέ. »

Τοιαύτας σοφὰς καὶ σημαντικὰς συμβουλὰς ἔδιδεν ὁ Ναπολέων εἰς τὸν Καμβασερὲν, τὸν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν Κλάρκον καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωσήφ· εἰς δὲ τὴν σύζυγόν του ἔγραφε μόνον περὶ τῆς ὑγείας του καὶ περὶ τῶν ἐπιτυχιῶν του. Ἤθελε νὰ ὑπερασπισθῇ ἡ πρωτεύουσα ἐξ ὅλων τῶν ἐφικτῶν μέσων, διότι προέβλεπεν ὅτι αὕτη ἦτον ἐκτεθειμένη εἰς τὰς ἐχθρικὰς προσβολὰς, καὶ ἐπομένως ἐκινδύνευε νὰ συλληφθῇ ἡ σύζυγός του· ὅθεν ἐφοβεῖτο μήπως οἱ σύμμαχοι, εἰσβαλόντες εἰς Παρισίους, κηρύξωσι τὸν μὲν υἱόν του βασιλέα τῆς Γαλλίας, τὴν σύζυγόν του ἀντιβασίλισσαν, αὐτὸν δὲ ἔκπτωτον τοῦ γαλλικοῦ θρόνου, ἢ νὰ θεωρήσωσι τὸν μὲν γάμον αὐτοῦ ὡς κακῶς συναφθέντα, τὴν σύζυγον καὶ τὸν υἱόν του μεταφέρωσιν εἰς Βιέννην, τοὺς δὲ Βουρβόνους θέσωσιν ἐπὶ τοῦ θρόνου. Αἱ ἰδέαι αὗται, μάλιστα ὅτι θέλουν ἁναρπάσει τὴν σύζυγόν του καὶ τὴν ὑπανδρεύσει μὲ ἄλλον ἄνδρα, εἰς δὲ τὸν υἱόν του δώσει τίτλον ξένου πρήγκιπος, ἐτάραττον τοσοῦτον τὴν κεφαλήν του, ὥστε ἐγένετο ἔξω φρενῶν. Θέλων λοιπὸν ν' ἀσφαλίσῃ τὴν σύζυγόν του καὶ τὸ τέκνον του, διώρισε τὸν ἀδελφόν του Λουδοβίκον ἀρχηγὸν τῶν Παρισίων, παραγγέλλων αὐτῷ, ἅμα οἱ ἐχθροὶ πλησιάσωσιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, νὰ πέμψῃ αὐτὴν καὶ τὸν υἱόν του εἰς τὴν πόλιν Ὀρλεάνην μεθ' ὅλων τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις θησαυρῶν του, νὰ

μὴ ἐμπιστεύηται δὲ εἰς τοὺς κρυφίους ἐχθρούς του, καὶ πρὸ πάντων τὸν Ταλεϋράνδον. — Ἡ τύχη τοῦ Ἀστυάνακτος, τοῦ αἰχμαλωτισθέντος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἔγραφε, μοὶ ἐφάνη ἡ χειριστὴ δυστυχία τῶν ἀνθρώπων. Ἐπιθυμῶ μᾶλλον νὰ ἴδω τὸν υἱόν μου θανατωμένον καὶ ἐρριμμένον εἰς τὸν Σέναν, παρὰ νὰ ἴδω αὐτὸν εἰς χεῖρας τῶν Αὐστριακῶν, φερόμενον εἰς Βιέννην. —

Ὁ Ναπολέων, ὡς ἐρρέθη, ἤθελεν ἡ πρωτεύουσά του νὰ προφυλαχθῇ, ἀλλὰ μὴ φροντίσας ἐγκαίρως νὰ ὀχυρώσῃ αὐτὴν διὰ μονίμων ὀχυρωμάτων, μὴ θέλων δὲ μετὰ ταῦτα νὰ ἀνεγείρῃ πρόσκαιρα ὀχυρώματα, ἵνα μὴ ἐκφοβίσῃ τοὺς κατοίκους, καὶ ἐπὶ τέλους μὴ ἔχων καιρὸν νὰ πράξῃ οὐδὲν ἐξ αὐτῶν, ἔγραφε πρὸς τὸν ἀδελφόν του Λουδοβίκον νὰ φράξωσι τὰς εἰσόδους τῆς πόλεως διὰ προσκαίρων ὀχυρωμάτων, νὰ θέσωσιν ἐν αὐτοῖς τοὺς ἐθνοφύλακας, ὄντας ὡπλισμένους μὲ τουφέκια τοῦ κυνηγίου, καὶ ὅσα πυρόβολα ἔχουν, καὶ δι' αὐτῶν νὰ ὑπερασπίσωσιν ὅσον δύνανται τοὺς Παρισίους. Ἀλλὰ πόσον ἤθελεν ὠφελήσει αὐτὸν, ἐὰν ἡ πόλις αὕτη ἦτο περιφραγμένη, ὡς ἔπραξε τοῦτο ἔπειτα ὁ προνοητικὸς ἐκεῖνος βασιλεὺς Φίλιππος, εἰς ὃν ὀφείλει διὰ παντὸς ἡ Γαλλία, καὶ μάλιστα ἡ πόλις τῶν Παρισίων, τὸ μέγα τοῦτο ἐθνικὸν καλόν;

Ὁ Ναπολέων, διαμένων ἀπὸ τῆς 3 Φεβρουαρίου ἐν τῇ πόλει Τρούᾳ καὶ προβλέπων νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν σφαλμάτων τῶν συμμάχων, καὶ, ὡς ἄλλη τίγρις, προτιθέμενος νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς λείας του, ποτὲ μὲν κατὰ τῶν στρατηγῶν Κολλορέτου καὶ Γιουλάϋ, ποτὲ δὲ κατὰ τοῦ Σβαρζεμβέργου καὶ Βλουχέρου, ἀπεφάσισε τῇ 7 Φεβρουαρίου μετὰ 30 χιλιάδων στρατοῦ νὰ πορευθῇ πρὸς τὸν Μάρνην ποταμὸν καὶ ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ τελευταίου τούτου στρατηγοῦ. Τῇ 8 λοιπὸν ἐξαπέστειλε τὸν Νέϋ πρὸς τὸ αὐτὸ μέρος, ὡς πρωτοπορείαν. Περιξ δὲ τῶν Παρισίων πρὸς τὸν Σέναν ποταμὸν διέθεσε τοὺς στρατάρχας Βίκτωρα καὶ Οὐδινὼ, οἵτινες μετ' ἄλλων στρατευμάτων, ἀφιχθέντων ἐκ τῆς Ἱσπανίας καὶ ἀποτελούντων ἐν ὅλοις 50 χιλιάδας στρατοῦ, ἔμελλον νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν πρωτεύουσαν τῆς Γαλλίας. Τῇ 9 προσλαβὼν τὴν παλαιὰν φρουράν του ἐπορεύθη πρὸς τὸν Μάρνην, παραγγέλλων νὰ διατηρηθῇ λίαν μυστικὴ ἡ ἀναχώρησίς του. Περὶ τούτου

εἰδοποίησε τὸν Κωλαιγκοῦρτον, τὸν διαπραγματευόμενον περὶ τῆς εἰρήνης ἐν Σαττιλῶνι, γράφων αὐτῷ νὰ μὴ ἐνδίδῃ τοσοῦτον εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν συμμάχων, διότι, ἐὰν, ὡς ἤλπιζε, κατορθώσῃ τὸ σκοπούμενον, τὰ περὶ εἰρήνης ἤθελον μεταβληθῆ.

Ἐν τούτοις ὁ Κωλαιγκοῦρτος, εὑρεθεὶς τῇ 3 καὶ 4 Φεβρουαρίου μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν συμμάχων ἐν Σαττιλῶνι πρὸς διαπραγμάτευσιν τῆς εἰρήνης, ἀκαταπαύστως προσήρχετο ἐν ταῖς συναναστροφαῖς καὶ τοῖς γεύμασι παρ' αὐτοῖς (διότι οὐδεὶς ἐδέχετο αὐτὸν εἰς ἰδιαιτέρας συνδιαλέξεις, μήπως δώσῃ ὑπονοίας περὶ μυστικῆς συνενοήσεως μετ' αὐτοῦ), ἵνα δυνηθῇ νὰ μάθῃ ὁποίους ὅρους ἔθηκαν οὗτοι εἰς τὴν μελετωμένην συνθήκην· ἀλλὰ παρ' οὐδενὸς τῶν διπλωματῶν τούτων κατώρθωσε ν' ἀποσπάσῃ λέξιν περὶ τούτου· ἅπαντες δὲ ἔλεγον αὐτῷ ὅτι ἀρκεῖ ἡ Γαλλία νὰ δεχθῇ τοὺς παρ' αὐτῶν ἀποφασισμένους ὅρους τῆς συνθήκης, καὶ ἐν μιᾷ ὥρᾳ αὕτη συνομολογεῖται παρὰ πάντων. Εἰς μάτην ὁ Κωλαιγκοῦρτος ἠρώτα περὶ τῶν ὅρων τούτων, οὐδεὶς ἀπεκρίνετο αὐτῷ. Μόνον δὲ ὁ πληρεξούσιος τῆς Ἀγγλίας λόρδος Ἀβερδῖνος καὶ ὁ λόρδος Καστλερεάγος ἔλεγον αὐτῷ ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τῆς γαλλικῆς δυναστείας. Ἐρωτῶν δὲ ὁ Κωλαιγκοῦρτος καὶ περὶ τῶν ὅρων τῆς συνθήκης, οὐδεμίαν ἀπάντησιν ἐλάμβανε.

Τῇ 5 Φεβρουαρίου συνῆλθον οἱ ἀντιπρόσωποι καὶ ἀντήλλαξαν τὰ πληρεξούσιά των· τῇ δὲ ἑπομένῃ ἡμέρᾳ ἐγένετο λόγος ὅτι τὸ περὶ θαλάσσης δίκαιον πρέπει νὰ ἐξαιρεθῇ ἐκ τῆς συνθήκης ταύτης (ὁ πληρεξούσιος τῆς Γαλλίας εἶχε προτείνει ἀπ' ἀρχῆς τὸν κανονισμὸν τούτου). Ὁ Κωλαιγκοῦρτος, ἐπενεγκὼν παρατηρήσεις τινὰς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἐνέδωκε καὶ οὗτος, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι. Ἔπειτα δὲ ἐκανονίσθη ὁ τρόπος τῶν συζητήσεων ὡς ἑξῆς· ἅπαντα τὰ ζητήματα ἔπρεπε νὰ γίνωνται ἐγγράφως, ὡς καὶ αἱ ἐπὶ τούτων ἀπαντήσεις, περὶ δὲ τῶν προφορικῶν συζητήσεων, νὰ διατηρῆται πρωτόκολλον, ἐν ᾧ νὰ γράφωνται αὗται. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος δὲν ἀντεῖπεν εἰς ταῦτα, ἀλλ' ἐπρότεινε νὰ ἔλθωσιν εἰς τὸ κύριον ζήτημα τῆς εἰρήνης. Τῇ ἑπομένῃ ἡμέρᾳ δὲν συνεδρίασαν, ἐπὶ προφάσει ὅτι δὲν ἦσαν ἕτοιμοι. Τῇ δὲ 7 ἡμέρᾳ συνῆλθον, εἷς

δὲ ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν συμμαχικῶν Δυνάμεων, ἀναλαβὼν τὸν λόγον ὡς ἐκ μέρους ὅλων τῶν ἄλλων, ἐξέθηκε τάδε·

« Ἡ Γαλλία πρὸ παντὸς ἄλλου ὅρου πρέπει νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ πρὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὅρια, ἤτοι τοῦ 1790, νὰ μὴ ἔχῃ ἀπαιτήσεις πέραν τῶν ὁρίων τούτων, καὶ νὰ μὴ ἀναμιχθῇ περὶ τῆς διαθέσεως τῶν χωρῶν ἐκείνων, ὥστε οὐχὶ μόνον θέλει ἀφαιρεθῇ παρ' αὐτῆς ὁ Ὁλλανδία, ἡ Βεσφαλία, ἡ Ἰταλία, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ δύναται, ὑπὸ τὸν τίτλον μεγάλης Δυνάμεως, νὰ ἐπιφέρῃ γνώμην περὶ τῶν ἐκτεταμένων χωρῶν τούτων, ὡς καὶ περὶ τῶν χωρῶν τῶν κειμένων πέραν τοῦ Ῥήνου καὶ τῶν Ἄλπεων, καθὼς καὶ περὶ τοῦ Βελγίου, οὐδὲ νὰ ἐξετάσῃ τί θέλουν γένει αἱ χῶραι αὗται· τέλος πάντων πρέπει ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων ν' ἀπαντήσῃ ναὶ ἢ οὔ ὁ πληρεξούσιος αὐτῆς, πρὸ πάσης ἄλλης συζητήσεως. »

Οὐδέποτε τοιουτοτρόπως ἐγένοντο συζητήσεις περὶ εἰρήνης, οὐδέποτε ἐν τῷ πολιτισμένῳ κόσμῳ κατεφρονήθη τοσούτῳ ὁ ἠττημένος· μ' ὅλα ταῦτα ὁ Κωλαιγκοῦρτος, ὑπερνικήσας τὴν προσβληθεῖσαν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν του, διότι προετίμα μᾶλλον ν' ἀποθάνῃ ἢ νὰ ὑποβάλῃ τὴν πατρίδα του εἰς τοιαύτας σκληρὰς ἀπαιτήσεις καὶ περιφρονήσεις, ἐνησχολήθη τὴν αὐτὴν ἑσπέραν καὶ συνέταξε τὴν περὶ τούτου ἀπάντησίν του, ἴσως δυνηθῇ νὰ δράξῃ τὴν εἰρήνην, ἥτις ἐφαίνετο πολυτιμοτέρα πάντων. Διὰ τῆς ἐκθέσεώς του ὁ Κωλαιγκοῦρτος ἐπενθύμιζεν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων τοὺς περὶ εἰρήνης ὅρους, τοὺς προταθέντας αὐτῷ ἐκ Φραγκφόρτης, δι' ὧν ἡ Γαλλία περιωρίζετο εἰς τὰ φυσικὰ ὅρια αὐτῆς, ἤτοι τὸν Ῥῆνον καὶ τὰς Ἄλπεις· ἠρώτα δὲ τί ἔμελλε νὰ γένωσιν αἱ ἐγκαταληφθεῖσαι ὑπὸ τῆς Γαλλίας χῶραι, ὡς ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ, καὶ εἰς ἀντάλλαγμα τί ἤθελε λάβει ἡ Γαλλία ἀπέναντι τῶν παραχωρήσεων τούτων, καὶ ἂν ἡ ἀνακωχὴ ἤθελεν ἀποφασισθῇ ἀμέσως.

Αἱ προτάσεις αὗται τοῦ Κωλαιγκούρτου, ἀναγνωσθεῖσαι ἐν τῇ προσεχεῖ συνεδριάσει, ἐτάραξαν τοὺς διπλωμάτας τούτους, διότι αὐτοὶ οὗτοι εἶχον προτείνει τοὺς ἐν Φραγκφόρτῃ ὅρους· διὸ ἅπαντες ἐσιώπων, διότι οὐδένα λόγον εἶχον ν' ἀντιτάξωσιν. Ἀλλ' αἱ-

φνης διαλύσαντες τὴν σιωπὴν ὡς ἐκ συνθήματος, ἅπαντες εἶπον ὅτι δὲν προέκειτο ἤδη νὰ συζητήσωσι τοὺς ἐν Φραγκφόρτῃ ὅρους, ἀλλὰ νὰ τοὺς ἐπιβάλωσι· διὰ τοῦτο οὗτος πρέπει ν' ἀποφανθῇ ἂν τοὺς δέχεται ἢ οὐχί, ἄλλως τε ὁ πόλεμος θέλει ἐξακολουθήσει μέχρις ἐσχάτων. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος, παρατηρῶν ὅτι πᾶσα συζήτησις ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπέβαινεν εἰς μάτην, προέτεινε τὴν ἀναβολὴν τῆς συνεδριάσεως, ἥτις καὶ ἐγένετο παραδεκτή.

Ὁ Κωλαιγκοῦρτος, ὅλως βυθισμένος εἰς λυπηροὺς διαλογισμούς, ἐσκέπτετο τί ἔμελλε νὰ πράξῃ, διότι, δυοῖν θάτερον, ἢ ἔπρεπε νὰ προτιμήσῃ τὴν ἐξουδένισιν τῆς πατρίδος του ἢ τὴν ἀπώλειαν τοῦ Ναπολεοντείου θρόνου. Προετίμησε λοιπὸν, ἐναντίον μάλιστα τῶν ὁδηγιῶν τοῦ Ναπολέοντος, τὸ τελευταῖον, ἐπὶ σκοπῷ νὰ σώσῃ τοὺς Παρισίους, καθότι ἐγνώριζε κάλλιστα ὅτι, ἂν οὗτος δὲν παρεδέχετο τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης, οἱ Βουρβόνοι ἦσαν πρόθυμοι νὰ παραδεχθῶσιν αὐτούς. Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι οὐδέποτε ὁ Ναπολέων κατεφρόνησε τοσοῦτῳ τοὺς νενικημένους ἐχθρούς του· μάλιστα μετὰ τὴν μάχην τῆς Αὐστερλίκης, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἐκινδύνευσε νὰ συλληφθῇ αἰχμάλωτος μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ἔγραψε πρὸς τὸν Ναπολέοντα αὐτόγραφον ἐπιστολὴν, ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, διὰ μολιβδοκονδυλίου, ζητῶν τὴν χάριν νὰ ὑποχωρήσῃ ἀνενοχλήτως· ὁ Ναπολέων προθύμως παραδεχθεὶς τοῦτο, ἀφῆκεν αὐτὸν καὶ τὸν στρατόν του ἀκαταδίωκτον· ἀλλ' ἤδη ἡ χάρις αὕτη ἀνταπεδόθη διὰ μεγίστης ἀγνωμοσύνης. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος λοιπὸν, ὡς ἐρρέθη, ἤθελε νὰ ἐνδώσῃ εἰς τοὺς περὶ συνθήκης ὅρους τούτους, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἤθελε νὰ βεβαιωθῇ, ἂν οὕτως ἐδύνατο νὰ σώσῃ τὸν θρόνον τοῦ Ναπολέοντος καὶ τὴν πρωτεύουσαν τῆς Γαλλίας. Ὅθεν, θέλων νὰ λάβῃ θετικωτέρας πληροφορίας περὶ τούτου, διελογίζετο πρὸς ποῖον τῶν διπλωματῶν τούτων ἔπρεπε ν' ἀπευθυνθῇ, ἐνῷ ἅπαντες ἦσαν συνενοημένοι νὰ στρέφωσιν αὐτῷ τὰ νῶτα, ὁσάκις διαιτέρως ὡμίλει εἰς αὐτούς. Ἐν τοιαύτῃ λοιπὸν ἀπελπισίᾳ εὑρισκόμενος κατευθύνθη πρὸς τὸν λόρδον Ἀβερδῖνον, ὃν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἐγνώρισεν ὡς ἄνδρα τίμιον καὶ εἰλικρινῆ, καὶ ὅστις, καθὸ ἀνεξάρτητος ἀνὴρ, δὲν ἔδιδεν ὑπονοίας εἰς τοὺς ἄλλους. Οὗ-

τος δὲ, καίτοι διατηρῶν τὴν συμφωνηθεῖσαν ἐχεμυθείαν, εἶπεν αὐτῷ ὅτι ἡ μόνη σωτηρία τοῦ Ναπελέοντος συνίσταται εἰς τὴν ἀμέσως παραδοχὴν τῶν ἐπιβληθέντων ὅρων, ἡ δὲ ἀνακωχὴ τῶν ὅπλων θέλει γένει, ἅμα κυρωθῇ ἡ συνθήκη, καὶ ὅτι, ἂν ἐν τῷ μεταξὺ συναφθῇ μάχη, αὕτη θέλει ἀποφασίσει τὸ μέλλον τῆς Γαλλίας. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος, μ' ὅλον ὅτι εἶχεν ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα παρὰ τοῦ Ναπολέοντος, δὲν ἐτόλμησε νὰ ὑπογράψῃ τοὺς ἐπιβληθέντας περὶ συνθήκης ὅρους, ἀλλ' ἔγραψεν εὐθὺς αὐτῷ, ζητῶν τὰς περὶ τούτου διαταγάς του. Τῇ ἐπιούσῃ ὅμως ὁ πληρεξούσιος τῆς Ῥωσσίας διεκοίνωσεν εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον ὅτι αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις ἀνεβλήθησαν ἐπὶ λόγῳ, ὡς ἐλέγετο, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἤθελε νὰ συνενοηθῇ ἐκ νέου μετὰ τῶν συμμάχων του. Τοῦτο ἔφερεν εἰς παντελῆ ἀπελπισίαν τὸν Κωλαιγκοῦρτον νὰ σώσῃ τὸν κύριόν του· ἔκτοτε προεῖδεν ὅτι ἡ πτῶσις τοῦ Ναπολέοντος ἀπεφασίσθη παρὰ τῶν συμμάχων. Ἀγνοῶν δὲ ποῦ νὰ προστρέξῃ, ἔγραψε πρὸς τὸν Μεττερνῖχον νὰ τῷ εἴπῃ ἐπὶ ἄκρᾳ ἐμπιστοσύνῃ, ἂν μετὰ τὴν παραδοχὴν τῶν περὶ συνθήκης ὅρων, ἤθελε γένει καὶ ἡ ἀνακωχὴ τῶν ὅπλων. Ἐνῷ δὲ ὁ Κωλαιγκοῦρτος περιέμενεν ἀπάντησιν παρά τε τοῦ Μεττερνίχου καὶ τοῦ Ναπολέοντος, αἱ ἐχθροπραξίαι ἐξηκολούθουν πρὸς τοὺς ποταμοὺς Μάρνην καὶ Σέναν.

Ἐρρέθη ὅτι ὁ μὲν Ναπολέων ἐπροσπάθει νὰ ἐπιπέσῃ αἴφνης καθ' ἑνὸς τῶν συμμαχικῶν στρατῶν, οἱ δὲ στρατηγοὶ τῶν συμμάχων ἐπέσπευδον νὰ πορευθῶσιν εἰς Παρισίους, καὶ ὅτι ὁ μὲν στρατηγὸς Ὑόρκος κατέβαινε παρὰ τὸν Μάρνην ποταμὸν, ἐρχόμενος ὄπισθεν τοῦ στρατάρχου Μαγδονάλδου, ὁ δὲ Βλούχερος μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Σάκκεν καὶ ἄλλων στρατηγῶν Ῥώσσων ἤρχετο πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ στρατάρχου τούτου.

Ὁ Ναπολέων 7 Φεβρουαρίου διέταξε τὸν στρατάρχην Μαρμῶντα νὰ προπορευθῇ μεθ' ἑνὸς σώματος ἱππικοῦ πρὸς τὴν πόλιν Σεζάννην, τῇ ἐπιούσῃ ἐξαπέστειλε πρὸς τὸ αὐτὸ μέρος καὶ τὸν στρατάρχην Νεῦ μεθ' ἑνὸς σώματος τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς· τῇ δὲ 9 τοῦ μηνὸς ἀνεχώρησε καὶ οὗτος μετὰ τῆς παλαιᾶς φρουρᾶς του καὶ μετὰ τοῦ στρατάρχου Μορτιέρου καὶ ἀφίχθη εἰς

Σεζάννην, διανυκτερεύσας ἐκεῖ τῇ ἐπιούσῃ, 10 Φεβρουαρίου, ἀνεχώρησε μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ του, συγκειμένου ἐκ 30 χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ ἐπορεύθη πρὸς τὸν ποταμὸν Μικρὸν Μορένον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἕνεκα τοῦ χειμῶνος ἐδυσκολεύετο τὸ πυροβολικόν του νὰ διαβῇ, οἱ κάτοικοι αὐθορμήτως συνέδραμον αὐτὸ διὰ τὴν ὑποζυγίων των. Ὁ στρατάρχης Μαρμὼν, ὅζις προεπορεύετο, ὡς ἔρρέθη, φθάσας παρὰ τὸν ῥηθέντα ποταμὸν, εὗρεν ἐκεῖ σῶμα ἀκροβολιζῶν τοῦ ϛρατηγοῦ Ὀλσουβιὲφ, τὸ ὁποῖον προσβαλὼν ἀμέσως διεσκόρπισε· διαβὰς δὲ τὸν ποταμὸν τοῦτον, ἦλθεν εἰς τὴν παρακειμένην κοιλάδα, ἐκεῖθεν δὲ πορευόμενος κατευθύνετο πρὸς τὸ ὀροπέδιον, ἐν ᾧ κεῖται ἡ κωμόπολις Κανωβέρτη, ἔνθα ὁ στρατηγὸς Ὀλσουβιὲφ, στήσας 80 πυρόβολα, προσέβαλε τὰ ἐκ τῆς κοιλάδος ἐρχόμενα γαλλικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἐν πρώτοις εἰσέβαλον εἰς τὸ χωρίον Βάϋ, τὸ κείμενον εἰς τὸ ἄκρον τῆς κοιλάδος καὶ κατεδίωξαν τὰ ἐκεῖ διαμένοντα ῥωσσικὰ ϛρατεύματα, καὶ μετὰ ταῦτα ἀνέβησαν εἰς τὸ ὀρεπέδιον καὶ ἀνεπτύχθησαν. Ἐνταῦθα ὁ ϛρατηγὸς Ὀλσουβιὲφ, ἔχων ἓξ χιλιάδας πεζικοῦ, πολὺ πυροβολικὸν καὶ ὀλίγον ἱππικὸν, διέμενεν. Ὁ στρατάρχης Μαρμὼν ἐξαπέϛειλεν εὐθὺς σῶμα ἰσχυροῦ ἱππικοῦ πρὸς καταδίωξίν του. Μετ' ὀλίγον φθάσας ἐκεῖ καὶ ὁ Ναπολέων καὶ εὐχαρίϛως ἰδὼν τὴν λείαν ταύτην, ἔπεμψε καὶ οὗτος δύω ἱππαρχίας ἱππικοῦ κατὰ τοῦ ῥωσσικοῦ τούτου ϛρατοῦ. Ὁ Ὀλσουβιὲφ, προσβληθεὶς ὑπὸ ἀνωτέρων δυνάμεων, καὶ μάλιϛτα μαθὼν καὶ τὴν προσέλευσιν τοῦ Ναπολέοντος, εὐθὺς διέταξε νὰ ὑποχωρήσῃ ὁ στρατός του, καὶ μετ' ὀλίγον ἐν μεγίϛτῃ ἀταξίᾳ εἰσῆλθεν εἰς τὴν κωμόπολιν Κανωβέρτην· κατόπιν δὲ αὐτοῦ εἰσῆλθε καὶ ὁ Μαρμὼν μετὰ ἰσχυροῦ πεζικοῦ, καὶ προσέβαλεν αὐτόν. Ταὐτοχρόνως ὁ Ναπολέων ἐξαπέϛειλε σῶμα ἱππικοῦ πρὸς τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν πόλιν Σαλῶνα, ἔνθα διέμεινεν ὁ Βλούχερος. Οὕτω ϛενοχωρηθεὶς πανταχόθεν, ὁ δυϛτυχὴς οὗτος Ῥῶσσος ϛρατηγὸς, κατέφυγεν εἴς τινα παλαιὰ κτίρια ἵνα προφυλαχθῇ, ἀλλὰ καὶ αὖθις ἐκεῖ προσβληθεὶς, ἠχμαλωτίσθη μεθ' ὅλου τοῦ ὑπ' αὐτὸν ϛρατοῦ, ἀφοῦ ἀπώλεσε πλέον τῶν 1500 ἀνδρῶν. Ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς ἐκϛρατείας ταύτης κατὰ πρῶτον ἤδη ὁ Ναπολέων ἐδυνήθη νὰ θριαμ-

βεύσῃ τοσοῦτον· μετὰ δὲ τὴν μάχην ὁ Ναπολέων αὐτοπροσώπως ἐξέτασε τοὺς αἰχμαλώτους, ἐξ ὧν ἔμαθεν ὅτι πανταχόθεν περιεστοιχεῖτο ὑπὸ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων. Τοῦτο εὐχαρίστησεν αὐτὸν, διότι ὑπελόγισεν ὅτι, κατ' ἰδίαν πολεμῶν ἕκαστον τῶν ἐχθρικῶν σωμάτων, θέλει κατακερματίσει αὐτά.

Ἐκ τούτου λοιπὸν ὁ Ναπολέων αἰσθανθεὶς πολλὴν χαρὰν, ἤρχισε νὰ πιστεύῃ πάλιν εἰς τὴν τύχην του. Προγευματίζων δὲ μετὰ τῶν στραταρχῶν του ἔν τινι εὐτελεῖ ξενοδοχείῳ τῆς Κανωβέρτης, ὡμίλησεν εἰς αὐτοὺς περὶ τῶν μεταβολῶν τῆς τύχης μετὰ πολλῆς εὐθυμίας καὶ στωϊκότητος, ὡς οἱ μετὰ πολλὰ δυστυχήματα λαμβάνοντες ἀφορμὴν ἔκ τινος εὐτυχοῦς συμβάντος νὰ χαρῶσι· τοσοῦτον δὲ συνεκινήθη, ὥστε ἀνέκραξεν «Ἐὰν καὶ τῇ ἐπαύριον ἤθελον εἶμαι τοσοῦτον εὐτυχὴς, ὡς σήμερον, εἰς δεκαπέντε ἡμέρας θέλω καταδιώξει τὸν ἐχθρὸν μέχρι τοῦ Ῥήνου, ἐκ τούτου δὲ ἕως εἰς τὸν Βιστούλαν εἶναι ἓν μόνον βῆμα.» Ματαία ἐλπίς! τὸ τέλος τοῦ δράματος τούτου ἔμενεν εἰσέτι εἰς αὐτὸν ἄγνωστον.

Τῇ ἐπιούσῃ ὁ Ναπολέων, σκεπτόμενος πρὸς ποῖον τῶν ἐχθρικῶν σωμάτων νὰ πορευθῇ, ἀπεφάσισεν ἄνευ διαταγμοῦ νὰ προσβάλῃ τοὺς στρατηγοὺς Σάκκεν καὶ Ὑόρκον, καὶ τῇ ἐπαύριον κατευθύνθη πρὸς αὐτούς. Περὶ δὲ τὴν δεκάτην ὥραν Π. Μ. μετὰ 24 χιλιάδων στρατοῦ ἔφθασεν εἰς τὸ πολύχνιον Μοντεμιράϊλ μετὰ τῶν στραταρχῶν Νέϋ καὶ Μορτιέρου· ἅμα δὲ διαβὰς αὐτὸ, εἶδε τὸ σῶμα τοῦ στρατηγοῦ Σάκκεν ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν μετὰ πολλῆς σπουδῆς (ὁ Ῥῶσσος στρατηγὸς οὗτος ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν συμμάχων, ὡς εἷς τῶν δραστηριωτέρων καὶ ὁρμητικωτέρων στρατηγῶν, καὶ μάλιστα μὴ ἀκουόντων τὰς συμβουλὰς τῶν ἄλλων).

Ὁ Βλούχερος, ὡς ἐρρέθη, ἔχων τὴν ἐπιθυμίαν νὰ φθάσῃ πρῶτος εἰς Παρισίους, ἐπορεύετο πρὸς τὸν Μάρνην ποταμὸν ἵνα περικυκλώσῃ τὸν στρατάρχην Μαγδονάλδον, καὶ ἀφοῦ καταπολεμήσῃ αὐτὸν, νὰ κατευθυνθῇ εἰς Παρισίους· διὸ ὁ στρατηγὸς Σάκκεν καὶ ὁ Ὑόρκος ἔσπευδον τὴν πορείαν των ἵνα φθάσωσι κατόπιν αὐτοῦ, ἐκ τούτου δὲ συνέβη συνάντησις τοῦ Σάκκεν μὲ τὸν Ναπολέοντα. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπορεύετο εἰς Παρισίους καὶ

ὁ Σβαρζεμβέργος, ὅστις παρήγγειλε τὸν Βλούχερον, κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, νὰ μὴ εἰσέλθῃ εἰς Παρισίους, ἀλλὰ φθάσας ἐκεῖσε νὰ περιμένῃ εἰς τὰ πέριξ τῆς πόλεως ταύτης τὴν ἄφιξιν τῶν συμμάχων ἡγεμόνων, οἵτινες πρῶτοι ἔπρεπε νὰ λάβωσι τὴν τιμὴν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς Παρισίους. Τοιαύτην ὑπεροψίαν εἶχον οἱ στρατηγοὶ τῶν συμμάχων, ὥστε οὐχὶ μόνον δὲν εἶχον ἀμφιβολίαν περὶ τούτου, ἀλλ' οὐδὲ ὑπελόγιζον ὅτι ἤθελεν ὑπάρξῃ ἀντίστασις ἐκ τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων.

Ὁ Βλούχερος ἔλαβε τὰς διαταγὰς ταύτας τοῦ Σβαρζεμβέργου, καθ' ἣν ἡμέραν ἔμαθεν ὅτι ὁ Ναπολέων εἶχε φθάσει εἰς τὴν πόλιν Σεζάνναν· ἦτο λοιπὸν εἰς ἀπορίαν τί νὰ πράξῃ, διότι οἱ ὁρμητικοὶ ἄνθρωποι δὲν εἶναι καὶ προβλεπτικοί· μάλιστα δὲ ὅταν πρόκηται νὰ ἀποφασίσωσι μεταξὺ ἴσων κινδύνων, ἀμηχανοῦσι ποῖον νὰ ἀκολουθήσωσι· πρὸς δὲ καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν στρατηγοὶ διεφώνουν περὶ τοῦ πρακτέου. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁ Βλούχερος εἰδοποίησε τὸν στρατηγὸν Σάκκεν νὰ πορευθῇ πρὸς τὸν Μάρνην ποταμόν· ἀλλ' οὗτος, μαθὼν τὴν προσέλευσιν τοῦ Ναπολέοντος, ἠθέλησε νὰ διαβῇ ἐνώπιον αὐτοῦ, ἵνα λάβῃ τὴν τιμὴν νὰ πολεμήσῃ μὲ τὸν Ναπολέοντα· συγχρόνως δὲ παρήγγειλε καὶ τὸν στρατηγὸν Γόρκον νὰ ἔλθῃ πρὸς βοήθειάν του· ἀλλ' οὗτος φοβηθεὶς δὲν ἐξετέλεσε τὴν παραγγελίαν ταύτην ἀκριβῶς, ὑποχωρήσας πρὸς τὸν Μάρνην ποταμόν.

Ὁ στρατηγὸς Σάκκεν λοιπὸν κατευθυνόμενος πρὸς τὸν γαλλικὸν στρατὸν, ἵνα, ὡς ἐρρέθη, διαβῇ ἐνώπιόν του, ἔφθασεν ἀπέναντι τοῦ χωρίου Μαρσσαί, κατεχομένου ὑπὸ τῆς μεραρχίας τοῦ στρατηγοῦ Ῥικάρδου· εὐθὺς δὲ προσέβαλε καὶ ἐκυρίευσεν ἐν πρώτοις αὐτό, ἀλλὰ μετὰ δύο ὡρῶν τρομερὰν πάλην ἠναγκάσθη νὰ τὸ ἐγκαταλείψῃ. Ἐν τούτοις παρῆλθον δύο ὧραι μετὰ μεσημβρίαν, ὅτε, ἀφιχθείσης τῆς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Φριάνδου πρώτης μεραρχίας τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ὁ Ναπολέων ἀπεφάσισε νὰ προσβάλῃ καιρίως τὸν ἐχθρόν· ἀλλὰ μὴ θέλων ν' ἀπολέσῃ πολλοὺς ἄνδρας ὡς ἐκ τῆς ὀχυρᾶς θέσεως αὐτοῦ, διέταξε τὸ πεζικόν του νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ χωρίον Μαρσσαί, προσποιούμενον ὅτι ὑποχωρεῖ, τὸ δὲ ἱππικόν του νὰ καταλάβῃ τὴν ὁδόν. Ὁ στρα-

τηγὸς Σάκκεν, ὅστις διὰ τοῦ χωρίου τούτου μόνον ἐδύνατο νὰ ὑποχωρήσῃ ἀκινδύνως, ἐγκαταλείψας τὰς ὀχυρὰς θέσεις του, ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ τὸ ῥηθὲν χωρίον, ἀφήσας πρὸς φύλαξιν τῶν θέσεών του μικρὰν δύναμιν πρὸς συγκοινωνίαν. Δραξάμενος τῆς εὐκαιρίας ταύτης ὁ Ναπολέων, διατάττει τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Φριάντον νὰ δράμῃ πρὸς κατάληψιν τῶν θέσεων τούτων, καλουμένων Ἐπινωβωᾶ. Εὐθὺς ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ τρέχει μετὰ σπουδῆς καὶ καταλαμβάνει τὰς θέσεις αὐτὰς, φονεύουσα τοὺς ἐκεῖ Ῥώσσους, συγχρόνως δὲ τὸ γαλλικὸν ἱππικὸν στρέφει καὶ ἐπιπίπτει κατὰ τοῦ στρατηγοῦ Σάκκεν ἵνα καταλάβῃ τὸ χωρίον Μαρσσαί· ἀφ' ἑτέρου καὶ ὁ στρατηγὸς Βερτράνδος μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Ῥικάρδου κατὰ διαταγὴν τοῦ Ναπολέοντος εἰσβάλλουσιν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο καὶ ἀπωθοῦσιν ἐκεῖθεν τὸν στρατηγὸν Σάκκεν· κατόπιν δὲ αὐτοῦ ὑποχωροῦντος ἐπιπίπτει τὸ γαλλικὸν ἱππικόν. Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του ταύτῃ ὁ στρατηγὸς Σάκκεν τρέχει πρὸς τὴν μεγάλην ὁδὸν, ὠφελούμενος δ' ἐκ τοῦ σκότους τῆς νυκτὸς, διασώζεται μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ καὶ ἑνοῦται μὲ τὸν στρατηγὸν Ὑόρκον, ἐγκαταλείψας εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης πέντε χιλιάδας αἰχμαλώτων, τριάκοντα πυροβόλα καὶ τρεῖς χιλιάδας νεκρῶν.

Ἡ μάχη αὕτη τῆς 11 Φεβρουαρίου, ἡ ἐπονομασθεῖσα τῆς Μοντμιράϊλ, ὑπῆρξεν εἰς τὸν Ναπολέοντα εὐτυχεστέρα τῆς προηγουμένης· διότι, ἐνῷ οἱ Ῥῶσσοι ἀπώλεσαν ὀκτὼ χιλιάδας, ἡ ζημία αὐτοῦ συνίστατο μόνον εἰς ὀκτακοσίους ἀνδρῶν, καθότι εἰς τὴν μάχην ταύτην ὁ Ναπολέων μετεχειρίσθη παλαιοὺς στρατιώτας, οἵτινες ἐγνώριζον καλῶς νὰ καταπολεμήσωσι τὸν ἐχθρὸν ἄνευ πολλῆς βλάβης των· ἡ δὲ ἑπομένη ἡμέρα ἠλπίζετο νὰ ἦναι εὐτυχεστέρα, διότι τὸ ὑπὸ τὸν Βλούχερον σῶμα ἐκ διαλειμμάτων ἤρχισε νὰ παραλύῃ.

Τῇ ἐπιούσῃ, 12 Φεβρουαρίου, ὁ Ναπολέων, μαθὼν ὅτι ὁ στρατηγὸς Σάκκεν ἠνώθη μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Ὑόρκου, ἀπεφάσισε νὰ δράμῃ κατ' αὐτῶν καὶ νὰ τοὺς διασκορπίσῃ πρὶν ἢ ἑνωθῶσι μὲ τὸν Βλούχερον. Ἀπὸ πρωΐας λοιπὸν προσλαβὼν τὴν 6'. μεραρχίαν τῆς παλαιᾶς φρουρᾶς του, διοικουμένην ὑπὸ τοῦ στρα-

τάρχου Μορτιέρου, ἑτέραν μεραρχίαν τῆς νέας αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ὑπὸ τὸν Νέϋ καὶ ὅλον τὸ ἱππικόν του, ἐπορεύθη κατὰ τῶν ἐχθρῶν, βέβαιος ὢν ὅτι πάλιν ἤθελε καταπολεμήσει αὐτοὺς ὄντας ἐν ἀταξίᾳ, τὸν δὲ ὑπόλοιπον στρατόν του κατέλιπε πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ Βλουχέρου. Οὕτω δὲ πορευόμενος, προηγουμένου τοῦ ἱππικοῦ του, καθ' ὁδὸν ἀπήντησεν ἑπτὰ πεζικὰ τάγματα, τέσσαρα ῥωσσικὰ καὶ τρία πρωσσικά, καθ' ὧν ἐπιπέσας κατεκερμάτισεν αὐτὰ ἐν ἀκαρεῖ, αἰχμαλωτίσας πλέον τῶν δύο χιλιάδων ἀνδρῶν· ἐπομένως εἰσέβαλεν εἰς τὴν πόλιν Σατὼ-Θιερρὺ, αἰχμαλωτίσας καὶ ἐκεῖ πολλοὺς ἐκ τῶν ἐκεῖ διαμενόντων Πρώσσων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Μάρνη παρακειμένη γέφυρα κατηδαφίσθη ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ὁ Ναπολέων δὲν ἐδυνήθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν περαιτέρω καταδίωξιν αὐτῶν· ἤλπιζεν ὅμως νὰ προφθάσῃ ἐκ τῆς ἑτέρας ὄχθης τοῦ ποταμοῦ τούτου ὁ στρατάρχης Μαγδονάλδος, τὸν ὁποῖον εἶχε παραγγείλει νὰ ἔλθῃ ὅσον τάχιον ἐκεῖ. Ἀλλ' ὁ στρατάρχης οὗτος, ὢν λίαν τυπικὸς, καίτοι ἄριστος στρατηγὸς, ἀντὶ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν πορείαν του, καθ' ὁδὸν ἔμενεν ἐκ διαλειμμάτων ἵνα διοργανίσῃ τὸν ὑπ' αὐτὸν στρατὸν, αἰτιώμενος πάντοτε τοῦ Ναπολέοντος, ὅτι μετέφερε τὸν πόλεμον ἐκ τοῦ Ῥήνου ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ.

Ὁ Ναπολέων, ἄκαμπτος ὢν ὡς ἐν τῇ νεότητί του, οὐδόλως ἀπελπισθεὶς ἐκ τῆς βραδύτητος τοῦ Μαγδονάλδου, διέταξε πάραυτα τὴν κατασκευὴν τῆς κατεστραμμένης γεφύρας, ἵνα διαβῇ καὶ καταδιώξῃ τὸν ἐχθρόν· οὕτω διῆλθε λοιπὸν τριάκοντα ἓξ ὥρας ἐν τῇ πόλει Σατὼ-Θιερρὺ, ὅτε εἰδοποιήθη ὑπὸ τοῦ στρατάρχου Μαρμῶντος, τοῦ ἐπιτηροῦντος τὸν Βλούχερον, ὅτι ὁ εὔτολμος οὗτος στρατηγὸς ἀνέλαβεν ἐπιθετικὴν θέσιν καὶ ἐπορεύετο εἰς Μοντμιράϊλ μετὰ ἰσχυροῦ στρατοῦ. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὁ Ναπολέων εἶχεν ἐγκαταλείψῃ ἱκανὰ σώματα πρὸς ὑπεράσπισίν της, ἤδη δὲ ἐξαπέστειλε καὶ ὅσα ἄλλα ἐδύνατο κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην· ἐπομένως καὶ οὗτος ἀνεχώρησε κατεσπευμένως, καὶ τῇ ἐννάτῃ ὥρᾳ ἀπὸ πρωΐας τῆς 14 Φεβρουαρίου ἀφιχθεὶς ἐκεῖσε, εὗρε τὰ πάντα κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του.

Ὁ δὲ Βλούχερος μέχρι τῆς 13 Φεβρουαρίου ἀγνοῶν περὶ τῶν

παθημάτων τῶν στρατηγῶν Σάκκεν καὶ Ὑόρκου καὶ θέλων νὰ δράμῃ πρὸς βοήθειαν αὐτῶν, ἀνεχώρησε μετὰ 20 χιλιάδων στρατοῦ καὶ ἤρχετο πρὸς τὴν πόλιν Μοντμιράϊλ· ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἀπαντήσας τὸν στρατάρχην Μερμῶντα, ἔχοντα μόνον πέντε χιλιάδας στρατοῦ, ὑπεχρεώθη νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ νὰ ἔλθῃ παρὰ τὴν ὁδὸν τοῦ Μοντμιράϊλ.

Ὁ Ναπολέων τῇ 14 Φεβρουαρίου, ἰδὼν ἀφιχθέντα τὸν στρατάρχην Μαρμῶντα, διέταξεν αὐτὸν νὰ τοποθετηθῇ ἐπί τινος ὑψώματος, διαθέτων τὸ πυροβολικόν του πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς θέσεως ταύτης. Μετ' οὐ πολὺ ἤρχετο νὰ διαβῇ ἐκεῖθεν μία πρωσσικὴ μεραρχία, τὴν ὁποίαν ὁ Βλούχερος ἔπεμψεν ὡς πρωτοπορείαν, ἥτις, φθάσασα πρὸς τὴν θέσιν ταύτην, ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ Μαρμῶντος νὰ ὑποχωρήσῃ εἴς τι παρακείμενον χωρίον μετὰ πολλῆς ζημίας. Ὁ δὲ Μαρμὼν εὐθὺς ἐπορεύθη κατὰ τοῦ χωρίου τούτου, ἀλλὰ δὲν ἐδυνήθη νὰ κυριεύσῃ αὐτὸ ἕνεκα τῆς ἐκεῖσε ἀφίξεως τοῦ Βλουχέρου κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν. Ὁ Ναπολέων πάραυτα ἐξαπέστειλε διάφορα σώματα κατὰ τοῦ χωρίου τούτου· ὁ δὲ Βλούχερος, βλέπων ὅτι περιεκυκλοῦτο ὑπὸ πολλῶν γαλλικῶν στρατευμάτων, μαθὼν δὲ καὶ τὴν ἐκεῖ παρουσίαν τοῦ Ναπολέοντος, ἐσκέπτετο νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο ἀκινδύνως. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ναπολέων διέταξε νὰ καταληφθῇ τὸ παρακείμενον δάσος, ὁ Βλούχερος ἐξαπέστειλε μίαν μεραρχίαν, ἵνα ἐμποδίσῃ τοῦτο. Ἡ μεραρχία αὕτη ἐσχηματίσθη εἰς τετράγωνα· ἀλλ' ὁ στρατηγὸς Γρουσσὺ, ἐπιπεσὼν μετὰ τοῦ ἱππικοῦ του κατ' αὐτῶν, διέλυσε καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτὰ νὰ παραδοθῶσιν· οὕτω δύο χιλιάδες αἰχμαλώτων, δώδεκα πυρόβολα καὶ πλῆθος φονευμένων καὶ πληγωμένων ἔμειναν εἰς τὴν κυριότητα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ.

Ὁ δὲ Ναπολέων, ἐπιθυμῶν νὰ καταστρέψῃ τὸ σῶμα τοῦ Βλουχέρου, διέταξε τὴν κατ' αὐτοῦ καταδίωξιν, ἣν καὶ ἀνέλαβεν αὐτοπροσώπως καὶ κατεδίωξεν αὐτὸ ἓξ κατὰ συνέχειαν ὥρας· μετὰ δὲ ταῦτα ἀνέλαβε τὴν καταδίωξιν ὁ Γρουσσὺ, ὅστις μέχρι τῆς ἑσπέρας ἐκείνης ἐφόνευσε πολλοὺς ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Βλουχέρου, αἰχμαλωτίσας καὶ ἑτέρας δύο χιλιάδας ἀνδρῶν· ἀφ' ἑτέ-

ρου καὶ οἱ ἕτεροι στρατηγοὶ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐφόνευσαν καὶ ἠχμαλώτισαν πολλοὺς, ὥστε τὸ ὅλον τῶν ἀπὸ τοῦ Βλουχερικοῦ σώματος αἰχμαλωτισθέντων κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν συνίστατο ἐξ ἑπτὰ χιλιάδων ἀνδρῶν.

Νυκτὸς δὲ ἐπελθούσης, ὁ Βλούχερος, πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ του, εἰσῆλθεν εἴς τι παρακείμενον δάσος, ἵν' ἀναπαύσῃ αὐτόν. Ἀλλ' ὁ στρατάρχης Μαρμὼν, θέλων νὰ ἐπιφέρῃ καὶ τὸν τελευταῖον κτύπον εἰς τὸν ἐχθρὸν, πρὸς τὸ μεσονύκτιον εἰσχωρεῖ ἐπιδεξίως εἰς τὸ δάσος τοῦτο μετ' ὀλίγων στρατευμάτων προξενεῖ τὸν θόρυβον καὶ τὸν τρόμον εἰς τὰ κατατρομασμένα καὶ ἠφανισμένα στρατεύματα τοῦ Βλουχέρου, καὶ διασκορπίζει αὐτὰ φονεύων καὶ αἰχμαλωτίζων πλέον τῶν δύο χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ κυριεύων πολλὰ πυρόβολα καὶ πολεμεφόδια.

Οὕτω κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τῆς 14 Φεβρουαρίου, τῆς ἐπονομασθείσης τῆς Βωσσὰν, ὁ Βλούχερος ἀπώλεσε πλέον τῶν 10 χιλιάδων ἀνδρῶν, φονευμένων καὶ αἰχμαλώτων, ὥστε δὲν ἐδύνατο νὰ παραταχθῇ εἰς μάχην. Ὁ δὲ Ναπολέων ἦτον ὑπερευχαριστημένος ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων, διότι ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἠφάνισε τὸν ῥωσσοπρωσσικὸν στρατὸν, αἰχμαλωτίσας πλέον τῶν 28 χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐκυρίευσε πολλὰς σημαίας, ἄπειρον πυροβολικὸν καὶ πολεμεφόδια, πρὸ πάντων δὲ ὅτι κατεπολέμησε τὸν τολμηρότερον ἐχθρὸν αὐτοῦ, ὅστις ἦτον αὐτὸς ὁ Βλούχερος. Ἵνα δὲ καὶ οἱ κάτοικοι τῶν Παρισίων πεισθῶσι περὶ τῶν νικῶν τούτων, ἐξαπέστειλε 28 χιλιάδας ἐκ τῶν αἰχμαλώτων τούτων ἐκεῖ, ὅπως ἡ θέα τοσούτων αἰχμαλώτων ἐμψυχώσῃ καὶ ἐνθαῤῥύνῃ αὐτοὺς, καὶ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν μνήμην των τὰ πρῶτα λαμπρὰ κατορθώματα αὐτοῦ.

Καὶ ὄντως δὲ ἡ εἴσοδος τοσούτων αἰχμαλώτων εἰς Παρισίους, ἐρχομένων ἐκ διαλειμμάτων κατὰ συνέχειαν τρεῖς ἡμέρας καὶ διαβαινόντων ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων πλατειῶν τῆς πόλεως ἐνέπλησε χαρᾶς ὅλους τοὺς κατοίκους, ἐκτὸς ὀλίγων Βουρβονιστῶν, μὴ εὐχαριστηθέντων· ἀλλ' ἡ χαρὰ αὕτη μετ' ὀλίγον μετεβλήθη εἰς ἀθυμίαν· διότι, ἐνῷ ὁ στρατὸς τοῦ Βλουχέρου κατεπολεμήθη, ὅπως ἐρρέθη, ὁ τοῦ Σβαρζεμβέργου προεχώρει εἰς Παρισίους·

ἱππεῖς δέ τινες Κοζάκοι ἀνεφάνησαν εἰς Φονταινβλώ. Διὸ οἱ κάτοικοι τῶν μερῶν τούτων ἐξητήσαντο τὴν ἔλευσιν τοῦ Ναπολέοντος πρὸς βοήθειαν αὐτῶν. Ὁ δὲ Ναπολέων ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ τὴν περαιτέρω καταδίωξιν τοῦ Βλουχέρου καὶ νὰ δράμῃ πρὸς τὸν Σέναν ποταμὸν, πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐκεῖ κατοίκων, ἐπαπειλουμένων ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν.

Ἰδοὺ δὲ τί συνέβη πρὸς τὸν νομὸν τοῦ Σένα. Ἐν ᾧ καιρῷ ὁ Ναπολέων κατεπολέμει τὰ ῥωσσοπρωσσικὰ στρατεύματα παρὰ τὸν Μάρνην ποταμὸν, οἱ τρεῖς σύμμαχοι ἡγεμόνες, ὁ τῆς Ῥωσσίας Ἀλέξανδρος, ὁ τῆς Πρωσσίας Φριδερῖκος, καὶ ὁ τῆς Αὐστρίας Φραγκῖσκος, ἀκολουθοῦντες τὸν ὑπὸ τὸν Σβαρζεμβέργον στρατὸν, ἀφίχθησαν εἰς τὴν πόλιν Τροίαν· ἔνθα ὁ μὲν Ἀλέξανδρος ἀκαταπαύστως ἐπεθεώρει τὰ ἐκεῖ συναθροισθέντα στρατεύματα καὶ ἐνεθάῤῥυνεν αὐτὰ διὰ τὴν εἰς Παρισίους εἰσβολήν των, ὁ Φριδερῖκος ἠκολούθει τὸν Ἀλέξανδρον, ὁ δὲ Φραγκῖσκος ἔμενε περίλυπος, δεχόμενος μόνον τὸν Μετερνῖχον. Κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν διαβαίνων ἐκεῖθεν ὁ στρατηγὸς Ῥεϋνιέρος, ὁ αἰχμαλωτισθεὶς ἐν τῇ μάχῃ τῆς Λειψείας καὶ μετὰ ταῦτα ἀνταλλαγεὶς δι' ἑτέρου αἰχμαλώτου στρατηγοῦ τῶν συμμάχων, ἤρχετο εἰς Παρισίους. Ὁ Γάλλος στρατηγὸς οὗτος παρουσιάσθη πρὸς τοὺς τρεῖς μονάρχας τούτους, ἐξ ὧν ὁ τῆς Αὐστρίας Φραγκῖσκος εἶπεν αὐτῷ νὰ εἴπῃ εἰς τὸν γαμβρόν του Ναπολέοντα νὰ ἐνδώσῃ κατ' ἀνάγκην εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν συμμάχων, διότι πρόκειται νὰ σωθῇ ἢ ἄλλως νὰ ἀπολεσθῇ, καὶ ὅτι ἡ Αὐστρία δὲν ἐδύνατο νὰ τὸν βοηθήσῃ· ὁ τῆς Πρωσσίας οὐδὲν εἶπεν αὐτῷ· ἀλλ' ὁ τῆς Ῥωσσίας Ἀλέξανδρος ἠρώτησεν αὐτὸν πότε ὑπολογίζει ὅτι θέλει εἶναι εἰς Παρισίους.—Ὁ Ῥεϋνιέρος εἶπεν αὐτῷ ὅτι τὴν 14 ἢ τὴν 15. —Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπήντησεν αὐτῷ ὅτι ὁ Βλούχερος θέλει φθάσει ἐκεῖ πρὸ αὐτοῦ.—Ὁ Ναπολέων, εἶπεν αὐτῷ, μὲ κατεφρόνησε, καὶ ἐγὼ θέλω καταφρονήσει αὐτόν· ἂν δὲ ἐφονεύετο, ἤθελον παύσει τὸν κατὰ τῆς Γαλλίας πόλεμον.— Διὰ τοὺς Βουρβόνους, Μεγαλειότατε, ἄρα πολεμεῖτε, ἀπήντησεν αὐτῷ ὁ Ῥεϋνιέρος. —Περὶ τῶν Βουρβόνων, ἀνταπήντησεν ὁ Ἀλέξανδρος, ὀλίγον φροντίζω· ἐκλέξατε ἄλλον ἀρχηγὸν ἐκ τῶν ἐνδοξοτέρων στρατηγῶν σας,

καὶ ἡμεῖς προθύμως παραδεχόμεθα αὐτόν.— Ταῦτα δὲ λέγων ὁ Ἀλέξανδρος ἔδωκε νὰ ἐννοήσῃ ὁ Ῥεϋνιέρος ὅτι ὁ ἀρχηγὸς οὗτος τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους ἔπρεπε νὰ ἦτον ὁ Βερναδόττος. Ὁ στρατηγὸς Ῥεϋνιέρος ἀπέκρουσε τὴν ἰδέαν ταύτην τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἰπὼν αὐτῷ ὅτι ὁ Βερναδόττος ἔχαιρε κακὴν ὑπόληψιν παρὰ τοῖς Γάλλοις· παρὰ μὲν τῷ στρατῷ, ἕνεκα τῆς τελευταίας διαγωγῆς του, παρὰ δὲ τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους, ἕνεκα τῶν διανοητικῶν του δυνάμεων. Ὁ Ἀλέξανδρος, δυσαρεστηθεὶς ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης, ἀπεχαιρέτησε τὸν στρατηγὸν Ῥεϋνιέρον, ἀναχωρήσαντα πάραυτα εἰς Παρισίους, ἵνα ἔλθῃ καὶ προσφέρει ἐκ νέου τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸν Ναπολέοντα· ἀλλ' ἡ μεγαλητέρα ὑπηρεσία του ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν ὅτι ἀπέκρουσεν ἀναφανδὸν τὴν πρότασιν τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ μ' ὅλον ὅτι ὁ Ῥεϋνιέρος ἦτον Ἐλβετὸς κατὰ τὴν γέννησιν, ἀλλὰ Γάλλος κατὰ τὴν καρδίαν.

Ταῦτα λοιπὸν ἦσαν τὰ αἴτια, ἕνεκα τῶν ὁποίων ὁ Ἀλέξανδρος διέκοψε τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις. Εἰς μάτην ὁ Μεττερνῖχος, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ λόρδου Καστλερεάγου, ἤθελε νὰ πείσῃ τὸν Ἀλέξανδρον, ὅτι, γενομένων παραδεκτῶν τῶν προτάσεων των παρὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Γαλλίας Κωλαιγκούρτου, οὐδὲν δικαίωμα ἔχουν νὰ παρατείνωσι τὸν κατὰ τῆς Γαλλίας πόλεμον μέχρις ἐσχάτων. Ὁ Μεττερνῖχος λέγων ταῦτα ἐστηρίζετο εἴς τινα μυστικὴν ἐπιστολήν, σταλεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Κωλαιγκούρτου καὶ ἐρωτῶντος, ἂν παραδέχετο τὰς προτάσεις τῶν συμμάχων, ἡ ἀνακωχὴ ἤθελε συνομολογηθῆ εὐθύς. Τοῦτο ἔπραττεν ὁ Μεττερνῖχος, διότι δὲν ἐδύνατο νὰ εἴπῃ ὁ Φραγκῖσκος ὅτι ἐξακολουθεῖ τὸν πόλεμον ἵνα ἐνθρονίσῃ τὴν θυγατέρα του· ἡ δὲ Ἀγγλία δὲν ἐδύνατο νὰ εἴπῃ εἰς τὰς Βουλὰς ὅτι ἐξακολουθεῖ τὸν πόλεμον μόνον πρὸς χάριν ἐνθρονίσεως τῶν Βουρβόνων· πρὸς δὲ ἐπέκειτο φόβος μήπως οἱ κάτοικοι τῆς Γαλλίας, ἐρεθισθέντες ὑπὸ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, ὁπλισθῶσι καὶ ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς ταῦτα πάντα δὲν ἐνέδιδεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπεφασίσθη νὰ πορευθῇ ὁ ὑπὸ τὸν Σβαρζεμβέργον στρατὸς εἰς Παρισίους καὶ ἐκεῖ ν' ἀρχίσωσιν ἐκ

νέου αἱ διαπραγματεύσεις· διότι οὕτως ἀνεπαύετο τὸ μῖσος καὶ ἡ φιλοτιμία τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀποφασίσαντος ἐντὸς τῆς πρωτευούσης τῆς Γαλλίας νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην, πρὸς ἀντεκδίκησιν τοῦ Ναπολέοντος, θελήσαντος ἐν τῇ Μόσχᾳ νὰ πράξῃ τοῦτο.

Καθ' ἣν ἡμέραν λοιπὸν, 14 Φεβρουαρίου, ὁ Ναπολέων κατέστρεφε τὸν στρατάρχην Βλούχερον ἐν Βωσσᾶν, ὁ ὑπὸ τὸν Σβαρζεμβέργον στρατὸς, συγκείμενος ἐκ 200 χιλιάδων ἀνδρῶν, ὥδευεν εἰς Παρισίους καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ Φωνταινεβλῶ, οἱ δὲ ἱππεῖς Κοζάκοι περιξ τῶν Παρισίων. Οἱ διαμένοντες εἰς τὰ μέρη ταῦτα στρατάρχαι Οὐδινὼ καὶ Βίκτωρ, ἔχοντες ὀλίγιστα στρατεύματα, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι, διότι οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἐμπόδιον ἐδύναντο νὰ προξενήσωσιν εἰς τοσοῦτον πολυάριθμον ἐχθρικὸν στρατόν.

Ὁ Ναπολέων, μαθὼν τὰς λυπηρὰς εἰδήσεις ταύτας, ἀνεχώρησε πάραυτα ἐκ Βωσσᾶν καὶ κατευθύνθη πρὸς Μοντμιράϊλ, παρακολουθούμενος ὑπὸ τῆς παλαιᾶς καὶ νέας φρουρᾶς του καὶ ὑφ' ὅλου τοῦ ἱππικοῦ του, ἀναθέσας δὲ εἰς τὸν Μαρμῶντα τὴν περαιτέρω καταδίωξιν τοῦ Βλουχέρου, προπαρεσκευάσθη νὰ δράμῃ πρὸς ἀντίκρουσιν τοῦ Σβαρζεμβέργου. Ἀλλὰ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Ναπολέων, ἀγνοῶν τὴν πορείαν τοῦ ἐχθροῦ, ἐδίσταζε ποίαν ὁδὸν νὰ ἀκολουθήσῃ ἵνα φθάσῃ πρὸς τὸν Σβαρζεμβέργον, ἂν δαλαδὴ ἔπρεπε νὰ πορευθῇ κατ' εὐθεῖαν πρὸς αὐτὸν, ἢ νὰ ἔλθῃ ἐκ πλαγίου, νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν δύο ὑποχωρησάντων στραταρχῶν του Οὐδινῶ καὶ Βίκτωρος, καὶ οὕτω σχηματίζων 60 χιλιάδων στρατὸν, νὰ προσβάλῃ τὸν Σβαρζεμβέργον. Ἐὰν ὁ Ναπολέων ἐγνώριζεν ὅτι ὁ Σβαρζεμβέργος, πορευόμενος εἰς Παρισίους, εἶχε διεσκορπισμένον τὸν στρατόν του, ἀναμφιβόλως ἔπρεπε νὰ δράμῃ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ καὶ νὰ καταπολεμήσῃ τὸν οὕτω διαμελισμένον ἐχθρικὸν στρατόν· ἀλλ' ἐν τῇ ἀγνοίᾳ του ταύτῃ, ἡ παρ' αὐτοῦ γενομένη πρόθεσις ἦτον ἡ καλητέρα καὶ ἡ συνετωτέρα, διότι εἰς ὅλας του τὰς σκέψεις ὁ Ναπολέων πάντοτε ἥνωνε τὴν τόλμην μὲ τὴν σύνεσιν.

Μετὰ τὴν ἀπόφασίν του λοιπὸν ταύτην, τῇ ἐπαύριον, Φεβρουα-

ρίου 15, ἀπὸ πρωΐας προεξαπέστειλεν ἅπασαν τὴν φρουράν του καὶ τὸ ἱππικόν του, δώσας παραγγελίαν νὰ πορευθῶσι συντόνως· αὐτὸς δὲ ἀπῆλθεν εἰς Μεὼ ἵνα παρατηρῇ τὴν πορείαν τῶν στρατευμάτων του. Ἐνταῦθα φθάσας ὁ Ναπολέων μετὰ τὴν μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας εὗρε τὸν στρατάρχην Μαγδονάλδον, ὅστις, ὡς ἀλλαχοῦ ἐρρέθη, ἔμεινε νὰ διοργανίσῃ τὸν καταφανισμένον στρατόν του, πρὸς δὲ εὗρε καὶ ἄλλα πολλὰ στρατεύματα, ἄλλα μὲν ἐλθόντα ἐκ τῆς Ἱσπανίας, ὡς τέσσαρας χιλιάδας ἀξιόλογον ἱππικόν, καὶ ἄλλα ἐκ Παρισίων, ὡς δύο μεραρχίας πεζικοῦ, νεωστὶ ὀργανισθείσας ἐκεῖ. Τὰ στρατεύματα ταῦτα ὁ Ναπολέων πάραυτα διέταξε ν' ἀναχωρήσωσι καὶ ν' ἀπέλθωσι παρὰ τὸ ποτάμιον Γίερον, ἔνθα ἀπεφάσισε νὰ συναθροίσῃ ὅλον τὸν στρατόν του. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πόλις τῶν Παρισίων ἔμενε κενὴ στρατευμάτων, ἐξαπέστειλε δύο μεραρχίας πρὸς τὰ πέριξ τῆς πόλεως ταύτης, παραγγέλλων τοὺς διοικητὰς αὐτῶν νὰ ὀχυρωθῶσιν ἔξω τῶν Παρισίων εἴς τινα ἐπίκαιρον θέσιν καὶ νὰ ὑπερασπίσωσιν αὐτὴν μέχρις ἐσχάτων, διότι ὑπελόγιζεν ὅτι ἐδύνατο ἤδη νὰ συναθροίσῃ 60 χιλιάδων στρατοῦ, καὶ μετ' αὐτῶν πέριξ τῶν Παρισίων νὰ συνάψῃ κρίσιμον μάχην, καθ' ἣν οἱ σύμμαχοι δὲν ἐδύναντο νὰ ἔχωσι, κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς του, πλέον τῶν 50 χιλιάδων.

Ἀπὸ πρωΐας λοιπὸν τῆς 17 Φεβρουαρίου ὁ Ναπολέων ἐφιππεύσας διεύθυνε τὴν πορείαν τῶν στρατευμάτων του. Οἱ στρατάρχαι Οὐδινὼ, Μαγδονάλδος καὶ Βίκτωρ ὥδευον κατὰ διαταγήν του πρὸς τὸ ποτάμιον Γίερον. Μόλις προεχώρησαν τὰ στρατεύματα ταῦτα, καὶ πάραυτα εἶδον μακρόθεν ἐρχόμενον μικρὸν ῥωσσικὸν σῶμα, τοῦτο δὲ ἦτον ἡ πρωτοπορεία τοῦ Βιττιγενστεΐν διοικουμένη ὑπὸ τοῦ κόμητος Παλένου, καὶ συγκειμένη ἐκ τεσσάρων χιλιάδων πεζῶν καὶ ἱππέων. Ὁ Ναπολέων, χαρεὶς διὰ τὴν λείαν ταύτην, εὐθὺς διέταξε τὰ στρατεύματα ταῦτα νὰ ἐπιπέσωσιν ἱππεῖς τε καὶ πεζοὶ κατὰ τοῦ μικροῦ τούτου ῥωσσικοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον, καίτοι σχηματισθὲν εἰς τετράγωνα, δὲν ἐδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὸν κίνδυνον, διότι ὁλοσχερῶς σχεδὸν κατεστράφη, μέρους μὲν αὐτοῦ πεσόντος ἐν τῷ πεδίῳ τῆς

μάχης, καὶ μέρους αἰχμαλωτισθέντος μετὰ τῶν 11 πυροβόλων αὐτοῦ.

Ἡ πρώτη ἐπιτυχία αὕτη ἐνεθάρρυνε μεγάλως τὸν Ναπολέοντα, ὥστε ἤλπιζε νὰ καταστρέψῃ οὕτως ἀλληλοδιαδόχως τὸν πρὸς τοὺς Παρισίους πορευόμενον στρατὸν· διέταξε δὲ τοὺς στρατάρχας Οὐδινὼ καὶ Μαγδονάλδον νὰ καταδιώξωσι τὸ ὑπὸ τὸν Βιττγενστεῖν σῶμα, τοῦ ὁποίου ἡ πρωτοπορεία, ὡς ἐρρέθη, κατεστράφη ἀπὸ πρωΐας. Οἱ στρατάρχαι οὗτοι πορευόμενοι, ἔχοντες ὡς πρωτοπορείαν τὸν στρατηγὸν Γεράρδον, ἀπήντησαν εἰς τὸ χωρίον Βιλλενεῦον μίαν βαυαρικὴν μεραρχίαν, διοικουμένην ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν Λαμόττου, καὶ προσπαθοῦσαν νὰ διαφύγῃ τὸν κίνδυνον. Εὐθὺς ὁ στρατηγὸς Γεράρδος ὥρμησεν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο καὶ ἀπεδίωξεν αὐτὴν ἐκεῖθεν. Ὁ Βαυαρὸς οὗτος στρατηγός, ἐξελθὼν ἐκ τοῦ χωρίου ἐσχημάτισε τὴν μεραρχίαν του, εἰς τετράγωνα· ἀλλ' ὁ στρατηγὸς Γεράρδος, σχηματίσας τὰ ὑπ' αὐτὸν πεζικὰ τάγματα εἰς φάλαγγα πυκνὴν προσέβαλεν αὐτά· συγχρόνως δὲ καὶ ἓν γαλλικὸν σῶμα θωρακοφόρων ἐκ τῶν νεοσχηματισθέντων ἐν Παρισίοις ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν. Οἱ Βαυαροὶ, μὴ δυνηθέντες ν' ἀντικρούσωσι τὰς προσβολὰς ταύτας, διελύθησαν, καὶ ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν ἔπεσον εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, 1,500 ἠχμαλωτίσθησαν, ὀλίγιστοι δὲ ἐσώθησαν.

Ὁ Ναπολέων, κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ἀκαταπαύστου ὁδοιπορίας, τὴν προσεχῆ νύκτα ἔμεινεν ἐν τῷ πολυχνίῳ Ναυγὶ, ἐν δὲ τῇ μιᾷ ὥρᾳ μετὰ τὸ μεσονύκτιον, κατὰ τὴν ἐν πολέμῳ συνήθειάν του, ἠγέρθη καὶ ἐξέταζε περὶ τῆς πορείας τῶν στρατευμάτων του· μαθὼν δὲ ὅτι ὁ στρατάρχης Βίκτωρ διενυκτέρευσεν ἐν Σαλίν, ὠργίσθη σφόδρα, διότι εἶχεν διατάξει αὐτὸν νὰ καταλάβῃ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ τὰς γεφύρας τοῦ Νογὲντ καὶ τοῦ Βράϋ, τὰς ὁποίας εἶχε μάθει ὅτι οἱ σύμμαχοι προετίθεντο νὰ προκαταλάβωσιν. Ὅθεν διέταξεν αὐτὸν εὐθὺς ν' ἀναχωρήσῃ καὶ νὰ δράμῃ εἰς Μοντερώ. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀφίχθη πρὸς αὐτὸν εἷς τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ πρίγκηπος Σβαρζεμβέργου, προτείνων ἐξ ὀνόματος τῶν συμμάχων ἀνακωχὴν, ἣν ἄλλοτε ἐπὶ ματαίῳ ὁ Κωλαιγκοῦρτος ἐζήτει μετὰ πάσης θυσίας. Ὁ Ναπολέων εὐθὺς ἐνόησεν ὅτι αἱ ἀρτίως συμβᾶσαι

καταστροφαὶ τοῦ Σάκκεν, τοῦ Βλούχερου καὶ τοσούτων ἄλλων στρατηγῶν, ἠνάγκασαν τοὺς συμμάχους νὰ ζητήσωσι τὴν ἀνακωχὴν ταύτην, διότι, ὡς ἦσαν διαμελισμένοι οἱ στρατοὶ αὐτῶν, διέτρεχον κίνδυνον νὰ καταστραφῶσιν ἅπαντες ἀλληλοδιαδόχως.

Ἐννοήσας λοιπὸν ὁ Ναπολέων τὴν σύγχυσιν τῶν συμμάχων, καὶ πεπεισμένος ὅτι, ἐξακολουθῶν τὴν πορείαν του, ἤθελεν ὑποχρεώσει αὐτοὺς εἰς συμφερωτέραν εἰρήνην, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀγνοῶν ὁλοσχερῶς τί ἐνήργησεν ὁ περὶ τῆς συνθήκης ἐπιφορτισμένος παρ' αὐτοῦ Κωλαιγκοῦρτος, δὲν ἠθέλησε νὰ παρουσιασθῇ πρὸς αὐτὸν ὁ ἀπεσταλμένος οὗτος, ἀλλ' ἐκοινοποίησεν εἰς αὐτὸν ὅτι θέλει σκεφθῇ καὶ ἀπαντήσει ἀκολούθως περὶ τούτου. Μετὰ ταῦτα δὲ ἔγραψε τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Κωλαιγκοῦρτον.

Ναυγί, τῇ 18 Φεβρουαρίου 1814.

« Σᾶς ἔδωκα πληρεξουσιότητα νὰ σώσητε τοὺς Παρισίους καὶ « νὰ ἀποφύγητε μίαν μάχην, ἥτις ἦτον ἡ τελευταία ἐλπὶς τοῦ « ἔθνους. Ἡ μάχη συνήφθη· ὁ Θεὸς εὐλόγησε τὰ ὅπλα μας· ἠχ- « μαλώτισα περίπου 40 χιλιάδας ἐκ τῶν συμμαχικῶν στρα- « τευμάτων καὶ πολλοὺς στρατηγοὺς αὐτῶν, ἐκυρίευσα 200 « πυρόβολα, καὶ διεσκόρπισα πολλοὺς στρατοὺς αὐτῶν, σχεδὸν « ἀμαχητί· χθὲς διέσπασα τὸν ὑπὸ τὸν Σβαρζεμβέργον στρα- « τὸν, ὃν ἐλπίζω νὰ καταστρέψω πρὶν ἢ ἐξέλθῃ τῶν ὁρίων μας· « Ὑμεῖς πρέπει νὰ διατηρῆτε τὴν αὐτὴν θέσιν, προσπαθοῦντες « διὰ παντὸς τρόπου νὰ συνομολογήσητε τὴν εἰρήνην· ἀλλ' ἡ « διάθεσίς μου εἶναι νὰ μὴ ὑπογράψητε τὰ περὶ αὐτῆς, ἄνευ « τῆς διαταγῆς μου, διότι μόνος ἐγὼ γνωρίζω τὴν κατάστασίν « μου. Ἐν γένει δὲ σᾶς λέγω ὅτι ἐπιθυμῶ εἰρήνην, ἔντιμον καὶ « στερεάν· αὕτη δὲ εἶναι ἡ κατὰ τὰς ἐν Φραγκφόρτῃ τεθείσας « βάσεις. Ἐὰν οἱ σύμμαχοι παρεδέχοντο τὰς κατὰ τὴν 9 Φε- « βρουαρίου προτάσεις σας, δὲν ἤθελε συναφθῇ μάχη· ἐγὼ δὲ « δὲν ἤθελον διακυβεύει τὴν τύχην μου, καθ' ἣν περίστασιν καὶ « ἡ ἐλαχίστη ἀποτυχία ἤθελεν ἀπελέσει τὴν Γαλλίαν. Τέλος « πάντων δὲν ἐγνώριζον τὸ μυστήριον τῆς ἀδυναμίας των· οὕτω

« δὲ δικαίῳ τῷ λόγῳ πρὸς ἀνταμοιβὴν πρέπει νὰ ἔχω τὰ πλεο-
« νεκτήματα τῶν ὑπὲρ ἐμοῦ στραφέντων περιπετειῶν. Θέλω τὴν
« εἰρήνην, ἀλλ' οὐχὶ ταπεινοτέραν τῆς ὑπὸ τῆς ἐν Φραγκφόρτῃ
« ἐπιβληθείσης εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἡ θέσις μου ἀναμφιβόλως εἶναι
« καλητέρα παρὰ καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ σύμμαχοι ἦσαν ἐν Φραγκ-
« φόρτῃ. Τότε ἐδύναντο νὰ μὲ ἀψηφήσωσι, διότι ἐγὼ δὲν ὑπερ-
« τέρουν αὐτῶν, καὶ ἦσαν μακρὰν τῶν συνόρων μου· τῇ σήμερον
« ἀλλάσσει τὸ πρᾶγμα, ἐγὼ πολὺ ὑπερτερῶ αὐτῶν, καὶ ἔχω τοι-
« αῦτα πλεονεκτήματα, ὥστε εἴκοσιν ἐτῶν στρατιωτικὸς βίος
« καί τινα κατορθώματα δὲν παριστάνουν τοιαῦτα. Εἶμαι πρό-
« θυμος νὰ παύσω τῶν ἐχθροπραξιῶν, καὶ ν' ἀφήσω τοὺς συμ-
« μάχους νὰ ἐπανακάμψωσιν ἡσύχως εἰς τὰ ἴδια, ἐὰν θέλωσι
« νὰ ὑπογράψωσι τὰς βάσεις τῆς ἐν Φραγκφόρτῃ συνθήκης.»

Ὡς λοιπὸν οἱ σύμμαχοι εὑρίσκοντο εἰς ἀπάτας, οὕτω βλέπει τις ὅτι καὶ ὁ Ναπολέων εὑρίσκετο εἰς μεγαλητέρας· διότι οὗτος, ἀντὶ νὰ περιορισθῇ ν' ἀπορρίψῃ ἐκ τῆς συνθήκης ὅ,τι δὲν ἔπρεπε νὰ παραδεχθῇ, ἀπήτει εἰς ἐκείνας τὰς περιστάσεις νὰ ἀπολαύσῃ ὅ,τι δὲν ἐδύνατο.

Ἐν τοσούτῳ ὁ στρατάρχης Βίκτωρ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ ἱππικοῦ Παζόλη ἐπορεύοντο πρὸς τὸ πολίχνιον Μοντερὼ, ἵνα διαβῶσι τὸν Σέναν ποταμὸν καὶ ἐμποδίσωσι τὴν πρὸς τοὺς Παρισίους ἄγουσαν ὁδὸν εἰς τοὺς συμμάχους. Ὁ πρίγκηψ τῆς Βυρτεμβέργης, ὃν ὁ Ναπολέων κακομετεχειρίσθη ἄλλοτε ἐν Μόσχᾳ, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἐκολάκευεν αὐτὸν, μάλιστα τῷ ὑπέσχετο νὰ τῷ δώσῃ τὴν ἀδελφήν του, ὅστις ἦτον ἀνδρεῖος καὶ εὐφυὴς νέος, καὶ ἤθελε νὰ φανῇ ἄξιος τῆς εὐνοίας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὑπεράσπιζε τὸ μέρος τοῦτο τῆς διαβάσεως, ἀποφασισμένος ὢν νὰ ἀποθάνῃ ἐκεῖ· ὠχυρώθη λοιπὸν ἐπὶ τῆς μεγάλης ὁδοῦ, ἔχων μέτωπον πρὸς τοὺς Γάλλους καὶ τὰ νῶτα του εἰς τὸ παρακείμενον δάσος, προφυλαττόμενος δὲ ἐκ τῶν πλευρῶν διὰ πολυαρίθμου πυροβολικοῦ.

Ὁ στρατηγὸς Παζόλης ἐν πρώτοις μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν ἱππικοῦ ἀπεπειράθη νὰ προσβάλῃ τοὺς Βυρτεμβεργαίους ἐκ τῶν πλευρῶν, ἀλλὰ προσβληθεὶς σφοδρῶς ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ αὐ-

τῶν ὠπισθοδρόμησε, περιμένων τὸ πεζικὸν τοῦ στρατάρχου Βίκτωρος. Ὁ στρατηγὸς Σατὼ, ὅστις ἦτο γαμβρὸς τοῦ Βίκτωρος, ὢν φιλότιμος καὶ ἀνδρεῖος στρατιωτικὸς, ἐπιθυμῶν νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος προσαφθὲν λάθος εἰς τὸν πενθερόν του, τουτέστι ἀντὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν πορείαν του, οὗτος ἀνεπαύθη τὴν παρελθοῦσαν νύκτα, ὥρμησε μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν μεραρχίας πρὸς τὰ χαρακώματα τοῦ πρίγκηπος τῆς Βυρτεμβέργης. Ἐν πρώτοις ἐπέτυχε νὰ κυριεύσῃ αὐτὰ, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἠναγκάσθη νὰ τὰ ἐγκαταλείψῃ, προσβληθεὶς ὑπὸ ἀνωτέρων δυνάμεων. Εἰς μάτην ἐπανέλαβε τὴν κατ' αὐτῶν ἔφοδον, ἐπὶ τέλους ἀπεκρούσθη· ἀλλὰ δὲν ἀπηλπίσθη ὁ στρατηγὸς οὗτος, ὅστις μετὰ πάσης τῆς θυσίας τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατιωτῶν ἤθελε νὰ κυριεύσῃ τὴν θέσιν ταύτην. Ἐν τῇ ἀγωνίᾳ του ταύτῃ φθάνει ἐκεῖ ὁ στρατάρχης Βίκτωρ μετὰ μιᾶς μεραρχίας· ὁ στρατηγὸς Σατὼ εὐθὺς ἀναλαμβάνει τὴν κατὰ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων ἐπίθεσιν, ἡγούμενος τῆς κατηφανισμένης μεραρχίας του· σφαῖρα ὅμως πυροβόλου προσβάλλει αὐτὸν καὶ τὸν ῥίπτει ἐνώπιον αὐτοῦ τοῦ πενθεροῦ του Βίκτωρος. Ὁ θάνατος τοῦ στρατηγοῦ τούτου ἀναχαιτίζει τὴν ὁρμὴν τῆς μεραρχίας ταύτης, ἡ ἑτέρα ὅμως μεραρχία ὁρμᾷ κατὰ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων, συνάμα δὲ καὶ ὁ στρατηγὸς Γεράρδος φθάνει πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς μετὰ ἑτέρων δύο μεραρχιῶν.

Ὁ Ναπολέων, μαθὼν ὅτι τὰ ὑπὸ τὸν στρατάρχην Βίκτωρα στρατεύματα δὲν ἐδύναντο νὰ προχωρήσωσιν, ἐμποδιζόμενα ὑπὸ ἐχθρικῶν χαρακωμάτων, καὶ ὢν δυσηρεστημένος κατ' αὐτοῦ, ἀφήρεσε πάραυτα τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὑπὸ τοῦτον στρατοῦ καὶ τὴν ἀνέθηκεν εἰς τὸν στρατηγὸν Γεράρδον, ὅστις ἐν τῷ ἅμα ἀνέλαβεν αὐτήν. Ὁ στρατηγὸς οὗτος, βλέπων ὅτι τὸ πῦρ τῶν ἐχθρικῶν πυροβόλων ἐπροξένει πολλὴν βλάβην εἰς τὸν στρατόν του, πρὶν ἐπιχειρήσῃ νέαν προσβολὴν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, διατάττει νὰ συναθροισθῇ ὅλον τὸ πυροβολικόν του, συγκείμενον ἐξ ἑξήκοντα πυροβόλων, καὶ νὰ κατευθύνῃ συλλήβδην τὰ πυρά του κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ. Οὕτω λοιπὸν ἀρξαμένου τοῦ πυρὸς, τοσαύτην ταραχὴν καὶ βλάβην ἐπροξένησεν εἰς τοὺς Βερτεμβεργαίους,

ὥστε θέλοντες οὗτοι ν' ἀπαλλαχθῶσιν, ὥρμησαν κατὰ τῶν γαλλικῶν πυροβόλων. Ὁ στρατηγὸς Γεράρδος ἀφῆκεν αὐτοὺς νὰ προχωρήσωσιν, μετὰ δὲ ταῦτα προσλαμβάνει ἓν πεζικὸν τάγμα καὶ ἐπιπίπτει κατ' αὐτῶν μετὰ τοιαύτης ὁρμῆς, ὥστε τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια μετὰ πολλὴν ζημίαν των.

Ἐν τοσούτῳ φθάνει καὶ ὁ Ναπολέων μετὰ τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ὅτε ὁ στρατηγὸς Παζόλης, καταδιώξας τὸ ἐχθρικὸν ἱππικόν, ὥδευε νὰ καταλάβῃ τὰ νῶτα τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ Βυρτεμβεργαῖοι, βλέποντες ὁποῖον κίνδυνον διέτρεχον, ἀπεφάσισαν νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ νὰ ἐπαναπεράσωσι τὴν γέφυραν τοῦ Μοντερῶ. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων ἐν τῷ ἅμα διατάττει τὴν κατ' αὐτῶν προσβολήν· εὐθὺς ὅλα τὰ ἐκεῖ παρευρεθέντα σώματα ἐπιπίπτουν κατὰ τῶν χαρακωμάτων, κυριεύουν αὐτὰ καὶ καταδιώκουν τοὺς ἐν αὐτοῖς Βυρτεμβεργαίους, οἵτινες ἔφευγον διὰ τῆς πόλεως Μοντερῶ, πολεμούμενοι καὶ παρ' αὐτῶν τῶν κατοίκων. Οὕτω λοιπὸν καταδιωκόμενοι περιεκυκλώθησαν παρὰ τοῦ γαλλικοῦ ἱππικοῦ εἰς τὴν ὄπισθεν τῆς πόλεως ταύτης παρακειμένην κοιλάδα, ἔνθα προσβληθέντες σφοδρῶς πανταχόθεν ἠφανίσθησαν ἐξ ὁλοκλήρου, ἐγκαταλείψαντες ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τρεῖς χιλιάδας φονευμένων καὶ πληγωμένων, τέσσαρας χιλιάδας αἰχμαλώτων καὶ τὰ πλεῖστα τῶν πυροβόλων καὶ τὴν ἀποσκευήν των· μετὰ πολλῶν δὲ κινδύνων ἐσώθη ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν πρίγκηψ τῆς Βυρτεμβέργης. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Ναπολέων ἵστατο ἐφ' ἑνὸς λόφου καὶ ἔβλεπε μὲ μεγίστην εὐχαρίστησίν του τὴν σφαγὴν τῶν ἐχθρῶν του· ἤλπιζε δὲ ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ κατορθώματα ἤθελον ἔχει μεγάλα ἀποτελέσματα εἰς τὴν μελετωμένην εἰρήνην.

Ὁ Ναπολέων, ἔχων ἤδη τὴν γέφυραν τοῦ Μοντερῶ εἰς τὴν ἐξουσίαν του, ἤθελε νὰ διαβῇ πάραυτα ὅλος ὁ στρατός του, συμποσούμενος ἤδη ἐξ 60 χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ νὰ ἔλθῃ πρὸς τὰ νῶτα τοῦ Σβαρζεμβέργου, ἀλλὰ τοῦτο καθίστατο ἀδύνατον, διότι τὰ πλεῖστα τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ ἀπὸ πρωΐας μέχρι τῆς ἑσπέρας ἐκείνης ἐμάχοντο, ἡ δὲ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ εἶχεν ὁδοιπορήσει 60 κατὰ συνέχειαν ὥρας χωρὶς νὰ λάβῃ τὴν ἐλαχίστην ἀνά-

πάυσιν· τούτων ἕνεκα ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ ν' ἀναπαυθῇ ὁ στρατός του κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα εἰς Μοντερῶ, εὐχαριστηθεὶς εἰς τὰς κατὰ συνέχειαν τῶν ὀκτὼ ἡμερῶν ἀκαταπαύστους νίκας του· διότι, ἐνῷ πρότερον ἐξηκολούθει νὰ ὀπισθοδρομῇ, ἤδη προεχώρει κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μετὰ τὴν καταταστροφὴν τοῦ Σακκὲν, τοῦ Βλουχέρου, τοῦ πρίγκηπος τῆς Βυρτεμβέργης καὶ τοσούτων ἄλλων προρρηθέντων νενικημένων ὑπ' αὐτοῦ στρατηγῶν τῶν συμμάχων. Καταλύσας δὲ εἰς τὸ μέγαρον τῆς Σιρβίλλης, ἤρχισε νὰ αἰτιᾶται πολλῶν τῶν στρατηγῶν του, ὅτι δὲν ἐξεπλήρωσαν, ὡς ἔπρεπε, κατ' ἐκείνας τῆς ἡμέρας τὸ καθῆκόν των, ἰδίως ἦτον ὠργισμένος κατὰ τοῦ στρατάρχου Βίκτωρος, πρῶτον διότι δὲν ὑπερασπίσθη καλῶς παρὰ τῷ Σένα ποταμῷ, δεύτερον ὅτι ἐνῷ διετάχθη νὰ πορευθῇ εἰς τὴν πόλιν Μοντερὼ ἵνα καταλάβῃ τὴν ἐκεῖ γέφυραν, οὗτος κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα διέταξε νὰ ἀναπαυθῶσι τὰ στρατεύματά του, καὶ τρίτον ὅτι δὲν ἔδειξε τὴν ἀπαιτουμένην δραστηριότητα εἰς τὴν κατὰ τοῦ πρίγκηπος γενομένην προσβολήν· πρὸς τούτοις ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα πολιτικὴ αἰτία κατὰ τοῦ στρατάρχου τούτου· ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ ἐν Παρισίοις δὲν ἐδεικνύετο ἀφωσιωμένη πρὸς τὴν σύζυγον αὐτοῦ. Ταῦτα πάντα ἔχων ὁ Ναπολέων ὑπ' ὄψιν καὶ ἀπαντήσας αὐτὸν εἰς τὸ κατάλυμά του ἤρχιζε νὰ τὸν ἐπιπλήττῃ, καὶ ἐπὶ τέλους εἶπεν αὐτῷ ὅτι, ἂν ἦναι κοπιασμένος καὶ ἀπηυδημένος ἐκ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὰ ἴδια. Ὁ δυστυχὴς στρατάρχης οὗτος, (ὁμολογητέον ὅτι οὗτος ἐν μέρει παρημέλησε τὸ καθῆκόν του) ὢν ἀπὸ πρωΐας κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐκτεθειμένος εἰς τὰ ἐχθρικὰ πυρὰ, ἰδὼν πεσόντα ἐνώπιόν του τὸν ἀγαπητόν του γαμβρὸν, διαταχθεὶς ἤδη καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ, ἐπιπληχθεὶς δὲ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος, καὶ μάλιστα παραγγελθεὶς νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τοῦ στρατοῦ, τοσοῦτον ἐλυπήθη, διότι ἐθεώρει τὸ τελευταῖον τοῦτο, ὡς ἀτιμίαν, ὥστε μετὰ δακρύων εἶπεν εἰς τὸν Ναπολέοντα ὅτι θέλει λάβει ἓν ὅπλον καὶ θέλει καταταχθῇ ὡς ἁπλοῦς στρατιώτης εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν ἵν' ἀποθάνῃ ἐνδόξως, παρὰ ν' ἀναχωρήσῃ ἐν ὥρᾳ κινδύνου

ἐκ τοῦ στρατοῦ· ὁ Ναπολέων, συγκινηθεὶς ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης τοῦ ἄλλοτε εὐνοουμένου στρατάρχου του, ἐξέτεινεν αὐτῷ τὴν χεῖρα καὶ τῷ παρηγόρησε λέγων ὅτι νὰ μένῃ παρ' αὐτῷ. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐδύνατο νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ἀρχηγίαν, ἔδωκεν αὐτῷ τὴν διοίκησιν δύο νέων μεραρχιῶν τῆς νέας αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἀφιχθεισῶν ἐσχάτως ἐκ Παρισίων. Ὁ στρατάρχης οὗτος εὐχαριστήθη μεγάλως, διότι, ἀπαλλαγεὶς ἐκ τῆς ἀνεξαρτήτου διοικήσεως, ἐτέθη ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος· καὶ ὄντως ὁ στρατάρχης οὗτος ἐδύνατο νὰ διαπρέψῃ μᾶλλον ὢν ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα ἢ ἀνεξαρτήτως.

Ὁ Ναπολέων δι' ὅλης τῆς ἡμέρας τῆς 19 Φεβρουαρίου ἐνησχολήθη νὰ μεταβιβάσῃ τὸν στρατόν του διὰ τῆς γεφύρας τοῦ Μοντερῶ, διότι ὁ ὑπ' αὐτὸν στρατὸς καὶ τὸ πυροβολικὸν, μάλιστα ἕνεκα τῶν ἐκ Παρισίων καὶ Ἱσπανίας ἐλθόντων στρατευμάτων, κατέστη ἤδη πολυάριθμος· διὸ ἔμεινε δύο ἡμέρας ἐν τῇ πόλει Μοντερῶ ἵνα διοργανίσῃ τὰ διάφορα ταῦτα στρατεύματα, ὧν τὴν διοίκησιν ἤθελε νὰ λάβῃ αὐτοπροσώπως· πρὸς δὲ εἶχεν ἀνάγκην νὰ λάβῃ πληροφορίας περὶ τῶν μακρὰν αὐτοῦ ἐνεργούντων στρατηγῶν, καὶ ἰδίως περὶ τοῦ στρατηγοῦ Μαιζῶνος, μαχομένου μὲ τοὺς Ἄγγλους εἰς Βέλγιον, καὶ τοῦ στρατάρχου Ὠγερῶ, διαμένοντος εἰς Λούγδονον ἵνα συγκεντρώσῃ καὶ ὀργανίσῃ ἐκεῖ τὰ ἐκ τῆς Ἱσπανίας ἐρχόμενα στρατεύματα. Ἐπληροφορήθη λοιπὸν ὅτι ὁ μὲν Μαιζὼν, καταπολεμήσας τοὺς Ἄγγλους ἐκεῖ καὶ καταλιπὼν ἐν τῇ πόλει Ἀντβερπίᾳ 12 χιλιάδων στρατοῦ ὑπὸ τὸν περίφημον Καρνὼ, τὸν ἐσχάτως θελήσαντα νὰ ὑπηρετήσῃ τὸν Ναπολέοντα, αὐτὸς μεθ' ἑτέρων στρατευμάτων περιήρχετο ἐν Βελγίῳ ἵνα ἐνισχύσῃ τὰ ἐκεῖ φρούρια· ὁ δὲ Ὠγερὼ ὅτι διέμεινεν εἰσέτι ἐν Λουγδούνῳ, διοργανίζων τὰ πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενα στρατεύματα. Αἱ πληροφορίαι αὗται δυσηρέστησαν τὸν Ναπολέοντα· ὅθεν τὸν μὲν Μαιζῶνα ἐπέπληξε, διότι διέμεινεν εἰσέτι ἐν Βελγίῳ, ἀντὶ νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν καὶ νὰ ἔλθῃ πρὸς τὰ νῶτα τοῦ εἰς Γαλλίαν ἐκστρατεύσαντος συμμαχικοῦ στρατοῦ· κατὰ δὲ τοῦ Ὠγερὼ ὠργίσθη σφόδρα, διότι καὶ οὗτος ἔμεινεν ἐν Λουγδούνῳ, ἀντὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ τάχιστα καὶ νὰ ἔλθῃ πρὸς

βοήθειαν αὐτοῦ. Ὁ Ναπολέων ἤθελε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ὥστε ἕκαστος τῶν στρατηγῶν του νὰ πράττῃ μεῖζον τῶν δυνάμεων καὶ τῶν μέσων του, ἐνῷ οὗτοι ἔπραττον ὅ,τι ἐδύναντο· οὕτω λοιπὸν σκεπτόμενος καὶ ἐνεργῶν, ἔγραψε τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν γηραιὸν στρατάρχην Ὠγερὼ ὅστις, καί τοι γέρων, κεκοπιακὼς, καὶ μάλιστα ἀπηυδημένος, ἤθελε νὰ ὑπηρετήσῃ μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ προθυμίας τὴν πατρίδα του, τοσούτῳ δὲ μᾶλλον καθ' ὅσον ἦτον ἐνοχοποιημένος εἰς τὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

«Νογέντῃ, παρὰ τὸν Σέναν ποταμὸν, τῇ 21 Φεβρουαρίου 1814.»

«Ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργὸς μοὶ καθυπέβαλε τὴν »ἀπὸ 16 στ αλεῖσαν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολήν σου· ἡ ἐπιστολὴ αὕτη »μὲ ἐλύπησε πολύ· πῶς! μετὰ ἓξ ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν »ἐκ τῆς Ἱσπανίας ἐλθόντων πρὸς σὲ στρατευμάτων σὺ δὲν ἐ»στράτευσας, ἐνῷ μόνον ἓξ ὡρῶν ἀνάπαυσις εἰς αὐτὰ ἤρκει; »Ἐγὼ ἐπολέμησα ἐν Ναυγὶ μὲ μίαν ἱππαρχίαν, ἅμα ἀφιχθεῖσαν »εἰς τὸ στρατόπεδόν μου. Λέγεις ὅτι ἓξ τάγματα δὲν ἔχουν ἱ»ματισμὸν καὶ ἀποσκευὴν καὶ εἶναι ἀγύμναστα! ὁποίας ἀ»θλίας; προφάσεις ἔχεις, Ὠγερώ! Ἐγὼ κατέστρεψα 80 χιλιά»δας ἐχθρῶν μὲ τάγματα συγκείμενα ἐκ νεοσυλλέκτων, μὴ ἔ»χοντα πυριτοθήκας, καὶ μόλις ἦσαν ἐνδεδυμένα. Οἱ ἐθνοφύλα»κες, λέγεις, εἰσὶν ἀξιολύπητοι· ἔχω ἐνταῦθα 4 χιλιάδας ἐθνο»φυλάκων φερόντων στρογγύλα καπέλα, ἄνευ πυριτοθηκῶν, »ἀλλ' ἐχόντων καλλὰ τουφέκια· οὗτοι μοι ἐχρησίμευσαν πολύ.— »Δὲν ἔχω χρήματα, ἐπαναλαμβάνεις πόθεν νομίζεις νὰ λάβῃς »χρήματα; δὲν δύνασαι νὰ λαβῃς ταῦτα εἰμὴ ἀφοῦ διωχθῇ ὁ »ἐχθρὸς ἐκ τῶν εἰσοδημάτων μας. Σοῦ λείπουν ὑποζύγια, λάβε »ταῦτα πανταχόθεν.—Δὲν ἔχεις ἀποθήκην.—Τοῦτο εἶναι πολὺ »γελοῖον.— Σὲ διατάττω νὰ ἐκστρατεύσῃς μετὰ δώδεκα ὥρας »ἀπὸ τῆς παραλαβῆς τῆς παρούσης. Ἐὰν ἦσαι σὺ πάντοτε ὁ »Ὠγερὼ τῆς Καστιλεώνης, ἔχε τὴν διοίκησιν τῶν στρατευμά»των σου· ἐὰν ὅμως ἡ ἑξηκοντακτὴς ἡλικία σου σὲ ἐπιβαρύνῃ, »ἀνάθεσον τὴν διοίκησιν εἰς τὸν ἀρχαιότερον τῶν ὑπὸ σὲ στρα»τηγῶν. Ἡ πατρὶς ἐπαπειλεῖται, καὶ μάλιστα κινδυνεύει· αὕτη

»δὲν σώζεται εἰμὴ διὰ τῆς τόλμης καὶ τῆς καλῆς θελήσεως, »καὶ οὐχὶ διὰ ματαίων μελημάτων. Σὺ δύνασαι νὰ ἔχῃς πλέον »τῶν ἓξ χιλιάδων ἐκλεκτῶν στρατευμάτων· ἐγὼ δὲν ἔχω το»σαῦτα, καὶ μ' ὅλα ταῦτα κατέστρεψα τρεῖς στρατοὺς, ἠχ»μαλώτισα 40 χιλιάδας ἐχθρῶν, ἐκυρίευσα 200 πυρόβολα, καὶ »ἔσωσα τρὶς τὴν πρωτεύουσάν μας· ὁ ἐχθρὸς φεύγει πανταχό»θεν πρὸς τὴν Τροίαν. Ἐκτέθητε πρῶτος εἰς τὰς ἐχθρικὰς σφαί»ρας· δὲν πρόκειται ἤδη νὰ πολεμήσωμεν ὡς ἐν τοῖς τελευταίοις »καιροῖς, ἀλλὰ πρέπει νὰ πολεμήσωμεν ὡς τῷ 1793. Ὅταν οἱ »Γάλλοι ἴδωσι τὰ πτερὰ τοῦ πίλου σου εἰς τὰς ἐμπροσθοφυλα»κὰς, καὶ σὲ ἴδωσιν ἐκτεθειμένον πρῶτον εἰς τὰ ἐχθρικὰ πυρὰ, »τότε θέλεις κατορθώσει ὅ,τι ἐπιθυμεῖς.»

Ὁ ἐν Ἰταλίᾳ διαμένων Εὐγένιος, διαταχθεὶς παρὰ τοῦ Ναπολέοντος νὰ ἔλθῃ εἰς Γαλλίαν μεθ' ὅσων στρατευμάτων ἐδύνατο, δὲν ἐδυνήθη νὰ διαβῇ τὰς Ἄλπεις· διότι ἐκ μὲν τῆς ξηρᾶς ἐμποδίσθη ὑπὸ τῶν αὐστριακῶν στρατευμάτων, ἐκ δὲ τῆς θαλάσσης, παρὰ τῶν ἀγγλικῶν πλοίων, ὥστε ἔμεινεν ἀποκλεισμένος ἐν τῇ Ἰταλίᾳ. Ὁ Ναπολέων ἔσφαλεν ἐνταῦθα· διότι, ἐὰν ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἀπεφάσιζε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ περαιώσῃ τὰ τῆς Ἱσπανίας, ἤθελε προσθέσει εἰς τὸν στρατόν του καὶ 30 χιλιάδας μαχιμωτάτων στρατευμάτων, ἅτινα, ἐγκαίρως ἐνούμενα μὲ τὰ ἐν Ἱσπανίᾳ ἐρχόμενα, ἤθελον σχηματίσει τοιοῦτον ἀξιόμαχον στρατὸν, ὥστε νὰ μὴ δυνηθῶσιν οἱ σύμμαχοι νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς θέλων νὰ διατηρήσῃ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις του, ἀφ' ἑτέρου δὲ νομίζων ὅτι οἱ σύμμαχοι δὲν ἤθελον ἀποφασίσει ἐν καιρῷ χειμῶνος νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς Γαλλίας, δὲν διέταξεν ἐγκαίρως τὸν πρίγκηπα Εὐγένιον νὰ ἔλθῃ εἰς Γαλλίαν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατευμάτων. Ὡς πρὸς δὲ τὴν Ἱσπανίαν, εἰ καὶ ἐγκαίρως παρήγγειλε τὸν ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργὸν αὐτοῦ νὰ διατάξῃ τὰ ἐκεῖ στρατεύματα νὰ ἐκκενώσωσι τὰ ἐν Ἱσπανίᾳ φρούρια, καὶ σχηματισθέντα εἰς ἰσχυρὸν στρατὸν νὰ ἔλθωσι κατὰ τῶν συμμαχικῶν στρατῶν, ὁ ὑπουργὸς οὗτος παρημέλησε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διαταγὴν ταύτην

ὥστε ὁ ἐν Βαρσελῶνι διαμένων στρατάρχης Σουσσέτος, μανθάνων τὰ ἐν Γαλλίᾳ διατρέχοντα, γνωρίζων δὲ ὅτι ἐπὶ ματαίῳ ἔμενεν ἐν ἀπραξίᾳ ἐν τῇ Ἱσπανίᾳ καὶ θέλων νὰ ἔλθῃ πρὸς βοήθειαν τῆς ἐπαπειλουμένης πατρίδος του, καὶ ἄνευ διαταγῆς τοῦ Ναπολέοντος, ἐγκαταλιπὼν ὀλίγα στρατεύματα εἰς τὰ ἐν Ἱσπανίᾳ φρούρια, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν· ὁ δὲ στρατάρχης Σοῦλτος ἀντέκρουε παρὰ τὰ Πυρηναῖα ὄρη τὴν πρὸς τὴν Γαλλίαν πορείαν τοῦ Βελιγκτῶνος. Ὁ Ναπολέων λοιπὸν τὸν μὲν Σουσσέτον διέταξε νὰ ἐκκενώσῃ πάραυτα ὅλα τὰ ἐν Ἱσπανίᾳ ὑπὸ τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων κατεχόμενα φρούρια καὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν συμμάχων, τὸν δὲ Σοῦλτον νὰ πέμψῃ καὶ ἑτέραν μεραρχίαν πρὸς αὐτόν.

Τοιαύτας ἀσχολίας εἶχεν ὁ Ναπολέων κατὰ τὰς δύο ἡμέρας, καθ' ἃς ἔμεινεν ἐν τῇ πόλει Μοντερώ· οὐχὶ δὲ ὡς διϊσχυρίσθησαν τινὲς ὅτι ἐπὶ ματαίῳ ἔμεινεν ἐκεῖ δύο ἡμέρας, καθ' ὃν καιρὸν ἐδύνατο νὰ προκαταλάβῃ τὸν συμμαχικὸν στρατὸν ὄντα εἰσέτι διεσκορπισμένον. Οἱ γράψαντες ταῦτα δὲν ἀνέγνωσαν οὔτε τὴν ἰδιαιτέραν ἀλληλογραφίαν τοῦ Ναπολέοντος, οὔτε τὰ περὶ τούτων ἐπίσημα ἔγγραφα.

Πρὶν ἢ δὲ ἀναχωρήσῃ ὁ Ναπολέων ἐκ τῆς πόλεως Μοντερῶ, εἰδοποιήθη παρὰ τοῦ Κωλαιγκούρτου τὰ περὶ τῶν διαπραγματεύσεων ἐσχάτως διατρέξαντα, ἔχοντα οὕτως· ὅτι τῇ 16 Φεβρουαρίου οὗτος, ὁ Κωλαιγκοῦρτος, ἔλαβεν ἀπάντησιν τῆς ἐπιστολῆς του, διαλαμβανούσης ὅτι ἂν παρεδέχετο τοὺς ὑπὸ τῶν συμμάχων τεθέντας περὶ τῆς εἰρήνης ὅρους, ἤθελε γίνει ἡ ἀνακωχή· ὅτι, ὁ Μεττερνῖχος ἔλεγεν αὐτῷ, ὅτι μόλις ἐδυνήθη νὰ πείσῃ τοὺς συμμάχους νὰ παραδεχθῶσι τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης, ἐφ' ὅρῳ ὅμως ὅτι οὗτος ἤθελε παραδεχθῆ εὐθὺς ἀσυζητητεὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν τεθέντας ὅρους, καὶ ἐπὶ τέλους συνεβούλευεν αὐτὸν νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ καὶ τὴν εὐκαιρίαν ταύτην περὶ τῆς συνομολογήσεως τῆς συνθήκης· ὅτι τῇ 17 Φεβρουαρίου οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων συνῆλθον καὶ ἀνέλαβον τὰς διαπραγματεύσεις, οὐχὶ δὲ νὰ συζητήσωσιν, ἀλλ' ἵνα ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας παραδεχθῇ ἐπισήμως τοὺς παρ' αὐτῶν προταθέντας

περὶ συνθήκης ὅρους, καὶ ὅτι οὗτοι, μὴ περιορισθέντες εἰς ταῦτα, προέτειναν ἐν αὐτῇ τῇ συνεδριάσει καὶ ἄλλα πολλὰ ἐξευτελιστικὰ ἄρθρα· ὅτι οὗτος, ὁ Κωλαιγκοῦρτος, ἀκούσας ταῦτα εὐθὺς ἐνόησεν ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι οὗτοι τῶν συμμάχων Δυνάμεων, μὴ ἐπιθυμοῦντες τὴν εἰρήνην, προτείνουν ταῦτα, ὡς καὶ δὲν ἐγένοντο παραδεκτὰ, καὶ ὅτι ἐπομένως εἶπον αὐτῷ νὰ ἐκθέσῃ καὶ οὗτος τὰς ἀντιρρήσεις του, ὅστις τοῖς εἶπεν ὅτι μετ' οὐ πολὺ θέλει ὑποβάλει εἰς αὐτοὺς ἀντισχέδιον συνθήκης, ἀφοῦ λάβῃ τὰς περὶ τούτου διαταγὰς τοῦ Ναπολέοντος. Ταῦτα πάντα κοινοποιῶν ὁ Κωλαιγκοῦρτος πρὸς τὸν Ναπολέοντα, παρεκάλει αὐτὸν νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ νὰ φέρῃ τροποποιήσεις εἰς τοὺς περὶ συνθήκης ὅρους τῶν συμμάχων, γράφων αὐτῷ ὅτι μετὰ τοσαύτας νίκας του, ἐδύνατο νὰ πείσῃ αὐτοὺς νὰ μετριάσωσι τὰς ἀπαιτήσεις των, οὐδέποτε ὅμως ἤλπιζε νὰ παραδεχθῶσι καὶ τοὺς ἐν Φραγκφόρτῃ ὅρους, ἀλλὰ τοὐλάχιστον νὰ παραχωρήσωσι μέρος τοῦ Ῥήνου, ὡς τὴν Μαγοντίαν καὶ λοιπὰ παρακείμενα φρούρια.

Ὁ Ναπολέων, λαβὼν ἐν Μοντερὼ τὰς ὑπὸ τοῦ Κωλαιγκούρτου σταλείσας αὐτῷ εἰδήσεις ταύτας, ὀργισθεὶς ἐν τῷ ἅμα, ἀπήντησεν αὐτῷ τάδε·

«Σὲ θεωρῶ ὡς οὐδεμίαν ἔχοντα ἐντολήν μου διότι ὁλοσχερῶς ἀγνοῶν τὰ περὶ ἐμοῦ, ἐπηρεάσθης ὑπὸ τῶν ὑβριστῶν μου. »Ἅμα φθάσας λοιπὸν εἰς Τροΐαν, θέλω σοὶ ἐξαποστείλει τὸ πρέπον ἀντισχέδιον, τὸ ὁποῖον θέλεις παρουσιάσει. Εὐχαριστῶ τὸν »θεὸν, ἔχων ἀνὰ χεῖράς μου τὸ προταθὲν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν σχέ»διον τοῦτο, διότι οὐδεὶς Γάλλος ὑπάρχει μὴ ἀγανακτήσων περὶ »τούτου· ὅθεν αὐτὸς ἐγὼ θέλω ἐκθέσει τὴν περὶ τούτου τελευ»ταίαν ἀπόφασίν μου. Εἶμαι δυσηρεστημένος ὅτι δὲν ἐξέθηκας »διὰ διακοινώσεώς σου ὅτι ἡ Γαλλία, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς ἣν κα»τάστασιν ἦτο τῷ 1789, πρέπει νὰ ἔχῃ τὰ φυσικὰ ὅριά της »σχετικῶς μὲ τὴν διανομὴν τῆς Πολωνίας, τὴν κατάργησιν τῆς »Ἑνετικῆς δημοκρατίας, τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ γερμανικοῦ κλή»ρου καὶ τὰς ἐν τῇ Ἀσίᾳ μεγάλας κτήσεις τῆς Ἀγγλίας. Εἰπὲ »ὅτι περιμένεις τὰς διαταγὰς τῆς κυβερνήσεώς σου· καὶ ἀναμφι-

»λως θέλουν σοὶ δώσει καιρὸν, διότι οὗτοι βραδύνουν τοὺς ταχυ-»δρόμους σου ἑκάστοτε ἐπὶ ἑβδομήκοντα δύο ὥρας, μάλιστα δὲ »σοῦ λείπουν τρεῖς· πρὸς ἀντεκδίκησιν δὲ καὶ ἐγὼ θέλω συλ-»λάβει τοὺς ταχυδρόμους τῶν Ἄγγλων. »

«Εἶμαι τοσοῦτον τεταραγμένος ἕνεκα τοῦ αἰσχροῦ σχεδίου, »τὸ ὁποῖον μοι ἔστειλας, ὥστε νομίζω ὅτι ἠτιμάσθην, σκεπτό-»μενος εἰς ποίαν θέσιν προέθεντο νὰ μὲ θέσωσιν οὗτοι. Θέλω »σοὶ γράψει ἐκ τῆς Τροίας καὶ ἐκ τῆς Σατιλλῶνος τοὺς σκοπούς »μου· ἀλλὰ νομίζω ὅτι θέλω μᾶλλον προτιμήσει νὰ ἀπολέσω »τοὺς Παρισίους, ἢ νὰ ἀνεχθῶ ὥστε νὰ ὑποκύψῃ ὁ γαλλικὸς λαὸς »εἰς τοιαύτας προτάσεις. Μοὶ γράφεις πάντοτε περὶ τῶν Βουρ-»βόνων· ἐγὼ προτιμῶ μᾶλλον νὰ ἴδω τοὺς Βουρβόνους ἐνθρο-»νισμένους ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ λογικωτέρους ὅρους ἢ νὰ ὑποστῶ ἐγὼ »αὐτὸς τὰς αἰσχρὰς προτάσεις των. »

Ἐν Συρβίλλῃ, παρὰ τῇ Μοντερῷ, 19 Φεβρουαρίου 1814.

Μετ' ὀλίγον ὁ Ναπολέων καταπραϋνθεὶς ἐκ τῆς ὀργῆς του, ἐσκέφθη ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς διαπραγματεύσεις, παραιτούμενος ἐκ τῶν προτέρων ἀξιώσεών του, καὶ περιορι-ζόμενος εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα ὅρια τῆς Γαλλίας. Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν οὗτος μὲν ἔγραψε πρὸς τὸν πενθερόν του Φραγ-κίσκον, περιγράφων αὐτῷ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου, ἐὰν ἐξηκολούθει εἰσέτι, τὴν καλὴν κατάστασιν τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων, τὰς κατὰ τῶν συμμάχων νίκας του, καὶ ἐνὶ λόγῳ παριστάνων τὸ ἀσύμφορον τοῦ πολέμου εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἐξ οὗ μόνον ἡ Ῥωσ-σία ἤθελεν ὠφεληθῆ· πρὸς δὲ τὸν Σβαρζεμβέργον καθ' ὑπαγόρευ-σίν του ἔγραψεν ὁ Βερθιέρος, εἰς ἀπάντησιν τῆς πρὸς τὸν Ναπο-λέοντα ἐπιστολῆς του, σχεδὸν τὰ αὐτὰ, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν κολακειῶν καὶ διαβολῶν κατὰ τῶν Ῥώσσων στρατηγῶν. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται, ὡς καὶ αἱ ἀπαντήσεις, ἐστάλησαν πρὸς ἀμφο-τέρους τοὺς εἰρημένους.

Ὁ Φραγκίσκος, ἀναγνοὺς ἀμφοτέρας τὰς ἐπιστολὰς ταύτας, ἐνόησε καλῶς τὸ συμφέρον του, ὅπερ ἦτον ἡ διάλυσις τῆς συμ-μαχίας ταύτης· ἀλλὰ τοῦτο πράττων ἔπρεπε πάλιν νὰ συνδεθῇ μὲ τὸν Ναπολέοντα, τὴν ἰσχυρὰν θέλησιν τοῦ ὁποίου ἐπὶ πολὺ

ὑπέστη. Ἐμμένων λοιπὸν ἐν τῇ συμμαχίᾳ, εὐθὺς ἔδειξε τὰς ἐπιστολὰς ταύτας εἰς τοὺς ἑτέρους συμμάχους ἡγεμόνας, ἵνα ἐξαλειφθῇ ἐξ αὐτῶν πᾶσα δυσπιστία ὡς πρὸς τὴν Αὐστρίαν. Οἱ ἡγεμόνες οὗτοι, ἰδόντες τὰς ἐπιστολὰς τοῦ Ναπολέοντος, ἠγανάκτησαν καὶ ἀπεφάσισαν ἅπαντες νὰ καταστρέψωσιν αὐτὸν, ὅστις παρουσιάζετο, ὡς ἔλεγον, ποτὲ μὲν μὲ τὴν λεοντὴν, καὶ ποτὲ μὲ τὴν ἀλωπεκήν.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁ Ναπολέων μετὰ τὰς διαφόρους ταύτας ἀσχολίας του, ἀνεχώρησε τῇ 21 ἀπὸ πρωΐας, διέβη τὸν Σέναν εἰς Μοντερὼ καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ Νογέντου· εὑρὼν δὲ πανταχοῦ τὸν τόπον λεηλατημένον, ἠναγκάσθη νὰ γράψῃ εἰς Παρισίους νὰ τῷ σταλῶσι τροφαί. Ἐν Νογέντῳ μάλιστα τὸ πᾶν ἦτο κατεστραμμένον ἕνεκα τῆς τελευταίας μάχης· διὸ ἔδωκεν ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου του ταμείου βοηθείας εἰς τὰς ἀδελφὰς τοῦ Ἐλέου; καί τινας πτωχοὺς, οἵτινες περιεποιήθησαν τοὺς πληγωμένους, τῇ δὲ ἑπομένῃ ἡμέρα ἀπὸ πρωΐας ἀναχωρήσας ἐπορεύετο κατευθυνόμενος εἰς Μερύ. Ἔχων δὲ ἤδη ἀνὰ χεῖρας 70 χιλιάδας μαχίμου στρατοῦ, ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τὸν Μαρμῶντα στρατευμάτων, προετίθετο νὰ συναντήσῃ τὸν Σβαρζεμβέργον εἰς Τροΐαν καὶ νὰ συνάψῃ κρίσιμον μάχην, ἐν ᾗ ἤλπιζε νὰ νικήσῃ αὐτόν.

Τῇ 22 ἀπὸ πρωΐας ὁ Ναπολέων ἐκδοὺς τὰς περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης διαταγάς του, διέταξε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν τοῦ στρατοῦ· οὗτινος ἡ πρωτοπορεία μετ' ὀλίγον συναντήσασα τὴν ὀπισθοπορείαν τοῦ Βιττγενστεῖν καταδίωξεν αὐτήν, καὶ μετὰ ταῦτα ἔφθασεν εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Μερὺ, ἥτις, ξυλίνη οὖσα, ἐν μέρει ἦτο πυρποληµένη. Οἱ Ῥῶσσοι διαμένοντες ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐμπόδιζον τὴν διάβασιν εἰς τοὺς Γάλλους· ἀλλ' οὗτοι εἰσβαλόντες ἐν αὐτῇ μετά τινας ἀκροβολισμοὺς ἀπεδίωξαν αὐτούς· δὲν ἐδυνήθησαν ὅμως νὰ μένωσιν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, διότι οἱ Ῥῶσσοι θέσαντες πῦρ εἰς πολλὰ μέρη κατέκαυσαν αὐτήν. Ἐνῷ δὲ ἡ πρωτοπορεία αὕτη τοῦ Ναπολέοντος ἐνησχολεῖτο νὰ ἐπισκευάσῃ τὴν ἡμικεκαυμένην ταύτην γέφυραν, αἴφνης εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην τοῦ ποταμοῦ ἀνε-

φάνησαν μακρόθεν πολλὰ ἐχθρικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἐφαίνοντο μεμιγμένα ἐκ Ῥώσσων καὶ Πρώσσων. Ἐξετασθέντων δὲ τῶν αἰχμαλώτων, ἀνεκαλύφθη ὅτι οἱ στρατηγοὶ Βλουχερος καὶ Σάκκεν, μὴ ὑποφέροντες τὰς προλαβούσας ἥττας των, ἑνωθέντες καὶ σχηματίσαντες 38 χιλιάδας στρατευμάτων ἐκ τῶν μαχιμωτέρων ἀνδρῶν, ἤρχοντο νὰ προσβάλωσι τὸν Ναπολέοντα. Τούτου ἕνεκα ἡ πρωτοπορεία δὲν διέβη τὸν ποταμὸν, ἀλλ' εἰδοποίησε τὸν Ναπολέοντα, περιμένουσα τὰς διαταγὰς αὐτοῦ.

Ἐν τοσούτῳ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Σβαρζεμβέργου, ἔνθα διέμενον οἱ τρεῖς ἡγεμόνες, συνεκροτήθη πολεμικὸν συνέδριον, ἐν ᾧ οἱ μὲν ἔλεγον νὰ δράμωσι πρὸς βοήθειαν τοῦ Βλουχέρου καὶ νὰ συνάψωσι μάχην, οἱ δὲ, μεγαλύνοντες τὰς δυνάμεις τοῦ Ναπολέοντος, ἐφοβοῦντο μήπως, ἅπαξ ἡττηθέντες, ἤθελον ἀπολέσῃ οὐχὶ μόνον ὅ,τι ἐκέρδησαν μέχρι τοῦδε, ἀλλ' ἐκινδύνευον νὰ ἀπολεσθῶσιν ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ὅστις πρότερον ἦτο τοσοῦτον ἔνθερμος, ἤδη ἤρχισε νὰ σκέπτηται περὶ τῆς συμβησομένης ἀποτυχίας, μάλιστα αἱ περὶ τῶν νικῶν τοῦ Ναπολέοντος εἰδήσεις ἐκλόνισαν πολὺ τὴν πεποίθησίν του· μόνον δὲ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Βλουχέρου ἦσαν ὑπὲρ τῆς μάχης, λέγοντες ὅτι, ἂν ὀλίγον ὀπισθοδρομήσωσιν, ἅπαντες ἀπολεσθήσονται. Μετὰ πολύωρον λοιπὸν συζήτησιν καὶ σκέψιν ἀπεφάσισαν νὰ προτείνωσιν εἰς τὸν Ναπολέοντα τὴν προταθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κωλαιγκούρτου ἀνακωχὴν, καθ' ἣν ὑπελόγισαν ὅτι ἤθελον συναθροίσῃ τὸν διαμελισμένον στρατόν των καὶ ἤθελον ἀναχαιτίσῃ προσώραν τὴν ὁρμὴν τοῦ Ναπολέοντος· ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν ἐξαπέστειλαν, ἕνα τῶν Αὐστριακῶν στρατηγῶν πρὸς τὸν Ναπολέοντα, ἵνα τῷ προτείνῃ ἀνακωχήν.

Τῇ 23 Φεβρουαρίου ὁ εἰρημένος ἀπεσταλμένος ἀπήντησε τὸν Ναπολέοντα πορευόμενον εἰς Τροίαν, καὶ τῷ ἐνεχείρισε τὸ περὶ ἀνακωχῆς ἔγγραφον. Οὗτος δὲ βλέπων τὴν ἐπιθυμίαν τῶν συμμάχων, ζητούντων τὴν ἀνακωχὴν, ἐσυμπέρανεν ὅτι οὗτοι εὑρίσκοντο εἰς μεγίστην ἀνάγκην· διὸ συγκατετέθη μὲν νὰ δώσῃ ἀκρόασιν εἰς τὴν πρότασιν ταύτην, μὴ διακόπτων ὅμως καὶ τὴν πορείαν

του. Ὁ πρίγκηψ λοιπὸν Βενσεσλᾶς, ὅστις ἦτον ὁ ἀπεσταλμένος, παρουσιασθεὶς πρὸς τὸν Ναπολέοντα ἐπῆνεσε πολὺ τὰ στρατεύματα αὐτοῦ· οὗτος δὲ εὐχαριστήσας αὐτὸν διὰ τὴν κολακείαν ταύτην, ὡμίλησεν αὐτῷ περὶ τῶν μελλουσῶν προθέσεών του, παρέστησε τὰς δυνάμεις του μείζονας ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ τῶν ὑπαρχουσῶν, παρεπονέθη περὶ τῶν ἐξυβριστικῶν προτάσεων τῶν συμμάχων, καὶ ἠρώτησεν αὐτὸν ἂν ἀληθῶς τινες τῶν Βουρβόνων ἦσαν εἰς τὰ στρατόπεδα αὐτῶν. Ὁ πρίγκηψ οὗτος διέψευσε τὴν περὶ τῶν Βουρβόνων εἴδησιν ταύτην, λέγων αὐτῷ ὅτι ἀληθῶς οὗτοι ἐζητήσαντο νὰ ἔλθωσιν εἰς τὰ στρατόπεδα, ἀλλὰ δὲν ἐγένοντο παραδεκτοί, διότι ἡ Αὐστρία ἀποκρούει πᾶσαν ἰδέαν περὶ ἀλλαγῆς τῆς γαλλικῆς δυναστείας. Τοῦτο εὐχαρίστησε τὸν Ναπολέοντα, ὅστις εἶπεν αὐτῷ ὅτι, ἅμα φθάσας εἰς Τροίαν, θέλει ἐνασχοληθῆ ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὴν περὶ ἀνακωχῆς πρότασιν.

Φθάσας λοιπὸν μετ' ὀλίγον ὁ Ναπολέων ἀπέναντι τῆς Τροίας, εὗρεν αὐτὴν κατεχομένην ὑπὸ ῥωσσικῶν στρατευμάτων, ἀποτελούντων τὴν ὀπισθοπορείαν τῶν συμμάχων, ἅτινα ἦσαν ἀποφασισμένα νὰ μὴ ἀναχωρήσωσιν, ἐν δὲ περιπτώσει προσβολῆς, νὰ τὴν πυρπολήσωσιν. Ἀλλὰ διαπραγματεύσεων γενομένων, συνεφωνήθη τῇ ἐπαύριον οἱ μὲν Ῥῶσσοι νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ μιᾶς πύλης, οἱ δὲ Γάλλοι νὰ εἰσέλθωσιν ἐξ ἄλλης· οὕτω δὲ νὰ μὴ πάθῃ ἡ πόλις. Καὶ ὄντως, τῇ ἐπαύριον, 24 Φεβρουαρίου, εἰρηνικῶς ἐξετελέσθη ἡ σύμβασις αὕτη· ὁ δὲ Ναπολέων εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην ὡς νικητὴς, ἐνῷ πρὸ εἴκοσιν ἡμερῶν διέβη ἐξ αὐτῆς ὡς ἡττημένος καὶ ἀπηλπισμένος, ὥστε εἶχε παραγγείλει τότε ν' ἀναχωρήσῃ ἡ οἰκογένειά του ἐκ Παρισίων, φοβούμενος τὴν εἰς τὴν πόλιν ταύτην προσβολὴν τῶν συμμάχων, ἐνῷ οὗτοι ἤδη προέτεινον αὐτῷ ἀνακωχὴν τῶν ὅπλων. Παράδοξον φαινόμενον παριστᾷ ὁ πόλεμος, ὥστε στρατηγὸς εὐφυὴς καὶ ἔμπειρος, ὅστις γνωρίζει νὰ ἐπιμένῃ, δύναται ἐνίοτε νὰ φανῇ νικητὴς, ἐνῷ ἄλλως ἦτον ἀπηλπισμένος. Ἀλλ' ἡ μεταβολὴ αὕτη ἤρκει ὥστε νὰ συμπεράνῃ τις ὅτι ὁ Ναπολέων ἐσώθη; εἰς τὸ μέλλον ἡ φρόνησις θέλει δείξει τοῦτο. Ἔπρεπε λοιπὸν ὁ Ναπολέων πρὸς ταῖς νίκαις του

νὰ πολεμήσῃ τὴν ἀλαζονείαν τινῶν τῶν συμμάχων καὶ νὰ θεραπεύσῃ τὴν μετριότητα τῶν ἄλλων· οὕτω δὲ νὰ ὠφεληθῇ καὶ νὰ ζητήσῃ τοὺς περὶ συνθήκης ὅρους μεταξὺ τῶν ἐν Φραγκφόρτῃ καὶ ἐν Σατιλλῶνι προταθέντων· ἐνταῦθα συνίστατο ἡ λύσις τοῦ προβλήματος. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων, ὢν δυστυχῶς μακρὰν τῆς φρονήσεως ταύτης, ἐστηρίζετο μᾶλλον εἰς τὴν ἐπάνοδον τῆς εὐτυχίας του, διότι ἐθεώρει τὰ πράγματα μόνον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν αὐτῶν, λησμονῶν ὅτι ἡ ἀπώλεια αὐτοῦ ἤθελε περιορίσει τὴν Γαλλίαν ἐντεῦθεν τοῦ Ῥήνου, καὶ ἤθελε μηδενίσει τὴν μετὰ τοσούτων αἱμάτων ἀποκτηθεῖσαν δόξαν του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΕ΄.

Συμβάντα ἐν Παρισίοις — Ἐξακολούθησις τῶν ἐχθροπραξιῶν — Μάχαι ἐν Κραόννῃ, Ἀρσῖ, Φὲρ-Σαμπενοὰς καὶ ὑπὸ τὰ τείχη τῶν Παρισίων.— Εἴσοδος τῶν συμμάχων εἰς Παρισίους.— Ἐπανάληψις τῶν περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεων. Ἀποκήρυξις τῶν συμμάχων κατὰ τοῦ Ναπολέοντος.— Ἐγκαθίδρυσις προσωρινῆς κυβερνήσεως ὑπὸ τὸν Ταλλεϋράνδον.— Ἀποσκίρτησις τοῦ στρατάρχου Μαρμώντος.— Ἀπόπειρα αὐτοκτονίας, παραίτησις ἐκ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου καὶ ἀναχώρησις τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν.

(*Φεβρουάριον—Ἀπρίλιον 1814*)

Ὁ Ναπολέων, θέλων νὰ ἐνθαῤῥύνῃ τοὺς ἐν Παρισίοις, δεικνύων εἰς αὐτοὺς τοὺς θριάμβους του, διέταξε νὰ γένῃ τελετὴ στρατιωτικὴ διὰ τὴν εἰς Παρισίους εἴσοδον τῶν ἐκεῖσε σταλέντων 28 χιλιάδων αἰχμαλώτων καὶ τῶν μετ' αὐτῶν κυριευθεισῶν σημαιῶν. Ἅμα λοιπὸν δοθείσης εἰς Παρισίους τῆς εἰδήσεως περὶ τῆς ἀφίξεως τῶν αἰχμαλώτων τούτων, ὁ λαὸς σωρηδὸν ἔτρεξε νὰ ἴδῃ τοσούτους αἰχμαλώτους, Ῥώσσους, Πρώσσους, Αὐστριακοὺς καὶ λοιποὺς Γερμανοὺς νὰ παρελαύνωσιν ὅπλοι, ὁδηγούμενοι ὑπὸ τῶν στρατηγῶν καὶ ἀξιωματικῶν αὐτῶν. Τὸ θέαμα ὅμως τοῦτο οὐδεμίαν ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν εἰς Παρισίους, ὡς ἄλλοτε οἱ αἰχμάλωτοι τῆς Αὐστερλίκης καὶ τῆς Ἰένης, ἀλλὰ μόνον ἐκολακεύθη ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία· διότι ἅπαντες προμαντεύοντες τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον, ἐσκέπτοντο περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ περὶ τῆς κενοδοξίας αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος, ὅστις, ἀφοῦ παρεσύρθη εἰς τὴν Μόσχαν, ἔφερε τὸν πόλεμον μέχρι τῶν Παρισίων. Ἐν δὲ τῇ αὐλῇ ἄλλως πως εἶχε· πολλοὶ τῶν αὐλοκολάκων, ἅμα μαθόντες τὴν προσέγγισιν τῶν ξένων στρατευμάτων, ἀπεμακρύνθησαν ἐκ τῆς αὐλῆς, ἤδη δὲ ἰδόντες τὴν πληθὺν τῶν αἰχμαλώτων τούτων καὶ συμπεραίνοντες ὅτι ὁ Ναπολέων ἐδύνατο πάλιν νὰ στερεωθῇ ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου, ἔδραμον παρὰ τῇ αὐτοκρατορίσσῃ καὶ ἐξέ-

φρασαν πρὸς αὐτὴν τὰς συγχαρητηρίους εὐχάς των· ἡ δὲ αὐτοκρατόρισσα, μὴ γινώσκουσα ἀκριβῶς τοὺς ἀνθρώπους τούτους, ἐπίστευσεν ὅτι ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προτέραν της δόξαν· ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἔβλεπέ τις ὅτι ἐν Παρισίοις ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἡ κυβέρνησις τοῦ Ναπολέοντος ἐκινδύνευεν. Ὅθεν οἱ δημοκρατικοὶ ἐλυποῦντο, διότι διελογίζοντο ὅτι ἡ ἀπώλεια τοῦ Ναπολέοντος θέλει φέρει τὴν παλαιὰν ἀριστοκρατίαν εἰς τὴν ἐξουσίαν, οἱ φίλοι τῆς Ναπολεοντείου δυναστείας ἔβλεπον ὅτι ἡ ἐπάνοδος τῶν Βουρβόνων θέλει στερήσει αὐτοὺς ὅλων τῶν ἀγαθῶν, οἱ φιλήσυχοι πολῖται ἔτρεμον ἐκ τῶν ταραχῶν, μόνοι δὲ οἱ ὀλίγιστοι Βουρβονισταὶ ἔχαιρον διὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ναπολέοντος· ἀλλ' ἐκ τούτων οὐδεὶς τῶν ἐπισήμων ὑπῆρχεν ἐν Παρισίοις ἐκτὸς τοῦ Πολιγνάκου, ὅστις πρὸ πολλοῦ ἦτο φυλακισμένος. Ἐν τοιαύτῃ λοιπὸν καταστάσει ἅπαντες ἔστρεφον τοὺς ὀφθαλμούς των πρὸς τὸν Ταλλεϋράνδον, ὃν ἐνόμιζον τὸν μόνον ἱκανὸν νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησιν ἐν ἀνάγκῃ. Οὗτος δὲ, καθ' ὅσον ἦτον ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, ἐφαίνετο πιστὸς πρὸς τὸν Ναπολέοντα, ἀλλ' ἅμα παύσας τῆς ὑπουργικῆς ἕδρας, ἠκροάζετο εὐμενῶς τοὺς κατὰ τοῦ Ναπολέοντος δυσηρεστημένους, συνενοεῖτο δὲ κρυφίως καὶ μετὰ τῶν Βουρβονιστῶν, ἰδίως δὲ μετὰ τοῦ δουκὸς Δαλβέργου, τοῦ βαρόνου Λουδοβίκου καὶ τοῦ Βιτρόλλου· καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι ἀνήκοντες εἰς τὴν παλαιὰν ἀριστοκρατίαν, ὑπηρέτησαν ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα, ἀλλ' ἔπειτα δυσαρεστηθέντες συνενοήθησαν μετὰ τῶν πριγκήπων Βουρβόνων καὶ τῶν μεταναστατῶν Γάλλων καὶ ἐνήργουν δραστηρίως πρὸς ἐπάνοδον τῆς παλαιᾶς δυναστείας καὶ καταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος· ἐκ τούτων ὁ δοὺξ Δαλβέργος ἀνεχώρησε κρυφίως ἐκ Παρισίων, ἀπῆλθεν εἰς τὸ συμμαχικὸν στρατόπεδον καὶ συνενοεῖτο μετὰ τῶν Βουρβόνων.

Ἀλλ' ἐνῷ ταῦτα ἐνηργοῦντο κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ἐν Παρισίοις, οὗτος τῇ 24 Φεβρουαρίου εἰσῆλθεν, ὡς ἐρρέθη, εἰς τὴν πόλιν Τροίαν, ἀναχωρησάντων ἐκεῖθεν τῶν συμμάχων, καὶ παρευθὺς ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν τὸν ὑπασπιστὴν αὐτοῦ κόμητα Φλαχὼ, ἵνα διαπραγματευθῇ τὰ περὶ προταθείσης ἀνα-

κωχῆς, δώσας αὐτῷ ὁδηγίας νὰ παραδεχθῇ τὴν ἀνακωχὴν ἐφ' ὡρισμένων ὅρων τῆς μελλούσης συνθήκης, στηριζομένης ἐπὶ τῶν ἐν Φραγκφόρτῃ προταθέντων ὅρων, ἐπὶ τούτῳ καὶ ὁ συμμαχικὸς στρατὸς νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὁρίων τούτων. Ἀφιχθεὶς δὲ ὁ ἀπεσταλμένος οὗτος εἰς τὸν προσδιωρισμένον τόπον τῆς συνεντεύξεως εὗρεν ἐκεῖ ἐκ μὲν τῆς Ῥωσσίας τὸν Σουβάλωφ, ἐκ τῆς Πρωσσίας τὸν Ῥὼς καὶ ἐκ τῆς Αὐστρίας τὸν Λαγγενώ· συζητήσεως δὲ γενομένης περὶ ἀνακωχῆς καὶ περὶ τῶν ὅρων αὐτῆς, οἱ τρεῖς οὗτοι ἀπεσταλμένοι τῶν συμμάχων εἶπον ὅτι αἱ ὁδηγίαι των περιορίζονται μόνον εἰς τὴν ἀνακωχὴν οὐχὶ δὲ καὶ περὶ τῶν ὅρων αὐτῆς. Ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Ναπολέοντος ἐζήτησε μικρὰν προθεσμίαν ὅπως ζητήσῃ νέας ὁδηγίας παρὰ τοῦ Ναπολέοντος, εὐθὺς δὲ ἔγραψεν εἰς αὐτὸν περὶ τῶν διατρεχόντων. Ὁ δὲ Ναπολέων, ἐννοήσας ὅτι οἱ σύμμαχοι μᾶλλον ἐζήτουν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἀνακωχῆς ἵνα συναθροίσωσι τὸν διεσκορπισμένον στρατόν των ἢ νὰ παραχωρήσωσι τὰ φυσικὰ ὅρια τῆς Γαλλίας, θέλων δὲ ἀφ' ἑτέρου νὰ μὴ παύσωσιν αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις, ἔγραψεν εἰς τὸν ἀπεσταλμένον του, ὅτι οὗτος μὲν νὰ ἐξακολουθῇ τὴν περὶ τούτων συζήτησιν, αὐτὸς δὲ θέλει ἀναλάβει τὰς ἐχθροπραξίας, διότι δὲν ἤθελε νὰ ὀπισθοδρομήσῃ ἐκ τῶν πολεμικῶν προόδων του.

Ἐν δὲ τῷ συμμαχικῷ στρατοπέδῳ ὑπῆρχον διενέξεις· ὁ διοικητὴς τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ πρίγκηψ Σβαρζεμβέργος, ἐπιθυμῶν τὴν ἀνακωχὴν τῶν ὅπλων καὶ ἑπομένως τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης, ἐνῷ προσήγγιζεν εἰς Παρισίους, ὑπεχώρησε μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ· ἀλλ' οἱ Πρῶσσοι, παρατύροντες καὶ τοὺς Ῥώσσους, ἐκραύγαζον κατ' αὐτοῦ, λέγοντες ὅτι οὗτος, καθὸ Αὐστριακὸς, ἔχων συμπαθείας πρὸς τὸν γαμβρὸν τοῦ αὐτοκράτορός του, προδίδει τὰ συμφέροντα τῶν συμμάχων, διὸ καὶ ὑποχωρεῖ, ἀντὶ νὰ πορευθῇ κατ' εὐθεῖαν εἰς Παρισίους· τὰ αὐτὰ ἔλεγον οὗτοι καὶ περὶ τοῦ Βερναδότου, ὅτι καὶ οὗτος, καθὸ Γάλλος, ἐπιθυμῶν νὰ γένῃ αὐτοκράτωρ τῆς Γαλλίας, δὲν συντρέχει εἰς τὴν περαίωσιν τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Οὗτοι λοιπὸν ἔλεγον ὅτι ἂν ἐνισχυθῇ ὁ στρατὸς τοῦ Βλου-

χέρου, οὗτος μόνος ἐδύνατο νὰ εἰσβάλῃ εἰς Παρισίους καὶ νὰ κυριεύσῃ τὴν πρωτεύουσαν τῆς Γαλλίας. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, κυριευόμενος ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ εἰσέλθῃ ἐν θριάμβῳ εἰς Παρισίους, ἐνδίδων εἰς τὰς προτάσεις αὐτῶν, συνεκάλεσε συμβούλιον, ἐν ᾧ, ἐκτὸς τῶν τριῶν συμμάχων ἡγεμόνων, παρίσταντο καὶ ὁ Μετερνῖχος, ὁ Νεσσελρόδος, ὁ Ἀρδεμβέργος, ὁ Καστλεράγος, ὁ πρίγκηψ Σβαρζεμβέργος καὶ οἱ πρώτιστοι τῶν στρατηγῶν αὐτῶν. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, λαβὼν πρῶτος τὸν λόγον, ὡμίλησε πικρῶς κατὰ τῆς προταθείσης ἀνακωχῆς, καὶ ἐπομένως κατὰ τοῦ συστήματος τῆς βραδύτητος· ἐπέμενε δὲ εἰς τὴν μετὰ δραστηριότητος ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, λέγων ὅτι μόνος αὐτὸς μετὰ τοῦ πιστοῦ του συμμάχου βασιλέως τῆς Πρωσσίας θέλει πράξει τοῦτο, ἐὰν οἱ ἕτεροι σύμμαχοι ἐγκατελείψωσιν αὐτόν. Ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας πειραχθεὶς ἀπήντησε μήπως καὶ οὗτος λογίζεται μεταξὺ τῶν μὴ πιστῶν συμμάχων. Ἐπομένως συνυπεσχέθησαν διὰ χειραψίας ὅτι θέλουν ἐξακολουθήσει ἀμέσως τὸν πόλεμον δραστηρίως μέχρις ἐσχάτων. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀπεφασίσθη νὰ ἐνισχυθῇ ὁ στρατὸς τοῦ Βλουχέρου, ἀποσπασθέντων ἐκ τῆς ἀρχηγίας τοῦ Βερναδόττου τῶν στρατηγῶν Βιντζιγγερόδου καὶ Βολὼφ, διοικούντων ἀμφοτέρων 50 χιλιάδας στρατευμάτων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Βερναδόττος ἤθελε δυσαρεστηθῆ ἐκ τούτου, ὁ λόρδος Καστελρεάγος ἀνεδέχθη τὴν οἰκονομίαν τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Ἡ Ἀγγλία ἐμισθοδότει ἐν Ἀννοβερίᾳ, Ὁλλανδίᾳ καὶ Βελγίῳ 50 χιλιάδας στρατοῦ, συγκειμένου ἐξ ἐθελοντῶν πολλῶν ἐθνικοτήτων. Ὁ Καστελρεάγος διέταξε τὸν στρατὸν τοῦτον νὰ τεθῇ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Βερναδόττου, ἐξ οὗ νὰ ἀποσπασθῶσιν οἱ ῥηθέντες στρατηγοὶ Βιντζιγγερόδος καὶ Βουλώφ· οὕτω λοιπὸν οἰκονομηθείσης τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ὁ Βλούχερος ἐσχημάτιζε στρατὸν ἐξ 100 χιλιάδων ἀνδρῶν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἀγγλία διετήρει δι' ἰδίων δαπανῶν ὅλους τοὺς συμμαχικοὺς στρατούς, ὁ λόρδος Καστελρεάγος προέτεινεν εἰς τοὺς συμμάχους νέαν σύμβασιν δι' ἧς ἅπαντες ὑπεχρεοῦντο ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη νὰ διατηρῶσι 250 χιλιάδας στρατοῦ, ὅστις νὰχ ρη-

σιμεύῃ καθ' ἣν περίπτωσιν ἡ Γαλλία ἤθελε προσβάλει μίαν τῶν συμμαχικῶν Δυνάμεων· προσέτι νὰ ἐγκατασταθῇ ἡ Ὁλλανδία, προσλαμβάνουσα τὸ Βέλγιον, τὸ δὲ βασίλειον τῆς Σαρδινίας νὰ προσλάβῃ τὴν Γένουαν· τοιουτοτρόπως δὲ νὰ περιορισθῇ ἡ Γαλλία εἰς τὰ στενὰ ὅρια, εἰς ἃ καὶ διέμενε μέχρι τινός. Ἡ δὲ σύμβασις αὕτη ἐγένετο παραδεκτὴ παρ' ὅλων τῶν συμμάχων καὶ ὑπεγράφη, ἐξ ἧς ἔχει τὴν πηγήν της ἡ ἱερὰ συμμαχία, ἡ διαρκέσασα πλέον τῶν 40 ἐτῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ. Ὁ λόδος Καστελρεάγος συνεπὴς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἀγγλίας, ἥτις καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις ἐπιδιώκει μόνον τὸ συμφέρον της καὶ τίποτε ἄλλο, προέτεινεν ὅτι, ἐξακολουθοῦντος τοῦ πολέμου, νὰ μὴ παύσωσι καὶ αἱ μετὰ τοῦ Ναπολέοντος διαπραγματεύσεις, διότι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης οὐδεμία ἐπίσημος πρᾶξις ἐγένετο κατὰ τῆς δυναστείας αὐτοῦ. Διετάχθησαν λοιπὸν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων Δυνάμεων νὰ προσκαλέσωσι τὸν Κωλαιγκοῦρτον καὶ νὰ τῷ κοινοποιήσωσιν ὅτι καὶ οὗτος δύναται νὰ προτείνῃ τροπολογίας ἐπὶ τῶν προταθέντων ὑπ' αὐτῶν περὶ συνθήκης ὅρων, ἀλλὰ μέχρις ὡρισμένης ἐποχῆς, παρελθούσης δὲ ταύτης, νὰ κηρύξωσι τὰς διαπραγματεύσεις διαλελυμένας.

Ἐν τοσούτῳ ὁ Βλούχερος, μετὰ τὴν ἐν Βωσσᾶν τῇ 14 Φεβρουαρίου παντελῆ ἥττάν του, εἰδοποιηθεὶς ὅτι ἐνισχύεται ὁ στρατός του ἐκ 50 χιλιάδων ἀνδρῶν ὑπὸ τοὺς στρατηγούς Βιτζιγγερόδον καὶ Βουλὼφ, ὅτι οὗτοι ἤδη ἤρχοντο ἵνα ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ, καὶ ὅτι τῷ ἐδόθη πᾶσα πληρεξουσιότης εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του, ἐπιθυμῶν δὲ πρῶτος πάντων οὗτος νὰ εἰσέλθῃ εἰς Παρισίους, ἐστράτευσε τῇ 24 Φεβρουαρίου, διαβὰς τὸν ποταμὸν Ὦβον καὶ ἐπορεύετο πρὸς τὴν πόλιν Σεζάνην πρὸς συνάντησιν τῶν πρὸς αὐτὸν ἐρχομένων στρατηγῶν· αἰσθανόμενος ὅμως εἰς ποῖον κίνδυνον ἐξετίθετο, εἰδοποίησε τὸν Σβαρζεμβέργον ἵνα, χρείας τυχούσης, ὑποστηρίξῃ αὐτόν. Τῇ 25 λοιπὸν πορευόμενος συνήντησε τοὺς στρατηγοὺς Μαρμῶντα καὶ Μορτιέρον, οἵτινες μὴ ἔχοντες ἱκανὰς δυνάμεις ἵν' ἀντισταθῶσιν, ὑπεχώρησαν· κατόπιν δὲ αὐτῶν ἐπορεύετο καὶ οὗτος ἵνα δια-

κόψῃ τὴν πορείαν αὐτῶν καὶ τοὺς καταπολεμήσῃ, διότι οὗτος μὲν εἶχε συναθροίσει τότε 50 χιλιάδας στρατοῦ, ἐνῶ ἀμφότεροι οἱ στρατάρχαι οὗτοι δὲν εἶχον πλέον τῶν 14 χιλιάδων. Ἀλλ' ἀφοῦ εἰς μάτην τρεῖς κατὰ συνέχειαν ἡμέρας κατεδίωξεν αὐτούς, ἀπομακρυνθεὶς ἐκ τῆς κυρίας προθέσεώς του, ἤτις ἦτο νὰ προσεγγίζῃ εἰς Παρισίους, οἱ στρατάρχαι οὗτοι, τῇ 27 Φεβρουαρίου, ἐξαπατήσαντες αὐτὸν, διὰ νυκτὸς διέβησαν ἐνώπιόν του καὶ κατέλαβον ὀχυρὰν θέσιν, ὅθεν ἐδύναντο νὰ ὑπερασπίζωσι τὴν πρὸς τοὺς Παρισίους ὁδὸν, κειμένην παρὰ τὸν ποταμὸν Οὖρκ ὄπισθεν τοῦ Μάρνου ποταμοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ εἰδοποίησαν τὸν Ναπολέοντα περὶ τούτου, καὶ συνάμα τὸν ἐν Παρισίοις διαμένοντα ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωσὴφ, ὅπως πέμψῃ εἰς αὐτοὺς ὅσας ἐπικουρίας ἐδύνατο πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πρωτευούσης.

Ὁ Ναπολέων, μαθὼν τῇ 25 Φεβρουαρίου περὶ τῶν παρὰ τὸν Μάρνην ποταμὸν κινημάτων τοῦ Βλουχέρου, γνωρίζων δὲ τὴν οἴησιν τοῦ στρατηγοῦ τούτου, δὲν ἀμφίβαλλεν ὅτι ὁ στρατηγὸς οὗτος ὑπέπεσε πάλιν εἰς ἀπερισκεψίας ἐκ τῶν ὁποίων, ὡς καὶ ἄλλοτε, ἤθελεν ὑποστῆ πολλὴν βλάβην· διὸ ἐξέδωκε τὰς περὶ τούτου διαταγάς του εἰς τὸν ὑπ' αὐτὸν στρατόν· ἡ δὲ πρόθεσίς του ἦτο νὰ καταλείψῃ μέρος τῶν στρατευμάτων του εἰς τὴν πόλιν Τροΐαν, αὐτὸς δὲ κρυφίως νὰ πορευθῇ μετὰ 30 χιλιάδων στρατοῦ ὄπισθεν τοῦ Βλουχέρου καὶ νὰ προκαταλάβῃ αὐτὸν, ὥστε, ἐὰν οὗτος προεχώρει πρὸς τοὺς Παρισίους, νὰ εὕρῃ ἔμπροσθέν του τοὺς στρατάρχας Μαρμῶντα καὶ Μορτιέρον, ἐὰν πρὸς τὴν Τροΐαν, ν' ἀπαντήσῃ τὰ ἐκεῖ καταλειφθέντα στρατεύματα, ὄπισθεν δὲ νὰ τὸν καταδιώκῃ αὐτὸς ὁ Ναπολέων· οὕτω δὲ νὰ τὸν στενοχωρήσῃ πανταχόθεν καὶ νὰ τὸν καταστρέψῃ.

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του δὲ ἐκ τῆς πόλεως Τροΐας διὰ τὴν μελετωμένην ἐπιχείρησιν ταύτην, ἐνησχολήθη εἰς τὰ κυβερνητικὰ ἔργα. Ἡ στρατολογία μὲ ὅλας τὰς προσπαθείας τῶν διαφόρων ἀρχῶν, δὲν ὑπερέβη τὰς 120 χιλιάδας, ἀντὶ τῶν 300 χιλιάδων τῶν προσδιορισθεισῶν διὰ νόμου, ὥστε ὁ στρατὸς δὲν ἐλάμβανε τοῦ λοιποῦ νεοσυλλέκτους εἰμὴ πολὺ ὀλίγους· μάλιστα δὲ ἐκ τῶν λεηλατηθεισῶν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐπαρχιῶν

οὐδεὶς νεοσύλλεκτος ἤρχετο. Ὅθεν ὁ Ναπολέων διέταξεν ὥστε ἀδιακρίτως οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, οἱ δυνάμενοι νὰ φέρωσιν ὅπλα νὰ συλλαμβάνωνται καὶ στέλλωνται εἰς τὸν στρατὸν, ἐπὶ λόγῳ ὅτι θέλει τοὺς μετατοπίσει, ἵνα μὴ βλάπτωνται ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, τοὺς δὲ ἐθνοφύλακας τῶν ἄλλων μερῶν νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ στρατοῦ, ἐπὶ λόγῳ ὅτι θέλουν ἀφεθῆ, ἅμα παρελθόντος τοῦ κινδύνου τῆς πατρίδος. Ἔγραψε δὲ καὶ εἰς τὴν σύζυγον καὶ ἀδελφούς του νὰ μὴ ταράττωνται, οὐδὲ νὰ φοβῶνται, ἀλλὰ νὰ ἐκτελῶσι τὰ παραγγελίας του, ἐμπιστευόμενοι εἰς αὐτὸν, διότι ἐντὸς ὀλίγου θέλει ἀποδιώξει τοὺς συμμάχους πέραν τοῦ Ῥήνου.

Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἀπόφασιν τῶν συμμάχων οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν συνηθροίσθησαν τῇ 24 Φεβρουαρίου ἐν τῇ πόλει Λυσιγνὺ καὶ συνεζήτουν ὅτι ἐν περιπτώσει παραδοχῆς τῆς ἀνακωχῆς ἐποῖα ἤθελον εἶσθαι τὰ διαχωρίζοντα τοὺς διαμαχομένους στρατοὺς ὅρια. Ὁ Ναπολέων εἶχε διατάξει τὸν ἀπεσταλμένον αὐτοῦ ὑπασπιστήν του Φλαχὼ νὰ ἐξακολουθῇ τὰς συζητήσεις καὶ νὰ ἐνδίδῃ ὅσον πρέπει εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν συμμάχων. Ὁ δὲ Κωλαιγκοῦρτος συνεβούλευε τὸν Ναπολέοντα νὰ μὴ ἐμμένῃ εἰς τοὺς ἐν Φραγκφόρτῃ τεθέντας ὅρους, ἀλλὰ νὰ συντάξῃ ἕτερον σχέδιον συνθήκης, ὅπερ καὶ ἐζήτουν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων. Ὁ Ναπολέων ὅμως ἀνέβαλε τὴν ἀποστολὴν τοῦ ζητουμένου σχεδίου, ἐλπίζων νὰ προξενήσῃ πρῶτον πλοίονας βλάβας εἰς τοὺς συμμάχους καὶ μετὰ ταῦτα νὰ προτείνῃ τοὺς περὶ συνθήκης ὅρους, ὥστε οὗτοι νὰ ὦσιν ἠναγκασμένοι νὰ παραδεχθῶσιν αὐτούς.

Ταῦτα λοιπὸν πράττων καὶ διαλογιζόμενος ὁ Ναπολέων ἀνεχώρησε τῇ 27 Φεβρουαρίου ἀπὸ πρωΐας ἐκ Τροΐας, διέβη τὸν ὦβον ποταμὸν εἰς Ἀρσὶ, καὶ διενυκτέρευσε κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα εἰς τὴν οἰκίαν χωρικοῦ τινος ἱερέως, ὅστις ὑπεδέχθη αὐτόν τε καὶ ὅλον τὸ ἐπιτελεῖόν του ἐντὸς τοῦ πενιχροῦ κελλίου του, ἐν ᾧ συνέφαγε λιτῶς μὲν ἀλλ' εὐθύμως μετὰ τῶν παρ' αὐτῷ· ἅπαντες δὲ ἐκοιμήθησαν ἐπὶ τῶν εὑρεθέντων καθισμάτων καὶ ἐπὶ τῶν ἀχύρων, ὄντες εὔθυμοι, διαλογιζόμενοι ὅτι θέλουν κα-

ταστρέψει τὸν Βλούχερον. Τῇ ἐπιούσῃ, 22 Φεβρουαρίου, ἐγερθεὶς λίαν πρωΐ ἐπορεύετο, ὡς καὶ τῇ προτεραίᾳ, ἀλλὰ διελογίζετο ὁποίαν ὁδὸν ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ· διότι ὑπῆρχον δύο ὁδοὶ φέρουσαι αὐτὸν εἰς τὸν Βλούχερον, ἡ μὲν διὰ τῆς Σεζάννης καὶ ἡ ἑτέρα διὰ τῆς Μεώ, διὰ ταύτης εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον ἤρχετο πρὸς τὸν Βλούχερον, ἀλλ' ἐξέθετεν εἰς κίνδυνον τοὺς στρατάρχας Μαρμῶντα καὶ Μορτιέρον, διὰ δὲ τῆς πρώτης ὁδοῦ βραδύτερον μὲν ἤρχετο ἀλλ' ἀσφαλέστερον. Ὁ Ναπολέων λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ὁδὸν ταύτην· διότι, ὁσάκις οὗτος προετίθετο νὰ ἐκτελέσῃ σπουδαίαν τινὰ ἐπιχείρησιν, ἐλάμβανε τὴν ἀσφαλεστέραν ὁδὸν, ὡς ἔχων τὴν ἐπιδεξιότητα νὰ συνδυάζῃ τὴν τόλμην μὲ τὴν φρόνησιν, ἐνὶ λόγῳ ἦτο τολμηρὸς ἅμα καὶ συνετός. Δυστυχῶς ὅμως μόνον ἐν πολέμῳ εἶχε τὰ προτερήματα ταῦτα, ἐνῷ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ αὐτὰ καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ του. Οὕτως ἀνεχώρησε τῇ 20 ἀπὸ πρωΐας, ἀκολουθῶν τὴν διαγραφεῖσαν ὁδὸν ταύτην.

Ὁ δὲ Βλούχερος, δαπανήσας ἐπὶ ματαίῳ πολλὰς ἡμέρας, κατέλαβε θέσιν τινὰ ἐν τῷ ποταμίῳ Οὔρκ, ἀπέναντι τῶν στρατηγῶν Μαρμῶντος καὶ Μορτιέρου· ἐξαπέστειλε δὲ κατ' αὐτῶν τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ Κλέϊστ, ὅστις ἐπανῆλθεν ἄπρακτος, καταπολεμηθεὶς ὑπ' αὐτῶν, συγχρόνως ὅτε ὁ Ἰωσὴφ ἐξαπέστειλεν ἐκ Παρισίων ἐννέα χιλιάδας στρατευμάτων πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῶν. Οἱ στρατάρχαι οὗτοι, λαβόντες τὴν ἐπικουρίαν ταύτην καὶ πληροφορηθέντες περὶ τῆς ταχείας ἀφίξεως καὶ αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος, παρεσκευάζοντο νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τοῦ Βλουχέρου, ὥστε οὗτος ἡ ἀπώλεια αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ἄφευκτος.

Ἐν τούτοις ὁ Ναπολέων, ὁδοιπορῶν συντόνως νυχθημερὸν, ἔφθασεν εἰς τὸν Μάρνην ποταμὸν, ἔνθα ἐνησχολεῖτο πρὸς διάβασιν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ. Ἐνταῦθα ἔμαθε περὶ τῆς τοποθετήσεως τοῦ Βλουχέρου καὶ περὶ τῆς κακῆς καταστάσεως τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ἥτις καὶ πραγματικῶς ἦτον τοιαύτη· διότι, μετὰ τοσαύτας καταστροφὰς, ὁ στρατὸς οὗτος, μαθὼν ὅτι κατεδιώκετο καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος, ἐκυριεύθη ὑπὸ πανικοῦ φόβου. Ὁ δὲ Ναπολέων καθ' ὅσον ἐμάνθανε ταῦτα, κατὰ τὸ-

σοῦτον ἐπέσπευδε τὴν πορείαν του. Ἐνταῦθα ὁ Ναπολέων ἔμαθεν ὅτι ὁ πρίγκηψ Σβαρζεμβέργος ἀνέλαβε τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις του. Διαλογιζόμενος λοιπὸν περὶ τούτου, συνέλαβε στρατηγικήν τινα ἰδέαν, ἥτις, ἐὰν ἐπραγματοποιεῖτο, ἤθελε προξενήσει αὐτῷ αἴσια ἀποτελέσματα. Ἐν τοῖς παραρρήνιοις καὶ τοῖς ἐν ταῖς Κάτω Χώραις φρουρίοις ὁ Ναπολέων εἶχε διαθέσιμον στρατὸν μέχρι 20 χιλιάδων, ὃν καὶ ὠνόμαζεν ἀπεθαμένον στρατόν· διελογίσθη λοιπὸν ὅτι, οἱ σύμμαχοι, ἐνασχολούμενοι εἰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις, εἶχον ἀμελήσει τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν φρουρίων τούτων· ὅθεν ἦτον εὔκολον νὰ διατάξῃ, ὥστε νὰ ἐξέλθῃ ὁ στρατὸς οὗτος ἐκ τῶν φρουρίων τούτων· ἀφοῦ δὲ καταστρέψῃ τὸν Βλουχερον, τότε νὰ συναθροίσῃ καὶ τὸν ἐκ τῶν φρουρίων ἐξελθόντα στρατὸν τοῦτον· οὕτω δὲ σχηματίζων ἰσχυρὸν στρατὸν, νὰ ἐπιπέσῃ καὶ κατὰ τοῦ πρίγκηπος Σβαρζεμβέργου. Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν ἔγραψεν εἰς τὸν στρατηγὸν Μαιζῶνα, διαμένοντα ἐν Βελγίῳ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους στρατηγοὺς τοὺς διοικοῦντας τὰς φρουρὰς τῶν φρουρίων τούτων, νὰ ἐγκαταλείψωσιν ἀπολέμους, ἄνδρας τινὰς εἰς αὐτὰς, σχηματίζοντες καὶ ἐθνοφυλακὰς πρὸς φύλαξιν αὐτῶν, οὗτοι δὲ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς στρατευμάτων νὰ ἔλθωσι καὶ νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ.

Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ναπολέων διαβιβάσας τὸν στρατόν του ἐκ τοῦ ποταμοῦ Μάρνη, τὴν νύκτα τῆς 2 πρὸς τὰς 3 Μαρτίου κατευθύνετο κατὰ τοῦ Βλουχέρου. Ἀλλ' οὗτος, ἅμα μαθὼν τὴν προσέλευσιν αὐτοῦ, ἐγκατέλειψε τὰς θέσεις του καὶ ὑπεχώρει πρὸς τὸ φρούριον Σοϊσσὸν, ἐπ' ἐλπίδι νὰ διαβῇ ἀκωλύτως τὸν ποταμὸν Αἶνσην, καὶ νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ ἐρχομένων στρατηγῶν, ὡς ἐρρέθη, Βουλὼφ καὶ Βιντζιγγερόδου. Ὁ δὲ Ναπολέων, μαθὼν τὴν ὑποχώρησιν ταύτην τοῦ Βλουχέρου, ἐπορεύετο κατόπιν αὐτοῦ· συγχρόνως καὶ οἱ στρατάρχαι Μαρμὼν καὶ Μορτίερος, ἐξελθόντες ἐκ τῶν θέσεών των, κατεδίωκον παρὰ πόδας αὐτόν· μάλιστα δὲ ὁ Μαρμὼν, τῇ 4 Μαρτίου προφθάσας τὴν ὀπισθοπορείαν τοῦ Βλουχέρου, κατεπολέμησεν αὐτὴν, φονεύων καὶ αἰχμαλωτίζων πλέον τῶν τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐκτὸς δὲ τούτων ἀκαταπαύστως συνελάμβανε πλῆθος

αἴχμαλώτων καὶ ἁμάξας ἀποσκευῆς καὶ πολεμεφοδίων. Ὁ Ναπολέων, πληροφορούμενος περὶ τῆς πορείας τοῦ Βλουχέρου, ἐστενοχώρει πανταχόθεν αὐτὸν, μὴ ἔχοντα εἰμὴ μίαν μόνην ὁδὸν πρὸς σωτηρίαν του, αὕτη δὲ ἦτο ἡ διὰ τοῦ ποταμοῦ Αἴνση διάβασίς του· ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς ἐμποδίζετο ἀπὸ τοῦ ἐκεῖ φρουρίου Σοϊσσὸν, ἐν ᾧ ὑπῆρχε γαλλικὴ φρουρά· ἐνταῦθα λοιπὸν ἦτον ἠναγκασμένος ὁ Βλούχερος νὰ σταθῇ καὶ νὰ συνάψῃ μάχην, ἔχων ἐκ τῶν νώτων ἕνα ποταμὸν δυσδιάβατον, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν Μάρτιον, καὶ ἀπέναντι αὐτοῦ 55 χιλιάδας γαλλικοῦ στρατοῦ, καὶ διοικουμένου ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος, ἐνῷ οὗτος εἶχε μόνον 45 χιλιάδας. Οὕτω λοιπὸν ἡ καταστροφὴ τοῦ Βλουχέρου ἐφαίνετο ἄφευκτος. Ταῦτα λοιπὸν διαλογιζόμενος ὁ Ναπολέων, ἦτο πλήρης χαρᾶς καὶ ἐλπίδος καὶ ἐπέσπευδε τὴν πορείαν του, ὅτε αἴφνης ἔμαθεν ὅτι τὸ φρούριον Σοϊσσὸν, παρεδόθη.

Ἰδοὺ δὲ τί συνέβη εἰς Σοϊσσόν· τὸ φρούριον τοῦτο κείμενον παρὰ τὸν Αἴνσην συνεδέετο μετὰ τοῦ ποταμοῦ τούτου διὰ λιθοκτίστου γεφύρας, ἐξ ἧς ἦτον ἡ διάβασις τοῦ ποταμοῦ τούτου. Ὁ Ναπολέων, γνωρίζων τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως ταύτης, εἶχε διατάξει πρὸ πολλοῦ νὰ κατεδαφισθῶσιν αἱ πέριξ αὐτοῦ οἰκίαι καὶ κτίρια καὶ νὰ καταστραφῇ ἡ ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου γέφυρα δι' ὑπονόμων. Φρούραρχος αὐτοῦ ἦτο διωρισμένος ὑποστράτηγός τις, καλούμενος Μορὼ (οὗτος οὐδεμίαν συγγένειαν εἶχε μὲ τὸν περίφημον στρατηγὸν Μορὼ) μετὰ φρουρᾶς χιλίων στρατιωτῶν Πολωνῶν. Ὁ στρατηγὸς Βουλὼφ ἐρχόμενος ἐκ Βελγίου ἵνα ἑνωθῇ, ὡς ἐρρέθη, μὲ τὸν Βλούχερον, ἔφθασε τῇ 1 Μαρτίου ἐκ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Αἴνση καὶ εὐθὺς προσέβαλε τὸ φρούριον Σοϊσσὸν, διότι ὁ φρούραρχος αὐτοῦ οὔτε τὴν γέφυραν κατέστρεψεν, ἀλλ' οὔτε τὰ πέριξ τοῦ φρουρίου κτίρια κατεδάφισεν, οὔτε ἐπεμελήθη τὴν ὀχύρωσιν αὐτοῦ· τοῦτο δὲ οὐχὶ ὅτι ἔπραξεν οὗτος ἐκ προδοσίας, ἀλλ' ἐξ ἀδρανείας καὶ ἀμελείας. Τὸ φρούριον τοῦτο μ' ὅλα ταῦτα ἐδύνατο νὰ ἀνθέξῃ ἐπὶ τέσσαρας καὶ πέντε ἡμέρας, μάλιστα δὲ ὁ ἐκεῖ παρευρεθεὶς ἀντισυνταγματάρχης τοῦ μηχανικοῦ Σαὶντ Ἱλαρίων ἐγνωμοδότησεν, ὅτι τὸ φρούριον ἐδύνατο νὰ ἀνθέξῃ ἐπὶ δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας, οἱ δὲ Πολωνοὶ

στρατιῶται οἱ φρουροῦντες ἐνταυτῷ ἐπέμενον νὰ μὴ παραδοθῶσι μέχρις ἐσχάτων. Ὁ φρούραρχος ὅμως φοβηθεὶς ἐκ τῶν κηρυγμάτων τοῦ στρατηγοῦ Βουλὼφ, ἀπειλῶν ὅτι θέλει διαπεράσει ὅλην τὴν φρουρὰν ἐν στόματι μαχαίρας, ἂν δὲν παραδώσῃ τὸ φρούριον, εὐθὺς ἤρχισε νὰ συνθηκολογῇ, προτείνων πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ ἐξέλθῃ μετὰ τοῦ πυροβολικοῦ του. Ὁ στρατηγὸς Βοροντζὼφ, ὅστις ἦτο παρὼν εἰς τὰς περὶ παραδόσεως τοῦ φρουρίου διαπραγματεύσεις, εἶπε γελῶν ῥωσσιστί· «Εἴπετε εἰς τὸν »φρούραρχον νὰ μᾶς παραδώσῃ τὸ φρούριον εὐθὺς, καὶ ἂς λάβῃ »προσέτι καὶ τὸ ἰδικόν μας πυροβολικὸν, ἀρκεῖ εἰς ἡμᾶς νὰ γε»νῶμεν κύριοι τῆς διαβάσεως τοῦ ποταμοῦ Αἴνση. » Οὕτω λοιπὸν παρεδόθη τὸ φρούριον τοῦτο τῇ 3 Μαρτίου, ἡ δὲ φρουρὰ ἐξῆλθε μεθ' ὅλων τῶν στρατιωτικῶν τιμῶν. Ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς παραδόσεως τοῦ φρουρίου τούτου, ὁ μὲν φρούραρχος δικασθεὶς κατεδικάσθη εἰς θάνατον, ὁ Ναπολέων ἀπώλεσε τὴν αὐτοκρατορίαν του, ἡ δὲ Γαλλία ἀπώλεσε τὸ μεγαλεῖόν της καὶ ὑστερήθη τῶν φυσικῶν ὁρίων της. Τῇ ἑπομένῃ ἡμέρᾳ, 4 Μαρτίου, ἀφίχθη ἐκεῖσε καὶ ὁ Βλούχερος, διέβη τὸν ποταμὸν καὶ ἐνώθη μετὰ τοῦ Βουλὼφ καὶ Βιντζιγγερόδου· ἅπαντες οὗτοι σχηματίσαντες 100 χιλιάδας στρατοῦ ἐσώθησαν ἐκ τῶν ὀνύχων τοῦ Ναπολέοντος, ὅστις ἤθελε καταστρέψει ὅλους αὐτοὺς, τὸν ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου· διότι, ἂν τὸ φρούριον δὲν παρεδίδετο, ὁ πέραν τοῦ ποταμοῦ Αἴνση φθάσας ῥωσσικὸς στρατὸς δὲν ἐδύνατο νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ Ναπολέων ἤθελε προκαταλάβει τὸν Βλούχερον παρὰ τὸν ποταμὸν Αἴνσην, καὶ σχεδὸν παρουσίᾳ τοῦ ἐκ τῆς ἑτέρας ὄχθης ῥωσσικοῦ στρατοῦ ἤθελε καταστρέψῃ αὐτὸν, μετὰ δὲ ταῦτα ἤθελε διαβῇ τὸν ποταμὸν καὶ καταπολεμήσει καὶ αὐτόν· ὕστερον δὲ ἤθελεν ἑνώσει ὅλον τὸν στρατόν του καὶ καταπολεμήσει καὶ τὸν Σβαρζεμβέργον, καὶ οὕτως ἐντὸς ὀλίγου ἤθελεν ἀποδιώξει ὅλον τὸν συμμαχικὸν στρατὸν ἐκ τῆς Γαλλίας καὶ μεταβάλει τὰ πάντα· δυστυχῶς ὅμως ἄλλως πως ἀπεφάσισε ταῦτα ἡ θεία Πρόνοια.

Ὁ Ναπολέων, μαθὼν τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου Σοϊσσὸν, ἔγραψε τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν·

Ἐν Φίσμῃ τῇ 5 Μαρτίου 1814.

« Ὁ ἐχθρὸς ἦτο λίαν τεθορυβημένος· ἡμεῖς δὲ ἠλπίζομεν »σήμερον νὰ ἀπολαύσωμεν τοὺς καρποὺς τῶν τόσων ἡμε»ρῶν κόπων μας, ὅτε ἡ προδοσία, ἢ ἡ ἀνοησία τοῦ φρουράρχου »τοῦ Σοϊσσόν παρέδωκεν αὐτῷ τὸ φρούριον τοῦτο. »

« Τῇ 3 Μαρτίου περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐξῆλθε τοῦ φρου»ρίου μετὰ τῶν στρατιωτικῶν τιμῶν, προσλαβὼν καὶ 4 πυ»ρόβολα. Συλλάβετε τὸν ἄθλιον τοῦτον, ὡς καὶ τὰ μέλη τοῦ πο»λεμικοῦ συνεδρίου, διατάξετε νὰ δικασθῶσιν ὑπὸ στρατοδικείου, »συγκειμένου ὑπὸ στρατηγῶν, καὶ πρὸς θεοῦ, ἐνεργήσατε ὥστε »νὰ τουφεκισθῶσιν ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν ἐν τῇ πλατείᾳ »τῆς Γρέβης! Ὑπάρχει καιρὸς εἰσέτι πρὸς παραδειγματισμόν. Ἡ »ἀπόφασις νὰ ἦναι καλῶς ἠτιολογημένη, νὰ τυπωθῇ, νὰ τοιχο»κολληθῇ καὶ σταλῇ πανταχοῦ. Εἶμαι ἠναγκασμένος νὰ ἔχω »μίαν κινητὴν γέφυραν διὰ νὰ διαβῶ τὸν Αἶνσην· τοῦτο μὲ βρα»δύνει τριάκοντα ἕξ ὥρας καὶ μὲ συγχίζει πολύ. »

Ἐν τούτοις ὁ Ναπολέων ἔμαθε τῇ 5 Μαρτίου ὅτι μόνον τὸ φρούριον Σοϊσσὸν παρεδόθη, οὐχὶ ὅμως ὅτι καὶ ὁ Βλούχερος ἐνισχύθη ἐκ 50 χιλιάδων στρατοῦ· διὸ ἐνόμιζεν ὅτι μόνον δύο ἢ τριῶν ἡμερῶν βραδύτης ἤθελε προξενηθῇ αὐτῷ μέχρις οὗ προφθάσῃ τὸν Βλούχερον. Οὐδόλως λοιπὸν ταραχθείς, ἀπεφάσισε νὰ διαβῇ διὰ κινητῶν γεφυρῶν τὸν ποταμὸν Αἶνσην εἰς τρία μέρη, μετὰ δὲ ταῦτα νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς μελε»τωμένης προθέσεώς του, οὐδὲ ἐδύνατο ν' ἀλλάξῃ τὸ σχέδιόν του, καταλιμπάνων τὸν Βλούχερον καὶ πορευόμενος κατὰ τοῦ Σβαρ»ζεμβέργου, διότι τότε ὁ Βλούχερος ἤθελεν ἔλθει κατ' αὐτοῦ· ἔ»πρεπεν ἄρα πρῶτον νὰ πολεμήσῃ τοῦτον, καὶ ἔπειτα τὸν Σβαρ»ζεμβέργον.

Τῇ 5 καὶ τῇ 6 Μαρτίου λοιπὸν διέβη ὁ στρατὸς τοῦ Να»πολέοντος τὸν Αἶνσην ποταμόν, μάλιστα δὲ κυριεύσας καὶ μίαν λιθόκτιστον γέφυραν, ἡχμαλώτισε δύο χιλιάδας Ῥώσσων πεζῶν καὶ ἑκατοστύας τινὰς Κοζάκων. Ὁ Ναπολέων μαθὼν τὸν μικρὸν θρίαμβον τοῦτον ἔκραξε, « Τοῦτο εἶναι μικρὸν καλὸν πρὸς ἀποζη-

μίωσιν μεγάλου κακοῦ.» Αλλὰ δὲν εἶχεν οὕτω· διότι τὸ μικρὸν τοῦτο καλὸν οὐδὲν ἀποτέλεσμα εἶχεν, ἐνόσῳ δὲν ἐδύνατο νὰ πολεμήσῃ τὸν Βλούχερον· ἔχοντα ἤδη ἑκατὸν χιλιάδας στρατοῦ· μ' ὅλον τοῦτο ἔπρεπε νὰ ἔλθῃ εἰς μάχην, διότι ἄνευ τούτου δὲν ἐδύνατο νὰ πορευθῇ κατὰ τοῦ Σβαρζεμβέργου, οὐδὲ ἐδύνατο νὰ συναθροίσῃ, ὡς ὑπελόγιζε, τὰς φρουρὰς τῶν φρουρίων, πρὶν ἢ καταπολεμήσῃ τὸν Βλούχερον, διότι ἄλλως οὗτος ἤθελε προσβάλει τὰς πλευρὰς αὐτοῦ· ἔπρεπε λοιπὸν ἀφεύκτως νὰ συνάψῃ μάχην, ἀδιαφορῶν περὶ τοῦ ἀποτελέσματος αὐτῆς.

Ὁ δὲ Βλούχερος, ἅμα ἑνωθεὶς μετὰ τῶν στρατηγῶν Βιντζιγερόδου καὶ Βουλὼφ, διαβὰς τὸν ποταμὸν Αἶνσην, κατέλαβε διὰ τῶν στρατηγῶν Σάκκεν καὶ Βοροντζὼφ τὸ ἐπέναντι τοῦ ποταμοῦ τούτου ἐκτεταμένον ὀροπέδιον τῆς Κραόννης, ὡς καὶ τὴν πόλιν Κραόνναν· εἶτα δὲ συναθροίσας ὅλον τὸ ἱππικὸν, ῥωσσικόν τε καὶ πρωσσικόν, συγκείμενον ἐκ 12 χιλιάδων ἱππέων, καὶ δώσας τὴν διοίκησιν αὐτοῦ εἰς τὸν στρατηγὸν Βιντζιγερόδον, ὡς τὸν ὁρμητικώτερον πάντων, ἐτοποθετήθη μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν λοιπῶν στρατευμάτων εἰς τὴν ἑτέραν πλευρὰν τοῦ ὀροπεδίου τούτου, ἵνα, ἅμα προσβαλόντος τοῦ Ναπολέοντος τὸ ὀροπέδιον, ὁ Βιντζιγερόδος μεθ' ὅλου τοῦ ἱππικοῦ τούτου νὰ ἐπιπέσῃ κατ' αὐτοῦ, καὶ ἑπομένως καὶ αὐτὸς ὁ Βλούχερος μετὰ τοῦ πεζικοῦ του. Ταῦτα δὲ πάντα ὀρθῶς ὑπελογίσθησαν καὶ ἐσχεδιάσθησαν ὑπὸ τοῦ Βλουχέρου, ἀλλ' ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιὼν, κακῶς ἐξετελέσθησαν· διότι μέχρις οὗ ὁ Βιντζιγερόδος συναθροίσῃ τὸ πολυάριθμον τοῦτο ἱππικὸν, ὁ Ναπολέων ἐκυρίευσε τὸ ὀροπέδιον, ὡς συνέβη, ἡ δὲ ἡμέρα ἐκείνη παρῆλθεν.

Ἐν τοσούτῳ τῇ 6 Μαρτίου ὁ Ναπολέων ἀπὸ πρωΐας διαβὰς τὸν Αἶνσην, καὶ μαθὼν τὴν ἕνωσιν τοῦ Βλουχέρου μετὰ τῶν ῥωσσικῶν στρατευμάτων, ἠθέλησε νὰ ἀποπειραθῇ προσβολῆς τινος κατὰ τοῦ ὀροπεδίου τῆς Κραόννης, συγχρόνως διέταξε καὶ τὴν κυρίευσιν καὶ αὐτῆς τῆς πόλεως Κραόννης, ἥτις ἔχουσα μικρὰν φρουρὰν ἠλώθη ἀναιμωτί. Μετ' ὀλίγον οἱ στρατάρχαι Νέϋ καὶ Βίκτωρ ἀπεπειράθησαν νὰ κυριεύσωσι τὰς ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου θέσεις, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀπώλειαν ἀνδρῶν τινων, παρα-

τηρήσαντες ὅτι ἀπητεῖτο ἰσχυρὰ προσβολὴ ἵνα κυριευθῶσιν αἱ θέσεις αὗται, τουτέστι νὰ συναφθῇ καρτερὰ μάχη· ἵνα λοιπὸν μὴ ἐπὶ ματαίῳ χύνεται ἀνθρώπινον αἷμα, ἐστρατοπέδευσαν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὀροπεδίου τούτου.

Διαφόρους προθέσεις συνέλαβε κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὁ Ναπολέων περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἔπρεπε νὰ πολεμήσῃ τὸν Βλούχερον· διότι δὲν ἤρκει νὰ νικήσῃ αὐτὸν, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἐμποδίσῃ καὶ τὴν μετὰ τοῦ Σβαρζεμβέργου ἕνωσιν αὐτοῦ· διότι ἄλλως, οὗτος ἐσχημάτιζε στρατὸν ἐκ 200 χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ ἐπορεύετο εἰς Παρισίους. Μετὰ πολλὰς λοιπὸν σκέψεις ἀπεφάσισε νὰ προσβάλῃ τὰ παρ' αὐτῶν κατεχόμενα ὑψώματα, καὶ ἀφοῦ κυριεύσῃ αὐτὰ, νὰ ἀπωθήσῃ τούς τε Ῥώσσους καὶ Πρώσσους; μακρὰν τῶν Παρισίων. Ὅθεν τῇ δεκάτῃ ὥρᾳ τῆς πρωΐας κατὰ διαταγήν του ὁ Νέϋ προσέβαλε τὰς θέσεις τοῦ Σάκκεν, ἔχων ἐσχηματισμένον τὸ πεζικόν του εἰς δύο φάλαγγας, καὶ ἐπορεύετο κατὰ τοῦ ἀθρόως τοποθετηθέντος ῥωσσικοῦ πυροβολικοῦ. Οἱ στρατιῶται τοῦ Νέϋ ἦσαν μὲν νεοσύλλεκτοι, ἀλλ' ὁρμητικοὶ ὄντες, καταφρονήσαντες τὸ ῥωσσικὸν πυροβολικὸν, ἐξηρεύγον τρομερὸν πῦρ κατ' αὐτῶν, ἔφθασαν μέχρι τῶν ὑψωμάτων τοῦ ὀροπεδίου, ἀλλὰ τὸ ῥωσσικὸν πεζικὸν προσέβαλεν αὐτοὺς ἐκ τοῦ σύνεγγυς διὰ σφοδροῦ πυρὸς καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν. Ὁ Νέϋ ὅμως, μὴ θέλων ν' ἀποδοθῇ ἡ ἀποτυχία τοῦ κινήματος τούτου εἰς τὴν δηλείαν τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατευμάτων, συναθροίζει αὐτὰ εἴς τινα παρακειμένην φάραγγα καὶ διεγείρει τὴν φιλοτιμίαν των διὰ ζωηρῶν ἐκφράσεων, ἐπομένως σχηματίζει ἅπαντα τὰ στρατεύματα ταῦτα εἰς μίαν μόνον φάλαγγα πυκνὴν, ἣν καὶ ὁδηγεῖ δρομαίως ἐκ νέου κατὰ τῶν Ῥώσσων, καὶ κυριεύει ἐν ἀκαρεῖ τὰς θέσεις αὐτῶν. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ Σάκκεν συναθροίζει τὰ ἐγκαταλείψαντα τὰς θέσεις ταύτας στρατεύματά του καὶ ἔρχεται νὰ ἀναλάβῃ αὐτάς. Ἀλλ' εἰς μάτην, διότι ἀποκρουσθεὶς σφοδρῶς ὑπὸ τῶν κατεχόντων αὐτὰς Γάλλους ὑποχωρεῖ. Ἐκ δεξιῶν δὲ τῶν θέσεων τούτων καὶ ὁ Μορτιέρος προχωρῶν ἐκυρίευσε τὰς ἐκεῖ κατεχομένας ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν θέσεις. Οὕτω δὲ ὁ Ναπολέων, γενόμενος κύριος τοῦ ὀροπεδίου τούτου, ἦλθε καὶ

αὐτὸς ἐκεῖ μετὰ τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ἔλιπεν ὅμως τὸ πυροβολικὸν αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἐβράδυνεν εἰς τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ. Ἐπομένως διέταξε τὸ ἱππικόν του νὰ καταδιώξῃ τὸ ῥωσσικὸν πεζικόν. Πάραυτα λοιπὸν ἔλον τὸ γαλλικὸν ἱππικὸν, σχηματισθὲν εἰς πολλὰς φάλαγγας προσβολῆς, ἐπέπεσε κατὰ τοῦ ῥωσσικοῦ πεζικοῦ, ἐσχηματισμένου ἔντος εἰς τετράγωνα, ἐξ ὧν πολλὰ διέλυσεν· ἅμα ὅμως προχωρῆσαν, προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ ὄπισθεν αὐτοῦ ἱσταμένου ῥωσσικοῦ πυροβολικοῦ, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Τότε δὲ τὸ ῥωσσικὸν ἱππικόν, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε ἔμενεν ἐν ἀπραξίᾳ, προσβάλλει τὸ γαλλικὸν ἱππικόν, ἀλλὰ μετὰ τοσαύτης ὁρμῆς, ὥστε διαπερῶν μεταξὺ τῶν κενῶν διαστημάτων τῶν Γάλλων ἱππέων, ἐπέπεσε κατὰ τῶν ὄπισθεν αὐτῶν ἱσταμένων πεζῶν, οἵτινες θορυβηθέντες, ἔφευγον ἀτάκτως ἔντρομοι εἰς τὴν παρακειμένην φάραγγα, ἔνθα πρὸ ὀλίγου ἦ αν. Ὁ Νεῦ εἰς μάτην θέλει νὰ ἐμψυχώσῃ αὐτοὺς διὰ λόγων· οὐδεὶς ἀκούει αὐτὸν, ἅπαντες ὡς τρομαγμένα πρόβατα φεύγουν διότι οἱ νεοσύλλεκτοι ὅπως εἶναι ὁρμητικοὶ εἰς τὰς προσβολὰς, τοσοῦτον εἶναι δειλοὶ εἰς τὴν ἐλαχίστην ἀποτυχίαν, καὶ ὡς ζῶα ἀφηνιαζόμενοι φεύγουν. Ὁ Ναπολέων, θέλων νὰ προλάβῃ τὸ κακὸν παράδειγμα αὐτῶν, διέταξε τὸν στρατηγὸν Γρουσσὺ νὰ προσβάλῃ μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν ἱππικοῦ τὸ ἐχθρικὸν ἱππικὸν καὶ νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ. Ὁ Γρουσσὺ πάραυτα ἐφώρμησε μετὰ τοῦ ἱππικοῦ του κατὰ τῶν Ῥώσσων, ἀλλὰ παρευθὺς πληγωθεὶς ἔπεσεν ἐκ τοῦ ἵππου του· μ' ὅλον τοῦτο αἱ φάλαγγες τοῦ ἱππικοῦ του δὲν ἐδειλίασαν, ἀλλ' ἐμπόδισαν τὴν περαιτέρω προχώρησιν τῶν Ῥώσσων. Οὕτω δὲ ἐπανορθώθη ἡ φυγὴ τοῦ ὑπὸ τὸν Νεῦ πεζικοῦ. Πρὸς δὲ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ὁ στρατάρχης Βίκτωρ ἐμάχετο μετὰ δύο μεραρχιῶν πεζικοῦ κατὰ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, ἀλλὰ καὶ οὗτος πληγωθεὶς, ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τοῦ σταδίου τῆς μάχης, παραδίδων τὴν ἀρχηγίαν τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατευμάτων εἰς τὸν στρατηγὸν Σαρπεντιέρον. Ὁ Ναπολέων, παρατηρῶν ὅτι αἱ πτέρυγες τοῦ στρατοῦ του ἐκλονίζοντο, διέταξε μίαν μεραρχίαν τῆς παλαιᾶς φρου-

ρᾶς του πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῶν. Φθάσαντος δὲ καὶ τοῦ πρὸ πολλοῦ περιμενομένου πυροβολικοῦ, εὐθὺς παρετάχθησαν 80 πυρόβολα καὶ ἤρχισαν νὰ ἐξερεύγωσι τρομερὸν πῦρ κατὰ τῶν Ρώσσων, προξενοῦν πολλὴν θραῦσιν εἰς αὐτούς. Τὰ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Σάκκεν καὶ Βορονζὼφ σώματα μετά τινα ἀντίστασιν, μὴ δυνάμενα ἐπὶ πολὺ νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὸ θανατηφόρον τοῦτο πῦρ τοῦ γαλλικοῦ πυροβολικοῦ, ἐγκαταλείψαντα τὰς θέσεις των ὑπεχώρησαν· ὁ δὲ Ναπολέων εὐθὺς διέταξε τὴν καταδίωξιν αὐτῶν. Εἰς μάτην τὸ ρωσσικὸν ἱππικὸν ἀπεπειρᾶτο νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ πεζικοῦ του. Ἀμφότεροι οἱ στρατηγοὶ Σάκκεν καὶ Βορονζὼφ, οἵτινες εἶχον 50 χιλιάδας στρατοῦ, ὑπεχώρουν καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων, μέχρις οὗ, εὑρόντες παρὰ τὸν ποταμὸν ὀχυράν τινα θέσιν, ἐστάθησαν καὶ ἠμύνοντο, ὅτε, νυκτὸς γενομένης, ὁ Ναπολέων συνήθροισε τὸν στρατόν του ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου, εὐχαριστηθεὶς εἰς τὴν κυρίευσιν αὐτοῦ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔφθασε καὶ ὁ Βιντζιγερόδος μετὰ τοῦ ἑκ 12 χιλιάδων συγκειμένου ἱππικοῦ, ὅστις, ὡς ἐρρέθη, ἦτο προσδιωρισμένος νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν πλευρῶν τοῦ Ναπολέοντος· ἐπειδὴ δὲ ὁ ρωσσικὸς στρατὸς δὲν ἐδυνήθη νὰ ἐμμένῃ εἰς τὰς θέσεις του, ἡ δὲ νὺξ ἦτο προχωρημένη, ὁ Βλούχερος ἀνέβαλεν εἰς τὴν ἐπομένην ἡμέραν τὴν πρόθεσίν του.

Τοιαύτη λοιπὸν ὑπῆρξε κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἡ μάχη αὕτη, ἡ ἐπονομασθεῖσα μάχη τῆς Κραόννης. Ἡ ἀπώλεια ἑκατέρων τῶν διαμαχομένων ἦτο μεγίστη· 6 ἕως 7 χιλιάδας ἀνδρῶν ἀπώλεσαν οἱ Ρῶσσοι, 7 μέχρις 8 χιλιάδας ἀπώλεσαν οἱ Γάλλοι, ὥστε οὗτοι μὲν ἀπώλεσαν χιλίους περίπου πλειοτέρους ἀλλ' ἔμειναν κύριοι τοῦ σταδίου τῆς μάχης. Ὁ στρατάρχης Νέϋ καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐπολέμησεν ἡρωϊκῶς.

Ὁ Ναπολέων, καὶ τοι εὐχαριστημένος περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς μάχης ταύτης καὶ τῆς ἀνδρίας τῶν στρατιωτῶν του, ἐσκέπτετο τί ἐδύνατο νὰ πράξῃ τῇ ἐπομένῃ ἡμέρᾳ, εἰ καὶ, ὡς ἐρρέθη, πάντοτε διελογίζετο νὰ καταπολεμήσῃ πρῶτον τὸν Βλούχερον καὶ μετὰ ταῦτα νὰ πορευθῇ καὶ κατὰ τοῦ Σβαρζεμβέρ-

γου· ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ τεθῇ μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν συμμαχικῶν στρατῶν, ἤτοι τοῦ Σβαρζεμβέργου καὶ τοῦ Βλουχέρου, τοποθετούμενος μεταξὺ τῶν πόλεων Λαὸν καὶ Σοϊσσόν· οὕτω δὲ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἕνωσιν καὶ τὴν πρὸς τοὺς Παρισίους πορείαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἵνα καταλάβῃ τὴν θέσιν ταύτην, ἔπρεπε νὰ καταβῇ εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Λαὸν, διαβαίνων ἐκ στενωποῦ τινός· διὸ εἰς τὴν πάροδον τούτου μετέφερε τὸν στρατόν του τῇ ἐπιούσῃ, Μαρτίου 8, καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ ἀναπαυθῇ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, τῇ δὲ ἐπιούσῃ, 9 τοῦ μηνὸς, προετίθετο νὰ παραβιάσῃ τὸ στενὸν τοῦτο, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τοῦ Βλουχέρου. Τὸ τολμηρὸν τοῦτο ἐπιχείρημα ὁ Ναπολέων ἀνέθηκεν εἰς τὸν στρατάρχην Νέϋ. Οὗτος δὲ περὶ τὸ λυκαυγὲς τῆς 9 τοῦ μηνὸς ὡδήγησε τὸν ὑπ' αὐτὸν στρατὸν παρὰ τῷ εἰρημένῳ στενῷ· προσλαβὼν δὲ ἕν σύνταγμα ἐλαφροῦ πεζικοῦ, αἴφνης ἐπέπεσε κατὰ τῶν φυλαττόντων αὐτὸ ἐχθρῶν, κοιμωμένων, καὶ διεπέρασεν αὐτοὺς ἐν στόματι μαχαίρας. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐξῆλθε τοῦ στενοῦ καὶ προεχώρει εἰς τὴν πεδιάδα τῆς πόλεως Λαὸν μετὰ τῶν λοιπῶν γαλλικῶν στρατευμάτων, ἔνθα διέμενεν ὁ Βλούχερος μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ. Ὁ δὲ Ναπολέων φθάσας ἐκεῖ ἐτοποθέτησε τὸν στρατόν του, συγκείμενον ἐκ 36 χιλιάδων ἀνδρῶν ὡς ἑξῆς· τὸν Νέϋ ἔμπροσθεν τοῦ προαστείου τῆς πόλεως Λαὸν Σεμιλλύ, τὸν στρατηγὸν Σαρπεντιέρον μετὰ δύο μεραρχιῶν, ἀριστερόθεν, τὸν Μορτιέρον μετὰ δύο μεραρχιῶν, δεξιόθεν, τὸν στρατηγὸν Φριάντον μετὰ μιᾶς αὐτοκρατορικῆς μεραρχίας, εἰς τὸ κέντρον καὶ ὀλίγον ὄπισθεν, τὸ ἱππικὸν καὶ πυροβολικὸν ἔμενεν ὄπισθεν ἐν ἐφεδρείᾳ, ὁ δὲ Μαρμὼν μετὰ ἑτέρων 13 χιλιάδων στρατευμάτων ἤρχετο ἀλλαχόθεν πρὸς τὰ παρακείμενα ὑψώματα. Εὐθὺς δὲ διετάχθη ὁ Νέϋ καὶ ὁ Μορτιέρος νὰ προσβάλωσι τὰ προάστεια Σεμιλλὺ καὶ Ἀρδόν. Οἱ στρατάρχαι οὗτοι, ὠφελούμενοι ἐκ τῆς ἐπικρατούσης τότε ὁμίχλης, ἐφώρμησαν κατὰ τῶν προαστείων τούτων, καὶ ἐντὸς μιᾶς ὥρας ἐκυρίευσαν αὐτά. Ἀλλ' ἐπελθούσης τῆς ἡμέρας, ἀνεφάνη ἡ πόλις Λαὸν, ἥτις κεῖται ἐπί τινος ὑψηλοῦ βράχου, ἔχοντος ὕψος διακοσίων μέτρων, παρὰ δὲ τοὺς πόδας αὐτοῦ κεῖται ἡ παλαιὰ

πόλις, οὖτα περιτειχισμένη καὶ ὑπὸ πύργων φυλαττομένη, ὥστε ἀμφότεραι αἱ πόλεις αὗται ἐπέκειντο ἐπί τε τῶν προαστείων καὶ τῆς πεδιάδος.

Ὁ Βλούχερος, ὅστις πρὸ δύο ἡμερῶν ἀπώλεσε τὸ ὁροπέδιον τῆς Κραόννης, ἀπεφάσισεν ἐνταῦθα νὰ ὑπερασπισθῇ μέχρις ἐσχάτων τὴν θέσιν ταύτην· διότι, ὢν πατριώτης καὶ λίαν φιλότιμος στρατηγὸς, δὲν ἐδύνατο νὰ ὑποχωρήσῃ ἐνώπιον τοῦ Ναπολέοντος, ἔχοντος 50 μόνον χιλιάδας στρατοῦ, ἐνῶ ὁ ὑπ' αὐτὸν στρατὸς συνέκειτο ἐξ 100 χιλιάδων, καὶ διότι, ἐὰν κατέλειπε καὶ τὴν θέσιν ταύτην, ἤθελε διὰ παντὸς χωρισθῇ ἐκ τοῦ Σβαρζεμβέργου, ὅπερ ἦτον ὁ κύριος σκοπὸς ὅλων τῶν ἐπιχειρήσεών του, ὥστε ἡνωμένοι ἀμφότεροι οἱ στρατοὶ αὐτῶν ἐσχημάτιζον 200 χιλιάδας στρατοῦ, ἵνα πορευθῶσιν εἰς Παρισίους· πρὸς δὲ οἱ Ῥῶσσοι, ἐπειδὴ δὲν ἐβοηθήθησαν εἰς τὴν πρὸ δύο ἡμερῶν συναφθεῖσαν μάχην ἐν Κραόννῃ παρὰ τῶν Πρώσσων, ἀπέδιδον τοῦτο εἰς τὴν ἐπιβουλὴν ἢ τὴν ἀντιζηλίαν αὐτῶν, ὥστε ἤρχισεν ἡ δυσπιστία νὰ εἰσχωρῇ εἰς αὐτούς· διὰ ταῦτα πάντα λοιπὸν ὁ Βλούχερος παρεσκευάσθη νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν πόλιν ταύτην καὶ νὰ πολεμήσῃ ὅλαις δυνάμεσιν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ παρέταξε τὸν στρατόν του ὡς ἀκολούθως· τὸν στρατηγὸν Βοροντζὼφ μεταξὺ τῆς πόλεως Λαὸν καὶ προαστείου Κλασὺ, τοὺς στρατηγοὺς Κλεῖστ καὶ Γόρκον εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον, ἤτοι πρὸς τὸ δεξιὸν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ πρὸς τὸ ἀριστερὸν τῶν συμμάχων, τοὺς δὲ στρατηγοὺς Σάκκεν καὶ Λάγγερων, ἐτοποθέτησεν ἐν ἐφεδρείᾳ ὄπισθεν τῆς πόλεως Λαόν.

Ἅμα δὲ διαλυθείσης τῆς ὁμίχλης, ὁ Βλούχερος διέταξε τὴν προσβολὴν τῶν προαστείων Ἀρδὸν καὶ ἤδη Σεμιλλὺ τῶν κυριευθέντων ὑπὸ τοῦ Νέϋ καὶ τοῦ Μορτιέρου. Εὐθὺς ὁ μὲν στρατηγὸς Βοροντζὼφ ἐφώρμησε κατὰ τοῦ προαστείου Σεμιλλὺ, ὁ δὲ Βουλὼφ κατὰ τοῦ Ἀρδὸν, καὶ μετ' ὀλίγον οὗτοι ἐκυρίευσαν αὐτὰ, ἀποδιώξαντες ἐκεῖθεν τοὺς Γάλλους, μάλιστα δὲ ὁ Βοροντζὼφ μετὰ τοῦ πεζικοῦ του κατεδίωκε τὸν Μορτιέρον, ἵνα διακόψῃ τὴν ὑποχώρησιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Νέϋ, βλέπων κινδυνεύοντα τὸν Μορτιέρον, προσλαμβάνει ἴλας τινὰς ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς καὶ

ἐπιπίπτει κατὰ τοῦ σώματος τοῦ Βοροντζὼφ, ὀπισθοδρομεῖ αὐτὸ, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπανέρχεται εἰς τὸ προάστειον Σεμιλλὺ καὶ ἀνακτᾷ αὐτό. Τούτων οὕτω γενομένων ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ὁ Βελλιάρδος, ὅστις ἀντικατέστησε τὸν πληγωθέντα Γρουσσὺ, τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς τῶν διμάχων τῆς Ἱσπανίας, ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ πεζικοῦ τοῦ Βολὼφ, καταδιώκει αὐτὸ καὶ δίδει εὐκαιρίαν εἰς τὸν Μορτιέρον νὰ ἀνακτήσῃ καὶ οὗτος τὸ προάστειον Ἀρδόν. Εἰς τὰ προάστεια ταῦτα ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἐμάχοντο· πολλάκις ἀνεκτήθησαν ὑπὸ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, καὶ πολλάκις ἠλώθησαν παρὰ τῶν Γάλλων, ὥστε τέως ἡ μάχη περιωρίζετο εἰς τὰ δύο μέρη ταῦτα, τῶν μὲν Γάλλων κατεχόντων τὸ προάστειον Σεμιλλὺ, τῶν δὲ συμμάχων τὸ Ἀρδόν.

Ὁ δὲ Ναπολέων, περιμένων ἀνυπομόνως τὴν ἄφιξιν τοῦ στρατάρχου Μαρμῶντος, ἀκαταπαύστως ἔστελλε τοὺς ὑπασπιστάς του πρὸς αὐτὸν, ἵνα ἐπιταχύνωσι τὴν πορείαν του· διότι ἤλπιζεν ὅτι ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἤθελε θορυβήσει τὸν συμμαχικὸν στρατὸν, ὥστε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς ὀχυράς του θέσεις. Ἀλλ' ὁ στρατάρχης οὗτος ἔμελλε νὰ διατρέξῃ ὁδὸν τριῶν λευγῶν, περικυκλούμενος ὑπὸ πλήθους Κοζάκων. Ἐν τούτοις ὁ Ναπολέων, θέλων νὰ κυριεύσῃ μετὰ πάσης θυσίας τὴν πόλιν Λαὸν, ἐξαπέστειλε τὸν στρατηγὸν Σαρπεντιέρον μετὰ δύο μεραρχιῶν τῆς νέας αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς νὰ κυριεύσῃ τὸ προάστειον Κλαὸν, ἐξ οὗ ἤλπιζε νὰ προσβάλῃ τὴν πόλιν ταύτην.

Ἡ διαταγὴ αὕτη τοῦ Ναπολέοντος ἐξετελέσθη ἐπιτυχῶς. Ὁ Στρατηγὸς Σαρπεντιέρος, διαβὰς ἔκ τινος βαλτώδους μέρους, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν ἀκροβολιστῶν του, ἦλθεν ἔμπροσθεν τοῦ προαστείου Κλαὸν, κατεχομένου ὑπὸ μιᾶς μεραρχίας τοῦ Βοροντζώφ· αἴφνης δὲ προσέβαλε τὸ προάστειον τοῦτο, ἀλλὰ μετὰ τοιαύτης ὁρμῆς, ὥστε οἱ Ῥῶσσοι, καί τοι καρτερῶς ἀμυνόμενοι, δὲν ἐδυνήθησαν νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἀκάθεκτον ὁρμὴν τῶν Γάλλων νεοσυλλέκτων στρατιωτῶν, οἵτινες εἰσελθόντες εἰς τὸ προάστειον τοῦτο, πολλοὺς μὲν κατέσφαξαν, πολλοὺς δὲ ἠχμαλώ-

τισαν. Τὸ κατόρθωμα τοῦτο ἐνίσχυσε μὲν τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ δεξιόθεν εἶχεν ἀπωλεσθῆ τὸ προάστειον Ἀρδόν· μ' ὅλοντοῦτο ὁ Νέϋ ἐν τῷ κέντρῳ κατεῖχε τὸ προάστειον Σεμιλλύ.

Τέλος πάντων περὶ τὴν δευτέραν ὥραν μετὰ μεσημβρίαν οἱ πυροβολισμοὶ ἀνήγγειλαν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ στρατάρχου Μαρμῶντος εἰς τὸ πεδίον τῆς συναπτομένης μάχης· ἡ ἀγγελία αὕτη ἐνέπλησε χαρᾶς καὶ ἐλπίδος τὸν Ναπολέοντα περὶ τῆς νίκης. Ὁ Βλούχερος προϊδὼν τὴν ἔλευσιν τοῦ στρατάρχου τούτου, εἶχε διορίσει τοὺς στρατηγοὺς Κλεῖστ καὶ Ὑόρκον καὶ ἱκανὰ ρωσσικὰ στρατεύματα ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν ἄφιξιν τῆ; ἐπικουρίας ταύτης πρὸς τὸν Ναπολέοντα. Ἀλλ' ὁ Μαρμὼν, θέλων νὰ πράξῃ τι ἄξιον λόγου κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἐφώρμησε κατὰ τοῦ ἐκεῖ παρακειμένου χωρίου Ἀθί, κατεχομένου ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τῶν εἰρημένων στρατηγῶν· ἵνα δὲ εὐκολύνῃ τὴν κυρίευσιν αὐτοῦ, ἐν πρώτοις προσέβαλεν αὐτὸ διὰ τεσσαράκοντα πυροβόλων, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπετέθη μετὰ τοῦ πεζικοῦ καὶ ἐκυρίευσεν αὐτό· ἐπειδὴ δὲ ἡ ἡμέρα ἐκείνη παρῆλθε, κατηυλίσθη ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, οὐδόλως φροντίσας περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τοῦ στρατοπέδου του, κειμένου ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ. Μὴ δυνάμενος ὅμως νὰ συγκοινωνήσῃ μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, διότι διεχωρίζετο ἐκ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, ἐξαπέστειλε πρὸς αὐτὸν τὸν συνταγματάρχην Φαββιέρον, συνωδευμένον ὑπὸ 500 στρατιωτῶν, ἵνα λάβῃ τὰς περαιτέρω διαταγὰς αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Βλούχερος, μαθὼν τὴν ἐκεῖ ἄφιξιν τοῦ Μαρμῶντος, ἐνῷ περιέμενεν αὐτὸν ἀλλαχόθεν, καὶ μάλιστα εἶχε πέμψει κατ' αὐτοῦ τοὺς στρατηγοὺς Σάκκεν καὶ Κλεῖστ, συναθροίζει μέγα μέρος τοῦ ἱππικοῦ του καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτὸς ἐπιπίπει μετ' ἀλαλαγμῶν κατὰ τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ. Οἱ παλαιοὶ στρατιωτικοὶ, συνειθισμένοι ὄντες εἰς τοιαῦτα συμβάντα ἐν πολέμῳ, ὀλίγον ἐθορυβήθησαν, καταλαβόντες ἕκαστος τὴν θέσιν του· ἀλλ' οἱ νέοι στρατιῶται τοῦ πεζικοῦ, καταληφθέντες ὑπὸ πανικοῦ φόβου, ἔφευγον ἐκ τοῦ στρατοπέδου, ἀγνοοῦντες ποῦ ὑπάγουσιν· ἅπαντες δὲ οἱ πυροβολισταὶ, οἱ ἀνήκοντες εἰς τὸ ναυ-

τικὸν πυροβολικὸν, μὴ συσκευάσαντες οὕτω πως τὰ πυρόβολά των, ὥστε ἐν πάσῃ στιγμῇ νὰ δύνανται νὰ τὰ μεταφέρωσι, παραιτήσαντες αὐτὰ ἔφευγον. Ὁ δὲ Μαρμὼν, προκαταληφθεὶς οὕτως ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, παρεσύρθη καὶ οὗτος, ἀγνοῶν τί νὰ πράξῃ ἐν τῷ σκότει. Ἀλλὰ καὶ οἱ προσβαλόντες ἐχθροὶ σχεδὸν τὰ αὐτὰ ἔπαθον, διότι ἕνεκα τοῦ σκότους οὐδεμία διάκρισις ἐγένετο μεταξὺ οἰκείων καὶ ἐχθρῶν· τὸ δὲ πυροβολικὸν αὐτῶν προσέβαλλεν ἀδιαφόρως πάντας. Κατ' εὐτυχίαν ὅμως τοῦ Μαρμῶντος ἓν ἐκ τῶν σωμάτων αὐτοῦ, συγκείμενον ἐκ παλαιῶν στρατιωτῶν, κατέλαβεν ὀχυρὰν θέσιν εἰς τὰ παρακείμενα ὑψώματα, ἀντεστάθη πρὸς τὸν ἐχθρὸν, καὶ κατ' ὀλίγον ὅλοι οἱ φυγάδες συνηθροίσθησαν ἐκεῖσε. Οὕτω δὲ ἐσώθη ὁ στρατὸς οὗτος ὑπὸ τῆς ἀταξίας τῆς νυκτός. Ἐκ τοῦ νυκτερινοῦ συμβάντος τούτου ὁ Μαρμὼν, ἀπώλεσε πλέον τῶν 1300 ἀνδρῶν εἰς φονευμένους καὶ αἰχμαλώτους καὶ ὀλίγα πυρόβολα. Ὁ Ναπολέων, μαθὼν τὴν αὐτὴν νύκτα τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο συμβὰν, ὠργίσθη σφόδρα κατὰ τοῦ Μαρμῶντος. Καὶ ὄντως δὲ ἔπταιεν οὗτος, ἀλλὰ κατ' ἐκείνην τὴν κρίσιμον περίστασιν ἡ ὀργὴ οὐδεμίαν θεραπείαν ἐδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τὸ κακόν. Ἐσκέπτετο λοιπὸν τί ἔπρεπε νὰ πράξῃ ἐπὶ τὴν αὔριον. Μετὰ τὸ συμβὰν τοῦτο τὸ σῶμα τοῦ Μαρμῶντος ἐκτὸς ὅτι ἐξησθενίσθη ἦτο καὶ εἰς παραλυσίαν· τὰ ὑπόλοιπα στρατεύματά του ἦσαν εὐάριθμα ὡς πρὸς τὰ τοῦ ἐχθροῦ· νὰ ὑποχωρήσῃ λοιπὸν ἦτο τὸ αὐτὸ ὡσανεὶ παρέδιδε τὴν τύχην τῆς Γαλλίας καὶ τὴν ἰδικήν του εἰς τοὺς ἐχθρούς· νὰ προσβάλῃ, ἦτον ἀδύνατον. Ὅθεν ἀφίνων κατὰ μέρος πάντα ὑπολογισμὸν καὶ ἀκούων τὴν φωνὴν τῆς καρδίας του, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιπέσῃ τῇ ἐπιούσῃ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ δοκιμάσῃ ἐκ νέου τὴν τύχην τοῦ πολέμου, ἥτις κατ' αὐτὸν, οὖσα ἄστατος, ἐδύνατο νὰ τῷ προξενήσῃ εὐτυχὲς ἀποτέλεσμα.

Ὁ δὲ Βλούχερος, ὢν κατ' ἐκείνην ἡμέραν ἀσθενὴς, συνήθροισε τοὺς στρατηγούς του καὶ ἐξέθηκε τὴν γνώμην του, ὅτι ἔπρεπε νὰ προσβάλωσι τὸ σῶμα τοῦ Μαρμῶντος καὶ νὰ τὸ καταστρέψωσιν, εἶτα δὲ νὰ προσβάλωσι καὶ αὐτὸν τὸν Ναπολέοντα,

διαμένοντα εἰς τὰ δύο προάστεια τῆς πόλεως Λαόν. Οἱ στρατηγοί του ὅμως ἐξέφρασαν ἐναντίαν γνώμην· οὗτοι διϊσχυρίσθησαν ὅτι πρῶτον ἔπρεπε νὰ προσβάλωσι τὸν Ναπολέοντα, ἀφοῦ δὲ καταπολεμήσωσιν αὐτὸν, τότε νὰ ἐπιπέσωσι καὶ κατὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ. Συγκατατεθέντος τοῦ Βλουχέρου εἰς τοῦτο, τρεῖς μεραρχίαι, διοικούμεναι ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Βοροντζὼφ, κατενθύνθησαν πρὸς τὸ ἀριστερὸν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ κατὰ τοῦ χωρίου Κλασὺ, καθ' ἣν στιγμὴν παρεσκευάζετο ὁ Ναπολέων νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ. Τῇ ἐννάτῃ ὥρᾳ λοιπὸν ὁ Βοροντζὼφ προσέβαλε τὸ χωρίον τοῦτο, ὑπερασπιζόμενον ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Σαρπεντιέρου, ὑποστηριζομένου ὑπὸ τοῦ Νέϋ. Ἡ πρώτη ρωσσικὴ μεραρχία, ἅμα πλησιάσασα εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, τοσοῦτον ἰσχυρῶς προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ πεζικοῦ τοῦ Σαρπεντιέρου, ὥστε σχεδὸν κατεστράφη, ὡς προσβληθεῖσα ταὐτοχρόνως καὶ πλαγίως καὶ ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ Νέϋ· ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς ἑτέρας μεραρχίας· ἀλλὰ καὶ αὕτη, μὴ δυνηθεῖσα νὰ ἀνθέξῃ, ὑπεχώρησεν· ἦλθε καὶ ἡ τρίτη μεραρχία, ἥτις ὡσαύτως ἔλαβε τὴν αὐτὴν τύχην τῶν δύο πρώτων μεραρχιῶν. Αἱ προσβολαὶ αὗται πεντάκις ἐπανελήφθησαν, καὶ πεντάκις ἀπεκρούσθησαν. Ὁ Ναπολέων, ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς ἐκβάσεως ταύτης, διατάττει δύο μεραρχίας ὑπὸ τὸν στρατάρχην Νέϋ νὰ προσβάλωσι τὴν πόλιν Λαὸν, ἔνθα ἐστήριζε τὰς πολεμικάς του ἐπιχειρήσεις ὁ Βλούχερος. Ὁ Νέϋ παρευθὺς ἐπορεύθη πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, καταστρέφων καθ' ὁδὸν πᾶν ἐμπόδιον· ἀλλὰ φθάσας εἰς ὕψωμά τι, κείμενον παρὰ τὰ τείχη τῆς πόλεως Λαὸν, ὑπερασπιζομένης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Βουλὼφ, προσεβλήθη τοσοῦτον ἰσχυρῶς ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ὕψωμα τοῦτο καὶ νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Ὁ Ναπολέων, βλέπων τὴν ἀποτυχίαν ταύτην καὶ θέλων διά τινος στρατηγήματός του νὰ ἐξαπατήσῃ τὸν ἐχθρὸν, διέταξε τὸν στρατηγὸν Δρουότον νὰ προσλάβῃ ἓν ἀπόσπασμα καὶ νὰ κατοπτεύσῃ τὸν τόπον, μήπως ἦτο δυνατὸν νὰ ἔλθῃ ἐξ ἄλλου μέρους κατὰ τῆς πόλεως, ὥστε οὕτω νὰ φοβίσῃ τοὺς ἐν τῇ πόλει Λαὸν νὰ ἐγκαταλείψωσιν αὐτήν. Ὁ

Δρουότος ἐκτελέσας παραχρῆμα τὴν διαταγὴν ταύτην τοῦ Ναπολέοντος, ἐπανελθὼν ἀνέφερεν εἰς αὐτὸν ὅτι τοῦτο ἦτον ἀκατόρθωτον. Ὁ Ναπολέων λοιπὸν σκεφθεὶς ὅτι ὁ Βλούχερος ἐδύνατο ἤδη νὰ πορευθῇ κατὰ τοῦ Μαρμῶντος, καὶ ἀφοῦ καταστρέψῃ αὐτὸν μεμονωμένον ὄντα, τότε νὰ διακόψῃ καὶ τὴν ὑποχώρησιν ὁλοκλήρου τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἦλθεν εἰς τὴν λυπηρὰν ἀνάγκην νὰ ἀνχωρήσῃ. Τῇ ἐπαύριον λοιπὸν, 11 Μαρτίου, ἀπὸ πρωΐας ἤρχισε νὰ ὑποχωρῇ πρὸς τὸ φρούριον Σοϊσσὸν· ἀλλ' ὁ Βλούχερος δὲν ἐτόλμησε νὰ καταδιώξῃ αὐτόν.

Κατὰ τὰς δύο τελευταίας μάχας, ἐν Κραόννῃ τῇ 7 καὶ ἐν Λαὸν τῇ 9 καὶ 10, ὁ Ναπολέων ἀπώλεσε 12 χιλιάδας ἀνδρῶν, ὥστε δὲν τῷ ἔμειναν πλέον τῶν 40 χιλιάδων, ἐνῷ, ἂν οἱ σύμμαχοι ἀπώλεσαν καὶ πλείονας, οὗτοι εἶχον εἰσέτι 90 χιλιάδας. Τὸ χείριστον δὲ εἰς τὸν Ναπολέοντα δὲν ἦτον ἡ ἀπώλεια τῶν ἀνδρῶν, ἀλλ' ἡ ἀθυμία τοῦ στρατοῦ του μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην, προελθοῦσαν οὐχὶ ἐκ τῶν σφαλμάτων τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλ' ἐκ τῆς καταφορᾶς τῆς τύχης· διότι, ἂν ἐδύνατο, ὡς προέθετο, νὰ πολεμήσῃ χωριστὰ τοὺς ἐχθρούς του, πρῶτον τὸν Βλούχερον, εἶτα τοὺς πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ ἐλθόντας στρατηγοὺς, καὶ μετὰ ταῦτα τὸν Σβαρζεμβέργον, ἀφεύκτως ἤθελε δυνηθῇ ν' ἀποδιώξῃ τοὺς συμμάχους ἐκ τῆς γαλλικῆς χώρας· ἀλλ' ἕνεκα τῆς παραδόσεως τοῦ φρουρίου Σοϊσσὸν, ἑνωθεὶς ὁ Βλούχερος μὲ τοὺς εἰρημένους στρατηγοὺς, ἐνισχύθη τοσοῦτον, ὥστε οὔτε αὐτὸν ἐδύνατο νὰ πολεμήσῃ, ἀλλ' οὔτε ἐπομένως τὸν Σβαρζεμβέργον· ἕνεκα τούτων τὸ μέλλον τοῦ Ναπολέοντος ἀπέβαινε δυστυχές.

Ὁ Ναπολέων λοιπὸν ὑποχωρῶν ἦλθεν εἰς τὸ δυστυχὲς φρούριον Σοϊσσὸν, τὸ ὁποῖον οἱ συμμαχικοὶ στρατοὶ, μετὰ τὴν διάβασίν των, ἐγκατέλειψαν. Ἀλλ' εἰ καὶ περίλυπος ἐκ τῶν συμβάντων, ἡ καρδία αὐτοῦ οὐδόλως κατεβλήθη, ἡ δὲ ἀτρόμητος περίνοιά του, βοηθουμένη ὑπὸ τῆς μεγάλης πείρας του, ἐδείκνυεν αὐτῷ τὰς ἐν πολέμῳ μεταβολὰς τῆς τύχης. Ὑπελόγιζε λοιπὸν νὰ εὐδοκιμήσῃ, ὠφελούμενος ἐκ τῶν σφαλμάτων τῶν ἀρχηγῶν τῶν συμμαχικῶν στρατῶν, ἰδίως δὲ ἐκ τῆς ἀπερι-

σκεψίας καὶ τῆς ἀκαθέκτου ὁρμῆς τοῦ Βλουχέρου νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἀπολεσθεῖσαν τύχην του· διὸ ἐξηκολούθει νὰ περιστρέφηται μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Σβαρζεμβέργου. Ἐὰν ὅμως ὁ Ναπολέων ἐγκαίρως ἀπεφάσιζε νὰ ἀπολέσῃ τοὺς Παρισίους καὶ νὰ περιέλθῃ τὰ φρούρια, συναθροίζων τὰ ἐκεῖ φρουροῦντα στρατεύματα, ἦτον ἐνδεχόμενον νὰ καταβάλῃ τοὺς ἐχθρούς του· ἀλλ' οὗτος ἀπεφάσισε τοῦτο λίαν βραδέως. Ἐν τούτοις εἶχε τοιαύτην σταθερότητα εἰς τὰς πράξεις του, ὥστε οὐδεὶς στρατιωτικὸς ἐν τῷ κόσμῳ ὑπῆρξεν ὡς αὐτός· διότι ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ μεγαλείου του, καταβὰς εἰς τὰ ἔργα τοῦ ἁπλοῦ στρατηγοῦ, ἔμενεν ἄκαμπτος. Ὁμολογητέον δὲ ὅτι καὶ οἱ διασωθέντες στρατηγοὶ καὶ ἀξιωματικοὶ αὐτοῦ ἦσαν οὐχὶ μόνον ἄριστοι, ἀλλὰ καὶ ἀφωσιωμένοι αὐτῷ, οἵτινες διέδιδον τὰ ἡρωϊκὰ αἰσθήματά των, εἰς τοὺς ὑφ' αὐτοὺς στρατιώτας, καί τοι νεοσυλλέκτους ὄντας· τούτων ἕνεκα οὗτος καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δυστυχίᾳ του ᾐσθάνετο δόξαν.

Ἐν τοσούτῳ ὁ Ναπολέων, διαμείνας εἰκοσιτέσσαρας ὥρας ἐν τῷ φρουρίῳ Σοϊσσὸν, ὠργάνισε τὸν κατηφανισμένον στρατόν του καὶ ὑπέδήσεν αὐτόν· πάντοτε δὲ ἔστρεφε τοὺς ὀφθαλμούς του πρὸς τὰ ἐχθρικὰ στρατόπεδα, ὅτε αἴφνης ἀνεφάνη ἐχθρικὸν σῶμα εἰς τὴν παρὰ τὸ Σοϊσσὸν πόλιν Ῥέμην, ὅπερ, ὡς ἐπληροφορήθη εὐθὺς, ἐδιοικεῖτο ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Σαίντ-Πριέστ, μετανάστου Γάλλου ἐν τῇ ῥωσσικῇ ὑπηρεσίᾳ, καὶ συνέκειτο ἐκ 15 χιλιάδων Πρώσσων τε καὶ Ῥώσσων. Πάραυτα λοιπὸν συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ τὸ καταστρέψῃ, οὐχὶ ἵνα ἐκδικηθῇ αὐτὸ διὰ τὰς προλαβούσας ζημίας του, ἀλλ' ἵνα μάθῃ εἰς τοὺς ἐχθρούς του νὰ μὴ τὸν πλησιάζωσιν ἀτιμωρητεί. Τὸν μὲν Μαρμῶντα λοιπὸν, ὅστις διέμεινεν εἴς τινα ἐπίκαιρον θέσιν οὐ μακρὰν τοῦ Σοϊσσὸν, διέταξε νὰ καταλείψῃ ὀλίγα στρατεύματα ἐκεῖ, μετὰ δὲ τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ του νὰ ἀναχωρήσῃ τῇ ἑσπέρᾳ τῆς 12 καὶ νὰ πορευθῇ πρὸς τὴν πόλιν Ῥέμην, οὐ μακρὰν δὲ τῆς πόλεως ταύτης νὰ περιμένῃ· αὐτὸς δὲ ὁ Ναπολέων, θέσας τὸ φρούριον Σοϊσσὸν ἐν καλῇ καταστάσει ἀμύνης, ἀφήσας πρὸς φρούρησιν ὀλίγα κεκοπιακότα στρατεύματα, καὶ διορίσας ἐκεῖ ἱκανὸν φρούραρχον, ἀνεχώρησε τὴν αὐτὴν νύκτα, πορευόμενος πρὸς τὸ

προσδιορισθὲν μέρος τῆς συνεντεύξεως· ταῦτα δὲ πάντα ἐπράττοντο μετὰ πολλῆς προθυμίας. Πρὸς τὸ λυκαυγὲς λοιπὸν συνηντήθη μετὰ τοῦ Μαρμῶντος (ὃν καὶ ἐπέπληξε διὰ τὴν ἐν καιρῷ νυκτὸς προκατάληψιν τοῦ στρατοῦ του κατὰ τὴν ἐν Λαὸν μάχην) καὶ μετ' αὐτοῦ ἐξηκολούθει τὴν πρὸς τὴν πόλιν Ῥέμην πορείαν του. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἕν τινι χωρίῳ ἀπαντήσας δύο πρωσσικὰ τάγματα, τὰ ὁποῖα προεγευμάτιζον, εὐθὺς διέταξε καὶ συνέλαβον αὐτὰ αἰχμάλωτα, μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν αὐτῶν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔφθασε παρὰ τὴν πόλιν Ῥέμην, τῆς ὁποίας τὰ ὑψώματα εἶχον καταλάβει τὰ ρωσσικὰ στρατεύματα. Εὐθὺς διέταξε τὴν κατ' αὐτῶν προσβολήν, καὶ μετὰ καρτερὰν συμπλοκὴν ἐκυρίευσεν αὐτά. Οἱ δὲ ἐχθροὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν πόλιν, περιτειχισμένην οὖσαν· ἀλλ' ὁ Ναπολέων διαῤῥήξας τὰς πύλας διὰ τοῦ πυροβολικοῦ του, εἰσέβαλεν εἰς αὐτήν. Ἐνταῦθα συνήφθη νέος ἀγών, ἀλλὰ μετά τινα ὥραν μὴ δυνηθέντες οἱ ἐν τῇ πόλει ν' ἀνθέξωσιν, οἱ μὲν παρεδόθησαν, οἱ δὲ ἔφυγον ἐκ τῆς πόλεως. Οὕτως ὁ στρατηγὸς Σαίντ-Πριέστ, ἀπώλεσεν ἓξ χιλιάδας, ἐξ ὧν τέσσαρες ἦσαν αἰχμάλωτοι· αὐτὸς δὲ ἐφονεύθη.

Τούτων οὕτως ἐχόντων ἀπ' ἀρχῆς τοῦ μηνὸς Μαρτίου, ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων τοῦ Ναπολέοντος μετεβλήθη οὐσιωδῶς ἐπὶ τὸ χεῖρον. Ἀναχωρῶν τότε ἐκ τῆς πόλεως Τροίας κατέλειψεν ἐκεῖ τοὺς στρατάρχας Οὐδινὼ, Μαγδονάλδον καὶ τὸν στρατηγὸν Γεράρδον ἵνα ἐπιτηρῶσι τὸν πρίγκηπα Σβαρζεμβέργον, νὰ ἐξακολουθῶσι τὰς περὶ ἀνακωχῆς διαπραγματεύσεις καὶ νὰ διατάξωσι τοὺς στρατιώτας των νὰ κράζωσι *Ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ*, ἵνα νομίζωσιν οἱ ἐχθροὶ ὅτι ὁ Ναπολέων ἦτον ἐκεῖ· ἀλλὰ τὸ στρατήγημα τοῦτο μετὰ εἰκοσιτέσσαρας ὥρας ἀνεκαλύφθη. Ὁ Σβαρζεμβέργος λοιπὸν, ἅμα μαθὼν ὅτι ὁ Ναπολέων ἔδραμε κατὰ τοῦ Βλουχέρου, κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν του ἔλαβεν ἐπιθετικὴν θέσιν, πορευόμενος εἰς Παρισίους· ἀπέπεμψε δὲ ἐκ τοῦ στρατοπέδου του τοὺς πρὸς διαπραγμάτευσιν τῆς ἀνακωχῆς ἀπεσταλμένους παρὰ τοῦ Ναπολέοντος. Οἱ δὲ εἰρηνεύοντες στρατηγοὶ τοῦ Ναπολέοντος, ἔχοντες καὶ οἱ τρεῖς 30 χιλιάδας στρατοῦ

ὅσον ἐδυνήθησαν ἔφερον προσκόμματα εἰς τὴν πορείαν τοῦ Σβαρζεμβέργου, συμπλακέντες πολλάκις μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ· μάλιστα δὲ εἰς τὴν ἐν Δολαγκούρ μάχην ἐπληγώθη ὁ Σβαρζεμβέργος ἐλαφρῶς, ὁ δὲ Βιττγενστεῖν βαρέως· ἀλλ' ἐπὶ τέλους μὴ δυνηθέντες νὰ παλαίωσι κατὰ 100 χιλιάδων στρατοῦ, κατέφυγον εἰς τὴν παρὰ τὸν Σέναν ποταμὸν πόλιν Μοντερώ. Τοιαύτη λοιπὸν ἦτον ἡ κατάστασις τοῦ Ναπολέοντος κατὰ τὰς πρώτας δέκα ἡμέρας τοῦ μηνὸς Μαρτίου, ὑπὸ τὴν πολεμικὴν ὄψιν· κατὰ δὲ τὴν πολιτικὴν, ἦτον ἔτι χείρων.

Αἱ ἐν Αυσιγνὺ περὶ ἀνακωχῆς διαπραγματεύσεις διελύθησαν ὁλοσχερῶς, διότι ὁ μὲν Σβαρζεμβέργος δὲν εἶχε πλέον ἀνάγκην ἀνακωχῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ Ναπολέων ἐπέμενε νὰ διατηρήσῃ τὰ φυσικὰ ὅρια τῆς Γαλλίας· ὡσαύτως δὲ ἐν τῇ πόλει Σατιλλῶνι αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις ἔμελλον νὰ διαλυθῶσιν. Ἐρρέθη ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων Δυνάμεων εἶχον θέσει ὡς ὅρον προθεσμίας τὴν 10 Μαρτίου, ἵνα κατὰ τὸ δικαίωμα τοῦτο ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Ναπολέοντος, παρουσιάσῃ ἀντισχέδιον τῶν περὶ συνθήκης ὅρων, καὶ ὅτι πέραν τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ σύνοδος ἐθεωρεῖτο αὐτοδικαίως διαλελυμένη. Ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ οἱ μετὰ τοῦ Γαλλεϋράνδου συννενοημένοι Γάλλοι, ἐλθόντες εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν συμμάχων, παρουσιάσθησαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον καὶ ἐβεβαίωσαν αὐτῷ ὅτι ὁ λαὸς τῶν Παρισίων, καθὼς καὶ ἅπασα ἡ Γαλλία, ἐκηρύχθη κατὰ τῆς δυναστείας τοῦ Ναπολέοντος, καὶ ὅτι ἅπαντες οἱ Γάλλοι περιμένουν τοὺς συμμάχους, ἵν' ἀπαλλάξωσιν αὐτοὺς ἐκ τῶν δεινῶν τῆς κυβερνήτεώς του. Ὁ Ἀλέξανδρος μαθὼν ταῦτα πάντα ὑπερεχάρη, ὅτι εἰσερχόμενος εἰς Παρισίους ἤθελε λάβει καλὴν ὑποδοχήν· ὅθεν συμφώνως μετὰ τῶν ἑτέρων συμμάχων ἡγεμόνων ἀπεφάσισεν ὅτι, παρελθούσης τῆς τεθείσης προθεσμίας ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν, οὐδεμίαν πρότασιν περὶ εἰρήνης νὰ παραδεχθῶσιν, εἰμὴ ἐν Παρισίοις, ὅτε θέλουν δώσει ἀκρόασιν καὶ εἰς τοὺς ἀντιποιουμένους τὴν γαλλικὴν δυναστείαν, ἐννοοῦντες τοὺς Βουρβόνους. Ὁ Μεττερνῖχος καὶ αὖθις εἰδοποίησε διὰ τοῦ Ἐστερχάζου τὸν Κωλαιγκοῦρτον, ὅπως ἐπισπεύσῃ νὰ παρου-

σιάσῃ τὸ ἀντισχέδιον τῶν προτάσεών του, διότι ἄλλως ὁ Ναπολέων στερεῖται τὸν θρόνον του. Ὁ δὲ Ναπολέων, λαβὼν τὰς εἰδήσεις ταύτας καὶ θέλων νὰ δείξῃ εἰς τὴν οἰκογενειάν του ὁποίους ἀτιμωτικοὺς ὅρους ἤθελον οἱ σύμμαχοι νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἔπεμψεν εἰς τὴν ἀντιβασίλισσαν, σύζυγόν του Μαρίαν Λουΐζαν, καὶ εἰς τὸν Ἰωσὴφ ἀντίγραφον τῶν προτάσεων τούτων, καὶ παρήγγειλεν εἰς αὐτοὺς νὰ προσκαλέσωσιν εἰς συμβούλιον τοὺς μεγιστᾶνας, ὑπουργοὺς καὶ τοὺς προέδρους τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, ἵνα ἀποφανθῶσιν ἂν ἔπρεπε νὰ γένωσι παραδεκτοὶ οἱ ὅροι οὗτοι. Τῇ 4 λοιπὸν Μαρτίου τὸ εἰρημένον συμβούλιον συνελθὸν, καὶ λαβὸν γνῶσιν ὅλων τῶν περὶ τούτου ἐγγράφων, μετὰ μικρὰς καὶ ἀσημάντους συζητήσεις ἀπεφάσισεν εἰς δύο λέξεις· «Νὰ πράξῃ ὅ,τι θέλει ὁ Αὐτοκράτωρ, πόλεμον ἢ εἰρήνην»· διότι ἅπαντες, γνωρίζοντες τὴν διάθεσιν καὶ τὴν σιδηρὰν θέλησιν αὐτοῦ, ἐφοβοῦντο νὰ ἀποφανθῶσιν ἐλευθέρως, μήπως ποτὲ πέσωσιν εἰς τὴν ὀργήν του· ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ συνελθόντες εἰς τὸ συμβούλιον τοῦτο, ὁσάκις συνδιελέγοντο περὶ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Ναπολέοντος, ὡμίλουν μετὰ μεγίστης πικρίας κατ' αὐτοῦ, λέγοντες ἀναφανδόν· «Ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι παράφρων». Ὁ δὲ Ἰωσὴφ, βλέπων τὴν ἔξαψιν ταύτην τῶν πνευμάτων καὶ θέλων νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν διαπραγμάτευσιν τῆς εἰρήνης, μάλιστα δὲ ἐνδώσας εἰς τὰς συμβουλὰς τῶν φίλων του, οἵτινες ἐφρόνουν νὰ παραιτηθῇ ὁ Ναπολέων καὶ νὰ ἀναβῇ εἰς τὸν θρόνον οὗτος, ἔγραψεν εἰς τὸν παρὰ τοῦ Ναπολέοντος ἀπεσταλμένον εἰς τὸ συμμαχικὸν στρατόπεδον Μενεβάλον νὰ τῷ εἴπῃ, ἂν αὐτὸς προτείνῃ τὴν εἰρήνην εἰς τοὺς συμμάχους, ὑπὸ ποίους ὅρους οὗτοι ἤθελον παραδεχθῆ αὐτήν. Ὁ Μενεβάλος ἀπήντησεν εἰς τὸν Ἰωσὴφ, ὅτι πρῶτον θέλει ἐρωτήσει τὸν Ναπολέοντα καὶ μετὰ ταῦτα θέλει διαπραγματευθῆ περὶ τούτου.

Ὁ Ναπολέων, ἀφιχθεὶς εἰς τὴν πόλιν Ῥέμην, εὗρε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μενεβάλου, ὡς καὶ ἄλλας πολλὰς, ἐξ ὧν ἐσχημάτισεν ἀκριβῆ ἰδέαν περὶ τῶν διατρεχόντων ἐν Παρισίοις· ὀργισθεὶς λοιπὸν κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς ἀστυνομίας Σαβαρὺ, εὐθὺς ἔγραψεν αὐτῷ τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν.

«Πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῆς ἀστυνομίας.

«Ἐν Ῥέμῃ, τῇ 14 Μαρτίου 1814.

«Οὐδέν μοι γνωστοποιεῖς ἐκ τῶν διατρεχόντων ἐν Παρι-»σίοις· πρόκειται περὶ συνεννοήσεως, ἀντιβασιλείας, καὶ χιλίων »ῥαδιουργιῶν χαλκευθεισῶν ὑπὸ εὐήθους, ὡς τοῦ Μιότου. Ὅλοι »οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἀγνοοῦν ὅτι ἐγὼ κόπτω τὸν γόρδιον δεσμὸν »κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἂς μάθωσι καλῶς ὅτι ἐγὼ »εἶμαι τῇ σήμερον ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος, οἷος ἤμην ἐν Βαγράμῃ καὶ »Αὐστερλίκῃ· ἑπομένως δὲν θέλω εἰς τὸ Κράτος νὰ ὑπάρχωσι »ῥαδιουργίαι, διότι μόνος ἐγὼ ἄρχω· ἐν δὲ κατεπειγούσῃ περι-»πτώσει ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀντιβασίλισσαν ἐμπιστεύομαι. »Ὁ Βασιλεὺς (Ἰωσὴφ) εἶν' ἀδυνάτου χαρακτῆρος, παρασύρεται »ἐκ ῥαδιουργιῶν, ἐχουσῶν κακὴν ἐπιῤῥοὴν εἰς τὸ Κράτος· διὰ »τοῦτο νὰ μὴ ἐμπιστεύωνται εἰς αὐτὸν, οὐδὲ νὰ ἐνδίδωσιν εἰς »τὰς συμβουλάς του, ἐὰν δὲν ἔμβῃ εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν. Δυσα-»ρεστοῦμαι νὰ μανθάνω ταῦτα παρ' ἄλλου καὶ οὐχὶ παρὰ σοῦ... »Μάθε ὅτι ἂν πραχθῇ τι κατὰ τῆς ἐξουσίας μου, θέλω διατάξει »νὰ συλληφθῶσιν ὁ Ἰωσὴφ, οἱ ὑπουργοί μου καὶ πᾶς ἄλλος, »ὅστις ἤθελεν ὑπογράψει τοιοῦτόν τι. Ἐκ τούτων διαφθείρεται »ἡ ἐθνοφυλακὴ, διαφθείρονται οἱ κάτοικοι τῶν Παρισίων, οἵτι-»νες εἶναι ἀδύνατοι καὶ δὲν γνωρίζουν τὴν Γαλλίαν. Δὲν θέλω »νὰ ἀκούσω τὴν φωνὴν τοῦ λαοῦ· ἂς μὴ λησμονήσωσιν ὅτι ἐγὼ »εἰμὶ ὁ πατριάρχης· οὕτω δὲ ὁ λαὸς θέλει ἀπολαύσει ὅ,τι συν-»τελεῖ εἰς τὰ ἀληθῆ συμφέροντά του, ἅτινα εἶναι τὸ μέλημα »τῶν διαλογισμῶν μου.»

Μετὰ τὴν δυσάρεστον καὶ ἀνάρμοστον ταύτην ἐπιστολὴν ὁ Ναπολέων ἰδιοχείρως ἔγραψε καὶ εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον περὶ τοῦ ζητουμένου ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων ἀντισχεδίου τῆς συνθήκης.—Ἐρώτησον, ἔγραφεν αὐτῷ, ἐὰν οἱ περὶ τῆς συνθήκης προταθέντες προκαταρκτικοὶ ὅροι, περὶ ὧν ἀπαιτοῦσι νὰ ὑπο-βάλῃς ἀντισχέδιον, ἦναι αἱ τελευταῖαι προτάσεις τῶν συμμάχων· ἐὰν οὕτως ἔχῃ, ἀπόῤῥιψον αὐτὰς πάραυτα· ὅ,τι δὲ ἤθελε συμβῆ, θέλομεν εἰπεῖ εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅτι ἠθέλησαν νὰ ὑποκύψωμεν· ἐὰν ὅμως, ὅπερ καὶ πιθανὸν, ἀπαντήσωσιν ὅτι δὲν ἐπιμένουσιν εἰς

ταύτας, τότε εἰπὲ εἰς αὐτοὺς, ὅτι, ἂν καὶ ἡμεῖς ἠθελήσαμεν τοὺς προταθέντας ἐν Φραγκφόρτῃ ὅρους, δὲν ἐπιμένομεν εἰς τούτους· ἀλλὰ δὲν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς νὰ προτείνωμεν εἰς ποίας θυσίας δυνάμεθα νὰ ὑποκύψωμεν· διότι, *προκειμένου νὰ ὑποστῶμεν μαστιγώσεις, τοὐλάχιστον νὰ μὴ μᾶς ὑποχρεώσωσιν, ὥστε ἡμεῖς αὐτοὶ νὰ προτείνωμεν καὶ τὸ ποσὸν αὐτῶν.* —

Τὸ δὲ περὶ συνθήκης ἀντισχέδιον, διαλαμβάνον, ὡς προείρηται ὡς σύνορα τῆς Γαλλίας τὸν Ῥῆνον καὶ τὰς Ἄλπεις, περιώριζε τὴν Γαλλίαν εἰς τὰ φυσικὰ ὅρια αὐτῆς, ἐγκαταλιμπάνον ὅλας τὰς κατὰ καιροὺς κτήσεις της ἐν τῇ Γερμανίᾳ, Ἰταλίᾳ, Ἱσπανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ὁ Κωλαιγκοῦρτος, λαβὼν τὰς ὁδηγίας ταύτας, ἐλυπήθη ὑπερβολικῶς, καθὸ σφόδρα πατριώτης καὶ ἀληθὴς φίλος τοῦ Ναπολέοντος, διότι ἐγνώριζε καλῶς ὅτι οἱ σύμμαχοι δὲν ἤθελον παραδεχθῆ ταῦτα· ἑπομένως οὗτος μὲν ἤθελεν ἐκθρονισθῆ, ἡ δὲ Γαλλία ζημιωθῆ τὰ μέγιστα· ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἦτον ὑπόχρεως ν' ἀπαντήσῃ εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν συμμάχων. Τῇ 10 λοιπὸν Μαρτίου, συνελθούσης τῆς συνόδου, ἀνέπτυξε τὰς περὶ τούτου προτάσεις τοῦ Ναπολέοντος· ἀποφασισθέντος δὲ νὰ ὑποβάλῃ μετὰ πέντε ἡμέρας καὶ ἐγγράφως αὐτὰς, συνέταξε περὶ τούτου ὑπόμνημα καὶ ὑπέβαλεν αὐτὸ τῇ 15 Μαρτίου εἰς τὴν εἰρημένην σύνοδον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἦτο λίαν δικαιολογημένον, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων ἀπεφάνθησαν, ὅτι, μὴ ἔχοντες νεωτέρας ὁδηγίας, θέλουν ζητήσει τοιαύτας παρὰ τῶν ἡγεμόνων των· πρὸς δὲ, ἂν μετὰ δύο ἡμέρας δὲν λάβωσι νεωτέρας ὁδηγίας, ἡ σύνοδος θεωρεῖται διαλελυμένη ὁριστικῶς· μ' ὅλα ταῦτα ὁ λόρδος Ἀβερδῖνος ἐξέφρασε πρὸς τὸν Κωλαιγκοῦρτον τὴν λύπην του, περὶ τῆς μὴ συνομολογήσεως τῆς εἰρήνης· οὗτος δὲ ἔσπευσε νὰ ζητήσῃ νέας ὁδηγίας παρὰ τοῦ Ναπολέοντος.

Ὁ Ναπολέων, μένων τότε ἐν τῇ πόλει Ῥέμῃ, ἐνησχολεῖτο νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς ἐκ τῶν δύο προλαβουσῶν μαχῶν προξενηθείσας εἰς τὸν στρατόν του ζημίας· ἀναμένων δὲ καὶ νέαν ἐπικουρίαν στρατευμάτων ἐκ Παρισίων προέθετο νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ Σβαρ-

ζεμβέργου, ὅστις, καίτοι πορευόμενος εἰς Παρισίους, δὲν ἐτόλμησε νὰ προχωρήσῃ πέραν τῆς πόλεως Νογέντι. Ὁ Ναπολέων λοιπὸν, μὴ θεωρῶν ἑαυτὸν ἡττημένον, ἤθελεν, ὡς ἐρρέθη, ὠφελούμενος ἐκ τῶν σφαλμάτων τῶν ἀντιπάλων του στρατηγῶν, περιστρεφόμενος μεταξὺ αὐτῶν, νὰ συναθροίσῃ τὰ ἐν τοῖς φρουρίοις διαμένοντα στρατεύματά του καὶ νὰ καταπολεμήσῃ αὐτοὺς· μάλιστα δὲ ἐσχάτως, ἀφιχθεὶς ἀβλαβῶς παρ' αὐτῷ ὁ στρατηγὸς Ἰάνσσων ἐκ τῶν ἐν Ἀρδέννοις φρουρίων, ἐνεθάρρυνε τὴν πρόθεσίν του ταύτην.

Ὁ Ναπολέων λοιπὸν καταλιπὼν ὀλίγα στρατεύματα πρὸς φύλαξιν τοῦ φρουρίου Σοϊσσὸν, καὶ τῆς πόλεως Ῥέμης καί τινα ἄλλα στρατεύματα πρὸς ἐπιτήρησιν τοῦ Βλουχέρου, ὅστις ὡς ἐκ τῶν τελευταίων μαχῶν ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν παρασκευὴν καὶ τὸν ὀργανισμὸν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ἀνεχώρησε τῇ 14 Μαρτίου, κατευθυνόμενος ὄπισθεν τοῦ Σβαρζεμβέργου· τὸν δὲ στρατόν του, συγκείμενον ἤδη ἐξ 70 χιλιάδων ἀνδρῶν, διέταξε νὰ συνέλθῃ τῇ 20 Μαρτίου ἐκ διαφόρων ὁδῶν εἰς τὴν πόλιν Ἀρσὶ· αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ ἱππικοῦ του ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς πόλεως Πλανσὺ καὶ ἐπορεύετο ἐκεῖσε. Ἀφιχθεὶς περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, εὗρε τὸν στρατηγὸν Σεβαστιάνην λίαν ἀνήσυχον δι' ὅσα καθ' ὁδὸν εἶδε· μετ' ὀλίγον ἀφιχθεὶς ἐκεῖσε καὶ ὁ στρατάρχης Νέϋ ἐβεβαίωσε τοῦτο. Ἀμφότεροι οἱ στρατηγοὶ οὗτοι ἔλεγον ὅτι καθ' ὁδὸν ἀνεκάλυψαν ὅλον τὸν στρατὸν τοῦ Σβαρζεμβέργου, πορευόμενον μεταξὺ τῶν πόλεων Ἀρσὶ καὶ Τροΐας, καὶ ὅτι πιθανὸν οὗτος νὰ ἤρχετο κατ' αὐτῶν, ἔχων 90 χιλιάδας στρατοῦ· ἐνῷ ἐν Ἀρσὶ οὗτοι δὲν εἶχον πλέον τῶν 20 χιλιάδων στρατευμάτων, διότι εἰσέτι τὰ ἄλλα στρατεύματα, τὰ προσδιορισθέντα ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος νὰ ἀφιχθῶσιν ἐκεῖσε, εἰσέτι δὲν εἶχον φθάσει. Ὁ δὲ Ναπολέων ἐκ τινος κατοπτεύσεως, ἣν διέταξε καὶ ἐγένετο καθ' ὁδὸν, ἐπληροφορήθη ὅτι στρατεύματα ἐχθρικὰ ἐπορεύοντο πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος, ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ Σβαρζεμβέργος ἤρχετο κατ' αὐτοῦ. Ἀποφασίσας λοιπὸν νὰ περιμένῃ ἐν τῇ πόλει Ἀρσὶ, παρήγγειλε εἰς τοὺς

διαφόρους στρατηγούς του, τοὺς ἐκεῖ ἐρχομένους, νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν πορείαν των.

Ἐν τούτοις ὁ Σβαρζεμβέργος, μὴ ἀνεχόμενος τὰς φλυαρίας τῶν Πρώσσων, οἵτινες ἐκραύγαζον ὅτι ἤθελον νὰ πολεμήσωσι μὲ αὐτὸν τὸν Ναπολέοντα, ἀπεφάσισε τῷ ὄντι νὰ ἔλθῃ πρὸς τὴν πόλιν Ἀρσὶ καὶ ἐκεῖ, ἂν προκληθῇ, νὰ συνάψῃ μάχην. Ἐπὶ τούτῳ διέταξε τὸ σῶμα τῶν Βαυαρῶν νὰ ἔλθῃ δεξιόθεν πρὸς τὴν πόλιν Ἀρσὶ, τοὺς δὲ στρατηγούς του Ῥαδέσκην, τὸν πρίγκηπα τῆς Βυρτεμβέργης καὶ τὸν στρατηγὸν Γιουλάϋς νὰ πορευθῶσι κατ' εὐθείαν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, συνδέσας ἀμφότερα τὰ σώματα ταῦτα δι' ἰσχυρῶν ἐφεδρειῶν· οὕτω δὲ περὶ τὴν δευτέραν ὥραν μετὰ μεσημβρίαν ὅλος ὁ συμμαχικὸς οὗτος στρατὸς ἀνεφάνη ἔμπροσθεν τῆς πόλεως Ἀρσί.

Ὁ στρατηγὸς Σεβαστιάνης, ὅστις ἐπειράχθη ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος διὰ τὴν ἐκφρασθεῖσαν αὐτῷ ἀνησυχίαν, προσλαβὼν ἴλας τινὰς ἐξῆλθε τῆς πόλεως ἵνα κατοπτεύσῃ τὰ ἐρχόμενα ἐχθρικὰ στρατεύματα, ἅμα δὲ ὑπερβὰς τὰ παρακείμενα τῇ πόλει ταύτῃ ὑψώματα, εἶδε τὸ βαυαρικὸν καὶ αὐστριακὸν ἱππικὸν ἀθρόως ἐρχόμενα. Ἐπανελθὼν λοιπὸν δρομαίως ἀνήγγειλε ταῦτα πάντα. Ὁ δὲ Ναπολέων διέταξε τὸ ἐκεῖ παρευρεθὲν ἱππικόν του νὰ ἐφιππεύσῃ καὶ νὰ δράμῃ πρὸς ἀντίκρουσιν τοῦ ἐρχομένου ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ· οὕτω τὰ ἱππικὰ ταῦτα σώματα ἦλθον μετ' ὀλίγον εἰς συμπλοκήν. Ἐπειδὴ τὸ συμμαχικὸν ἱππικὸν τοῦτο, ὅπερ ἐδιοίκει ὁ στρατηγὸς Καϊσαρὼφ, ἦτο πολυάριθμον, εὐθὺς προσέβαλε τὸ γαλλικὸν καὶ ἔθηκεν αὐτὸ εἰς τοιαύτην φυγήν, ὥστε κατεπάτησε καὶ διεσκόρπισε καὶ τὴν ὄπισθεν αὐτοῦ ἱσταμένην μεραρχίαν τοῦ πεζικοῦ· ἅπαντες δὲ καταδιωκόμενοι καὶ διώκοντες ἔφθασαν φύρδην μίγδην μέχρι τῆς πόλεως Ἀρσί· μετὰ δὲ ταῦτα τὸ συμμαχικὸν ἱππικὸν ἐστράφη πρὸς τὸ παρακείμενον χωρίον Ταρσὺ, ἔνθα ἦτον ὁ Νέϋ μετὰ τεσσάρων ταγμάτων πεζικοῦ, ἐξ ὧν ἓν πολωνικὸν διοικούμενον ὑπὸ τοῦ μετὰ ταῦτα περιφήμου στρατηγοῦ τῆς πολωνιακῆς ἐπαναστάσεως Σκερνέσκη. Ὁ Ναπολέων εὑρεθεὶς κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐκεῖ, κατέφυγεν εἰς τὸ πολωνικὸν τάγμα τοῦτο, σχηματισθὲν πάραυτα εἰς τετρά-

γωνον. Οἱ Πολωνοὶ, ἐνασμενιζόμενοι διὰ τὴν τιμὴν ὅτι ἐδέχθησαν τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Αὐτοκράτορος, ἔμειναν ἀτρόμητοι εἰς τὰς προσβολὰς τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ καὶ πυροβολικοῦ. Ἀλλὰ μόλις ἀνεχαιτίσθη ἡ πρώτη ὁρμὴ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ πάραυτα ὁ Ναπολέων ἐξελθὼν τοῦ τετραγώνου, κατευθύνθη εἰς τὴν πόλιν Ἀρσὶ, συνήθροισε τὸ διασκορπισθὲν ἱππικόν του, καὶ τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ, ἀντέκρουσε τὰς ἐπελάσεις τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ. Ὁ δὲ Νέϋ παρεσκευάζετο νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τοῦ προσερχομένου κατ' αὐτοῦ ἐχθρικοῦ πεζικοῦ. ἀλλ' ἦτον λίαν ἀνίσχυρος, διότι τὰ ὑπ' αὐτὸν στρατεύματα εἰσέτι δὲν εἶχον φθάσει. Μετ' ὀλίγον ὁ στρατάρχης Βρέδος προσέβαλεν αὐτὸν, καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς προσβολῆς του ταύτης ἦλθον μέχρι 40 χιλιάδων συμμαχικοῦ στρατοῦ.

Ὁ δὲ Νέϋ, ὀχυρώσας τὸ χωρίον τοῦτο Ταρσὺ καὶ φράξας παντοχόθεν τὰς ὁδοὺς, ἠμύνετο καρτερῶς ὄπισθεν τῶν διαφραγμάτων καὶ τῶν οἰκιῶν. Μετὰ δὲ πολλὰς καὶ ἀλλαπαλλήλους προσβολὰς, μὴ δυνάμενος ν' ἀνθέξῃ, ἐξώσθη τοῦ χωρίου, ἀλλ' ἐξελθὼν συναθροίζει τὰ ὑπ' αὐτὸν στρατεύματα, ὁρμᾷ ἀπελπιστικῶς κατὰ τοῦ χωρίου καὶ ἀνακτᾷ αὐτὸ, ἀπωθήσας τοὺς Βαυαρούς. Ὁ δὲ Ναπολέων ἀκαταπαύστως περιεφέρετο ἀπὸ τῆς πόλεως Ἀρσὶ εἰς τὸ χωρίον Ταρσὺ, διὰ νὰ ἐνθαῤῥύνῃ τοὺς στρατιώτας διὰ τῆς παρουσίας του. Οὕτω δὲ διατρέχων ἐστάθη ἔμπροσθεν ἑνὸς πεζικοῦ τάγματος συγκειμένου ἐκ νεοσυλλέκτων. Κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἓν ὀβούζιον πίπτει ἔμπροσθεν τῶν ἐν παρατάξει στρατιωτῶν, τοῦ ὁποίου τὸ φυτίλι καιόμενον ἐδείκνυε τὴν προσεχῆ ἔκκρηξιν αὐτοῦ. Οἱ ἱστάμενοι πλησίον τοῦ ὀβουζίου στρατιῶται ταραχθέντες ὠπισθοδρόμησαν. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων, θέλων νὰ δείξῃ εἰς τοὺς στρατιώτας του νὰ περιφρονῶσι τὰ τοιαῦτα, κεντᾷ τὸν ἵππον του καὶ ἔρχεται ἐπὶ τοῦ ὀβουζίου τούτου. Μετ' ὀλίγον τοῦτο διαῤῥηγνύεται καὶ σκεπάζει ἀπὸ καπνοῦ αὐτόν τε καὶ τὸν ἵππον του πληγωθέντα· τὸ αὐτὸ πράττει καὶ ἐφ' ἑτέρου ὀβουζίου, καὶ μ' ὅλα ταῦτα οὐδεμίαν βλάβην λαμβάνει. Οἱ στρατιῶται ἐνθουσιασθέντες ἐχειροκρότουν αὐτόν. Τὰ ἡρωϊκὰ παραδείγματα ταῦτα τοῦ Ναπολέοντος συνετέλεσαν μεγάλως εἰς

τὴν καρτερίαν τῶν στρατιωτῶν. Τέλος πάντων φθάνει ἡ παλαιὰ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ ὑπὸ τὸν εὔτολμον στρατηγὸν Δριάντον. Ὁ Ναπολέων αὐτοπροσώπως παρατάττει αὐτὴν παρὰ τὴν πόλιν Ἀρσὶ, καὶ ἐξαποστέλλει ἐξ αὐτῆς τάγμα πεζικοῦ πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Νέϋ· ὅτε καὶ σώματα τῆς αὐτοκρατορικῆς ρωσσικῆς φρουρᾶς ἦλθον πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ στρατάρχου Βρέδου, ὅστις εὐθὺς ἐπαναλαμβάνει τὴν κατὰ τοῦ Νέϋ προσβολὴν, ἀλλὰ καὶ αὖθις ἀποτυγχάνει. Μετ' ὀλίγον φθάνει καὶ τὸ ἐκ Παρισίων περιμενόμενον ἱππικὸν, συγκείμενον ἐκ δύο χιλιάδων ἱππέων· ὁ στρατηγὸς Σεβαστιάνης πάραυτα ἑνόνει αὐτὸ μετὰ τοῦ ὑπὸ τὴν διοίκησίν του ἱππικοῦ, σχηματίζει ἰσχυρὸν σῶμα, συγκείμενον ἐκ τεσσάρων χιλιάδων ἱππέων, καὶ προχωρῶν εἰς τὴν πεδιάδα ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Καϊσαρὼφ ἱππικοῦ· καταπολεμεῖ καὶ ἀναγκάζει αὐτὸ εἰς φυγὴν, οὕτω δὲ ἐκδικεῖται διὰ τὴν πρωΐνὴν ἧτταν του. Ἀλλ' ἐν τούτοις φθάνει ὅλον τὸ ἐχθρικὸν ἱππικὸν, συγκείμενον ἐκ τοῦ ρωσσικοῦ, πρωσσικοῦ καὶ βαυαρικοῦ ἱππικοῦ, ἀπέναντι τῶν ὁποίων ὁ Σεβαστιάνης, μὴ δυνάμενος νὰ παραταχθῇ, ὑποχωρεῖ εἰς τὴν πόλιν. Οὕτως ἐπελθούσης νυκτὸς, ἔπαυσεν ἡ μάχη. Ἀλλ' ἀκαταπαύστως ἔφθανον εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης τὰ ὀπισθοποροῦντα ἐχθρικὰ στρατεύματα, συγκείμενα ἐξ 90 χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐνῷ ὁ Ναπολέων δὲν εἶχε πλέον τῶν 22 χιλιάδων. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν γαλλικὴ παραπομπὴ, ἐρχομένη ἐκ Παρισίων καὶ συνοδεύουσα μίαν ἀποσκευὴν κινητῆς γεφύρας, συνεπλάκη καθ' ὁδὸν μὲ πολυάριθμον ἐχθρικὸν ἱππικόν· ἀπώλεσε πολλοὺς ἄνδρας, ἀλλ' ἐδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν ἀποσκευὴν ταύτην, βοηθείᾳ τῶν στραταρχῶν Οὐδινὼ καὶ Μαγδονάλδου, διαβαινόντων τότε ἐκεῖθεν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐν Ἀρσὶ μάχη, ἥτις δυστυχῶς ἦτο καὶ ἡ τελευταία ἣν αὐτοπροσώπως συνῆψεν ὁ Ναπολέων, ὅστις καὶ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν νικητὴν, διότι μετὰ 20 χιλιάδων στρατοῦ ἐπολέμησε 40 χιλιάδας. Μετὰ δὲ τὴν συνάθροισιν ὁλοκλήρου τοῦ ὑπὸ τὸν Σβαρζεμβέργον στρατοῦ, συγκειμένου ἐξ 90 χιλιάδων, ἔκρινεν εὔλογον νὰ ἀναχωρήσῃ, διότι δὲν ἐδύνατο νὰ ἀντιπαραταχθῇ εἰς μάχην ἀκινδύνως, μ' ὅλον ὅτι οἱ στρατάρχαι Οὐδινὼ καὶ

Μαγδονάλδος τῇ ἑσπέρᾳ ἐκείνῃ εἶχον φθάσει εἰς τὸ στρατόπεδόν του. Ὅθεν διέβη τὸν Ποταμὸν Ὦβον, ἵνα τοποθετηθῇ εἰς ἐπίκαιρόν τινα θέσιν καὶ ἐκεῖ νὰ περιμένῃ τὸν ἐχθρόν. Ἦτο δὲ πεπεισμένος ὅτι ἤθελε τὸν κατεπολεμήσει, διότι ὁ ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ μάχῃ ἡρωϊσμὸς τῶν στρατευμάτων του ὑπερέβη τὰς προσδοκίας του. Ὁ δὲ Σβαρζεμβέργος ἰδὼν ἀναχωροῦντα τὸν Ναπολέοντα, ἔσπευσε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐκ τοῦ ποταμοῦ διάβασιν αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ κατεπολεμήθη, ἀπολέσας πλέον τῶν χιλίων ἀνδρῶν, ὥστε κατὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ συμμαχικὸς στρατὸς ἀπώλεσεν ἐν ὅλοις ἐννέα χιλιάδας ἀνδρῶν, ἐνῷ ὁ γαλλικὸς δὲν ἀπώλεσε πλέον τῶν τριῶν χιλιάδων· διότι οἱ Γάλλοι στρατιῶται ἐμάχοντο ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἐντὸς τῶν οἰκιῶν καὶ διαρραγμάτων, καὶ διότι ἦσαν εὐάριθμοι, ἐνῷ οἱ σύμμαχοι ἦσαν ἐκτεθειμένοι καὶ πολυάριθμοι.

Ὁ Ναπολέων λοιπὸν, ἔχων τοιοῦτον πρόθυμον καὶ ἡρωϊκὸν στρατὸν, στηριζόμενος δὲ εἰς τὴν εὐφυΐαν καὶ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἐμπειρίαν του, οὐδόλως ἀπηλπίζετο ὅτι ἤθελε καταβάλει τοὺς ἐχθρούς του, καί τοι γνωρίζων τὴν πολιτικὴν κατάστασίν του. Ἀλλ' ἐὰν δὲν ἤθελε νὰ ὁμολογήσῃ εἰς ποίαν θέσιν παρέσυρε τὸ ἔθνος του ἕνεκα τῶν συνεχῶν πολέμων του καὶ τῆς αὐθαιρέτου κυβερνήσεώς του, ἐγνώριζεν ὅμως εἰς ποίαν ἠθικὴν κατάστασιν διέκειτο ἡ Γαλλία. Ἐν αὐτῷ δὲ τῷ πεδίῳ τῆς ἐν Ἄρσι μάχης, συνδιαλεγόμενος οἰκείως μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Σεβαστιάνη, Κόρσου ὄντος καὶ ἔχοντος πολιτικὸν νοῦν,—Ἔ! στρατηγὲ, ἠρώτησεν αὐτὸν, τί λέγεις ἐξ ὅσων παρατηρεῖς; — Λέγω, ἀπήντησεν ὁ Σεβαστιάνης, ὅτι ἡ Μεγαλειότης Σου ἔχεις ἄλλους πόρους δυνάμεων, τοὺς ὁποίους ἀγνοοῦμεν ἡμεῖς.. — Δὲν ἔχω τι πλέον ἐξ ὅσων βλέπεις, ἀπήντησεν ὁ Ναπολέων,—Ἀλλὰ διατί ἡ Μεγαλειότης Σου δὲν φροντίζει νὰ ἀναστατώσῃ τὸ ἔθνος; — Τοῦτο εἶναι χίμαιρα, ἀπήντησεν ὁ Ναπολέων, χίμαιρα, προερχομένη ἐκ τῶν ἐν Ἱσπανίᾳ γεγονότων καὶ ἐν τῇ γαλλικῇ ἐπαναστάσει. Τὸ ν' ἀναστατώσῃ τις τὸ ἔθνος ἔνθα ἡ ἐπανάστασις κατέστρεψε τοὺς κληρικοὺς καὶ τοὺς εὐγενεῖς, καὶ ἔνθα αὐτὸς ἐγὼ κατέστρεψα τὴν ἐπανάστασιν

εἶναι ἀνωφελές!... — Ὁ Σεβαστιάνης ἔμεινεν ἐκστατικὸς, θαυμάζων τὴν ἀταραξίαν καὶ τὴν βαθύνοιαν αὐτοῦ, καὶ ἦτον εἰς ἀπορίαν πῶς ὁ ἀνὴρ οὗτος, ἔχων τοιαύτην περίνοιαν δὲν ἐδυνήθη νὰ προλάβῃ τοσαῦτα σφάλματα.

Ἐν τοσούτῳ ὁ Ναπολέων ἔπρεπεν ὁριστικῶς ν' ἀποφασίσῃ τι ἔπρεπε νὰ πράξῃ, διότι ὅλαι αἱ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις του περιωρίσθησαν ἤδη εἰς δώδεκα λευγῶν ἀπόστασιν, μεταξὺ τῶν πόλεων Σατιλλῶνος καὶ Ἀρσὶ καὶ τῶν ποταμῶν Ὄβου καὶ Μάρνη. Πρὸς ἐπιτήρησιν τοῦ Βλουχέρου ὁ Ναπολέων εἶχε διορίσει τοὺς στρατάρχας Μορτιέρον καὶ Μαρμῶντα, ἀλλ' οὗτοι δὲν ἐδύναντο νὰ ἐμποδίσωσι τὴν πορείαν αὐτοῦ. Ὁ στρατὸς τοῦ Σβαρζεμβέργου καθ' ἑκάστην ηὔξανε ἐκ τῶν πρὸς αὐτὸν ἐρχομένων στρατευμάτων, ἡ δὲ ἕνωσις ἀμφοτέρων τῶν συμμαχικῶν τούτων στρατῶν δὲν ἦτον δυνατὸν νὰ ἐμποδισθῇ, διότι ὁ Ναπολέων δὲν ἐδύνατο ἤδη νὰ πολεμήσῃ αὐτοὺς χωριστὰ, οὐχ' ἧττον δὲ ἡνωμένους ὄντας. Ὅθεν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προτέραν του πρόθεσιν τοῦ νὰ περιέλθῃ τὰ φρούρια καὶ νὰ συναθροίσῃ τὰς φρουρὰς αὐτῶν συγκειμένας ἐκ 50 περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν· οὕτω δὲ νὰ ἀπομακρύνῃ τοὺς συμμάχους ἐκ τῶν Παρισίων, ἐφελκύων τὴν προσοχήν των ἐπ' αὐτοῦ.

Τῇ 12 Μαρτίου λοιπὸν ἀνεχώρησε κατευθυνόμενος πρὸς τὴν πόλιν Βιτρὺ, γράψας πρὸς ἅπαντας τοὺς στρατηγούς του νὰ ἀκολουθῶσι τὴν πορείαν αὐτοῦ, πρὸς δὲ τὸν ἐν Παρισίοις ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν ἔγραψε νὰ τῷ πέμψῃ ἓν τάγμα εἰσέτι πυροβολικοῦ, παραγγέλλων εἰς αὐτὸν νὰ καθησυχάσῃ τοὺς κατοίκους τῆς πρωτευούσης, ἂν τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα ἤθελον ἀναφανῇ πέριξ αὐτῆς, βεβαιῶν αὐτοὺς ὅτι οἱ σύμμαχοι δὲν θέλουν τολμήσει νὰ προσβάλωσι τὴν πόλιν, φοβούμενοι μήπως ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιπέσῃ ὄπισθεν αὐτῶν. Τῇ 23 ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν Βιτρύ· ἀλλὰ φυλαττομένης ταύτης ἐξ ὀκτὼ χιλιάδων συμμαχικῶν στρατευμάτων, δὲν ἠθέλησε νὰ χρονοτριβίσῃ πρὸς κυρίευσιν αὐτῆς, ἀλλὰ διέβη τῇ 23 τὸν ποταμὸν Μάρνην, κατευθυνόμενος πρὸς τὸ φρούριον Μέτζ. Ἀνέβαλε δὲ τὴν πρὸς τὰ πρόσω πο-

ρείαν του, περιμένων τὴν ἄφιξιν τῶν στραταρχῶν Μορτιέρου καὶ Μαρμῶντος.

Ἐνταῦθα ἀφίχθη καὶ ὁ πρὸς διαπραγμάτευσιν τῆς συνθήκης ἀπεσταλμένος αὐτοῦ Κωλαιγκοῦρτος, διαλυθείσης τῆς συνόδου· τὰ δὲ περὶ τούτου ἔχουσιν οὕτως· ὁ Κωλαιγκοῦρτος, ἐρρέθη, ὅτι τῇ 15 Μαρτίου ὑπέβαλεν εἰς τὴν σύνοδον τῶν ἀντιπροσώπων τὸ περὶ τῆς συνθήκης ἀντισχέδιόν του, καὶ ὅτι οὗτοι εἶπον αὐτῷ ὅτι θέλουν ζητήσει τὰς περὶ τούτου ὁδηγίας παρὰ τῶν ἡγεμόνων των. Τῇ 18 λοιπὸν συνῆλθον καὶ ἀνέγνωσαν τὴν τελευταίαν ἀπόφασίν των, ἔχουσαν οὕτως, ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Γαλλία δὲν παραδέχεται τοὺς ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν συμμάχων τεθέντας περὶ συνθήκης ὅρους, ἡ σύνοδος διαλύεται, ὁ δὲ πόλεμος θέλει ἐξακολουθήσει μέχρις οὗ ἡ Γαλλία παραδεχθῇ ἁπλῶς καὶ μόνον τοὺς ἀπὸ 17 Φεβρουαρίου προταθέντας ὅρους. Ὁ Μεττερνῖχος πάλιν εἰδοποίησε τὸν Κωλαιγκοῦρτον ὅπως μὴ διστάσῃ νὰ παραδεχθῇ τοὺς ὅρους τούτους, λέγων αὐτῷ, ὅτι ἡ Γαλλία τοῦ ΙΔ'. Λουδοβίκου, αὐξηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ΙΕ' Λουδοβίκου, ἔχει ἀξίαν τινά· διὸ δὲν πρέπει αὕτη νὰ ἐκτίθηται εἰς τὰς ἐπικινδύνους φάσεις τῶν μαχῶν. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος, εἰ καὶ συγκατετίθετο εἰς ταῦτα, δὲν ἐδύνατο νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὁδηγιῶν τοῦ Ναπολέοντος. Οὕτω λοιπὸν διελύθη ἡ σύνοδος, καὶ ἕκαστος ἀπῆλθεν εἰς τὰ ἴδια· ὁ δὲ Κωλαιγκοῦρτος μετὰ πολλὰς δυσκολίας ἀφίχθη εἰς τὴν πόλιν Σαίντ-Διζιέρην, ἔνθα ἦτον ὁ Ναπολέων.

Ὁ γαλλικὸς στρατὸς, ἰδὼν αὐτὸν καὶ μαθὼν τὴν ἀποτυχίαν τῶν διαπραγματεύσεων, ἐλυπήθη σφόδρα· διότι, μὴ ὑπαρχούσης ἐλπίδος πρὸς διαπραγμάτευσιν τῆς εἰρήνης, ὁ πόλεμος ἤθελε διαιωνισθῆ. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων ὑπεδέχθη τὸν ἀπεσταλμένον του μετὰ πολλῆς φιλοφροσύνης, εἰ καὶ ἐταράχθη στιγμιαίως, μαθὼν τὰ διατρέξαντα· μετ' ὀλίγον ὅμως ἀνέλαβε τὴν συνήθη ἀταραξίαν του. Προγευμάτιζε δὲ μετὰ τοῦ Βερθιέρου, ὅτε ἐδέχθη αὐτόν. — Καλῶς ἔπραξας, εἶπεν ὁ Ναπολέων τῷ Κωλαιγκούρτῳ, ἐπανελθὼν, διότι ἂν ἤθελες παραδεχθῆ τὰ ὑπὸ τῶν συμμάχων προταθέντα, ἤθελον σὲ ἀποκηρύξει. Προτιμώτε-

ρον εἶναι εἰς ἡμᾶς, μὴ πράξαντας τοῦτο, ἄλλως τε εἰς τοὺς ἀνθρώπους τούτους δὲ πρέπει νὰ δίδῃ τίς πίστιν· ἐὰν ἐνέδιδες, μετ' ὀλίγον ἤθελον σοῦ ζητήσει πλείονα. Διασαλπίζουν πανταχοῦ ὅτι καταφέρονται κατ' ἐμοῦ καὶ οὐχὶ κατὰ τῆς Γαλλίας· τοῦτο εἶναι ψεῦδος! Αἰτιῶνται ἐμὲ, διότι γνωρίζουν ὅτι μόνος ἐγὼ δύναμαι νὰ σώσω τὴν Γαλλίαν (τοῦτο ἦτον ἀληθὲς, διότι ὅστις ἀπώλεσε αὐτὴν, οὗτος μόνος ἐδύνατο καὶ νὰ τὴν σώσῃ). Κυρίως ὅμως καταφέρονται κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ κατὰ τοῦ μεγαλείου αὐτῆς. Ἡ Ἀγγλία λαχταρεῖ τὸ Βέλγιον διὰ τὸν βασιλέα τῆς Ὁλλανδίας· ἡ Πρωσσία λαχταρεῖ τὸν Ῥῆνον δι' ἑαυτήν· ἡ Αὐστρία ἐπιθυμεῖ τὴν Ἀλσάκην καὶ τὴν Λορραίνην διὰ νὰ τὰς διανείμῃ μὲ τὴν Βαυαρίαν καὶ μὲ τοὺς πρίγκηπας τῆς Γερμανίας. Θέλουν νὰ μᾶς καταστρέψωσιν ἢ νὰ μᾶς καταντήσωσιν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε κατ' οὐδὲν νὰ σημαίνωμεν. Ἔ! λοιπὸν, ἀκριβέμου Κωλαιγκοῦρτε, προτιμώτερον εἶναι ν' ἀποθάνωμεν ἢ νὰ μηδενισθῶμεν τοιουτοτρόπως· εἴμεθα τοσοῦτον ἀρχαῖοι στρατιῶται, ὥστε νὰ μὴ φοβώμεθα τὸν θάνατον. Ἤδη δὲ ἀναμφιβόλως δὲν θέλουν εἰπεῖ ὅτι μάχομαι διὰ τὴν φιλοδοξίαν μου, διότι μοὶ εἶναι εὔκολον νὰ σώσω τὸν θρόνον μου μετὰ τεταπεινωμένης Γαλλίας· δὲν θέλω τοῦτο. Ἴδε αὐτοὺς τοὺς ἀνδρείους χωρικοὺς πῶς ἐπαναστατοῦν καὶ φονεύουν τοὺς Κοζάκους πανταχοῦ! Μᾶς δίδουν τὸ παράδειγμα· ἂς μιμηθῶμεν αὐτούς. Μάθε ὅτι οἱ ἄθλιοι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι, οἱ ἀποτελοῦντες τὸ συμβούλιον τῆς ἀντιβασιλείας μας, ἤθελον νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἀποτρόπαιον συνθήκην ἣν σοὶ προέτειναν. Παρήγγειλα εἰς αὐτοὺς νὰ σιωπῶσι καὶ νὰ ἡσυχάζωσιν. Οἱ ἀγαθοὶ οὗτοι χωρικοὶ εἶναι προτιμώτεροι τῶν ἐν Παρισίοις ἀνθρώπων. Μέλλεις νὰ παρασταθῇς, ἀκριβέ μου Κωλαιγκοῦρτε, εἰς ἀξιόλογα πράγματα. Μέλλω νὰ πορευθῶ πρὸς τὰ φρούρια, νὰ συναθροίσω 30—40 χιλιάδων στρατευμάτων ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν· οἱ ἐχθροὶ θέλουν μὲ ἀκολουθήσει βεβαίως, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται τὸ περικυκλοῦν ἡμᾶς πολυάριθμον ἐχθρικὸν ἱππικόν· ἀλλ' ἡ αἰφνίδιος ἐμφάνισίς μας εἰς τὰ νῶτα τοῦ Σβαρζεμβέργου θέλει φοβίσει αὐτὸν, ὥστε νὰ μὴ προχωρήσῃ εἰς Παρισίους, διότι φοβεῖ-

ται μήπως θέλω διακόψει τὴν συγκοινωνίαν του. Ἐντὸς ὀλίγου θέλω ἔχει 100 χιλιάδας στρατοῦ· θέλω ἐπιπέσει κατὰ τοῦ πλησιεστέρου πρὸς ἐμὲ ἐχθροῦ, εἴτε ὁ Βλούχερος εἶναι οὗτος, εἴτε ὁ Σβαρζεμβέργος, μοὶ εἶναι ἀδιάφορον, θέλω τὸν καταστρέψει· οἱ δὲ χωρικοὶ θέλουν τὸν ἐξολοθρεύσει. Οἱ σύμμαχοι εἶναι εἰς τὸν αὐτὸν κίνδυνον εἰς ὃν εὑρίσκομαι καὶ ἐγὼ, ἀκριβέ μου Κωλαιγκοῦρτε· ἐὰν ὑπερισχύσω, θέλομεν σχίσει τὸ σχέδιον τῆς ἀποτροπαίου ταύτης συνθήκης· ἐὰν λανθάνωμαι, ἔστω, ἂς ἀποθάνωμεν! Θέλομεν πράξει ὅ,τι πράττουν τόσοι ἀρχαῖοι συνάδελφοί μας καθ' ἑκάστην, ἀλλὰ θέλομεν ἀποθάνει μὲ τὴν τιμήν μας. —

Ὁ Κωλαιγκοῦρτος, ὅστις ἠνόει τὴν ἡρωϊκὴν ταύτην γλῶσσαν τοῦ Ναπολέοντος, δὲν ἠπόρησε οὐδ' ἐξεπλάγη περὶ τῶν λεχθέντων, διότι ἐγνώριζεν ὅτι οὗτος πολλάκις ὑπέπεσεν εἰς λάθη, καὶ πολλάκις ἐπέμενε καὶ εἰς ὅσα δὲν ἐβλάπτετο ἡ ὑπόληψίς του. Ὁ δὲ Βερθιέρος, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἡ ὁμιλία αὕτη, ἔμεινεν ἐκστατικὸς, διαλογιζόμενος ὅτι ὁ Ναπολέων ἀπεφάσισε δι' ὀλίγων στρατευμάτων, συναθροιζομένων ἔνθεν κἀκεῖθεν νὰ ἐμποδίσῃ 200 χιλιάδας συμμαχικοῦ στρατοῦ, εἰσερχομένου εἰς Παρισίους· διὸ ἐξέφρασε τοὺς φόβους καὶ τὰς ἀμφιβολίας του. Ὁ δὲ Ναπολέων, ἀδιαφορῶν εἰς ταῦτα, ἐπανέλαβεν εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον· «Καλῶς ἔπραξας νὰ ἐπανέλθῃς, ἄλλως ἤθελον σὲ ἀποκηρύξει· ἦλθες ἐγκαίρως ὥστε νὰ παραστεθῇς εἰς μεγάλα πράγματα.»

Ἐν τούτοις ὁ Σβαρζεμβέργος ἦτον εἰς ἀπορίαν περὶ τῶν κινημάτων τοῦ Ναπολέοντος, διότι κατ' ἀρχὰς ἐνόμιζεν ὅτι οὗτος ἤθελε νὰ ἔλθῃ εἰς κρίσιμον μάχην, ἀλλ' ἰδὼν αὐτὸν μετὰ τὴν ἐν Ἄρσι μάχην νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ νὰ περιστρέφηται εἰς τὰ νῶτα αὐτοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὰς προθέσεις του. Πολλοὶ ἔλεγον αὐτῷ ὅτι ἀφόβως νὰ πορευθῇ εἰς Παρισίους· ἀλλ' οὗτος, διαλογιζόμενος ὅτι ἐνδέχεται νὰ εὕρῃ ἀντίστασιν ἐκ τῶν κατοίκων, συγχρόνως δὲ νὰ φθάσῃ ἐκ τῶν νώτων αὐτοῦ καὶ ὁ Ναπολέων, ἔβλεπεν εἰς τοῦτο κίνδυνον· μ' ὅλον ὅτι ὁ παρὰ τοῦ Ταλλεϋράνδου ἀπεσταλμένος Βιτρόλης διεβεβαίου αὐτὸν ὅτι οἱ κάτοικ

τῶν Παρισίων θέλουν ὑποδεχθῆ εὐχαρίστως τὸν συμμαχικὸν στρατὸν, μ' ὅλα ταῦτα δὲν ἐπείθετο οὗτος. Ἀφιχθεὶς ὅμως ἐκ Λονδίνου ὁ διαβόητος κόμης Πόζος, ὅστις ἔχαιρε πολλὴν ὑπόληψιν παρὰ τῷ αὐτοκράτορι Ἀλεξάνδρῳ, καὶ ἀκούσας τὰς ἀμφιβολίας τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων περὶ τῆς εἰς τὰ πρόσω πορείας των, εἶπεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον· «Ὁ σκοπὸς τοῦ πολέμου κεῖται ἐν Παρισίοις. Ἐνόσῳ σεῖς διαλογίζεσθε νὰ συνάπτητε μάχας, κινδυνεύετε νὰ νικηθῆτε, διότι ὁ Ναπολέων γνωρίζει κάλλιον ἡμῶν νὰ πράξῃ τοῦτο, ὁ δὲ στρατός του, καίτοι δυστρεστημένος, ἀλλ' ἔχων φιλοτιμίαν, θέλει ἀποθάνει παρ' αὐτῷ μαχόμενος· οὗτος δὲ καί τοι κατεστρεμμένος, εἰσέτι εἶναι μέγας, καὶ μεγαλήτερος ὑμῶν, διότι τὸν βοηθεῖ ἡ εὐφυΐα του, ἀλλ' ἡ πολιτική του ἐξουσία κατεστράφη. Οἱ καιροὶ ἤλλαξαν, διότι ὁ στρατιωτικὸς δεσποτισμὸς, θεωρούμενος ὠφέλιμος μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἀπώλεσε τὴν ἰσχὺν του μετὰ ταῦτα. Ἐὰν προκηρύξετε τοὺς σκοπούς σας, πάραυτα ὁ λαὸς θέλει σᾶς ἐννοήσῃ· ὁ Ναπολέων θέλει ἐξωσθῆ, οἱ δὲ Βουρβόνοι, καί τοι μὴ χαίροντες τὴν ὑπόληψιν τῆς Γαλλίας, θέλουν φανῆ ἀναγκαῖοι. Διὸ πρέπει νὰ ζητῆτε πολιτικῶς καὶ οὐχὶ στρατιωτικῶς νὰ περατώσητε τὸν πόλεμον. Ὅθεν προσπαθήσετε νὰ συνεννοηθῆτε μετὰ τῶν ἐν Παρισίοις, διότι ἅμα δυνηθῆτε νὰ ἐγγίξητε, ἔστω καὶ μὲ τὸν μικρὸν δάκτυλόν σας, τοὺς Παρισίους, ὁ κολοσσὸς πίπτει· τὸ δὲ ξίφος του ἐνῷ δὲν δύνασθε νὰ τοῦ ἀφαιρέσητε, θέλετε θραύσει αὐτό.—Τοιαῦτα ἐπανελάμβανεν ὁ κόμης Πόζος εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις ἐνέδιδεν εἰς τὰς συμβουλὰς ταύτας, οὐχὶ ἵνα ἐκδικηθῆ τὸν Ναπολέοντα διὰ τὴν κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἐκστρατείαν, ἀλλ' ἵνα εἰσέλθῃ ὡς νικητὴς εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἐξευγενισμένου κόσμου καὶ συνδράμῃ τοὺς Γάλλους τοῦ νὰ ἀπαλλαχθῶσιν ἐκ τῆς τυραννίας. Ὁ Σβαρζεμβέργος μ' ὅλα ταῦτα, ὢν λίαν προφυλακτικὸς, δὲν ἐνέδιδε τοσοῦτον εὐκόλως εἰς τὰς φλυαρίας τοῦ κόμητος Πόζου, ἀλλ' ἐδίσταζεν· ἔπρεπεν ὅμως νὰ ἀποφασίσῃ καὶ οὗτός τι ἔμελλε νὰ πράξῃ. Ὁ Βλούχερος δὲ, ὡς ἀνὴρ ἀποφασιστικὸς, προεχώρει εἰς Παρισίους.

Οὕτω λοιπὸν διαλογιζομένων τῶν συμμάχων, ἕκτακτόν τι περιστατικὸν διέλυσε τὰς ἀμφιβολίας αὐτῶν. Τὴν νύκτα τῆς 23 πρὸς τὴν 24 Μαρτίου αἱ ρωσσικαὶ περιπολεῖαι, συλλαβοῦσαι ἕκτακτον ταχυδρόμον, ἀναχωρήσαντα ἐκ Παρισίων καὶ κομίζοντα ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Ναπολέοντα, ἤγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συμμαχικὸν στρατόπεδον, ὃν ἐν τῷ πολιχνίῳ Δαμπιέρῳ, ἔνθα ἔμενον οἱ τρεῖς σύμμαχοι ἡγεμόνες. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐπιτελῶν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, ἀνοίξας τὰς ἐπιστολὰς ταύτας καὶ ἀναγνοὺς, εἶδεν ὅτι ἡ μία ἦτο γεγραμμένη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορίσσης, συζύγου τοῦ Ναπολέοντος, ἡ δὲ ἑτέρα ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς ἀστυνομίας Σαβαρύ· ἀμφότεραι δὲ αἱ ἐπιστολαὶ αὗται περιέγραφον τὴν κακὴν κατάστασιν τῶν Παρισίων καὶ ἐξέφραζον τοὺς φόβους των, μάλιστα δὲ ἡ τοῦ Σαβαρὺ ἐπιστολὴ ἔλεγεν, ὅτι τοσοῦτον ἡ ἀντιπολίτευσις ἦτο κορυφωμένη, ὥστε ἐπέκειτο κίνδυνος μήπως εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἔξω τῶν τειχῶν τῶν Παρισίων τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ ἐκραγῇ στάσις ἐντὸς τῆς πόλεως κατὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ ὑπὲρ τῶν συμμάχων. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται, πάραυτα κοινοποιηθεῖσαι εἰς τοὺς τρεῖς συμμάχους ἡγεμόνας, ἐνεθάρρυναν αὐτοὺς ὥστε νὰ ἀποφασίσωσιν ὁριστικῶς νὰ πορευθῶσιν εἰς Παρισίους· ἐκ τούτων ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος ἐφαίνετο ἐνεργητικώτερος καὶ στρατιωτικώτερος, ἐνῷ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἀνεπαύετο, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἐσύρετο ὄπισθεν τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Τῇ ἐπομένῃ λοιπὸν ἡμέρᾳ, 24 Μαρτίου, ἀπὸ πρωΐας ὁ Σβαρζεμβέργος προσέκαλεν ὅλους τοὺς στρατιωτικοὺς ἀρχηγοὺς καὶ τοῖς ἐκοινοποίησε τὴν ἀπόφασιν τῶν ἡγεμόνων των, ὅτι θέλουν πορευθῇ κατ' εὐθεῖαν εἰς Παρισίους. Ἐν τῷ συμβουλίῳ τούτῳ, ἐξ οὗ ἔλειπεν ὁ Βλούχερος, πολλὰ ἐρρέθησαν περὶ τῆς ἀποφάσεως ταύτης. Οἱ πλεῖστοι τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν, οἵτινες μεθοδικῶς ἐπολέμουν, ἀντέτεινον λέγοντες, ὅτι ἐὰν ἀφήσωσι τὸν Ναπολέοντα ἀνενόχλητον ὄπισθεν αὐτῶν καὶ πορευθῶσιν εἰς Παρισίους, οὗτος ἤθελεν ἐπιπέσει κατὰ τῆς συγκοινωνίας των, καὶ ἤθελε καταστρέψει αὐτήν. Κατὰ τὸ λέγειν λοιπὸν αὐτῶν ἔπρεπε πρῶτον νὰ καταπολεμήσωσι τὸν Ναπολέοντα καὶ μετὰ ταῦτα νὰ πορευθῶσιν

εἰς Παρισίους. Ἕτεροι ὅμως ἀντέτεινον εἰς τοῦτο λέγοντες, ὅτι ἂν ζημιωθῶσιν ὀλίγας στρατιωτικὰς ἀποσκευὰς ὄπισθέν των, θέλουν ὠφεληθῆ τριπλασίως ταύτας, εἰσερχόμενοι εἰς Παρισίους, καὶ ὅτι ἐκεῖ θέλουν καταστρέψει τὴν ἐξουσίαν τοῦ Ναπολέοντος. Μετὰ πολλὰς τέλος συζητήσεις, ἀπεφασίσθη νὰ στρατεύσωσι κατὰ τῶν Παρισίων· ἐπὶ τούτῳ δὲ εἰδοποιήθη καὶ ὁ Βλούχερος νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν πορείαν του δεξιόθεν, ἐνῷ ὁ Σβαρζεμβέργος ἐπορεύετο ἀριστερόθεν. Ὡς σημεῖον τῆς συνεντεύξεως ὥρισαν τὴν πόλιν Φερ-Σαμπενοᾶς· πρὸς ἐπιτήρησιν δὲ τοῦ Ναπολέοντος διώρισαν τὸν στρατηγὸν Βεντζιγγερόδον μετὰ 10 χιλιάδων ἱππικοῦ, ὀλίγου ἐλαφροῦ πεζικοῦ καὶ ἐφίππου πυροβολικοῦ. Τὰ δὲ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ εἶχον οὕτως.

Ὁ Ναπολέων, ἀναχωρῶν ἐκ τῆς πόλεως Ῥέμης, κατέλιπεν ἐκεῖ τὸν στρατάρχην Μορτιέρον ἵνα ὑποστηρίζῃ τὸν στρατάρχην Μαρμῶντα, ὑπερασπιζόμενον τὴν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Αἴνση γέφυραν πρὸς τὸ Βαρρὺ εἰς Βάκ. Μετὰ ἓξ ἡμέρας ἐλθὼν ὁ Βλούχερος νὰ διαβῇ ἐκ τῆς γεφύρας ταύτης, καὶ εὑρὼν αὐτὴν καλῶς φυλαττομένην, ἐξαπέστειλεν ἓν σῶμα στρατοῦ ἵνα διαβῇ ἀλλαχόθεν. Διαβάντος δὲ τοῦ σώματος τούτου καὶ ἐλθόντος ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ Μαρμῶντος, ὁ Βλούχερος ὥρμησε νὰ κυριεύσῃ τὴν γέφυραν. Ὁ Μαρμὼν οὕτω περικυκλωθεὶς, ἀνέτρεψε δι' ὑπονόμων τὴν γέφυραν ταύτην, καὶ ἐπορεύθη πρὸς τὴν πόλιν Φίσμην. Ἐνταῦθα ἔσφαλε μεγάλως ὁ στρατάρχης οὗτος, ὡς ἀπεδείχθη μετὰ ταῦτα, διότι, ἀντὶ νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὸν Ναπολέοντα, οὗτος ἀπεμακρύνθη, καὶ οὐδὲ ἐδύνατο νὰ ἑνωθῇ μετ' αὐτοῦ, διότι διεχωρίζετο ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ.

Ὁ δὲ στρατάρχης Μορτιέρος, ὁ διαμένων εἰς Ῥέμην, εἰδοποιηθεὶς παρὰ τοῦ Μαρμῶντος νὰ ἔλθῃ καὶ ἑνωθῇ μετ' αὐτοῦ, χαριζόμενος ἐνέδωκεν εἰς τὴν αἴτησιν ταύτην, ὥστε καὶ οὗτος ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τοῦ Ναπολέοντος. Μετὰ δύο ἡμέρας, 20 Μαρτίου, ἀμφότεροι οἱ στρατάρχαι οὗτοι εἰδοποιήθησαν παρὰ τοῦ Ναπολέοντος νὰ ἔλθωσι καὶ νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦτο καθίστατο ἀδύνατον, διότι, ὡς ἐρρέθη, διεχωρίζοντο παρὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν, λαβόντες ἑκάτερος ἰδίαν ὁδὸν, νὰ

διέλθωσιν ἐκ μεμαχρυσμένων μερῶν, ἀκολουθοῦντες τὴν πορείαν τοῦ Ναπολέοντος. Μετὰ πέντε λοιπὸν ἡμερῶν πορείαν, τῇ ἑσπέρᾳ τῆς 25 Μαρτίου, ὁ Μαρμὼν ἔφθασεν ὀλίγας ὥρας μακρὰν τῆς πόλεως Βιτρέ· μὴ δυνάμενος δὲ νὰ διέλθῃ ἔνεκα τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, κατηυλίσθη ἐκεῖ· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον εἶδεν ἀπείρους πειρὰς ἀπέναντι αὐτοῦ. Ἀγνοῶν ὁποῖον σῶμα στρατοῦ ἦτον ἐκεῖ, ἐξαπέστειλε τρεῖς νοήμονας ἀξιωματικοὺς ἵνα κατασκοπεύσωσι τὸ στρατόπεδον τοῦτο. Ὁ εἷς ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τούτων, ὢν Πολωνὸς καὶ ὁμιλῶν τὰ ῥωσσικά, ὡς Ῥῶσσος, εἰσεχώρησεν εἰς τὸ προκείμενον στρατόπεδον καὶ ἐπληροφορήθη ὅτι ὅλος ὁ ὑπὸ τὸν Σβαρζεμβέργον καὶ Βλούχερον συμμαχικὸς στρατὸς, ἑνωθεὶς καὶ συγκείμενος ἐκ 200 χιλιάδων στρατευμάτων, ἦτον ἑστρατοπεδευμένος ἐκεῖ. Ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος, ἐπανελθὼν ἀνήγγειλε ταῦτα πάντα εἰς τὸν στρατάρχην Μαρμῶντα, ὅστις πάραυτα εἰδοποίησε περὶ τούτου τὸν Μορτιέρον, διαμένοντα οὐ μακρὰν αὐτοῦ. Μετ' ὀλίγον δὲ συνῆλθον οἱ στρατάρχαι οὗτοι καὶ συσκεφθέντες ἀνεχώρησαν ἵνα σωθῶσιν ἐκ τοῦ κινδύνου, εἶτα δὲ, ἂν δυνηθῶσι, μετὰ πάσης θυσίας, νὰ ἑνωθῶσι μὲ τὸν Ναπολέοντα. Ὑπῆρχον προσέτι καὶ δύο ἕτερα μικρὰ σώματα, διοικούμενα ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Πακθόδου καὶ Κομπάνου, τὰ ὁποῖα ἤρχοντο νὰ ἑνωθῶσι μὲ τὸν Ναπολέοντα, ἀλλὰ μὴ δυνηθέντα, ἠκολούθουν καὶ ταῦτα κατόπιν τοῦ στρατηγοῦ Μορτιέρου.

Ὁ στρατάρχης Μαρμὼν, ἐκ τῆς πορείας καὶ τῶν κινήσεων τῶν ἐχθρικῶν στρατευμάτων ἐννοήσας ὅτι οἱ σύμμαχοι, ἀφήσαντες ἀκαταδίωκτον τὸν Ναπολέοντα, ἐπορεύοντο κατ' εὐθεῖαν εἰς Παρισίους, θέλων δὲ νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Μορτιέρου καὶ νὰ φέρῃ ἐμπόδιόν τι εἰς αὐτοὺς, ἔλαβε τὴν ὁδὸν Φὲρ-Σαμπενοᾶς. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἀκαταπαύστως προσβαλλόμενος ὑπὸ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, μόλις μετὰ πολλῶν δυσκολιῶν ἠνώθη μετ' αὐτοῦ τῇ 15 Μαρτίου· οὕτω δὲ ἀμφότεροι ἐσχημάτισαν στρατὸν ἐκ 15 χιλιάδων ἀνδρῶν· μετ' ὀλίγον ὅμως προσβληθέντες ὑπὸ ἀπείρου ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ βοηθουμένου ὑπὸ πεζικοῦ, κατέφυγον εἴς τινα ὀχυρὰν παρακειμένην τῇ ὁδῷ Σαμπενοᾶς θέσιν καὶ ἐκεῖ ἔμενον ἀμυνόμενοι. Ἀλλὰ τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα προσβαλόντα αὐ-

τοὺς κατὰ μέτωπον καὶ ἐκ τῶν νώτων, τοὺς κατεπολέμησαν καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ ἀποχωρήσωσιν, ἀπολέσαντας πλέον τῶν τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν, μάλιστα δὲ τὸ ἱππικὸν ἐπροξένησεν εἰς αὐτοὺς πολλὴν βλάβην· διότι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἔπιπτε πυκνὴ χάλαζα, ἥτις ἐμπόδιζε τὰ πυρὰ τοῦ γαλλικοῦ πεζικοῦ. Ἕνεκα τούτου δύο τετράγωνα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς κατεκόπησαν ὑπὸ τοῦ ῥωσσικοῦ ἱππικοῦ, καὶ πολλὰ πυροβόλα ἀπωλέσθησαν. Εἰς τὴν ὑποχώρησιν ταύτην συνετέλεσε μεγάλως ἡ κατὰ τύχην ἄφιξις μιᾶς ἱππαρχίας τοῦ στρατηγοῦ Πακθόδου, ἥτις ἔδραμε καὶ ἔσωσε τὸ σῶμα τοῦ στρατάρχου Μορτιέρου ἐκ τῶν καταδιώξεων τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ. Οἱ στρατάρχαι λοιπὸν Μαρμὼν καὶ Μορτιέρος, παρατηροῦντες ὅτι δὲν ἐδύναντο νὰ μένωσιν ἐκεῖ, ἐπορεύοντο νὰ εὕρωσιν ἀσφαλὲς μέρος ἵνα διανυκτερεύσωσι καὶ τῇ ἐποιούσῃ ν' ἀναχωρήσωσι. Καθ' ὁδὸν ὅμως ἠκούοντο πυροβολισμοὶ ὄπισθεν καὶ δεξιόθεν αὐτῶν. Εὐθὺς δὲ ἐσυμπέρανον ὅτι ὁ δυστυχὴς στρατηγὸς Πακθόδος, ὅστις ἤρχετο κατόπιν αὐτῶν, συνεπλάκη μὲ τὸν ἐχθρόν· ἰδοὺ δὲ τί συνέβη.

Ὁ στρατηγὸς Πακθόδος, ἐρχόμενος ἵνα ἑνωθῇ μετὰ τῶν στραταρχῶν τούτων, ἦλθε πρὸς τὴν ὁδὸν Φὲρ Σαμπενοᾶς, ὅτε οὗτοι προσβληθέντες ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ὑπεχώρουν· μὴ δυνάμενος δὲ νὰ ἑνωθῇ μετ' αὐτῶν, ἔλαβεν ἄλλην ὁδὸν ἵν' ἀσφαλισθῇ. Οὗτος εἶχε τρεῖς χιλιάδας πεζικοῦ, συγκειμένου ἐξ ἐθνοφυλάκων, τοὺς ὁποίους ἐσχημάτισεν εἰς πέντε τετράγωνα καὶ ἐπορεύετο νὰ καταλάβῃ ὀχυράν τινα θέσιν καὶ ἐκεῖ νὰ διανυκτερεύσῃ. Πρὸς τὴν αὐτὴν δὲ ὁδὸν ἐπορεύοντο καὶ δύο συμμαχικὰ σώματα, τὸ ἓν ἀνῆκον εἰς τὸν Βλούχερον καὶ τὸ ἕτερον εἰς τὸν Σβαρζεμβέργον. Τὰ ἐχθρικὰ σώματα ταῦτα ἐν πρώτοις μὴ ἀναγνωρισθέντα ἦλθον εἰς συμπλοκήν· τοῦτο ἰδὼν μακρόθεν ὁ στρατηγὸς Πακθόδος καὶ νομίζων ὅτι τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν τῶν σωμάτων εἶναι γαλλικόν, ἐπορεύετο κατ' εὐθεῖαν ἐκεῖ. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τὰ συμμαχικὰ ταῦτα στρατεύματα ἀναγνωρισθέντα, ἐπέπεσον κατὰ τοῦ στρατηγοῦ Πακθόδου· οὕτω τὰ μὲν δύο τετράγωνα αὐτοῦ κατεσφάγησαν ἀνηλεῶς, τὰ δὲ ἕτερα τρία καταστραφέντα ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ

πυροβολικοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσιν αἰχμάλωτα. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας ἔδραμεν εἰς τὸν τόπον τοῦτον τῆς σφαγῆς, καὶ ἰδὼν ἁπλοῦς ἐθνοφύλακας ἡμυνωμένους ἐθαύμασε, καὶ εὐσπλαγχνισθεὶς διέταξεν ἕνα τῶν ὑπασπιστῶν του νὰ δράμῃ εἰς τὸ στάδιον τῆς μάχης καὶ νὰ προσκαλέσῃ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τοὺς εἰσέτι ἡμυνωμένους νὰ παραδοθῶσιν· ὅπερ καὶ ἐγένετο. Οὕτω κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, 25 Μαρτίου, ἀπωλέσθησαν ἓξ χιλιάδες Γάλλοι, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ στρατηγὸς Πακθόδος· ὁ δὲ Κομπάνος, ὅστις ὠπισθοπόρει, ἐδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὸν κίνδυνον, ὑποχωρῶν εἰς ἀσφαλὲς μέρος.

Οἱ δὲ στρατάρχαι Μαρμὼν καὶ Μορτιέρος, ἀπελπισθέντες ἐπὶ τέλους νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἐπορεύοντο πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν Παρισίων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπῆρχον πολλὰ συμμαχικὰ στρατεύματα καθ' ὁδὸν, διὰ πολλῶν λοξοδρομιῶν καὶ συμπλοκῶν ὁδοιποροῦντες νυχθημερὸν, ἔφθασαν τῇ 29 Μαρτίου εἰς τὰς πύλας τῶν Παρισίων, ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν γέφυραν Καρεντὸν, καὶ ἐζήτησαν παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ναπολέοντος Ἰωσὴφ καὶ τῆς ἀντιβασιλείας τὰς περὶ ὑπερασπίσεως τῶν Παρισίων διαταγάς των.

Οἱ δὲ συμμαχικοὶ στρατοὶ, φθάσαντες εἰς τὸν Μάρνην ποταμὸν, διέταξαν τὴν πρὸς τοὺς Παρισίους πορείαν των ὡς ἀκολούθως· ὁ Σάκκεν καὶ ὁ Βρέδος νὰ καταλάβωσι τὴν πόλιν Μεὼ, ὁ δὲ Βουλὼφ, τὸ Σοϊσὸν, ἵνα προφυλάξωσι τὰ νῶτα τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ ἐκ τῶν τυχὸν προσβολῶν τοῦ Ναπολέοντος· ὁ δὲ Σβαρζεμβέργος μετὰ 50 χιλιάδων στρατοῦ, ὁ Βλούχερος μετὰ 90 χιλιάδων καὶ ὁ πρίγκηψ τῆς Βερτεμβέργης μετὰ 30 χιλιάδων νὰ πορευθῶσιν εἰς Παρισίους καὶ νὰ καταλάβωσιν, ὁ μὲν πρῶτος τὰ ὑψώματα Ῥομαινβίλ, ὁ δεύτερος, τὸ προάστειον τοῦ ἁγίου Διονυσίου, ὁ δὲ τρίτος, τὸ πολίχνιον Μοντρευΐλ, τὰ τρία στρατιωτικὰ σώματα ταῦτα διετάχθησαν νὰ φθάσωσι τῇ 29 Μαρτίου ἐνώπιον τῶν Παρισίων, ὥστε νὰ δυνηθῶσι τῇ 30 νὰ προσβάλωσι τὴν πόλιν.

Ὁ δὲ Ναπολέων παρήτησεν εἴτε ἐξ ἀνάγκης, εἴτε ἐκ στρατηγήματος, διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται, εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐχθρῶν

τοὺς Παρισίους, ὧν οἱ κάτοικοι, ἐκτὸς μικρῶν ἐξαιρέσεων, ἦσαν καταλυπημένοι· λησμονοῦντες δὲ τὴν τυραννικὴν κυβέρνησιν τοῦ Ναπολέοντος, διελογίζοντο τὰ κακὰ τῆς ἐχθρικῆς προσβολῆς. Ἡ δὲ ἐθνοφυλακὴ συνέκειτο μὲν ἐκ 12 χιλιάδων ἀνδρῶν, ἀλλὰ τρεῖς μόνον χιλιάδες ἐξ αὐτῶν εἶχον ὅπλα, οἱ ἕτεροι ἐξ αὐτῶν εἶχον δόρη, ἀλλ' οὕτως ὄντες ὡπλισμένοι καθίσταντο γελοῖοι. Ἐν γένει δὲ οἱ κάτοικοι τῶν Παρισίων ἤθελον νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν πρωτεύουσαν, ἀλλὰ δὲν εἶχον ὅπλα· διὸ ἀργοὶ, ἀνήσυχοι καὶ λυπημένοι περιεφέροντο εἰς τὰ προάστεια καὶ εἰς τὰς πλατείας. Εἰς δὲ τὰς πύλας τῶν Παρισίων ἄπειρον πλῆθος χωρικῶν συνέρρευσε, φερόντων μεθ' αὐτῶν τὰ κτήνη των, καὶ μετὰ ἁμαξῶν ὅ,τι ἐκ τῶν κινητῶν ἤθελον νὰ σώσωσιν. Οἱ δυστυχεῖς οὗτοι χωρικοὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὑπεβάλλοντο εἰς τὸν κανονισμένον δημοτικὸν φόρον, ὥστε ἠναγκάζοντο νὰ πωλῶσι τὰ πράγματά των εἰς εὐτελῆ τιμὴν, ἵνα δυνηθῶσι νὰ προφυλαχθῶσιν. Οὗτοι λοιπὸν εἰσελθόντες εἰς Παρισίους κατεσκηνώθησαν εἰς τὰς πλατείας, καὶ ἔτρεχον ἔνθεν κἀκεῖθεν, ἐρωτῶντες τί συμβαίνει εἰς τὰ χωρία των. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων, ἡ μὲν κυβέρνησις εὑρίσκετο εἰς παραλυσίαν· ἡ δὲ αὐτοκρατόρισσα, ἥτις ἦτο καὶ ἀντιβασίλισσα, κυριευθεῖσα ὑπὸ φόβου, μάλιστα δὲ περὶ τοῦ υἱοῦ της, καὶ μὴ εὑρίσκουσα προστασίαν οὔτε ὑπὸ τοῦ Καμβασερὲ, ὅστις ἔμενεν ἔκπληκτος, οὔτε ὑπὸ τοῦ ἀνδραδέλφου της Ἰωσὴφ, ὅστις ἠγνόει τὶ νὰ πράξῃ, ἔμενεν ἔντρομος, ἀκούουσα τὸν κρότον τῶν πυροβόλων ἐκτὸς τῶν Παρισίων· ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, ὡς ἀνὴρ ἀδυνάτου καὶ ἀναποφασίστου χαρακτῆρος, ἦτον ἀνίκανος νὰ ἐκτελέσῃ τὰς παραγγελίας τοῦ Ναπολέοντος· ὁ ὑπουργὸς τῆς ἀστυνομίας Σαβαρὺς ἀνὴρ μὲν δραστήριος, γενναῖος καὶ ἀποφασιστικὸς, ἀλλὰ καταστὰς μισητὸς παρὰ τοῦ λαοῦ, ὡς θεωρούμενος ὄργανον τῆς τυραννίας, δὲν εἰσηκούετο· οἱ δὲ ἕτεροι ὑπουργοὶ, ὄντες εἰδικοὶ εἰς τὸ ἔργον των, ἐξερχόμενοι τῆς σφαίρας των, ἔμενον εἰς ἀπραξίαν. Ὁ μόνος δὲ πολιτικὸς ἀνὴρ, ὅστις ἐδύνατο οὐχὶ νὰ πράξῃ μέγα τι ἔργον, ἀλλὰ τοὐλάχιστον νὰ συμβουλεύσῃ τὶ ἔπρεπε νὰ γένῃ κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις, ἦτον ὁ Ταλλεϋράνδος· οὗτος ὅμως ἐμειδία διὰ

τὴν σύγχυσιν ἥτις κατέλαβε πάντας τοὺς ἐν τοῖς πράγμασιν, ἐνέπαιζεν αὐτοὺς καὶ τοὺς ἐξεδικεῖτο διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἄλλοτε δυσπιστίαν των. Τοιαύτη λοιπὸν ἦτον ἡ κατάστασις τῶν μεγιστάνων καὶ τῶν ὑπουργῶν τοῦ Ναπολέοντος, ἐξ ὧν περιέμενεν ἡ πρωτεύουσα τῆς Γαλλίας τὴν σωτηρίαν της. Οὐχὶ δὲ ὅτι ἅπαντες οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ἀνίκανοι, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ κυβέρνησις τοῦ Ναπολέοντος ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἔπρεπε τὰ πάντα νὰ ἀποῤῥέωσιν ἐξ αὐτῆς, καὶ ἐπειδὴ ὁ ἀνὴρ οὗτος ὅλην τὴν κυβερνητικὴν ἐξουσίαν συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν, ὡς τὴν σκέψιν καὶ τὴν θέλησιν, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του τὰ πάντα ἔμενον νεκρά!

Ὅτε δὲ τῇ 28 Μαρτίου ὁ Ἰωσὴφ ἔμαθε τὴν εἰς τὰ πέριξ τῆς πρωτευούσης ἄφιξιν τῶν στραταρχῶν Μαρμῶντος καὶ Μορτιέρου, καὶ ἐβεβαιώθη ὅτι κατόπιν αὐτῶν ἤρχοντο καὶ τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα, ἀναγγείλας τοῦτο πρὸς τὴν αὐτοκρατόρισσαν, εἶπεν αὐτῇ νὰ προσκαλέσῃ συμβούλιον ἐκ τῶν μεγιστάνων καὶ τῶν ὑπουργῶν ἵν' ἀποφασισθῇ περὶ τοῦ πρακτέου. Συνελθόντος λοιπὸν τοῦ συμβουλίου τούτου, ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν ἐξέθηκε πρῶτος τὴν κακὴν κατάστασιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων καὶ τὸ ἀδύνατον τῆς ὑπερασπίσεως τῆς πόλεως, ἐγνωμοδότησε περὶ τῆς ἀναχωρήσεως τῆς αὐτοκρατορίσσης μετὰ τοῦ υἱοῦ της πρὸς τὸν ποταμὸν Λίγυρον. Ὁ πρόεδρος τῆς Γερουσίας Βουλαῦ λαβὼν τότε τὸν λόγον εἶπεν, ὅτι ἡ ἀναχώρησις ἐκ τῆς πρωτευούσης τῆς αὐτοκρατορίσσης μετὰ τοῦ υἱοῦ της θέλει φέρει τοὺς κατοίκους εἰς ἀπελπισίαν, καὶ ὅτι θεωρεῖ νόσον τινὰ κυριεύουσαν τὴν θυγατέρα καὶ τὴν ἐγκόνην τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας, ὥστε νὰ μὴ φροντίζωσιν εἰμὴ μόνον περὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν, τοῦτο δὲ ἐνθαῤῥύνει πάντας νὰ πράττωσι τὸ αὐτό· ὅτι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας αἱ πύλαι τῶν Παρισίων θέλουν ἀνοιχθῆ εἰς τοὺς ἐχθρούς, οἱ δὲ Βουρβόνοι θέλουν προσκληθῆ· ὅτι τούτων ἕνεκα ἡ αὐτοκρατόρισσα πρέπει νὰ πράξῃ ὅ,τι ἔπραξεν ἡ προμήτωρ αὐτῆς Μαρία Θηρεσία, δηλαδὴ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ δημαρχεῖον καὶ κρατοῦσα εἰς τὰς ἀγκάλας τὸ τέκνον της νὰ προσκαλέσῃ τὸν λαὸν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πρωτευούσης, καὶ ὅτι οὕτω θέλει σχηματίσει

στρατὸν ἐξ 100 χιλιάδων πολιτῶν, ἱκανῶν νὰ ὑπερασπίσωσιν αὐτήν. Ἡ γνώμη αὕτη ἦτον ὀρθοτάτη, ἐὰν ὑπῆρχον ἐν Παρισίοις 100 χιλιάδες ὅπλων, καὶ ἐὰν ἤθελον νὰ ἐμπιστευθῶσιν εἰς τὸν λαὸν, μὴ ὑπαρχόντων ὅμως τούτων, ἦτον ἀνωφελὴς, μ' ὅλα ταῦτα οἱ πλεῖστοι παρεδέχθησαν τὴν γνώμην ταύτην. Ὁ δὲ Ἰωσὴφ ἐφαίνετο ὅτι ἐπεδοκίμασε καὶ οὗτος τὴν γνώμην ταύτην, ἀλλ' ἐσιώπα, ὡσανεὶ ἦτο δεσμευμένος. Ὡσαύτως καὶ ὁ Καμβασερὲς, μένων τεθορυβημένος, ἐσιώπα. Ἡ δὲ αὐτοκρατόρισσα ἐρεθισθεῖσα ἐκ τῶν λεχθέντων, ἐζήτειτο τῆς συμβουλῆς πάντων τῶν ἐνώπιον αὐτῆς προσκληθέντων.

Ὁ Ταλλεϋράνδος, λαβὼν τὸν λόγον μετὰ τῆς συνήθους του ἀξιοπρεπείας, ἐξέφρασε γνώμην ὀρθοτάτην καὶ σύμφωνον μὲ τὰς μυστικὰς συνενοήσεις του, ὡσανεὶ ἦτον ὁ μᾶλλον ἀφωσιωμένος εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Βοναπαρτῶν. Οὗτος λοιπὸν εἶπεν ὅτι, ἐὰν ἀναχωρήσῃ ἡ οἰκογένεια τοῦ αὐτοκράτορος ἐκ Παρισίων, ἡ πόλις αὕτη θέλει ἐγκαταλειφθῆ εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Ναπολέοντος, οἵτινες, ὡς ἀνήκοντες εἰς τοὺς Βουρβόνους, ἀμέσως θέλουν συνεννοηθῆ μὲ τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα, ἐπομένως ἡ ἀναχώρησις τῆς αὐτοκρατορίσσης θέλει εὐκολύνει τοὺς συμμάχους νὰ ἐνεργήσωσι μίαν ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος. Ἦτο δὲ περίεργον ὅτι ὁ μυστικὸς ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης ἐσυμβούλευε τὴν κυβέρνησιν νὰ προλάβῃ αὐτήν. Οὕτως ὑπερισχυσάσης τῆς ὑπὲρ τῆς διαμονῆς τῆς αὐτοκρατορίσσης ἐν Παρισίοις γνώμης, ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν ἠγέρθη καὶ ὡμίλησε σφοδρῶς λέγων, ὅτι μόνον οἱ Παρισίοι δὲν ἀποτελοῦν τὴν Γαλλίαν, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἐξέλθῃ ἐντεῦθεν ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια ἵνα μὴ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν· ἐνῷ, ἂν ἀναχωρήσῃ καὶ διαμένῃ εἴς τινα ἐπαρχίαν τοῦ Κράτους, ἐκεῖ θέλει προσκαλέσῃ τὸν λαὸν εἰς τὰ ὅπλα, καὶ θέλει ἀποθάνει μετ' αὐτοῦ, φέρων καὶ οὗτος ὡς παράδειγμα τὴν Μαρίαν Θηρεσίαν καὶ τὸν μέγαν Φριδερῖκον, ἐνῷ ἂν μένῃ εἰς Παρισίους, ἔλεγε, θέλει πέσει εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, διότι οὗτος, καθὸ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, εἶναι βέβαιος ὅτι ἡ πόλις δὲν θέλει δυνηθῆ ν' ἀνθέξῃ πρὸς 200 χιλιάδας ἐχθρῶν.

Ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν ταῦτα λέγων, δὲν ἐξέφραζεν ἰδίαν γνώμην, ὡς οὐδεμίαν ἔχων περὶ τούτου, ἀλλ' ὑπετάσσετο εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Ναπολέοντος. Τὰ δὲ παραδείγματα τῆς Μαρίας Θηρεσίας ἐν Βιέννῃ, καὶ τὸ τοῦ μεγάλου Φριδερίκου ἐν Βερολίνῳ δὲν ἐφηρμόζοντο ἐνταῦθα· διότι ὁ Ναπολέων, γενόμενος ἡγεμὼν ἐκ τῆς τάξεως τοῦ στρατοῦ, ἤδη δὲ ἡττηθείς, οὐδενὸς τὴν συμπάθειαν εἵλκυε, καθότι, ἄνευ ἄλλων δικαιολογήσεων, πᾶς τις ἐγνώριζεν ὅτι κυβέρνησις γεννηθῆσα ἔκ τινος ἐπαναστάσεως, ἥτις ἀπώλεσε τὴν ἀξίαν της, καὶ τῆς ὁποίας ὁ ἀντικαταστάτης ἦτον ἕτοιμος, ἅμα ἀναχωροῦσα ἐκ τῆς πρωτευούσης, ἔδιδε χώραν εἰς τὸν σχηματισμὸν μιᾶς ἐπαναστάσεως. Ἕκαστος δὲ τῶν συμβούλων δικαίῳ τῷ λόγῳ ἐπέμενε νὰ μὴ ἀναχωρήσῃ ἡ Μαρία Λουΐζα καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ῥώμης ἐκ τῶν Παρισίων.

Ὁ δὲ Ἰωσὴφ, ὅστις τέως ἐσιώπα, ἀνέγνωσε δύο πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὰς τοῦ Ναπολέοντος, διαλαμβανούσας ὅτι εἰς τοιαύτην περίστασιν νὰ ἐξέλθῃ ἡ οἰκογένειά του ἐκ Παρισίων, ἵνα μὴ περιπέσῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ἡ σύζυγός καὶ ὁ υἱός του. Ὁ Ναπολέων συνέλαβε τὴν ἰδέαν ταύτην ἔκ τινων ἀποτυχιῶν του, μήπως δὲν ἤθελε δυνηθῆ νὰ προφυλάξῃ τοὺς Παρισίους, οἱ δὲ σύρμαχοι εἰσελθόντες εἰς τὴν πρωτεύουσαν, διορίσωσι τὴν σύζυγόν του ἀντιβασίλισσαν, ἀποκλείοντες αὐτὸν ἐκ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐπιστολῶν τούτων, ἅπαντες ἐξαναστάντες διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῆς συγκροτήσεως τοῦ συμβουλίου τούτου, λέγοντες ὅτι διὰ ποῖον λόγον δὲν παρουσίασαν εἰς αὐτοὺς ἐν πρώτοις τὰς ἐπιστολὰς ταύτας, ἀλλ' ἐζήτουν ἁπλῶς τὴν γνώμην ἑκάστου αὐτῶν, ἐνῷ αἱ περὶ τούτου διαταγαὶ τοῦ Ναπολέοντος ἦσαν ῥηταί· ἀλλὰ παρατηρήσαντες ὅτι αὗται ἦσαν γεγραμμέναι ὑπὸ τὸ κράτος ἀποτυχιῶν τινων, καὶ ὅτι ὁ Ναπολέων, μὴ εὑρισκόμενος ἤδη εἰς τοιαύτας περιστάσεις, πιθανὸν νὰ μεταβάλῃ γνώμην ὡς πρὸς τοῦτο, ἀπεφάσισαν τέλος ὅπως ὁ Ἰωσὴφ ἀναλάβῃ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Παρισίων· ὅταν δὲ ἐκλείψῃ πᾶσα ἐλπὶς σωτηρίας, τότε νὰ ἀναχωρήσῃ ἡ αὐτοκρατορικὴ οἰκογένεια. Ὁ Ταλλεϋράνδος μετ' ὀλίγον καταβαίνων τὴν

κλίμακα τοῦ Κεραμικοῦ μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς ἀστυνομίας Σαβαρύ, εἶπεν αὐτῷ· «Ἰδοὺ πῶς μέλλει νὰ τελευτήσῃ ἡ ἔνδοξος βασιλεία . . . . τὸ νὰ παραιώσῃ τὸ στάδιόν της ὡς τὸ τοῦ τυχοδιώκτου, ἀντὶ νὰ παραιώσῃ αὐτὸ ὡς τὸ τῶν μεγάλων ἡγεμόνων, μάλιστα δὲ δόσασα τὸ ὄνομά της εἰς τὸν αἰῶνα . . . Ὁποῖον τέλος! . . ὁ Σαβαρύς» κύψας τὴν κεφαλὴν ἐσιώπησεν. Εἶτα δὲ ὁ Ταλλεϋράνδος, ὡς θέλων νὰ ἐκφρασθῇ ἐμπιστευτικῶς, εἶπεν εἰς αὐτόν· « Ἐν τούτοις εἰς οὐδένα συμφέρει νὰ παρασυρθῇ εἰς τοιαύτην καταστροφὴν· καιρὸς εἶναι νὰ σκεφθῇ! . . . » Ἐπειδὴ πάλιν ἐσιώπησεν ὁ Σαβαρύς, ὅστις ἦτο πιστὸς τῷ Ναπολέοντι, εἶπεν αὐτῷ ὁ Ταλλεϋράνδος «Μετ' ὀλίγον βλεπόμεθα· μετὰ δὲ ταῦτα ἀπεχωρίσθησαν.»

Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ συμβουλίου τούτου, ὁ Ἰωσὴφ, ὁ Καμβασερὲς καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν Κλάρκος ἔμειναν μόνοι μὲ τὴν αὐτοκρατόρισσαν, ἥτις ἀγνοοῦσα τί νὰ πράξῃ, εἶπεν εἰς αὐτοὺς νὰ τῇ συμβουλεύσωσιν ὁποία ἦτον ἡ θέλησις τοῦ συζύγου της. Οὗτοι δὲ, φοβούμενοι νὰ παραβῶσι τὰς διαταγὰς τοῦ Ναπολέοντος, τῇ εἶπον ὅτι ἀφοῦ πληροφορηθῶσι περὶ τῶν διατρεχόντων, θέλουν εἰπεῖ εἰς αὐτὴν τί μέλλει νὰ πράξῃ. Τῇ ἐπομένῃ ἡμέρᾳ, 29 Μαρτίου, ἀποφασισθείσης τῆς ἀναχωρήσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας, πλῆθος φορτηγῶν ἁμαξῶν ἐπεσωρεύθη εἰς τὰ ἀνάκτορα, εἰς τὰς ὁποίας ἔθηκαν τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ναπολέοντος συγκειμένους ἐκ 18 ἑκατομμυρίων φράγκων, ὅλων τῶν πολιτίμων πετρῶν καὶ λοιπῶν σκευῶν χρυσῶν τε καὶ ἀργυρῶν, ὡς καὶ τὴν ἀλληλογραφίαν αὐτοῦ. Πλῆθος περιέργων ἀνθρώπων συνέῤῥευσαν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἵνα ἴδωσι τὴν ἀναχώρησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας· οἱ πλεῖστοι δὲ ἔλεγον ὅτι ἡ λειποταξία αὕτη ἦτο προδοσία. Ἡ δὲ αὐτοκράτορισσα ἔμενεν ἔντρομος, φοβουμένη μὴ τυχὸν διαρπάσωσιν αὐτήν τε, τὸν υἱόν της καὶ τὰ πλούτη της, καὶ μάλιστα ἐφοβεῖτο μήπως τὴν θανατώσωσι. Τινὲς τῶν ἀξιωματικῶν τῆς ἐθνοφυλακῆς τῶν φρουρούντων εἰς τὰ ἀνάκτορα παρουσιάσθησαν εἰς αὐτὴν καὶ τῇ εἶπον νὰ μὴ ἀναχωρήσῃ, διότι οἱ ἐθνοφύλακες θέλουν τὴν ὑπερασπισθῇ μέχρις ἐσχάτων· ἀλλ' αὕτη μετὰ δακρύων εὐχαριστήσασα

αὐτοὺς, τοῖς εἶπεν ὅτι αὕτη ἦτο γυνὴ, καὶ ὅτι ὀφείλει νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸν ἄνδρα της. Μετ' ὀλίγον μετὰ τοῦ υἱοῦ της καὶ μετὰ τῆς ἀκολουθίας της ἀναβᾶσα ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν ἁμαξῶν, ἀνεχώρησεν εἰς Λίγηρον μετὰ συνοδίας 1200 στρατιωτῶν τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς.

Ἐν τούτοις ὁ Ἰωσὴφ καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν ἐνησχολοῦντο πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν Παρισίων· ἀλλ', ὡς ἐῤῥέθη, μόνον 22—23 χιλιάδας στρατοῦ εἶχον· ἔξωθεν μὲν τῆς πόλεως τοὺς στρατάρχας Μορτιέρον καὶ Μαρμῶντα καὶ τὸν στρατηγὸν Κομπάνον, ἔχοντας ἐν ὅλοις 20 χιλιάδας στρατοῦ καὶ τρεῖς χιλιάδας ἐθνοφυλάκων ἐνόπλων, ἐντὸς δὲ τῆς πόλεως ὑπῆρχον πολλοὶ ἐθνοφύλακες, ὡς καὶ πολῖται μέχρις 60 χιλιάδων ἀνδρῶν, δυνάμενοι καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀγωνισθῶσιν, ἀλλ' ἔλειπον ὅπλα πρὸς ἐξοπλισμὸν αὐτῶν. Τοὺς τρεῖς λοιπὸν εἰρημένους στρατηγοὺς, ἀφιχθέντας τῇ 28 Μαρτίου, ἐτοποθέτησαν παρὰ τοῖς ἔξωθεν τῆς πόλεως πύργοις ὡς ἑξῆς· τὸν Μαρμῶντα δεξιόθεν, ἔχοντα ὑπ' αὐτὸν τὸν στρατηγὸν Κομπάνον· πρὸς τὸ ἀνατολικομεσημβρινὸν μέρος καὶ ἀριστερόθεν τὸν Μορτιέρον, πρὸς τὴν ῥοὴν τοῦ Σένα ποταμοῦ· ὄπισθεν δὲ αὐτῶν τοὺς ἐθνοφύλακας, τοὺς μαθητὰς τῶν στρατιωτικῶν σχολῶν, καὶ ἑκατοστύας τινὰς ἀπομάχων, ὥστε ὅλος ὁ μικτὸς οὗτος στρατὸς συνέκειτο ἐξ 29—30 χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐξ ὧν αἱ 22 χιλιάδες ἦσαν ἐκ τοῦ μονίμου στρατοῦ.

Τῶν δὲ συμμαχικῶν στρατευμάτων ἀφιχθέντων τῇ 29 Μαρτίου εἰς τὰ πέριξ τῶν Παρισίων, τρία μεγάλα σώματα ἐξ αὐτῶν διωρίσθησαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν πόλιν· τὸ πρῶτον συγκείμενον ἐκ 50 χιλιάδων καὶ διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Ῥώσσου στρατηγοῦ Βαρκλάϋ δὲ Τόλλυ, ὅστις ἔπρεπε νὰ προσβάλῃ ἐξ ἀνατολὰς τὸ ὀροπέδιον Ῥομαινβίλ, τὸ δεύτερον ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος τῆς Βερτεμβέργης καὶ συγκείμενον ἐκ 30 χιλιάδων ἀνδρῶν, ἔπρεπε νὰ προσβάλῃ ἐκ μεσημβρίας τὰ περιφράγματα τοῦ προαστείου Χαρόννος καὶ Θρόνου, τὸ τρίτον, συγκείμενον ἐξ 90 χιλιάδων καὶ διοικούμενον ὑπὸ τοῦ Βλουχέρου, ἔμελλε νὰ εἰσβάλῃ ἀρκτικῶς πρὸς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἁγίου Διονυσίου.

Ἀπὸ πρωΐας λοιπὸν τῇ 30 Μαρτίου τὰ τρία συμμαχικὰ σώ-

ματα κατευθυνόμενα εἰς τὸν πρὸς ἓν ὄρον των, συνεπλάκησαν μὲ τὰ ἐκεῖ γαλλικὰ στρατεύματα. Κατὰ πρῶτον ὁ στρατηγὸς Βαρκλαΐ προσέβαλε τὸν στρατάρχην Μαρμῶντα, εἶτα δὲ καὶ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ τῶν συμμάχων προσέβαλον πανταχόθεν τὰς πέριξ τῶν Παρισίων κατεχομένας ὑπὸ τῶν Γάλλων θέσεις· μέχρι δὲ τῆς δευτέρας ὥρας μετὰ μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας παντοῦ ἐγένοντο τρομεραὶ προσβολαὶ καὶ συμπλοκαί, ὥστε οἱ μὲν Γάλλοι ἀμυνόμενοι ἀπώλεσαν ἓξ χιλιάδας, οἱ δὲ σύμμαχοι ἐπιτιθέμενοι, δέκα χιλιάδας ἀνδρῶν, ὅτε ἔφθασε καὶ ὁ διοικῶν ὅλον τὸν συμμαχικὸν στρατὸν πρίγκηψ Σβαρζεμβέργος καὶ ἤρχισε νὰ καταλαμβάνῃ τὴν ζώνην τῆς πόλεως. Ὁ στρατάρχης Μαρμὼν, ὅστις διετήρει εἰσέτι τὴν θέσιν του, βλέπων ὅτι ἡ πόλις ἤθελε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, συναθροίζει τὰ λείψανα τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ, σχηματίζει αὐτὰ κατὰ φάλαγγα πυκνὴν, καὶ τιθέμενος ξιφήρης ἐπὶ κεφαλῆς, ἔχων παρ' αὐτῷ τοὺς στρατηγοὺς Μεϋναδιέρον, Πελλεπόρτον καὶ τὸν συνταγματάρχην τῶν γενικῶν ἐπιτελῶν Φαββιέρον, διασχίζει τὸν ἐχθρικὸν στρατὸν, ἐμβαίνει εἰς τὴν πόλιν, καὶ κλείει τὰ περιφράγματα αὐτῆς. Τὸ αὐτὸ ἔπραξεν ἀφ' ἑτέρου μέρους καὶ ὁ στρατάρχης Μορτιέρος. Οὕτω τὰ γαλλικὰ στρατεύματα ἐγκαταλείψαντα τὰς ἔξωθεν τῆς πόλεως θέσεις των, περιωρίσθησαν νὰ μάχωνται, εἰς τὰ περιφράγματα αὐτῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ πόλις δὲν ἦτο προπαρεσκευασμένη πρὸς ὑπεράσπισιν, διότι οὔτε αἱ ὁδοὶ, οὔτε ἄλλα δημόσια κτήρια ἢ ὑψώματα ἦσαν ὠχυρωμένα, πᾶσα παραιτέρω ἀντίστασις ἀπέβαινεν εἰς μάτην.

Ἐν τούτοις ὁ Ἰωσὴφ, βλέπων ὅτι ἐκινδύνευε νὰ συλληφθῇ, παραγγέλλει εἰς τὸν στρατάρχην Μαρμῶντα νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ τοὺς συμμάχους, καὶ νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν, ἀφοῦ ἐξαντλήσῃ πᾶν μέσον ὑπερασπίσεως αὐτῆς· αὐτὸς δὲ προσλαβὼν ὅλους τοὺς ὑπουργοὺς ἀνεχώρησε κατόπιν τῆς αὐτοκρατορίσσης. Ἐνῷ δὲ ὁ στρατάρχης οὗτος διελογίζετο νὰ πέμψῃ πρεσβευτὰς πρὸς τὸν συμμαχικὸν στρατὸν, φθάνει πρὸς αὐτὸν ἀπνευστὶ ὁ στρατηγὸς Δεῖένος, ὅστις ἀναγγέλλει αὐτῷ ὅτι ὁ Ναπολέων, μαθὼν τὴν πρὸς Παρισίους πορείαν τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ,

καὶ ἀλλάξας διεύθυνσιν, θέλει φθάσει ὅσον οὔπω ἐκεῖ, ἀρκεῖ νὰ ἀνθέξῃ ἡ πόλις δύο ἡμέρας εἰσέτι, καὶ ἐὰν τοῦτο δὲν ἦτο δυνατὸν, νὰ ἐπασχολήσωσι τοὺς ἐχθροὺς διαπραγματευόμενοι, καὶ ἀναγγέλλοντες αὐτοῖς ὅτι ὁ Ναπολέων ἤρχισε τὰς διαπραγματεύσεις, παραδεχόμενος ὅλας τὰς προτάσεις τῶν συμμάχων. Ὁ στρατάρχης Μαρμὼν, λαβὼν ἐκ τῆς χειρὸς τὸν στρατηγὸν τοῦτον, ἔδειξεν αὐτῷ εἰς ποίαν κατάστασιν ἔφθασαν τὰ ὑπ' αὐτὸν ὀλίγιστα στρατεύματα, καὶ τὰς προόδους τῶν συμμάχων, ὥστε καὶ οὗτος ἀνεγνώρισεν ὅτι τοῦ λοιποῦ πᾶσα περαιτέρω ἀντίστασις ἦτον ἀνωφελὴς καὶ περιττὴ, διότι ἐντὸς ὀλίγου ὅλος ὁ συμμαχικὸς στρατὸς ἐκ διαφόρων μερῶν ἤθελεν εἰσβάλει εἰς τὴν πόλιν καὶ προξενήσει μεγάλας καταστροφάς. Συνεφώνησαν λοιπὸν νὰ γράψωσι πρὸς τὸν πρίγκηπα Σβαρζεμβέργον περὶ ἀνακωχῆς, ἀναφέροντες ὅτι ὁ Ναπολέων παραδέχεται τὴν προταθεῖσαν εἰρήνην. Εἷς τῶν ἀξιωματικῶν ἐκόμισε τὴν ἐπιστολὴν ταύτην εἰς τὸν εἰρημένον πρίγκηπα, ὅστις ἀναγνοὺς τὸ ἐμπεριεχόμενον, ἀπήντησεν εὐθὺς ὅτι οὗτος ἀγνοεῖ ἂν ἤρχισαν ἢ οὐχὶ αἱ περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις· διὸ καὶ δὲν δέχεται τὴν ἀνακωχὴν εἰμὴ ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ παραδοθῇ πάραυτα εἰς αὐτὸν ἡ πόλις. Εὐθὺς δὲ ὁ στρατάρχης Μαρμὼν ἀπήντησεν ὅτι παρεδέχεται νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ συνέλθωσιν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν διαμαχομένων στρατῶν ἵνα συντάξωσι τὴν περὶ τούτου σύμβασιν. Οὕτως ἀρχομένων τῶν διαπραγματεύσεων, οἱ σύμμαχοι ἀπῄτουν νὰ παραδοθῇ ὅλος ὁ ὑπερασπισθεὶς τὴν πόλιν στρατὸς αἰχμάλωτος· μὴ παραδεχθέντος τούτου, προέτειναν νὰ ἀναχωρήσῃ εἰς προσδιωρισμένον μέρος, ὑποσχόμενος ὅτι δὲν θέλει συμμετέξει εἰς τὸ ἑξῆς εἰς τὸν προκείμενον πόλεμον· ἀλλὰ καὶ τούτου μὴ παραδεχθέντος, ἀπεφασίσθη ν' ἀναχωρήσῃ κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα, ἀπερχόμενος ὅθεν βούλεται, ἡ δὲ πόλις νὰ παραδοθῇ. Ἐπὶ τούτῳ διωρίσθησαν ἀξιωματικοί τινες νὰ κανονίσωσι τὸν τρόπον τῆς παραδόσεως τῶν Παρισίων.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ περίφημος παράδοσις τῶν Παρισίων, περὶ ἧς οὐδεμία κατηγορία δύναται νὰ γένῃ εἰς τὸν στρατάρχην

Μαρμῶντα, διότι προῆλθεν ἐξ ἀναποφεύκτου ἀνάγκης. Καὶ ὄντως, τί πλέον ἐδύνατο νὰ πράξῃ στρατὸς ἐξ 23 χιλιάδων ἀπέναντι 170 χιλιάδων; καὶ μ' ὅλα ταῦτα ἀντέστη γενναίως, τὸ τέταρτον αὐτοῦ ἀπολέσας, ἤτοι ἓξ χιλιάδας. Ἐὰν ὅμως ἐν Παρισίοις εὑρίσκοντο ἱκανὰ στρατεύματα καὶ πολλὰ ὅπλα ἵνα διανεμηθῶσιν εἰς τοὺς πολίτας, ἀναμφιβόλως ἡ πόλις αὕτη ἐδύνατο ν' ἀνθέξῃ ἐπὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας ἡμέρας, καθ' ἃς ὁ Ναπολέων ἐδύνατο νὰ ἔλθῃ ἐκ τῶν νώτων τῶν συμμάχων μετὰ 70 χιλιάδων στρατοῦ, καὶ νὰ προσβάλῃ αὐτούς, καθ' ὃν καιρὸν οὗτοι ἐπολέμουν μετὰ τῶν ἐν Παρισίοις διαμενόντων. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων, διασκορπίσας τὰς δυνάμεις του καὶ τὸν ὁπλισμὸν τοῦ στρατοῦ του ἀπὸ τῆς Δανζίκης μέχρι τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ἀλεξανδρείας, δὲν τῷ ἔμειναν ὅπλα ἵνα ὁπλίσῃ καὶ τοὺς κατοίκους τῶν Παρισίων.

Ἐν τούτοις ἀναχωρησάντων ὅλων τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν μεγιστάνων, οὕτω δὲ τῆς πρωτευούσης διατελούσης ἄνευ κυβερνήσεως, ὅλοι οἱ κάτοικοι ἠτένισαν τοὺς ὀφθαλμούς των πρὸς τὸν Ταλλεϋράνδον, ὃν ὁ Ναπολέων ὑπωπτεύετο πάντοτε ὅτι εἰς τοιαύτας περιστάσεις οὗτος θέλει εἶσθαι ὁ αὐτουργὸς τῆς πτώσεώς του, ὁ δὲ λαὸς εἰς τοῦτον μόνον θέλει προστρέξει. Ὁ Ταλλεϋράνδος, καθὸ μεγιστάν, ἔπρεπε ν' ἀπέλθῃ ἐκ Παρισίων μετὰ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς κυβερνήσεως· ἀλλὰ θέλων νὰ μένῃ ἐκεῖ, παριστάνων τὸ πρῶτον πρόσωπον εἰς τὴν μέλλουσαν κυβέρνησιν, διελογίσθη ὅτι, ἂν ἔμενεν οἴκοθεν καθ' ἣν περίπτωσιν ἡ τύχη ἤθελε κλίνει ὑπὲρ τοῦ Ναπολέοντος, τότε οὗτος ἤθελε φωραθῇ ὡς προδότης· διὸ ἔδραμε καὶ ἐζήτησεν ἄδειαν παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς ἀστυνομίας, λέγων αὐτῷ ὅτι, ἐπειδὴ ὅλα τὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως ἀναχωροῦν, οὗτος νὰ μένῃ ἵνα χρησιμεύσῃ ὑπὲρ τῆς δυναστείας τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ Σαβαρύς, γνωρίζων τοὺς ἐγκληματικοὺς σκοπούς του, ἠρνήθη αὐτῷ τὴν ἄδειαν ταύτην, μάλιστα ὡς μὴ ἔχων καὶ τοιαύτην ἐξουσίαν, εἶτα ἔδραμεν εἰς ἕνα τῶν νομαρχῶν (ὑπῆρχον δύο νομάρχαι, ὁ εἷς ἐπὶ τῆς διοικήσεως καὶ ὁ ἕτερος ἐπὶ τῆς ἀστυνομίας τῆς πρωτευούσης,) ἀλλὰ καὶ οὗτος ἔπραξε τὸ αὐτό. Θέλων λοιπὸν νὰ δείξῃ ὅτι ἀναχωρεῖ, ἀνέβη ἐπὶ τῆς ἁμάξης του καὶ ἦλθεν

εἴς τι τῶν περιφραγμάτων τῆς πόλεως, προσποιούμενος ὅτι ἀναχωρεῖ. Οἱ φυλάττοντες ἐκεῖ ἐθνοφύλακες, οἵτινες ἦσαν ἠρεθισμένοι διὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἐπισήμων τούτων προσώπων, ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ τὸ διαβατήριον του, καὶ ἐπειδὴ οὗτος δὲν εἶχε τοιοῦτον, δὲν τῷ ἐπέτρεψαν τὴν ἔξοδον. Οὕτω δὲ ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια. Θέλων δὲ νὰ ἐξασφαλισθῇ ἔτι πλέον ὑπῆγεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ στρατάρχου Μαρμῶντος, ὅστις μετὰ τὴν ἀνακωχὴν, ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν του· παρ' αὐτῷ δ' εὐθὺς συνηθροίσθησαν οἱ προκριτώτεροι τῶν κατοίκων τῶν Παρισίων, καὶ οἱ μὲν συνεχαίροντο αὐτὸν διὰ τὴν λαμπρὰν ὑπεράσπισίν του, οἱ δὲ ἐπεκαλοῦντο τὴν γνώμην αὐτοῦ περὶ σχηματισμοῦ νέας κυβερνήσεως· ὁ δὲ στρατάρχης Μαρμὼν εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι οὐδεμίαν ἐξουσίαν ἔχων περὶ τούτου, συμβουλεύει αὐτοὺς νὰ περιορισθῶσι μόνον εἰς ὅσα ἀφοροῦν τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς πρωτευούσης, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὰ τῆς κυβερνήσεως. Ὁ Ταλλεϋράνδος παρὼν τότε ἔλαβεν ἰδιαιτέραν συνέντευξιν μὲ τὸν Μαρμῶντα· ἐπῄνεσεν αὐτὸν καθ' ὅλα ὡς ἀνώτερον πάντων τῶν στρατηγῶν τῆς ἐποχῆς του, καὶ τῷ ἀπηύθυνεν ἀπείρους κολακείας. Ὁ στρατάρχης Μαρμὼν ἠγάπα ὑπὲρ τὸ δέον τὰς κολακείας· μόνος δὲ ὅστις ἐγνώριζεν αὐτὸν ἦτον ὁ Ταλλεϋράνδος καὶ ὅστις, ὡς ἐπικίνδυνος κόλαξ, ἡτοίμαζε τὴν καταστροφὴν τῆς ὑπολήψεως αὐτοῦ τοῦ Μαρμῶντος, ὅστις κατ' ἄλλα ἦτον ἀνδρεῖος, πεπαιδευμένος καὶ εὐφυὴς, μ' ὅλον ὅτι ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ ὑπέπεσεν εἰς ἄπειρα στρατιωτικὰ λάθη. Ἐπομένως ὁ Ταλλεϋράνδος ὡμίλησεν αὐτῷ περὶ τῆς δεινῆς περιστάσεως εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ Γαλλία, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἀπῃτεῖτο εἷς ἰσχυρὸς στρατιωτικὸς ἵνα ὑπερασπίσῃ τοὺς Παρισίους, καὶ ὡς τοιοῦτος ἦτο μόνος αὐτὸς, ὡς ἔχων ἱκανὴν εἰσέτι δύναμιν ἀνὰ χεῖράς του. Ὁ Ταλλεϋράνδος δὲν προεχώρησε περαιτέρω, διότι ἐγνώριζε καλῶς ὅτι ἡ διαφθορὰ τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἔργον μιᾶς ἡμέρας. Ὅτε δὲ ἔμεινε μόνος ὁ Μαρμὼν ἤρχισε νὰ σκέπτηται περὶ ἑαυτοῦ· διαλογιζόμενος λοιπὸν ὅτι ἐδύνατο νὰ ἀναδειχθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἡμέρας, ἐφαντάζετο νὰ βελτιώσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν τύχην του· ἐνῷ ὁ συνάδελφός του

Μορτιέρος, καθὸ ἁπλοῦς στρατιωτικὸς, κατελυπεῖτο διὰ τὰ συμβάντα, καὶ μάλιστα, διότι οὐδεὶς ἐπλησίαζεν εἰς αὐτόν. Κατ' αὐτὴν τὴν νύκτα οἱ παρὰ τοῦ Μαρμῶντος διορισθέντες ἀξιωματικοὶ, οἱ νομάρχαι καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐθνοφυλακῆς, συνελθόντες μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν συμμάχων διεπραγματεύοντο τὰ περὶ τῆς παραδόσεως τῆς πόλεως.

Ἐν τοσούτῳ ἐρρέθη ὅτι ὁ Ναπολέων τῇ 23 Μαρτίου ἔμεινεν εἰς τὰ πέριξ τοῦ Σαὶντ Διζιὲρ ἵν' ἀναπαύσῃ ὀλίγον τὸν στρατόν του καὶ ἵνα αἱ ἐκ τῶν φρουρίων ἐξερχόμεναι φρουραὶ ἔλθωσι καὶ ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ. Τῇ 24 καὶ 25 περιεφέρετο εἰς τὰ μέρη ταῦτα, φρονῶν ὅτι θέλει ἐλκύσει τὸν Σβαρζεμβέργον ὄπισθεν αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ὁ Κωλαιγκοῦρτος ἐλυπεῖτο διὰ τὴν παῦσιν τῶν διαπραγματεύσεων, ἐπέμενε δὲ εἰς τὴν ἐπανάληψιν αὐτῶν. Κατὰ τύχην τὸ ἐλαφρὸν ἱππικὸν περιπολοῦν συνέλαβεν ἐκ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ τὸν Βαρῶνον Βεσσεμβέργον, ὡς καὶ τὸν ἀπεσταλμένον εἰς τοὺς Βουρβόνους ἐκ Παρισίων Βιτρόλλον, ἀλλ' οὐδεὶς ἐγνώρισε τὸν τελευταῖον τοῦτον. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος. δράξας τῆς εὐκαιρίας ταύτης, μετὰ πολλῶν δεήσεων ἔλαβε τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Ναπολέοντος νὰ γράψῃ πρὸς τὸν Μεττερνῖχον ὅτι ὁ Ναπολέων τέλος πάντων ἐνδίδει εἰς τὰς προτάσεις τῶν συμμάχων, καὶ νὰ πέμψῃ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην διὰ τοῦ αἰχμαλωτισθέντος Βαρῶνος τούτου, μένοντος ἐλευθέρου· οὕτως ἀνεχώρησεν ὁ Βεσσεμβέργος, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Βιτρόλλον, ὡς ὑπηρέτην.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, 26 Μαρτίου, περιφερόμενος ὁ Ναπολέων παρὰ τὸν ποταμὸν Μάρνην, καὶ ἰδὼν μακρόθεν σῶμα ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ, εὐθὺς διέταξε νὰ διαβῇ ὁ στρατός του τὸν ποταμὸν καὶ νὰ ἐπιπέσῃ κατ' αὐτοῦ. Τὸ ἱππικὸν τοῦτο ἦτον ἡ πρωτοπορεία τοῦ Βιντζιγερόδου τοῦ διωρισμένου μετὰ 10 χιλιάδων ἱππικοῦ, πεζικοῦ καὶ πυροβολικοῦ πρὸς ἐπιτήρησιν τοῦ Ναπολέοντος· ἅμα λοιπὸν ἡ πρωτοπορεία αὕτη ἰδοῦσα τὰ γαλλικὰ στρατεύματα διαβαίνοντα τὸν ποταμὸν, νομίζουσα ὅτι ταῦτα ἦσαν μόνον μέρος τοῦ ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα στρατοῦ, ἦλθε νὰ ἐμποδίσῃ αὐτά. Μετ' ὀλίγον ὅμως διαβὰς ὁ Ναπολέων μεθ' ὅλου τοῦ στρα-

τοῦ του, διέταξε τὴν κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ τούτου σώματος προσβολήν, τὸ ὁποῖον μὴ δυνηθὲν νὰ ὑπεραspισθῇ κατεπολεμήθη καὶ κατεκερματίσθη, ἀπολέσαν τέσσαρας χιλιάδας ἀνδρῶν καὶ τριάκοντα πυροβόλα, ἐνῷ ὁ Ναπολέων ἀπώλεσε μόνον ἑκατοστύας τινὰς ἀνδρῶν· ἀλλὰ δυστυχῶς τοῦτο ἦτον ὁ τελευταῖος θρίαμβός του.

Τῇ ἐπαύριον, 27 Μαρτίου, ὁ Ναπολέων ἐπληροφορήθη διά τινος ἡμερησίας διαταγῆς τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ περὶ τῶν δυστυχημάτων τῆς ἐν Φὲρ-Σαμπενοᾶς μάχης, καθ' ἣν κατεπολεμήθη ὁ Μαρμὼν, ὡς προερρέθη· ὡς ἐκ τούτου δ' ἐσυμπέρανεν ὅτι ὁ ἐχθρὸς κατευθύνετο εἰς Παρισίους. Τοῦτο μαθὼν ὑπό τινων συλληφθέντων αἰχμαλώτων ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἠρεθίσθη σφόδρα κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, λέγων ὅτι, ἐνῷ ἀπερισκέπτως ἀπερρίφθησαν αἱ περὶ εἰρήνης προτάσεις τῶν συμμάχων, ἤδη περιφέρεται μαχόμενος τῆδε κἀκεῖσε, ἐνῷ οἱ ἐχθροὶ πορεύονται εἰς Παρισίους, ἵνα ἐκδικηθῶσι τὴν πυρπόλησιν τῆς Μόσχας. Ὁ Ναπολέων εὑρέθη εἰς δεινὴν θέσιν, πληροφορούμενος ἤδη ὅτι οὐδεὶς παρ' αὐτῷ ἔμενεν ἥσυχος· διότι οἱ πλεῖστοι τῶν στρατηγῶν καὶ ἀξιωματικῶν του εἶχον τὰς οἰκογενείας των εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐν γένει δὲ ἅπαντες ἐθεώρουν τοὺς Παρισίους ὡς ἐθνικήν των δόξαν. Διὸ τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ἐπανελθὼν μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ εἰς Σαὶντ-Διζιὲρ συνεκάλεσε συμβούλιον περὶ τοῦ πρακτέου, συγκείμενον ἐκ τοῦ Βερθιέρου, Νέϋ καὶ Κωλαιγκούρτου. Ἐν τῷ συμβουλίῳ τούτῳ προετάθησαν δύο γνῶμαι, ἤτοι ἂν ἔπρεπε νὰ δράμωσιν εἰς Παρισίους, ἵνα σώσωσι τὴν πρωτεύουσαν ἐκ τῆς εἰσβολῆς τοῦ ἐχθροῦ, ἢ νὰ περιέλθωσι τὰ φρούρια καὶ νὰ συνάξωσι τὰς φρουρὰς αὐτῶν, οὕτω δὲ νὰ σχηματίσωσι περὶ τὰς 100 χιλιάδας στρατοῦ καὶ μετ' αὐτοῦ νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ· ἡ γνώμη ὅλων ἦτο νὰ πορευθῶσιν εἰς Παρισίους, ἵνα μὴ ἀπολεσθῇ ἡ πρωτεύουσα. Ὁ δὲ Ναπολέων ἦτο μὲν τῆς πρώτης γνώμης, δηλαδὴ ἀδιαφοροῦντες περὶ τῆς ἁλώσεως τῶν Παρισίων, πρῶτον νὰ ἐνισχυθῶσι καὶ ἔπειτα νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἔστω καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ· ἐνέδωκεν ὅμως εἰς τοὺς φόβους τῶν συμβού-

λων του ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, καί τοι ἄκων, ἐλπίζων νὰ σώσῃ τὴν πρωτεύουσαν· διὸ ἔπρεπεν ἄνευ ἀναβολῆς νὰ πορευθῇ.

Τῇ 28 λοιπὸν κατεσπευσμένως ἀναχωρῶν ἐκ Σαϊντ-Διζιὲρ, διενυκτέρευσεν ἐν Δουλεβέντ· ἀναχωρῶν δ' ἐκεῖθεν τῇ 29, διενυκτέρευσεν ἐν τῇ πόλει Τροΐα, καταλείψας ἐκεῖ τοὺς μὴ δυναμένους νὰ ὁδοιπορῶσι. Καθ' ὁδὸν ἔλαβεν ἐπιστολὴν περιγράφουσαν τὴν πέριξ τῶν Παρισίων συνάθροισιν πολλῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, τὴν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ταραχὴν καὶ τὰς κατὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς δυναστείας του ἐνεργουμένας ῥαδιουργίας. Ταῦτα ἔτι μᾶλλον ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν πορείαν του. Τῇ 30 λοιπὸν κατευθύνετο εἰς Παρισίους, ὁτὲ μὲν ἔφιππος, ὁτὲ δὲ πεζῇ καὶ ὁτὲ ἐπί τινος ἀθλίου ἁμαξίου. Ἔπεμψε δὲ, ὡς ἐῤῥέθη, προηγουμένως τὸν στρατηγὸν Δεϊεάνον ἵν' ἀναγγείλῃ τὴν ἐκεῖσε ἄφιξίν του καὶ νὰ ἐνθαῤῥύνῃ τὰ ἐκεῖ στρατεύματα νὰ παρατείνωσι τὴν ἄμυναν αὐτῶν. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον φθάσας εἰς Φρεμεντὼ, ἀνυπόμονος ὢν νὰ μάθῃ περὶ τῶν διατρεχόντων, εἶδεν ἐρχόμενον σῶμα ἱππικὸν, προηγουμένων πολλῶν ἀξιωματικῶν. Μὴ ἀμφιβάλλων δὲ ὁποῖοι ἦσαν, μόνος του ἔκραξε «Ποῖοι εἶσθε;— Ὁ στρατηγὸς Βελλιάρδος, ἀπήντησεν ὁ προηγούμενος πάντων. —Καὶ ὄντως οὗτος ἦτον, ὅστις ἐστάλη εἰς Φονταινεβλὼ πρὸς παρασκευὴν καταλυμάτων τῶν ὑπὸ τοὺς στρατάρχας Μαρμῶντα καὶ Μορτιέρον ἀναχωρούντων ἐκ Παρισίων στρατευμάτων· Εὐθὺς ὁ Ναπολέων, καταβὰς ἐκ τῆς ἁμάξης του, ἔδραξε τὸν στρατηγὸν Βελλιάρδον ἐκ τῆς χειρὸς καὶ παραμερήσας αὐτὸν, ἠρώτα ἐπανειλημμένως, μόλις λαμβάνοντα εὐκαιρίαν ν' ἀπαντήσῃ.—Ποῦ εἶναι ὁ στρατός; ἠρώτησεν εὐθύς.—Μεγαλειότατε, ἔρχεται κατόπιν μου.—Ποῦ εἶναι ὁ ἐχθρός;—Εἰς τὰς πύλας τῶν Παρισίων.—Τίς κατέχει τοὺς Παρισίους;—Οὐδείς, ἀνεχωρήσαμεν!—Πῶς! ἀναχωρήσατε!... Ὁ δὲ υἱός μου, ἡ συζυγός μου, ἡ κυβέρνησίς μου, ποῦ εἶναι;—Πρὸς τὸν ποταμὸν Λήγερον.—πρὸς τὸν Λείγηρον!... Τίς ἀπεφάσισε τοῦτο;—Ἀλλὰ, Μεγαλειότατε, λέγουν κατὰ διαταγήν Σου.—Αἱ διαταγαί μου δὲν διελάμβανον τοιοῦτόν τι... ἀλλ' ὁ Ἰω-

σὴφ, ὁ Κλάρκος, ὁ Μαρμὼν, ὁ Μορτιέρος τί ἔγειναν; τί ἔπραξαν;—Δὲν εἴδομεν, Μεγαλειότατε, οὔτε τὸν Ἰωσὴφ, οὔτε τὸν Κλάρκον καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν· καθ' ὅσον ἀφορᾷ τοὺς στρατάρχας Μαρμῶντα καὶ Μορτιέρον διῆγον ὡς τίμιοι ἄνδρες· τὰ στρατεύματα διετέλεσαν θαυμασίως, καὶ αὐτὴ ἡ ἐθνοφυλακὴ προσέτι, ἔνθα εὑρέθη εἰς μάχην, ἀμιλλωμένη μὲ τοὺς στρατιώτας. Ὑπερασπίσθημεν ὅλαις δυνάμεσιν, ἀλλ' ἐὰν, Μεγαλειότατε, εἴχομεν ἐπικουρίαν 10 χιλιάδων στρατευμάτων, ἐὰν ἦσο ἐκεῖ, ἠθέλαμεν ῥίψει τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὸν Σέναν, καὶ ἠθέλαμεν σώσει τοὺς Παρισίους καὶ τὴν τιμὴν τῶν ὅπλων μας! — . . . Ἀναμφιβόλως, ἔκραξεν ὁ Ναπολέων, ἂν ἤμην ἐκεῖ, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ ἦμαι πανταχοῦ . . . Ὁ δὲ Ἰωσὴφ καὶ ὁ Κλάρκος τί ἔγειναν; τὰ 200 πυροβόλα μου εἰς Βιγγένην τί ἔγειναν; οἱ δὲ Παρισινοί μου διὰ τί δὲν ὑπερασπίσθησαν; — Οὐδὲν τούτων γνωρίζομεν, Μεγαλειότατε, ὁ ἐχθρὸς ἀπώλεσε τοὐλάχιστον 12 χιλιάδας.—Τοῦτο ἔπρεπε νὰ περιμένω! ἔκραξεν πάλιν ὁ Ναπολέων· ὁ Ἰωσὴφ μοῦ ἀπώλεσε τὴν Ἱσπανίαν, ἤδη ἀπολύει καὶ τὴν Γαλλίαν . . . ἀλλ' ὁ Κλάρκος! ἔπρεπε νὰ πιστεύσω τὸν Σαβαρὺν, ὅστις μοὶ ἔλεγεν ὅτι ὁ Κλάρκος εἶναι ἄνανδρος, προδότης, πρὸς δὲ ὅτι εἶναι καὶ ἀνίκανος ἄνθρωπος· ἀρκεῖ ἡ δυσαρέσκεια, πρέπει νὰ διορθώσωμεν τὸ κακὸν, ὑπάρχει καιρὸς εἰσέτι. Κωλαιγκοῦρτε, τὴν ἅμαξάν μου . . .—Μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων ἤθελε ν' ἀναλάβῃ τὴν πορείαν του, κατευθυνόμενος εἰς Παρισίους, διατάττων καὶ ὅλον τὸν στρατόν του νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, ὡσανεὶ οὗτος ἤθελε πράξει τι. Ἀλλ' ὁ Βελλιάρδος καὶ οἱ περιστοιχοῦντες αὐτὸν ἐπροσπάθουν νὰ τὸν ἀποστρέψωσιν. — Εἶναι ἤδη πολὺ ἀργὰ, εἶπεν αὐτῷ ὁ Βελλιάρδος, διὰ νὰ ὑπάγῃς εἰς Παρισίους· ὁ στρατὸς ὀφείλει νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν· ὁ ἐχθρὸς θέλει εἰσέλθει μετ' ὀλίγον, ἐὰν δὲν εἰσῆλθεν. — Ἀλλὰ τὸν στρατὸν, ἀπεκρίθη ὁ Ναπολέων, τὸν ἐπαναγάγωμεν, τὸν ἐχθρὸν ἀποδιώκομεν ἐκ τῶν Παρισίων· οἱ ἀνδρεῖοι Παρισινοί μου θέλουν ἀκούσει τῆς φωνῆς μου, καὶ θέλουν ἐπαναστατήσει διὰ νὰ διώξωσι τοὺς βαρβάρους ἔξω τῶν τειχῶν των. —Α! Μεγαλειότατε, εἶναι πολὺ ἀργὰ, ἐπαναλαμβάνει ὁ Βελλιάρδος· τὸ πεζικὸν ἰδοὺ

ὅτι ἔρχεται κατόπιν μου, προσέτι ὑπεγράψαμεν σύμβασιν παραδόσεως, ἕνεκα τῆς ὁποίας δὲν δυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν. — Σύμβασιν παραδόσεως! καὶ τίς ἦτο τοσοῦτον δειλὸς, ὥστε νὰ τὴν ὑπογράψῃ; — Τίμιοι ἄνδρες, Μεγαλειότατε, μὴ δυνάμενοι νὰ πράξωσιν ἄλλως. — Ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ὁ Ναπολέων περιεπάτει πάντοτε, οὐδὲν τούτων θέλων ν' ἀκούσῃ, ζητῶν τὴν ἅμαξάν του, ἣν ὁ Κωλαιγκοῦρτος δὲν διέταττε νὰ ἔλθῃ, ὅτε ἔφθασεν εἷς ἀξιωματικὸς τοῦ πεζικοῦ, ὅστις ἦτον ὁ Κουριάλος. Ὁ Ναπολέων προσκαλεῖ αὐτὸν, ἐξ οὗ μανθάνει ὅτι τὸ πεζικὸν ἔρχεται ἀπομακρυνθὲν δύο σχεδὸν ὥρας ἐκ τῶν Παρισίων, ὥστε δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ. Ὁ Ναπολέων καταπεισθεὶς ἐξ ὅσων ἔμαθεν, ἐκάθησεν εἰς τὴν παρακειμένην βρύσιν, καὶ ἔμεινε ἐπί τινα καιρὸν κρατῶν τὴν κεφαλήν του μὲ τὰς δύο του χεῖρας, καὶ βεβυθισμένος εἰς λογισμούς. Οἱ περὶ αὐτὸν σιωποῦν, βλέπουν καὶ περιμένουν αὐτόν. Τέλος ἐγείρεται, ζητεῖ μέρος νὰ στεγασθῇ ὀλίγον. Εἶχεν ὁδοιπορήσει ἀκαταπαύστως τριάκοντα λευγῶν δρόμον, πότε μὲν ἐφ' ἁμάξης, πότε δὲ ἔφιππος, ἦτο λοιπὸν ἀπηυδημένος ἐκ τῶν κόπων, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἠσθάνετο· ἐζήτησε τράπεζαν καὶ φῶς διὰ νὰ ἁπλώσῃ τοὺς χάρτας καὶ νὰ ἐκδώσῃ τὰς διαταγάς του. Ἔδραμον εὐθὺς εἰς τὸ κατάστημα τοῦ ταχυδρομείου, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἤναψαν ὀλίγον φῶς καὶ εἶδον τὸ πρόσωπόν του ὅτι ἦτον ἐξημμένον, οὐχὶ δὲ καὶ τεταραγμένον, καὶ ὅτι ἐδείκνυεν ἀκαταμάχητον ἐνέργειαν. Εἰσέρχεται εὐθὺς ἐν αὐτῷ, ἁπλώνει τοὺς γεωγραφικοὺς χάρτας, ἐξετάζει αὐτοὺς, σκέπτεται καὶ λέγει· « Ἐὰν ἐνταῦθα εἶχον τὸν στρατόν μου, τὰ πάντα ἤθελον ἐπανορθώσει· ὁ Ἀλέξανδρος θέλει νὰ ἐπιδειχθῇ εἰς τοὺς Παρισινούς· δὲν εἶναι μοχθηρὸς, δὲν θέλει νὰ καύσῃ τοὺς Παρισίους, θέλει μόνον νὰ ἐπιδειχθῇ εἰς τὴν μεγαλούπολιν ταύτην. Αὔριον θέλει ἐπιθεωρήσει τὸν στρατόν του· μέρος τῶν στρατευμάτων του θέλει ἔχει πρὸς τὸ δεξιὸν τοῦ Σένα, καὶ μέρος πρὸς τὸ ἀριστερὸν, μέρος ἐν Παρισίοις, καὶ μέρος ἔξωθεν αὐτῶν. Οὕτω λοιπὸν διατεθειμένου τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, ἐὰν εἶχον τὸν στρατόν μου, ἤθελον καταστρέψει πάντας. Ὁ λαὸς τῶν Παρισίων θέλει μὲ συνδράμει, θέλει ῥίψει

ὅ,τι βαρύτερον ὑπάρχει ἐν τοῖς οἰκίαις ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν, οἱ δὲ χωρικοὶ τῆς Βουργωνίας θέλουν ἀποπερατώσει τὸν ὄλεθρόν των· οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν θέλει ἐπανέλθει εἰς τὸν Ῥῆνον, τὸ δὲ μεγαλεῖον τῆς Γαλλίας θέλει ἐπανορθωθῆ. Ἐὰν εἶχον τὸν στρατόν μου, ἐπανελάμβανεν, ἀλλὰ δὲν θέλω ἔχει αὐτὸν εἰμὴ μετὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας. Α! διὰ τί νὰ μὴ ἀνθέξωσιν εἰσέτι ὀλίγας ὥρας; . . . . — Ταῦτα δὲ λέγων ὁ Ναπολέων περιεπάτει εἰς τὸ μικρὸν δωμάτιόν του, τὸ ὁποῖον μόλις ἐχώρει τοὺς παρ' αὐτῷ μνημονευθέντας. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος, θέλων νὰ ἡσυχάσῃ αὐτὸν, εἶπεν· « Ἀλλὰ, Μεγαλειότατε, ὁ στρατὸς θέλει ἔλθει· καὶ μετὰ τέσσαρας ἡμέρας ἡ Μεγαλειότης Σου θέλει πράξει, ὅ,τι ἤθελε πράξει τῇ σήμερον. — Ὁ Ναπολέων ὅστις μέχρι τοῦδε ἐφαίνετο ὅτι δὲν ἤκουεν, οὐδὲ ἠσθάνετο τὶ τῷ ἔλεγον, ἀτενίζων τοὺς ὀφθαλμούς του καὶ πλησιάζων πρὸς τὸν Κωλαιγκοῦρτον, κράζει μεγαλοφώνως· « Α! Κωλαιγκοῦρτε, σὺ δὲν γνωρίζεις τοὺς ἀνθρώπους! μετὰ τρεῖς, μετὰ δύο ἡμέρας! ἀγνοεῖς τὶ δύναται νὰ συμβῇ ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ διαστήματι· ἀγνοεῖς ὁποῖαι ῥαδιουργίαι θέλουν ἐνεργηθῆ κατ' ἐμοῦ· ἀγνοεῖς πόσοι θέλουν μ' ἐγκαταλείψει· θέλω τοὺς κατονομάσει εὐθὺς, ἂν θέλῃς, ἄκουσον· διϊσχυρίζονται ὅτι διέταξα νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ Παρισίων ἡ σύζυγός μου καὶ ὁ υἱός μου· τὸ πρᾶγμα οὕτως ἔχει, ἀλλὰ δὲν ἐδυνάμην τὰ πάντα νὰ εἴπω. Ἡ σύζυγός μου εἶναι παιδάριον, ἤθελον λοιπὸν τὴν μεταχειρισθῆ κατ' ἐμοῦ, καὶ ὁ Θεὸς γινώσκει, τί ἤθελον τῇ δώσει νὰ ὑπογράψῃ! .... ἀλλ' ἂς λησμονήσωμεν τὰς ἀθλιότητας ταύτας. Τρεῖς ἡμέραι, τέσσαρες ἡμέραι, εἶναι πολὺ ἀργά! Ἐντοσούτῳ ὁ στρατὸς θέλει ἀφιχθῆ, ἐὰν μὲ συνδράμωσιν, ἡ Γαλλία δύναται νὰ σωθῇ. — Ὁ Ναπολέων σιωπᾷ, σκέπτεται, περιπατεῖ ὀλίγον ταχέως, εἶτα δὲ μετ' ἐνθουσιασμοῦ κράζει «Κωλαιγκοῦρτε, κατέχω τοὺς ἐχθρούς μας· ὁ Θεός μοι τοὺς παρέδωκε! θέλω τοὺς καταστρέψει ἐν Παρισίοις, ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβωμεν εὐκαιρίαν. Σὺ δὲ θέλεις μὲ βοηθήσει νὰ λάβω τὴν εὐκαιρίαν ταύτην. — Μετὰ ταῦτα ἀπολύει πάντας καὶ κρατεῖ τὸν Κωλαιγκοῦρτον, εἰς τὸν ὁποῖον λέγει· « Ὕπαγε εἰς Παρισίους, παρουσιάσου εἰς τὸν Ἀλέξανδρον,

ὅστις βεβαίως θέλει σὲ ὑποδεχθῆ καλῶς, ἀναπόλησον εἰς τὴν μνήμην του τὰ ὑπὲρ ἐμοῦ αἰσθήματά του, ὑπόδειξον αὐτῷ εἰς ποῖον κίνδυνον ἐξετέθη, μένων εἰς τὴν μεγαλούπολιν ταύτην, ἐὰν ἔλθω μετὰ 60 χιλιάδων στρατοῦ καὶ 20 τὰς ὁποίας ἔλαβον ἐκ Παρισίων· παράστησον αὐτῷ ὅτι ἅπαντα τὰ στρατεύματα ταῦτα ζητοῦν ἐκδίκησιν. Ὁ Ἀλέξανδρος θέλει σκεφθῆ περὶ τούτων, καὶ θέλει παραδεχθῆ τὴν εἰρήνην, σὺ δὲ νὰ δεικνύῃς ὅτι παραδέχεσαι αὐτὴν, μέχρις οὗ παρέλθωσι τρεῖς ἢ τέσσαρες ἡμέραι, ὅτε ὁ στρατός μου θέλει φθάσει καὶ τότε τὰ πάντα θέλουν διορθωθῆ.—Ἀλλὰ, Μεγαλειότατε, ἀπήντησεν ὁ Κωλαιγκοῦρτος, δὲν πρέπει νὰ διαπραγματευθῶμεν σπουδαίως τὴν εἰρήνην καὶ νὰ παραδεχθῶμεν τὰς προταθείσας βάσεις;— Οὐχὶ, ἀπήντησεν, ὁ Ναπολέων, πρέπει νὰ δείξωμεν ὅτι διστάζομεν· οὐχὶ, οὐχὶ, ἡ σπάθη θέλει διαλύσει τὰ πάντα. Παῦσον, Κωλαιγκοῦρτε, νὰ μὲ ταπεινώνῃς! δυνάμεθα σήμερον νὰ σώσωμεν τὴν Γαλλίαν· ἐλπίδες ἐπιτυχίας ὑπάρχουσιν, ἂν δυνηθῇς νά μοι δώσῃς εὐκαιρίαν τριῶν ἢ τεσσάρων ἡμερῶν.— Ὁ Κωλαιγκοῦρτος μ' ὅλην τὴν σταθερότητά του δὲν ἐδυνήθη ν' ἀνθέξῃ ἀπέναντι τοῦ ἐξημμένου τούτου ἀνδρὸς, τὸν ὁποῖον τοσαῦτα δυστυχήματα δὲν ἐδυνήθησαν νὰ κατευνάσωσιν. Ἀπεφάσισε λοιπὸν ν' ἀναχωρήσῃ, ἀλλ' ἐζήτησε παρὰ τοῦ Ναπολέοντος νὰ προσλάβῃ καὶ τὸν Βερθιέρον. Ὁ δὲ Ναπολέων εἶπεν αὐτῷ· «Ὁ Βερθιέρος εἶναι ἀξιόλογος, ἔχει πολλὰ προτερήματα, μὲ ἀγαπᾷ καὶ τὸν ἀγαπῶ, ἀλλ' εἶναι ἀδυνάτου χαρακτῆρος· ἐν Παρισίοις δὲ ἤδη ὑπάρχουσιν ἄπειροι ῥαδιουργίαι, ἐξ ὧν δύναται νὰ παρασυρθῇ οὗτος· σὺ ὅμως γνωρίζεις τὰ πάντα καὶ εἶσαι ἀδιάφθορος, ὕπαγε λοιπὸν, καὶ ἄφες τὸν Βερθιέρον ἐνταῦθα. —Μετὰ τὸν διάλογον τοῦτον, ὁ μὲν Κωλαιγκοῦρτος ἀπῆλθεν εἰς Παρισίους, ὁ δὲ Ναπολέων εἰς Φωνταινεβλὼ, διατάξας τὴν συνάθροισιν τοῦ στρατοῦ του, καὶ ἑτοιμαζόμενος εἰς νέαν πάλην. Εἶχε δὲ τοσοῦτον θάῤῥος ὥστε ἐνόμιζέ τις, βλέπων αὐτὸν, ὅτι ἦτον εἰς τὴν παραμονὴν μεγάλης τινὸς νίκης. Διελογίζετο λοιπὸν ὅτι, ἔχων ἤδη 50 χιλιάδας στρατοῦ, παρακολουθούντων αὐτὸν καὶ 20 χιλιάδων στρατευμάτων, σωθέντων

ἐκ Παρισίων, 10 δὲ χιλιάδων ἐρχομένων ἔκ τινων φρουρίων, ἐδύνατο μετὰ 70 χιλιάδων στρατευμάτων, πνεόντων ἐκδίκησιν κατὰ τῶν συμμάχων, νὰ ἔλθῃ εἰς Παρισίους καὶ νὰ καταστρέψῃ αὐτούς.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, αἱ διοικητικαὶ καὶ δημοτικαὶ ἀρχαὶ τῶν Παρισίων τὴν αὐτὴν νύκτα, 30 Μαρτίου, ὑπῆγον καὶ παρουσιάσθησαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον, καταλύσαντα εἰς τὸ μέγαρον τοῦ Βουδὺ, καὶ προσήνεγκον τὰς ὑποκλίσεις των. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος, θεωρούμενος ἤδη κύριος τῶν Παρισίων, λησμονήσας τοὺς ἐκδικητικοὺς σκοπούς του, ὑπεδέχθη αὐτοὺς εὐμενῶς, διότι ἤθελε νὰ εὐχαριστήσῃ πάντας, μάλιστα δὲ ἀφῆκε τὴν εὐταξίαν τῆς πόλεως εἰς τοὺς ἐθνοφύλακας, τὰ δὲ στρατεύματά του διέταξε νὰ κατασκηνωθῶσιν ἐκτὸς τῶν Παρισίων, ἵνα μὴ ἐπιβαρύνωσι τοὺς κατοίκους διὰ καταλυμάτων· ἐζήτησε δὲ μόνον τροφὰς δι' αὐτά. Μετὰ ταῦτα διεβεβαίωσεν εἰς τὰς ὑπὲρ τῆς Γαλλίας καλὰς διαθέσεις του, λέγων εἰς αὐτοὺς ὅτι θέλει συνομολογήσει ἔντιμον εἰρήνην μὲ τοὺς Γάλλους, ἀφίνων αὐτοὺς ἐλευθέρους νὰ ἐκλέξωσιν ὁποῖον εἶδος κυβερνήσεως ἐπεθύμουν. Ἀλλ' ἐπειδὴ προσῆλθον τότε καὶ ἄλλα ἐπίσημα πρόσωπα τῶν Παρισίων πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον, οὗτος μὲ ἀπορίαν του ἠρώτησε τί ἐγένετο ὁ Ταλλεϋράνδος, εἰπὼν εἰς τὸν Νεσσελρόδον, παρόντα τότε, ν' ἀναγγείλῃ τὴν πρὸς αὐτὸν ὑπόληψιν τῶν συμμάχων, καὶ ὅτι, ἂν δὲν ἀνεχώρησε, νὰ μένῃ.

Ἐν τούτοις οἱ ἀξιωματικοὶ ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων στρατῶν συνελθόντες ἀπεφάσισαν τὰ περὶ παραδόσεως τῶν Παρισίων, ὥστε περὶ τὴν ἑβδόμην τῆς πρωΐας τὰ ὑπὸ τὸν Μαρμῶντα καὶ Μορτιέρον στρατεύματα νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς συμμάχους τὰ περιφράγματα τῆς πόλεως, μετὰ δὲ ταῦτα οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες νὰ ἔλθωσιν εἰς Παρισίους.

Ὁ δὲ Κωλαιγκοῦρτος, ἀφιχθεὶς εἰς Παρισίους, καὶ μὴ εὑρὼν εἰς τὸ δημαρχεῖον τὰς ἀρχὰς, ὑπῆγε καὶ οὗτος εἰς τὸ μέγαρον τοῦ Βουδὺ, μετὰ πολλῶν δὲ δυσκολιῶν παρουσιάσθη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον· οὗτος δὲ ὑποδεχθεὶς αὐτὸν εὐμενῶς, τῷ

ἐξήγησε τὰς αἰτίας, ἕνεκα τῶν ὁποίων δὲν τὸν ἐδέχθη εἰς Πράγαν. Ἐπομένως τὸν διεβεβαίωσεν ὅτι ὅλος ὁ σκοπός του ἦτον ἡ εἰρήνη, καὶ ἐπειδὴ ἀλλαχοῦ δὲν ἐδυνήθη νὰ τὴν ἀπολαύσῃ, ἦλθεν εἰς Παρισίους ὅπου ἤλπιζε νὰ συνομολογήσῃ ἔντιμον εἰρήνην, οὐχὶ δὲ μὲ τὸν Ναπολεόντα, διότι οὗτος δὲν ἔδιδε τὰ περὶ τούτου ἀπαιτούμενα ἐχέγγυα εἰς τοὺς συμμάχους, οἵτινες ἤδη συμβουλευόμενοι τοὺς προκριτωτέρους τῆς Γαλλίας θέλουν πράξει ὅ,τι καλὸν ἤθελον προτείνει οὗτοι διὰ τὸν τόπον, διότι, ὡς ἐπληροφορήθησαν οἱ σύμμαχοι, ἡ Γαλλία, μισοῦσα τὴν τυραννίαν τοῦ Ναπολέοντος, ἐπιθυμεῖ ν' ἀπαλλαγῇ αὐτοῦ.

Ὁ Κωλαιγκοῦρτος ἔμεινεν ἐκστατικὸς διὰ τὴν ἀπόφασιν ἣν εἶχεν ὁ Ἀλέξανδρος περὶ τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Ναπολέοντος· μ' ὅλον τοῦτο λαβὼν τὸν λόγον ὡμίλησεν αὐτῷ περὶ τῶν κακῶν συνεπειῶν τῆς ἀποφάσεως ταύτης, παριστάνων τοὺς κινδύνους εἰς οὓς δύναται νὰ ἔλθῃ ἅπασα ἡ Εὐρώπη, ἂν ἐκθρονισθῇ ἡγεμὼν πρὸ τοσούτων ἐτῶν ἀνεγνωρισμένος παρὰ πάντων, καὶ κυβερνήσας τὴν Γαλλίαν διὰ τοσαύτης δόξης καὶ φρονήσεως, ὅτι τοῦτο θέλει φέρει εἰς ἀπελπισίαν αὐτὸν τὸν Ναπολέοντα, καθὼς καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁ πόλεμος πιθανὸν νὰ διαινωνισθῇ, μάλιστα ἂν λάβῃ μέρος καὶ ὁλόκληρος ἡ Γαλλία, καὶ ὅτι οἱ Βουρβόνοι, οἵτινες ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ἐλησμονήθησαν ἐν Γαλλίᾳ, δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ κυβερνήσωσι τὸν τόπον, καὶ τέλος δὲν θέλει βραδύνει ἤδη νὰ ἐπέλθῃ ἡ ἀναρχία, ἐνῷ ὁ Ναπολέων συγκατατίθεται ἤδη νὰ συνομολογήσῃ σταθερὰν εἰρήνην, ἀσφαλίζουσαν ὅλην τὴν Εὐρώπην, κτλ.

Ὁ Ἀλέξανδρος, οὐδόλως πεισθεὶς ἐκ τῶν λόγων τοῦ Κωλαιγκούρτου, εἶπεν αὐτῷ ὅτι περὶ τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Ναπολέοντος δὲν θέλουν δόσει ἀκρόασιν οἱ σύμμαχοι εἰς τοὺς κατὰ τοῦ Ναπολέοντος δυσηρεστημένους, ἀλλ' εἰς τοὺς συνετοὺς καὶ εἰς τοὺς ἀδιαφόρους τῆς πάλης ταύτης, ὅτι καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν κίνδυνον προερχόμενον ἐκ τῆς ἀπελπισίας τοῦ Ναπολέοντος δὲν φοβεῖται, καὶ γνωρίζει μάλιστα καλῶς ὅτι ἐνόσῳ κρατεῖ ὁ Ναπολέων ἀνὰ χεῖρας τὸ ξίφος, θέλει πράξει ὅ,τι δυνηθῇ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ παραταθῇ ὁ πόλεμος μέχρις ἐσχάτων,

καὶ ὅτι δὲν ἦλθεν ἐκ τοσούτων μεμακρυσμένων μερῶν ἵνα μετ' ὀλίγον ἀρχίσῃ ἐκ νέου τὸν πόλεμον, ἀλλὰ θέλει νὰ περατώσῃ αὐτὸν, καὶ ὅτι μὲ ἄνθρωπον, ὡς τὸν Ναπολέοντα, ὅστις ἐλεηλάτησε τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῶν Γαδείρων μέχρι τῆς Μόσχας, δὲν δύναται νὰ συνομολογήσῃ συνθήκην εἰρήνης. Μετὰ δὲ ταῦτα εἶπεν αὐτῷ ὅτι ἡ Αὐστρία δὲν ἤθελε νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλ' ἀφότου ὁ Ναπολέων δὲν συγκατετέθη εἰς τὴν ἐν Αυσιγνὺ προταθεῖσαν παρ' αὐτῆς ἀνακωχὴν, ἐπείσθη ὅτι δὲν δύναται νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην μὲ τὸν γαμβρόν της. Ἀποχαιρετήσας δὲ τὸν Κωλαιγκοῦρτον, φιλικώτατα εἶπεν αὐτῷ ὅτι ἐπεθύμει νὰ τὸν βλέπῃ συνεχῶς.

Τῇ πρωΐᾳ, 31 Μαρτίου, ὁ Ἀλέξανδρος, ἔχων ἐκ δεξιῶν τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας καὶ ἐξ ἀριστερῶν τὸν πρίγκηπα Σβαρζεμβέργον, ὄπισθέν του δὲ λαμπρὸν ἐπιτελεῖον καὶ 50 χιλιάδας ἐκλεκτοῦ στρατοῦ, φέροντος ἐπὶ τῆς χειρὸς ταινίας λευκὰς, ὡς σημεῖον εἰρήνης, εἰσῆλθεν ἔφιππος εἰς Παρισίους διὰ τοῦ προαστείου τοῦ Ἁγίου Μαρτίνου. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκος ἔμενε μετὰ τοῦ Μεττερνίχου εἰς τὴν πόλιν Διϊὸν, ἵνα μὴ παρευρεθῇ εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τῆς θυγατρός του· ὁ δὲ λόρδος Καστελρεάγος ἀπῆλθεν εἰς Ἀγγλίαν ἵνα διακοινώσῃ τὴν μετὰ τῶν συμμάχων ἐσχάτως συνομολογηθεῖσαν συνθήκην. Οὕτως ἔμενε κύριος ὅλης τῆς δόξης ὁ Ἀλέξανδρος. Εὐθὺς ἡ νομαρχία προεκήρυξε τὰς καλὰς καὶ εἰρηνικὰς διαθέσεις τῶν συμμάχων ὡς πρὸς τὴν Γαλλίαν· διότι ἐν γένει ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ἠρεθίσθη ἐκ τῆς θέας τῶν ξένων στρατευμάτων, ἀλλ' ἐσιώπα, οἱ δὲ προκριτώτεροι τῶν πολιτῶν ἐλυπήθησαν μὲν διὰ τὴν παρουσίαν τῶν ξένων στρατευμάτων, ἀλλ' εὐχαριστήθησαν διὰ τὴν παῦσιν τῆς στρατοκρατορίας· οἱ ἀρχαῖοι ὅμως εὐγενεῖς, ὄντες ἐχθροὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐνθουσιασθέντες περιέτρεχον τὰς ὁδοὺς μετὰ λευκῶν μανδηλίων κράζοντες ζήτω ὁ Βασιλεὺς, ἐννοοῦντες τοὺς Βουρβόνους, ἀλλ' αἱ φωναί των εἰς οὐδένα εὑρισκον ἠχώ· ἡ δὲ ἐθνοφυλακὴ, οὖσα καταλυπημένη, σιωπηλῶς ἐξετέλει ὅλην τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πόλεως.

Τοιαύτης λοιπὸν οὔσης τῆς καταστάσεως τῶν Παρισίων, ὁ

Ἀλέξανδρος εἰσήρχετο εἰς τὴν πόλιν ταύτην, καθ' ὃν τρόπον ἐῤῥέθη· καθ' ὁδὸν ἐχαιρετήθη ὑπὸ τῶν πολιτῶν εὐσχήμως μὲν ἀλλὰ μετὰ ψυχρότητος· φθάσαντα δὲ εἰς τὰς πλατείας τῆς πόλεως, οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν παλαιὰν ἀριστοκρατίαν ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες φέροντες λευκὰ μανδήλια ἀνὰ χεῖράς των ὑπεδέχθησαν αὐτὸν μετ' ἐπευφημιῶν, κράζοντες ζήτω ὁ Η'. Λουδοβῖκος, ζήτω ὁ Ἀλέξανδρος, ζήτω ὁ Γουλλιέλμος (βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας). Τοιαύτη εἶναι ἡ κατάστασις τῶν λαῶν, ὁσάκις ἕνεκα τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων αὐτῶν διαιροῦνται· οὕτω βλέπει τις ὅτι ἡ μία μερὶς ἀδιαφοροῦσα περὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας καὶ τῆς ταπεινώσεως χαίρει, διότι καταστρέφεται ἡ ἑτέρα.

Μετὰ ταῦτα τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα παρετάχθησαν εἰς τὰ Ἠλύσια πεδία, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἐπεθεώρει αὐτά· ἔπρεπεν ὅμως νὰ φροντίσῃ καὶ περὶ ἐγκαταστάσεως γαλλικῆς κυβερνήσεως, μεθ' ἧς νὰ ἐξηγηθῇ. Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν ὁ Νεσσελρόδος ὑπῆγεν εἰς τὸν Ταλλεϋράνδον, διαμένοντα εἰς τὸ λαμπρὸν μέγαρόν του, ἐν τῇ ὁδῷ τῆς Ἁγίας Φλωρεντίας, καὶ ἠρώτησεν αὐτὸν ἐν ὀνόματι τῶν συμμάχων ἡγεμόνων ὁποίαν κυβέρνησιν ἔπρεπε νὰ συστήσωσι, λέγων αὐτῷ ὅτι οὗτοι ὡς πρὸς τοῦτο ἔχουν πίστιν καὶ πεποίθησιν πρὸς αὐτὸν παρὰ πάντα ἄλλον Γάλλον. Ὁ Ταλλεϋράνδος, ὅστις, προβλέπων ταῦτα, ὑπεδέχθη μετὰ πολλῆς φιλοφροσύνης τὸν ἐπιδέξιον τοῦτον Ῥῶσσον διπλωμάτην, εἶπεν αὐτῷ ὅτι, ἐπειδὴ ἡ κυβέρνησις τοῦ Ναπολέοντος πρὸ πολλοῦ ἀπώλεσε τὴν ὑπόληψίν της ἐν Γαλλίᾳ, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου οἱ σύμμαχοι πρέπει νὰ σεβασθῶσι τὴν Γαλλίαν, καὶ νὰ φανῶσι σωτῆρες αὐτῆς καὶ οὐχὶ δυνάσται. Ὁ Νεσσελρόδος ἐβεβαίωσε διὰ πολλῶν λόγων τὸν Ταλλεϋράνδον ὅτι τοιαῦται εἰσὶ καὶ αἱ διαθέσεις τῶν συμμάχων. Ἐνῷ δὲ συνεζήτουν οἱ διπλωμάται οὗτοι, ὁ Νεσσελρόδος ἔλαβε γραμμάτιον ἐκ τοῦ Ἀλεξάνδρου, διαλαμβάνον ὅτι τὸ εἰς τὸ Κεραμεικὸν, προσδιωρίσθη αὐτῷ κατάλυμα, δὲν ἐδέχθη, ἀλλ' ἠθέλησε νὰ καταλύσῃ εἰς τὰ Ἠλύσια· ἐπειδὴ ὅμως εἶπον αὐτῷ ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχουν καταστρεπτικοὶ ὑπόνομοι, νὰ ἐρωτηθῇ ὁ Ταλλεϋράνδος ἂν ἔχῃ ἀληθείας τοῦτο. Ὁ Νεσσελρόδος εὐθὺς ἔδειξε

τὴν ἐπιστολὴν ταύτην πρὸς τὸν Ταλλεϋράνδον, ὅστις ὑπομειδιῶν εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι οὗτος προσφέρει τὸ μέγαρόν του εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, τὸ ὁποῖον τῷ παρέχει πλήρη ἀσφάλειαν. Ὁ Νεσσελρόδος ὑπερεχάρη διὰ τὴν προσφορὰν ταύτην, διότι οἱ σύμμαχοι, ἔχοντες μεγίστην ἀνάγκην ἐκ τοῦ Ταλλεϋράνδου, ἤθελον νὰ ὑψώσωσιν αὐτὸν, διὰ νὰ τὸν μεταχειρισθῶσι διὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ναπολέοντος.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Νεσσελρόδου, πλῆθος περιέργων ἐπισήμων ἀνδρῶν ὑπῆγον πρὸς τὸν Ταλλεϋράνδον ἵνα μάθωσί τι περὶ τῶν διατρεχόντων· ἀλλ' οὗτος κλείσας τὸ προαύλιόν του οὐδένα ἐδέχθη μέχρις οὗ ὁ Ἀλέξανδρος, μετὰ τὴν ἐπιθεώρησιν, ὑπῆγε πεζὸς εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ μεγάλου τούτου διπλωμάτου, ὃν καὶ ἐκολάκευσεν ὑπερβολικῶς. Μετ' ὀλίγον πλῆθος βουρβονιστῶν συνέρρευσαν, οὓς καὶ ἐδέχθη ὁ Ἀλέξανδρος φιλοφρόνως. Ἔπειτα δὲ ἐκλείσθη εἰς ἓν δωμάτιον μετὰ τοῦ Ταλλεϋράνδου, ἵνα συμβουλευθῇ αὐτὸν περὶ ὅσων ἀπεφάσισαν οἱ σύμμαχοι περὶ τῆς Γαλλίας. Εὐθὺς δὲ ὁ Ἀλέξανδρος προσεκάλεσεν ἐκεῖ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας καὶ τὸν πρίγκηπα Σβαρζεμβέργον, οἵτινες ἦλθον παραχρῆμα. Ὁ δὲ Ταλλεϋράνδος ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ ἔλθῃ ὁ μυστικὸς φίλος καὶ συνομώτης του δοὺξ Δαλβέργος, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῆ παρ' αὐτοῦ εἰς τὸ συμμαχικὸν στρατόπεδον. Ἅμα δὲ συνελθόντες οἱ εἰρημένοι οὗτοι, ἤρχισαν νὰ συζητῶσιν ὁποίαν κυβέρνησιν νὰ δώσωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν.

Ὁ Ἀλέξανδρος, ὅστις εἶχε λάβει τὴν ἔξιν νὰ ἔχῃ τὴν πρωτοβουλίαν, εἶπεν, ὅτι οὗτος, ὡς καὶ οἱ σύμμαχοί του, δὲν ἦλθον εἰς Γαλλίαν ἵνα ἐνεργήσωσιν ἐπαναστάσεις, ἀλλ' ἵνα ζητήσωσι τὴν εἰρήνην, ὅτι ἤθελον συνομολογήσει αὐτὴν εἰς τὴν πόλιν Σατιλλῶνα, ἐὰν ὁ Ναπολέων συγκατετίθετο, ἀλλ' ὅτι μὴ δυνηθέντες νὰ πράξωσι τοῦτο ἐν Σατιλλῶνι, ἦλθον νὰ ἐνεργήσωσι αὐτὸ ἐν Παρισίοις· ὅτι ἤδη εἶναι πρόθυμοι νὰ συνομολογήσωσι τὴν εἰρήνην μεθ' ὁποιουδήποτε, ἀρκεῖ νὰ τὴν θέλῃ οὗτος εἰλικρινῶς· ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς τοὺς συμμάχους νὰ ὁρίσωσιν ὁποῖα εἶναι τὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν περίστασιν

ταύτην θέλουν ἀντιπροσωπεύσει τὴν Γαλλίαν καὶ ἀποτελέσει τὴν κυβέρνησιν, διότι ὡς πρὸς τοῦτο δὲν ἔχουν τὴν ἀπαίτησιν νὰ ἐπιβάλωσί τινα· ὅτι οὐδ' αὐτὸς ὁ Ναπολέων ἐξηρεῖτο εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, ἂν αὐτὸς οὗτος δὲν ἐξηρεῖτο, ἀπορρίπτων ρητῶς οὓς ὅρους προέτεινεν αὐτῷ ἡ Εὐρώπη πρὸς ἀσφάλειάν της· ὅτι μετ' αὐτὸν ἡ ἀντιβασίλισσα Μαρία Λουΐζα, ὁ πρίγκηψ Βερναδόττος, αὐτὴ ἡ δημοκρατία καὶ τέλος πάντων καὶ αὐτοὶ οἱ Βουρβόνοι καὶ πᾶν ὅ,τι τὸ γαλλικὸν ἔθνος ἐπιθυμεῖ εἶναι παραδεκτὸν ὑπὸ τῶν συμμάχων· καὶ ὅτι τοῦτο μόνον συσταίνει πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Εὐρώπης καὶ αὐτῆς τῆς Γαλλίας, ὅτι ἀπαιτεῖται νὰ συστηθῇ κυβέρνησις ἰσχυρὰ, ἥτις νὰ διατηρήσῃ τὰ πράγματα σταθερῶς, ὥστε νὰ μὴ ταραχθῶσι πλέον. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, εἰ καὶ ἐπεθύμει ν' ἀναβῇ εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ὁ Βερναδόττος, δὲν ἤθελε νὰ ἐκφράσῃ τοῦτο, συγκατετίθετο ὅμως εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Βουρβόνων.

Εἰς τὴν ὁμιλίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου εἷς μόνον ἦτον ἱκανὸς νὰ ἀπαντήσῃ· οὗτος δὲ ἦτον ὁ Ταλλεϋράνδος, ὅστις οὐδέποτε ἐξεφράζετο πρῶτος· ἤδη ὅμως λαβὼν τὸν λόγον εἶπεν ὅτι ὁ Ναπολέων ὑψωθεὶς ἐκ τῆς νίκης, θέλει ἐκθρονισθῇ, ἅμα ἀπολέσας αὐτήν· ὅτι ἡ δημοκρατία δὲν εἶναι παραδεκτὴ εἰς τὴν Γαλλίαν μετὰ τὰ συμβάντα τῷ 1793, μόνον δὲ ἡ μοναρχία εἶναι παραδεκτὴ, καὶ αὕτη εἶναι ἡ δυναστεία τῶν Βουρβόνων, ἥτις εἶναι φυσικὴ καὶ οὐχὶ τεχνητή· καὶ ὅτι ἡ περίνοια καὶ ἡ τύχη τῶν ἐπαναστάσεων δύνανται νὰ ὑψώσωσι στιγμιαίως τινὰ, καὶ περὶ τούτου ὑπάρχουν πολλὰ παραδείγματα, ἀλλ' ἅμα παρελθόντος τοῦ φαινομένου τούτου, οἱ ἄνθρωποι ἐπανέρχονται εὐθὺς εἰς ὅ,τι ὁ χρόνος καὶ αἱ πολυχρόνιοι ἐθνικαὶ ἕξεις καθιέρωσαν. Καὶ ὄντως, ὁ Ταλλεϋράνδος ὡς πρὸς τοῦτο εἶπε τὴν ἀλήθειαν· διότι ὁ Ναπολέων δὲν ἐδύνατο τοῦ λοιποῦ νὰ διατηρηθῇ εἰς τὸν γαλλικὸν θρόνον· διότι, ἐνῷ ἡ Γαλλία ἐπεθύμει τὴν εἰρήνην, οὗτος ἤθελε τὸν πόλεμον· διὸ ὁ Ναπολέων παρίστατο ἐναντίος τῶν ἐθνικῶν φρονημάτων· ἀλλ' οὐδὲ ἡ σύζυγος μετὰ τοῦ υἱοῦ του ἐδύναντο νὰ βασιλεύσωσι, διότι τίς ἤθελε πιστεύσει ὅτι ὄπισθεν αὐτῶν δὲν ἤθελεν εἶσθαι αὐτὸς ὁ

Ναπολέων ἵνα ὁδηγῇ αὐτούς; ὡς πρὸς τὸν Βερναδόττον, οὗτος ἦτο πάντῃ ἀκατάλληλος, διότι, ἡ Γαλλία ἀποβάλλουσα ἕνα περινούστατον στρατιωτικόν, δὲν ἐδύνατο νὰ παραδεχθῇ ἕνα μέτριον στρατιώτην ὡς ἡγεμόνα της. Δὲν ἔμεναν λοιπὸν ἄλλοι εἰμὴ οἱ Βουρβόνοι· οὗτοι ἦσαν γνωστοὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, διὸ καὶ ἦσαν ἀνεκτοί· ἀλλ' ἔπρεπε ν' ἀφήσωσι τὰς παλαιὰς προλήψεις των, ἐξ ὧν καὶ ἀπωλέσθησαν, καὶ νὰ ἐναγκαλισθῶσι τὰ νέα φρονήματα. Διὰ ταῦτα, εἶπεν ὁ Ταλλεϋράνδος ὅτι οἱ Βουρβόνοι εἶναι μὲν ἁρμοδιώτεροι νὰ καθήσωσιν ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου, ἀλλ' ὅτι ἔπρεπε νὰ περιβληθῶσι μὲ καλὴν νομοθεσίαν ἁρμόζουσαν εἰς τὴν νέαν ἐποχὴν, νὰ φιλιωθῶσι μὲ τὸν στρατὸν, περιστοιχούμενοι ὑπὸ τῶν ἐνδοξοτέρων αὐτοῦ, καὶ νὰ προσφέρωνται ὡς ἀπαιτεῖται, ὥστε νὰ γίνωσιν ἀγαπητοί. Ἀνακεφαλαιῶν λοιπὸν ὅλην τὴν ὁμιλίαν του ταύτην, εἶπεν ὅτι ἡ δημοκρατία εἶναι ἀκατόρθωτος, ὁ Βερναδόττος καὶ ἡ ἀντιβασιλεία εἶναι ῥᾳδιουργία, μόνον δὲ οἱ Βουρβόνοι εἶναι παραδεκτοί. Ἡ καθαρὰ καὶ ἡ εἰλικρινὴς ὁμιλία αὕτη τοῦ Ταλλεϋράνδου ἤρεσεν εἰς τοὺς συμμάχους ἡγεμόνας· ἀλλ' οὗτος θέλων ἔτι μᾶλλον νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς λόγους του προέτεινε νὰ προσκληθῶσι καὶ νὰ ἐρωτηθῶσι καί τινες τῶν ἐπισήμων Γάλλων, ὡς τοιοῦτοι λοιπὸν προσεκλήθησαν τινὲς τῶν κληρικῶν, τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν· ἅπαντες δὲ οὗτοι ἐβεβαίωσαν ταῦτα, ἕκαστος κατὰ τὸν τρόπον του. Ἐπομένως ὁ Ἀλέξανδρος εἶπεν ὅτι, ἂν ἅπαντες φρονοῦν οὕτως, οὐδεὶς ἐναντιόνεται. Ταῦτα δὲ λέγων ἠτένιζε πρὸς τὸν Σβαρζεμβέργον, ὅστις, καί τοι ἐπιθυμῶν τὴν διατήρησιν τῆς ἀντιβασιλείας εἰς τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορός του, συγκατετέθη εἰς τὴν ἐπάνοδον τῶν Βουρβόνων. Ἀλλ' ἵνα περιβληθῇ ἡ ἔκπτωσις τοῦ Ναπολέοντος μέ τινας τύπους νομιμότητος, ἔπρεπεν ἡ Γερουσία νὰ ἀποφανθῇ περὶ τούτου. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ γερουσιασταὶ δὲν ἐτόλμων νὰ πράξωσι τοῦτο, οὐχὶ ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὸν πίστεώς των, ἀλλὰ τοῦ φόβου των, ἐνεκρίθη ἐν αὐτῷ τῷ συμβουλίῳ νὰ δημοσιευθῇ ἡ ἀκόλουθος προκήρυξις τῶν συμμάχων πρὸς τὸν γαλλικὸν λαὸν, ὑπογεγραμμένη μόνον ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

« Οἱ στρατοὶ τῶν συμμάχων Δυνάμεων κατέλαβον τὴν πρω-
» τεύουσαν τῆς Γαλλίας· οἱ δὲ σύμμαχοι ἡγεμόνες ἀπεκδεχό-
» μενοι τὴν θέλησιν τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους

« Διακηρύττουν,

« Ὅτι, ἐὰν οἱ περὶ εἰρήνης ὅροι πρέπῃ νὰ ἐμπεριέχωσι μεγα-
» λητέρας ἐγγυήσεις, προκειμένου νὰ δεσμευθῇ ἡ φιλοδοξία τοῦ
» Βοναπάρτου, οὗτοι θέλουν εἶσθαι εὐνοϊκώτεροι, ὅταν διὰ
» τῆς ἐπανόδου συνετῆς κυβερνήσεως αὐτὴ ἡ Γαλλία θέλει
» ἐξασφαλίσει τὴν ἡσυχίαν.

« Οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες ἐπομένως διακηρύττουν·

« Ὅτι δὲν ἔρχονται τοῦ λοιποῦ εἰς διαπραγματεύσεις μὲ
» τὸν Ναπολέοντα Βοναπάρτην, οὐδὲ μέ τινα τῶν ἐκ τῆς οἰ-
» κογενείας του·

« Ὅτι σέβονται τὴν ἀκαιρεότητα τῆς παλαιᾶς Γαλλίας,
» ὁποία ὑπῆρξεν ἐπὶ τῶν νομίμων βασιλέων της· μάλιστα δὲν
» δύνανται νὰ τὴν περιορίσωσι, διότι δοξάζουν πάντοτε τὴν
» ἀρχὴν, ὅτι διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς Εὐρώπης ἡ Γαλλία
» πάντοτε πρέπει νὰ ἦναι μεγάλη καὶ ἰσχυρά·

« Ὅτι θέλουν ἀναγνωρίσει καὶ θέλουν ἐγγυηθῆ τὸ σύνταγμα
» τὸ ὁποῖον ἡ Γαλλία θέλει παραδεχθῆ. Προσκαλοῦν ἐπομένως
» τὴν Γερουσίαν νὰ διορίσῃ μίαν προσωρινὴν κυβέρνησιν, ἥτις
» νὰ δύναται νὰ ἐπαρκῇ εἰς τὰς διοικητικὰς ἀνάγκας καὶ νὰ
» προπαρασκευάσῃ τὸ συμφέρον εἰς τὸν γαλλικὸν λαὸν σύνταγμα.

« Τὰ διακηρυττόμενα διὰ τῆς παρούσης συμμερίζονται μετ'
» ἐμοῦ ὅλαι αἱ συμμαχικαὶ Δυνάμεις.

« ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ.

« Ἐν Παρισίοις, τῇ 31 Μαρτίου, 3 ὥρᾳ μετὰ μεσημβρίαν.»

« Ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν, Κόμης Νεσσελρόδος»

Μετὰ τὴν διακήρυξιν ταύτην, ὁ Ἀλέξανδρος διέταξε τὰ εἰς Παρισίους εἰσελθόντα στρατεύματα νὰ κατασκηνωθῶσιν εἰς τὰς πρωτίστας πλατείας τῆς πόλεως, διορίσας τὸν στρατηγὸν Σάκκεν στρατιωτικὸν διοικητὴν τῶν Παρισίων. Οἱ δὲ Βουρβονισταὶ διέτρεχον τὴν πόλιν καὶ ἐκήρυττον τὴν ἐπάνοδον τῶν Βουρβόνων· μετ' αὐτῶν ἐνούμενοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι, οἱ μὲν δυσηρεστη-

μένοι διὰ τὴν τυραννίαν τοῦ Ναπολέοντος, ἕτεροι δὲ ἐπιθυμοῦντες τὴν εἰρήνην, ἅπαντες οὗτοι σχηματίσαντες ἐπιτροπὴν ἔστειλαν αὐτὴν εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον, παρακαλοῦντες αὐτὸν νὰ κηρύξῃ τὸν μὲν Ναπολέοντα ἔκπτωτον τοῦ θρόνου του, τὸν δὲ Λουδοβῖκον ν' ἀνακαλέσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, μένων πάντοτε προφυλαγμένος νὰ μὴ ἐκφρασθῇ εἰς τὸν λαὸν περὶ τούτου, δὲν ἐδέχθη αὐτούς. Ἔδραμον λοιπὸν πρὸς τὸν Νεσσελρόδον, ὅστις εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος θέλει πράξει ὅ,τι ἐπιθυμεῖ τὸ γαλλικὸν ἔθνος καὶ τίποτε ἄλλο.

Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ πιστὸς φίλος τοῦ Ναπολέοντος Κωλαιγκοῦρτος, καταλυπημένος διὰ τὰ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του συμβάντα, ἔτρεχεν εἰς τοὺς ἄλλοτε πιστοὺς φίλους τοῦ Ναπολέοντος, παρακινῶν αὐτοὺς νὰ μένωσι πιστοὶ εἰς τὸν εὐεργέτην των καὶ νὰ ἐνεργήσωσιν ὥστε νὰ γένῃ παραδεκτὴ ἡ ἐν Σατιλλῶνι προταθεῖσα ὑπὸ τῶν συμμάχων συνθήκη· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιστάσει, εἶχεν ἀποφασίσει ὁ Κωλαιγκοῦρτος καὶ ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Ναπολέοντος νὰ ὑπογράψῃ τὴν συνθήκην ταύτην. Εἶτα δὲ ὑπῆγεν εἰς τὸν Ταλλεϋράνδον, ἵνα ὁμιλήσῃ καὶ μετ' αὐτοῦ περὶ τούτου. Ἀλλ' ὁ αὐτουργὸς ὅλης τῆς σκηνῆς ταύτης, εἶπεν αὐτῷ ὅτι ἤδη εἶναι πολὺ ἀργά, ὅτι δὲν πρέπει τις νὰ ἐνασχολῆται τοῦ λοιποῦ περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλὰ νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς ἀσφαλοῦς καὶ ἀπομεμακρυσμένης ἀποχωρήσεώς του.—Οὗτος εἶναι ἄφρων, εἶπεν αὐτῷ, ἀπώλεσε τὰ πάντα, ὡς ἔμελλε νὰ τὰ ἀπολέσῃ· ὅθεν περὶ τούτου δὲν πρέπει νὰ ὁμιλῇ τις· σκέψου καὶ φρόντισον περὶ σεαυτοῦ· ἡ λαμπρὰ φήμη σου, ἡ μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου φιλία σου σὲ συσταίνουν νὰ καθέξῃς μεγάλην θέσιν εἰς πᾶσαν κυβέρνησιν. Ἐνασχολήσου περὶ σεαυτοῦ καὶ λησμόνησον αὐθέντην, ὅστις ἠνωχλεῖτο ἐκ τῆς εὐθύτητός σου. — Ὁ Κωλαιγκοῦρτος, ὡς ἀρχαῖος φίλος τοῦ Ταλλεϋράνδου, ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ αὐτῷ ὅτι, ἂν συνδράμῃ εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς ἀντιβασιλείας, οὗτος θέλει εἶσθαι τὸ πρῶτον πρόσωπον τῆς κυβερνήσεως. — Εἶναι πολὺ ἀργά, ἐπανέλαβεν ὁ Ταλλεϋράνδος, ἐγὼ ἠθέλησα νὰ σώσω τὴν Μαρίαν

Λουΐζαν καὶ τὸ τέκνον αὐτῆς, θέλων νὰ μένῃ ἐνταῦθα, ἀλλὰ μία ἐπιστολὴ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ὅστις ἀπεφάσισε νὰ ἀπολέσῃ τὰ πάντα, ἐγένετο αἰτία νὰ ἀναχωρήσῃ καὶ προξενήσῃ τὸ κενὸν, περὶ οὗ ἐνασχολούμεθα ἤδη νὰ πληρώσωμεν. Ἀρνήσου σοὶ λέγω αὐτὸν, εἰ καὶ μὲ λύπην σου, διότι τίποτε δὲν ἔμεινεν εἰς τὸν Ναπολέοντα, οὐδὲ εἰς τοὺς οἰκείους του· σκέψου περὶ τῶν τέκνων σου, καὶ ἄφησον ἡμᾶς νὰ σώσωμεν τὴν Γαλλίαν διὰ τῶν μόνων μέσων τὰ ὁποῖα δύνανται τὴν σήμερον νὰ ἦναι χρήσιμα. — Ὁ Κωλαιγκοῦρτος, ἐξελθὼν ἐκ τῆς αἰθούσης τοῦ Ταλλεϋράνδου, ἀπήντησε πολλοὺς ἄλλοτε ἀφωσιωμένους εἰς τὸν Ναπολέοντα, πρὸς τοὺς ὁποίους ὡμίλησε πολλά. Ἀλλ' οὗτοι ἀπήντησαν αὐτῷ ὅτι πρέπει ν' ἀνοίξῃ τοὺς ὀφθαλμούς του. Οὗτος δὲ θυμωθεὶς, καὶ πρὸ πάντων κατὰ τοῦ κληρικοῦ Πράδου, τοῦ ἄλλοτε διορισθέντος ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος πρέσβεως ἐν Πολωνίᾳ, εἶπεν εἰς αὐτοὺς « Διὰ τί, κύριοι, σεῖς ὅτε εἶσθε ἀφωσιωμένοι δὲν ἀνοίξατε πρὸ ἓξ μηνῶν τοὺς ὀφθαλμούς σας καὶ νὰ ἐκφρασθῆτε κατ' αὐτοῦ, ὃν σήμερον ἀποκαλεῖτε φρενοβλαβῆ, παράξενον καὶ ἀδυσώπητον δεσπότην ; — Ἀλλ' ἅπαντες εἰς ἀπάντησιν τούτων, ἔστρεψαν τὰ νῶτα εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον, οὐδὲ λέξιν προφέροντες. Εἶτα δὲ ὁ Κωλαιγκοῦρτος ἐπεσκέφθη ἐπίσημά τινα πρόσωπα τῆς Γαλλίας· ἀλλ' οὐδεὶς συνέδραμεν αὐτόν. Ἀπελπισθεὶς παρὰ πάντων, προσέδραμεν εἰς τοὺς Γερουσιαστάς· ἀλλὰ καὶ τούτους εὗρεν ἀδυσωπήτους· διότι καὶ τὸ σῶμα τοῦτο πρὸ πολλοῦ καταφρονούμενον ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος ἐζήτει εὐκαιρίαν ν' ἀποτεινάξῃ τὸν ζυγὸν τοῦ δυνάστου του.

Ἐν τοσούτῳ ὁ Ταλλεϋράνδος, θέλων νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἀνεδέχθη, συνεκάλεσε τῇ ἑπομένῃ ἡμέρᾳ, 1. Ἀπριλίου, τὴν Γερουσίαν, καθὸ ἀντιπρόεδρος αὐτῆς, καὶ ἐκθέτων τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, προσεκάλει αὐτὴν νὰ συστήσῃ προσωρινὴν κυβέρνησιν, παριστάνων τὴν Γαλλίαν ἄνευ κυβερνήσεως. Γενομένης παραδεκτῆς τῆς προτάσεως ταύτης, οἱ πλεῖστοι τῶν γερουσιαστῶν, ὄντες φιλελευθέρων αἰσθημάτων, ἀπεφάνθησαν ὅτι συνάμα τῇ συστάσει προσωρινῆς κυβερνήσεως πρέπει νὰ συνταχθῇ καὶ τὸ σύνταγμα, δι' οὗ θέλει κυβερνᾶται

ἡ Γαλλία διὰ φιλελευθέρων θεσμῶν. Παραδεχθείσης καὶ τῆς προτάσεως ταύτης, ἡ Γερουσία ἐψήφισε πενταμελῆ προσωρινὴν κυβέρνησιν προεδρευομένην ὑπὸ τοῦ Ταλλεϋράνδου· μετὰ τὴν πρᾶξιν ταύτην, ἐγένετο σκέψις περὶ τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλ' ἀνεβλήθη εἰς τὴν ἑπομένην συνεδρίασιν. Τὸ δημοτικὸν ὅμως συμβούλιον τῶν Παρισίων, συνελθὸν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, παρόντος καὶ τοῦ νομάρχου, παμψηφεὶ ὑπέγραψε πρᾶξιν, δι' ἧς ἐκήρυττε τὸν Ναπολέοντα ἔκπτωτον τοῦ γαλλικοῦ θρόνου, ἣν ἐδημοσίευσε καὶ ἐτοιχοκόλλησεν εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Παρισίων.

Τῇ ἐπαύριον, 2 Ἀπριλίου, ὁ Ταλλεϋράνδος, ἵνα βεβαιωθῶσιν οἱ Γερουσιασταὶ περὶ τῶν ὑπὲρ τῆς Γαλλίας διαθέσεων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἀφόβως προβῶσιν εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Ναπολέοντος, παρουσίασεν αὐτοὺς ἐν σώματι εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ἐξ οὗ οὗτοι ἀναχωρήσαντες, εὐχαριστημένοι διὰ τὴν καλλίστην ὑποδοχὴν καὶ τὰς ὑπὲρ τῆς Γαλλίας συνήθεις φράσεις του, συνῆλθον εἰς τὴν Γερουσίαν καὶ ἐν πλήρει συνεδριάσει ἔκαμον τὴν ἑξῆς πρότασιν· α) « Ἡ καθιερωθεῖσα κυριαρχία εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ναπολέοντος καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους » αὐτοῦ καταργεῖται· β) ἅπαντες οἱ Γάλλοι εἰσὶν ἀπηλλαγμένοι » τοῦ πρὸς αὐτὸν δοθέντος ὅρκου ». Ἡ πρότασις αὕτη ἐν βαθυτάτῃ σιωπῇ ψηφοφορηθεῖσα ἐγένετο παραδεκτὴ παμψηφεί, μετὰ δὲ ταῦτα εἷς τῶν Γερουσιαστῶν συνέταξε τὸ περὶ τούτου ψήφισμα, ἔχον οὕτως· « Ἐπειδὴ ὁ Ναπολέων παρεβίασεν ὅλους τοὺς » νόμους, δυνάμει τῶν ὁποίων προσεκλήθη νὰ βασιλεύσῃ, κατέ- » θλιψε τὴν ἀτομικὴν καὶ τὴν δημοσίαν ἐλευθερίαν, ἐφυλάκισεν » αὐθαιρέτως τοὺς πολίτας, κατετυράννησε τὴν πατρίδα, ἐστρα- » τολόγησε καὶ εἰσέπραξε φόρους ἐναντίον τῶν συνήθων τύπων, » ἔχυσε τὸ γαλλικὸν αἷμα εἰς ἀσυνέτους καὶ ἀνωφελεῖς πολέ- » μους, ἐκάλυψε τὴν Εὐρώπην διὰ πτωμάτων, ἐγέμισε τὰς ὁδοὺς » ἀπὸ πληγωμένων Γάλλων, καὶ τέλος πάντων δὲν ἐσεβάσθη » τὴν ἀρχὴν τῆς παρὰ τοῦ ἔθνους ἐπιψηφίσεως τῶν φόρων, ὡς » εἰσπράξας τοὺς φόρους κατὰ τὸν λήξαντα Ἰανουάριον ἄνευ τῆς » ἐπιψηφίσεως αὐτῶν παρὰ τοῦ Νομοθετικοῦ Σώματος· οὐδὲ » τὰ δεδικασμένα σεβασθείς, ἀκυρώσας τὴν ἐν Ἀτβερπίᾳ ἐκδο-

» θεῖσαν ἀπόφασιν ὑπὸ τοῦ ὁρκωτοῦ δικαστηρίου· διὰ ταῦτα » πάντα ὁ Ναπολέων κηρύττεται ἔκπτωτος τοῦ γαλλικοῦ θρόνου » καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ οἱ ἀπόγονοί του ».

Ταῦτα δὲ πάντα ἦσαν μὲν ἀληθῆ, ἀλλ' ἡ Γερουσία διακηρύττουσα αὐτὰ ἐλησμόνησεν ὅτι καὶ αὕτη ἦτο συνένοχος ὅλων τῶν ἐγκλημάτων τούτων· διότι οὐδὲν τούτων ἐγένετο ἄνευ τῆς ἐπιψηφίσεώς της, ὡς οὔτε ἡ παραβίασις τῶν νόμων, οὔτε ὁ πόλεμος ἐγένετο ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως αὐτῆς· ἀλλὰ τότε μὲν παρεδέχθη τὰ πάντα, φοβουμένη νὰ ἀντιτάξῃ τὴν ψῆφόν της κατὰ τῆς θελήσεως τοῦ Ναπολέοντος, ἤδη δὲ, ἀπαλλαγεῖσα παρ' αὐτοῦ, ἀπεκήρυττε παρανομοῦντα αὐτόν. Τοιαύτη εἶναι ἡ κατάστασις τῶν ἀνωμάλων πραγμάτων, ὅτε οἱ ἡγεμόνες, καταφρονοῦντες τὴν κοινὴν γνώμην, θέλουν νὰ πειθαναγκάζωσι τὰ νομοθετικὰ σώματα.

Ἀλλ' ἡ παρὰ τῆς Γερουσίας ἀποκήρυξις δὲν ἤρκει νὰ ἀποκλείσῃ τὸν Ναπολέοντα ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας, διότι ὅλος ὁ στρατὸς ὑπέκειτο εἰς αὐτόν· ἐδέησε λοιπὸν νὰ διαφθείρωσι τοὺς ἐπισημοτέρους στρατηγοὺς αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτῶν νὰ ἀφοπλίσωσιν ἐντελῶς τὸν Ναπολέοντα. Ὁμολογητέον μὲν ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν στρατηγῶν του ἦσαν πιστοὶ καὶ ἀφωσιωμένοι αὐτῷ, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ στρατός· ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἔχουν ὅρον τινὰ, ὃν οὐδεὶς δύναται νὰ ὑπερβῇ ἀκινδύνως· διότι καὶ ὁ στρατὸς ἐθεώρει ὡς αἰτίαν ὅλων τῶν δεινῶν τούτων τοῦ πολέμου αὐτὸν τὸν Ναπολέοντα, ὅστις πολλάκις ἐδύνατο νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην, καὶ πολλάκις ἀπεποιήθη αὐτὴν ἐπὶ λόγῳ ν' ἀνακτήσῃ τὴν προτέραν του δόξαν. Συνέβη λοιπὸν αὐτῷ ὅ,τι συμβαίνει εἰς τοὺς μηδέποτε λέγοντας ἀληθείας, διότι ὀψέποτε οὗτοι ἤθελον εἰπεῖ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, οὐδεὶς ἤθελε πιστεύσει αὐτούς. Πολλάκις, ὡς ἐρρέθη, συνεβούλευσαν αὐτὸν, καὶ πρὸ πάντων ὁ Κωλαιγκοῦρτος, νὰ δεχθῇ τὴν εἰρήνην, ἀλλ' οὗτος, ἀποβαλὼν πᾶσαν περὶ τούτου συμβουλὴν, ἐπέμενεν· ἤδη δὲ λέγων ὅτι ἐδέχετο τὴν εἰρήνην, οὐδεὶς ἐπίστευεν αὐτὸν, καὶ ἅπαντες τὸν ἐθεώρουν ὡς ἄνθρωπον μανιακὸν, θέλοντα νὰ ὑπερνικήσῃ τὰ ἀδύνατα.

Ὁ Ταλλεϋράνδος λοιπὸν, ὅστις εἶχε πολλὴν ἐπιτηδειότητα νὰ

διαφθείρῃ τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅστις μάλιστα ἐγνώριζε κάλλιστα τοὺς ἀδυνάτους καὶ ἀστάτους χαρακτῆρας, ἀπ' ἀρχῆς ἅμα ἰδὼν τὸν στρατάρχην Μαρμῶντα εἰς Παρισίους, μετὰ τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην σύμβασιν μετὰ τῶν συμμάχων, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ διαφθείρῃ αὐτὸν διὰ τὸν προκείμενον σκοπόν του· τῇ πρώτῃ δὲ ἑσπέρᾳ τῆς 30 Μαρτίου, ὅτε ἐν παρόδῳ εἶδεν αὐτὸν, εἶπεν αὐτῷ ὀλίγα, ἅτινα ἤρκουν νὰ δηλητηριάσωσι τὴν καρδίαν του. Ὁ Μαρμὼν, ὢν ὁ Ναπολέων ἐδημιούργησε στρατάρχην καὶ μετὰ ταῦτα δοῦκα, μᾶλλον κατὰ συμπάθειαν, ὡς ποτὲ συμμαθητήν του, καὶ οὐχὶ διὰ τὴν ἱκανότητά του, ἐνόμιζεν ὅτι ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ τοῦ Ναπολέοντος ἡ ἱκανότης του δὲν ἐξετιμᾶτο δεόντως. Ὁμολογητέον δὲ ὅτι ὁ Ναπολέων, ἀναγνωρίζων τὴν ἀνδρείαν τοῦ Μαρμῶντος, κατ' οὐδὲν ἐτίμα καὶ τὴν ἱκανότητα αὐτοῦ· οὗτος δὲ, ὢν οἰηματίας, ἐκδεὴς καὶ ἄστατος, φρονῶν ὅτι εἰσδύει εἰς ὅ,τι μόλις ἠνόει, θέλων νὰ ἀναδεικνύηται πανταχοῦ πρῶτος, ἐνῷ μόλις ἐδύνατο νὰ ἦναι δεύτερος, μὴ ἔχων πολλὴν ἱκανότητα νὰ διοικῇ, οὐδὲ ἔχων τὴν μετριότητα νὰ ὑποτάσσηται, εἶχεν ἀντιπάθειαν πρὸς τὸν Ναπολέοντα, διότι οὗτος προετίμα μᾶλλον αὐτοῦ πολλοὺς ἄλλους στρατάρχας του ὄντας ἀφελεῖς, σταθεροὺς, μετριόφρονας, καί τοι περιωρισμένον νοῦν ἔχοντας, ὄντας ὅμως ἀκριβεῖς καὶ προθύμως ὑποτασσομένους. Τούτων ἕνεκα ὁ Ναπολέων πολλάκις διώρισε τὸν Μαρμῶντα ὑπὸ πολλοὺς ἄλλους στρατηγοὺς, οὓς ἐνόμιζεν οὗτος λίαν ὑποδεεστέρους ἑαυτοῦ. Ὁ Μαρμὼν προσέτι ἐν τῇ μάχῃ τῆς Κραόννης, ὡς ἐρρέθη, ὑπέπεσεν εἰς μέγα σφάλμα, δι' ὃ ὁ Ναπολέων δὲν ἐπέπληξεν αὐτὸν ἀρκούντως· οὗτος δὲ ἀπεναντίας ἠτιᾶτο περὶ τούτου τὸν Ναπολέοντα, ἐνῷ ἔπρεπε νὰ αἰτιᾶται ἑαυτόν. Τὰς ματαιότητας ταύτας τοῦ Μαρμῶντος γνωρίζων κάλλιστα ὁ Ταλλεϋράνδος, προέθετο νὰ διαφθείρῃ αὐτόν· ἐπειδὴ δὲ οὗτος εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ Παρισίων μετὰ τοῦ στρατοῦ του κατὰ τὴν γενομένην σύμβασιν καὶ διέμενε παρὰ τὸν ποταμὸν Ἐσσόνον, κείμενον παρὰ τῷ Φονταινεβλὼ, ἐξαπέστειλε πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπιμελητὴν Μοντέσσυν, ἄλλοτε ἀρχηγὸν τῶν ἐπιτελῶν αὐτοῦ, δόσας αὐτῷ ἐπιστολὰς

ἐξ ὅλων τῶν μελῶν τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, πρὸς δὲ ἐξαπέστειλε καί τινας ἀξιωματικοὺς πρὸς τοὺς ἄλλους στρατάρχας τοῦ Ναπολέοντος· αἱ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολαὶ, ὡς καὶ προφορικαὶ ὁδηγίαι, ἃς ἔδωκεν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους, συνίσταντο εἰς τὸ νὰ παραστήσωσι τὸν Ναπολέοντα, ὡς διακινδυνεύσαντα τὴν Γαλλίαν ἕνεκα τῆς ἀφροσύνης του, ὅτι οὗτοι, καθὸ στρατάρχαι τῆς Γαλλίας καὶ οὐχὶ τοῦ Ναπολέοντος, ὤφειλον νὰ ἐγκαταλείψωσιν αὐτὸν εἰς τὴν τύχην του, καὶ νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς Γαλλίας, διότι οἱ σύμμαχοι μετὰ πάσης ἄλλης κυβερνήσεως, ἐκτὸς τῆς τοῦ Ναπολέοντος, συγκατετίθεντο νὰ συνομολογήσωσιν ἔντιμον συνθήκην, καὶ ὅτι οἱ μόνοι νόμιμοι ἡγεμόνες τῆς Γαλλίας ἦσαν οἱ Βουρβόνοι, τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ ὑποδεχθῶσι πρῶτοι οὗτοι, καθὸ στρατιωτικοὶ, ἵνα ἀνταμειφθῶσι δεόντως παρ' αὐτῶν.

Ἀλλ' οἱ ἐνεργοῦντες τὰς μεταβολὰς ταύτας, καθόσον ἔβλεπον τὸν Κωλαιγκοῦρτον ἀκαταπαύστως παρουσιαζόμενον εἰς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ λαμβάνοντα πάντοτε καλὴν ὑποδοχὴν παρ' αὐτοῦ, ἦσαν εἰς μεγίστην ἀνησυχίαν· διὸ εἶπον εἰς τὸν Ἀλέξανδρον νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτὸν ἐκ τῶν Παρισίων, ὡς προξενοῦντα μέγα ἐμπόδιον εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων. Ὁ Ἀλέξανδρος, αἰσθανθεὶς τοῦτο, προσεκάλεσε τὸν Κωλαιγκοῦρτον καὶ τῷ εἶπεν ὅτι πρέπει νὰ ἀναχωρήσῃ, διότι οὐδεμία ἐλπὶς ὑπῆρχε τοῦ λοιποῦ ὑπὲρ τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ δὲ Κωλαιγκοῦρτος προσέδραμεν εὐθὺς εἰς τὸν πρίγκηπα Σβαρζεμβέργον καὶ ὡμίλησεν αὐτῷ περὶ τοῦ Ναπολέοντος, ὑπενθυμίζων αὐτῷ ὅτι οὗτος, καθὸ στρατηγὸς τοῦ πενθεροῦ τοῦ Ναπολέοντος, ἔπρεπε τοὐλάχιστον νὰ ἦναι συγκαταβατικώτερος καὶ νὰ μὴ στέρξῃ νὰ ἐκθρονισθῇ ἡ θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορός του, καὶ ὅτι, ἂν ἐπιμένωσιν οἱ σύμμαχοι εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ναπολέοντος, οὗτος ἔχων εἰσέτι ἰσχυρὸν καὶ φιλότιμον στρατὸν θέλει πολεμήσει μέχρις ἐσχάτων, ὑπενθυμίζων αὐτῷ προσέτι καὶ τὰς κατὰ καιρὸν ἥττας τῆς Αὐστρίας. Ἀλλ' ὁ Σβαρζεμβέργος ἀπήντησεν αὐτῷ ὅτι δὲν προέκειτο περὶ ἐκδικήσεώς τινος κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλὰ περὶ ἀπαλλαγῆς ἁπάσης

τῆς Εὐρώπης παρ' ἑνὸς δυνάστου, ὅτι ἂν δὲν ἐκλείψῃ οὗτος, δὲν θέλει ἡσυχάσει ὁ κόσμος, καὶ ὅτι καθ' ὅσον ἀφορᾷ περὶ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Ναπολέοντος, οἱ σύμμαχοι ἔχοντες τοῦτο ὑπ' ὄψιν ἦσαν προπαρεσκευασμένοι νὰ πολεμήσωσι καὶ οὗτοι μέχρις ἐσχάτων.

Ἀπελπισθεὶς λοιπὸν ὁ Κωλαιγκοῦρτος καὶ παρ' αὐτοῦ, προσέδραμε πάλιν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ἵνα δυνηθῇ τοὐλάχιστον νὰ κατορθώσῃ τι ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ναπολέοντος. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ὑποδεχθεὶς πάλιν αὐτὸν κατὰ τὸ σύνηθες, καὶ ἀκούσας αὐτὸν, τῷ εἶπεν· «Ὕπαγε, ὕπαγε, διότι καθ' ἑκάστην ἀπαιτοῦν παρ' ἐμοῦ τὴν ἀναχώρησίν σου, καί μοι λέγουν ὅτι ἡ ἐν Παρισίοις διαμονή σου φοβίζει τοὺς ἀνθρώπους τῆς νέας τάξεως, ὑποπτευομένους τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ναπολέοντος. Εἶμαι ἠναγκασμένος νὰ σὲ ἀπομακρύνω, διότι οὔτε οἱ σύμμαχοι μου, οὔτε ἐγὼ θέλομεν νὰ ὑποτίθεται τοῦτο. Πίστευσον ὅτι οὐδεμίαν μνησικακίαν ἔχω· ὁ Ναπολέων εἶναι δυστυχής· ἀπὸ τοῦδε συγχωρῶ αὐτὸν δι' ὅσα κακὰ ἔπραξεν εἰς τὴν Ῥωσσίαν· ἀλλ' ἡ Γαλλία καὶ ἡ Εὐρώπη ἔχουν ἀνάγκην ἡσυχίας, καὶ δι' αὐτοῦ οὐδέποτε θέλουν τὴν ἀπολαύσει· εἴμεθα ἀποφασισμένοι περὶ τούτου. Ἂς ζητήσῃ περὶ αὐτοῦ ὅ,τι ἐπιθυμεῖ· πανταχοῦ δύναται νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἐὰν θέλῃ νὰ δεχθῇ τὴν προσφοράν μου, ἂς ἔλθῃ εἰς τὰ Κράτη μου· θέλει λάβει λαμπρὰν ὑποδοχὴν, καὶ ἐγκάρδιον φιλοξενίαν, ὅπερ ἐστὶ τὸ καλήτερον. Τούτου γενομένου, ἀμφότεροι θέλομεν δώσει μέγα παράδειγμα εἰς τὸν κόσμον· ἐγὼ φιλοξενῶν, οὗτος δὲ δεχόμενος τὸ ἄσυλον τοῦτο. Δὲν μένει λοιπὸν ἄλλη δυνατὴ συνθήκη εἰς αὐτὸν εἰμὴ νὰ παραιτηθῇ. Ἀναχώρησον λοιπὸν ἵνα ἐπανέλθῃς ὅσον τάχος διὰ νὰ συμφωνήσωμεν περὶ τούτου.»

Ὁ Κωλαιγκοῦρτος ὡμίλησεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον περὶ τῆς μεταβιβάσεως τοῦ γαλλικοῦ θρόνου εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ναπολέοντος. Ἀλλ' οὗτος τῷ εἶπεν ὅτι ὁριστικῶς δὲν ἀπεφασίσθη εἰσέτι εἰς ποῖον θέλει περιέλθει τὸ γαλλικὸν στέμμα, ἀλλ' ἡ οἰκογένεια τοῦ Ναπολέοντος δὲν δύναται νὰ μένῃ. Ἀπελπισθεὶς περὶ τῶν ὅλων ὁ Κωλαιγκοῦρτος ἐζήτησε τὴν Τυρρηνίαν πρὸς ἀπο-

ζημίωσιν τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπήντησεν ὅτι ἡ Τυρρηνία ἦτο μηδὲν ὡς πρὸς τὴν γαλλικὴν αὐτοκρατορίαν, ὅτι αὕτη δὲν ἦτον ἀποζημίωσις, καὶ ὅτι δὲν στέργει ἡ Αὐστρία νὰ μένῃ ὁ Ναπολέων ἐν τῇ Ἰταλίᾳ. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος τότε ἐζήτησε τὴν Πάρμαν ἢ τὴν Λούκαν.— Οὐχὶ, οὐχὶ, τίποτε εἰς τὴν ξηράν, ἀπήντησεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἀλλὰ νῆσον τινὰ, ὡς τὴν Κόρσικαν. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος εἶπεν ὅτι ἡ Κόρσικα ἀνήκει εἰς τὴν Γαλλίαν, διὸ καὶ δὲν τὴν παραδέχεται ὁ Ναπολέων. Ὁ Ἀλέξανδρος εἶπε τότε — Ἔστω ἡ Ἔλβα, ἀλλ' ἀναχώρησον, καὶ πεῖσον τὸν κύριόν σου νὰ ἐνδώσῃ κατ' ἀνάγκην, καὶ ἔπειτα βλέπομεν· πᾶν ὅ,τι πρέπει, θέλει γένει· δὲν ἐλησμόνησα ὅ,τι ὀφείλεται εἰς τοιοῦτον μέγαν καὶ δυστυχῆ ἄνδρα. —

Ὁ Κωλαιγκοῦρτος ἀνεχώρησε πεπεισμένος ὅτι ἂν δὲν πράξῃ ὁ Ναπολέων μέγα στρατιωτικόν τι κατόρθωμα, δὲν θέλει ὠφεληθῆ. Ἔφθασε δ' εἰς Φονταινεβλὼ τῇ 2 Ἀπριλίου περὶ τὸ μεσονύκτιον, καθ' ἣν ὥραν ἐν τῇ Γερουσίᾳ ἐκήρυξαν ἔκπτωτον τὸν Ναπολέοντα.

Ἀλλ' ἐνῷ ὁ Κωλαιγκοῦρτος εἰργάζετο ὑπὲρ τοῦ Ναπολέοντος ἐν Παρισίοις, οὗτος ἐλθὼν εἰς Φονταινεβλὼ δὲν ἔμεινεν ἀργὸς, διότι οὔτε μεμψιμοιρίαι, οὔτε μάταιαι ἐλπίδες ἐκυρίευον αὐτόν. Ἐὰν ὅμως ἐπηρεάζετο ἔκ τινων ματαιοτήτων, τοῦτο προήρχετο ἐξ ἀδυναμίας τοῦ νὰ θέλῃ νὰ κολακεύηται ἐκ τῶν ὑπερβολικῶν προθέσεών του, καί τοι μὴ ὢν ἀσύνετος. Ἐν ταῖς δυστυχίαις λοιπὸν δὲν ἀπέφευγε νὰ ἀναγνωρίζῃ τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τῶν πραγμάτων, καὶ ἔβλεπεν αὐτὴν ἀφόβως· καί τοι δὲ μακρὰν τῶν Παρισίων, ἐπρομάντευσεν ὅ,τι σχεδὸν ἐγένετο. Προέβλεψεν ὅτι οἱ σύμμαχοι ἤθελον προσπαθήσει νὰ δρέψωσι τοὺς καρποὺς τῶν ἐπιχειρήσεών των, καὶ ὅτι ἡ Γερουσία ἤθελε τὸν ἐγκαταλείψει. Διελογίζετο δὲ ὅτι, ἵνα ὑπερνικήσῃ ταῦτα πάντα, ἀπῃτεῖτο νὰ πράξῃ μέγα τι πολεμικὸν κατόρθωμα, τὸ μόνον ὅπερ ἐδύνατο νὰ τῷ ὠφελήσῃ. Οὕτω λοιπὸν, ἅμα φθάσας εἰς Φονταινεβλὼ, ἔλαβε τοὺς γεωγραφικοὺς χάρτας καὶ τὸν περὶ διαμονῆς τῶν στρατευμάτων του πίνακα, καὶ σκεφθεὶς ἐπ' αὐτῶν

συνέλαβε πρόθεσιν, ἣν καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ, διότι δι' αὐτῆς ἐνόμιζεν ὅτι ἡ τύχη ἤθελεν ὑπομειδιάσει πάλιν εἰς αὐτόν.

Οἱ σύμμαχοι, μετὰ τὴν ἐκτὸς τῶν Παρισίων μάχην, καθ' ἣν ἀπώλεσαν 12 χιλιάδας στρατευμάτων, εἶχον 180 χιλιάδας εἰσέτι, ἀλλὰ διηρημένας εἰς τρία μέρη, τὸ ἓν, ἐντὸς τῶν Παρισίων, τὰ δὲ ἕτερα δύο, ἔξωθεν. Ὁ δὲ Ναπολέων εἶχε 70 χιλιάδας, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ὑπὸ τῶν στραταρχῶν Μαρμῶντος καὶ Μορτιέρου στρατευμάτων. Τὴν τοποθέτησιν ταύτην τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων ὁ Ναπολέων ἐθεώρησεν ὡς ὀλεθρίαν εἰς αὐτὰ, διότι προέθετο νὰ διαβῇ αἴφνης τὸν παρὰ τῷ χωρίῳ Ἐσσόνῳ ὁμώνυμον ποταμὸν, ἐν ᾧ διέμενεν ὁ Μαρμὼν, νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ σώματος τοῦ Σβαρζεμβέργου, συγκειμένου ἐξ ὀγδοήκοντα χιλιάδων καὶ διαμένοντος εἰς τὰ προάστεια τῶν Παρισίων, νὰ προσκαλέσῃ τοὺς κατοίκους αὐτῶν ἵνα λάβωσι τὰ ὅπλα καὶ ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ· ὠφελούμενος δὲ ἐκ τῆς κατὰ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων αἰφνιδίου του προσβολῆς, νὰ καταθορυβήσῃ καὶ καταπολεμήσῃ αὐτά· μετὰ δὲ ταῦτα νὰ εἰσέλθῃ εἰς Παρισίους καὶ νὰ ἀποδιώξῃ καὶ τὰ ἐκεῖ μένοντα ἐχθρικὰ στρατεύματα. Ὁμολογητέον ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ἦτο λίαν δύσκολος· ἀλλ' ἔχων τις ὑπ' ὄψιν τὸ ἀποφασιστικὸν καὶ τὴν δραστηριότητα τοῦ Ναπολέοντος, τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ καὶ τὴν προθυμίαν ἐν μέρει τοῦ λαοῦ, δύναται νὰ πεισθῇ ὅτι ἡ πρόθεσις τοῦ Ναπολέοντος ἤθελεν ἐπιτύχει, ὥστε οἱ σύμμαχοι ἤθελον διωχθῆ πέραν τοῦ Ῥήνου.

Σκεφθεὶς καὶ ἀποφασίσας νὰ ἐκτελέσῃ τὴν πρόθεσίν του ταύτην ὁ Ναπολέων, τοὺς μὲν στρατάρχας Μαρμῶντα καὶ Μορτιέρον ἐτοποθέτησε κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ Ἐσσόνου, ἐνισχύσας τὰ σώματα αὐτῶν ἐκ μιᾶς μεραρχίας πεζικοῦ καὶ 60 πυροβόλων, τὰ δὲ ἄλλα σώματα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καθ' ὅσον ἔρθανον, παρέταττε καὶ αὐτὰ πλησίον αὐτῶν. Οὕτως ἐσχημάτισεν ἰσχυρὸν στρατιόπεδον, τὸ ὁποῖον ἐπεθεώρει ἀκαταπαύστως· οἱ δὲ στρατιῶται καὶ οἱ ὑποδεέστεροι ἀξιωματικοὶ, βλέποντες

αὐτὸν, μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐζητωκραύγαζον αὐτὸν, ἐπαναλαμβάνοντες «*εἰς Παρισίους, εἰς Παρισίους* !»

Ὑπάρχουν περιστάσεις τινὲς εἰς τὰ ἔθνη, καθ' ἃς οἱ μὲν, κυριευόμενοι ὑπὸ λύπης, ὡς ἀπηλπισμένοι ζητοῦν νὰ σωθῶσι μετὰ πάσης θυσίας των, οἱ δὲ ἐνθουσιῶντες προτιμοῦν τὸν θάνατον ἢ τὴν σωτηρίαν· τὰ ἀντίθετα αἰσθήματα ταῦτα ὑπῆρχον τότε ἐν Γαλλίᾳ, οἱ μὲν κάτοικοι τῶν Παρισίων ἤθελον τὴν εἰρήνην διὰ νὰ ἡσυχάσωσιν, οἱ δὲ γηραιοὶ στρατιῶται, οἱ ἀνατραφέντες εἰς τὴν δόξαν, προετίμων τὸν θάνατον παρὰ νὰ βλέπωσι τοὺς ξένους εἰς τὴν πατρίδα των. Ἐν τοιαύτῃ λοιπὸν δεινῇ καταστάσει ὄντων τῶν πραγμάτων, ἔφθασεν ὁ Κωλαιγκοῦρτος εἰς τὴν θύραν τοῦ παλατίου τοῦ Ναπολέοντος περὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς 2 Ἀπριλίου. Τὸ ἐκεῖ μένον ἀργὸν ἐπιτελεῖον αὐτοῦ παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Καὶ ὄντως, εἰσελθὼν οὗτος ἐξέθηκε καθαρῶς καὶ ἀληθῶς ἅπαντα τὰ διατρέξαντα ἐν Παρισίοις. Ὁ δὲ Ναπολέων ἤκουσεν αὐτὰ ἀταράχως, διότι ἄλλα μὲν ἐξ αὐτῶν ἐγνώριζεν ἐκ διαλειμμάτων, καὶ ἄλλα προεμάντευσεν· ἐγνώριζε πρὸς δὲ τὴν σύστασιν τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως καὶ τὸ κατ' αὐτοῦ ψήφισμα τῆς Γερουσίας. — Καλῶς ἔχουσι ταῦτα, εἶπεν ὁ Ναπολέων εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον, ἔπαθον ὅ,τι ἤξιζον· δὲν ἤθελον νά μοι ἀνεγείρωσιν ἀνδριάντας, διότι ἐγνώριζον ὅτι μόνον ἡ εὐδαιμονία ἀσφαλίζει αὐτοὺς, ὥστε διὰ νὰ διατηρήσῃ τις αὐτοὺς ζῶν, πρέπει νὰ ἦναι πάντοτε εὐτυχής ! ὁ Δενὼν ἠθέλησε νὰ μὲ κολακεύσῃ, ἐγὼ δὲ εἶχον τὴν ἀδυναμίαν νὰ τὸ δεχθῶ, ἰδοὺ δὲ τί ἐκέρδησα· ἀλλ' ἂς ἔλθωμεν εἰς σπουδαιότερα. Οὐδὲν μ' ἐξέπληξεν ἐξ ὅσων μοι διηγήθης· ὁ Ταλλεϋράνδος μ' ἐκδικεῖται, τοῦτο εἶναι ἁπλούστατον . . . οἱ δὲ Βουρβόνοι μὲ ἐκδικοῦνται δι' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅλοι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἐπανάστασιν γερουσιασταὶ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι καὶ πολλοὶ βασιλοκτόνοι, εἶναι λίαν ἄφρονες ἐνδίδοντες εἰς τοὺς ξένους, οἵτινες θέλουν παραδώσει αὐτοὺς εἰς τοὺς Βουρβόνους· ἀλλ' ἐτρόμαξαν, καὶ ζητοῦν τὴν ἀσφάλειαν των, ὅπου ἠμποροῦν. Ὡς πρὸς τοὺς συμμάχους ἡγεμόνας, οὗτοι ζητοῦν νὰ ταπεινώσωσι τὴν Γαλλίαν· φέρονται δὲ πρὸς ἐμὲ

οὐχὶ ἀξιοπρεπῶς· ἐδυνάμην νὰ ἐκθρονίσω τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας καὶ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας· ἐδυνάμην νὰ ἐλευθερώσω τοὺς χωρικοὺς τῆς Ῥωσσίας, ἀλλὰ δὲν ἔπραξα ταῦτα· διῆγον πρὸς αὐτοὺς ὡς ἡγεμὼν, οὗτοι δὲ διάγουν ὡς Ἰακωβῖνοι, δίδοντες ὡς πρὸς τοῦτο κακὸν παράδειγμα. Ὁ ἔχων ὀλιγωτέραν ἔχθραν πρὸς ἐμὲ εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος, μὲ ἐξεδικήθη, περὶ πλέον εἶναι ἀγαθὸς, καί τοι πανοῦργος. Οἱ Αὐστριακοὶ εἶναι τοιοῦτοι οἵους ἐγνώρισα πάντοτε, ταπεινοὶ εἰς τὰς δυστυχίας, ὑβρισταὶ καὶ σκληροκάρδιοι εἰς τὰς εὐτυχίας· μὲ ἠνάγκασαν σχεδὸν νά μοι δώσωσι τὴν κόρην των, ἤδη ἐνεργοῦσιν ὡσανεὶ αὕτη νὰ μὴ ἦτον ἰδική των· ὁ Σβαρζεμβέργος χαρίζεται εἰς τοὺς μετανάστας, ὁ δὲ Μεττερνῖχος εἰς τοὺς ἄλλους· ὁ πενθερός μου παρασύρεται, ὰς ἴδωμεν ποῦ θέλουν φθάσει μέχρις ἐσχάτων· ἡ αὐτοκράτειρα ἐλπίζει τοὐναντίον. Ὡς πρὸς τοὺς Ἄγγλους καὶ Πρώσσους, οὗτοι ζητοῦν τὴν ἐκμηδένισιν τῆς Γαλλίας. Ἐν τούτοις τὰ πάντα δὲν ἐπεραιώθησαν· προσπαθοῦν νὰ μὲ ἀπομακρύνωσι, διότι γνωρίζουν ὅτι μόνον ἐγὼ δύναμαι νὰ ἐπανορθώσω τὴν τύχην μας· δὲν θέλω μένει εἰς τὸν θρόνον, πίστευσον τοῦτο· γεννηθεὶς στρατιώτης, δύναμαι νὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν τάξιν τοῦ πολίτου· γνωρίζεις τὰς κλίσεις μου· τί μοι ἀναγκαιοῖ; ὀλίγος ἄρτος μοὶ ἀρκεῖ νὰ ζήσω, ἓξ πόδας γῆς, ἐὰν ἀποθάνω. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἠγάπησα καὶ ἀγαπῶ τὴν δόξαν... ἀλλ' ἡ δόξα μου εἶναι εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀνθρώπων... Ἐὰν ἐπιθυμῶ νὰ ἄρχω ὀλίγας ἡμέρας εἰσέτι, τοῦτο πράττω διὰ νὰ ἀναστήσω τὰ ὅπλα μας καὶ διὰ νὰ σώσω τὴν Γαλλίαν ἐκ τῶν ἀδιαλλάκτων ἐχθρῶν της. Καλῶς ἔπραξας μὴ ὑπογράψας· δὲν ἐδυνάμην νὰ ἐγκρίνω ὅ,τι ἤθελον νὰ σοὶ ἐπιβάλωσιν. Οἱ Βουρβόνοι δύνανται νὰ τὰ δεχθῶσιν ἐντίμως· ἡ πρὸς αὐτοὺς προσφερομένη Γαλλία εἶναι ἡ παρ' αὐτῶν καταντήσασα, ἐγὼ δὲν δύναμαι. Ἡμεῖς εἴμεθα στρατιῶται, Κωλαιγκοῦρτε, τί μὲ μέλλει ν' ἀποθάνω, ἐὰν πρόκηται διὰ τοιαύτην αἰτίαν; πρὸς δὲ μὴ νομίζῃς ὅτι ἡ εἱμαρμένη ὁριστικῶς ἀπεφάσισε τοῦτο. Ἐὰν εἶχον τὸν στρατόν μου, ἤθελον ἐπιτεθῇ, τὰ πάντα δὲ ἤθελον περαιωθῇ εἰς δύο ὥρας, διότι οἱ ἐχθροὶ εἶναι εἰς θέσιν τὰ πάντα νὰ ἀπολέσωσιν·

ὁποία δόξα, ἂν τοὺς ἐκδιώξωμεν, ὁποία δόξα εἰς τοὺς Παρισιανοὺς νὰ ἐκβάλωσι τοὺς Κοζάκους ἐκ τῶν οἰκιῶν των, καὶ νὰ τοὺς ἀφήσωσιν εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν χωρικῶν τῆς Λωραίνης καὶ τῆς Βουργωνίας! ἀλλὰ τοῦτο ἔχει μικρὰν βραδύτητα. Μεθαύριον θέλω ἔχει τὸ σῶμα τοῦ Μαγδονάλδου, τοῦ Οὐδινὼ, τοῦ Γεράρδου· καὶ ἐὰν μὲ ἀκολουθήσωσι, θέλω ἀλλάξει τὰ πράγματα. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ εἶναι κεκοπιακότες, ἀλλὰ τὸ πλῆθος θέλει βοηθήσει· *οἱ γηραιοὶ μύστακες τῆς φρουρᾶς μου* θέλουν δώσει τὸ καλὸν παράδειγμα, καὶ μηδεὶς στρατιώτης ὑπάρχει διστάζων νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ. Ἐν ὀλίγαις ὥραις, ἀκριβέ μου Κωλαιγκοῦρτε, τὰ πάντα θέλουν ἀλλάξει· ὁποία εὐχαρίστησις... ὁποία δόξα!...—

Μετὰ τὴν ἀτάραχον μὲν ἀλλ' ἐκφραστικὴν ταύτην ὁμιλίαν ὁ Ναπολέων ἀποχαιρετήσας τὸν Κωλαιγκοῦρτον, ἐκοιμήθη ἡσυχώτατα. Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐνησχολεῖτο εἰς τὰς προπαρασκευὰς τῆς προθέσεώς του, ἄλλοτε μὲν ἐπιθεωρῶν τὰ ἀκαταπαύστως φθάνοντα στρατεύματά του, ἄλλοτε δὲ περιδιαβάζων, ἔχων ἐξημμένην ὄψιν καὶ ὀφθαλμοὺς σπινθηροβολοῦντας. Στρατιῶται δὲ καὶ ἀξιωματικοὶ τῶν σωμάτων πανταχόθεν ὑπεδέχοντο αὐτὸν μετὰ ζητωκραυγῶν· ἀλλ' οἱ ἐπιτελεῖς τοῦ στρατοῦ ἀκαταπαύστως διεφθείροντο ὑπὸ τῶν ἐπὶ τούτῳ ἀπεσταλμένων ἐκ Παρισίων. Οὗτοι ἔλεγον εἰς αὐτοὺς ὅτι ὁ Ναπολέων ἐξεθρονίσθη, ὅτι οἱ ὑπηρετοῦντες ὑπ' αὐτὸν θεωροῦνται ὡς ἀποστάται, ὅτι οὗτος ἀπώλεσε τὴν Γαλλίαν, ὅτι τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα, 400 χιλιάδες ὄντα, θέλουν περικυκλώσει καὶ θέλουν καταστρέψει αὐτούς, ἂν ἐπιμένωσι, καὶ ὅτι ἂν ἐγκαταλείψωσι τὸν Ναπολέοντα, οἱ Βουρβόνοι, ὄντες οἱ νόμιμοι κληρονόμοι τοῦ γαλλικοῦ θρόνου, θέλουν τοὺς ἐναγκαλισθῆ καὶ θέλουν διατηρήσει ὅλους τοὺς βαθμοὺς, τοὺς τίτλους, τὰ ἀξιώματα, τὰς συντάξεις, τὰς προικοκτήσεις των, καὶ τὰ τοιαῦτα· ἐνῷ ὁ Ναπολέων, ὡς ἐκ τῶν δυστυχημάτων καταστὰς παράλογος, θέλει νὰ συνάψῃ καὶ τὴν τελευταίαν μάχην ἐντὸς τῶν Παρισίων ἵνα ἀπολεσθῶσιν ἅπαντες, ὡς καὶ ἡ ὡραία πρωτεύουσα τῆς Γαλλίας. Οἱ δὲ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, ἀκούοντες

ταῦτα, ἔλεγον ἐν ἑαυτοῖς, νὰ δώσωμεν μίαν μάχην εἰσέτι πρὸς τιμὴν τῶν ὅπλων μας, καλῶς ἔχει, ἀλλ' ἐντὸς τῶν Παρισίων, ἵνα καταστήσωμεν τὴν πρωτεύουσάν μας, ὡς ἄλλοτε τὴν Μόσχαν, τοῦτο εἶναι βάρβαρον καὶ ἀπάνθρωπον.

Ταῦτα πάντα λοιπὸν, διαδιδόμενα ἐντέχνως εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ καὶ τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς, διέφθειρον αὐτοὺς ἐπὶ τοσοῦτῳ, ὥστε οὐδὲ ἤθελον νὰ ἀκούσωσι τοῦ λοιποῦ περὶ τῆς περαιτέρω παρατάσεως τοῦ πολέμου· ἐνῷ ἅπασα ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ, οἱ ὑποδεέστεροι ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἦσαν ἐνθουσιασμένοι καὶ ἐζήτουν ἐκδίκησιν.

Τῇ ἐπιούσῃ, 4 Ἀπριλίου, ἀπὸ πρωΐας ὁ Ναπολέων ἀποφασίσας νὰ ἐκτελέσῃ τὴν μελετωμένην πρόθεσίν του, διέταξε νὰ ταχθῇ ὅλη ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ ὄπισθεν τῶν σωμάτων τοῦ Μαρμῶντος καὶ τοῦ Μορτιέρου, ἀφίνουσα τόπον εἰς τὰ ἐν τῇ ἐπιούσῃ ἐλευσόμενα σώματα τοῦ Μαγδονάλδου, τοῦ Οὐδινὼ καὶ τοῦ Γεράρδου, ὥστε τῇ 6 Ἀπριλίου νὰ πορευθῇ κατὰ τῶν συμμάχων. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῆς φρουρᾶς ταύτης, ἐπιθεωρήσας αὐτὴν, διέταξεν ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ ὑπαξιωματικοὺς αὐτοὺς νὰ σχηματισθῶσιν εἰς κύκλον, στὰς δὲ οὗτος ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ μεγαλοφώνως εἶπε·

« Στρατιῶται, ὁ ἐχθρὸς ἀποφεύγων μας, ἐν τρισὶν ἡμέραις » ἦλθεν εἰς Παρισίους. Πρέπει νὰ τὸν ἐκδιώξωμεν. Ἀνάξιοι Γάλ- » λοι, μετανάσται, οὓς εἴχομεν τὴν ἀδυναμίαν ἄλλοτε νὰ συγ- » χωρήσωμεν, συνεφώνησαν μετὰ τῶν ξένων, καὶ ἐφόρεσαν τὸ » λευκὸν ἐθνόσημον, οἱ ἄνανδροι! θέλουν ὅμως τιμωρηθῇ διὰ τὴν » νέαν τόλμην των· ἂς ὁρκισθῶμεν λοιπὸν νὰ νικήσωμεν ἢ νὰ ἀπο- » θάνωμεν, καὶ νὰ ἐκδικηθῶμεν διὰ τὴν προσαφθεῖσαν εἰς τὴν » πατρίδα καὶ τὰ ὅπλα μας ὕβριν. » — Ὀρκιζόμεθα! — ἀπήντησαν μετ' ἐνθουσιασμοῦ οἱ γηραιοὶ ἐκεῖνοι στρατιωτικοὶ οἱ ἀγαπῶντες τοσοῦτον τὴν σημαίαν των· ἐπανελθόντες δὲ εἰς τοὺς στρατιώτας των, διέδωκαν τὸ πῦρ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ των· μετὰ δὲ ταῦτα παρήλασαν ἐνώπιον αὐτοῦ μετὰ ζητωκραυγῶν, καὶ ἀνεχώρησαν.

Μετὰ τὴν σκηνὴν ταύτην, ὁ μὲν Ναπολέων ἦλθεν εἰς τὸ

κατάλυμά του, οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ τῶν ἐπιτελῶν τῶν ἄλλων σωμάτων ἔδραμον πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς ἀρχηγούς, οἱ μὲν ὑπασπισταὶ καὶ λοιποὶ παρὰ τοῖς στρατηγοῖς, οὗτοι δὲ παρὰ τοῖς στρατάρχαις, καὶ ἐν μιᾷ φωνῇ ἐζήτησαν νὰ μὴ ὑπακούσωσιν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σωμάτων εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Ναπολέοντος, ὡς καταστάντος ἀληθοῦς τυράννου. Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἔφθασε καὶ ὁ στρατάρχης Μαγδονάλδος μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν σώματος, πρὸς ὃν ἐνεχειρίσθη διὰ τοῦ στρατάρχου Μαρμῶντος μία ἐπιστολὴ ἐκ Παρισίων παρ' ἑνὸς φίλου ἐξορκίζοντος αὐτὸν εἰς τὴν φιλίαν των καὶ εἰς τὴν οἰκογένειάν του, διαμένουσαν ἐν Παρισίοις, νὰ χωρισθῇ ἐκ τοῦ Ναπολέοντος, τοῦ θέλοντος νὰ καταστρέψῃ τὴν Γαλλίαν, τοῦ καὶ ἀποκηρυχθέντος ἀποστάτου. Ὁ Μαγδονάλδος, δυσηρεστημένος ἐκ τῶν δυστυχημάτων τῆς τελευταίας ἐκστρατείας καὶ σκεπτόμενος περὶ τῆς οἰκογενείας του, ἣν καὶ ἠγάπα ὑπερβολικῶς, εὑρέθη εἰς ἀμηχανίαν τι νὰ πράξῃ· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον περιστοιχισθεὶς ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν καὶ στρατηγῶν, καταπεισάντων αὐτὸν νὰ ἑνωθῇ μετ' αὐτῶν, ἐνέδωκε καὶ οὗτος. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ ὑπάγωσιν ὅλοι οἱ στρατάρχαι εἰς τὸν Ναπολέοντα καὶ νὰ τῷ ἀναφέρωσιν ὅτι ὁ στρατὸς δὲν τοὺς ὑπακούει νὰ ἔλθῃ εἰς μάχην. Μέχρι δὲ τῆς θύρας τῆς αἰθούσης τοῦ Ναπολέοντος οἱ ἐνθερμότεροι τῶν στασιαστικῶν τούτων κινημάτων ἀξιωματικοὶ συνώδευσαν τοὺς στρατάρχας τούτους καὶ περιέμειναν ἐκεῖ ὡς φρουρά των, ἵνα τοὺς ὑπερασπίσωσιν, ἂν ὁ Ναπολέων ἤθελε διατάξει τὴν σύλληψίν των, καί τινες δὲ φανατικοὶ συνώμωσαν νὰ φονεύσωσι καὶ αὐτὸν τὸν Ναπολέοντα, χρείας τυχούσης, ὥστε ἡ στάσις αὕτη ὡμοίαζε τὰς ποτὲ στρατιωτικὰς στάσεις τῶν Ῥωμαίων στρατιωτῶν.

Μετ' ὀλίγον οἱ στρατάρχαι Λεφέβρος, Οὐδινὼ καὶ Νέϋ εἰσῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Ναπολέοντος, εὑρόντες αὐτὸν περιεστοιχισμένον ὑπὸ τοῦ Βερθιέρου, τοῦ Βασσάνου καὶ Κωλαινκούρτου καί τινων ἄλλων ἐπισήμων προσώπων, περιδιαβάζοντα καὶ ὁμιλοῦντα παρὰ τὸ σύνηθες. Οἱ στρατάρχαι οὗτοι εἰσελθόντες ἐστάθησαν καταλυπημένοι, συγχισμένοι καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ προφέρωσι λέξιν. Ὁ Ναπολέων ἰδὼν αὐτοὺς ἐνόησε τὴν ταραχὴν τῆς

ψῆχῆς των· θέλων δὲ νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ ἐκφρασθῶσιν, ἠρώτησεν αὐτοὺς ἂν ἔχωσι νέον τι ἐκ Παρισίων· ἀλλ' οὗτοι ἀπήντησαν ὅτι ἔχουσι δυσάρεστα νέα. Τοὺς ἠρώτησε τί φρονοῦν περὶ τούτων. — Πᾶν ὅ,τι μανθάνομεν, ἀπήντησαν οἱ στρατάρχαι, ἐκ Παρισίων εἶναι λίαν λυπηρὸν, λίαν ἀξιοθρήνητον, τὸ δὲ λυπηρότερον πάντων εἶναι ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη φαίνεται δὲν ἔχει τέλος. — Τὸ τέλος, ἀπήντησεν ὁ Ναπολέων, ἐξαρτᾶται παρ' ἡμῶν. Ἰδέτε αὐτοὺς τοὺς ἀνδρείους στρατιώτας τοὺς μὴ ἔχοντας οὔτε βαθμοὺς, οὔτε προικοδοτήσεις νὰ διατηρήσωσιν· οὗτοι δὲν διαλογίζονται ἄλλο εἰμὴ νὰ ἔλθωσιν εἰς μάχην καὶ νὰ ἀποθάνωσι πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Γαλλίας ἐκ τῶν ξένων. Πρέπει νὰ τοὺς ἀκολουθήσωμεν. Οἱ σύμμαχοι εἶναι διηρημένοι εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὄχθας τοῦ Σένα, τοῦ ὁποίου τὰς πρωτίστας γεφύρας διατηροῦμεν ἡμεῖς, καὶ διεσκορπισμένοι εἰς μίαν ἀπέραντον πόλιν. Ἐὰν προσβληθῶσιν ἰσχυρῶς εἰς ἣν θέσιν εὑρίσκονται, ἀπόλυνται. Ὁ λαὸς τῶν Παρισίων φρυάττει, δὲν θέλει τοὺς ἀφήσει νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν ἀνενοχλήτους, οἱ δὲ χωρικοὶ θέλουν τοὺς ἐξολοθρεύσει. Ὁ Εὐγένιος ἔρχεται ἐκ τῆς Ἰταλίας μετὰ 36 χιλιάδων στρατοῦ, ὁ Ὠγερὼ ἔχει 30 χιλιάδας, ὁ Σουσσέτος ἔχει 20 χιλιάδας, ὁ δὲ Σοῦλτος 40 χιλιάδας. Θέλω προσλάβει τὰ πλεῖστα τῶν στρατευμάτων τούτων, ἔχω ἤδη ἐνταῦθα καὶ 70 χιλιάδας, καὶ δι' αὐτῶν θέλω ῥίψει εἰς τὸν Ῥῆνον τὰ τὰ ἐκ Παρισίων ἐξερχόμενα στρατεύματα. Οὕτω θέλομεν σώσει τὴν Γαλλίαν, διεκδικήσομεν τὴν τιμήν μας, μετὰ δὲ ταῦτα θέλω παραδεχθῆ ἔντιμον εἰρήνην· τί δὲ ἀπαιτεῖται πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν; μία τελευταία προσπάθεια, ἥτις θέλει μᾶς παρέξει τὴν ἀπόλαυσιν τῶν εἰκοσιπέντε ἐτῶν κόπων μας. —

Οἱ λόγοι οὗτοι, καὶ τοι ἐκπληκτικοὶ, δὲν ἤρεσαν εἰς τοὺς περιεστῶτας· διὸ παρετήρησαν εἰς τὸν Ναπολέοντα ὅτι ἐὰν ὤφειλον νὰ συνάψωσι εἰσέτι μίαν τελευταίαν μάχην, αὕτη γενομένη ἐν Παρισίοις, θέλει καταστρέψει τὴν πόλιν, ὡς κατεστράφη ἡ Μόσχα. Ὁ Ναπολέων ἀπήντησεν ὅτι ἀδίκως τὸν συκοφαντοῦν ὅτι προτίθεται νὰ καταστρέψῃ τοὺς Παρισίους διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς κατοίκους αὐτῶν, θέλει δὲ συνάψει τὴν μάχην ἔνθα εἶναι

πεπρωμένον· μετὰ δὲ ταῦτα στρέψας τὸν λόγον πρὸς τοὺς στρατάρχας Λεφέβρον, Οὐδινὼ καὶ Νέϋ ἠρώτησεν αὐτοὺς ἂν ἐπεθύμουν νὰ ζῶσιν ὑπὸ τοὺς Βουρβόνους. Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἐξανέστησαν ἅπαντες, ὁ δὲ Λεφέβρος θυμωθεὶς, ὡς γέρων Ἰακωβῖνος, ἐβεβαίωσεν ὅτι δὲν στέργει καὶ ὅτι εἶναι εἰλικρινὴς, ὡσαύτως μετ' ἀγανακτήσεως ἀπέκρουσε τοῦτο καὶ ὁ Νέϋ, λέγων οὔτ' αὐτὸς, οὔτ' οἱ ἀπόγονοί του θέλουν εὕρει τοιαύτας ἀγαθοεργίας εἰς τοὺς Βουρβόνους, ὡς εἰς τοὺς Βοναπάρτας, καὶ ὅτι ἐπεθύμει νὰ ὑπηρετήσῃ ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς Ῥώμης (υἱὸν τοῦ Ναπολέοντος).— Νομίζετε λοιπὸν, ἀπήντησεν ὁ Ναπολέων, ὅτι μετὰ τὴν παραίτησίν μου ὑμεῖς καὶ τὰ τέκνα σας θέλετε ζήσει ὑπὸ τὸν υἱόν μου ; ἀπατᾶσθε, τοῦτο εἶναι ψεῦδος χαλκευθὲν ἵνα φέρῃ τὴν διχόνιαν μεταξύ μας, καὶ οὕτως ἀπολεσθῶμεν ἅπαντες. Οὔτε ἡ σύζυγός μου, οὔτε ὁ υἱός μου θέλουν διατηρηθῆ μετὰ δεκαπέντε ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου· θέλει ἐπέλθει ἡ ἀναρχία, καὶ μετ' αὐτὴν θέλουν ἔλθει οἱ Βουρβόνοι· προσέτι ὑπάρχουν οἰκογενειακὰ μυστήρια τὰ ὁποῖα δὲν λέγονται . . . . κυβέρνησις ὑπὸ τὴν σύζυγόν μου εἶναι ἀκατόρθωτος. — Σιωπώντων δὲ τῶν στραταρχῶν, ὡς πρὸς τὴν παραίτησίν του, ἐνῷ ἐφρύαξαν, ὅτε ἤκουσαν περὶ τῆς βασιλείας τῶν Βουρβόνων, ὁ Ναπολέων ἐνόησεν ὅτι οὗτοι ἐπεθύμουν τὴν παραίτησίν του καὶ τίποτε ἄλλο. Ἐν τούτοις εἰσῆλθε καὶ ὁ στρατάρχης Μαγδονάλδος, ὅλως τεταραγμένος, κρατῶν ἀνὰ χεῖράς του τὴν πρὸς αὐτὸν σταλεῖσαν ἐπιστολὴν ἐκ Παρισίων διὰ τοῦ Μαρμῶντος.—Τί νεώτερον ἔχεις; εἶπεν αὐτῷ ὁ Ναπολέων.—Λίαν δυσάρεστα, ἀπήντησεν ὁ στρατάρχης οὗτος· μὲ ἐβεβαίωσαν ὅτι 200 χιλιάδες ἐχθροὶ εἶναι ἐν Παρισίοις, καὶ ὅτι ἡμεῖς θέλομεν ἀπέλθει ἵνα συνάψωμεν μάχην ἐκεῖ. Ἡ ἰδέα αὕτη εἶναι φρυκτή . . . ; δὲν εἶναι καιρὸς νὰ δώσωμεν τέλος ; . . . — Δὲν πρόκειται νὰ πολεμήσωμεν ἐν Παρισίοις, ἀπήντησεν ὁ Ναπολέων, ἀλλὰ πρόκειται νὰ ὠφεληθῶμεν ἐκ τῶν σφαλμάτων τοῦ ἐχθροῦ. — Συζητήσεως δὲ γενομένης περὶ τούτου, καὶ ἐρωτήσαντος τοῦ Ναπολέοντος περὶ τῆς ἐπιστολῆς, ἣν ἐκράτει ἀνὰ χεῖρας ὁ Μαγδονάλδος, οὗτος εἶπεν αὐτῷ « Μεγαλειότατε, τίποτε δὲν ἔχω μυστικὸν παρὰ σοῦ, ἀνά-

γνωσον αὐτήν.—Ὡσαύτως καὶ ἐγὼ, εἶπεν ὁ Ναπολέων, ἂς ἀναγνωσθῇ μεγαλοφώνως.—Εὐθὺς ἔλαβε καὶ ἀνέγνωσεν αὐτὴν ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Βασσάνος μὲ τρέμουσαν φωνήν. Ὁ δὲ Ναπολέων, ἀκούσας τὰ ἐν αὐτῇ μὲ ἀταραξίαν, εἶπεν ὅτι ταῦτα πάντα εἶναι μικραὶ ῥαδιουργίαι τεινουσαι νὰ ἐπαναφέρωσι τοὺς Βουρβόνους εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ νὰ ταπεινώσωσιν αὐτὴν, καὶ ὅτι ἐὰν ἔχωσι σταθερότητα, ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τὰ πάντα θέλουν διασκεδασθῆ, ἡ δὲ Γαλλία θέλει σωθῆ.—Μάλιστα, ἀπήντησεν ὁ Μαγδονάλδος, ἔχων πάντοτε τὴν ἰδέαν τῆς ἐν Παρισίοις συναφθησομένης μάχης, μάλιστα, τοῦτο δύνατὸν νὰ γένῃ, ἀλλ' ἀφοῦ ἀποτερρώσωμεν τὴν πρωτεύουσάν μας καὶ διέλθωμεν ἐπὶ τῶν πτωμάτων τῶν τέκνων μας. — Ἐπομένως, μὴ λέγων ὅτι δὲν ὑπακούει, εἶπεν ὅτι δὲν εἶναι βέβαιος περὶ τῆς ὑπακοῆς τῶν στρατιωτῶν. Ὁ Νέϋ ἐφάνη ὅτι ἐβεβαίωσε τοῦτο. Οὕτως οἱ στρατάρχαι οὗτοι, φθάσαντες μεταξὺ τῶν ὅρων τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς ἀπειθείας, καὶ μὴ τολμῶντες νὰ κηρύξωσι τὸ τελευταῖον, ἀπέδιδον εἰς τοὺς στρατιώτας ὅτι δὲν θέλουν τοὺς ὑπακούσει. Ὁ δὲ Ναπολέων, ἐνοήσας τι ἐφρόνουν, εἶπεν αὐτοῖς ὑπερηφάνως— «Ἐὰν οἱ στρατιῶται δὲν σᾶς ὑπακούουν, ἐμὲ θέλουν ὑπακούσει, καὶ δὲν ἔχω εἰμὴ μίαν μόνην λέξιν νὰ τοῖς εἴπω διὰ νὰ τοὺς ὁδηγήσω ὅπου θέλω. . . . — Μετὰ δὲ ταῦτα διέταξεν αὐτοὺς ἐντόνως νὰ ἀναχωρήσωσι, λέγων εἰς αὐτούς· «Ἀναχωρήσατε, Κύριοι, θέλω σκεφθῆ, καὶ κοινοποιήσει εἰς ὑμᾶς τὴν ἀπόφασίν μου.» Εὐθὺς λοιπὸν ἐξῆλθον οὗτοι κατεταραγμένοι διὰ τὴν τόλμην των, ἐνῷ εἶχον καυχηθῆ εἰς τοὺς ὑπασπιστάς των ὅτι εὐτόλμως ἤθελον εἰπεῖ τὰ πάντα εἰς τὸν αὐτοκράτορα· ἀλλὰ δὲν εἶχεν οὕτω, διότι οὐδέποτε ἐτόλμησαν οὗτοι νὰ ἐπιφέρωσι παρατηρήσεις εἰς αὐτὸν, ἤρκει νὰ τοῖς ἔλεγε μίαν λέξιν, καὶ ἅπαντες ἐταπεινοῦντο ἐνώπιόν του.

Ὁ Ναπολέων κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἤρκει νὰ ἐξέλθῃ τοῦ θαλάμου του, νὰ κράξῃ τοὺς διοικητὰς τῶν συνταγμάτων, καὶ οὗτοι τοὺς στρατιώτας, καὶ μετ' αὐτῶν νὰ πράξῃ ὅ,τι ἤθελεν, ἀποπέμπων ὅλην τὴν σωρείαν τῶν στραταρχῶν καὶ στρατηγῶν του· ἀλλὰ τοῦτο ἦτον ἄδικον, διότι οὕτως ἤθελεν παραγνωρι-

σει εἴκοσιν ἐτῶν ἐκδουλεύσεις αὐτῶν. Μείνας δὲ μετὰ τῶν οἰκείων του, καὶ ἐξαπτομένου τοῦ ἐρεθισμοῦ του, εἶπεν « Ἴδετε αὐτοὺς κατὰ πόσον ἐφρύαξαν, προκειμένου νὰ ζήσωσιν ὑπὸ τοὺς Βουρβόνους, καὶ πῶς ἐσιώπησαν, προκειμένου νὰ παραιτηθῶ; τοῦτο βεβαίως ἐπιθυμοῦν, διότι τοὺς ἐβεβαίωσαν ὅτι μετὰ τὴν παραίτησίν μου οὗτοι δύνανται νὰ χαίρωσιν ὑπὸ τὸν υἱόν μου ὅσα ἀγαθὰ ἀπήλαυσαν παρ' ἐμοῦ. Ἀνόητοι, μὴ βλέποντες ὅτι μεταξὺ τῶν Βουρβόνων καὶ ἐμοῦ οὐδὲν κοινὸν ὑπάρχει, ὅτι ὁ υἱός μου καὶ ἡ σύζυγός μου δὲν εἶναι εἰμὴ μία σκιὰ, ἥτις θέλει διέλθει μετά τινας ἡμέρας ἢ μῆνας'—Ἔπειτα δὲ παρεπονέθη ὅτι ἐνώπιόν του ἀνεγνώσθη ἡ ἀνάρμοστος ἐπιστολὴ ἐκείνη, γεγραμμένη ὑπὸ χειρὸς ἀχαρίστου. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος θέλων νὰ καθησυχάσῃ αὐτὸν εἶπεν ὅτι ὁ στρατάρχης Μαγδονάλδος ἔδειξε τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, διότι αὐτὸς, ὁ Ναπολέων, ἠθέλησε τοῦτο, ὅτι ἡ ἀπέχθεια τοῦ νὰ συνάψωσι μάχην ἐν Παρισίοις εἰς ἄλλους μὲν εἶναι μία πρόφασις, ἀλλ' εἰς ἄλλους, ὡς τὸν Μαγδονάλδον, προέρχεται ἐξ εἰλικρινοῦς αἰσθήματος, καὶ ὅτι ἡ περὶ παραιτήσεως πρὸς τοῦ υἱοῦ του ἰδέα εἶναι κοινὴ, καὶ ὅτι ἐπ' αὐτῆς τῆς ἰδέας μόνον δύναταί τις νὰ διαπραγματευθῇ περὶ εἰρήνης.

Ὁ Ναπολέων μετ' ὀλίγον καθησυχάσας εἶπεν ὅτι ἡ περὶ παραιτήσεως ἰδέα του ἦτο πρᾶγμα στιγμιαῖον, καὶ ὅτι ἐξεφράσθη οὕτως ἵνα εὐχαριστήσῃ τοὺς δειλιάσαντας, εἰ καὶ χάριν τῶν φίλων του τὰ πάντα εἶναι ἕτοιμος νὰ πράξῃ. — Συγκατατίθεμαι, εἶπεν εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον, νὰ ἐπανέλθῃς εἰς Παρισίους καὶ νὰ διαπραγματευθῇς τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ καὶ μάλιστα νὰ προσλάβῃς καὶ τοὺς κηρυχθέντας ὑπὲρ τῆς ἰδέας ταύτης στρατάρχας· διότι θέλεις μὲ ἀπαλλάξει ἀπ' αὐτῶν, ὅπερ δὲν εἶναι μικρὸν ὄφελος· ἐνῷ δὲ σὺ θέλεις ἐπασχολεῖ τοὺς συμμάχους, ἐγὼ θέλω ἔλθει νὰ περατώσω τὰ πάντα μὲ τὴν σπάθην ἀνὰ χεῖρας. Μάλιστα πρέπει νὰ ἐπισπεύσῃς τὴν ἀναχώρησίν σου, διότι μετὰ εἰκοσιτέσσαρας ὥρας δὲν θέλεις δυνηθῇ νὰ διέλθῃς ἐκ τῶν ἐμπροσθοφυλακῶν.—

Προκειμένου λοιπὸν νὰ προσλάβῃ ὁ Κωλαιγκοῦρτος καί τινας τῶν στρατηγῶν, οὗτος ἐζήτησε τὸν Βερθιέρον καὶ τὸν

Βασσάνον· ὁ Ναπολέων δὲν συγκατετέθη εἰς τοῦτο, λέγων ὅτι ὁ μὲν πρῶτος ἦτον ἀναγκαῖος παρ' αὐτῷ, ὁ δὲ δεύτερος ἦτο μισητὸς εἰς τοὺς συμμάχους. — Πρόσλαβε, εἶπεν αὐτῷ, τὸν Νέϋ· εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὗτος εἶναι ὁ ἀνδρειότερος πάντων, ἀλλ' ἐν τῷ στρατῷ ἔχω ἄνδρας πολεμήσοντας ὡς αὐτὸν, πρὸς δὲ ἀπαλλάττομαι καὶ ἐξ αὐτοῦ· ἐπαγρύπνει ὅμως αὐτὸν, διότι εἶναι ὡς μειράκιον· ἐὰν δὲ πέσῃ εἰς χεῖρας τοῦ Ταλλεϋράνδου ἢ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπωλέσθη, καὶ ἑπομένως οὐδὲν δύνασαι νὰ πράξῃς· ὅθεν πρόσλαβε τὸν Μαρμῶντα, ὅστις μοι εἶναι ἀφωσιωμένος καὶ ὅστις θέλει ὑποστηρίξει καλῶς τὰ δικαιώματα τοῦ υἱοῦ μου.— Εἶτα δὲ μεταμεληθεὶς εἶπεν· «Οὐχὶ, οὐχὶ, μὴ προσλαμβάνῃς τὸν Μαρμῶντα, μοὶ εἶναι ἀναγκαῖος. — Μετὰ δὲ ταῦτα ἰδίαις χερσὶ συνέταξε τὴν παραίτησίν του ὑπὸ τοὺς εἰρημένους ὅρους, καὶ διέταξε νὰ εἰσέλθωσιν οἱ στρατάρχαι. — Ἐσκέφθην, εἶπεν εἰς αὐτοὺς, περὶ τῆς καταστάσεώς μας καὶ περὶ τῆς ἰδέας σας, καὶ ἀπεράσισα νὰ δοκιμάσω τὴν τιμιότητα τῶν συμμάχων. Ἰσχυρίζονται ὅτι μόνος ἐγὼ εἶμαι τὸ ἐμπόδιον τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐτυχίας τοῦ κόσμου. Ἔστω, εἶμαι πρόθυμος νὰ θυσιασθῶ διὰ νὰ ῥίψω τὴν πρόφασιν ταύτην, τουτέστι νὰ παραιτήσω τὸν θρόνον, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μὲ διαδεχθῇ ὁ υἱός μου, ὅστις ἐν τῇ ἀνηλικότητί του νὰ μένῃ ὑπὸ τὴν ἀντιβασιλείαν τῆς μητρός του. Ἡ πρότασις αὕτη σᾶς συμφέρει;—Ἐπειδὴ δὲ τὸ τοιοῦτον ἤρεσκεν εἰς αὐτοὺς, διότι προετίμων νὰ ζήσωσιν ὑπὸ ἀντιβασιλείαν μιᾶς γυναικὸς καὶ βασιλέως ἑνὸς ἀνηλίκου τέκνου παρὰ ὑπὸ τοὺς Βουρβόνους, τοὺς ὁποίους δὲν ἐγνώριζον, ἐνθουσιασθέντες ὅλοι ἔδραξαν τὴν χεῖρα τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἔσφιγξαν αὐτὴν, κράζοντες ὅτι οὐδέποτε ἐφάνη τόσον μέγας ὅσον κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Προσποιούμενος δὲ ὁ Ναπολέων ὅτι εὐχαριστεῖται εἰς τοῦτο, εἶπεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἐνδώσας εἰς τὰς ἐπιθυμίας των, ἐξαιτεῖται καὶ οὗτος ἤδη παρ' αὐτῶν νὰ ὑποστηρίξωσι τὰ δικαιώματα τοῦ υἱοῦ του, τὰ ὁποῖα ταυτίζονται μὲ τὰ ἰδικά των, διότι διὰ τοῦ υἱοῦ του θέλουν διατηρήσει καὶ οὗτοι τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν τιμήν των. Ἑπομένως τοῖς εἶπεν ὅτι ἐξελέξατο ἐξ αὐτῶν τὸν Νέϋ καὶ τὸν Μαγδονάλδον διὰ νὰ

ἀπέλθω μετὰ τοῦ Κιωλγκούρτου εἰς Παρισίους καὶ διαπραγματευθῶσι περὶ τούτου. Ἀμφότεροι οἱ στρατάρχαι οὗτοι ἔμειναν εὐχαριστημένοι διὰ τὴν τιμὴν ταύτην, ἰδίως δὲ ὁ Μαγδονάλδος, ὅστις οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἀτομικὸς φίλος τοῦ Ναπολέοντος.—Στρατάρχα, εἶπεν οὗτος εἰς τὸν Μαγδονάλδον, πρὸ πολλοῦ ἤμην προκατειλημμένος κατὰ σοῦ, ἀλλὰ μάθε ὅτι τοῦτο ἐξελείφθη· γνωρίζω τὴν πίστιν σου, καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι θέλεις εἶσαι ὁ ἐνθερμότερος ὑπερασπιστὴς τῶν συμφερόντων τοῦ υἱοῦ μου. —Μετὰ δὲ ταῦτα ἔτεινεν αὐτῷ τὴν χεῖρά του, ὁ δὲ Μαγδονάλδος, σφίγξας αὐτὴν μὲ τὰς δύο του χεῖρας, ὑπεσχέθη ὅτι θέλει δικαιώσει τὴν πρὸς αὐτὸν ἐμπιστοσύνην τοῦ αὐτοκράτορός του. Ἐπομένως ἀνέγνωσεν ὁ Ναπολέων μεγαλοφώνως τὴν παραίτησίν του, ἔχουσαν οὕτως·

« Αἱ συμμαχικαὶ Δυνάμεις, ἐπειδὴ προεκήρυξαν ὅτι ὁ Ναπο-
» λέων ἦτο τὸ μόνον ἐμπόδιον εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εὐρωπαϊ-
» κῆς εἰρήνης, ὁ αὐτοκράτωρ Ναπολέων, πιστὸς ὢν εἰς τὸν ὅρ-
» κον του, διακηρύττει ὅτι προθύμως καταβαίνει τοῦ θρόνου,
» καταλείπει τὴν Γαλλίαν καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν, διὰ τὸ καλὸν
» τῆς πατρίδος, πρὸς τῶν δικαιωμάτων τοῦ υἱοῦ του, τῆς ἀν-
» τιβασιλείας τῆς αὐτοκρατείρας καὶ τῶν νόμων τῆς Αὐτοκρα-
» τορίας. *Συνταχθὲν ἐν τῷ ἡμετέρῳ παλατίῳ τοῦ Φονταινε-*
» *βλὼ, τῇ 15 Ἀπριλίου 1814*».

Τοῦ ἐγγράφου τούτου ἐπιδοκιμασθέντος παρ' ὅλων τῶν περιεστώτων, ὁ Ναπολέων ἔλαβε τὸ κονδύλιον διὰ νὰ ὑπογράψῃ· ἀλλὰ πρὸ τούτου, αἰσθανόμενος τὴν βρύτητα τῆς πράξεως ταύτης, κατελήφθη ὑπὸ λύπης, οὐχὶ διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ θρόνου, ἀλλὰ διὰ τὰς συνεπείας αὐτῆς, καὶ διότι ἤλπιζεν εἰσέτι νὰ καταβάλῃ διὰ μιᾶς μάχης τοὺς ἐχθρούς του.—Ἐν τοσούτῳ, . . ἐντοσούτῳ δυνάμεθα νὰ πολεμήσωμεν, ἂν θέλωμεν! ἔκραξε— Μετὰ ταῦτα ἀτενίσας πρὸς τοὺς περιεστῶτας, ὑπέγραψε τὸ ἔγγραφον, ἐνεχείρισεν αὐτὸ εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν εἰς Παρισίους· ἀλλ' οὐδόλως ἀπελπίσθη τοῦ νὰ διαλύσῃ διὰ τῆς σπάθης καὶ τὴν νέαν ταύτην περὶ συνθήκης διαπραγμάτευσιν.

Ὁ δὲ Κωλαιγκοῦρτος, μετὰ τῶν εἰρημένων στραταρχῶν ἀπερχόμενος εἰς Παρισίους, διαβὰς ἐκ τοῦ χωρίου Ἐσσόνου, ἔνθα εἶδε τὸν στρατάρχην Μαρμῶντα, καὶ ἀνακοινώσας εἰς αὐτὸν τὰ ἐν Φοταινεβλὼ διατρέξαντα, παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ μετ' αὐτοῦ εἰς Παρισίους. Ἀλλ' ὁ Μαρμὼν ἤκουσε ταῦτα πάντα μετὰ πολλῆς ψυχρότητος καὶ ψυχικῆς ταραχῆς, ὡς μὴ ἔχων πολλὴν διάθεσιν νὰ ἀκολουθήσῃ αὐτόν· διότι δυστυχῶς ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦτον ἐγκληματίας, ὡς διαφθαρεὶς ἐντὸς τῶν παρελθουσῶν τεσσάρων ἡμερῶν.

Ἐρρέθη ὅτι ὁ ἐπιμελητὴς Μοντέσσυς ἐστάλη παρὰ τοῦ προέδρου τῆς ἐν Παρισίοις συστηθείσης προσωρινῆς κυβερνήσεως Ταλλεϋράνδου πρὸς τὸν στρατάρχην Μαρμῶντα, ἵνα πείσῃ αὐτὸν νὰ ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἑνωθῇ μὲ τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν. Ὁ ἐπιμελητὴς οὗτος, ἐλθὼν τῇ 1 Ἀπριλίου εἰς τὸν Μαρμῶντα, διὰ πολλῶν κολακευτικῶν μέσων, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ πατριωτισμοῦ, ἔπεισεν αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς κρυφίους διαπραγματεύσεις μὲ τὸν πρίγκηπα Σβαρζεμβέργον. Συνεφωνήθη δὲ ὅτι ὁ Μαρμὼν νὰ ἀναχωρήσῃ μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ ἐκ τοῦ Ἐσσόνου ποταμοῦ καὶ νὰ πορευθῇ πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς Νορμανδίας, καὶ ἐκεῖ νὰ τεθῇ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς νέας προσωρινῆς κυβερνήσεως. Ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Μαρμῶντος ἦτο καθαρὰ προδοσία, καί τοι τοῦ στρατάρχου τούτου μὴ ἔχοντος χαρακτῆρα προδότου· διότι ἡ ἐγκατάλειψις τῆς ἐν Ἐσσόνῳ θέσεως ὑπὸ τοῦ Μαρμῶντος οὐχὶ μόνον ἠλάττωνε καθ' ἓν τρίτον τὸν στρατὸν τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλὰ, καταλαμβανομένης τῆς θέσεως ταύτης ὑπὸ τῶν συμμάχων, οὗτος ἐξετίθετο εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῶν, ὥστε οὐχὶ μόνον δὲν ἐδύνατο νὰ ἔχῃ ἀπαιτήσεις, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ζωή του ἦτον εἰς χεῖρας αὐτῶν. Ἡ ματαιότης καὶ ἡ κουφότης λοιπὸν τοῦ Μαρμῶντος, νομίσαντος ἑαυτὸν τὸ πρώτιστον πρόσωπον τοῦ στρατοῦ, ὅπερ ἤθελε συντελέσει εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης, παρέσυραν αὐτὸν εἰς τοιαύτην πρᾶξιν προδοτικὴν κατ' αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος καὶ εὐεργέτου του καὶ κατ' αὐτῆς τῆς πατρίδος του. Ἡ σύμβασις αὕτη ὑπογραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Μαρμῶντος ἐστάλη εἰς τὸν Σβαρζεμ-

βέργον, ἀλλὰ πρὸς μεταφορὰν τῶν στρατευμάτων ἀπητεῖτο νὰ ἦναι σύμφωνοι καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν στρατηγοί. Τούτους λοιπὸν προσκαλέσας οὗτος ἐξέθηκε τὴν κακὴν κατάστασιν τῆς Γαλλίας, τὰ ἄπειρα σφάλματα τοῦ Ναπολέοντος καὶ τὰ τοιαῦτα· ἐπὶ τέλους δὲ εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ὁ Ναπολέων, ἀφοῦ ἀπώλεσε τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ εἰς ἀνωφελεῖς μάχας, ἤδη προετίθετο νὰ ἔλθῃ εἰς Παρισίους, ἔνθα ἀφῆκε νὰ εἰσβάλωσι 200 χιλιάδες ἐχθρῶν, καὶ νὰ πολεμήσῃ αὐτοὺς μετὰ 50 χιλιάδων μεινάντων εἰσέτι γαλλικῶν στρατευμάτων, οὕτω δὲ νὰ ἀπολέσῃ ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἐπιζήσαντας, καὶ τοὺς θάψῃ εἰς τὰ ἐρείπια τῶν Παρισίων. Ἐρωτῶντος δὲ αὐτοὺς τί πρέπει νὰ πράξωσιν· οἱ στρατηγοὶ οὗτοι, ὡς ἀγνοοῦντες τὰ διατρέχοντα, ἀπήντησαν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀκολουθήσωσι τὸν Ναπολέντα εἰς τὸ ἀπονενοημένον τοῦτο κίνημα, καὶ ὅτι, ἂν διαταχθῶσι νὰ ὁδεύσωσι κατὰ τῶν Παρισίων, οὗτοι ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὴν Βερσαλλίαν.

Εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἦτο τὰ πράγματα, ὅτε ὁ Κωλαιγκοῦρτος εἶδε τὸν Μαρμῶντα εἰς Ἐσσόνον. Οὗτος κατ' ἀρχὰς δι' ἀδικαιολογήτων προφάσεων ἀπεποιεῖτο νὰ ἀπέλθῃ εἰς Παρισίους, ἐπὶ τέλους ὅμως ὡμολόγησε τὰ πάντα ἐνώπιον τοῦ Κωλαιγκούρτου καὶ τῶν στραταρχῶν Νέϋ καὶ Μαγδονάλδου, οἵτινες ἀκούσαντες ταῦτα κατέκριναν τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ, καὶ πρὸ πάντων ὁ Μαγδονάλδος. Ἐπὶ τέλους ἐ οὗτοι εἶπον αὐτῷ ὅτι εἰσέτι ὑπάρχει καιρὸς πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ πραχθέντων, ἐὰν ἀνακαλέσῃ τὴν μετὰ τῶν συμμάχων γενομένην σύμβασίν του, λέγων εἰς αὐτοὺς ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Ναπολέων παραιτεῖται πρὸς ὄφελος τοῦ υἱοῦ του, οὗτος θέλει ὑποστηρίξει τὰ ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου δικαιώματα αὐτοῦ. Ὁ Μαρμὼν, καταπεισθεὶς εἰς ταῦτα, προσεκάλεσε πάλιν τοὺς στρατηγούς του καὶ παριστάνων εἰς αὐτοὺς τὴν νέαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, εἶπεν ὅτι ἀπέρχεται εἰς Παρισίους μετὰ τῶν ἄλλων στραταρχῶν πρὸς διαπραγμάτευσιν τούτων ὅλων, καὶ ὅτι νὰ μένωσιν ἥσυχοι. Μετ' ὀλίγον ἀνεχώρησαν ἅπαντες οὗτοι, ἦλθον εἰς τὰς ἐμπροσθοφυλακὰς τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, καὶ ἀδείᾳ τοῦ Σβαρζεμβέργου διῆλθον διὰ τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ. Ἐνταῦθα ὁ Μαρμὼν ἀπε-

χωρίσθη παρὰ τῶν συναδέλφων του καὶ ὑπῆγεν, ὡς ἔλεγε, νὰ ἴδῃ τὸν Σβαρζεμβέργον καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν διάλυσιν τῆς ὁμολογηθείσης συμβάσεως· μετά τινα δὲ ὥραν ἐπανῆλθε λέγων εἰς αὐτοὺς ὅτι οἱ σύμμαχοι τότε μόνον θεωροῦν τὴν σύμβασιν διαλελυμένην, ὅτε ἤθελον παραδεχθῆ τὴν ὑπὸ ὅρους παραίτησιν τοῦ Ναπολέοντος, καὶ ὅτι ἄλλως ἀπαιτοῦν τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, οἱ ἀπεσταλμένοι οὗτοι ἀφίχθησαν εἰς Παρισίους τῇ 5 Ἀπριλίου· τὰ δὲ μέλη τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, καὶ πάντες οἱ συντελέσαντες εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ναπολέοντος, μαθόντες τὴν ἄφιξιν αὐτῶν, ἔτρεμον, φοβούμενοι μήπως οἱ σύμμαχοι ἐνδώσωσιν εἰς τὰς περὶ μεταβάσεως τοῦ γαλλικοῦ θρόνου εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ναπολέοντος προτάσεις. Οἱ ἀπεσταλμένοι οὗτοι ἐν πρώτοις ἔλαβον συνέντευξιν μὲ τὰ μέλη τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀπεχωρίσθησαν, ἐλθόντες μάλιστα εἰς διαπληκτισμούς. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος, πρὸς ὃν ἐζήτησαν οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Ναπολέοντος νὰ παρουσιασθῶσιν, ἐδέχθη αὐτοὺς μετ' ὀλίγον λίαν εὐμενῶς, ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τοῦ στρατηγοῦ Δεσσόλου· ὡμίλησε πολλὰ περὶ τῆς ἀνδρείας καὶ ἀφοσιώσεως αὐτῶν εἰς τὸν αὐτοκράτορά των, περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν πολέμων τούτων, ἀρξάμενος ἐκ τῆς κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἐκστρατείας, καὶ λήξας μέχρι τοῦ τότε πολέμου, παριστάνων αὐτὸν τὸν Ναπολέοντα αἴτιον ὅλων τῶν καταστροφῶν καὶ σφαγῶν τούτων· ἐπὶ τέλους δὲ εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἐκπληρώσαντες ὡς ἀνδρεῖοι καὶ τίμιοι στρατιωτικοὶ τὸ καθῆκόν των, καιρὸς ἦτο νὰ σκεφθῶσι καὶ περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος των καὶ περὶ τοῦ ἰδίου συμφέροντος. Προσέθηκε δὲ ὅτι, ἡ Ῥωσσία ἀπὸ τοῦ 1809 μέχρι τῶν 1811 ὑποστᾶσα ὅλα τὰ βάρη τῆς μετὰ τοῦ Ναπολέοντος συμμαχίας, ἐστέρησε τοὺς ὑπηκόους της τοῦ μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἐμπορίου αὐτῶν, χάριν τῶν κατὰ τῆς Ἀγγλίας πολιτικῶν συνδυασμῶν τοῦ Ναπολέοντος, ὅτε αἴφνης οὗτος ὡς ἐκ τῆς ἀστασίας καὶ τῆς αὐθαιρεσίας του ἐπενόησε νέαν ἐμπορικὴν νομοθεσίαν, καὶ ἀπῄτει νὰ ἐφαρμοσθῇ αὕτη καὶ εἰς τοὺς συμμάχους του· ὅτι τότε αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος διεκοίνωσεν αὐτῷ τὰς φιλικωτέρας παρατηρήσεις του, καὶ ἤθελε

προσέτι νὰ ἐνδώσῃ εἰς ὅ,τι ἐδύνατο, ὅτε αἰφνιδίως ὁ Ναπολέων παραβιάσας τὰ ῥωσσικὰ μεθόρια, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Κράτος του, οὕτω δὲ ἠναγκασεν αὐτὸν νὰ ὑπερασπισθῇ τὴν χώραν του βοηθούμενος δὲ ὑπὸ τῆς ἀνδρείας τοῦ στρατοῦ του καὶ τοῦ κλίματος τῆς χώρας του, ἀπώθησεν αὐτόν· ὅτι φθάσας εἰς τὸν Βιστούλαν προσεκλήθη παρὰ τῶν καταδυναστευομένων Ἐπικρατειῶν νὰ βοηθήσῃ αὐτὰς, μετὰ δὲ τὰς ἐν Λουτζένῃ καὶ Βωτζένῃ μάχας προέτεινεν εἰς τὸν Ναπολέοντα τὴν εἰρήνην, ἀφίνων αὐτῷ ὅλας τὰς κατακτήσεις του, ἀλλ' ὅτι οὗτος ἀπέῤῥιψε τὰς περὶ τούτου προτάσεις· ὅτι φθάσας μετὰ τῶν συμμάχων του εἰς τὸν Ῥῆνον, πάλιν προέτεινεν αὐτῷ τὴν εἰρήνην, θέτων ὡς ὅριον τῆς Γαλλίας τὸν Ῥῆνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τότε δὲν ἀπήντησεν εἰς τοῦτο· ὅτι ἐν τῇ Σατιλλῶνι προσέφερον αὐτῷ οἱ σύμμαχοι τὴν ἐπὶ ΙΕ' Λουδοβίκου Γαλλίαν, ἀλλ' ὅτι καὶ τότε ἀπέῤῥιψε τὴν πρότασιν ταύτην, ὥστε οὕτως ἠναγκάσθησαν οἱ σύμμαχοι νὰ ἔλθωσιν εἰς Παρισίους, ζητοῦντες τὴν εἰρήνην· ὅτι ἤδη δὲν πρόκειται περὶ ταπεινώσεως τῆς Γαλλίας, οὐδὲ νὰ ἐπιβληθῇ εἰς αὐτὴν κυβέρνησίς τις, ἀλλ' ὅτι πρόκειται περὶ γενικῆς εἰρήνης τῆς Εὐρώπης· ὅτι οὐδεμίαν συμφωνίαν ἢ ὑποχρέωσιν ἔχουσιν οἱ σύμμαχοι εἰς τοὺς Βουρβόνους· ὅτι ἂν κλίνωσιν ὑπὲρ αὐτῶν, τοῦτο πράττουν ἐξ ἀνάγκης, καὶ ὅτι ἂν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐκλέξωσιν ὁποιανδήποτε κυβέρνησιν, τοῦτο δὲν ἀντίκειται εἰς τὸν σκοπὸν τῶν συμμάχων, ἀρκεῖ ἡ κυβέρνησις αὕτη νὰ μὴ ἀναστατώσῃ ἐκ νέου τὴν Εὐρώπην. Ἐπαναλαμβάνων δὲ τὰς πρὸς αὐτοὺς κολακείας του, εἶπε· « Συνεννοηθῆτε, κύριοι, παραδεχθῆτε ὁποῖον πολίτευμα θέλετε, καὶ ἐκλέξατε τὸν ἀρχηγὸν τῆς κυβερνήσεώς σας· ἐὰν δὲ μεταξὺ ὑμῶν ὑπάρχῃ τις ὅστις ὡς ἐκ τῶν ἐκδουλεύσεων καὶ τῶν δικαιωμάτων του δύναται νὰ γένῃ ἀρχηγὸς τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, οὗτος θέλει εἶσθαι παραδεκτὸς παρ' ἡμῶν τῶν συμμάχων, ἀρκεῖ νὰ μὴ ἐπαπειλῇ οὗτος τὴν ἡσυχίαν μας, οὐδὲ τὴν αὐτονομίαν μας.»

Ὁ στρατάρχης Νέϋ, ὢν φύσει προπέτης, λαβὼν τὸν λόγον ἀπήντησε λίαν ἀδεξίως εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, διότι παρε-

στησε τὸν Ναπολέοντα ὡς ἀπολέσαντα πᾶσαν ἰσχὺν ἐπὶ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καὶ ὅτι, μὴ ὑπάρχοντος ἑτέρου προσώπου εἰς τὸν στρατὸν διὰ τὸν γαλλικὸν θρόνον, παρεδέχοντο τὸν υἱὸν τοῦ Ναπολέοντος· ἐνῷ ὁ Ἀλέξανδρος ἐνόμιζεν ὅτι ὁ γαλλικὸς στρατὸς, ὡς καὶ οἱ ἀρχηγοὶ αὐτοῦ, ἔμενον εἰσέτι πιστοὶ εἰς τὸν Ναπολέοντα.

Μετὰ δὲ ταῦτα καὶ οἱ λοιποὶ στρατηγοὶ, λαβόντες τὸν λόγον διεβεβαίωσαν τὸν Ἀλέξανδρον ὅτι, ἐκτὸς τοῦ υἱοῦ τοῦ Ναπολέοντος, ἄλλον ἀρχηγὸν τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως δὲν παρεδέχοντο, καὶ ἰδίως τοὺς Βουρβόνους, κατὰ τῶν ὁποίων ἐλάλησαν πολλά.

Ὁ Ἀλέξανδρος, θέλων νὰ φέρῃ ἀντιῤῥήσεις ὡς πρὸς τὴν μετάβασιν τοῦ γαλλικοῦ θρόνου εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Ναπολέοντος, ἀνέφερεν εἰς αὐτοὺς τὴν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος πρᾶξιν τῆς Γερουσίας. Ἀλλ' ὁ Νέϋ, ἀκούσας τὴν λέξιν Γερουσίαν, ἐρεθισθεὶς ἔκραξεν· «Ἡ ἀθλία αὕτη Γερουσία, ἥτις ἐδύνατο νὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ τοσούτων παρελθόντων δεινῶν· ἐδύνατο ἡ ἀθλία αὕτη, ἐπανέλαβε, νὰ ἐναντιωθῇ πολλάκις εἰς τὰς παραφορὰς τοῦ Ναπολέοντος. Ἀλλ' αὕτη τότε μὲν ὑπήκουε τυφλοῖς ὄμμασι, νῦν δὲ ἐξανίσταται κατ' αὐτοῦ, ἀποκαλοῦσα αὐτὸν τύραννον· ἀλλ' ἐν τίνι δικαιώματι ἐσιώπησεν, ὅταν ἔπρεπε νὰ ὁμιλῇ, ἤδη δὲ, ὅτε πρέπει νὰ σιωπᾷ, ὁμιλῇ; Οἱ πλεῖστοι τῶν γερουσιαστῶν ἀπελάμβανον τὰ ἀγαθὰ τῶν προικοδοτήσεών των, ἐνῷ ἡμεῖς κατεβρέχαμεν τὴν γῆν μὲ τὸ αἷμα μας. Δὲν εἶναι οὗτοι οἱ ἔχοντες δικαίωμα νὰ παραπονῶνται ἐκ τῆς δυναστείας τοῦ Ναπολέοντος, εἴμεθα ἡμεῖς, οἱ στρατιωτικοὶ, οἱ ὑποστάντες τὰ δεινά· ἐὰν δὲ οὗτοι, λησμονοῦντες ὅ,τι ὀφείλουν, τολμοῦν νὰ ἔχωσιν ἀπαιτήσεις, ἀντιπαραθέσατε, Μεγαλειότατε, ἡμᾶς ἀπέναντι αὐτῶν, καὶ θέλετε ἰδεῖ ἂν ἡ χαμέρπειά των δύναται νὰ ὑψώσῃ φωνὴν παρουσίᾳ ἡμῶν.»

Ὁ Ἀλέξανδρος, συγκινηθεὶς ἐκ τῆς ὁμιλίας ταύτης, ἠθέλησε νὰ φέρῃ εἰς ἀντιπαράστασιν τοὺς γερουσιαστὰς μὲ τοὺς στρατάρχας τούτους. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς Δεσσόλος, ὅστις, ὡς ἐῤῥέθη, ἦτον εἷς τῶν σφόδρα κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, βλέπων ὅτι οὕτως ἐκινδύνευεν ἡ ἀντιπολίτευσις, λαβὼν τὸν λόγον ἠθέλησε νὰ διαστρέψῃ τὰ παρὰ τῶν στρατηγῶν λεχθέντα. Οὗτοι ὅμως πολλά-

κις τὸν διέκοψαν, ὥστε κατήντησεν ἡ συνδιάλεξις αὕτη λίαν θορυβώδης. Ἐπὶ τέλους δὲ ἀπελπισθεὶς ὁ Δεσσόλος ὡμίλησε περὶ τῆς δοθείσης ὑποτχέσεως παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς ἐγκαθίδρυσιν τῶν Βουρβόνων, καὶ ὅτι δὲ ἦτο τίμιον ἔργον νὰ ἐκτεθῶσι τοσοῦτοι τίμιοι ἄνδρες εἰς τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Ναπολέοντος. Ἡ ὁμιλία αὕτη προσέβαλε καιρίως τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις, λαβὼν τὸν λόγον, αὐθεντικῶς καὶ μὲ ὑπεροψίαν εἶπεν ὅτι οὐδεὶς θέλει πάθει διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν του, ὅτι ἐνταῦθα δὲν προέκειτο περὶ ἀτομικῶν συμφερόντων, ἀλλὰ περὶ γενικῶν ἀφορώντων τὴν Γαλλίαν, τὴν Εὐρώπην καὶ ὅλον τὸν κόσμον, καὶ ὅτι τὰ πάντα πρέπει νὰ ὁδηγηθῶσιν ὑπὸ ἀνωτέραν ἔποψιν. Μετὰ δὲ ταῦτα διέλυσε τὴν συνέντευξιν ταύτην, ἥτις διήρκεσε δι' ὅλης σχεδὸν τῆς νυκτὸς, ἐπὶ λόγῳ ὅτι, ὢν μόνος ἐκ τῶν συμμάχων ἡγεμόνων, δὲν ἐδύνατο νὰ ἀποφασίσῃ, καὶ ὅτι τέλος τῇ ἐπαύριον ἀπὸ πρωΐας θέλει συγκαλέσει αὐτούς.

Ἐξελθόντες δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι στρατάρχαι ἐκ τῆς αἰθούσης τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἰδόντες τὰ μέλη τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως καί τινας στρατηγοὺς ἀντιπολιτευομένους, ἤρχισαν νὰ συνδιαλέγωνται μετ' αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς σφοδρότητος καὶ ἐρεθισμοῦ, ὥστε ὁ Ταλλεϋράνδος, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ὁποίου ἐγένοντο ταῦτα, διότι, ὡς ἐρρέθη, ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος διέμενεν ἐκεῖ, προσεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ ἀναχωρήσωσι, σεβόμενοι τὴν κατοικίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας· οὕτω δὲ ἀναχωρήσαντες οὗτοι ἀπῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Νέϋ, ἔνθα καὶ διενυκτέρευσαν.

Τούτων οὕτω διατρεχόντων ἐν Παρισίοις, ὁ Ναπολέων, ὡς ἐρρέθη, οὐδεμίαν σπουδαιότητα δίδων εἰς τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας, ἐνησχολεῖτο νὰ συναθροίσῃ τὸν ἐξ 70 χιλιάδων στρατόν του καὶ μετ' αὐτοῦ νὰ ἔλθῃ εἰς Παρισίους. Ἔχων ὅμως ἀνάγκην νὰ δώσῃ προφορικὰς ὁδηγίας εἰς τὸν στρατάρχην Μαρμῶντα περὶ τῶν κινημάτων τοῦ ὑπ' αὐτὸν σώματος, ἐξαπέστειλεν ἕνα τῶν ὑπασπιτῶν του εἰς Ἐσσόνον, ἔνθα διέμενεν, οὗτος ἵνα προσκαλέσῃ αὐτὸν νὰ ἔλθῃ εἰς Φονταινεβλώ. Ἐπειδὴ δὲ ἐσυμπέρανεν ὅτι πιθανὸν ὁ Μαρμὼν ἀπῆλθεν εἰς Παρισίους μετὰ τῶν ἐκεῖ ἀποσταλέντων στραταρχῶν, παρήγγειλεν εἰς τὸν ὑπα-

σπιστὴν τοῦτον νὰ προσκαλέσῃ, ἐν ἐλλείψει τοῦ Μαρμῶντος, τὸν ἀναπληροῦντα αὐτὸν στρατηγόν. Ὁ παρὰ τοῦ Ναπολέοντος ἀποσταλεὶς οὗτος ὑπασπιστὴς, καλούμενος Γουργῶδος, συνταγματάρχης τῶν γενικῶν ἐπιτελῶν, στρατιωτικὸς ἀνδρεῖος καὶ ἀφωσιωμένος τῷ Ναπολέντι, ἀλλ' ἔχων τὴν κακὴν ἕξιν νὰ μεταφέρῃ τὰς διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορός του μὲ ἀνάρμοστον τρόπον· ἀφιχθεὶς εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Μαρμῶντος καὶ μὴ εὑρὼν αὐτὸν, ὡς ἀπελθόντα εἰς Παρισίους, ἀπευθύνθη πρὸς τὸν ἀναπληρωτὴν αὐτοῦ στρατηγὸν, καὶ τὸν ἠρώτα μετ' ἐκπλήξεως, καὶ μάλιστα μετ' ἀπειλῶν, περὶ τῆς ἀπουσίας τοῦ Μαρμῶντος. Ὅστις ἔβλεπε τὸν ὑπασπιστὴν τοῦτον, ἐνόμιζεν, ὅτι ὁ Ναπολέων, γνωρίζων τὰς μυστικὰς συμβάσεις καὶ συνεντεύξεις τοῦ Μαρμῶντος μετὰ τοῦ Σβαρζεμβέργου, προσεκάλει αὐτὸν διὰ νὰ τὸν τιμωρήσῃ ὡς προδότην· ἐνῷ οὔτε ὁ ὑπασπιστὴς, οὔτε ὁ Ναπολέων ἐγνώριζε περὶ τούτων. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα ὁ Ναπολέων, νομίζων τὸν Μαρμῶντα ὡς πιστότερόν του, ἤθελε νὰ τῷ δώσῃ ἰδιαιτέρας ὁδηγίας περὶ τῆς μελλούσης ἐπιχειρήσεως κατὰ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ἔρχεται καιρὸς, καθ' ὃν ἡ τύχη, ἥτις ἐβοήθησεν ἄλλοτέ τινα εἰς ὅλα, νὰ μὴ τῷ συγχωρήσῃ τίποτε, καὶ μάλιστα νὰ τὸν τιμωρήσῃ οὐχὶ μόνον διὰ τὰ σφάλματά του, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἀλλότρια. Ὁ Ναπολέων ἐδοκίμασε τοῦτο κατὰ ταύτην τὴν περίστασιν.

Ὁ διοικῶν ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Μαρμῶντος ἦτον ὁ γηραιὸς στρατηγὸς Σουάμος, καθὸ ἀρχαιότερος ἀντιστράτηγος. Ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Ναπολέοντος συνταγματάρχης Γουργῶδος οὐχὶ μόνον ὡμίλησεν εἰς τὸν στρατηγὸν τοῦτον ἐντόνως, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους στρατηγούς. Πρὸς ἐπαύξησιν δὲ τοῦ κακοῦ, κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐστάλη ἐκεῖ κατεπειγόντως καὶ ἔγγραφος διαταγὴ παρὰ τοῦ Ναπολέοντος, προσκαλοῦσα τὸν στρατηγὸν Σουάμον νὰ μεταβῇ ἀνυπερθέτως εἰς Φονταινεβλώ. Τοῦτο δὲ ἐγένετο κατὰ τὴν ἐν τῷ ἐπιτελείῳ τοῦ Ναπολέοντος διατηρουμένην τάξιν, ὅτι ὅλαι αἱ προφορικαὶ διαταγαὶ νὰ δίδωνται καὶ ἐγγράφως. Ὁ στρατηγὸς Σουάμος, ἰδὼν, ὅτι προσκαλεῖται ἐντόνως καὶ ἀπειλητικῶς διὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ Ναπολέοντος, λαβὼν μετ' ὀλίγον

καὶ τὴν περὶ τούτου ἔγγραφον διαταγὴν, καὶ διαλογισθεὶς περὶ τῆς ἐνοχῆς του ὡς πρὸς τὴν ὁμολογηθεῖσαν σύμβασιν ὑπὸ τοῦ Μαρμῶντος, συνέλαβε τὴν περὶ τούτου κακίστην ἰδέαν, ὅτι δηλαδὴ ὁ Ναπολέων, μαθὼν οὐχὶ μόνον τὰ περὶ τῆς συμβάσεως καὶ τῆς συνενοήσεως τοῦ Μαρμῶντος μετὰ τοῦ Σβαρζεμβέργου, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰς ταῦτα συγκατάθεσιν τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ, (διότι, ὡς ἐρρέθη, ὁ Μαρμὼν συνενοήθη περὶ τούτων μετὰ τῶν στρατηγῶν του), προσεκάλει ἤδη αὐτοὺς εἰς Φονταινεβλὼ διὰ νὰ τοὺς δικάσῃ καὶ καταδικάσῃ εἰς θάνατον.

Ὁ ἀντιστράτηγος Σουάμος, ὢν εἷς τῶν στρατηγῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἀξιόλογος στρατιωτικὸς καὶ ἀρχαῖος φίλος τοῦ Μορῶ, ἐμίσει ὑπερβολικῶς τὸν Ναπολέοντα, ὡς ὅλοι οἱ στρατηγοὶ οἱ ἀνήκοντες ἄλλοτε εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Μορώ. Οὗτος παρεπονεῖτο, ὡς καὶ ἄλλοι στρατηγοί, ὅτι δὲν προεβιβάσθη στρατάρχης, ὢν δὲ πάντοτε δημοκράτης, ἐνόμιζεν ὅτι ὁ Ναπολέων ἐδύνατο νὰ πράξῃ ὅλα τὰ κακά· ἐκ τῶν ἰδεῶν λοιπὸν τούτων ὁρμώμενος προσεκάλεσεν ὅλους τοὺς ἄλλους στρατηγοὺς καὶ τοὺς εἶπεν ὅτι ὁ Ναπολέων, πληροφορηθεὶς ἀναμφιβόλως περὶ τῶν διατρεξάντων, προσεκάλει αὐτοὺς διὰ νὰ τοὺς τουφεκίσῃ, καὶ ὅτι δὲν ἐπεθύμει οὗτος νὰ λάβῃ τοιοῦτον τέλος ἡ ζωή του. Ταῦτα ἀκούσαντες οἱ στρατηγοὶ οὗτοι, καὶ φοβηθέντες, ἐκ συμφώνου ἀπεφάσισαν νὰ διαβῶσι τὸν ποταμὸν Ἐσσόνοον καὶ νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως κατὰ τὴν ὁμολογηθεῖσαν μετὰ τοῦ Σβαρζεμβέργου σύμβασιν, μὴ περιμένοντες τὴν ἐκ Παρισίων ἐπάνοδον τοῦ Μαρμῶντος. Τοσοῦτον δὲ ὁ στρατηγὸς Σουάμος ἦτο πεπεισμένος περὶ τῆς συλλήψεώς του, ὥστε διώρισε καὶ ἀπόσπασμα ἱππικοῦ πρὸς τὴν ὁδὸν τοῦ Φονταινεβλώ, ἵνα συλλαμβάνῃ πάντα ἐρχόμενον ἐκεῖθεν. Εἰς μάτην ὁ συνταγματάρχης Φαββιέρος προσεπάθησε νὰ τὸν ἐξάξῃ ἐκ τῆς κακῆς ἰδέας ταύτης, καὶ μάλιστα νὰ τὸν ἀποτρέψῃ εἰς τὸ νὰ μεταφέρῃ τὸν στρατὸν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον καὶ νὰ τεθῇ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως· οὐδεμία συμβουλὴ ὑπερίσχυσε νὰ καθησυχάσῃ αὐτὸν, ἀλλ' ἐπέμενεν ἐπαναλαμβάνων τὴν χυδαίαν παροιμίαν τῶν Γάλλων στρατιωτῶν· « *Καλὴ-*

τερα νὰ σκοτώσῃς τὸν διάβολον, παρὰ νὰ σκοτωθῇς παρ' αὐτοῦ. »

Συνεννοηθεὶς λοιπὸν μετὰ τῶν ἄλλων στρατηγῶν, εἰδοποίησεν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον ὅτι θέλει μεταβῇ ἐκεῖ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατευμάτων. Ἐπειδὴ δὲ ἐφοβεῖτο ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τῶν σωμάτων, διότι οὗτοι ἠγνόουν τὰ διατρέχοντα, διέταξε νὰ συναθροισθῶσιν εὐθὺς ὅλα τὰ ἐκεῖ συντάγματα, ἕκαστος δὲ τῶν ἀξιωματικῶν ἀπὸ τοῦ συνταγματάρχου μέχρι τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ νὰ καθέξῃ τὴν θέσιν του καὶ νὰ μὴ τὴν ἐγκαταλείψῃ ἐπ' οὐδεμιᾷ προφάσει. Μετὰ δὲ ταῦτα ὡδήγησε τὸν στρατὸν τοῦτον, ἀγνοοῦντα ποῦ πορεύεται, πρὸς τὸ συμμαχικὸν στρατόπεδον. Ἀλλ' ὅτε εἶδον οἱ στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοὶ ὅτι διαβαίνουν ἀνενοχλήτως τὰς ἐχθρικὰς ἐμπροσθοφυλακάς, ἤρχισαν νὰ ὑποπτεύωνται· καθησύχασε δὲ αὐτοὺς ἐπὶ λόγῳ ὅτι ἦσαν εἰς ἀνακωχὴν καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ τοὺς ὡδήγησεν εἰς Βερσαλλίαν. Οὕτω λοιπὸν ἡ ἕκτη μοῖρα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ μετέβη εἰς τὸν ἐχθρὸν, ἐκτὸς μιᾶς μεραρχίας διοικουμένης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Λυκέττου, ὅστις, μὴ ὢν συνεννοημένος μετὰ τῶν ἄλλων στρατηγῶν, δὲν ὑπήκουσε, διότι ἡ πρὸς αὐτὸν δοθεῖσα διαταγὴ παρὰ τοῦ Σουάμου τῷ ἐφάνη ὕποπτος. Ὁ δὲ Ναπολέων ἐκτὸς ὅτι ἐστερήθη τῆς μοίρας ταύτης, ἔμεινε καὶ ἐκ τοῦ ποταμοῦ Ἐσσόνου ἀπροφύλακτος, ὥστε ἐματαιοῦτο ἡ πρόθεσις τοῦ νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἐπιχείρησίς του ἐκ τοῦ ποταμοῦ τούτου.

Ὁ δὲ ἀνδρεῖος συνταγματάρχης Φαββιέρος, μὴ δυνάμενος νὰ ἐμποδίσῃ τὴν αὐτομολίαν ταύτην, ἔδραμε πάραυτα εἰς Παρισίους, καὶ εὑρὼν τὸν στρατάρχην Μαρμῶντα ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Νέϋ μετὰ τῶν ἄλλων στραταρχῶν συναθροισθέντων ἐκεῖ, ὡς ἐβρέθη προηγουμένως, διηγήθη, παρόντων ὅλων αὐτῶν, τὸ ἐν τῷ στρατοπέδῳ συμβάν. Ὁ Μαρμὼν ἀκούσας ταῦτα πάντα ἔμεινεν ἐμβρόντητος—Ἀπωλέσθην, ἠτιμάσθην διὰ παντὸς, ἔκραξεν.—Ἀλλ' ἡ ἔκφρασις καὶ ἡ λύπη αὕτη δὲν ἦσαν εἰλικρινεῖς, διότι ἐδύνατο νὰ ἀναχωρήσῃ εὐθὺς, νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Βερσαλλίαν, νὰ ἐξηγηθῇ εἰς τὸν ὑπ' αὐτὸν στρατὸν περὶ τῶν δια-

τρεχόντων καὶ νὰ τὸν ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν προτέραν του θέσιν· ἐνῷ οὗτος περιωρίσθη, ὡς ἐρρέθη, νὰ ἐλεεινολογῆται.

Ἐν τούτοις τῇ ἐπιούσῃ εἰδοποιηθέντες οἱ στρατάρχαι οὗτοι νὰ ἔλθωσιν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, μεταβάντες εὐθὺς, παρουσιάσθησαν ἐκ νέου· εὗρον δὲ αὐτὸν περιστοιχούμενον ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας καὶ τῶν ἀντιπροσώπων ὅλων τῶν συμμάχων ἡγεμόνων. Ὁ Ἀλέξανδρος, ὑποδεχθεὶς πάλιν αὐτοὺς εὐμενῶς καὶ ἐπαναλαμβάνων τὰς ὑπὲρ τῆς Γαλλίας διαθέσεις τῶν συμμάχων, εἶπεν ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ συνθηκολογήσῃ μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἀποσιωπῶν τὰ περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Οἱ δὲ στρατάρχαι ἐπανέλαβον ὅτι καὶ οὗτοι, μὴ γινομένου παραδεκτοῦ τοῦ Ναπολέοντος, ἐπεθύμουν τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὅτι δὲν ἐδύναντο νὰ παραδεχθῶσι τοὺς Βουρβόνους, καὶ ἐπὶ τέλους ἐκήρυξαν ὅτι, ἂν ἀναγκασθῶσιν εἰς τοῦτο, ὅλος ὁ στρατὸς θέλει ἀποθάνει μὲ τὰ ὅπλα ἀνὰ χεῖρας μετὰ τοῦ Ναπολέοντος. Ἐνῷ δὲ συνδιελέγοντο οὕτως, ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος σχεδὸν παρεδέχετο ὡς διάδοχον τοῦ γαλλικοῦ θρόνου τὸν υἱὸν τοῦ Ναπολέοντος, εἰσῆλθεν εἷς τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις πλησιάσας πρὸς αὐτὸν τῷ ἀνήγγειλέ τι χαμηλῇ τῇ φωνῇ ῥωσσιστί. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος, ὅστις ὀλίγον ἠνόει τὴν γλῶσσαν ταύτην, ἤκουσεν ὅτι προέκειτό τι περὶ τοῦ σώματος τοῦ Μαρμῶντος. Ὁ Ἀλέξανδρος, ὡς μὴ ἀκούων καλῶς, ἠρώτησε ῥωσσιστὶ τὸν ὑπασπιστὴν τοῦτον ἂν ἦτο ὅλον τὸ σῶμα.—Μάλιστα, ἀπήντησεν οὗτος—Μετὰ τοῦτο ἀπεμακρύνθη ὁ Ἀλέξανδρος καὶ συνωμίλησε μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν συμμάχων Δυνάμεων· μετ' ὀλίγον δὲ ἐπανελθὼν εἶπεν εἰς τοὺς στρατάρχας τούτους ὅτι οὔτε ὁ Ναπολέων, οὔτε ὁ υἱός του εἶναι δεκτοὶ εἰς τὸν γαλλικὸν θρόνον, ὅτι μόνοι οἱ Βουρβόνοι θέλουν ἀναβῆ εἰς αὐτὸν, καὶ ὅτι εἰς μάτην ὡμίλουν ἐξ ὀνόματος τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἐνῷ μία ὁλόκληρος μοῖρα ἀπεσκίρτησεν ἐκ τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, καὶ ὅτι τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀφεύκτως θέλει μιμηθῇ ὅλος ὁ γαλλικὸς στρατὸς, καὶ ὅτι ἐπὶ τέλους οὐδεὶς πρέπει νὰ φοβηθῇ ἐκ τῶν Βουρβόνων, ἀπεναντίας μάλιστα οὗτοι θέλουν ἐκτιμήσει τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τὰ

τοιαῦτα. Ἔπειτα δὲ ἐκολάκευσε κατ' ἰδίαν ἕκαστον τῶν στραταρχῶν τούτων περὶ τῆς ἀνδρίας καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἐμπειρίας των. Ἐπὶ τέλους δὲ ὡμίλησεν εἰς αὐτοὺς περὶ τῶν καλῶν διαθέσεών του ὡς πρὸς τὸν Ναπολέοντα καὶ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ, λέγων ὅτι οὗτος μὲν θέλει ἀποχωρήσει εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν, ἡ δὲ οἰκογένειά του εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἅπαντες δὲ οὗτοι θέλουν ἔχει καλὰς ἐπιχορηγήσεις, τιμὰς κτλ. Μετὰ δὲ ταῦτα εἶπεν εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον νὰ διακοινώσῃ ταῦτα πάντα εἰς τὸν Ναπολέοντα, καὶ, λαβὼν τὴν περὶ τούτων συγκατάθεσιν του, νὰ ἐπανέλθῃ, ἵνα δοθῇ πέρας εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ ἀτομικῶς τὸν Ναπολέοντα. Ἀκολούθως οἱ ἀπεσταλμένοι οὗτοι διῃρέθησαν, καὶ ὁ μὲν Κωλαιγκοῦρτος ἔμεινε μετὰ τοῦ Μαγδονάλδου, οἱ δ' ἕτεροι στρατάρχαι, περιστοιχισθέντες ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς νέας κυβερνήσεως καὶ τῶν Βουρβονιστῶν, ἠνώθησαν μετ' αὐτῶν. Ἀλλ' ἐνῷ ταῦτα πάντα ἐγίνοντο, αἴφνης ἠκούσθη ὅτι τὰ ἐν Βερσαλλίᾳ ἐλθόντα γαλλικὰ στρατεύματα ἀπεστάτησαν κατὰ τῶν ἀρχηγῶν των, κινδυνευόντων νὰ φονευθῶσι παρὰ τῶν στρατιωτῶν, αἰτιωμένων αὐτοὺς ὡς προδότας· Ἐπειδὴ δὲ ἐν καιρῷ ταραχῶν καὶ τὸ ἐλάχιστον συμβὰν προξενεῖ θόρυβον, οὕτω καὶ τότε τοῦτο κατετάραξε τούς τε συμμάχους καὶ τοὺς ὑποκινοῦντας τὴν νέαν μεταβολὴν τῶν πραγμάτων. Εὐθὺς ὅθεν ἔδραμον εἰς τὸν Μαρμῶντα καὶ παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ ἀπέλθῃ κατεσπευσμένως εἰς Βερσαλλίαν καὶ νὰ καθησυχάσῃ τὰ ὑπ' αὐτὸν στρατεύματα. Ἀφιχθεὶς δὲ ἐκεῖσε ὁ στρατάρχης Μαρμὼν, καὶ ὁμιλήσας πρὸς τὰ ὑπ' αὐτὸν στρατεύματα, ἐβεβαίωσε πάντας ὅτι, ὡς πάντοτε ὡδήγησεν αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τιμῆς καὶ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος, οὕτω καὶ ἤδη ἡ ἐκεῖ ἄφιξις αὐτῶν ἐγένετο ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος. Οἱ στρατιῶται, ἔχοντες πολλὴν πεποίθησιν καὶ ὑπόληψιν εἰς τὸν Μαρμῶντα, μάλιστα μετὰ τὴν τελευταίαν μάχην, καθ' ἣν ὁ στρατάρχης οὗτος ἀνεφάνη ὁ ἥρως τῆς ἡμέρας, πεισθέντες καὶ ἐκ τῶν λόγων του, κατεπραΰνθησαν.

Τοιοῦτον τέλος ἔλαβεν ἡ αὐτομολία αὕτη, ἥτις καὶ ἐπωνο-

μάσθη ἡ προδοσία τοῦ Μαρμῶντος. Ἐὰν οὗτος προετίμα τοὺς Βουρβόνους τοῦ Ναπολέοντος, τὴν εἰρήνην τοῦ πολέμου, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ δεσποτισμοῦ, οὐδὲν ἐπιλήψιμον κατ' αὐτοῦ ὑπῆρχεν· ἀλλ' ὅμως ὁ Μαρμὼν, εἰ καὶ ἐλησμόνει τὰς πρὸς αὐτὸν εὐεργεσίας τοῦ Ναπολέοντος, ἔπρεπε τοὐλάχιστον νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ του ἐνεπιστεύθη εἰς τοῦτον τὴν σπουδαιοτέραν πολεμικὴν θέσιν, ἥτις ἦτον ἡ γραμμὴ τοῦ Ἐσσόνου ποταμοῦ, ἐξ οὗ ἔμελλον νὰ ἀρχίσωσιν αἱ κατὰ τῶν συμμάχων πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις· ἡ ἐγκατάλειψις λοιπὸν τῆς θέσεως ταύτης, μετὰ προηγουμένην συνεννόησιν μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, δὲν ἦτον ἴδιον ἐλευθέρου ἀνδρὸς, ἀλλ' ἴδιον λειποτάκτου καὶ προδότου. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Μαρμὼν διϊσχυρίσθη ὅτι ἡ πρᾶξις αὕτη, καὶ τοι συμφωνηθεῖσα παρ' αὐτοῦ, ἐξετελέσθη παρ' ἄλλων στρατηγῶν· ἡ δικαιολόγησίς του αὕτη πιθανὸν νὰ ἦτον εὔλογος, ἂν οὗτος, ἅμα μαθὼν τοῦτο, μετέβαινεν εἰς τὸν στρατόν του, καὶ ἐπανήγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν προτέραν θέσιν του, ἢ, ὅτε ἦλθεν ἐσχάτως εἰς Βερσαλλίαν καὶ εἶδε τὸ πνεῦμα τῶν στρατιωτῶν του, συνεμερίζετο τὸ αἴσθημα αὐτῶν· ἀλλ' οὗτος καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἔλαβεν ὅλην τὴν εὐθύνην τῆς πράξεως ταύτης, ἥτις καὶ μέχρι τοῦδε μένει ἀνεξάλειπτον ὄνειδος εἰς τὸ ὄνομά του.

Ἐν τούτοις ὁ στρατάρχης Νέϋ ἐστάλη πάραυτα παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν συμμάχων πρὸς τὸν Ναπολέοντα, ἵνα τῷ κοινοποιήσῃ τὴν περὶ τελείας παραιτήσεως αὐτοῦ ἀπόφασιν τῶν συμμάχων καὶ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας τῶν Βουρβόνων. Ὁ Νέϋ τῇ 6 Ἀπριλίου μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἦλθε κατεσπευσμένως εἰς τὸν Ναπολέοντα, καὶ τῷ ἐκοινοποίησε ταῦτα πάντα, εἰπὼν αὐτῷ ὅτι ἔπρεπε νὰ παραιτηθῇ ἐντελῶς τοῦ γαλλικοῦ θρόνου, ὡς μὴ δυνάμενος τοῦ λοιποῦ νὰ διαμένῃ. Ὁ Ναπολέων, ἀκούσας ταῦτα μὲ ἀταραξίαν, εἶπεν αὐτῷ ὅτι θέλει σκεφθῇ καὶ ἀπαντήσει τῇ ἐπαύριον περὶ τούτου. Πολλοὶ εἶπον καὶ ἔγραψαν ὅτι ὁ Νέϋ ἐξεφράσθη ἀπειλητικῶς πρὸς τὸν Ναπολέοντα, ἀλλὰ τοῦτο παρ' οὐδενὸς μαρτυρεῖται· ἀδίκως ὅμως δὲν κατεκρίθη ὁ Νέϋ, διότι οὗτος, ἐπανελθὼν εἰς Παρισίους, ἐκαυχήθη ὅτι ἠνάγκασε τὸν Ναπολέοντα νὰ παραιτηθῇ.

Μετὰ τὸν Νέϋ ἦλθον εἰς τὸν Ναπολέοντα ὁ Κωλαιγκοῦρτος καὶ ὁ Μαγδονάλδος, οἵτινες παραστήσαντες αὐτῷ τὰ διατρέξαντα, ὡς ὁ Νέϋ, ἀλλὰ μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ καὶ οὗτοι εἶπον αὐτῷ ὅτι πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ παραιτηθῇ ἐντελῶς τοῦ γαλλικοῦ θρόνου, διότι ἄλλως θέλει χειροτερεύσει τὴν τύχην ἁπάσης τῆς οἰκογενείας του. Αἱ περὶ παραιτήσεως ἐκ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας ἐπανειλημμέναι προτροπαὶ αὗται ἠρέθισαν τὸν Ναπολέοντα, καί τοι ἀκούοντα ταῦτα μετὰ πολλῆς ὑπομονῆς· — Καὶ ὁ Εὐγένιος, ὁ Ὠγερὼ, ὁ Σουσσέτος, ὁ Σοῦλτος καὶ οἱ πεντήκοντα χιλιάδες ἄνδρες, οὓς ἔχω ἐνταῦθα, ἔκραξεν ὁ Ναπολέων, εἰς οὐδὲν λογίζονται; ἄλλως τε βλέπομεν μέχρις αὔριον.—

Μετὰ δὲ ταῦτα, μείνας μόνος μετὰ τοῦ Κωλαιγκούρτου, ὡμίλησεν αὐτῷ πολλὰ περὶ τῆς καλῆς διαγωγῆς τοῦ Μαγδονάλδου κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ὁμολογῶν ὅτι ὁ στρατάρχης οὗτος, θεωρούμενος τέως ἐχθρός του, ἐδείχθη παρὰ πάντα ἄλλον πιστὸς φίλος του, ἐνῷ ὁ Νέϋ διῆγε μετὰ πολλῆς κουφότητος, καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι στρατηγοί του. — Ἆ! Κωλαιγκοῦρτε, Κωλαιγκοῦρτε, ἔκραξεν, οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἄνθρωποι! Οἱ στρατάρχαι μου ἐρυθριοῦν μὲν περὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ Μαρμῶντος, ἀλλὰ δὲν θέλουν νὰ ἀπολέσωσιν ὅσα ἀπήλαυσαν· διὰ τοῦτο θέλουν, χωρὶς ν' ἀτιμασθῶσιν, ὡς τὸν στρατάρχην Μαρμῶντα, νὰ προσκολληθῶσιν εἰς τοὺς Βουρβόνους διὰ νὰ διατηρήσωσι τοὺς τίτλους καὶ τὴν δόξαν των. — Ἔπειτα ὡμίλησε περὶ τοῦ στρατάρχου Μαρμῶντος.— Περιεποιήθην αὐτὸν, εἶπεν, ὡς τέκνον μου· πολλάκις ὑπερησπίσθην αὐτὸν κατὰ τῶν συναδέλφων του, οἵτινες δὲν ἐξετίμων αὐτὸν ὅτι εἶναι εὐφυὴς, καὶ δὲν ἀνεγνώριζον τὴν ἐν μάχῃ ἱκανότητά του, οὐδὲ τὰς στρατιωτικὰς γνώσεις του. Ἐδημιούργησα αὐτὸν στρατάρχην καὶ δοῦκα, χάριν τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας μου διὰ τὴν μετ' αὐτοῦ γνωριμίαν μου νηπιόθεν· ἐνόμιζον ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐμπιστεύωμαι εἰς αὐτόν. Εἶναι ὁ μόνος ἄνθρωπος, κατὰ τοῦ ὁποίου δὲν ὑπώπτευον ὅτι ἤθελε μὲ ἐγκαταλείψῃ· ἀλλ' ἡ ματαιότης, ἡ ἀδυναμία, ἡ κενοδοξία ἀπώλεσαν αὐτόν. Ὁ δυστυχὴς ἀγνοεῖ ὅ,τι τὸν περιμένει· τὸ ὄνομά του θέλει καταισχυνθῇ. Δὲν σκέ-

πτομαι περὶ ἐμαυτοῦ, πίστευσόν με, τὸ στάδιόν μου ἐτελείωσεν ἢ πλησιάζει. Ἄλλως τε ὁποίαν ἐπιθυμίαν δύναμαι νὰ ἔχω εἰς τὸ νὰ βασιλεύσω τῇ σήμερον ἐπ' ἀνθρώπων ἀπατησάντων με καὶ προσκολληθέντων εἰς ἄλλους; . . . Σκέπτομαι περὶ τῆς Γαλλίας, ὅτι εἶναι δυστύχημα νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ τις εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ἄνευ ὁροθεσίων, ἐνῷ εἶχε τοσοῦτον ὡραῖα! Τοῦτο, Κωλαιγκοῦρτε, τοῦτο εἶναι τὸ πλέον δυσάρεστον, ὅπερ ἀποδίδουσιν εἰς ἐμέ. Τὴν Γαλλίαν ταύτην, ἣν ἤθελον ἀποκαταστήσει τοσοῦτον μεγάλην, ἐγκαταλείπω ἤδη τοσοῦτον μικράν! Ἄ! ἐὰν οἱ ἀνόητοι οὗτοι δὲν ἤθελον μὲ ἀπατήσει, εἰς τέσσαρας ὥρας ἤθελον ἐπανορθώσει τὸ μεγαλεῖόν της· διότι, πίστευσον, οἱ σύμμαχοι, μένοντες ἐν τοιαύτῃ θέσει, καὶ ἔχοντες ὄπισθεν τοὺς Παρισίους καὶ ἔμπροσθεν ἐμὲ, ἤθελον ἀπολεσθῆ· ἐὰν δὲ ἐξήρχοντο τῶν Παρισίων διὰ νὰ προλάβωσι τὸν κίνδυνον, δὲν ἤθελον ἐπανέλθει. Ἡ ἔξοδός των μόνον ἐν τῇ ἐμφανίσει μου ἦτο μία ἧττα εἰς αὐτούς. Ὁ τρισάθλιος Μαρμὼν ἐμπόδισε ταῦτα. Ἄ! Κωλαιγκοῦρτε, ὁποίαν χαρὰν αἰσθάνεταί τις νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς Παρισίους εἰς ὀλίγας ὥρας!. . . Ἤδη δὲ τί νὰ πράξω; μοὶ ἔμειναν 150 εἰσέτι χιλιάδες στρατοῦ, συμπεριλαμβανομένων τῶν ὑπὸ τοὺς στρατάρχας Εὐγένιον, Σοὺλτον, Σουσσέτον καὶ Ὠγερώ. Ἐδυνάμην νὰ ἀπέλθω καὶ ἑνώσω τὸν στρατὸν τοῦτον καὶ μετ' αὐτοῦ νὰ πολεμήσω τοὺς ἐχθρούς· ἀλλ' ἤθελεν ὑποφέρει πολὺ ἡ Γαλλία ἐκ τοιούτου καταστρεπτικοῦ πολέμου, καὶ πρὸς τί ὅλα τὰ δεινὰ ταῦτα εἰμὴ διὰ νὰ βασιλεύσω; Δὲν πράττω τοῦτο. Ἀναμφιβόλως ὑπάρχει ἐλπὶς νὰ ὑπερισχύσωμεν, ἂν παρατείνωμεν τὸν πόλεμον· οἱ χωρικοὶ θέλουν κατασφάξει ὅλα τὰ μεμονωμένα ἐχθρικὰ ἀποσπάσματα, μετ' ὀλίγον ὅλος ὁ λαὸς θέλει ὀργισθῆ κατὰ τῶν ξένων στρατευμάτων. Ἐν Παρισίοις θέλει ἐξαντληθῆ ἡ γενναιότης τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος εἶναι διαφθορεύς· εὐχαριστεῖ τὰς γυναῖκας· ἀλλὰ ἡ τοσαύτη χάρις τοῦ νικητοῦ ἐρεθίζει τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν. Πρὸς δὲ οἱ Βουρβόνοι θέλουν ἔλθει εἰς Γαλλίαν, καὶ Κύριος γινώσκει τί θέλει συμβῆ. Τῇ σήμερον θέλουν νὰ φιλιώσωσι τὴν Γαλλίαν μὲ τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' αὔριον εἰς ποίαν θέσιν θέλει τεθῆ αὕτη; Ἐκτὸς τῆς Γαλ-

λίας θέλουν ἔχει τὴν εἰρήνην, ἀλλ' ἐντὸς θέλουν ἔχει τὸν πόλεμον· μετὰ δ' ἓν ἔτος ἀπὸ τοῦδε θέλεις εἰδεῖ εἰς ποίαν κατάστασιν θέλουν φέρει τὸν τόπον· οὐδ' ἐξ μῆνας θέλουν διατηρήσει τὸν Ταλλεϋράνδον. Ὑπάρχουν λοιπὸν πολλαὶ πιθανότητες ἐπιτυχίας εἰς τὴν παράτασιν τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ πολλὰ δεινά. Διὰ ταῦτα ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπαιτεῖται ἄλλος τις ἢ ἐγώ· τὸ ὄνομά μου, ἡ εἰκών μου, τὸ ξίφος μου, ταῦτα πάντα φοβίζουν τὸν κόσμον..... Πρέπει νὰ παραδοθῇ τις..... Θέλω προσκαλέσει τοὺς στρατάρχας, καὶ θέλεις εἰδεῖ τὴν χαράν των, ἐὰν βεβαιωθῶσιν ὅτι ἀπαλλάττονται ἀπ' ἐμοῦ καὶ εἶναι κύριοι νὰ πράξωσιν ὅ,τι καὶ ὁ Μαρμὼν, χωρὶς νὰ ἐνοχοποιηθῶσιν. —

Ἡ περιληπτικὴ αὕτη ἔκθεσις τῶν πραγμάτων καὶ ἡ ἀνεξικακία τοῦ Ναπολέοντος προήρχοντο ἐκ τοῦ μεγαλείου τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς συναισθήσεως τῶν ἀπείρων σφαλμάτων του. Ἐὰν δὲ οἱ ἀκάματοι στρατηγοὶ αὐτοῦ ἐφαίνοντο ὅτι εἶχον ἀπαυδήσει, τοῦτο προήρχετο, διότι οὗτος ἐζήτει παρ' αὐτῶν ὑπεράνθρωπόν τι. Ταῦτα πάντα αἰσθανόμενος ἤδη ὁ Ναπολέων οὐδένα ἠτιᾶτο ἐν τῇ δυστυχίᾳ του, εἰμὴ αὐτὰ τὰ πράγματα. Μετὰ δὲ ταῦτα ὡμίλησε περὶ τῆς περιμενομένης αὐτοῦ τύχης. Ἐδέχθη τὴν νῆσον Ἔλβαν, καθ' ὅσον ἀπέβλεπεν αὐτόν. — Γνωρίζεις κάλλιστα, εἶπεν εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον, οὐδενὸς πράγματος ἔχω ἀνάγκην. Ἔχω 150 ἑκατομμύρια ἐκ τῶν οἰκονομιῶν τῆς ἐπιχορηγήσεώς μου, τὰ ὁποῖα μοὶ ἀνήκουν, ὡς ἀνήκουν εἰς ὑπάλληλόν τινα αἱ ἐκ τοῦ μισθοῦ του γενόμεναι οἰκονομίαι. Ὅλα τὰ ἑκατομμύρια ταῦτα ἔδωκα εἰς τὸν στρατὸν, ἀλλὰ δὲν λυποῦμαι περὶ τούτου. Ἂς δώσωσιν εἰς τὴν οἰκογενειάν μου νὰ φάγῃ, ἰδού τι ἀπαιτῶ· καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὸν υἱόν μου, οὗτος θέλει ὀνομασθῇ ἀρχιδούξ. Τοῦτο ἀξίζει αὐτῷ πολὺ περισσότερον ἢ ὁ θρόνος τῆς Γαλλίας, τὸν ὁποῖον καὶ ἂν λάβῃ, δὲν δύναται νὰ διατηρήσῃ. Ἀλλ' ἐγὼ θέλω διὰ τὸν υἱόν μου καὶ διὰ τὴν μητέρα του τὴν Τοσκάνην, ἐπειδὴ αὕτη κεῖται πλησίον τῆς Ἔλβας, ἐξ ἧς δύναμαι νὰ τοὺς βλέπω. — Ὁ Κωλαιγκοῦρτος εἶπεν αὐτῷ ὅτι οἱ σύμμαχοι δὲν παραχωροῦν τὴν Τοσκάνην εἰς

τὸν υἱόν του, τὸ πολὺ, καὶ τοῦτο χάρις εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον, παραχωροῦν τὴν Πάρμαν.

— Πῶς! ἀπήντησεν ὁ Ναπολέων, εἰς ἀντάλλαγμα τοῦ γαλλικοῦ θρόνου οὐδὲ τὴν Τοσκάνην παραχωροῦν;— Μετὰ ταῦτα ὡμίλησε περὶ τῆς συζύγου του καὶ τῶν ἀδελφῶν του, λέγων ὅτι ταῦτα πάντα εἶναι μηδὲν ὡς πρὸς τὴν Γαλλίαν καὶ τὸν στρατὸν αὐτῆς· ὅτι περὶ τούτων πρέπει νὰ σκέπτεταί τις, καὶ ἰδίως περὶ τῶν συνόρων τῆς Γαλλίας, διότι,ὅπως τὴν περιώρισαν, δὲν δύναται νὰ ὑπερασπισθῇ ὑπὸ τῶν Βουρβόνων, καὶ ὅτι καθόσον ἀφορᾷ τὸν στρατὸν, εἰ δυνατὸν, νὰ διατηρηθῶσιν οἱ βαθμοὶ, οἱ τίτλοι, αἱ προικοδοτήσεις καὶ τὰ χρώματα τῶν σημαιῶν αὐτῶν. Ὁ δὲ Κωλαιγκοῦρτος εἶπεν αὐτῷ ὅτι, προκειμένου νὰ παραιτηθῇ ἐκ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου, ἀνήκει εἰς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν νὰ διαπραγματευθῇ ταῦτα πάντα καὶ οὐχὶ εἰς αὐτόν. Ὁ δὲ Ναπολέων εἶπεν ὅτι ἡ κυβέρνησις αὕτη ἔχει ἰσχὺν, ἐνόσῳ οὗτος διαμένει μετὰ τοῦ στρατοῦ του· ἀλλ' ἅμα παραιτηθῇ καὶ ἀναχωρήσῃ, αὕτη εἶναι ἀνίσχυρος νὰ διαπραγματευθῇ περὶ τούτων. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος ἠθέλησε νὰ εἴπῃ εἰς αὐτὸν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ φροντίζῃ εἰμὴ περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του. Εἰς ταῦτα ἐρεθισθεὶς ὁ Ναπολέων, ἔκραξε· « Θέλουν λοιπὸν νὰ μὲ καταντήσωσι νὰ διαπραγματεύωμαι περὶ οὐτιδανῶν χρηματικῶν συμφερόντων...; τοῦτο εἶναι ἀνάξιον ἐμοῦ.... Φρόντισον σὺ, Κωλαιγκοῦρτε, περὶ τῆς οἰκογενείας μου· τὸ κατ' ἐμὲ, οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχω, ἂς μοὶ δώσωσι τὴν σύνταξιν ἀπομάχου, αὕτη μοὶ ἀρκεῖ.»

Μετὰ τὴν συνδιάλεξιν ταύτην, διαρκέσασαν καθ' ὅλην τὴν νύκτα, ὁ Ναπολέων ἐνησχολήθη εἰς τὴν σύνταξιν τῆς παραιτήσεώς του· ἀπὸ πρωΐας δὲ προσεκάλεσε τοὺς στρατάρχας του. Οὗτοι, ἅμα παρουσιασθέντες εἰς αὐτὸν, ἐπανέλαβον νὰ ἐκθέσωσι τὴν κατάστασιν τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν πραγμάτων ὡς οἰκτρὰν, καὶ ὅτι ἅπαντες τείνουσι νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ δὲ Ναπολέων, ἀκούσας αὐτοὺς μετὰ μεγίστης ὑπομονῆς, εἶπεν· « Κύριοι, ἡσυχάσετε, οὔτ' ἐγὼ, οὔτε ὁ στρατὸς θέλομεν χύσει τοῦ λοιποῦ τὸ αἷμά μας·

συγκατατίθημι νὰ παραιτηθῶ ὁλοσχερῶς. Ἤθελον πρὸς ὄφελος ὑμῶν καὶ τῆς οἰκογενείας μου νὰ διατηρήσω τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν μου· τοῦτο φρονῶ ὅτι μᾶλλον τῶν ἄλλων ἐσύμφερεν εἰς ὑμᾶς, διότι ἐζήσατε ὑπὸ κυβέρνησιν σύμφωνον μὲ τὰ ἤθη καὶ τὰς ἀνάγκας σας· καὶ τοῦτο ἦτον κατορθωτὸν, ἀλλὰ μία ἀποστασία κατέστρεψε τὰ πάντα καὶ ἐξέθηκεν ἡμᾶς. Ἄνευ τῆς ἀποστασίας τῆς μοίρας τοῦ Μαρμῶντος, ἐδυνάμεθα νὰ ἐπανορθώσωμεν τὴν Γαλλίαν. Συνέβη ὅμως ὅλως τοὐναντίον· ὑποτάσσομαι εἰς τὴν τύχην μου, ὑποταχθῆτε καὶ ὑμεῖς εἰς τὴν ἰδικήν σας· συγκατανεύσατε νὰ ζήσετε ὑπὸ τοὺς Βουρβόνους, καὶ νὰ τοὺς ὑπηρετήσετε πιστῶς. Ἐπεθυμήσατε νὰ ἀναπαυθῆτε, θέλετε ἀπολαύσει τοῦτο. Ἀλλ' ἀλλοίμονον! Ὁ Θεὸς νὰ δώσῃ νὰ ἀπατῶμαι! .... Ἡμεῖς δὲν εἴμεθα ἐκ τῆς γενεᾶς τῆς ἐπιθυμούσης τὴν ἀνάπαυσιν, καὶ ἡ παρ' ὑμῶν ἐπιθυμητὴ εἰρήνη θέλει θερίσει πλείονας ἐξ ὑμῶν ἐπὶ τοῦ πτερωτοῦ στρώματος ἢ ἐν ταῖς καλύβαις τοῦ στρατοπέδου. — Μετὰ τοὺς λυπηροὺς καὶ ἐκφραστικοὺς τούτους λόγους, ὁ Ναπολέων ἀνέγνωσεν εἰς ἐπήκοον πάντων τὴν παραίτησίν του, γεγραμμένην οὕτως·

« Ἐπειδὴ αἱ συμμαχικαὶ Δυνάμεις προεκήρυξαν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ναπολέων εἶναι τὸ μόνον ἐμπόδιον πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης· ὁ αὐτοκράτωρ Ναπολέων, πιστὸς ὢν εἰς τὸν ὅρκον του, διακηρύττει ὅτι παραιτεῖται αὐτός τε καὶ διὰ τοὺς κληρονόμους του ἐκ τῶν θρόνων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας, διότι πᾶσαν προσωπικὴν θυσίαν, ὡς καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν του, εἶναι πρόθυμος νὰ προσφέρῃ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Γαλλίας. »

Οἱ στρατάρχαι του ἀκούσαντες τὴν ἀνάγνωσιν τῆς παραιτήσεώς του, ἔδραξαν τὰς χεῖράς του καὶ τὸν εὐχαρίστησαν διὰ τὴν θυσίαν ταύτην, λέγοντες αὐτῷ ὅτι τοῦτο θέλει ὑψώσει αὐτὸν ἔτι μᾶλλον ἢ ὅλαι αἱ παρελθοῦσαι πράξεις του, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ δὲ Ναπολέων, κρύψας τὴν κατ' αὐτῶν ἀγανάκτησίν του διὰ τὸ ἄστατον τοῦ χαρακτῆρός των καὶ διὰ τὴν ἀπάτην εἰς ἣν εὑρίσκοντο οὗτοι, ἤκουσεν αὐτοὺς ἀταράχως· μὴ θέλων δὲ νὰ ταπεινωθῇ ἐνώπιον αὐτῶν, περιωρίσθη μόνον νὰ τοὺς εὐχαριστήσῃ διὰ κολακευτικῶν τινων λόγων. Ἀλλὰ τίς πταίει ἂν οἱ στρα-

τηγοί του ἔδειξαν τοιοῦτον χαρακτῆρα ; — Αὐτὸς οὗτος, ὅστις ἕνεκα τοῦ δεσποτισμοῦ του διέφθειρεν αὐτοὺς, ἕνεκα δὲ τῶν συνεχῶν καὶ ἐπανειλημμένων πολέμων ἐξήντλησε τὰς δυνάμεις των, δὲν εἶχε λοιπὸν δίκαιον νὰ παραπονῆται κατ' αὐτῶν.

Ὁ Ναπολέων μετὰ ταῦτα παρέδωκε τὴν ἔγγραφον παραίτησίν του ταύτην εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον, πρὸς ὃν εἶχε πλήρη ἐμπιστοσύνην, ὡς ἐρρέθη, καὶ τῷ εἶπε νὰ προσλάβῃ τοὺς στρατάρχας Νέϋ καὶ Μαγδονάλδον καὶ μετ' αὐτῶν νὰ ἀπέλθῃ εἰς Παρισίους, νὰ παραδώσῃ εἰς χεῖρας τοῦ Ἀλεξάνδρου αὐτὴν καὶ διαπραγματευθῇ μετ' αὐτοῦ περὶ τῆς οἰκογενείας του. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ οἱ τρεῖς οὗτοι ἦλθον εἰς Παρισίους. Καθ' ὁδὸν δὲ πολλοὶ στρατηγοὶ, μαθόντες τὴν παραίτησιν τοῦ Ναπολέοντος, εἶπον εἰς αὐτοὺς νὰ ἐκφράσωσιν εἰς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν περὶ τούτου συγκατάθεσιν αὐτῶν· ἐνῷ δὲ οἱ παλαιοὶ στρατιῶται ἐλυποῦντο, οὗτοι εὐχαριστήθησαν ὅτι ἀπηλλάγησαν ἐκ τοῦ παλαιοῦ κυρίου των, ἵνα ὑποταχθῶσιν εἰς νέον.

Ἐν δὲ Παρισίοις οἱ σύμμαχοι καὶ οἱ κηρυχθέντες κατὰ τοῦ Ναπολέοντος περιέμενον ἀνυπομόνως τὴν παραίτησιν αὐτοῦ· διότι, μ' ὅλον ὅτι ἡ Γ' μοῖρα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἠὐτομόλησε, μ' ὅλα ταῦτα, καθ' ὅσον ὁ Ναπολέων ἔμενεν ἐν Φονταινεβλῷ, οὗτοι ἦσαν λίαν ἀνήσυχοι, διαλογιζόμενοι τὸ δαιμόνιον πνεῦμα αὐτοῦ, ὡς τὸν ἐκάλουν οὗτοι, καὶ τὴν ἄκραν δραστηριότητά του. Ἅμα λοιπὸν παρουσιασθέντων πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον τῶν ἀπεσταλμένων τούτων, οὗτος ἀντὶ ὡς ἄλλοτε νὰ ἀποτανθῇ κατὰ τὸ σύνηθες πρὸς τὸν Κωλαιγκοῦρτον, ἤδη ἀπευθύνθη πρὸς τὸν στρατάρχην Νέϋ, λέγων αὐτῷ ὅτι ἐξ ὅλων τῶν μεγάλων ὑπηρεσιῶν τὰς ὁποίας προσέφερεν εἰς τὴν πατρίδα του, αὕτη ἦν ἡ μεγαλητέρα, μνημονεύσας τὴν περὶ παραιτήσεως τοῦ Ναπολέοντος σταλεῖσαν παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὴν, διαλαμβάνουσαν ὅτι ἤθελε πειθαναγκάσῃ τὸν Ναπολέοντα νὰ παραιτηθῇ. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος καὶ ὁ Μαγδονάλδος, μείναντες ἐκτατικοὶ, ἀκούοντες περὶ τῆς ἐπιζολῆς ταύτης, ἣν τέως ἠγνόουν, ἔστρεψαν τοὺς ὀφθαλμούς των πρὸς τὸν Νέϋ, ὡσανεὶ ἔλεγον αὐτῷ τί ἔπραξεν οὗτος ἐν ἀγνοίᾳ των ; Ὁ Ἀλέξανδρος, παρατηρήσας τοῦτο, ἀπετάνθη καὶ πρὸς αὐτοὺς ἐκ-

φράζων τὰς αὐτὰς κολακείας, ἃς ἐξέφρασε καὶ εἰς τὸν Νέϋ. Εἶτα δὲ εἶπεν ὅτι οὐδὲν πλέον ἐξ ὅσων ὑπεσχέθη δύναται νὰ πράξῃ ὑπὲρ τοῦ Ναπολέοντος, διότι καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη παραχώρησις τῆς νήσου Ἔλβας ἐθεωρήθη ἀπαράδεκτος παρὰ τῶν ἄλλων συμμάχων, μ' ὅλα ταῦτα, ἐπειδὴ οὗτος ὑπεσχέθη τοῦτο, θέλει γένει ὅτι καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν σύζυγον καὶ τὸν υἱόν του, οὐδεμία ἰδιαιτέρα παραχώρησις ἐν τῇ Ἰταλίᾳ θέλει γένει, διότι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας, καθὸ πατὴρ τῆς συζύγου τοῦ Ναπολέοντος, θέλει προσλάβει αὐτὴν εις τὸ Κράτος του καὶ θέλει περιθάλψει τήν τε θυγατέρα καὶ τὸν ἔγγονόν του· ὅτι ὅσον περὶ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ Ναπολέοντος καὶ τῆς προτέρας συζύγου του θέλει γένει φροντὶς, καὶ ὅτι τοῦτο ἀνετέθη εἰς τὸν Νεσσελρόδον, μετὰ τοῦ ὁποίου θέλουν διαπραγματευθῆ. Ἀναχωρησάντων δὲ πάντων, ὁ Ἀλέξανδρος ἔμεινε μόνος μετὰ τοῦ Κωλαιγκούρτου, πρὸς ὃν εἶπε πολλὰ, ὡς ὅτι ἓν τινι χωρίῳ οἱ χωρικοὶ κατέσφαξαν ἓν ῥωσσικὸν ἀπόσπασμα· ὅτι ἡ αὐθάδεια τῶν Βασιλικῶν καὶ ἡ ποταπότης τῶν Αὐτοκρατορικῶν ἐνοχλοῦν αὐτὸν ἀκαταπαύστως· καὶ ὅτι, ἐνῷ πρότερον ἐνησχολεῖτο νὰ προλάβῃ τὴν ὑπὲρ τῶν πολέμων μανίαν τοῦ Ναπολέοντος, ἤδη ἐνασχολεῖται νὰ προφυλάξῃ αὐτὸν, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἀπολύσας δὲ τὸν Κωλαιγκοῦρτον, ἐπανέλαβε τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ συμπαθείας του, καὶ ὅτι θέλει προσπαθήσει νὰ πράξῃ ὅ,τι καλὸν καὶ ὠφέλιμον δύναται ὑπὲρ τοῦ ἀτυχοῦς Ναπολέοντος.

Οἱ Βουρβονισταὶ καὶ οἱ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος κηρυχθέντες, ἀσφαλισθέντες ἐκ τῆς ἐντελοῦς παραιτήσεως τοῦ Ναπολέοντος ἐκ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου, ἐξέφραζον μετ' ἀπεριγράπτου χαρᾶς τὴν εὐχαρίστησίν των, καὶ καταρώμενοι αὐτὸν διαφοροτρόπως, παρίστανον αὐτὸν ὡς τὸν θηριωδέστερον τῶν ἀνθρώπων. Πολλοὶ ἐδημοσίευσαν κατ' αὐτοῦ φυλλάδια, ἀποδίδοντες πρὸς αὐτὸν τὰ πλέον ἀποτρόπαια πράγματα, ἰδίως δὲ ὁ Σατωβριάνδος, τοῦ ὁποίου τὸ φυλλάδιον ἀνεγινώσκετο παρὰ πάντων μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως. Οὗτοι ἐκάλουν αὐτὸν *Κορσικὸν Τέρας*, γεννηθὲν ἵνα ἐξολοθρεύῃ τοὺς ἀνθρώπους, κτλ. Τότε ὅλοι ἀνεπόλησαν εἰς τὴν μνήμην των ὅλας τὰς κακὰς πράξεις αὐτοῦ, ὡς τὸν θάνατον τοῦ Ἐγγιένου,

τὴν κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἐκστρατείαν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀποδίδοντες καὶ τὰς γενναιοτέρας πράξεις του εἰς τυχαῖα συμβάντα, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὴν ἀνδρείαν καὶ ἱκανότητα αὐτοῦ. Οἱ δὲ δυστηρεστημένοι στρατιωτικοὶ ἔλεγον ὅτι οὗτος κατέστρεψε τὴν πολεμικὴν τέχνην, καταστήσας αὐτὴν σφαγεῖον· πρὸς δὲ ἀπέδιδον εἰς αὐτὸν ὅτι προὐτίθετο νὰ καταστρέψῃ καὶ αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τῆς Γαλλίας· πρὸς τούτοις ἔλεγον ὅτι κατ' εὐτυχίαν ὁ τερατώδης οὗτος ἄνθρωπος δὲν ἦν Γάλλος, ἀλλὰ Κόρσος, καὶ ὅτι διέστρεψε τὸ ἐπώνυμόν του, ὥστε, ἀντὶ νὰ λέγεται Βουονοπάρτης (Buonoparte), ἐλέγετο Βοναπάρτης (Bonaparte)· ὅτι οὐδὲ Ναπολέων ἔπρεπε νὰ καλῆται, ἀλλὰ Νικόλας, ἀλλ' οὐδὲ ἦτο χριστιανός, διότι, ἐνῷ ἐν τῷ φανερῷ ἤρχετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἦτον ἄθεος· ὅτι ἦτο σκληρὸς καὶ ἀπάνθρωπος, ἐράβδισε τοὺς στρατηγούς του, ἐξύβρισε τὰς γυναῖκας, καὶ ὅτι, ὡς στρατιωτικός, ἦτο δειλός. Μὴ ἀρκεσθέντες δὲ εἰς ταῦτα, ἔρριψαν τὸν ἀνδριάντα του, ὅστις ἦτον ἐπὶ τῆς στήλης τῆς Αὐστερλίκης.

Τοιαύτη ἦτον ἡ καταφορὰ τῶν ἀνθρώπων τούτων κατ' ἀνδρὸς ὃν ἐπὶ εἴκοσι κατὰ συνέχειαν ἔτη ἐλάτρευον. Ἀλλ' οὗτος ἦτο τοσοῦτον γενναιόψυχος, ὥστε κατεφρόνει ταῦτα, καὶ τοσοῦτον ἔνοχος, ὥστε ἠσθάνετο ὅτι αὐτὸς οὗτος ἦτον ἡ αἰτία τῆς μεταβολῆς ταύτης. Ἀλλὰ τὸ χείριστον πάντων ἦτον ὅτι δὲν ἤρκουν τὰ ὅσα ἔλεγον κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλ' ἐκολάκευον τοιουτοτρόπως τοὺς ξένους, ὥστε καὶ αὐτοὶ οὗτοι ἀηδίασαν αὐτοὺς διὰ τὴν ποταπότητά των.

Ἐν τούτοις οἱ βασιλικοὶ ἐπέσπευδον τὴν παρὰ τῆς Γερουσίας πρόσκλησιν τοῦ κόμητος Ἀρτοᾶ, ἀδελφοῦ τοῦ μέλλοντος βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου· ἀλλὰ τὸ σῶμα τοῦτο δὲν συγκατετίθετο, ἄνευ τῆς παραδοχῆς τοῦ συντάγματος. Εἰς τοῦτο οἱ βασιλικοὶ ἀντέτεινον, λέγοντες ὅτι τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸν βασιλέα νὰ δωρήσῃ εἰς τὸ ἔθνος. Μετὰ πολλὰς ὅμως συζητήσεις, συνεργείᾳ τοῦ Ταλλεϋράνδου, ἐγένετο παραδεκτὸν σχέδιόν τι συντάγματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔπρεπε νὰ ὁρκισθῇ ὁ μέλλων βασιλεὺς τῆς Γαλλίας· συνάμα δὲ προσεκλήθη καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀρτοᾶς, ὅστις ἔμενεν οὐ μακρὰν τῶν Παρισίων, ἵνα ἔλθῃ καὶ κυβερνήσῃ

τὴν Γαλλίαν, ὡς ἀντιβασιλεὺς, μέχρις οὗ προσκληθῇ καὶ ἔλθῃ ὁ ἀδελφός του Λουδοβίκος ἐκ τῆς Ἀγγλίας, ἔνθα διέμενεν. Εἰς ἅπαντα τὰ ἐν Γαλλίᾳ συμβάντα ταῦτα ἔλειπεν ὁ Φουσσὲς, ὅστις, ὡς ἐρρέθη, εἶχε σαλῆ παρὰ τοῦ Ναπολέοντος εἰς Νεάπολιν ἵνα πείσῃ τὸν Μυράτον νὰ μὴ μένῃ ἀδιάφορος εἰς τὴν πάλην ταύτην. Ὁ διαβόητος οὗτος ἄνθρωπος λοιπὸν, μαθὼν τὰς ἐν Γαλλίᾳ μεταβολὰς, ἐλυπήθη σφόδρα, διότι δὲν παρευρέθη καὶ οὗτος διὰ νὰ λάβῃ ἐνεργητικὸν μέρος εἰς τὰς πολιτικὰς ῥαδιουργίας, ἀλλ' ὅλη ἡ τιμὴ ἀπεδόθη εἰς τὸν ἀντίζηλον αὐτοῦ Ταλλεϋράνδον. Ἅμα λοιπὸν ἀφιχθεὶς οὗτος εἰς Παρισίους, ἔτρεχεν ἔνθεν κἀκεῖθεν, ῥαδιουργῶν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, καὶ κατακρίνων πικρῶς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον ὅτι παρεχώρησε τὴν νῆσον Ἔλβαν εἰς τὸν Ναπολέοντα, οὖσαν τοσοῦτον πλησίον εἰς τὴν ξηρὰν ὥστε ἐδύνατο, κατὰ τὸ λέγειν του, νὰ ἐπαπειλῇ ἐκ νέου τὸν κόσμον. Περὶ τούτου συνεφώνουν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι σύμμαχοι, αἰτιώμενοι τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Οὗτος δὲ κράξας τὸν Κωλαιγκοῦρτον εἶπεν αὐτῷ νὰ ἀπέλθῃ ὅσον τάχος παρὰ τῷ Ναπολέοντι καὶ νὰ εἴπῃ αὐτῷ νὰ ἀναχωρήσῃ τὸ ταχύτερον, διότι καθ' ἑκάστην ἡ θέσις του χειροτερεύει, καὶ ὅτι ἕνεκα τούτου θέλει νὰ δώσῃ πέρας εἰς τὰς σφοδρὰς ἀπαιτήσεις τῶν συμμάχων του καὶ εἰς τὰ μίση καὶ τὰς ποταπότητας τῶν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος Γάλλων. Καὶ ὄντως, τοιαύτη καταφορὰ ἐσχηματίσθη κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, ὥστε ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις, εἰς ἣν ἀπετάνθη ὁ Κωλαιγκοῦρτος περὶ τῶν μέσων τῆς συντηρήσεως τοῦ Ναπολέοντος, ἠρνεῖτο πᾶσαν χρηματικὴν ἐπιχορήγησιν· ὁ δὲ Ἀλέξανδρος μαθὼν τοῦτο, ὀργισθεὶς ἔκραξεν· «Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι θέλουν νὰ ἀθετήσω τὰς ὑποσχέσεις μου».

Ἐν τούτοις ἀπροσδόκητόν τι περιστατικὸν κατ' ὀλίγον νὰ διαταράξῃ τὰ πάντα. Ἐρρέθη ὅτι ἡ ἀποστασία τοῦ Μαρμῶντος ἠρέθισεν ὅλον τὸν στρατὸν τοῦ Ναπολέοντος, καὶ ὅτι ἡ παραίτησις τοῦ Ναπολέοντος ἐκ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου εὐχαρίστει μᾶλλον τοὺς στρατάρχας αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ ἐν γένει καὶ τὸν στρατόν. Πολλοὶ λοιπὸν τῶν νέων ἀξιωματικῶν, βλέποντες ὅτι ἡ παραίτησις τοῦ Ναπολέοντος θέλει ἐμποδίσει τὴν πρόοδον τοῦ στρατιωτικοῦ

σταδίου αὐτῶν, ἤρχισαν νὰ καταρῶνται καὶ νὰ ἐξυβρίζωσι τοὺς παραστίους τῆς μεταβολῆς ταύτης, κράζοντες ἀναφανδὸν τὸν μὲν Μαρμῶντα προδότην, τοὺς δὲ ἄλλους στρατάρχας συνενόχους αὐτοῦ, ὡς παραβιάσαντας τὸν Ναπολέοντα νὰ παραιτηθῇ· οὗτοι δὲ ἐκ διαλειμμάτων παρουσιάζοντο πρὸς τὸν Ναπολέοντα, μάλιστα οἱ νέοι στρατηγοί, καὶ προσεφέροντο νὰ ἀποθάνωσι μετ' αὐτοῦ, ἐὰν ἤθελε νὰ ἔλθῃ ἐκ νέου εἰς μάχην· οἱ δὲ στρατιῶται ἀκούσαντες ταῦτα ἠρεθίσθησαν τοσοῦτον, ὥστε τὴν νύκτα τῆς 7 Ἀπριλίου μέγα μέρος αὐτῶν περιέτρεχον τὰς ὁδοὺς τοῦ Φονταινεβλὼ κράζοντες « *Ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ !* Κάτω οἱ *προδόται !* Μάλιστα δέ τινες ἐξ αὐτῶν προετίθεντο νὰ κατασφάξωσι καὶ τοὺς παρ' αὐτῶν ὑποπτευομένους ἀξιωματικούς. Ὁ Ναπολέων, διαμένων, ὡς ἐρρέθη, εἰς τὰ ἐν τῇ κωμοπόλει ταύτῃ ἀνάκτορα, ἀκούσας τὰς ταραχὰς καὶ μαθὼν περὶ τῶν διατρεχόντων, διελογίσθη ἂν ἐδύνατο νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τούτου τῶν στρατιωτῶν ἵν' ἀρχίσῃ ἐκ νέου τὴν πάλην· διότι ὑπελόγιζεν ὅτι εἶχε προχείρως 40 χιλιάδας στρατοῦ, ἐκτὸς δὲ τούτων ὑπῆρχον καὶ τὰ ὑπὸ τὸν Εὐγένιον, Μαιζῶνα, Δαβούστον, Ὠγερὼ, Σουσσέτον καὶ Σοὺλτον στρατεύματα, συμποσούμενα ἅπαντα εἰς 150 χιλιάδ. μαχίμων εἰσέτι ἀνδρῶν, ὥστε, ἐὰν ἐδύνατο νὰ συναθροίσῃ ὅλα τὰ στρατεύματα ταῦτα ἤθελεν ἔχει 200 χιλ. στρατοῦ· ἀλλὰ σκεφθεὶς ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ ἀθετήσῃ τὴν περὶ παραιτήσεως ὁμολογίαν του, ἐξαπέστειλε τινὰς τῶν παρ' αὐτῷ ἀξιωματικῶν, οἵτινες καὶ κατέπαυσαν τὴν ταραχὴν τῶν στρατιωτῶν. Εἷς ὅμως ἐκ τῶν ἐκεῖ ἀξιωματικῶν, ἔδραμεν εὐθὺς εἰς τὸ συμμαχικὸν στρατόπεδον καὶ κατήγγειλεν ὅτι ὁ Ναπολέων ἐνήργησε τὰς ἐκεῖ ταραχὰς, διότι προετίθετο νὰ προσλάβῃ τὸν ἐν Φοταινεβλὼ στρατὸν καὶ ἀπέλθῃ ἵνα ἑνωθῇ μετὰ τῶν ἄλλων στρατευμάτων αὐτοῦ, θέλων νὰ ἀρχίσῃ ἐκ νέου τὴν πάλην. Ἡ εἴδησις αὕτη διακοινωθεῖσα εἰς τὸν Ἀλέξανδρον κατετάραξεν αὐτὸν σφόδρα· νομίζων μάλιστα οὗτος ὅτι οἱ παρὰ τοῦ Ναπολέοντος ἀπεσταλμένοι εἰς Παρισίους ἦλθον νὰ ἐξαπατήσωσιν αὐτὸν, καὶ ὅτι καὶ οὗτοι ἐνεργοῦσι περὶ τούτου ἐν αὐτοῖς τοῖς Παρισίοις, εὐθὺς προσεκάλεσεν αὐτοὺς καὶ τοῖς ἐξέφρασεν καθαρῶς τὰ περὶ τῶν ἐν Φοταινεβλὼ

συμβάντων καὶ περὶ τῆς καταγγελίας ταύτης· πρὸς μείζονα δὲ διαβεβαίωσιν τῶν ὑπονοιῶν του, κατ' ἰδίαν εἶπεν εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀξιωματικοῦ, ὅστις ἦλθεν ἐκ Φονταινεβλὼ καὶ κατήγγειλε ταῦτα πάντα. Ἀλλ' οἱ τρεῖς ἀπεσταλμένοι οὗτοι, ἀγανακτήσαντες περὶ τῆς εἰδήσεως ταύτης, διεβεβαίωσαν μεθ' ὅρκου ὅτι ταῦτα πάντα ἦσαν καθαραὶ συκοφαντίαι, μάλιστα δὲ εἶπον αὐτῷ νὰ τοὺς φυλακίσῃ μέχρις οὗ ληφθῶσι θετικώτεραι εἰδήσεις περὶ τῶν καταγγελθέντων. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν ὑπόσχεσίν των, ἀφῆκεν αὐτοὺς ἐλεύθερους. Μετ' ὀλίγον ἐλθόντες ἐπὶ τούτῳ ἀπεσταλμένοι ἐκ Φονταινεβλὼ διεβεβαίωσαν περὶ τῶν διατρεξάντων καὶ περὶ τῆς τελείας διαλύσεως τῆς ταραχῆς, καὶ μάλιστα ὅτι ἡ κατάπαυσις αὐτῆς ἐγένετο διὰ προτροπῆς αὐτοῦ τοῦ καταγγελλομένου Ναπολέοντος.

Ταῦτα δὲ πάντα, πρὸς δὲ καὶ ἡ προθυμία τῶν Βουρβονιστῶν τοῦ νὰ ἔλθῃ εἰς Παρισίους ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λουδοβίκου, κόμης Ἀρτοᾶς, ὡς ἀντιβασιλεὺς, ἠνάγκασαν τοὺς συμμάχους νὰ δώσωσι πέρας εἰς τὰ περὶ τὸν Ναπολέοντα. Ἐν πρώτοις λοιπὸν συνεφωνήθη σύμβασις ἀνακωχῆς μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ναπολέοντος, ἣν καὶ ὑπέγραψαν οἱ τρεῖς εἰρημένοι ἀπεσταλμένοι αὐτοῦ, εἶτα δὲ ἀπεφασίσθησαν τὰ περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του.

Ἡ νῆσος Ἔλβα, περὶ ἧς οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Αὐστρίας καὶ αὐτὸς ὁ Φουσὲς τοσοῦτον ἐναντιώθησαν, χάρις εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, παρεχωρήθη εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ναπολέοντος, διατηροῦντος τὸν τίτλον τοῦ *Αὐτοκράτορος* καὶ δυναμένου νὰ προσλάβῃ 700 μέχρι 800 ἀνδρῶν ἐκ τῆς παλαιᾶς Αὐτοκρατορικῆς του φρουρᾶς κατ' ἐκλογήν του, χάριν ἀσφαλείας καὶ τιμῆς· εἰς δὲ τὴν σύζυγον καὶ τὸν υἱόν του ἀπεφασίσθη νὰ παραχωρηθῇ ἡ Πάρμα καὶ ἡ Πλακεντία, ἐνῷ ὁ Ἀλέξανδρος ἤθελε τὴν Τοσκάνην· ἀλλ' ὁ Μεττερνῖχος εἶπεν ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ διαθέτῃ τὰ ἀλλότρια, διότι ἡ Τοσκάνη ἀνήκει εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ἔπειτα ἐνησχολήθησαν εἰς τὰς ἐπιχορηγήσεις· δύω ἑκατομμύρια φράγκων ἀπεφασίσθησαν νὰ παραχωρῶνται κατ' ἔτος εἰς τὸν Ναπολέοντα, δύο ἕτερα εἰς ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του, μία μικρὰ ἡγεμονία εἰς τὸν Εὐγένιον Βωαρνὲν, πρό-

γονον καὶ θετὸν υἱὸν τοῦ Ναπολέοντος· ἡ ἐπιχορήγησις τῆς Ἰωσηφίνης ὡρίσθη εἰς ἓν ἑκατομμύριον, ὅλοι οἱ θησαυροὶ, οἱ κατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος, ἀπεφασίσθη νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐξ ὧν δύο ἑκατομμύρια νὰ δοθῶσιν εἰς τὸν Ναπολέοντα, ἵνα διανείμῃ αὐτὰ κατ' ἀρέσκειάν του εἰς τοὺς ὑπηρετήσαντος αὐτόν.

Ταῦτα δὲ πάντα ἐν πρώτοις συνεζητήθησαν διεξοδικῶς καὶ ἐγένοντο παραδεκτὰ παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ναπολέοντος καὶ τῶν συμμάχων Δυνάμεων. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἠθέλησε νὰ παρασταθῇ καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως τῆς Γαλλίας εἰς τὴν συζήτησιν ταύτην. Τούτου γενομένου, ἡ συζήτησις ἐγένετο ἐνταῦθα ζωηροτέρα, διότι οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ναπολέοντος ἐπέπεσον κατὰ τοῦ Ταλλεϋράνδου τοῦ ἀντιπροσωπεύοντος τὴν Γαλλίαν· οὗτος δὲ, μὴ δυνάμενος νὰ ἀντιτείνῃ εἰς τὰς ζωηρὰς καὶ ἀποτόμους ἐκφράσεις τοῦ Κωλαιγκούρτου καὶ τοῦ Μαγδονάλδου, ἐνέδωκεν. Οὕτω δὲ ἐγένοντο ὁριστικῶς παραδεκτοὶ οἱ εἰρημένοι ὅροι, τῇ δὲ 11 Ἀπριλίου ὑπεγράφησαν παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων καὶ παρὰ τοῦ Ταλλεϋράνδου, ὡς ἀντιπροσώπου τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως· ἀλλὰ καθόσον ἀπέβλεπε μόνον τὴν παραδοχὴν τῆς συμβάσεως ταύτης, διότι ἡ ἐκτέλεσις αὐτῆς ἀνῆκεν εἰς τὴν μέλλουσαν κυβέρνησιν τῆς Γαλλίας· παρεδόθη δὲ εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον, ὅστις ἐνεχείρησε τὴν παραίτησιν τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὸν Ταλλεϋράνδον, ἰδόντα ἤδη κατὰ πρῶτον αὐτήν. Τοιοῦτον λοιπὸν τέλος ἔλαβεν ὁ μετὰ τὸν μέγαν Κάρολον μεγαλήτερος ἡγεμὼν τῆς Εὐρώπης, ὅστις, ὑπογράψας τὰς ἐν Κάμπω-Φορμίω, Λουνεβίλ, Βιέννῃ, Τιλσίτῃ, Βαϋόννῃ καὶ Πρασβούργῳ συνθήκας, κατήντησε νὰ παραδεχθῇ τὴν ὡς ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν συνθήκην, ἀφοῦ δὲν ἐδέχθη, καὶ δικαίῳ τῷ λόγῳ, τὴν ἐν Σατιλλῶνι προταθεῖσαν συνθήκην· καὶ οὕτω περιωρίσθη ὁ ἰσχυρότερος ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν καὶ εἰς μικρὰν σύνταξιν. Ταῦτα δὲ πάντα εἶναι τρομερὸν παράδειγμα τιμωρίας, τὴν ὁποίαν ἐπιφυλάττεται ἡ θεία Πρόνοια νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς μεθύοντας ἐκ τῆς εὐνοίας τῆς τύχης! Ἡραιωθέντων τούτων ὅλων, ὁ Ταλλεϋράνδος, πλήρης ἀγαλλιάσεως

διὰ τὴν εὐόδωσιν τοῦ ἔργου του, εἶπεν εἰς τοὺς τρεῖς ἀπεσταλμένους τοῦ Ναπολέοντος ὅτι, ἐκπληρωσάντων πιστῶς καὶ εἰλικρινῶς τὴν πρὸς τὸν δυστυχῆ κύριόν των ἐντολήν των, ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἤδη ἐπιθυμεῖ τὴν περὶ τῶν γεγονότων συγκατάθεσίν των, ὡς ἐκτιμῶσα τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν αὐτῶν. Εἰς ταῦτα ἀπήντησεν ὁ Κωλαιγκοῦρτος ὅτι τὰ πρὸς τὸν Ναπολέοντα καθήκοντά των τότε θέλουν παύσει, ὅταν ὅλαι αἱ συνομολογηθεῖσαι περὶ τούτου συμφωνίαι ἐκτελεσθῶσιν ἀκριβῶς· ὁ Νέϋ εἶπεν ὅτι οὗτος συγκατετέθη ἤδη εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν Βουρβόνων, καὶ ὅτι συγκατατίθεται καὶ ἐκ νέου· ὁ δὲ Μαγδονάλδος εἶπεν ὅτι συμφωνεῖ μὲ τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Κωλαιγκούρτου. Μετὰ ταῦτα ὁ Κωλαιγκοῦρτος καὶ ὁ Μαγδάνάλδος ἀπῆλθον εἰς Φοντενεβλὼ ἵνα παρουσιάσωσι τὰ συνομολογηθέντα πρὸς τὸν Ναπολέοντα.

Καθ' ὃν δὲ καιρὸν ἐγένοντο αἱ διαπραγματεύσεις αὗται, ὁ Ναπολέων, ἀνταποκρινόμενος μετὰ τῆς συζύγου του μυστικῶς, αὕτη δὲ μετὰ τοῦ πατρός της, ἔμαθε παρ' αὐτῆς ὅτι ἡ Αὐστρία ὑπεστήριζε τὴν ἐν Γαλλίᾳ ἀντιβασιλείαν αὐτῆς, ἢ τοὐλάχιστον τὴν παραχώρησιν εἰς αὐτὴν τῆς Τοσκάνης· διὸ ἔγραψεν εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον νὰ τῷ ἐπιτρέψῃ τὴν παραίτησίν του. Ἀλλ' οὗτος, γνωρίζων καλῶς τὰ διατρέχοντα, δὲν ἐνέδωκεν εἰς τοῦτο, ἀλλ' ἐξηκολούθησε τὰς διαπραγματεύσεις καὶ ἐπεραίωσεν αὐτὰς, ὡς ἐρρέθη. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἔμαθεν ὁ Ναπολέων ὅτι αἱ παρὰ τῆς συζύγου του ληφθεῖσαι πληροφορίαι δὲν ἦσαν ἀκριβεῖς· διὰ τοῦτο, ἐλθόντων εἰς Φονταινεβλὼ τῶν ἀπεσταλμένων τούτων καὶ παρουσιασθέντων πρὸς αὐτὸν μετὰ τῆς συνομολογηθείσης συνθήκης ἐν Παρισίοις, οὗτος λαβὼν αὐτὴν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Κωλαιγκούρτου καὶ ἀναγνώσας τὸ ἐμπεριεχόμενον, εὐχαρίστησεν αὐτοὺς διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀφοσίωσιν· ἐπειδὴ δὲ ἡ νὺξ ἦτο προχωρημένη, εἶπεν εἰς αὐτοὺς νὰ ἐλθωσι τῇ ἐπιούσῃ· οὗτος δὲ ἔμεινε μόνος ἵν' ἀναπαυθῇ. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἀνεκάλεσε τὸν Κωλαιγκοῦρτον διὰ νὰ συνδιαλεχθῇ κατ' ἰδίαν μετ' αὐτοῦ, ὡς συνήθως ἔπραττεν· ἦτο δὲ ἥσυχος, ἱλαρὸς καὶ ἐμφαντικὸς εἰς τὴν ὁμιλίαν του, καὶ ἐφαίνετο ὅτι εἶχε τί ὑπερφυσικόν διότι, λησμονήσας τὰ ἐπίγεια συμφέρον-

τα, ὡμίλει περὶ ψυχῆς καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς, ὥστε ὁ Κωλαιγκοῦρτος ἔμεινεν ἐκστατικὸς, ἀκούων αὐτόν. Εὐχαρίστησεν ἐκ νέου ἀτομικῶς τὸν Κωλαιγκοῦρτον δι' ὅσα ἔπραξεν ὑπὲρ αὐτοῦ· ἐπανέλαβεν ὅτι ἡ περὶ αὐτοῦ γενομένη συνθήκη ἦτον ἀρκούντως εὐχάριστος διὰ τὴν οἰκογένειάν του καὶ δι' αὐτὸν, ὅστις οὐδενὸς εἶχεν ἀνάγκην· ἀλλ' ἐξέφρασε τὴν λύπην του, διότι δὲν παρεχωρήθη ἡ Τοσκάνη εἰς τὴν σύζυγόν του. — Τί ὡραία ἡγεμονία, εἶπεν, αὕτη ἥρμοζεν εἰς τὸν υἱόν μου. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἔνθα τὰ φῶτα εἶναι κληρονομικὰ, ὁ υἱός μου ἤθελεν εἶσθαι εὐτυχὴς, καὶ εὐτυχέστερος ἢ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας, ἐκτεθειμένου εἰς κινδύνους, καὶ ἔνθα ἡ γενεά μου ἤθελε διασώσει μόνον ἕνα τίτλον, ὅστις ἦτον ἡ νίκη. Ὁ θρόνος οὗτος πρὸς τούτοις ἦτον ἀναγκαῖος εἰς τὴν σύζυγόν μου· τὴν γνωρίζω, εἶναι ἀγαθὴ, ἀλλ' ἀδύνατος καὶ κοῦφος. Ἀκριβέ μου Κωλαιγκοῦρτε, ἐξηκολούθησεν, ὁ Καῖσαρ δύναται νὰ γένῃ πολίτης, ἀλλ' ἡ σύζυγός του πολὺ δυσκόλως θέλει συγκατατεθῇ νὰ ἦναι σύζυγος τοῦ Καίσαρος. Ἡ Μαρία Λουΐζα δύναται νὰ εὕρῃ ἐν Φλωρεντίᾳ μέρος τῆς λαμπρότητος ἐξ ἧς περιεστοιχεῖτο ἐν Παρισίοις. Αὕτη διὰ τοῦ πορθμοῦ τοῦ Πιομβίνου δύναται εὐκόλως νὰ διαβῇ, καὶ νὰ ἔλθῃ νὰ μὲ ἐπισκεφθῇ. Ἡ φυλακή μου ἤθελεν εἶσθαι προσκεκολλημένη εἰς τὸ Κράτος της· τότε ἤλπιζον νὰ τὴν βλέπω, μάλιστα ἐδυνάμην νὰ ἔρχωμαι πρὸς ἐπίσκεψίν της· ὅταν δὲ ἤθελε γείνει καταφανὲς ὅτι παρητήθην τοῦ κόσμου, καὶ ὅτι, ὡς ἄλλος ἐρημίτης, ἐπιμελοῦμαι μόνον τὴν εὐτυχίαν τῆς νήσου μου, τότε ἤθελον μοὶ ἐπιτρέπει τὰ μικρὰ ταξείδια. Οὕτως ἤθελον εὑρίσκει εὐτυχίαν οἵαν δὲν εἶχον οὐδὲ ἐν τῇ μεγαλητέρᾳ μου δόξῃ. Ἀλλ' ἤδη, προκειμένου νὰ ἔλθῃ ἡ σύζυγός μου ἐκ Πάρμας, πρέπει νὰ διαβῇ πολλὰς ξένας ἡγεμονίας διὰ νὰ ἔλθῃ νὰ μὲ ἴδῃ καὶ.. ὁ θεὸς γινώσκει περὶ τούτου!.. Ἀλλ' ἂς ἀφήσωμεν τοῦτο· σὺ, Κωλαιγκοῦρτε, ἔπραξας ὅ,τι ἦτο δυνατόν.. . σὲ εὐχαριστῶ· ἡ Αὐστρία εἶναι ἄσπλαγχνος . . .— Ἔσφιγξεν ἐκ νέου τὴν χεῖρα τοῦ Κωλαιγκούρτου καὶ ὡμίλησεν αὐτῷ περὶ ὅλου τοῦ βίου του μετὰ πολλῆς εἰλικρινείας καὶ μεγαλείου. Ὡμολόγησεν ὅτι ἠπατήθη ἕνεκα τοῦ πόθου του ὑπὲρ τῆς Γαλλίας καὶ περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῆς, λέγων ὅτι ἤθελησε νὰ ἀνεγείρῃ

δι' αὐτὴν μίαν ἐκτεταμένην αὐτοκρατορίαν, ἐξ ἧς νὰ κανονίζωνται ὅλα τὰ ἄλλα Κράτη, καὶ ὅτι ἵνα κατορθώσῃ σχεδὸν ὁλοσχερῶς τοῦτο, παρέλειψε νὰ σταματήσῃ εἰς τὰ φυσικὰ ὅρια τῶν πραγμάτων· εἶτα ὡμίλησε περὶ τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ. Ἐνθυμήθη τὸν Μασσέναν· ὡμολόγησεν ὅτι οὗτος ἔπραξε πλειότερα παρὰ πάντας τοὺς στρατηγούς του· δὲν ὡμίλησε περὶ τῆς ἐν Πορτουγαλλίᾳ ἐκστρατείας, ἥτις δυστυχῶς ἐδικαίωσε πληρέστατα τὸν Μασσέναν· ὡμίλησε περὶ τοῦ στρατάρχου Σουσσέτου, καὶ ἰδίως περὶ τῆς ἄκρας φρονήσεώς του ἔν τε πολέμῳ καὶ στρατιωτικῇ διοικήσει. Εἶπεν ὀλίγα περὶ τοῦ Σούλτου, ἀποσιωπῶν τὴν κενοδοξίαν αὐτοῦ· δὲν ὡμίλησε περὶ τοῦ Δαβούστου, ἀγνοῶν ὅτι οὗτος ἐν Ἀμβούργῳ ἔπραξε τεράστια ἔργα. Τέλος πάντων ὡμίλησε περὶ τοῦ Βερθιέρου, περὶ τῆς φρονήσεως, τῆς τιμιότητος καὶ τῶν σπανίων προτερημάτων αὐτοῦ, ὡς ἀρχηγοῦ τῶν γενικῶν ἐπιτελῶν. — Τὸν ἀγαπῶ, εἶπεν, ἀλλὰ θέλει νὰ μὲ λυπήσῃ· παρεκάλεσα αὐτὸν νὰ ἔλθῃ μετ' ἐμοῦ ἐπί τινα καιρὸν εἰς τὴν Ἔλβαν, ἀλλὰ δὲν συγκατετέθη, μ' ὅλον ὅτι ἐγὼ δὲ προεθέμην νὰ τὸν διατηρήσω ἐκεῖ ἐπὶ πολύ. Πιστεύεις, Κωλαιγκοῦρτε, ὅτι θέλω παρατείνει ἐπ' ἀορίστῳ ἀργὸν καὶ ἄχρηστον βίον; Εἰ καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ μὲ ἀκολουθήσῃ ὁ Βερθιέρος, ἐλυπήθη ὅμως ὑπερβολικῶς· εἶναι πατὴρ, σκέπτεται περὶ τῶν τέκνων του· νομίζει ὅτι δύναται νὰ διατηρήσῃ τὸ πριγκηπάτον τοῦ Νευφστατέλ· ἀπατᾶται, ἀλλ' εἶναι συγχωρημένος. Ἀγαπῶ τὸν Βερθιέρον .... καὶ δὲν θέλω παύει νὰ τὸν ἀγαπῶ .... Ἀ! Καλαιγκοῦρτε, ἄνευ συγκαταβάσεως δὲν δύναταί τις νὰ κρίνῃ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πρὸ πάντων νὰ κυβερνᾷ αὐτούς! — Μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων ὡμίλησε περὶ τῶν ἄλλων στρατηγῶν του· ἀνέφερε τὸν Γεράρδον καὶ τὸν Κλωσέλον, τὸν τελευταῖον, ὡς μόνον ἐξ οὗ ἔπρεπε νὰ ἐλπίζῃ ὁ γαλλικὸς στρατός· εἶπεν ὀλίγους λόγους, οὐχὶ ὅμως καὶ σκληροὺς, κατὰ τῶν ἐγκαταλειψάντων αὐτὸν ἀξιωματικῶν. — Διὰ τί, νὰ μὴ πράξωσιν, εἶπε, τοῦτο ἐλευθέρως; Βλέπω τὴν ἐπιθυμίαν των, τὴν σύγχυσίν των, ἐπιθυμῶ νὰ πράξωσιν ὅ,τι θέλουν· εἶπον εἰς αὐτοὺς ὅτι πρέπει νὰ ὑπηρετήσωσιν ἤδη τοὺς Βουρβόνους, ἀντὶ δὲ νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς παραιτήσεώς

μου, διαμαρτύρονται ἐνώπιόν μου περὶ τῆς πρὸς ἐμὲ πίστεώς των, καὶ ἔπειτα γράφουν εἰς Παρισίους περὶ τῆς συγκαταθέσεώς των εἰς τὴν νέαν μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, καὶ λαμβάνοντες ἄδειαν παρ' ἐμοῦ ἀπέρχονται εἰς Παρισίους. Μισῶ τὴν προσποίησιν· εἶναι πολὺ φυσικὸν νὰ προσπαθῶσιν οἱ ἀρχαῖοι στρατιωτικοὶ νὰ διατηρήσωσιν ὑπὸ τὴν νέαν κυβέρνησιν τὴν ἀξίαν τῶν εἰς τὴν Γαλλίαν ὑπηρεσιῶν των· ἀλλὰ διὰ τί νὰ κρύπτωνται; Οἱ ἄνθρωποι οὐδέποτε ἠμποροῦν νὰ γνωρίσωσι καθαρῶς ὅ,τι ὀφείλουν καὶ ὅ,τι τοῖς ὀφείλεται, ὥστε νὰ ὁμιλῶσι καὶ ἐνεργῶσι συνεπῶς. Ὁ ἀνδρεῖος μου Δρουότος διαφέρει, δὲν εἶναι εὐχαριστημένος, οὐχὶ περὶ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ περὶ τῆς Γαλλίας· δὲν μοὶ ἀποδεικνύει τοῦτο· μένει δὲ παρ' ἐμοὶ μᾶλλον σεβόμενος ἑαυτὸν ἢ δι' ἀγάπην μου... Δρουότε... Δρουότε, τοῦτο εἶναι ἀρετή!—

Ὁ Ναπολέων ὡμίλησε μετ' ὀλίγον περὶ τῶν ὑπουργῶν του· ἐδείκνυεν ὅτι εὐχαριστεῖτο ὅτι δὲν ἤλθον οἱ ὑπουργοί του νὰ τὸν ἀποχαιρετήσωσιν· ὡμίλησε περὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν Κλάρκου, ὃν οὐδέποτε ὑπελήπτετο· ἐπῄνεσε τὴν τιμιότητα, τὰς γνώσεις καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν Γωδίνου καὶ τοῦ κόμητος Μολλιένου· μετὰ ταῦτα ὡμίλησε περὶ τοῦ ναυάρχου Δεκρέσου· ἐφαίνετο δὲ ὅτι ὁ Ναπολέων ἐξετίμα αὐτὸν ἄλλως, εἰ καὶ δὲν ἠγάπα αὐτόν. — Εἶναι σκληρός, εἶπεν, ἄσπλαχνος εἰς τὰς ἐκφράσεις του, εὐχαριζεῖται νὰ μισῆται, ἀλλ' εἶναι εὐφυής· τὰ ναυτικὰ δυστυχήματα δὲν προῆλθον ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τῶν περιστάσεων· προητοίμασε δι' ὀλίγων μέσων λαμπρὸν ναυτικόν. Εἶχον, Κωλαιγκοῦρτε, ἑκατὸν δίκροτα! Ἡ Ἀγγλία, μ' ὅλον ὅτι περιέτρεχεν ὅλην τὴν θάλασσαν, δὲν ἐκοιμᾶτο. Αὕτη μοι ἐπροξένησε πολλὰ κακὰ ἀναμφιβόλως· ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ἔρριψα εἰς τὰ πλευρά της ἓν φαρμακερὸν βέλος· ἐγὼ ἤμην ὁ δημιουργὸς τοῦ χρέους τούτου, τὸ ὁποῖον θέλει ἐπιβαρύνει τὰς ἐπερχομένας γενεάς, καὶ θέλει ἐνοχλεῖ αὐτὴν αἰωνίως, ἂν δὲν τὴν καταθλίψῃ. — Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ναπολέων ὡμίλησε περὶ τοῦ Ταλλεϋράνδου, τοῦ Βασσάνου καὶ τοῦ Φουσσέ. — Ἀδίκως, εἶπε, κατηγοροῦν τὸν Βασσάνον· ἐν πάσει περιστάσει ἀπαιτεῖται ἓν θῦμα εἰς τὴν

κοινὴν γνώμην. Εἰς τοῦτον ἐπιφορτίζουν τὰς σπουδαιοτέρας μου ἀποφάσεις· σὺ ὅστις γνωρίζεις τὰ πάντα, σὺ δύνασαι νὰ κρίνῃς. Οὗτος εἶναι τίμιος ἀνὴρ, πεπαιδευμένος, ἐργατικὸς, ἀφωσιωμένος καὶ πιστότατος· δὲν ἔχει τὴν εὐφυΐαν τοῦ Ταλλεϋράνδου, ἀλλ' ἔχει πλειοτέραν ἀξίαν. Ὁ Ταλλεϋράνδος δὲν μοὶ ἐναντιώθη πλειότερον τοῦ Βασσάνου δι' ὅσας πράξεις μὲ κατηγοροῦν, μ' ὅλα ταῦτα εὐχῆς ἔργον εἶναι οἱ Βουρβόνοι νὰ κυβερνήσωσι κατὰ τὰς ἰδέας του. Ὁ Ταλλεϋράνδος θέλει εἶσθαι εἰς αὐτοὺς ὠφέλιμος σύμβουλος, ἀλλὰ δὲν θέλουν ὑποφέρει νὰ τὸν κρατήσωσι πλέον τῶν ἓξ μηνῶν, οὐδ' αὐτὸς νὰ μένῃ μετ' αὐτῶν πλέον τῶν ἓξ μηνῶν. Ὁ Φουσσὲς εἶναι ἄθλιος, πανταχοῦ ἐμβαίνει καὶ τὰ πάντα ταράττει· μὲ μισεῖ ἐνδομύχως, καθόσον καὶ μὲ φοβεῖται, διὰ τοῦτο θέλει νὰ μὲ ἴδῃ εἰς τὰ ἄκρα τοῦ Ὠκεανοῦ.—

Ἡ ὁμιλία αὕτη τοῦ Ναπολέοντος ἦτον ἀτελεύτητος· ὁ δὲ Κωλαιγκοῦρτος ἐθαύμαζε τὴν ἀμεροληψίαν καὶ τὴν ἀνεκτικότητα αὐτοῦ, ὅτε ἀνηγγέλθη ὅτι ὁ κόμης Ὀρλὼφ ἔφθασε, φέρων τὴν κύρωσιν τῆς 11 Ἀπριλίου γενομένης συνθήκης. Ὁ Ναπολέων, δυσαρεστηθεὶς ὅτι ἤθελε διακόψει τὴν ὁμιλίαν του διὰ νὰ ὑπογράψῃ τοιαύτην συνθήκην, ἐξηκολούθησε καὶ ἀφοῦ ὡμίλησε καὶ περὶ ἄλλων προσώπων, ἤρχισε νὰ ὁμιλῇ καὶ περὶ ἑαυτοῦ. — Ἀναμφιβόλως, εἶπε, μετὰ μεγίστης λύπης ὑποφέρω, ἀλλ' ὅλαι αἱ περικυκλοῦσαί με συμφοραὶ εἰς οὐδὲν λογίζονται ἀπέναντι μιᾶς, ἥτις ὑπερβαίνει ὅλας! αὕτη δὲ εἶναι νὰ παραιτήσω τὸ στάδιόν μου, ὑπογράφων συνθήκην δι' ἧς δὲν ἠδυνήθην νὰ διατηρήσω ἓν ἐθνικὸν, οὐδὲ ἓν ἠθικὸν συμφέρον εἰς τὴν Γαλλίαν, ὡς τὴν διατήρησιν τῶν χρημάτων μας καὶ τὴν διατήρησιν τοῦ παρασήμου τῆς Τιμῆς! ἀλλὰ νὰ ὑπογράψω συνθήκην δι' ἧς μοὶ δίδωνται χρήματα!.. Ἀ! Κωλαιγκοῦρτε, ἐὰν ἐναὐτῇ τῇ συνθήκῃ δὲν συμπεριελαμβάνετο ὁ υἱός μου, ἡ σύζυγός μου, αἱ ἀδελφαί μου, οἱ ἀδελφοί μου, ἡ Ἰωσηφίνα, ὁ Εὐγένιος, ἡ Ὀρτενσία, ἤθελον σχίσει τὴν συνθήκην αὐτὴν εἰς χίλια κομμάτια!.... Ἀ! ἐὰν οἱ στρατηγοί μου, οἱ ὁποῖοι εἶναι τοσοῦτον γενναῖοι καὶ τοσοῦτον καρτερικοὶ, εἶχον ἐμμείνει εἰσέτι δύο ὥρας, ἤθελον ἀλλάξει τὸ πεπρωμένον..... Ἐὰν δὲ καὶ αὐτὴ ἡ ἀθλία Γερουσία, ἥτις, ἐμοῦ πα-

ραιτηθέντος, οὐδεμίαν ἐξουσίαν εἶχε νὰ διαπραγματευθῇ, ὡς μὴ οὖσα ὁ ἀντικαταστάτης μου· ἐὰν ὅμως αὕτη, ἄφινεν εἰς ἐμὲ νὰ διαπραγματευθῶ περὶ τῆς Γαλλίας, ὅσ ις ἔχων τοσαύτας δυνάμεις, καὶ ἐνσπείρω τοσοῦτον φόβον εἰς τοὺς ἐχθρούς μας, ἐδυνάμην νὰ λάβω ἄλλας ὠφελείας ἐξ αὐτῆς τῆς ἥττης μας, καὶ νὰ ὠφελήσω τὴν Γαλλίαν, εἶτα δὲ νὰ ἀφανισθῶ ἐκ τῆς λήθης .... Ἀλλὰ νὰ ἐγκαταλείψω τὴν Γαλλίαν τοσοῦτον μικρὰν, ἀφοῦ τὴν ἔλαβον τοσοῦτον μεγάλην, ὁποία λύπη εἰς ἐμέ! —

Ὁ Ναπολέων, κατεβαρυμένος ἐκ τῶν σκέψεων τούτων, ὑπὸ τὰ ἀλλότρια σφάλματα ἐδείκνυε τὰ ἰδικά του· διότι, ἂν πραγματικῶς οἱ στρατηγοί του δὲν ἠκολούθησαν αὐτὸν ἐσχάτως, πταίει αὐτὸς οὗτος, ὅστις ἀπηύδησεν αὐτούς· ἐὰν δὲ ἡ Γερουσία ἀπεσκίρτησεν, αὕτη ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἀφαιρέσῃ ἐκ τῆς τρομερᾶς χειρός του τὴν ἐξουσίαν, ἥτις περιῆλθεν εἰς δεινὴν κρίσιν. Ὅλας τὰς ἀληθείας ταύτας ἠσθάνετο ὁ Ναπολέων, εἰ καὶ δὲν τὰς ὡμολόγει, καὶ ἐτιμωρεῖτο κατακρίνων ἑαυτὸν, διότι ἡ θεία Πρόνοια τιμωρεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ἀφίνουσα αὐτοὺς νὰ γνωρίσωσι τὰ ἑαυτῶν ἁμαρτήματα. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ναπολέων εἶπεν· « Ἀλλ' ἡ ἐξουθένησις αὕτη δὲν εἶναι ἡ τελευταία! Θέλω διέλθει τὰς μεσημβρινὰς ἐπαρχίας, ἔνθα τὰ πάθη εἶναι τοσοῦτον ἐξημμένα· οἱ Βουρβόνοι ἂς μὲ δολοφονήσωσι, συγχωρῶ τοῦτο εἰς αὐτούς· ἀλλὰ θέλω ἐκτεθῇ εἰς τὰς ὕβρεις τοῦ ἀθλίου ὄχλου τῶν ἐπαρχιῶν τούτων. Τὸ νὰ ἀποθάνω ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης εἶναι μηδὲν, ἀλλ' εἰς τὸν βόρβορον, καὶ ὑπὸ τοιούτων χειρῶν! ... »

Ὁ Ναπολέων ἐφαίνετο ὅτι προέβλεπε μετὰ φρίκης, οὐχὶ τὸν θάνατον, ὃν κατεφρόνει, ἀλλὰ τὰ αἰσχρὰ βασανιστήρια .... Παρατηρῶν τέλος πάντων ὅτι ἡ ὁμιλία του αὕτη ὑπῆρξε διεξοδικὴ, καὶ ὅτι ἐπὶ πολὺ ἐκράτησε τὸν Κωλαιγκοῦτον, ἀπέστειλεν αὐτὸν νὰ ἀναπαυθῇ· εὐχαριστήσας δὲ καὶ ἀποχαιρετήσας αὐτὸν ἐκ νέου διὰ τὴν φιλίαν του, εἶπεν ὅτι θέλει τὸν ἀνακαλέσει, ἅμα λαβὼν ἀνάγκην αὐτοῦ. Ἀλλ' αἱ τελευταῖαι λέξεις καὶ ὁ τελευταῖος χαιρετισμὸς τοῦ Ναπολέοντος ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε ἐξέπληξαν τὸν Κωλαιγκοῦρτον, ἀγνοοῦντα ὅτι ὁ χαι-

ρετισμὸς οὗτος τοῦ Ναπολέοντος ἦτο, κατ' αὐτὸν, ὁ τελευταῖος· διότι ὁ μέγας καὶ δυστυχὴς οὗτος ἀνὴρ εἶχε συλλάβει τὴν ἀποτρόπαιον ἰδέαν τῆς αὐτοχειριάσεως, ἥτις ἀναμφιβόλως δὲν ἥρμοζεν εἰς τοιοῦτον ἔκτακτον ἄνδρα, καθότι οἱ λίαν δραςήριοι ἄνδρες σπανίως ἀποστρέφονται τὴν ζωὴν, ἐπειδὴ οὗτοι τοιαύτην μεγάλην χρῆσιν ποιοῦν αὐτῆς, ὥστε δὲν τὴν βαρύνονται. Ὁ Ναπολέων λοιπὸν, ὅστις ἦτον ὁ δραστηριώτερος τῶν ἀνθρώπων, οὐδόλως διενοεῖτο αὐτοκτονίαν, μάλιστα ἐθεώρει τὴν πρᾶξιν ταύτην ὡς ἀπερισκεψίαν καὶ αὐταπάρνησιν τῶν μεταβολῶν τοῦ μέλλοντος, αἱ ὁποῖαι, ὡς ἔλεγεν, ἄπειραι οὖσαι, πολλάκις παρουσιάζονται αἰφνιδίως εἰς τοὺς δυναμένους νὰ ὑποςῶσι τὸ βάρος τῶν ἀπαισίων ἡμερῶν. Καὶ ὅμως ἐν πάσῃ δυςυχίᾳ, ἣν ὑποφέρει τις μετὰ πολλῆς γενναιοψυχίας, ὑπάρχουν στιγμαὶ, καθ' ἃς μεταβάλλεται ὁ ἄνθρωπος, καὶ καθ' ἃς ὁ νοῦς καὶ ὁ χαρακτὴρ κύπτουν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν δυςυχημάτων. Διὸ ὁ Ναπολέων, εὑρεθεὶς κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν εἰς τοιαύτας στιγμὰς ἀδυναμίας, ὑπογραφείσης μάλιστα τῆς περὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ συνθήκης παρὰ τῶν συμμάχων ἡγεμόνων, δι' ἧς ἠσφαλίζετο ἡ τύχη τοῦ υἱοῦ του, τῆς συζύγου του καὶ τῶν πλησιεστέρων συγγενῶν του, ἐνόμισεν ὅτι ἐξεπλήρωσε καὶ τὰ τελευταῖα καθήκοντά του, πρὸς δὲ ὅτι ὁ θάνατός του εἰς μὲν τοὺς τιμίως ὑπηρετήσαντας αὐτὸν ἤθελεν ἀφήσει ἀνεξάλειπτον μνήμην, τοὺς δὲ ἄλλους ἀπαλλάξει τοῦ φόβου, καὶ ἐπομένως τοῦ κατ' αὐτοῦ μίσους των. Ἔκτοτε φρονῶν ὅτι τὸ στάδιόν του ἐπεραιώθη, μὴ χωρῶν δὲ εἰς μίαν μικρὰν νῆσον τῆς Μεσογείου, ἔνθα μένων ἀργὸς ἤθελεν ἀναπνέει τὸν θερμὸν ἀέρα τῆς Ἰταλίας, καὶ μὴ στηριζόμενος εἰς τὰς συμπαθείας τῆς οἰκογενείας του, πρὸς τούτοις προβλέπων ὅτι δὲν ἤθελον τῷ ἐπιτρέψει νὰ βλέπῃ οὔτε τὴν σύζυγον, οὔτε τὸν υἱόν του, θεωρῶν οὕτως ἑαυτὸν τεταπεινωμένον, ὡς ὑπογράψαντα συνθήκην ὅλως προσωπικὴν ἢ ἐν ἄλλαις λέξεσι χρηματικὴν, βεβαρυμένος νὰ ἀκούῃ καθ' ἑκάστην τὰς δημοσίας ἀρὰς καὶ προβλέπων μετὰ φρίκης τὸ πρὸς τὴν Ἔλβαν ταξείδιόν του, καθ' ὃ ἤθελεν ἐκτεθῆ εἰς τὰς ὕβρεις τοῦ αἰσχροτέρου ὄχλου, ἀπεστράφη ἐν ἀκαρεὶ τὸ ζῆν καὶ ἀπεφάσισε νὰ αὐτοχειριασθῇ διά τινος δηλητηρίου φαρμάκου, ὅπερ πρὸ πολλοῦ

ἐφύλαττε διὰ τελευταίαν περίστασιν ὡς ἐκ τοῦ ἑπομένου περιστατικοῦ ἐν τῇ κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἐκστρατείᾳ. Τῇ ἐπιούσῃ τῆς ἐν Μαλοϊαροσλάβετς μάχης (α), καθ' ἣν ἐκινδύνευσεν ὁ Ναπολέων νὰ συλληφθῇ παρὰ τῶν Κοζάκων, φοβηθεὶς ἔκτοτε μήπως αἰχμαλωτισθῇ, ἐζήτησε παρὰ του ἰατροῦ του Ἰβάνου ἰσχυρὰν δόσιν ὀπίου, δι' οὗ νὰ δηλητηριασθῇ, ἐὰν ἠχμαλωτίζετο, ἵνα μὴ χρησιμεύσῃ ὡς θρίαμβος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας. Ὁ ἰατρὸς, ἐννοῶν τὸν σκοπὸν τοῦ δηλητηρίου, κατεσκεύασε καὶ ἔθηκεν αὐτὸ εἰς πουγγίον, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε ὁ Ναπολέων ἐφόρει πάντοτε· ἐπανερχόμενος δὲ εἰς Γαλλίαν, δὲν ἠθέλησε νὰ τὸ ἐξαφανίσῃ, ἀλλ' ἔθηκεν αὐτὸ εἰς τὸ σμηματοφορεῖόν του, ἐν ᾧ διέμενεν εἰσέτι.

Καταβληθεὶς ὅθεν ὁ Ναπολέων ἐκ τῶν σκέψεων τῆς παρελθούσης ἡμέρας καὶ θεωρῶν τὴν τύχην τῶν οἰκείων του ἐξησφαλισμένην καὶ μὴ διακινδυνεύουσαν ἐκ τοῦ θανάτου του, ἀπεφάσισε κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα τῆς 11 Ἀπριλίου ἵνα ἀποθάνῃ, δίδων πέρας εἰς τοὺς κόπους τῆς ζωῆς του, οὓς δὲν ἐδύνατο πλέον νὰ ὑποφέρῃ, ἀφοῦ τοσοῦτον ἐδίωξεν αὐτούς· λαβὼν δ' ἐκ τοῦ σμηματοφορείου του τὸ τρομερὸν ἐκεῖνο δηλητήριον, καὶ ἀναλύσας εἰς ὀλίγον ὕδωρ, κατέπιεν αὐτό· εἶτα δὲ ἐξηπλώθη ἐπὶ τῆς κλίνης του, ἔνθα ἐνόμιζεν ὅτι ἤθελε διὰ παντὸς ἀναπαυθῇ.

Διατεθεὶς λοιπὸν νὰ περιμένῃ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ δηλητηρίου, ἠθέλησε καὶ τελευταῖον νὰ ἀποχαιρετήσῃ τὸν Κωλαιγκοῦρτον, καὶ μάλιστα ἵνα δώσῃ τὰς τελευταίας του παραγγελίας, ἀφορώσας τὴν σύζυγον καὶ τὸν υἱόν του. Προσέκαλε δὲ αὐτὸν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ μετὰ τὸ μεσονύκτιον, καὶ ζητῶν συγγνώμην ὅτι τὸν ἠνώχλησεν ἐν τῷ ὕπνῳ του, εἶπεν αὐτῷ ὅτι πρὸς ταῖς ἄλλαις παραγγελίαις, ἃς ἔδωκεν αὐτῷ, ἠθέλησε νὰ προσθέσῃ καί τινας ἔτι. Τὸ πρόσωπον ὅμως τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὸ ἀμυδρὸν φῶς τοῦ κοιτῶνος του ἐφαίνετο σχεδὸν ἠφανισμένον, ἡ δὲ φωνή του ἦτον ἀδύνατος καὶ διακεκομμένη. Ἀποσιωπῶν δὲ περὶ τῆς δηλητηριάσεώς του, ἔλαβεν ἐκ τοῦ προσκεφαλαίου του ἐπιστολὴν καὶ χαρτοφυλάκιον, καὶ δεικνύων αὐτὰ εἰς τὸν Κωλαιγ-

(α) Ἴδε τόμον Ε' σελ. 181 – 184.

κοῦρτον εἶπε· « Τὸ χαρτοφυλάκιον τοῦτο καὶ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι προωρισμένα διὰ τὴν σύζυγον καὶ τὸν υἱόν μου, καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ ἐγχειρίσῃς ταῦτα εἰς ἐκείνην ἰδίαις χερσίν. Ἡ σύζυγος καὶ ὁ υἱός μου ἔχουσι μεγίστην ἀνάγκην τῶν συνετῶν καὶ εἰλικρινῶν συμβουλῶν σου, διότι ἡ κατάσασίς των θέλει μεταβληθῇ, διὸ σὲ παρακαλῶ καὶ αὖθις νὰ μὴ τοὺς ἐγκαταλείψῃς. Τὸ σμηματοφορεῖον τοῦτο (δεικνύων αὐτῷ τὸ σμηματοφορεῖον τοῦ ταξειδίου του) θέλει ἐγχειρισθῇ εἰς τὸν Εὐγένειον. Εἰπὲ εἰς τὴν Ἰωσηφίναν ὅτι πρὸ τοῦ θανάτου μου ἐφρόντισα περὶ αὐτῆς. Λάβε τὸ δακτυλίδιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον νὰ φέρῃς πρὸς ἐνθύμησίν μου· σὺ εἶσαι τίμιος ἀνὴρ, ὡς θελήσας πάντοτε νά μοι εἴπῃς τὴν ἀλήθειαν... Ἂς ἐναγκαλισθῶμεν.—Ἐκ τῶν τελευταίων λέξεων τοῦ Ναπολέοντος μὴ ἀμφιβάλλων ὁ Κωλαιγκοῦρος περὶ τῆς θλιβερᾶς ἀποφάσεως αὐτοῦ, εἰ καὶ δὲν συνεκινεῖτο οὕτος τοσοῦτον εὐκόλως, ἔδραξε τὰς χεῖρας τοῦ Ναπολέοντος, κατεφίλει καὶ κατέβρεχεν αὐτὰς μετὰ δακρύων. Ἰδὼν δὲ παρὰ τῷ Ναπολέοντι ποτήριον ἔχον ὀλίγον ἐκ τοῦ δηλητηρίου, ἠρώτησεν αὐτὸν ἂν ἔπιε τοιοῦτόν τι. Οὗτος δὲ τῷ εἶπε νὰ παύσῃ τοῦ νὰ τὸν ἐξετάζῃ καὶ νὰ μένῃ παρ' αὐτῷ μέχρις οὗ ἐκπνεύσῃ. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος ἠθέλησε νὰ ἐξέλθῃ καὶ νὰ ἐπικαλεσθῇ βοήθειαν τοῦ Ναπολέοντος. Οὗτος ὅμως ἐν πρώτοις διὰ παρακλήσεων, ἔπειτα δὲ ἐπιτακτικῶς εἶπεν αὐτῷ νὰ ἡσυχάσῃ, καὶ νὰ σιωπήσῃ ὅπως εἰς οὐδένα γνωσθῇ τοῦτο.

Ὁ Κωλαιγκοῦρτος, μένων ἔκπληκτος παρὰ τὴν κλίνην τοῦ Ναπολέοντος, ἔβλεπεν αὐτὸν ὑποφέροντα ἀγογγύστως ἐπὶ πολὺ ἐξ ὑπερβολικῶν πόνων καὶ ἐπὶ τέλους ἔχοντα ναυτιασμοὺς, τοὺς ὁποίους ἐπροσπάθει νὰ ἐμποδίσῃ, μήπως ἐμέσῃ τὸ δηλητήριον· ἀλλ' ἐπὶ τέλους καταβληθεὶς ὑπὸ τῆς φύσεως, ἐξέμεσεν εἴς τι ἀργυροῦν ἀγγεῖον, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Κωλαιγκούρτου, ὅστις λαβὼν εὐκαιρίαν ἐκ τῆς ἀγωνίας αὐτοῦ ἐξῆλθε τοῦ θαλάμου καὶ ἐζήτησε βοήθειαν. Εὐθὺς ὁ ἰατρὸς Ἰβάνος ἔδραμε παρὰ τῷ Ναπολέοντι, ὅστις εἶπεν αὐτῷ νὰ παρασκευάσῃ καὶ ἑτέραν δόσιν ὀπίου, διότι ἡ πρώτη, ἣν ἔλαβεν, ἴσως δὲν ἤθελεν ἔχει θανατοφόρον ἀποτέλεσμα. Ὁ ἰατρὸς, ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τῇ παραγγελίᾳ ταύτῃ, μεταμεληθεὶς μάλιστα ὅτι ἔπραξε τοῦτο ἐν Ῥωσσίᾳ, ἐξῆλθε πά-

ραυτα τοῦ θαλάμου καὶ δὲν ἐπανῆλθε· μετ' ὀλίγον ἦλθεν ὁ Βερτράνδος καὶ ὁ Βασσάνος. Ὁ Ναπολέων παρήγγειλεν εἰς αὐτοὺς νὰ διατηρήσωσι μεγίστην ἐχεμύθειαν εἰς τὸ ἐπισόδειον τοῦτο τοῦ βίου του, πεπεισμένος εἰσέτι ὅτι ἤθελεν ἀποθάνει, ὡς καὶ οὗτοι ἐνόμιζον ὅτι ἐντὸς ὀλίγου ἤθελεν ἐκπνεύσει, διότι ἔκτοτε κατεβλήθεις ἔπεσεν εἰς λήθαργον διαρκέσαντα ἐπὶ πολλὰς ὥρας.

Οἱ πιστοὶ οὗτοι λειτουργοί του ἵσταντο παρὰ τὴν κλίνην του σιωπηλοὶ καὶ κατατεθλιμμένοι, περιμένοντες αὐτὸν νὰ ἐκπνεύσῃ· ὁ δὲ Ναπολέων ἐνίοτε συνήρχετο ἐκ τῶν ὑπερβολικῶν πόνων τοῦ στομάχου, ἤνοιγε τοὺς ὀφθαλμούς του καὶ ἔλεγεν· « Ὢ πόσον δύσκολον εἶναι νὰ ἀποθάνῃ τις ἐπὶ τῆς κλίνης, ἐνῷ τοσοῦτον εὐκόλως ἀποθνήσκει ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης. Ὦ! διὰ τί νὰ μὴ ἀποθάνω ἐν τῇ ἐν Ἀρσὶ μάχῃ; »

Διελθούσης τῆς νυκτὸς ἐκείνης ἄνευ ἄλλου τινὸς περιστατικοῦ, καὶ συνελθόντος ὀλίγον τοῦ Ναπολέοντος, ἐπείσθησαν οἱ παρ' αὐτῷ ὅτι οὐδεὶς κίνδυνος θανάτου ὑπῆρχε. Μετ' ὀλίγον ἀνηγγέλθη ὅτι ὁ Μαγδονάλδος, ἐπειδὴ ἔμελλε νὰ ἀναχωρήσῃ, ἐπεθύμει νὰ παρουσιασθῇ πρὸς τὸν Ναπολέοντα.—Δέχομαι τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ἄνδρα, εἶπεν ὁ Ναπολέων, ἀλλ' ἂς περιμένῃ ὀλίγον· δὲν θέλω νὰ μὲ ἴδῃ εἰς τοιαύτην κατάστασιν.—Μετ' ὀλίγον ἀνηγγέλθη καὶ ἡ ἄφιξις τοῦ κόμητος Ὀρλόφου, ὅστις ἔφερε τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης. Ἦτο δὲ μεσημβρία, καθ' ἣν ὥραν ὁ ἀδελφὸς τοῦ ΙΗ' Λουδοβίκου, κόμης Ἀρτοᾶς, εἰσήρχετο εἰς Παρισίους, καὶ καθ' ἣν πολλοὶ τῶν διαμενόντων ἐν Φονταινεβλὼ ἔσπευδον νὰ ὑπάγωσιν εἰς Παρισίους ἵνα προσφέρωσι τὰς ὑποκλίσεις των εἰς αὐτόν. Ὁ δὲ Ναπολέων περιέμενε νὰ ἀναλάβῃ ὀλίγον, καὶ ἔπειτα νὰ δεχθῇ τοὺς προσελθόντας νὰ παρουσιασθῶσιν εἰς αὐτόν.

Μετά τινα ὥραν ὁ Κωλαιγκοῦρτος καὶ ὁ Βερτράνδος ἔλαβον τὸν Ναπολέοντα εἰς τὰς χεῖρας των καὶ ἔφερον αὐτὸν πλησίον ἑνὸς ἀνοικτοῦ παραθύρου τοῦ θαλάμου, ἐξ οὗ ἀναπνεύσας οὗτος καθαρὸν ἀέρα, συνῆλθεν ὀλίγον.— Ἡ εἱμαρμένη τὸ ἀπεφάσισεν, εἶπεν εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον, πρέπει νὰ ζήσω καὶ νὰ περιμένω τί θέλει παρ' ἐμοῦ ἡ θεία Πρόνοια.—Μετ' ὀλίγον ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν στρατάρχην Μαγδονάλδον. Εὐθὺς οὗτος εἰσῆλθεν, ἀγνοῶν

περὶ τῶν διατρεξάντων, διότι, ὡς ἐρρέθη, μόνον οἱ μνημονευθέντες πιστοί του ἐγνώριζον τοῦτο. Βλέπων δὲ τὸν Ναπολέοντα καταβεβλημένον καὶ ἐξηπλωμένον ἐπί τινος ἀνακλιντηρίου, ἐξέφρασε πρὸς αὐτὸν τὴν περὶ τούτου λύπην του. Ὁ δὲ Ναπολέων εἶπεν ὅτι ἔπασχε τὴν συνήθη ἀσθένειαν τοῦ στομάχου του. — Σὺ εἶσαι, εἶπεν αὐτῷ, ἀγαθὸς ἀνὴρ, τὴν δὲ πρὸς ἐμὲ γενναίαν διαγωγήν σου ἐξετίμησα· δὲν δύναμαι ἄλλως νὰ σὲ εὐχαριστήσω εἰμὴ διὰ λόγων, διότι ἤδη οὔτε τιμὰς δύναμαι νὰ ἀπονέμω, οὔτε χρήματα ἔχω νὰ διαθέτω· προσέτι τὰ τοιαῦτα οὐδὲ εἶναι ἀντάξιά σου, ἀλλὰ δύναμαι νὰ σὲ προσφέρω ἓν δεῖγμα, ἐξ οὗ ἐλπίζω, νὰ εὐχαριστηθῇς. — Ἐζήτησε καὶ τῷ ἔδωκαν ἓν ξίφος κείμενον παρὰ τὸ προσκεφάλαιόν του, τὸ ὁποῖον δίδων πρὸς τὸν στρατάρχην Μαγδονάλδον εἶπεν αὐτῷ· « Ἰδοὺ τὸ ξίφος τοῦ Μουρὰτ-βέη, τὸ ὁποῖον εἶναι ἓν τῶν θριάμβων τῆς ἐν Ἀβουκὶρ μάχης, καὶ τὸ ὁποῖον πολλάκις ἔφερον· νὰ τὸ διατηρῇς πρὸς ἐνθύμησιν τῶν τελευταίων μας σχέσεων, καὶ νὰ τὸ διαθέσῃς εἰς τὰ τέκνα σου. » Ὁ Μαγδονάλδος λαβὼν τὸ ξίφος τοῦτο μετὰ πλείστης ὅσης εὐχαριστήσεως κατησπάσθη τὸν Ναπολέοντα μετὰ πολλῆς ψυχικῆς συγκινήσεως. Οὕτω δὲ ἀπεχωρίσθησαν διὰ παντὸς, μ' ὅλον ὅτι ἀμφοτέρων τὸ στάδιον τοῦ βίου δὲν εἶχε περαιωθῇ εἰσέτι. Ὁ Μαγδονάλδος εὐθὺς ἀνεχώρησεν εἰς Παρισίους, ὡσαύτως καὶ ὁ Βερθιέρος ἀνεχώρησεν, ὑποσχόμενος νὰ ἐπανέλθῃ, ἀλλὰ μὲ τρόπον ἀμφίβολον. Ὁ δὲ Ναπολέων μὲ λύπην του εἶδεν ἀναχωροῦντα τὸν Βερθιέρον, ὅστις δὲν ἤθελεν ἐπανέλθει.

Μετ' ὀλίγον ὁ Ναπολέων ἔλαβεν ἐπιστολὴν ἐκ τῆς συζύγου του, δι' ἧς αὕτη ἐξέφραζε τὰ πρὸς αὐτὸν τρυφερώτατα αἰσθήματά της, ἀνήγγελλε τὴν καλὴν ὑγείαν τοῦ τέκνου των, καὶ τὸν ἐβεβαίωνεν ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θέλει ἔλθει πρὸς συνέντευξιν αὐτοῦ. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη προὐξένησε τοιαύτην καλὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὥστε σχεδὸν ἀνέζησεν αὐτόν. — Ἡ θεία Πρόνοια, εἶπεν εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον, ἠθέλησε νὰ ζήσω· τίς δύναται νὰ προΐδῃ τὸ μέλλον! ἀφ' ἑτέρου ἡ σύζυγός μου, ὁ υἱός μου μοὶ ἀρκοῦν· θέλω τοὺς εἰδεῖ, καὶ ἐλπίζω ὅτι θέλω τοὺς βλέπει συνεχῶς·

ὅταν δὲ πεισθῶσιν ὅτι δὲν θέλω σκέπτεσθαι νὰ ἐξέλθω ἐκ τῆς νήσου μου, θέλουν βεβαίως μοι ἐπιτρέψει νὰ τοὺς ἔχω παρ' ἐμοὶ, ἴσως δὲ νὰ μεταβαίνω καὶ πρὸς ἐπίσκεψιν αὐτῶν, καὶ μετὰ ταῦτα θέλω γράψει τὴν ἱστορίαν τῶν πράξεών μας. . . Κωλαιγκοῦρτε, ἐξηκολούθησε λέγων, ἀπεθανάτισα τὰ ὀνόματά μας! . . . Εἶτα δὲ εἶπε, ὑπάρχει εἰσέτι ἀφορμὴ νὰ ζήσῃ τις! —

Ἔκτοτε ἐνησχολήθη περὶ τῆς ἐν τῇ Ἔλβᾳ διαμονῆς του· ὁμιλῶν δὲ διὰ τῆς ἐξημμένης φαντασίας του πολλὰ περὶ τούτου, εἶπεν εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν σύζυγόν του καὶ νὰ τὴν παρακινήσῃ νὰ προσέλθῃ πρὸς τὸν πατέρα της καὶ νὰ τοῦ ζητήσῃ τὴν Τοσκάνην, ἔπειτα δὲ νὰ ἔλθῃ πρὸς ἀντάμωσίν του πρὸς τὴν ὁδὸν Βουρβονναίς· ἀλλ' ἐπανειλημμένως παρήγγειλεν εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον νὰ μὴ τὴν παρακινήσῃ νὰ ἔλθῃ τόσον ταχέως πρὸς ἀντάμωσίν του, ἀλλὰ νὰ τὴν ἀφήσῃ εἰς τὴν διάθεσίν της. Ἐπανέλαβε δὲ πολλάκις· « Ἐγὼ γνωρίζω τὰς γυναῖκας, καὶ ἰδίως τὴν ἰδικήν μου! ἀντὶ τῆς γαλλικῆς αὐλῆς, οἵα ὑπῆρχεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μου, ἐν ᾗ αὕτη ἔζη, τὸ νὰ τὴν φέρω εἰς φυλακὴν, θέλω θέσει αὐτὴν εἰς μεγίστην δοκιμασίαν! Ἐὰν ἔλθῃ παρ' ἐμοὶ κατηφὴς καὶ ἐνοχλητικὴ, θέλω καταλυπηθῆ, προτιμῶν μᾶλλον τὸν μονήρη βίον παρὰ τὸν λυπηρὸν καὶ τὰς ἐνοχλήσεις. Ἐὰν δ' ἔλθῃ ἕνεκα τῶν πρὸς ἐμὲ αἰσθημάτων της, θέλω τὴν ὑποδεχθῆ μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας· ἐὰν τοὐναντίον, ἂς μένῃ εἰς Πάρμαν ἢ Φλωρεντίαν, ἐκεῖ τέλος πάντων, ὅπου ἤθελεν ἡγεμονεύει· δὲν θέλω ζητήσει ἄλλο παρ' αὐτῆς εἰμὴ τὸν υἱόν μου.—Μετὰ ταῦτα ἐνησχολήθη περὶ τοῦ ταξειδίου του εἰς Ἔλβαν· συνεφωνήθη νὰ συνοδευθῇ παρὰ τῶν ἀπεσταλμένων τῶν συμμάχων Δυνάμεων, μάλιστα δὲ ἐπεστηρίζετο εἰς τὸν τῆς Ἀγγλίας. — Οἱ Ἄγγλοι, εἶπεν, εἶναι λαὸς ἐλεύθερος, καὶ σέβεται ἑαυτόν.— Δώσας δὲ ὅλας τὰς ἀναγκαίας παραγγελίας πρὸς τὸν Κωλαιγκοῦρτον, ἐξαπέστειλεν αὐτὸν πρὸς τὴν σύζυγόν του καὶ τοὺς ἡγεμόνας τῶν συμμάχων Δυνάμεων.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁ κόμης Λαρτοᾶς, διαβαίνων ἐκ τῶν κατεστραμμένων ἐπαρχιῶν, ἤρχετο εἰς Παρισίους. Καθ' ὁδὸν ἐλθὼν ὁ πιστὸς τῶν Βουρβόνων Βιτρόλης ἀνήγγειλεν εἰς αὐτὸν ὅτι

ἡ Γερουσία συνέταξε σύνταγμα, παραδεχθεῖσα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸ τρίχρωον ἐθνόσημον· ἐψήφισε δὲ ὅτι οὗτος μὲν, καθὸ ἀδελφὸς καὶ ἀντιπρόσωπος τοῦ μέλλοντος βασιλέως τῆς Γαλλίας, πρέπει νὰ ὑποσχεθῇ, πρὶν ἡ λάβῃ τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως, ὅτι ὁ βασιλεὺς, ἀδελφὸς αὐτοῦ, θέλει ὁρκισθῇ ἐπὶ τοῦ συντάγματος, πρὶν ἡ ἀναβῇ εἰς τὸν γαλλικὸν θρόνον, καὶ ὅτι θέλει διατηρήσει αὐτό. Ὁ Βιτρόλης ταῦτα λέγων πρὸς τὸν πρίγκηπα τοῦτον, κατηγόρει τὸν Ταλλεϋράνδον περὶ τῆς ἀστασίας του καὶ τῆς κουφότητός του, λέγων ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραβιασθῇ ὁ βασιλεὺς διὰ τοιούτων ὑποσχέσεων, καὶ μάλιστα περὶ τοῦ τριχρώου ἐθνοσήμου, τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ γένῃ παραδεκτόν. Ὁ πρίγκηψ οὗτος, μετὰ πολλῶν ἐτῶν ἐξορίαν ἐπανερχόμενος εἰς τὴν πατρίδα του, καὶ μάλιστα διὰ τῆς ἀνακτήσεως τοῦ πατρογονικοῦ του θρόνου, οὐδεμίαν προσοχὴν δώσας εἰς τὰ λεχθέντα, εἶπεν αὐτῷ ὅτι ἐν Παρισίοις θέλουν συζητηθῇ ταῦτα πάντα· φθάσας λοιπὸν ἔξω τῶν Παρισίων τῇ 11 Ἀπριλίου, τῇ 12 ἀνήγγειλεν ὅτι θέλει εἰσέλθει εἰς τὴν πόλιν ταύτην.

Τῇ ἐπιούσῃ ὅλοι οἱ ἐν Παρισίοις στρατάρχαι, οἱ ἄλλοτε πιστοὶ καὶ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Ναπολέοντα, ἔφιπποι ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν στρατάρχην Νέϋ, ἐξῆλθον τῆς πόλεως πρὸς προϋπάντησιν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ΙΕ΄ Λουδοβίκου Ἀρτοᾶς· ἅμα δὲ πλησιασάντων πρὸς αὐτὸν, οὗτος ἔδραμε πάραυτα πρὸς αὐτοὺς, ἔδραξε προθύμως τὰς χεῖρας αὐτῶν καὶ τοὺς εὐχαρίστησε διὰ τὴν ὑποδοχὴν ταύτην, ἀποτεινόμενος μάλιστα πρὸς τὸν στρατάρχην Νέϋ, ὡμίλησε περὶ τῆς ἀνδρίας καὶ τῶν ἐκδουλεύσεων αὐτῶν εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ ὅτι ὁ ἀδελφός του Λουδοβῖκος θέλει ἀναγνωρίσει ὅλα τὰ δικαιώματα αὐτῶν ἀνέπαφα. Οὕτω δὲ προεχώρουν ἅπαντες εἰς τὴν πόλιν, εἰς τὰς πύλας τῆς ὁποίας ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις περιμένουσα ὑπεδέχθη τὸν ἀδελφὸν τοῦ μέλλοντος βασιλέως· ἐκεῖθεν δὲ διὰ ζητωκραυγῶν συνώδευσαν αὐτὸν μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Κεραμεικοῦ.

Ἐγκαταστάθέντος τοῦ ἀντιβασιλέως τῶν Βουρβόνων εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Γαλλίας, ὑπελείπετο ἡ ἐξ αὐτῆς ἀναχώρησις τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος, συμφωνήσας περὶ τούτου μετὰ

τῶν συμμάχων Ῥωσσίας, Πρωσσίας, Αὐστρίας καὶ Ἀγγλίας, ἐκανόνισε μετ' αὐτῶν τὰ τῆς ὁδοιπορίας, πρὸς δὲ καὶ τὴν συνοδίαν αὐτοῦ συγκειμένην ἐξ ἑνὸς ἀντιπροσώπου ἐξ ἑκάστης τῶν Δυνάμεων τούτων. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας Ἀλέξανδρος, διώρισε τὸν στρατηγὸν Σουβάλωφ, ὡς ἀπεσταλμένον αὐτοῦ· προσκαλέσας δ' ἐνώπιόν του αὐτὸν, παρουσίᾳ καὶ τοῦ Κωλαιγκούρτου, εἶπεν· « Ἡ κεφαλή σου εἶναι ὑπεύθυνος διὰ τὴν τοῦ Ναπολέοντος, διότι κινδυνεύει ἡ τιμή μας· εἶναι δὲ πρώτιστον καθῆκόν μας νὰ σεβασθῶμεν αὐτὸν καὶ νὰ τὸν ὁδηγήσωμεν ἀβλαβῆ μέχρι τῆς νήσου Ἔλβας. » Ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἔπεμψε καὶ ἕνα τῶν ἀξιωματικῶν του εἰς τὴν Μαρίαν Λουΐζαν, ἵνα εἴπῃ εἰς αὐτὴν νὰ μὴ τρομάζῃ ἐκ τῶν Κοζάκων, οὐδὲ ἐκ τῶν φωνασκιῶν τῶν Βουρβονιστῶν.

Ἡ δὲ Μαρία Λουΐζα, σύζυγος τοῦ Ναπολέοντος, ἀναχωροῦσα ἐκ Παρισίων, ὡς προερρέθη, ἐπορεύετο μετὰ τῶν ἀνδραδέλφων αὐτῆς· καθ' ὁδὸν δὲ μαθοῦσα τὰ διατρέξαντα ἐν Παρισίοις, οἷον τὴν παραίτησιν τοῦ συζύγου της, τὴν ὑποχώρησιν αὐτοῦ εἰς Ἔλβαν ἐν εἴδει φυλακίσεως, καὶ τὴν εἰς αὐτὴν προσδιορισθεῖσαν ἡγεμονίαν τῆς Πάρμας, ἐλυπεῖτο περὶ ὅλων τούτων, φοβουμένη μάλιστα τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της· διὸ εἶχεν ἀποφατίσει νὰ δράμῃ εἰς Φονταινεβλὼ καὶ νὰ ῥιφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ· ἀλλὰ συγχισθεῖσα μετὰ τῶν ἀνδραδέλφων της, οἵτινες καθ' ὁδὸν ἠνάγκαζον αὐτὴν νὰ μὴ χρονοτριβῇ, καὶ θέλουσα νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν παραγγελίαν τοῦ συζύγου της, προσερχομένη εἰς τὸν πατέρα της αὐτοκράτορα Φραγκίσκον ἵνα ζητήσῃ τὴν ἡγεμονίαν τῆς Τοσκάνης, δὲν ἔπραξε τοῦτο· ἅμα ὅμως ἰδοῦσα τοὺς πρὸς αὐτὴν ἀπεσταλμένους τῶν συμμάχων, προσῆλθεν εἰς τὴν προστασίαν αὐτῶν ἵν' ἀπαλλαγῇ ἐκ τῶν συγγενῶν τοῦ συζύγου της. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις, γνωρίζουσα ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ Ναπολέοντος εἶχε μεθ' ἑαυτῆς ἱκανὴν ποσότητα χρημάτων καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους τοῦ γαλλικοῦ στέμματος, ἐξαπέστειλεν ἕνα τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, προσωπικὸν ἐχθρὸν τοῦ Ναπολέοντος ὄντα, ὅστις λαβὼν συνδρομὴν παρὰ τῶν συμμάχων ἔλαβε τοὺς θησαυροὺς αὐτοὺς, συνισταμένους εἰς 10 ἑκατομμύρια φράγκων,

καὶ πολλοὺς πολυτίμους λίθους· ἡ δὲ Μαρία Λουΐζα διέσωσε μόνον δύο ἑκατομμύρια φράγκων, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἐν τῇ ἰδίᾳ ἀμάξῃ. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἐλύπησε πολὺ αὐτὴν, ἐκλαβοῦσαν τοῦτο ὡς προσωπικὴν ὕβριν.

Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας εἰσῆλθε τῇ 15 Ἀπριλίου εἰς Παρισίους, λαβὼν καλλίστην ὑποδοχὴν παρὰ τῶν συμμάχων· ἀλλὰ μαθὼν τὰ τελευταῖα διατρέξαντα περὶ τῆς θυγατρός του, δυσαρεστηθεὶς ἀνεχώρησε καὶ ἦλθεν εἰς τὴν κωμόπολιν Ραμβουϊλλὲν, ἔνθα ἦλθε μετ' ὀλίγον καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ. Ὁ Φραγκῖσκος, ὑποδεχθεὶς τὴν Μαρίαν Λουΐζαν, παρηγόρησεν αὐτὴν διὰ τὰ συμβάντα της· εἶπεν αὐτῇ ὅτι θέλει τὴν καταστήσει εἰς καλὴν ἡγεμονίαν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, ἀλλ' ἤδη νὰ ἔλθῃ εἰς Βιέννην καὶ νὰ ἀναπαυθῇ, καὶ ἔπειτα δύναται νὰ ἀπέλθῃ εἴτε εἰς τὴν ἡγεμονίαν της, εἴτε εἰς τὸν σύζυγόν της εἰς Ἔλβαν. Ἡ Μαρία Λουΐζα, ὡς νέα καὶ ἀσυνήθιστος γυνὴ προετίμησε μᾶλλον νὰ ὑπάγῃ εἰς Βιέννην εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν της ἢ νὰ περιέρχηται μετὰ τοῦ τέκνου της ἔνθεν κἀκεῖθεν. Διὰ δὲ τοῦ Κωλαιγκούρτου παρήγγειλεν εἰς τὸν σύζυγόν της Ναπολέοντα τὰ πρὸς αὐτὸν εἰλικρινῆ αἰσθήματά της, καὶ ὅτι θέλει προσπαθήσει ὅσον τάχος νὰ ἔλθῃ εἰς Ἔλβαν πρὸς ἀντάμωσίν του.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς Μαρίας Λουΐζης, οἱ ἀδελφοὶ, αἱ ἀδελφαὶ καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Ναπολέοντος διεσκορπίσθησαν, οἱ μὲν κατεφυγόντες εἰς Ἑλβετίαν, οἱ δὲ εἰς Ἰταλίαν, ἵνα ἀποφύγωσι τὰς ὕβρεις· ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ὑπουργοὶ καὶ οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι αὐτοῦ διεσκορπίσθησαν ἔνθεν κἀκεῖθεν, οἱ πλεῖστοι ὅμως ἐξ αὐτῶν ἐπανῆλθον εἰς Παρισίους.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ τύχη ὅλων τῶν οἰκείων τοῦ Ναπολέοντος κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας. Οὗτος δὲ περιέμενεν εἰς Φονταινεβλὼ τὰ περὶ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐνεργηθέντα ἐν Παρισίοις. Καθ' ἑκάστην ὅμως ἀνεχώρουν οἱ περὶ αὐτὸν, καὶ μάλιστα οἱ ἀνέκαθεν ὑπηρετήσαντες ὑπ' αὐτόν· ἀλλ' οὗτος δὲν δυσηρεστεῖτο περὶ τούτου, διότι ἔβλεπεν ὅτι οὗτοι ἐζήτουν τὸ συμφέρον των· ἐλυπεῖτο ὅμως ὅτι ἀναφανδὸν δὲν ἐξηγοῦντο, ἀλλὰ ἐπὶ διαφόροις προφάσεσιν ἐγκατέλειπον αὐτόν. Οὗτος δὲ ἵνα τοὺς ἐνθα-

ρύνη ἔλεγεν· « Ὑπηρετήσατε τοὺς Βουρβόνους, ὑπηρετήσατε αὐτοὺς καλῶς, ἄλλως πως δὲν δύνασθε νὰ πράξετε. Ἐὰν οὗτοι διάγωσι μετὰ φρονήσεως, ἡ Γαλλία ὑπ' αὐτοὺς δύναται νὰ ἦναι εὐτυχὴς καὶ σεβαστή. — Ἐγὼ ἀπέρριψα, ἔλεγε, νὰ συνομολογήσω ἐν Σατιλλῶνι συνθήκην, μ' ὅλας τὰς εἰς τοῦτο προτροπὰς τοῦ Κωλαιγκούρτου, ἀλλ' εἶχον δίκαιον· εἰς ἐμὲ οἱ ἐν τῇ συνθήκῃ ἐκείνῃ ὅροι ἦσαν ἐξευτελεστικοί, εἰς τοὺς Βουρβόνους ὅμως δὲν εἶναι· οὗτοι εὑρίσκουν τὴν Γαλλίαν ὅπως τὴν ἐγκατέλειψαν· δύνανται δὲ νὰ τὴν παραδεχθῶσιν ἀξιοπρεπῶς. Τοιαύτη οὖσα ἡ Γαλλία εἰσέτι εἶναι λίαν ἰσχυρὰ, καίτοι γεωγραφικῶς μικροτέρα· θέλει δὲ μένει ἠθικῶς μεγάλη διὰ τῆς ἀνδρίας, ἐφυΐας, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐπιῤῥοῆς τοῦ πνεύματος αὐτῆς ἐφ' ὅλου τοῦ κόσμου. Ἐὰν τὰ ὅριά της ἠλαττώθησαν, ἡ δόξα της ὅμως οὐδαμῶς· ἡ ἀνάμνησις τῶν νικῶν θέλει μένει εἰς αὐτὴν ὡς δόξα ἀνεξάλειπτος, καὶ θέλει ἔχει μεγίστην ἐπιῤῥοὴν εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς συνόδους. Ὑπηρετήσατε λοιπὸν ὑπὸ τοὺς Βουρβόνους, ὡς ὑπηρετήσατε ὑπ' ἐμέ· μὴ προξενῆτε προσκόμματα εἰς τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος· ἐγκαταλείψατε δὲ ἐμὲ, διατηροῦντές με μόνον εἰς τὴν ἐνθύμησίν σας. —

Τοιαύτη ἦτον ἐν περιλήψει ἡ ὁμιλία τοῦ Ναπολέοντος ἐν τῇ μοναξίᾳ τοῦ Φονταινεβλώ. Ἐῤῥέθη τίνι τρόπῳ ὁ Νέϋ καὶ Μαγδονάλδος ἀπεχωρίσθησαν ἐξ αὐτοῦ· ὁ Οὐδινὼ, ὁ Λεφέβρος καὶ ὁ Μονσέϋ ὡσαύτως ἐγκατείλειψαν αὐτὸν, ἕκαστος κατ' ἴδιον τρόπον· ὡσαύτως καὶ ὁ Βερθιέρος ἀνεχώρησεν ἀλλὰ δι' ἀδείας. Ὁ Ναπολέων διέταξεν αὐτὸν νὰ παραδώσῃ τὸν στρατὸν εἰς τὴν νέαν κυβέρνησιν, καὶ νὰ ἐπιμένῃ εἰς τὴν ἀναγνώρισιν ὅλων τῶν ἀπονεμηθέντων βαθμῶν, ὡς παραχωρηθέντων ἐν ὥρᾳ μάχης. Ὁ Βερθιέρος ὑπεσχέθη νὰ ἐπανέλθῃ· ἀλλὰ, παρελθουσῶν πολλῶν ἡμερῶν καὶ μὴ ἐμφανισθέντος, ὁ Ναπολέων ἀπελπεισθεὶς νὰ ἴδῃ αὐτὸν δυσηρεστεῖτο, ἀλλ' εἰς οὐδένα ἐξέφραζε τὴν λύπην του. Καθ' ἑκάστην δὲ οἱ ἀναχωροῦντες παρουσιάζοντο εἰς αὐτὸν καὶ τῷ ἐξέφραζον τὴν πρὸς αὐτὸν ἀφοσίωσίν των, ἀλλ' οὐδενὸς ἐπανερχομένου. Βαρυνθεὶς ὁ Ναπολέων ἐκ τῶν ματαίων ὑποσχέσεων, ἀπεχαιρέτα αὐτοὺς, ἄνευ ἄλλης τινὸς ἀπαντήσεως· μετ'

ὀλίγον δὲ ἀναχωρησάντων σχεδὸν πάντων, τὸ παλάτιον τοῦ Φονταινεβλὼ ἐρημώθη.

Ὁ Ναπολέων ὡμοίαζεν ἐν τῇ περιζάσει ταύτῃ ὡς μεγαλοπρεπὲς δένδρον ἐν καιρῷ τοῦ φθινοπώρου, τοῦ ὁποίου τὰ φύλλα ἄλλα μὲν πίπτουσι καὶ ἄλλα μένουν μαραμένα, ἐπὶ τέλους δὲ ἀπογυμνοῦται καὶ μένει ὁ κορμὸς μετὰ τῶν ξηρῶν κλάδων αὐτοῦ. Ὡς τὰ πάντα λοιπὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἔχουν τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος των, οὕτω καὶ οὗτος ὁ δαιμόνιος ἄνθρωπος ἐφαίνετο ὅτι ἔκλινε πρὸς τὸ τέλος του, ἀλλὰ τίς δύναται νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ μυστήρια τῆς θείας Προνοίας καὶ νὰ προΐδῃ τὸ μέλλον αὐτοῦ; Ὅθεν ἔμενεν ἐν Φονταινεβλὼ εἰς τὰ περίφημα ἀνάκτορα ταῦτα, ἔνθα ἄλλοτε ὁ κρότος τῶν ἁμαξῶν καὶ τῶν ἵππων ἐπροξένει τοιοῦτον θόρυβον, ἐνῷ ἤδη δὲν ἠκούοντο εἰμὴ ὀλίγαι ἅμαξαι ἀναχωροῦσαι εἰς Παρισίους καὶ φέρουσαι τοὺς ἀκαταπαύστως ἐγκαταλιμπάνοντας αὐτόν· μόνον δὲ ἐκ τῶν στρατηγῶν του ὁ πιστός του Δρουότος, ὁ ἀγαθὸς Βερτράνδος, καὶ ὁ συνετὸς καὶ εἰλικρινὴς φίλος του Κωλαιγκοῦρτος ἔμειναν παρ' αὐτῷ, ὡς καὶ ὁ ὑπουργὸς αὐτοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Βασσάνος· οὗτος πάντοτε ἔλεγεν ὅτι ὁ Κωλαιγκοῦρτος εἶναι αἴτιος τοῦ νὰ μὴ παραδεχθῇ τὴν εἰρήνην ὁ Ναπολέων. Οὗτος δὲ ἀκούσας τοῦτο εἶπεν εἰς αὐτὸν, παρουσίᾳ καὶ τοῦ Κωλαιγκούρτου, ὅτι μόνος αὐτὸς δὲν ἠθέλησε νὰ παραδεχθῇ τὴν εἰρήνην, ἀδίκως δὲ αἰτιῶνται ἄλλους.

Τέλος πάντων ἦλθον οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων, οἵτινες ἔμελλον νὰ συνοδεύσωσι μέχρι τῆς Ἔλβας τὸν Ναπολέοντα, ὅσις ἐδέχθη αὐτοὺς εὐμενῶς, ἐκτὸς τοῦ τῆς Πρωσσίας, εἰς ἣν εἶχεν ἀντιπάθειαν διὰ τὴν διαγωγὴν τῶν στρατευμάτων της ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ. Ἀλλ' ἐνῷ τὰ πάντα ἡτοιμάσθησαν, καὶ ἔμελλε νὰ ἀναχωρήσῃ, ἔμαθε τὴν ἁρπαγὴν τῶν θησαυρῶν αὐτοῦ ἐκ τῆς συνοδίας τῆς συζύγου του, ὡς καὶ τὴν συνέντευξιν αὐτῆς μετὰ τοῦ πατρός της· ἐκ δὲ τούτων τοσοῦτον ἠρεθίσθη ὥστε πρὸς στιγμὴν εἶχεν ἀποφασίσει νὰ παραδῇ τὴν συνομολογηθεῖσαν συνθήκην καὶ νὰ δράμῃ εἰς τὰ ὅπλα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον σκεφθεὶς μετεμελήθη καὶ παρεσκευάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ. Ἓν τάγμα ἐκ τῆς παλαιᾶς φρουρᾶς του, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς

φρουρά του ἐν τῇ νήσῳ Ἔλβᾳ, προεπορεύθη. Ἐνῷ δὲ ἔμελλε νὰ ἀναχωρήσῃ, συνήθροισεν ὅλην τὴν αὐτοκρατορικήν του φρουρὰν εἰς τὸ προαύλιον τοῦ παλατίου, καὶ ἐσχημάτισεν αὐτὴν εἰς κύκλον· ἐσὰς δὲ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς ὡμίλησεν οὕτως· « Στρατιῶται, » ἀφ' ὑμῶν τῶν ἀρχαίων συμπολεμιστῶν μου, οὓς εὗρον πάντοτε » εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τιμῆς, πρέπει τέλος πάντων νὰ ἀποχωρισθῶ· » ἐδυνάμην νὰ μένω εἰσέτι μεθ' ὑμῶν, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ παρα- » τείνω μίαν δεινὴν πάλην, καὶ νὰ προσθέσω ἴσως τὸν ἐμφύλιον » πόλεμον παρὰ τὸν ἐχθρικόν· διὸ δὲν ἐδυνάμην νὰ σπαράξω ἐπὶ » πλέον τὰ σπλάγχνα τῆς Γαλλίας. Χαρῆτε τὴν ἀνάπαυσιν ἣν » τόσον δικαίως ἀπηλαύσατε, καὶ ἔστε εὐτυχεῖς· δι' ἐμὲ δὲ μὴ » λυπεῖσθε, μοὶ μένει ἐντολὴ διὰ τὴν ὁποίαν συγκατατίθημι νὰ » ζήσω· αὕτη δὲ εἶναι τὸ νὰ διηγηθῶ εἰς τὴν μέλλουσαν γενεὰν » τὰ μεγάλα κατορθώματα, τὰ ὁποῖα συνεπράξαμεν. Ἐπεθύ- » μουν ὅλους ὑμᾶς νὰ ἐναγκαλισθῶ, ἀλλ' ἐπιτρέψετέ μοι νὰ » ἀσπασθῶ τὴν σημαίαν ταύτην, ἥτις σᾶς παριστᾷ . . . . .» Εἶτα δὲ προσάγων πρὸς ἑαυτὸν τὸν στρατηγὸν Πετίτον, ὅστις ἐκράτει τὴν σημαίαν τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, καὶ ὅστις ἦτον ὁ τύπος τοῦ νέου ἡρωϊσμοῦ, ἐνηγκαλίσθη αὐτὸν μετὰ τῆς σημαίας, καὶ μετὰ ταῦτα εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἅμαξάν του δακρυβρόων, συγκινήσας καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀπεσταλμένους τοὺς διορισθέντας νὰ συνοδεύσωσιν αὐτόν.

Τὸ ταξείδιόν του ἐν πρώτοις ἐγένετο βραδέως· ὁ στρατηγὸς Δρουότος προεπορεύετο ἐφ' ἁμάξης, ὁ Ναπολέων εἵπετο, συνοδευόμενος παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Βερτράνδου, μετὰ τούτων ἤρχοντο οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Δυνάμεων. Κατὰ τοὺς πρώτους ςαθμοὺς ἡ ἔφιππος φρουρὰ συνώδευεν αὐτὸν, εἶτα δὲ ἐπορεύετο ἄνευ συνοδίας, μέχρι τῆς κωμοπόλεως Βουρβονναίς. Ὁ Ναπολέων ἐλάμβανε καλὴν ὑποδοχὴν παρὰ τῶν κατοίκων, διότι ἅπαντες λησμονήσαντες τὰ κακὰ τῆς στρατολογίας, ἐλυποῦντο τὸν δυστυχῆ ἥρωα ὅστις μετὰ πάσης θυσίας ἐπροσπάθησε νὰ ὑπερασπισθῇ τὸ γαλλικὸν ἔδαφος. Ἐνῷ δὲ ὁ λαὸς ἔκραζε τὸ « Ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ », συνάμα ἠκούοντο φωναὶ « κάτω οἱ ξένοι. » Ὁ Ναπολέων πολλάκις ὡμίλησεν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους κατὰ τῶν

ἀτάκτων τούτων φωνασκιῶν τοῦ ὄχλου· πανταχοῦ δὲ ἐδέχετο τοὺς πρὸς αὐτὸν παρουσιαζομένους ὑπαλλήλους καὶ τοὺς ἀποχαιρέτα μετὰ πολλῆς πραότητος. Ἀλλὰ καθ' ὅσον προεχώρει πρὸς τὰς μεσημβρινὰς ἐπαρχίας, οὐχὶ μόνον ἔπαυον αἱ ὑπὲρ αὐτοῦ εὐφημίαι, ἀλλ' ἠκούοντο φωναὶ τὸ « ζήτω οἱ Βουρβόνοι. » Μέχρι λοιπὸν τοῦ Λουγδούνου οἱ κάτοικοι μᾶλλον ἐξ ἁπλῆς περιεργείας ἔτρεχον νὰ τὸν ἴδωσιν. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἣν ὁ Ναπολέων τοσοῦτον εὐεργέτησεν, ἤλπιζε νὰ εὕρῃ καλὴν ὑποδοχὴν, ἀλλ' ἐκεῖ ἀπεναντίας οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων ἦσαν κατ' αὐτοῦ, διὸ ἠναγκάσθη νὰ διαβῇ διὰ νυκτός.

Διαβαίνων ἐκ τῆς Βαλεντίας ὁ Ναπολέων ἀπήντησε τὸν στρατάρχην Ὠγερὼ, ὅςις ἐδημοσίευσεν εἰς τὸν ὑπ' αὐτὸν στρατὸν αἰσχρὰν ἡμερησίαν διαταγὴν, συντεταγμένην, ὡς ἔλεγον, παρὰ τοῦ Φουσσέ. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἡ διαταγὴ αὕτη ἐπερατοῦτο ὡς ἑξῆς· « Στρατιῶται, ἀπελύθητε τοῦ ὅρκου σας· ἀπελύθητε » παρὰ τοῦ ἔθνους τοῦ ἔχοντος τὴν κυριαρχίαν, ἀπελύθητε » προσέτι, εἰ δυνατὸν, ἐκ τῆς παραιτήσεως ἑνὸς ἀνθρώπου, » ὅστις, θυσιάσας τοσαῦτα ἑκατομμύρια ἀνθρώπων εἰς τὴν σκλη» ραν κενοδοξίαν του, δὲν ἦτον ἱκανὸς νὰ ἀποθάνῃ ὡς στρα» τιώτης.» Ὁ Ναπολέων ἀγνοῶν τὰ περὶ τῆς διαταγῆς ταύτης, ἐδέχθη λίαν φιλοφρόνως τὸν Ὠγερὼ παρουσιασθέντα πρὸς αὐτὸν, μάλιστα δὲ τὸν ἐνηγκαλίσθη ἀναχωρῶν. Ἐνῷ δὲ πρὸς τὰς μεσημβρινὰς ἐπαρχίας ἔβαινε, πανταχοῦ ἔκραζεν ὁ λαὸς « ζήτω ὁ Βασιλεὺς » «κάτω ὁ τύραννος», εἰς τὴν πόλιν Ὀράγγην μάλιστα ὁ λαὸς ἦτον ἐξηγριωμένος, ἐν δὲ τῇ πόλει Ἀνενιῶνι ὁ ὄχλος ἐζήτει μετὰ κραυγῶν τὸν Ναπολέοντα, λέγων ὅτι θέλει νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτοὺς ὁ Κόρσος διὰ νὰ κατασφαγῇ καὶ νὰ ῥιφθῇ εἰς τὸν ποταμὸν Ῥοδανόν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ ὄχλος προσέδραμε καὶ εἰς τὴν ἅμαξαν τοῦ Ναπολέοντος διὰ νὰ τὸν ἀναρπάσῃ· μόλις δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι μετὰ τῆς συνοδίας καὶ τῆς χωροφυλακῆς ἐδυνήθησαν νὰ ἀπομακρύνωσι τὸν ὄχλον ἐκ τῆς ἁμάξης του. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν διάβασιν ἐκ τῆς πόλεως Ὀργίνης ὁ ὄχλος ἦτον ἔτι μᾶλλον ἐξηγριωμένος κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, τὸ δὲ πλῆθος προετίθετο νὰ ὁρμήσῃ εἰς τὴν ἅμαξαν αὐτοῦ καὶ νὰ τὸν

ἀναπάρσῃ, οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Δυνάμεων, οἵτινες ἦσαν ὑπεύθυνοι περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτοῦ, μὴ δυνάμενοι ἄλλως πως νὰ τὸν σώσωσιν, ἐνέδυσαν αὐτὸν ὡς Ῥῶσσον ἀξιωματικὸν, τὸν κατέστησαν ἀγνώριστον καὶ τὸν συμπεριέλαβον εἰς τὰς ἁμάξας των μετὰ τῆς λοιπῆς συνοδίας των. Ὁ Ναπολέων μετὰ πολλῆς πικρίας ὑπέστη τὸ μαρτύριον τοῦτο καὶ χιλιάκις μετεμελήθη, διότι δὲν ἀπέθανεν ἐκ τοῦ δηλητηρίου ἐν Φονταινεβλώ. Φθάσαντος δὲ αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν Ὀργόνην, ὁ ὄχλος, νομίζων ὅτι ἦτον εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἅμαξαν, ὡπλισμένος ὥρμησεν εἰς αὐτὴν, φέρουσαν τὸν στρατηγὸν Βερτράνδον· ἤθελε δὲ διαμελίσει τὸν δυστυχῆ τοῦτον στρατηγὸν, ἂν δὲν προελάμβανεν ὁ Σουβάλωφ νὰ καταβῇ ἐν στολῇ μετὰ τῶν ἐν τῇ συνοδίᾳ του ἀξιωματικῶν Ῥώσσων καὶ νὰ διασκορπίσῃ τοὺς τολμηροτέρους αὐτῶν, λέγων εἰς αὐτοὺς γαλλιστὶ ὅτι ἀδίκως καταφέρονται καθ' ἑνὸς δυστυχοῦς αἰχμαλώτου. Ὁ ὄχλος ὅμως ἐσεβάσθη μᾶλλον τὴν ῥωσσικὴν στολὴν παρὰ νὰ συγκινηθῇ ἐκ τοιούτων συμπαθητικῶν λόγων ἵνα ἀποσυρθῇ.

Ἐν τούτοις ὁ Ναπολέων ὑπέφερε τὰς βασάνους ταύτας μετὰ μεγίστης καρτεροψυχίας, καταφρονῶν τὰ ἄγρια πάθη τοῦ ὄχλου· ἀλλὰ σκεπτόμενος ὅτι ἐξετέθη εἰς τὸ μῖσος τοῦ λαοῦ τοσοῦτον συνεκινήθη, ὥστε τὰ δάκρυα ἔτρεχον ποταμηδὸν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν του· μετ' ὀλίγον ὅμως αἰσθανόμενος τὴν θέσιν του συνῆλθε· πάντοτε δὲ συνῃσθάνετο τὰ λάθη του, ἐξ ὧν κατήντησεν εἰς τοιαύτην κατάστασιν. Ἡ συναίσθησις δὲ αὕτη εἶναι ἴδιον τῶν εὐσυνειδήτων ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ τιμᾷ πᾶς τις, διότι συναισθάνονται τὰ σφάλματά των. Ὁ Ναπολέων λοιπὸν, χύσας τοσοῦτον ἀνθρώπινον αἷμα, οὐχὶ ἐκ μοχθηρίας, ἀλλ' ἐκ φιλοδοξίας, ὅσον οὐδ' αὐτοὶ οἱ Ἀσιανοὶ κατακτηταὶ, ἠσθάνετο ἀντιῤῥήτως ὅτι ἕνεκα τούτου ἐξετέθη εἰς τὴν κοινὴν κατάκρισιν. Ἀλλ' ἀλλοίμονον! ἡ κοινὴ κατάκρισις αὕτη πολλάκις ἔσυρεν εἰς αἱματώδη βόρβορον σοφοὺς καὶ ἐναρέτους ἄνδρας, οἵτινες ἔπρεπε νὰ λατρεύωνται. Ὁμολογητέον δὲ ὅτι, ἐὰν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἡ κοινὴ γνώμη ἐδείχθη ποταπωτέρα, πολλάκις ὅμως ἐδείχθη ἀδικωτέρα!

Ἡ βάσανος αὕτη τοῦ Ναπολέοντος ἦτο τρομερὰ μὲν, ἀλλ' εὐτυχῶς ἦτο βραχεία, διότι μετ' ὀλίγον φθάσας εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἁγίου Ῥαφαέλου, ἐπεβιβάσθη τῇ 28 Ἀπριλίου εἰς τὴν ἐκεῖ ζαλεῖσαν ἐπὶ τούτῳ ἀγγλικὴν φρεγάταν ὀνομαζομένην Οὐνδωντὲδ, καὶ τῇ 3 Μαΐου ἔφθασεν εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν, ἧς οἱ κάτοικοι τὸν ὑπεδέχθησαν μετ' ἐνθουσιασμοῦ δι' ἣν τιμὴν ἔλαβον τοῦ νὰ δεχθῶσιν εἰς τὴν νῆσον των τὸν ποτὲ ἰσχυρότερον μονάρχην τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ τὴν ὡς ἐκ τούτου εὐτυχίαν τοῦ τόπου των. Ὁ Ναπολέων λοιπὸν ἐνταῦθα ἔλαβεν ὑποδοχὴν ἐκ χιλίων περίπου ἀνθρώπων τῶν πλείστων ἁλιέων ἢ ὑπονομοποιῶν. Τοιαύτη εἶναι ἡ ματαιότης τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ὁ Ναπολέων, ἄλλοτε Αὐτοκράτωρ τῆς μεγάλης Αὐτοκρατορίας τῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τῆς Ῥώμης μέχρι τῆς ἐν Γερμανίᾳ πόλεως Λουβέκης, αὐτὸς ὁ Ναπολέων ἤδη κατήντησεν ὁ εὐφημούμενος μονάρχης τῆς νήσου Ἔλβας!

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

τῶν μέχρι τοῦδε ἐξιστορηθέντων.

Σκεπτόμενός τις ὁποῖον καταστρεπτικὸν τέλος ἔλαβεν ἡ τεραστία αὐτοκρατορία αὕτη, ἔρχεται εἰς ἀπείρους σκέψεις ἐξαγομένας ἐκ τοῦ μεγαλείου, τῆς ποικιλίας καὶ τοῦ παραδόξου τῶν συμβάντων· διὸ δέον πρὶν ἡ περαιωθῇ ἡ διήγησις αὕτη, νὰ ἀνακεφαλαιωθῶσι ταῦτα πάντα πρὸς διδασκαλίαν τῆς τε ἐνεστώσης καὶ μελλούσης γενεᾶς.

Ἡ ἐν ἔτει 1795 δημοκρατικὴ κυβέρνησις τῆς Γαλλίας, παύσασα νὰ ἦναι αἱματηρὰ, οὐχὶ δὲ καὶ καταδιωκτικὴ, ἐπέβαλε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Ἱσπανίαν, Πρωσσίαν καὶ βόρειον Γερμανίαν· ἦτο δὲ περιπεπλεγμένη εἰς διεξοδικὸν πόλεμον μὲ τὴν Αὐστρίαν, καὶ ἐρίζετο μὲ τὴν Ἀγγλίαν· ἀλλὰ μᾶλλον κατὰ συνήθειαν, οὕτως εἰπεῖν, ἐγίνετο ὁ πόλεμος οὗτος ἢ διὰ συμφέροντα· ὅτε αἴφνης εἰς τὸν γαλλικὸν στρατὸν, ὅστις εἶχεν ἐξόχους μὲν στρατηγοὺς

ἀλλὰ διηρημένους, ἐφάνη νέος τις ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ, ἀναστήματος μικροῦ, φυσιογνωμίας σοβαρᾶς ἀλλὰ μεγαλοπρεποῦς, παραδόξου πνεύματος ἀλλ' ἐκπληκτικοῦ, ἐναλλὰξ ἄλλοτε μὲν σιωπηλὸς, ἄλλοτε δὲ λάλος. Ὁ νέος οὗτος ἀξιωματικὸς μετὰ τὰ ἐν Τουλώνῃ ἀνδραγαθήματά του, διωρίσθη εἰς τὸν ἐν Ἰταλίᾳ στρατὸν, καὶ μετ' οὐ πολὺ προεβιβάσθη ὑποστράτηγος· εἶτα δὲ ὑποπεσὼν εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς κυβερνήσεως διωρίσθη εἰς τὸ τοπογραφικὸν γραφεῖον τοῦ ὑπουργείου τῶν στρατιωτικῶν, ἔνθα συστηθεὶς διὰ τὰς ὀρθὰς καὶ ἐσκεμμένας διὰ πᾶσαν περίστασιν τοῦ πολέμου γνώμας του, ἔλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ ἐν Παρισίοις στρατοῦ κατὰ τὴν 16 Ὀκτωβρίου 1795, μετὰ δὲ ἓξ μῆνας τὴν διοίκησιν τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ στρατοῦ. Ὁ νέος οὗτος στρατηγὸς, ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ τούτου, ἔδωκεν εὐθὺς τοιαύτην ἔκτακτον ὥθησιν εἰς τὰ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ὥςε διέβη τὰς Ἄλπεις, εἰς τῶν ὁποίων τοὺς πρόποδας μόλις ἔφθανεν ἄλλοτε ὁ γαλλικὸς στρατὸς, εἰσήλασεν εἰς τὴν Λομβαρδίαν, ἣν κατέστησε θέατρον πολέμου· ἐνίκησεν ἀλληλοδιαδόχως τοὺς στρατοὺς τῆς Αὐστρίας, ἐχαλάρωσε τὴν ἐπιμονὴν αὐτῆς, ὑπεχρέωσεν αὐτὴν νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰς κατακτήσεις τῆς Γαλλίας, καὶ τὴν ἠνάγκασε νὰ ὑπογράψῃ τὰς ἀπείρους ζημίας της· οὕτω κατέστησε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν ἤπειρον· εἰς ὅλας δὲ τὰς θαυμαστὰς ταύτης πράξεις του, ἐτήρησεν ὕφος ὁλοσχερῶς νέον διὰ τὸ παράδοξον καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ. Ὁ ἔκτακτος οὗτος νέος, ὅστις ἐφαίνετο ὡς μετέωρον εἰς τὸν θορυβώδη καὶ αἱματηρὸν ἐκεῖνον ὁρίζοντα, ἦτον ἀδύνατον, νὰ μὴ προσελκύσῃ ἁπάντων τὴν προσοχὴν, καὶ ἐπὶ τέλους νὰ μὴ γοητεύσῃ πάντας. Ἀλλ' εἰ καὶ αὕτη ἡ Γαλλία ἐδεικνύετο ἀπαθὴς εἰς ταῦτα, ἥτις οὐδέποτε ὑπῆρξε τοιαύτη, πάλιν ἤθελε διαφθαρῆ. Καὶ ὄντως δὲ διεφθάρη, καὶ μετ' αὐτῆς ὅλος ὁ κόσμος.

Ἐκ τῶν Δυνάμεων, ἃς ἡ δημοκρατία τῆς Γαλλίας προὐκάλεσεν εἰς πάλην, ὑπελείπετο μίαν εἰσέτι νὰ νικήσῃ, αὕτη δὲ ἦτον ἡ Ἀγγλία· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ Δύναμις αὕτη, καθὸ περιωρισμένη εἰς τὸ στοιχεῖόν της, καθίστατο ἀπρόσβλητος παρὰ τῆς Γαλλίας, ὡς ἐπίσης καὶ αὕτη παρ' ἐκείνης, οὐδεμία ἐξ αὐτῶν τῶν Δυνάμεων

ἐφαίνετο οὔτε νενικημένη, οὔτε νικήτρια. Ἡ δημοκρατικὴ κυβέρνησις, θέλουσα νὰ ἐπασχολήσῃ τὸν κατακτητὴν τῆς Ἰταλίας, καὶ θεωροῦσα αὐτὸν οὐχὶ μόνον ὡς τὸν μεγαλήτερον στρατηγὸν τοῦ αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ ὡς μηχανευόμενον τὰ πάντα, ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἐντολὴν ν' ἀποβῇ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑπερπηδῶν πᾶν φυσικὸν ἐμπόδιον τὸ διαχωρίζον τὴν Γαλλίαν ἐκ τῆς ἀντιζήλου Δυνάμεως αὐτῆς. Ὁ δὲ νέος Βοναπάρτης, διορισθεὶς διοικητὴς τοῦ παρὰ τὸν Ὠκεανὸν στρατοῦ, μὴ εὑρίσκων ἱκανὰς προετοιμασίας πρὸς διάβασιν τοῦ Καλαισίου, κυριευόμενος δὲ ὑπὸ τῆς μεγάλης του φαντασίας, ἠθέλησε νὰ προσβάλῃ τὴν Ἀγγλίαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἀπεφάσισε λοιπὸν τὴν εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατείαν· ἐξέπλευσε δὲ ὑπὸ τὴν ὄψιν τοῦ Νέλσονος εἰς τὴν Μεσόγειον μετὰ πεντήκοντα πλοίων· ἐκυρίευσε τὴν Μελίτην διαβαίνων, ἀπέβη εἰς τὴν στήλην τοῦ Πομπηΐου (ἐν Ἀλεξανδρείᾳ), ἐνίκησε τοὺς Μαμελούκους παρὰ τὰς Πυραμίδας, τοὺς Γενισσάρους ἐν Ἀβουκὶρ, καὶ κατέστη κύριος τῆς Αἰγύπτου. Ἐνταῦθα κατελήφθη ὑπὸ παραδόξων ὀνειροπωλημάτων περὶ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐν τούτοις, ἅμα μαθὼν ὅτι ἡ κυβέρνησις, ἕνεκα τῶν ἀναρχικῶν της ἰδεῶν περιπλεχθεῖσα εἰς νέον πόλεμον, κακῶς διεύθυνεν αὐτὸν, ὁ στρατηγὸς Βοναπάρτης ἐγκατέλιπε τὴν Αἴγυπτον, διέπλευσε καὶ ἐκ δευτέρου τὴν Μεσόγειον, καὶ διὰ τῆς αἰφνιδίου ἐμφανίσεώς του ἐνεθάρρυνε τὴν καταλελυπημένην Γαλλίαν. Δὲν ἐπεθύμει δὲ οὔτος τοσοῦτον τὴν ἐξουσίαν ὅσον αὐτὴ ἡ Γαλλία νὰ τὴν παραχωρήσῃ αὐτῷ· διότι αὕτη, ἰδοῦσα αὐτὸν νὰ νικᾷ ἐν πολέμῳ, νὰ κυβερνᾷ τὰς κατακτηθείσας ἐπαρχίας, νὰ διαχειρίζηται ἐνὶ λόγῳ τὰ πάντα, ἀνεγνώρισεν αὐτὸν τοσοῦτον καλὸν ἀρχηγὸν τοῦ Κράτους, ὡς καὶ μέγαν στρατηγόν. Οὗτος δὲ γενόμενος πρῶτος ὕπατος, συνωμολόγησε τὴν ἐν Λουνεβίλλ συνθήκην τῆς ξηρᾶς, τὴν δὲ ἐν θαλάσσῃ εἰρήνην ἐν Ἀμιένῃ, εἰρηνοποίησε τὴν Βανδέαν, συνεφιλίωσε τὴν ἐκκλησίαν μὲ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν, ἀνήγειρε τοὺς ναοὺς, ἀποκατέστησε τὴν ἡσυχίαν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Εὐρώπῃ, καθησύχασε τὸν λαὸν, ὅστις πρὸ δώδεκα ἐτῶν ὑπέφερεν ἐξ αἱματοχυσιῶν. Πρὸς ἀμοιβὴν τοσούτων κατορθωμάτων περιεβλήθη τὸ 1802 τὴν ἐξουσίαν ἰσοβίως· εἰργάζετο

δὲ νὰ ἀναπλάσῃ τὴν Γαλλίαν καὶ ὅλην τὴν Εὐρώπην, θαυμαζόμενος παρὰ πάντων.

Τίς δὲ ἐδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τοιοῦτον ἄνδρα νὰ ἡσυχάσῃ καὶ νὰ χαίρηται εἰρηνικῶς τὴν εὐτυχίαν, ἣν ἐπροξένησεν εἰς τε τοὺς ἄλλους καὶ εἰς αὐτόν; Καὶ ὅμως ἐμβριθεῖς τινες ἄνθρωποι, βλέποντες τὴν ἀκάματον δραστηριότητα αὐτοῦ, κατελαμβάνοντο ὑπὸ ἀκουσίου τρόμου, ἀλλ' ἡ νεολαία ἐνεπιστεύετο εἰς αὐτὸν μετὰ πεποιθήσεως. Καὶ ὄντως, ἀκούων τις τὸν νέον τοῦτον ἄνθρωπον, δὲν ἐδύνατο νὰ διαφιλονεικήσῃ τὴν βαθύνοιάν του. Ἐσπούδασεν ὅλα τὰ ἐν τῇ γαλλικῇ ἐπαναζάσει πραχθέντα καὶ ὠφελεῖτο ἐξ αὐτῶν· οὗτος ὡμίλει περὶ τῆς βασιλοκτονίας καὶ τῆς χύσεως τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος μετὰ φρίκης· ἐπέκρινεν ὡς ἀπομεμωραμένην καὶ μισητὴν τὴν μανίαν τῶν κομμάτων, καὶ ἤθελε νὰ δώσῃ πέρας εἰς αὐτὰ, εἰρηνοποιῶν τὴν Βανδέαν καὶ ἀνακαλῶν τοὺς μετανάστας· ἐθεώρει δὲ τὴν ἀπαίτησιν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ νὰ κανονίσῃ τὰς θρησκευτικὰς ὑποθέσεις, μὴ λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἐξουσίας τοῦ Πάπα, ὡς τυραννικὴν καὶ ἐπιβλητικὴν εἰς τὰς συνειδήσεις καὶ ἐπικίνδυνον εἰς τὸ Κράτος. Διὸ, συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Πάπα, ἤνοιξε τὰς ἐκκλησίας καὶ παρέστη εἰς τὰς λειτουργίας, παρουσίᾳ τῶν παρωργισμένων ἐπαναστατῶν. Ἀπεστρέφετο τὴν οἰκονομικὴν ἀταξίαν, τὰ χαρτονομίσματα, τὰς χρεωκοπίας, καὶ κατεφρόνει τοὺς δημοκόπους τοὺς καταργήσαντας τοὺς ἀμέσους φόρους· ἐκτὸς δὲ τούτων ἀπεστρέφετο καὶ αὐτὸν τὸν πόλεμον, ὅστις ἦτον ἡ τέχνη του, ἡ δόξα του καὶ ἡ ἰσχύς του, ὃν περιέγραψε μεθ' ὅλων τῶν δεινῶν του δι' εὐγλώττων διατριβῶν του καταχωρισθεισῶν ἐν τῷ Μηνύτορι· ἵνα δὲ παραστήσῃ ὅτι ὁ πόλεμος τότε ὑπεκινεῖτο ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας Πίττ, ἔλεγεν ὅτι ἐπεθύμει νὰ στείλωσι τὸν κύριον Πίττ καὶ τοὺς ὁμόφρονάς του νὰ στρατοπεδεύσωσιν εἰς τὰ αἱματηρὰ πεδία τῆς μάχης, ἢ νὰ περιπλέωσι νυχθημερὸν ἐν ταῖς τρικυμίαις τοῦ Ὠκεανοῦ διὰ νὰ διδαχθῶσι τί ἐστι πόλεμος, πρὸς δὲ ἔγραψε μετὰ σκωπτικότητος περὶ τῶν φρονούντων τὴν παγκόσμιον δημοκρατίαν, λέγων ὅτι οὗτοι κατὰ τὴν φαντασίαν των ἔπλασαν ἰδανικὴν πολιτείαν. Τίς λοιπὸν εἶχέ τι πλέον νὰ διδάξῃ εἰς τὸν

νέον τοῦτον ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις τοσοῦτον καλῶς ἐδίδαξεν; Ἀλλ' ἀλλοίμονον! ἦτον τοσοῦτον συνετὸς, τοσοῦτον σκεπτικὸς, προκειμένου νὰ κρίνῃ περὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐλαττωμάτων, προκειμένου ὅμως νὰ ἐξετάσῃ τὰ ἴδια, τί ἐγίνετο;

Ἐπί τινα καιρὸν ὁ νέος ὕπατος οὐδὲν ἐπεθύμει, οὐδ' ὁ κόσμος ἐπεθύμει τι παρ' αὐτοῦ· ἡ ἐξουσία του ἦτον ἀπεριόριστος, οὐχὶ μόνον κατὰ τοὺς κειμένους νόμους, ἀλλὰ καὶ κοινῇ συγκαταθέσει· πρὸς δὲ ἦτον ἰσόβιος, ὅπερ ἦτον ἀρκετὸν εἰς ἄνδρα ἄνευ τέκνων, καὶ ἐδύνατο νὰ ἐκλέξῃ τὸν διάδοχόν του· τούτου ἕνεκα δὲν ἐδυσκολεύετο νὰ κανονίσῃ καὶ τὸ μέλλον κατὰ τὸ γενικὸν συμφέρον καὶ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας του. Ὅσον δὲ περὶ τῆς Γαλλίας, αὕτη χάρις εἰς τὴν Ἐπανάζασιν καὶ εἰς αὐτὸν, κατεῖχεν, ὡς οὐδέποτε, ἀξιόλογον θέσιν ἐν τῷ κόσμῳ, διότι ἡ ἐπιῤῥοή της ἐπεκτείνετο ἀπὸ τῶν Γαδείρων μέχρι τῆς Λουδέκης, ἔχουσα ὅρια τὰς Ἄλπεις, τὸν Ῥῆνον καὶ τὸν Ἐσκώτην, δηλαδὴ ὅ,τι ἐδύνατο νὰ ἐπιθυμῇ διὰ τὴν ἰσχὺν καὶ ἀσφάλειάν της, διότι αἱ πέραν αὐτῆς κατακτήσεις ἀντέβαινον εἰς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀληθῆ πολιτικήν της.

Ὁ πρῶτος ὕπατος ὅθεν τοιοῦτος ὤν, ἠλευθέρωσε τὴν Ἰταλίαν μέχρι τοῦ Ἀθέσεως ποταμοῦ, ἀπεζημίωσε τοὺς ἐκεῖ Γερμανοὺς πρίγκηπας ἐν Γερμανίᾳ, ἀποκατέστησεν εἰς τὴν ἐξουσίαν του τὸν Πάπαν, ἐκανόνισε τὰ τῆς Ἑλβετίας θαυμασίως, καὶ συνέστησε τὴν Γερμανικὴν Δίαιταν ἐπὶ ἑδραιοτέρων βάσεων, ὥζε μᾶλλον νὰ φροντίζῃ αὕτη ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῆς Γερμανίας, καὶ τοιουτοτρόπως ὥστε πάντοτε νὰ ἦναι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας. Εἰς τοῦτο ἅπασα ἡ Γερμανία συνέδραμεν αὐτὸν, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ Ῥωσσία φιλοτιμουμένη νὰ συντελέσῃ εἰς τὰ καλά· τοὺς δὲ πρίγκηπας Γερμανοὺς, τοὺς στερηθέντας τῶν ἐπαρχιῶν των ἐκ τοῦ Ῥήνου, ἀπεζημίωσε διὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, τὰ ὁποῖα ἦσαν τοσαῦτα εἰς τὰς ἐπαρχίας ταύτας, ὥστε οὗτοι ἔμειναν εὐχαριστημένοι, ὡς καὶ οἱ στερηθέντες τῶν ἐπισκοπῶν των ἀρχιερεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους προσδιώρισεν ἱκανὰς συντάξεις. Εἰς ταῦτα πάντα καὶ αὐτὴ ἡ Αὐστρία εὐχαριστεῖτο ἐκ τῆς πολιτικῆς τοῦ πρώτου Ὑπάτου, καὶ προσεπάθει νὰ ἔχῃ τὴν

φιλίαν του. Ἡ ἕνωσις τῆς Πρωσσίας μετὰ τῆς Γαλλίας ὑπέσχετο τὴν ὑποταγὴν ὅλης τῆς ἠπείρου, καὶ τὴν ἀποχώρησιν τῆς ὑπερηφάνου Ἀγγλίας, ἡ δὲ μετὰ ταῦτα συνομολόγησις τῆς ἐν Ἀμιένῃ συνθήκης ἠσφάλιζε τὰς γαλλικὰς κατακτήσεις, καὶ ἰδίως τὰς δυτικωτέρας, ἥτις ἦτον ἡ τῆς Ἀννοβέρας· ἀλλὰ τὸ δυσκολώτερον πάντων ἦτον εἰς τὴν Ἀγγλίαν νὰ ὑποφέρῃ τὴν τοσαύτην γαλλικὴν δόξαν, εἰ καὶ ἐθαύμαζε τὴν εὐφυΐαν καὶ στρατιωτικὴν ἱκανότητα τοῦ πρώτου ὑπάτου. Καὶ ὅμως τινὲς τῶν δημοσιογράφων Ἄγγλων ἔγραψαν κατ' αὐτοῦ, ὅπερ ἔπρεπεν οὗτος νὰ θεωρήσῃ ὡς συνήθειαν τοῦ τόπου καὶ νὰ μὴ ἀγανακτήσῃ τοσοῦτον, ἐκλαμβάνων τὰ γραφόμενα ὡς ὕβριν γινομένην κατ' αὐτοῦ ἐξ ὁλοκλήρου τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους.

Ὑπῆρχεν ἐν Εὐρώπῃ δυναστεία ἄλλοτε μὲν ἔνδοξος, εἶτα δὲ διακειμένη εἰς παραλυσίαν· αὕτη ἦτον ἡ ἱσπανικὴ, κατεχομένη ὑπὸ τῶν Βουρβόνων. Ἡ δυναστεία λοιπὸν αὕτη κατήντησεν ὑποχείριος τοῦ πρώτου ὑπάτου, ὥστε ἐδύνατο οὗτος νὰ πράξῃ εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ὅ,τι ἤθελεν ὡς πρὸς τὴν πολιτικήν του.

Ἐξ ὅλων τούτων τί ἄλλο ἐπεθύμει παρὰ τοῦ πρώτου ὑπάτου ἡ Γαλλία εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν; ἀλλ' ἡ ἐλευθερία κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐμνημόνευε τὴν λαιμητόμον, τὴν διχόνοιαν, τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, τὴν χρεωκοπίαν καὶ τὴν δήμευσιν. Ἡ μόνη ἄρα ἐλευθερία ἡ πρέπουσα τότε ἐν Γαλλίᾳ ἦτον ἡ μετριότης ἑνὸς μεγάλου καὶ ἐξόχου ἀνδρὸς περιβεβλημένου πᾶσαν ἐξουσίαν, οὐδόλως ἀντιβαίνουσαν εἰς τὰς ἀρχὰς πάσης ἐπαναστατικῆς ἰδέας.

Μετ' οὐ πολὺ, ἀπὸ τῆς ἐν Ἀμιένῃ συνομολογήσεως τῆς συνθήκης, ἥτις εὐχαρίστησε πάντας, τὸ μεγαλεῖον τῆς Γαλλίας ἤρχιζε νὰ ἐρεθίζῃ τὴν φιλοτιμίαν τῆς Ἀγγλίας διότι ὁ πρῶτος ὕπατος, εἰ καὶ ἐκολάκευσε τὸν Φὸξ ἐν Παρισίοις, δὲν ἔλειψεν ὅμως νὰ ἐνεργῇ ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τῆς Γαλλίας, εὐθὺς ἐξαποστείλας ἰσχυρὸν στρατὸν εἰς τὴν νῆσον Ἅγιον Δομίνικον, εἶτα δὲ τὸν Σεβαστιάνην εἰς τὴν Τουρκίαν, τὸν Σαβαρὺ εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὸν στρατηγὸν Δεκαέσον εἰς τὰς Ἰνδίας, ὡς ἐπιτηρητὰς τῶν μερῶν τούτων· ταῦτα δὲ πάντα διήγειραν τὴν προσο-

χὴν τῆς Ἀγγλίας. Κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας οἱ ἐν Λονδίνῳ διαμένοντες Γάλλοι ἐπαναστάται, οἵτινες δὲν ἤθελον νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐδημοσίευσαν ἄπειρα ἐξυβριστικὰ φυλλάδια κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῆς οἰκογενείας του, τὰ ὁποῖα πρὸ ἑνὸς ἔτους κατεφρονοῦντο ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀλλ' ἤδη ἐλάμβανον καλὴν ὑποδοχὴν παρὰ τοῦ κοινοῦ, πρὸς δὲ τὰ τοιαῦτα δὲν ἀπηγορεύοντο ὑπὸ τῶν ἀγγλικῶν νόμων. Οὗτος δὲ, καί τοι εὑρισκόμενος εἰς τὴν ὑψηλοτέραν βαθμίδα τῆς δόξης, ἀντὶ νὰ καταφρονήσῃ ταῦτα πάντα, κατεδέχθη νὰ καταβῇ καὶ νὰ θεωρήσῃ τὰς λιβελλογραφίας ταύτας ὡς ὕβρεις, καὶ νὰ ὀργισθῇ ἐπὶ πολύ. Ἦτο μὲν ἀληθὲς ἀσυγχώρητον ἁμάρτημα νὰ ἐξυβρίσῃ τις τὸν συνετὸν καὶ νικηφόρον τοῦτον ἄνδρα· ἀλλ' εἰς ποῖον τόπον ἐλεύθερον ἢ μὴ δὲν ἐξυβρίσθη ἡ περίνοια, ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ καλοκἀγαθία; ὅθεν δὲν ἔπρεπε ποταμοὶ αἱμάτων νὰ χυθῶσιν, ἐπειδὴ οἱ σατυρισταὶ ἐξύβριζον αὐτόν.

Ἔκτοτε ἡ δυσπιστία ἐγεννήθη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. Μετ' ὀλίγον ἔμελλε νὰ ἐκκενωθῇ παρὰ τῆς Ἀγγλίας ἡ Μελίτη, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ἀποστολὴ γαλλικῶν στρατευμάτων εἰς Ἑλβετίαν ἀνερρίπισε τὰ ἀγγλικὰ πάθη. Τὸ τότε ὑπουργεῖον τῆς Ἀγγλίας, ὃν ἀδύνατον, ἐνδόσαν εἰς τὴν παραφορὰν τῶν παθῶν, ἀνέβαλε τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Μελίτης. Ἐὰν ὁ πρῶτος ὕπατος εἶχεν ὑπομονὴν, ἐὰν ἐπέμενε καρτερῶς μὲν ἀλλὰ μετὰ πραότητος, ἡ Μελίτη ἤθελεν ἐκκενωθῆ· ἀλλ' οὗτος, θεωρήσας τοῦτο οὐχὶ μόνον ὡς ἀτομικὴν προσβολὴν ἀλλὰ καὶ ὡς ἀδικίαν, ἐζήτησε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης, διότι ἔλεγεν ὅτι οὐδεμία δύναμις ἐδύνατο ἀτιμωρητεὶ νὰ ἀθετήσῃ τὸν λόγον της εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ εἰς αὐτόν. Ἐνθυμοῦνται οἱ ἀναγνῶσται τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεχθέντα εἰς τὸν ἐν Παρισίοις πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας Βιθβόρτον καὶ τὴν διάλυσιν τῆς ἐν Ἀμιένῃ συνθήκης. Ἔκτοτε ὁ Ναπολέων ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικηθῇ τὴν Ἀγγλίαν ἢ νὰ ἀποθάνῃ· ὀλέθριος ὅρκος! Οἱ δὲ μετανάσται Γάλλοι, μὴ περιοριστθέντες εἰς λόγους, ἤρχισαν νὰ σχηματίζωσι συνωμοσίας κατ' αὐτοῦ. Ὁ Ναπολέων διὰ τῆς ὀξυδερκείας του ἀνεκάλυψε τὰς συνωμοσίας, ἐτιμώρησε τοὺς συνωμότας, καὶ νομίζων ὅτι ἐν αὐτοῖς

ὑπῆρχον καὶ βασιλόπαιδες, μὴ δυνάμενος ὅμως νὰ συλλάβῃ κἀνένα ἐξ ἐκείνων, οὓς ἐνόμιζεν αὐτουργοὺς τῶν συνωμοσιῶν, εἰσέβαλεν ἀναφανδὸν εἰς τὴν Γερμανίαν, ἀδιαφορῶν περὶ τοῦ διεθνοῦς δικαίου· συνέλαβε τὸν ἔγγονον τῶν Κονδαίων καὶ ἀσπλάγχνως διέταξε νὰ τουφεκισθῇ· ἐνῷ δὲ ἄλλοτε τοσοῦτον κατηγόρησε τοὺς βασιλοκτόνους, ἤδη ἐξισώθη μὲ αὐτούς. Ὁ πρῶτος ὕπατος λοιπὸν παρευθὺς κατέστη μανιώδης, ὑποπεσὼν εἰς δύο πλάνας, τὴν πλάνην τοῦ προσβληθέντος ἀνθρώπου καὶ πνέοντος ἐκδίκησιν, καὶ τὴν τοῦ ἰσχυροῦ τοῦ ἐκουσίως προκαλοῦντος ἐχθροὺς, τοὺς ὁποίους εἶναι βέβαιος ὅτι θέλει νικήσει· ἐπομένως θέλων ἔτι μᾶλλον νὰ προκαλέσῃ τοὺς ἀντιπάλους του, νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν φιλοδοξίαν του καὶ ἐνταυτῷ τὴν ὀργήν του, ἔθηκε τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του. Ἡ Εὐρώπη, ἐξυβρισθεῖσα καὶ συνάμα πεφοβισμένη, εἶδε μὲ ἄλλο ὄμμα τὴν Γαλλίαν καὶ τὸν ἀρχηγόν της. Μετὰ τὴν τουφέκισιν τοῦ πρίγκηπος Ἐγγιένου, ἡ Πρωσσία, ἥτις ἤθελε νὰ συνομολογήσῃ συνθήκην συμμαχίας μὲ τὴν Γαλλίαν, ἀπεσύρθη, ἐσιώπησε καὶ ἀπηρνήθη νὰ δεχθῇ τὴν Ἀννοβέραν· ἡ δὲ Αὐστρία, οὖσα μᾶλλον προβλεπτικὴ, ἐσιώπησε μὲν, δὲν ἠθέλησεν ὅμως νὰ ἐκτελέσῃ τὰ περὶ τῆς γερμανικῆς διαίτης ἀποφασισθέντα τῷ 1803· μόνον ὁ νέος αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσσίας Ἀλέξανδρος, καθὸ τιμιωτάτου χαρακτῆρος ἡγεμὼν, ἐζήτησεν, ὡς προστάτης τοῦ γερμανικοῦ συντάγματος, ἐξηγήσεις παρὰ τῆς Γαλλίας περὶ τῆς παραβιάσεως τῶν ὁρίων τοῦ Βάδεν. Ὁ Ναπολέων ἀπήντησεν αὐτῷ δι' ὑβριστικοῦ αἰνίγματος ἀποβλέποντος τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Παύλου Α'. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐσιώπησεν, ἀλλὰ προσβληθεὶς ἐνδομύχως ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν γενομένην ὕβριν. Οὕτω δὲ ἡ μὲν Πρωσσία ἐψυχράνθη, ἡ Αὐστρία ἐνεθαρρύνθη, ἡ δὲ Ρωσσία ἐξυβρίσθη· ὅθεν ἅπασαι αἱ Δυνάμεις αὗται, οὕτω διακείμεναι, παρίσταντο εἰς τὴν μετὰ τῆς Ἀγγλίας πάλην τῆς Γαλλίας.

Τότε ἐσχηματίσθη τὸ ἐν Βονωνίᾳ στρατόπεδον· ἐνῷ ὁ Ναπολέων ἔπρεπε νὰ ὀργανίσῃ βραδέως τὸ ναυτικόν του, κατευθύνῃ τὰς μακρυνὰς ἀποστολάς του κατὰ τῶν ἀγγλικῶν ἀποικιῶν, καὶ παραιτῶν ἥσυχον τὴν ἤπειρον, κακῶς διατεθειμένην καὶ ἀποζημι-

ουμένην, νὰ παρατείνῃ τὰς ναυτικὰς ἀποστολάς του, ἵνα προξενήσῃ ἐπαισθητὰς ζημίας εἰς τὸ ἀγγλικὸν ἐμπόριον, ὥςε νὰ ἀπαυδήσῃ ἡ Ἀγγλία ἐκ πολέμου, ἐξ οὗ ἐβλάπτετο, χωρὶς νὰ δύναται νὰ ἐκδικῆται, ὡς μὴ δυναμένη νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ξηράν. Ἀλλ' ὁ περινούστατος ἄνθρωπος οὗτος ἤθελε νὰ παλαίσῃ μὲ τὴν Ἀγγλίαν εἰς σταδιαίαν μάχην, ὑπερνικῶν ὅλα τὰ φυσικὰ ἐμπόδια· τοῦτο δὲ ἦτον ὠφέλιμον, ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ διαβῇ τὸ ςενὸν διὰ πολυαρίθμου ναυτικοῦ καὶ νὰ ἀποβιβασθῇ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἔνθα ἤθελεν ἀποφασισθῇ ἡ τύχη τοῦ πολέμου. Τοῦτο αὐτὸ ὅθεν ὁ Ναπολέων προὐτίθετο νὰ ἐπιχειρήσῃ, στηριζόμενος εἰς τὴν περίνοιάν του, τὴν πρὸς αὐτὸν ἀφοσίωσιν τοῦ στρατοῦ του καὶ τὰ γιγαντιαῖα μέσα ἅτινα παρεσκεύαζεν· ἀλλ' αἴφνης ὁ παράδοξος οὗτος ἄνθρωπος, παραιτῶν ὅλας τὰς περὶ ἐπιβιβάσεως προθέσεις του, ἔρχεται εἰς Μιλάνον, θέτει τὸ Ἰταλικὸν στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του, κηρυττόμενος βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας· ἐπομένως ἔρχεται εἰς Γένουαν καὶ δι' ἑνὸς διατάγματός του προσαρτίζει τὴν ἐπαρχίαν ταύτην εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν του· τοῦτο λοιπὸν ἤρκει πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ σχηματισθῇ ἡ ἠπειρωτικὴ συμμαχία κατ' αὐτοῦ ἐκ νέου. Ἡ Ῥωσσία, προσβληθεῖσα μὲν ὑπ' αὐτοῦ ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὴν ἐξυβριστικῆς ἀπαντήσεώς του, ἀποκρούουσα δὲ τὰς ναυτικὰς ἀξιώσεις τῆς Ἀγγλίας, ἀπεπειράθη νὰ προσφέρῃ τὴν μεσολάβησίν της πρὸς εἰρηνοποίησιν τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας· διὸ ἀπῄτησε παρὰ τῆς πρώτης τὴν ἐκκένωσιν τῆς Μελίτης· ἀλλὰ, μαθοῦσα τὴν προσάρτησιν τῆς Γενούης εἰς τὴν Γαλλίαν δυσαρεστηθεῖσα παρῃτήθη τῆς εἰρημένης μεσολαβήσεως, συνεμάχησε μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας καὶ ἔθεσε τοὺς στρατούς της εἰς κίνησιν, ὑποσχομένη εἰς τοὺς νέους συμμάχους της νὰ παρασύρῃ καὶ τὴν Πρωσσίαν μετ' αὐτῆς. Ἔκτοτε βλέπει τις ἐπὶ τοῦ 1805 τὸν συνετὸν καὶ εἰρηνοποιὸν πρῶτον ὕπατον τῆς Γαλλίας νὰ προκαλῇ εἰς γενικὸν πόλεμον ὅλην τὴν Εὐρώπην μόνον καὶ μόνον, διότι δὲν ἐδυνήθη νὰ καταδαμάσῃ τὰ πάθη του!

Ἀλλ' ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο δαιμόνιος, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος ἢ ὁ Καῖσαρ· ἡ δὲ τύχη ἐπὶ πολὺ ἐνδίδει εἰς τὴν περίνοιαν. Αἱ ἀπειλαὶ

τῆς ἠπειρωτικῆς ταύτης συμμαχίας οὐδόλως ἀπέσπασαν αὐτὸν ἐκ τῶν κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἐπιχειρήσεών του, μόνον δὲ τὰ σφάλματα τοῦ ναυάρχου του ἀνεχαίτισαν αὐτὸν, καὶ τοῦτο ἐγένετο κατ' εὐτυχίαν του· ἄλλως, ἂν δηλαδὴ ἔφθανεν ἐγκαίρως ὁ ναύαρχος Βιλλενεῦος εἰς τὴν παραλίαν τῆς Βονωνίας, ἤθελεν ἐπιβιβασθῆ εἰς τὰ πλοῖα μετὰ τοῦ στρατοῦ του· καθ' ὃν δὲ καιρὸν οὗτος ἤθελε φθάσει εἰς Λονδῖνον, ἡ Αὐστρία ἤθελε κατευθύνεσθαι εἰς Παρισίους. Τούτων μὴ γενομένων, ἡ κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἐπιχείρησις ἀνεβλήθη· οὗτος δὲ, ὡς λέων ὠρυόμενος ὥρμησεν ἀπὸ τῆς Βονωνίας εἰς Οὖλμην καὶ ἐξ αὐτῆς εἰς Αὐστερλίκην, κατεπολέμησε τήν τε Αὐστρίαν καὶ Ῥωσσίαν, εἶτα ἐστράφη πρὸς τὴν Πρωσσίαν, ἥτις τρέμουσα προσέπεσεν εἰς τοὺς πόδας του καὶ ἐζήτησε χάριν.

Ἔκτοτε ὁ μετὰ τῆς Ἀγγλίας πόλεμος μετετράπη εἰς ἠπειρωτικὸν πόλεμον· τοῦτο δὲ ἦτο δυστύχημα, παρεκτὸς ἂν ἤθελε νὰ ἐξακολουθήσῃ αὐτὸν μὲ πολιτικήν τε καὶ στρατιωτικὴν σύνεσιν. Αἱ ἠπειρωτικαὶ Δυνάμεις, κηρύξασαι τὸν πόλεμον εἰς τὸν Ναπολέοντα ἔδωκαν αὐτῷ τὴν εὐκαιρίαν νὰ θριαμβεύσῃ εἰς τὰ πεδία τῶν ἐν Οὖλμῃ καὶ Αὐστερλίκῃ μαχῶν, ἀντὶ τῆς ἐν Τραφαλγάρῳ καταστροφῆς τοῦ στόλου αὐτοῦ. Νικήσας ὅμως τὰς Δυνάμεις ταύτας καὶ δοκιμάσας τὴν ἰσχύν των, μετεχειρίσθη αὐτὰς τοιουτοτρόπως, ὥστε αὗται ἔμελλον νὰ ἀναλάβωσιν ἐκ νέου τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ τιμωρήσῃ μὲν τὴν Αὐστρίαν, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ τὴν ἀπελπίσῃ, νὰ τὴν παρηγορήσῃ μάλιστα ἐκ τῶν μεγάλων δυστυχημάτων της, παραχωρῶν εἰς αὐτὴν ἀποζημίωσίν τινα. Ἔπρεπε νὰ ἀφήσῃ τὴν Ῥωσσίαν εἰς ἣν σύγχυσιν διέκειτο ἕνεκα τῆς ἀποστάσεώς της, οὔτε ζητῶν, οὔτε παραχωρῶν εἰς αὐτὴν τίποτε· ὡς πρὸς δὲ τὴν Πρωσσίαν, δὲν ἔπρεπε νὰ ὠφεληθῇ τοσοῦτον ἐκ τῶν αφαλμάτων της, ἐμπαίζων αὐτὴν διὰ τὴν περὶ μεσολαβήσεως πρότασίν της. Ἔπρεπε ν' ἀποδείξῃ εἰς αὐτὴν ὁποῖον κίνδυνον διέτρεχεν, ἀκολουθοῦσα τὰ πάθη τῶν κομμάτων· νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὴν ὠφελείας τινὰς ἐκ τῶν λαφύρων τῶν νικῶν του· νὰ ἑνωθῇ δὲ μετ' αὐτῆς καὶ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸν κατὰ τῆς Ἀγγλίας πόλεμον, ἥτις, ἐστερημένη συμ-

μάχων, καταπεπληγμένη ἐκ τῆς ἀπομονώσεώς της καὶ προσβαλλομένη ὑπὸ τῶν γαλικῶν καταδρομικῶν πλοίων, ἠπειλεῖτο καὶ ἐκ συστηματικῆς ἀποβάσεως. Ὁ ὀρθὸς ἄρα λόγος ἀπέδειξεν ὅτι οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ἐπράχθη μὲ λογικὴν, διότι ἄλλως ἡ ἐν Ἀμμιένῃ συνθήκη ἤθελεν ἐκτελεσθῆ.

Μετὰ τὴν ἐν Οὔλμῃ καὶ Αὐστερλίκῃ μάχην, ὁ Ναπολέων ἦτον εἰς μοναδικὴν κατάστασιν νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν συνετὴν πολιτικήν του ταύτην, δηλαδὴ νὰ χωρίσῃ τὴν ἤπειρον ἐκ τῆς Ἀγγλίας, καὶ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτὴν νὰ δεχθῇ τὴν εἰρήνην. Ἡ Αὐστρία ἄλλοτε ἐπὶ τρία κατὰ συνέχειαν ἔτη παλαίουσα μὲ τὴν Γαλλίαν, ἤδη δὲ ἐν ὀλίγαις ἡμέραις νικηθεῖσα κατὰ κράτος, οὐδαμῶς ἐσκέπτετο νὰ ἀναλάβῃ τὸν πόλεμον, ἐὰν δὲν ἤρχετο εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνάγκην. Ὁ νέος Αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας, ὁδηγῶν τοὺς στρατιώτας τοῦ Σουβάρωφ, νομίσας ὅτι ἤθελε διαπρέψει εἰς τὸν μετὰ τοῦ Ναπολέοντος πόλεμον, ἡττηθεὶς διέκειτο εἰς ἀθυμίαν. Ἡ Πρωσσία, ἔχουσα 200 χιλιάδας στρατοῦ τοῦ μεγάλου Φριδερίδου, πέμψασα δὲ τὸν ἀπεσταλμένον της εἰς τὴν Βιέννην διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὸν νόμον εἰς τὸν Ναπολέοντα καὶ εὑροῦσα αὐτὸν νικητὴν τῆς τε Ῥωσσίας καὶ Αὐστρίας, κατέστη γελοία. Ἀπέναντι λοιπὸν τοιούτων καταβεβλημένων ἐχθρῶν ὁ Ναπολέων ἦτον εὔκολον νὰ φανῇ γενναῖος καὶ συνετός.

Ὁμολογητέον ὅτι ἡ Αὐστρία οὐδέποτε γίνεται εἰλικρινὴς φίλος τῆς Γαλλίας· καὶ ὅμως ὁ Ναπολέων δὲν ἔπρεπε νὰ τὴν ἀπογυμνώσῃ πανταχόθεν, ὡς ἐξ ὁλοκλήρου τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Τυρολίδος, ὥστε ἀποκλείουσα αὐτὴν ἐξ ὅλου τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου, νὰ τὴν περιορίσῃ εἰς τὴν ξηρὰν εἰς στενὰ ὅρια ἀλλ' ἔπρεπεν ἢ νὰ τὴν καταστρέψῃ ἐξ ὁλοκλήρου, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ, ἢ ἄλλως νὰ μὴ τὴν περιορίσῃ, καὶ μάλιστα νὰ αὐξήσῃ τὴν Βαυαρίαν, τὸ Βάδεν καὶ λοιπὰ γερμανικὰ μικρὰ Κράτη, τὰ ὁποῖα εἰς πρώτην περίστασιν ἤθελον προδώσει αὐτόν. Ὅθεν τὸν ἐχθρὸν ἢ πρέπει νὰ τὸν ἐξαφανίσῃ τις ἢ νὰ τὸν περιποιηθῇ· διότι ἄλλως οὗτος εἰς πρώτην εὐκαιρίαν θέλει τὸν κατασφάξῃ ὄπισθεν, ἐνῷ ἄλλοι θέλουν τὸν πολεμεῖ κατὰ μέτωπον. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ἀποζημιώσῃ τὴν Αὐστρίαν πρὸς τὸ μέρος

τῆς Ἀνατολῆς, ὡς ἐδύνατο νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὴν τὰς Μολδοβλαχικὰς ἡγεμονίας καὶ τινα παρὰ τὸν Δανούβιον μέρη, ὥστε ἡ Αὐστρία νὰ ἦναι τὸ προπύργιον πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, ἥτις ἐζήτει νὰ καταβῇ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ἂν ἔπειτα τὰς ἐπαρχίας ταύτας ὁ Ναπολέων παρεχώρησε προσώραν εἰς τὴν Ῥωσσίαν, οὐδόλως ὠφελήθη, διότι ἡ Ῥωσσία δὲν εὐχαριστεῖτο ἐκ τοιούτων παραχωρήσεων, ἐνῷ ἡ Αὐστρία ἤθελεν εὐχαριστηθῇ. Καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ τοὺς Τούρκους, περὶ τούτων δὲν ἔπρεπε νὰ σκέπτηταί τις, ἐπειδὴ οὗτοι εἶναι ἀνίκανοι καθ' ὅλα, καὶ μάλιστα νὰ αἰσθανθῶσι τὸ καλόν· ἔπρεπε λοιπὸν νὰ γένῃ φροντὶς περὶ τῆς Αὐστρίας, ἥτις ἔπρεπε νὰ μένῃ εὐχαριστημένη.

Ἀλλ' ὁ Ναπολέων, οὐδόλως σκεπτόμενος νὰ ἀποζημιώσῃ αὐτὴν ἤθελε νὰ τὴν ἀπογυμνώσῃ, νὰ τὴν προπηλακίζῃ, καὶ νὰ τὴν θυσιάζῃ πλέον τοῦ δέοντος, ἀφαιρέσας ἐξ αὐτῆς τοσαύτας ἐπαρχίας. Τὴν δὲ Πρωσσίαν ἐνέπαιζεν· εἶτα δὲ προσέφερεν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀννοβέραν, ἀλλὰ μὲ τοιοῦτον καταφρονητικὸν τρόπον, ὥστε αὕτη ἔπρεπεν ἢ νὰ δεχθῇ τὴν συμμαχίαν αὐτοῦ ἢ τὸν πόλεμον. Παραχωρῶν δὲ τὴν Ἀννοβέραν εἰς τὴν Πρωσσίαν, κατέστη ἔτι ἀσυμβίβαστος μὲ τὴν Ἀγγλίαν, ἥτις ἐθεώρει τὸ βασίλειον τοῦτο ὡς κληρονομίαν τοῦ στέμματός της. Οὕτως ὁ Ναπολέων, ἀντὶ μετὰ τὴν ἐν Αὐστερλίκῃ νίκην του νὰ εὐκολύνῃ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης εἰς τὸν κόσμον, ἔτι μᾶλλον ἐδυσκόλευσεν αὐτὴν, διότι καὶ οἱ ὑποτεθειμένοι σύμμαχοί του ἦσαν κρυφίως ἄσπονδοι ἐχθροί του.

Ἅπασαι δὲ αἱ ἐν Βιέννῃ διαπραγματεύσεις αὐτοῦ κατὰ τὸ 1806 ἦσαν σφάλματα, ἀλλὰ δὲν περιωρίσθη εἰς ταῦτα· ἐπανερχόμενος εἰς Παρισίους καὶ κυριευόμενος ὑπὸ φιλοδοξίας, ἀγνώστου κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, διελογίσθη νὰ σχηματίσῃ μεγάλην αὐτοκρατορίαν, στηριζομένην ὑπὸ ὑποτελῶν βασιλείων, ἥτις νὰ δεσπόζῃ τὴν Εὐρώπην καὶ νὰ ὀνομάζηται *Δυτικὴ Αὐτοκρατορία*. Διὸ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἐσχημάτισε δύο βασίλεια, τὸ μὲν καλούμενον βασίλειον τῆς Ἰταλίας, τὸ δὲ τῆς Νεαπόλεως, ὅπερ καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰωσὴφ, κατέλαβε τὴν Ὁλλανδίαν καὶ ἔδωκεν αὐτὴν εἰς τὸν ἀδελφόν του Λουδοβίκον· ὅλα δὲ τὰ μικρὰ

βασίλεια τῆς Γερμανίας ἐσχημάτισεν εἰς γερμανικὴν συμμαχίαν καὶ ἐκηρύχθη προστάτης αὐτῶν.

Καὶ ὅμως ἥ τε Ῥωσσία καὶ Ἀγγλία ἐπεθύμουν τὴν εἰρήνην· καὶ ἡ μὲν Ῥωσσία, συμπαθοῦσα ὑπὲρ τῶν δύο δυναστειῶν τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σουαυΐας, διὰ μὲν τὴν πρώτην ἐζήτει τὴν Σικελίαν, διὰ δὲ τὴν δευτέραν τὴν νῆσον Σαρδηνίαν· ἡ δὲ Ἀγγλία ἠθέλησε νὰ διατηρήσῃ τὴν Μελίτην καὶ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πὶττ, τὸ ὑπουργεῖον Φὸξ ἦτο πρόθυμον νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην, ἀφίνον ὅλην τὴν ἤπειρον εἰς τὸν Ναπολέοντα. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ Δυνάμεις αὗται ἐζήτουν ἡνωμέναι νὰ διαπραγματευθῶσι τὴν εἰρήνην, ὁ Ναπολέων ἕνεκα τῆς φιλοδοξίας του δὲν ἐδέχθη, διότι ἤθελεν ἑκατέρα τούτων νὰ διαπραγματευθῇ κατ' ἰδίαν μετ' αὐτοῦ τὴν εἰρήνην, ἵνα ἐπιβάλῃ εἰς αὐτὰς τὴν θέλησίν του· μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀποθανόντος καὶ τοῦ Φὸξ, διελύθη πᾶσα διαπραγμάτευσις μετὰ τῆς Ἀγγλίας.

Ἐν τούτοις ἡ εἰρήνη εἰσέτι δὲν ἦτον ἀδύνατος· ἀλλ' ἡ περιφρόνησις τοῦ Ναπολέοντος πρὸς τὴν Πρωσσίαν τοῦ νὰ ὑποχρεώσῃ αὐτὴν εἰς εἰρήνην ἄνευ διαπραγματεύσεων, ἡ ἐμψύχωσις τῆς Πρωσσίας ἔκ τινων γερμανικῶν Κρατῶν, ὑποσχεθέντων εἰς αὐτὴν τὴν συμμαχίαν των, καὶ αἱ ὑπόνοιαι ὅτι ὁ Ναπολέων διαπραγματευόμενος μετὰ τῆς Ἀγγλίας περὶ εἰρήνης ἤθελε παραχωρήσει τὴν Ἀννοβέραν μᾶλλον εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἢ εἰς αὐτὴν, πρὸς πᾶσι δὲ τούτοις καὶ ἡ ἔξαψις τῆς γερμανικῆς φιλοτιμίας καταστάσης γενικῆς εἰς Βερολῖνον, ταῦτα πάντα ἠνάγκασαν τὴν Πρωσσίαν νὰ ἔλθῃ εἰς πόλεμον μὲ τὸν Ναπολέοντα, ὅστις ἐν μιᾷ μόνῃ μάχῃ τῆς Ἰένης κατεπολέμησε καὶ κατεσκόρπισε τὸν ἄλλοτε ἔνδοξον στρατὸν τοῦ μεγάλου Φριδερίκου, ὥστε ἐν διαστήματι ἑνὸς μηνὸς ἀπ' ἀρχῆς τοῦ πολέμου τούτου, ὅλη ἡ πρωσσικὴ μοναρχία ἔμεινεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως, ὅπως ἐκάλουν αὐτοὶ οἱ Πρῶσσοι τὸν Ναπολέοντα.

Οἱ Ῥῶσσοι μετ' ὀλίγον ἔδραμον πρὸς βοήθειαν τῆς Πρωσσίας, ὁ Ναπολέων ἔδραμεν εὐθὺς πρὸς προϋπάντησίν των, εἰσήλασεν εἰς τὴν Πολωνίαν, θελήσας νὰ ἀνεγείρῃ αὐτὴν εἰς Κράτος, ἀλλὰ

μ' ὅλας τὰς προσπαθείας του ὀλίγον ἐπέτυχεν εἰς τοῦτο. Ἐπολέμησε τοὺς Ῥώσσους εἰς Τζαρνόβο καὶ εἰς Πουλτοῦσκον, εἶτα εἰς Ἐϋλὼ, ἔνθα ἠσθάνθη τὴν δριμύτητα τοῦ κλίματος· μετὰ ταῦτα συνῆψε τὴν ἐν Φριεδλάνδῃ μάχην, ὅπου ἐστρατήγησε θαυμασίως. Τότε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος προσέπεσεν εἰς αὐτὸν, ὡς ὁ Φραγκῖσκος τῆς Αὐστρίας καὶ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας. Ἐνταῦθα ὁ μέγας οὗτος κατακτητὴς ἐσταμάτησε, διότι ἠσθάνθη ὅτι ἡ ἀπομάκρυνσις αὕτη ἦτον ὀλεθρία εἰς αὐτόν. Ἔκτοτε ἐσχημάτισε τὴν ἰδέαν περὶ ἑνὸς ἰσχυροῦ συμμάχου· ὡς τοιοῦτον λοιπὸν ἐξελέξατο τὸν νέον αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας Ἀλέξανδρον, διότι δὲν ἐδύνατο νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὰς γερμανικὰς συμμαχίας. Ὡς δὲ ἦτον εὐμετάβλητος εἰς τὰς ἰδέας του, οὕτω καὶ εἰς τὴν πολιτικήν του· διελογίσθη νὰ σχηματίσῃ δύο μεγάλας αὐτοκρατορίας, τὴν μὲν εἰς τὴν Δύσιν δι' ἑαυτὸν, τὴν δὲ εἰς τὴν Ἀνατολὴν διὰ τὸν Ἀλέξανδρον· ἀλλ' ἤθελεν ἡ πρώτη νὰ ἐπικρατῇ τῆς δευτέρας, ὥστε οὕτω νὰ ἄρχῃ ὅλου τοῦ κόσμου. Ἐπὶ τούτῳ ἐγένετο ἡ ἐν Τιλσίτῃ συνέντευξις τῶν αὐτοκρατόρων τούτων, ἔνθα ὁ Ναπολέων ἐν πρώτοις περιεποιήθη καὶ ἐκολάκευσε σφόδρα τὸν Ἀλέξανδρον, εἶτα δὲ ἦλθον εἰς διαπραγματεύσεις περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους συμμαχίας. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐζήτησε τὴν Φινίην Δυτικῶς καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν Ἀνατολικῶς. Ὁ Ναπολέων εἰς μὲν τὸ πρῶτον δὲν ἐδυσκολεύθη, εἰς δὲ τὸ δεύτερον παρουσίασε πολλὰς δυσκολίας· ἀλλ' ἐπὶ τέλους συγκατετέθη οὐχὶ δὲ εἰλικρινῶς, εἰμὴ μόνον ἵνα ἐξαπατήσῃ τὸν σύμμαχόν του. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ συνέντευξις αὕτη ὑπῆρξεν ὀλιγοχρόνιος, δὲν ἐξετάνθησαν, οὐδὲ ἀπεφασίσθησαν αἱ λεπτομέρειαι τῶν συμφωνηθέντων. Ὁ Ναπολέων, μετὰ τὴν μάχην τῆς Ἰένης, εἶχεν ἀφαιρέσει ἐκ τῆς Πρωσσίας τὸ ἥμισυ τῆς Ἐπικρατείας της, κατὰ παράκλησιν ὅμως τοῦ Ἀλεξάνδρου παρήτησε καὶ τὸ ἥμισυ ἐξ αὐτοῦ, ἐκ τούτου δὲ καὶ μέρους τῆς Πολωνίας ἐσχημάτισε τὸ δουκάτον τῆς Βαρσοβίας, τὸ ὁποῖον παρεχώρησεν εἰς τὴν Σαξονίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἔκ τινων ἐπαρχιῶν τῆς Πρωσσίας καὶ ἐκ τῆς Ἀσσίας ἐσχημάτισε τὸ βασίλειον τῆς Βετφαλίας, εἰς ὃ διώρισε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἱερώνυμον βασιλέα. Οὕτω βλέπει τις ὅτι

ἐσχηματίσθησαν ἐν Γερμανία δύο ἡγεμονίαι, ἡ τῆς Βεστφαλίας καὶ ἡ τῆς Βέργης, (εἰς ἣν διωρίσθη ὁ Μυράτος)· οὕτως αἱ δύο μεγάλαι μοναρχίαι τῆς Γερμανίας, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσσία, ἔμενον ἐξησθενημέναι καὶ ἀποκεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων· δύο δὲ αὐτοκράτορες, ὁ τῆς Ἀνατολῆς Ἀλέξανδρος, καὶ ὁ τῆς Δύσεως Ναπολέων κατέθλιβον τὴν ταλαίπωρον ταύτην Γερμανίαν, ἀλλ' ἐνδομύχως ὄντες ἀσύμφωνοι οἱ αὐτοκράτορες οὗτοι· διότι ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεθύμει νὰ καταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνῷ ὁ Ναπολέων δὲν ἤθελε τοῦτο, ἀλλ' ἐνησχολεῖτο νὰ ἀνεγείρῃ τὴν Πολωνίαν, περὶ ἧς ἀντενέργει ὁ Ἀλέξανδρος· σὺν τούτοις ἡ Ἀγγλία μετὰ ἑκατὸν δικρότων καὶ διακοσίων φρεγατῶν περιέτρεχε τὰ παράλια τοῦ κόσμου, ἵνα κρημνίσῃ τὴν τερατώδη ταύτην συμμαχίαν.

Ἀναμφιβόλως ὁ Ναπολέων μετὰ τοσαύτας νίκας ἐδύνατο νὰ σταματήσῃ, τοῦτο ἐδύνατο νὰ πράξῃ καὶ μετὰ τὴν μάχην τῆς Αὐστερλίκης. Ἔμενεν ὅμως ἡ Πρωσσία, ἥτις ἐκαυχᾶτο εἰς τὸν τάφον τοῦ μεγάλου Φριδερίκου, τὰ δὲ ὅρια τῆς Ῥωσσίας ἐθεωροῦντο ἀνυπέρβλητα· ἀλλὰ καταβληθέντων καὶ τούτων, ὁ Ναπολέων ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὑπατείας του πολιτικήν. Τίς ὅμως ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀρχίσας τοιαύτην ὁδὸν δόξης ἐσαμάτησεν ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς; Ὁ Ναπολέων, κυριευόμενος ἀπὸ τὸν ῥοῦν τῶν περιστάσεων καὶ τῶν παθῶν του, καταῤῥέφων τὴν μίαν ἐπικράτειαν μετὰ τὴν ἄλλην, συμμαχῶν ἢ κηρύττων τὸν πόλεμον κατ' αὐτῶν ἐναλλὰξ, προέβη μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Νιέμου ποταμοῦ, ἔνθα συνεμάχησε μετὰ τῆς Ῥωσσίας. Εἶτα ἐπανῆλθεν εἰς Γαλλίαν, κυριευόμενος ἀπὸ ὑπεροψίας καὶ φιλοδοξίας· καταλιπὼν δὲ ὄπισθέν του ὅλην τὴν Γερμανίαν εἰς ἀπελπισίαν, ἐνόμιζεν ὅτι ἤθελεν ἐπιβληθῆ εἰς αὐτὴν διὰ τῆς συμμαχίας του μετὰ τῆς Ῥωσσίας, κατὰ τῆς ὁποίας ἡτοίμαζε μίαν Πολωνίαν, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἔδιδεν οὐχὶ μόνον τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀλλ' οὐδὲ τὸ Ἰάσιον καὶ τὸ Βουκουρέστιον. Ἐὰν δὲ ἐρωτήσῃ τις πῶς τοιοῦτος μέγας στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ ὑπέπεσεν εἰς τοιαύτας ἀπάτας, ἡ ἀπάντησις εἶναι ὅτι.—Οὕτως καὶ ἐν τῇ γαλλικῇ ἐπαναστάσει τοσοῦτοι ἄνδρες νουνεχεῖς καὶ γενναίων αἰσθημάτων κατήν-

τησαν εἰς τοσαύτην μανίαν τῶν αἱματηρῶν πράξεων τοῦ 1793.
Ταῦτα δὲ δηλοῦν ὅτι τὸ μὲν λογικὸν μένει ἐν ἀχρηςίᾳ, τὰ δὲ πάθη
ἐνεργοῦν.—Ὁ Ναπολέων ὅμως εἶναι ἔτι μᾶλλον ἀσυγχώρητος, διότι
εἷς μόνος ἄνθρωπος δύναται νὰ περιορίσῃ τὰ πάθη του, ἐνῷ εἰς
τοὺς πολλοὺς τοῦτο εἶναι ἀδύνατον. Δυςυχῶς δὲ ἀποδεικνύεται ἐκ
τῶν παραδειγμάτων ὅτι, κυριευόμενός τις ὑπὸ τύφου, κενοδοξίας
καὶ πολεμικῆς δόξης, γίνεται ἀκράτητος μᾶλλον τῶν πολλῶν.

Ἐπανελθόντος τοῦ Ναπολέοντος ἐκ Τιλσίτης, παρεςάθη ἡ ἑξῆς
πολιτικὴ κωμῳδία· ἡ Ῥωσσία, ἡ Πρωσσία καὶ ἡ Αὐστρία ἑνω-
θεῖσαι μετὰ τῆς Γαλλίας ἐκήρυξαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὅτι, ἂν δὲν
ἐνδώσῃ εἰς εἰρήνην, ἅπασαι θέλουν τὴν ἀποκλείσει ἐκ τῶν πα-
ραλίων των. Ἐὰν αἱ Δυνάμεις αὗται ἐξ εἰλικρινῶν καὶ ἀμοι-
βαίων συμφερόντων ἦσαν ἡνωμέναι, ἀναμφιβόλως ἡ Ἀγγλία ἤθε-
λεν ἐνδώσει, ἀλλ' αὕτη γνωρίζουσα ὅτι ἦσαν ἠναγκασμέναι
ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος νὰ πράξωσι τοῦτο, κατεφρόνησε τὴν
ὑποθετικὴν ταύτην εὐρωπαϊκὴν συμμαχίαν· μ' ὅλον τοῦτο ὁ
ἠπειρωτικὸς ἀποκλεισμὸς ἐγένετο· ἡ δὲ Ἀγγλία προσέβαλε τὴν
ἀποκλεισμένην ἤπειρον, ὡς καὶ ἡ Γαλλία τὴν ἀποκλεισμένην
θάλασσαν, κλείουσα εἰς αὐτὴν ὅλους τοὺς λιμένας τῆς Εὐρώπης.
Ἐὰν τοῦτο διετηρεῖτο ἐπί τινα ἔτη, ἡ Ἀγγλία ἤθελεν ἐνδώσει,
ἀλλ' ὁ ἀποκλεισμὸς οὗτος παρώξυνεν ὅλους τοὺς λαοὺς κατὰ τῆς
Γαλλίας, τὴν δὲ Ἀγγλίαν εὐκόλυνε νὰ κυριεύσῃ ὅλας τὰς κτή-
σεις τῆς Ἱσπανίας.

Μία τῶν αἰτιῶν λοιπὸν ἕνεκα τῆς ὁποίας ἐγένετο ἡ ἐν Τιλ-
σίτῃ συμμαχία ἦτο καὶ ἡ Ἱσπανία. Ὁ Ναπολέων ἤθελε νὰ ἁρ-
πάξῃ καὶ τὸν θρόνον τοῦτον διὰ τὴν οἰκογένειάν του. Ἐπεθύμει
λοιπὸν νὰ ἑνώσῃ εἰς τὴν μεγάλην Δυτικὴν αὐτοκρατορίαν, ἐκ-
τὸς τῆς Νεαπόλεως, τοῦ βασιλείου τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἑλβετίας,
(τῆς δημοκρατίας ταύτης ἦτο προστάτης), τῆς Γερμανίας, καὶ
τῆς Ὁλλανδίας, καὶ τὴν Ἱσπανίαν, ἀλλὰ δὲν εὗρισκε πρόφασιν διὰ
τὴν ἁρπαγὴν ταύτην. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐλαττωμάτων τὰ ὁποῖα
εἶχεν ὁ ἀγαθὸς βασιλεὺς τῆς Ἱσπανίας, εἶχε καὶ τὴν μικροπρέ-
πειαν νὰ ἦναι τοσοῦτον θιασώτης τοῦ Ναπολέοντος, ὥστε νὰ
ὑπακούῃ εὐπειθῶς εἰς αὐτόν· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἱσπανικὸν ἔθνος

ἦτον ἐνθουσιασμένον εἰς αὐτὸν τοσοῦτον, ὥστε ἐζήτει συμβουλὰς παρ' αὐτοῦ. Πῶς ἄρα δύναταί τις νὰ πολεμήσῃ τοιούτους ἀνθρώπους; Καὶ ὅμως ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ἱσπανίᾳ λαὸς ἔνθερμος, ὑπερήφανος, νέος, ἱκανὸς νὰ ἀντιταχθῇ αἰφνιδίως, καὶ μὴ εὐκόλως καταβαλλόμενος. Ἀλλ' ἡ ἀνικανότης τοῦ βασιλέως, ἡ ἀσωτεία τῆς βασιλίσσης, καὶ ἡ ἀποστασία τοῦ υἱοῦ των ἔδιδον ἀφορμὴν εἰς τὸν τυχόντα νὰ προσβάλῃ τὸν ἱσπανικὸν θρόνον. Πιθανὸν ὁ λαὸς, βεβαρημένος ἐκ τῆς δυναστείας του, ἤθελε ζητήσει βασιλέα παρὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἡ δὲ αὐλὴ, ζητοῦσα νύμφην παρὰ τῆς Γαλλίας, ἤθελε συγγενεύσῃ μετὰ τοῦ Ναπολέοντος. Ἀλλ' οὗτος ἤθελεν ἀμέσως νὰ ἁρπάξῃ καὶ τὸν θρόνον τοῦτον καὶ οὐχὶ νὰ περιμένῃ τὴν πτῶσίν του ἢ νὰ τὸν κατέχῃ ἐμμέσως· διὸ μετεχειρίσθη τοιαῦτα μέσα, ἅτινα ἔφερον εἰς γενικὴν ἀγανάκτησιν ὅλον τὸν κόσμον.

Εἰσήλασεν ἐν πρώτοις εἰς τὴν Πορτουγαλλίαν, ἐπὶ προφάσει τοῦ νὰ ἀποκλείσῃ αὐτὴν ἐκ τῆς Ἀγγλίας, ἡ δὲ βασιλικὴ οἰκογένεια φοβηθεῖσα ἀπῆλθεν εἰς Βρασιλίαν. Οὕτως ἔμεινε καὶ ἡ ἐπικράτεια αὕτη εἰς τὸν Ναπολέοντα. Εἶτα δὲ ἐπορεύθη εἰς Μαδρίτην ἵνα ἐκφοβίσῃ καὶ τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν ταύτην νὰ δραπετεύσῃ· ἐπὶ τούτῳ εἰσήγαγε τὴν διχόνοιαν εἰς Μανδρίτην, μεταχειρισθεὶς τὸν υἱὸν κατὰ τοῦ πατρὸς, καὶ εἰς τοῦτο ἐπέτυχε· διότι, ἀναχωρήσαντος τοῦ βασιλέως, ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐκηρύχθη βασιλεὺς τῆς Ἱσπανίας. Εἶτα δὲ ὁ μὲν πατὴρ διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ υἱοῦ, οὗτος δὲ ἐζήτησε παρὰ τοῦ Ναπολέοντος τὴν ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ὡς βασιλέως τῆς Ἱσπανίας. Ὁ δὲ Ναπολέων, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀνικανότητος τοῦ πατρὸς καὶ τῆς ἀποστασίας τοῦ υἱοῦ, ἀμφοτέρους ἔφερεν εἰς Γαλλίαν, ὅτι δῆθεν ἤθελε νὰ συμβιβάσῃ αὐτούς· τότε δὴ τὸν μὲν πατέρα ἔπεισε νὰ παραιτηθῇ τοῦ ἱσπανικοῦ θρόνου, τὸν δὲ υἱὸν δὲν ἀνεγνώρισεν ὡς διάδοχον, ἀμφοτέρους δὲ ἐκράτησεν, ὡς αἰχμαλώτους, εἰς Γαλλίαν· ἐντεῦθεν ὁ θρόνος οὗτος ἐχήρευσε καὶ ἔμενεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ναπολέοντος, ὅστις διώρισε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωσὴφ βασιλέα τῆς Ἱσπανίας. Ταῦτα δὲ πάντα ἐπροξένησαν φρίκην εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ἐγέννησαν τὸν καταστρεπτικὸν καὶ πολυετῆ πόλε-

μὸν τῆς Ἱσπανίας καὶ παρέσχον εἰς τὴν Ἀγγλίαν στάδιον πάλης κατὰ τοῦ Ναπολέοντος.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Ναπολέων ἐνόμιζεν ὅτι μετὰ 80 χιλ. νεοσυλλέκτων στρατευμάτων καὶ τινων παλαιῶν ἀξιωματικῶν ἦτο δυτὸν νὰ καταβάλῃ τοὺς Ἱσπανούς· ἀλλ' εἰς μάτην, διότι ἡ ἐν Βαϋλένῃ μάχη, καθ' ἣν ἠναγκάσθησαν πολλαὶ χιλιάδες γαλλικῶν στρατευμάτων νὰ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς Ἱσπανοὺς, ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Ναπολέοντος ὡς πρὸς τὰ τῆς Ἱσπανίας. Ἔκτοτε διελογίσθη ὅτι ἔπρεπε νὰ συνδεθῇ μετὰ τῆς Ῥωσσίας στενώτερα καὶ ἀσφαλέστερα. Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν ἐγένετο ἡ ἐν Ἐρφορδίᾳ δευτέρα συνέντευξις μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου· ἐκεῖ συνεφωνήθη ὁριστικῶς ἡ παραχώρησις τῶν παραδουναβίων ἐπαρχιῶν εἰς τὴν Ῥωσσίαν· ἐνῷ ἐγένετο ὑπόσχεσις ἐν Τιλσίτῃ· περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἀλέξανδρος προσεποιήθη ὅτι εὐχαριστεῖται, μάλιστα καθὸ ἐνασχολούμενος εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Φοινίης, ἀλλ' ἐνδομύχως ᾐσθάνετο ὅτι ἠπατήθη ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος. Τέλος ἀμφότεροι οἱ αὐτοκράτορες οὗτοι ἀπεχωρίσθησαν, συνυποσχεθέντες μάλιστα νὰ συνδεθῶσι καὶ διὰ συνοικεσίου, τουτέστιν ὁ Ναπολέων νὰ νυμφευθῇ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου· ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν ἐγένετο μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης εἰλικρινείας, ὥστε καὶ ἡ συμμαχία αὕτη ὡμοίαζε τὰς ψευδοφιλίας. Ὁ Ναπολέων, ἐξασφαλισθεὶς ἐκ τῆς Ῥωσσίας, ἐξαπέστειλεν ἤδη τὰ καλήτερά του στρατεύματα εἰς Ἱσπανίαν, ἅτινα ἐνίκησαν τὴν Εὐρώπην. Ἡ δὲ Αὐστρία, βλέπουσα τὴν πρὸς αὐτὴν ἀδιαφορίαν τοῦ Ναπολέοντος, παρεσκευάσθη εἰς πόλεμον. Ὁ Ναπολέων ἀγνοῶν τοῦτο μετέβη εἰς Ἱσπανίαν, ἵνα πολεμήσῃ ἤδη οὐχὶ τοὺς Ἱσπανοὺς ἀλλὰ τὸν ἐκεῖ ἀποβιβασθένα ἀγγλικὸν στρατὸν, ὅστις ἡνωμένος μετὰ τῶν Ἱσπανῶν, ἀντέκρουεν ἰσχυρῶς τοὺς Γάλλους. Ἡ Αὐστρία δραξαμένη τῆς εὐκαιρίας ταύτας ἐκήρυξε κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον, ἐξ οὗ ὑπεχρεώθη ὁ Ναπολέων νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἱσπανίας καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὸν κατὰ τῆς Αὐστρίας πόλεμον. Ἐν διαστήματι δὲ τριῶν μηνῶν μετά τινων παλαιῶν στρατευμάτων του καὶ τινων νεοσυλλέκτων κατεπολέμησε τὴν Αὐστρίαν ἐν Ῥατισβῶνι, εἰσῆλθεν ἐκ νέου νικητὴς εἰς Βιέννην, ἐκινδύνευσεν εἰς

Ἐσσλέγγην καὶ ἐπὶ τέλους ἀνεδείχθη νικητὴς ἐν Βαγράμῃ καὶ ἐπέβαλε νέαν ἐπαχθῆ συνθήκην εἰς τὴν Αὐστρίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα σκεφθεὶς, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἔχῃ νόμιμον διάδοχον μετέχοντα ἀρχαίου βασιλικοῦ αἵματος, διεζεύχθη τὴν Ἰωσηφίναν καὶ ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ Φραγκίσκου.

Ἀλλ' ἐὰν καὶ μετὰ τὴν ἀπερίσκεπτον ταύτην πρᾶξιν, ἥτις ἐν μέρει εὐχαρίστει τὴν Γερμανίαν, ἀπέσυρε τὸν στρατόν του ἐκ τῆς Ἱσπανίας, πιθανὸν νὰ συνεβιβάζετο μὲ τὴν Ἀγγλίαν, μάλιστα μετὰ τὴν ἐκεῖ καταστροφὴν τοῦ στρατοῦ αὐτῆς. Ἀλλ' οὗτος, ἐκτὸς τῶν ἄλλων κτήσεών του ἐν Γερμανίᾳ, κατέλαβε καὶ τὸ Ὀλδεμβοῦργον, ἀποβαλὼν τὸν ἡγεμόνα αὐτοῦ, στενὸν συγγενῆ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἐπομένως ἐξέτεινε τὰς ἐν ταῖς γερμανικαῖς παραλίαις κτήσεις του μέχρι τῆς Δανζίκης, ἐπὶ προφάσει τοῦ κατὰ τῶν Ἄγγλων ἀποκλεισμοῦ· συγχρόνως δὲ ἤνωσε τὴν Τοσκάνην καὶ τὴν Ῥώμην εἰς ἓν βασίλειον. Ὁ Πάπας ἀντέτεινεν εἰς τοῦτο· μετέφερεν αὐτὸν εἰς Γαλλίαν καὶ τὸν ἐκράτει ὡς ἐν φυλακῇ. Κατέσχεν ὅλα τὰ ἀγγλικὰ ἐμπορεύματα ἀπὸ τῆς Ἱσπανίας μέχρι τῆς Πολωνίας, ὅπερ παρώργισε πολὺ τοὺς λαούς. Ἐνῷ δὲ εἰς τὰς ξένας ἐπικρατείας ἦτο τοσοῦτον αὐστηρὸς εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων, ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ δὲν διετήρει τοῦτο· διότι ἐπέτρεπε νὰ εἰσέρχωνται εἰς αὐτὴν ὅλα τὰ ἀγγλικὰ ἐμπορεύματα ἐπὶ πληρωμῇ δασμῶν ὑπερόγκων, ὡσαύτως δὲ καὶ νὰ ἐξέρχωνται. Θέλων νὰ καταβάλῃ ἐντελῶς τὴν Ἱσπανίαν, ἀκαταπαύστως ἔστελλε τὰ καλήτερα στρατεύματά του ἐκεῖ, ὥστε τὸ πλεῖστον καὶ τὸ καλήτερον μέρος αὐτῶν ἦτον εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἔνθα ὁ μὲν γαλλικὸς στρατὸς ἔπαθεν, ὁ δὲ ἀγγλικὸς ὑψώθη. Τὸ δὲ συνοικέσιόν του, ἀντὶ νὰ γένῃ πρόξενον τῆς Εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης, ἐγέννησε νέα σκάνδαλα καὶ νέας δυσαρεσκείας· διότι, ἐνῷ ὑπεσχέθη νὰ νυμφευθῇ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ Αὐτοκράτορος Φραγκίσκου· τοῦτο δὲ ἔπραξεν αἴφνης, πρὶν ἢ λάβῃ ὁριστικὴν ἀπάντησιν ἐκ τῆς Ῥωσσίας. Ὁ Ἀλέξανδρος, συμμαχήσας μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, δυσηρέστει τοὺς λαούς του, ἔχοντας ἐμπορικὰ συμφέροντα μὲ τὴν Ἀγγλίαν· ἤθελε λοιπὸν οὗτος ὥστε ὁ Να-

πολέων νὰ λάβῃ τὰς συμπαθείας τῆς τε ῥωσσικῆς αὐλῆς καὶ τοῦ λαοῦ· ἐπὶ τούτῳ δὲ ἤθελε νὰ προδιαθέσῃ τὴν μητέρα του διὰ τὸ συνοικέσιον τοῦτο. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων, μὴ περιμένων τὸ τέλος τῶν περὶ τούτου δ' απραγματεύσεων, εὐθὺς ἀπεφάσισε καὶ ἐξετέλεσε τὸ μετὰ τῆς Αὐστρίας συνοικέσιόν του. Αὕτη δὲ ἀπεφάσισεν αὐτό, οὐχὶ διὰ τὰς πρὸς τὸν Ναπολέοντα συμπαθείας της, ἀλλὰ ἵνα διαλύσῃ τὴν μετὰ τῆς Ῥωσσίας συμμαχίαν αὐτοῦ. Ἔκτοτε ἡ ῥωσσικὴ συμμαχία κατέζη ψεῦδος καὶ πλάνη. Ὁ δὲ Ναπολέων ἔμεινε μόνος ἐν τῷ κόσμῳ μετὰ τοῦ τύφου του καὶ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καί τοι μὲν ἐξαισίου, ἀλλὰ διεσκορπισμένου ἀπὸ τῆς Ἱσπανίας μέχρι τῆς Πολωνίας.

Οὕτω τὸ ἀποτέλεσμα τῶν εἰρηνικῶν διαθέσεων τοῦ Ναπολέοντος μετὰ τὴν ἐν Βαγράμῃ μάχην ὑπῆρξεν ἡ συνένωσις τῇ γαλλικῇ Αὐτοκρατορίᾳ τῆς Ὁλλανδίας, τῶν Ἀνσεντικῶν πόλεων, τοῦ δουκάτου τοῦ Ὁλδεμδούργου, τῆς Τοσκάνης καὶ τῆς Ῥώμης, πρὸς δὲ ἡ αἰχμαλωσία τοῦ Πάπα, ἡ ἀδυσώπητος αὐστηρότης καὶ συνάμα ἡ παρ' αὐτοῦ ἀκατανόητος παραβίασις τοῦ ἠπειρωτικοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἡ ἀτελεύτητος παράτασις τοῦ ἱσπανικοῦ πολέμου καὶ τέλος ἡ διάῤῥηξις τῆς ῥωσσικῆς συμμαχίας ἄνευ προσκτήσεως τῆς αὐστριακῆς, μεθ' ἧς συνεδέθη διὰ φαντασιώδους συνοικεσίου.

Τοιαύτη ἦτον ἡ κατάστασις τοῦ Ναπολέοντος τῷ 1811 μετὰ δωδεκαετῆ βασιλείαν, εἴτε ὡς πρώτου ὑπάτου, εἴτε ὡς Αὐτοκράτορος· ἀπῃτεῖτο λοιπὸν νὰ ὑπάρξῃ ἡ λύσις τούτων. Κατ' ἀρχὰς ὁ Ναπολέων ἐζήτησεν αὐτὴν ἐν τῇ Ἱσπανίᾳ, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Μασσένας ἐσαμάτησεν εἰς τὰ ἐν Λισαβῶνι Τόῤῥες-Βέδρας ἀγγλικὰ ὀχυρώματα, ἀμυνόμενα ὑπὸ τοῦ Βελιγκτῶνος, ἔῤῥεψεν ἀλλαχοῦ τὴν προσοχήν του. Ἡ Αὐστρία τε καὶ Πρωσσία, ὑποτεταγμέναι κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀλλ' αἰσθανόμεναι ἐνδομύχως τὴν ταπείνωσίν των, ὡμίλουν πάντοτε μὲ πολὺ σέβας πρὸς τὸν Ναπολέοντα, καὶ μόλις ἐτόλμων νὰ παρακαλέσωσιν αὐτὸν διὰ κατεπείγουσαν ἀνάγκην των. Ἀλλ' ἡ Ῥωσσία, μὴ οὖσα εἰς τοιαύτην κατάστασιν ὑποταγῆς, ἐτόλμα μόνη νὰ συζητῇ μετὰ τοῦ κυρίου τῆς ἠπείρου, ἀλλὰ πάντοτε μὲ γλυκύτητα. Ἡ Δύναμις αὐ-

τη πάντοτε ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἀπομάκρυνσίν της, εἰ καὶ ἐν τῇ μάχῃ τῆς Φριεδλάνδης εἶδεν ὅτι τὸ διάστημα τοῦτο διὰ τὸν Ναπολέοντα δὲν ἦτον ἀνυπέρβλητον ἐμπόδιον. Αὕτη παρεπονεῖτο ὅτι ἠρπάγη ἡ ἡγεμονία τοῦ Ὁλδεμβούργου, τῆς ὁποίας ὁ δοὺξ ἦτο στενὸς συγγενὴς αὐτῆς· πρὸς δὲ ἐζήτει διὰ μυστικῆς συνθήκης νὰ ἀσφαλισθῇ ἡ Πολωνία εἰς αὐτήν· ἀνθίστατο προσέτι εἰς τὰ περὶ ἀποκλεισμοῦ νέα μέτρα τοῦ Ναπολέοντος· ἔλεγε δὲ ὅτι ἑκάστη Δύναμις πρέπει νὰ μένῃ ἐλευθέρα ἵνα ἐφαρμόζῃ τὰ περὶ ἀποκλεισμοῦ κατὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἐμπορίου της, καὶ ὅτι αὕτη κατὰ τὴν ὑπόσχεσίν της ἀπέκλειε τὰ ἀγγλικὰ πλοῖα, ἂν ὅμως ὑπὸ σημαίαν ἀμερικανικὴν κατέπλεον εἰς τὰ παράλιά της ἀγγλικὰ πλοῖα, ταῦτα δὲν ἐδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ, διότι ἤθελε παροξύνει τοὺς λαούς της· καθ' ὅσον δὲ ἀπέβλεπε τὸ μετά τινος Ῥωσσίδος βασιλόπαιδος συνοικέσιον τοῦ Ναπολέοντος, ἡ Ῥωσσία δὲν παραπονεῖτο μὲν εἰς τοῦτο, ἀλλ' ὑπέκρυπτε τὴν δυσαρέσκειάν της.

Οἱ ἰσχυρισμοὶ οὗτοι, καί τοι γινόμενοι ὑποκούφως καὶ κρυφίως, προὐξένουν τοιαύτην ἀγανάκτησιν εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὥστε οὗτος ἐθεώρει ταύτας ὡς σημεῖα τῆς κατ' αὐτοῦ ἀντιστάσεως, διότι εἶχεν ὡς ἀρχὴν νὰ καταβάλῃ πᾶσαν κατὰ τῶν αὐθαιρέτων πράξεών του ἀναφυομένην ἀντίςασιν. Ἀλλὰ σὺν τῇ ὀργῇ του ταύτῃ ἤνωνε καὶ ὑπολογισμούς τινας· διελογίζετο λοιπὸν ὅτι ὁ ἐν Ἱσπανίᾳ πόλεμος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ περαιωθῇ ἐν αὐτῇ τῇ Ἱσπανίᾳ, ὁ δὲ ἀποκλεισμὸς τῆς ἠπείρου ἤθελε διαρκέσει ἐπὶ πολύ· ὅθεν ἤθελεν διὰ τῆς εἰσβολῆς αὐτοῦ εἰς τὴν Ῥωσσίαν νὰ περαιώσῃ τὰ πάντα, διότι ἐνόμιζεν ὅτι καὶ ἡ Ῥωσσία κατήντησεν εἰς ἣν κατάστασιν ἦτον ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσσία, καὶ ὅτι ἐκ τῶν Γαδείρων τῆς Ἱσπανίας μέχρι τῆς Μόσχας δὲν ὑπῆρχεν ἐμπόδιον εἰς τὰς δυνάμεις του. Ὁ κατὰ τῆς Ῥωσσίας λοιπὸν νέος πόλεμος εἶχε τὴν ἀρχήν του εἰς τὸν τύφον καὶ εἰς τοὺς ἐσφαλμένους ὑπολογισμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸ νὰ ἐπαγάγῃ καὶ τὴν Ῥωσσίαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς ἀπεριορίστου ἐξουσίας του, ἐπομένως νὰ καταβάλῃ καὶ τὴν Ἀγγλίαν, ὥστε νὰ γένῃ κύριος ὅλου τοῦ κόσμου.

Τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ὁ Ναπολέων ἤρχισε μετ' ἀπείρων δυνάμεων καὶ μέσων. Συμπεριέλαβε δὲ πλῆθος ἐθνῶν μετ' αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα τὸν ἠκολούθουν οὐχὶ μετὰ προθυμίας, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ φόβου. Οὗτος δὲ, καὶ ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ ἐδείχθη μέγας καὶ ἔμπειρος στρατηγός· ὑπέπεσεν ὅμως εἰς ἄπειρα σφάλματα, διότι εἶναι ὁμολογούμενον ὅτι ὅστις κάμνει πολλὴν χρῆσιν τῶν δυνάμεών του, ἐξασθενεῖ αὐτάς. Ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ, ἡ ἐν τῷ στρατῷ, καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς στρατηγοῖς, εἰσαχθεῖσα πολυτέλεια, καὶ αἱ φαντασιώδεις προφυλάξεις διὰ τὸ τρομερὸν ἐκεῖνο κλίμα, ἐπεφόρτισαν τὸν στρατὸν μὲ ἄπειρον ἀποσκευὴν, ἥτις ἠνώχλει μεγάλως αὐτόν· ἐπομένως ἡ μανία τοῦ νὰ αὐξήσῃ ὁ στρατὸς οὗτος κατὰ τὸν ἀριθμὸν, εἰσήγαγεν εἰς αὐτὸν ἀνωφελῆ στρατεύματα. Ἓν μόνον σῶμα ἐξ αὐτοῦ τοῦ ϛρατοῦ ἦτον ὁ τύπος τοῦ ἐν ἐκστρατείᾳ στρατεύματος, τοῦτο δὲ διοικεῖτο ὑπὸ τοῦ στρατάρχου Δαβούστου· 200 χιλιάδες ἀνδρῶν ἐκ τοιούτου σώματος ἤρκουν εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, ἀντὶ τῶν 600 χιλιάδων τῶν ἐκστρατευσάντων. Τὸ παραδοξότερον δὲ εἶναι ὅτι εἰς τοιαύτην χαμέρπειαν φέρει ὁ δεσποτισμὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὥστε οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ κατηγόρουν τὸν Δαβοῦστον διὰ τὴν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ διατηρουμένην λιτότητα καὶ αὐστηρότητα· οὕτω βλέπει τις ὅτι, ἐνῷ ἡ στρατιωτικὴ τέχνη ἐπὶ τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος εἶχε φθάσει εἰς τὴν ἐντέλειάν της, μετ' ὀλίγον διεφθάρη εἰς τὴν πρᾶξιν. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ 1812 ἦτον ἡ εἰκὼν τῆς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείας τοῦ Δαρείου. Μόλις παρῆλθον ὀκτὼ ἡμέραι ἀπὸ τῆς διαβάσεως τοῦ στρατοῦ τούτου ἐκ τοῦ Νιέμου ποταμοῦ, καὶ 200 χιλιάδες ἀνδρῶν ἐλειποτάκτησαν· ἔκτοτε ἐδόθη τὸ σημεῖον τῆς διαλύσεως τοῦ στρατοῦ τούτου. Ἐδύνατο ὁ Ναπολέων νὰ σταματήσῃ ἐνταῦθα, νὰ συναθροίσῃ τὸν διαμελιζόμενον στρατόν του, καὶ ἔπειτα νὰ προσβάλῃ τὴν Ῥωσσίαν καιρίως. Ἀλλὰ σκεπτόμενος, ὅτι ὅλη ἡ Εὐρώπη ἠτένιζεν εἰς τὰ κινήματα αὐτοῦ ἵν' ἀποσκιρτήσῃ ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς τυραννίας του, ἐὰν ἔβλεπεν αὐτὸν διστάζοντα ὡς πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην, ἠθέλησε νὰ ὑπάγῃ μέχρι τῆς Μόσχας· ἐνίκησε μὲν ἐν Πολόϛκᾳ τῇ 7 Σεπτεμβρίου, ἀλλὰ τὸ ἀπο-

τέλεσμα τῆς νίκης ταύτης ἦτον ἡ σφαγὴ πολλῶν μυριάδων ἀνθρώπων ἑκατέρωθεν. Εἶτα δὲ εἰσῆλθε, μετὰ εἰκοσιτέσσαρας ἡμέρας, εἰς τὴν Μόσχαν, ἀλλ' ἐγκατέλειψεν αὐτὴν εἰς τὰς φλόγας τοῦ πυρός. Ἐνταῦθα ἔδειξε μὲν πολλὴν ἐπιμονὴν καὶ δραστηριότητα· ἀλλ' οἱ στρατηγοί του ἀπαυδήσαντες, οἱ δὲ στρατιῶταί του, οἱ πλεῖστοι μάλιστα ὄντες ξένοι καὶ ἄλλοι νεοσύλλεκτοι, καταληφθέντες ὑπὸ τῆς δριμύτητος τοῦ ψύχους, διελύθησαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν παγετῶν τῆς Ῥωσσίας. Ἀρξαμένης δὲ τῆς ὑποχωρήσεως, ὁ Ναπολέων ἐπί τινας ἡμέρας ἔμεινε κατάπληκτος διὰ τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης του καὶ ἦτον εἰς ἀμηχανίαν περὶ τοῦ πρακτέου. Ἀλλὰ παρὰ τὸν Βερεζίναν ποταμὸν ἀνεπτύχθη ὁλοσχερῶς ὁ χαρακτήρ του, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Βατερλώ. Οἱ κατηγορήσαντες τὸν Ναπολέοντα ὅτι δὲν ἔδειξε στρατιωτικὴν περίνοιαν ἐνταῦθα ἀπαντῶνται· διότι δὲν ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς στρατιωκῆς ἐμπειρίας τοῦ Ναπολέοντος ἡ ἔκβασις τῆς μάχης ταύτης, ὡς ἐκ τῶν ἀνυπερβλήτων ἐμποδίων καὶ τῶν στοιχείων τῆς φύσεως, ἅτινα δεσμεύουν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ νὰ πράξωσιν ὅ,τι προτίθενται. Οὐχὶ λοιπὸν ὅτι ὁ Ναπολέων ἔσφαλεν, ἀλλ' ἡ φύσις ἐμπόδισεν αὐτόν. Ἐδύνατο δὲ, ὡς ὁ Ξέρξης, νὰ μαστιγώσῃ τὴν θάλασσαν, διότι δὲν ὑπήκουσεν εἰς αὐτὸν νὰ γαληνεύσῃ. Τοιοῦτόν τι συνέβη καὶ τότε εἰς τὰς κεφαλὰς δημοσιογράφων τινῶν, οἱ ὁποῖοι ἔγραφον κατὰ τῆς δριμύτητος τοῦ χειμῶνος, εἰς ἣν ἀπέδιδον τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Ναπολέοντος. Οὕτω βλέπει τις ὅτι οἱ τύποι τῶν πραγμάτων ἀλλάσσουν, ἀλλ' ἡ μωρία μένει εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Οἱ ἐκ τοῦ στρατοῦ τούτου λειποτάκται ἔλεγον ὅτι ὁ Ναπολέων ἐλειποτάκτησεν ἐκ τοῦ στρατοῦ του· ἀλλ' ἡ ἀμερόληπτος ἱστορία λέγει ὅτι ὁ Ναπολέων ἐγκαταλείψας ἀσπλάγχνως τὸν στρατόν του, ὑπῆγε νὰ προετοιμάσῃ ἕτερον· διαβὰς δὲ ἄγνωστος ἐκ τῆς Γερμανίας, ἦλθεν εἰς Παρισίους καὶ ἔλαβε τὰς ἡνίας τῆς Αὐτοκρατορίας του. Ἡ Γαλλία, ἐκπλαγεῖσα ἐκ τῶν συμβάντων δυστυχημάτων, παραβλέπουσα τὰ σφάλματά του ἐχορήγησεν αὐτῷ ὅλα τὰ μέσα πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ πρὸς ἐκδίκησιν τῶν παθημάτων αὐτοῦ. Οὗτος δὲ τοιαύτην καλὴν χρῆσιν ἔκαμεν αὐτῶν, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου ἐπανώρθωσε

τὰς δυνάμεις του. Εὐθὺς ὅμως ἡ Γερμανία, ἐκτὸς τῆς Αὐστρίας, ἡνώθη μετὰ τῆς Ῥωσσίας, ἀλλ' ἡ οὐδετερότης τῆς Αὐστρίας ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς πρὸς αὐτὴν διαγωγῆς τῆς Γαλλίας. Ἡ Αὐστρία ἐζήτει νὰ ἐγκαταλείψῃ ἡ Γαλλία τὴν Γερμανίαν, νὰ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὴν τὴν Ἰλλυρίαν, καὶ ἰδίως τὴν Τριέστην, καὶ νὰ παραιτήσῃ τὴν ὑποτιθεμένην ἀνέγερσιν τῆς Πολωνίας, νὰ διατηρήσῃ δὲ ἡ Γαλλία τὰ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ὑποτελῆ αὐτῇ Κράτη, πρὸς δὲ τὴν Βεσφαλίαν, τὴν Ὁλλανδίαν καὶ τὴν Ἱσπανίαν. Αἱ παρὰ τῆς Αὐστρίας προταθεῖσαι αὗται συμφωνίαι ἦσαν συμφέρουσαι εἰς τὴν Γαλλίαν, διότι ἐκέρδιζε διπλάσια τῶν ὅσα ἤθελεν ἀπολέσει. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων δὲν ἐπίστευεν ὅτι ἡ Αὐστρία ἤθελε τολμήσει νὰ φανῇ διαιτητὴς τῆς Εὐρώπης, παρεμβαίνουσα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀντιπάλων του. Ἐξακολουθῶν λοιπὸν τὸν πόλεμον ὁ Ναπολέων μετὰ νεοσυλλέκτων στρατευμάτων ἄνευ καλοῦ ἱππικοῦ καὶ πυροβολικοῦ ἐκέρδισε τὰς ἐν Λουτζένῃ καὶ Βωτζένῃ μάχας, ἐκ τούτων νομίζων ὅτι καὶ ἄνευ τῆς Αὐστρίας ἤθελεν ἀνακτήσει τὴν προτέραν δόξαν καὶ ἰσχύν του, κατεφρόνησε τὰς προτάσεις τῆς Αὐστρίας καὶ μετεχειρίσθη αὐτὴν ὡς ὑποδεεστέραν Δύναμιν. Ὅθεν διέλυσε τὴν ἐν Δρέσδῃ ἀνακωχὴν καὶ ἤρχισεν ἔκτοτε τὸν καταξρεπτικὸν ἐκεῖνον πόλεμον, ὅστις ἐπέσυρε κατ' αὐτοῦ ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ἐὰν δὲ ὁ Ναπολέων περιωρίζετο ἔνθεν τοῦ Ἔλβα ποταμοῦ, πολὺ πιθανὸν νὰ ἐξήρχετο νικητής· ἀλλ' οὗτος, θελήσας συνάμα νὰ ὑπερασπισθῇ πανταχοῦ, ἐξετέθη μέχρι τοῦ Βερολίνου· εἶτα δὲ μὴ δυνηθεὶς νὰ ἀνθέξῃ ὑπεχώρησε· νικηθεὶς δὲ ἐν Λειψίᾳ, ἀπώλεσε μέγα μέρος τοῦ ϛρατοῦ του, καταϛραφείσης δι' ἀπροσδοκήτου περιστατικοῦ τῆς ἐκεῖ γεφύρας. Μετὰ δὲ ταῦτα ὑποχωρήσας εἰς τὸν Ῥῆνον, ἀπώλεσεν ἔτι μεγαλήτερον ἀριθμὸν στρατοῦ, ἕνεκα διαφόρων περιστατικῶν, καὶ ἰδίως ἕνεκα τῆς ἐνσκηψάσης νόσου τοῦ τύφου, ὥστε ἡ τελευταία αὕτη ὑποχώρησις ὡμοίαζε τὴν ἐκ τῆς Ῥωσσίας ὑποχώρησιν τῷ 1812.

Ἐπανερχομένου εἰς τὸν Ῥῆνον τοῦ Ναπολέοντος, ἡ Αὐστρία, ἐπιθυμοῦσα τὴν παῦσιν τοῦ πολέμου, προσέφερεν εἰς αὐτὸν τὴν εἰρήνην περιοριζομένης τῆς Γαλλίας εἰς τὰ φυσικὰ ὅρια αὐτῆς. Ὁ Ναπολέων ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ὅτι δέχεται τὴν πρότασιν ταύ-

την, ἀλλ' ἀπήντησε λίαν εἰρωνικῶς, ὥστε ἐνέσπειρε τὸν φόβον καὶ τὴν δυσπιστίαν εἰς τοὺς συμμάχους. Τοῦτο δὲ ἦτο τὸ μεγαλήτερον σφάλμά του. Ἔκτοτε ἀπεφασίσθη ἡ εἰσβολὴ τῶν συμμάχων εἰς Γαλλίαν, ἀλλ' ὁ φόβος διετήρει αὐτούς. Μαθόντες ὅμως οὗτοι τὴν ἐν Γαλλίᾳ ἀναστάτωσιν τῶν πνευμάτων κατὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ναπολέοντος, ἐνεθαῤῥύνθησαν καὶ ὥδευσαν κατ' εὐθεῖαν εἰς Παρισίους. Ὁ δὲ Ναπολέων, νομίζων ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ ἦτον ἀπρόσβλητος, συνήθροισε τὰ λείψανα τοῦ καταστραφέντος στρατοῦ του, τὰ ὁποῖα ἦσαν μόλις 60—70 χιλ., καί τινας νεοσυλλέκτους καὶ μετ' αὐτῶν ἤθελε νὰ ἀντιπαραταχθῇ πρὸς 300 χιλιάδας καλῶς ὠργανισμένου συμμαχικοῦ στρατοῦ· καὶ ἐνταῦθα πάλιν οἱ σύμμαχοι προσέφερον εἰς τὸν Ναπολέοντα τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ παρεδέχοντο τὴν Γαλλίαν μὲ τὰ σύνορα τῶν 1790. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Ναπολέων μὴ παραδεχθεὶς τὴν πρότασιν ταύτην εἶχε δίκαιον, διότι τοιαύτη Γαλλία ἤρμοζεν εἰς τοὺς Βουρβόνους, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς αὐτὸν, ὅστις παρουσιάσθη ἐν τῷ κόσμῳ ὡς ἄλλος Ἀσιανὸς κατακτητής. Ὅθεν ἔχων ὀλίγον στρατὸν ἐπάλαισε μέχρις ἑσχάτων μὲ ἀπαραδειγμάτιστον ἀνδρίαν καὶ ἐπιμονήν.

Ὁμολογητέον ὅτι ἡ ἱστορία δὲν ἀναφέρει δεύτερον παράδειγμα ὡς τὰ κατὰ τοὺς τελευταίους δύο μῆνας Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον τοῦ 1814 συμβάντα. Καὶ ὄντως δὲ, ἐνῷ οἱ στρατηγοί του προσβληθέντες πανταχόθεν ὑπεχώρουν ἐν ἀταξίᾳ καὶ ἔφθανον καταπεπληγμένοι, οὗτος ἔρχεται παρ' αὐτοῖς μόνος ἄνευ ἄλλης βοηθείας, ἐνθαῤῥύνει καὶ ἐμψυχώνει αὐτοὺς, ἐνσπείρει εἰς τοὺς στρατιώτας του τὴν πεποίθησιν καὶ τρέχει πρὸς προϋπάντησιν τοῦ ἐχθροῦ εἰς Βριέννην καὶ Ῥοθιέρην· μάχεται ἔχων ἕνα ἄνδρα πρὸς τέσσαρας, καὶ ἐνίοτε πρὸς πέντε ἐχθρούς· ἐκπλήττει τὸν ἐχθρὸν διὰ τῆς σφοδρότητος τῶν προσβολῶν του, καὶ κατορθώνει νὰ σταματήσῃ αὐτόν· οὕτω δὲ δύναται μαχόμενος νὰ λάβῃ ἀνάπαυσιν ἡμερῶν τινων· στέλλει βοηθείας πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ποταμῶν Μάρνη, Ὄβου, Σένα καὶ Ὑόννου, καὶ διατηρεῖ παρ' αὐτῷ ἱκανὴν δύναμιν ἵνα τρέχῃ ὅπου ἦτον ἀνάγκη. Ἐνταῦθα, ὡς ἡ ἐνεδρεύουσα τίγρις, περιέμενεν ἐπιτυχίαν τινὰ, ἣν προϋπέθετεν ἐν τῇ

περινοίᾳ του· διότι οἱ ἐχθροὶ διαιρεθέντες ὥδευσαν πρὸς τοὺς Παρισίους· ἡ δὲ πρόβλεψίς του αὕτη ἠλήθευσεν. Ἔδραμε λοιπὸν πρὸς τὸν Βλούχερον διαχωρισθέντα ἀπὸ τοῦ Σβαρζεμβέργου, καταβάλλει εἰς τέσσαρας ἡμέρας αὐτὸν, καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὸν Σβαρζεμβέργον διαχωρισθέντα ἀπὸ τοῦ Βλουχέρου, ἀναγκάζει καὶ αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ ἐκ τῶν πυλῶν τῶν Παρισίων καὶ τὸν διώκει μέχρι τῆς Τροίας. Ἐνταῦθα οἱ σύμμαχοι προσφέρουν αὐτῷ τὴν εἰρήνην, τουτέστι τὴν διατήρησιν τοῦ γαλλικοῦ ςέμματος· ἀπορρίπτει τὴν περὶ τούτου πρότασιν, διότι δὲν συμπεριελάμβανε τὰ φυσικὰ ὅρια τῆς Γαλλίας. Διὸ τρέχει κατόπιν τοῦ Βλουχέρου καὶ ἀποκλείει αὐτὸν μεταξὺ τῶν ποταμῶν Μάρνη καὶ Αἴνση· ἦτο δὲ ἐγγὺς νὰ τὸν καταστρέψῃ, ἐὰν ἡ τύχη δὲν προσέφερεν αὐτῷ τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου Σοϊσσόν. Ὁ Ναπολέων οὐδόλως ταράττεται ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης, μάχεται ἐν Κραόννῃ πεισματωδῶς, καὶ ἐνῷ ἦτον ἐγγὺς νὰ νικήσῃ τοὺς ἐχθρούς του, ἀποτυγχάνει ἐκ τῶν σφαλμάτων τοῦ Μαρμῶντος. Ὑποχωρεῖ τότε ἡμινενικημένος, ἀλλὰ δὲν ἀπελπίζεται, μ' ὅλον ὅτι ἡ πρόθεσις τοῦ νὰ δράμῃ ἀπὸ τοῦ Βλουχέρου πρὸς τὸν Σβαρζεμβέργον δὲν ἐπραγματοποιεῖτο τοῦ λοιποῦ· διότι δὲν ἐδυνήθη νὰ καταςρέψῃ τὸν Βλούχερον, ὥςε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἕνωσιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Σβαρζεμβέργου. Πάντοτε δὲ ἐπινοῶν νέα μέσα δυνάμεως, προτίθεται νὰ περιέλθῃ τὰ φρούρια καὶ νὰ συναθροίσῃ τὰς φρουρὰς αὐτῶν· εἶτα δὲ νὰ ἔλθῃ πρὸς τὰ νῶτα τῶν συμμάχων μετὰ ἑκατὸν χιλιάδων στρατοῦ. Πρὶν ἢ δὲ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο, προσβάλλει ἐν Ἀρσὶ τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ ὑπὸ τὸν Σβαρζεμβέργον στρατοῦ, ἵνα προσελκύσῃ τοῦτον πρὸς ἑαυτόν· τρέχει μετὰ ταῦτα εἰς Νανσὺ, ἐνῷ ὁ συμμαχικὸς στρατὸς, πορευθεὶς εἰς Παρισίους, ἐκυρίευσε τὴν πρωτεύουσαν τῆς Γαλλίας. Ὁ Ναπολέων μαθὼν τοῦτο ἔρχεται δρομαίως κατόπιν τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ· εὑρίσκει αὐτὸν ἐκτεθειμένον εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὄχθας τοῦ Σένα, ἑτοιμάζεται νὰ τὸν προσβάλῃ, ἀλλ' οἱ στρατηγοί του ἀφοπλίζουν αὐτὸν, καὶ τὸν τιμωροῦν διὰ τὰ προλαβόντα σφάλματά του. Οὕτω δὲ ὁ ἄλλοτε ἔνδοξος καὶ εὐτυχὴς στρατιωτικὸς οὗτος ἐπεραίωσε προσώραν τὸ στάδιον τοῦ βίου του.

Μετὰ τὴν περιγραφὴν τῆς δυναστείας τοῦ Ναπολέοντος, ὑπολείπεται νὰ κρίνῃ τις τὸν ἄνδρα τοῦτον ὡς στρατιωτικὸν, πολιτικὸν, οἰκονομολόγον, νομοθέτην καὶ συγγραφέα, καὶ νὰ προσδιορίσῃ τὴν τάξιν του ἐν τῇ ἐνδόξῳ οἰκογενείᾳ, ἔνθα ἐτάχθη ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ Ἀννίβας, ὁ Καῖσαρ, ὁ Μέγας Κάρολος, ὁ Φριδερῖκος. Ἀλλ' ἵνα γένῃ ὀρθὴ κρίσις περὶ αὐτοῦ ἔπρεπε πρῶτον τὸ στάδιόν του νὰ περαιωθῇ, περιορισθὲν δὲ ἐν τῇ νήσῳ Ἔλβᾳ, μετὰ ταῦτα ἐπανελήφθη ἐν ταῖς ἑκατὸν ἡμέραις τοῦ 1815, ὅπερ ἦτο θέαμα λυπηρὸν καὶ τραγικὸν, ὡς θέλει ἐξιστορηθῆ ἀκολούθως, τότε δὴ περαιοῦται ὅλος ὁ πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς βίος αὐτοῦ· ἀλλ' ὑπολείπεται εἰσέτι τὸ μαρτύριον αὐτοῦ ἐν τῇ νήσῳ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ, ἔνθα φαίνεται ὁ ἀνὴρ οὗτος γυμνὸς πάσης ἐξουσίας. Ὅθεν καὶ περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, μαρτυρικοῦ βίου τούτου θέλουν ἐξιστορηθῆ τὰ δέοντα.

Ἐπειδὴ δὲ ἰδιωτεύοντος τοῦ Ναπολέοντος ἐν τῇ νήσῳ Ἔλβᾳ, πολλαὶ πολιτικαὶ μεταβολαὶ ἐγένοντο ἐν τῇ Εὐρώπῃ, καὶ ἰδίως ἐν τῇ Γαλλίᾳ, καὶ ἐπειδὴ, ὡς ἐν τοῖς προλεγομένοις ἐρρέθη, ἡ ἱστορία αὕτη δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸν βίον τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλ' ἐν γένει εἰς τὰ συμβάντα τῆς τότε ἐποχῆς, ἐν τῷ ἑπομένῳ τόμῳ Ζ' ἐν περιλήψει θέλουν ἐκτεθῆ τὰ ἀπὸ τῆς παραιτήσεως τοῦ Ναπολέοντος μέχρι τῆς ἐπανόδου αὐτοῦ εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ ἑπομένως τὰ τῆς νέας βασιλείας του, ἡ περίφημος μάχη τοῦ Βατερλὼ καὶ τέλος τὸ ἐν Ἁγίᾳ Ἑλένῃ μαρτύριον αὐτοῦ!

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤ' ΤΟΜΟΥ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

Παραλυσία τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ πανταχοῦ. — Προτάσεις περὶ εἰρήνης. — Πολιτικαὶ ταραχαὶ ἐν Γαλλίᾳ. — Νέαι πολεμικαὶ παρασκευαὶ τοῦ Ναπολέοντος. — Εἴσβολὴ τῶν συμμάχων εἰς Γαλλίαν. — (Τέλος τοῦ 1813). σελ. 5

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΔ'.

Ὁ Ναπολέων ἀναλαμβάνει τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ του. — Νίκη ἐν Βριέννῃ. — Σκέψεις τῶν συμμάχων περὶ εἰρήνης. — Αἱματηρᾷ μάχη ἐν Ῥοθιέρῳ. — Ὑποχώρησις καὶ ἀπελπισία τοῦ Ναπολέοντος. — Ἐπανάληψις τῶν διαπραγματεύσεων. — Ἐξακολούθησις τῶν ἐχθροπραξιῶν. — Δισταγμὸς τῶν συμμάχων περὶ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ πολέμου. (Ἰανουάριος καὶ Φεβρουάριος 1814). σελ. 57

ΚΑΦΛΑΑΙΟΝ ΜΕ'.

Συμβάντα ἐν Παρισίοις—Ἐξακολούθησις τῶν ἐχθροπραξιῶν—Μάχη ἐν Κραόννῃ, Ἀρσὶ, Φὲρ-Σαμπενοὰς καὶ ὑπὸ τὰ τείχη τῶν Παρισίων.—Εἴσοδος τῶν συμμάχων εἰς Παρισίους.—Ἐπανάληψις τῶν περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεων—Ἀποκήρυξις τῶν συμμάχων κατὰ τοῦ Ναπολέοντος.—Ἐγκαθίδρυσις προσωρινῆς κυβερνήσεως ὑπὸ τὸν Τελλεϋράνδον.—Ἀποσκίρτησις τοῦ στρατάρχου Μαρμῶντος.—Ἀπόπειρα αὐτοκτονίας, παραίτησις ἐκ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου καὶ ἀναχώρησις τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν. (Φεβρουάριον—Ἀπρίλιον 1814). σελ 106

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ.	31	στίχ.	24	ἀντὶ, ἐπέπεσεν	γρ.	ὑπέπεσεν
»	37	»	10	» ἐβρύχετο	»	ἐβρυχᾶτο
»	40	»	27	» ὑποχρεώσι	»	ὑποχρεώσωσι
»	22	»	9	» στρατογίαν	»	στρατολογίαν
»	65	»	38	» πολυαρίθμων	»	πολυαρίθμου
»	66	»	1	» ηὐδοκίμασαν	»	ηὐδοκίμησαν
»	79	»	5	» διὰ τὴν	»	διὰ τῶν
»	87	»	7	» τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους	»	τῷ γαλλικῷ ἔθνει
»	88	»	23	» δαλαδὴ	»	δηλαδὴ
»	92	»	2	» στραφέντων	»	στραφεισῶν
»	96	»	3	» τῷ	»	τὸν
»	110	»	9	» λόδος	»	λόρδος
»	113	»	1	» 22 Φεβρουαρίου	»	28 Φεβρουαρίου
»	119	»	33	» δηλείαν	»	δειλίαν
»	153	»	28	» ἤδη	»	πλεονάζει
»	128	»	7	» ἀνχωρήσῃ	»	ἀναχωρήσῃ
»	131	»	15	» δικαίωμα	»	διάστημα
»	140	»	26	» 12 Μαρτίου	»	22 Μαρτίου
»	145	»	25	» προσέκαλεν	»	προσεκάλεσεν
»	146	»	5	» πειρὰς	»	πυρὰς,
»	»	»	30	» 15 Μαρτίου	»	25 Μαρτίου.
»	151	»	25	» ἐγκόνην	»	ἐγγόνην
»	154	»	3	» τὸ νὰ παραιώσῃ	»	νὰ περαιώσῃ
»	»	»	8	» αὐτὺν	»	αὐτὸν
»	»	»	24	» πολιτίμως	»	πολυτίμων
»	156	»	24	» παρατέρω	»	περαιτέρω,
»	162	»	38	» Λήγερον, Λείγηρον	»	Λίγυρον, Λίγυρον
»	163	»	26	» ἀποστρέψωσιν	»	ἀποτρέψωσιν
»	164	»	34	» μεγαλούπολις	»	μεγαλόπολις
»	165	»	1	» ἐν τοῖς	»	ἐν ταῖς
»	187	»	19	» αὐτοὺς	»	αὐτοῦ.
»	190	»	34	» φρυκτὴ	»	φρικτὴ
»	194	»	1	» ἀπέλθω	»	ἀπέλθωσι
»	»	»	»	» Κιολγκούρτου	»	Κωλαιγκούρτου
»	202	»	22	» Ἐσσόνοον	»	Ἐσσόνον
»	204	»	19	» ἠνόει	»	ἐνόει
»	216	»	9	» Φωνταιβλὼ	»	Φωνταινεβλώ.
»	218	»	5	» ὑπηρετήσαντος	»	ὑπηρετήσαντας
»	224	»	6	» λήθης	»	μνήμης

ΑΓΓΕΛΙΑ.

Ἡ ἐκτύπωσις τοῦ Ζ'. τοῦ καὶ τελευταίου τόμου, ἤρχισεν ἤδη.

— Ὁ Ϛ'. οὗτος τόμος εὑρίσκεται παρὰ τῷ κυρίῳ Χ. Νικολαΐδῃ Φιλαδελφεῖ, καὶ τιμᾶται ἀντὶ δραχμῶν . . 5.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ.

Ἐπιμελῶς ἐρανισθεῖσα ἐκ τῶν τοῦ

Κ. Α. ΘΙΕΡΣΟΥ.

ΓΑΛΛΙΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ.

(Histoire de la Révolution Française, et histoire du Consulat et de l' Empire par M. A. THIERS).

ΥΠΟ

ΧΡΗΣΤΟΥ Σ. ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

Ἀντισυνταγματάρχου.

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ.

Ἐκδοθεὶς δαπάνῃ Κ. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΤΥΠΟΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ.

(Ὁδὸς Περικλέους Ἀριθ. 226).

1865.

Πᾶν ἀντίτυπον, μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν μου, θεωρεῖται κλοπιμαῖον· ὁ δὲ κάτοχος αὐτοῦ θέλει ἐγκαλεῖσθαι ἐπὶ παραποιήσει.

Πρὸς τοὺς ἀναγνώστας.

Δημοσιεύοντες καὶ τὸν ἀνὰ χεῖρας Ζ' καὶ τελευταῖον τόμον, δίδομεν πέρας εἰς τὴν ἱστορίαν ταύτην μετὰ δέκα καὶ ἓξ ἔτη, ἀφότου ἐξεδώκαμεν τὸν Α' τόμον αὐτῆς. Ἡ δὲ περὶ τούτου βραδύτης προῆλθε κυρίως ἐκ δύο λόγων· ἀ) ὅτι ὁ Κ' καὶ τελευταῖος τόμος τῆς ὑπὸ τοῦ **Κ. Α. Θιέρσου** ἐκδοθείσης ἱστορίας (Histoire du Consulat et de l'Empire par M. A. Thiers) μόλις ἐδημοσιεύθη πρὸ δύο περίπου ἐτῶν, ἤτοι τῷ 1862, καὶ β') αἱ ἤδη παρελθοῦσαι πολιτικαὶ περιστάσεις τῆς Ἑλλάδος, καθ' ἃς οὔτε νοῦς ἦσυχος πρὸς τοιαύτην ἐργασίαν ὑπῆρχεν, οὔτε τὰ πρὸς τοῦτο ὑλικὰ μέσα. Χάρις ὅμως ἤδη εἰς τὴν φιλοκαλίαν τοῦ τυπογράφου κυρίου Κωνσταντίνου Ἀντωνιάδου, τοῦ ἀναλαβόντος ἰδίοις ἀναλώμασι τὴν ἔκδοσιν τοῦ τε παρόντος καὶ τὴν ἀναπλήρωσιν τῶν ἐλλειπόντων τόμων, ἀπεπερατώθη εὐτυχῶς τὸ ἔργον τοῦτο.

Ἱκανὰ δὲ λαλήσαντες ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς ἱστορίας ταύτης, περιττὸν κρίνομεν νὰ εἴπωμεν ἐνταῦθά τι πλέον περὶ τούτου· προσθέτομεν ὅμως ὅτι, πρὸ εἴκοσι καὶ ἐπέκεινα ἤδη ἐτῶν ἐργαζόμενοι καὶ ἐκδίδοντες ἐκ διαλειμμάτων, ἤτοι κατὰ τόμον, τὴν ἱστορίαν ταύτην, ζητοῦμεν συγγνώμην ἐὰν πανταχοῦ καὶ πάν-

τοτε δὲν διετηρήσαμεν τὸ ὁμοιόμορφον τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραμματικῆς ἀκριβείας, καὶ ἐὰν ἐν πολλοῖς τῶν κυρίων ὀνομάτων δὲν παρατηρεῖται ἀπανταχοῦ ἡ αὐτὴ γραφή· ἀλλὰ ταῦτα μᾶλλον προῆλθον ἐκ τοῦ χρόνου ἢ ἐξ ἀμελείας. Διετηρήσαμεν ὅμως τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, ἀρυόμενοι τὴν ἱστορίαν ταύτην ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κ. Α. Θιέρσου, συμπληροῦντες ἐξ ἄλλων ἱστοριῶν τὸν βίον τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος, καὶ ὄντες ὅσον οἷόν τε εὔληπτοι καὶ ἀκριβεῖς· ταῦτα δὲ πάντα φρονοῦμεν ὅτι ἐφυλάξαμεν, καθ' ὅσον ἐπέτρεπον τοῦτο αἱ ἀσθενεῖς ἡμῶν δυνάμεις. Ἐπὶ τέλους ἀνατιθέμεθα εἰς τὴν εὐμένειαν τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν διὰ τὰ ὧδε παρεισφρήσαντα τυπογραφικὰ καὶ ἄλλα ἁμαρτήματα· οὐδὲ παροράματα σημειώσαντες, ὡς ὅλως περιττὸν τοῦτο κρίνοντες.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 26 *Ἀπριλίου* 1865.

ΧΡΗΣΤΟΣ Σ. ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΣΤ'.

Ἀντιβασιλεία τοῦ κόμητος Ἀρτουᾶ.—Σύμβασις μετὰ τῶν Δυνάμεων.—Ἄφιξις τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου ΙΗ' εἰς Γαλλίαν.—Συνθήκη τῶν Παρισίων.—Ἐγκατάστασις τοῦ Συντάγματος.

Τοῦ Ναπολέοντος (α) ἀναχωρήσαντος εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν, οἱ Βουρβόνοι ἀπηλλάγησαν τοῦ τρομεροῦ ἐχθροῦ αὐτῶν, ὅστις, καίτοι καταβεβλημένος, ἐπροξένει τρόμον εἰσέτι εἰς αὐτούς· διότι, εἰ καὶ ἡ κεφαλὴ ἀφῃρέθη ἐκ τοῦ τέρατος, ὡς ἐκάλουν τότε τὴν αὐτοκρατορικὴν κυβέρνησιν, τὸ σῶμα ἔμενεν, οἱ δὲ σπαραγμοί του συνεκίνουν τὴν Εὐρώπην.

Πλῆθος ἀπεσπασμένων στρατευμάτων αὐτοῦ, ἐξ ὧν ἄλλα μὲν εἰσέτι δὲν εἶχον μάθει τὴν πτῶσίν του, ἄλλα δὲ δὲν ἐπίστευον τοῦτο, ἦσαν διεσκορπισμένα εἰς Φιλανδίαν, Ὁλλανδίαν, Βεστφαλίαν, Ἰταλίαν, Ἱσπανίαν καὶ ἀλλαχοῦ. Ἡ πρώτη πρᾶξις τῆς προσωρινῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως ἦτο νὰ κοινοποιήσῃ εἰς αὐτὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν συμμάχων εἰς Παρισίους, τὴν παραίτησιν τοῦ Ναπολέοντος ἐκ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ κάθοδον τῶν Βουρβόνων· περιέμενε δὲ ἀνυπομόνως τὴν

(α) Ἵνα ὑπάρξῃ πλήρης σειρὰ τῆς ἱστορίας ταύτης, ἐν ὀλίγοις θέλουν ἐξιστορηθῆ καὶ τὰ συμβάντα ἐν Γαλλίᾳ, καθ' ὃν χρόνον ὁ Ναπολέων διέμενεν ἐν τῇ νήσῳ Ἔλβᾳ.

παρ' αὐτῶν ἀποδοχὴν τῶν μεταβολῶν τούτων· διότι ἡ κυβέρνησις αὕτη δὲν ἤθελε νὰ διατάξῃ ταῦτα, πρὶν ἢ μάθῃ τὴν αὐθόρμητον ὑποταγήν των· οἱ δὲ σύμμαχοι δὲν ἤθελον νὰ ἀναγκάσωσιν αὐτὰ, διότι ἔπρεπε νὰ πολιορκήσωσι τὰ φρουρούμενα ὑπ' αὐτῶν φρούρια. Ταῦτα δὲ πάντα ἐδείκνυον εἰς ποίαν κατάστασιν διέκειτο ἡ Γαλλία, παραιτηθέντος τοῦ Ναπολέοντος ἐκ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου.

Ἅπαντες ἐν γένει οἱ μακρὰν τοῦ Ναπολέοντος στρατηγοὶ, οἱ διοικοῦντες στρατιωτικὰ σώματα καὶ οἱ φρούραρχοι ἐν τῇ Γερμανίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Ἱσπανίᾳ, ἤτοι ἀπὸ τοῦ Ἀμβούργου μέχρι τῆς Ἱσπανίας, διετήρουν τὰς θέσεις των καὶ ἀκαταπαύστως ἀνθίσταντο κατὰ τῶν προσβαλλόντων αὐτοὺς ἐχθρῶν, μάλιστα οἱ στρατηγοὶ Καρνὼ καὶ Μαιζὼν εἰς τὸ Βέλγιον, ὁ στρατάρχης Δαβοῦστος εἰς Ἀμβοῦργον, ὁ ἀντιβασιλεὺς τῆς Ἰταλίας Εὐγένιος εἰς Ἰταλίαν, καὶ ὁ στρατάρχης Σοῦλτος παρὰ τὰ Πυρηναῖα ὄρη, πολλάκις συνεπλάκησαν μὲ τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα, συνάψαντες τρομερὰς μάχας· ἀλλ' ὅτε εἰδοποιήθησαν ἐπισήμως παρὰ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως περὶ τῆς παραιτήσεως καὶ ἀναχωρήσεως τοῦ Ναπολέοντος ἐκ τῆς Γαλλίας, συνωμολόγησαν ἀνακωχὴν ὅπλων, καὶ μετὰ ταῦτα ἐγκαταλείψαντες τὰς θέσεις των ἐπανῆλθον εἰς τὴν Γαλλίαν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς στρατευμάτων.

Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Ναπολέοντος ὑπετάχθη εἰς τὴν νέαν γαλλικὴν κυβέρνησιν, τὰ πολιτικὰ πάθη ὅμως καθ' ἑκάστην ἐξήπτοντο, μόνον δὲ ἡ φρόνησις τῆς κυβερνήσεως ἐδύνατο νὰ κατευνάσῃ ταῦτα. Τίς ὅμως ἐδύνατο νὰ περιμένῃ τοιαύτην φρόνησιν παρὰ τῶν Βουρβόνων; τὰ μετὰ ταῦτα γεγονότα θέλουσι δείξει τοῦτο.

Ὁ ἀδελφὸς τοῦ μέλλοντος βασιλέως τῆς Γαλλίας κόμης Ἀρτουᾶς, περὶ οὗ ἐρρέθη ὅτι ἀπεστάλη εἰς Γαλλίαν πρὸς ἐγκαθίδρυσιν τῆς βασιλείας τῶν Βουρβόνων, φθάσας εἰς Παρισίους, κατέλυσεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Κεραμεικῶν ὅλως χαρᾶς διὰ τὴν ἐπάνοδον τῆς οἰκογενείας του εἰς τὸν πατρικὸν θρόνον της. Ὡς ἀντιβασιλεὺς λοιπὸν ἤθελε νὰ διορίσῃ παρ' αὐτῷ ὑπασπιστὰς,

ἀλλ' οἱ μὲν μετανάσται ἐλθόντες εἰς Γαλλίαν μετ' αὐτοῦ ἀπήτουν τὰς θέσεις ταύτας ὑπὲρ αὐτῶν, οὗτος ὅμως, κατὰ συμβουλὴν συνετῶν φίλων του, ἐξελέξατο ὡς τοιούτους ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ναπολέοντος τοὺς στρατηγοὺς Αωριστῶνα καὶ Ναν-σουτὸ, καταγομένους ἅμα ἐκ παλαιῶν οἰκογενειῶν· τοῦτο ἤρκει νὰ δυσαρεστήσῃ τοὺς Βουρβονιστὰς, ἐνῷ τὸ κοινὸν ἐπευ-φήμησεν εἰς τὴν ἐκλογὴν ταύτην. Πρὸς δὲ ὁ κόμης Ἀρτουᾶς, καίτοι προσωρινῶς ὀνομασθεὶς ἀντιβασιλεὺς, ἐπειδὴ νομίμως δὲν ἐγκαθιδρύθη εἰς τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν ταύτην τοῦ Κράτους, διότι μόνη ἡ Γερουσία εἶχε τοιαύτην ἰσχὺν νὰ δίδῃ καὶ τοιαύ-τας ἐξουσίας, ἐσκέπτετο τίνι τρόπῳ νὰ νομιμοποιήσῃ τὴν θέ-σιν του· ἀλλ' αὕτη ἀπεφάνθη ὅτι, πρὶν ἢ οὗτος ὁρκισθῇ ὅτι θέλει παραδεχθῇ τὸ ὑπὸ τῆς Γερουσίας σχεδιασθὲν σύνταγμα, δὲν συγκατετίθετο νὰ τὸν περιβάλῃ μὲ τοιαύτην ὑπερτάτην ἐξουσίαν. Ὁ βασιλόπαις οὗτος, συνειθισμένος ἐκ παραδόσεως εἰς τὸν ἀπολυτισμὸν, καὶ φρονῶν ὅτι ὁ θρόνος τῆς Γαλλίας ἀνῆκεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν οἰκογένειάν του, καὶ ὅτι ἅπαντες ὡς ὑπήκοοι αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ ὑποτάσσωνται καὶ νὰ περιμένωσιν ἐκ τοῦ βασιλέως των νὰ ἀπονείμῃ εἰς αὐτοὺς ὁποῖον πολίτευμα ἤθελεν εὐαρεστηθῇ, ἐταράχθη ἐκ τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης τῆς Γερουσίας· ἀλλ' ἐνδοὺς εἰς τὰς συμβουλὰς τῶν φίλων ὅτι ἔπρε-πε νὰ συναινέσῃ, διότι παρῆλθον οἱ καιροὶ ἐκεῖνοι, καθ' οὓς οἱ βασιλεῖς ἔδιδον ὡς δῶρα τὰ πολιτεύματα εἰς τοὺς λαοὺς, συγ-κατετέθη εἰς τοῦτο.

Ἐν τούτοις οἱ Βουρβονισταὶ ἀντέτεινον καὶ συνεβούλευον τὸν κόμητα Ἀρτουᾶν οὐδεμίαν ὑποχρέωσιν ν' ἀναλάβῃ ὡς πρὸς τὴν παραδοχὴν τοῦ συντάγματος, λέγοντες ὅτι ἡ ἐξουσία ἀπορρέει ἐκ τοῦ βασιλέως καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς Γερουσίας· ἐκ τούτου ἤρχισαν αἱ πολιτικαὶ διενέξεις. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, μαθὼν ταῦτα πάντα, διέταξε τὸν Νεσσελρόδον νὰ προσκαλέσῃ τὸν Βιτρόλλην, ὅστις, ὡς ἀλλαχοῦ ἐρρέθη ἦτον εἷς τῶν πρωτί-στων προσώπων τῶν ἐνεργησάντων εἰς τὴν ἐπάνοδον τῶν Βουρ-βόνων καὶ τὴν πτῶσιν τοῦ Ναπολέοντος, καὶ νὰ κοινοποιήσῃ αὐτῷ ἐξ ὀνόματος τῶν συμμάχων τὰς περὶ τούτου διαθέσεις αὐ-

τῶν. Τῇ ἐπιούσῃ λοιπὸν, 14 Ἀπριλίου, ἐνῷ συνεδρίαζεν ἡ Γερουσία, ὁ Νεσσελρόδος προσκαλέσας τὸν εἰρημένον Βιτρόλλην, διεκοίνωσεν αὐτῷ, ἐξ ὀνόματος τοῦ αὐτοκράτορός του καὶ τῶν λοιπῶν συμμάχων ἡγεμόνων, ὅτι τὰ πάντα ὀφείλονται εἰς τὴν Γερουσίαν, οἷον ἡ πτῶσις τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἡ ἀνάκλησις τῶν Βουρβόνων· ὅτι ἄνευ τοῦ σώματος τούτου, οὐδεμία ἐξουσία ὑπῆρχε, μεθ' ἧς ἐδύναντο νὰ διαπραγματευθῶσιν· ὅτι καίτοι καταβεβλημένη οὖσα αὕτη, ἐμπεριέχει τοὺς μᾶλλον πεφωτισμένους καὶ δεδοκιμασμένους ἄνδρας, οὓς ἔχει ἡ Γαλλία· ὅτι οὐχὶ διά τινων μεταναστατῶν, ἀγνοούντων τὴν Γαλλίαν, οἱ σύμμαχοι ἐδυνήθησαν νὰ κρατήσωσι τοιούτου φοβεροῦ ἔθνους, ὡς τῶν Γάλλων· ὅτι πρέπει νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τοὺς ὑπὸ τῆς Γερουσίας προταθέντας ὅρους, οἱ ὁποῖοι μ' ὅλα ταῦτα οὐδὲν παράλογον ἔχουσιν· ὅτι ἐν ταῖς σημεριναῖς περιστάσεσι μόνον δύο πραγματικαὶ δυνάμεις ὑπάρχουν, ὁ στρατὸς τοῦ Ναπολέοντος καὶ αἱ διακόσιαι χιλιάδες λόγχαι τῶν συμμάχων· ὅτι ὁ στρατὸς τοῦ Ναπολέοντος δὲν ἤθελεν ἄλλην δυναστείαν εἰμὴ τὸν βασιλέα τῆς Ῥώμης. (υἱὸν τοῦ Ναπολέοντος)· ὅτι αἱ διακόσιαι χιλιάδες λόγχαι δὲν θέλουν χρησιμεύσει πρὸς ἀντεπανάστασιν ἐν τῇ Γερουσίᾳ, ὡς συνέβη τῇ δεκάτῃ Νοεμβρίου 1799, μάλιστα αἱ συμμαχικαὶ Δυνάμεις θέλουν ἐμποδίσει τοῦτο, καὶ ὅτι τὰ παρὰ τῆς Γερουσίας προταθέντα εἰσὶν ἀποφασισμένα· ὅθεν δὲν πρόκειται νὰ διαφιλονεικῶνται εἰμὴ νὰ γένωσι παραδεκτά.

Ὁ Βιτρόλλης, ἀκούσας ταῦτα, ἀνεχώρησεν ἠγανακτησμένος, διότι εἶδεν ὅτι οἱ ξένοι ἐπέμβαινον εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς Γαλλίας. Διηγηθεὶς δὲ εἰς τὸν κόμητα Ἀρτουᾶν τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου λεχθέντα, ἔκραζε μετὰ τῶν ἄλλων Βουρβονιστῶν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο φρενοβλαβὴς, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ παραβιάσωσι τὴν Γερουσίαν νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς θελήσεις των. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ συνελθούσης τῆς Γερουσίας, ὁ Φουσσὲς ὡς ἄνθρωπος ῥαδιοῦργος, ἐπειδὴ ἦτον ἀδύνατον νὰ μένῃ ἥσυχος, ὑπεκίνησεν ἐν τῷ σώματι τούτῳ νὰ γένῃ παραδεκτὴ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθεῖσα πρότασις, ὅτι ἡ μὲν Γερουσία νὰ ὀνομάσῃ τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως κόμητα Ἀρτουᾶν ἀντιβασιλέα καθ' ὅλην τὴν

ἀπουσίαν τοῦ βασιλέως, οὗτος δὲ νὰ ὑποσχεθῇ τὴν παραδοχὴν τοῦ ὑπὸ τῆς Γερουσίας συνταχθησομένου συντάγματος. Οὕτως ἐγένετο ἡ ἑξῆς πρότασις, ἥτις καὶ αὐθωρεὶ ἐψηφίσθη.

« Προτάσει τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως καὶ ἐκθέσει τῆς ἐπὶ » τούτῳ συστηθείσης ἐπιτροπῆς ἐξ ἑπτὰ μελῶν·

» Ἡ Γερουσία ἀναθέτει τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν τῆς Γαλ- » λίας εἰς τὴν Αὐτοῦ Βασιλικὴν Ὑψηλότητα τὸν κόμητα Ἀρ- » τουᾶν, ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ ἀντιβασιλέως τοῦ βασιλείου, μέ- » χρις οὗ ὁ Λουδοβῖκος Στανίσλας Χαβιέρος, προσκαλούμενος » εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας, παραδεχθῇ τὸν συνταγματικὸν » χάρτην.

» Τὸ παρὸν ψήφισμα τῇ αὐτῇ ἑσπέρᾳ θέλει παρουσιασθῇ ὑπὸ » τῆς Γερουσίας ἐν σώματι πρὸς τὴν Α. Β. Υ. τὸν κόμητα Ἀρ- » τουᾶν.

» Ἐσυζητήθη ἐν Παρισίοις τῇ 14 Ἀπριλίου 1814 ».

Ὁ κόμης Ἀρτουᾶς, εἰδοποιηθεὶς περὶ τῶν διατρεξάντων ἐν τῇ Γερουσίᾳ, κατ' ἀρχὰς ὠργίσθη κατ' αὐτῆς καὶ δὲν ἤθελε νὰ τὴν δεχθῇ, λέγων, ὅτι οὐδεμίαν ἀνάγκην εἶχεν ὥστε νὰ λάβῃ παρ' αὐτῆς τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν τοῦ Κράτους, διότι οὗτος αὐτοδικαίως ἦτον ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀδελφοῦ του, βασιλέως ὄντος τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' ἔπειτα διὰ προτροπῶν πολλῶν συνε- τῶν συμβούλων του, καὶ ἰδίως αὐτοῦ τοῦ Βιτρόλλη, συγκατε- τέθη καὶ συνέταξε τὴν ἐπὶ τούτῳ ἀναγκαιοῦσαν ἀπάντησιν.

Πρὸς τὴν ὀγδόην λοιπὸν τῆς αὐτῆς ἑσπέρας, ὁ προεδρεύων τῆς Γερουσίας Ταλλεϋράνδος ὡδήγησε τὸ σῶμα τῆς Γερουσίας εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Κεραμεικῶν, καὶ μετ' ὀλίγον παρουσιάσας αὐτὸ εἰς τὸν κόμητα, ἀνέγνωσε τὰ ἑξῆς.

« Ἡ Γερουσία προεκάλεσε τὴν ἐπάνοδον τοῦ σεβαστοῦ Σου » οἴκου εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας· ἀλλὰ καλῶς διδαχθεῖσα » ὑπὸ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ παρελθόντος, ἐπιθυμεῖ μετὰ τοῦ » ἔθνους νὰ στερεώσῃ διὰ παντὸς τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ » δικαίας διανομῆς τῶν ἐξουσιῶν καὶ ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐλευθε- » ρίας, ἄτινα εἰσὶ τὰ μόνα ἐχέγγυα τῆς εὐτυχίας καὶ τῶν συμ- » φερόντων ἁπάντων.

» Ἡ Γερουσία, πεπεισμένη ὅτι αἱ ἀρχαὶ τοῦ συντάγματος
» εἰσὶν ἐν τῇ καρδίᾳ Σου, Σοὶ ἀναθέτει διὰ τοῦ ψηφίσματος, ὅπερ
» λαμβάνω τὴν τιμὴν νά Σοι παρουσιάσω, τὸν τίτλον τοῦ ἀν-
» τιβασιλέως τοῦ βασιλείου, μέχρις οὗ ἀφιχθῇ ὁ σεβαστὸς ἀδελ-
» φός Σου. Ἡ εὐσεβάστως προσφερομένη πρὸς Σὲ ἐμπιστοσύνη
» μας δὲν ἐδύνατο κάλλιον νὰ τιμήσῃ τὴν ἀρχαίαν καλοκάγα-
» θίαν, ἣν προσέκτησας ἐκ τῶν προγόνων Σου.

» Κύριέ μου, ἡ Γερουσία κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τῆς δη-
» μοσίας ἀγαλλιάσεως, οὖσα ὑπόχρεως νὰ φαίνηται περιωρισμέ-
» νη εἰς τὰ ὅριά της, οὐχ ἧττον καὶ αὕτη συνεμερίσθη τὸ γε-
» νικὸν αἴσθημα. Ἡ Ὑμετέρα Βασιλικὴ Ὑψηλότης θέλει μάθει
» ὅτι τὰ αἰσθήματα ἡμῶν εἰσὶν ἀνώτερα τῶν λόγων μας ».

Μετὰ ταῦτα ὁ ἀντιβασιλεὺς ἀπήντησε τάδε·

« Κύριοι, ἔλαβον γνῶσιν τῆς συνταγματικῆς πράξεως, δι' ἧς
» προσκαλεῖται εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ὁ βασιλεὺς σεβαστὸς
» ἀδελφός μου· δὲν ἔχω παρ' αὐτοῦ ἐντολὴν νὰ δεχθῶ σύνταγ-
» μα, ἀλλὰ γνωρίζων τά τε αἰσθήματα καὶ φρονήματά του,
» δὲν φοβοῦμαι πασῶς, διαβεβαιῶν ἐπ' ὀνόματί του ὅτι θέλει
» παραδεχθῆ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ ».

Αἱ δὲ ἀρχαὶ τοῦ συντάγματος, ἃς ἀπηρίθμησεν ὁ ἀντιβασι-
λεὺς, ἦσαν αἱ ἑξῆς· διαίρεσις τῆς ἐξουσίας, διανομὴ τῆς κυβερ-
νήσεως μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν νομοθετικῶν Σωμάτων,
εὐθύνη τῶν ὑπουργῶν, συζήτησις τῶν φορολογικῶν νόμων παρὰ
τοῦ ἔθνους, ἐλευθερία τοῦ τύπου, προσωπικὴ ἐλευθερία, ἀνεξι-
θρησκεία, ἰσοβιότης τῶν δικαστῶν, ἀναγνώρισις τῶν δημοσίων
χρεῶν, ἐκποίησις τῶν ἐθνικῶν κτημάτων, διατήρησις τοῦ παρα-
σήμου τῆς Τιμῆς, τῶν βαθμῶν καὶ τῶν προικοδοτήσεων, καὶ
ἀμνηστεία τῶν παρελθόντων. Μετὰ δὲ τὴν ἀπαρίθμησιν τούτων
ὅλων εἶπεν· « Οἱ ὅροι οὗτοι σᾶς ἀρκοῦν, διότι περιλαμβάνουν
ὅλας τὰς ἐγγυήσεις αἱ ὁποῖαι ἀσφαλίζουν τὴν ἐλευθερίαν καὶ
τὴν ἡσυχίαν τῆς Γαλλίας ». Μετὰ δὲ ταῦτα ὡμίλησε πρὸς ὅλους
τοὺς Γερουσιαστὰς μετὰ πολλῆς φιλοφροσύνης· εἷς δὲ ἐξ αὐτῶν
ἐνθουσιασθεὶς ἔκραξεν· « Ἰδοὺ ὅτι τὸ αἷμα Ἐρίκου Δ΄ τρέχει εἰς
τὰς φλέβας Σου ».—Ὁ δὲ ἀντιβασιλεὺς ἀπήντησεν « Ἀληθῶς

τὸ αἷμα αὐτοῦ τρέχει εἰς τὰς φλέβας μου, ἀλλ' ἤθελον νὰ ἔχω καὶ τὸν νοῦν αὐτοῦ· ἐν ἐλλείψει ὅμως τοῦ νοός του, ἔχω τὴν καρδίαν του καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν Γαλλίαν ». Μετ' ὀλίγον καὶ τὸ Νομοθετικὸν σῶμα παρουσιασθὲν πρὸς τὸν ἀντιβασιλέα συνεχάρη αὐτόν.

Οὕτως ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, εὐχαριστηθεὶς διὰ τὴν καλὴν ἔκβασιν τῆς σπουδαίας ταύτης ὑποθέσεως, εἶπεν εἰς τοὺς οἰκείους του ὅτι αἱ παρ' αὐτοῦ δοθεῖσαι ὑποσχέσεις πρέπει εἰλικρινῶς νὰ διατηρηθῶσιν, ἂν ὅμως μετά τινα ἔτη πρέπει νὰ γένωσι μεταβολαί, δέον τότε νὰ σκεφθῶσι περὶ τούτων. Ἔκτοτε ἤρχισεν οὗτος νὰ κυβερνᾷ· τὰ δὲ μέλη τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως συμπεριέλαβεν ὡς συμβούλους του. Ἀλλ' ἦτο λίαν ἀνήσυχος ὡς πρὸς τὰς διαθέσεις τοῦ ἀδελφοῦ του διὰ τὰς περὶ συντάγματος δοθείσας ὑποσχέσεις του· ὁ Βιτρόλλης ὅμως καθησύχασεν αὐτὸν, λέγων ὅτι ὁ ἀδελφός του πρέπει νὰ ἦναι πολὺ εὐχαριστημένος, διότι ἐγκατέστη διὰ τοιούτων μικρῶν θυσιῶν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας.

Ἐπομένως ὁ κόμης Ἀρτουᾶς προέβη εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐσωτερικῶν ὑποθέσεων τῆς Γαλλίας· ἐσχημάτισεν ὑπουργεῖον ἐκ μετρίων καὶ τιμίων ἀνδρῶν, ἐκ δὲ τοῦ ὑπουργείου τοῦ Ναπολέοντος διετήρησε τὸν ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν βαρῶνα Λουδοβῖκον, ἄνδρα τίμιον, φιλελεύθερον καὶ ἄριστον οἰκονομολόγον, ὅστις πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὑπηρετήσας πιστῶς τὸν Ναπολέοντα, ἐδέχθη νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ τοὺς Βουρβόνους, νομίζων ὅτι δι' αὐτῶν ἤθελεν ἀπολαύσει ἡ Γαλλία φιλελευθέρους θεσμούς, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ δυσαρεστηθεὶς ἐκ τῶν σφόδρα Βουρβονιστῶν, ἤθελε νὰ παραιτηθῇ. Οὗτοι, ὡς ἐρρέθη, εἶχον ἀφαιρέσει καθ' ὁδὸν ἐκ τῆς συζύγου τοῦ Ναπολέοντος δέκα ἑκατομμύρια φράγκα καὶ πολλοὺς πολυτίμους λίθους, ταῦτα λοιπὸν ἤθελον νὰ προσφέρωσιν εἰς τὸν κόμητα Ἀρτουᾶν, ἵνα τὰ διαθέσῃ διὰ τὰς ἀνάγκας του καὶ ὑπὲρ αὐτῶν, ἐπὶ λόγῳ ὅτι ἦσαν δῆθεν ἐκ τῶν ἁρπαγῶν τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ ὑπουργὸς ὅμως μαθὼν τοῦτο, εἰδοποίησε τὰ λοιπὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως ὅτι, ἂν τὰ χρήματα ταῦτα δὲν παραχωρηθῶσιν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, θέλει πα-

ραιτηθῆ πάραυτα. Ὁ κόμης Ἀρτουᾶς, πληροφορηθεὶς τοῦτο, καθησύχασεν αὐτὸν, λέγων ὅτι ἐκ τῶν χρημάτων τούτων μόνον 500 χιλιάδων φράγκων ἔχει ἀνάγκην, ὅλα δὲ τὰ ἄλλα χρήματα ταῦτα νὰ δοθῶσιν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Κράτους· οὕτω καὶ ἐγένετο, θεραπευθεισῶν πολλῶν ἀναγκῶν τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, διότι οὐδὲν ὀβολὸν εἶχε τὸ δημόσιον ταμεῖον κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας. Μ' ὅλα ταῦτα ὁ ὑπουργὸς οὗτος ἐδυνήθη νὰ οἰκονομήσῃ τὰ πάντα διὰ τῶν ὀλίγων χρημάτων τούτων, καὶ ἐπομένως νὰ στερεώσῃ τὴν δημοσίαν, πίστιν, ἥτις τέως εἶχεν ἐκλείψει.

Ἔμεινεν ὅμως εἰς τὴν νέαν γαλλικὴν κυβέρνησιν ἕτερον σπουδαιότερον ζήτημα πρὸς λύσιν, τοῦτο δὲ ἦτον ἡ ἀναχώρησις ἐκ τῆς Γαλλίας τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπροξένουν ἀπείρους ζημίας εἰς τοὺς κατοίκους καὶ εἰς τὸ δημόσιον. Ὁ Ταλλεϋράνδος ἀνέλαβε τὴν περὶ τούτου διαπραγμάτευσιν μετὰ τῶν συμμάχων, ἣν ἐπεραίωσε τῇ 25 Ἀπριλίου· διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης, οἱ μὲν σύμμαχοι ὑπεχρεοῦντο ἐντὸς ὡρισμένου μικροῦ χρόνου νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκ τῆς Γαλλίας, τὰ δὲ γαλλικὰ στρατεύματά νὰ ἐγκαταλείψωσιν ὅλα τὰ φρούρια τὰ ἐκτὸς τῶν ὡρισμένων νέων ὁρίων τῆς Γαλλίας, ἑκατέρων δὲ οἱ κρατούμενοι αἰχμάλωτοι νὰ μένωσιν ἐλεύθεροι. Τὴν σύμβασιν ταύτην μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως ὑπέγραψεν ὁ κόμης Ἀρτουᾶς, φρονῶν ὅτι ἤθελε πράξει μέγα εὐεργέτημα εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐκκενόνων αὐτὴν ἐκ τῶν καταμαστιζόντων αὐτὴν ξένων στρατευμάτων· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ τύπος ἀπέδειξεν ὅτι κακῶς ἔπραξε νὰ ὑπογράψῃ αὐτὴν, διότι πρὶν ἢ ἀσφαλισθῇ ἡ Γαλλία πολιτικῶς, παρέδιδεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν συμμάχων ἄπειρα ἰσχυρὰ φρούρια, ἐνῷ ἔπρεπε νὰ διατηρῇ αὐτὰ μέχρις οὗ ἐξασφαλίσῃ ὅλα τὰ συμφέροντά της.

Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ συρροὴ τῶν καθ' ἑκάστην ἐρχομένων εἰς Παρισίους μεταναστατῶν καὶ τῶν διαφόρων στρατιωτικῶν τοῦ Ναπολέοντος ἐπροξένει πολὺν φόβον εἰς τὴν νέαν κυβέρνησιν, διότι ὁ ἐρεθισμὸς τῶν πνευμάτων καὶ ἡ σύγκρουσις τῶν συμφερόντων τῶν ἀνθρώπων τούτων προεμήνυε ταραχὴν εἰς τὴν πρω-

τεύουσαν, καὶ μάλιστα αἱματοχυσίας· διότι οἱ μὲν Βουρβονισταὶ ἐπετίθεντο κατὰ τῶν παλαιῶν δημοκρατικῶν καὶ Ναπολεοντείων, ὡς βασιλοκτόνων καὶ ἁρπάγων, κατηγοροῦντες αὐτοὺς διὰ τὸν φόνον τοῦ Λουδοβίκου ις' καὶ τοῦ δουκὸς Ἐγγιένου καὶ τὴν διαρπαγὴν τῶν περιουσιῶν των, οὗτοι δὲ κατηγόρουν ἐκείνους δειλοὺς καὶ προδότας τῆς πατρίδος. Ἐκ τούτων ὅθεν ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ γράψῃ πρὸς τὸν ἐν Ἀγγλίᾳ εἰσέτι διαμένοντα Λουδοβῖκον ΙΗ' νὰ ἔλθῃ ὅσον ἔνεστι ταχύτερον εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὰς ἡνίας τοῦ Κράτους του. Οὗτος δὲ ταῦτα μαθὼν ἀνεχώρησεν ἐλθὼν εἰς τὸ Καλέσιον τῇ 29 Ἀπριλίου, ἔνθα οἱ κάτοικοι ὑπεδέχθησαν αὐτὸν μετὰ χαρᾶς. Ἐντεῦθεν ἀπελθὼν, ἀφίχθη τῇ 27 εἰς τὴν πόλιν Κομπιένην· ἐνταῦθα ἔμεινε καὶ ἐδέχετο ὅλους τοὺς ἐν τέλει ἐρχομένους ἐκ Παρισίων ἵνα προσφέρωσιν εἰς αὐτὸν τὰ σεβάσματά των. Ὁ βασιλόπαις οὗτος, ὅστις ἦτον ἀνεψιὸς ἐξ ἀδελφοῦ ταῦ καρατομηθέντος κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν Λουδοβίκου ις', ἦτον σχεδὸν ἄγνωστος εἰς τὴν Γαλλίαν, ὡς ἀναχωρήσας αὐτόθεν κατὰ τὸ 1789, ὥστε ἔλειπεν 25 περίπου ἔτη ὅσον εὐθύμου χαρακτῆρος καὶ ζωηρὸς ἦτον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ κόμης Ἀρτουᾶς, τόσον οὗτος ἦτο μελαγχολικὸς καὶ δυσκίνητος· διανύων δὲ τὸ ἑξηκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας τον, ἠνωχλεῖτο καὶ ὑπὸ μεγάλης ὑπερσαρκώσεως· πρὸς δὲ ἦτο ποδαλγὸς, καὶ μόλις ἐκινεῖτο, στηριζόμενος ἐπὶ ῥάβδου ἦτον ὅμως ἀνὴρ εὐφυὴς, ἀγαθὸς καὶ εὐπροσήγορος· ἠγάπα τὰ γράμματα καὶ συνανεστρέφετο μετὰ τῶν λογίων· συνωδεύετο δὲ παρὰ τῆς ἀνεψιᾶς αὐτοῦ δουκίσσης τῆς Ἀγγουλέμης, ἣν καὶ ὠνόμαζε θυγατέρα του, ὡς μὴ ἔχων τέκνα, καὶ τοὺς δύο Κονδαίους, πατέρα καὶ πάππον τοῦ τουφεκισθέντος δουκὸς Ἐγγιένου. Μετ' αὐτῶν λοιπὸν καὶ ἄλλων τινῶν μεγιστάνων πιστῶν αὐτοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ἔνθα οἱ κάτοικοι ὑπεδέχθησαν αὐτὸν μετὰ δακρύων χαρᾶς. Οἱ δὲ στρατάρχαι τῆς Γαλλίας, ἐξελθόντες εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ, ἀνέθηκαν εἰς τὸν πρίγκηπα καὶ στρατάρχην Βερθιέρον νὰ παρουσιάσῃ αὐτοὺς εἰς τὸν νέον βασιλέα τῆς Γαλλίας διά τινος προσλαλιᾶς ἐμφαινούσης τὰ σεβάσματα αὐτῶν.

—Οἱ παριστάνοντες τὸν στρατὸν στρατάρχαι, εἶπε πλησιάσας πρὸς τὸν βασιλέα ὁ Βερθιέρος, προσέδραμον ἐνώπιον πατρὸς, ὃν ἡ Γαλλία εἶχε τὸ δυστύχημα νὰ παραγνωρίζῃ πρὸ πολλοῦ· ἀλλὰ φωτισθεῖσα παρὰ τῆς πείρας καὶ τῆς ἀτυχίας, ἔρχεται παρ' αὐτῷ μετ' ἀνεκφράστου χαρᾶς, βεβαία οὖσα ὅτι θέλει εὕρει τὴν ἡσυχίαν, τὴν εὐδαιμονίαν καὶ αὐτὴν τὴν δόξαν, ἣν ἔχαιρεν ἐπὶ τοῦ ΙΔ' Ἑρίκου καὶ τοῦ ΙΔ' Λουδοβίκου. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ σπεύδουν νὰ προσφέρωσιν εἰς αὐτὸν τὴν καρδίαν καὶ τὰ ξίφη των, ἅπερ εἰς μόνην τὴν Γαλλίαν ἀνῆκον πάντοτε, καὶ προσεφέροντο πρὸ πάντων εἰς τὸν νόμιμον ἡγεμόνα αὐτῆς τῆς παλινορθουμένης καὶ ἀναγεννωμένης Γαλλίας—. Ὁ δὲ βασιλεὺς, προειδοποιηθεὶς περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν παρουσιάσεως τῶν εἰρημένων στραταρχῶν εὐχαριστήθη, διότι ἔβλεπεν ὅτι οἱ κορυφαῖοι τοῦ στρατοῦ, καὶ μάλιστα οἱ ἄνδρες τῆς ἐπαναστάσεως, ἐξ ὧν εἶχε μεγίστην ἀνάγκην, προσήρχοντο εἰς αὐτόν. Ἐδέχθη δὲ αὐτοὺς λίαν φιλοφρόνως· ἔτεινεν εἰς ἕκαστον τὴν χεῖρά του, εἰπὼν αὐτοῖς ὅτι ἐν τῇ ἐξορίᾳ του ἐχειροκρότησε τὰ ἀνδραγαθήματά των· ὅτι τὰ ἀνδραγαθήματα ταῦτα ἦσαν ἐν τῇ πατρικῇ καρδίᾳ του μία παρηγορία τῶν δυστυχημάτων τῆς Γαλλίας· ὅτι λογίζεται εὐτυχὴς, ἐπειδὴ πρῶτοι οὗτοι ὑπεδέχθησαν αὐτὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν πατρικὸν θρόνον του· ὅτι θέλει νὰ στηρίζηται ἐπ' αὐτῶν· ὅτι φέρει εἰς αὐτοὺς τὴν εἰρήνην, ὡς πολύτιμον δῶρον τῆς οἰκογενείας του, ἀλλ' ἐὰν ἡ εἰρήνη αὕτη ἤθελε διαταραχθῆ, οὗτος, καίτοι γέρων καὶ ἀνάπηρος, θέλει ἡγεῖσθαι αὐτῶν ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς ἀρχαίας γαλλικῆς τιμῆς.

Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἐδέχθη τὸν Ταλλεϋράνδον, τὸν ὁποῖον εὐχαρίστησε διὰ τὰς πρὸς αὐτὸν ὑπηρεσίας του. Οὗτος δὲ ὡμίλησεν αὐτῷ περὶ τῆς ὑποσχέσεως, ἣν ἔδωκεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ περὶ τῆς παραδοχῆς τοῦ συντάγματος.

Ἐν τούτοις ὁ βασιλεὺς εἰδοποιήθη ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας ἤρχετο νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ· τοῦτο εὐχαρίστησεν αὐτὸν τὰ μέγιστα διὰ τὴν τιμὴν, ἣν ἐλάμβανε νὰ δεχθῇ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ τότε ἰσχυροτέρου μονάρχου τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ μᾶλλον συντελέσαντος πρὸς ἀνάκτησιν τῆς βασιλείας του. Μετ' ὀλίγον

φθάσαντος τοῦ Ἀλεξάνδρου, οὗτος ὑπεδέχθη αὐτὸν μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας, καὶ τὸν εὐχαρίστησε διὰ τὰς μεγάλας προσπαθείας του ὑπὲρ τῆς οἰκογενείας του καὶ τῆς κοινῆς εἰρήνης.

Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ὡμίλησεν αὐτῷ περὶ τῆς νέας καταστάσεως τῆς Γαλλίας, περὶ τοῦ πολιτεύματος αὐτῆς καὶ ἐν γένει περὶ τῆς μελλούσης κυβερνητικῆς πορείας του. Ὁ βασιλεὺς εἰς ταῦτα πάντα ὀλίγην προσοχὴν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν, ὡσανεὶ ἔλεγεν αὐτῷ ὅτι δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ ὁδηγηθῇ παρὰ ξένου ἡγεμόνος πῶς ἔπρεπε νὰ κυβερνήσῃ τὸ Κράτος του.

Μετὰ δὲ τριῶν ἡμερῶν διαμονὴν εἰς Κομπιένην, ὁ βασιλεὺς ἀνεχώρησε καὶ ἦλθε εἰς τὸ πολίχνιον τοῦ Ἁγίου Οὐένου, κείμενον εἰς τὰ πρόθυρα τῶν Παρισίων. Ἐνταῦθα συναντηθεὶς μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ κόμητος Ἀρτουᾶ, ἐξέδωκε τὴν ἑξῆς διακήρυξιν.

« Προσκεκλημένος ὑπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ λαοῦ μου εἰς τὸν » θρόνον τῶν προγόνων μου, διδαγμένος ἐκ τῶν δυστυχημάτων » τοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον προωρίσθην νὰ κυβερνήσω, ὡς πρωτί- » στην μέριμναν θεωρῶ νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν ἀμοιβαίαν ἐμπιστο- » σύνην, τὴν τοσοῦτον ἀναγκαίαν εἰς τὴν ἡσυχίαν καὶ εὐδαι- » μονίαν μας.

» Ἀναγνοὺς μετὰ προσοχῆς τὸ περὶ συντάγματος συνταχθὲν » τῇ 6 τοῦ λήξαντος Ἀπριλίου ὑπὸ τῆς Γερουσίας σχέδιον, » ἀναγνωρίζω ὅτι αἱ βάσεις αὐτοῦ ἦσαν ὀρθαί· ἀλλὰ μέγα μέ- » ρος τῶν ἄρθρων αὐτοῦ, ὡς γενομένων ὑπὸ τὸ κράτος τῆς τα- » χύτητος, δὲν δύνανται κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν περίστασιν νὰ » ἀποτελῶσι θεμελιώδη νόμον τοῦ Κράτους.

» Ἀποφασισμένος νὰ παραδεχθῶ φιλελεύθερον σύνταγμα, » ἐπιθυμῶν τοῦτο νὰ ἦναι φρονίμως συνδυασμένον, μὴ δυνά- » μενος δὲ νὰ ἀπεκδεχθῶ τοιοῦτον, ἔχον ἀνάγκην ἐπιδιορθώ- » σεως, προσκαλῶ τῇ 10 τοῦ προσεχοῦς Ἰουνίου τὴν Γερουσίαν » καὶ τὸ Νομοθετικὸν σῶμα, ὑποσχόμενος νὰ θέσω ὑπ' ὄψιν » των τὸ περὶ τούτου σχέδιον, ὅπερ μετ' ἐμοῦ θέλει συντάξει ἐπι- » τροπὴ ἐκλεγομένη ἐκ μελῶν τῆς Γερουσίας καὶ τοῦ Νομοθετι- » κοῦ σώματος, αἱ δὲ ἀρχαὶ τοῦ συντάγματος τούτου θέλουν » στηρίζεσθαι εἰς ἀσφαλεῖς ἐγγυήσεις ».

Αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἐγγυήσεις ἦσαν αἱ ἑξῆς·

Δύο Νομοθετικὰ Σώματα ψηφίζοντα ὅλους τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, ὑπουργοὶ ὑπεύθυνοι παρουσιαζόμενοι ἐνώπιον τῶν Βουλῶν, προσωπικὴ ἐλευθερία, ἐλευθερία τοῦ τύπου, ἀνεξιθρησκεία, ἐπιψήφισις τῶν φορολογικῶν νόμων, παραδοχὴ ὅλων τῶν Γάλλων εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ ἐπαγγέλματα, ἰσοβιότης τῶν δικαστῶν, τήρησις τῶν ἐκποιηθέντων ἐθνικῶν κτημάτων, τοῦ παρασήμου τῆς Τιμῆς κτλ.

Μετὰ τὰς διακηρύξεις ταύτας, ὁ βασιλεὺς ἀνεχώρησεν ἀπὸ πρωΐας τῇ 3 Μαΐου ἐκ τοῦ Σαϊντ-Οὐένου, συνοδευόμενος ὑπὸ πλήθους λαοῦ ἐλθόντων ἐκ Παρισίων. Ἦτον ἐφ' ἁμάξης συρομένης ὑπὸ ὀκτὼ ἵππων, ἔχων παρ' αὐτῷ τὴν ἀνεψιάν του δούκισσαν τῆς Ἀγγουλέμης, προπορευομένων ἐφίππων τῶν δύο πριγκήπων Κονδαίων· παρὰ τὴν θύραν τῆς ἁμάξης ἐπορεύετο δεξιόθεν ὁ ἀδελφός του κόμης Ἀρτοᾶς, καὶ ἀριστερόθεν ὁ δοὺξ τοῦ Βερρύ· εἵποντο δὲ οἱ στρατάρχαι, μετ' αὐτοὺς τὸ ἱππικόν, ἡ ἐθνοφυλακὴ καὶ μετ' αὐτὴν λόχοι τινὲς τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, οἱ ὑπηρετήσαντες ἐπὶ Ναπολέοντος εἰς τοσαύτας μάχας, καὶ οἵτινες παρίσταντο σιωπηλοὶ καὶ συνάμα ὑπερήφανοι κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην, ὑπακούοντες εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος των.

Οὕτως ὁ ΙΗ' Λουδοβῖκος μετὰ 24 περίπου ἐτῶν ἐξορίαν, εἰσῆλθεν εἰς Παρισίους, ἔνθα ἅπας ὁ λαὸς ὑπεδέχθη αὐτὸν μετ' ἀπεριγράπτου ἐνθουσιασμοῦ, διότι ἅπαντες βεβαρυμένοι ἐκ τῶν πολέμων καὶ τῶν ἀνωμαλιῶν, ἐπεθύμουν τὴν εἰρήνην· ἐπορεύθη δὲ κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου, ὅπου ἐψάλη ἡ συνήθης δοξολογία, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Κεραμεικῶν. Ἀλλ' εἰς τὴν θέαν τῶν ἀνακτόρων τούτων ἡ δούκισσα τῆς Ἀγγουλέμης ἐλειποθύμησεν, ἐνθυμηθεῖσα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα αὐτῆς, ὅτε ἐξῆλθον ἐκεῖθεν, ὁδηγηθέντες εἰς τὴν λαιμητόμον. Ἡ βουρβονικὴ αὕτη οἰκογένεια, φθάσασα εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν προπατόρων της, ἐνόμισεν ὅτι διὰ παντὸς ἐγκατέστη εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ δὲν ἐγνώριζεν ὅτι ἔλειπον ἐξ αὐτῆς τὰ φῶτα καὶ αἱ ἐξαι ἰδέαι τῆς Γαλλίας τοῦ σημερινοῦ αἰῶνος·

διότι ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ταύτης, πρὸ τοσούτων ἐτῶν ἀπομακρυνθέντα ἐκ τῆς Γαλλίας, ἔμενον ξένα τούτων ὅλων. Ἡ πρώτη πρᾶξις τοῦ βασιλέως, ἥτις δυσηρέστησε τὸν στρατὸν, ἦτον ἡ ἀπομάκρυνσις τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἐκ τῶν ἀνακτόρων, διότι δὲν ἐνεπιστεύετο τὴν ἰδίαν φύλαξιν εἰς τὴν φρουρὰν τοῦ Ναπολέοντος. Ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες τοῦ παλατίου ἔδραμον πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν Δυπόντον, κράζοντες πῶς ἦτο δυνατὸν ὁ βασιλεὺς νὰ φρουρῆται ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ ὑπουργὸς, γνωρίζων τὴν πίστιν τῶν στρατιωτῶν, ἐγέλασεν εἰς τοὺς φόβους των· ἀλλ' εἰς μάτην, ἡ βασιλικὴ θέλησις ἦτο νὰ σταλῇ ἡ φρουρὰ αὕτη εἰς τοὺς στρατῶνας καὶ νὰ ἀντικατασταθῇ δι' ἄλλων στρατευμάτων. Ὁ δυστυχὴς ὑπουργὸς ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ, καίτοι γνωρίζων πόσον ἤθελε δυσαρεστήσει τοῦτο τὸν στρατόν.

Ἐν τούτοις ὁ νέος βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, διορίσας τὸ ὑπουργεῖόν του, εἰς ὃ συμπεριέλαβε τὸν Ταλλεϋράνδον ὡς ὑπουργὸν διωρισμένον τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων, διότι ἄλλος ἦτον ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, καὶ διατηρήσας τὸν πρώην ὑπουργὸν τῶν οἰκονομικῶν, ὡς ἄνδρα ἀναγκαιότατον εἰς τὰς οἰκονομικὰς περιστάσεις τῆς Γαλλίας, ἐνησχολήθη εἰς τὴν περαίωσιν τῆς συνθήκης μετὰ τῶν συμμάχων Δυνάμεων, καθ' ὅσον ἀπέβλεπε τὴν Γαλλίαν. Ὁ Ταλλεϋράνδος λοιπὸν, ὅστις, ὡς ἐρρέθη, ἀνέλαβε τὴν διαπραγμάτευσιν αὐτῶν μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν συμμάχων Μεττερνίχου, Κασλερεάγου καὶ Νεσσελρόδου, παρεδέχετο μὲν τὰ πρὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὅρια τῆς Γαλλίας, ἐπέμενεν ὅμως ὡς πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν τῶν συμμάχων τοῦ νὰ δοθῇ ἓν ἑκατομμύριον κατοίκων, ἡ δὲ χώρα αὐτῶν νὰ ληφθῇ ἐκ τῶν Κάτω Χωρῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀγγλίας Καστελερεάγος δὲν παρεδέχετο τοῦτο, διότι ἤθελε νὰ καταστήσῃ τὸ βασίλειον τῆς Ὁλλανδίας ἰσχυρὸν, συμπεριλαμβάνον ὅλην τὴν Βελγικὴν χώραν, ὁ Ταλλεϋράνδος κατέφυγεν εἰς τὸν Νεσσελρόδον, ὡς ἀδιαφορούσης τῆς Ῥωσσίας περὶ τούτου, ἀλλ' εὗρεν αὐτὸν λίαν ψυχρὸν εἰς τὴν ἀπαίτησίν του ταύτην, διότι ὁ Ἀλέξανδρος ἤρχισε νὰ ψυχραίνηται κατὰ τῶν Βουρβόνων.

τοῦτο δὲ προῆλθεν ἕνεκα τῆς ἀχαριστίας των κατ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου· διότι, ἐνῷ εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας οὗτοι ἔδωκαν τὸν μεγαλόσταυρον, περὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας ἀδιαφόρησαν· πρὸς δὲ ἐνῷ ὁ Ἀλέξανδρος ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ δώσῃ τὴν ἀδελφήν του Ἄνναν σύζυγον εἰς τὸν δοῦκα τοῦ Βερρὺ, οἱ Βουρβόνοι ἀπέῤῥιψαν τὴν πρότασιν ταύτην. Ἡ δὲ Αὐστρία χαριζομένη εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀδιαφόρει περὶ τῶν ἐνστάσεων τῆς Γαλλίας. Ὅθεν ὁ Ταλλεϋράνδος, μὴ δυνηθεὶς νὰ πείσῃ τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν συμμάχων περὶ τῶν ἀπαιτήσεών του, ἐκοινοποίησε πρὸς αὐτοὺς ὅτι θέλει ζητήσει τὰς περὶ τούτου διαταγὰς τοῦ βασιλέως του. Οὕτως ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἰσήχθη ἐνώπιον τοῦ ἀνακτορικοῦ συμβουλίου, συστηθέντος πρὸ ὀλίγου ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἐνῷ συμπεριελαμβάνοντο, ἐκτὸς τῶν μεγιστάνων καὶ ὑπουργῶν, καὶ τὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Συζητήσεως λοιπὸν γενομένης περὶ τούτου ἐνώπιον τοῦ ῥηθέντος συμβουλίου, ἅπαντες ἀπεφάνθησαν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπιμένωσι, διότι αἱ ἀπαιτήσεις τῆς Γαλλίας ἐστηρίζοντο εἰς τὴν μετὰ τῶν Δυνάμεων σύμβασιν τῆς 25 Ἀπριλίου· μόνον δὲ ὁ βασιλεὺς, ὡς εἰρηνικὸς καὶ μὴ θέλων νὰ δυσαρεστήσῃ τὴν Ἀγγλίαν, εἰς ἣν ὤφειλεν ἰδιαιτέραν εὐγνωμοσύνην, διότι πρὸ τοσούτων ἐτῶν ἐφιλοξενεῖτο παρ' αὐτῆς, δὲν ἐπέμενεν εἰς τοῦτο, ἀλλ' ἤθελεν εἰρηνικῶς νὰ συμβιβασθῶσιν, ἐνῷ ὁ δοὺξ τοῦ Βερρὺ ἐξεφράζετο πικρῶς κατὰ τῶν συμμάχων, καταλήγων μέχρι τῆς προσφυγῆς εἰς τὰ ὅπλα.

Οἱ δὲ σύμμαχοι, σκεφθέντες κατ' ἰδίαν περὶ τούτων ὅλων, ἀπεφάσισαν ὅτι·

« Ἡ Ὁλλανδία θέλει συμπεριλάβει εἰς τὸ Κράτος της τὰς » ἐγκαταλειφθείσας ὑπὸ τῆς Γαλλίας χώρας, κειμένας μεταξὺ » τῆς θαλάσσης, τῶν γαλλικῶν ὁρίων τοῦ 1790 καὶ τοῦ ποτα- » μοῦ Μεούσα.

» Αἱ παρὰ τῆς Γαλλίας ἐγκαταλειφθεῖσαι χῶραι πρὸς τὸ ἀρι- » στερὸν τοῦ Ῥήνου θέλουν χρησιμεύσει πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν » γερμανικῶν Κρατῶν.

» Αἱ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ κατοχαὶ τῆς Αὐστρίας θέλουν περιορισθῆ με- » ταξὺ τῶν ποταμῶν Πάδου καὶ Τικκίνου καὶ τῆς λίμνης Μαγῶνος.

» Ὁ βασιλεὺς τῆς Σαρδηνίας θέλει ἀποζημιωθῆ ἐκ τῆς Σα-
» βοΐας καὶ τῆς δημοκρατίας τῆς Γενούης ».

Κατὰ συνέπειαν τούτων ὅλων τὸ Βέλγιον συνεχωνεύετο μετὰ τῆς Ὁλλανδίας, ἡ Βαυαρία ἔπρεπε νὰ λάβῃ μέρος τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν χωρῶν πρὸς ἀποζημίωσίν της διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν μέρους τῆς Τυρολίδος πρὸς ὄφελος τῆς Αὐστρίας, αὕτη δὲ ἐκτὸς τῶν παλαιῶν της ὁρίων ἔπρεπε νὰ κατακτήσῃ τὸ Βενετικὸν Κράτος. Περὶ δὲ τῆς Σαξωνίας καὶ τῆς Πολωνίας οὐδεὶς λόγος ἐγένετο, διότι οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῶν χωρῶν τούτων, ὡς προαποφασισθειῶν πρὸς διανομήν· ὡς πρὸς δὲ τὰς ἀποικίας συνεβιβάσθησαν, ἐνδόντες σχεδὸν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Ἀγγλίας, ἥτις ἐκτὸς τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδος, ἐκράτησε καὶ πολλὰς γαλλικὰς νήσους. Ταῦτα δὲ πάντα μαθὼν ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας Ταλλεϋράνδος, οὐδεμίαν μεταβολὴν ἐδυνήθη νὰ φέρῃ ἐπ' αὐτῶν.

Ἀλλ' ἔπρεπε νὰ λυθῇ καὶ ἄλλο ζήτημα λίαν σπουδαῖον εἰς τὸ ὁποῖον ἐνδιεφέρετο ἡ Πρωσσία. Αὕτη εἶχε μεγάλας ἀπαιτήσεις ὡς πρὸς τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου· ἐπέμενεν ἑπομένως νὰ πληρώσῃ εἰς αὐτὴν ἡ Γαλλία 140 ἑκατομμύρια φράγκων, ἐπὶ λόγῳ ὅτι αὕτη ὑπέστη πλείονας τῶν ἄλλων ζημίας· αἱ δὲ ἄλλαι Δυνάμεις ἀδιαφόρουν περὶ τούτου. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας, καίτοι τίμιος ἀλλὰ φιλάργυρος ὡς Γερμανός, ἐπέμενεν εἰς τοῦτο, αἱ ἄλλαι Δυνάμεις ἐνδοῦσαι εἰς τὰς ἀπαιτήσεις του, ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ τὸν λογαριασμὸν τῶν ἐξόδων του, οὗτος δὲ παρουσίασεν αὐτὸν μεθ' ὅλων τῶν ὑπερβολῶν του, ἀλλ' ἐστάλη εἰς τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν διὰ νὰ τὸν ἐξετάσῃ καὶ ἀποφανθῇ. Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας, ἰδὼν τὴν ἐπίμονον ἀπαίτησιν τῆς Πρωσσίας, ἀπεφάνθη ἐν τῷ συμβουλίῳ του ὅτι ἤθελε προτιμήσει νὰ δαπανήσῃ τριακόσια ἑκατομμύρια φράγκα διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς πόλεμον μὲ τὴν Πρωσσίαν, παρὰ νὰ δώσῃ 100 ἑκατομμύρια εἰς αὐτὴν διὰ νὰ τὴν εὐχαριστήσῃ.

Ὁ Ταλλεϋράνδος λοιπὸν τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ βασιλέως του πάραυτα ἐκοινοποίησεν αὐτοπροσώπως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας, τὸν Μεττερνῖχον καὶ τὸν Καστλερεάγον,

ἐπικαλούμενος τὴν μετ' αὐτῶν γενομένην σύμβασιν, ἐν ᾗ οὐδεὶς λόγος ἐγένετο περὶ τῶν ἐξόδων τοῦ πολέμου, προσθέσας ὅτι, ἂν ἐπιμένωσιν οἱ σύμμαχοι εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς Πρωσσίας, ἡ Γαλλία θέλει καταφύγει εἰς τὰ ὅπλα. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία ἄλλη Ἐπικράτεια, ὡς ἐρρέθη, ἐνδιεφέρετο εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Πρωσσίας, ἅπαντες ἐκ συμφώνου ἀπέρριψαν τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας, ἐμενον ὅμως ἄλλαι ἀποζημιώσεις προερχόμεναι ἐξ ἁρπαγῶν τῶν στρατευμάτων τοῦ Ναπολέοντος. αὗται δὲ κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν συμμάχων ἐλογίζοντο εἰς 163 ἑκατομμύρια. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Πρωτσία καὶ εἰς ταύτας εἶχε τὰς μεγαλητέρας ἀπαιτήσεις, ἀπεφασίσθη παρὰ τῶν συμμάχων Δυνάμεων νὰ πληρώσῃ ἡ Γαλλία εἰς τὴν Πρωσσίαν 23 ἑκατομμύρια φράγκα λόγῳ τῶν ῥηθεισῶν ἀπαιτήσεων. Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας τέλος πάντων ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῶν συμμάχων καὶ παρεδέχθη νὰ πληρώσῃ τὸ χρηματικὸν τοῦτο ποσὸν εἰς τὴν Πρωσσίαν, ὅπως παύσῃ πᾶσα περὶ τούτου διένεξις.

Περαιωθέντος καὶ τοῦ ζητήματος τούτου, καὶ ἄλλων πολλῶν ἀφορώντων τοὺς γαλλικοὺς στόλους, οἵτινες ἔπρεπε σῶοι νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὡς καὶ τὰ ἀριστουργήματα καὶ τὰ πολύτιμα πράγματα, τὰ ἀφαιρεθέντα ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος ἐκ διαφόρων Ἐπικρατειῶν τῆς τε Ἰταλίας καὶ Ἱσπανίας, ἅτινα ἔπρεπε νὰ μένωσιν ἀνέπαφα εἰς τὴν Γαλλίαν, καθὼς καὶ τὰ ὅρια τῆς Γαλλίας, τὰ ὁποῖα ἐκ μέρους τοῦ Ῥήνου ἔλαβον ἔκτασίν τινα καὶ τὰ τοιαῦτα, συνετάχθη καὶ περὶ τούτων συνθήκη, ἥτις δὲν ἦτο ἀνωφελὴς εἰς τὴν Γαλλίαν, ὡς παρέστησαν αὐτὴν, διότι ἡ Γαλλία ἀπηλλάγετο τῆς πληρωμῆς τῶν ἐξόδων τοῦ πολέμου, διετήρει ἄπειρα πλούσια πράγματα κατακτηθέντα ἐν πολέμῳ, καὶ ηὔξανε τὰ ἐπὶ τοῦ 1790 ὁριά της πρὸς τὸν Ῥῆνον, μόνον δὲ εἰς τὸν Ὠκεανὸν ἤθελεν ἀπολέσει ὀλίγας νήσους. Ἡ συνθήκη αὕτη ὑπεγράφη τῇ 30 Μαΐου, ὀνομασθεῖσα συνθήκη τῶν Παρισίων, καὶ ἐδημοσιεύθη τῇ 4 Ἰουνίου συνάμα τῇ παραδοχῇ τοῦ συντάγματος ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Βουρβόνων, παρόντων τῶν Νομοθετικῶν Σωμάτων. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Ἀλεξανδρος, ἰδὼν ὅτι ὅλοι οἱ ὅροι τῶν πρὸς τοὺς

Γάλλους δοθεισῶν παρ' αὐτοῦ ὑποσχέσεων ἐξεπληρώθησαν, ἀνεχώρησεν ἐκ Παρισίων, προτιθέμενος ν' ἀπέλθῃ εἰς Λονδῖνον πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, εἶτα δὲ νὰ μεταβῇ εἰς Βιέννην, ἔνθα ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ συμβούλιον τῶν συμμάχων πρὸς διευθέτησιν τῶν ὑποθέσεων ὅλων τῶν εὐρωπαϊκῶν Ἐπικρατειῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΖ'.

Ἡ Κυβέρνησις τῶν Βουρβόνων.

Μόλις παρῆλθον δύο μῆνες ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Βουρβόνων, καὶ ἡ Γαλλία παρήλλαξεν. Ἐπὶ τῆς Αὐτοκρατορίας οἱ Γάλλοι, ἐξελθόντες ἐξ αἱματηρᾶς ἐπαναστάσεως, καθ' ἣν ὑπῆρχε μία ἀληθὴς ἀλληλομαχία, καταβληθέντες ὑπὸ τῆς σιδηρᾶς χειρὸς τοῦ Ναπολέοντος, καθησύχασαν φυσικῶς τε καὶ ἠθικῶς· διότι, ἀπελπισθέντες ὅτι ἐδύναντο νὰ ἀλληλομαχῶσι, παρήτησαν τὰ πάθη καὶ τὰς ἰδέας των, ἀλλὰ δὲν τὰ ἐλησμόνησαν· μὴ μιγνυόμενοι δὲ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἐνησχολοῦντο ἐνίοτε εἰς τὸ ἡρωϊκὸν δρᾶμα τῆς Αὐτοκρατορίας, τὸ ὁποῖον ἐπαίζετο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των· ἀλλ' ἡ αἰφνιδία πτῶσις τοῦ Ναπολέοντος ἀπήλλαξεν αὐτοὺς ἐκ τῆς στιβαρᾶς χειρός του καὶ ἀνεκάλεσε τὰ προλαβόντα αἰσθήματά των, ὡς καὶ τὴν κατάστασίν των, προξενήσασα εἰς μὲν τοὺς βασιλικοὺς χαρὰν ἀπερίγραπτον, εἰς τοὺς ἐπαναστάτας ἀμφιβολίαν καὶ ἀνησυχίαν, εἰς δὲ τοὺς Βοναπαρτιστὰς αἰφνιδίαν κατάπληξιν καὶ τρομερὰν πτῶσιν· τὰ δὲ αἰσθήματα ταῦτα μετ' οὐ πολὺ οἴκοθεν ἐμετριάσθησαν, διότι οἱ μὲν βασιλικοὶ δὲν ἀπήλαυσαν, ὡς ἤλπιζον, τοσαῦτα ἀγαθά, οὐδὲ οἱ δημοκράται τοσαύτας ἐλευθερίας, οἱ δὲ Βοναπαρτισταὶ δὲν κατεδιώχθησαν, ὡς ἐνόμιζον. Οὕτω λοιπὸν ὅλα τὰ κόμματα εὑρέθησαν συνηγμένα ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀντιπα-

ρκτεταγμένα εἰς διαμάχην· ἡ δὲ ἐλαχίστη ἀφορμὴ ἤρκει νὰ φέρῃ αὐτὰ εἰς ῥῆξιν.

Ἐν τούτοις τὰ πρώτιστα πρόσωπα τῆς Αὐτοκρατορίας, ὡς ὁ Καμβασερὲς, ὁ Κωλαιγκοῦρτος, ὁ Βασσάνος, ὁ Λαβαλλέτος καὶ οἱ λοιποὶ, μετὰ παρέλευσιν τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ τρόμου, ἤρχισαν νὰ συνέρχωνται εἰς τὸ μέγαρον τῆς ποτὲ βασιλίσσης τῆς Ὁλλανδίας Ὀρτενσίας, ἥτις ἔμενεν ἐν Παρισίοις ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Ἀλλ' αὕτη εὑρίσκετο εἰς πένθος ἕνεκα τοῦ αἰφνιδίου θανάτου τῆς μητρὸς αὐτῆς Ἰωσηφίνης (πρώτης συζύγου τοῦ Ναπολέοντος), τῆς ὁποίας ὁ θάνατος ἐπροξένησε γενικὴν λύπην εἰς Παρισίους, διότι ἠγαπᾶτο παρὰ πάντων· τὸ δὲ περίεργον ἦτον ὅτι ἀμφότεραι αἱ σύζυγοι τοῦ Ναπολέοντος ἐγένοντο δυστυχεῖς, διότι ἡ μὲν πρώτη, μένουσα διεζευγμένη, ἀπέθανεν ἐκ τῆς λύπης της, ἡ δὲ δευτέρα, ἐκθρονισθεῖσα, ἔφυγεν ἐκ τῆς Γαλλίας, ἔχουσα εἰς τὰς ἀγκάλας της ἕνα υἱὸν ἐστερημένον πατρικῆς κληρονομίας· ἐπιστρέψασα δὲ εἰς τὸν πατρικὸν οἶκόν της καὶ ἀναλαβοῦσα τὸν πατρικὸν τίτλον της, ἦτον ἐγγὺς νὰ λησμονήσῃ τὸν ποτὲ κοσμοκράτορα σύζυγόν της.

Μετ' ὀλίγον ἦλθον εἰς Παρισίους καὶ οἱ στρατάρχαι Σοῦλτος, Μασσένας καὶ Δαβοῦστος, ἀλλ' ἅπαντες οὗτοι δυσηρεστοῦντο διὰ τὴν κακὴν ὑποδοχὴν, ἣν ἔλαβον παρὰ τῶν Βουρβόνων, ἰδίως δὲ ὁ Μασσένας, ὅστις, καθὸ ἐκ γενετῆς Ἰταλὸς, δὲν ἀνεγνωρίζετο ὡς Γάλλος, καίτοι πρὸ τριάκοντα ἐτῶν ὑπηρετῶν τὴν Γαλλίαν, ἀλλ' ἀπήτουν παρ' αὐτοῦ νὰ πολιτογραφηθῇ· ὁ δὲ Δαβοῦστος δὲν ἐγένετο δεκτὸς νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸν βασιλέα διὰ τὴν ἐν Ἀμβούργῳ ἡρωϊκὴν ἀντίστασίν του, καὶ ἰδίως διότι δὲν ἐσεβάσθη τὴν σημαίαν τῆς Γαλλίας κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην. Οἱ δὲ πολιτικοὶ ἄνδρες, οἵτινες ἦσαν μακρὰν τῶν πραγμάτων, ὡς ὁ Φουσσὲς, ὁ Βαρρᾶς, ὁ Λαφαγέτος, ὁ Βενζαμενκωνστὰντ καὶ λοιποὶ συνήρχοντο εἰς τὴν οἰκίαν τῆς κυρίας Στάελ, ἥτις, ἀρτίως ἐλθοῦσα ἐκ τῆς ἐξορίας εἰς Παρισίους, ὑπεδέχετο ὅλους τοὺς πεφωτισμένους καὶ ἐπισήμους ἄνδρας εἰς τὴν οἰκίαν της· ἀδιαφοροῦσα δὲ περὶ τῶν φρονημάτων αὐτῶν, μετὰ

πολλῆς εὐγλωττίας ὡμίλει καὶ παρίστα πρὸς πάντας τὸ ἀγγλικὸν σύνταγμα, ὡς τὸ μόνον ἁρμόζον εἰς τὴν Γαλλίαν.

Μετ' οὐ πολὺ ἔφθασεν εἰς Παρισίους καὶ ἄπειρον πλῆθος στρατιωτικῶν, μάλιστα παλαιῶν, ἄλλων μὲν ἐπανελθόντων ἐξ αἰχμαλωσίας, ἄλλων δὲ ἐκ τῶν ἐγκαταλειφθέντων φρουρίων, καὶ ἄλλων ἀλλαχόθεν· οὗτοι ἔφερον εἰς τοὺς πίλους των τὸ τρίχρωον ἐθνόσημον, καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ τοὺς ὑποχρεώσῃ νὰ ἐκβάλωσιν αὐτό. Οὗτοι λοιπὸν ἀναφανδὸν κατηγόρουν τοὺς ἐν τοῖς πράγμασιν, ὅτι οὗτοι μὲν ἐπρόδωκαν τὸν Ναπολέοντα, οἱ δὲ Βουρβόνοι ὅτι συνεμάχησαν μετὰ τῶν ξένων διὰ νὰ ταπεινώνωσι τὴν Γαλλίαν· καὶ εἰς ταῦτα ἐπέμενον μετὰ φανατισμοῦ, καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ ἀντείπῃ εἰς αὐτούς. Εἰς δὲ τὰς ἐπαρχίας τὰ ἐκεῖ εὑρισκόμενα στρατεύματα διετήρουν ὡσαύτως τὸ τρίχρωον ἐθνόσημον, εἰ καὶ ἐπανειλημμένως διετάττοντο νὰ φέρωσι τὸ ἐν χρήσει λευκὸν ἐθνόσημον· πρὸς δὲ βλέποντες τοὺς πλείστους τῶν στραταρχῶν περιστοιχοῦντας τὸν θρόνον τῶν Βουρβόνων, οὐχὶ μόνον δὲν ἐσέβοντο, ὡς πρότερον, αὐτούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐθεώρουν ὡς προδότας τοῦ Ναπολέοντος. Πλῆθος δὲ ἀξιωματικῶν ἀργῶν συνέῤῥευσαν εἰς Παρισίους, ἵνα μάθωσι περὶ τῆς τύχης αὐτῶν· διότι, διαλυθέντων πολλῶν συνταγμάτων καὶ καταργηθεισῶν πολλῶν θέσεων, ἔμενον πλέον τῶν τριάκοντα χιλιάδων ἀξιωματικῶν ἐκτὸς ἐνεργείας. Ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν τοὺς πλείστους αὐτῶν διώρισεν εἰς τὰ σώματα τοῦ στρατοῦ, ὡς προσκεκολλημένους μὲ τὴν ἀπολαβὴν τοῦ ἡμίσεος τῶν ἀποδοχῶν των· ἀλλ' οὗτοι, μὴ εὐχαριστούμενοι εἰς τὴν νέαν ταύτην κατάστασίν των, ἔμενον ἐναντίον τῆς διαταγῆς τοῦ ὑπουργοῦ τούτου ἐν Παρισίοις, κατακρίνοντες καὶ καταφρονοῦντες ἀναφανδὸν τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγμάτων. Παρὰ τοῖς ἀξιωματικοῖς τούτοις ἔβλεπέ τις ἐν Παρισίοις καὶ ἄπειρον πλῆθος πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν ὑπαλλήλων, οἵτινες, στερηθέντες τῶν θέσεών των, καὶ οἱ πλεῖστοι τούτων πάντῃ ἄποροι ὄντες, περιεφέροντο εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ζητοῦντες ἄρτον διὰ τὰς οἰκογενείας των καὶ προξενοῦντες ἀταξίας καὶ ταραχὰς εἰς τὰ δημόσια μέρη τῆς πόλεως. Καθ' ἑκάστην συνέβαινον ῥήξεις μεταξὺ

αὐτῶν καὶ τῶν ξένων στρατευμάτων· μόνον δὲ ἡ ἐθνοφυλακὴ, ὁσάκις παρουσιάζετο, ἐπανέφερε τὴν τάξιν, διότι αὐτὴν μόνον ἐσέβοντο, πεποιθότες ὅτι αὕτη ἐξεπλήρωσε τὰ καθήκοντά της κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις.

Ὅθεν ἡ κυβέρνησις τῶν Βουρβόνων ὡς πρῶτον μέλημα ἔσχε τὴν τακτοποίησιν τοῦ στρατοῦ· καὶ ἐν πρώτοις ἐσκέφθη ὅτι ὤφειλε νὰ πληρώσῃ τοὺς καθυστεροῦντας μισθοὺς αὐτοῦ, διότι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀξιωματικῶν, μὴ ἔχοντες ἰδίας περιουσίας, ἐπώλουν τὰ γραμμάτια τῶν μισθῶν αὐτῶν μέχρι 50 τοῖς ἑκατόν. Ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, στρατηγὸς Δουπόντος, ἀνὴρ φίλεργος καὶ πατριώτης, εὐθὺς ἐπεχειρίσθη τὴν ἐξέλεγξιν τῶν στρατιωτικῶν λογαριασμῶν· ἀλλὰ τοῦτο ἐπροξένει βραδύτητα, διότι ἔπρεπε νὰ περιμείνῃ τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν ἐκ τοσούτων ἐπαρχιῶν, ἔνθα διέμενον τὰ σώματα τοῦ στρατοῦ. Πρὸς δὲ τὸ ὑπουργεῖον τῶν στρατιωτικῶν ὡς ἐκ τῶν προλαβουσῶν περιστάσεων διέκειτο εἰς ἀταξίαν, ἔχον ἄπειρα τμήματα καὶ ἀπείρους διευθύνσεις ὑπηρεσιῶν. Ἵνα λοιπὸν ὁ ὑπουργὸς ἁπλοποιήσῃ ταῦτα, διῄρεσε τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὑπουργείου εἰς δύο μεγάλα τμήματα, τὸ τοῦ προσωπικοῦ καὶ τὸ τῆς οἰκονομίας· ἀπέναντι δὲ τῶν καθυστερούντων μισθῶν ἔδωκε πολλὰς χρηματικὰς ποσότητας εἰς τοὺς ἐξ αἰχμαλωσίας ἐπανελθόντας ἀξιωματικούς· ἐπομένως ἐνησχολήθη εἰς τὸν νέον ὀργανισμὸν τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐλογίζετο τότε εἰς 400 χιλιάδας ἀνδρῶν διαφόρων ὅπλων. Ἐν πρώτοις ἀπήλλαξε τοὺς δήμους τοῦ νὰ χορηγήσωσι νεοσυλλέκτους διὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος 1815, ἔπειτα ἔδωκεν ἀδείας εἰς ὅν τινα ἐπεθύμει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς ἑστίας του. Οὕτω δὲ περιώρισε τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ στρατοῦ εἰς 200 ἑκατομμύρια φράγκων, διατηρουμένων ἐν ὅλους 220 χιλιάδων ἀνδρῶν ἐν τῷ στρατῷ, συμπεριλαμβανομένων καὶ 30 χιλιάδων ἀξιωματικῶν ἐκτὸς ἐνεργείας, μενόντων ἐκ τῆς διαλύσεως διαφόρων στρατιωτικῶν σωμάτων καὶ καταργήσεως πολλῶν θέσεων ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Ναπολέοντος (α).

(α) Ἄλλοτε ἐν Γαλλίᾳ ὑπελόγιζον ὅτι δι' ἕνα στρατιώτην δαπανῶνται

Ἐν τούτοις ἐγεννήθη τὸ ζήτημα ἂν ἔπρεπε νὰ διαλύσωσι τὴν παλαιὰν αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν ἢ νὰ τὴν διατηρήσωσιν· ἀμφότερα ἐφαίνοντο δύσκολα· διότι, μὴ ἐμπιστευόμενοι νὰ φρουρῆται ὁ βασιλεὺς ὑπ' αὐτῆς, ἔλεγον ὅτι ἔπρεπε νὰ τὴν διαλύσωσιν· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἐπειδὴ τοῦτο ἤθελε προξενήσει μέγα σκάνδαλον εἰς τὸν στρατὸν, ἀπεφάσισαν νὰ τὴν διατηρήσωσι μεθ' ὅλων τῶν προνομίων της, ἀλλ' ὡς σῶμα ἐκλεκτὸν καὶ οὐχὶ ὡς βασιλικὴν φρουράν· τὴν δὲ νέαν αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν διέλυσαν, ὡς ἀφανισθεῖσαν ἤδη ἐκ τῶν πολέμων καὶ ἔχουσαν ὀλίγους βαθμοφόρους· ὡς πρὸς τὴν φρούρησιν δὲ τοῦ βασιλέως ἐσχημάτισαν τοὺς ἀρχαίους ἐρυθροὺς λόχους ἐκ τῶν παλαιῶν εὐγενῶν (compagnies rouges), ὑπὸ τὸν τίτλον *ὑπλίτας πολιοὺς, μελαροὺς* (mousquetaires gris, noirs), *χωροφύλακας καὶ ἐφίππους ἀκροβολιστάς*· ἕκαστος λόχος ἐμπεριεῖχε 300—400 εὐγενῶν ἐχόντων βαθμὸν ἀξιωματικοῦ, χρησιμευόντων μόνον εἰς τὰς τελετὰς καὶ διοικουμένων ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ παλατίου. Μετὰ ταῦτα συνέστησαν ἓξ λόχους τῆς σωματοφυλακῆς, ἐν οἷς ὁ στρατιώτης εἶχε βαθμὸν ἀνθυπολοχαγοῦ καὶ καθεξῆς· ἀλλ' ἅπαντες ἦσαν ἐκλελεγμένοι ἐκ τοῦ στρατοῦ ὡς ἐκ τῆς εὐγενείας καὶ τῶν πολιτικῶν φρονημάτων των, τὴν δὲ διοίκησιν αὐτῶν ἔδωκαν εἰς τοὺς στρατάρχας Βερθιέρον καὶ Μαρμῶντα. Οἱ λόχοι οὗτοι ἐφρούρουν τὸν βασιλέα, εἶχον λαμπρὰν στολὴν καὶ ἔχαιρον πολλὰ προνόμια.

κατ' ἔτος 1,000 φράγκα, ὥστε διὰ 100 χιλιάδας στρατιώτας ἀπῃτοῦντο 100 ἑκατομμύρια φράγκα· ἀλλὰ τοῦτο ἀπεδείχθη ἐσφαλμένον· διότι ναὶ μὲν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἐδαπάνων 300 ἑκατομμύρια φράγκα διὰ 300 χιλιάδας ἄνδρας, ἀλλ' εἰς τὴν δαπάνην ταύτην συμπεριελαμβάνοντο ὅλαι αἱ δαπάναι τῶν στρατιωτικῶν καταστημάτων, ὡς φρουρίων, ὑλικοῦ, ἐπιτελείων, ἐν γένει παντὸς ἀξιωματικοῦ τοῦ στρατοῦ, τῶν ἀπομάχων τῆς χωροφυλακῆς, κλπ. ὥστε ἀνελόγιζον ὅλας τὰς δαπάνας ταύτας ἐφ' ἑκάστου στρατιώτου, καὶ ὑπελόγιζον ὅτι δαπανῶνται 1,000 φράγκα δι' ἕκαστον αὐτῶν. Ἀπεδείχθη ὅμως ἤδη ὅτι ἐν εἰρήνῃ δι' ἕκαστον στρατιώτην δὲν δαπανῶνται πλέον τῶν 400 φράγκων, ἐξαιρουμένων τῶν μισθῶν τῶν ἀξιωματικῶν τῶν ἐπιτελῶν καὶ πάσης ἄλλης δαπάνης τοῦ στρατιωτικοῦ κλάδου. Οὕτως ἤδη διὰ 100 χιλιάδας στρατιώτας ἀπαιτοῦνται μόνον 40 ἑκατομμύρια φράγκα, καὶ οὐχὶ ἑκατὸν ἑκατομμύρια, ὡς ὑπελόγιζον ἄλλοτε.

Ὁ σχηματισμὸς οὗτος τῶν προνομιούχων τούτων σωμάτων ἠρέθισε τὰ μέγιστα τὸν στρατὸν, ὅστις ἐνόμιζεν ὅτι καὶ ἐκ τούτου κατεφρονεῖτο· ἡ δὲ παραδοχὴ Ἑλβετῶν εἰς τὰ σώματα ταῦτα ἠρέθισεν ἔτι μᾶλλον τὸν γαλλικὸν στρατὸν, διότι ἐπὶ Ναπολέοντος ὑπῆρχον μὲν Ἑλβετοὶ, ἀλλ' οὐδαμοῦ προετιμῶντο τῶν Γάλλων, ἐνῷ ἤδη ἐτάχθησαν εἰς τὰ προνομιοῦχα σώματα ταῦτα. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἤλλαξαν τὰς ὀνομασίας καὶ τινων συνταγμάτων, ἅτινα, ἐνῷ πρότερον ὠνομάζοντο κατ' ἀριθμὸν, ἤδη ἔδωκαν εἰς αὐτὰ τὰ ὀνόματα τοῦ παλατίου, ἀρχόμενοι ἐκ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης μέχρις ὅλων τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Ἐπομένως ἔδωκαν καὶ βαθμοὺς στρατηγῶν εἰς τοὺς βασιλικοὺς πρίγκηπας, ἵνα δι' αὐτῶν ἐπηρεάζωσι τὸν στρατόν.

Πρὸς τούτοις καὶ ἄλλο σπουδαῖον ζήτημα ἐγεννήθη εἰς τὸ ἀνακτορικὸν συμβούλιον (τοῦτο ἐσχηματίζετο παρὰ τῶν βασιλικῶν πριγκήπων, τῶν μεγιστάνων καὶ τῶν ὑπουργῶν, προεδρεύοντος τοῦ βασιλέως), ἂν δηλαδὴ ἔπρεπε νὰ καταργηθῇ ἢ νὰ τροποποιηθῇ τὸ παράσημον τῆς Τιμῆς. Ὅλοι οἱ κόλακες τοῦ βασιλέως προέτειναν νὰ καταργηθῇ, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἀνεγνωρίζετο παρὰ τοῦ συντάγματος, δὲν ἐδύνατο νὰ γένῃ· προετάθη λοιπὸν νὰ ἑνωθῇ τὸ παράσημον τοῦτο μὲ τὸ τοῦ Ἁγίου Λουδοβίκου, ἀλλ' ἀντὶ τῆς εἰκόνος τοῦ Ναπολέοντος νὰ προστεθῇ ἡ εἰκὼν τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου· εἰς ταῦτα ἀντέτεινεν ὁ δοὺξ τοῦ Βερρύ. Μετὰ πολλὰς δὲ συζητήσεις, καθ' ἃς ὁ βασιλεὺς ἐσιώπα, ἐπὶ τέλους οὗτος λαβὼν τὸν λόγον εἶπεν ὅτι δὲν ἦτον ἐξ ἐκείνων τῶν ἡγεμόνων, οἵτινες ἐπιθυμοῦν οἱ σύγχρονοί των νὰ τοῖς ἀνεγείρωσιν ἀνδριάντας, καὶ ὅτι ἂν εἶχε τοιαύτην ἀδυναμίαν, τὸ παράδειγμα ἐκείνου, οὗτινος τὴν εἰκόνα θέλει ἀντικαταστήσει, ἤρκει νὰ τὸν ἀποτρέψῃ ἐκ τούτου, καὶ ὅτι καλῶς σκεφθεὶς ἐπὶ τῆς προτάσεως τοῦ δουκὸς τοῦ Βερρύ, ἀποφασίζει νὰ διατηρηθῇ τὸ παράσημον τῆς Λεγεῶνος τῆς Τιμῆς, ἀλλὰ νὰ τεθῇ ἀφ' ἑνὸς ἡ εἰκὼν τοῦ Ἑρίκου Δ'. καὶ ἀφ' ἑτέρου τὰ ἀρχαῖα ἐθνόσημα τῆς Γαλλίας, δηλαδὴ τὰ ἄνθη τοῦ κρίνου, ὅπως καὶ ἐγένετο.

Ταῦτα δὲ πάντα, δηλαδὴ ἡ ἀπομάκρυνσις τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἡ ἐλάττωσις τοῦ στρατοῦ, ἐν ᾧ δὲν ἐπετρέποντο νέοι προβιβασμοί, ὑπαρχόντων 30 χιλιάδων, ὡς ἐρρέθη, ἐκτὸς ἐνεργείας ἀξιωματικῶν, ἡ μεταβολὴ ἐπὶ τοῦ παρασήμου τῆς Τιμῆς καὶ τὰ τοιαῦτα ἐπροξένησαν τοιαύτην δυσαρέσκειαν εἰς τὸν στρατὸν, ὥστε ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, τοῦ δουκὸς τοῦ Βερρὺ ἐπιθεωροῦντος ἓν σύνταγμα, τινὲς τῶν στρατιωτῶν ἔκραζον, παρουσίᾳ αὐτοῦ, ζήτω ὁ αὐτοκράτωρ· ὁ δοὺξ ἠρώτησεν ἕνα ἐξ αὐτῶν διατὶ ἐπευφήμουν τὸν Ναπολέοντα, οὗτος δὲ ἀπήντησεν ὅτι ἑκατοντάκις ἐκεῖνος ὡδήγησεν αὐτοὺς εἰς τὴν νίκην· ὁ δοὺξ ἀπήντησεν, ὅτι τίποτε εὐκολώτερον δὲν ἦτον ἢ νὰ πράξῃ τις τοῦτο μετὰ τοιούτων στρατιωτῶν. Ἡ ἀπάντησις αὕτη εὐχαρίστησεν ὀλίγον τοὺς στρατιώτας, ἀλλ' οὐδαμῶς μετέβαλλε τὰ φρονήματα αὐτῶν, μάλιστα τῶν νέων ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν, οἵτινες ἤλπιζον νὰ προαχθῶσιν ἐπὶ τῆς δυναστείας τοῦ Ναπολέοντος. Ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ συσταθέντα βασιλικὰ στρατιωτικὰ σώματα ἠρέθιζον κατὰ πολὺ τοὺς στρατιώτας ἐν Παρισίοις· διότι, ὡς ἐρρέθη, ἐπειδὴ καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς ἁπλοῖ στρατιῶται ἔχαιρον βαθμὸν ἀνθυπολοχαγοῦ, ὅλοι οἱ στρατιῶται καὶ ὑπαξιωματικοὶ ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ χαιρετῶσιν αὐτούς· ἐπομένως καὶ οἱ ἄλλοι βαθμοὶ αὐτῶν ἦσαν ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ ἀνώτεροι τῶν βαθμῶν τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, οἵτινες μετ' αὐτῶν ἤρχοντο καθ' ἑκάστην εἰς ἔριδας, καὶ ἐνίοτε μάλιστα εἰς αἱματηράς· πρὸς δὲ οἱ ἐθνοφύλακες διεφέροντο πολὺ μὲ τοὺς βασιλικοὺς τούτους φρουρούς. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὁ βασιλεὺς ἤθελε νὰ κολακεύῃ τοὺς στρατάρχας· ὑποδεχθεὶς τὸν Μασσέναν λίαν εὐμενῶς, ὑπεσχέθη αὐτῷ ὅτι θέλει τὸν πολιτογράψῃ διὰ νόμου (α)· συγχρόνως δὲ αὐτόν τε καὶ τοὺς ἄλλους στρατάρχας διώρισεν εἰς τὰς ἀνωτέρας διοικήσεις τοῦ στρατοῦ. Μόνον

(α) Ὁ στρατάρχης Μασσένας ἐγεννήθη τῷ 1758 ἐν Νικαίᾳ (Νίζᾳ) τῆς Ἰταλίας, ἄλλοτε ἐπαρχία τοῦ βασιλείου τῆς Σαρδηνίας· ἀπεβίωσεν ἐν Παρισίοις τῷ 1817. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπαρχία αὕτη ἀπεδόθη εἰς τὴν Σαρδηνίαν, ὁ Μασσένας δὲν ἐθεωρεῖτο πολίτης Γάλλος, διὸ ἐδέησε νὰ πολιτογραφηθῇ διὰ νόμου.

ἡ κατὰ τοῦ Δαβούστου καταφορὰ τῶν αὐλικῶν ἐξηκολούθει· διὸ ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν ἀνήγγειλεν αὐτῷ ὅτι μέχρις οὗ δικαιολογηθῇ διὰ τὴν ἐν Ἀμβούργῳ διαγωγήν του, δὲν θέλει εἶσθαι δεκτὸς εἰς τὴν αὐλήν. Ὁ δὲ στρατάρχης οὗτος, ἀποσυρθεὶς εἰς τὴν ἐξοχὴν, ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν σύνταξιν ὑπομνήματος, δι' οὗ ἤθελε νὰ δικαιολογηθῇ περὶ τῆς κατ' αὐτοῦ ἀποδιδομένης κατηγορίας. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ κυβέρνησις ἤθελε νὰ οἰκονομήσῃ τὰς περιστάσεις καὶ καθυσηχάσῃ τὰ πνεύματα τῶν αὐτοκρατορικῶν καὶ δημοκρατικῶν, ἀφ' ἑτέρου οἱ αὐλικοὶ διά τινων ἀνοήτων καὶ παρακαίρων ἐπιδεικτικῶν πράξεων ἠρέθιζον αὐτούς. Τῇ **16** Μαΐου, ἡμέρᾳ τοῦ θανάτου τοῦ Ἐρρίκου Δ'., ἐγένετο ἐπισήμως μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν ψυχῶν τοῦ Λουδοβίκου ις'., Ἀντωνίνης συζύγου αὐτοῦ καὶ τῆς Δεσποίνης Ἐλισάβετ, ἁπάντων ἐπὶ τῆς λαιμητόμου θανατωθέντων κατὰ τὸ ἔτος 1793, ὅπερ ἦτο φανερὰ ὕβρις κατὰ τῆς Ἐπαναστάσεως. Μετ' οὐ πολὺ ἐγένετο ἕτερον μνημόσυνον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ Μορὼ, Πισσεγροῦ καὶ Γεωργίου, τοῦ τελευταίου καταδικασθέντος ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ὡς ἀποπειραθέντος νὰ δολοφονήσῃ τὸν πρῶτον ὕπατον, καὶ ὅστις μάλιστα ὡμολόγησε τὸ ἔγκλημά του ἐνώπιον τοῦ δικάσαντος αὐτὸν δικαστηρίου, ὥστε τὸ περὶ τούτου μνημόσυνον ἐθεωρήθη ὡς γενόμενον ὑπὲρ ἑνὸς ἀποδεδειγμένου δολοφόνου. Ἡ δὲ μεγαλητέρα ἀνοησία τῶν βασιλικῶν ἦτον ὅτι διεκήρυξαν τὴν εἰς τοῦτο δαπάνην ὡς γενομένην ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Τοῦτο ἤρκει νὰ ἐρεθίσῃ τοσοῦτον ὅλους τοὺς στρατιωτικοὺς τοὺς ὑπηρετήσαντας ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα, ὥστε ἡ ἀστυνομία ἠναγκάσθη νὰ ἀναφερθῇ πρὸς τὸν βασιλέα. Πρὸς τούτοις καὶ ἄλλαι πολλαὶ πράξεις τῆς κυβερνήσεως ταύτης ἠρέθιζον τὰ πνεύματα καθ' ἑκάστην, ὡς π. χ. αἱ προσπάθειαι τοῦ νὰ μὴ ἀναγνωρισθῇ ἡ ἐκποίησις τῶν δημευθέντων ἰδιωτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, ὡς ἐπανελθόντων τῶν μεταναστατῶν καὶ τῶν κληρικῶν ζητούντων αὐτὰς νὰ τὰς ἀνακτήσωσι, χωρὶς νὰ ἀποζημιώσωσι τοὺς ἀγοραστὰς αὐτῶν, ἡ μὴ ἀναγνώρισις τῶν ἱερέων καὶ ἀρχιερέων τῶν μὴ ἀναγνωρισθέντων ὑπὸ τοῦ Πάπα, καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ νὰ ἀνοίγωσι τὰ παντοπωλεῖα καὶ τὰ καπηλεῖα τῇ ἡμέρᾳ τῆς Κυ-

ριακῆς, ὁ δὲ παραβάτης τῆς διατάξεως ταύτης ἐτιμωρεῖτο μὲ 100—500 δραχμῶν χρηματικὴν ποινήν.

Οὕτω μόλις παρῆλθον τρεῖς μῆνες ἀπὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τῶν Βουρβόνων, καὶ οὗτοι ἀκουσίως ὑπέπεσαν εἰς τοιαῦτα λάθη, ὥστε οὔτε τοὺς φίλους των, οὔτε ἑαυτοὺς ἐδυνήθησαν νὰ διατηρήσωσι· διότι ἐξ ἀνάγκης μὲν ἠλάττωσαν τὸν στρατὸν, ἀλλὰ συστήσαντες τοὺς βασιλικοὺς φρουροὺς, δυσηρέστησαν αὐτόν· ἐνήργησαν μνημόσυνα ὑπὲρ τῶν θανατωθέντων συγγενῶν καὶ φίλων των, ἀλλ' ὅπως ἐγένοντο, καὶ ταῦτα προσέβαλον τοὺς ἄνδρας τῆς Ἐπαναστάσεως, οἵτινες ἠνώθησαν μετὰ τῶν Βοναπαρτιστῶν, οὓς πάντοτε ἐμίσουν· κατεφρόνησαν τὸν ὑπάρχοντα κλῆρον, θέλοντες νὰ κολακεύσωσι τοὺς παπιστάς· διήγειρον καθ' αὐτῶν τὸ ἄπειρον πλῆθος τῶν ἀγοραστῶν τῶν ἐθνικῶν κτημάτων διὰ ἀσυνέτων λόγων καὶ πράξεών των· διηρέθισαν τὸν ὄχλον, θέλοντες νὰ ἐπέμβωσιν εἰς τὰς συνειδήσεις τῶν ἐργατικῶν ἀνθρώπων, ἐμποδίζοντες αὐτοὺς νὰ συχνάζωσιν εἰς τὰ καπηλεῖα τὰς Κυριακάς· τέλος πάντων προσέβαλον ὅλας τὰς τάξεις τῶν ἀνθρώπων, καταφρονήσαντες τὰ ὑπάρχοντα ἤθη καὶ ἔθιμα τῆς Γαλλίας. Αἱ βουλαὶ, καίτοι ἀφωσιωμέναι οὖσαι εἰς τὴν νέαν βασιλείαν, δὲν ἐδύναντο νὰ εὐχαριστήσωσι τὰς ἀπαιτήσεις τῶν βασιλικῶν, οὐδὲ νὰ θεραπεύσωσι τὰς ἀνάγκας τῶν ἄλλων· ἐπροσπάθουν νὰ διατηρῶσι τὰ πράγματα εἰς ἰσοσταθμίαν, ἀλλὰ τοῦτο ἦτον ἀδύνατον, διότι τὰ πάθη τῶν κομμάτων καθ' ἑκάστην ἐξήπτοντο ἔτι μᾶλλον· ἰδίως δὲ οἱ ἐκτὸς ἐνεργείας ἀξιωματικοὶ, οἱ ἐπισωρευθέντες ἐν Παρισίοις, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἐνδιατρίβοντες εἰς τὰς μεγάλας συναναστροφὰς, οἱ δὲ εἰς τὰ δημόσια μέρη, ὡμίλουν κατὰ τῆς κυβερνήσεως μετὰ πλείστης ὅσης καταφορᾶς. Ἡ τόλμη αὐτῶν ἠρέθιζε τὴν κυβέρνησιν νὰ λαμβάνῃ αὐστηρὰ μέτρα κατ' αὐτῶν, ὥστε ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν προσδιώριζεν εἰς αὐτοὺς τόπον διαμονῆς, ἀλλ' οὗτοι δὲν ἀνεχώρουν ἐπὶ λόγῳ ὅτι, μὴ διατελοῦντες ἐν ὑπηρεσίᾳ ἦσαν κύριοι νὰ διαμένωσιν ὅπου ἤθελον. Ἡ ἀστυνομία ἀπέδιδε τὸν ἐρεθισμὸν τῶν πνευμάτων εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Μυράτου, ὅστις, ὡς ἔλεγεν αὕτη, συνεννούμενος μετὰ τοῦ ἐν τῇ

νήσῳ Ἔλβα διαμένοντος Ναπολέοντος, ἠρέθιζε τὰ πνεύματα τῶν ἐν Γαλλίᾳ στρατιωτικῶν· τὸ δὲ ἐξῆς περιστατικὸν ἐνίσχυσε τὴν ἰδέαν ταύτην τῆς ἀστυνομίας.

Ἰδιότροπός τις Ἄγγλος, καλούμενος λόρδος Ὀξφόρδος, συμπαθῶν ὑπὲρ τοῦ Ναπολέοντος, διέβαινεν ἐκ Παρισίων ἵνα ἀπέλθῃ εἰς Ἰταλίαν καὶ ἴδῃ αὐτόν. Ἡ ἀστυνομία τῶν Παρισίων, ὑποπτευθεῖσα ὅτι οὗτος ἀπήρχετο πρὸς τὸν Ναπολέοντα, κομίζων αὐτῷ ἐπιστολὰς τῶν δυσηρεστημένων Γάλλων ἀξιωματικῶν, συσκεφθεῖσα μετὰ τῆς ἐκεῖ ἀγγλικῆς πρεσβείας, κατέσχε τὰ ἔγγραφα αὐτοῦ, ἐν οἷς τίποτε ἄλλο ἐπιλήψιμον δὲν εὗρεν εἰμὴ μίαν ἐπιστολὴν τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ Ἐξελμάνου πρὸς τὸν Μυράτον (παρὰ τῷ ὁποίῳ οὗτος ὑπηρέτησεν ἐπὶ πολὺ καὶ εὐηργετήθη), ἥτις διελάμβανεν ὅτι, προκειμένου αἱ συμμαχικαὶ Δυνάμεις νὰ κινήσωσι πόλεμον κατ' αὐτοῦ διὰ νὰ τὸν ἐξώσωσιν ἐκ τοῦ θρόνου, οὗτος, ὁ Ἐξελμάνος, ὡς καὶ πολλοὶ Γάλλοι ἀξιωματικοὶ προσφέρουν αὐτῷ τὰ ξίφη των πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ θρόνου του. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, καίτοι οὐδὲν ἄλλο ἐπιλήψιμον ἔχουσα, ἠρέθισε σφόδρα τὴν χολὴν τῶν Βουρβόνων, οἵτινες ἠθέλησαν νὰ χαρακτηρίσωσι τοῦτο ὡς ἔγκλημα καθοσιώσεως, δηλαδὴ ὅτι ὁ στρατηγὸς οὗτος διετήρει ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος, καὶ ὅτι ὑπῆρχε συνωμοσία περὶ τούτου. Ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν Δουπόντος, ὡς ἀνὴρ ἐχέφρων, μὴ θέλων νὰ ἐκθέτῃ τὴν βασιλείαν εἰς φανταστικὰς συνωμοσίας, ἀντέτεινεν εἰς τοῦτο, λέγων ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Μυράτος ἦτον ἀνεγνωρισμένος βασιλεὺς παρ' ὅλης τῆς Εὐρώπης, ὅτι ἡ Γαλλία, καίτοι ζητήσασα τὴν ἔξωσιν αὐτοῦ, δὲν ἐκήρυξε καὶ κατ' αὐτοῦ πόλεμον, ὅτι οἱ Γάλλοι οὐδόλως ἁμαρτάνουσιν, ἂν θελήσωσι νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, καὶ ὅτι τὸ δικαστήριον δὲν δύναται νὰ θεωρήσῃ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ στρατηγοῦ τούτου ὡς ἐγκληματικήν· ἀλλ' ὅτι, ἐπειδὴ ὁ στρατηγὸς Ἐξελμάνος, ὡς στρατηγὸς ἐν ὑπηρεσίᾳ, ὤφειλε νὰ μὴ ἀγνοῇ τὰς κατὰ τοῦ Μυράτου διαθέσεις τοῦ βασιλέως του, διὰ τοῦτο τὸ πολὺ ἠμποροῦσι νὰ κατηγορηθῇ ὡς δείξας διαγωγὴν ἀσύνετον καὶ ἄνευ ζήλου, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα πρέπει νὰ ἐπιπληχθῇ, καὶ τί-

ποτε ἄλλο. Ὁ βασιλεὺς, πεισθεὶς ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ ὑπουργοῦ του, συγκατετέθη νὰ ἐπιπληχθῇ ὁ στρατηγὸς Ἐξελμάνος· διὸ προσεκάλεσεν αὐτὸν ὁ ὑπουργὸς καὶ τῷ ἀπεύθυνεν ἐπιπληκτικούς τινας λόγους περὶ τούτου. Οὕτως ἡ ὑπόθεσις αὕτη παρῆλθεν· ἀλλ' οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, μαθόντες ταῦτα πάντα, ἀναφανδὸν ἐξεφράσθησαν κατὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ ὑπὲρ τοῦ στρατηγοῦ Ἐξελμάνου, ὅπερ ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας ὡς συνωμοσία.

Μετ' οὐ πολὺ ἐπανελθὼν ἐκ τῆς Ῥωσσίας ὁ στρατηγὸς Βανδάμος, ἔνθα ἔμενεν αἰχμάλωτος, καὶ θέλων νὰ παρουσιασθῇ πρὸς τὸν βασιλέα δὲν ἐγένετο παραδεκτὸς, μάλιστα ἀπεβλήθη ἐκ τῶν ἀνακτόρων ὑπὸ τῶν νέων σωματοφυλάκων, καθὸ δημοκρατικός. Ἐνῷ δὲ τοιαύτην καταφρόνησιν ἔλαβεν ὁ ἑκατοντάκις πολεμήσας μὲ τοὺς ἐχθροὺς γηραιὸς οὗτος στρατηγὸς παρ' ἀνθρώπων, οἵτινες οὐδέποτε εἶδον πόλεμον, διεδόθη φήμη ὅτι ἡ κυβέρνησις ἐξευγένισε τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀποπειραθέντος νὰ δολοφονήσῃ τὸν Ναπολέοντα Γεώργιον Γαδουδάλον, ὅπερ ἐπροξένησε μέγα σκάνδαλον εἰς Παρισίους.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὑπῆρχεν εἷς διακεκριμένος καθ' ὅλην τὴν ἐπανάστασιν δημοκράτης στρατηγός τε καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ, ὅστις, ζῶν εἰς τὰ πέριξ τῶν Παρισίων μεμονωμένος, οὐδόλως ἀνεμιγνύετο εἰς τὰς ῥηθείσας ταραχὰς, ἀλλ' ὅστις εἶχε συλλάβει τὴν παράδοξον ἰδέαν νὰ δικαιολογηθῇ, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς συντακτικῆς συνελεύσεως, διὰ ποῖον λόγον ἔδωκε καταδικαστικὴν ψῆφον κατὰ τοῦ βασιλέως ις'. Λουδοβίκου· οὗτος δὲ ἦτον ὁ Καρνὼ, ὅστις κυριευμένος ὑπὸ τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν, ἐνδομύχως ἐπείθετο ὅτι δικαίως καὶ ἐν συνειδήσει ἔπραξε τοῦτο. Ὁ Καρνὼ, ὀλίγον αἰσθανόμενος τὴν καταδρομὴν τῶν στρατιωτικῶν, διότι ἐθεώρει τοὺς πλείστους τούτων ὡς ἀπερισκέπτους ἀνθρώπους, ἀλλ' ἀγανακτήσας διὰ τὴν καταφορὰν τῶν βασιλικῶν κατὰ τῶν παλαιῶν πατριωτῶν καὶ τὴν γενομένην περιποίησιν εἰς τοὺς δολοφόνους, ὧν ἀνὴρ ἀγχίνους, ἅμα καὶ ὁρμητικὸς, ἐπεχείρησε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν βασιλοκτονίαν, συντάττων ὑπόμνημα ἀπευθυνόμενον πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα, μὴ προτιθέμενος

ὅμως καὶ ποίαν χρῆσιν τοῦ ὑπομνήματος τούτου ἤθελε κάμει. Ἐν τῷ ὑπομνήματι τούτῳ ἔλεγεν ὅτι τὸ ἀπαραβίαστον τῶν βασιλέων εἶναι σπουδαῖον ζήτημα, διαφοροτρόπως θεωρηθὲν ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ, ὡς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἱερᾷ Γραφῇ· ἀλλ' ὅτι ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ ἀπαραβίαστον τοῦτο ὑπόκειται εἰς πολλὰς ἐξαιρέσεις, διότι εἶναι ἀδύνατον ν' ἀπαιτῇ τις ὥστε τὰ τέρατα, ὡς ὁ Νέρων καὶ ὁ Καλιγούλας, νὰ ὦσιν ἀπαραβίαστοι ἀπέναντι τῶν λαῶν των· πρὸς δὲ ἔλεγεν ὅτι τὸ γαλλικὸν ἔθνος, συγκαλέσαν τὴν συντακτικὴν συνέλευσιν, ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τὰ μέλη αὐτῆς νὰ δικάσωσι τὸν ις' Λουδοβῖκον· ὅτι ἂν καλῶς ἢ κακῶς τὸν ἐδίκασαν, μόνον ἡ ἱστορία θέλει κρίνει περὶ τούτου· ὅτι ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, οἱ δικασταί του εἰς οὐδεμίαν ἐπίγειον ἐξουσίαν ἔχουν νὰ δώσωσι λόγον περὶ τῆς ἀποφάσεώς των· ὅτι πιθανὸν νὰ ἠπατήθησαν, ἀλλ' ἠπατήθησαν ἐπὶ καλῇ πίστει, καὶ ἐν πάσῃ περιστάσει ἀπέδειξαν τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος των ἀπεριόριστον ζῆλον· ὅτι ἤδη τοὺς κατηγοροῦν, χαρακτηρίζοντες αὐτοὺς ὡς κακούργους, ἀλλ' ἐπ' ὀνόματος τίνος; καὶ διὰ τίνος ἐξουσίας; ὅτι ἡ Γαλλία διὰ χιλιάδων ἀναφορῶν ἐπεκύρωσε τὴν ἀπόφασιν ταύτην, καὶ ἀνύψωσεν εἰς τὰ μεγαλείτερα ἀξιώματα τοὺς δικαστὰς τοῦ Λουδοβίκου ις'. ὅτι ἤδη θέλουν νὰ χαρακτηρίσωσιν αὐτὸν ὡς βασιλοκτόνον ἢ ὡς συνένοχον βασιλοκτονίας· ὅτι ἡ Εὐρώπη ἔκλινε τὸν αὐχένα ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ συνωμολόγησε μετ' αὐτῶν συνθήκας, ὡς τὴν ἐν Βάλῃ, ἄρα θέλουν νὰ ὀνομάσωσι τὴν Εὐρώπην βασιλοκτόνον· ὅτι τέλος πάντων ποῖοι εἰσὶν οἱ κατήγοροι οὗτοι, οἱ ἐλθόντες σήμερον ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς διὰ νὰ ἐξυβρίσωσι τοὺς συμπατριώτας των, τοὺς ὑπερμαχήσαντας ἐπὶ εἰκοσιπέντε ἔτη διὰ τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν; ὅτι οὗτοι ἦσαν οἱ μετανάσται, οἵτινες ἀντὶ νὰ προβάλωσι τὰ στήθη των πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ Λουδοβίκου ις'., ἔφυγον ἐπὶ προφάσει νὰ πολεμήσωσι πρὸς τὸν Ῥῆνον, καὶ οἱ ὁποῖοι, ἐκτὸς ὅτι ἐκακούργησαν, στρέψαντες τὰ ὅπλα των κατὰ τῆς πατρίδος των, ἐνοχοποίησαν καὶ τὸν ἀτυχῆ βασιλέα τοῦτον, καθ' οὗ διηγέρθη τοιαύτη ἀγανάκτησις, ἐξ ἧς καὶ ἀπωλέσθη.

Τοιαύτη ἦτον ἡ τρομερὰ λογικὴ τοῦ ἀρχαίου μέλους τῆς

συνελεύσεως Καρνώ· ἐκ τούτου δ' ἐδύνατο νὰ συμπεράνῃ τις ὅτι κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις ἅπαντες ἔσφαλλον, καὶ ὅτι ἡ μόνη θεραπεία πρὸς πάντας ἦτον ἡ λήθη τῶν παρελθόντων, ἥτις, καίτοι ἀναφερομένη ἐν τῷ συντάγματι, δὲν ἴσχυεν εἰς τὰ κόμματα, τὰ ὁποῖα προεκαλοῦντο ἀμοιβαίως.

Ὁ Καρνὼ δὲν ἐσκέφθη ὁποίαν ἐντύπωσιν ἤθελον προξενήσει τὰ ἐν τῷ ὑπομνήματί του διαλαμβανόμενα, διότι, τυφλωθεὶς ἐκ τῶν ἐπαναστατικῶν προλήψεων, ἐνόμιζεν ὅτι ἐδύνατο νὰ συζητήσῃ τὸ θέμα τοῦτο ἀπ' εὐθείας μὲ τὸν βασιλέα. Ἀλλ' εἰ καὶ ἔζη μεμονωμένος, ἐσύχναζον παρ' αὐτῷ καί τινες τῶν βασιλοκτόνων, ὡς ὁ Φουσσὲς καὶ λοιποί, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐκοινοποίησε τὸ ὑπομνημά του, καὶ ἔδωκε νὰ τὸ ἀναγνώσωσιν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Φουσσὲς δὲν ἦτον ἄνθρωπος τηρῶν ἐχεμυθίαν, πάραυτα ἐτυπώθη τοῦτο καὶ ἐκοινοποιήθη εἰς μυριάδας ἀντιτύπων ἐν τῇ Γαλλίᾳ καὶ ἁπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ. Τοῦτο ἤρκει νὰ ἐξάψῃ ὅλα τὰ πάθη τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τῶν Βουρβονιστῶν, οἱ τελευταῖοι τῶν ὁποίων μάλιστα ἐπέκριναν αὐστηρῶς αὐτὸν, γράψαντες ὅτι ὁ Καρνὼ ἔπρεπε νὰ ἦτον εὐχαριστημένος διὰ τὴν καλοκαγαθίαν καὶ ἀνεκτικότητα αὐτῶν· ὅτι μᾶλλον ἔπρεπε νὰ μένῃ ἀφανὴς, παρὰ νὰ θέλῃ ν' ἀπολογῆται διὰ τοιαύτας βδελυρὰς πράξεις, καὶ ὅτι ἀφοῦ ἔχυσε τὸ αἷμα τοῦ πατρὸς, ἔπρεπε νὰ μὴ ταράττῃ τὴν ἡσυχίαν τῶν υἱῶν κτλ. Ἡ δὲ κυβέρνησις διέταξε νὰ καταδιωχθῶσιν οἱ δημοσιεύσαντες τοῦτο· ἐρωτηθεὶς ἐν πρώτοις ὁ Καρνὼ περὶ τούτου, ἀπήντησεν ὅτι τὸ ἔργον ἦτο μὲν ἰδικόντου, ἀλλ' ὅτι οὗτος δὲν ἐνήργησε τὴν δημοσίευσίν του. Ἡ κυβέρνησις πεισθεῖσα εἰς τοὺς λόγους του, διότι τὸν ὑπελήπτετο, κατεδίωξεν ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων πολλοὺς ὑπόπτους βιβλιοπώλας, ὅπερ ηὔξησε τὸν ἐρεθισμὸν τῶν πνευμάτων. Οἱ δὲ συμμεθέξαντες εἰς τὴν κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ις'. ψηφηφορίαν συνηθροίζοντο παρὰ τῷ Φουσσὲ καὶ Βαρρᾶ καὶ ἤρχισαν νὰ πλησιάζωσι τοὺς Βοναπαρτιστὰς στρατιωτικούς. Ἔκτοτε ἐφαίνετο ὅτι τὰ πράγματα ἔμελλον νὰ λάβωσι σπουδαίαν μεταβολήν.

Ἐν τούτοις ἐπανελήφθη τὸ ζήτημα περὶ τῶν δημευθέντων κτημάτων, τὰ ὁποῖα οἱ ἰδιοκτῆται ἐπανελθόντες εἰς τὴν Γαλλίαν

ἐζήτουν, καὶ πολλοὶ μάλιστα ἐξ αὐτῶν ἐδυστύχουν, ἐνῷ ἄλλοτε ἦσαν ὑπέρπλουτοι. Διάφορα νομοσχέδια ἐγένοντο περὶ τούτου, ἀλλ' ἐπὶ τέλους παρεδέχθησαν νὰ διαμοιράσωσι τὰ μὴ εἰσέτι ἐκποιηθέντα δημευθέντα κτήματα εἰς τὰς ἐπισημοτέρας οἰκογενείας· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ κτήματα ταῦτα ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς φιλανθρωπικὰ καταστήματα, ἡ ἀφαίρεσις αὐτῶν ἐπροξένησε πολλὴν δυσαρέσκειαν εἰς τὸ κοινόν.

Ὅθεν αἱ κατὰ τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Καρνὼ καταδιώξεις, αἱ γενόμεναι παραμελήσεις πρὸς τοὺς ἀπομάχους, τὰ ὀρφανὰ τῶν ἱπποτῶν τοῦ τάγματος τῆς Τιμῆς, καὶ τὰ στρατιωτικὰ σχολεῖα, αἱ κατὰ τῶν στρατηγῶν καταφρονήσεις, αἱ περιοδεῖαι τῶν βασιλικῶν πριγκήπων, ὁ περὶ χορηγήσεως τῶν ἐθνικῶν κτημάτων νόμος, καὶ αἱ κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ Βοναπαρτιστῶν ἐκφράσεις ἐξώγκωσαν τὰ πράγματα κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας Ὀκτώβριον καὶ Νοέμβριον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ χειμὼν προσήγγιζε, πολλὰ ἐπίσημα πρόσωπα ἐκ τῶν Βοναπαρτιστῶν ἦλθον εἰς Παρισίους. Ἡ ἀστυνομία εἶχεν ἄγρυπνον ὄμμα ἐπ' αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο ν' ἀνακαλύψῃ τι, διότι οὗτοι δὲν συνεκοινώνουν μετ' ἄλλων. Ἠθέλησαν νὰ τοὺς ἀναγκάσωσι νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκ Παρισίων, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμων· συγχρόνως ἦλθον εἰς Παρισίους καὶ πολλοὶ στρατάρχαι, εἰ καὶ δὲν εἶχον οὗτοι πολιτικὸν σκοπὸν, μ' ὅλα ταῦτα ἀνησύχησαν τὴν κυβέρνησιν.

Ἐκ τῶν ἐλθόντων εἰς Παρισίους στρατηγῶν ἦτο καὶ ὁ στρατάρχης Νέϋ, ὅστις παρὰ πάντας τοὺς στρατάρχας ἐλάμβανε πλείονας περιποιήσεις εἰς τὴν αὐλήν· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ταῦτα εὐχαρίστουν αὐτὸν, ἀλλ' ἐπομένως ἀηδιάσας ἐκ τῆς ἀπραξίας, εἰς ἣν ἔμενε καὶ περιορισθεὶς ἐπὶ τοῦ μισθοῦ του, ὡς στερηθεὶς τῶν προικοδοτήσεών του, διότι αὗται ἔμενον ἐκτὸς τῆς Γαλλίας, ἔχων μάλιστα πολλὰ τέκνα, δυσηρεστεῖτο σκεπτόμενος τὴν κατάστασίν του. Ἡ δὲ γυνή του, οὖσα ὡραία καὶ κενόδοξος, δὲν ἐτιμᾶτο ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Βουρβόνων, ὡς ἄλλοτε ἐν τῇ τοῦ Ναπολέοντος, μάλιστα κατεφρονεῖτο ὑπὸ τῶν κυριῶν τῆς αὐλῆς. Πρὸς ἐπαύξησιν, φαίνεται, τῆς δυσαρεσκείας τοῦ Νέϋ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας διωρίσθη ὡς πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἐν Παρισίοις

ὁ λόρδος Βέλιγκτων, ὅστις ἐθεωρεῖτο καὶ ἐτιμᾶτο παρὰ τῶν Βουρβόνων ὡς νικητὴς τοῦ Ναπολέοντος· τοῦτο γενόμενον ἀναφανδὸν ἔβλαπτε καιρίως τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Νέυ· διὸ καὶ ἔλεγεν, «ὁ ἄνθρωπος οὗτος (ἐννοῶν τὸν Βελιγκτῶνα) ἦτον εὐτυχὴς ἐν Ἱσπανίᾳ ἕνεκα τῶν σφαλμάτων αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος καὶ τῶν στρατηγῶν μας, ἀλλ' ἐὰν συμπέσῃ νὰ συναντηθῇ ποτε μὲ ἡμᾶς εἰς τινα θέσιν, ὅπου ἡ τύχη δὲν παρεσκεύασε τὰ πάντα ὑπὲρ αὐτοῦ, τότε θέλουν ἰδεῖ τί ἀξίζει!—Πρὸς δὲ ἔλεγεν ὅτι νὰ κολακεύωσι τοιουτοτρόπως ἐνώπιόν μας τὸν ἀδιάλλακτον τοῦτον ἐχθρὸν τῆς Γαλλίας, τοῦτο εἶναι ἀνυπόφορον!—Ἔκτοτε ὁ Νέυ ἀναφανδὸν ἐκήρυττεν ὅτι ἔπρεπε νὰ συναχθῶσιν ὅλοι οἱ στρατάρχαι τῆς Γαλλίας, νὰ παρουασθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα καὶ νὰ ὑποβάλωσι τὰ παράπονά των· ὅθεν ἤρχισε νὰ συνεννοῆται μετ' αὐτῶν. Τοῦτο ἤρκει ὅπως οἱ βασιλικοὶ ὑποθέσωσιν ὅτι ὅλοι οἱ στρατηγοὶ τοῦ Ναπολέοντος συνώμοσαν πρὸς καταστροφὴν τῆς βασιλείας καὶ ἐπάνοδον τῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ ὅτι ταῦτα ἐγένοντο συνεργείᾳ τοῦ Ναπολέοντος μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Μυράτου. Ὁ βασιλεὺς συνεχῶς μανθάνων ταῦτα παρὰ τῶν συγγενῶν του δὲν ἔδιδε πίστιν, διότι ὁ διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας, ὡς ἄνθρωπος τίμιος καὶ εἰλικρινὴς, διέψευδε διὰ τῶν ἐπισήμων ἐκθέσεών του τὴν ὕπαρξιν τοιαύτης συνωμοσίας, ὡσαύτως καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν στρατηγὸς Δουπόντος· ἀλλ' οἱ βασιλικοὶ καθ' ἑκάστην ἐπέμενον ὅτι οἱ συνωμόται προέθεντο καθ' ἣν ἡμέραν ὁ βασιλεὺς ἤθελεν ὑπάγει εἰς τὸ θέατρον νὰ τὸν ἁναρπάσωσι καὶ τὸν ἀποπέμψωσιν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἢ νὰ τὸν πνίξωσι μεθ' ὅλης τῆς οἰκογενείας του εἰς τὸν ποταμόν. Ὁ βασιλεὺς, καίτοι πεπεισμένος ὅτι οὐδὲν τούτων εἶχετο ἀληθείας, βαρυνθεὶς ὅμως ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων ἐνοχλήσεων τῶν αὐλικῶν του, ἀπεφάσισε ν' ἀλλάξῃ τὸν διευθυντὴν τῆς ἀστυνομίας καὶ τὸν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν· ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ πρώτου οὐδεμία δυσκολία ὑπῆρχε, διὸ καὶ ἀντικατεστάθη πάραυτα, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ δευτέρου, ἤτοι τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν, ὑπῆρχε δυσκολία, διότι ἔπρεπε νὰ εὐχαριστηθῇ ὁ στρατὸς, καθ' οὗ ὑπῆρχον ὅλαι αἱ ὑποψίαι.

Ἐν πρώτοις ἐθεωρήθη ὡς ὑποψήφιος ὑπουργὸς ὁ στρατάρχης Σουσσέτος, ἀνὴρ συνετώτατος καὶ ἱκανὸς καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ στρατάρχης Σοῦλτος ἐσχάτως διορισθεὶς εἰς τὸν νομὸν τῆς Βρεττανίας ἔδειξε πολὺν ζῆλον ὑπὲρ τῶν βασιλικῶν, κατηγορῶν δημοσίᾳ ὅλον τὸ παρελθόν του καὶ ἐπαινῶν τὴν βασιλείαν τῶν Βουρβόνων, λέγων ὅτι ἀείποτε ἐφρόνει τοῦτο, συνεστήθη εἰς τὸν βασιλέα τοσοῦτον παρ' αὐτῶν, ὥστε καὶ διωρίσθη ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, διότι πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐθεωρεῖτο καὶ ἀνὴρ δραστήριος· ὁ δὲ προκάτοχος αὐτοῦ στρατηγὸς Δουπόντος ἐτέθη ὑπὸ σύνταξιν 40 χιλιάδων φράγκων.

Οὕτως ἐπεραιώθη ἡ πολιτικὴ κρίσις αὕτη, ἀπολυθέντων ἐκ τῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν, εἰς ὃν ἀπεδίδετο ἡ κατὰ τῆς κυβερνήσεως δυσαρέσκεια τοῦ στρατοῦ, καὶ τοῦ ἀστυνόμου, ὅστις ἐνομίζετο ἀδρανὴς, ὡς μὴ ἀνακαλύπτων τὰς ὑποθετικὰς συνωμοσίας. Πρὸς ὥραν δὲ, ὡς συνήθως συμβαίνει, τὰ πνεύματα καθησύχασαν, ἵνα ἐπαναληφθῶσι μετὰ πλειοτέρας μανίας, καὶ ἵνα ἀληθεύσῃ ἡ προφητεία τοῦ Ναπολέοντος, εἰπόντος « *οἱ Βουρβόνοι θέλουν εἰρηνοποιήσῃ τὴν Γαλλίαν μὲ τὴν Εὐρώπην, ἀλλὰ θέλουν φέρει τὸν ἐμφύλιον πόλεμον.* »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΗ'.

Κατάστασις τῆς Εὐρώπης. — Σύνοδος τῶν Βασιλέων ἐν Βιέννῃ.

Τοιαύτης οὔσης τῆς καταστάσεως τῆς Γαλλίας μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Βουρβόνων, τὰ αὐτὰ σχεδὸν συνέβαινον καὶ εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Εὐρώπης, οἵτινες ἀγωνισάμενοι τοσοῦτον ὑπὲρ τῶν βασιλέων των, ἤλπιζον ὅτι μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος ἤθελον ἀπολαύσει πολλὰς ἐλευθερίας, ἃς ὑπεσχόντο αὐτοῖς οἱ βασιλεῖς των· δυστυχῶς ὅμως ὅλαι αἱ θυσίαι αὐτῶν κατ' οὐδὲν συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὸν ἐπὶ τοῦ τραχήλου των ζυγὸν ἐλαφρότερον.

Αἱ Βελγικαὶ ἐπαρχίαι, ἀφαιρεθεῖσαι ἐκ τῆς γαλλικῆς δυνα-

στείας καὶ προστεθεῖσαι εἰς τὴν Ὁλλανδικὴν, ἐκτὸς ὅτι περιέπεσον εἰς βαρύτερον ζυγὸν, ἐκινδύνευον νὰ ἀπολέσωσι καὶ τὴν βιομηχανίαν των ἕνεκα τῆς ἐκεῖ ἐπισωρεύσεως τῶν ἀγγλικῶν χειροτεχνημάτων.

Αἱ παραρρήνιοι ἐπαρχίαι, διανεμηθεῖσαι εἰς διάφορα γερμανικὰ Κράτη, ἀπώλεσαν τὰς ἐπὶ τῆς γαλλικῆς κυριαρχίας ἐλευθερίας των, γενόμεναι ὑποτελεῖς αὐτῶν.

Οἱ Πρῶσσοι ἦσαν μὲν εὐχαριστημένοι διὰ τὴν ἐθνικήν των δόξαν, ἀλλ' ὁ λαὸς ἐστερεῖτο ἐλευθεριῶν, ἃς ὁ μονάρχης αὐτῶν ὑπέσχετο, καθ' ὅσον διήρκει ὁ κατὰ τῆς Γαλλίας πόλεμος.

Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὰ ἄλλα μικρὰ Κράτη τῆς Γερμανίας, ὧν οἱ λαοὶ τοσαῦτα δεινὰ ὑπέστησαν διὰ τὴν ἐλευθερίαν των· ἀλλ' ὅλοι οἱ ἡγεμονίσκοι αὐτῶν οὐδὲν παρεχώρησαν εἰς τοὺς λαούς των, στηρίξαντες παντὶ σθένει τὰ προνόμια τῆς ἀριστοκρατίας.

Ἐν Ἑλβετίᾳ τὰ αὐτὰ ἤθελον συμβῆ ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας Ἀλεξάνδρου, ὅστις ἐπέμβη ἐνταῦθα χάριν τοῦ ἐσχάτως ἐλθόντος εἰς τὴν ῥωσσικὴν ὑπηρεσίαν στρατηγοῦ Ζουμινῆ, γενομένου ὑπασπιστοῦ αὐτοῦ.

Ἐν τῇ Ἰταλίᾳ οἱ κάτοικοι τῆς Λομβαρδίας ἐξανέστησαν κατὰ τοῦ ἀντιβασιλέως αὐτῶν Εὐγενίου, θετοῦ υἱοῦ τοῦ Ναπολέοντος· ἀλλ' ἐλθόντες οἱ Αὐστριακοὶ καὶ καταλαβόντες τὴν χώραν των, ἔθεσαν αὐτοὺς εἰς βαρύτατον ζυγόν.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Σαρδηνίας, ἐνόσῳ διέμενεν ἐξόριστος παρὰ τῷ Πάπᾳ, ὑπέσχετο πολλὰ εἰς τὸν λαόν του, ἀλλ' ἅμα ἐλθὼν εἰς τὸ Κράτος του, κατεδίωξεν ἀπηνῶς ὅλους τοὺς φιλελευθέρους, ὥστε οὗτοι κατέφυγον εἰς τὴν Νεάπολιν παρὰ τῷ Μυράτῳ, παρ' ᾧ ἔλαβον καλὴν ὑποδοχήν. Τὰ αὐτὰ συνέβησαν καὶ εἰς ὅλα τὰ δουκάτα τῆς Ἰταλίας, ἐξαιρέσει τῆς Τυῤῥηνίας (Τοσκάνης), ἧς ὁ δοὺξ ἦτο συνετὸς καὶ φιλελεύθερος ἡγεμών.

Ἐν Ῥώμῃ ὁ ἅγιος πατὴρ ἀνέλαβεν ὅλην τὴν κοσμικήν του ἐξουσίαν μεθ' ὅλων τῶν προνομίων τοῦ κλήρου.

Ἐν Νεαπόλει ὁ Μυράτος, συντελέσας εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος, ἔλαβεν ὑπόσχεσιν παρὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς

Αὐστρίας νὰ μένῃ ἀδιάσειστος εἰς τὸν θρόνον του· ἀλλὰ, παρελθούσης τῆς περιστάσεως ταύτης, ἠπειλεῖτο παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ ὅλων τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἰταλίας, οἵτινες δὲν ἀνεγνώριζον αὐτὸν, νὰ ἐξωσθῇ ἐκ τοῦ θρόνου του.

Ἐν Ἱσπανίᾳ ὁ λαὸς οὗτος διὰ τὴν κάθοδον τῆς ἀρχαίας δυναστείας του ὑπέστη τὰ πάνδεινα· ἀναχωρησάντων δὲ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ναπολέοντος, ἐπανῆλθεν ὁ βασιλεὺς αὐτῶν Φερδινάνδος, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ του ψηφισθὲν ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως σύνταγμα. Εἰς μάτην οἱ συνετώτεροι πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ, ὡς ὁ στρατηγὸς Καστάνος καὶ ὁ Σεβάλος, οἵτινες ἦσαν καὶ οἱ ἱκανότεροι ὑπουργοὶ τῆς κυβερνήσεως, συνεβούλευσαν αὐτὸν νὰ παραδεχθῇ τὸ σύνταγμα, ἐπιφυλαττόμενος νὰ ἐπιφέρῃ τὰς δεούσας τροποποιήσεις, καὶ νὰ μὴ δυσαρεστήσῃ τὸν λαόν του, ὅστις ἔχυσεν ἀφθόνως τὸ αἷμά του ὑπὲρ αὐτοῦ. Οὗτος ὅμως αὐθαιρέτως διεκήρυξεν ὅτι δὲν παραδέχεται τὸ σύνταγμα· συγχρόνως διέλυσε τὰς βουλὰς, καὶ εἰσῆλθεν εἰς Μαδρίτην, ὡς ἀπόλυτος δεσπότης. Ἅμα δὲ ἀποκατασταθεὶς εἰς τὰ ἀνάκτορά του, διέταξε νὰ φυλακισθῶσιν οἱ μᾶλλον ἀγωνισθέντες πρὸς ὑποστήριξιν τῆς δυναστείας του, πρὸς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ περίφημος ἀρχηγὸς τῶν Γερίλλων, στρατηγὸς Μινᾶς, ἀνανέωσεν ὅλα τὰ ὀλέθρια συστήματα τῆς Ἱσπανίας, καὶ ἰδίως ἐγκατέστησε τὸ ἱερὸν δικαστήριον, δίδων αὐτῷ πλειότερα πλεονεκτήματα, καὶ ἐπὶ τέλους διέκοψε τὰς σχέσεις του μὲ τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν διὰ τὴν ἐντὸς τῆς γαλλικῆς χώρας σύλληψιν τοῦ στρατηγοῦ Μινᾶ· ἕνεκα τούτου ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἐζήτει τὴν ἀπόλυσίν του καὶ τὴν δέουσαν ἱκανοποίησιν.

Τοιαύτη ἦτον ἡ κατάστασις τῆς Εὐρώπης, ἐλευθερωθεῖσα μὲν ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλ' ἐκτεθεῖσα εἰς γενικὴν ἀντεπανάστασιν, μετὰ ταῦτα ὑπέστη πολλὰ· διότι μετὰ δεκαπενταετῆ δεινὰ, προερχόμενα ἐκ τῆς ἀπεριορίστου φιλοδοξίας τοῦ Ναπολέοντος, ἐφαίνετο ὅτι ἡ πτῶσις τοῦ ἀκορέστου τούτου κατακτητοῦ ἤθελε χρησιμεύει ὡς μάθημα εἰς πάντας τοῦ νὰ μετριάσωσι τὰς ἀπαιτήσεις των· ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐγένετο·

διότι οἱ ἡγεμόνες, ἕνεκα τῆς μεγίστης ἀπληστίας των, διὰ τῶν καταπιεστικῶν πράξεών των ἐδικαίουν τὸν Ναπολέοντα καὶ καθίστων αὐτὸν ἐπιθυμητὸν εἰς τοὺς λαούς.

Ἐν τούτοις οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες, ἐκτὸς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας, μετέβησαν εἰς Λονδῖνον πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, καὶ συνεννοηθέντες νὰ ὦσι σύμφωνοι διὰ παντὸς πρὸς τακτοποίησιν καὶ εἰρηνοποίησιν τῆς Εὐρώπης, συνῆλθον εἰς Βιέννην τὸν προσεχῆ Σεπτέμβριον, ἔνθα συνέρρευσαν πανταχόθεν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι μικροὶ ἡγεμόνες, ἐκτὸς τοῦ βασιλέως τῆς Σαξονίας, ὅστις ἐκρατεῖτο ὡς αἰχμάλωτος ἐν Βερολίνῳ. Ἐν Βιέννῃ λοιπὸν ἤρχισαν αἱ συζητήσεις μεταξὺ τῶν μεγάλων συμμάχων Δυνάμεων, ἤτοι τῆς Αὐστρίας, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Πρωσσίας· ἀλλ' αἱ ἀπαιτήσεις τῶν δύο τελευταίων Δυνάμεων ἦσαν τοιαῦται, ὥστε ἀφεύκτως ἤθελον φέρει τὴν διαίρεσιν αὐτῶν· διότι ἡ μὲν Ῥωσσία ἐζήτει νὰ ἀνορθώσῃ τὸ βασίλειον τῆς Πολωνίας, διορίζουσα ἕνα τῶν βασιλοπαίδων αὐτῆς, ὡς τὸν μέγαν δοῦκα Κωνσταντῖνον· ἡ δὲ Πρωσσία ἐζήτει τὴν κατάκτησιν τῆς Σαξονίας. Ἡ Ἀγγλία ἠδιαφόρει ὡς πρὸς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τῆς Πρωσσίας, ἀλλ' ἀντέτεινεν εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ βασιλείου τῆς Πολωνίας ὑπὸ τὸν δοῦκα Κωνσταντῖνον, διότι ἔλεγεν ὅτι ἡ Ῥωσσία οὕτω θέλει ἐκρωσσίσει τὴν Πολωνίαν· ἡ δὲ Αὐστρία οὐδόλως ἀνείχετο τὴν οὕτως ἐπαύξησιν τῆς Πρωσσίας. Εἰς ταῦτα προσετίθετο καὶ ἡ Γαλλία, ἥτις διὰ τοῦ ἀντιπροσώπου της δὲν ἀνείχετο οὔτε τὴν οὕτως ἀνέγερσιν τοῦ βασιλείου τῆς Πολωνίας, οὔτε τὴν κατάκτησιν τῆς Σαξονίας ὑπὸ τῆς Πρωσσίας. Αὕτη ἤθελε νὰ ἐπανέλθωσι τὰ πράγματα εἰς τὴν προτέραν κατάστασίν των, καὶ ἰδίως ἐπέμενεν εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Μυράτου ἐκ τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως καὶ τὴν ἀπόδοσιν αὐτοῦ εἰς τὸν βασιλέα τῶν δύο Σικελιῶν, ὡς πατρικῆς κληρονομίας του. Ἐγεννήθη δὲ καὶ ἕτερον ζήτημα, ἂν ἔπρεπεν ὅλοι οἱ ἡγεμόνες, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ Γαλλία, νὰ συμμεθέξωσι τῆς συνόδου ταύτης, ἢ μόνον αἱ τέσσαρες μεγάλαι Δυνάμεις, δηλαδὴ ἡ Ἀγγλία, ἡ Ῥωσσία, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσσία. Κατὰ τὴν γνώμην τῆς Αὐστρίας, ἂν ἡ Γαλλία καὶ αἱ μικραὶ γερμανι-

καὶ Δυνάμεις ἤθελον συμμεθέξει τῆς συνόδου, τότε τὰ πράγματα τοιουτοτρόπως ἤθελον περιπλεχθῆ, ὥστε ἤθελον εὑρεθῆ εἰς ἀδιέξοδον λαβίρυνθον, καὶ ἐπομένως ἔλθει εἰς νέον ἀγῶνα, ἐξ οὗ ἤθελεν ἀναφανῆ ἐκ νέου ὁ Ἑωσφόρος (Lucifer· οὕτως ἐκάλει ἡ Αὐστρία τὸν Ναπολέοντα, καίτοι γαμβρόν της), ὅστις, ὡς ἔλεγε, μένει εἰσέτι εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων καὶ δὲν ἐλησμονήθη παρ' αὐτῶν, μ' ὅλον ὅτι ἡσυχάζει, εὐχαριστούμενος νὰ ἀναπαύηται ἐκ τῶν ὑπερβολικῶν κόπων του.

Ὁ δὲ Ταλλεϋράνδος, ἀφιχθεὶς εἰς Βιέννην τῇ 15 Σεπτεμβρίου, ἐνησχολεῖτο νὰ οὐδετερώσῃ τὴν σύμπνοιαν τῶν τεσσάρων μεγάλων συμμάχων Δυνάμεων ὡς πρὸς τὴν διευθέτησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων· πρὸς ἐπιτυχίαν δὲ τῶν σκοπῶν του ἐραδιούργει τὰς μικρὰς γερμανικὰς Δυνάμεις ἵνα ἑνωθῶσιν αὗται μετὰ τῆς Γαλλίας καὶ συμμεθέξωσιν εἰς τὰς διασκέψεις καὶ ἀποφάσεις τῶν τεσσάρων Δυνάμεων, ὥστε νὰ ἐμποδισθῇ ἡ μὲν Πολωνία νὰ σχηματισθῇ βασίλειον ὑπὸ τὴν Ῥωσσίαν, ἡ Σαξονία νὰ κατακτηθῇ ὑπὸ τῆς Πρωσσίας, ὁ δὲ Μυράτος νὰ διατηρηθῇ εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως.

Οὕτω μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας ἀπὸ τῆς συνεντεύξεως τῶν Δυνάμεων εἰς Βιέννην, ὅλα τὰ μυστήρια αὐτῶν ἀνεκαλύφθησαν, διότι ἅπαντες ἐγνώριζον ὅτι ἡ Ῥωσσία ἤθελεν ὅλην τὴν Πολωνίαν, ἡ Πρωσσία ὅλην τὴν Σαξονίαν, ὅτι αἱ ἄλλαι δύο Δυνάμεις ἦσαν διὰ ταῦτα δυσηρεστημέναι, ἡ δὲ Γαλλία ὅτι ὑπεκίνει αὐτάς, καὶ ὅτι ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἀγγλία ἐπέμενον νὰ περαιωθῶσιν ἡσύχως ταῦτα πάντα μεταξύ των, τουτέστι τῶν τεσσάρων μεγάλων Δυνάμεων, χωρὶς νὰ συμμεθέξωσιν αἱ ἄλλαι Δυνάμεις.

Διὰ ταῦτα πάντα ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἦτον εἰς τὸ ἄκρον ἠγανακτησμένος καθ' ὅλων τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης, διότι τοσοῦτον ἦτο πεπεισμένος περὶ τῶν εὐεργεσιῶν, ἃς ἔπραξεν εἰς αὐτούς, ὥστε ἐνόμιζεν ὅτι οὐδεὶς ἤθελεν ἀντισταθῆ εἰς τὰς ἐπιθυμίας του. Ἐν δὲ τῇ ἀγανακτήσει του πάντας αὐτοὺς ἐκάλει ἀχαρίστους, ἰδίως δὲ τοὺς Γερμανούς, διότι ἀντέτεινον εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ βασιλείου τῆς Πολωνίας καὶ εἰς τὴν ἕνωσιν τοῦ βασιλείου τῆς Σαξονίας μετὰ τοῦ τῆς Πρωσσίας· περὶ

δὲ τῆς Γαλλίας ἔλεγεν ὅτι, σώσας αὐτὴν ἐκ τῶν νικητῶν της, ἐγκατέστησε τοὺς Βουρβόνους εἰς τὸν θρόνον των, τὸν δὲ Ταλλεϋράνδον διευθυντὴν τοῦ ὑπουργείου, ὥστε οὕτως ἐξεπλήρωσε τὰς ἐπιθυμίας τοῦ τε γαλλικοῦ ἔθνους καὶ τῶν Βουρβόνων· ἐντοσούτῳ ὅλοι οὗτοι ἐδείχθησαν ἀχάριστοι, διότι οὐδὲ τὸ παράσημον τῆς Τιμῆς ἔδωκαν εἰς αὐτόν, ὡς ἔπραξαν τοῦτο εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας· πρὸς δὲ ἀπέῤῥιψαν καὶ τὸ μετὰ τῆς ἀδελφῆς του Ἄννης συνοικέσιον μὲ τὸν δοῦκα τοῦ Βερρύ. Ὁ δὲ Νεσσελρόδος, σκεπτόμενος ὅτι ἡ μετὰ τῆς Γαλλίας συμμαχία ἦτο λίαν συμφέρουσα εἰς τὴν Ῥωσσίαν, ἀφ' ἑτέρου βλέπων καὶ τὸν Ταλλεϋράνδον ζητοῦντα ὑπεράσπισιν παρὰ τῆς Ῥωσσίας, συνεβούλευσεν αὐτὸν νὰ παρουσιασθῇ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ νὰ ἐκθέσῃ πρὸς αὐτὸν τὰς αἰτήσεις του. Τῇ ἐπαύριον λοιπὸν ὁ Ταλλεϋράνδος, ζητήσας νὰ παρουσιασθῇ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, περιέμενε πολλὰς ἡμέρας μέχρις οὗ γένῃ δεκτός. Παρουσιασθεὶς δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ ἐκθέσας τὰς αἰτήσεις του, ἔλαβε τοιαύτας ἀπαντήσεις παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὥστε ἔμεινεν ἐκστατικός.— Εἰς ποίαν κατάστασιν εὑρίσκεται ἡ πατρίς σου; ἠρώτησεν αὐτὸν ὁ Ἀλέξανδρος. — Εἰς καλλίστην, Μεγαλειότατε, καὶ τοιαύτην, ὁποίαν ἐπιθυμεῖ ἡ Υ. Μεγαλειότης καὶ οἵαν δὲν ἤλπιζε. — Τὸ δημόσιον πνεῦμα; — Βελτιοῦται καθ' ἑκάστην. — Αἱ δὲ φιλελεύθεραι ἰδέαι; — Οὐδαμοῦ ἡ πρόοδος αὕτη κανονίζεται καὶ πραγματοποιεῖται τοσοῦτον καλῶς. — Ὁ δὲ τύπος; — Εἶναι ἐλεύθερος, ἐκτὸς μικρῶν περιορισμῶν, ἀναγκαιούντων ἐπὶ τοῦ παρόντος. — Ὁ δὲ στρατός; — Εἶναι ἄριστος . . . . Ἔχομεν 130 χιλιάδας ἄνδρας ἐπὶ τὰ ὅπλα· δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν 300 χιλιάδας ἐν διαστήματι ἑνὸς μηνός. — Οἱ δὲ στρατάρχαι; — Περὶ ποίων ἐρωτᾶτε, Μεγαλειότατε; — Περὶ τοῦ Οὐδινώ. — Εἶναι ἀφωσιωμένος. — Ὁ Σοῦλτος; — Ἦτο κατ' ἀρχὰς δυσηρεστημένος ὀλίγον· διώρισαν αὐτὸν εἰς τὸν νομὸν τῆς Βρεττανίας· διὸ εὐχαριστηθεὶς δεικνύει μεγίστην ἀφοσίωσιν. — Ἀλλ' ὁ Νέϋ; — Λυπεῖται διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν προικίσεών του, ἀλλ' ἐξαρτᾶται παρὰ τῆς Υ. Μεγαλειότητος νὰ θεραπεύσῃ τὴν λύπην του. — Τὰ δὲ νομοθετικά σας σώματα; Διϊσχυρίζονται ὅτι ταῦτα,

δὲν εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν κυβέρνησιν. — Τίς ἐδύνατο νὰ εἴπῃ ταῦτα εἰς τὴν Υ. Μεγαλειότητα ; . . . Ὑπάρχουν, ὡς πάντοτε ἐν ἑκάστῃ ἀρχῇ παντὸς πράγματος δυσκολίαι τινὲς, ἀλλ' εἶναι ἀξιοθαύμαστον ὅτι μετὰ εἰκοσιπέντε ἐτῶν ἐπανάστασιν βασιλεύει ἄκρα ἡσυχία. — Ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς εἶσθε εὐχαριστημένος ἐκ τῆς θέσεώς σας ; — Μεγαλειότατε, ἡ πρὸς ἐμὲ ἐμπιστοσύνη καὶ ἡ καλοκἀγαθία τοῦ βασιλέως μου ὑπερέβησαν τὰς ἐλπίδας μου. — Ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπευθύνων ἀπνευστὶ τὰς ἐρωτήσεις ταύτας πρὸς τὸν Ταλλεϋράνδον, παρετήρει ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἠλλοιοῦτο ἑκάστοτε, ἐξ οὗ ἐσυμπέρανεν εἰς ποίαν ἀγωνίαν ἔθηκεν αὐτόν. Ὅθεν θέλων νὰ στρέψῃ τὸν λόγον του ἀλλαχοῦ, εἶπεν αὐτῷ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἔλθωσιν εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἡμέρας, διὰ νὰ περαιώσωσιν αὐτά. Ὁ δὲ Ταλλεϋράνδος τῷ ἀπεκρίθη ὅτι τοῦτο ἐξηρτᾶτο παρ' αὐτοῦ, ὅπερ θέλει δοξάσει ἔτι πλέον αὐτὸν εἰς ἅπασαν τὴν Εὐρώπην. Ὁ Ἀλέξανδρος, εὐχαριστηθεὶς ἐκ τῆς κολακείας ταύτης τοῦ Ταλλεϋράνδου, εἶπεν αὐτῷ ὅτι οἱ Βουρβόνοι κἄτι ὀφείλουσιν αὐτῷ. Ὁ δὲ Ταλλεϋράνδος ἀπήντησεν αὐτῷ ὅτι τὸ Εὐρωπαϊκὸν δίκαιον ἀπήτει τὴν ἔξωσιν ἑνὸς ἅρπαγος, ὡς τοῦ Ναπολέοντος. — Τὰ δίκαια τῆς Εὐρώπης, ἀνταπήντησεν ἐντόνως ὁ Ἀλέξανδρος, τὰ ὁποῖα φαντάζεσαι νὰ μὲ ἀντιτάξῃς σήμερον, ἐγὼ τὰ ἀγνοῶ· μεταξὺ τῶν Δυνάμεων τὰ δίκαια εἶναι τὰ συμφέροντα ἑκάστου· ἐγὼ δὲν παραδέχομαι ἄλλα.—Τότε ὁ Ταλλεϋράνδος ὑψώσας τὰς χεῖρας ἔκραξε· δυστυχὴς Εὐρώπη ! δυστυχὴς Εὐρώπη ! τί θέλεις γένει ; — Ὁ Ἀλέξανδρος ἔτι μᾶλλον ἐρεθισθεὶς ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ταλλεϋράνδου, ἔκραξε μετ' ὀργῆς· —Ἂν ἔχῃ οὕτως, ἔστω πόλεμος ! πόλεμος ! ἔχω διακοσίας χιλιάδας στρατοῦ ἐν Πολωνίᾳ, ἂς ἔλθωσι νὰ μὲ ἀποβάλωσι . . . Πρὸς δὲ ἔχω τὴν συγκατάθεσιν ὅλων τῶν ἡγεμόνων, μόνον ὑμεῖς μοὶ παρεμβάλετε ἐμπόδια καὶ θέλετε νὰ διαρρήξητε μίαν συμφωνίαν, ἥτις θέλει γενικευθῇ.—Ὁ Ταλλεϋράνδος, ὅστις δὲν ἐφοβήθη τὰς ὁρμὰς τοῦ Ναπολέοντος ἐπὶ τῆς Αὐτοκρατορίας, μᾶλλον λυπηθεὶς ἢ ταραχθεὶς, εἶπεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ὅτι ἡ Γαλλία δὲν θέλει τὸν πόλεμον, ἀλλ' οὐδὲ φοβεῖται αὐτὸν, καὶ ἂν δυστυχῶς ἀναγκασθῇ νὰ πολεμήσῃ, θέλει πράξει τοῦτο πρὸς

διατήρησιν τῶν δικαιωμάτων ὅλων, βοηθουμένη παρὰ τῆς γενικῆς συμπαθείας καὶ τῇ συνδρομῇ πολλῶν συμμάχων, διότι ὑπάρχει βεβαιότης ὅτι ἡ ῥηθεῖσα συμφωνία δὲν ὑπάρχει. — Μετὰ τὴν δυσάρεστον συνδιάλεξιν ταύτην ὁ Ταλλεϋράνδος, χαιρετήσας εὐσεβάστως ἀλλὰ ψυχρῶς, ἠθέλησε νὰ ἀναχωρήσῃ· τότε ὁ Ἀλέξανδρος προχωρῶν, ἐκράτησεν αὐτὸν ἐκ τῆς χειρὸς καὶ τῷ ὡμίλησε μετὰ πολλῆς φιλοφροσύνης. Ὁ δὲ Ταλλεϋράνδος, ὅστις εἶχε τοιαύτην ἐπιτηδειότητα νὰ παρίσταται ἀντιπρόσωπος μεγάλης Δυνάμεως, ὡς οὐδεὶς ἄλλος, ἐπροσποιήθη πάραυτα ὅτι οὐδόλως ἦτο δυσηρεστημένος.

Καθ' ὅλον τὸν Σεπτέμβριον οἱ ἐν Βιέννῃ συναθροισθέντες ἡγεμόνες διῆγον εἰς διασκεδάσεις, κατὰ δὲ τὸν προσεχῆ Ὀκτώβριον ἔμελλον νὰ συνέλθωσιν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τεσσάρων μεγάλων Δυνάμεων· οὗτοι δὲ ἦσαν ἐκ τῆς Ῥωσσίας ὁ Νεσσελρόδος, τῆς Ἀγγλίας ὁ Καστελρεάγος, τῆς Αὐστρίας ὁ Μεττερνῖχος καὶ τῆς Πρωσσίας ὁ Ἀρδεμβέργος, οἵτινες ἀπεφάσισαν νὰ διασκεφθῶσι μόνοι καὶ διευθετήσωσιν ὅλων τῶν Ἐπικρατειῶν τὰ συμφέροντα. Οἱ δὲ ἀντιπρόσωποι τῶν ἄλλων Δυνάμεων, καὶ μάλιστα ὁ τῆς Γαλλίας Ταλλεϋράνδος, γνωρίζοντες ὅτι ἀποκλείονται ἐκ τῆς συνόδου ταύτης, ἐξανέστησαν κατὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τεσσάρων τούτων μεγάλων Δυνάμεων, διακηρύττοντες ὅτι καὶ οὗτοι θέλουν συγκροτήσει ἰδίαν σύνοδον καὶ διευθετήσει τὰς ὑποθέσεις των. Οἱ τέσσαρες οὗτοι ἀντιπρόσωποι, βλέποντες ὅτι διηγέρθη γενικὴ κατακραυγὴ κατ' αὐτῶν, διεκήρυξαν ὅτι θέλουν συνέλθει οὐχὶ διὰ τὰς γενικὰς ὑποθέσεις τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ πρὸς ἀναθεώρησιν τῆς ἐν Παρισίοις συνομολογηθείσης συνθήκης κατὰ τὸ 32 ἄρθρον αὐτῆς. Ὁ δὲ Μεττερνῖχος, ἵνα καθησυχάσῃ τὸν Ταλλεϋράνδον, προσεκάλεσεν εἰς τὴν προσεχῆ συνεδρίασιν αὐτόν τε καὶ τὸν τῆς Ἱσπανίας, καλούμενον Λαβραδόριον, ὡς ὑπογράψαντας τὴν συνθήκην ταύτην. Ὁ Ταλλεϋράνδος τῇ ἑπομένῃ ἡμέρᾳ ἐλθὼν εἰς τὴν συνεδρίασιν, καὶ μὴ βλέπων καὶ τοὺς δύο ἄλλους ἀντιπροσώπους τοὺς ὑπογράψαντας τὴν συνθήκην τῶν Παρισίων, ἤτοι τὸν τῆς Πορτογαλλίας καὶ τῆς Σουηδίας, ἠρώτησε περὶ τῆς ἀπουσίας αὐτῶν. Ὁ δὲ Μεττερνῖχος ἀπήντησεν

αὐτῷ ὅτι οὗτοι δὲν προσεκλήθησαν, διότι δὲν ἦσαν καὶ οἱ προκαλέσαντες τὴν συνθήκην ταύτην, ἀλλ' οἱ ἁπλῶς ὑπογράψαντες ὅτι συναινοῦν. Μετὰ ταῦτα προέβησαν εἰς τὰς διασκέψεις· καὶ ἐν πρώτοις προέκειτο περὶ ἀναβολῆς ἐπὶ ἕνα μῆνα τῆς συγκαλέσεως τῆς συνόδου. Ὁ Ταλλεϋράνδος, προτιθέμενος νὰ φέρῃ εἰς ἀπραξίαν τὴν συνεδρίασιν ταύτην, διότι ἔβλεπεν ὅτι ἔμεινεν μεμονωμένος εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Γαλλίας, ἤρχισε μετὰ τοῦ Μεττερνίχου τοιαύτας διενέξεις, ὥστε μετ' ὀλίγον ἡ συνεδρίασις διελύθη ἄπρακτος. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὅμως συμβιβασθεὶς μετ' αὐτοῦ, συνῆλθε μεθ' ὅλων τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων τῶν ὑπογραψάντων τὴν ἐν Παρισίοις συνθήκην, ἤτοι τῆς Αὐστρίας, Ἀγγλίας, Ῥωσσίας, Πρωσσίας, Ἱσπανίας, Πορτογαλλίας καὶ Σουηδίας, καὶ συνεφώνησε μετ' αὐτῶν ὅπως τῇ πρώτῃ τοῦ προσεχοῦς Νοεμβρίου συνέλθωσιν οἱ ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν Δυνάμεων, αἵτινες συμμετέσχον εἰς τὸν τελευταῖον πόλεμον, καὶ ἀποφασίσωσι κατὰ τὸ δημόσιον δίκαιον τὰ κοινὰ συμφέροντα αὐτῶν. Ἀλλ' εἰς τὴν φράσιν δημόσιον δίκαιον ἐξανέστη ὁ πρέσβυς τῆς Πρωσσίας, διϊσχυριζόμενος ὅτι αἱ λέξεις αὗται ἦσαν περιττα΄· διότι, προτιθέμενος τὴν κατάκτησιν τῆς Σαξονίας, ἤθελε νὰ μὴ γίνεται λόγος περὶ τοῦ δημοσίου δικαίου. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἄλλων Δυνάμεων, ἐκτὸς τοῦ τῆς Ῥωσσίας, ὅστις καὶ ἐσιώπα, δὲν εὐχαριστοῦντο εἰς τὰς μελετωμένας προθέσεις τῆς Πρωσσίας, ἔμειναν αἱ λέξεις αὗται. Οὕτως ὁ Ταλλεϋράνδος εὐχαριστήθη, διότι ἀφ' ἑνὸς ἐμπόδιζε τὴν Πρωσσίαν νὰ κατακτήσῃ τὴν Σαξονίαν, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπέκλειε τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Μυράτον, ὃν καὶ ἐπροσπάθει νὰ ἐξώσῃ, ὅπως καὶ μετὰ ταῦτα ἐγένετο.

Ἐν τούτοις τὸ περὶ Πολωνίας ζήτημα ἔμεινεν ἄλυτον· διότι, ὡς ἐρρέθη, ὁ Ἀλέξανδρος ἤθελε νὰ ἀναστήσῃ τὸ Πολωνικὸν βασίλειον, ἀποζημιῶν τὴν Πρωσσίαν διὰ παραχωρήσεως εἰς αὐτὴν τοῦ βασιλείου τῆς Σαξονίας· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τοῦτο ὅλαι αἱ ἄλλαι γερμανικαὶ Ἐπικράτειαι ἐξανίσταντο, ἀπεφασίσθη νὰ ἐξομαλύνῃ τὸ ζήτημα ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀγγλίας Καστλερεάγος, ὅστις ἐπὶ τούτῳ καὶ ἐζήτησε νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸν Ἀλέξαν-

δρον. Οὗτος δὲ, ζῶν ἐν Βιέννῃ μᾶλλον ὡς ἰδιώτης ἢ αὐτοκράτωρ, καὶ περιποιούμενος πάντας, ὑπῆγεν εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ λόρδου Καστλερεάγου, ὅστις ἀπροσδοκήτως ἰδὼν αὐτὸν ἐξεπλάγη· ἀλλὰ, καθὸ Ἄγγλος, οὐδόλως ἐκολακεύθη διὰ τὴν τιμὴν ἣν ἔλαβε νὰ δεχθῇ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας εἰς τὴν οἰκίαν του, καὶ ἤρχισε νὰ τῷ ὁμιλῇ περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος, παριστῶν αὐτῷ τὰς ὠφελείας, ἃς ἡ Ῥωσσία ἀπήλαυσεν ἐκ τῆς Ἀγγλίας κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ πολέμου· ἑπομένως ὡμίλησε περὶ τοῦ μελετωμένου βασιλείου τῆς Πολωνίας, λέγων αὐτῷ ὅτι ὁ διαμελισμὸς τῆς Πολωνίας ἦτο κακὸν, εἰς ὃ ἡ Ἀγγλία οὐδέποτε συγκατετέθη, οὖσα πάντοτε ἐναντία· ὅτι συγκατατίθεται ἤδη νὰ ἀνεγερθῇ ἡ Πολωνία, ἂν αἱ τρεῖς Δυνάμεις Αὐστρία, Πρωσσία καὶ Ῥωσσία, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι διαμοιρασμένη, παραιτήσωσιν αὐτὴν, καὶ συμφωνήσωσιν εἰλικρινῶς νὰ τὴν καταστήσωσιν ἀνεξάρτητον βασίλειον ὑπὸ βασιλέα Πολωνὸν ἢ ξένον, ἀλλὰ μὴ ἀνήκοντα εἴς τινα τῶν τριῶν Δυνάμεων τούτων, καὶ ὅτι, ἐὰν δώσωσιν εἰς αὐτὴν ἐλεύθερον καὶ μέτριον πολίτευμα, ἡ Ἀγγλία προθύμως δέχεται τοῦτο, καὶ μάλιστα συνδράμει αὐτὴν μετὰ πάσης θυσίας. — Ἂν αἱ τρεῖς Δυνάμεις, εἶπεν, αἱ κατέχουσαι ἤδη τὴν Πολωνίαν, ἐπιθυμῶσιν εἰλικρινῶς νὰ πράξωσι τοῦτο, εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ ἱκανὸς πρὸς τοῦτο ἡγεμών; Οἱ Πολωνοὶ ἑνωθέντες δύνανται νὰ συζήσωσι καὶ νὰ διάγωσιν ὡς ἔθνος συνετὸν καὶ ἄξιον τῆς παραχωρηθείσης αὐτῷ ἐλευθερίας; Περὶ τούτου δύναταί τις οὐχὶ μόνον νὰ ἀμφιβάλῃ, ἀλλὰ νὰ θεωρῇ τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἀποκατάστασιν τῆς Πολωνίας ὡς καθαρὸν ὄνειρον. Ὅθεν ἀντὶ τῆς ἐπανορθώσεως ταύτης, ἥτις ἀληθῶς εἶναι ἠθικὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ, τὸ νὰ κατασταθῇ μία Πολωνία ἀνεπαρκὴς καὶ ψευδὴς, ἥτις νὰ ὀνομάζηται Πολωνία, ἅπαξ δὲ οὕτως ἐγκατασταθεῖσαν, νὰ τὴν καταστήσωσι ῥωσσικὴν, τοῦτο σημαίνει τὸ νὰ θέλωσι νὰ ἐξαπατήσωσι τὴν Εὐρώπην, ἥτις οὐδέποτε θέλει ςέρξει.—(α) Ἑπομένως ὡμίλησεν αὐτῷ περὶ

(α) Τοὺς λόγους τούτου τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἀγγλίας τοῦ περιφήμου λόρδου Καστλερεάγου μετέφερον ἐνταῦθα ἵνα μάθωμεν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες τίνι τρόπῳ σκέπτονται οἱ Ἄγγλοι ὡς πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἐθνῶν.

τῆς καταφορᾶς τῶν ἄλλων Δυνάμεων κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἕνεκα τῶν περὶ τῆς Πολωνίας ἀπαιτήσεων αὐτῆς, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα θέλει διαλυθῇ ἡ σύνοδος τῶν Δυνάμεων. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἤκουε ταῦτα πάντα μετὰ πολλῆς ὑπομονῆς, οὐδεμίαν ἀπάντησιν δώσας, ὡς γνωρίζων τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Ἄγγλου τούτου ὑπουργοῦ, ὅστις μετὰ ταῦτα συνέταξεν ἐκτεταμένην διακοίνωσιν περὶ τούτου καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὴν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, ἀντίγραφον δὲ αὐτῆς ἔδωκεν εἰς τὸν Ταλλεϋράνδον, ὅστις ὑπερεχάρη διὰ τοῦτο.

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ἐπιθυμῶν νὰ ἀναχωρήσῃ ἐπί τινας ἡμέρας ἐκ τῆς τύρβης τῆς Βιέννης, ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Αὐστρίαν ὅτι θέλει ἀπέλθῃ εἰς τὴν πόλιν τῆς Οὐγγαρίας Βούδαν διὰ τὸ μνημόσυνον τῆς ἀποθανούσης ἀδελφῆς του, συζύγου τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Οὐγγαρίας. Ἐνεδύθη δὲ οὐγγρικὴν στολὴν καὶ προσεκάλεσε πολλοὺς Ἕλληνας ἐκ τῶν παρακειμένων πόλεων, λαϊκούς τε καὶ ἐκκλησιαστικοὺς διὰ νὰ τὸν συνοδεύσωσι, διότι κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε δώσει τὴν προσοχήν του μᾶλλον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἢ εἰς τὴν Δύσιν. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας καὶ πολλοὶ πρίγκηπες ὑπεσχέθησαν αὐτῷ ὅτι θέλουν τὸν συνοδεύσει.

Ὁ Ταλλεϋράνδος, μαθὼν τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐζήτησε νὰ παρουσιασθῇ εἰς αὐτὸν καὶ νὰ τῷ ὁμιλήσῃ περὶ τῆς Σαξονίας, διότι ἔλεγεν ὅτι εἰς τὴν Γαλλίαν μᾶλλον ἐνδιαφέρει ἡ ὑπεράσπισις τῆς Σαξονίας ἢ τῆς Πολωνίας. Ὁ Ἀλέξανδρος ὑποδεχθεὶς αὐτὸν εὐμενῶς τῷ εἶπεν· « Ἐν Παρισίοις εὗρον ὑμᾶς λίαν εὐδιάθετον περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Πολωνίας. — Ἀληθῶς, εἶπεν αὐτῷ, Μεγαλειότατε, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀληθοῦς Πολωνίας, οὐχὶ δὲ καὶ περὶ τοιαύτης Πολωνίας, ὡς πρόκειται ἤδη, διότι τοῦτο ὀλίγον μᾶς ἐνδιαφέρει, ὡς ἀφορῶν τὰ μεταξὺ τῆς Ῥωσσίας καὶ Γερμανίας ὁροθέσια, διότι εἰς τὴν Πρωσσίαν

Ὅλεν τὰ αὐτὰ ἀναμφιβόλως ἀναλογίζονται καὶ πράττουσι καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανούς. Ἀνάγκη πᾶσα λοιπὸν νὰ δείξωμεν ὅτι ἔχομεν ἰδίαν ζωὴν, ὅτι ὁμονοοῦμεν, ὅτι δὲν ὑποκείμεθα εἰς ξένας ἐπιρροὰς, καὶ ὅτι εἴμεθα ἄξιοι συνετοῦς καὶ μετρίας ἐλευθερίας.

καὶ Αὐστρίαν ἀπόκειται νὰ ἐξετάσωσιν, ἐὰν συμφέρῃ εἰς τὰς Δυνάμεις ταύτας νὰ σᾶς ἐπιτρέψωσι νὰ ἐκταθῆτε μέχρι τοῦ Ὀδέρου ποταμοῦ. Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει τῶν πραγμάτων ἡμεῖς οἱ Γάλλοι, οἵτινες εἴμεθα ὑπερασπισταὶ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ δικαίου, ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὴν Σαξονίαν. — Ὁ Ἀλέξανδρος, μὴ δυνάμενος πλέον νὰ κρατήσῃ τὴν ὀργήν του, ἔκραξε μετὰ πολλῆς πικρίας, ὅτι τὸ δίκαιον καὶ αἱ συνθῆκαι εἰσὶ λέξεις κεναί, ἃς ἕκαστος μεταχειρίζεται κατὰ τὸ συμφέρον του, ὅτι οὗτος δὲν ἀπατᾶται, καὶ ὅτι ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τούτου, διότι καὶ ἀρχὰς καὶ δίκαιον ἑκάστη Δύναμις ἐξηγεῖ κατὰ τὸ συμφέρον της. — Ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ ταῦτα εἶπεν ὅτι ὑπεσχέθη τὴν Σαξονίαν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας, ὅτι δὲν ἀθετεῖ τὴν ὑπόσχεσίν του, ὅτι δὲν ἀναγνωρίζει τὰς προλαβούσας συνθήκας, αἵτινες εἰσὶ ψευδεῖς, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Σαξονίας ἦτον εἷς προδότης, ὅστις παρέβη τὸ Εὐρωπαϊκὸν δίκαιον, ὅτι θέλει ἀποθάνει ἐν Ῥωσσίᾳ αἰχμάλωτος, καὶ ὅτι δὲν εἶναι ὁ πρῶτος πρίγκηψ τῆς Σαξονίας, ὅστις οὕτως ἐξιλέωσε τὰς περὶ τῆς Πολωνίας ἀπαιτήσεις του. Ὁ Ταλλεϋράνδος, καθ' ὅσον τῷ ἐπετρέπετο, ἐξέφρασε τὴν ἀγανάκτησίν του κατὰ τοιούτων ἀρχῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου, λέγων αὐτῷ ὅτι τὸ ἐπίθετον τοῦ προδότου οὐδέποτε πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς βασιλέα, οὐδὲ νὰ λέγηται παρὰ ἡγεμόνος· τὸ δὲ δίκαιον ἔχει ἤδη ἀξίαν τινά, καὶ εἶναι τοσοῦτον σεβαστόν, ὥστε δεικνύει ὅτι δὲν εὑρίσκονται οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν ἄλλοτε βαρβαρότητα. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπήντησεν εἰς ταῦτα ὅτι ἥ τε Ἀγγλία καὶ Αὐστρία παραχωροῦσι τὴν Σαξονίαν εἰς τὸν φίλον του βασιλέα τῆς Πρωσσίας. Ὁ Ταλλεϋράνδος ἐξέφρασε τὴν ἀμφιβολίαν του εἰς ταῦτα. Ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ ταῦτα ὡμίλησεν εἰς τὸν Ταλλεϋράνδον περὶ τῶν καλῶν διαθέσεων αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Γαλλίας.

Μετὰ τὴν συνδιάλεξιν ταύτην ὁ Ἀλέξανδρος ἀνεχώρησεν εἰς Οὐγγαρίαν, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας τῇ ἐπιούσῃ παρηκολούθησεν αὐτόν. Ἐν τούτοις οἱ ἐν Βιέννῃ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων συνῆλθον περὶ τὰ μέσα Νοεμβρίου καὶ ἐσχημάτισαν δύο ἐπιτροπὰς πρὸς διευθέτησιν τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων τῆς Εὐ-

ρώπης· καὶ ἡ μὲν πρώτη τούτων, ἥτις συνέκειτο ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Γαλλίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Πρωσσίας, ἤθελεν ἐνασχοληθῇ περὶ τῶν ζητημάτων τῆς Σαξονίας, τῆς Πολωνίας, τῶν Κάτω Χωρῶν, τῆς Ἀννοβέρας, τῆς Δανίας, τῆς Βαυαρίας καὶ λοιπῶν μικρῶν γερμανικῶν Ἐπικρατειῶν. Ἡ δ' ἑτέρα ἐπιτροπὴ, ἥτις συνέκειτο ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἱσπανίας τῆς Αὐστρίας, τῆς Ρωσσίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἰδίως ἔμελλε νὰ ἐνασχοληθῇ εἰς τὰ τῆς Ἰταλίας. Ἐν τῇ πρώτῃ συνεδριάσει τῆς δευτέρας ἐπιτροπῆς ταύτης ὁ Ταλλεϋράνδος, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας, προέτεινε κατὰ ῥητὴν παραγγελίαν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΗ' τὴν ἐκτόπισιν τοῦ Ναπολέοντος ἀπὸ τῆς νήσου Ἔλβας εἰς τὰς ἐν τῷ Ἀτλαντικῷ Ὠκεανῷ Ἀζορικὰς νήσους τῆς Πορτογαλλίας. Ὁ Μεττερνῖχος δὲν ἀντεῖπεν εἰς τοῦτο, ἀλλὰ μᾶλλον συγκατετίθετο, διότι δὲν ἤθελε νὰ διαμένῃ ὁ Ναπολέων τοσοῦτον πλησίον τῆς Ἰταλίας καὶ ὀλίγα μίλια μακρὰν τῆς Γαλλίας. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀγγλίας ὡσαύτως ἦτο σύμφωνος μὲ τὸν Μεττερνῖχον, ἀλλ' ἐφοβεῖτο τὰς ἀγγλικὰς βουλὰς, μήπως κατηγορηθῇ ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπὶ ἀπιστίᾳ, διότι διὰ τῆς ἀπὸ 11 Ἀπριλίου 1814 συνθήκης ὡρίσθη ἡ διαμονὴ τοῦ Ναπολέοντος ἐν τῇ νήσῳ Ἔλβῃ· ἤθελε λοιπὸν οὗτος νὰ δοθῇ περὶ τούτου ἀφορμὴ παρὰ τοῦ Ναπολέοντος, καὶ τότε νὰ γένῃ ἡ ἐκτόπισις αὕτη· μάλιστα δὲ ἐπέμενεν εἰς τὸ νὰ πληρώνῃ ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις εἰς τὸν Ναπολέοντα τὰ ἐν τῇ ῥηθείσῃ συνθήκῃ ὁριζόμενα δύο ἑκατομμύρια φράγκων, ὥστε νὰ μὴ φανῇ ἐν πρώτοις ὅτι αἱ Δυνάμεις παρέβησαν τὴν μετὰ τοῦ Ναπολέοντος συνομολογηθεῖσαν συνθήκην. Ὡς πρὸς τοῦτο καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἄλλων Δυνάμεων ὡμίλησαν εἰς τὸν Ταλλεϋράνδον, ὅτι ἡ Γαλλία πρέπει νὰ δίδῃ εἰς τὸν Ναπολέοντα τὸ ἐν τῇ συνθήκῃ ὑποσχεθὲν χρηματικὸν ποσόν. Τὸ ζήτημα τοῦτο λοιπὸν ἔμενεν εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Ἀλεξάνδρου, θεωρουμένου ὡς αὐτουργοῦ τῆς συνθήκης ταύτης, ὅστις καὶ ἠσθάνετο πολὺ τὴν παράβασιν αὐτήν. Διὸ ἀκαταπαύστως ἐπεκαλεῖτο τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης ταύτης, οὐχὶ μόνον διὰ τὸν Ναπολέοντα ἀλλὰ

καὶ διὰ τὰ ἀφορῶντα τὸν Εὐγένιον καὶ τὴν Μαρίαν Λουΐζαν, τὴν σύζυγον τοῦ Ναπολέοντος, ἥτις, διαμένουσα εἰς ἓν τῶν προαστείων τῆς Βιέννης καλούμενον Σκενβροὺν, καὶ ἀκούσασα τὰς ὑπὸ τὴν ὄψιν της γενομένας τελετὰς ἐν Βιέννῃ, ἐλυπεῖτο, οὐχὶ διότι ἐστερεῖτο τὸν σύζυγόν της, ἀλλὰ διότι δὲν ἐδύνατο νὰ συμμεθέξῃ καὶ αὕτη εἰς τὰς γενομένας διασκεδάσεις· τοσοῦτον ἡ γυνὴ αὕτη ἐφάνη ἐπὶ τέλους φαύλη.

Ἐν τούτοις οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων Δυνάμεων μετὰ πολλὰς συζητήσεις συνωμολόγησαν τὴν 3 Ἰανουαρίου 1815 συνθήκην, δι' ἧς ὡρίσθησαν τὰ ὅρια ἑκάστης Ἐπικρατείας, μὴ ὑπερισχυσάσης τῆς Ῥωσσίας εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ βασιλείου τῆς Πολωνίας καὶ εἰς τὴν συγχώνευσιν τοῦ βασιλείου τῆς Σαξονίας εἰς τὸ τῆς Πρωσσίας. Ἐκ δὲ τῆς Μαρίας Λουΐζας ἀφῃρέθη τὸ δουκάτον τῆς Πάρμας καὶ ἐδόθη τὸ τῆς Λούκας, ὅπερ δὲν ἐδέχθη αὕτη, ἐπικαλουμένη τὴν περὶ τούτου συνθήκην. Ἔλεγε δὲ τότε ὅτι θέλει ἀπέλθει εἰς τὴν Ἔλβαν μετὰ τοῦ υἱοῦ της ἵνα συμμερισθῇ τὴν τύχην τοῦ συζύγου της. Ἀλλ' ὁ πατήρ της Φραγκῖσκος παρηγόρει αὐτὴν, ὅτι θέλει ἔχει ὅλα τὰ ἀγαθὰ εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον καὶ ὅτι ὤφειλε νὰ λησμονήσῃ τὸν ποτὲ ἔνδοξον σύζυγόν της.

Ἐνῷ λοιπὸν τὸ συμβούλιον τῶν συμμάχων οὕτως ἀποπερά-τωσεν ὅλα τὰ ζητήματα τῶν Ἐπικρατειῶν τῆς Εὐρώπης, οἱ δὲ ἡγεμόνες ἀνέθηκαν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους των νὰ κανονίσωσι τὰς λεπτομερείας αὐτῶν καὶ παρεσκευάζοντο νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκ τῆς Βιέννης, αἴφνης τῇ ά. Μαρτίου ἔφθασεν ἡ εἴδησις ὅτι ὁ Ναπολέων, ἀποδράσας ἐκ τῆς Ἔλβας, ἀπεβιβάσθη εἰς τὰ πρὸς τὰς Ἄλπεις παράλια τῆς Γαλλίας εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἀτιπό-λεως Ἰουάν. Ἕκαστος τῶν ἐκεῖ πολιτικῶν ἐξέφραζε περὶ τούτου τὴν γνώμην του, ὁ μὲν Μεττερνῖχος ἔλεγεν ὅτι θέλει πορευθῇ εἰς Παρισίους, ὁ δὲ Ταλλεϋράνδος, θέλων νὰ ἐξαπατήσῃ τοὺς ἄλλους, ἔλεγεν ὅτι θέλει πορευθῇ εἰς Ἰταλίαν. Ἅπαντες δὲ ἐκυ-βιεύθησαν ἐκ τοῦ τρόμου καὶ ἠτιῶντο τὸν Ἀλέξανδρον, ὡς θε-λήσαντα νὰ ἀφήσῃ τὸν Ναπολέοντα εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν. Οὗτος δὲ, μεταμελούμενος διὰ τὴν γενναιότητα ταύτην, ὑπέσχετο ὅτι

θέλει καταβάλει ὅλας τὰς δυνάμεις του κατὰ τοῦ φυγάδος, ὥστε νὰ μὴ ὑπερισχύσῃ. Τέλος πάντων ὅλοι οἱ ἡγεμόνες συνεφώνησαν νὰ μὴ ἀποχωρισθῶσιν, ἐὰν δὲν ἀπαλλαγῶσιν ἐκ τῆς κρισίμου ταύτης περιστάσεως. Εὐθὺς δὲ συνεδέθησαν πρὸς κοινὴν σωτηρίαν των, καὶ ἔκτοτε χρονολογεῖται *ἡ ἱερὰ συμμαχία*, ἥτις ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη διετήρει τοὺς λαοὺς ὑπὸ τὴν αἰσχρὰν δουλείαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΘ'.

Ταραχαὶ ἐν Παρισίοις. — Βίος τοῦ Ναπολέοντος ἐν τῇ νήσῳ Ἔλβᾳ. — Ἔξοδος ἐξ αὐτῆς καὶ ἀπόβασις εἰς Γαλλίαν. — Ἄφιξις αὐτοῦ εἰς Παρισίους.

(Μάϊος 1814. — Μαρτίου 1815.) (α).

Οὕτως ἐχόντων τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων, ἐν Γαλλίᾳ τὰ πνεύματα ἐξήπτοντο ὁσημέραι. Περιστατικὸν δέ τι ἦρκει κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας νὰ ἐπαυξήσῃ τὸ κακόν. Τῇ 21 Φεβρουαρίου 1815, γενομένης τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ καρατομηθέντος ις' Λουδοβίκου, οἱ βασιλικοὶ συναθροισθέντες ἀπέτειναν ἀπείρους κατάρας καὶ ὕβρεις κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἐκ τούτου ἠρεθίσθησαν σφόδρα. Ὁ δὲ βασιλεὺς, πνέων ἐκδίκησιν κατὰ τῶν συμμετασχόντων εἰς τὸν θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, Λουδοβίκου ις'., ἐξεφράσθη ὅτι ἔμελλε νὰ παύσῃ ὅλους τοὺς δικαστικοὺς ὑπαλλήλους, οἵτινες ὁπωσδήποτε συμμετέσχον εἰς τοῦτο· καὶ ἐν πρώτοις ἔπαυσε τὸν πρόεδρον τοῦ Ἀκυρωτικοῦ δικαστηρίου Μερλῖνον, ὅστις εἶχε καταψηφίσῃ κατὰ τοῦ δυστυχοῦς Βασιλέως τούτου. Ὁ δὲ κλῆρος δὲν ἔπαυε νὰ ἐρεθίζῃ τὸν λαὸν διὰ τοῦ φανατισμοῦ του. Κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἶχεν ἀποθάνει περίφημός τις τραγῳδίστρα, καλουμένη Ῥωκούρτη, ὁ ἱερεὺς τῆς ἐνορίας ἠρνήθη νὰ συνοδεύσῃ τὴν νεκρὰν ἐπὶ λόγῳ ὅτι πρὶν ἢ ἀποθάνῃ, δὲν προσεκλήθη ἵνα δώσῃ τὰς τελευταίας εὐλογίας του. Ὁ λαὸς παροργισθεὶς, ἔφερε τὸ λείψανον εἰς τὴν θύραν τῆς

(α) Ἡ χρονολογία αὕτη ἰδίως ἀνάγεται εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ναπολέοντος· ὅρα περὶ τούτου Τόμον ς'. σελ. 106 καὶ 265 §. ε'.

ἐκκλησίας, ἐπειδὴ δὲ ὁ ἱερεὺς δὲν ἤνοιγεν αὐτὴν, παρεβιάσθη ἡ θύρα καὶ τὸ λείψανον ἐφέρθη ἐν αὐτῇ μετὰ μεγίστου θορύβου. Ὁ βασιλεὺς, μαθὼν ταῦτα καὶ θέλων νὰ καθυσηχάσῃ τὸν λαὸν, διέταξε πάραυτα τοὺς ἱερεῖς νὰ ἀποδώσωσι τὴν κανονισμένην θρησκευτικὴν τελετὴν εἰς τὴν νεκράν. Ἐξ ὅλων δὲ τῶν περιστατικῶν τούτων τὸ μᾶλλον δυσάρεστον ἦτον ἡ δίκη τοῦ στρατηγοῦ Ἐξελμάνου. Ὁ στρατηγὸς οὗτος κατηγορήθη, ὡς ἐρρέθη, ὅτι εἶχεν ἀνταπόκρισιν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Μυράτου, ὅτι συνελήφθη μία ἐπιστολὴ αὐτοῦ, δι' ἧς οὗτος ἔγραφεν εἰς τὸν Μυράτον ὅτι, ἂν ὁ θρόνος του κινδυνεύῃ, πολλοὶ τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν θέλουν προσφέρει εἰς αὐτὸν τὰ ξίφη των πρὸς ὑπεράσπισίν του, καὶ ὅτι ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν Δουπόντος, γνωρίζων τὴν πίστιν καὶ τιμιότητα τοῦ στρατηγοῦ Ἐξελμάνου, ἠρκέσθη νὰ ἐπιπλήξῃ αὐτὸν διὰ τοῦτο. Μετὰ ταῦτα ὅμως ὁ ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως, δοὺξ τοῦ Βερρὺ, ὅστις διεύθυνε τὰ τοῦ στρατοῦ, καὶ ὅστις μάλιστα εἶχε προκαλέσει τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ ὑπουγοῦ Δουπόντος διὰ τοῦ Σούλτου, μὴ θέλων τὸν στρατηγὸν Ἐξελμάνον νὰ μένῃ ἐν ὑπηρεσίᾳ, ἐνήργησε διὰ τοῦ ὑπουργοῦ Σούλτου νὰ τεθῇ οὗτος εἰς ἀργίαν, καὶ νὰ τῷ προσδιορισθῇ, ὡς διαμονή του, ὁ τόπος τῆς γεννήσεώς του. Τοῦτο μαθόντες ἅπαντες οἱ ἐν Παρισίοις ἐν ἀργίᾳ ἀξιωματικοὶ διεμαρτυρήθησαν ὁμοθυμαδὸν πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν, λέγοντες ὅτι, ὡς μὴ ἔχοντες ὑπηρεσίαν καὶ οὐδὲν καθῆκον νὰ ἐκπληρώσωσιν εἰς ὡρισμένον τινὰ τόπον, ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἐκλέξωσι καὶ τὸν τόπον τῆς διαμονῆς των, διότι μὴ ἔχοντες τὰς ἀπολαυὰς τῶν ἐν ἐνεργείᾳ ἀξιωματικῶν, οὐδὲ τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῶν ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν. Ὁ ὑπουργὸς Σοὺλτος ἐρεθισθεὶς ἐκ τούτου διέταξε νὰ ἀναχωρήσωσιν ἅπαντες οἱ ἐν ἀργίᾳ ἀξιωματικοὶ ἐκ τῶν Παρισίων, προσδιορίζων διάφορα μέρη τῆς Γαλλίας ὡς τόπον διαμονῆς των. Ἡ περὶ ἀποπομπῆς αὐτῶν διαταγὴ πολλάκις ἐπανελήφθη, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθῇ. Ἔκτοτε ὅλοι οἱ ἐν ἀργίᾳ ἀξιωματικοὶ, οἱ διαμένοντες ἐν Παρισίοις, περιεστοίχισαν τὸν στρατηγὸν Ἐξελμάνον. Οὗτος ὅμως, θέλων νὰ ἀποφύγῃ τὰ σκάνδαλα, ἐζήτησε παρὰ τοῦ ὑπουργείου

νὰ διαμένῃ ἐπί τινα καιρὸν ἐν Παρισίοις μέχρις οὗ γεννήσῃ ἡ σύζυγός του, οὖσα ἤδη ἐπίτευξ. Ἀλλ' ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, μὴ ἐνδώσας εἰς τὴν αἴτησιν τοῦ στρατηγοῦ τούτου, διέταξεν αὐτὸν ν' ἀναχωρήσῃ ἀνυπερθέτως. Ὁ στρατηγὸς Ἐξελμάνος, ἐρεθιζόμενος τότε ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν, ἠρνήθη νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ὑπουργικὴν διαταγήν· ὁ δὲ ὑπουργὸς εὐθὺς διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν φυλάκισίν του εἰς τὸ φρούριον Σοϊσσόν. Ὁ Ἐξελμάνος, μαθὼν τοῦτο, ἐδραπέτευσε καὶ ἐκρύβη, εἰδοποίησε δὲ τὸν ὑπουργὸν ὅτι, ἅμα συστηθῇ τὸ περὶ τούτου ἁρμόδιον δικαστήριον, οὗτος αὐθορμήτως θέλει παρουσιασθῇ εἰς αὐτὸ διὰ νὰ δικασθῇ. Ταῦτα πάντα παρώργισαν καὶ ἠρέθισαν ὅλον τὸν στρατὸν καὶ τὸν λαὸν κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ Σούλτου, ὡς καταδιώκτου τῶν συναδέλφων του. Οὗτος δὲ, ἐκτεθεὶς οὕτως εἰς τὸ κοινὸν, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ὑποχωρήσῃ, διέταξε τὴν εἰς δίκην εἰσαγωγὴν αὐτοῦ παρὰ τῷ στρατοδικείῳ τῆς ις' μεραρχίας, κατηγορῶν τὸν στρατηγὸν Ἐξελμάνον, οὐχὶ διὰ τὸ καθαρὸν ἔγκλημα τῆς ἀπειθείας, ἀλλ' ὡς ἀνταποκρινόμενον μὲ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος, ἐπὶ κατασκοπείᾳ, ἀπειθείᾳ, ἐξυβρίσει τοῦ βασιλέως καὶ παραβιάσει τοῦ ὅρκου του. Ὁ στρατηγὸς Δεσσόλος, ὅστις διετάττετο νὰ εἰσάξῃ εἰς δίκην τὸν στρατηγὸν Ἐξελμάνον, ἀνέφερεν εἰς τὸν ὑπουργὸν ὅτι τοιαύτας κατηγορίας δὲν ἐδύνατο νὰ ὑποστηρίξῃ κατ' αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ ὑπουργὸς ἀπήντησεν αὐτῷ νὰ προσπαθήσῃ νὰ καταδικασθῇ, διότι ἀπαιτεῖται νὰ δοθῇ ἓν παράδειγμα αὐστηρότητος, καὶ ὅτι ἡ χάρις θέλει ἐπέλθει μετὰ ταῦτα. Ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως κόμης Ἀρτουᾶς διεκήρυττεν ὅτι οὐδόλως πρέπει νὰ δοθῇ χάρις εἰς τὸν καταδικασθησόμενον, διότι, ὡς ἔλεγεν, ἀπαιτεῖται νὰ δοθῇ αὐστηρὸν παράδειγμα πειθαρχίας εἰς τὸν στρατόν.

Τῇ 23 Ἰανουαρίου 1815 ὁ στρατηγὸς Ἐξελμάνος ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ ἐν Λίλλῃ συστηθέντος στρατοδικείου. Ὁ βασιλικὸς ἐπίτροπος ἐξέθηκε τὴν ὑπὸ τοῦ Σούλτου καταγγελθεῖσαν κατηγορίαν, ὁ δὲ Ἐξελμάνος ἀπήντησε πρεπόντως εἰς ὅλας τὰς κατ' αὐτοῦ προσαφθείσας κατηγορίας, λέγων, ὡς πρὸς τὸ ἔγκλημα τῆς μετὰ τοῦ ἐχθροῦ ἀνταποκρίσεως, ὅτι ἡ Γαλλία, διακειμένη

εἰρηνικῶς μεθ' ὅλων τῶν Εὐρωπαϊκῶν στρατῶν, οὐδένα ἐχθρὸν ἔχει, ἄρα τὸ ἔγκλημα τῆς μετ' ἐχθρῶν τῆς πατρίδος ἀνταποκρίσεως δὲν ὑφίσταται· ὡς πρὸς τὸ ἔγκλημα τῆς κατασκοπίας, ὡμίλησε μετὰ τοσαύτης καταφρονήσεως, λέγων ἐπὶ τέλους ὅτι οὐδέποτε ἤθελε καταδεχθῆ νὰ ἀπολογηθῆ διὰ τοιοῦτον ἔγκλημα, ὥστε ὅλον τὸ ἀκροατήριον συνεκινήθη. Ὡς πρὸς τὸ ἔγκλημα τῆς ἀπειθείας, εἶπεν ὅτι ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, οὐδεμίαν ὑπηρεσίαν ἔχων νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ἀξιωματικῶν τῶν διατελούντων ἐν ἀργίᾳ, ἐξορίζει αὐτοὺς, προσδιορίζων τόπον διαμονῆς παρὰ τὴν θέλησίν των. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν πρὸς τὸν βασιλέα ὕβριν, εἶπεν ὅτι πάντοτε ἐσεβάσθη αὐτὸν καὶ οὐδέποτε οὔτε ἐλάλησεν, οὔτε ἔγραψε κατ' αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν συζήτησιν, ἥτις δὲν ὑπῆρξε διεξοδική, τὸ στρατοδικεῖον, ἐλθὸν εἰς διάσκεψιν καὶ μετ' ὀλίγον ἐξελθὸν, ἀνέγνωσε τὴν παμψηφεὶ ἀθώωσιν τοῦ κατηγορουμένου στρατηγοῦ. Πάραυτα ἡ χαρὰ διεχύθη εἰς τὰς καρδίας καὶ τὰ πρόσωπα ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν, ἰδίως δὲ τῶν ἀντιπολιτευομένων, οἵτινες ἔδραμον ἀθρόοι εἰς τὸ στρατοδικεῖον καὶ συνώδευσαν αὐτὸν μέχρι τῆς κατοικίας του. Ἔκτοτε ὅλοι οἱ δυστυχεστημένοι στρατιωτικοὶ ἤρχισαν νὰ ἀνταποκρίνωνται καὶ νὰ ἐνεργῶσι κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Ταῦτα δὲ πάντα προῆλθον ἕνεκα τῆς ἀδίκου καὶ ἀδεξίου καταδιώξεως τῆς κυβερνήσεως καθ' ἑνὸς τῶν ἀνδρειοτέρων καὶ εὐυπολήπτοτέρων στρατηγῶν τῆς Γαλλίας, καὶ ἐγένοντο αἰτία τῆς μεταξὺ τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς κυβερνήσεως τῶν Βουρβόνων δυσπιστίας, ἥτις ἐκορυφοῦτο καθ' ἑκάστην. Ἐφαίνετο δὲ μόνον πιστὴ ἡ ἐθνοφυλακὴ, ἀλλὰ καὶ αὕτη δυσηρεστεῖτο ἕνεκα τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ βασιλέως. Ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι τῆς κυβερνήσεως, σκεπτόμενοι περὶ τῆς κακῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, προερχομένης ἐκ τῆς στρεβλῆς πολιτικῆς τῆς κυβερνήσεως, καὶ δυσπιστοῦντες περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, δὲν ἐδύναντο ἀλλ' οὐδὲ ἤθελον νὰ δικαιολογήσωσιν αὐτήν.

Ἐκ τούτου ὅλαι αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας διέκειντο αἱ μὲν ψυχραὶ, αἱ δὲ ἐχθραὶ διὰ τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Ἀλλ'

ἡ μᾶλλον ἐπικινδυνωδεστέρα τάξις ἦτον ἡ τῶν στρατιωτικῶν, ἥτις ἠσθάνετο ὅτι ἐξ αὐτῆς μόνης ἐξηρτᾶτο ἡ ὕπαρξις τῆς κυβερνήσεως, ἣν ἐδύνατο νὰ ἀνατρέψῃ, ἐὰν ἤθελεν. Ἡ τάσις αὕτη κατὰ πρῶτον ἤδη ἀνεφάνη εἰς τὸν γαλλικὸν στρατὸν, καὶ ἔκτοτε εὐτυχῶς δὲν ἐπανελήφθη. Εἶναι δὲ λίαν ἐπικίνδυνον ὁπόταν ὁ στρατὸς εἰς τὰς ἐπαναστάσεις πράττῃ ἄλλο τι, πλὴν τῆς διατηρήσεως τῆς τάξεως ἐν ἑνόματι τῶν νόμων, διότι τότε καθίσταται τὸ ὁλεθριώτερον καὶ ἐνεργητικώτερον ὄργανον τῶν ἐπαναστάσεων, καὶ καταντᾷ εἰς παραλυσίαν, ἀπείθειαν, ἀπληστίαν, καὶ ἐνίοτε δεικνύεται ἄνανδρος, ὥστε ἐπιτήδειος μὲν νὰ καταθλίβῃ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κράτους, ἀλλ' ἀνίκανος νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτὸ κατὰ τῶν ἐχθρῶν· οὕτω λοιπὸν διάγει, ἀτιμάζων καὶ ἀτιμαζόμενος, μέχρις οὗ καταστρέψῃ τὰ πάντα διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου, ὡς συνέβη παρὰ τῶν Πραιτωριανῶν ἐν τοῖς ἀρχαίοις καιροῖς, καὶ παρὰ τῶν Στρελίτζων, τῶν Μαμελούκων καὶ τῶν Γενισσάρων ἐν τοῖς νεωτέροις.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς ὅλας τὰς ἐν Γαλλίᾳ συμβάσας ἐπαναστάσεις ὁ στρατὸς δὲν συμμετέσχεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸ 1814 ἅπασα ἡ Εὐρώπη διηγέρθη ἐν ὅπλοις κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, θεωρουμένου ὡς στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ, ἐφαίνετο ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος ἐγένετο κατὰ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ὅστις ἠσθάνθη τοῦτο ἐνδομύχως. Κολακευθεὶς ἐν πρώτοις ὑπὸ τῶν Βουρβόνων, εἶτα δὲ παρατηρήσας ὅτι ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξὺ τῶν νικητῶν καὶ τῶν ἡττημένων, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ συμμεθέξῃ εἰς τὴν πολιτικὴν ἐπαναστατῶν. — Ἂς ἀποδιώξωμεν τοὺς μετανάστας. — Ἦτο τὸ σύνθημα ὅλων τῶν νέων ἀξιωματικῶν, συναθροισθέντων εἰς Παρισίους. Ὅθεν εἴτε ὁ Ναπολέων ἤρχετο ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν, ὅπερ ηὔχοντο θερμῶς, εἴτε δὲν ἤρχετο, ὁ στρατὸς ἦτον ἀποφασισμένος νὰ καταστρέψῃ τὴν κυβέρνησιν διὰ τῶν χειρῶν του, καὶ μάλιστα ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον. Οἱ ἐκτὸς ἐνεργείας ἀξιωματικοὶ διεκήρυττον τοῦτο ἀναφανδὸν, οἱ δὲ ἐν ἐνεργείᾳ ἀκούοντες τοῦτο, παρεδέχοντο αὐτὸ, εἴτε διὰ τῆς σιωπῆς των, εἴτε διὰ τῆς συγκαταθέσεώς του, καὶ ἦσαν πρόθυμοι νὰ τοὺς συνδράμωσι· οὐχ ἧττον δὲ καὶ περὶ τῶν στρατιωτῶν ἦσαν

βέβαιοι, ὅτι οὗτοι ἤθελον ἀκολουθήσει αὐτούς· διότι λειποτακτήσαντες κατὰ τὸ 1814 οἱ νεοσύλλεκτοι, ἀντικατεστάθησαν διὰ τῶν παλαιῶν στρατιωτῶν, ἐπανελθόντων ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἢ ἐλθόντων ἐξ ἀπομεμακρυσμένων φρουρῶν· ὅλοι δὲ οὗτοι ἦσαν ἐχθροὶ τῶν Βουρβόνων καὶ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Ναπολέοντα.

Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων ἡ ἱκανότης ὁποιουδήποτε ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν δὲν ἤρκει· ἡ δὲ αὐστηρότης τοῦ Σούλτου, ὃν ἐξελέξαντο ἐπὶ τούτῳ, ἔτι μᾶλλον ἠρέθιζε τὰ πάντα, διότι ἡ καταδίωξις τοῦ στρατηγοῦ Ἐξελμάνου, ὡς προερρέθη, ἔφερε τὰ πράγματα εἰς κινδυνωδεστέραν κατάστασιν, ὥστε ἐπὶ τέλους ἀπεφασίσθη νὰ ἐνεργηθῇ πραξικόπημά τι ἐν Παρισίοις κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ συνωμόται εἶχον ἀνάγκην καὶ τῆς συνδρομῆς διοικητῶν τινῶν σωμάτων, συνενοήθησαν περὶ τούτου μετά τινων στρατηγῶν διοικητῶν μεραρχιῶν διαμενουσῶν ἐκτὸς τῶν Παρισίων· οὗτοι δὲ ἦσαν ὁ Λεφέβρος Δεσνοέττος, διοικητὴς ἑνὸς σώματος ἱππικοῦ, οἱ ἀδελφοὶ Λαλλεμάνδοι, ὁ μὲν στρατιωτικὸς διοικητὴς μιᾶς ἐπαρχίας, ὁ δὲ διοικητὴς πυροβολικοῦ σώματος, ὁ Δρουέτος καὶ ὁ κόμης Ἐρλών. Προέθεντο λοιπὸν νὰ φέρωσιν εἰς Παρισίους τοὺς στρατηγοὺς τούτους μετὰ τῶν σωμάτων των, συγκειμένων ἐξ εἴκοσι περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτῶν ἅπαντες οὗτοι οἱ ἐκτὸς ἐνεργείας ἀξιωματικοί, οὕτω δὲ νὰ καταστρέψωσι τὴν ὑπάρχουσαν ἐξουσίαν. Ὄντες δὲ βέβαιοι ὅτι ἡ ἐν Παρισίοις φρουρὰ δὲν ἤθελεν ἀντισταθῇ εἰς αὐτούς, εἰμὴ μόνον ἡ σωματοφυλακὴ τοῦ βασιλέως, ἤλπιζον νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἐπιχείρησίς των· πρὸς τούτοις διελογίσθησαν νὰ συνενοηθῶσι καὶ μετὰ τοῦ ἐν Ἔλβᾳ διαμένοντος Ναπολέοντος. Ἀλλὰ σκεφθέντες ὅτι ἐν πάσῃ ἐπιχειρήσει διὰ νὰ τελεσφορήσῃ αὕτη ἀπαιτεῖται καὶ ἔνδοξον ὄνομα ἀνδρός τινος, ἀπευθύνθησαν πρὸς τὸν στρατάρχην Δαβοῦστον, ὅστις, καίτοι ὑπερασπισθεὶς τὴν γαλλικὴν σημαίαν ἐν Ἀμβούργῳ, κατεφρονήθη ὑπὸ τῶν Βουρβόνων. Εἰς τοῦτον λοιπὸν διεκοίνωσαν τὴν πρόθεσίν των, καὶ ἔλαβον τὴν συγκατάθεσιν αὐτοῦ. Ὅθεν ἡ περὶ ἐκθρονίτεως τῶν Βουρβόνων ἰδέα καθ' ἑκάστην ἐπεκτείνετο, αἱ δὲ περὶ τούτου σκέψεις ἐγένοντο πανταχοῦ. Ὁ Φουσσὲς, ὅστις ἤθελε

ν' ἀναμιγνύηται ἐν γένει εἰς ὅλας τὰς πολιτικὰς ὑποθέσεις, διότι ἐνόμιζεν ὅτι ἄνευ τούτου τίποτε δὲν ἔπρεπε νὰ γίνηται εἰς τὴν Γαλλίαν, πληροφορηθεὶς περὶ τῶν διατρεχόντων, εὐθὺς συνενοήθη μετὰ τῶν ἐνεργούντων τὰ τοιαῦτα, καὶ ἔλαβε τὴν πρωτοβουλίαν μετὰ πολλῆς δραστηριότητος· ἀλλ' ἔλεγεν ὅτι δὲν ἐσύμφερε νὰ ἐπαναγάγωσι τὸν Ναπολέοντα εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας, διότι οὗτος ἐδείχθη τύραννος καὶ καταστρεπτικὸς, ὥστε ἐμισήθη παρὰ πάντων. Προέτεινε λοιπὸν τὸν δούκα τῆς Αὐριλίας ἢ τὸν υἱὸν τοῦ Ναπολέοντος μὲ ἀντιβασιλείαν τῆς μητρός του Μαρίας Λουΐζας, καὶ ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο ἤθελεν εὐχαριστήσει καὶ τὴν Αὐστρίαν καὶ τὸν Ναπολέοντα. Ἀλλ' οἱ στρατιωτικοὶ ἀπέκρουσαν ἀμφοτέρας τὰς προτάσεις ταύτας καὶ ἐπεθύμουν νὰ ἐπαναγάγωσι τὸν Ναπολέοντα. Ἡ ἀστυνομία, λαβοῦσα γνῶσιν τῶν διατρεχόντων, ἐζήτει νὰ εὕρῃ τοὺς συνωμότας ἢ τὴν πηγὴν τῆς συνωμοσίας, ἀλλ' οὐδαμοῦ ἀνεκάλυπτε τοῦτο, διότι θετικῶς εἰσέτι οὔτε ἡ ἐποχὴ, οὔτε ὁ σκοπὸς, οὔτε ποῖοι οἱ συνωμόται ἦσαν ὡρισμένα. Καταδιώκουσα λοιπὸν τὴν συνωμοσίαν ἡ ἐξουσία, οὐδαμοῦ εὕρισκεν αὐτὴν πραγματικῶς. Κατ' ἀρχὰς ἐπέστησε τὴν προσοχήν της εἰς τὸν Φουσσέν· ἀλλ' οὗτος ὑπερασπίζετο παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως, ὡς μόνος ἄξιος νὰ σώσῃ τοὺς Βουρβόνους. Εἶτα ἤρχισε νὰ παρατηρῇ τὰ διαβήματα τῶν στρατιωτικῶν, ἀλλ' οὗτοι, ὡς δυσηρεστημένοι, λέγοντες πολλὰ ἀναφανδὸν, οὐδεμίαν λαβὴν ἔδιδον εἰς συνωμωσίαν. Τέλος πάντων ἡ ἀστυνομία ἔστρεψε τὰ βλέμματά της εἰς τοὺς ἄλλοτε πιστοὺς ὑπουργοὺς τοῦ Ναπολέοντος, ὡς τὸν Καμβασαρὲν, Λαβαλλέττον καὶ Βασσάνον, διότι οἱ πολιτικοὶ οὗτοι ζῶντες μεμονωμένοι, ἔδιδον πλειοτέραν ὑπόνοιαν εἰς τὴν ἀστυνομίαν, ἥτις ἐξελάμβανε τὴν ἀπομόνωσίν των ὡς σχέδιον συνωμοσίας, ἐνῷ οὗτοι οὐδαμῶς ἀνεμιγνύοντο. Ἐσχάτως δέ τινες τῶν νέων στρατιωτικῶν διεκοίνωσαν τὰ σχέδιά των εἰς τὸν Βασσάνον, ἀλλ' οὗτος ἀποκρούσας ταῦτα, εἶπεν αὐτοῖς ὅτι κακῶς πράττουν ἀναμιγνύοντες τὸν Ναπολέοντα εἰς τὰ τοιαῦτα, ἐξ ὧν δύνανται νὰ χειροτερεύσωσι τὴν θέσιν αὐτοῦ, διότι αἱ Δυνάμεις ἕνεκα τούτου ἴσως τὸν ἐκτοπίσωσιν εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς γῆς. Πληροφο-

ρηθεὶς ὅμως· ἀκριβέστερα ὁ Βασσάνος περὶ τῶν διατρεχόντων, καὶ παρατηρῶν ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἐγενικεύθη, ἐσκέφθη ὅτι ἔπρεπε νὰ εἰδοποιήσῃ περὶ τούτου τὸν Ναπολέοντα, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐζήτει εὐκαιρίαν.

Νέος τις, ἄλλοτε δικαστικὸς ὑπάλληλος ἐπὶ τῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Ναπολέοντος, καλούμενος Φλευρὺ, εὐφυὴς, ἀλλὰ θερμοκέφαλος καὶ φιλόδοξος, βαρυνθεὶς διαμένων ἀργὸς ἐν Παρισίοις, εἶχεν ἀποφασίσει ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν καὶ νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸν πεπτωκότα αὐτοκράτορα, ἐζήτει ὅμως καὶ συστατικήν τινα ἐπιστολὴν πρὸς αὐτόν· σκεφθεὶς λοιπὸν ὅτι ὁ Βασσάνος ἐδύνατο νὰ δώσῃ αὐτῷ τοιαύτην, παρουσιάσθη εἰς αὐτὸν καὶ τοῦ ἐζήτησε τοιοῦτον συστατικόν. Ὁ Βασσάνος, μὴ γνωρίζων αὐτὸν, ἐν πρώτοις δὲν ἔδωκε πίστιν εἰς τὰ λεγόμενά του, παρατηρήσας ὅμως μετὰ ταῦτα τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν τιμιότητα αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ τῷ ἐμπιστευθῇ τὰ διατρέχοντα ἐν Παρισίοις. Διὸ προσεκάλεσε τὸν νέον τοῦτον καὶ διηγηθεὶς αὐτῷ πᾶν ὅ,τι συνέβαινεν ἐν Παρισίοις, παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ διακοινώσῃ ταῦτα προφορικῶς εἰς τὸν Ναπολέοντα. Ὁ νέος οὗτος εἶπεν εἰς τὸν Βασσάνον, ἂν ἔπρεπε νὰ τῷ εἴπῃ ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς νήσου Ἔλβας καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ Βασσάνος τῷ εἶπεν ὅτι τοιαύτην εὐθύνην δὲν ἀναλαμβάνει οὗτος, καὶ ὅτι ὁσάκις τις ὁμιλεῖ μὲ τοιοῦτον ἄνδρα, ὡς τὸν Ναπολέοντα, εἶναι πάντῃ περιττὸν νὰ τὸν συμβουλεύῃ· πρὸς δὲ ὁ Βασσάνος οὐδεμίαν ἐπιστολὴν ἔδωκεν εἰς τὸν Φλευρὺ, εἰμὴ μόνον ἓν σημεῖον, τὸ ὁποῖον ὁ Ναπολέων ἐγνώριζεν ἐκ ποίου προέρχεται. Ὁ Φλευρὺ λοιπὸν ἀνεχώρησε τὸν Ἰανουάριον ἐκ τῆς Γαλλίας, ἔφθασεν εἰς Ἰταλίαν, ἐκεῖ ἀσθενήσας ἔμεινεν ὀλίγας ἡμέρας, κατὰ τὰ δὲ τὰ μέσα τοῦ Φεβρουαρίου ἔφθασεν εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν.

Ἐνταῦθα διακόπτεται ἡ διήγησις αὕτη, ἵνα ἐξιστορηθῇ ὁ ἐν τῇ νήσῳ Ἔλβᾳ βίος τοῦ Ναπολέοντος. Οὗτος, μετενεχθεὶς διὰ τῆς ἀγγλικῆς φρεγάτας, τῆς Ὀνδωντέδης, τῇ τρίτῃ Μαΐου 1814 εἰς τὸν λιμένα Φερράϊο τῆς νήσου Ἔλβας, ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν νῆσον αὐτὴν τῇ τρίτῃ Ἰουνίου. Πρὸ τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ ἐκεῖσε, οἱ κάτοικοι

τῆς νήσου ἦσαν δυσηρεστημένοι κατ' αὐτοῦ διὰ τοὺς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεώς του ἐπιβληθέντας φόρους εἰς αὐτούς· ἅμα μαθόντες ὅμως τὴν ἄφιξίν του, λησμονήσαντες τὴν κατ' αὐτοῦ ὀργήν των, ἔδραμον εἰς τὰ παράλια πρὸς ὑποδοχήν του, ἐν πρώτοις ἐκ περιεργείας, εἶτα δὲ ἐξ εὐχαριστήσεως· διότι, μαθόντες ὅτι ἐκ τῆς κυριαρχίας τῆς Τοσκάνης μετέβαινον εἰς τὴν δυναστείαν τοῦ Ναπολέοντος, ἐνόμιζον ὅτι ὁ νέος μονάρχης των, φέρων εἰς αὐτοὺς θησαυροὺς, ἤθελεν ἐκτείνει τὸ ἐμπόριον τῆς νήσου των καὶ ἤθελεν ἀποκαταστήσει αὐτὴν πάραυτα εὐδαίμονα. Ἅμα λοιπὸν ἀποβιβασθέντος τοῦ Ναπολέοντος, ὅλος ὁ λαὸς ἐκ τῆς παραλίας συνώδευσεν αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἔνθα ἐψάλη ἡ συνήθης δοξολογία.

Ὁ Ναπολέων, ἀδιαφορῶν περὶ τῆς οὐτιδανότητος τῆς ἐξουσίας του, τῇ ἐπαύριον μετὰ τὴν ἄφιξίν του ἐτέθη εἰς κίνησιν. Διέτρεξεν ὀλίγον τὴν νῆσόν του, εἶτα δὲ σκεφθεὶς ὅ,τι ἔπρεπε νὰ ἐνεργήσῃ εἰς τὸ νέον βασίλειόν του, ἀπεφάσισε τοῦτο μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου, ὃν πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν εἶχεν, ὅτε ἀνέλαβε τὸν διοργανισμὸν ὁλοκλήρου τῆς Γαλλίας. Καὶ ἐν πρώτοις ἐφρόντισε περὶ τῆς πόλεως τῆς νήσου Φερράϊο, κειμένης ἐπί τινος ὑψώματος καὶ εἰς τὴν εἴσοδον ἑνὸς κόλπου ἀντικρὺ τῆς Ἰταλίας. Ἡ πόλις αὕτη ἄλλοτε ἦτον ὠχυρωμένη· ὁ Ναπολέων εὐθὺς ἐπεχείρησε τὴν τελειοποίησιν τῆς ὀχυρώσεως αὐτῆς. Ἀκολούθως περιερχόμενος τὴν νῆσον μεθ' ἑνὸς ἀποσπάσματος τῆς φρουρᾶς του, συνέλλεξεν ἑκατοστύας τινὰς ἀνδρῶν, οἵτινες ἐδείκνυον ὅτι ἦσαν ἀφωσιωμένοι αὐτῷ, ἐπὶ σκοπῷ ν' αὐξήσῃ τὰς δυνάμεις του· πρὸς δὲ ὠχύρωσε καὶ ἐφωδίασε καλῶς τὸ φρούριον τῆς νήσου ταύτης. Ἔχων δ' ἐν αὐτῷ καὶ χιλίους ἄνδρας, διότι ἅπασα ἡ στρατιωτικὴ δύναμις αὐτοῦ δὲν συνίστατο εἰς πλειοτέρους, ὑπελόγιζεν ὅτι ἤθελεν ἀνθέξει ἐπί τινας ἡμέρας, ἐὰν αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις ἐπεχείρουν νὰ ἐκτοπίσωσιν αὐτὸν ἐκεῖθεν. Πρὸς πλειοτέραν δὲ ἀσφάλειάν του, ὠχύρωσε καὶ ἓν ἀπότομον βράχον, κείμενον ἐν τῷ μέσῳ ἑνὸς νησιδίου, Πιανόσα, παρακειμένου εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν, ἵνα καταφύγῃ ἐκεῖ, ἐὰν αἴφνης ἤρχοντο νὰ συλλάβωσιν αὐτὸν, καὶ ἐκεῖθεν νὰ δραπετεύσῃ πρὸς τὴν ξηράν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς

τὸ νησίδιον τοῦτο ὑπῆρχεν ἱπποφορβὴ, μετεβίβασεν ἐκεῖ καὶ τοὺς ἵππους του, διορίζων καὶ πεντήκοντα στρατιώτας πρὸς φύλαξιν αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὰς ὠχυρώσεις ταύτας, ὠργάνισεν εἰς ὅλην τὴν παραλίαν τῆς νήσου του τοιαύτην ἀστυνομίαν, ὥστε ἦτον ἀδύνατον ν' ἀποπλεύσῃ ἢ νὰ καταπλεύσῃ καὶ τὸ μικρότερον πλοῖον, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ οὗτος καὶ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. Εἰς ταῦτα δὲ πάντα ὁ Ναπολέων εἶχε δίκαιον, διότι εἰς τὴν νῆσον Κόρσικαν ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις εἶχε διορίσει ὡς στρατιωτικὸν διοικητὴν ἕνα τῶν ἐχθρῶν του, ὅστις προὐτίθετο νὰ προσβάλῃ αὐτόν.

Διέθεσε δὲ τοιουτοτρόπως τὸν ἐκ χιλίων ἀνδρῶν μικρὸν τοῦτον στρατόν του, ὥσπερ ἄλλοτε μετὰ τοσαύτης τέχνης διέθετεν ἓν ἑκατομμύριον στρατοῦ. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ ἐκ Φονταινεβλὼ, ὁ στρατηγὸς Δρουότος ἐξελέξατο ἐκ τῶν πεζικῶν στρατευμάτων 600 ἄνδρας, ἑκατὸν ἱππεῖς, καὶ εἴκοσι ναυτικοὺς, ἐν ὅλοις 720 ἐκλεκτοὺς ἄνδρας, μεθ' ὧν ἔφθασεν εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἦλθον ἐκ τῆς Ἰταλίας καί τινες Πολωνοὶ στρατιῶται, ὡς καὶ ἀξιωματικοὶ Γάλλοι, καθὼς καί τινες λειποτάκται Ἰταλοί· ἅπαντες δὲ οὗτοι ἠνώθησαν μὲ τὸν μικρὸν τοῦτον στρατὸν τοῦ Ναπολέοντος καὶ συνεποσοῦντο εἰς 1100 ἄνδρας τακτικοῦ στρατοῦ, ἐκτὸς 400 κατοίκων, τοὺς ὁποίους ἐγύμνασε καὶ ὠργάνισεν εἰς ἓν τάγμα, συγκείμενον ἐκ τεσσάρων λόχων πεζικοῦ· τὸ τέταρτον αὐτῶν ἦτον ἐν ὑπηρεσίᾳ καὶ ἐμισθοδοτεῖτο, τὰ δὲ ἄλλα τρία τέταρτα ἔμενον εἰς τὰς οἰκίας των. Ἐντεῦθεν ὁ στρατὸς οὗτος συνέκειτο ἐκ χιλίων πεντακοσίων ἀνδρῶν. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων δὲν ἐνήργει ταῦτα πάντα χάριν πεδιάδος, ὡς ὑπέθεσάν τινες, ἀλλὰ χάριν τῆς προσωπικῆς ἀσφαλείας του, διότι δὲν ἤθελε νὰ συλληφθῇ ἐξ ὀλίγων χωροφυλάκων καὶ νὰ τουφεκισθῇ ὑπὸ τοῦ τυχόντος, ὡς κακοῦργος. Ἔχων ὅμως τοσαύτας δυνάμεις ἦτον βέβαιος ὅτι ἀπητεῖτο ἰσχυρὰ δύναμις νὰ τὸν καταβάλῃ, καὶ μάλιστα ἤθελεν ἀνθέξει καὶ ἐπί τινας ἡμέρας κατὰ πάσης ἐχθρικῆς ἀποβάσεως εἰς τὴν νῆσόν του. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐφρόντισε νὰ σχηματίσῃ καὶ ναυτικὴν δύναμιν. Ἐν τῇ νήσῳ Ἔλβᾳ εὗρεν ἓν βρίκιον μετὰ 60

ναυτῶν, καὶ μίαν γολέταν ἄνευ ναυτῶν· ἠγόρασεν δὲ ἐκ τῆς Λιβόρνου καὶ μίαν μεγάλην λέμβον καὶ δύο μικροτέρας. Ἐντὸς ὀλίγου τὸν μικρὸν στολίσκον του τοῦτον ἔθεσεν εἰς ἐνέργειαν, ναυτολογῶν τοὺς ἐμπειροτέρους ἄνδρας ἐκ τῆς νήσου του, ὥστε δι' αὐτοῦ ἐδύνατο εὐκόλως ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς νήσου του μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ του. Προτιθέμενος δὲ τοῦτο, ἐνίοτε περιήρχετο τὴν θάλασσαν μετά τινων τῶν πλοίων τούτων, φερόντων τὴν σημαίαν του, οὖσαν λευκὴν, ἐστεφανωμένην μὲ φύλλα ἀμαράντου καὶ ἐστολισμένην δι' ἀστέρων. Οὕτω τὰ παραφυλάττοντα αὐτὸν πλοῖα ἀγγλικὰ, γαλλικὰ, ἰταλικὰ καὶ τουρκικὰ ἐσυνείθισαν νὰ βλέπωσι τὴν σημαίαν ταύτην κυματίζουσαν πέριξ τῆς νήσου Ἔλβας, ἤτοι εἰς τὴν Τηρυνικὴν θάλασσαν.

Ὁ Ναπολέων, μένων ἐν τῇ νήσῳ του, ἐσκέφθη ὅτι διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον τῆς ἐκεῖ διαμονῆς του ἔπρεπε νὰ βελτιώσῃ τὴν οἰκιακήν του κατάστασιν. Ἐπὶ τούτῳ ἐπεσκεύασε καὶ ἐμεγάλυνε τὸ ἐκεῖ μέγαρον τοῦ διοικητοῦ τῆς νήσου, ἐστόλισεν αὐτὸ, ἀγοράσας ἐκ τῆς Γενούης ἀρκετὰ ἔπιπλα, ὥστε νὰ οἰκονομηθῇ ἅπασα ἡ οἰκογένειά του, ἂν ἤρχετο νὰ κατοικήσῃ ἐκεῖ. Ἔκτισεν οὐ μακρὰν τῆς πρωτευούσης του μίαν ἔπαυλιν εἴς τινα ὡραίαν τοποθεσίαν καὶ ἐσχημάτισεν ἕνα καλὸν κῆπον. Ἐκαλλιέργησεν ἀρκετὴν ἔκτασιν γῆς διὰ δημητριακοὺς καρπούς. Ὁ δήμαρχος τῆς νήσου, βλέπων τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐγέλα, μάλιστα ὅταν ἤκουε τὸν Ναπολέοντα λέγοντα ὅτι θέλει νὰ σπείρῃ πεντακοσίους σάκκους σίτου.—Γελᾷς, κύριε δήμαρχε, εἶπεν αὐτῷ ὁ Ναπολέων, διότι δὲν γνωρίζεις τὰ πράγματα ὁποίαν φάσιν δύνανται νὰ λάβωσι. Θέλω σπείρει πεντήκοντα σάκκους τὸ πρῶτον ἔτος, ἑκατὸν, τὸ δεύτερον, τριακοσίους τὸ τρίτον καὶ καθεξῆς. — Ἀφοῦ δὲ ἠσφάλισε τὴν ἐκεῖ διαμονήν του, καὶ ἐφρόντισε τὰ περὶ τῆς οἰκιακῆς του εὐζωΐας, ἐνησχολήθη νὰ περιποιηθῇ τὴν πρωτεύουσάν του. Ἡ πόλις αὕτη ἐκατοικεῖτο ὑπὸ τριῶν χιλιάδων ψυχῶν· εὐθὺς ἐπεμελήθη νὰ καθαρίσῃ καὶ λιθοστρώσῃ τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, ἔκτισε μίαν ὡραίαν βρύσιν, ἔχουσαν διαυγὲς καὶ ἄφθονον ὕδωρ, κατεσκεύασε δύο ἀμαξωτοὺς ὁδοὺς, αἵτινες διέσχιζον τὴν νῆσον. Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐδύνατο νὰ δαπανήσῃ πλέον τῶν 600 ἢ 700

χιλιάδων φράγκων διὰ τὰ ἔργα ταῦτα, διώρισε τοὺς στρατιώτας του νὰ ἐργάζωνται εἰς ταῦτα, πληρώνων εἰς αὐτοὺς μικρὰν ἀντιμισθίαν, καὶ προμηθευόμενος ὅλον τὸ ὑλικὸν ἐκ τῆς νήσου· καθ' ἑκάστην δὲ ἔφιππος, εἰς ὥρας προσδιωρισμένας, ἐπεστάτει τὰς ἐργασίας ταύτας. Ἐφρόντισε προσέτι καὶ περὶ τῆς εὐημερίας τῶν κατοίκων, ἰδίως περὶ τῆς γεωργίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Θέλων νὰ εἰσάξῃ τὴν βομβυκοτροφίαν εἰς τὴν νῆσον, ἐπρομηθεύθη ἐκ τῆς Ἰταλίας μωρέας, καὶ ἐν πρώτοις ἐφύτευσεν αὐτὰς εἰς τὰς δύο ἀμαξωτοὺς ὁδούς. Ἐν τῇ νήσῳ εὑρίσκοντο λατομεῖα μαρμάρου, διέταξε νὰ γένῃ ἐξόρυξις αὐτῶν. Ἡ ἄγρα καὶ τὸ ταρίχευμα τῶν θύννων (τουνινῶν) ἐγένετο ἀφθόνως ἐν τῇ νήσῳ· ἐπεμελήθη τὴν βελτίωσιν αὐτῶν. Ἐπειδὴ τὸ πλουσιώτερον προϊὸν τῆς νήσου ταύτης ἦτον ἡ ἐκμετάλλευσις τοῦ σιδήρου, ἐπεμελήθη τὸ μεταλεῖον τοῦτο· διότι μ' ὅλον ὅτι τὸ μεταλλεῖον τοῦτο ἐξήγαγε πολὺν σίδηρον, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐκαθαρίζετο ἐπιτοπίως, οἱ ἔμποροι ἠγόραζον αὐτὸ εἰς εὐτελεστάτην τιμὴν, ὡς ἐκ τούτου οἱ κάτοικοι ὀλίγον ὠφελοῦντο ἐκ τῆς ἐργασίας των. Ἔφερε λοιπὸν τεχνίτας πρὸς κάθαρσιν τοῦ σιδήρου· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπῃτοῦντο πολλαὶ μηχαναὶ καὶ ἐργαλεῖα εἰς τοῦτο, ἐνῷ τὸ ταμεῖον του δὲν ἤρκει εἰς τοιαύτας δαπάνας, ἐξήγαγε μικρὰν ποσότητα καθαροῦ σιδήρου.

Ὁ Ναπολέων, διατηρῶν πολλὴν καὶ αὐστηρὰν οἰκονομίαν εἰς τὰς οἰκιακὰς ἀνάγκας του, ἐδυνήθη νὰ οἰκονομήσῃ 150 ἑκατομμύρια φράγκων ἐκ τῆς ἐπιχορηγήσεώς του· ἀλλὰ μ' ὅλον τοῦτο, ἐπειδὴ εἰς τὸν τελευταῖον πόλεμον εἶχε δαπανήσει πολλὰ ἐξ αὐτῶν, δὲν τῷ ἔμειναν εἰμὴ ὀλίγιστα, καὶ τὰ πλεῖστα μάλιστα τούτων ἡρπάχθησαν ἐκ τῆς συζύγου του, ὅτε αὕτη ἀνεχώρει ἐκ τῆς Γαλλίας· οὕτως, ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν, εἶχε μόνον τρία ἑκατομμύρια καὶ 100 χιλιάδας φράγκων, δι' αὐτῶν λοιπὸν ἔμελλε νὰ ζήσῃ καὶ νὰ διαθρέψῃ καὶ τὸν μικρὸν στρατόν του. Διὰ τῆς περὶ παραιτήσεώς του συνθήκης, γενομένης τῇ 11 Ἀπριλίου 1814 ἐν Φονταινεβλὼ, συνεφωνήθη νὰ λαμβάνῃ ἐκ τῆς Γαλλίας δύο ἑκατομμύρια φράγκων κατ' ἔτος· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ὅρος οὗτος τῆς συνθήκης δὲν ἐξεπληρώθη, περιωρίσθη

εἰς τὴν μικρὰν περιουσίαν του καὶ εἰς τὰ εἰσοδήματα τῆς νήσου, ἅτινα ἦσαν οὐτιδανά· διότι ἐν ὅλοις, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν μεταλλείων, ἐλογίζοντο εἰς 500 χιλιάδας φράγκων· ἀπητοῦντο ὅμως 200 χιλιάδες φράγκων ἔξοδα εἰς τὰ δημόσια ἔργα καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἀνάγκας τῆς νήσου, ὥστε ἔμενον 300 χιλιάδες φράγκων. Διὰ τὴν δαπάνην τῆς οἰκίας αὐτοῦ καὶ τῶν πολεμικῶν δυνάμεών του ἀπητοῦντο 160,000 περίπου χιλιάδες φράγκων κατὰ μῆνα, τοιουτρόπως ὑπῆρχεν ἔλειμμα κατ' ἔτος 1,200,000 φράγκων, ὅπερ ἔπρεπε νὰ πληρώνῃ ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου του ταμείου, τὸ ὁποῖον ἐντὸς ὀλίγου ἤθελεν ἐξαντληθῇ, ἐὰν δὲν ἐχορηγεῖτο ἡ συμφωνηθεῖσα ἐπιχορήγησις τῶν δύο ἑκατομμυρίων φράγκων κατ' ἔτος· ἄλλως ἦτον ἠναγκασμένος νὰ διαλύσῃ τὴν φρουράν του καὶ νὰ ἐκτεθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ τυχόντος δολοφόνου του. Τοῦτο προβλέπων ὁ Ναπολέων, περιώρισε τὰς δαπάνας του εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, καὶ μετὰ τοσαύτης οἰκονομίας, ὥστε οἱ περὶ αὐτὸν ἔκραζον ὅτι κατήντησε μέχρι φιλαργυρίας.

Οὕτω διαθέσας ὁ Ναπολέων τὰ ἐν τῇ Ἔλβᾳ, ἔζη ἐκεῖ ἡσύχως καὶ εὐχαρίστως· διότι ἴδιον εἶναι τῶν μεγάλων νόων τοῦ νὰ γνωρίζωσι νὰ ὑποβάλλωνται εἰς τὰς δυστροπίας τῆς τύχης, καὶ μάλιστα ὅταν ἦναι πταῖσται, καὶ νὰ ἐνασχολῶνται εἰς τὰ μικρὰ πράγματα, ὡς καὶ εἰς τὰ μεγάλα. Ἡ μήτηρ του, οὖσα ἰδιότροπος καὶ ὑπερήφανος, ἀλλὰ πιστὴ εἰς τὰ καθήκοντά της, ἦλθε καὶ ἔζη μετὰ τοῦ υἱοῦ της, διότι ἤθελε νὰ συμμερισθῇ τὴν δυστυχίαν αὐτοῦ, ὡς συνεμερίσθη καὶ τὴν δόξαν· ὡσαύτως ἦλθεν ἐκεῖ καὶ ἡ ἀδελφή του Παυλίνα, ἥτις ὑπερηγάπα τὸν Ναπολέοντα. Αὕτη, πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Νεαπόλεως, ἔνθα ἐσχάτως διέτριβεν, ἔπεισε τὸν Μυράτον νὰ ζητήσῃ συγγνώμην παρὰ τοῦ Ναπολέοντος διὰ τὴν προτέραν διαγωγήν του, καὶ ν' ἀκολουθήσῃ τοῦ λοιποῦ νὰ ἦναι συνδεδεμένος μετ' αὐτοῦ. Ὁ Ναπολέων συγχωρήσας τὸν Μυράτον διὰ τὰς προτέρας παρεκτροπάς του, ἔπεμψε τὴν ἀδελφήν του ταύτην πρὸς τὸν Μυράτον ἵνα εἴπῃ πρὸς αὐτὸν πῶς ἔπρεπε νὰ διάγῃ εἰς τὰς ἐνδεχομένας περιστάσεις, ἰδίως συνεβούλευσεν αὐτὸν νὰ ἦναι προπαρεσκευασμένος διὰ πᾶν

ἐνδεχόμενον, καὶ νὰ φέρηται μετὰ πολλῆς φρονήσεως, ἕνεκα τῶν δυσχερῶν περιστάσεων.

Ἐν τῇ Ἔλβᾳ ὁ Ναπολέων ἐσύστησε θέατρον, εἰς τὸ ὁποῖον συνήρχοντο οἱ περὶ αὐτὸν, οἱ ἐκλεκτότεροι τῆς νήσου καὶ οἱ στρατιωτικοὶ τῆς φρουρᾶς του. Οὗτος δὲ παρίστατο εὐπροσήγορος, σκεπτικὸς καὶ προσεκτικὸς, ὡς ἄλλοτε εἰς τὰς μεγαλητέρας παραστάσεις τῶν γαλλικῶν θεάτρων. Τὸ ἐπίλοιπον δὲ τῆς ζωῆς διῆγε μετὰ τοῦ Βερτράνδου καὶ Δρουότου, ἄλλοτε μὲν περιδιαβάζων ἔφιππος καὶ ἐπιθεωρῶν τὰ δημότια ἔργα τῆς νήσου, ἄλλοτε δὲ πεζὸς καὶ ἄλλοτε περιέπλεε διὰ λέμβου. Ἐνίοτε ἐπεβιβάζετο μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν του εἴς τινα λιβιρνύδα καὶ περιέπλεε μίαν καὶ δύο ἡμέρας, τὰ δὲ περιπλέοντα πολεμικὰ πλοῖα ἐχαιρέτων αὐτόν. Εἰς αὐτὰς τὰς μακρυνὰς περιδιαβάσεις συνδιελέγετο μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν του εὐθύμως ἢ σοβαρῶς κατὰ τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας του, ἐνίοτε δὲ μετὰ ζωηρότητος νέου ἀνθρώπου. Πάντοτε δ' ἐσκέπτετο νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν τῆς βασιλείας του, καὶ συνεζήτει τὰ σκοτεινὰ μέρη τοῦ βίου του μετὰ πολλῆς εἰλικρινείας, ἐπανερχόμενος συνεχῶς εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῆς ἐν Πράγᾳ προταθείσης αὐτῷ συνθήκης. Τὸ σφάλμα του τοῦτο ὡμολόγει εἰλικρινῶς. — Εἶχον ἄδικον, ἔλεγεν, ἀλλ' ἂς τεθῇ τις εἰς τὴν θέσιν μου. Ἐνίκησα τοσάκις, καὶ ἐσχάτως μάλιστα ἐν Λουτζένῃ καὶ Βωτζένῃ, ἔνθα ἀνέλαβον τὴν προτέραν μου δύναμιν εἰς δύο ἡμέρας. Ἐστηριζόμην ἐπὶ τῶν στρατῶν μου καὶ ἐπὶ τῆς ἱκανότητός μου, καὶ ἤθελον νὰ ῥίψω διὰ τελευταίαν φορὰν τὸν κύβον. Ἔχασα, ἀλλ' οἱ κατηγοροῦντές με δὲν ἔπιον τὸ μεθυστικὸν ποτήριον τῆς τύχης. — Ὁ Δρουότος ἤκουεν αὐτὸν, ἔχων τὴν κεφαλὴν κεκλιμένην, μὴ τολμῶν νὰ εἴπῃ αὐτῷ, ὅτι δὲν ἦτο συνετὸν νὰ παίζῃ οὕτω τὴν ὕπαρξίν του, ὅτι ἦτον πταίστης νὰ παίζῃ τὴν τῶν τέκνων του, καὶ ἐγκληματίας τὴν τοῦ ἔθνους του. Ἐσιώπα λοιπὸν, διότι δὲν ἤθελε νὰ λυπήσῃ τὸν ἡττημένον καὶ ἐξόριστον κύριόν του.

Οὕτως ἡσύχως διάγων ὁ Ναπολέων, ἀνεγίνωσκε μετ' ἐπιμελείας καὶ σκέψεως τὰς ἐφημερίδας, ἐξ ὧν ἐξήγαγε τοιαῦτα ἀληθῆ συμπεράσματα, ὡσανεὶ ἦτον ἐντὸς τῶν μυστικοσυμβουλίων

τῶν αὐλῶν καὶ ἐντὸς τῶν πόλεων, ἔνθα ἐγράφοντο αὗται. Ἔλεγε λοιπὸν ὅτι ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις, σταματήσασα πρὸς ὥραν θέλει ἀναλάβει τὴν πορείαν της, ὅτι δὲν ἐγνώριζεν ἂν πάλιν ἤθελε βασιλεύσει· ἀλλ' ἂν τοῦτο ἐγίνετο, δὲν ἐδύνατο νὰ βασιλεύσῃ κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον, διότι οἱ ἄνθρωποι ἐζήτουν πλειοτέρας ἐλευθερίας. Ταῦτα πάντα σκεπτόμενος καὶ λέγων δὲν ἐγνώριζε τί ἤθελε γένει· προέβλεπεν ὅμως ὅτι οἱ Βουρβόνοι ἕνεκα τῆς ἀνικανότητός των καὶ οἱ δυνάσται τῆς Εὐρώπης ἕνεκα τῆς ἀσυμφωνίας των ἤθελον ἐπιφέρει πολλὰς μεταβολὰς εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ ὅτι διὰ νὰ ὑπερισχύσῃ τις, ἔπρεπε νὰ ἦναι μέγας, ὡς αὐτός· ἐκ τούτων ὅλων εἶχεν ἐλπίδας νὰ ἀναφανῇ πάλιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἀναγινώσκων φύλλα τινὰ ἐφημερίδων, ἀρτίως λαβὼν αὐτὰ, καὶ ἀπαντήσας εἰς ταῦτα ὅτι κατέστη παράφρων, ὅτι οἱ πιστότεροί του, ὡς ὁ Δρουότος καὶ Βερτράνδος, ὡς καὶ οἱ πλησιέστεροί του συγγενεῖς, δὲν ἐδύναντο νὰ τὸν ὑποφέρωσιν, ὥστε ἐγκατέλειψαν αὐτὸν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν, ἔνθα ἡ μήτηρ του, ἡ ἀδελφή του, ὁ Βερτράνδος καὶ ὁ Δρουότος παρῆσαν, καὶ ῥίπτων ἕνα φάκελλον ἐφημερίδων ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἔκραξεν «δὲν γνωρίζετε ὅτι ἐτρελλάθηκα! . . Οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν δύναται νὰ ὑποφέρῃ τὰς παραφοράς μου, σὺ μῆτέρ μου, σὺ Δρουέτε, σεῖς μὲ ἐγκατελείψατε. — Ἐπομένως ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὰ φύλλα τῶν ἐφημερίδων διὰ νὰ τὰ ἀναγνώσωσιν, ἐπαναλαμβάνων, εἶμαι παράφρων, εἶμαι παράφρων! εἶτα δὲ ἤρχισε νὰ ἐπικρίνῃ ὅλον τὸν κόσμον μετὰ πολλῆς κρίσεως, καὶ ἐπὶ τέλους εἶπεν οὔτε ἡ Εὐρώπη, οὔτε οἱ Βουρβόνοι θέλουν μείνει εἰσέτι ἓξ μῆνας εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν.

Τούτων ἕνεκα ἀκαταπαύστως ἐνησχολεῖτο νὰ μανθάνῃ τὰ ἐν Εὐρώπῃ διατρέχοντα, ἰδίως δὲ τὰ ἐν Βιέννῃ. Ἤθελε νὰ ἔχῃ ἀνταπόκρισιν μετὰ τῶν ἐν Γαλλίᾳ διαμενόντων πιστῶν του, ἀλλ' ἀπέφευγε τοῦτο διὰ νὰ μὴ ἐνοχοποιήσῃ τινὰ ἐξ αὐτῶν. Διετήρει ὅμως ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Μενεβάλου, ὃν πρὸ πολλοῦ εἶχε πέμψει μετὰ τῆς συζύγου του εἰς Βιέννην. Οὗτος λοιπὸν διὰ τῆς Γενούης ἀκαταπαύστως ἔγραφεν αὐτῷ τὰ διατρέχοντα,

πρὸς δ' ἐπληροφόρησεν αὐτὸν ὅτι οἱ ἐν Βιέννῃ ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων εἶχον ἀποφασίσει νὰ τὸν ἐκτοπίσωσιν εἴς τινα νῆσον τοῦ Ὠκεανοῦ, καὶ ὅτι τῇ 20 Φεβρουαρίου 1815 ἔμελλε νὰ διαλυθῶσιν. Ἔμαθε προσέτι ἔκ τινων ἐλθόντων ἐκ τῆς Ἰταλίας, ὅτι οἱ Γάλλοι προθύμως ἤθελον δεχθῇ αὐτὸν, ἂν ἐξήρχετο ἐκ τῆς νήσου του.

Ταῦτα πάντα προξενήσαντα εἰς τὸν Ναπολέοντα βαθεῖαν ἐντύπωσιν, ἔδωκαν ἀφορμὴν αὐτῷ νὰ σκέπτηται περὶ τῆς ἐνεστώσης καὶ μελλούσης καταστάσεως αὐτοῦ. Ἔλεγε λοιπὸν συνεχῶς ὅτι δὲν ἤθελε ν' ἀποθάνῃ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ, ὅτι τόσον δι' αὐτὸν, ὡς καὶ διὰ τὴν δόξαν του, κάλλιον ἦτο νὰ ὑποστῇ τραγικόν τι τέλος, ἢ νὰ γηράσῃ ἐν χαυνότητι ἐν τῇ εἰρηνικῇ φυλακῇ τῆς νήσου Ἔλβας. Ἡ δὲ καταφανὴς βαρυθυμία τῶν παρ' αὐτῷ ἐνεψύχωνε τοὺς διαλογισμοὺς αὐτοῦ. Ὁ αὐλάρχης του, στρατάρχης Βερτράνδος, δὲν ἠσθάνετο τοσοῦτον τὴν ἐξορίαν, μάλιστα μετὰ τὴν ἔλευσιν τῆς οἰκογενείας του. Ὁ Δρουότος ἐσιώπα, διότι κατὰ τὴν συνήθειάν του ἀγογγύστως πάντοτε ἐξεπλήρου τὰ καθήκοντά του. Ἀλλ' οἱ ἄλλοι δὲν ἦσαν τοιοῦτοι· στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοὶ, ἅμα παρῆλθεν ὁ πρῶτος ἐνθουσιασμός των, ἀηδίασαν μένοντες ἀργοὶ, καὶ ὁσάκις συνδιελέγοντο οἰκείως μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἔλεγον αὐτῷ, «Μεγαλειότατε, πότε θέλομεν ἀπέλθῃ εἰς Γαλλίαν; — Ὁ Ναπολέων ἐσιώπα εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην, ἀλλὰ προέβλεπεν ὅτι ἡ ὑπομονὴ αὐτῶν ἤθελεν ἐξαντληθῇ τάχιστα ἐν τῇ ἐξορίᾳ ταύτῃ· διὸ ἐνησχόλει αὐτοὺς εἰς διαφόρους ἐργασίας, διὰ ν' ἀπολαμβάνωσι καὶ μικρὰν ἀντιμισθίαν. Τοὺς δὲ μὴ θέλοντας νὰ ἐνασχολῶνται, ἐπέτρεπε νὰ περιτρέχωσι τὰς ἐκεῖ ἀμπέλους του, κατατρώγοντες τοὺς καρποὺς αὐτῶν. Τινὲς τῶν ἀξιωματικῶν του, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὴν ἐξορίαν, ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον τὰς ἀφέσεις των, ἄλλοι δὲ ἐλθόντες ἀνεπλήρωσαν τὰς θέσεις αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ οὗτοι μετ' ὀλίγον ἀηδίασαν.

Ὁ Ναπολέων, προβλέπων ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ διαμείνῃ ἐπὶ πολὺ εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἐν τῇ νήσῳ Ἔλβᾳ, μαθὼν δὲ τότε, ὡς ἐφρέθη, ὅτι οἱ σύμμαχοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐκτοπίσωσιν

αὐτὸν εἰς τινα νῆσον τοῦ Ὠκεανοῦ, καὶ ὅτι ἐντὸς ὀλίγου διελύετο ἡ ἐν Βιέννῃ σύνοδος αὐτῶν, διελογίσθη νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς Ἔλβας, ἐπαναστατῶν τὴν Γαλλίαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν πάσῃ ἐπιχειρήσει του ἐσκέπτετο περὶ τῶν μέσων καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐκτελέσεως, ἐνέκρινεν ὅτι ἡ ἐποχὴ ἐκείνη (Φεβρουάριος 1815) ἦτο κατάλληλος· πρῶτον, διότι οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες ἤθελον ἀποχωρισθῆ ἐντὸς ὀλίγου, ὥστε, μὴ ὄντες συνηγμένοι, δὲν ἐδύναντο νὰ συνενοηθῶσιν εὐθὺς διὰ νὰ τὸν πολεμήσωσι, καὶ δεύτερον, ὅτι εἰς τὰς μακρυνὰς νύκτας καὶ τὴν κακοκαιρίαν τοῦ Φεβρουαρίου ἦτον εὔκολον νὰ ἐκπλεύσῃ ἐκ τῆς Ἔλβας, χωρὶς νὰ τὸν ἴδωσι τὰ παραφυλάττοντα ταύτην πλοῖα. Ἐπὶ τούτῳ διέταξε τῇ 16 Φεβρουαρίου τὸ βρικιόν του Ἀστασίαν νὰ προσορμηθῇ καὶ νὰ ἐπισκευασθῇ, χρωματιζόμενον ὡς ἀγγλικὸν πλοῖον καὶ ἐφοδιαζόμενον ἐξ ἀρκετῶν τροφῶν. Διέταξε δὲ νὰ ναυλωθῶσι καὶ δύο ἐμπορικὰ πλοῖα ἐπὶ λόγῳ μεταφορᾶς μετάλλων πρὸς πώλησιν· ἀλλ' εἰς οὐδένα ἐφανέρωσε τοὺς διαλογισμούς του.

Ἐνῷ δὲ οὕτως ἐσκέπτετο ὁ Ναπολέων διὰ νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τῆς Ἔλβας, ἔλαβεν ἐκ Γαλλίας ἐφημερίδας διαβεβαιούσας πανθ' ὅσα ἔμαθεν ἐκ Βιέννης, πρὸς δὲ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ τῇ Γαλλίᾳ συμβάντα, ἰδίως δὲ τὰ διατρέξαντα ἐν τῇ δίκῃ τοῦ στρατηγοῦ Ἐξελμάνου καὶ τὰ περὶ τῆς θανῆς τῆς τραγῳδιτρίας· ἐκ τούτων καὶ ἄλλων πολλῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τῶν ἐφημερίδων ἐσυμπέρανεν ὅτι ὁ στρατὸς καὶ ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ἦσαν ὥριμοι πρὸς ἐπανάστασιν. Κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν εἰδοποιήθη ὁ Ναπολέων ὅτι νέος τις Γάλλος ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως, ζητῶν νὰ παρουσιασθῇ πρὸς αὐτόν. Ὁ νέος οὗτος ἦτον ὁ Φλευρύ, περὶ οὗ ἐρρέθη ὅτι εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ τῆς Γαλλίας, ἀπερχόμενος εἰς τὴν Ἔλβαν. Οὗτος λοιπὸν, ἅμα φθάσας εἰς τὴν πόλιν, ἦλθεν εἰς τὸν Βερτράνδον, ζητῶν νὰ παρουσιασθῇ πρὸς τὸν Ναπολέοντα ὡς ἀπεσταλμένος ἐκ τοῦ Βασσάνου. Ὁ Ναπολέων, εἰδοποιηθεὶς περὶ τούτου, πάραυτα ἐδέχθη τὸν Φλευρύ· ἀλλ' ἐν πρώτοις μετὰ δυσπιστίας, εἶτα δὲ παρατηρήσας αὐτὸν προσεκτικῶς (ἀπὸ τὴν κορυφὴν ἕως τὰ νύχια), εἶδεν ὅτι ὁ νέος οὗτος ἦτον ἄξιος ἐμπιστοσύνης· ὅταν δ' ἔμαθε παρ' αὐτοῦ καὶ τὸ μυστι-

κὸν τοῦ Βασσάνου, ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἐβεβαιώθη ὁποία ἐμπιστοσύνη ἐδόθη αὐτῷ (μόνον ὁ Βασσάνος καὶ ὁ Ναπολέων ἐγνώριζον τοῦτο), ἔδωκε πλειοτέραν προσοχὴν εἰς τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα. — Μ' ἐνθυμοῦνται εἰσέτι εἰς τὴν Γαλλίαν ; εἶπεν· ὁ κύριος Βασσάνος δὲν μ' ἐλησμόνησεν ἀκόμη ; . . . — Τότε ὁ Φλευρὺ, λαβὼν πλειότερον θάρρος, διηγήθη αὐτῷ ἅπαντα τὰ ἐν Γαλλίᾳ διατρέξαντα. Ὁ δὲ Ναπολέων εὐχαριστήθη καθ' ὅλα, οὐχὶ ὅτι ἔμαθε πλειότερα ἐξ ὅσων ἀνέγνωσεν εἰς τὰς ἐφημερίδας, ἀλλὰ διότι ἔμαθε ταῦτα ἐξ αὐτόπτου μάρτυρος τούτων, καὶ διότι ἤκουσε τὰ παρὰ τοῦ Βασσάνου ἀναγγελθέντα αὐτῷ. Τὸ μᾶλλον δ' ἐνδιαφέρον αὐτῷ ἦτον ὅτι ἐβεβαιώθη ὅτι ὁ στρατὸς περιέμενεν αὐτὸν νὰ ἀπαλλαγῇ ἐκ τῶν Βουρβόνων, ὥστε ἐπείσθη ὅτι, ἅμα ἀποβιβασθεὶς εἰς Γαλλίαν, θέλει προσελκύσει ὅλον τὸν κόσμον ὑπὲρ αὐτοῦ. Διὸ ἀπεφάσισε ν' ἀναχωρήσῃ ἄνευ ἀναβολῆς. Ἔκαμε δὲ τὴν ἑξῆς ἐρώτησιν εἰς τὸν Φλευρύ. — Συμπεραίνεις ὅτι ὁ κύριος Βασσάνος εἶναι γνώμης ν' ἀναχωρήσω ἐντεῦθεν καὶ ν' ἀποβιβασθῶ εἰς Γαλλίαν ; — Ὁ νέος, πτοηθεὶς ἐκ τῆς ἐρωτήσεως καὶ τοῦ διαπεραστικοῦ καὶ τρομεροῦ ὕφους τοῦ Ναπολέοντος, εἰς ὃν οὐδεὶς ἐδύνατο ν' ἀνθέξῃ, δὲν ἐτόλμησε νὰ ῥίψῃ τοιαύτην εὐθύνην ἐπὶ τοῦ Βασσάνου, ἀλλ' εἶπε μὲ τρέμουσαν φωνὴν εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὅτι εἶναι περιωρισμένος νὰ διηγηθῇ αὐτῷ μόνον τὰ γεγονότα, καὶ ὅτι ὁ κύριος Βασσάνος οὐδεμίαν συμβουλὴν δίδει περὶ τούτου. Ὁ Ναπολέων, ἐκ τούτων ἐνοήσας κάλλιστα ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐκτανθῇ πλειότερον μετὰ τοῦ νέου τούτου, ἀπέλυσεν αὐτὸν, μὴ ἐκφρασθεὶς περαιτέρω. Φοβηθεὶς δ' ἐν τούτοις μήπως ὁ νέος οὗτος, ὅστις κατὰ πρώτην ἤδη φορὰν εἰς τὴν ζωήν του ἀνεμίχθη εἰς τοιαῦτα ὑψηλὰ μυστήρια, ἐκφράσῃ τι, διαμένων ἐκεῖ, προσεκάλεσεν αὐτὸν τῇ ἐπιούσῃ καὶ τὸν ἐξαπέστειλεν εἰς Νεάπολιν ἐπὶ λόγῳ μυστικῆς ἀποστολῆς· εἶπε δὲ αὐτῷ ὅτι μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς ν' ἀπέλθῃ εἰς Γαλλίαν καὶ νὰ λάβῃ νέαν ἐντολὴν παρὰ τοῦ Βασσάνου (α).

(α) Ὁ Φλευρὺ μετα τινα ἔτη ἐδημοσίευσε σύγγραμμα, ἐπιγραφόμενον αἱ ἑκατὸν ἡμέραι ἢ ἀπομνημονεύματα περὶ τοῦ ἐν τῇ

Ὁ Ναπολέων, καίτοι εἰς οὐδένα διακοινώσας τὸ μυστήριον τῆς τολμηρᾶς ἐπιχειρήσεώς του ταύτης, μ' ὅλον τοῦτο ἀπεκάλυψεν αὐτὸ εἰς τὴν μητέρα του. — Δὲν δύναμαι, εἶπεν, ὦ μῆτέρ μου ν' ἀποθάνω εἰς τὴν νῆσον ταύτην καὶ νὰ περατώσω τὸ στάδιον τοῦ βίου μου ἐν ἀργίᾳ, ἥτις εἶναι ἀναξία ἐμοῦ. Προσέτι, ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τῶν χρημάτων, θέλω εὑρεθῇ μόνος ἐνταῦθα καὶ θέλω εἶμαι ἐκτεθειμένος εἰς τὰς προσβολὰς τῶν ἀναριθμήτων ἐχθρῶν μου. Ἡ Γαλλία εἶναι ἠρεθισμένη, οἱ Βουρβόνοι ἀνεστάτωσαν κατ' αὐτῶν ὅλας τὰς πεποιθήσεις καὶ τὰ συμφέροντα, τὰ συνδεόμενα μετὰ τῆς Ἐπαναστάσεως· ὁ στρατὸς μ' ἐπιθυμεῖ, τὰ πάντα δὲ μὲ πείθουσιν ὅτι, ἅμα μὲ ἴδωσι, θέλουσιν ἔλθει μετ' ἐμοῦ. Ἴσως ἀπαντήσω ἀπρόβλεπτα ἐμπόδια εἰς τὴν πορείαν μου· ἴσως ἀπαντήσω ἕνα πιστὸν ἀξιωματικὸν τῶν Βουρβόνων, ὅστις ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν προθυμίαν τῶν στρατιωτῶν, τότε δὲ θέλω καταβληθῇ εἰς ὀλίγας ὥρας· τὸ τέλος τοῦτο ἀξίζει μᾶλλον ἢ ἡ παράτασις τῆς διαμονῆς μου ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ καὶ τὸ ἐν αὐτῇ μέλλον μου. Ὅθεν θέλω ν' ἀναχωρήσω καὶ νὰ δοκιμάσω ἄλλην μίαν φορὰν τὴν τύχην μου. Ὁποία εἶναι ἡ γνώμη σου μῆτέρ μου; — Ἡ ζωηρὰ αὕτη γυνὴ κατεπλήχθη, ἀκούσασα τὸ μυστήριον τοῦτο, καὶ ὠπισθοδρόμησεν ἐκ τοῦ τρόμου, διότι αὕτη ἐσυμπέρανεν ὅτι ὁ υἱός της, καίτοι ἔνδοξος ὤν, πιθανὸν νὰ ἀπέθνησκεν εἴς τινα παραλίαν τῆς Γαλλίας, ὡς ὁ τυχὼν κακοῦργος. — Ἄφησέ με, τῷ ἀπεκρίθη, νὰ ἦμαι μήτηρ διὰ μίαν στιγμὴν, καὶ μετὰ ταῦτα σοὶ λέγω τὸ φρόνημά μου. — Διελογίσθη μείνασα ὀλίγον ἐν σιωπῇ, μετὰ ταῦτα εἶπεν αὐτῷ μετὰ σταθερότητος καὶ ἐνθουσιασμοῦ, ἀναχώρησον, υἱέ μου, ἀναχώρησον,

---

Ἐλβᾶ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ Ναπολέοντος. Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ διηγεῖται ὅτι αὐτὸς ἔπεισε τὸν Ναπολέοντα νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς Ἐλβας καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς Γαλλίαν. Τοῦτο δὲν ἔχεται ἀληθείας, διότι ὁ Φλευρὺ ἠγνόει ὁλοσχερῶς τοὺς προτέρους διαλογισμοὺς καὶ τὰς περὶ τούτου προπαρασκευὰς τοῦ Ναπολέοντος, τοῦτο μόνον ἀρκεῖ νὰ πείσῃ πάντα ὅτι οὕτως δὲν ἔχει. Ὁ Ναπολέων, πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Φλευρὺ εἰς Ἐλβαν, διέταξε τὴν ἐπισκευὴν καὶ ἐφοδίασιν τοῦ πλοίου Ἀστασίας· ἄρα ὁ Ναπολέων δὲν περιέμενε τὸν Φλευρὺ διὰ νὰ ἀποφασίσῃ ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἐλβας. ἑπομένως καὶ τὰ διάφορα χειρόγραφα μαρτυροῦσι τοῦτο.

καὶ ἀκολούθησον τὸ πεπρωμένον σου· ἴσως ἀποτύχῃς, ἀλλ' ὁ θάνατός σου θέλει παρακολουθεῖσθαι ἀπὸ τὸ ἀτυχὲς τόλμημά σου. Ἐδῶ δὲν δύνασαι νὰ μένῃς· βλέπω τοῦτο μετὰ λύπης, ἀλλ' ἂς ἐλπίσωμεν εἰς τὸν Θεὸν, ὅστις σ' ἐφύλαξεν ἐκ τοσούτων κινδύνων τοῦ πολέμου, ὅτι θέλει σὲ φυλάξει ἀκόμη μίαν φοράν — Μετὰ τοὺς λόγους τούτους, ἐνηγκαλίσθη τὸν υἱόν της μετὰ πολλῆς συγκινήσεως. (α)

Ἀποφασίσας ὁριστικῶς ὁ Ναπολέων ν' ἀποβιβασθῇ εἰς τὴν Γαλλίαν, διεκοίνωσεν ἀκολούθως τὸ μυστήριον τοῦτο εἰς τὸν Βερτράνδον καὶ εἰς τὸν Δρουέτον. Ὁ μὲν πρῶτος μετὰ χαρᾶς ἤκουσε τοῦτο, διότι δὲν ἤθελε νὰ μένῃ ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἐξορίαν, ὁ δὲ δεύτερος ἐτρόμαξε, διότι διελογίσθη τὰ ἐνδεχόμενα δυστυχήματα, εἰς ἃ ἤθελεν ὑποπέσει ἡ Γαλλία ὡς ἐκ τοῦ τολμήματος τούτου. Μ' ὅλα ταῦτα ὁ Ναπολέων ἔπεισεν αὐτὸν ὅτι ἡ ἐπιχείρησις αὕτη, ὅσον τολμηρὰ καὶ ἂν ἐφαίνετο, ἀφεύκτως ἤθελεν ἐπιτύχει ὡς ἐκ τῆς προπαρασκευῆς τῶν πνευμάτων ἐν Γαλλίᾳ. Ἔκτοτε ἤρχισε σπουδαίως καὶ δραστηρίως νὰ προπαρασκευάζηται· συνήθροισεν ὅλον τὸν στρατόν του εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου, συγκείμενον ἐκ 1100 ἀνδρῶν καὶ 4 πεδινῶν πυροβόλων, ἐνέδυσε καὶ ἐρωδίασεν αὐτὸν ἐξ ὅλων τῶν ἀναγκαιούντων δι' ἐκστρατείαν. Οὐδεὶς ὅμως, ἐκτὸς τῶν εἰρημένων προσώπων, ἐγνώριζε τοὺς λόγους τῆς προετοιμασίας ταύτης. Ἅπαντες δ' ἐφρόνουν ὅτι ὁ Ναπολέων ἤθελε νὰ ἐπιθεωρήσῃ αὐτοὺς κατὰ τὴν συνήθειάν του.

Ἐν τῇ νήσῳ Ἔλβᾳ οἱ Ἄγγλοι εἶχον διορίσει συνταγματάρχην τινὰ, καλούμενον Σαμπῖγλον, διὰ νὰ ἐπιτηρῇ τὰ διαβήματα τοῦ Ναπολέοντος, ὡς καί τινα πλοῖα περιπλέοντα τὴν νῆσον. Ὁ Ναπολέων, θέλων ν' ἀπομακρύνῃ αὐτὸν ἐκεῖθεν, ἀπό τινος καιροῦ ἔστελλεν ἀκαταπαύστως αὐτὸν εἰς Τοσκάνην μὲ ἰδιαιτέραν ἀποστολήν. Συνέπεσε δὲ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας νὰ ἐλλείπῃ ὁ συνταγματάρχης οὗτος ἐκ τῆς νήσου· τῆς εὐκαιρίας ταύτης δραξάμενος ὁ Ναπολέων συνήθροισεν ὅλα τὰ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν

(α) Ἡ συνδιάλεξις αὕτη εἶναι διὰ χειρὸς τοῦ Ναπολέοντος γεγραμμένη εἰς τὰ ἀδημοσίευτα χειρόγραφα αὐτοῦ.

του πλοῖα εἰς τὸν λιμένα τῆς πρωτευούσης. Ταῦτα δὲ ἦσαν ἑπτά, ἐξ ὧν τὸ μεγαλήτερον ἦτο τὸ βρίκιον, ἡ Ἀστασία, ἔχον 26 κανόνια, τὰ δὲ ἄλλα ἦσαν μικρά, ἐξ ὧν καὶ δύο ἐμπορικά, τὰ ὁποῖα εἶχε ναυλώσει, ὡς ἐρρέθη, πρό τινων ἡμερῶν.

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του δ' ἐξαπέστειλε δύο ἀξιωματικούς του εἰς τὴν Ἰταλίαν, δώσας ἐντολὴν εἰς ἕνα ἐξ αὐτῶν νὰ ὑπάγῃ εἰς Νεάπολιν καὶ ν' ἀναγγείλῃ εἰς τὸν Μυράτον τὴν ἐκ τῆς νήσου Ἔλβας ἀναχώρησίν του καὶ τὴν εἰς Γαλλίαν ἀποβίβασίν του, καὶ ὅτι οὗτος, ὁ Μυράτος, νὰ προπαρασκευασθῇ, ἀλλὰ νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τι, πρὶν ἡ λάβῃ νέας ὁδηγίας· τὸν δ' ἕτερον ἀξιωματικὸν παρήγγειλε ν' ἀπέλθῃ εἰς Βιέννην καὶ ν' ἀναγγείλῃ εἰς τὸν πενθερόν του Φραγκῖσκον τὸ αὐτό, καὶ ὅτι σκοπὸς τῆς ἐπιχειρήσεώς του ἦτον ἡ εἰρήνη, καὶ ὅτι θέλει γράψει αὐτῷ ἐκ Παρισίων, ἅμα φθάσῃ.

Τῇ 26 Φεβρουαρίου λοιπὸν ὁ Ναπολέων μετὰ μεσημβρίαν, ἀφοῦ οἱ στρατιῶται ἐγευμάτισαν, συνήθροισεν αἴφνης ὅλα τὰ στρατεύματά του μετὰ πανοπλίας εἰς τὴν παραλίαν, κοινοποιῶν εἰς αὐτὰ ὅτι θέλουν ἐπιβιβασθῆ εἰς τὰ πλοῖα· ἂν καὶ δὲν ἐφανέρωσεν εἰς αὐτὰ τὸν σκοπόν του, ἅπαντες εὐθὺς μαντεύσαντες τοῦτον, ἐνθουσιάσθησαν. Ἀφοῦ δὲ καὶ ὁ Ναπολέων συνέφαγε μετὰ τῆς μητρὸς καὶ ἀδελφῆς του, καὶ τοῦ ἐπιτελείου του, κατέβη εἰς τὴν παραλίαν, ἔνθα τὰ ἐπιβιβαζόμενα στρατεύματά του τὸν ὑπεδέχθησαν μετὰ ζητωκραυγῶν. Εἶτα δ' ἐναγκαλισθεὶς μετὰ δακρύων τὴν μητέρα καὶ ἀδελφήν του, ἐπεβιβάσθη μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του καὶ τριακοσίων ἀνδρῶν εἰς τὸ βρίκιον Ἀστασίαν, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν εὐχῶν ὅλων τῶν κατοίκων τῆς νήσου, συναθροισθέντων ἐν τῷ ἅμα εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἐναγκαλιζόντων ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας, μεθ' ὧν εἶχον συνδεθῆ πρὸ πολλοῦ. Τῇ δ' ἑβδόμῃ ὥρᾳ τῆς αὐτῆς ἑσπέρας ὁ στολίσκος οὗτος μετὰ τῶν 1100 ἀνδρῶν, οἵτινες ἔμελλον νὰ κυριεύσωσιν ὅλην τὴν Γαλλίαν, ἀπέπλευσεν ἐκ τοῦ λιμένος καὶ κατευθύνετο μεταξὺ τῆς νήσου Καπρίας καὶ τῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας, ἵνα οὕτω διαφύγῃ τὴν προσοχὴν τῶν παραπλεόντων συμμαχικῶν πλοίων. Ὁ ἄνεμος κατ' εὐ-

χὴν ἦτον οὔριος, ὥστε τὰ πάντα ἐδείκνυον ὅτι ἔμελλον νὰ βοηθήσωσι πάλιν τὸν παράδοξον τοῦτον ἄνδρα, ὃν τοσάκις διαφύλαξεν ἡ τύχη ἐκ τοσούτων κινδύνων καὶ τὸν ἀνύψωσεν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης.

Ὡς δὲ συμβαίνει εἰς πᾶσαν ἐπιχείρησιν ἐν πρώτοις ν' ἀπαντῶνται πολλὰ ἐμπόδια, οὕτω καὶ ἤδη εἰς τὸν Ναπολέοντα μόλις ἔπλευσε δεκαπέντε μίλλια, καὶ ὁ ἄνεμος ἐκόπασεν, ὥστε τῇ πρωΐᾳ τῆς 27 εὑρέθη μετὰ τοῦ στολίσκου του πρὸς τὸ βόρειον μέρος τῆς νήσου Καπρίας, ἔνθα συνήθως περιέπλεον τὰ ἀγγλικὰ πλοῖα. Ὅλοι οἱ πλοίαρχοί του ἐτρόμαξαν καὶ ἦσαν γνώμης νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν Ἔλβαν καὶ νὰ περιμένωσιν οὔριον ἄνεμον. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων, ὅστις εἶχε μεγίστην πεῖραν τῶν τυχαίων περιστατικῶν, ἐγνώριζεν ὅτι εἰς ὅλας τὰς ἐπιχειρήσεις πρέπει νὰ θεωρῇ τις μὲ ἀταραξίαν τὰ παρουσιαζόμενα φαινόμενα, καὶ νὰ ἔχῃ ὑπομονήν, μέχρις οὗ φθάσωσιν εὐνοϊκαὶ περιστάσεις. Ὁ μεγαλήτερος κίνδυνος ἐνταῦθα ἦτο καὶ ἡ συνάντησις τοῦ γαλλικοῦ στόλου, συγκειμένου ἐκ δύο φρεγατῶν καὶ ἑνὸς βρικίου· ἀλλ' ὁ Ναπολέων, προτιθέμενος νὰ κυριεύσῃ αὐτὸν ἐξ ἐφόδου, περιέμενεν ἐκεῖ μετὰ σταθερότητος. Περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁ ἄνεμος ἔπνεεν ἀριστερόθεν ἐκ τῆς ξηρᾶς τῆς Γενούης, ἐφαίνετο δὲ μία φρεγάτα καὶ ἑτέρα πρὸς τὸ πέλαγος, καὶ μακρόθεν ἓν δίκροτον, τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο ὅτι πλησίστιον ἤρχετο κατὰ τοῦ στολίσκου του. Ἐνταῦθα παρίστατο ἤδη ὁ κίνδυνος, ὃν ἔπρεπε νὰ ὑπερνικήσῃ· ἀλλ' ἐξηκολούθει τὸν πλοῦν του, ὅτε μετ' ὀλίγον συνηντήθη μὲ τὸ ῥηθὲν γαλλικὸν βρίκιον, τὸν Ζέφυρον, ὅπερ ἐδύνατο νὰ κυριεύσῃ, ἀλλὰ μὴ θέλων νὰ προξενήσῃ θόρυβον, διέταξε τὸν πλοίαρχόν του, Ταιλλάδον καλούμενον, νὰ συνδιαλεχθῇ μετὰ τοῦ πλοιάρχου τοῦ βρικίου, καὶ συγχρόνως παρήγγειλεν ἅπαντας τοὺς ἐν τῷ πλοίῳ νὰ κρυβῶσιν. Ὁ πλοίαρχος Ταιλλάδος εὐθὺς διὰ σάλπιγγος ἠρώτησε τὸν πλοίαρχον τοῦ γαλλικοῦ βρικίου ποῦ ἀπέρχεται. — Εἰς Λιβόρνον, ἀπήντησεν οὗτος.— Ἀλλὰ σὺ ποῦ ὑπάγης; — Εἰς Γένουαν, ἀπεκρίθη ὁ Ταιλλάδος, καὶ ἠρώτησεν αὐτὸν ἂν ἔχῃ παραγγελίας διὰ τὸ μέρος τοῦτο.— Ἀλλ' οὗτος εὐχαριστήσας περὶ τούτου, ἠρώτησεν

αὐτὸν πῶς ἔχει ὁ Αὐτοκράτωρ. — Πολὺ καλὰ, ἀπήντησεν ὁ Ταιλλάδος. — Τόσον καλήτερα ἀπήντησεν ὁ πλοίαρχος τοῦ βασιλικοῦ βρικίου, καὶ ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν του, χωρὶς νὰ ὑποπτευθῇ τι ἐξ ὅσων ἔβλεπεν.—Ἐπομένως δύο κατὰ συνέχειαν ἡμέρας ἔπλεεν ὁ στολίσκος οὗτος τοῦ Ναπολέοντος· τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἤτοι τῇ ά. Μαρτίου, ἀπὸ πρωΐας ἐφάνησαν τὰ γαλλικὰ παράλια, τῇ δὲ τρίτῃ ὥρᾳ μ. μ. κατέπλευσεν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἰουάνου. Ὁ Ναπολέων ὑπερεχάρη διὰ τὴν εὐόδωσιν τῆς ἐπιχειρήσεώς του, οἱ δὲ στρατιῶται αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ των ἐζητωκραύγαζον ὑπὲρ αὐτοῦ ἀκαταπαύστως.

Δοθέντος εὐθὺς τοῦ σημείου διά τινων πυροβολισμῶν, τὰ πλοῖα τοῦ Ναπολέοντος ὕψωσαν τὴν τρίχρωον σημαίαν, οἱ δὲ στρατιῶται αὐτοῦ ἔβαλον τὸ τρίχρωον ἐθνόσημον. Πάραυτα δὲ αἱ λέμβοι ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἤρχισαν νὰ ἀποβιβάζωσιν εἰς τὴν ξηρὰν τοὺς στρατιώτας. Ὁ Ναπολέων διέταξε τὸν λοχαγὸν τοῦ πεζικοῦ Λαγουρέτον νὰ κυριεύσῃ τὸ ἐκεῖ κανονοστάσιον τῆς παραλίας· οὗτος δὲ εὑρὼν αὐτὸ ἀφρούρητον εἰσῆλθεν εἰς αὐτό. Εἶτα δὲ κατευθύνθη πρὸς τὸ παρακείμενον φρούριον, καλούμενον Ἀντίπολιν, ἐκυρίευσε τὴν φυλακὴν τῆς πύλης τοῦ φρουρίου καὶ εἰσῆλθεν ἐν αὐτῷ, ἄνευ ἀντιστάσεως. Ὁ φρούραρχος τοῦ φρουρίου τούτου, στρατηγὸς Κορσίνος, κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἦτον ἀπὼν πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν παρακειμένων νήσων τῆς Ἁγίας Μαργαρίτας. Ὁ συνταγματάρχης Σουνέος, ὅστις ἐξεπλήρου τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, μαθὼν τοῦτο, εὐθὺς διέταξε ν' ἄρωσι τὴν ἐπὶ τῆς τάφρου γέφυραν τοῦ φρουρίου, ὥστε οἱ ὀλίγοι ἄνδρες, οἱ εἰσελθόντες εἰς τὸ φρούριον, ἔμειναν αἰχμάλωτοι καὶ ἀφωπλίσθησαν κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὸ ἐκεῖ φρουροῦν 87ον σύνταγμα τοῦ πεζικοῦ, πληροφορηθὲν παρ' αὐτῶν ὅτι ὁ Ναπολέων ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν παραλίαν, ἀναστατωθὲν ἐξῆλθε μετ' αὐτῶν ἐκ τοῦ φρουρίου καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ναπολέοντος.

Περὶ τὴν πέμπτην ὥραν τῆς ἑσπέρας, περατωθείσης τῆς ἀποβάσεως, ὁ Ναπολέων εὑρέθη εἰς τὴν παραλίαν τῆς Γαλλίας μετὰ τοῦ μικροῦ στρατοῦ του καὶ ἐστρατοπέδευσεν ἔξω τῆς παρακει-

μένης πόλεως Κάννας. Ἐν πρώτοις οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης, ἀκούσαντες τὸν κρότον τῶν πυροβόλων, ἐφοβήθησαν νομίζοντες ὅτι Ἀλγερινοὶ ἦλθον πρὸς λεηλάτησιν τῆς χώρας των· εἶτα ὅμως πληροφορηθέντες περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ναπολέοντος, ἔδραμον πρὸς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ μᾶλλον ἐκ περιεργείας. Ὁ Ναπολέων ἀπέστειλεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἕνα τῶν ἀξιωματικῶν του, δώσας αὐτῷ χρήματα ν' ἀγοράσῃ τρόφιμα καὶ ὑποζύγια δι' ὁδοιπορίαν, καὶ ἱκανὸν ἀπόσπασμα στρατιωτῶν, ὥστε νὰ ἐμποδίσῃ πάντα θέλοντα νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς πόλεως, ἵνα μὴ εἰδοποιηθῶσιν αἱ παρακείμεναι ἀρχαὶ τῆς κυβερνήσεως. Ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος ἐξετέλεσε μὲν ἀκριβῶς τὰς διαταγὰς τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλ' ὁ ἐκεῖ ἀξιωματικὸς τῆς χωροφυλακῆς ἐξαπατήσας αὐτὸν ἀνεχώρησε δρομαίως, καὶ φθάσας εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ νομοῦ Οὐάρου Δραγουϊνιάνην ἀνήγγειλεν εἰς τὸν νομάρχην τὸ σπουδαῖον τοῦτο γενονὸς, καὶ ὅτι ὁ Ναπολέων κατευθύνετο εἰς Λούγδουνον καὶ Μασσαλίαν· διότι ἐκ τῆς τοποθετήσεως τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ ἐξαπατηθεὶς οὗτος, ἐσυμπέρανεν ὅτι τὴν ὁδὸν ταύτην ἤθελε λάβει ὁ Ναπολέων διὰ νὰ φθάσῃ εἰς Παρισίους.

Ἄλλως πως ὅμως ἐσκέφθη ὁ Ναπολέων· οὗτος, ἐξαπλώσας τὸν χάρτην, παρετήρησεν ὅτι δύο ὁδοὶ ὑπῆρχον δι' ὧν ἐδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς Παρισίους. Ὁ εἷς παραθαλάσσιος, ὅστις ἦτον ὁμαλώτατος, ὁ δ' ἕτερος ἐκ τῶν γαλλικῶν Ἄλπεων, ὅστις ἦτο δύσβατος καὶ κεκαλυμμένος ἐκ τῶν χιόνων κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην τοῦ χρόνου, ὥστε ὀλίγοι ἄνδρες εἴς τι ξενὸν ἐδύναντο νὰ τὸν ἐμποδίσωσι νὰ προχωρήσῃ, οὕτω δὲ ν' ἀποτύχῃ ἡ ἐπιχείρησίς του. Πρὸς δὲ ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχον ἐκεῖ ἁμαξωτοὶ ὁδοὶ, δὲν ἐδύνατο νὰ σύρῃ μεθ' αὐτοῦ καὶ τὸ μικρὸν πεδινὸν πυροβολικόν του· ἀλλὰ μ' ὅλα ταῦτα δὲν ἐδίστασε ν' ἀποφασίσῃ νὰ πορευθῇ ἐκ τῆς δυσκόλου ταύτης ὁδοῦ, βέβαιος ὢν ὅτι ἤθελεν ἐπιτύχῃ μᾶλλον ἐντεῦθεν ἢ ἀλλαχοῦ· διότι ἐκ μὲν τῆς ὀρεινῆς ὁδοῦ ὑπῆρχον, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη, πολλὰ φυσικὰ ἐμπόδια, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ ἐπιμονῆς του ἐδύνατο νὰ ὑπερνικήσῃ αὐτὰ, καθ' ὅσον μάλιστα καὶ τὸ πνεῦμα τῶν κατοίκων ἦτον ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ

μικρὰ ἀποσπάσματα στρατιωτικά, διοικούμενα ὑπὸ ὑποδεεστέρων ἀξιωματικῶν, ἤθελεν ἀπαντήσει καθ' ὁδόν· ἐνῷ διὰ τῆς ἑτέρας ὁδοῦ καὶ τὸ πνεῦμα τῶν κατοίκων ἦτο κατ' αὐτοῦ καὶ μεγάλα στρατιωτικὰ σώματα ἤθελεν ἀπαντήσει καθ' ὁδὸν, διοικούμενα μάλιστα παρὰ στρατηγῶν καὶ στραταρχῶν, ὡς καὶ ἀνωτέρους πολιτικοὺς ὑπαλλήλους, τοὺς ὁποίους δὲν ἐδύνατο οὔτε νὰ καταβάλῃ, οὔτε νὰ καταπείσῃ νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ· διότι ὅσον τις ἔχει ἀνώτερον βαθμὸν, τοσοῦτον ὢν προσκολλημένος εἰς αὐτὸν ἔχει καὶ μεγαλητέρας ὑποχρεώσεις, ἐνῷ οἱ ἔχοντες μικροτέρους βαθμοὺς εὐκόλως παρασύρονται, εἴτε ἐξ αἰσθήματος, εἴτε ἐξ ἐλπίδος ἀπολαυῆς μεγάλων βαθμῶν ἢ θέσεων.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους λοιπὸν ὁ Ναπολέων ἀπεφάσισεν ὁριστικῶς ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ὁρεινὴν ὁδὸν· περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον ἀνεχώρησεν, ἐγκαταλείψας τὸ πυροβολικόν του, ἐπειδὴ δὲν ἐδύνατο νὰ σύρῃ αὐτὸ μεθ' αὐτοῦ, εἰς δὲ τὰ ὑποζύγια ἔθηκε τὸ ταμεῖόν του, ἐν ὅλοις ἐμπεριέχον ἓν ἑκατομμύριον καὶ ὀκτακοσίας χιλιάδας φράγκων· ἐξαπέστειλε δ' ἕνα τῶν ἀξιωματικῶν του διὰ ν' ἀγοράσῃ τροφὰς εἰς τὴν πρώτην καθ' ὁδὸν ἀπαντηθησομένην πόλιν Γράσσην, δώσας αὐτῷ καὶ ἀντίτυπα προκηρύξεως, τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ἐντὸς τοῦ πλοίου, ἐξ ἧς οἱ ἀξιωματικοί του ἀντέγραψαν πολλὰ ἀντίτυπα. Ἡ δὲ προκήρυξις αὕτη διελάμβανε τάδε·

« Γάλλοι! ἡ ἀποστασία τοῦ στρατάρχου Ὠγερὼ παρέδωκε τὸ Λούγδουνον ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τοὺς ἐχθρούς μας· ὁ ὑπ' αὐτὸν στρατὸς ἦτον ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν, τὴν ἀνδρίαν καὶ τὸν πατριωτισμὸν ἱκανὸς νὰ πολεμήσῃ τὸν αὐστριακὸν, καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, τοῦ ἐπαπειλοῦντος τοὺς Παρισίους.

« Αἱ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοσαῦται νίκαι μου (α), ἡ ἐπανάστασις τῶν κατοίκων τοσούτων νομῶν (β) καὶ ἡ θέσις ἣν ἔλαβον ὄπισθεν τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, διαχωρίζων τοῦτον ἐκ τῶν

(α) Ἐνταῦθα ἀπαριθμεῖ τὰ μέρη ἔνθα ἐνικήθησαν ὑπ' αὐτοῦ οἱ συμμαχικοὶ στρατοί.

(β) Ἐνταῦθα ἀπαριθμεῖ ὀνομαστὶ τοὺς νομούς,

ἀποθηκῶν, τῶν πολεμεφοδίων καὶ τῆς ἀποσκευῆς αὐτοῦ, ἔφερον τὸν ἐχθρὸν εἰς ἀπελπισίαν. Οἱ Γάλλοι οὐδέποτε ἦσαν ἰσχυρότεροι· ἐνῷ ὁ ἐκλεκτὸς στρατὸς τοῦ ἐχθροῦ εἶχεν ἀπολεσθῆ, μὴ δυνάμενος ν' ἀναλάβῃ, ὥστε ἤθελεν εὕρει τὸν τάφον του εἰς τὰς χώρας, ἃς ἐλεηλάτησεν ἀσπλάγχνως· ἡ προδοσία τοῦ στρατάρχου Μαρμῶντος παρέδωκε τὴν πρωτεύουσαν καὶ παρέλυσε τὸν γαλλικὸν στρατόν. Ἡ ἀνήκουστος διαγωγὴ ἀμφοτέρων τῶν στρατάρχων τούτων, οἵτινες συνάμα ἐπρόδωκαν τὴν πατρίδα των, τὸν ἡγεμόνα των καὶ τὸν εὐεργέτην των ἤλλαξε τὴν φάσιν τοῦ πολέμου. Εἰς τοιαύτην ἀθλίαν κατάστασιν ἦτον ὁ ἐχθρικὸς στρατὸς, ὥστε, ὅτε ἔφθασεν ἔμπροσθεν τῶν Παρισίων, ἦτον ἄνευ πολεμεφοδίων, διότι ἐστερήθη ὅλων τῶν ἐπιτηδείων του.

" Εἰς τὰς μεγάλας ταύτας περιστάσεις ἡ καρδία μου ἐσπάραξεν, ἀλλ' ἡ ψυχή μου ἔμεινεν ἀκλόνητος. Δὲν ἐσκέφθην εἰμὴ περὶ τοῦ συμφέροντος τῆς πατρίδος· ἐξωρίσθην ἐφ' ἑνὸς βράχου ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσσης. Ἡ ζωή μου ἦτο καὶ μέλλει νὰ ἦναι εἰσέτι εἰς ὑμᾶς ὠφέλιμος· δὲν ἐπέτρεψα εἰς πολλοὺς πολίτας θέλοντας νὰ μὲ συνοδεύσωσιν ἵνα συμμερισθῶσι τὴν τύχην μου, ἐνόμισα τὴν παρουσίαν των ὠφέλιμον εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν προσέλαβον εἰμὴ ὀλίγους ἀνδρείους ἀναγκαίους πρὸς φύλαξίν μου.

« Ἀνέβην εἰς τὸν θρόνον κατ' ἐκλογὴν ὑμῶν, διότι πᾶν ὅ,τι γίνεται ἄνευ ὑμῶν εἶναι παράνομον. Πρὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν ἡ Γαλλία ἔχει νέα συμφέροντα, νέαν νομοθεσίαν, νέαν δόξαν, περὶ ὧν πρέπει νὰ ἐγγυᾶται ἐθνικὴ κυβέρνησις καὶ δυναστεία, πηγάζουσα ἐκ τῶν νέων περιστάσεων. Ὁ δὲ θέλων νὰ βασιλεύῃ ἐφ' ὑμῶν ἡγεμὼν, καὶ ὅστις θέλει νὰ κάθηται ἐπὶ τοῦ θρόνου μου διὰ τῶν ὅπλων τῶν λεηλατησάντων τὰς χώρας μας, ἐπὶ ματαίῳ θέλει προσπαθήσει νὰ ἐρείδηται ἐπὶ ἀρχῶν τοῦ φεουδαλικοῦ δικαίου. Οὗτος θέλει ἐξασφαλίσει τὴν τιμὴν καὶ τὰ δικαιώματα μόνον ὀλιγίστων προσώπων, ἐχθρῶν τοῦ λαοῦ, τοῦ καταδικάσαντος αὐτοὺς πρὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν εἰς ὅλας τὰς ἐθνοσυγκελεύσεις. Ἡ ἐσωτερικὴ ἡσυχία καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ὑπόληψίς σας θέλει ἀπολεσθῆ διὰ παντός.

« Γάλλοι ! ἐν τῇ ἐξορίᾳ μου ἤκουσα τὰ παράπονά σας· ὑμεῖς ἀπαιτεῖται κυβέρνησιν τῆς ἐκλογῆς σας, ἥτις εἶναι ἡ μόνη νόμιμος. Κατεδικάζετε τὴν ἀδιαφορίαν μου· μοὶ προετείνετε νὰ θυσιάσω τὴν ἡσυχίαν μου διὰ τὰ μεγάλα συμφέροντα τῆς πατρίδος.

« Διέσχισα τὰς θαλάσσας ἐν τῷ μέσῳ παντὸς εἴδους κινδύνου· ἔρχομαι ἐν μέσῳ ὑμῶν διὰ ν' ἀναλάβω τὰ δικαιώματά μου, ἅτινα εἶναι ἰδικά σας. Πᾶν ὅ,τι ἀτομικῶς ἐπράχθη, ἐγράφη ἢ ἐρρέθη ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῶν Παρισίων θέλω λησμονήσει διὰ παντός· τοῦτο κατ' οὐδὲν θέλει ἐπηρεάσει τὴν ἐνθύμησιν, ἣν διασώζω ἀφ' ἑνὸς ἑκάστου διὰ τὰς ἐπενεχθείσας σπουδαίας ὑπηρεσίας του, διότι ὑπάρχουν συμβάντα τοιαύτης φύσεως, ὥστε ταῦτα εἶναι ὑπεράνω τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ.

« Γάλλοι ! δὲν ὑπάρχει ἔθνος, ὅσον μικρὸν καὶ ἂν ἦναι, ὅπερ νὰ μὴ ἔχῃ δικαίωμα ν' ἀποστατήσῃ, διὰ νὰ μὴ ἀτιμάζηται, ὑποτασσόμενον εἰς ἡγεμόνα ἐπιβεβλημένον ὑπὸ ἀκαριαίου νικητοῦ. Ὅταν ὁ ἕβδομος Κάρολος εἰσῆλθεν εἰς Παρισίους καὶ ἀνέτρεψε τὸν ἐφήμερον θρόνον τοῦ τετάρτου Ἐρρίκου, ἐστήριξε τὸν θρόνον του ἐπὶ τῆς ἀνδρίας τῶν στρατιωτῶν του καὶ οὐχὶ ἐπὶ τοῦ βασιλεύοντος ἡγεμόνος τῆς Ἀγγλίας. Οὕτω καὶ ἐγὼ μόνον ἐφ' ὑμῶν καὶ ἐπὶ τῶν γενναίων στρατιωτῶν μου ἐνασμενίζομαι καὶ θέλω ἐνασμενίζεσθαι διὰ παντός ».

Πρὸς δὲ τὸν στρατὸν ἐξέδωκε τὴν ἑξῆς διακήρυξιν.

« Δὲν ἐνικήθημεν· δύο ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς τὴν τάξιν μας ἐπρόδωκαν τὰς δάφνας μας, τὴν πατρίδα των, τὸν ἡγεμόνα των, τὸν εὐεργέτην των.

« Οἱ ἐν διαστήματι εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν διατρέξαντες τὴν Εὐρώπην διὰ νὰ διεγείρωσι καθ' ἡμῶν ἐχθρούς, οἱ διαγαγόντες ὅλον τὸν βίον των, πολεμοῦντες καθ' ἡμῶν ἐν ταῖς ἐχθρικαῖς τάξεσι, καταρώμενοι τὴν ὡραίαν μας Γαλλίαν, δύνανται ν' ἀπαιτήσωσι νὰ διοικήσωσι καὶ ν' ἁλυσσωδέσωσι τοὺς ἀετούς μας, ὧν τὰ βλέμματα οὐδέποτε ἐδυνήθησαν νὰ ὑποφέρωσιν, οὕτω δὲ νὰ σφετερισθῶσι τὰς τιμάς μας, τὰ ἀγαθά μας, καὶ νὰ συκοφαντήσωσι τὴν δόξαν μας ; Ἐὰν ἡ βασιλεία των διαρκέσῃ

τὰ πάντα θέλουν ἀπολεσθῆ, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ ἐνθύμησις τῶν ἀθανάτων ἡμερῶν μας.

« Διὰ ποίας μανίας παραμορφώνουν ταῦτα, καὶ προσπαθοῦν νὰ δηλητηριάσωσιν ὅ,τι ὁ κόσμος θαυμάζει ; Ἐὰν δὲ ὑπάρχωσιν εἰσέτι θιασῶται τῆς δόξης μας, οὗτοι εἶναι ἐκ τῶν ἐχθρῶν μας, οὓς ἐπολεμήσαμεν εἰς τὰ πεδία τοῦ Ἄρεως.

« Στρατιῶται ! ἐν τῇ ἐξορίᾳ μου ἤκουσα τὴν φωνήν σας· ἀφίχθην διὰ μέσου ὅλων τῶν ἐμποδίων καὶ κινδύνων.

« Ὁ στρατηγός σας, κεκλημένος εἰς τὸν θρόνον διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ λαοῦ, καὶ ὑψωθεὶς διὰ τῶν ἀσπίδων σας, σᾶς ἀπεδόθη· ἔλθετε νὰ ἑνωθῆτε μετ' αὐτοῦ.

« Ἐκβάλετε τὰ χρώματα, τὰ ὁποῖα ἡ φύσις ἐξωστράκισε, καὶ τὰ ὁποῖα ἐν διαστήματι εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν ἐχρησίμευσαν πρὸς ἕνωσιν ὅλων τῶν ἐχθρῶν τῆς Γαλλίας· βάλετε τὸ τρίχρωον τοῦτο ἐθνόσημον, ὅπερ ἐφέρετε ἐν ταῖς ἐνδόξοις ἡμέραις μας !

« Πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι εἴμεθα οἱ κύριοι τῶν ἐθνῶν· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποφέρωμεν νὰ ἀναμιγνύηται ἄλλος εἰς τὰς ὑποθέσεις μας. Εἰς ποῖον ἀνήκει ἡ ἐξουσία ; ἀναλάβετε τοὺς ἐν Οὔλμῃ, Αὐστρελίκῃ, Ἰένῃ, Ἐϋλὼ, Φριεδλάνδῃ, Τουδέλλᾳ, Ἐσκμοὺλ, Ἐσσελὲγκ, Βαγράμῃ, Σμολένσκῃ, Μοσκόβᾳ, Λουτζένῃ, Βωρτσένῃ καὶ Μουτμιραΐλ ἀετούς. Νομίζετε ὅτι οἱ ὀλίγοι οὗτοι, οἱ λεγόμενοι Γάλλοι, οἱ τὴν σήμερον τοσοῦτον ὑπερήφανοι, δύνανται νὰ ἐπιμένωσιν ; Οὗτοι θέλουν ἀπέλθει ἐξ οὗ ἦλθον, καὶ ἐκεῖ, ἐὰν θέλωσι, θέλουν βασιλεύσει, ὡς ἀπαιτοῦν νὰ βασιλεύωσι πρὸ δέκα καὶ ἐννέα ἐτῶν. Τὰ ἀγαθὰ, αἱ τάξεις, καὶ αὐτὴ ἡ δόξα τῶν τέκνων ὑμῶν δὲν ἔχουσι μεγαλήτερον ἐχθρὸν παρ' αὐτοὺς τοὺς ἡγεμόνας, τοὺς ὁποίους οἱ ξένοι σᾶς ἐπέβαλον· οὗτοι εἶναι ἐχθροὶ τῆς δόξης μας, διότι ἡ διήγησις τοσούτων ἡρωϊκῶν κατορθωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐλάμπρυναν τὸν γαλλικὸν λαὸν πολεμοῦντα κατ' αὐτῶν διὰ ν' ἀποφύγωσι τὸν ζυγόν των, εἶναι ἡ καταδίκη αὐτῶν.

« Οἱ ἀπόμαχοι, οἱ ὑπηρετήσαντες εἰς τὸν μεγάλον στρατὸν, κατεφρονήθησαν, τὰ ἀξιότιμα τραύματά των κατησχύνθησαν, αἱ

νίκαι των ἔγειναν ἐγκλήματα, οἱ ἀνδρεῖοι οὗτοι θεωροῦνται ἀποστάται· αἱ δὲ τιμαὶ, αἱ ἀμοιβαὶ, αἱ εὔνοιαι εἶναι διὰ τοὺς πολεμήσαντας τὴν πατρίδα καὶ ἡμᾶς.

« Στρατιῶται! ἔλθετε καὶ συνταχθῆτε ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ ἀρχηγοῦ σας. Ἡ ὕπαρξίς του εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τῆς ἰδικῆς σας· τὰ δικαιώματά του εἶναι τὰ αὐτὰ μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἰδικῶν σας. Τὸ συμφέρον του, ἡ τιμή του, ἡ δόξα του, δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δόξα σας. Ἡ δόξα θέλει πορευθῆ γιγαντιαίοις βήμασιν· οἱ ἀετοὶ μετὰ τῶν ἐθνικῶν χρωμάτων θέλουν πετάξει ἀπὸ κωδωνοστασίου εἰς κωδωνοστάσιον μέχρι τοῦ ἐν Παρισίοις ναοῦ τῆς Θεοτόκου. Τότε δύνασθε ἐντίμως νὰ δεικνύητε τὰ τραύματά σας· τότε δύνασθε νὰ ἐναρμενίζεσθε εἰς τὰ κατωρθώματά σας· ὑμεῖς θέλετε εἶσθε οἱ ἐλευθεροταὶ τῆς πατρίδος.

« Ἐν τῷ γήρατί σας, οἱ συμπολῖταί σας, περιστοιχίζοντες καὶ ὑπολῃπτόμενοι ὑμᾶς, θέλουν ἐξυμνεῖ τὰ μεγάλα κατορθώματά σας· ὑμεῖς δὲ θέλετε εἰπεῖ εἰς αὐτοὺς μετὰ ὑπερηφανείας « Καὶ ἐγὼ ἀνῆκον εἰς ἐκεῖνον τὸν μεγάλον στρατὸν, ὅστις δὶς εἰσῆλθεν εἰς τὰ τείχη τῆς Βιέννης, τῆς Ῥώμης, τοῦ Βερολίνου, τῆς Μαδρίτης, τῆς Μόσχας, καὶ ὅστις ἠλευθέρωσε τοὺς Παρισίους ἐκ τῆς κηλίδος, τὴν ὁποίαν ἡ προδοσία καὶ ἡ παρουσία τοῦ ἐχθροῦ ἐνεχάραξαν.—Τιμὴ εἰς τοὺς ἀνδρείους τούτους στρατιώτας, οἵτινες εἶναι ἡ δόξα τῆς πατρίδος, καὶ αἰώνιον αἶσχος εἰς τοὺς κακούργους Γάλλους, τοὺς ἐπὶ εἴκοσι καὶ πέντε ἔτη πολεμοῦντας μετὰ τῶν ξένων διὰ νὰ κατασπαράξωσι τὰ σπλάγχνα τῆς πατρίδος.»

Διὰ τῶν ἐνθουσιαστικῶν διακηρύξεων τούτων, αἱ ὁποῖαι διήγειρον ὅλα τὰ πάθη τῆς τότε ἐποχῆς, ὁ Ναπολέων, ἀδιαφορῶν δικαίως ἢ ἀδίκως, παρέδιδεν εἰς τὴν ὀργὴν τῶν στρατιωτῶν τοὺς στρατάρχας Ὠγερὼ καὶ Μαρμῶντα, διότι ἐγνώριζεν ὅτι οὗτοι ἦσαν μισητοὶ εἰς τὸν στρατόν. Ὡς πρὸς δὲ τὰ δίκαια τῶν Βουρβόνων, ἀντέταττε τὰ τοῦ λαοῦ· οὕτω δὲ εἴλκυε τὰ πλήθη, κολακεύων τὴν μεγαλητέραν ἀδυναμίαν αὐτῶν. Ὑπέσχετο ἐπιδεξίως τὴν λήθην τῶν παρελθόντων, διεκήρυττε τὸ τρίχρωον ὡς ἐθνικὸν χρῶμα, διότι ἐγνώριζεν ὅτι ὅλοι οἱ στρατιῶται εἶχον

ἐν τῷ σάκκῳ των τὸ ἐθνόσημον τοῦτο, καὶ ἐπενθύμιζεν εἰς αὐτοὺς τὰς ἐνδόξους νίκας των.

Πρὶν ἢ δὲ προχωρήσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Γαλλίας, ἐξαπέστειλεν ἓν ἐκ τῶν πλοιαρίων του εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν διὰ ν' ἀναγγείλῃ εἰς τὴν μητέρα καὶ ἀδελφήν του τὴν ἔκβασιν τῆς ἐπιχειρήσεώς του, τὸ δὲ βρίκιόν του διέταξε ν' ἀπέλθῃ εἰς Νεάπολιν καὶ ν' ἀσφαλισθῇ ἐκεῖ.

Πρὸς τὸ ἑσπέρας ὁ Ναπολέων ἦλθεν ἔξω τῆς πόλεως Κάννης· ἐκεῖ ὡδήγησαν εἰς αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα τοῦ Μονάκου, ὅστις ἐπέστρεφεν ἐκ Παρισίων. Ὑπεδέχθη αὐτὸν φιλοφρόνως, καὶ τὸν ἠρώτησε ποῦ ὑπάγει. — Ἐπανέρχομαι εἰς τὰ ἴδια, ἀπήντησεν, ὁ ἡγεμονίσκος οὗτος. — Καὶ ἐγὼ ὡσαύτως, εἶπεν ὁ Ναπολέων. — Ἀποχαιρετήσας, εὐχήθη αὐτῷ καλὸν κατευόδιον.

Περὶ τὸ μεσονύκτιον ἀναχωρήσας ἐκεῖθεν, κατευθύνετο πρὸς τὴν πόλιν Γράσσαν, προπορευομένου ἑνὸς ἀξιωματικοῦ μετὰ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος ἐξ ἑκατὸν ἀνδρῶν. Ἔπρεπε δὲ νὰ διατρέξῃ ὀγδοήκοντα λεύγας ἐκ τῶν ὀρέων μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς τὴν Γρατιανούπολιν. Τῇ 2 Μαρτίου πρὸς τὸ λυκαυγὲς ἔφθασεν εἰς τὴν Γράσσαν, ἔνθα ἐπὶ ποδὸς σχεδὸν προεγευμάτισε καὶ εἶδε τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως ταύτης, ἐξελθόντας μετ' ἐνθουσιασμοῦ πρὸς προϋπάντησίν του.

Τῇ ὀγδόῃ ὥρᾳ ἀνεχώρησε, προπορευομένης τῆς πρωτοπορείας του, καὶ ἐπὶ πολλὰς ὥρας διέτρεξεν ἕνα στενωπὸν, ὁδεύων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πεζὸς, καίτοι ὢν ἀσυνείθιστος. Τὸ ψῦχος ἦτον ὑπερβολικὸν, ὁ δὲ Ναπολέων πολλάκις ἐχώθη εἰς τὴν χιῶνα. Ἀπαυδήσας δ' ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ κόπου εἰσῆλθεν εἴς τινα καλύβην κειμένην παρὰ τὴν ὁδὸν, καὶ κατοικουμένην παρὰ γραίας τινὸς γυναικός. Ἐνταῦθα καθίσας παρὰ τὴν πυρὰν ἐθερμαίνετο. Θέλων δὲ νὰ μάθῃ τί ἐφρόνουν περὶ αὐτοῦ, ἠρώτησε τὴν γραῖαν ἂν ἐγνώριζέ τι νέον ἐκ Παρισίων. Ἡ δυστυχὴς αὕτη, μὴ γνωρίζουσα τί ν' ἀπαντήσῃ, εἶπεν ὅτι δὲν γνωρίζει τίποτε. Εἶτα εἶπεν αὐτῇ ὁ Ναπολέων ἂν γνωρίζῃ τί κάμνει ὁ βασιλεύς. — Ὁ βασιλεύς; ἀπήντησεν ἡ γραῖα μετὰ θαυμασμοῦ, ὁ βασιλεύς!... θέλεις νὰ εἴπῃς ὁ Αὐτοκράτωρ... εἶναι πάντοτε ἐκεῖ κάτω.—

Ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης ἐνόησεν ὁ Ναπολέων ὅτι ἡ γραία αὕτη ἠγνόει εἰσέτι τὴν ἐκθρόνισιν αὐτοῦ καὶ τὴν κάθοδον τῶν Βουρβόνων. Τότε στρέψας πρὸς τὸν Δρουέτον εἶπεν αὐτῷ, ὅτι εἰς μάτην προκηρύττεται τὸ ὄνομά του, ἐνῷ ὁ ἐδῶ κόσμος νομίζει ὅτι αὐτὸς εἰσέτι εἶναι ὁ Αὐτοκράτωρ αὐτῶν. Τὴν ἑσπέραν ἐκείνην διενυκτέρευσεν εἰς τὸ μικρὸν ἐκεῖνο χωρίδιον, καὶ οἱ μὲν στρατιῶται ἐκοιμήθησαν εἰς τοὺς ἀχερῶνας, ὁ δὲ Ναπολέων εἰς τὴν ἔπαυλιν κατοίκου τινὸς τῆς πόλεως Γράσσης.

Τῇ πρωΐᾳ, 4 Μαρτίου, ἀναχωρήσας ἐκεῖθεν, καίτοι κεκοπιακότων τῶν στρατιωτῶν, ἐπορεύετο ἐκ δυσβάτων μερῶν· ἀλλὰ διὰ νὰ διέλθῃ ὅλα τὰ ὀρεινὰ μέρη ταῦτα, ἔπρεπε νὰ διαβῇ διὰ τοῦ φρουρίου Σιστερόν· ἂν ἐπορεύετο ἀλλαχόθεν, ἤθελε δαπανήσῃ πολλὰς ὥρας, ὥστε αἱ καταδιώκουσαι αὐτὸν ἀρχαὶ ἐδύναντο νὰ τὸν προλάβωσιν. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν, ἀδιαφορῶν ἐκ τοῦ ἐμποδίου τούτου. Ὁ νομάρχης τοῦ νομοῦ τούτου, πληροφορηθεὶς ἐσφαλμένως ὅτι ὁ Ναπολέων θέλει διατρέξει τὴν παραλίαν διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς Μασσαλίαν, κατέλαβε τὰ μέρη ταῦτα, διατάττων ὅλας τὰς ὑπ' αὐτὸν ἀρχὰς νὰ προσέχωσι. Ἀλλ' εἰς τὴν ἀπροσδόκητον καὶ αἰφνιδίαν εἴδησιν ταύτην ἅπαντες ἐξεπλάγησαν, ἀγνοοῦντες τὸ ἀποβησόμενον. Διὸ ἕκαστος τῶν ὑπαλλήλων τῆς κυβερνήσεως μᾶλλον ἐκ τοῦ φόβου τοῦ ὀνόματος τοῦ Ναπολέοντος ἢ ἐκ προδοσίας ἤνοιγε τὴν ὁδὸν εἰς αὐτόν. Οὕτω καὶ ὁ φρούραρχος τοῦ φρουρίου Σιστερὸν, ἅμα παρουσιασθείσης τῆς πρωτοπορείας τοῦ Ναπολέοντος, ἤνοιξε τὰς πύλας τοῦ φρουρίου του ἄνευ ἀντιστάσεως. Μετ' ὀλίγον δὲ φθάσας καὶ ὁ Ναπολέων ἐκεῖ προεγευμάτισεν· ἐνταῦθα ἦλθον ἄπειροι χωρικοὶ ἐκ τῶν ὀρεινῶν ἐκείνων μερῶν καὶ ὑπεδέχοντο τὸν Ναπολέοντα μετὰ ζητωκραυγῶν, φέροντες τροφὰς, ὑποζύγια καὶ πᾶν ὅ,τι ἦτον ἀναγκαῖον εἰς τὴν πορείαν αὐτοῦ.

Τῇ ἑσπέρᾳ ἐκείνῃ διενυκτέρευσεν εἰς τὴν πόλιν Γάπην, ἐκεῖθεν ἔπεμψεν ἕνα ἀπεσταλμένον του εἰς τὸ παρακείμενον φρούριον Ἔμβρον, ἵνα προσκαλέσῃ τὴν φρουρὰν αὐτοῦ νὰ παραδοθῇ. Ὁ ἀπεσταλμένος οὗτος ἐπανελθὼν ἀνήγγειλεν αὐτῷ ὅτι οἱ μὲν στρατιῶται προθύμως παρεδέχοντο αὐτὸν, ἀλλ' οἱ ἀξιωματικοὶ

ἕνεκα τοῦ καθήκοντός των οὐχὶ μόνον δὲν τὸν παρεδέχοντο, ἀλλ' ὅτι εἶχον σκοπὸν νὰ τὸν ἐμποδίσωσιν εἰς τὸ παρακείμενον στενὸν, καλούμενον Σαὶντ Βοννέ.

Ὁ Ναπολέων εὐθὺς ἔπεμψε τὴν πρωτοπορείαν του ἵνα προκαταλάβῃ τὸ στενὸν τοῦτο· ἡ διαταγὴ αὕτη παραχρῆμα ἐξετελέσθη. Τῇ δ' ἐπαύριον διῆλθεν ἐκεῖθεν, μὴ διαβὰς ἐκ τοῦ φρουρίου Ἔμβρου.

Μέχρι τοῦδε τὰ πάντα ὑπῆγον κατ' εὐχὴν, ὥστε εὐκόλως ἐδύνατο νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Γρατιανούπολιν· ἐὰν δὲ ὁ Ναπολέων ἐκυρίευεν αὐτὴν, εὕρισκεν ἐκεῖ τὰ πάντα, διότι ἡ πόλις αὕτη ἦτον ὀχυρὰ, εἶχεν ὁπλοστάσιον, πολυάριθμον φρουρὰν καὶ πληθὺν κατοίκων· ὅθεν καὶ στρατιωτικῶς, καὶ πολιτικῶς εἶχεν αὕτη τοιαύτην ἐπιρροὴν, ὥστε εὐκόλως ἐκυριεύετο τὸ Λούγδουνον, καὶ ἑπομένως καὶ οἱ Παρίσιοι. Ἐπιθυμῶν λοιπὸν τὰ πάντα νὰ ἐπισπεύσῃ πρὸς ἅλωσιν τῆς πόλεως ταύτης, ἐξαπέστειλεν ἐκεῖ τὸν παρ' αὐτῷ ἰατρὸν Ἐμερὺ, ὃν ἐξαπέστελλε πάντοτε μετὰ τῆς πρωτοπορείας, ὡς ἔχοντα πολλὰς σχέσεις μετὰ τῶν κατοίκων, διότι κατήγετο ἐξ ἐκείνων τῶν μερῶν, ἵνα προπαρασκευάσῃ τὰ πνεύματα τῶν κατοίκων.

Πρὸ μιᾶς ἡμέρας, ἤτοι τῇ 4 Μαρτίου, ἡ εἴδησις περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα εἶχε φθάσει εἰς τὴν Γρατιανούπολιν, διότι ὁ νομάρχης τοῦ Οὐάρου εἶχεν εἰδοποιήσει τὸν νομάρχην τοῦ Ἰσάρου ὅτι ὁ Ναπολέων ἔμελλε νὰ διαβῇ ἐκεῖθεν καὶ νὰ λάβῃ ὅλα τὰ πρόσφορα μέτρα πρὸς παρεμπόδισιν αὐτοῦ. Νομάρχης τῆς πόλεως ταύτης, ἤτοι τῆς Γρατιανουπόλεως, ἦτον εἷς τῶν μᾶλλον πεπαιδευμένων ἀνδρῶν τῆς Γαλλίας, καλούμενος Φουριέρος, στρατιωτικὸς διοικητὴς δὲ ὁ στρατηγὸς Μαρσσάνδος, ὅστις ἦτον ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Ναπολέοντος διακεκριμένων στρατηγῶν. Ἀμφότεροι οὗτοι οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι ἐξεπλάγησαν διὰ τὴν εἴδησιν ταύτην, καὶ ἦσαν εἰς ἀπορίαν τί νὰ πράξωσιν, εἰς οὐδένα ἀνακοινώνοντες τοῦτο, ἀλλὰ συνεζήτουν περὶ τοῦ πρακτέου, διότι ἀμφότεροι ἦσαν ἄλλοτε παρὰ τῷ Ναπολέοντι, ὁ μὲν Φουριέρος ὡς ἀκολουθήσας αὐτὸν εἰς τὴν ἐν Αἰγύπτῳ ἐκστρατείαν, ὁ δὲ Μαρσσάνδος, ὡς ὑπη-

ρετήσας ὑπ' αὐτὸν καθ' ὅλας τὰς ἐκστρατείας. Ἀλλ' ἀμφότεροι ἦσαν τίμιοι ἄνδρες καὶ πιστοὶ εἰς τὰ καθήκοντά των, ὅθεν εὑρισκόμενοι μεταξὺ αἰσθήματος καὶ καθήκοντος, ἠγνόουν τί νὰ πράξωσι. Τοῦτο μόνον ηὔχοντο ὅπως μὴ διαβῇ ἐκεῖθεν ὁ Ναπολέων, ὥστε νὰ μὴ εὑρεθῶσιν εἰς τὴν δυσάρεστον ἀνάγκην ν' ἀντιπράξωσι κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ νὰ προσκρούσωσιν εἰς τὰ καθήκοντά των. Μ' ὅλα ταῦτα ὁ στρατηγὸς Μαρσσάνδος, ὡς ἀνὴρ ἀποφασιστικὸς, πρωΐ τῇ ἑπομένῃ ἡμέρᾳ τοὺς διοικητὰς τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατευμάτων, καὶ ἀνακοινώνων εἰς αὐτοὺς τὸ σπουδαῖον τοῦτο γεγονὸς, ἠρώτησεν αὐτοὺς περὶ τῆς πίστεως τῶν ὑπ' αὐτούς. Οὗτοι δὲ ἀπήντησαν ὅτι αὐτοὶ μὲν θέλουν εἶσθαι πιστοὶ εἰς τὰ καθήκοντά των, ἀλλὰ διὰ τοὺς ὑπ' αὐτοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας ἀμφιβάλλουν, πρὸ πάντων δὲ ὁ τοῦ πυροβολικοῦ εἶπεν ὅτι οὗτος οὐδόλως ἐγγυᾶται διὰ τοὺς ὑπ' αὐτὸν, διότι οἱ πυροβολισταὶ, θεωροῦντες τὸν Ναπολέοντα ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸ ὅπλον των, ἅπαντες εἰσὶν ἐνθουσιασμένοι ὑπὲρ αὐτοῦ τοσοῦτον, ὥστε ἅμα ἀναφανῇ εἰς τὴν πόλιν, ὅλοι θέλουν ἑνωθῇ μετ' αὐτοῦ.

Ὁ στρατηγὸς Μαρσσάνδος λοιπὸν ἀποφασίσας νὰ ἐκπληρώσῃ πιστῶς τὰ καθήκοντά του, συμβουλευθεὶς καὶ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατηγῶν, ἔδωκε δύο πεζικὰ συντάγματα καὶ μίαν ἱππαρχίαν εἰς τὸν ὑποστράτηγον Μουτὸν-Δουβερνέτον καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν ἵνα καταλάβῃ τὸ στενὸν Σαὶντ Βοννὲ, ἐξ οὗ ἔμελλε νὰ διαβῇ ὁ Ναπολέων, ἵνα σταματήσῃ αὐτὸν ἐκεῖ, ὅπερ ὡς ἐρρέθη, εἶχε προκαταλάβει ὁ Ναπολέων τῇ προτεραίᾳ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ περὶ ἀφίξεως τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν Γαλλίαν εἴδησις ἐν πρώτοις μένουσα μυστικὴ, τῇ ἑπομένῃ ἡμέρᾳ, 6 Μαρτίου, διεδίδετο εἰς τὴν Γρατιανούπολιν διαφοροτρόπως, ὁ νομάρχης καὶ ὁ στρατηγὸς Μαρσσάνδος ἔκριναν εὔλογον διὰ προκηρύξεώς των νὰ γνωστοποιήσωσι τοῦτο εἰς τοὺς κατοίκους καὶ νὰ προσκαλέσωσιν ὅλους τοὺς ὑπαλλήλους πολιτικούς τε καὶ στρατιωτικοὺς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων των. Ἐκ τούτου ὅλος ὁ λαὸς συνεκινήθη, καὶ ἕκαστος ἐξέφραζε τὰ αἰσθήματά του, ὥστε οἱ μὲν ἀνήκοντες εἰς τὴν νέαν τάξιν τῶν πραγ-

μάτων ἐλυποῦντο καὶ ἐξέφραζον τὴν ἀγανάκτησίν των, οἱ δὲ ἀνήκοντες εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν σύστημα ἐχαίροντο διὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ναπολέοντος. Ἀλλ' ἅπαντες ἐθαύμαζον διὰ τὸ μεγαλεπήβουλον τοῦ ἀνδρός. Καθ' ὅλην δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην διεδίδοντο ἄπειραι εἰδήσεις· ὁτὲ μὲν ὅτι ὁ Ναπολέων, νικήσας τὰ κατ' αὐτοῦ σταλέντα στρατεύματα, φθάνει ὅσον οὔπω τροπαιοῦχος εἰς τὴν πόλιν, καὶ τότε ἅπαντες οἱ φίλοι αὐτοῦ ἐχαίροντο, οἱ δὲ ἐχθροὶ ἐλυποῦντο, ὁτὲ δὲ ὅτι ὁ Ναπολέων νικηθεὶς, ἡχμαλωτίσθη, καὶ φθάνει δέσμιος εἰς τὴν πόλιν, καὶ τότε ἐγένετο τἀνάπαλιν.

Τῇ ἐπιούσῃ, 6 Μαρτίου, περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁ ὑποστράτηγος Μουτὸν-Δουβερνέτος εἰδοποίησε τὸν στρατηγὸν Μαρσσάνδον ὅτι ὁ Ναπολέων διέβη τὸ στενὸν Σαὶντ-Βοννὲ, διὸ καὶ οὗτος ἐπιστρέφει, διότι δὲν ἐδύνατο ἀλλαχοῦ νὰ σταματήσῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ὁ παρὰ τοῦ Ναπολέοντος ἀποσταλεὶς ἰατρὸς Ἐμερὺ, ἀπαντήσας καθ' ὁδὸν τὸν εἰρημένον ὑποστράτηγον Δουβερνέτον, καὶ ἐξαπατήσας αὐτὸν, λαθραίως εἰσῆλθεν εἰς τὴν Γρατιανούπολιν, καταφυγὼν δ' εἰς συγγενικήν του οἰκίαν, ὡς γεννηθεὶς ἐκεῖ, διέδωκε μυστικῶς εἰς ἅπασαν τὴν πόλιν τὰς διακηρύξεις τοῦ Ναπολέοντος.

Ὅτε δὲ ἐγνώσθη ὅτι τὰ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ἀποσταλέντα στρατεύματα ἐπανέρχονται ἄπρακτα, καὶ ὅτι οὗτος προχωρεῖ πρὸς τὴν πόλιν, ὅλοι οἱ κάτοικοι ἐξανέστησαν, οἱ δὲ βασιλικοὶ ἐπολιώρκουν τὰς ἀρχὰς, αἰτιώμενοι αὐτὰς ὅτι οὐδὲν μέτρον ἔλαβον διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως. Ὁ νομάρχης λοιπὸν καὶ ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς ἤρχισαν νὰ σκέπτωνται περὶ τοῦ πρακτέου· ἔλεγον δὲ ὅτι, ἐὰν ἤθελον νὰ κλεισθῶσιν εἰς τὴν πόλιν, ὡς ἐφρόνουν καὶ ἀπῄτουν οἱ βασιλικοὶ, ἦτο τὸ αὐτὸ ὡσανεὶ παρέδιδον αὐτὴν εἰς τὸν Ναπολέοντα. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ ἐμποδίδωσιν αὐτὸν εἴς τινα γέφυραν τοῦ ποταμοῦ Βοννὲ, κειμένην οὐ μακρὰν τῆς πόλεως· ἐπὶ τούτῳ ἐξαπέστειλαν ἓν πεζικὸν τάγμα, ἕνα λόχον τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἕνα τῶν σκαπανέων ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν ἑνὸς ταγματάρχου τοῦ πεζικοῦ Λασσάρδου, ἀνδρὸς ἱκανοῦ καὶ πιστοῦ εἰς τὰ καθήκοντά του διὰ ν' ἀνατρέψῃ τὴν

γέφυραν ταύτην, ὥστε νὰ μὴ δυνηθῇ ὁ Ναπολέων νὰ διαβῇ· ἄλλως τε μέχρις οὗ περιέλθῃ τὰ ὄρη διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πόλιν, νὰ συναθροισθῇ πολὺς στρατὸς διὰ νὰ πολεμήσῃ αὐτόν. Ἀναχωρήσαντος τοῦ σώματος τούτου ἀφ' ἑσπέρας, τῇ πρωΐᾳ 7 Μαρτίου, ἔφθασαν εἰς τὴν Γρατιανούπολιν δύο συντάγματα πεζικὰ καὶ μία ἱππαρχία. Οἱ βασιλικοὶ προτήλωσαν ὅλας τὰς ἐλπίδας των εἰς ἓν τῶν νεωστὶ ἐλθόντων συνταγμάτων τούτων, διότι ἐδιοικεῖτο ὑπό τινος συνταγματάρχου νέου, εὐγενοῦς, ἀξίου καὶ πλουσίου, καλουμένου Δὲ Λὰ Βεδοϋέρου, ὅστις διέπρεψεν εἰς τὰς τελευταίας ἐκστρατείας τοῦ Ναπολέοντος, ἤδη δὲ ηὐνοεῖτο ὑπὸ τῆς αὐλῆς τῶν Βουρβόνων. Οὗτος, ἅμα εἰσελθὼν μετὰ τοῦ συντάγματός του εἰς τὴν Γρατιανούπολιν, διεμοίρασεν ἐξ ἰδίων του εἰς τοὺς στρατιώτας του χρήματα διὰ νὰ εὐθυμήσωσι. Μετ' ὀλίγον προσεκάλεσεν αὐτὸν ὁ στρατηγὸς Μαρσσάνδος εἰς γεῦμα, εἰς ὃ προσεκάλεσε καὶ ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς φρουρᾶς, ἵνα βεβαιωθῇ μᾶλλον περὶ τῆς πίστεως αὐτῶν. Εἰς τὸ γεῦμα ὁ συνταγματάρχης οὗτος ἐστάθη σιωπηλός, ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν ἐπικρίσεων εἰς τοὺς βασιλικούς, ἀλλ' οὐδεὶς ὑπώπτευσεν αὐτόν. Μετὰ δύο ὥρας, τελειωθέντος τοῦ γεύματος, ἕκαστος ἀπῆλθεν εἰς τὴν θέσιν του, διότι εὑρίσκοντο εἰς κρίσιμον περίστασιν.

Ἐν τούτοις τὸ ἀναχωρῆσαν ἀπόσπασμα πρὸς καταστροφὴν τῆς γεφύρας, ἐξ ἧς ἔμελλε νὰ διέλθῃ ὁ Ναπολέων, ἀφίχθη εἰς τὸ χωρίον Μοὺρ, παρ' ᾧ ἔκειτο ἡ εἰρημένη γέφυρα, τὴν ὁποίαν εὗρε κατειλημμένην παρά τινων λογχιστῶν, οὓς εἶχεν ἐξαποστείλει ἐκεῖ ὁ Ναπολέων, ἀφοῦ διέβη τὸ στενὸν Σ. Βοννέ. Ὁ διοικῶν τὸ ἀπόσπασμα ἀξιωματικὸς τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων, ἠθέλησε ν' ἀποδιώξῃ τοὺς λογχιστὰς τοῦ Ναπολέοντος καὶ νὰ καταστρέψῃ τὴν γέφυραν, ἀλλ' οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου τούτου ἐξανέστησαν ἅπαντες, διότι διὰ τῆς γεφύρας ταύτης εἶχον τὴν συγκοινωνίαν των μετὰ τῶν ἄλλων μερῶν. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀφίχθη ἐκεῖ καὶ ἡ πρωτοπορεία τοῦ Ναπολέοντος, συγκειμένη ἐκ 200 ἀνδρῶν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ χωρίον, ἔνθα διέμενον καὶ οἱ βασιλικοὶ στρατιῶται. Εὐθὺς ἤρχισαν αἱ συνδιαλέξεις μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ναπολέοντος καὶ τῶν βασιλικῶν, οἵτινες,

ἅμα μαθόντες τὴν προσέγγισιν τοῦ Ναπολέοντος, ἐσκίρτων ἀπὸ χαρὰν, καὶ ἦσαν ἅπαντες ἕτοιμοι νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῆς πρωτοπορείας αὐτοῦ. Ὁ διοικῶν αὐτοὺς ταγματάρχης, βλέπων ὅτι οὐχὶ μόνον ἀπέτυχε τῆς ἀποστολῆς του, ἀλλὰ κινδυνεύει νὰ μένῃ καὶ μόνος, προσέλαβε τὸ ἀπόσπασμά του καὶ ὀπισθοχωρήσας κατέλαβεν οὐ μακρὰν ὀχυράν τινα θέσιν, ἵνα ἐμποδίσῃ τὸν Ναπολέοντα νὰ προχωρήσῃ.

Περὶ τὴν μεσημβρίαν ἀνεφάνησαν λογχισταί τινες τοῦ Ναπολέοντος, καὶ πλησιάσαντες πρὸς τὸ πεζικὸν τάγμα, ἔλεγον εἰς τοὺς στρατιώτας, ὅτι ὅσον οὔπω φθάνει καὶ ὁ Ναπολέων, καὶ νὰ μὴ ἀντισταθῶσιν ἀλλὰ νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ. Ὁ διοικῶν τὸ τάγμα τοῦτο λοχαγὸς διέταξεν αὐτοὺς ν' ἀναχωρήσωσιν, ἀπειλῶν ὅτι θέλει τοὺς προσβάλει, οὕτως ἀπεμακρύνθησαν οὗτοι. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνεφάνη μία φάλαγξ, διοικουμένη αὐτοπροσώπως παρὰ τοῦ Ναπολέοντος· εὐθὺς οἱ ὀπισθοχωρήσαντες λογχισαὶ, προσελθόντες ἀνήγγειλαν αὐτῷ ὅτι πιθανὸν οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ τάγματος νὰ ἀντισταθῶσιν, ἀλλ' ὅτι οἱ στρατιῶται ἦσαν εὐδιάθετοι νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ. Τότε ὁ Ναπολέων λαβὼν τηλεσκόπιον παρετήρει προσεκτικῶς τὴν θέσιν καὶ τὰς φυσιογνωμίας τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἀποσπάσματος τούτου. Ἐν τούτοις ἦλθον πρὸς αὐτὸν πολλοὶ ἀξιωματικοὶ ἐκ τῶν διαμενόντων ἐν ἀργίᾳ εἰς τὴν Γρατιανούπολιν, ὄντες παρηλλαγμένοι κατὰ τὴν ἐνδυμασίαν, οἵτινες, δόντες πληροφορίας ἐν γένει περὶ τῶν φρονημάτων τῶν στρατιωτῶν, ἐβεβαίωσαν αὐτὸν καὶ περὶ τοῦ προκειμένου ἀποσπάσματος, λέγοντες ὅτι οἱ πυροβολισταὶ καὶ οἱ σκαπανεῖς δὲν θέλουν ἀντισταθῆ, οἱ δὲ πεζοὶ, ἂν καὶ ἤθελον διαταχθῆ παρὰ τοῦ ταγματάρχου των, δὲν θέλουν πυροβολήσει κατ' αὐτοῦ.

Ὁ Ναπολέων μετὰ τὰς πληροφορίας ταύτας ἀπεφάσισε νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ διαλύσῃ διὰ τῆς τόλμης του ἓν ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἄλλως δὲν ἐδύνατο νὰ λυθῇ. Ἔταξε λοιπὸν ἀριστερόθεν τῆς ὁδοῦ τὴν πρωτοπορείαν του, δεξιόθεν τὴν φάλαγγά του, καὶ ἔμπροσθεν τοὺς πεντήκοντα ἱππεῖς του. Εἶτα παρήγγειλεν ἐντόνως νὰ θέσωσιν οἱ στρατιῶται τὰ ὅπλα ὑπὸ μάλης ἀριστερᾶς,

ἔχοντες τὰς λόγχας πρὸς τὰ κάτω, διέταξε δ' ἕνα τῶν ὑπασπιστῶν του νὰ ἔλθῃ ἐνώπιον τοῦ ἐν παρατάξει βασιλικοῦ τάγματος καὶ νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Ναπολέων θέλει προχωρήσει, ὅστις δὲ θέλει πυροβολήσει αὐτὸν θέλει εἶσθαι ὑπεύθυνος ἐνώπιον τῆς Γαλλίας καὶ αἴτιος εἰς τὰ ὡς ἐκ τούτου γεννησόμενα συμβάντα. Τοῦτο ἦτον ἀληθὲς, ἐὰν ἡ μάχη τοῦ Βατερλὼ δὲν ἤλλαζε τὰ πάντα!

Μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων, ἔχων παρ' αὐτῷ τοὺς στρατηγοὺς Δρουέτον καὶ Βερτράνδον, τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ μικροῦ στρατοῦ του, παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ προχωρήσῃ. Ὁ δὲ ἀποσταλεὶς ὑπασπιστής του, ἐλθὼν ἔμπροσθεν τοῦ βασιλικοῦ τάγματος, ἀπήγγειλε γεγονυῖα τῇ φωνῇ πρὸς αὐτὸ τοὺς λόγους τοῦ Ναπολέοντος, καὶ στρέψας ἔδειξε διὰ τῆς χειρός του τὴν προσέλευσιν αὐτοῦ. Οἱ στρατιῶται, ἐκπλαγέντες παραχρῆμα ἐκ τῶν λόγων τούτων, ὁτὲ μὲν ἔβλεπον τὸν Ναπολέοντα προσερχόμενον, ὁτὲ δ' ἔβλεπον τὸν διοικητὴν αὐτὸν, ὡσανεὶ ἔλεγον αὐτῷ νὰ μὴ τοὺς θέσῃ εἰς τὴν δεινὴν θέσιν τῆς παρακοῆς. Ὁ ταγματάρχης οὗτος, βλέπων τοὺς στρατιώτας του καταθορυβημένους καὶ ἐκπεπληγμένους, καὶ ἐνοήσας πάραυτα ὅτι οὗτοι δὲν ἐδύναντο νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς τὸν πρώην κύριόν των, εὐθὺς παρήγγειλεν ἐντόνως τὴν ὑποχώρησιν. — Τί νὰ πράξω; εἶπεν εἰς ἕνα τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ στρατηγοῦ Μαρσσάνδου, παρακολουθοῦντα αὐτόν· οἱ στρατιῶταί μου ὠχρίασαν ὡς ἀποθαμμένοι καὶ τρέμουν εἰς τὴν ἰδέαν ὅτι θέλουν πυροβολήσει κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τούτου.—Ἐνῷ δὲ ὑπεχώρει τὸ τάγμα τοῦτο, οἱ λογχισταὶ τοῦ Ναπολέοντος ἔδραμον κατ' αὐτοῦ, οὐχὶ ὅμως ἵνα προσβάλωσιν αὐτὸ, ἀλλ' ἵνα ὁμιλήσωσιν εἰς τοὺς στρατιώτας. Ὁ ταγματάρχης αὐτῶν εὐθὺς διέταξε τὸ τάγμα του νὰ σταματήσῃ καὶ νὰ προτείνῃ λόγχην. Ἀλλ' οἱ ἱππεῖς πλησιάσαντες, ἔχοντες τὰ ξίφη εἰς τὴν θήκην, ἔκραζον «φίλοι, μὴ πυροβολῆτε, ἰδοὺ ὁ Αὐτοκράτωρ ἔρχεται. — Καὶ ὄντως εὐθὺς ἀνεφάνη ὁ Ναπολέων καὶ προσῆλθεν ἐνώπιον τοῦ τάγματος, ὥστε ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἠκούετο παρὰ πάντων.—Στρατιῶται τοῦ Ε'. τάγματος, σταματήσας ἔκραξε, μὲ γνωρίζετε; —Μάλιστα! μάλι-

στα! ἀπήντησαν πολλαὶ φωναί.—Ἀνοίγων δὲ μετὰ ταῦτα τὸ στῆθός του εἶπεν, τίς ἐξ ὑμῶν θέλει νὰ πυροβολήσῃ κατὰ τοῦ Αὐτοκράτορός του; — Οἱ στρατιῶται πεζοί τε πυροβολισταὶ καὶ σκαπανεῖς ἐνθουσιασθέντες τότε ἔθεσαν ἐπὶ τῶν λογχῶν τῶν τουφεκίων των τὰ κράνη των καὶ ἔκραζον «*Ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ*»· ἐπομένως διαλύουν τὰς τάξεις των, προσέρχονται πρὸς τὸν Ναπολέοντα, περιστοιχίζουν αὐτὸν καὶ ἀσπάζονται τὰς χεῖράς του, κράζοντες αὐτὸν στρατηγόν των, αὐτοκράτορά των, πατέρα των! Ὁ διοικητὴς τοῦ εἰρημένου τάγματος, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν του, ἔμενεν εἰς ἀμηχανίαν· ὅτε ὁ Ναπολέων, διαφυγὼν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν στρατιωτῶν, ἔρχεται πρὸς αὐτὸν, ἐρωτᾷ τὸ ὄνομά του, τὸν βαθμόν του καὶ τὰς ὑπηρεσίας του. — Τίς σ' ἔκαμε ταγματάρχην; λέγει αὐτῷ φίλε μου.—Σὺ Μεγαλειότατε. — Τίς σ' ἔκαμε λοχαγόν; — Σὺ Μεγαλειότατε.—Σὺ δὲ θέλεις νὰ μὲ πολεμήσῃς!—Μάλιστα, Μεγαλειότατε, διὰ νὰ ἐκπληρώσω τὸ καθῆκόν μου.—Ἔπειτα δὲ ἐγχειρίζει τὸ ξίφος του εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὅστις λαμβάνει αὐτὸ, σφίγγει τὴν χεῖρά του, καὶ φιλοφρόνως λέγει αὐτῷ, ἐλθὲ πρὸς ἀντάμωσίν μου εἰς Γρατιανούπολιν. — Ἀλλ' ἐκ τῆς γλυκείας φυσιγνωμίας καὶ τοῦ τρόπου του ἐφαίνετο ὅτι δὲν ἔλαβε τὸ ξίφος τοῦ ἐντίμου ἀξιωματικοῦ τούτου, εἰμὴ διὰ νὰ τὸ ἀποδώσῃ αὐτῷ. Μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων στραφεὶς πρὸς τὸν Δρουότον καὶ Βερτράνδον εἶπεν εἰς αὐτοὺς «τὰ πάντα ἐπεραιώθησαν, μετὰ δέκα ἡμέρας εἴμεθα εἰς τὸ Κεραμεικόν. — Καὶ ὄντως, μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπῆρχεν ὅτι ἤθελε βασιλεύσει πάλιν.

Μετ' οὐ πολὺ, ἐνῷ οἱ στρατιῶται ἑνωθέντες ἦσαν εἰς εὐθυμίαν καὶ ἐπορεύοντο πρὸς τὴν Γρατιανούπολιν, διεδόθη ὅτι ἓν πεζικὸν σύνταγμα, ἐξελθὸν ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, ἤρχετο κατ' αὐτῶν. Οἱ στρατιῶται, γνωρίζοντες τὰ αἰσθήματα τῶν συστρατιωτῶν των, οὐδόλως ἐταράχθησαν, μάλιστα δ' ἔλεγον ὅτι ἤρχοντο νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτῶν. Καὶ ἀληθῶς μετ' ὀλίγον προσῆλθόν τινες τῶν στρατιωτῶν καὶ ἀνήγγειλον ὅτι τὸ σύνταγμά των ἤρχετο νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Ναπολέοντος. Μακρόθεν δ' ἐφαίνετο

ἐρχόμενον τοῦτο, καὶ ἰδοὺ τί συνέβη. Ὁ συνταγματάρχης Λα-Βεδοϋέρος, περὶ οὗ ἐρρέθη ὅτι πρὸ μιᾶς ἡμέρας εἶχεν ἔλθει μετὰ τοῦ συντάγματός του εἰς τὴν Γρατιανούπολιν, καίτοι καταγόμενος ἐξ οἰκογενείας, οὔσης σφικτὰ συνδεδεμένης μετὰ τῶν Βουρβόνων, ἀλλὰ διατηρῶν ζωηρὸν αἴσθημα ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Ναπολέοντος, καὶ μισῶν εἰς τὸ ἄκρον τοὺς Αὐστριακούς, ὡς αἰτίους τῆς καταστροφῆς τῆς γαλλικῆς αὐτοκρατορίας, μὴ δυνάμενος νὰ κρατηθῇ ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ του εἰς τὴν εἴδησιν τῆς προσελεύσεως τοῦ πρώτου κυρίου του, ἐξελθὼν τοῦ γεύματος, εἰς ὃ ἦτο, ὡς ἐρρέθη, προσκεκλημένος ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Μαρσάνδου, συνήθροισε τὸ σύνταγμά του εἴς τινα πλατεῖαν τῆς Γρατιανουπόλεως, ἐξέβαλεν ἔκ τινος κιβωτίου τὴν ἐξ ἀετοῦ παλαιὰν σημαίαν τοῦ συντάγματος, κράζων «*Ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ!* εἶτα ἐφελκύσας τὸ ξίφος του, εἶπεν εἰς τοὺς στρατιώτας του «ὁ ἀγαπῶν με ἂς μὲ ἀκολουθήσῃ! — Σχεδὸν ὅλον τὸ σύνταγμά του ἠκολούθησεν αὐτὸν, ἐξερχόμενον ἐκ τῆς πόλεως καὶ συνοδευόμενον ὑπὸ ἀπείρου λαοῦ ἐπευφημοῦντος αὐτόν.

Τὰς πληροφορίας ταύτας λαβὼν ὁ Ναπολέων ὑπερεχάρη, διότι ἔβλεπεν ὅτι εἰς τὴν θριαμβευτικήν του πορείαν οὐδὲν κώλυμα τοῦ λοιποῦ ἔμελλε ν' ἀπαντήσῃ. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἔφθασε καὶ τὸ εἰρημένον σύνταγμα. Ὁ συνταγματάρχης Βεδοϋέρος, βλέπων τὸν Ναπολέοντα, εὐθὺς κατέβη τοῦ ἵππου του καὶ ἔδραμε πρὸς αὐτόν· τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ ὁ Ναπολέων, καὶ ἐναγγαλισθεὶς αὐτὸν, ἐξέφρασε τὰς εὐχαριστήσεις του διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην του εἰς τὰς κρισίμους ἐκείνας περιστάσεις. Ὁ δὲ συνταγματάρχης ἀπεκρίθη αὐτῷ ὅτι ἔπραξε τοῦτο διὰ νὰ ὑψώσῃ τὴν τεταπεινωμένην Γαλλίαν, ἀλλ' ὅτι ἀπαιτεῖται καὶ αὐτὸς ὁ Ναπολέων νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν πρῶτον τρόπον τοῦ κυβερνᾶν, καὶ ὅτι τοῦ λοιποῦ δὲν δύναται νὰ βασιλεύσῃ εἰμὴ διὰ νέου εἴδους κυβερνήσεως (α).—Γνωρίζω τοῦτο, εἶπεν ὁ Ναπολέων, ἔρχομαι

(α) Ὁ Ναπολέων εἰς τὰ ἐν Ἁγίᾳ Ἑλένῃ ἀπομνημονεύματά του ἀρνεῖται τοῦτο, λέγων ὅτι ὁ συνταγματάρχης Βεδοϋέρος οὐδὲν τούτων τῷ εἶπε. Ἐν τούτοις ὑπῆρξαν τοσοῦτοι αὐτήκοοι τῶν λόγων τούτων, ὥστε δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία περὶ τῶν ἐξιστορουμένων ἐνταῦθα.

ν' ἀνεγείρω τὴν δόξαν σας, νὰ σώσω τὰς ἀρχὰς τῆς Ἐπαναστάσεως, καὶ νὰ σᾶς ἐξασφαλίσω ἐλευθερίαν· ἄλλοτε δύσκολον ἦτο τοῦτο εἰς τὴν βασιλείαν μου, ἤδη ὅμως κατέστη οὐχὶ μόνον δυνατὸν, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον. — Ἀφοῦ δ' ἐχαιρέτησε καὶ συνεχάρη τὸ προσελθὸν σύνταγμα, ὅπερ ὑπεδέξατο αὐτὸν μετ' ἐνθουσιασμοῦ, διέταξε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν του, καὶ ἔφθασε τῇ ἐννάτῃ ὥρᾳ τῆς ἑσπέρας τῆς 7 Μαρτίου ἔξω τῆς Γρατιανουπόλεως.

Οὕτως ἐν ἓξ ἡμέραις ὁ Ναπολέων διῆλθεν ὀγδοήκοντα λεύγας μετὰ ἐνόπλου στρατεύματος· τοιαύτη σύντονος πορεία, ὡς ἔλεγε μετὰ ταῦτα οὗτος, δὲν ὑπῆρξεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἱστορίαν. Ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι ὅλοι οἱ χωρικοὶ καθ' ὁδὸν συνέδραμον καθ' ὅλα αὐτὸν, χορηγοῦντες αὐτοπροαιρέτως καὶ προθύμως τροφὰς, ἵππους, ἁμάξας καὶ πάντα τὰ ἀναγκαῖα εἰς τοιαύτην πορείαν.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, μέγας θόρυβος ἐγένετο κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἐν τῇ Γρατιανουπόλει· ὁ στρατηγὸς Μαρσσάνδος μετὰ τὴν ἀποσκίρτησιν τοῦ Ζ'. συντάγματος ἔκλεισε τὰς πύλας τῆς πόλεως καὶ ἔλαβε τὰ κλειδία αὐτῶν ἵνα μὴ αὐτομολήσωσι καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' οἱ στρατιῶται, πηδῶντες ἐκ τῶν ἐπάλξεων, ἤρχοντο καὶ ἠνώνοντο μετὰ τοῦ Ζ'. συνταγματος· οἱ εὐγενεῖς φοβηθέντες ἐκρύβησαν εἰς τὰς οἰκίας των· οἱ πολῖται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐχαίροντο, ἐκδικούμενοι τοὺς εὐγενεῖς, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐροβοῦντο τὴν ἀναρχίαν· ὁ δὲ ὄχλος μετὰ τῶν ἐν ἀργίᾳ ἀξιωματικῶν, διατρέχων τὰς ὁδοὺς, ἔκραζε «*Ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ*»· μετὰ δὲ ταῦτα ἔδραμεν εἰς τὰς πύλας καὶ ἐπροσπάθει νὰ τὰς παραβιάσῃ. Μετ' οὐ πολὺ φθάσας καὶ ὁ Ναπολέων, διαρρηχθεισῶν τῶν πυλῶν τῆς πόλεως ἔξωθεν μὲν ὑπὸ τῶν χωρικῶν, ἔσωθεν δὲ ὑπὸ τοῦ ὄχλου, εἰσῆλθεν οὗτος εἰς τὴν πόλιν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνθουσιῶντος λαοῦ, καὶ κατέλυσεν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τῶν Τριῶν Πρωτοτόκων. Ὁ στρατηγὸς Μαρσσάνδος καὶ ὁ νομάρχης, ἅμα μαθόντες τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ναπολέοντος ἔξω τῆς πόλεως, εὐθὺς λαθραίως ἀνεχώρησαν, ὁ μὲν πρὸς συγκέντρωσιν τοῦ μένοντος αὐτῷ πιστοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ

δεύτερος ἀπῆλθεν εἰς Λούγδουνον, ἵνα μὴ συναντήσῃ τὸν Ναπολέοντα, εἰς ὃν ὤφειλε πολλὰς εὐγνωμοσύνας. Ὁ δὲ Ναπολέων διέταξε νὰ ἀγορασθῶσι τροφαὶ δι' ὅλα τὰ ὑπ' αὐτοῦ στρατεύματα, διότι δὲν ἤθελε νὰ δαπανῶσιν οἱ πολῖται δι' αὐτὸν, ὡς ἐν ταῖς περιοδίαις τῶν Βουρβόνων, καθ' ἃς αἱ ἐπαρχίαι ἐδαπάνων πολλά.

Ἅμα ἐγκατασταθεὶς ὁ Ναπολέων εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, ἤρχισε νὰ δέχηται τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ παρουσιασθῶσιν εἰς αὐτόν· ὅλην δ' ἐκείνην τὴν νύκτα διῆλθε συνδιαλεγόμενος μετὰ τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν διοικητῶν τῶν στρατευμάτων, καὶ νὰ δεικνύηται κατὰ καιροὺς εἰς τὰ παράθυρα διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὰ ἐκεῖ ἐπισωρευθέντα καὶ ἐπευφημοῦντα αὐτὸν πλήθη.

Τῇ ἐπαύριον, 6 Μαρτίου, ἐνησχολήθη ἐν πρώτοις νὰ ὀργανίσῃ τὰ μέρη, ἐξ ὧν διέβη, καὶ τὰ ὁποῖα ἐθεώρει ὡς ἀνήκοντα αὐτῷ. Μετὰ ταῦτα ἐδέχθη τὰς πολιτικὰς, δικαστικὰς καὶ στρατιωτικὰς ἀρχάς· ἅπαντες δὲ συγχαίροντες αὐτὸν διὰ τὸν θρίαμβόν του, καὶ εὐχόμενοι τὴν ἐν Παρισίοις ἀποκατάστασίν του, ἐξέφραζον ἀναφανδὸν τὴν ἐπιθυμίαν των περὶ ἀλλαγῆς τοῦ πρώην κυβερνητικοῦ συστήματός του ἐπὶ τὸ φιλελεύθερον καὶ εἰρηνικόν· ὡμίλουν δὲ αὐτῷ οὐχὶ ὡς πρότερον μὲ ὑπόκλισιν καὶ φόβον ἀλλ' ἐλευθέρως, ὡς ὁμιλεῖ πᾶς ἐλεύθερος πολίτης εἰς ἀρχηγὸν ἐλευθέρου Κράτους. Ὁ δὲ Ναπολέων εἰς τὰς ὀχληρὰς παρατηρήσεις ταύτας δὲν δυστηρεστεῖτο, ἀλλὰ παρεδέχετο ταύτας εὐχαρίστως, διότι πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἀποφασίσει ν' ἀκολουθήσῃ τὴν πολιτικὴν πορείαν ταύτην ἐν τῇ νέᾳ βασιλείᾳ του, ἀποκαθιστῶν αὐτὴν ἀληθῶς συνταγματικὴν, εἰρηνικὴν καὶ διαδοχικὴν εἰς τὸν υἱόν του, περὶ οὗ ἐφρόντιζε τοῦ λοιποῦ.

Μετὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν διαφόρων ἀρχῶν, ἐπεθεώρησε τὰ ἐκεῖ στρατεύματα, συγκείμενα ἐκ τριῶν πεζικῶν συνταγμάτων, μιᾶς ἱππαρχίας τῶν Οὐσσάρων, ἑνὸς συντάγματος τῶν σκαπανέων καὶ ἑνὸς τοῦ πυροβολικοῦ, ἅτινα ὑπεδέχθησαν αὐτὸν μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἀλλὰ τὸ μᾶλλον περίεργον ἦτον ὅτι ὅλοι οἱ στρατιῶται καὶ τὰ συντάγματα παρεστάθησαν μὲ τὰ ἔμβολα τῆς αὐτοκρατορίας, ἤτοι μὲ τρίχρωα ἐθνόσημα καὶ μὲ σημαίας φρ-

ρούσας ἀετούς. Ὁ Ναπολέων ὡμίλησεν εἰς τὰ στρατεύματα, ὅτι κατεπατήθη ἡ μαρανθεῖσα δόξα των ἐκ τῶν ἐλθόντων μεταναστατῶν, ὅτι ἐπεθύμει τὴν εἰρήνην καὶ προτίθεται νὰ διατηρήσῃ αὐτὴν, ὅτι δὲν θέλει ἐπιτρέψῃ εἰς οὐδένα ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ πράγματα τῆς Γαλλίας, καὶ ὅτι ἂν δυστυχῶς ἐπέμβῃ τις, δὲν ἀμφιβάλλει ὅτι θέλει εὕρει αὐτοὺς τοσοῦτον ἀνδρείους καὶ προθύμους οἵους τοὺς ἐγνώριζεν. Ἐπὶ τέλους τοῖς εἶπεν ὅτι ἐκ τῆς Ἔλβας μέχρι τῆς πόλεως ταύτης ἔφθασε μόνον μετὰ τῆς ἐκεῖ φρουρᾶς του, ἀλλ' ἤδη θέλει πορευθῇ μέχρι τῶν Παρισίων μετὰ τῶν ἀνδρείων τούτων τῶν προσελθόντων εἰς αὐτόν. Μετὰ δὲ τὴν διανομὴν τῶν ἀναγκαίων τροφῶν εἰς τὰ στρατεύματα, διέταξε τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν πρὸς τὸ Λούγδουνον τῇ τετάρτῃ ὥρᾳ μετὰ μεσημβρίαν, λέγων εἰς αὐτὰ ὅτι καὶ ἡ πόλις αὕτη θέλει ἀνοίξει τὰς πύλας της, ὡς ἡ Γρατιανούπολις, καὶ ὅτι μετ' ὀλίγον θέλει καὶ αὐτὸς πορευθῇ κατόπιν αὐτῶν. Τὰ δὲ στρατεύματα ταῦτα συνέκειντο ἐξ ἑπτὰ χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐχόντα καὶ τριάκοντα πυροβόλα τοῦ πεδίου, ὥστε ἐδύναντο ν' ἀντισταθῶσι κατὰ παντὸς βασιλικοῦ στρατεύματος, μ' ὅλον ὅτι εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι εἰς πρώτην συνάντησίν των μετ' ἐκείνων ἤθελον ἑνωθῇ ἅπαντες.

Ὁ Ναπολέων μετὰ ταῦτα, ὡς συνήθως ἔπραττεν, ὅτε ὡδοιπόρουν οἱ στρατοί του, ὑπῆγεν εἰς τὸ κατάλυμά του διὰ νὰ ἐκδώσῃ τὰς ἀναγκαιούσας διαταγὰς, προτιθέμενος καὶ αὐτὸς ν' ἀναχωρήσῃ τῇ ἐπαύριον τὸ πρωΐ. Ἀλλ' ἦτον εἰς τὸ ἄκρον ἠγανακτησμένος κατὰ τοῦ νομάρχου Φουριέρου, ὡς ἀναχωρήσαντος ἐκ τῆς πόλεως. — Ἦτο μετ' ἐμοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, ἔλεγεν ὁ Ναπολέων, ἐβαπτίσθη εἰς τὴν Ἐπανάστασιν, τί κοινὸν ἔχει μὲ τοὺς Βουρβόνους; — Ἐν πρώτοις ἤθελε νὰ συλλάβῃ αὐτὸν, ἀλλ' ἔπειτα κατεπραύνθη, ἀκούσας παρ' ἄλλων τὴν αἰτίαν τῆς ἀναχωρήσεώς του. Διέταξε λοιπὸν αὐτόν τε καὶ τὸν στρατηγὸν Μαρσάνδου νὰ ἔλθωσιν εἰς Λούγδουνον πρὸς ἀντάμωσίν του. Ἔπειτα ἔγραψεν εἰς τὴν σύζυγόν του, ἐπειδὴ ἐντὸς ὀλίγου εἰσέρχεται εἰς Παρισίους, νὰ ἔλθῃ μετὰ τοῦ τέκνου των ἐκεῖσε, διαβεβαιῶν τὸν πατέρα της καὶ πενθερόν του, Φραγκίσκον, περὶ τῶν εἰρη-

νικῶν διαθέσεών του. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἔπεμψε διὰ τοῦ στρατηγοῦ Βουδνᾶ, τοῦ διοικητοῦ τῶν ἐν Τουρίνῳ αὐστριακῶν στρατευμάτων. Ἐπομένως ἀνεχώρησε περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐκ τῆς πόλεως ταύτης.

Τοῦ Ναπολέοντος οὕτω προχωροῦντος, καὶ ὑποτασσομένων πάντων εἰς αὐτὸν, ἡ περὶ ἀφίξεως αὐτοῦ εἴδησις ἀστραπηδὸν διεθόθη εἰς ἅπασαν τὴν Γαλλίαν, μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας ἐγένετο γνωστὴ καὶ εἰς Παρισίους. Ὁ Λουδοβῖκος ΙΗ΄., μαθὼν τὸ ἔκτακτον τοῦτο νέον, κατ' ἀρχὰς μᾶλλον ἐξεπλάγη ἢ ἐφοβήθη· ἐκ δὲ τῶν συμβούλων του οἱ μὲν ἔχαιρον, διότι ἔλεγον ὅτι ἐντὸς ὀλίγου ἤθελον συλλάβει καὶ τουφεκίσει αὐτὸν, οἱ δὲ ὡριμότερον σκεπτόμενοι κατεταράχθησαν, διότι ἔβλεπον ὅτι ἅπασαι αἱ κατ' αὐτοῦ σταλεῖσαι στρατιωτικαὶ δυνάμεις ὑπετάχθησαν ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς αὐτόν. Ὁ βασιλεὺς, ἀκούων τὰς ἀντιφάσεις ταύτας τῶν συμβούλων του, ἔμεινεν εἰς ἀμηχανίαν, ἀγνοῶν τι ν' ἀποφασίσῃ. Ἐν πρώτοις λοιπὸν διέταξε νὰ μένῃ μυστικὸν τὸ γεγονὸς τοῦτο, καὶ νὰ μὴ γνωστοποιηθῇ εἰμὴ εἰς τοὺς βασιλόπαιδας, εἰς τοὺς ὑπουργοὺς καὶ εἰς τοὺς μᾶλλον πιστοὺς συμβούλους του. Ἀλλ' οἱ μὲν βασιλόπαιδες ἐκ τούτου ἐταράχθησαν, ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἤθελον προσκληθῇ νὰ τεθῶσιν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ, εἰς ὃν οὐδεμίαν ἐμπιστοσύνην εἶχον· ὁ δὲ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν Σοῦλτος, ὅστις εἶχε προσκολληθῇ ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τοὺς Βουρβόνους, κατεπλήχθη μὲν, σκεπτόμενος ὅτι ἐντὸς ὀλίγου ἤθελεν εἰδεῖ τὸ τρομερὸν πρόσωπον τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλὰ δὲν ἐπτοήθη, ἐνεργῶν μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον τὴν ὑπηρεσίαν του. Συναινέσει δὲ τοῦ βασιλέως διώρισε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ κόμητα Ἀρτουᾶν μετὰ τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ, δουκὸς τοῦ Βερρὺ καὶ Ἀγγουλέμου, διοικητὰς τῶν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ἐκστρατευσόντων στρατευμάτων· παρὰ τοῖς βασιλόπαισι τούτοις ὁ Σοῦλτος διώρισε καὶ δύο στρατάρχας, τὸν Νέϋ καὶ τὸν Μαγδονάλδον, οἵτινες ἄλλοτε εἶχον ὑποχρεώσει τὸν Ναπολέοντα ἐν Φονταινεβλὼ νὰ παραιτηθῇ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου. Πρὸς δὲ διώρισε καὶ τὸν δοῦκα τῆς Αὐριλίας Φίλιππον, ὅστις ἠγαπᾶτο παρὰ τοῦ δημοκρατικοῦ στρατοῦ, ὡς ὑπηρετήσας κατὰ

τὴν δημοκρατίαν μετ' αὐτοῦ, καίτοι καταγόμενος ἐκ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ἵνα καὶ οὗτος ἐκστρατεύσῃ ἐπὶ τούτῳ. Οἱ διορισμοὶ οὗτοι εὑηρέστησαν πάντας, καὶ ἔδιδον χρηστὰς ἐλπίδας ὅτι ἤθελον ματαιώσει τὸ κίνημα τοῦ Ναπολέοντος.

Μετὰ τοὺς διορισμοὺς τούτους ὁ βασιλεὺς προσεκάλεσε καὶ τοὺς ἄλλους ὑπουργούς του καὶ ἐξέθηκεν εἰς αὐτοὺς τὸ σπουδαῖον τοῦτο συμβάν. Ἅπαντες δὲ οὗτοι θορυβηθέντες ἠτιῶντο ἀλλήλους ὅτι ὁ ἤπιος τρόπος τῆς κυβερνήσεώς των ἦτον ἡ αἰτία τοῦ γεγονότος τούτου· διὸ ἀπεφάσισαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ μᾶλλον αὐστηρὰ μέτρα. Προέγραψαν λοιπὸν τὴν κεφαλὴν τοῦ Ναπολέοντος κατὰ τὸ 14 ἄρθρον τοῦ κατὰ τὸ 1814 συντάγματος, δι' οὗ ὑπεχρεοῦντο ὅλοι οἱ πολῖται νὰ ὁπλισθῶσι καὶ νὰ τὸν καταδιώξωσιν ἐν τῷ ἅμα μέχρις οὗ συλλάβωσιν αὐτὸν ζῶντα ἢ τὸν φονεύσωσιν· ἐν περιπτώσει δὲ συλλήψεως αὐτοῦ, νὰ τὸν δικάσωσι καὶ νὰ τὸν τουφεκίσωσι παραχρῆμα. Πρὸς δὲ συνεκάλεσαν εὐθὺς τὰς Βουλὰς ἵνα περιστοιχίσωσι τὸν βασιλέα διὰ τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, καὶ μετ' αὐτῶν λάβωσιν ὅλα τὰ κατάλληλα μέτρα πρὸς καταδίωξιν αὐτοῦ.

Ταῦτα πάντα ἐγένοντο τῇ 6 Μαρτίου, καθ' ἣν ἡμέραν ὁ Ναπολέων εἰσήρχετο ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν Γρατιανούπολιν, καὶ διὰ προκηρύξεως τῆς κυβερνήσεως ἐγνωστοποιήθησαν εἰς ὅλον τὸν λαὸν τῆς Γαλλίας. Εἰς δὲ τὴν προκήρυξιν ταύτην ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις προστέθηκεν ὅτας πληροφορίας εἶχε λάβει κατὰ πρῶτον παρὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ νομοῦ, εἰς ὃν ἀπέβη ὁ Ναπολέων, δηλαδὴ ὅτι ὁ Βοναπάρτης (οὕτος ἐκάλουν αὐτὸν) ἀπέβη εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ἰουάνου μετὰ χιλίων ἑκατὸν ἀνδρῶν, ὅτι μὴ δυνηθεὶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀντίπολιν κατευθύνθη εἰς τὰ ὄρη, καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν ἐκεῖ στρατευμάτων, καὶ ὅτι ὅσον οὔπω καταστρέφεται ἐκ τῆς δυστυχίας ἢ παραδίδεται εἰς τὰς χεῖρας τῆς δικαιοσύνης. Οἱ δὲ βασιλικοὶ ἔκραζον « ὁ ἄνανδρος οὗτος λῃστὴς, ἀνάξιος ὢν ν' ἀποθάνῃ ὡς ἥρως, θέλει ἀποθάνει ἐντὸς ὀλίγου ὡς κακοῦργος, καὶ ὅτι πρέπει νὰ εὐχαριστήσωσιν ἅπαντες τὸν θεὸν ὅτι ηὐδόκησε νὰ τὸν ἐξάξῃ ἐκ τοῦ ἀναχωρητηρίου του, ἔνθα εἶχον τὴν ἀδυναμίαν νὰ τὸν ἀφήσωσιν, ἵνα προσφερθῇ

οἰκειοθελῶς διὰ νὰ λάβῃ τὴν ποινὴν, ἥτις ἀνήκει εἰς αὐτόν.

Τὸ κοινὸν ὅμως ἔκρινεν ἄλλως πως περὶ τῆς ἐμφανίσεως εἰς τὴν Γαλλίαν τοῦ Ναπολέοντος, καὶ δὲν ἐπείθετο περὶ τῶν ἐπισήμων τούτων πληροφοριῶν· διότι ἔλεγεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὅστις ἔπραξε τοσαῦτα τεράστια ἔργα, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταβληθῇ τόσον εὐκόλως. Οἱ στρατιῶτοι, οἵτινες ἔμενον σιωπηλοὶ μέχρι τοῦδε, ἤρχισαν νὰ λαμβάνωσιν ἐλπίδας περὶ τοῦ ἀρχαίου στρατηγοῦ των· οἱ δημοκράται, οἵτινες κατ' ἀρχὰς εὐχαριστήθησαν εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ Ναπολέοντος, ἔπειτα καταφρονηθέντες παρὰ τῶν βασιλικῶν, ἔχαιρον εἰς τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ, διότι ἔβλεπον ὅτι οὗτος ἤθελε καταστρέψει τοὺς ἐχθρούς των. Οἱ ἀγορασταὶ τῶν δημευθέντων κτημάτων ἐθεώρουν αὐτὸν ὡς σωτῆρα τῶν ἰδιοκτησιῶν των, οἱ δὲ φιλήσυχοι πολῖται ἐλυποῦντο, διότι προέβλεπον ὅτι ὡς ἐκ τῆς ἐπανόδου τοῦ Ναπολέοντος ἡ εἰρήνη δὲν ἤθελε διατηρηθῆ, ἐπομένως ἤθελον ὑποφέρει οὗτοι. Ἐν τούτοις τὰ διάφορα πολιτικὰ κόμματα ἤρχισαν νὰ κινῶνται, καὶ οἱ μὲν συνταγματικοὶ ἤθελον νὰ συνδράμωσι τὸν βασιλέα, ἀλλ' ἀπῄτουν νὰ δώσῃ τὴν ἐξουσίαν εἰς αὐτούς· οἱ δημοκράται ἤθελον νὰ δράξωσι τῆς εὐκαιρίας ταύτης διὰ νὰ καταστρέψωσι τὴν βασιλείαν· οἱ δὲ Βοναπαρτισταὶ, (οὕτως ἐκαλεῖτο τὸ κόμμα τοῦ Ναπολέοντος) ἤθελον νὰ κινηθῶσι διὰ νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν εἰς τὸν γαλλικὸν θρόνον κάθοδον τοῦ Ναπολέοντος, καὶ νὰ προστέρωσιν εἰς αὐτὸν ὑπηρεσίας τινὰς, ὥστε νὰ δικαιῶνται μετὰ ταῦτα εἰς τὴν διανομὴν τῆς ἐξουσίας, διότι οὐδ' αὐτοὶ ἐπεθύμουν τὸ αὐθαίρετον τοῦ Ναπολέοντος. Ἀλλ' εἰς οὐδένα τῶν κομμάτων τούτων ὑπῆρχεν ἔξοχός τις ἀνὴρ, ὅστις νὰ διευθύνῃ ἑκάστην τῶν ἰδεῶν τούτων· μόνον δὲ ὁ Φουσσὲς, ὅστις ἤθελε ν' ἀναμιγνύηται πανταχοῦ, ἐφαίνετο ὅτι ἦτον ἐνεργητικώτερος τῶν ἄλλων. Τοῦτον ὁ βασιλεὺς διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς ἀστυνομίας Ἀνδρέου ἠθέλησε νὰ κολακεύσῃ, ἀλλ' οὗτος ἀπήντησεν εἰς αὐτὸν ὅτι πολὺ ἀργὰ ἐσκέφθησαν περὶ αὐτοῦ, καὶ ὅτι παρῆλθεν ἤδη ὁ καιρὸς, διότι οὗτος ἐπεθύμει μὲν νὰ ἦναι ὑπουργὸς τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ ν' ἄγῃ καὶ νὰ φέρῃ αὐτὸν κατὰ τὴν θέλησίν του· ὅτε οὗτος ἔμαθε τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ναπολέοντος δι-

συρεστήθη, διότι οἱ ὑπολογισμοί του ἐματαιοῦντο. Διὸ ἔλεγεν εἰς τοὺς ὁμόφρονάς του « ἐδυνάμεθα νὰ μορφώσωμεν ἓν ὑπουργεῖον ἐκ τῶν βασιλοκτόνων, ὡς τοῦ Καρνώ, Βαρὰ καὶ ἐμοῦ καὶ ἐκ δραστηρίων στρατιωτικῶν, ὡς τοῦ Δαβούστου, καὶ ἐδυνάμεθα νὰ ἐπικρατῶμεν τῶν Βουρβόνων ἢ ν' ἀποπέμψωμεν αὐτούς· ἀλλ' ἰδοὺ ὁ τρομερὸς οὗτος ἄνθρωπος, ὅστις ἔρχεται νὰ μᾶς φέρῃ τὸν δεσποτισμόν του καὶ τὸν πόλεμον· ἐν τοσούτῳ εἰς ἣν κατάστασιν εὑρίσκοντο τὰ πράγματα πρέπει νὰ τὸν βοηθήσωμεν, διὰ νὰ τὸν ὑποδουλώσωμεν διὰ τῶν ὑπηρεσιῶν μας, ἐπιφυλαττόμενοι νὰ πράξωμεν ὅ,τι μᾶς συμφέρει, ὅταν ἔλθῃ ἐνταῦθα, ὅτε θέλει εἶσθαι πιθανὸν τοσοῦτον θορυβημένος, ὅσον καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ θριάμβου του. — Ἐπομένως ἤρχισε νὰ παρακινῇ τοὺς πιστοὺς πρὸς τὸν Ναπολέοντα στρατηγοὺς νὰ ἀποστατήσωσι καὶ νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ, ἐξ ὧν τινες πεισθέντες ἤρχισαν νὰ συνενοῶνται περὶ τούτου.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁ βασιλεὺς προσεκάλεσεν εἰς Παρισίους τὸν στρατάρχην Νέϋ διὰ νὰ τὸν ἐξαποστείλῃ, ὡς προερρέθη, κατὰ τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ στρατάρχης οὗτος, καίτοι ὢν δυσηρεστημένος κατὰ τῶν Βουρβόνων, μετὰ πολλῆς του λύπης ἔμαθε τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ναπολέοντος· διότι, ὡς καλὸς στρατιωτικός, ἐγνώριζεν εἰς ποῖα δεινὰ ἤθελεν ὑποπέσει ἡ Γαλλία ὡς ἐκ τῆς γενικῆς συμμαχίας ὅλης τῆς Εὐρώπης κατὰ τοῦ ἀνδρὸς τούτου. Παρουσιασθεὶς δὲ πρὸς τὸν βασιλέα καὶ λαβὼν λαμπρὰν ὑποδοχὴν παρ' αὐτοῦ, ἐξέφρασε τὴν πρὸς αὐτὸν ἀφοσίωσίν του καὶ τῷ ὑπεσχέθη ὅτι θέλει φέρει αὐτῷ τὸν Ναπολέοντα ἠττημένον καὶ αἰχμάλωτον· μάλιστα δὲ λέγουν, ὅτι ὁ Νέϋ εἶπεν εἰς τὸν βασιλέα, ὅτι θέλει φέρει τὸν Ναπολέοντα αἰχμάλωτον *ἐντὸς ἑνὸς σιδηροῦ κλωβίου*. Μετὰ τοιαύτας ὑποσχέσεις ἀνεχώρησεν ὁ Νέϋ ἐκ Παρισίων ἵνα ὑπάγῃ καὶ καταπολεμήσῃ τὸν Ναπολέοντα.

Ὁ δὲ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως κόμης Ἀρτουᾶς, ἀναχωρήσας ἐκ Παρισίων τῇ 6 Μαρτίου, τῇ 8 ἔφθασεν εἰς Λούγδουνον, ἔνθα εὗρε τὸν λαὸν λίαν τεταραγμένον καὶ τοὺς πλείστους τῶν κατοίκων ἀναφανδὸν ἐκφραζομένους ὑπὲρ τοῦ Ναπολέοντος, ὥστε εὐθὺς συμ-

περάνας ὅτι ἤθελε συμβῆ καὶ εἰς τὴν πόλιν ταύτην ὅ,τι συνέβη καὶ εἰς τὴν Γρατιανούπολιν, ἀπεφάσισε ν' ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν. Ἀλλ' ὁ στρατάρχης Μαγδονάλδος ἐμπόδισεν αὐτὸν μέχρις οὗ βεβαιωθῇ περὶ τῆς πίστεως τοῦ στρατοῦ· ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ γένῃ ἐπιθεώρησις τῶν ἐκεῖ στρατευμάτων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ φρούραρχος διεβεβαίωσεν ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως δὲν ἤθελε λάβει καλὴν ὑποδοχὴν παρὰ τῶν στρατιωτῶν, ὁ Μαγδονάλδος μόνος ἐπεθεώρησε τὰ στρατεύματα, μετὰ δὲ ταῦτα συστήσας τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν πρὸς τὸν βασιλέα πίστιν εἰς αὐτόν, σύρας τὸ ξίφος του ἐξεφώνησε «*Ζήτω ὁ βασιλεὺς*», ἀλλ' ἅπαντες ἐσιώπησαν εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην. Τότε ὁ Μαγδονάλδος προσεκάλεσε τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως, νομίζων ὅτι ἴσως οὗτος ἐλκύσῃ τὴν ἀγάπην τῶν στρατιωτῶν, ἀλλ' εἰς μάτην. Διαβαίνων ὁ Μαγδονάλδος ἐνώπιον μιᾶς ἴλης ἱππικοῦ ὡδήγησεν ἐξ αὐτῆς ἕνα γηραιὸν ὑπαξιωματικὸν ἐνώπιον τοῦ κόμητος Ἀρτουᾶ καὶ τὸν διέταξε γὰρ κρωνήσῃ ζήτω ὁ βασιλεύς· ὁ ὑπαξιωματικὸς οὗτος ἐπτοήθη, ἔμεινεν ἀκίνητος καὶ σιωπηλός, εἶτα δὲ χαιρετήσας ἀπεσύρθη, χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν. Ὁ κόμης Ἀρτουᾶς λυπηθεὶς ἐκ τούτου, ἀνεχώρησεν εὐθὺς καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸ κατάλυμά του. Ὁ δὲ Μαγδονάλδος, συναθροίσας ὅλους τοὺς ἀξιωματικούς, ὡμίλησεν εἰς αὐτούς, ἀλλ' εἰς μάτην, διότι οὐδένα ἔπειθε. Τούτου ἕνεκα ἔδραμε πρὸς τὸν κόμητα Ἀρτουᾶν καὶ παρεκάλεσεν αὐτὸν ν' ἀναχωρήσῃ μετὰ τοῦ πρὸ ὀλίγου ἐλθόντος ἐκεῖ υἱοῦ του δουκὸς τοῦ Βερρύ· οὗτος δὲ ἔμεινεν ἐκεῖ ἵνα, ὡς ἔλεγε, δοκιμάσῃ καὶ τελευταίαν φορὰν ἴσως κατορθώσῃ νὰ γένωσι πυροβολισμοὶ τινὲς ἐκ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, καὶ τότε, ὡς ἐσυμπέρανεν οὗτος, ἴσως φιλοτιμηθῶσιν οἱ στρατιῶται νὰ διατηρήσωσι τὴν τιμὴν τῶν ὅπλων των. Ὅθεν διέταξε νὰ ὀχυρώσωσι μίαν γέφυραν, κειμένην ἔξω τῆς πόλεως· ἐπιστατῶν δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην, προσῆλθεν εἴς τινα στρατιώτην, καὶ τὸν παρακίνει νὰ ἐργάζηται. Ἀλλ' ὁ στρατιώτης οὗτος ἐγκαταλείψας τὸ ἐργαλεῖόν του εἶπεν αὐτῷ «Ἄφησε δὰ ταῦτα, στρατάρχα, σὺ εἶσαι καλὸς ἄνθρωπος, περάσας ὅλην τὴν ζωήν σου μὲ ἡμᾶς καὶ οὐχὶ μετὰ τῶν

μεταναστατῶν, θέλεις κάμει καλὰ νὰ μᾶς ὁδηγήσῃς εἰς τὸν αὐτοκράτορά μας, ὁ ὁποῖος πλησιάζει καὶ ὁ ὁποῖος θέλει σὲ δεχθῇ μ' ἀνοικτὰς ἀγκάλας. — Ὁ Μαγδονάλδος, μὴ δυνηθεὶς νὰ εἴπῃ τι εἰς τὸν στρατιώτην τοῦτον, ἐσιώπησε καὶ περιέμενεν ἀνυπομόνως τὴν προσέγγισιν τοῦ Ναπολέοντος, διὰ νὰ δοθῇ τέλος εἰς τὴν σκηνὴν ταύτην.

Καὶ ὄντως ὁ Ναπολέων, ἀναχωρῶν ἐκ τῆς Γρατιανουπόλεως, ἤρχετο βραδέως, καθήμενος ἐπὶ ἀνοικτῆς ἁμάξης, χαιρετῶν καὶ ἀκροώμενος τοὺς καθ' ὁδὸν δημάρχους καὶ λοιποὺς κατοίκους, ἐκφραζομένους τὴν πρὸς αὐτὸν ἀφοσίωσιν· τὸ δὲ πλῆθος πανταχόθεν ἔκραζε « *Ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ, κάτω οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ παππάδες.* » Πολλάκις ὁ Ναπολέων ἠναγκάσθη νὰ σταματήσῃ διὰ ν' ἀκούσῃ τὰς προσλαλιὰς τῶν δημάρχων καὶ ν' ἀποκρίνηται εἰς αὐτοὺς ὡς ἔπρεπε. Τῇ 9 Μαρτίου διενυκτέρευσεν εἰς τὴν κωμόπολιν Βουργοΐναν, τῇ δὲ ἐπιούσῃ 10 Μαρτίου, περὶ τὴν 4 ὥραν τῆς πρωΐας ἡ πρωτοπορεία του ἔφθασεν ἔξω τοῦ προαστείου τοῦ Λουγδούνου Γουϊλλοτιέρου. Ἐκεῖ συνηντήθη μὲ ἀπόσπασμα βασιλικοῦ ἱππικοῦ, τὸ ὁποῖον πάραυτα ἠνώθη μετ' αὐτοῦ, καὶ μὲ τὰς φωνὰς ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ ἅπαντες εἰσῆλθον εἰς τὸ προάστειον τοῦτο, καὶ ἐκεῖθεν κατευθύνθησαν εἰς τὴν γέφυραν, ἥτις, ὡς ἐρρέθη, ὠχυροῦτο ὑπὸ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων. Ὁ Μαγδονάλδος, μαθὼν τοῦτο, εὐθὺς προσέλαβε δύο πεζικὰ τάγματα καὶ ἔδραμε πρὸς τὴν γέφυραν ταύτην· πλησιάσας δὲ εἰς αὐτὴν διέταξε τοὺς ἀξιωματικοὺς νὰ ἐφελκύσωσι τὰ ξίφη των καὶ ν' ἀναγκάσωσι τοὺς στρατιώτας των ν' ἀρχίσωσι τὸ πῦρ κατὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ναπολέοντος. Ἐν τούτοις εὐθὺς παρουσιάσθησαν εἰς τὴν γέφυραν ἱππεῖς τινες τοῦ Ναπολέοντος, μεμιγμένοι μετὰ τῶν αὐτομολησάντων ἐκ τοῦ προαστείου βασιλικῶν ἱππέων, καὶ πάραυτα προσερχόμενοι εἰς τὸ γεφυροχαράκωμα ἔκραζον «Ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ·» τὸ ζητωκραύγασμα τοῦτο εὐθὺς ἐπανέλαβον καὶ οἱ βασιλικοὶ στρατιῶται, καὶ ἑνοθέντες μετὰ τῶν ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα στρατιωτῶν, ἤρχισαν νὰ καταστρέφωσι τὰ πρὸ τῆς γεφύρας χαρακώματα ἵνα διαβῇ ὁ κατόπιν ἐρχόμενος Ναπολέων μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ,

Ὁ Μαγδονάλδος, ἐκπληχθεὶς ἐκ τοῦ περιστατικοῦ τούτου, ἀνεχώρησε δρομαίως, φοβηθεὶς μήπως οἱ στρατιῶταί του ἀναγκάσωσιν αὐτὸν νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν Ναπολέοντα.

Μετ' ὀλίγον διαβὰς ἐκ τῆς γεφύρας καὶ ὁ Ναπολέων συνηντήθη παρ' ἀπείρου πλήθους λαοῦ, ἐξελθόντος ἐκ τοῦ Λουγδούνου ἵνα τὸν ὑποδεχθῶσιν. Εἶτα δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἐνθουσιῶντος λαοῦ καὶ κατέλυσεν εἰς τὸ μέγαρον τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Εὐθὺς ἅπασαι αἱ ἀρχαὶ πολιτικαί τε καὶ στρατιωτικαὶ παρουσιάσθησαν εἰς αὐτὸν, καὶ ἐξέφρασαν τὰς συγχαρητηρίους εὐχάς των καὶ τὰς ὑποκλίσεις των· ὁ δὲ Ναπολέων ἀπήντησεν, οὐχὶ ὡς πρότερον διὰ δημοτικῶν ἐκφράσεων, ἀλλὰ μὲ ὕφος σχεδὸν αὐτοκρατορικὸν, ἐπαναλαμβάνων πάντοτε τὰ ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ εἰρήνης φρονήματά του, τὰ ὁποῖα οὐδεὶς ἀμφίβαλλεν ὅτι δὲν ἤθελε διατηρήσει.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων ἐνησχολήθη περὶ τῆς εἰς Παρισίους πορείας του. Συνήθροισε τὰ ὑπ' αὐτὸν τότε στρατεύματα, ἅτινα συνέκειντο ἐξ ἕνδεκα χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ ἱκανοῦ πυροβολικοῦ, καὶ τῇ ἐπιούσῃ ἐπιθεωρήσας αὐτὰ, διέταξε νὰ ὁδεύσωσιν εἰς Παρισίους. Ἐπανελθόντος δὲ εἰς τὸ κατάλυμά του, παρουσιάσθη αἴφνης αὐτῷ ὁ Φλευρὺ, ὁ νέος ἐκεῖνος, ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχεν ὑπάγει εἰς τὴν Ἔλβαν καὶ τῷ ἀνήγγειλε τὰ ἐν Γαλλίᾳ διατρέχοντα, καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε σταλῇ παρ' αὐτοῦ εἰς τὴν Νεάπολιν. Ὁ Ναπολέων ὑπεδέχθη αὐτὸν μετὰ χαρᾶς, καὶ εὐθὺς τὸν διώρισεν εἰς τὸ γραφεῖον του. Μετ' ὀλίγον προσῆλθεν εἰς αὐτὸν καὶ ὁ νομάρχης τῆς Γρατιανουπόλεως Φουρριέρος, τὸν ὁποῖον ὁ Ναπολέων ὑποδεχθεὶς φιλοφρόνως διώρισε νομάρχην τοῦ νομοῦ Ῥοδανοῦ. Θεωρῶν δὲ κύριον ἑαυτὸν τοῦ γαλλικοῦ θρόνου, διεκήρυξεν ἐκ τοῦ Λουγδούνου τὴν διάλυσιν τῶν δύο Βουλῶν, διακαιολογῶν ἀρκούντως τοῦτο ἵνα μὴ φανῇ αὐθαίρετος· καὶ περὶ μὲν τῆς γερουσίας εἶπεν ὅτι αὕτη σύγκειται ἢ ἐκ παλαιῶν γερουσιαστῶν, συμφωνησάντων μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος, ἢ ἐκ μεταναστῶν, ὑπηρετούντων εἰς τὰ ἐχθρικὰ στρατόπεδα· περὶ δὲ τῆς Βουλῆς ἔλεγεν ὅτι ἡ διάρκεια τῶν δύο τρίτων αὐτῆς πρὸ καιροῦ εἶχε λήξει, καὶ ὅτι συγκατετέθη καὶ αὕτη νὰ

συνδιαλλαγῆ μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ὅτι ἐψήφισεν ἀντεθνικὸν νόμον, δι' οὗ ἐδίδοντό 30 ἑκατομμύρια φράγκων εἰς τὸν βασιλέα ἐπὶ λόγῳ πληρωμῆς τῶν χρεῶν του, ἅτινα ἐχρησίμευσαν νὰ διατηρῶσιν ἐπὶ εἴκοσι ἔτη τὸν ἐμφύλιον πόλεμον εἰς τὴν Γαλλίαν.

Μετὰ τὸ διάταγμα τοῦτο ἐξέδωκε καὶ ἕτερον, δι' οὗ προσεκάλει τοὺς ἐκλογεῖς τῶν ἐπαρχιῶν νὰ συνέλθωσιν ἐντὸς δύο μηνῶν εἰς Παρισίους διὰ νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὴν στέψιν τῆς αὐτοκράτειρας καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ῥώμης (υἱοῦ του) καὶ διὰ νὰ ἐπιφέρωσι τὰς ἀπαιτουμένας εἰς τὸ σύνταγμα βελτιώσεις. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς δὲν ἐξετέλεσε τὸν νέον ὀργανισμὸν τῶν δικαστηρίων, καὶ οὕτω παρέλυσε τὴν δικαστικὴν ὑπηρεσίαν, ὁ Ναπολέων ἐκήρυξεν ὅλας τὰς παύσεις καὶ τοὺς διορισμοὺς τῶν δικαστικῶν ἀκύρους ἀπὸ τοῦ ά. Ἀπριλίου 1814, καὶ προσεκάλει τοὺς πρώην δικαστικοὺς ὑπαλλήλους ν' ἀναλάβωσι τὰ καθήκοντά των. Τοὺς δὲ διοικητικοὺς ὑπαλλήλους ἀφῆκεν εἰς τὰς θέσεις των, διότι οἱ πλεῖστοι τούτων ἦσαν οἱ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του διωρισμένοι· πρὸς δὲ διὰ διατάγματός του προεκήρυξεν ὅτι ὅλοι οἱ μεταναστάται οἱ ἀπὸ τοῦ 1814 ἐλθόντες εἰς Γαλλίαν ἀποπέμπονται ἔξω τοῦ Κράτους, ἐὰν δ' ἔλαβον ὑπηρεσίαν ἢ βαθμοὺς εἰς τὸν στρατὸν, διαγράφονται ἐκ τῶν ἐλέγχων τοῦ στρατοῦ, γενόμενοι καὶ ἔκπτωτοι τοῦ βαθμοῦ των. Τὸ σκληρὸν τοῦτο μέτρον ἐθεωρήθη λίαν ἀναγκαῖον, διότι ὅλος ὁ στρατὸς ἔκραζε κατ' αὐτῶν. Μὴ ἀρκεσθεὶς δὲ εἰς ταῦτα προέβη καὶ εἰς ἄλλας ἐκδικήσεις, ἐξέδωκε διάταγμα δι' οὗ ὁ Ταλλεϋράνδος, Δαλβέργος, Βιτρόλλης, Μαρμὼν, Ὠγερὼ καί τινες ἄλλοι εἰσήγοντο εἰς δίκην, τὰ δὲ κτήματα αὐτῶν ἐδημεύοντο, διότι οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἔφερον τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὴν Γαλλίαν, οἱ δὲ συνενοοῦντο μετ' αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὅλα τὰ διατάγματα ταῦτα τοῦ Ναπολέοντος προσυπεγράφοντο παρὰ τοῦ αὐλάρχου του στρατάρχου Βερτράνδου, οὗτος ἀντέτεινεν εἰς τοῦτο, λέγων ὅτι τὸ τοιοῦτον θέλει δώσει ἀφορμὴν νὰ εἰκάζωσιν οἱ ἄνθρωποι, ὅτι ἀντὶ τῆς λήθης τῶν παρελθόντων, θέλει ἀρχίσει μετ' οὐ πολὺ ἡ ἐκδίκησις. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων ἐπέμενε, λέγων ὅτι ἡ ἐπιείκεια δὲν συμφέρει πάντοτε εἰς τὴν πολιτικὴν, ἰδίως δὲ κατὰ τῶν

ἐπικινδύνων ἐχθρῶν καὶ μάλιστα τινῶν ἀδιαλλάκτων, καὶ ὅτι μέχρι τοῦδε ἔδειξε μεγάλην ἀνεκτικότητα, ἀλλ' ὅτι ἀπητεῖτο ἐνίοτε καὶ αὐστηρότης, ἥτις τοὺς μὲν ἐχθροὺς φοβίζει, τοὺς δὲ φίλους εὐχαριστεῖ, καὶ ὅτι θέλει νὰ ἐνσπείρῃ τὸν τρόμον, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ τιμωρήσῃ πραγματικῶς. Μ' ὅλα ταῦτα τὸ διάταγμα τοῦτο ἀνεστάλη ἐπί τινας ἡμέρας.

Ὁ Ναπολέων, πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ ἐκ τοῦ Λουγδούνου, ἔγραψεν ἐκ νέου εἰς τὴν σύζυγόν του περὶ τῶν προόδων καὶ ἐπιτυχιῶν του ἐν τῇ Γαλλίᾳ, ἀναγγέλλων εἰς αὐτὴν ὅτι τῇ 20 Μαρτίου, ἡμέρᾳ τῆς γεννήσεως τοῦ υἱοῦ του, θέλει εἰσέλθει εἰς Παρισίους ἐν θριάμβῳ, καὶ νὰ ἐπισπεύσῃ μετὰ τοῦ υἱοῦ του τὴν ἐκεῖσε ἄφιξίν της. Τὴν δ' ἐπιστολὴν ταύτην ἔπεμψεν εἰς τὸν ἐν Ἑλβετίᾳ διαμένοντα ἀδελφόν του Ἱερώνυμον ἵνα πέμψῃ αὐτὴν ἀσφαλῶς εἰς τὴν σύζυγόν του, συγχρόνως δὲ ν' ἀνακοινώσῃ ταῦτα πάντα καὶ εἰς τοὺς ἐκεῖ διαμένοντας πρέσβεις τῶν Δυνάμεων, διαβεβαιῶν αὐτοὺς ὅτι ἡ κυβέρνησίς του ἔσεται εἰρηνική, ἐπὶ τῶν βάσεων καὶ ὅρων τῆς ἐν Παρισίοις συνθήκης τοῦ 1814.

Ἐνῷ δὲ ἡτοιμάζετο ὁ Ναπολέων ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τοῦ Λουγδούνου, εἰς τὰ πέριξ αὐτοῦ ἐγένοντο πολλαὶ κινήσεις στρατευμάτων. Οἱ ἐν Μασσαλίᾳ κάτοικοι, μαθόντες τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ναπολέοντος, ἐφρενιτίασαν διαλογιζόμενοι ὅτι πάλιν ὁ λιμὴν των θέλει ἀποκλεισθῇ παρὰ τῶν Ἄγγλων, ὅθεν ἁπαξάπαντες διηγέρθησαν εἰς τὰ ὅπλα. Ὁ στρατάρχης Μασσένας, ὅστις ἦτον ἐκεῖ στρατιωτικὸς διοικητής, οὐδεμίαν διάθεσιν εἶχεν οὔτε νὰ πολεμήσῃ τὸν Ναπολέοντα, οὔτε νὰ ἑνωθῇ μετ' αὐτοῦ, διότι κατ' ἀμφοτέρων ἦτο δυσηρεστημένος, περιωρίσθη δὲ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ στρατιωτικὰ καθήκοντά του· ἀλλ' οἱ κάτοικοι ἠνάγκαζον αὐτὸν νὰ ἐξέλθῃ μετὰ τοῦ ἐκεῖ στρατοῦ καὶ νὰ τὸν πολεμήσῃ. Ἐνδίδων λοιπὸν εἰς τὰς φωνὰς αὐτῶν, ἔπεμψε δύο πεζικὰ συντάγματα ἔξω τῆς πόλεως, τὰ ὁποῖα παρηκολούθησαν καὶ χίλιοι διακόσιοι ἔνοπλοι ἐκ τῶν κατοίκων.

Ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ὁ Νέϋ, ὅστις εἶχεν ὑποσχεθῇ εἰς τὸν βασιλέα νὰ συλλάβῃ τὸν Ναπολέοντα, ἡτοιμάζετο νὰ προσβάλῃ

καθ' ὁδὸν αὐτὸν, ἀλλ' ὁ Ναπολέων, οὐδόλως ἐνδιδων εἰς τὰς ἀπειλὰς ταύτας, ἀναχώρησε τῇ 13 Μαρτίου ἐκ τοῦ Λουγδούνου, κατευθυνόμενος εἰς Παρισίους διὰ τῆς Βουργονίας. Ὁ δὲ στρατάρχης Βέρτράνδος, θέλων νὰ διευκολύνῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ, ἔγραψεν εἰς τὸν Νέϋ νὰ παραιτήσῃ τὸν βασιλέα καὶ νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, περιγράφων τὴν θριαμβευτικὴν πορείαν αὐτοῦ καὶ παριστάνων τὸ ἀδύνατον πάσης ἀντιστάσεως. Πρὸς δὲ ἐξαπέστειλε καί τινας παλαιοὺς ὑπαξιωματικοὺς ἐκ τῶν τῆς Ἔλβας ἵνα διερεθίσωσι τοὺς ὑπὸ τὸν Νέϋ στρατιώτας καὶ προπαρασκευάσωσι τὰ πνεύματα αὐτῶν πρὸς αὐτομόλησιν.

Τῇ ἑσπέρᾳ τῆς 13 Μαρτίου ὁ Ναπολέων ἀφίχθη εἰς τὴν πόλιν Μακὸν, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ὑπεδέχθησαν αὐτὸν μετ' ἐνθουσιασμοῦ· ἅπαντες δ' ἔκραζον εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ναπολέοντος «*κάτω οἱ εὐγενεῖς, κάτω οἱ παππάδες, κάτω οἱ Βουρβόνοι, ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ.*» Ὁ Ναπολέων, ὑποδεχθεὶς ἀπάσας τὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως ταύτης, ἠρώτησεν ἕνα τῶν δημοτικῶν συμβούλων διατί οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως δὲν ὑπερασπίσθησαν κατὰ τῶν Αὐστριακῶν, ὅτε οὗτοι εἰσῆλθον ἐν αὐτῇ;—Τοῦτο εἶναι σφάλμα ὑμέτερον, Μεγαλειότατε, ἀπήντησεν οὗτος, μᾶς ἔδωκας κακὰς διοικητικὰς καὶ στρατιωτικὰς ἀρχὰς, μᾶς ἀφῆκας ἄνευ ὅπλων καὶ ἄνευ ἀρχηγῶν, καὶ δὲν ἐδυνάμεθα νὰ πράξωμέν τι διὰ μόνων τῶν χειρῶν μας. — Ὁ Ναπολέων μειδιάσας εἶπεν αὐτῷ «τοῦτο ἀποδεικνύει, φίλε μου, ὅτι ὅλοι ὑποπέσαμεν εἰς λάθη, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ τὰ ἐπαναλάβωμεν· δὲν πρέπει τοῦ λοιποῦ νὰ ἐμπιστευώμεθα εἰμὴ εἰς τοὺς ἀληθεῖς πατριώτας· δὲν θέλομεν ὑπάγει νὰ ζητήσωμεν τοὺς ξένους εἰς τὰς χώρας των, ἀλλ' ἐὰν ἔλθωσιν εἰς τὰς ἰδικάς μας, θέλομεν τοὺς ὑποδεχθῆ τοιουτοτρόπως, ὥστε νὰ μὴ ἐπιθυμήσωσι νὰ ἐπανέλθωσι. — Μετὰ τὴν συνδιάλεξιν ταύτην ὁ Ναπολέων ἀπεσύρθη ἵν' ἀναπαυθῇ ἐκ τῶν κόπων τῆς ὁδοιπορίας· ἀλλ' ἐσκέπτετο ὅτι τῇ ἐπιούσῃ ἤθελεν ἀπαντήσει τὸν στρατάρχην Νέϋ, ὅστις, ὡς ἐρρέθη, ἦτον ἀποφασισμένος ν' ἀντισταθῇ εἰς αὐτὸν, καίτοι μὴ ἔχων ἱκανὰς δυνάμεις νὰ τὸν καταβάλῃ· διότι ὁ στρατάρχης οὗτος μόλις εἶχεν ἓξ χιλιάδας στρατοῦ, καὶ οὐδὲ ἔχαιρε τὴν

ἐμπιστοσύνην αὐτοῦ, ὥστε ἐνώπιον τοῦ Ναπολέοντος νὰ δυνηθῇ ν' ἀντισταθῇ. Ἀλλ' ἀποφασισμένος ὢν νὰ πολεμήσῃ ἔλεγεν, ὅτι καὶ ἂν ἅπαντες ἐγκαταλείψωσιν αὐτὸν, οὗτος μόνος θέλει λάβει ἓν τουφέκιον ἀνὰ χεῖρας καὶ θέλει ἐνεργήσει ὡς καλὸς στρατιώτης· διότι, ἀφοῦ ἅπαξ ἔδωκε τὸν λόγον του εἰς τὸν βασιλέα, θέλει ἀποθάνει, καὶ οὐχὶ νὰ ἐνδώσῃ.

Ὁ Νέϋ, διαμένων εἰς τὴν πόλιν Λοὺς Λὲ Σωλνιὲρ, τῇ 12 Μαρτίου παρέταξε καὶ ἐπεθεώρησε τὰ ἐκεῖ στρατεύματά του, συγκείμενα ἐκ δύο πεζικῶν συνταγμάτων καὶ μίαν ἱππαρχίαν τῶν Οὐσσάρων· μετὰ δὲ ταῦτα συναθροίσας ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς εἰς κύκλον ὡμίλησεν εἰς αὐτοὺς περὶ τῆς ἐπανόδου τοῦ Ναπολέοντος, περὶ τῶν κακῶν τὰ ὁποῖα θέλουν ἐπέλθει εἰς τὴν Γαλλίαν ὡς ἐκ τούτου, περὶ τῆς πίστεώς των εἰς τὸν βασιλέα, καὶ λοιποὺς ἐνθουσιαστικοὺς λόγους πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων των. Ἐπειδὴ ὅμως οὐδεὶς ἀπήντησεν εἰς αὐτὸν, ἀλλ' ἅπαντες ἤκουσαν σιωπηλῶς τοὺς λόγους των, θυμωθεὶς εἶπεν, ὅτι, ἂν τις ἐκ τῶν κυρίων ἀξιωματικῶν δὲν συμμερίζεται ταῦτα, δύναται ἐλευθέρως ν' ἀναχωρήσῃ, καὶ ὅτι αὐτὸς θέλει πολεμήσει μόνος ὡς καλὸς καὶ πιστὸς στρατιώτης. Μετὰ δὲ ταῦτα, διαλυθέντος τοῦ κύκλου τῶν ἀξιωματικῶν, οὗτοι ἐπανελθόντες εἰς τὰ σώματά των ἐξέφρασαν τὴν κατ' αὐτοῦ δυσαρέσκειάν των, λέγοντες ὅτι προσεβλήθησαν παρ' αὐτοῦ ἀδίκως. Τὸ ἀληθὲς ὅμως ἦτον ὅτι ἅπαντες σχεδὸν ἦσαν πρόθυμοι νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ Ναπολέοντος καὶ οὐχὶ νὰ πολεμήσωσιν αὐτὸν, ὡς ἐφρόνει καὶ ἔλεγεν ὁ στρατάρχης Νέϋ.

Τῇ 13 Μαρτίου, τοῦ Ναπολέοντος ὁδεύοντος εἰς τὴν πόλιν Μακὸν, τὰ περὶ τὸν Νέϋ ἔλαβον ἄλλην φάσιν. Οὗτος εἰς πᾶσαν στιγμὴν ἐλάμβανεν εἰδήσεις ὁτὲ μὲν ὅτι τὸ δεῖνα μέρος, ὁτὲ δὲ τὸ δεῖνα ὅτι ἡνώθη μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, καὶ ὅτι τὸ 76^{ον} σύνταγμα ἀπεστάτησε, τὸ δὲ 15^{ον} προσεγγίζει εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην. Πρὸς τὴν ἑσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας εἰς τῶν ἀξιωματικῶν τῶν ἐν τῇ πόλει Μακὸν φρουρούντων, φθάσας ἀνήγγειλεν εἰς αὐτὸν ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἐπαναστατήσασα ἀπέβαλε τὰς ἀρχὰς τῆς κυβερνήσεως. Τὸ μεσονύκτιον ἔμαθεν ὅτι ἐν πεζικὸν

τάγμα συνοδεῦον πυροβολικὸν καὶ πολεμεφόδια, ἐξαποστελλόμενα πρὸς αὐτὸν, ἐπανεστάτησε καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ Ναπολέοντος. Μετὰ μίαν ὥραν ἔμαθεν ὅτι μία ἐπιλαρχία Οὐσσάρων περιέτρεχε τὰ χωρία καὶ τὰ ἐπανεστάτει, καὶ ὅτι ὁ στρατηγὸς Εὐτελέτος, φρουρῶν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Βουργονίας, διεκήρυξε τὴν κάθοδον τῆς αὐτοκρατορίας. Ὅλαι αἱ εἰδήσεις αὗται, φθάνουσαι ἀκαταπαύστως εἰς τὸν δυστυχῆ Νέϋ, κατετάραξαν τὸν ἐγκέφαλον αὐτοῦ τοιουτοτρόπως, ὥστε εὑρέθη εἰς ἀμηχανίαν τί νὰ πράξῃ. Μὴ δυνάμενος δὲ ν' ἀναπαυθῇ κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα, περιδιάβαζεν εἰς τὸν κοιτῶνά του, ὅτε ἔφθασαν δρομαίως δύο ἀξιωματικοὶ ἀπεσταλμένοι ἐκ Λουγδούνου ἵνα ὁμιλήσωσι καὶ πείσωσιν αὐτὸν ὅπως δεχθῇ τὴν ἐπανάστασιν. Ἐνῷ δὲ οὗτοι ὡμίλουν αὐτῷ περὶ τῆς ἀστραπηδὸν διαδοθείσης ἐπαναστάσεως καθ' ὅλην τὴν Γαλλίαν, ἔφθασαν καὶ οἱ ἀποσταλέντες παρὰ τοῦ Βερτράνδου, φέροντες εἰς αὐτὸν καὶ μίαν ἐπιστολὴν, καὶ ἔχοντες παραγγελίαν νὰ εἴπωσιν αὐτῷ καὶ προφορικῶς πολλὰ ἵνα τὸν πείσωσι νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Ναπολέοντος. Οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι λοιπὸν εἶπον αὐτῷ, ὅτι ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν Γαλλίαν ἐγένετο μετὰ προηγουμένην συνενόησιν μετὰ τῶν ἐν Παρισίοις πολιτικῶν τε καὶ στρατιωτικῶν, ὅτι εἰς τοῦτο συγκατετέθησαν καὶ αἱ Δυνάμεις, ὡς ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἀγγλία, ἥτις καὶ εὐκόλυνε τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ ἐκ τῆς νήσου Ἔλβας, διότι ἅπαντες εἶχον ἀηδιάσει ἐκ τῆς βουρβονικῆς κυβερνήσεως, ὅτι τέλος πάντων ἀπεφασίσθη παρ' ὅλων ἡ κάθοδος τοῦ Ναπολέοντος ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ διατηρηθῶσιν αἱ συνομολογηθεῖσαι συνθῆκαι μεταξὺ τῶν Δυνάμεων, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα εἶναι ἀνωφελὲς ν' ἀντισταθῇ αὐτὸς, ὁ Νέϋ, διότι κατ' οὐδὲν θέλει ὠφελήσει τοὺς Βουρβόνους.

Ἐκ τῶν διηγήσεων τούτων ἕκαστος δύναται νὰ συμπεράνῃ εἰς ποίαν δεινὴν θέσιν εὑρέθη ὁ δυστυχὴς Νέϋ· εὐθὺς δὲ ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην του τὰ ὅσα ὑπέστη ἐκ τῶν Βουρβόνων καὶ τὴν πρὸς τὴν σύζυγόν του καταφρόνησιν αὐτῶν. Ἐνθυμούμενος ὅμως τὰς ὑποσχέσεις, ἃς ἔδωκεν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι θέλει πολεμήσει μέχρις ἐσχάτων τὸν Ναπολέοντα, εὑρίσκετο εἰς

μεγίστην στενοχωρίαν τί ν' ἀποφασίσῃ καὶ τίνι τρόπῳ νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς δυσκόλου θέσεως ταύτης. Οἱ ἀπεσταλμένοι οὗτοι ἀξιωματικοί, παρατηροῦντες τοὺς δισταγμούς του, προέτειναν αὐτῷ ὅτι μόνον διὰ τῆς ἀναφανδὸν ἑνώσεώς του μετὰ τοῦ Ναπολέοντος ἐδύνατο νὰ σώσῃ τὴν τιμήν του καὶ νὰ φανῇ ἀρεστὸς καὶ εἰς τὸν Ναπολέοντα. Πάραυτα λοιπὸν ἀπεφάσισε τοῦτο, καὶ μάλιστα ὑπεσχέθη ὅτι αὐτὸς θέλει ἀναγνώσει καὶ τὴν διακήρυξίν του εἰς τὸν στρατόν του. Εἶναι λίαν παράδοξον εἰς τὰ σημερινὰ ἤθη τῶν ἀνθρώπων νὰ βλέπῃ τις τοιούτους μεγάλους ἄνδρας τοσοῦτον εὐμεταβλήτους, ὥστε ἐν ἀκαρεῖ νὰ μεταβαίνωσιν ἐκ μιᾶς ἀποράσεως εἰς ἑτέραν, ἐκ διαμέτρου ἀντικειμένων· ἀλλ' ἐὰν σκεφθῇ τις τὰ ἤθη τῆς ἐποχῆς εἰς ἣν ἀνετράφησαν οἱ ἄνδρες οὗτοι, τουτέστιν ἐπὶ τῶν διαφόρων φάσεων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ μετὰ ταῦτα τῆς αὐτοκρατορίας, τὰς περιπετείας εἰς ἃς ὑπέπεσεν ἡ Γαλλία, καὶ τέλος ὅτι οἱ ἄνδρες οὗτοι δὲν ἦσαν μορφωμένοι κατὰ τὸν σημερινὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ ἤθη τοῦ ἐξευγενισμένου κόσμου, οὐδόλως θέλει ἀπορήσει διὰ τὴν μεταβολὴν ταύτην τοῦ Νέϋ, ὅστις ἦτο φύσει χαρακτῆρος ὁρμητικοῦ καὶ εὐμεταβλήτου. Ὁ Νέϋ ὅμως ἤθελε, πρὶν ἢ ἐνεργήσῃ τι, νὰ συμβουλευθῇ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατηγῶν Βουρμόντος καὶ Λεκούρβου, οἵτινες ἦσαν διοικηταὶ μεραρχιῶν. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν ἦτον ἀρχαῖος βασιλικὸς, ὁ δ' ἕτερος ἀρχαῖος δημοκράτης, ἀμφότεροι ἐχθροὶ τοῦ Ναπολέοντος, τοὺς ὁποίους ὁ Νέϋ προσκαλέσας καὶ διηγηθεὶς τὰ περὶ τοῦ Ναπολέοντος διατρέξαντα, ἐξέφρασεν εἰς αὐτοὺς τὴν περὶ ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ ἀπόφασίν του. Ὁ πρῶτος αὐτῶν ἐσιώπησεν, ὁ δὲ δεύτερος, ὡς δημοκράτης στρατιωτικὸς, συνεβούλευσεν αὐτὸν νὰ μὴ ἀναμιχθῇ εἰς τὰ διατρέχοντα, ἀλλ' οὔτε ν' ἀναμίξῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν, καὶ ὅτι ν' ἀφήσῃ τὰ πράγματα νὰ λάβωσι τὴν φυσικήν των ροήν. Ἀλλ' ὁ Νέϋ, μὴ εὐχαριστηθεὶς εἰς τὰς συμβουλὰς ταύτας, διέταξε νὰ συναθροισθῶσι τὰ ὑπ' αὐτὸν στρατεύματα εἰς τὴν πρωτίστην πλατεῖαν τῆς πόλεως· εἶτα δὲ μεθ' ὅλων τῶν ὑπασπιστῶν του μεταβὰς ἐκεῖ, ἐνώπιον τῶν παρατεταγμένων στρατευμάτων του ἐφελκύσας τὸ ξίφος του ἀνέγνωσε τὴν περί-

φημον διακήρυξίν του, ἣν ἄλλοι συνέταξαν, ἀλλ' οὗτος μετὰ ταῦτα ἐτουφεκίσθη ἕνεκεν αὐτῆς.—Στρατιῶται, ἀνέκραξεν, ἡ δυναστεία τῶν Βουρβόνων διὰ παντὸς ἀπωλέσθη . . . Ἡ νόμιμος δυναστεία, ἣν παρεδέχθη ἡ Γαλλία, ἐπανέρχεται εἰς τὸν θρόνον . . . Εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ναπολέοντα, τὸν κυρίαρχόν μας ἀνήκει τοῦ λοιποῦ νὰ βασιλεύῃ εἰς τὴν ὡραίαν χώραν μας! . . . Οἱ στρατιῶται, ἀκούσαντες αἰφνιδίως τοὺς λόγους τούτους, ἐσκίρτησαν ἀπὸ χαρὰν ὡς μανιακοί, καὶ ἐν μιᾷ φωνῇ ἔκραξαν «ζήτω ὁ Ναπολέων, ζήτω ὁ στρατάρχης Νέϋ.» Μετὰ δὲ ταῦτα διαλύσαντες τὰς τάξεις των, ἔδραμον πρὸς αὐτὸν, καὶ δράττοντες τὰς χεῖρας καὶ τὰ ἄκρα τῶν ἱματίων του κατεσπάζοντο ταῦτα, ἐκφράζοντες εἰς αὐτὸν τὴν ἄκραν εὐχαριστησίν των καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς μεταβολῆς ταύτης ἐνθουσιασμόν των. Οἱ κάτοικοι, ἰδόντες ταῦτα, συνεμερίσθησαν τὸ αἴσθημα τῶν στρατιωτῶν. Ἅπαντες δὲ συνώδευσαν μετ' ἐπευφημιῶν τὸν στρατάρχην Νέϋ μέχρι τοῦ καταλύματός του.

Εἰσελθόντος τοῦ Νέϋ εἰς τὸ κατάλυμά του, τινὲς τῶν ὑπασπιστῶν αὐτοῦ ἐξέφρασαν πρὸς αὐτὸν τὴν ἀγανάκτησίν των διὰ τὰ γεγονότα, μάλιστα εἷς ἐξ αὐτῶν, ἀρχαῖος βασιλικὸς, θραύσας τὸ ξίφος του ἐνώπιον αὐτοῦ τῷ εἶπε «κύριε στρατάρχα, ἔπρεπε νὰ μᾶς εἰδοποιήσῃς καὶ νὰ μὴ μᾶς φέρῃς μάρτυρας τοιούτου θεάματος. — Τί νὰ πράξω, εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὁ Νέϋ, δύναμαι νὰ σταματήσω τὴν θάλασσαν μὲ τὰς χεῖράς μου; — Ἄλλοι δὲ εἶπον εἰς αὐτὸν ὅτι πῶς ἐδυνήθη νὰ μεταβληθῇ τοσοῦτον ταχέως, διότι πρὸ μικροῦ ἦτον ἀποφασισμένος ν' ἀντισταθῇ πρὸς τὸν Ναπολέοντα. — Εἶσθε μεράκια, εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὁ Νέϋ, πρέπει νὰ θέλῃ τις τὸ ἓν καὶ τὸ ἕτερον· δύναμαι ὡς ἄνανδρος νὰ κρυβῶ, ἀποφεύγων τὴν εὐθύνην τῶν συμβάντων; ὁ στρατάρχης Νέϋ δὲν δύναται νὰ γένῃ ἀφανής· δὲν ὑπάρχει εἰμὴ ἓν μέσον τὸ νὰ ἐλαττώσῃ τις τὸ κακὸν, τουτέστι τὸ νὰ ἐκφρασθῇ παρευθὺς εἰλικρινῶς διὰ νὰ προλάβῃ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. —Μετὰ ταῦτα προσεκάλεσεν ὅλους τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατηγοὺς, τοὺς σωματάρχας καὶ τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγοὺς τῆς μεταβολῆς ταύτης εἰς γεῦμα, ἔνθα ἐρρέθησαν πολλὰ περὶ τῆς νέας βασιλείας

τοῦ Ναπολέοντος. Εἶτα δ' ἐξετέλεσε κατὰ γράμμα τὰς πρὸς αὐτὸν σταλείσας παραγγελίας τοῦ Ναπολέοντος, ἐξαποστείλας τὰ ὑπ' αὐτὸν στρατεύματα εἰς τὴν πόλιν 'Ωξονίαν, συγχρόνως ἔγραψε καὶ εἰς τὴν σύζυγόν του, εἰδοποιῶν αὐτὴν περὶ τῶν διατρεξάντων, περατώσας τὴν ἐπιστολὴν ταύτην διὰ τῶν ἑξῆς ἀξιοσημειώτων λέξεων «*φίλη μου, δὲν θέλεις κλαύσει πλέον, ἐξερχομένη τοῦ Κεραμεικοῦ.*

Ὁ Ναπολέων μετὰ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ διακήρυξιν τοῦ Νέϋ, ὥδευεν εἰς Παρισίους γιγαντιαίοις βήμασι. Διενυκτέρευσε τῇ **14** εἰς Σιαλὸν, τῇ **17** ἀφίχθη εἰς τὴν πόλιν 'Ωξέρρην, καὶ πανταχοῦ ὑπεδέχοντο αὐτὸν μετ' ἐπευφημιῶν. Οἱ δ' ἐν Παρισίοις ὡς ἐκ τούτου θορυβηθέντες καὶ θέλοντες νὰ προλάβωσι τὸν κίνδυνον, ἰδίως δὲ οἱ συντηρητικοὶ, ἔδραμον πρὸς τὸν βασιλέα καὶ προέτειναν αὐτῷ νὰ παραδεχθῇ φιλελευθέρους τινὰς διατάξεις ὅπως προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τὸ κοινόν. Οὗτος δὲ, καίτοι ἐνδώσας εἰς τὴν παραδοχὴν αὐτῶν, ἐμποδίζετο ὑπὸ τῶν σφόδρα αὐλικῶν νὰ ὑπογράψῃ αὐτάς. Ἵνα δὲ εὐχαριστήσῃ τὸν στρατὸν, ἀνεκάλεσεν εἰς ὑπηρεσίαν ὅλους τοὺς ἐν ἀργίᾳ ἀξιωματικοὺς καὶ διώρισεν αὐτοὺς εἰς τὰ συντάγματα διὰ νὰ σχηματίσωσιν ἄλλοι μὲν νέα σκελετὰ ταγμάτων, καὶ ἄλλοι νὰ προσκολληθῶσιν ὡς ὑπεράριθμοι εἰς τὰ διάφορα σώματα τοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὅλα τὰ κατὰ τὴν πορείαν τοῦ Ναπολέοντος ἀπαντώμενα στρατεύματα ἠνώνοντο μετ' αὐτοῦ, οἱ βασιλικοὶ ἐν μιᾷ φωνῇ ἔκραζον ὅτι ὅλος ὁ στρατὸς ἐπρόδωκε τὸν βασιλέα, διακηρύττοντες ἀναφανδὸν καὶ αὐτὸν τὸν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν ἔνοχον τῆς προδοσίας ταύτης, ἐνῷ οὗτος ἐξετέλει μετὰ πολλῆς τιμιότητος καὶ ἀκριβείας τὸ καθῆκον του. Συνέβη δὲ ὅ,τι καὶ εἰς τὸν θανασίμως νοσοῦντα ἀσθενῆ, τοῦ ὁποίου ἡ νόσος καθ' ἑκάστην προβαίνει ἐπὶ τὸ χεῖρον, ὅλα δὲ τὰ φάρμακα τῶν ἰατρῶν ἐπιταχύνουν τὸν θάνατον, ὥστε οἱ συγγενεῖς τοῦ ἀσθενοῦς πιστεύουν ὅτι μᾶλλον οἱ ἰατροὶ φονεύουν αὐτὸν ἢ αὐτὴ ἡ νόσος. Οὕτω καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὅλοι οἱ αὐλικοὶ ἐπέπεσον κατὰ τοῦ στρατάρχου Σούλτου, λέγοντες ὅτι οὗτος συνενούμενος μετὰ τοῦ Ναπολέοντος προδίδει τὴν ὑπάρχουσαν δυναστείαν. Προσεκά-

λεσαν λοιπὸν αὐτὸν ἐν συμβουλίῳ, παρόντος καὶ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐζήτουν ν' ἀπολογηθῇ περὶ τῆς προόδου τοῦ Ναπολέοντος. Οὗτος δ' ἐκθέσας εἰς αὐτοὺς τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἐξιστόρησε μετὰ πολλῆς λεπτομερείας καὶ ἀκριβείας τὰ διαταχθέντα παρ' αὐτοῦ μέτρα, ἀποδείξας ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ πράξῃ τι πλέον. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἀκούσας αὐτὰ μετὰ πολλῆς ὑπομονῆς, καίτοι μὴ ἐννοῶν ταῦτα, ἐπὶ τέλους εἶπεν αὐτῷ, ὅτι ἀναγνωρίζων τὴν προθυμίαν καὶ πίστιν του, ἀνακουφίζει αὐτὸν ἐκ τοῦ βάρους τοῦ ὑπουργείου, ὅπερ ἀληθῶς ἦτο δυσφόρητον εἰς αὐτὸν κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις. Ὁ Σοῦλτος ἠθέλησε νὰ δικαιολογηθῇ, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς εὐχαριστήσας αὐτὸν εἶπεν, ὅτι δὲν ἀμφίβαλλε περὶ τῆς τιμιότητος καὶ πίστεώς του· οὕτως ὁ στρατάρχης Σοῦλτος ἐξῆλθε τῶν ἀνακτόρων καταλυπημένος. Ὁ δὲ βασιλεὺς προσεκάλεσε τὸν στρατηγὸν Κάλκον καὶ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὸ ὑπουργεῖον τῶν στρατιωτικῶν, συγχρόνως δὲ ἤλλαξε καὶ τὸν ὑπουργὸν τῆς ἀστυνομίας. Ἀμφότεροι οἱ νέοι ὑπουργοὶ ἐνησχολήθησαν ν' ἀντιτάξωσιν εἰς τὴν πορείαν τοῦ Ναπολέοντος ὅ,τι ἐδύναντο· ἀλλ' εἰς μάτην, διότι καθ' ἑκάστην ἐμάνθανον ὅτι ἡ εἰς Παρισίους προσέγγισις τοῦ Ναπολέοντος ἐγίνετο μετὰ πολλῆς ταχύτητος.

Ἐν τούτοις ἡ βουλὴ προσκληθεῖσα συνῆλθε τῇ 14 Μαρτίου· ὁ δὲ βασιλεὺς μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπελθὼν εἰς τὴν συνεδρίασιν καὶ λαβὼν λαμπρὰν ὑποδοχὴν, ἀνέγνωσε τὸν ἑξῆς λόγον, ὃν καὶ συνέταξεν αὐτὸς ἐπιμελῶς.

Κύριοι!

« Ἐν τῇ κρισίμῳ ταύτῃ περιστάσει, καθ' ἣν ὁ κοινὸς ἐχθρὸς » εἰσεχώρησεν εἴς τι μέρος τοῦ βασιλείου μου, καὶ ἐξ οὗ ἀπειλεῖ » τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐπιλοίπου, ἔρχομαι ἐν τῷ μέσῳ ὑμῶν νὰ » συσφίγξω εἰσέτι τοὺς δεσμοὺς, οἵτινες, σχηματίζοντες τὴν » ἕνωσιν ἡμῶν, ἀποτελοῦν τὴν δύναμιν τοῦ Κράτους· ἔρχομαι, » ἀπευθυνόμενος πρὸς ὑμᾶς, νὰ ἐκθέσω τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς » ἐπιθυμίας μου.

» Ἀνέβλεψα τὴν πατρίδα μου· συνεφιλίωσα αὐτὴν μεθ' ὅλων

» τῶν ξένων Δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἔσονται, μὴ ἀμφιβάλλετε, » πισταὶ εἰς τὰς συνθήκας, ἃς μᾶς ἔδωκαν τὴν εἰρήνην· εἰργά- » σθην διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ λαοῦ μου· ἀπήλαυσα καὶ ἀπολαμ- » βάνω καθ' ἑκάστην τὰ τρυφερώτερα αἰσθήματα τῆς ἀγάπης » του· δύναμαι δ' ἐν ἡλικίᾳ ἑξήκοντα ἐτῶν νὰ μὴ προτιμήσω » νὰ τελειώσω τὸ στάδιον τῆς ζωῆς μου, ἀποθνήσκων διὰ τὴν » ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος; . . .

Οἱ βουλευταὶ διακόψαντες αὐτὸν ἀνέκραξαν « δὲν ἀπόκειται εἰς ὑμᾶς ν' ἀποθάνητε, ἀλλ' ἡμεῖς θέλομεν ἀποθάνει διὰ τὸν θρόνον καὶ τὸ σύνταγμα »· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπανέλαβε.

» Δὲν φοβοῦμαι δι' ἐμὲ, ἀλλὰ διὰ τὴν Γαλλίαν· ὁ ἐρχόμενος » πρὸς ἡμᾶς, ἀνάπτων τὰς δάδας τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, φέρει » συγχρόνως τὴν μάστιγα τοῦ ἐξωτερικοῦ πολέμου. Θέλει ὑπο- » βάλει τὴν πατρίδα μας εἰς τὸν σιδηρὸν ζυγὸν αὐτοῦ, θέλει » τέλος πάντων καταστρέψει τὸν συνταγματικὸν χάρτην, ὃν » ἔδωκα εἰς ὑμᾶς, χάρτην, ὅστις εἶναι ὁ ὡραιότερος τίτλος » μου εἰς τὰς μελλούσας γενεὰς, ὃν χάρτην ἅπασα ἡ Γαλλία » ἀγαπᾷ, καὶ τὸν ὁποῖον ὁρκίζομαι ἐνταῦθα, ὅτι θέλω διατη- » ρήσει.

» Συνασπισθῶμεν λοιπὸν περὶς αὐτοῦ, καὶ ἔστω οὗτος ἡ ἱερὰ » σημαία ἡμῶν. Οἱ ἀπόγονοι τοῦ Δ'. Ἑρρίκου θέλουν ταχθῆ » πρῶτοι εἰς αὐτὴν· θέλουν δὲ συνοδευθῆ παρ' ὅλων τῶν καλῶν » Γάλλων· τέλος πάντων, κύριοι, ἀμφότερα τὰ νομοθετικὰ σώ- » ματα ἂς παρέξωσιν εἰς τὴν ἐξουσίαν ὅλην τὴν εἰς αὐτὴν ἀ- » ναγκαιοῦσαν ἰσχύν. Ὁ δὲ ἀληθὴς οὗτος ἐθνικὸς πόλεμος θέλει » ἀποδείξει διὰ τῆς εὐτυχοῦς ἐκβάσεως αὐτοῦ, τί δύναται νὰ » πράξῃ μέγας λαὸς ἡνωμένος διὰ τῆς πρὸς τὸν βασιλέα του » καὶ τοῦ θεμελιώδους νόμου ἀγάπης του! ».

Εὐθὺς ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως κόμης Ἀρτουᾶς, λαβὼν τὴν ἄδειαν παρ' αὐτοῦ, ὡρκίσθη εἰς τὸ σύνταγμα, τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ ὁ δοὺξ τοῦ Βερρὺ καὶ ὁ τῆς Αὐρηλίας· μετὰ ταῦτα αἱ δύο Βουλαὶ ἐπευφήμησαν τὸν βασιλέα.

Ὁ βασιλεὺς μετὰ ταῦτα ἀνεχώρησεν εὐχαριστηθεὶς ἐκ τῆς συγκινήσεως ἣν ἐπροξένησεν ἡ ὁμιλία του εἰς τὰ νομοθετικὰ σώ-

ματα. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ κόμης Ἀρτουᾶς ἐξῆλθε πρὸς ἐπιθεώρησιν τῆς ἐθνοφυλακῆς, συναθροισθείσης ἐπὶ τούτῳ, ἀλλὰ παρουσιασθεὶς εἰς αὐτὴν δὲν ἔλαβε τὴν δέουσαν ὑποδοχήν.

Ἐν τούτοις, ὁ Ναπολέων ἀφιχθεὶς εἰς τὴν πόλιν Ὠξέρρην, τῇ 17 προητοίμαζε τὴν εἰς Παρισίους πορείαν του, ἔχων ὑπ' αὐτὸν 20 χιλιάδας στρατοῦ καὶ 60 πυροβόλα. Ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἄλλα στρατιωτικὰ σώματα καθ' ἑκάστην ἐκηρύττοντο ὑπὲρ τοῦ Ναπολέοντος· ἐκ Παρισίων δὲ ἀκαταπαύστως προσήρχοντο διάφοροι ἀξιωματικοί, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ἐν ἀργίᾳ, κοινοποιοῦντες αὐτῷ ὅτι ὅλος ὁ στρατὸς καὶ ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης θέλουν ὑποδεχθῇ αὐτὸν ὡς σωτῆρά των. Ὁ Ναπολέων ὅμως, ὡς καλὸς στρατιωτικός, ὀλίγην προσοχὴν δίδων εἰς τὰς εἰδήσεις ταύτας, ἔμεινε τρεῖς ἡμέρας εἰς τὴν πόλιν Ὠξέρρην ὅπως συναθροίσῃ ὅλας τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις του καὶ πορευθῇ στρατιωτικῶς εἰς Παρισίους· διέταξε δὲ μέρος τοῦ πεζικοῦ καὶ πυροβολικοῦ του νὰ ἐπιβιβασθῇ εἰς πλοιάρια καὶ ν' ἀπέλθῃ διὰ τοῦ Συκουάνα ποταμοῦ εἰς Παρισίους. Αὐτὸς δὲ κατὰ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην εἰς τὸν δεῖπνον, παρόντων πολλῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν στρατιωτικῶν τε καὶ πολιτικῶν, καὶ προκειμένου περὶ τῆς ἐπανόδου του εἰς τὴν Γαλλίαν, ὡμίλησε τάδε. — Ἐπέτρεπον, εἶπε, νὰ ὁμιλῶσι περὶ τούτου, δηλαδὴ ὅτι ἐγὼ ἤμην σύμφωνος μετὰ τῶν Δυνάμεων, τοῦτο δὲν ὑπῆρξεν. Ἐγὼ μετ' οὐδενὸς συνενοήθην, οὐδὲ μετ' ἐκείνων οἵτινες κατηγορήθησαν ἐν Παρισίοις ὅτι συνώμοσαν δι' ἐμέ. Διαμένων ἐν τῇ νήσῳ Ἔλβᾳ προεῖδον τὰ ἐν Γαλλίᾳ γενόμενα σφάλματα τῆς κυβερνήσεως, καὶ ἀπεφάσισα νὰ ὠφεληθῶ ἐξ αὐτῶν. Ἡ ἐπιχείρησίς μου ἔχει ὅλα τὰ φαινόμενα μιᾶς ἐκτάκτου ἐπιχειρήσεως, ἥτις καὶ πραγματικῶς εἶναι λογική· δὲν εἶναι δὲ ἀμφιβολία ὅτι οἱ στρατιωτικοί, οἱ χωρικοί, καὶ αὐτὴ ἡ μεσαία τάξις τῶν πολιτῶν, ἀφοῦ κατεφρονήθησαν, θέλουν μὲ ὑποδεχθῇ μετὰ χαρᾶς. Εἰς τὴν Ῥοδόπολιν δὲν ἔπραξα ἄλλο τι εἰμὴ νὰ κτυπήσω τὴν πύλην αὐτῆς διὰ τῆς ταμβακοθήκης μου, καὶ πάραυτα νὰ μ' ἀνοίξωσιν. Ἀναμφιβόλως ὁ Λουδοβῖκος ΙΗ'. εἶναι συνετὸς ἡγεμών, πεπειραμένος ἐκ τῶν δυστυχιῶν· ἐὰν ἦτο μόνος, ἤθελον κοπιάσει πολὺ τοῦ ν' ἀνα-

λάβω παρ' αὐτοῦ τὴν Γαλλίαν· ἀλλ' ἡ οἰκογένειά του, οἱ φίλοι του κατέστρεψαν ὅλα τὰ καλὰ ὅσα οὗτος ἐδύνατο νὰ πράξῃ. Οὗτοι, πεισθέντες ὅτι ἀνέλαβον τὴν κληρονομίαν τῶν πατέρων των, ἐνόμισαν ὅτι ἐδύναντο νὰ ἐνεργῶσι κατ' ἀρέσκειαν, χωρὶς νὰ σκεφθῶσιν ὅτι ἀνέλαβον τὴν ἰδικήν μου κληρονομίαν, ἥτις δὲν ἀφαιρεῖται ὡς ἡ ἰδική των. — Παρατηρήσαντος δὲ τοῦ ἐκεῖ νομάρχου ὅτι οἱ Βουρβόνοι περιωρίσθησαν εἰς τὴν ἀκριβῆ διατήρησιν τῶν νόμων, ὁ Ναπολέων ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἀρκεῖ νὰ κυβερνᾷ τις κατὰ τὸ γράμμα τοῦ νόμου, ἀλλὰ πρέπει νὰ κυβερνᾷ κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ.—Ἐξετέλουν, εἶπεν, οὗτοι τοὺς σημερινοὺς νόμους κατὰ τὸ παρελθὸν πνεῦμα, ἐκ τούτου ἦτον ἀδύνατον νὰ μὴ ἀναστατωθῇ ἡ ἐνεστῶσα γενεά. Τοῦτο δὲ εἶναι ἡ μόνη ἐπιτυχία μου. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἔλεγον ὅτι ἐγὼ ἐπανέφερον τοὺς Βουρβόνους, οὗτοι δὲ μὲ ἐπαναφέρουν κατὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος, ὥστε εἴμεθα εἰς ἐξίσωσιν . . . —

Ὁ Ναπολέων ἐκείνην τὴν ἑσπέραν διῆλθεν ὁμιλῶν περὶ πολλῶν ἀντικειμένων, ἀφορώντων τὰ σφάλματα τῶν Βουρβόνων, ὡς καὶ περὶ τῶν ἰδικῶν του μετὰ πολλῆς εἰλικρινείας καὶ χάριτος, καὶ ὅτι τοῦ λοιποῦ δὲν θέλει εἶσθαι ἀπόλυτος δεσπότης, οὐδὲ κατακτητής, διότι ἀνεγνώριζεν, ἔλεγε, νὰ διορθώνηται, καὶ δὲν ἦτον ὡς οἱ Βουρβόνοι, οἵτινες ἐν διαστήματι εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν *οὐδὲν ἔμαθον, οὐδὲν ἐλησμόνησαν.*

Τῇ ἐπαύριον, 18 Μαρτίου, ἀφίχθη καὶ ὁ στρατάρχης Νέϋ καὶ παρουσιάσθη πρὸς τὸν Ναπολέοντα, ὅστις, λησμονήσας ὅλας τὰς παρεκτροπὰς αὐτοῦ, ὑπεδέχθη αὐτὸν μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας, λέγων αὐτῷ ὡς ἐναγκαλισθῶμεν, ἀκριβέ μου στρατάρχα. Ἀλλ' ὁ Νέϋ, θέλων νὰ δικαιολογηθῇ, εἶχε συντάξει ἔκθεσιν διαλαμβάνουσαν πολλὰ παρελθόντα πράγματα, καὶ ἀποδίδων τὴν προτέραν διαγωγήν του εἰς ἐκείνας τὰς περιστάσεις καὶ ἐν μέρει εἰς τὸ κυβερνητικὸν σύστημα αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος· ἔλεγεν ὅτι, ἐπειδὴ αἱ σημεριναὶ περιστάσεις ἤλλαξαν, ἔπρεπε καὶ τὸ κυβερνητικὸν σύστημα νὰ μεταβληθῇ, ὅτι τὴν σήμερον ἀπαιτεῖται εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἐλευθερία, καὶ ὅτι, ἂν ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἤθελε νὰ δώσῃ ἀκρόασιν εἰς τοὺς λόγους του, οὗ-

τος δὲν ἤθελε τὸν ἀκολουθήσει. Ὁ Ναπολέων, ἔχων γνῶσιν τοῦ ἐγγράφου τούτου, διότι ὁ Νέϋ προτοῦ εἶχε δείξει αὐτὸ εἰς τὸν ἐκεῖ νομάρχην, δὲν ἀφῆκε τὸν Νέϋ ν' ἀναγνώσῃ αὐτό. — Δὲν ἔχεις ἀνάγκην, εἶπεν αὐτῷ, νὰ δικαιολογηθῇς, αἱ δικαιολογήσεις ἀμφοτέρων ἡμῶν ἐνυπάρχουν εἰς τὰ συμβάντα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἰσχυρότερα τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἂς μὴ ὁμιλῶμεν περὶ τῶν παρελθόντων, καὶ ἂς μὴ τὰ ἐνθυμώμεθα εἰμὴ διὰ νὰ διάγωμεν κάλλιον εἰς τὸ μέλλον. — Μετὰ ταῦτα ὡμίλησεν αὐτῷ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ τῆς μελλούσης πορείας του, ἥτις ἦτον ἡ διατήρησις τοῦ παρόντος καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῶν ἐθνικῶν ἐλευθεριῶν, καὶ ὅτι περὶ τούτου ἔμελλε νὰ σκεφθῇ μετὰ τῶν μᾶλλον πεφωτισμένων ἀνδρῶν τῆς Γαλλίας. Ὁ δὲ Νέϋ εἶπέ τινα ἐκ τῶν διαλαμβανομένων ἐν τῇ ἐκθέσει του, ἵνα δείξῃ ὅτι προσερχόμενος εἰς τὸν Ναπολέοντα ὑποβάλλει αὐτῷ καί τινας ὅρους· ἐξερχόμενος δὲ ὡμίλησε πρὸς πάντας ὅτι ὁλοσχερῶς συνεφώνησε μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, ὅπερ εὐχαρίστησε πολλούς. Ὁ Ναπολέων, καίτοι ἐνοήσας τὰ παρὰ τοῦ Νέϋ λεχθέντα, δὲν ἀπέδειξε τοῦτο, ἀλλ' ἐδέχετο αὐτὸν οἰκείως· ὅτε ὅμως ἔμελλε ν' ἀναχωρήσῃ, λαβὼν τὸ αὐτοκρατορικὸν ὕφος, προσεκάλεσεν αὐτὸν καὶ εἶπεν ὅτι θέλει τὸν εἰδεῖ εἰς Παρισίους, ὡσανεὶ ἔλεγεν αὐτῷ ὅτι δὲν εἶχε τὴν ἀνάγκην του, καὶ ὅτι νὰ ἐκτελῇ τὰ στρατιωτικὰ καθήκοντά του.

Τῇ 19 τοῦ μηνὸς ἀπὸ πρωΐας, παρασκευασθέντων πάντων, ὁ Ναπολέων ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς πόλεως Ὠξέρρης, καὶ πορευόμενος ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του, τὴν νύκτα ἔφθασεν εἰς Φονταινεβλώ, ἔνθα πρὸ ἕνδεκα μηνῶν ἀπεχαιρέτησε τὴν φρουράν του· κατέλυσε δ' εἰς τὸ αὐτὸ παλάτιον, ἐν ᾧ εἶχεν ὑπογράψει τὴν ἐκ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας παραίτησίν του. Εἰσελθὼν εἰς τὸ παλάτιον τοῦτο καὶ ἐνθυμούμενος ὅτι ἐκεῖθεν ἀναχωρήσας κατέλιπε τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας, καὶ ὅτι εἰς τὸ αὐτὸ μέρος πάλιν ἤρχετο ν' ἀναλάβῃ αὐτόν, κατελήφθη ὑπὸ αἰσθήματος χαρᾶς καὶ ἐκπλήξεως.

Ἐν τούτοις μεγίστη ἀνησυχία καὶ ταραχὴ ὑπῆρχεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ΙΗ΄. Λουδοβίκου· οἱ αὐλικοὶ καὶ οἱ ἀφωσιωμένοι

τρέχοντες ἔνθεν κἀκεῖθεν διεκήρυττον διάφορα σχέδια πρὸς σωτηρίαν τῆς δυναστείας τῶν Βουρβόνων. Μετὰ τούτους ἤρχοντο οἱ συνταγματικοί, ὡς ὁ Βενζαμὲν Κωνστὰν καὶ λοιποί, οἵτινες διεκήρυττον ὅτι, ἂν ὁ βασιλεὺς παραδεχθῇ εἰλικρινῶς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συντάγματος καὶ προσκαλέσει τὸν στρατηγὸν Λαφαγέτον μεθ' ὅλης τῆς ἐθνοφυλακῆς τῶν Παρισίων, ἐδύνατο νὰ ἀντιταχθῇ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος. Ταῦτα πάντα προετείνοντο εἰς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον, τὸ ὁποῖον οὐδεμίαν τάξιν ἐδύνατο νὰ διατηρήσῃ, διότι πᾶς τις παρευτιάζετο εἰς αὐτὸ καὶ προέτεινε τὴν γνώμην του. Οἱ δὲ ὑπουργοί, τεθορυβημένοι ὄντες, οὐδεμίαν ἀκρόασιν ἐδύναντο νὰ δώσωσιν εἰς αὐτούς, ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἀποφασίσωσί τι ὁριστικόν. Ἄλλοι δ' ἐκ τῶν σφόδρα βασιλικῶν κατηγόρουν τοὺς ὑπουργοὺς ἐπὶ ἀδρανείᾳ καὶ ἀνεκτικότητι, καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα διὰ τὸ ἀναποφάσιστον αὐτοῦ, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἀπώλλυτο ἡ δυναστεία τῶν Βουρβόνων. Ταῦτα πάντα διεβιβάζοντο πρὸς τὸν βασιλέα, ὅστις ἐν τῇ στενοχωρίᾳ του οὐδὲν ἐδύνατο νὰ πράξῃ ἢ ν' ἀποφασίσῃ. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἅπαντες ἐπείσθησαν ὅτι ἡ μόνη σωτηρία τοῦ βασιλέως ἦτο ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ Παρισίων, ἐγκαταλιμπάνων τὴν πρωτεύουσαν εἰς τὸν Ναπολέοντα. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρχον διάφοροι γνῶμαι· οἱ μὲν ἔλεγον ν' ἀναχωρήσῃ πρὸς τὸ Βέλγιον καὶ νὰ κλεισθῇ εἴς τι τῶν ἐκεῖ φρουρίων, ἄλλοι ἔλεγον ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Βανδέαν καὶ ἐκεῖ νὰ ὁπλίσῃ τοὺς παλαιοὺς φίλους τῆς μοναρχίας του καὶ νὰ πολεμήσῃ τὸν Ναπολέοντα, καὶ ἄλλοι πάλιν, ὡς τὸν στρατάρχην Μαρμόντα, ἤθελον νὰ κλεισθῇ εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Κεραμεικῶν καὶ ἐκεῖθεν ν' ἀντισταθῇ, στηριζόμενος εἰς τὴν ἐθνοφυλακήν· μάλιστα δὲ οὗτος προέτεινεν εἰς τὸν βασιλέα νὰ παύσῃ τὸ ὑπουργεῖόν του καὶ ν' ἀναθέσῃ εἰς αὐτὸν τὴν γενικὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων τοῦ Κράτους. Ὁ βασιλεὺς ὅμως οὐδὲν ἐκ τούτων παραδεχόμενος, ἤθελε ν' ἀναχωρήσῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλ' ἐδίσταζε ν' ἀποφασίσῃ καὶ τοῦτο· διότι ἔλεγεν ὅτι κατὰ μὲν τὴν πρώτην περίστασιν, ὅτε κατέφυγεν ἡ οἰκογένειά του εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἐδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ, διότι οὐδεὶς ἐδύνατο ν' ἀντισταθῇ εἰς τὴν ὁρμὴν τῆς πρώτης γαλλικῆς Ἐπα-

ναστάσεως, ἀλλ' ἤδη ἀπεδεικνύετο πληρέστατα ἡ ἀνεπιτηδειότης του εἰς τὸ κυβερνᾶν τὸ βασίλειόν του, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ αὐτό. Ἐπὶ τέλους συνεβουλεύθη τὸν στρατάρχην Μαγδονάλδον περὶ τοῦ πρακτέου· οὗτος δὲ εἶπεν αὐτῷ ὅτι εἰς ἣν κατάστασιν ἔρθασαν τὰ πράγματα τῆς Γαλλίας, οὔτε οἱ συνταγματικοί, οὔτε οἱ βασιλικοὶ ἐδύναντο νὰ τὸν βοηθήσωσι, διότι καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἦσαν ἀδύνατοι ἀπέναντι τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ, οἵτινες ἐκηρύχθησαν κατ' αὐτοῦ· προσέθηκε δὲ ὅτι καὶ ὁ ὑπ' αὐτὸν στρατὸς δὲν εἶναι πιστὸς, διότι εἰς πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ Ναπολέοντος ἤθελεν ἑνωθῆ μετ' αὐτοῦ· διὸ συμβουλεύει αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν πόλιν τοῦ Βελγίου Νίλλην, καὶ ἐκεῖθεν, χρείας τυχούσης, νὰ μεταβῇ εἰς Ἀγγλίαν, καὶ νὰ μείνῃ πάντῃ ἀδιάφορος εἰς τὴν γενησομένην πάλην μεταξὺ τοῦ Ναπολέοντος καὶ τῶν συμμάχων Δυνάμεων. Μεταξὺ δὲ τῶν πολλῶν συμβουλῶν εἶπον εἰς τὸν βασιλέα νὰ προσκαλέσῃ τὸν Φουσσὲν καὶ εἰς αὐτὸν ν' ἀναθέσῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων τοῦ Κράτους. Ἐπὶ τούτῳ δὲ εἷς τῶν σφόδρα αὐλικῶν προέτεινε τοῦτο εἰς τὸν Φουσσέν· ἀλλ' οὗτος μὲ ὅλην τὴν ἀπάθειαν καὶ τὴν ἀναίδειάν του εἶπεν ὅτι τὴν μόνην συνδρομὴν ἣν ἐδύνατο νὰ δώσῃ εἰς τὸν βασιλέα ἦτο τὸ νὰ ἀναχωρήσῃ οὗτος ἐκ τῆς Γαλλίας ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον, διότι ὅσον οὔπω φθάνει εἰς Παρισίους ὁ Ναπολέων καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ἐξουσίαν, καὶ ὅτι αὐτὸς, ὁ Φουσσὲς, θέλει γένει ὑπουργὸς αὐτοῦ διὰ ν' ἀποφύγῃ τὴν τυραννίαν του καὶ νὰ εὐκολύνῃ ταχύτερον τὴν καταστροφήν του. Τὸ ὑπουργεῖον, ἀκοῦσαν τὴν ὁμολογίαν ταύτην τοῦ Φουσσὲ, καὶ συμπεράνας ἐκ τούτων ὅτι οὗτος ἦτο σύμφωνος μετὰ τῶν συνωμοτῶν, διέταξε τὴν σύλληψιν αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἐδυνήθη νὰ τὸν συλλάβῃ, διότι οὗτος, ἐξαπατήσας τοὺς χωροφύλακας, κατέφυγε καὶ ἐκρύβη εἰς τὸ μέγαρον τῆς Ὀρτενσίας, ὅπερ ἐπροξένησε πολὺν γέλωτα εἰς πάντας.

Τῇ 19 Μαρτίου ἀπὸ πρωΐας ἔφθασεν ἡ εἴδησις εἰς Παρισίους ὅτι ὁ Ναπολέων ἀφίχθη εἰς Φονταινεβλώ. Ὁ βασιλεὺς μὴ δυνάμενος πλέον ν' ἀναβάλῃ τοὺς περὶ ἀναχωρήσεώς του δισταγ-

μοὺς προσεκάλεσε τὸν στρατάρχην Μαγδονάλδον καὶ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν τὰ τῆς ἀναχωρήσεώς του. Οὗτος δὲ διεύθυνεν ὅσον στρατὸν ἐδυνήθη πρὸς τὰ σύνορα τοῦ Βελγίου, οἱ δὲ αὐλικοὶ συνάξαντες περίπου τὰ 12 ἑκατομμύρια φράγκων ἐκ τῆς βασιλικῆς ἐπιχορηγήσεως καὶ ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου, τὰ μὲν ἐννέα ἑκατομμύρια ἔδωκαν εἰς τὰ διάφορα μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, τὰ δὲ τρία ἑκατομμύρια εἰς τὸν βασιλέα ὡς ἔξοδα τοῦ βασιλικοῦ οἴκου. Καθ' ὅλην δὲ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐγένοντο μὲν αἱ περὶ ἀναχωρήσεως προπαρασκευαί, ἀλλ' ἡ ὥρα τῆς ἀναχωρήσεως ταύτης δὲν εἶχεν ὡρισθῆ εἰσέτι. Ἀλλὰ περὶ τὴν ἑσπέραν διαδοθείσης τῆς εἰδήσεως ὅτι ὁ Ναπολέων ἀφίχθη εἰς Φονταινεβλὼ, ἀπεφασίσθη ἡ ἀναχώρησις νὰ γένῃ περὶ τὸ μεσονύκτιον. Ἵνα δὲ ὁ βασιλεὺς ἀποφύγῃ τὴν περὶ τούτου περιέργειαν τοῦ κοινοῦ, ἐξῆλθεν ἐφ' ἁμάξης πρὸς τὴν ὁδὸν τοῦ ἁγίου Διονυσίου καὶ πάλιν ἐπανῆλθε, παρακολουθούμενος ὑπὸ πλήθους βασιλικῶν ζητωκραυγαζόντων. Τὸ μεσονύκτιον δὲ ἀνεχώρησεν ἐφ' ἁμάξης μεθ' ὅλης τῆς οἰκογενείας του, οὐδὲν ἐμπόδιον ἁπάντων καθ' ὁδὸν, ἐκτὸς πολλῶν τῶν ἐν ἀργίᾳ ἀξιωματικῶν πορευομένων πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος, οἵτινες ἐβλασφήμουν αὐτόν. Οὕτως οἱ δυστυχεῖς Βουρβόνοι μετὰ ἕνδεκα μηνῶν βασιλείαν ἐδιώχθησαν καὶ αὖθις ἐκ τῆς Γαλλίας ἕνεκα τῶν σφαλμάτων αὐτῶν τε καὶ τῶν φίλων των.

Τῇ ἐπαύριον, 20 Μαρτίου, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, πλῆθος περιέργων ἔδραμον πρὸς τὰ ἀνάκτορα τῶν Κεραμεικῶν ἵνα μάθωσι περὶ τῶν διατρεχόντων, κράζοντες ἄλλοι μὲν ζήτω ὁ βασιλεὺς, καὶ ἕτεροι ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ. Μετ' οὐ πολὺ πληροφορηθέντες ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀνεχώρησεν, οἱ βασιλικοὶ σκυθρωπάζοντες ἀνεχώρουν, οἱ δὲ Βοναπαρτισταὶ διασκορπισθέντες εἰς τὴν πόλιν διέδιδον μετὰ πολλῆς ἀγαλιάσεως τὴν εἴδησιν ταύτην, προαναγγέλλοντες τὴν ὅσον οὔπω ἄφιξιν τοῦ Ναπολέοντος. Πολλοὶ δ' ἐξ αὐτῶν ἔδραμον πρὸς τὸν Καμβασαρὲν ζητοῦντες τὰς διαταγὰς αὐτοῦ νὰ καταλάβωσι τὰ ταμεῖα καὶ ἄλλας θέσεις ἵνα μὴ διαρπαχθῶσι παρὰ τοῦ ὄχλου, οὗτος ὅμως εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι οὐδεὶς πρέπει ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰ τῆς κυβερνήσεως

μέχρις οὗ φθάσῃ ὁ Ναπολέων, τοῦ ὁποίου ἡ νέα αὐτοκρατορία δὲν θέλει ὁμοιάζει τὴν παλαιάν. Ὁ δὲ πρώην ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ Ναπολέοντος Λαβαλλέττος, εἰ καὶ ξένος τῶν διατρεχόντων, ὑπῆγεν εἰς τὴν γενικὴν διεύθυνσιν τῶν ταχυδρομείων διὰ νὰ μάθῃ τὰ διατρέχοντα, ἀγνοῶν μετὰ ταῦτα ὅτι ἕνεκα τούτου ἤθελε καταδικασθῆ εἰς θάνατον. Οἱ ὑπάλληλοι τοῦ ταχυδρομείου, νομίζοντες ὅτι οὗτος ἦτον εἷς ἐκ τῶν ἐνεργούντων τὴν κάθοδον τοῦ Ναπολέοντος, καθὸ ἄλλοτε ὑπουργὸς αὐτοῦ, παρεκάλεσαν αὐτὸν, νὰ δεχθῇ τὴν διεύθυνσιν τῶν ταχυδρομείων, ἀλλ' οὗτος περιωρίσθη νὰ ἐξαποστείλῃ ἕνα ταχυδρόμον εἰς τὸν Ναπολέοντα, εἰδοποιῶν αὐτὸν τὰ διατρέχοντα· οἱ δὲ ἐν ἀργίᾳ ἀξιωματικοὶ συνέρρευσαν εὐθὺς εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Κεραμεικῶν, εἰσῆλθον ἐν αὐτοῖς κατεβίβασαν τὴν λευκὴν σημαίαν, ὕψωσαν τὴν τρίχρουν, καὶ ἐφρούρησαν αὐτά. Πλῆθος δὲ ἄλλων στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ὑπῆγον εἰς προϋπάντησιν τοῦ Ναπολέοντος, πληροφορηθέντες ὅτι ἦτο καθ' ὁδόν. Οὗτος δὲ διαμένων κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα εἰς Φονταινεβλὼ, ἀνεπαύθη ὀλίγον, περιμένων τὴν ἄφιξιν τοῦ ἱππικοῦ του· μετ' οὐ πολὺ ἀφιχθέντος τοῦ παρὰ τοῦ Λαβαλλέττου ἀπεσταλμένου ταχυδρόμου, ἔμαθε τὰ περὶ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ βασιλέως ἐκ Παρισίων, συγχρόνως προσῆλθεν αὐτῷ καὶ ὁ ἀγαπητὸς καὶ πιστός του Κωλαιγκοῦρτος, τὸν ὁποῖον ἰδὼν ἐπέπεσεν εἰς τὸν τράχηλόν του καὶ κατεφίλει αὐτὸν ἐπὶ πολύ. Εὐθὺς λοιπὸν ἀπεφάσισε ν' ἀναχωρήσῃ, ὥστε τῇ 20 Μαρτίου νὰ ἦναι εἰς Παρισίους, ἡμέρᾳ τῆς γεννήσεως τοῦ υἱοῦ του.

Τῇ ἑπομένῃ ἡμέρᾳ, περὶ τὴν δευτέραν ὥραν, ὁ Ναπολέων διατάξας τὰ περὶ τῆς πορείας τοῦ στρατοῦ του, ἀνεχώρησεν ἐκ τοῦ Φονταινεβλὼ διὰ ταχυδρομικῆς ἁμάξης, ἔχων μεθ' αὑτοῦ τὸν Κωλαιγκοῦρτον, τοὺς πιστοὺς συντρόφους του Βερτράνδον καὶ Δρουέτον· καθ' ὁδὸν ἀπήντησε πλῆθος ἀξιωματικῶν ἀργῶν, οἵτινες εἶχον ἐξέλθει πρὸς προϋπάντησίν του καὶ ἄλλων ἀξιωματικῶν, ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν ἐκ τῶν κατ' αὐτοῦ ἀποστελλομένων στρατευμάτων, ἅπαντες οὗτοι βλέποντες αὐτὸν περιεκύκλωνον τὴν ἅμαξάν του, ἐσταμάτων αὐτὴν καὶ τὸν ἐχαι-

ρέτων, οἱ δὲ ἐξ αὐτῶν ἔφιπποι τὸν συνώδευον. Οὕτω περὶ τὴν ἐννάτην ὥραν τῆς ἑσπέρας εἰσῆλθεν εἰς Παρισίους, καὶ διατρέξας τὰς μεγαλητέρας ὁδοὺς τῆς πόλεως ἀφίχθη εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Κεραμεικῶν. Ἅμα δὲ καταβὰς ἐκ τῆς ἁμάξης, περιεστοιχίσθη ὑπὸ πλήθους στρατιωτῶν, οἵτινες ἀναρπάσαντες αὐτὸν εἰσήγαγον εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἀλλαλάζοντες ὡς μανιώδεις. Οἱ ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἀνώτεροι ὑπάλληλοι καὶ θεράποντες ἀγνοοῦντες τὰ διατρέχοντα, ἄφνης μαθόντες τὴν ἐκεῖ παρουσίαν τοῦ Ναπολέοντος, ἔντρομοι προσήρχοντο εἰς αὐτόν· ἀλλὰ τοσοῦτον πλῆθος ἐπεσωρεύθη παρ' αὐτῷ, μάλιστα ἅπαντες ἤθελον νὰ προσέλθωσι κατασπαζόμενοι τὰς χεῖρας καὶ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, ὥστε παρ' ὀλίγον νὰ τὸν σκάσωσιν. Οὗτος δὲ ἀφέθη εἰς τὴν διάκρισιν τῶν περιστοιχούντων, μὴ δυνάμενος οὐδὲ κἂν νὰ ὁμιλήσῃ ἐκ τῆς συγκινήσεώς του, μέχρις οὗ συνῆλθεν εἰς ἑαυτόν, ἀπομακρυθέντος κατ' ὀλίγον τοῦ πλήθους.

Οὕτω λοιπὸν ἐξεπληρώθη ἡ προφητεία τοῦ Ναπολέοντος, λέγοντος ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ τῆς νήσου Ἔλβας, ὅτι *μετὰ εἴκοσι ἡμέρας ὁ αὐτοκρατορικὸς ἀετὸς θέλει πετάσει, χωρὶς νὰ σταματήσῃ, ἀπὸ κωδωνοστασίου εἰς κωδωνοστάσιον μέχρι τοῦ ἐν Παρισίοις ναοῦ τῆς Θεοτόκου.*

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ κάθοδος τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν Γαλλίαν, προηγηθείσης μιᾶς στρατιωτικῆς συνωμοσίας νέων τινῶν ἀξιωματικῶν, οἵτινες ἐγένοντο τὸ ὄργανον τοῦ ῥαδιούργου Φουσσέ· ἡ δὲ συνωμοσία αὕτη οὐδεμίαν σχέσιν εἶχε μὲ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ναπολέοντος ἐκ τῆς νήσου Ἔλβας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

Ἡ νέα κυβέρνησις τοῦ Ναπολέοντος. — Ὀργανισμὸς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. — Προπαρασκευαὶ πολέμου. — Τὸ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος παραχωρηθὲν εἰς τὴν Γαλλίαν σύνταγμα.

(Μάρτιος — Ἀπριλίου 1815).

Μετὰ τὴν ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῶν Κεραμεικῶν ἄφιξιν τοῦ Ναπολέοντος, ἡ προγόνη αὐτοῦ Ὀρτενσία, μένουσα ἐν Παρισίοις, ἔδραμε πρὸς ἐπίσκεψίν του. Ὁ Ναπολέων, ἅμα ἰδὼν αὐτὴν, μετ' ἐκπλήξεως καὶ σοβαρότητος τῇ εἶπε « σὺ ἐν Παρισίοις; μόνον σὲ δὲν ἤθελον νὰ εὕρω ἐνταῦθα.—Ἔμεινα, ἀπεκρίθη αὕτη κλαίουσα, διὰ νὰ περιποιηθῶ τὴν μητέρα μου. — Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τῆς μητρός σου; . . . — Μετὰ τὸν θάνατον τοῦτον, εὗρον ὑπεράσπισιν τῶν τέκνων μου παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τῆς Ῥωσσίας Ἀλεξάνδρῳ, δι' οὗ ἠσφάλισα τὸ μέλλον των.—Τὰ τέκνα σου! τὰ τέκνα σου! Προτιμώτερον ἦτον εἰς αὐτὰ ἡ πενία καὶ ἡ ἐξορία ἢ ἡ ὑπεράσπισις τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας.—Ἀλλὰ σὺ, Μεγαλειότατε, δὲν ἐπέτρεψας εἰς τὸν υἱόν σου νὰ λάβῃ τὸ δουκάτον τῆς Πάρμας διὰ τῆς μεγαλοδωρίας τοῦ ἡγεμόνος τούτου; — Ὁ Ναπολέων, μὴ ἀπαντῶν εἰς τὴν πρόχειρον ἔνστασιν ταύτην, εἶπε « καὶ τὴν δίκην ταύτην ποῖος σοὶ τὴν ἐσυμβούλευσε; (ἡ Ὀρτενσία ἐκίνησε ἀγωγὴν ἐνώπιον τῶν γαλλικῶν δικαστηρίων κατὰ τοῦ ἀνδρός της χάριν τῶν τέκνων της). Σὲ παρεκίνησαν νὰ ἐκθέσῃς τὰς οἰκογενειακὰς ἀθλιότητας, τὰς ὁποίας ὤφειλες νὰ κρύψῃς· ἐπὶ τέλους ἀπώλεσας τὴν δίκην σου . . . καλῶς ἐγένετο. — Αἰσθανόμενος μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων τὴν ὑπέρμετρον αὐστηρότητά του, ἐνηγκαλίσθη τὴν ἀγαπητὴν προγόνην καὶ θετὴν θυγατέρα του, λέγων εἰς αὐτὴν « ἐγὼ εἶμαι καλὸς πατήρ· σὺ γνωρίζεις τοῦτο, ἂς μὴ ὁμιλῶμεν πλέον περὶ αὐτῶν . . . Ἴδες λοιπὸν ἀποθνήσκουσαν τὴν δυστυχῆ ταύτην Ἰωσηφίναν! Ἐν ταῖς δυστυχίαις μου ἠσθάνθην κατάκαρδα τὸν θάνατόν της . . . — Μετὰ τὴν σύντομον συνδιάλεξιν ταύτην, ὁ Ναπολέων ἐδείχθη εἰς τὴν Ὀρτενσίαν ὡς φιλόστοργος πατὴρ, καὶ ἐξηκολούθει τοῦτο μέχρι τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ τῆς Γαλλίας.

Μετὰ ταῦτα παρουσιάσθησαν αὐτῷ τινὲς τῶν πρώην ὑπουργῶν καὶ στρατηγῶν του, οὓς ἐδέχθη εὐμενῶς. Ἐν τούτοις παρουσιάσθη καὶ ὁ στρατάρχης Δαβοῦστος, ὃν ἀπὸ τοῦ 1812 ἐγκαταλείψας εἰς τὴν πόλιν Ἀμβοῦργον, δὲν εἶχεν εἰδεῖ, καὶ ὅστις καὶ μετὰ δύο μῆνας ἀπὸ τῆς εἰς Γαλλίαν καθόδου τῶν Βουρβόνων διετήρει τὸ φρούριον τοῦτο, ἔχων τὴν τρίχροον σημαίαν. Ὁ Ναπολέων, ἰδὼν τὸν πιστὸν τοῦτον στρατάρχην του, ἐνηγκαλίσθη καὶ συνεχάρη αὐτὸν διὰ τὴν ἐν Ἀμβούργῳ ἔνδοξον ὑπεσπάσπισίν του. Ἐπήνεσε τὸ δικαιολογητικὸν ὑπόμνημα αὐτοῦ, λέγων αὐτῷ εἰλικρινῶς « εἶδον μετ' εὐχαριστήσεως ὅτι εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἔκαμες χρῆσιν τῆς πρὸς σὲ ἐπιστολῆς μου. — (Ὁ στρατάρχης οὗτος, ὅτε ἐφρούρει εἰς Ἀμβοῦργον, εἶχε λάβει αὐστηρὰς διαταγὰς παρὰ τοῦ Ναπολέοντος κατὰ τῶν κατοίκων, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν ἐξετέλεσε ταύτας, ὡς προηγουμένως ἐρρέθη).— Δὲν ἐμνημόνευσα, ἀπήντησεν ὁ στρατάρχης Δαβοῦστος, εἰμὴ μικρὸν μέρος αὐτῆς, διότι ἦσο ἀπὼν, . . . σήμερον θέλω ἀναφέρει ταῦτα ὁλοσχερῶς. — Ὁ Ναπολέων μειδιάσας ὑπερεπήνεσεν αὐτόν.

Μετ' ὀλίγον ἦλθε καὶ ὁ Φουσσὲς, τὸν ὁποῖον μετὰ πολλῆς σπουδῆς οἱ αὐλικοὶ ὡδήγησαν πρὸς τὸν Ναπολέοντα, νομίζοντες, ὡς ἐπίστευον οἱ μωροὶ, ὅτι οὗτος ἦτον ὁ αὐτουργὸς τῆς ὑποθετικῆς συνωμοσίας, δι' ἧς ὁ Ναπολέων ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Οὗτος παρουσιασθεὶς εἰς τὸν Ναπολέοντα εἶπεν αὐτῷ ὅτι καλῶς ἔπραξεν ἐπανελθών, διότι ἡ Γαλλία εἶχεν ἀνάγκην αὐτοῦ καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὁ δὲ Ναπολέων ὑπεδέχθη αὐτὸν ὡς ἀρχαῖον ὀπαδὸν τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς αὐτοκρατορίας, σιωπῶν περὶ τῆς παρελθούσης διαγωγῆς του. Μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ ὁ Ναπολέων ὡμίλησε περὶ τῆς διαθρυλλουμένης ὑπὲρ αὐτοῦ συνωμοσίας. — Μανθάνω, εἶπεν, ὅτι συνώμοσαν, καὶ ἐξηκολούθησε μειδιῶν θέλω νὰ πιστεύσω ὅτι τοῦτο ἐγένετο δι' ἐμέ· ἀλλ' ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ, ἐγὼ δὲν συνώμοσα μὲ κανένα· οἱ μόνοι ἀνταποκριταί μου ἦσαν αἱ ἐφημερίδες. Ὅταν εἶδον τίνι τρόπῳ μετεχειρίζοντο τὸν στρατὸν, τοὺς ἀγοραστὰς τῶν δημοσίων κτημάτων, καὶ ὅλους τοὺς συμπαθοῦντας ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας,

δὲν ἐδίστασα περὶ τῶν αἰσθημάτων τῆς Γαλλίας· ἀπεφάσισα νὰ ἔλθω καὶ νὰ τὴν ἀπαλλάξω ἐκ τῆς κατεπιέσεως τῶν μεταναστῶν. Πρὸς δὲ ἤμην πεπεισμένος ὅτι ἤθελον νὰ μὲ μεταφέρωσιν εἰς τὸν τροπικόν· ἐξελεξάμην τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἡ σύνοδος ἔμελλε νὰ διαλυθῇ, καὶ καθ' ἣν ὥραν τοῦ χρόνου αἱ νύκτες εἰσέτι ἦσαν μεγάλαι, ὅπως κρύψω τὴν ἀπόδρασίν μου. Ἅμα διέφυγον τὸν διὰ θαλάσσης κίνδυνον, παρουσιάσθην εἰς τοὺς στρατιώτας μας καὶ τοὺς ἠρώτησα ἐὰν ἤθελον νὰ πυροβολήσωσι κατ' ἐμοῦ, μοὶ ἀπεκρίθησαν, κράζοντες *Ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ!* Οἱ χωρικοὶ ἐπανέλαβον τὰς ἐπευφημίας ταύτας, προσθέτοντες κάτω οἱ εὐγενεῖς! κάτω οἱ κληρικοί! μὲ ἠκολούθησαν ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, καὶ ὅταν δὲν ἐδύναντο νὰ προχωρήσωσι περαιτέρω, ἄφινον διαδοχικῶς εἰς ἄλλους τὴν φροντίδα νὰ μὲ συνοδεύσωσι μέχρι τῶν Παρισίων. Οἱ δὲ πραγματικοὶ συνωμόται, οἱ προετοιμάσαντές μοι ὅλους τοὺς φίλους τούτους, ἦσαν αὐτοὶ οἱ Βουρβόνοι. Ἤδη, εἶπε μειδιῶν καὶ κλίνων τὴν κεφαλὴν, πρέπει νὰ ὠφεληθῶμεν ἐκ τῶν σφαλμάτων αὐτῶν τε καὶ τῶν ἰδικῶν μας, δὲν πρέπει νὰ ἐπαναλάβωμεν τὸ παρελθόν. Διέμεινα ἐπί τινας μῆνας εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν, καὶ ἐκεῖθεν, ὡσανεὶ ἤμην εἰς τάφον, ἤκουον τὴν φωνὴν τῆς εὐδαιμονίας· γνωρίζω ὅ,τι πρέπει ν' ἀποφεύγω, γνωρίζω ὅ,τι ἀπαιτεῖται· ἄλλοτε εἶχον συλλάβει ὡραῖα ὄνειρα διὰ τὴν Γαλλίαν. Τῇ ἐπαύριον τῶν ἐν Μαρέγγῳ, Αὐστερλίκῃ, Ἰένῃ, Φριεδλάνδῃ μαχῶν, τὰ ὄνειρα ταῦτα ἦσαν συγχωρημένα. Δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ σᾶς εἴπω ὅτι ἐγκατέλιπον, ὅτι ἠρνήθην αὐτά . . . . Ἀλλοίμονον, δὲν μοὶ ἐπιτρέπεται νὰ ὀνειροπολῶ μεθ' ὅσα εἶδον. Θέλω τὴν εἰρήνην, αὐτὸς ἐγὼ ὅστις δὲν ἠθέλησα νὰ ὑπογράψω τὴν ἐν Παρισίοις συνθήκην, ὑποχρεοῦμαι ἤδη, μετὰ τὴν ὑπογραφήν της, νὰ τὴν ἐκτελέσω πιστῶς. Ἔγραψα εἰς Βιέννην εἰς τὴν σύζυγόν μου καὶ εἰς τὸν πενθερόν μου ὅτι παραδέχομαι αὐτήν. Ἀναμφιβόλως ἡ καθ' ἡμῶν τῶν Γάλλων ἀντιπάθεια αὐτῶν εἶναι μεγάλη, ἀλλ' εὐχαριστούμενος ἕκαστος εἰς ὅ,τι ἔλαβε, θέλει λησμονήσει τὸ καθ' ἡμῶν πάθος του. Ἡ Αὐστρία ἔχει μέγα συμφέρον νὰ μᾶς προφυλάξῃ, ἡ Ἀγγλία εἶναι καταβεβαρυμένη ἐκ χρεῶν· ὁ Ἀλέξανδρος διὰ ματαιότητα

καὶ οἱ Πρῶσσοι διὰ πάθος εἶναι οἱ μόνοι οἱ πολεμήσοντές μας· ἀλλ' ἀμφιβάλλω πολὺ ἂν καὶ οἱ ἄλλοι θέλουν τοὺς ἀκολουθήσει. Ἐν τούτοις ἡμεῖς εἴμεθα ἕτοιμοι, καὶ ἐὰν παρουσιασθῶμεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἔχοντες τὴν ἐν Παρισίοις συνθήκην ἀνὰ χεῖρας, καὶ δὲν μᾶς ἀκούσωσι, θέλομεν ἐπικαλεσθῆ τὴν θείαν ἀντίληψιν· ἐλπίζω δὲ νὰ εἴμεθα νικηταὶ ἐκ νέου . . . . — Ἀλλὰ, ἐξηκολούθησε λέγων, οὐχὶ μόνον θέλω νὰ δώσω εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐλευθερίαν· ἡ ἐντολή μας εἶναι νὰ πράξωμεν ὅ,τι οἱ Βουρβόνοι δὲν ἐγνώριζον νὰ πράξωσι· κατεπάτησαν τὰ νόμιμα συμφέροντα τῆς Ἐπαναστάσεως, καὶ ἐξύβρισαν τὴν δόξαν μας, θέλοντες νὰ θωπεύσωσι τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ· πρέπει ν' ἀσφαλίσωμεν τὰ συμφέροντα ταῦτα καὶ ν' ἀνυψώσωμεν τὴν δόξαν ταύτην. Πρέπει πρεπόντως νὰ δώσωμεν εἰλικρινῶς τὴν ἐλευθερίαν ἀντὶ τῆς δοθείσης μικρᾶς καὶ παρεβιασμένης, ἥτις ἀφ' ἑνὸς παρεχωρεῖτο, καὶ ἀφ' ἑτέρου παρεβιάζετο. Ἐγὼ ἠγάπων τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν, ἐξ ἧς εἶχον ἀνάγκην ν' ἀποκαταστήσω τὴν Γαλλίαν καὶ νὰ οἰκοδομήσω μίαν μεγάλην αὐτοκρατορίαν, ἥτις τῇ σήμερον δὲν μᾶς εἶναι ἀναγκαία. Ἂς μὲ ἀφήσωσι νὰ ταπεινώσω ἢ νὰ νικήσω τοὺς ξένους, ἐπομένως θέλω εὐχαριστηθῆ νὰ ἔχω ἐξουσίαν συνταγματικοῦ βασιλέως . . . Δὲν εἶμαι πλέον νέος· μετ' ὀλίγον δὲν θέλω ἔχει τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν· ἀρκεῖ εἰς τὸν υἱόν μου ἡ ἐξουσία τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας! . . . Ἂς προσέξωμεν μόνον νὰ μὴ ἤμεθα ἀνεπιδέξιοι, ἵνα μὴ ἀποτύχωμεν εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ἐλευθεριῶν μας, διότι θέλομεν κάμει τὴν Γαλλίαν νὰ ἐπιθυμήσῃ τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Τὸ ἐπ' ἐμοὶ, θέλω νὰ ὑπερασπίσω τὰ συμφέροντα τῆς Ἐπαναστάσεως, ν' ἀσφαλίσω τὴν ἀνεξαρτησίαν μας διὰ τῆς πολιτικῆς ἢ διὰ τῆς νίκης, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ προπαρασκευάσω τὸν συνταγματικὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν μου· ἰδοὺ ἡ μόνη δόξα ἐξ ἧς ἐμπνέομαι· θέλω δὲ νομίζει ἐμαυτὸν εὐτυχῆ, ἐὰν δυνηθῶ νὰ ἐκπληρώσω τὰς ἐντολὰς ταύτας. Μετὰ τὴν διοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ μας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν μετὰ τῆς Εὐρώπης σχέσεών μας, θέλω ἐνασχοληθῆ μεθ' ὑμῶν ν' ἀναθεωρήσω τὸ πολίτευμά μας καὶ νὰ σχετίσω αὐτὸ μὲ

τὸ κοινὸν πνεῦμα, καὶ ἄνευ ἀναβολῆς ἀπὸ τῆς αὔριον νὰ δώσω τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸν τύπον· διατί νὰ φοβώμεθα εἰς τὸ ἑξῆς τὴν ἐλευθεροτυπίαν; Ἀφοῦ εἶπε τοσαῦτα περὶ ἐμοῦ ἐν διαστήματι ἑνὸς ἔτους, οὐδὲν πλέον ἔχει νὰ εἴπῃ ἤδη· ὑπολείπεται ὅμως νὰ ὁμιλήσῃ καὶ περὶ τῶν ἀντιπάλων μου! —

Ὁ Ναπολέων μετὰ τὰς ἐξηγήσεις ταύτας, ἃς ἐθεώρησεν ἀναγκαίας κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις, ἐνησχολήθη εὐθὺς εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ ὑπουργείου του. Ἐσκέφθη λοιπὸν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκλέξῃ τοιαῦτα πρόσωπα, ὥστε καὶ τὴν κοινὴν γνώμην νὰ εὐχαριστήσωσι καὶ χρήσιμοι νὰ ὦσι πρὸς τὸν προτιθέμενον σκοπόν του. Ἰδὼν λοιπὸν ὅτι ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ὑπουργῶν τοῦ ἐξωσθέντος βασιλέως δύο ἦσαν χρήσιμοι καὶ εἰς αὐτὸν, ἔχαιρον δὲ καὶ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν, ὡς εἰδικοὶ καὶ τίμιοι ἄνδρες, ὁ τῶν οἰκονομικῶν Λουδοβῖκος, καὶ ὁ τῶν ναυτικῶν Δεκρέσος, ἐκράτησεν αὐτοὺς ὡς τοιούτους. Σκεπτόμενος περὶ ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν, ἀπεφάσισε νὰ διορίσῃ τὸν Καρνὼ, ἔχοντα μὲν δημοκρατικὰ φρονήματα ἀλλὰ πιστὸν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἐπαναστάσεως, ὡς ἐδείχθη τελευταῖον καὶ φίλος τῆς Αὐτοκρατορίας· ἵνα δ' ἐξαλείψῃ παρ' αὐτοῦ πᾶσαν περὶ δημοκρατίας ἰδέαν, διότι ἔλεγεν ὅτι ὅπως οἱ Βουρβόνοι ἦσαν ἐπικίνδυνοι οὕτω καὶ οἱ δημοκράται εἰς τὴν Γαλλίαν, ὠνόμασεν αὐτὸν συγχρόνως καὶ κόμητα. Προκειμένου περὶ ὑπουργοῦ τῆς ἀστυνομίας ἐσκέφθη περὶ τοῦ Φουσσὲ, εἰ καὶ ἐγνώριζεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦτο φύσει ῥαδιουργος, ἄστατος καὶ οὐδὲν φρόνημα πολιτικὸν ἔχων· διότι πρῶτον μὲν ἦτο δημοκράτης καὶ βασιλοκτόνος, ὕστερον δὲ αὐτοκρατορικὸς, ἔπειτα κατ' αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος καὶ ὑπὲρ τῆς συζύγου του, εἶτα Βουρβονιστὴς, ἔπειτα Ὀρλεανιστὴς καὶ τελευταῖον αὐτοκρατορικός· μ' ὅλα ταῦτα ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦτο μεμιγμένος εἰς ὅλας τὰς φατρίας, ἐφαίνετο κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν ἀναγκαῖος εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδεμίαν ἐμπιστοσύνην εἶχεν εἰς αὐτὸν, διώρισε πρὸς ἐπιτήρησιν αὐτοῦ τὸν ἄλλοτε ὑπουργὸν τῆς ἀστυνομίας στρατηγὸν Δουρόκον ἀρχηγὸν τῆς χωροφυλακῆς. Τὸν πιστόν του Λαβαλλέττον ἔφερεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν· τὸν Καμβασαρὲν διώρισεν ἀρ-

χικαγγελάριον καὶ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν καὶ τὸ ὑπουργεῖον τῆς δικαιοσύνης. Περὶ δὲ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν σκεφθεὶς, ἀπεφάσισε νὰ διορίσῃ τὸν στρατάρχην Δαβοῦστον, ἄνδρα ἀκεραίου χαρακτῆρος καὶ σοβαροῦ, καὶ οὐδέποτε πλησιάσαντος τὸν Ναπολέοντα διὰ νὰ τὸν κολακεύσῃ· τὸν στρατάρχην τοῦτον παρόντα τότε ἔκραξεν ὁ Ναπολέων καὶ ἀνήγγειλεν αὐτῷ τὸν διορισμόν του εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Ἀλλ' οὗτος ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν στρατὸν, παρατηρῶν ὅτι ἕνεκα τῆς αὐστηρότητός του κατήντησε παροιμιώδης εἰς τὸν στρατόν. — Μάλιστα, ἡ αὐστηρότης αὕτη, ἡνωμένη μὲ τὴν ἀδιαφιλονείκητον τιμιότητά σου, εἶπεν αὐτῷ ὁ Ναπολέων, μοὶ ἀναγκαιοῖ ἤδη. Ὁ στρατὸς διεφθάρη πρὸ ἐνὸς ἔτους διὰ τῆς εὐνοίας· οἱ Βουρβόνοι κατεσπατάλησαν τοὺς βαθμούς· ὅλοι ὅσοι ἐθεωροῦντο ὡς ἀνήκοντες εἰς ἐμὲ, ὧν ὁ ἀριθμὸς εἶναι μέγας, περιμένουν καὶ οὗτοι νὰ δικαιωθῶσι, καὶ δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ἄπληστοι· μοὶ ἀναγκαιοῖ ὑπουργὸς ἀκάματος, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἀμερόληπτος δικαιοσύνη, διευθυνομένη ὑπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, νὰ μὴ δίδῃ ἀφορμὴν παραπόνων εἰς τοὺς βασιλικούς· ὡς πρὸς τοῦτο σὲ θεωρῶ μακρὰν πάσης ὑπονοίας, καὶ ὅστις θέλει μὲ ὑπηρετήσει οὕτω πως ὡς οὐδεὶς ἄλλος. — Ἐπειδὴ ὁ στρατάρχης Δαβοῦστος ἐξηκολούθει ν' ἀνθίσταται, ὁ Ναπολέων προσέθηκεν αὐτῷ « σὺ εἶσαι ἀνὴρ πιστὸς, εἰς σὲ δύναμαι νὰ εἴπω τὰ πάντα· ἀφίνω τὸν κόσμον νὰ πιστεύῃ ὅτι ἐγὼ εἶμαι συνενοημένος μετὰ μιᾶς τοὐλάχιστον εὐρωπαϊκῆς Δυνάμεως, καὶ μάλιστα ὅτι ἔχω μυστικὰς συνενοήσεις μετὰ τοῦ πενθεροῦ μου, αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας· οὐδὲν ἐκ τούτων ὑπάρχει· εἶμαι μόνος, μόνος, ἐννοεῖς, ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης· περιμένω νὰ τοὺς εὕρω ἡνωμένους καὶ ἀδιαλλάκτους πρὸς ἐμέ· πρέπει λοιπὸν νὰ πολεμήσωμεν μέχρις ἐσχάτων, καὶ τούτου ἕνεκα προπαρασκεύασον ἐντὸς τριῶν μηνῶν φοβερὰ μέσα. Ἔχω ἀνάγκην δραστηριότητος, καὶ συνάμα ἀκεραιότητος· πρὸς δὲ ὅταν θὰ ἐκστρατεύσω, μοὶ ἀναγκαιοῖ εἷς πιστὸς ἀνὴρ, εἰς ὃν νὰ δυνηθῶ ν' ἀναθέσω νὰ ἐνεργήσῃ ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἐν Παρισίοις. Παρατηρεῖς ὅτι ἐνταῦθα δὲν πρόκειται νὰ ἐνδώσωμεν εἰς τὰ αἰσθήματά μας, ἀλλὰ νὰ νι-

κήσωμεν ἢ ν' ἀποθάνωμεν· ἡ ὕπαρξίς μας ἐξαρτᾶται ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν — Ὁ Δαβοῦστος, ἀκούων τοὺς εἰλικρινεῖς καὶ ἐνεργητικοὺς τούτους λόγους τοῦ Ναπολέοντος, ὑπήκουσεν, ὡς καλὸς στρατιώτης· ἐδέχθη τὸ ὑπουργεῖον τῶν στρατιωτικῶν, δίδων τὴν χεῖρά του εἰς τὸν Αὐτοκράτορα.

Τῇ ἐπαύριον, 21 Μαρτίου, ὁ Ναπολέων διέταξε νὰ κοινοποιηθῇ εἰς ἅπασαν τὴν Γαλλίαν ἡ ἐν Παρισίοις ἔξοδός του, ἵνα παύσῃ ἡ ἐνεργουμένη ἐπανάστασις. Ἀλλὰ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐγεννήθη τὸ ζήτημα ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ, ἂν ἔπρεπε νὰ καταληφθῇ ἡ παρὰ τὸν Ῥῆνον ἀφαιρεθεῖσα χώρα τῆς Γαλλίας. Ὁ Ναπολέων, πληροφορηθεὶς ὅτι οἱ Βουρβόνοι, διασκορπισθέντες εἰς διάφορα μέρη τῆς Γαλλίας, παρεκίνουν τὸν λαὸν εἰς ἀντεπανάστασιν, καὶ ὅτι πλέον τῶν 150 χιλιάδων συμμαχικῶν στρατευμάτων διημέρευον παρὰ τὸν Ῥῆνον, ἐνῷ οὗτος μόλις εἶχε συγκεντρώσει 35 χιλιάδας στρατοῦ καὶ 60 πυροβόλα, πρὸς δὲ ἐὰν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας κατεπάτει τὰ διὰ τῶν συνθηκῶν τεθέντα ὅρια τῆς Γαλλίας, ἤθελεν εὐθὺς διεγείρει ὅλα τὰ εἰρηνικὰ πνεύματα κατ' αὐτοῦ, ἀπεφάσισε οὐδὲν τούτων νὰ πράξῃ, περιοριζόμενος νὰ διατηρήσῃ τὰς συνομολογηθείσας συνθήκας, ἵνα διατηρηθῇ ἡ εἰρήνη διὰ μόνης τῆς ἀλλαγῆς τῆς γαλλικῆς δυναστείας. Ταῦτα ἀποφασίσας ὁ Ναπολέων ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τοῦ Κράτους ἵνα προσφέρῃ τὴν εἰρήνην εἰς τὰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις· ἐπειδὴ δὲ ἦτο βέβαιος ὅτι αὗται δὲν ἤθελον δεχθῇ αὐτήν, τοῦτο δὲ ἤθελε παροργίσει ὅλην τὴν Γαλλίαν, οὗτος ὠφελούμενος ἐκ τῶν γενησομένων διαπραγματεύσεων ἤθελε νὰ ἑτοιμάσῃ ἱκανὸν στρατὸν καὶ νὰ θέσῃ αὐτὸν μεταξὺ τῶν Παρισίων καὶ τῶν ἀρκτικῶν ὁρίων τῆς Γαλλίας· ἑπομένως αἴφνης νὰ ἐπιπέσῃ χωριστὰ κατὰ τῶν ἐκεῖ διαμενόντων ἐχθρικῶν στρατευμάτων καὶ νὰ καταπολεμήσῃ ταῦτα, τὸ ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου. Αἱ σκέψεις αὗται ἦσαν ἄξιαι συνετοῦ καὶ μεγάλου ἀνδρός, ὡς τοῦ Ναπολέοντος.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων διέταξε νὰ σταλῶσιν 20 χιλιάδες στρατοῦ εἰς τὰ σύνορα τοῦ Ῥήνου, ὅπως προφυλαχθῶσι τὰ ἐκεῖ φρούρια, τρεῖς χιλιάδες ἱππικοῦ πρὸς καταδίωξιν τοῦ φυγόντος

βασιλέως Λουδοβίκου, καὶ διάφοροι ἄλλοι στρατηγοὶ ἵνα συγκεντρώσωσι καταλλήλως τὰ ὑπ' αὐτὸν σώματα.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μετὰ μεσημβρίαν ἐπεθεώρησε τὴν ἐν Παρισίοις φρουρὰν, συγκειμένην ἐξ εἴκοσι χιλιάδων ἀνδρῶν· τοῦτο δὲ ἔπραξε μᾶλλον ἵνα ἐπιδειχθῇ εἰς τὸν λαὸν τῶν Παρισίων, ὅστις ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ αὐτὸν ἐκ νέου αὐτοκράτορα. Ὁ λαὸς οὗτος, ὅστις ἐνόμιζε τὴν κάθοδον αὐτοῦ ὡς ἓν τῶν θαυμάτων, μετὰ μεγίστης περιεργείας παρετήρει καὶ εὗρισκεν αὐτὸν παχύτερον, ἀλλὰ μελαχρινώτερον, ὅπερ ἐκάλυπτε τὴν εὐσαρκίαν του· οὗτος δὲ περιέστρεφε τοὺς ὀφθαλμούς του πέριξ πάντων. Μετὰ τὴν ἐπιθεώρησιν, μένων ἔφιππος, συνήθροισε ὅλα τὰ στρατεύματα πέριξ αὐτοῦ, καὶ διατάξας τοὺς ἀξιωματικοὺς αὐτῶν νὰ προταχθῶσιν, ὡμίλησε διὰ τῆς συνήθους διαπεραστικῆς γλώσσης του. —Στρατιῶται, εἶπεν, ἦλθον εἰς τὴν Γαλλίαν μετὰ ὀκτακοσίων ἀνδρῶν, διότι ἐστηριζόμην εἰς τὴν πρὸς ἐμὲ ἀγάπην τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἐνθύμησιν τοῦ στρατοῦ· δὲν ἐλανθάνσθην εἰς τὰς προσδοκίας μου. Στρατιῶται, σᾶς εὐχαριστῶ! ἡ δόξα αὕτη ἀνήκει εἰς τὸν λαὸν καὶ εἰς ὑμᾶς. Ἡ ἰδική μου δόξα συνίσταται ὅτι σᾶς ἐγνώρισα καὶ σᾶς ἐμάντευσα . . . Ὁ θρόνος τῶν Βουρβόνων ἦτο παράνομος, διότι κατεστράφη παρὰ τοῦ ἔθνους πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν, καὶ δὲν ἀνηγέρθη εἰμὴ διὰ τῶν χειρῶν τῶν ξένων, διότι δὲν παρεῖχεν ἐγγυήσεις εἰμὴ εἰς μίαν ἀλαζονικὴν μειονοψηφίαν, τῆς ὁποίας αἱ ἀπαιτήσεις ἀντέκειντο εἰς τὰ δικαιώματά σας. Ὁ αὐτοκρατορικὸς θρόνος μόνος δύναται νὰ ἐγγυηθῇ τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους, καὶ τὸ εὐγενέστερον τῶν συμφερόντων τοῦ ἔθνους εἶναι ἡ δόξα μας. Στρατιῶται, ἂς ὑπάγωμεν νὰ διώξωμεν ἐκ τῆς χώρας μας τοὺς πρίγκηπας τούτους τοὺς γενομένους ὄργανα τοῦ ἐχθροῦ· φθάνοντες δὲ εἰς τὰ μεθόρια, ἂς σταματήσωμεν . . . Δὲν θέλομεν ν' ἀναμιχθῶμεν εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἀλλὰ δυστυχία εἰς τὸν θέλοντα ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὰς ἰδικάς μας! — Μετὰ ταῦτα προσκαλέσας τοὺς μετ' αὐτοῦ ἐν Ἔλβᾳ ἀξιωματικοὺς, καὶ δεικνύων αὐτοὺς εἰς τ' ἄλλα στρατεύματα, «στρατιῶται, εἶπεν, ἰδοὺ οἱ ἀξιωματικοὶ οἱ συνοδεύσαντές με εἰς τὴν δυστυχίαν μου· ὅλοι εἶναι φίλοι μου, ὅλους αὐτοὺς

ἀγαπῶ ἐκ καρδίας! ὁσάκις ἔβλεπον αὐτοὺς, ἐνόμιζον ὅτι ἔβλεπον αὐτὸν τὸν στρατὸν, διότι ἅπαντες οὗτοι ἀντεπροσώπευον ὅλα τὰ συντάγματα· ἡ παρουσία των μὲ ἀνεκάλει εἰς τὴν μνήμην τὰς ἀθανάτους ἐκείνας ἡμέρας, αἱ ὁποῖαι δὲν θέλουσιν ἐξαλειφθῆ ἐκ τῆς μνήμης μας· ἀγαπῶν αὐτοὺς, ἠγάπων ὑμᾶς. Οἱ ἀείποτε ἔνδοξοι οὗτοι ἀετοὶ, τοὺς ὁποίους ἡ προδοσία στιγμιαίως ἐκάλυψε μὲ μέλαιναν σκέπην, σᾶς ἐπεστράφησαν ἀνέπαφοι· στρατιῶται, ἀποδίδω εἰς ὑμᾶς αὐτοὺς τοὺς ἀετούς· ὁρκισθῆτε ὅτι θέλετε ἀκολουθήσει αὐτοὺς πανταχοῦ, ἔνθα τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος τοὺς προσκαλεῖ! . . . — Ὁρκιζόμεθα! ἀνέκραξαν οὗτοι κινοῦντες τὰς λόγχας των, οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ τύπτοντες τὰ ξίφη των. — Ἡ συγκίνησις ὑπῆρξε μεγίστη, διότι ἐκ βάθους ψυχῆς συνησθάνοντο ἅπαντες τὴν ἐντονωτάτην ταύτην ὁμιλίαν τοῦ Αὐτοκράτορός των.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων, ἀπελθὼν εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὑπεδέχθη τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ Κράτους, ἔνθα κατὰ πρῶτον εἶδον αὐτόν. Ἐνταῦθα ἦλθε καὶ ὁ ἐν τῇ ἐπαύλῃ του διαμένων Καρνὼ, ἀναδεχθεὶς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν· δυσηρεστήθη ὅμως διὰ τὸν τίτλον τοῦ κόμητος, ὃν ἀπέδωκεν αὐτῷ ὁ Ναπολέων· θέλων ὅμως νὰ φανῇ ὅτι εἶναι σύμφωνος μετ' αὐτοῦ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἐπαναστατικῶν ἀρχῶν, ἀπεσιώπησε τοῦτο.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἐξηκολούθει τὴν πορείαν του πρὸς τὴν πόλιν Λίλλην φρουρουμένην ὑπὸ γαλλικῶν στρατευμάτων, καὶ διοικουμένην ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῆς Αὐρηλίας· ἀφιχθεὶς ἐκεῖ τῇ 23 Μαρτίου, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν μετὰ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων του, διότι τὰ φρουροῦντα γαλλικὰ στρατεύματα ἐξεφράσθησαν ὅτι δὲν ἐδέχοντο τὴν βασιλικὴν σωματοφυλακήν. Πάραυτα οἱ ἐκεῖ διαμένοντες στρατάρχαι μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Αὐρηλίας παρουσιάσθησαν εἰς τὸν βασιλέα καὶ τῷ ἐξέφρασαν τὴν λύπην των ὅτι ἡ Μεγαλειότης του δὲν εὑρίσκετο ἠσφαλισμένη ἐκεῖ, διότι ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ στρατοῦ τοῦ Ναπολέοντος, ἡ φρουρὰ ἦτον ἑτοίμη νὰ ἑνωθῇ μετ' αὐτοῦ, ὅτι οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἔστεργε νὰ προσκληθῶσι ξένα στρα-

τεύματα πρὸς φύλαξιν αὐτοῦ, καὶ ὅτι οὗτος, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ δοὺξ τῆς Αὐρηλίας, καθὸ Γάλλοι, δὲν θέλουν νὰ πολεμήσωσι μετὰ τῶν ξένων στρατευμάτων κατὰ τῆς πατρίδος των· συνεβούλευσαν δὲ αὐτὸν ν' ἀναχωρήσῃ τάχιστα καὶ ν' ἀπέλθῃ εἰς τὰ βελγικὰ σύνορα, ἀλλ' ὅτι ἔκριναν καλὸν ν' ἀπέχῃ οὗτος, καθὸ βασιλεὺς τῶν Γάλλων, τοῦ ν' ἀναμιχθῇ εἰς τὸν κατὰ τῆς Γαλλίας γενησόμενον πόλεμον παρὰ τῶν ξένων. Ὁ βασιλεὺς εὐχαριστήσας αὐτοὺς ἀπεχαιρέτισεν, ἐκφράσας τὴν ἐπιθυμίαν του ν' ἀπέλθῃ εἰς τὰ παράλια καὶ ἐκεῖθεν μεταβῇ εἰς Ἀγγλίαν.

Οὕτω τῇ 23 Μαρτίου περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁ βασιλεὺς ἐξῆλθε τῆς πόλεως Λίλλης μεθ' ὅλων τῶν εἰς αὐτὸν ὀφειλομένων τιμῶν· ὁ δὲ δοὺξ τῆς Αὐρηλίας καὶ οἱ στρατάρχαι συνώδευσαν αὐτὸν μέχρι τῶν συνόρων τῆς Γαλλίας, καὶ ἐπομένως ἀποχαιρετίσαντες αὐτὸν ἐπέστρεψαν εἰς τὰ ἴδια.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου, αἱ πλεῖσται τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Γαλλίας παρεδέχθησαν τὴν κάθοδον τοῦ Ναπολέοντος. Πολλοὶ ὅμως τῶν στραταρχῶν καὶ τῶν στρατηγῶν, πιστοὶ ὄντες εἰς τὰ καθήκοντα αὐτῶν, ἀπεποιήθησαν τὴν παραδοχὴν αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ ὑπερβολικὸς ἐνθουσιασμὸς τῶν στρατευμάτων παρέσυρεν αὐτούς, ὥστε ἄλλοι μὲν νὰ ἐνδώσωσι καὶ ἄλλοι νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὰ ἴδια, ἀφήνοντες τὴν διοίκησιν τῶν ὑπ' αὐτοὺς στρατευμάτων εἰς τοὺς ὑποδεεστέρους των· μόνον δὲ εἰς τὴν Βανδέαν, εἰς τὴν Μασσαλίαν, εἰς τὴν Λίλλην καὶ εἰς Μὲτζ ἅπαντες ἀνθίσταντο, μένοντες ἐν ἀμφιβολίᾳ τί νὰ πράξωσιν, ὡς ἀγνοοῦντες εἰσέτι τὴν ἐκ τῆς Γαλλίας ἀναχώρησιν τοῦ βασιλέως.

Οἱ δὲ βασιλικοί, ἀπελπισθέντες πανταχόθεν, διεκοίνωσαν εἰς ἅπασαν τὴν Γαλλίαν τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐν Βιέννῃ συνόδου τῶν βασιλέων, δι' ἧς ἀπεκηρύττετο ὁ Ναπολέων ὡς παραβάτης τῶν συνθηκῶν, καὶ ἐπομένως ἐτίθετο ἐκτὸς τοῦ νόμου· ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ οἱ πρέσβεις ὅλων τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐζήτησαν παρὰ τοῦ νεοδιορισθέντος ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Κωλαιγκούρτου τὰ διαβατήριά των καὶ ἀνεχώρησαν. Εἰς μάτην ὁ Κωλαιγκοῦρτος προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὸν

πρέσβυν τῆς Αὐστρίας νὰ μὴ ἀναχωρήσῃ, ὑποσχόμενος αὐτῷ τὴν διατήρησιν τῶν προλαβουσῶν συνθηκῶν τῶν Δυνάμεων. Ἐπὶ τέλους καὶ ὁ πρέσβυς οὗτος ἀνεχώρησε, συγκατατεθεὶς νὰ δεχθῇ δύο ἐπιστολὰς τοῦ Ναπολέοντος, τὴν μίαν πρὸς τὴν σύζυγόν του καὶ τὴν ἑτέραν πρὸς τὸν πενθερόν του. Ἀφ' ἑτέρου καὶ ἡ προγόνη του Ὀρτενσία, ἥτις εὐνοεῖτο παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἐν ἐκτάσει, παριστῶσα τὰ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν φιλικὰ αἰσθήματα τοῦ Ναπολέοντος, καὶ ὑποδεικνύουσα μίαν νέαν συμμαχίαν μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας.

Ὁ Κωλαϊγκοῦρτος, μὴ δυνάμενος, ὡς ἐρρέθη, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἐν Παρισίοις ξένων πρέσβεων, ἠναγκάσθη ν' ἀνακαλέσῃ καὶ οὗτος τοὺς ἐν ταῖς αὐλαῖς ἐκείναις πρέσβεις τῆς Γαλλίας διὰ μιᾶς ἐγκυκλίου του, ἐξηγῶν ὅτι ἡ ἀνάκλησις αὐτῶν ἐγίνετο ὡς ἐκ τῆς ἀναχωρήσεως ἐκ τῆς Γαλλίας τῶν ξένων πρέσβεων, καὶ ὅτι ὁ Ναπολέων οὐδένα πολεμικὸν σκοπὸν εἶχεν εἰμὴ τὴν διατήρησιν τῶν ἐν Βιέννῃ συνομολογηθεισῶν συνθηκῶν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ τῆς Αὐστρίας ἐξηρτᾶτο ἡ ἀπόφασις τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον ἢ μὴ, καὶ ἐπειδὴ ὁ μόνος πολιτικὸς ἀνὴρ, ὁ δυνάμενος νὰ πείσῃ τὴν Αὐστρίαν, ἦτον ὁ Ταλλεϋράνδος, ἐκρίθη εὔλογον ὅπως σταλῇ πρὸς αὐτὸν μυστικῷ τῷ τρόπῳ ἐπιδέξιος ἄνθρωπος, ὅστις νὰ δυνηθῇ νὰ πείσῃ τὸν Ταλλεϋράνδον ἵν' ἀναγνωρίσῃ τὴν νέαν δυναστείαν τοῦ Ναπολέοντος, καὶ ἐπομένως νὰ συνεργήσῃ εἰς τὴν συμφιλίωσιν αὐτοῦ μετὰ τῆς Αυστρίας. Ὡς τοιοῦτος λοιπὸν ἐνεκρίθη ὁ Μοντράνδος, ἀνὴρ εὐγενέστατος ἀλλὰ παραδοξολόγος, ὅστις ἄλλοτε εἶχε φυλακισθῇ διὰ τὰς παρ' αὐτοῦ γραφείσας σατύρας κατὰ τοῦ Ναπολέοντος. Τοῦτον λοιπὸν ἔπεισαν ν' ἀπέλθῃ εἰς Βιέννην καὶ νὰ λάβῃ συνέντευξιν μετὰ τοῦ Ταλλεϋράνδου καὶ τῆς Μαρίας Λουΐζης.

Ἐν τούτοις ὁ Ναπολέων ταῦτα διενεργῶν, δὲν παρημέλησε καὶ τὰς πρὸς πόλεμον παρασκευὰς αὐτοῦ, διότι προέβλεπεν ὅτι μόνη ἡ ἰσχὺς τῶν ὅπλων ἤθελε διαλύσει τὸ περὶ τούτου ζήτημα. Διήρεσε τὸν στρατόν του εἰς ἓξ μοίρας, καὶ ἀνέθηκε τὴν διοίκησιν αὐτῶν, τῆς πρώτης, εἰς τὸν στρατηγὸν Δρουέτον Ἐρλόνην,

τῆς δευτέρας, εἰς τὸν στρατηγὸν Ῥεῖλλον, τῆς τρίτης, εἰς τὸν στρατηγὸν Βανδάμμον, τῆς τετάρτης, εἰς τὸν στρατηγὸν Γιράρδον, τῆς πέμπτης, εἰς τὸν στρατηγὸν Ῥάππον, καὶ τῆς ἕκτης, ἥτις προωρίσθη εἰς φρουράν του, εἰς τὸν στρατηγὸν Λοβώ. Προὐτίθετο δὲ νὰ σχηματίσῃ καὶ ἑβδόμην μοῖραν ὡς ἐφεδρείαν.

Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Ναπολέοντος ἐκ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας ὁ στρατὸς συνέκειτο ἐξ 600 χιλιάδων ἀνδρῶν, ἀλλὰ μετὰ ἓν ἔτος ὡς ἐκ τῶν πολλῶν λειποταξιῶν, ἀφέσεων καὶ λοιπῶν περιστατικῶν κατήντησεν εἰς 180 χιλιάδας παρόντας καὶ πεντήκοντα χιλιάδας ἐν κανονικῇ ἀδείᾳ, ὥστε ὁ Ναπολέων ὑπελόγιζεν ὅτι εἶχε μόνον 230 χιλιάδας στρατοῦ. Ἔχων ἀνάγκην ὅμως ν' αὐξήσῃ τὸν στρατὸν τοῦτον, κατέφυγεν εἰς τὴν ἀνάκλησιν τῶν λειποτακτῶν, θεωρῶν αὐτοὺς ὡς ἐν ἀδείᾳ ἀπόντας, καὶ εἰς τὴν πρόσκλησιν τῶν στρατευσίμων τοῦ 1814, ἐκ τούτων ὅλων ὑπελόγιζεν ὅτι ἤθελε σχηματίσει στρατὸν ἐκ 500 χιλιάδων ἀνδρῶν, διότι οὔτε ἐδύνατο, οὔτε ἐσύμφερε νὰ ἐνεργήσῃ νέαν στρατολογίαν· πρὸς δὲ ἐνησχολήθη νὰ διοργανήσῃ καὶ τὴν ἐθνοφυλακήν, ἥτις κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς του ἐδύνατο νὰ ὑπερβῇ τὸ ἓν ἑκατομμύριον πολιτῶν, ἱκανῶν νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν Γαλλίαν. Ἡ πρόθεσίς του δὲ αὕτη ἐπραγματοποιεῖτο διὰ τῶν ἀπείρων ἐν ἀργίᾳ ἀξιωματικῶν, τῶν διαμενόντων ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ μεγάλου στρατοῦ.

Ἡ μόνη δυσκολία, ἥτις παρίστατο εἰς τὸν σχηματισμὸν τοσούτου στρατοῦ, ἦτον ἡ ἔλλειψις τῶν ἵππων, ἀλλ' ἡ ἀγχίνοια αὐτοῦ ἀνεπλήρου τὰ πάντα. Ἐν πρώτοις συνήθροισεν ὅλους τοὺς ἵππους τοῦ ἐξωσθέντος βασιλέως, ἔπειτα ἠγόρασε τοὺς καλητέρους ἵππους τῶν ἐφίππων χωροφυλάκων, ἐπὶ τέλους ἐξαπέστειλε διαφόρους ἀξιωματικοὺς τοῦ ἱππικοῦ εἰς ἁπάσας τὰς ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας ἵνα ἀγοράσωσιν τοὺς εὐχρηστοτέρους ἵππους διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἱππικοῦ.

Ἐσχημάτισεν ἐκ τῶν ἐνόντων ἰσχυρὸν πυροβολικόν, συγκείμενον ἐξ 150 πυροβόλων διαφόρων ὁλκῶν. Διέταξε προσέτι νὰ ἐπισκευασθῶσι τὰ ὀχυρώματα τῶν μεθορίων φρουρίων, πρὸς δὲ

καὶ αὐτῶν τῶν Παρισίων, ἵνα τεθῶσιν εἰς κατάστασιν ἀμύνης ἐν ἀνάγκῃ.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ναυτικὸν κατ' οὐδὲν ἐδύνατο νὰ ὠφελήσῃ, καὶ ἵνα μὴ μένωσιν ἀργοὶ πλέον τῶν ἑξήκοντα χιλιάδων ναυτικῶν, ἐσχημάτισεν αὐτοὺς εἰς εἴκοσι συντάγματα, διωρισμένα νὰ φυλάττωσι τὰς παραλίας τοῦ Κράτους.

Πρὸς ἐξοπλισμὸν τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἐθνοφυλακῆς ἀπῃτοῦντο 600 χιλιάδες τουφέκια, ἐνῷ εἰς μὲν τὸν στρατὸν ὑπῆρχον 200 χιλιάδες, εἰς δὲ τὰς ἀποθήκας 150 χιλιάδες. Πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ ποσοῦ τούτου τῶν ὅπλων ἐνησχόλησεν ὅλα τὰ ἐργοστάσια τῶν Παρισίων, δημόσιά τε καὶ ἰδιωτικά, προσθέσας εἰς αὐτὰ οὐχὶ μόνον ὅλους τοὺς ἐν Παρισίοις καὶ ἀλλαχόθεν τῆς Γαλλίας ὁπλοποιούς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς σιδηρουργοὺς καὶ ὡρολογοποιοὺς εἰσέτι. Ἐπειδὴ διὰ ταῦτα πάντα ἀπῃτοῦντο χρήματα οὐκ ὀλίγα, ὁ Ναπολέων κατέφυγεν εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν οἰκονομικῶν Λουδοβῖκον, ὅστις διὰ τῆς ἱκανότητός του εἶχε θέσει τὰ οἰκονομικὰ τῆς Γαλλίας εἰς εὐάρεστον θέσιν· διότι, ἂν καὶ δὲν εἶχεν εἰσπράξει πολλὰ χρήματα, εἶχεν ὅμως ἀνορθώσει τὴν πεπτωκυῖαν πίστιν τῆς Γαλλίας, ἐξ ἧς ἐδυνήθη οὗτος νὰ προμηθεύσῃ εἰς τὸν Ναπολέοντα ὅλα τὰ χρηματικὰ μέσα ἐν μέρει εἰς μετρητὰ καὶ ἐν μέρει εἰς πιστώσεις τραπεζιτῶν καὶ ἄλλων κερδοσκόπων ἐργολάβων.

Ἐκ τούτων ὅλων ὁ Ναπολέων ὑπελόγιζεν ὅτι ἐντὸς ὀλίγου ἤθελεν ἔχει 400 χιλιάδας στρατοῦ πρὸς ἐκστρατείαν καὶ 200 χιλιάδας εἰς τὰς φρουράς. Ἤρχισε λοιπὸν νὰ ὀργανίζῃ τὸν στρατόν του· ἔπρεπεν ὅμως νὰ φροντίσῃ καὶ περὶ τῶν στραταρχῶν αὐτοῦ, διότι τινὲς ἐξ αὐτῶν εἶχον οὕτω πως συνδεθῆ μετὰ τῶν Βουρβόνων, ὥστε ἦτον ἀδύνατον νὰ ὑπηρετήσωσιν τὴν δυναστείαν τοῦ Ναπολέοντος, ἐκτὸς δὲ τούτου εἰς τὴν ἐν Λουγδούνῳ ἐκδοθεῖσαν παρ' αὐτοῦ ἀμνηστείαν, ἐν ᾗ ἐξηροῦντο δεκατρία πρόσωπα, συμπεριελαμβάνοντο καὶ δύο στρατάρχαι, ὁ Μαρμὼν καὶ ὁ Ὠγερώ· τρεῖς ἄλλους στρατάρχας, τὸν Ὠδινότον, Βίκτορα καὶ τὸν Σ. Κῦρον, οὐχὶ μόνον δὲν παρεδέχετο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, ἀλλὰ διέταξε νὰ τεθῶσιν ὑπὸ σύνταξιν. Ὑπῆρχον καὶ τρεῖς εἰ-

σέτι στρατάρχαι, περὶ ὧν ἐσκέπτετο τί νὰ πράξῃ· ἦσαν δὲ οὗτοι ὁ ἄλλοτε ἀρχηγὸς τῶν ἐπιτελῶν του Βερθιέρος, ὁ Σοὺλτὸς καὶ ὁ Μαγδονάλδος· τούτους ἀποφασίσας νὰ προσλάβῃ, τὸν ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου, διὰ τὴν ὑπηρεσίαν προσεκάλεσε εἰς Παρισίους. Τοὺς δὲ λοιποὺς στρατάρχας, Λεφέβρον, Σουσσέτον, Νέϋ καὶ Μορτιέρον εὐθὺς διώρισεν εἰς ὑπηρεσίας, ἀλλὰ τὸν Νέϋ ἐξαπέστειλε πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν μεθορίων φρουρίων.

Οἱ βασιλικοὶ διετηροῦντο εἰσέτι εἰς τὰ μεσημβρινὰ μέρη τῆς Γαλλίας, ἀπὸ τῆς Μασσαλίας μέχρι τοῦ Λουγδούνου, ἀλλὰ στενοχωρηθέντες πανταχόθεν παρὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων, ἠναγκάσθησαν, ἄλλοι μὲν νὰ παραδοθῶσι καὶ ἄλλοι ν' ἀναχωρήσωσιν, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου σχεδὸν ἅπασα ἡ Γαλλία ἔμενεν ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ Ναπολέοντος, ἐκτὸς μικροῦ μέρους τῆς Βανδέας, προστατευόμενον ὑπὸ τῶν ἀγγλικῶν πλοίων.

Ὁ Ναπολέων, τακτοποιήσας καθ' ὅσον ἐδυνήθη καὶ ἀναλόγως τῶν τότε περιστάσεων τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Γαλλίας, καὶ ἰδίως τὰ τοῦ στρατοῦ, ἐνησχολήθη καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικήν. Θέλων νὰ βεβαιώσῃ τὰς ἄλλας Δυνάμεις ὅτι εἶχε σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ διατηρήσῃ ὁλοσχερῶς τὰς περὶ εἰρήνης συνομολογηθείσας συνθήκας, ἐπὶ τούτῳ, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν περὶ ἀναβάσεως τοῦ θρόνου τῶν ἡγεμόνων ἐθιμοταξίαν, ἔγραψεν αὐτογράφους ἐπιστολὰς καὶ ἐξαπέστειλε πρὸς ἅπαντας τοὺς ἡγεμόνας, κοινοποιῶν εἰς αὐτοὺς τὴν κάθοδον αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ διατήρησιν τῶν συνθηκῶν. Οἱ κομισταὶ ὅμως τῶν ἐπιστολῶν τούτων δὲν ἐδυνήθησαν νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῶν ὁρίων τῆς Γαλλίας, ὡς διατηρουμένων ἐν ἀποκλεισμῷ παρὰ τῶν ξένων στρατευμάτων διὰ ξηρᾶς, καὶ παρὰ τῶν ἀγγλικῶν πλοίων διὰ θαλάσσης· ἀλλ' ὁ Ναπολέων κατώρθωσε νὰ πέμψῃ τὰς πρὸς τὴν Αὐστρίαν καὶ Ἀγγλίαν ἐπιστολάς του.

Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν οἱ πλεῖστοι τῶν ἡγεμόνων ἦσαν ἐν Βιέννῃ· ὅτε δ' ἔλαβον, ὡς προεῤῥέθη, τὴν περὶ δραπετεύσεως καὶ τῆς ἀποβάσεως τοῦ Ναπολέοντος εἰς Γαλλίαν εἴδησιν, ἦσαν συνηγμένοι εἴς τινα τελετήν. Εὐθὺς ἅπαντες ἐξεπλάγησαν, καὶ μάλιστα οἱ μικροὶ ἡγεμόνες, οἵτινες μόλις εἶχον ἀνακτήσει τὰ

παρὰ τοῦ Ναπολέοντος ἁρπαχθέντα Κράτη τῶν· ἡ δὲ ὀργὴ αὐτῶν ἐστράφη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας Ἀλέξανδρον καὶ πρὸς τοὺς Βουρβόνους, πρὸς μὲν τὸν πρῶτον, διότι οὗτος ἐπέμενε νὰ μένῃ ὁ Ναπολέων εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν, πρὸς δὲ τοὺς δευτέρους, ὅτι ἕνεκα τῆς ἀνικανότητός των εἰς τὸ κυβερνᾶν ἐπανῆλθεν ὁ Ναπολέων εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἔλεγεν ὅτι ἡ ἐν Φονταινεβλὼ συνθήκη, δι' ἧς διωρίζετο ἡ Ἔλβα ὡς τόπος διαμονῆς τοῦ Ναπολέοντος, ἐγένετο ἕνεκα τῶν τότε περιστάσεων, ἵνα εὐκολυνθῇ ἡ παραίτησις αὐτοῦ ἐκ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου, διότι οὗτος εἶχεν εἰσέτι τότε 70 χιλιάδας στρατοῦ, καὶ ἐδύνατο νὰ ἔχῃ καὶ πλειοτέρας, ὅτι ἡ μόνη αἰτία τῆς ἀποδράσεως τοῦ Ναπολέοντος ἦσαν αὐτοὶ οἱ Βουρνόνοι, οἵτινες δὲν ἐπλήρωσαν εἰς τὸν Ναπολέοντα τὴν συμφωνηθεῖσαν ἐπιχορήγησιν, καὶ ὅτι, ἐπειδὴ οὗτος, ὁ Ἀλέξανδρος, θεωρεῖται παρ' αὐτῶν ὡς αἴτιος, αὐτὸς οὗτος ἀναλαμβάνει τὴν ἐπιδιόρθωσιν τοῦ κακοῦ, διακινδυνεύων τὸν τελευταῖον στρατιώτην του καὶ δαπανῶν καὶ τὸν τελευταῖον ὀβολόν του.

Ἀπεφασίσθη λοιπὸν παρ' ὅλων ἡ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ἐκστρατεία· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰσέτι δὲν ἦτο γνωστὸν ἂν οὗτος ἐγένετο παραδεκτὸς εἰς τὴν Γαλλίαν, περιέμενον νεωτέρας εἰδήσεις ἵν' ἀποφασίσωσι τὰ κατ' αὐτοῦ μέτρα. Ἐν τούτοις ἐξηκολούθησαν τὰ περὶ διανομῆς τῶν λαφύρων των· ἐν πρώτοις ἀπῄτουν ἐπαρχίας τινὰς παρὰ τοῦ βασιλέως τῆς Σαξονίας, ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψαν εἰς αὐτὸν τρεῖς ἀπεσταλμένους ἐκ μὲν τῆς Γαλλίας τὸν Ταλλεϋράνδον, ἐκ τῆς Αὐστρίας τὸν Μεττερνῖχον, καὶ ἐκ τῆς Ἀγγλίας τὸν Βελιγκτῶνα. Οἱ τρεῖς οὗτοι ἀπεσταλμένοι ἀφιχθέντες εἰς Βρεσβοῦργον, ἔνθα διέμενεν ὁ βασιλεὺς τῆς Σαξονίας ὡς αἰχμάλωτος, καὶ παρουσιασθέντες εἰς αὐτὸν ἐζήτουν νὰ ὑπογράψῃ τὰ ἀποφασισθέντα παρὰ τῆς ἐν Βιέννῃ συνόδου τῶν ἡγεμόνων· ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἀπεποιήθη νὰ παραδεχθῇ τὰ εἰς αὐτὸν προτεινόμενα, ἡ σύνοδος τῶν ἡγεμόνων ἀπεφάσισεν ὅπως ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας ὀνομάζηται, καὶ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας λάβῃ εἰς τὴν κατοχήν του πέντε δουκάτα ἀνήκοντα εἰς τὴν Σαξονίαν, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς

Αὐστρίας λάβῃ καὶ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας, καθέξῃ δὲ τὴν Λομβαρδίαν καὶ τὴν Ἐνετίαν, ὁ βασιλεὺς τῆς Σαρδηνίας, τὴν Γένουαν, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Ὁλλανδίας, ὅλον τὸ Βέλγιον.

Οὕτω βουλευόμενοι καὶ ἀποφασίζοντες οἱ ἐν Βιέννῃ συνελθόντες ἡγεμόνες περὶ τῆς διανομῆς τῶν ἐκ τῶν νικῶν των λαφύρων, μαθόντες δὲ, ὡς ἐρρέθη, καὶ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ναπολέοντος ἐκ τῆς Ἔλβας, ἤρχισαν νὰ σκέπτωνται περὶ τῶν κατ' αὐτοῦ ληφθησομένων ἐγκαίρως μέτρων· καὶ ἐν πρώτοις ἀνέθηκαν εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Γαλλίας Ταλλεϋράνδον νὰ προτείνῃ τὰ περὶ τούτων. Οὗτος δὲ προέτεινεν ὅτι, ἐπειδὴ ὁ Ναπολέων παρεβίασε τὴν περὶ τούτου σύμβασιν τῆς 11 Ἀπριλίου καὶ ὡς ἐκ τούτου κατέστρεψε τὸν μόνον τίτλον, ἐφ' οὗ ἐστηρίζετο ἡ ὕπαρξίς του, οὗτος πρέπει νὰ τεθῇ ἐκτὸς τοῦ νόμου τῶν ἐθνῶν, καὶ νὰ ὑποστῇ τὰς συνεπείας τῆς καταστάσεως ταύτης, ἂν συλληφθῇ· γενομένης δεκτῆς τῆς προτάσεως ταύτης, ἡ περὶ τούτου διακήρυξις τῶν Δυνάμεων ἐδημοσιεύθη εἰς τὰ γαλλικὰ μεθόρια, ἵνα λάβῃ γνῶσιν ἅπασα ἡ Γαλλία. Ὡς ἐκ τούτου πᾶσα διαπραγμάτευσις περὶ εἰρήνης ἐματαιώθη, διότι οὕτω προσεβάλλετο οὐχὶ μόνον ὁ Ναπολέων ἀλλ' αὐτὴ ἡ Γαλλία, ἥτις παρεδέξατο αὐτὸν ὡς μονάρχην της.

Μετὰ ταῦτα οἱ ἡγεμόνες, σκεφθέντες ὅτι ἔπρεπε νὰ περιμείνωσι τὴν ἔκβασιν ἣν ἔμελλε νὰ λάβῃ ἡ εἰς Γαλλίαν ἀπόβασις τοῦ Ναπολέοντος, ἀπεφάσισαν ἐν πρώτοις νὰ ἐμποδίσωσι τὴν Μαρίαν Λουΐζαν νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τῆς πατρικῆς της οἰκίας καὶ νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ συζύγου της, ἰδίως δὲ νὰ ἐμποδίσωσι τὸν υἱὸν τοῦ Ναπολέοντος νὰ μετανεχθῇ εἰς αὐτόν. Ἐπὶ τούτῳ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας, ἀφοῦ ἐβεβαίωσε τοὺς συμμάχους του ὅτι οὐδεμίαν σχέσιν εἶχε μετὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Ναπολέοντος, κατέπεισε τὴν θυγατέρα του νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὸν υἱόν της, καὶ νὰ εὐχαριστηθῇ εἰς τὸ δουκάτον τῆς Πάρμας, τὸ ὁποῖον τῇ παρεχωρεῖτο διὰ βίου. Αὕτη δὲ, σχετισθεῖσα στενῶς μετά τινος κόμητος καλουμένου Νεϊπέργου καὶ ὁδηγουμένη παρ' αὐτοῦ καθ' ὅλα, ὡς σφόδρα εὐναϊκῶν της, ἐνέδωκεν εἰς τὰς αἰτήσεις τοῦ πα-

τρός της, διότι ἠρέσκετο μᾶλλον νὰ διάγῃ εἰρηνικῶς καὶ ἐλευθέρα, ἢ νὰ διατρέχῃ κινδύνους μετὰ δόξης. Διὰ τοῦτο παρέδωκεν εἰς τὸν πατέρα της καὶ ὅλην τὴν ἀλληλογραφίαν ἣν διετήρει μετὰ τοῦ συζύγου της Ναπολέοντος.

Ταῦτα πάντα μαθὼν ὁ παρ' αὐτῇ διαμένων ἐμπιστευμένος τοῦ Ναπολέοντος Μανεβάλος, ἠρώτησεν αὐτὴν τί ἐφρόνει περὶ τοῦ συζύγου της Ναπολέοντος· αὕτη δ' ἐλευθέρως καὶ ἄνευ συστολῆς εἶπεν αὐτῷ, ὅτι δὲν ἐπανέρχεται εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅτι, μὴ ἀκολουθήσασα τὸν σύζυγόν της ἐν τῇ δυστυχίᾳ, δὲν ἤθελε νὰ προσέλθῃ εἰς αὐτὸν εὐτυχοῦντα, καὶ ὅτι, βαρυνθεῖσα ἐκ τῶν ἀνησυχιῶν, ἤθελε νὰ ζῇ ἡσύχως, ἵν' ἀναθρέψῃ τὸ τέκνον της μετρίως μὲν ἀλλ' εὐτυχῶς, καὶ ὅτι ὡς ἐκ τῶν οἰκονομιῶν της ὑπελόγιζε ν' ἀποκαταστήσῃ πλούσιον αὐτὸ, καὶ μάλιστα νὰ τὸ ἀναδείξῃ ἀρχιδοῦκα τῆς Αὐστρίας. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Μανεβάλος παρὰ τῆς συζύγου τοῦ Ναπολέοντος, κλίνας τὴν κεφαλὴν ἀνεχώρησε. Συνεπῶς τούτων ὅλων ὁ υἱὸς τοῦ Ναπολέοντος μετηνέχθη εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ πάππου του Φραγκίσκου.

Μετὰ ταῦτα οἱ ἐν Βιέννῃ ἡγεμόνες ἐνησχολήθησαν εἰς τὸν σχηματισμὸν ἰσχυρῶν στρατῶν, δυναμένων νὰ καταπολεμήσωσιν ἐκ νέου τὸν Ναπολέοντα· οἱ δὲ συμμαχικοὶ στρατοὶ οὗτοι ὑπελογίζοντο εἰς 800 χιλιάδας ἀνδρῶν διηρημένων εἰς δύο μεγάλα στρατόπεδα, ὑποδιαιρούμενα εἰς διαφόρους στρατούς. Ὁ δὲ Ναπολέων, βλέπων ὅτι οἱ μὲν ἀπεσταλμένοι πρὸς τὰς ξένας δυνάμεις ταχυδρόμοι συνελήφθησαν καθ' ὁδὸν, στρατοὶ δὲ ἰσχυροὶ ἡτοιμάσθησαν διὰ νὰ καταπολεμήσωσιν αὐτὸν, δὲν ἐδίστασε νὰ φανερώσῃ τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν πραγμάτων εἰς ἅπασαν τὴν Γαλλίαν καὶ νὰ προπαρασκευασθῇ εἰς δεινὸν ἀγῶνα. Τῇ 16 Ἀπριλίου ἐπεθεώρησε τὴν ἐθνοφυλακὴν τῶν Παρισίων, συγκειμένην ἐκ 48 ταγμάτων, διακρυττῶν ἑαυτὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς, καὶ ὑπαρχηγὸν τὸν ὑπασπιστὴν αὐτοῦ στρατηγὸν Δουροσνέλον. Μετὰ δὲ τὴν ἐπιθεώρησιν ταύτην συνήθροισε τοὺς ἀξιωματικοὺς αὐτῆς καὶ τοῖς εἶπε·

« Στρατιῶται τῆς ἐθνοφυλακῆς τῶν Παρισίων, εὐχαριστοῦμαι » βλέπων ὑμᾶς· σᾶς ἐσχημάτισα πρὸ δεκαπέντε μηνῶν διὰ τὴν

» διατήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας· ἐξεπληρώ-
» σατε τὸν σκοπόν μου, ἐχύσατε τὸ αἷμά σας διὰ τὴν ὑπερά-
» σπισιν τῶν Παρισίων· ἐὰν τὰ ἐχθρικὰ στρατεύματα εἰσέβα-
» λον εἰς τὰ τείχη σας, ὑμεῖς δὲν ἐσφάλετε, ἀλλ' ἡ προδοσία,
» καὶ ἰδίως ἡ κακὴ τύχη ἡ συνοδεύουσα ἡμᾶς εἰς τὰς δυστυ-
» χεῖς περιστάσεις τῶν ὑποθέσεών μας.

« Ὁ βασιλικὸς θρόνος δὲν συμφέρει εἰς τὴν Γαλλίαν· οὐδε-
» μίαν ἀσφάλειαν ἔδιδεν εἰς τὸν λαὸν περὶ τῶν πολυτίμων
» συμφερόντων αὐτοῦ· μᾶς ἐπεβλήθη παρὰ τῶν ξένων, καὶ ἐὰν
» ὑπῆρξε, τοῦτο ἦτο μνημεῖον αἰσχύνης καὶ δυστυχίας. Ἐγὼ
» ἔφθασα ὡπλισμένος μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ λαοῦ καὶ
» τοῦ στρατοῦ διὰ ν' ἀποπλύνω τὸν ῥύπον τοῦτον, καὶ ν' απο-
» καταστήσω ὅλην τὴν τιμὴν καὶ τὴν δόξαν τῆς Γαλλίας.

« Στρατιῶται τῆς ἐθνοφυλακῆς, . . . ἑκατὸν βολαὶ κανο-
» νίων, ῥιφθεισῶν ὑπὸ τῶν μεθορίων φρουρίων μας, ἀνήγγειλον
» εἰς τοὺς ξένους ὅτι αἱ πολιτικαὶ διαιρέσεις μας ἐπεραιώθησαν·
» λέγω δὲ ξένους, διότι εἰσέτι ἀγνοῶ ὁποῖοι εἶναι οἱ ἐχθροί
» μας. Ἐὰν οὗτοι συναθροίζωσι τοὺς στρατούς των, συναθροίζο-
» μεν καὶ ἡμεῖς τοὺς ἰδικούς μας· ἅπαντες οἱ στρατοί μας σύγ-
» κεινται ἐξ ἀνδρείων διακριθέντων εἰς ἑκατὸν μάχας, καὶ οἵ-
» τινες θέλουν παραταχθῆ εἰς τοὺς ἐχθροὺς ὡς σιδηροῦς φρα-
» γμὸς, ἐνῷ τὰ πολυάριθμα τάγματα τῆς ἐθνοφυλακῆς θέλουν
» ἐξασφαλίσει τὰ μεθόριά μας· δὲν θέλω ἀναμιχθῆ παντελῶς
» εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν ἄλλων ἐθνῶν· ἀλλὰ δυστυχία εἰς τὰς
» κυβερνήσεις, αἱ ὁποῖαι θέλουν ἀναμιχθῆ εἰς τὰς ἰδικάς μας! . . .

« Στρατιῶται τῆς ἐθνοφυλακῆς, ἠναγκάσθητε νὰ παραδε-
» χθῆτε τὰ παρὰ τῆς Γαλλίας ἀποκρουσθέντα χρώματα, ἀλλὰ
» τὰ ἐθνικὰ χρώματα ἦσαν εἰς τὴν καρδίαν σας· ὁρκίσθητε ὅτι
» θέλετε ἔχει ταῦτα διὰ παντὸς ὡς σημεῖον συνενώσεως, καὶ
» ὅτι θέλετε ὑπερασπισθῆ τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, ὅστις
» μόνος οὗτος θέλει ἀσφαλίσει τὰ δικαιώματά σας· ὁρκίσθητε
» ὅτι οὐδέποτε θέλετε ὑποφέρει ὥστε οἱ ξένοι, κύριοι τῶν
» ὁποίων εἴμεθα πολλάκις, ν' ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰ τῆς κυβερ-
» νήσεώς μας· ὁρκίσθητε τέλος πάντων ὅτι τὰ πάντα θέλετε

» θυσιάσει διὰ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Γαλ-
» λίας! . . . »

Ἡ δημηγορία αὕτη τοιαύτην ζωηρὰν ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς τῆς ἐθνοφυλακῆς, ὥστε οὗτοι ἐν τῷ ἅμα διασπάσαντες τὰ ξίφη των ἀνέκραξαν « ὁρκιζόμεθα, ὁρκιζόμεθα! » Ὁ δὲ Ναπολέων ὑπερευχαριστήθη ἐκ τούτου, βλέπων ὅτι κατώρθωσε νὰ συμφιλιωθῇ οὕτω μετὰ τῆς ἐθνοφυλακῆς, ἣν ἐθεώρει τὴν ὑγιεστέραν μερίδα τοῦ λαοῦ.

Τῇ ἐπαύριον, 17 Ἀπριλίου, ὁ Ναπολέων μετῴκησεν εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Ἠλυσίων, τὰ ὁποῖα ἦσαν πλέον εὐάερα διὰ τὸ ἔαρ. Ἡ βασίλισσα Ὀρτενσία παρίστατο ὡς κυρία ἐν αὐτοῖς· ὁ δὲ Ναπολέων καθ' ἑκάστην εἰς τὸ γεῦμά του προσεκάλει διαφόρους ἄνδρας μεθ' ὧν συνδιελέγετο μετὰ πολλῆς ἁπλότητος καὶ ἀφελείας, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι οὐσιωδῶς ἤλλαξε τρόπον καὶ φρονήματα. Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωσὴφ φθάσας μετ' οὐ πολὺ ὠνομάσθη παρ' αὐτοῦ πρίγκηψ τῆς Γαλλίας, τοποθετηθεὶς εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ Ναπολέων, ἐπιθυμῶν νὰ ἔχῃ ὅλους τοὺς συγγενεῖς του παρ' αὐτῷ, ἐξαπέστειλε μίαν φρεγάταν εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν διὰ νὰ μεταφέρῃ εἰς Γαλλίαν τὴν μητέρα του καὶ τὴν ἀδελφήν του.

Ἐν τούτοις, παρελθουσῶν ὀλίγων ἡμερῶν ἀπὸ τῆς θριαμβευτικῆς ἐκείνης καθόδου τοῦ Ναπολέοντος, τὰ ἐν Γαλλίᾳ πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων, ἐνῷ εἶχον γοητευθῆ, μετὰ ταῦτα ἤρχισαν νὰ φαίνωνται ἅπαντα κατηφῆ· διότι οἱ μὲν βοναπαρτισταὶ δὲν ἤθελον εἰμὴ τὴν διατήρησιν αὐτῶν, οἱ δὲ δημοκρατικοὶ ἐνηγκαλίσθησαν τὸν Ναπολέοντα μόνον διὰ ν' ἀποβάλωσι τοὺς Βουρβόνους, ἀποκρούσωσι τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς τῆς Γαλλίας καὶ μετὰ ταῦτα ἀποβάλωσι καὶ αὐτὸν τὸν Ναπολέοντα, ἐγκαθιδρύοντες δημοκρατίαν· τὸ κοινὸν ὅμως τῆς Γαλλίας, ἀδιαφοροῦν εἰς τὰς φατρίας ταύτας, εἶχε μὲν πολλὰς ἐλπίδας εἰς τὸν Ναπολέοντα, βλέπον ὅμως τὰς προπαρασκευὰς τῆς Εὐρώπης συνωμοσάσης κατὰ τῆς Γαλλίας, ἣν ἐφοβεῖτο εἰς χεῖρας τοῦ Ναπολέοντος, ἦτον εἰς μεγίστην ἀνησυχίαν· πρὸς δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ναπολέων, καίτοι ὢν σταθερὸς καὶ ἀτρόμητος ὡς ἀείποτε, ἐφαίνετο

σκεπτικὸς, μάλιστα δὲ μελαγχολικὸς, καὶ ἐπροσπάθει νὰ ὑποκρύψῃ τὴν ἀνησυχίαν του ταύτην εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς εὐφυΐας καὶ εὐθυμίας του. Ἀλλ' ἅμα μένων μόνος, ἐβυθίζετο εἰς συλλογισμοὺς καὶ μελαγχολίαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἔκρυπτεν ἐκ τῶν οἰκείων του, οἵτινες ἦσαν ἡ βασίλισσα Ὀρτενσία, ὁ πρίγκηψ Καμβασαρὲς, ὁ Κωλαιγκοῦρτος, ὁ Βασσάνος, ὁ Λαβαλλέττος καὶ ὁ Καρνώ, πάντες οὗτοι ἀπετέλουν τὴν ἰδιαιτέραν του συναναστροφήν. Εἰς τούτους ὁ Ναπολέων ἐξηγεῖτο πάντοτε ἐλευθέρως, μὴ κρύπτων οὐδ' αὐτὰ τὰ λάθη του. Ἔλεγε λοιπὸν εἰς αὐτοὺς ὅτι εἰς μάτην ἐλπίζει τις νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης, ὅτι οὗτοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐξοντώσωσιν αὐτὸν, ὅτι καὶ ἂν ἅπαξ νικηθῶσι, δὲν θέλουν ἀποκάμει, ἀλλὰ θέλουν ἐξακολουθήσει τὸν πόλεμον μέχρις ἐσχάτων· διότι, λαβόντες ἀνωτέραν θέσιν τῆς τάξεώς των, οὐδέποτε θέλουν στέρξει νὰ καταβιβασθῶσιν, ὅτι τούτων ἕνεκα πρέπει νὰ ἑτοιμασθῇ εἰς μέγιστον ἀγῶνα, διότι προέκειτο περὶ ζωῆς ἢ θανάτου, καὶ ὅτι ἀφ' ἑτέρου δὲν ἤλπιζε νὰ εὕρῃ τὸν αὐτὸν ἐνθουσιασμὸν εἴς τε τὸν λαὸν καὶ τὸν στρατὸν, ὡς εἰς τὰ παρελθόντα ἔτη τῆς εὐτυχίας του. — Μάλιστα, ἔλεγεν, εἶχον ἐκτεταμένα σχέδια, ἀλλὰ δύναμαι νὰ τὰ ἔχω καὶ σήμερον; ἴσως τινὲς νομίζουσιν ὅτι ἐγὼ σκέπτομαι περὶ τοῦ Βιστούλα καὶ τοῦ Ἔλβα καὶ μάλιστα περὶ τοῦ Ῥήνου· τῷ ὄντι εἶναι μεγίστη λύπη ν' ἀπαρνηθῇ τις τὰ γεωγραφικὰ μεθόρια ταῦτα, ἅτινα κατεκτήθησαν ἐπὶ τῆς δημοκρατίας, καὶ ἂν ἀπῃτεῖτο μόνον ἡ θυσία τῆς ζωῆς τῶν στρατιωτῶν μου καὶ τῆς ἰδικῆς μου, ἤθελον πράξει τοῦτο εὐχαρίστως· ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ τούτου, διότι ἐγὼ παρεδέχθην τὴν ἐν Παρισίοις συνθήκην· πρόκειται δὲ νὰ σώσωμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν μας, καὶ νὰ μὴ δεχθῶμεν τοὺς ἀντεπαναστάτας διὰ τῶν ξένων. Ὦ! δὲν ζητῶ νὰ ἐπιτύχω εἰμὴ μίαν ἢ δύο νίκας διὰ νὰ ἐπαναγάγω τὸ θάρρος τοῦ στρατοῦ μας· ἅμα δὲ ἀνακτήσω τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν μας, εἶμαι πρόθυμος νὰ συνομολογήσω τὴν μετριωτέραν συνθήκην· ἀλλ' ἀλλοίμονον! ἡ Εὐρώπη δὲν θέλει νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἔχω τοιαύτην διάθεσιν, ἀλλ' οὐδ' αὐτὴ ἡ Γαλλία! — Ἐν-

νοεῖται δὲ ὅτι ὁ Ναπολέων δὲν ἐξεφράζετο οὕτως εἰμὴ μόνον εἰς τὰς ἰδιαιτέρας συνδιαλέξεις του, αἱ ὁποῖοι ἀπέβλεπον εἰς τὸ νέον πολίτευμα τῆς Γαλλίας, τὸ ὁποῖον διελογίζετο τότε νὰ δώσῃ.

Ἐκ τῶν διατάξεων τοῦ πολιτεύματος δύο τινὰ ἀπησχόλουν αὐτὸν, ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου καὶ αἱ ἐλεύθεραι συζητήσεις εἰς τὰ νομοθετικὰ σώματα, καὶ περὶ τούτων ἔλεγεν, ὅτι αἱ μὲν ἐπικρίσεις τῶν πράξεων τῆς κυβερνήσεως παρὰ τῆς δημοσιογραφίας εἶναι κατηγορία ἄνευ ἀπολογίας, διότι τὸ κοινὸν δίδει πλειοτέραν πίστιν εἰς τὰ ὄργανα τοῦ τύπου παρὰ εἰς τὰς ἀπολογίας τῶν κατηγορουμένων ὑπουργῶν ἢ ὑπαλλήλων τοῦ Κράτους, αἱ δὲ γινόμεναι εἰς τὰ νομοθετικὰ σώματα κατηγορίαι συζητοῦνται καὶ ἀποφασίζονται παραχρῆμα, ὥστε ἀμφότερα ταῦτα πρέπει νὰ συνυπάρχωσιν, ὅπως οἱ νικώμενοι ὑπουργοὶ παραχωρῶσι τὰς θέσεις των εἰς ἄλλους, ὅτι ταῦτα δὲν ἔπρεπε νὰ ἐγκατασταθῶσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὅτε μᾶλλον ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ ἡ τάξις καὶ ν' ἀποκρουσθῶσιν οἱ περικυκλώσαντες τὴν Γαλλίαν ἐχθροὶ, καὶ ὅτι, ὅτε οὗτος ἤθελε φανῇ νικητὴς καὶ ἐλευθερωτὴς τῆς Γαλλίας, κατ' οὐδὲν ἐξέπιπτε τῆς ἀξιοπρεπείας του, ἂν ἐνέδιδεν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν βουλευτικῶν σωμάτων εἰς τὸ ν' ἀλλάττωσι τοὺς ὑπουργούς του, ἢ νὰ μὴ παραδέχωνται τὰς προτάσεις του, ἔστω καὶ ὠφελίμους εἰς τὴν πατρίδα. Ἀφ' ἑτέρου δ' ἐδικαίωνε τὰς ἐνστάσεις τῶν βουλευτικῶν σωμάτων εἰς τὰς προθέσεις του, διότι ἔλεγεν ὅτι θεωρεῖ ἄτοπον καὶ ἐπιβλαβὲς μάλιστα εἰς τὸν τόπον τοῦ νὰ ἐπιχειρῇ ὁ μονάρχης ἐκστρατείαν, ὡς τὴν κατὰ τῆς Ῥωσσίας, ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ ταῦτα, ἔλεγεν, ἔπρεπε νὰ κανονισθῶσι μετὰ τὴν ἧτταν τῶν ἐχθρῶν, ὅτε δέον νὰ γένῃ ἔναρξις τοιούτου πολιτεύματος διὰ νὰ δοθῇ ὡς κληρονομία εἰς τὸν υἱόν του.

Περὶ τῆς συντάξεως τοῦ πολιτεύματος ὁ Ναπολέων ὡμίλησε μετὰ διαφόρων ἐπισήμων ἀνδρῶν· ἀλλ' ἕκαστος ἐξ αὐτῶν, ἀνήκων εἰς μίαν πολιτικὴν μερίδα, ἐξέφραζε διάφορον γνώμην, ὡς οἱ μὲν δημοκράται ἐζήτουν πολίτευμα μοναρχικὸν, οἱ συνταγ-

ματικοί, ἀριστοκρατικὸν, οἱ δὲ βουρβονισταὶ, βασιλικόν· ἐσκέφθη λοιπὸν ὅτι, ἂν προσεκάλει ἐθνικὴν συνέλευσιν, αὕτη ἤθελε χρονοτριβεῖ ἐπὶ πολὺ εἰς ματαίας συζητήσεις, καὶ ἐπὶ τέλους ἤθελε συντάξει πολίτευμα τραγέλαφον καὶ ἀσύμφορον εἰς τὸν τόπον, ἐκτὸς δὲ τούτου οὐδεμίαν ἐμπιστοσύνην εἶχεν εἰς τοιοῦτον πολυμελὲς καὶ κυρίαρχον σῶμα, μάλιστα κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις, καθ' ἃς ὁ ἐχθρὸς ἦτο πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Γαλλίας. Θέλων λοιπὸν ταχέως καὶ ἐπιτυχῶς νὰ δοθῇ πολίτευμα ἀνάλογον τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ τόπου, καὶ μὴ ἔχων εὐκαιρίαν νὰ ἐνασχοληθῇ μόνος του περὶ τούτου, ἐζήτει τὸν ἁρμόδιον ἄνθρωπον, ὅστις ἐδύνατο νὰ συντάξῃ τοιοῦτον. Μαθὼν λοιπὸν ὅτι ὁ Βενζαμὲν Κωνστὰν, ὁ ἄλλοτε ἐχθρὸς αὐτοῦ, διέμενε κεκρυμμένος ἐν Παρισίοις, καὶ γνωρίζων ὅτι ὁ στρατηγὸς Σεβαστιάνης ἦτον φίλος αὐτοῦ, προσεκάλεσε καὶ ἠρώτησεν αὐτὸν ἂν τῷ ὄντι ὁ ἐπίσημος οὗτος ἄνθρωπος διέμενεν εἰς Παρισίους. Μαθὼν δὲ παρ' αὐτοῦ ὅτι οὗτος ἦτον ἐκεῖ, εἶπεν εἰρωνικῶς «ἰδοὺ ὅτι δύναμαι ἤδη νὰ ἐκδικηθῶ αὐτόν.» Ὁ στρατηγὸς Σεβαστιάνης ἐκπλαγεὶς ἐκ τούτου ἔμεινεν ἄφωνος. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων ἠσύχασεν αὐτὸν λέγων «ὕπαγε νὰ μοὶ φέρῃς τὸν σοφὸν τοῦτον ἄνδρα ἐνταῦθα, διότι ἡ πατρὶς καὶ ἐγὼ ἔχομεν ἀνάγκην αὐτοῦ. Μετ' ὀλίγον ὁ στρατηγὸς Σεβαστιάνης παρουσίασε τὸν Βενζαμὲν Κωνστὰν πρὸς τὸν Ναπολέοντα, ὅστις ὑπεδέχθη αὐτὸν ἐν πρώτοις σοβαρῶς μὲν ἀλλ' ἀξιοπρεπῶς, ἐπομένως ὁμιλήσας περὶ συντάξεως πολιτεύματος, εἶχεν ἀνὰ χεῖρας τρία σχέδια συνταγμάτων, λέγων «ἰδοὺ ἓν δημοκρατικὸν, ἓν μοναρχικὸν καὶ ἓν βασιλικόν· ἐξηγῶν δὲ τὸ ἐμπεριεχόμενον ἑκάστου αὐτῶν καὶ μειδιῶν περὶ τῶν ἀντιφατικῶν ἰδεῶν τῶν συνταχτῶν αὐτῶν, διότι οἱ μὲν δημοκράται προέτεινον τὸν δεσποτισμὸν, οἱ δὲ βασιλικοὶ τὴν ἀναρχίαν, πρᾶξον εἶπεν ὅ,τι θέλεις ἐπ' αὐτῶν, σχημάτισον τὴν περὶ τούτου ἰδέαν σου, ἣν ἀναμφιβόλως συνέλαβες· εὑρὲ ἕνα τύπον, καὶ ἐλθὲ νὰ μὲ ἴδῃς· δὲν θέλομεν δυσκολευθῆ εἰς τὸ νὰ συμφωνήσωμεν. —

Ὁ Βενζαμὲν Κωνστὰν ἦτο κατὰ τὰς συνταγματικὰς ἀρχὰς ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς· οὗτος ἔχαιρε πολλὴν ὑπόληψιν παρὰ πάν-

των καὶ ὡς δημοσιογράφος καὶ ὡς ἀνὴρ φιλελεύθερος. Οὗτος λοιπὸν ἔχων πρὸ πολλοῦ καθαρὰν ἰδέαν ἐσχηματισμένην περὶ τοῦ ἁρμόζοντος πολιτεύματος εἰς τὴν Γαλλίαν, μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπανελθὼν πρὸς τὸν Ναπολέοντα, εὗρεν αὐτὸν ἔτι περιποιητικώτερον καὶ ἡσυχώτερον. Ἤρχισαν λοιπὸν τὴν συζήτησιν ἐπὶ τοῦ συνταχθέντος σχεδίου τοῦ πολιτεύματος· κατὰ πρῶτον ἐγεννήθη τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν δύω νομοθετικῶν σωμάτων. Ὁ Ναπολέων εἶπεν, ὅτι συνταγματικὴ κυβέρνησις μετὰ μιᾶς βουλῆς ὁμοιάζει ἀερόστατον φερόμενον τῇδε κἀκεῖσε παρὰ τοῦ πνέοντος ἀνέμου, μετὰ δύο δὲ βουλῶν ὁμοιάζει πλοῖον, τοῦ ὁποίου ὁ κυβερνήτης δύναται νὰ κάμνῃ χρῆσιν τῶν ἐν τῷ πελάγει πνεόντων στερεωτέρων ἀνέμων, διότι οἱ πολλοὶ ἄνεμοι κινοῦν τὸ πλοῖον, ἀλλὰ δὲν τὸ καταβάλλωσιν· ἑπομένως συνεζήτησαν περὶ τῆς διαδοχικῆς ἢ μὴ Γερουσίας· ὁ Βενζαμὲν Κωνστὰν ὑπεστήριζε τὴν διαδοχικὴν, ἀλλ' ὁ Ναπολέων ἀπέκρουε τὴν ἰδέαν ταύτην, λέγων, ὅτι δὲν ἤθελε νὰ δημιουργήσῃ ἀριστοκρατίαν ἐν Γαλλίᾳ κατὰ μίμησιν τῆς Ἀγγλίας, διότι, ἔλεγεν, ἐκτὸς ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπῆρξεν ἡ ἀριστοκρατία καὶ δὲν ἐδημιουργήθη, οἱ Γάλλοι ἀπεστρέφοντο τὴν διαδοχικὴν ἀριστοκρατίαν, καὶ ὅτι ἑπομένως ἡ γαλλικὴ ἀριστοκρατία θέλει σύγκεισθαι παρὰ τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν αὐλικῶν, διὸ καὶ δὲν παρεδέχετο τοιαύτην Γερουσίαν. Καθ' ὅσον δὲ ἀπέβλεπε τὰς ἀτομικὰς ἐγγυήσεις, ὡς τὸ ἰσόβιον τῶν δικαστῶν, τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἀνεξιθρησκείαν καὶ τὰ τοιαῦτα, παρεδέχθη ταῦτα ἐντελῶς. Προέτεινε δὲ τὴν κατάργησιν τῆς δημεύσεως, ἀλλ' ἐπεφύλαξεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τὴν κατάσχεσιν τῆς περιουσίας τῶν πολιτικῶν φυγάδων· τοῦτο δὲ ἤθελεν, ὡς ἔλεγε, νὰ διαρκέσῃ μέχρις οὗ κατασταθῇ ἡ εἰρήνη, διότι διὰ τοῦ μέσου τούτου ἤθελε νὰ ἐκφοβίζῃ τοὺς μετανάστας, οἵτινες ἐν καιρῷ κινδύνου τῆς πατρίδος ἥνοῦντο μετὰ τῶν ἐχθρῶν.

Ἐπὶ τέλους συνεζήτησαν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ πολιτεύματος· ὁ Ναπολέων ἤθελε νὰ παραχωρήσῃ τὸ σύνταγμα εἰς τὸν λαὸν, ἀλλ' ἄνευ περὶ τούτου εἰδικῆς πράξεως, ὡς ἔπραξε τοῦτο καὶ ὁ ΙΗ'. Λουδοβῖκος. — Ἀνεγνώρισα, εἶπε,

τὴν κυριαρχίαν τοῦ λαοῦ, διὰ τοῦτο οὐδεμίαν χάριν κάμνω εἰς αὐτὸν, παραχωρῶν τὸ σύνταγμα, διότι πραγματικῶς εἰς τὸ ἔθνος ἀνήκει ἡ κυριαρχία, διὰ τοῦτο οὐδεὶς μονάρχης εἶναι σταθερὸς, ἐὰν δὲν ἀγαπᾶται παρὰ τοῦ λαοῦ του. Ὅθεν δὲν θέλω μὲν νὰ παραχωρήσω εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ σύνταγμα ὡς ἐκ τοῦ δικαιώματός μου, ἀλλ' ὁ ὀρθὸς λόγος μὲ ὑπαγορεύει τοῦτο, διότι εἰς τὰς σημερινὰς περιστάσεις ὅπως ἡμεῖς οἱ δύο σκεπτόμεθα τὸ καλὸν τῆς πατρίδος, δὲν δύναται νὰ σκεφθῇ ἐθνικὴ συνέλευσις, ἥτις οὖσα ἀτελεύτητος, θέλει ἴσως καταστρέψει τὸν τόπον ἄνευ καλοῦ τινὸς ἀποτελέσματος. Ἅμα δὲ περατωθέντος τοῦ ἔργου παρ' ἡμῶν, θέλω παρουσιάσει αὐτὸ εἰς τὸν λαὸν καὶ θέλω ζητήσει τὴν ἐπ' αὐτοῦ καθολικὴν ψηφοφορίαν αὐτοῦ· θέλουσιν εἰπεῖ ὅτι ὁ τρόπος οὗτος εἶναι ἀπατηλὸς, συμφωνῶ εἰς τοῦτο, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπατηλότερος εἶναι ὁ τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως, ὅστις εἶναι πλέον μὲν συμπεπλεγμένος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ σπουδαῖος. Ἐνταῦθα πρόκειται νὰ γένῃ τὸ καλὸν, ὡς πρὸς τὸν τύπον, ἀρκεῖ νὰ γένῃ παραδεκτὸν ἐνδομύχως· διὰ τοῦτο ὁ ἁπλούστερος τρόπος εἶναι καὶ ὁ καλήτερος· ἡ ἀληθὴς παραδοχὴ τοῦ πολιτεύματος παρὰ τοῦ λαοῦ φαίνεται ἐκ τῆς διαρκείας, ἡ δὲ παραδοχὴ στηρίζεται ἐπὶ τῆς γενομένης πείρας εἰς αὐτό. —

Ὁ δὲ Βενζαμὲν Κωνστὰν, μὴ ἐναντιούμενος εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην τοῦ Ναπολέοντος, ἤθελε τὸ νέον πολίτευμα νὰ ἦναι οὐσιωδῶς ἀγαθόν τι εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ νὰ ἐφαρμόζηται οὐχὶ κατὰ τύπους ἀλλὰ κατ' οὐσίαν. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὅτι ἔπρεπε νὰ διαφέρῃ πολὺ ἀπὸ τῶν προηγουμένων συνταγμάτων.—Οὐχὶ, οὐχὶ, εἶπεν ὁ Ναπολέων, τοιουτοτρόπως ἐξαλείφεται τὸ παρελθόν μου, καὶ δεικνύομαι ἄλλως ἀφ' ὅ,τι ἤμην καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν δέκα καὶ πέντε ἐτῶν τῆς βασιλείας μου· δὲν συγκατατίθημι· δύναμαι νὰ ἐνδώσω εἰς τὴν πεῖραν, καὶ πρὸ πάντων εἰς τὰς περιστάσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν παραδέχονται τὴν δικτατορίαν ἣν εἶχον, ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ ταπεινωθῶ, ἄλλως τε, πίστευσόν με, ἡ Γαλλία θέλει τὸν γηραιὸν αὐτοκράτορά της, ὀλίγον μεταβεβλημένον ἀναμφιβόλως, ἀλλ' αὐτὸν καὶ οὐχὶ ἄλλον. —

Ὁ Β. Κωνστὰν, βλέπων τὸν Ναπολέοντα ἐπιμένοντα νὰ γένῃ τὸ σύνταγμα κατὰ τοὺς τύπους τοῦ πρώτου πολιτεύματός του, εἰ καὶ οὐσιωδῶς διέφερεν ἐκείνου, παρεδέχθη τοῦτο, διότι ἔβλεπεν ὅτι ἡ ματαιότης τοῦ Ναπολέοντος ἐστηρίζετο εἰς τὴν δόξαν τοῦ παρελθόντος αὐτοῦ, ὡς ἡ τοῦ Λουδοβίκου εἰς τὸ δικαίωμά του, καὶ ἤρχισε νὰ τὸ γράφῃ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Συνέταξε δ' εὐθὺς πολίτευμα ἁπλοῦν, καθαρὸν καὶ ἀξιοπρεπὲς, ὅπερ ἐθεωρήθη παρὰ πάντων ὡς ἀριστούργημα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ δὲ Ναπολέων ἐθεώρησε καὶ πολλάκις ἀνέγνωσεν αὐτὸ διὰ νὰ μὴ ὑπάρχῃ φράσις ἢ λέξις τις διφορουμένη· παρεδέχθη ἐπὶ τέλους καὶ τὴν διαδοχικὴν γερουσίαν, εἰ καὶ κατ' ἀρχὰς ἠναντιώθη σφόδρα εἰς τοῦτο.

Περατωθέντος τοῦ συντάγματος, ὁ Ναπολέων ἠθέλησε νὰ εἰσάξῃ αὐτὸ εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας πρὸς συζήτησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔπρεπεν ὁ συντάκτης αὐτοῦ Β. Κωνστὰν νὰ συμμεθέξῃ εἰς τὴν συζήτησιν, ἐδέησε νὰ ὀνομάσῃ αὐτὸν, καίτοι μὴ θέλοντα, Σύμβουλον τῆς Ἐπικρατείας· οὕτως εἵλκυσε πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὸν ἐπίσημον τοῦτον ἄνδρα, ὅστις μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτον ἄσπονδος ἐχθρός του ἕνεκα τῶν πολιτικῶν του φρονημάτων.

Τῇ ἐπαύριον ἤρχισεν ἡ συζήτησις τοῦ νέου πολιτεύματος ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐπικρατείας· πολλὰ ἐρρέθησαν περὶ τούτου, ἀλλ' ἅπαντα τὰ ἄρθρα ἐγένοντο παραδεκτὰ, ἐκτὸς τοῦ τῆς κατασχέσεως τῆς περιουσίας τῶν μεταναστῶν. Ὁ Ναπολέων ὀργισθεὶς ὡμίλησε μετὰ πολλῆς ἀγανακτήσεως περὶ τούτου, καὶ ἀπέδειξε τὸ ἄτοπον τῶν διϊσχυρισμῶν τῶν ἐπιμενόντων εἰς τὴν ἐξάλειψιν τοῦ ἄρθρου τούτου· ἐπὶ τέλους ἐνέδωκαν πάντες εἰς τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Ναπολέοντος. Οὕτω δὲ κατηρτίσθη τὸ νέον πολίτευμα, καὶ τῇ ἐπαύριον, 23 Ἀπριλίου, κατεχωρήθη ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἐφημερίδι τῆς κυβερνήσεως.

Κατὰ τὸ σύνταγμα τοῦτο ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀνῆκεν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, ἡ δὲ νομοθετικὴ ἐνηργεῖτο τῇ συμπράξει τῶν δύο Βουλῶν. Ἡ μία τῶν Βουλῶν ἐκαλεῖτο τῶν Πατρικίων· ἦτο διαδοχικὴ καὶ διωρίζετο ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος· ὁ δ' ἀριθμὸς

αὐτῶν ἦτον ἀπεριόριστος· ἡ ἑτέρα, ἥτις ἐκαλεῖτο τῶν Ἀντιπροσώπων, ἦτον ἐκλεκτική, ἀνενεοῦτο ὁλοσχερῶς κατὰ πενταετίαν, καὶ συνέκειτο ἐξ 629 μελῶν, ἐκλεγομένων ἀμέσως ὑπὸ τῶν ἐκλογέων τῶν ἐπαρχιῶν· πρὸς δὲ οἱ ἔμποροι τοῦ Κράτους εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγωσιν 23 ἀντιπροσώπους εἰς τὴν Βουλὴν, ἐκλεγομένους δι' εἰδικοῦ νόμου. Ὁ πρόεδρος τῆς Βουλῆς ἐγίνετο κατ' ἐκλογὴν τῶν Βουλευτῶν, ἀλλ' ἡ κύρωσις αὐτοῦ ἐπεφυλάττετο εἰς τὸν Αὐτοκράτορα. Ἡ Γερουσία ἐδίκαζε τοὺς ὑπουργοὺς καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ. Ἡ Βουλὴ εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὰ οἰκονομικὰ καὶ εἰς τὴν στρατολογίαν. Ὁ προϋπολογισμὸς ἔπρεπε νὰ συζητῆται κατ' ἔτος. Ἡ Βουλὴ ἐδύνατο νὰ τροπολογῇ τοὺς νόμους καὶ νὰ προτείνῃ τὰ τῆς δικαιοδοσίας της νομοσχέδια, τὰ ὁποῖα ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν κύρωσιν τοῦ Αὐτοκράτορος, ἐὰν ἐγένοντο παραδεκτὰ καὶ ὑπὸ τῶν δύο Βουλῶν. Οἱ ὑπουργοὶ ἐδύναντο νὰ ὦσι μέλη τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἑτέρας Βουλῆς· εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰς συνεδριάσεις, ἐὰν δὲν ἦσαν μέλη αὐτῶν, καὶ ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ δίδωσι τὰς ἀπαιτουμένας πληροφορίας· ἦσαν ὑπεύθυνοι, κατηγορούμενοι δ' ἐδικάζοντο ὑπὸ τῆς Γερουσίας. Ὁ Αὐτοκράτωρ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διαλύῃ τὴν Βουλὴν, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι μετὰ ἓξ μῆνας ἔπρεπε νὰ συνέλθῃ ἡ νέα. Οἱ δικασταὶ ἦσαν ἰσόβιοι. Τὰ στρατοδικεῖα ἐδίκαζον μόνον τὰ στρατιωτικὰ ἐγκλήματα. Ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία ἦτο σεβαστή. Οὐδεὶς ἐφυλακίζετο, ἐξωρίζετο αὐθαιρέτως, οὐδὲ ἀφαιρεῖτο παρὰ τοῦ φυσικοῦ δικαστοῦ του. Ἡ περὶ πολιορκίας κατάστασις ἐγίνετο μόνον ἐν πολέμῳ ἢ ἐμφυλίων ταραχῶν, τοῦτο δ' ἐγίνετο διὰ νόμου, ἢ, ἐν ἐλλείψει τῶν Βουλῶν, μετὰ τὴν συγκάλεσιν αὐτῶν. Πᾶς πολίτης εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ δημοσιεύῃ τὰς ἰδέας του ἄνευ λογοκρισίας, καὶ ἦτον ὑπόλογος ἐνώπιον τῶν κακουργιοδικείων διὰ τὰ ἐγκλήματα τοῦ τύπου. Ἕκαστος ἐδύνατο ν' ἀναφερθῇ εἰς τὰς δημοσίας ἀρχάς. Ἡ ἀνεξιθρησκεία, ἡ δυναστεία καὶ τὰ ἐθνικὰ κτήματα ἦσαν σεβαστά· ἡ κατάργησις τῶν δεκάτων καὶ τῶν ἀρχαίων προνομίων διετηροῦντο, καὶ δὲν ἐπετρέπετο εἰς τὰς Βουλὰς νὰ προτείνωσι τροποποιήσεις.

Τὸ σύνταγμα τοῦτο ἐξετίθετο εἰς καθολικὴν ψηφοφορίαν· ἕκαστος δὲ τῶν πολιτῶν προσήρχετο εἰς τὸν εἰρηνοδίκην ἢ εἰς τὸν συμβολαιογράφον τῆς ἐπαρχίας του καὶ ἐψηφοφόρει τὸ παραδεκτὸν ἢ μή· ἡ δὲ διαλογὴ τῶν ψήφων ἔμελλε νὰ γένῃ εἰς Παρισίους. Ὁ Ναπολέων παρεχώρησε τὸ φιλελεύθερον τοῦτο πολίτευμα εἰς τὴν Γαλλίαν, πεπεισμένος περὶ τῆς διατηρήσεως καὶ ἐφαρμογῆς αὐτοῦ. Ὑπελείπετο ὅμως ἡ παραδοχὴ αὐτοῦ παρὰ τοῦ λαοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΚ'.

Ὑποδοχὴ καὶ ἀποτελέσματα τοῦ νέου συντάγματος. — Ἐσωτερικαὶ ταραχαί. — Ἐξωτερικὴ πολιτική. — Ἀπώλεια τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Μυράτου. — Συγκάλεσις τῶν Βουλῶν. — Τελετὴ ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Μαΐου.

(Μάϊος — Ἰουνίου 1815).

Οὐδέποτε ἐδόθη εἰς τὴν Γαλλίαν τοιοῦτον φιλελεύθερον πολίτευμα, καὶ οὐδέποτε ἐξετιμήθη ἡ ἐλευθερία τοσοῦτον κακῶς· διότι δὲν ἀρκεῖ τὸ πρὸς τὸν ἀσθενῆ διδόμενον φάρμακον νὰ ἦναι καλὸν, ἀλλὰ πρέπει νὰ δοθῇ καὶ ἐγκαίρως. Οἱ ἄνθρωποι νέοι τε καὶ γέροντες, ἐξυπνίσαντες ἐκ τοῦ πολιτικοῦ ληθάργου, περιέμενον τὴν ἐλευθερίαν ἕκαστος κατὰ τὰς ἰδέας του, ἡ δὲ πεῖρα τῶν παρελθόντων δὲν εἶχε συνενώσει αὐτοὺς εἴς τι κοινὸν πολιτικὸν σύστημα. Πολλοὶ τῶν καλουμένων συνταγματικῶν εἶχον τὴν ἀξίωσιν ὅπως προσκληθῶσι διὰ νὰ συζητήσωσι τὸ νέον πολίτευμα· τὸ δὲ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, ὅπερ συνεζήτησε καὶ παρεδέχθη αὐτὸ, εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ προσκληθῇ διὰ νὰ τὸ συντάξῃ καὶ οὐχὶ ἁπλῶς νὰ τὸ συζητήσῃ. Ἑπομένως ἡ ἐπ' αὐτοῦ καθολικὴ ψηφοφορία προσέβαλε τὴν φιλοτιμίαν τῶν μιγνυομένων εἰς τὰ πολιτικά· διότι τὸ ἔργον τοῦτο γινόμενον παραδεκτὸν ἄνευ συζητήσεως, ἤθελε θεωρηθῇ ὡς ἔργον τοῦ λαοῦ. Ὅθεν πάραυτα ἤρχισαν πικραὶ ἐπικρίσεις κατὰ τοῦ νέου πολιτεύματος· ἐκτὸς τῶν πολλῶν ἐλατ-

τωμάτων καὶ ἐλλείψεων, τὰ ὁποῖα εὕρισκον εἰς τοῦτο, ἡ διαδοχικὴ Γερουσία ἐφαίνετο εἰς ἅπαντας ὡς τὸ στήριγμα νέας τυραννίας, ὅπερ, ὡς προερρέθη, προεῖδεν ὁ Ναπολέων καὶ δὲν ἤθελε νὰ συγκατατεθῇ εἰς τοῦτο. Πληροφορούμενος δὲ καθ' ἑκάστην περὶ τῶν λεγομένων καὶ δημοσιευομένων κατὰ τοῦ νέου πολιτεύματος, ἐλυπεῖτο σφόδρα, ἀλλ' ἐδεικνύετο εἰρηνικὸς καὶ πρᾷος, καὶ δὲν εἶχεν ἄλλον μάρτυρα τῶν δεινῶν του εἰμὴ αὐτὸν τὸν θεόν, ὃν καὶ ἐξιλέωνε διὰ τὰ παρελθόντα σφάλματα τοῦ δεσποτισμοῦ του. Ἀλλὰ δυστυχῶς, ὁ μὲν θεὸς συγχωρεῖ τοὺς μετανοοῦντας ἁμαρτωλούς, οἱ δὲ ἄνθρωποι δὲν εἶναι τοσοῦτον εὔσπλαγχνοι, ἀλλ' οὔτε τοσοῦτον ἐπιεικεῖς· διὰ τοῦτο οὗτοι, μὴ λησμονοῦντες τὰ σφάλματα τῶν ἀνθρώπων, ζητοῦσιν αὐστηρὰν καὶ παραδειγματικὴν τιμωρίαν, ἣν καὶ ὁ Ναπολέων ὑπέστη μετ' ὀλίγον.

Τὸ παραχωρούμενον σύνταγμα δὲν ἐπεδοκιμάσθη εἰμὴ μόνον παρὰ τῶν παλαιῶν συνταγματικῶν καὶ τῶν ὀλίγων συνετῶν, πρὸς δὲ καὶ παρ' αὐτῆς τῆς κυρίας Στάελ, τῆς ὁποίας ἡ εὐφυΐα καὶ αἱ περὶ τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος γνώσεις ἦσαν γνωσταὶ τοῖς πᾶσιν, ὡσαύτως καὶ παρὰ τῶν πεπαιδευμένων δημοσιογράφων, οἵτινες ἠκολούθουν τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς τῆς κυρίας Στάελ καὶ τοῦ Βενζαμὲν Κωνστάν. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀπεδοκίμασαν αὐτό, παριστάνοντες τὸν Ναπολέοντα ἀπαταιῶνα δεσπότην, θέλοντα νὰ ἐξαπατήσῃ αὐτοὺς διὰ τοιούτου μέσου· οἱ μὲν Βουρβονισταὶ διὰ τὸ πρὸς τὸν Ναπολέοντα μῖσος καὶ πάθος, οἱ φιλελεύθεροι διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν δυσπιστίαν, καὶ ἄλλοι δὲ ἄλλως πως σκεπτόμενοι κατέκριναν, οὐχὶ τὸ ἐμπεριεχόμενον τοῦ νέου συντάγματος, ἀλλὰ τὸν τρόπον τῆς παραχωρήσεως· ἔλεγον δὲ ὅτι τοῦτο ἔπρεπεν ὡς σχέδιον νὰ παρουσιασθῇ εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους διὰ νὰ συζητηθῇ καὶ γένῃ παραδεκτόν, διότι οὕτως ἐφαίνετο ἡ κυριαρχία τοῦ ἔθνους, ἐνῷ ὅπως παρουσιάζετο κατεφαίνετο ἡ κυριαρχία τοῦ μονάρχου. Ἐκ τούτων ἦτο καὶ ὁ στρατηγὸς Λαφαγέτης, ὅστις ἦτο στενῶς συνδεδεμένος μετὰ τοῦ Βενζαμὲν Κωνστάν. Ὁ δημοκράτης οὗτος στρατηγός, ἰδὼν τὸ νέον πολίτευμα τοῦτο, ἔγραψε πρὸς τὸν συντάκτην αὐτοῦ Κωνστάν

« τὸ σύνταγμά σου ἀξίζει μᾶλλον ἢ ἡ περὶ τούτου φήμη· ἀλλὰ » πρέπει νὰ γένῃ πιστευτὸν, καὶ διὰ νὰ κατορθωθῇ τοῦτο, πρέ- » πει νὰ πραγματοποιηθῇ παραχρῆμα ». Ὁ Λαφαγέτης λοιπὸν ὑπέσχετο νὰ συνδράμῃ τὸν Ναπολέοντα, ἀλλ' ἤθελε νὰ τεθῇ καὶ ἀμέσως εἰς ἐνέργειαν αὐτὸ, ἐκλεγομένων τῶν βουλευτῶν καὶ διοριζομένων τῶν γερουσιαστῶν.

Ὁ δὲ Ναπολέων ἐφαίνετο κατ' ἀρχὰς ἀκατάπειστος εἰς τοῦ- το, λέγων ὅτι εἰς τοὺς ἐπικειμένους κινδύνους τῆς πατρίδος τοιαῦται ἐθνικαὶ ἀντιπροσωπεῖαι ἤθελον βλάψει πολὺ τὸν τό- πον, ὅστις μᾶλλον τότε ἔπρεπε νὰ ἐνασχολῆται πρὸς ἀντίκρου- σιν τῶν πέριξ τῆς Γαλλίας συναθροιζομένων ἐχθρικῶν στρατῶν, παρὰ νὰ χρονοτριβῇ εἰς κοινοβουλευτικὰς συζητήσεις, τῶν ὁποίων τὸ τέλος ἦτον ἄδηλον καὶ κατ' αὐτὸν σκοτεινόν. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐνέδωκεν εἰς τὰς ἐπιθυμίας τῶν πολλῶν καὶ προσεκάλεσε τὸν λαὸν νὰ ἐκλέξῃ τοὺς βουλευτὰς κατὰ τὸ νέον πολίτευμα.

Οἱ συνταγματικοὶ, ἰδόντες τὴν περὶ συγκαλέσεως τῶν ἀντι- προσώπων τοῦ λαοῦ διακήρυξιν τοῦ Ναπολέοντος, ἐχάρησαν σφόδρα καὶ προσεπάθουν ὅλαις δυνάμεσι νὰ καθησυχάσωσι πάν- τας, παριστάνοντες τὸν Ναπολέοντα ὡς ἡγεμόνα εἰρηνικὸν καὶ φιλελεύθερον· ἡ δὲ κυρία Στάελ καὶ ὁ Λαφαγέτης ἔγραψαν ὑπὲρ αὐτοῦ πολλὰς ἐπιστολὰς εἰς διάφορα ἐπίσημα πρόσωπα τῆς Ἀγγλίας, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ὑπουργοὺς, καὶ ἔδωκαν αὐτὰς εἰς τὸν ἐν Γαλλίᾳ πρέσβυν τῆς Ἀμερικῆς, μεταβαίνοντα εἰς τὴν πατρίδα του καὶ διερχόμενον διὰ τοῦ Λονδίνου, ἵνα ἐγχειρίσῃ αὐτὰς εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον των.

Ἐν τούτοις εἰς τὰς ὁμόρους ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας συνέβαινον σπουδαῖα γεγονότα, τὰ ὁποῖα διήγειρον τὴν προσοχὴν ὅλης τῆς Γαλλίας, καὶ ἐπὶ τέλους ἐπηρέασαν καὶ αὐτὴν τὴν πρω- τεύουσαν. Εἰς τὰς πέντε ἐπαρχίας τοῦ νομοῦ τῆς Βρεττανίας ἐσχηματίσθησαν συνεταιρισμοὶ μεταξὺ τῶν πολιτῶν τῶν δυνα- μένων νὰ φέρωσιν ὅπλα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χώρας των, ἂν οἱ Ἄγγλοι ἤθελον νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἀπόβασιν ἐκεῖ· τὸ παρά- δειγμα αὐτῶν ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλαι ἀνατολικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Γαλλίας· οὕτω δὲ πολλαὶ ἐπαρχίαι συνεδέθησαν μεταξύ των

διὰ γραπτῶν συνεταιρισμῶν ἐν εἴδει συνθηκῶν, διαλαμβανουσῶν τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῶν ἐκ τῶν προσβολῶν, εἴτε ἐξωτερικῶν, εἴτε ἐσωτερικῶν ἐχθρῶν. Ἡ ἰδέα αὕτη τοῦ συνασπισμοῦ τῶν ἐπαρχιῶν κατέλαβε καὶ τοὺς κατοίκους τῶν προαστείων τῶν Παρισίων· διὸ ἐν ἀκαρεῖ συνηθροισθέντες ὑπὲρ τὰς εἴκοσι χιλιάδας εὐρώστων ἀνδρῶν, μὴ ἐχόντων τὰ προσόντα τοῦ ἐθνοφύλακος καὶ ἁπάντων σχεδὸν ἀόπλων, εἰσῆλθον εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ παρεκάλεσαν τὸν Ναπολέοντα νὰ τοὺς ἐπιθεωρήσῃ καὶ νὰ τοὺς ὁπλίσῃ. Οἱ φιλήσυχοι πολῖται καὶ οἱ ἔνθερμοι φίλοι τοῦ Ναπολέοντος ἐξεπλάγησαν εἰς τὰς σχηματιζομένας συμμορίας ταύτας, καὶ ἤθελον νὰ πείσωσι τὸν Ναπολέοντα ν' ἀποδοκιμάσῃ αὐτὰς, καὶ μάλιστα ν' ἀποφύγῃ τοῦ νὰ πλησιάσῃ, ἐπιθεωρῶν τοιούτους ἄνδρας καλουμένους παρ' αὐτῶν Ἰακωβίνους, ὑποπτευόμενοι ὅτι ἤθελον δολοφονήσῃ αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων μειδιῶν εἶπεν εἰς αὐτοὺς νὰ μὴ φοβῶνται, διότι ἐκ τοιούτων εὐρώστων ἀνδρῶν εἶχεν ἀνάγκην διὰ νὰ προφυλάξῃ τοὺς Παρισίους, ἐὰν προσεβάλοντο ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Διό, ἅμα προσκληθεὶς, ἦλθε πρὸς ἐπιθεώρησιν αὐτῶν, καὶ ἐνῷ ἅπασα ἡ ἀκολουθία του περιεστοίχιζεν αὐτὸν διὰ νὰ μὴ δολοφονηθῇ, τοσοῦτον οὗτος ἐπλησίαζε πρὸς ὅλους ἀταράχως καὶ ἀφόβως· εἰς ἑκάστην δὲ συνάθροισιν προαστείου ἦτον ἠναγκασμένος νὰ μένῃ καὶ ν' ἀκούῃ τὰς προσφωνήσεις τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἐπιθεώρησιν ὡμίλησε πρὸς πάντας·

« Συνέταιροι στρατιῶται (οὕτως ἐκαλοῦντο οὗτοι), ἐπανῆλ-
» θον μόνος, διότι ἐπεστηριζόμην εἰς τὸν λαὸν τῶν πόλεων,
» τῶν χωρίων καὶ εἰς τὸν στρατὸν, τοῦ ὁποίου τὴν ἀφοσίωσιν
» πρὸς τὴν ἐθνικὴν δόξαν γνωρίζω· ἐδικαιώσατε τὴν ἐμπιστο-
» σύνην μου· παραδέχομαι τὴν προσφοράν σας· θέλω σᾶς δώσει
» ὅπλα· θέλω σᾶς δώσει ἀξιωματικοὺς, γεμάτους ἀπὸ ἐντι-
» μους πληγὰς καὶ συνειθισμένους νὰ βλέπωσι τὸν ἐχθρὸν φεύ-
» γοντα ἐνώπιόν των, διὰ νὰ σᾶς διοικήσωσιν. Αἱ ῥωμαλαῖαι
» καὶ ἐργατικαὶ χεῖρές σας εἶναι αἱ παρὰ πάσας ἄλλας ἁρμόδιαι
» εἰς τὴν μεταχείρησιν τῶν ὅπλων· ὡς πρὸς τὴν ἀνδρείαν, ἀρ-
» κεῖ ὅτι εἶσθε Γάλλοι! Ὑμεῖς θέλετε εἶσθε οἱ εὔζωνοι τῆς

» ἐθνοφυλακῆς. Ἐγὼ δὲ θέλω στηριχθῆ ἐφ' ὑμῶν καὶ ἐπὶ τῆς
» ἐθνοφυλακῆς διὰ τὴν φύλαξιν τῶν Παρισίων· ἐὰν δὲ οἱ ξένοι
» θέλουν προσβάλει τὴν πρωτεύουσάν μας διὰ νὰ βλάψωσι τὴν
» τιμήν μας, ἐγὼ εἶμαι βέβαιος ὅτι θέλετε τοὺς νικήσει. Συνέ-
» ταιροι στρατιῶται, εὐχαριστοῦμαι, βλέπων ὑμᾶς· ἐμπιστεύο-
» μαι εἰς ὑμᾶς. Ζήτω τὸ ἔθνος! »

Ἐπομένως παρέλασαν οὗτοι ἐνώπιόν του ζητωκραυγάζοντες. Ἀλλ' ἦτο λυπηρὸν νὰ βλέπῃ τις τὸν ἄλλοτε ἔνδοξον Ναπολέοντα ἐπιθεωροῦντα μυριάδας λαμπροῦ στρατοῦ, τότε δὲ καταντήσαντα νὰ ἐπιθεωρῇ ἄνδρας ἀόπλους καὶ τὸ πλεῖστον αὐτῶν ρακενδύτας καὶ βαναύσους.

Μετὰ δὲ ταῦτα διευθύνθη πρὸς τὸ δέκατον πεζικὸν σύνταγμα, ὅπερ ἦτο παρατεταγμένον ἐκεῖ, καὶ τὸ ὁποῖον, ὡς ἀνῆκον εἰς τὸν δοῦκα Ἀγγουλέμον, εἶχεν ἀντισταθῆ εἰς τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ. Διέταξε νὰ σχηματισθῆ τοῦτο εἰς τετράγωνον, καὶ ἀφιππεύσας εἰσῆλθεν ἐν αὐτῷ μετὰ δύο μόνον ὑπασπιστῶν του· μετὰ φωνῆς δὲ γεγωνυίας καὶ ὕφους σοβαροῦ εἶπε·

« Στρατιῶται τοῦ 10ου συντάγματος, σεῖς μόνοι εἶσθε ἐξ
» ὅλου τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, οἵτινες ἐτολμήσατε νὰ πυροβο-
» λήσητε κατὰ τῆς τριχρόου σημαίας, κατὰ τῆς ἱερᾶς ταύτης
» σημαίας τῶν νικῶν μας, τὴν ὁποίαν ἐφέραμεν εἰς ὅλας τὰς
» πρωτευούσας. Ὤφειλον διὰ τοιοῦτον ἔγκλημα νὰ διαγράψω
» τὸν ἀριθμὸν τοῦ συντάγματός σας ἐκ τοῦ στρατοῦ, καὶ νὰ
» σᾶς ἀποβάλω ἐκ τῶν τάξεων αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ ἀρχηγοί σας
» νομίζω ὅτι σᾶς παρέσυρον· τὸ ἔγκλημα τῆς ἀναξίας δια-
» γωγῆς σας ἀνήκει εἰς αὐτοὺς μόνον καὶ οὐχὶ εἰς ὑμᾶς. Θέλω
» ἀλλάξει τοὺς ἀρχηγοὺς τούτους, καὶ θέλω σᾶς δώσει καλη-
» τέρους, καὶ μετὰ ταῦτα θέλω σᾶς πέμψει εἰς τὴν πρωτοπο-
» ρείαν τοῦ στρατοῦ· ἐκεῖ θέλετε συμμεθέξει εἰς ὅλας τὰς συμ-
» πλοκάς· καὶ ὅταν διὰ τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῆς ἀνδρείας σας
» ἐξαλείψῃ διὰ τοῦ αἵματός σας τὸ σφάλμα σας, θέλω σᾶς δώ-
» σει τὴν σημαίαν σας, καὶ ἐλπίζω ὅτι τότε θέλετε ἀποκα-
» τασταθῆ ἄξιοι νὰ τὴν φέρητε. »

Οἱ στρατιῶται οὗτοι, καίτοι τοσοῦτον ἐξυβρισθέντες, ἀνέ-

κραζαν ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ, κραυγάζοντες ὅτι δὲν πταίουν οὗτοι, ἀλλ' οἱ ἀξιωματικοί των, οἵτινες παρέσυραν αὐτοὺς εἰς τοιοῦτον ἔγκλημα, καὶ ὅτι ἅμα ἀπηλλάγησαν παρ' αὐτῶν, ἐξέφρασαν τὰ ἀληθῆ αἰσθήματά των.

Ἐκ τούτων ἐπείσθησαν ἅπαντες ὅτι οὐδεὶς διελογίζετο κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Ναπολέοντος, ἀπεναντίας μάλιστα ὅτι ἐλάτρευον αὐτὸν ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατὸς, ὡς καὶ πρότερον, καθ' ὅσον καὶ ἀκαταπαύστως ἤρχοντο οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δήμων καὶ προσήνεγκον τὰς πρὸς αὐτὸν ἀφοσιώσεις των. Ὁ δὲ τύπος ἦτον ἐλεύθερος μέχρι προσβολῶν καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ προσώπου του. Περιοδικὸν δὲ σύγγραμμά τι εἶχε προσβάλει τοσοῦτον ἀναιδῶς αὐτὸν, ὥστε ὁ ὑπουργὸς τῆς ἀστυνομίας Φουσσὲς ἀγανακτήσας κατέσχεσεν αὐτό. Ὁ Ναπολέων, μαθὼν τοῦτο, πάραυτα διέταξε τὴν ἀνατύπωσιν τοῦ φυλλαδίου τούτου καὶ τὴν διανομὴν αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα ἔπραττε διὰ νὰ φαίνηται δημοτικὸς καὶ νὰ καταστήσῃ τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον ἐθνικόν. Αἱ δὲ συμμαχικαὶ Δυνάμεις, μαθοῦσαι αὐτὰ, καὶ φοβούμεναι μήπως ἅπας ὁ γαλλικὸς λαὸς συμμερισθῇ τὴν τύχην τοῦ Ναπολέοντος, διελογίζοντο νὰ ἐκδώσωσι νέας διακηρύξεις, ἀποδεικνύουσαι ὅτι μόνον κατ' αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος ὡπλίσθησαν, ὡς ἀνδρὸς ταράττοντος τὴν εἰρήνην ὅλης τῆς Εὐρώπης, καὶ ὅτι σκοπὸν δὲν εἶχον νὰ ἐπιβάλωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ εἶδος τῆς κυβερνήσεως ἢ τὸ πρόσωπον τοῦ ἡγεμόνος. Ἀλλ' εἰς ταῦτα ἀντέτεινον ὅ τε βασιλεὺς τῆς Ἱσπανίας καὶ ὁ τῆς Σικελίας, λέγοντες ὅτι ἔπρεπε νὰ γένῃ μνεία περὶ τῶν Βουρβόνων, τῆς μόνης δυναστείας ἣν προέθεντο νὰ ὑποστηρίξωσιν· ἀλλ' ἐπειδὴ διεφώνησαν περὶ τούτου, ἔμειναν ἄπρακτοι· ἰδίως δὲ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας Ἀλέξανδρος ἦτο μὲν ἠγανακτησμένος κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, νομίζων ὅτι ἐξηπατήθη παρ' αὐτοῦ κατὰ τὴν γενομένην συνθήκην τῷ 1814, κατ' οὐδένα ὅμως τρόπον ἤθελε τὸν ΙΗ'. Λουδοβῖκον, ὡς μὴ περιποιηθέντα αὐτὸν πρεπόντως. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ Αὐστρία ἦτο κατὰ τοῦ Λουδοβίκου, ἀλλ' ἤθελε καὶ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ναπολέοντος ὡς ταραξίου, δὲν ἐπεθύμει ὅμως καὶ τὸν πόλεμον· ἤθελε δὲ νὰ ἐκδιωχθῇ ὁ Ναπολέων ἐκ τῆς Γαλλίας, οὐχὶ διὰ

πολέμου ἀλλὰ δι' αὐτῶν τῶν Γάλλων. Ὁ πολυμήχανος Μεττερνῖχος λοιπὸν διελογίσθη ὅτι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Φουσσὲς ἦτον ὁ μόνος κατάλληλος ἄνθρωπός, ὅστις ἐδύνατο διὰ τῶν ῥαδιουργιῶν του νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν Ναπολέοντα καὶ ν' ἀφήσῃ ἐλευθέρους τοὺς Γάλλους νὰ ἐκλέξωσι τὸν μονάρχην των. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἔπεμψεν εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἑλβετίας Βασιλείαν ἐμπιστευμένον του ἄνθρωπον, καλούμενον Βερνέρον, ἵνα διὰ τινὸς γνωστοῦ εἰς τὸν Μεττερνῖχον τραπεζίτου ἐν Παρισίοις ἀνταποκριθῇ μετὰ τοῦ Φουσσέ.

Ὁ Βερνέρος, ἀναχωρήσας ἐκ Βιέννης καὶ ἀφιχθεὶς εἰς τὴν πόλιν Βασιλείαν, διὰ τοῦ εἰρημένου τραπεζίτου, ἀνταπεκρίθη μετὰ τοῦ Φουσσὲ, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς διαπραγματεύσεις μετ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Κωλαιγκοῦρτος, ὅστις ἐπετήρει τὸν Φουσσὲν, ἀνακαλύψας τὸ μυστήριον τοῦτο, ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Ναπολέοντα τὰ διατρέχοντα. Οὗτος δὲ κατ' ἀρχὰς ἐξαφθεὶς ὑπὸ θυμοῦ διὰ τὴν ἀπιστίαν τοῦ Φουσσὲ, ἤθελεν ἀμέσως νὰ συλλάβῃ, δικάσῃ καὶ καταδικάσῃ αὐτόν· ἀλλὰ κρατήσας τὴν ὀργήν του, προσεκάλεσε καὶ ἠρώτα αὐτὸν περὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, περὶ τῶν διατρεχόντων ἐν Βιέννῃ, καὶ ἰδίως περὶ τῶν κατ' αὐτοῦ ἐνεργειῶν τοῦ Μεττερνίχου. Ὁ Φουσσὲς, μ' ὅλην τὴν εὐφυΐαν του μὴ δυνηθεὶς νὰ συμπεράνῃ ὅτι ὁ Ναπολέων ἦτον ἐν γνώσει περὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Βερνέρου, οὐδὲν θετικὸν περὶ τούτου ὡμολόγησεν· ὅθεν ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Ναπολέοντος ἔτι μᾶλλον ηὔξησεν, ἀλλ' ἐκρατήθη. Ἀναχωρήσαντος δὲ τοῦ Φουσσὲ, ἐσκέπτετο τίνι τρόπῳ ἐδύνατο νὰ μάθῃ τὰ περὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Βερνέρου, διότι συνέλαβε τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ Μεττερνῖχος διωργάνιζε κατ' αὐτοῦ δολοφονίαν. Διὰ ν' ἀνακαλύψῃ λοιπὸν τὰ διατρέχοντα, προσεκάλεσε τὸν ἄλλοτε ἀπεσταλμένον πρὸς αὐτὸν εἰς Ἕλβαν Φλευρὺ, ὃν εἶχε παρὰ τῷ ἰδιαιτέρῳ γραφείῳ του, καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν Βασιλείαν, παραγγείλας αὐτὸν νὰ προσέλθῃ μυστικῷ τῷ τρόπῳ εἰς τὸν Βερνέρον καὶ ἐπιτηδείως πως νὰ προσποιηθῇ ὅτι ἐστάλη παρὰ τοῦ Φουσσὲ διὰ νὰ ἐξηγηθῇ μετ' αὐτοῦ.

Ὁ Φλευρὺ, ὢν νέος εὐφυέστατος καὶ συνειθισμένος εἰς τὰ

τοιαῦτα, ἀπελθὼν μετ' ὀλίγον εἰς Βασιλείαν μετὰ πολλῆς προσποιημένης ὑπουλότητος ἦλθεν εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ Βερνέονου, ὅστις, ἐξαπατηθεὶς ὅτι ὡμίλει μετὰ τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Φουσσὲ, ἐξηγήθη εἰλικρινῶς μετ' αὐτοῦ, λέγων αὐτῷ ὅτι ὁ Μεττερνῖχος, γνωρίζων τὸ φιλόπατρι καὶ τὸν εἰρηνικὸν χαρακτῆρα τοῦ Φουσσὲ, μάλιστα δὲ γνωρίζων τὴν ἀπέχθειαν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ναπολέοντα, προτείνει αὐτῷ νὰ ἐνεργήσῃ διὰ τῆς ἐπιρροῆς του νὰ ἐκδιωχθῇ ὁ Ναπολέων ἐκ τῆς Γαλλίας, ἤτις ἕνεκα τούτου ὑπέστη καὶ θέλει ὑποστῆ πολλὰ, διότι αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις οὐδένα ἄλλον σκοπὸν προέθεντο εἰμὴ τὴν ἔξωσιν αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν δολοφονίαν, ἣν ἀποδοκιμάζει φρικτὰ ἡ Αὐστρία· ἀντὶ λοιπὸν νὰ ῥεύσωσιν ἐπὶ ματαίῳ ποταμοὶ αἱμάτων, ἦτο καλὸν ν' ἀποβληθῇ οἴκοθεν ὁ Ναπολέων ἐκ τῆς Γαλλίας, καὶ τότε τὰ πάντα δύνανται νὰ ἐνεργηθῶσι κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν τῶν Γάλλων.

Ὁ Φλευρὺ, καθ' ἃς παραγγελίας εἶχε παρὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἀπήντησεν αὐτῷ, ὅτι ὁ Ναπολέων δὲν ἦτον ὁποῖος ἦτον ἄλλοτε, ὅτι οὗτος μετεβλήθη οὐσιωδῶς, καὶ ὅτι δὲν ἐπεθύμει εἰμὴ τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης, ὅτι ἅπασα ἡ Γαλλία ὑπερασπίζει καὶ θέλει αὐτὸν, ὅτι 400 χιλιάδες ἐκλεκτοῦ στρατοῦ καὶ ἓν ἑκατομμύριον ἐθνοφυλακῆς ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ὑποστηρίξωσιν αὐτὸν, καὶ ὅτι εἰς μάτην θέλουν προσπαθήσει αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις νὰ πολεμήσωσιν αὐτὸν, καὶ ὅτι ὁ Φουσσὲς φρονεῖ ὅτι τὸ μόνον, ὅπερ ἐθεωρήθη καὶ κατορθωτὸν, ἦτο ν' ἀναγκάσωσι τὸν Ναπολέοντα νὰ παραιτηθῇ πρὸς τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἔχοντες ἀντιβασιλέα, ἂν οὐχὶ τὴν Μαρίαν Λουΐζαν, ἀλλὰ τὸν Εὐγένιον.

Ὁ Βερνέρος ἔμεινεν ἐκστατικὸς, ἀκούων τοὺς λόγους τούτους, οὓς ἐνόμιζεν ὅτι ἦτον ὡς ἐκ μέρους τοῦ Φουσσέ· μετὰ θαυμασμοῦ λοιπὸν εἶπεν εἰς τὸν Φλευρὺ, ὅτι ἀπορεῖ πῶς ἐδυνήθη νὰ συμβιβασθῇ ὁ Φουσσὲς μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἐνῷ εἶχε θετικὰς πληροφορίας ὅτι οὗτος ἀπεστρέφετο αὐτόν. Βεβαιώσαντος δὲ τοῦ Φλευρὺ τοὐναντίον, ἔμειναν σύμφωνοι ν' ἀπέλθῃ ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια καὶ μετά τινα συμπεφωνημένον καιρὸν νὰ συνέλθωσι καὶ νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐκ νέου.

Ἐν τούτοις ὁ Ναπολέων, μαθὼν παρὰ τοῦ Φλευρὺ τὰ διατρέξαντα ἐν τῇ Βασιλείᾳ, προσεκάλεσε τὸν Φουσσὲν καὶ ἤρχισε πάλιν νὰ τὸν ἐξετάζῃ περὶ τῶν ῥαδιουργιῶν τοῦ Μεττερνίχου, ἀνυπόμονος δὲ ὢν νὰ μάθῃ παρ' αὐτοῦ τὰ περὶ τούτων, ὡμίλησεν αὐτῷ περὶ τῆς εἰς τὴν πόλιν Βασιλείας ἀποστολῆς προσώπου τινός. Ὁ Φουσσὲς, ἐννοήσας τότε ὅτι ὁ Ναπολέων εἶχε γνῶσιν περὶ τοῦ Βερνέρου, εἶπεν αὐτῷ μετὰ πολλῆς ἀδιαφορίας, ὅτι τῷ ὄντι ἔλαβε μίαν ἐπιστολὴν παρ' ἀγνώστου προσώπου, ἀλλ' οὐδεμίαν προσοχὴν ἔδωκεν εἰς αὐτὴν, διὸ καὶ δὲν ἀνήγγειλε τοῦτο καὶ εἰς τὸν Αὐτοκράτορά του. Ὁ Ναπολέων τότε θυμωθεὶς εἶπεν αὐτῷ μετ' ἀγανακτήσεως καὶ θυμοῦ ὅτι τὰ πάντα γνωρίζει. — Εἶσαι προδότης, εἶπεν αὐτῷ, καὶ δύναμαι νὰ διατάξω νὰ ὑποστῇς τὴν πρέπουσαν τιμωρίαν . . . Ἐὰν ἡ κυβέρνησίς μου δὲν σὲ εὐχαρίστει, ἔπρεπε νὰ ἐκφρασθῇς περὶ τούτου· διὰ τί νὰ θελήσῃς νὰ γένῃς ὑπουργός μου; — Ὁ Φουσσὲς, ὡς ὑπηρέτης συνειθισμένος νὰ ἐπιπλήττηται παρὰ τοῦ ὠργισμένου κυρίου του, ἐξέφρασεν ὀλίγας δικαιολογητικὰς λέξεις, καὶ ἀνεχώρησεν ἀτάραχος. Ἐξερχόμενος δὲ τῆς αἰθούσης καὶ ἀπαντήσας τὸν Λαβαλλέττον εἶπεν αὐτῷ μειδιῶν « ὁ Αὐτοκράτωρ εἶναι πάντοτε ὁ αὐτὸς, πάντοτε δύσπιστος, πανταχόθεν βλέπει προδοσίας, ὅλους αἰτιᾶται, καθ' ὅσον βλέπει ὅτι ἅπασα ἡ Εὐρώπη δὲν τὸν θέλει. —

Ὁ Ναπολέων κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἔδειξεν, ὡς θέλομεν εἰδεῖ ἀκολούθως, ὀλίγην φρόνησιν· διότι, ἀποκαλῶν ἕνα ὑπουργόν του προδότην καὶ διατηρῶν αὐτὸν ἐν ὑπηρεσίᾳ, ἀπέκτα ἕνα ἄσπονδον ἐχθρὸν, οἷος μάλιστα ἦτον ὁ Φουσσές· ἀφ' ἑτέρου ὁ Ναπολέων δὲν εἶχε δίκαιον κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, διότι ὁ Φουσσὲς εἰδοποιήθη μὲν παρὰ τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Μεττερνίχου νὰ ἔλθῃ εἰς συνδιαλέξεις μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' οὗτος εἰσέτι δὲν εἶχε πράξει τὸ τοιοῦτον· ἔπρεπε λοιπὸν ν' ἀφήσῃ τὸν Φουσσὲν νὰ ἐνεργήσῃ, καὶ τότε, ἂν δὲν εἰδοποίει τὸν Αὐτοκράτορά του, ν' ἀποβάλῃ καὶ καταδιώξῃ αὐτὸν καὶ ποινικῶς, ἢ ἔπρεπεν, ἅμα εἰδοποιήθη, νὰ τὸν κάμῃ προσεκτικὸν εἰς τὰς μετὰ τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Μεττερνίχου συνδιαλέξεις

τού. Ἀλλὰ μὴ πράττων οὔτε τὸ ἓν, οὔτε τὸ ἕτερον, ἐξυβρίζων δὲ καὶ διατηρῶν αὐτὸν, κατέστησεν ἕνα ἐχθρὸν, ὅστις ἤθελε τὸν ἐκδικηθῇ, τυχούσης περιστάσεως, ὡς συνέβη ἀκολούθως.

Ὁ Φλευρὺ, ἐπανελθὼν ἐκ τῆς μυστικῆς ἀποστολῆς του καὶ ἐξηγήσας τὰ πάντα εἰς τὸν Ναπολέοντα, διετάχθη παρ' αὐτοῦ νὰ κοινοποιήσῃ ταῦτα πρὸς τὸν Φουσσὲν, καὶ νὰ ἐπανέλθῃ κατὰ τὴν προσδιωρισμένην ἡμέραν εἰς τὴν πόλιν Βασιλείαν διὰ τὴν προσδιορισθεῖσαν συνέντευξιν. Ὁ Φλευρὺ λοιπὸν τῇ προσδιωρισμένῃ ἡμέρᾳ ἦλθεν εἰς τὴν Βασιλείαν, ἔνθα εὗρε καὶ τὸν Βερνέρον, ὅστις μετὰ πολλὰς διαβεβαιώσεις ὑπὲρ τῆς Γαλλίας εἶπεν αὐτῷ, ὅτι ἀρκεῖ νὰ ἐξωσθῇ ἐκ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας ὁ Ναπολέων, καὶ ἡ Αὐστρία δέχεται τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὑπὸ τὴν πατρικὴν προστασίαν τοῦ πάππου του, ὁ δὲ ἀντιβασιλεὺς νὰ ἐκλεχθῇ παρὰ τῶν Γάλλων, ἐκτὸς τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, διότι δὲν ἐπεθύμει τοῦτο ἡ Αὐστρία.

Ὁ Φλευρὺ ἐπανελθὼν εἰς Γαλλίαν διηγήθη ταῦτα πάντα εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὅστις μαθὼν μέχρι τίνος βαθμοῦ ἐνδίδει ἡ Αὐστρία, διέταξε τὸν Φλευρὺ νὰ μὴ ἐπανέλθῃ πλέον εἰς Βασιλείαν. Ὁ δὲ Φουσσὲ ἤρχισε τότε νὰ λέγῃ σχεδὸν ἀναφανδὸν, ὅτι διὰ νὰ γένῃ ἡ εἰρήνη καὶ νὰ μὴ ὑποστῇ ἡ Γαλλία νέα δεινὰ, ἔπρεπεν ὁ Ναπολέων νὰ παραιτηθῇ πρὸς τοῦ υἱοῦ του. Ὁ Ναπολέων μανθάνων ταῦτα ὠργίζετο μὲν, ἀλλὰ δὲν ἤθελε νὰ ἐκδικηθῇ τὸν Φουσσὲν, διαλογιζόμενος ὅτι, εἴτε νικήσει, εἴτε νικηθῇ, τοῦ Φουσσὲ ἡ ἔχθρα κατ' οὐδὲν ἔβλαπτεν αὐτόν. Ἀλλὰ ταῦτα διαλογιζόμενος ὁ Ναπολέων δὲν ἐσκέπτετο καλῶς, διότι ἐν τῇ παραμικρᾷ ἀποτυχίᾳ του, καὶ ὁ ἐλάχιστος ἐδύνατο νὰ βλάψῃ αὐτόν.

Ἐν τοσούτῳ ἡ πρὸς συμβιβασμὸν ἀπόπειρα τοῦ Μεττερνίχου δὲν ὑπῆρξεν ἄκαρπος πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν Δυνάμεων, διότι ὅλοι ἔμαθον ὅτι δὲν προέκειτο εἰς τὸ νὰ στηρίζωσιν αἱ Δυνάμεις ἐν Γαλλίᾳ ὁποιανδήποτε δυναστείαν ἢ νὰ ἐπιβάλωσι τὸ εἶδος τοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ περὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος, ὥστε ἅμα ὑπεχώρει οὗτος, ἡ εἰρήνη ἤθελεν ἀποκατασταθῇ, οἱ δὲ Γάλλοι ἤθελον εἶσθαι κύριοι εἰς τὴν πατρίδα

τῶν. Αἱ ἰδέαι λοιπὸν αὗται, διασπειρόμεναι μάλιστα παρὰ τοῦ Φουσσὲ, ὡς ὑπουργοῦ τῆς ἀστυνομίας, ἤρχισαν νὰ διαιρῶσι τὰ κόμματα τῆς Γαλλίας. Κατόπιν δὲ ἡ διακήρυξις τῶν Δυνάμεων, ἥτις ἐγένετο ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο, δηλαδὴ ὅτι ὁ πόλεμος ἤθελε γένει οὐχὶ κατὰ τῆς Γαλλίας διὰ τοὺς Βουρβόνους, ἀλλὰ μόνον κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ Ναπολέοντος, ἔτι μᾶλλον διερέθιζε τὰ πάθη ἐν Γαλλίᾳ, καὶ ἐ ὐχραινε τοὺς φίλους τοῦ Ναπολέοντος, μάλιστα δὲ τοὺς εἰρηνικοὺς πολίτας.

Ἐν τούτοις ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐνῷ τὸ ὑπουργεῖον εἶχε συμφωνήσει μετὰ τῶν ἄλλων Δυνάμεων καὶ ὑπέγραψε μετ' αὐτῶν τὸν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος πόλεμον, ἡ ἐν ταῖς Βουλαῖς σχηματισθεῖσα ἀντιπολίτευσις, οὖσα ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, ἐξηπατᾶτο παρ' αὐτοῦ τοῦ ὑπουργείου ὅτι τοιοῦτόν τι δὲν ὑπῆρχεν· ἐσχάτως ὅμως, γενομένης γνωστῆς τῆς περὶ τούτου συνθήκης, ἅπασα ἡ ἀντιπολίτευσις ἐπέπεσε κατὰ τοῦ ὑπουργείου καὶ κατηγόρει αὐτὸ ὡς ψευδόμενον. Μετὰ πολλὰς συζητήσεις καὶ κατηγορίας κατὰ τοῦ ὑπουργείου, ὡς φιλοπολέμου καὶ ἐπεμβαίνοντος εἰς τὰς ἐσωτερικὰς διαφορὰς τῆς Γαλλίας ἐναντίον τῶν συμφερόντων τῆς Ἀγγλίας, τὸ ὑπουργεῖον ἐδικαιολογήθη ὅτι ὁ πόλεμος ἐγίνετο οὐχὶ κατ' αὐτῆς τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, ὡς ἐπικινδύνου ἀνδρὸς εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην. Ἐπὶ τέλους γενομένης ψηφοφορίας περὶ τοῦ Ναπολέοντος, ὁ πόλεμος παρεδέχθη διὰ ψήφων 273 κατὰ 72. Ἔκτοτε ὁ πόλεμος ἐκηρύχθη κατὰ τῆς Γαλλίας, ἤρχισε δὲ εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ἐρρέθη ὅτι ὁ ἀτυχὴς Μυράτος εἶχε συνενοηθῆ μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, ὅτε οὗτος ἦτον εἰς Ἔλβαν. Ὅτε δ' ἔμελλε ν' ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν, εἰδοποίησε τὸν Μυράτον νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς ἐχθροπραξίας κατὰ τῆς Αὐστρίας μέχρις οὗ στερεωθῇ αὐτὸς ὁ Ναπολέων ἐν Γαλλίᾳ, ὅτε ἐδύνατο νὰ τὸν συνδράμῃ. Ἀλλ' ὁ Μυράτος, ὢν θερμοκέφαλος, ἅμα ἀκούσας τὴν εἴσοδον τοῦ Ναπολέοντος εἰς Γαλλίαν, εὐθὺς συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ προσβάλῃ τοὺς Αὐστριακοὺς εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ καταστα θῇ κύριος ὅλης αὐτῆς. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀφήσας τὴν σύζυγόν του, ἀδελφὴν τοῦ Ναπολέοντος, ἀντιβασίλισσαν εἰς Νεάπολιν, οὗτος μετὰ

30 χιλιάδων στρατοῦ, μεμιγμένου μετὰ ἐθνοφυλάκων, ἐπλησίασε πρὸς τὸ Κράτος τοῦ Πάπα, ἐπὶ λόγῳ ὅτι οὗτος δὲν ἤθελε ν' ἀναγνωρίσῃ αὐτὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως. Ἕτερον δὲ σῶμα στρατοῦ, συγκείμενον ἐξ ὀκτὼ χιλιάδων ἀνδρῶν ἔπεμψεν εἰς Τοσκάνην διὰ ν' ἀποβάλῃ ἐκεῖθεν τοὺς Αὐστριακοὺς, κατέχοντας τὴν πόλιν ταύτην. Ὁ Πάπας, βλέπων τὸν κίνδυνον, εἰ καὶ ὁ Μυράτος διεβεβαίου αὐτὸν ὅτι κατ' αὐτοῦ δὲν ἦτον, ἀνεχώρησεν ἐκ Ῥώμης καὶ ἦλθεν εἰς Γένουαν, τὸ αὐτὸ ἔπραξαν καὶ οἱ ἄλλοι δοῦκες τῆς Ἰταλίας. Ὁ Ναπολέων μαθὼν ταῦτα ἐξαπέστειλέ τινας τῶν ἐμπιστευμένων του ἀξιωματικῶν διὰ νὰ ἐμποδίσωσι τὸν Μυράτον· ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἐδυνήθησαν νὰ προσέλθωσιν εἰς αὐτόν. Καθ' ὅσον δὲ ὁ Μυράτος ἐμάνθανε τὴν αἰσίαν κάθοδον τοῦ Ναπολέοντος ἐν Γαλλίᾳ, κατὰ τοσοῦτον οὗτος ἔσπευδε εἰς τὴν μελετωμένην του πρόθεσιν, ἥτις συνίστατο νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ἰταλίας καὶ νὰ κηρυχθῇ αὐτὸς βασιλεὺς ὅλης τῆς Ἰταλίας, καὶ οὕτω νὰ συμμαχήσῃ μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, οὐχὶ πλέον ὡς βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως, ἀλλ' ὡς βασιλεὺς ἁπάσης τῆς Ἰταλίας, ἐκτὸς δὲ τούτου ν' ἀφαιρέσῃ ἐκ τοῦ Ναπολέοντος πᾶσαν ἰδέαν περὶ τῆς ἀντιβασιλείας τοῦ Εὐγενίου εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ δὲ ὑπουργοὶ τοῦ Μυράτου συνεβούλευον αὐτὸν νὰ μὴ ἐκτανθῇ παρακαίρως, ἀλλ' ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς προφυλάξεως τῶν ἰταλικῶν μεθορίων νὰ ἐνεργῇ. Ἀμφιταλαντευόμενος λοιπὸν ὁ Μυράτος περὶ τοῦ πρακτέου, ἔλαβεν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ναπολέοντος Ἰωσὴφ, ὅτε οὗτος εἰσέτι διέμενεν εἰς Ἑλβετίαν, διαλαμβάνουσαν ν' ἀρχίσῃ πάραυτα τὰς ἐχθροπραξίας ἵνα εὐκολύνῃ τὰς προθέσεις τοῦ Ναπολέοντος πρὸς ἐγκατάστασιν τῆς προτέρας Αὐτοκρατορίας του.

Ὁ Μυράτος ἔκτοτε, 31 Μαρτίου, ῥίψας τὸ προσωπεῖον, ἐκήρυξε τὴν ἕνωσιν τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του, καὶ παρευθὺς προσέβαλε τοὺς Αὐστριακοὺς τοὺς διαμένοντας εἰς τὴν πόλιν τοῦ παπικοῦ Κράτους Σεσένην. Αἱ πομπώδεις αὗται διακηρύξεις του μικρὰν ἐντύπωσιν ἐπροξένησαν εἰς τὸν λαὸν τῆς Ἰταλίας, ὅστις τέως δὲν ἀνεγνώριζεν ἄλλην κυριότητα εἰμὴ τὴν

τοῦ Ναπολέοντος καὶ τὴν τῶν Αὐστριακῶν, ἐνῷ ὁ Μυράτος ἐκήρυττεν ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον βασιλέα τῆς Ἰταλίας.

Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐστράτευσε κατὰ τῆς πόλεως Μεδιολάνων, ἕνα θέσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸ σιδηροῦν στέμμα τῆς Ἰταλίας· καθ' ὁδὸν δὲ συνεπλάκη μετὰ τῶν αὐστριακῶν στρατευμάτων καὶ ἠνάγκασεν αὐτὰ μετὰ αἱματηρὰν μάχην νὰ ὑποχωρήσωσιν πέραν τοῦ Πάδου ποταμοῦ. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὅμως οἱ Αὐστριακοί, συγκείμενοι ἐξ 60 χιλιάδων καλῶς συντεταγμένων στρατευμάτων, ἐπανελθόντες ἠνάγκασαν τὸν Μυράτον νὰ ὀπισθοδρομήσῃ· κατεπολέμησαν αὐτὸν ἐν τῇ πόλει τοῦ παπικοῦ Κράτους Τολεντίνῳ, καὶ διεσκόρπισαν τὸν στρατὸν αὐτοῦ, λειποτακτήσαντα καὶ μείναντα μόλις εἰς δέκα χιλιάδας. Ὁ δυστυχὴς Μυράτος, φοβούμενος μὴ αἰχμαλωτισθῇ παρὰ τοῦ ἐχθροῦ, παρέδωκε τὴν διοίκησιν τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ του εἰς ἕνα τῶν στρατηγῶν του, αὐτὸς δὲ ἀγνώριστος κατέφυγεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βασιλείου του Νεάπολιν, ἔνθα ἔλαβε κακὴν ὑποδοχὴν παρὰ τοῦ λαοῦ του· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ σύζυγός του κακῶς τὸν ὑπεδέχθη, διότι δὲν ἤκουσε τὰς συμβουλάς της τοῦ νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τι πρὶν ἢ συνενοηθῇ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Ναπολέοντος. Πλησιάζοντος δὲ τοῦ αὐστριακοῦ στρατοῦ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Νεάπολιν, ὁ Μυράτος ἐπιβιβασθεὶς εἰς πλοιάριον ἀνεχώρησεν εἰς Προβιγκίαν τῆς Γαλλίας, ἡ δὲ σύζυγός του μετὰ τῶν τέκνων της μετηνέχθη εἰς Τριέστην. Τοιοῦτον τέλος ἔλαβε καὶ τὸ βασίλειον τοῦ Μυράτου ἕνεκα τῆς ἀφροσύνης καὶ τῆς κενοδοξίας αὐτοῦ· τὸ δ' ἐπισόδειον τοῦ βίου τοῦ Μυράτου ὑπῆρξε τραγικώτατον (α). Ὁ Ναπολέων ἔλεγεν ὅτι ὁ Μυράτος

(α) Ὁ Μυράτος μετὰ τὴν καταστροφήν του ταύτην, ἦλθε πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς Γαλλίας, ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Κόρσικαν, ἔνθα εὗρε πολλοὺς φίλους· στρατολογήσας ἐκεῖ ἐθελοντὰς τινὰς ἐπεβιβάσθη μετ' αὐτῶν εἰς πλοῖα διὰ ν' ἀποβιβασθῇ εἰς Νεάπολιν καὶ ἀνακτήσῃ τὸ βασίλειόν του· ἀλλὰ κατὰ κακήν του μοῖραν, διασκορπισθέντων τῶν πλοίων του ἑνενα τριακυμίας, οὗτος μετὰ μόνης τῆς ἀκολουθίας του ἐξώκειλεν εἰς τὰ παράλια τῆς Καλαβρίας παρὰ τὴν πόλιν Πίζον, ἔνθα συλληφθεὶς παρὰ τῶν τοπικῶν ἀρχῶν, φυλακισθεὶς, δικασθεὶς καὶ καταδικασθεὶς παρὰ στρατιωτικῆς ἐπιτροπῆς, διορισθείσης ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Φερδινάνδου, ἐτσυ-

δὶς ἐπροξένησε τὸν ὄλεθρον τῆς Γαλλίας, τῷ 1814 κηρυχθεὶς κατ' αὐτοῦ, ἐνῷ ἔπρεπε νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Εὐγενίου καὶ νὰ διατηρῇ τοὺς Αὐστριακοὺς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ τῷ 1815 ἀρχίσας τὸν πόλεμον, ἐνῷ ὤφειλε νὰ περιμένῃ τί ἤθελε πράξει οὗτος, καὶ ἐκ συμφώνου νὰ ἐνεργῇ.

Ἐν τούτοις οἱ Αὐστριακοὶ, καταστρέψαντες τὸν Μυράτον ἐν Ἰταλίᾳ περὶ τὰ μέσα Μαΐου, ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, καὶ καθ' οὗ πάραυτα ἐστράτευσαν 70 χιλιάδες, πρὸς δὲ καὶ 40 χιλιάδες Βαυαρῶν, 20 χιλιάδες Βουρτεμβεργαίων, 10 χιλιάδες Βαδαίων καὶ 10 χιλιάδες γερμανικῶν μικρῶν ἡγεμονιῶν, ἅπαντες οὗτοι κατευθύνοντο πρὸς τὸν Ῥῆνον. Ὄπισθεν δὲ αὐτῶν ἤρχοντο 80 χιλιάδες Ῥῶσσων· ἐνῷ 70 ἄλλαι χιλιάδες ἤρχοντο διὰ τῆς Πολωνίας· 120 χιλιάδες Πρώσσων ὑπὸ τὸν Βλούχερον ἐστρατοπέδευον πρὸς τὸν Ὄδερον ποταμόν· 100 δὲ χιλιάδες στρατοῦ, συγκειμένου ἐξ Ἄγγλων, Ἀνοβέρων, Ὁλλανδοβέλγων καὶ βορείων Γερμανῶν ὑπὸ τὸν Βελιγκτῶνα συνήρχοντο πέριξ τῶν Βρυξελλῶν. Οὕτω 450 χιλιάδες συμμαχικοῦ στρατοῦ, ἐκτὸς τῶν ἐπικουριῶν τῶν Ῥώσσων καὶ τῶν Πρώσσων, καὶ ἐκτὸς τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ Αὐστριακῶν, παρεσκευάζοντο νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν. Οἱ δὲ Ἄγγλοι ἐχορήγησαν 212 ἑκατομμύρια καὶ 500 χιλιάδες φράγκων εἰς τοὺς συμμάχους των πρὸς διατήρησιν τῶν στρατῶν αὐτῶν.

Ὁ Ναπολέων, μαθὼν τὴν καταστροφὴν τοῦ Μυράτου, ἐλυπήθη σφόδρα· ἔκτοτε δὲ προεῖδε ὅτι ἡ αὐτὴ τύχη περιέμενε καὶ αὐτόν· εἰς μάτην ἤθελε νὰ κρύψῃ τὴν λύπην του· αὕτη ἐγένετο καταφανὴς εἰς πάντας. Καίτοι δὲ δυσηρεστημένος κατὰ τοῦ δυστυχοῦς Μυράτου, διότι πάντοτε παρήκουσεν αὐτὸν, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν μ' ὅλον τοῦτο ἕνα τῶν ἐμπιστευμένων του διὰ νὰ τὸν παρηγορήσῃ καὶ νὰ τῷ εἴπῃ νὰ μένῃ εἰς Μασσαλίαν ἢ Τουλόνην ἐπί τινα καιρόν.

Οἱ Βουρβονισταὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Μυράτου, ἀνα-

φεκίσθη τῇ 13 Ὀκτωβρίου 1815. Τοιοῦτον τραγικὸν τέλος ἔλαβεν ὁ ἔνδοξος οὗτος στρατιώτης καὶ μετὰ ταῦτα βασιλεὺς ὢν υἱὸς μικροῦ ξενοδόχου,

φανδὸν προεκήρυττον τὴν πτῶσιν τοῦ Ναπολέοντος, λέγοντες μετὰ πολλῆς χαρᾶς ὅτι καὶ οὗτος θέλει καταστραφῇ ὡς ἐκεῖνος παρὰ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ. Ἐκτὸς δὲ τούτου ὡμίλουν καὶ διέδιδον ταῦτα διὰ τοῦ τύπου καὶ ἐνήργουν καὶ ταραχὰς εἰς τὴν Βανδέαν.

Ὁ Ναπολέων, πληροφορούμενος ταῦτα πάντα, οὐδόλως ἐταράττετο· ἐσκέπτετο δὲ ὅτι ἡ μόνη σωτηρία του ἦτο ν' ἀρχίσῃ ὅσον οἷον τε τάχιον τὸν πόλεμον, νὰ ἐπιπέσῃ αἴφνης καθ' ἑνὸς τῶν δύο στρατῶν, καὶ ἰδίως τοῦ διαμένοντος παρὰ ταῖς Βρυξέλλαις καὶ διοικουμένου παρὰ τοῦ Βλουχέρου καὶ Βελιγκτῶνος, νὰ καταστρέψῃ αὐτὸν, καὶ ἐπομένως νὰ ἐπιπέσῃ καὶ κατὰ τοῦ ἑτέρου, διοικουμένου παρὰ τοῦ Σβαζεμβέργου. Συνέλαβε δὲ τοιαύτην λαμπρὰν στρατηγικὴν ἰδέαν, ἥτις ἤθελε σώσει αὐτόν τε καὶ τὴν Γαλλίαν, ἐὰν ἡ τύχη ἐβοήθει αὐτόν.

Ὁ δὲ Φουσσὲς ἀφ' ἑτέρου, θέλων νὰ προλάβῃ τὸν πόλεμον καὶ τὴν κάθοδον τῶν Βουρβόνων, ἐπενόησεν ἀνοήτως πως νὰ στείλῃ ἐπιδέξιόν τινα διπλωμάτην καλούμενον Σ. Λέον εἰς τὸν ἐν Βιέννῃ διαμένοντα Ταλλεϋράνδον καὶ Μεττερνῖχον ὅπως πείσῃ αὐτοὺς νὰ παραιτηθῶσι τοῦ πολέμου, καὶ εἰρηνικῶς νὰ ἀναγκάσωσι τὸν Ναπολέοντα νὰ παραιτηθῇ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας πρὸς τοῦ υἱοῦ του δι' ἀντιβασιλείας τῆς Μαρίας Λουΐζης ἢ τοῦ δουκὸς τῆς Αὐρηλίας. Ὁ Ναπολέων, μανθάνων καὶ τὰς ῥαδιουργίας ταύτας τοῦ Φουσσὲ, ἐγέλα διὰ τὴν ἀνοησίαν του, οὐδὲν λέγων εἰς αὐτὸν, διότι ἐγνώριζε κάλλιστα ὅτι προσεχής τις μάχη ἤθελε διαλύσει ταῦτα πάντα. Ἐπὶ τούτῳ ἠνησχολεῖτο νυχθημερὸν νὰ σχηματίσῃ 150 χιλ. μαχίμου στρατοῦ, καὶ αἴφνης νὰ προσβάλῃ τὸν Βελιγκτῶνα. Ἀλλ' ὁ σχηματισμὸς τοιούτου στρατοῦ ἐν ὀλίγαις ἡμέραις δὲν κατωρθοῦτο εὐκόλως, διότι ἡ νεοσυλλεξία δὲν προώδευε τοσοῦτον ταχέως· ἡ δὲ ἀνάκλησις τῶν παλαιῶν στρατιωτῶν δὲν ἐπραγματοποιεῖτο ὡς ἀπητεῖτο. Πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν τούτων, βεβαρημένοι ἐκ τῶν πολλῶν πολέμων, εἶχον ἤδη ἡσυχάσει, μάλιστα εἶχον ἀποκατασταθῆ, ὥστε μᾶλλον ἤθελον νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὴν ἐθνοφυλακὴν, ἢ νὰ ἔλθωσιν εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ. Τούτων ἕνεκα δὲν ἐδύνατο ὁ Ναπολέων νὰ

σχηματίσῃ πολυάριθμον στρατὸν ὡς ἤλπιζε· μ' ὅλα ταῦτα ἡ πραγματικὴ δύναμις τοῦ στρατοῦ ὑπελογίζετο εἰς 300 χιλιάδας ἀνδρῶν, 200 χιλιάδας τοῦ μονίμου στρατοῦ καὶ 100 χιλιάδας τῆς μεταβατικῆς ἐθνοφυλακῆς. Ἐνησχολεῖτο δὲ νυχθημερὸν εἰς τὴν συνάθροισιν καὶ τὸν ὀργανισμὸν τοῦ στρατοῦ τούτου, καὶ ἔγραφε καθ' ἑκάστην πλέον τῶν ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα ἐπιστολῶν, ἐπεμβαίνων ὡς πρὸς τοῦτο καὶ εἰς τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας. Ἀλλὰ θέλων νὰ βεβαιωθῇ καὶ περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐκτελέσεως αὐτῶν, ἐξαπέστελλεν ἐπὶ τούτῳ ἀξιωματικούς, οἵτινες ἐπανερχόμενοι ἐπληροφόρουν αὐτὸν περὶ τῶν διατρεχόντων· εἰς πάντας ἔδιδεν ἀκρόατιν, καὶ οὐδὲν παρημέλει πρὸς ἐντελῆ ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν του. Αὐτοπροσώπως ἐφρόντιζε καὶ διέταττε τὰ ἐν Παρισίοις γινόμενα, συχνάζων ἀκαταπαύστως εἰς τὰ ὁπλοστάσια, ἐργοστάσια, τοὺς στρατῶνας καὶ εἰς πᾶν μέρος ἔνθα προπαρεσκευάζοντο τὰ τοῦ στρατοῦ. Διὰ τῆς ἀπεριγράπτου δραστηριότητος ταύτης ἔβλεπέ τις ὅτι ἐν διαστήματι δύο μηνῶν ὠργανίσθη ἐντελῶς στρατὸς 300 χιλιάδων ἀνδρῶν ἐξ ὅλων τῶν ὅπλων, πεζικοῦ, ἱππικοῦ, πυροβολικοῦ, μηχανικοῦ καὶ μεταβατικῆς ἐθνοφυλακῆς.

Προβλέπων ὁ Ναπολέων ὅτι ἐν καιρῷ ἐχθρικῆς εἰσβολῆς εἰς τὴν Γαλλίαν αἱ ὄπισθεν τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ φρουραὶ ἐν τοῖς φρουρίοις ἤθελον ἀποκλεισθῆ, καὶ ἐπομένως ἤθελον καταστα θῆ ἄχρηστοι, διέταξε τὰ ἐκεῖ στρατεύματα νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τοῦ ἐν ἐκστρατείᾳ στρατοῦ, τὰ δὲ ἀσήμαντα φρούρια νὰ φυλάττωνται παρὰ τῆς ἐθνοφυλακῆς, τῶν ἀπομάχων καὶ ἀποστράτων, οὓς καὶ ἀνεκάλεσεν εἰς ὑπηρεσίαν. Θέλων δὲ νὰ ἐξασφαλίσῃ τοὺς Παρισίους ἔκ τινος ἐχθρικῆς προσβολῆς, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ ὀχυρώσῃ τὴν πρωτεύουσαν ταύτην ἐκ κτιστῶν ὀχυρωμάτων, διέταξε τὴν κατασκευὴν πολλῶν προσκαίρων ὀχυρωμάτων, ἀναθέσας τὴν φύλαξιν αὐτῶν εἰς τὴν ἐθνοφυλακὴν καὶ εἰς τοὺς ἀπομάχους.

Οὕτω ταῦτα πάντα διαθέτων ὁ Ναπολέων, δὲν ὑπέκρυπτεν, ὡς ἄλλοτε ἔπραξε, τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον, ἀλλ' ἀναφανδὸν ἐκήρυττεν ὅτι ἡ Γαλλία διατρέχει μέγαν κίνδυνον ἕνεκα τῆς

εὐρωπαϊκῆς συμμαχίας συνωμοσάσης ἀπάσης κατ' αὐτῆς τῆς Γαλλίας, καὶ οὐχὶ κατὰ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, ὡς διέδιδον οἱ ἐχθροί του. Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν ὥπλισεν ὅλα τὰ πρὸς φύλαξιν τῶν Παρισίων ἀνεγερθέντα ὀχυρώματα ἐκ 500 πυροβόλων, τῶν μὲν 300 τοῦ ναυτικοῦ, τῶν δὲ 200 τῆς ξηρᾶς· ἐπειδὴ δὲ τὰ πυροβόλα ταῦτα ἦσαν διαφόρων ὁλκῶν, ἵνα μὴ γίνηται σύγχυσις εἰς τὰ πολεμεφόδια, ὅπερ ἐν πολέμῳ εἶναι δεινόν, διεχώρισε καὶ διέθεσε ταῦτα εἰς τὰ κανονοστάσια κατὰ τὰς ὁλκάς των· πρὸς ὑπεράσπισιν δὲ τῶν Παρισίων διέταξε προσέτι νὰ ἔλθωσιν ἐκεῖσε ὅλα τὰ διαθέσιμα πληρώματα τοῦ στόλου, τὰ ὁποῖα νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὸ πυροβολικόν. Θέλων δὲ νὰ μὴ μένωσιν ἀπροφύλακτα καὶ τὰ μεσημβρινὰ παράλια τῆς Γαλλίας, διέταξε νὰ συναθροισθῇ ἐκεῖ ἱκανὸς στρατὸς καὶ ἐθνοφυλακὴ, τὴν δὲ ἀρχηγίαν αὐτῶν ἀνέθηκεν εἰς τὸν στρατάρχην Σουσσέτον, εἰπὼν αὐτῷ « ἔνθα σὺ εἶσαι, ἐγὼ εἶμαι ἥσυχος· ἀναχώρησον λοιπὸν, καὶ φύλαξόν μοι τὰ μεσημβρινὰ μέρη, ἐνῷ ἐγὼ θέλω ὑπερασπίζει τὰ ἀρκτικὰ ἐναντίον ἁπάσης τῆς Εὐρώπης. —

Ὁ Ναπολέων, φροντίζων νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν ὅλας τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, παρετήρησεν, ἀναδιφίζων τὰς καταστάσεις τοῦ ὑπουργείου τῶν στρατιωτικῶν ὅτι ὑπῆρχον 15 χιλιάδες ἀξιωματικῶν καὶ 78 χιλιάδες ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν ἐν ἀποστρατείᾳ, ἐξ ὧν πολλοὶ, εἰ καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκστρατεύσωσι καὶ ὑποστῶσι τὰς ἐν ἐκστρατείᾳ κακουχίας, ἐδύναντο νὰ κρατῶσι τὴν σπάθην καὶ τὸ τουφέκιον, οὕτω δὲ νὰ καταστα-θῶσιν ὠφέλιμοι πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος· τοὺς ἱκανωτέρους λοιπὸν ἐξ αὐτῶν ἀνεκάλεσεν εἰς ὑπηρεσίαν, δίδων αὐτοῖς τὸν ἐν ἐνεργείᾳ μισθὸν καὶ διορίζων εἰς φρούρησιν τῶν εἰς τὰς προσβολὰς τῶν ἐχθρῶν ὑποκειμένων φρουρίων.

Εἰς τοὺς ὑπ' αὐτοῦ γενομένους διορισμοὺς στρατηγῶν ἐπὶ τῶν διοικήσεων τοῦ στρατοῦ, κατὰ τοῦ στρατηγοῦ Βουρμόντου (α) παρουσιάσθησαν πολλαὶ ἐνστάσεις ἐκ τῶν ἄλλων στρατηγῶν,

(α) Ὁ στρατηγὸς οὗτος ἦτον ὁ λειποτακτήσας ἐκ τοῦ γαλλικοῦ στρατοπέδου τῇ πρωτεραίᾳ τῆς μάχης τοῦ Βατερλώ.

ἰδίως δ' ἐκ τοῦ στρατάρχου Δαβούστου· οἱ στρατηγοὶ ὅμως Βεδουΐερος καὶ Γεράρδος ὑπέσχοντο περὶ τῆς πίστεως αὐτοῦ. Ὁ Ναπολέων, πεισθεὶς ὑπὸ τῶν δύο στρατηγῶν τούτων, διέταξε ῥητῶς τὸν Δαβοῦστον νὰ διορίσῃ τὸν στρατηγὸν τοῦτον εἰς ὑπηρεσίαν. Διοικητὴν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς διώρισε τὸν στρατάρχην Μορτιέρον. Θέλων δὲ νὰ διορίσῃ ἀρχηγὸν τῶν γενικῶν ἐπιτελῶν τοῦ στρατοῦ τὸν στρατάρχην Βερθιέρον, τὸν ὑπηρετήσαντα αὐτὸν τοσοῦτον ἐπαξίως καθ' ὅλους τοὺς προηγουμένους πολέμους, παρήγγειλεν ἐπὶ τούτῳ νὰ ἔλθῃ εἰς Παρισίους, γνωστοποιῶν αὐτῷ ὅτι ἐλησμόνησε τὴν πρὸς τοὺς Βουρβόνους ἀδυναμίαν αὐτοῦ. Ὁ Βερθιέρος, πεισθεὶς ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ναπολέοντος, ἀνεχώρησε καὶ ἤρχετο εἰς Παρισίους, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν μεταμεληθεὶς ἀπῆλθεν εἰς Γερμανίαν, ὅπου μετ' ὀλίγον εὑρέθη δολοφονημένος. Ὁ Ναπολέων, μαθὼν τὰ περὶ τούτου, διώρισε τὸν στρατάρχην Σοὺλτον ἀρχηγὸν τῶν γενικῶν ἐπιτελῶν τῷ στρατοῦ. Ὁ Σοὺλτος, ὅστις τῷ 1814 εἶχε δημοσίως κηρυχθῇ τοσοῦτον κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, θέλων ἤδη, διοριζόμενος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, ν' ἀποπλύνῃ τὸν ῥύπον του, ἤθελε δι' ἑτέρας διακηρύξεώς του νὰ καταφερθῇ κατὰ τῶν Βουρβόνων. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων, γνωρίζων τὸ ἄστατον τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἐνῷ ἄλλος ἐξετίμα δεόντως τὴν στρατιωτικὴν ἱκανότητα αὐτοῦ, δὲν ἐνέκρινε τοῦ νὰ ἐκδώσῃ τοιοῦτον ἔγγραφον, περιορίσας αὐτὸν νὰ δημοσιεύσῃ δι' ἡμερησίας διαταγῆς τὸν διορισμόν του καὶ τίποτε ἄλλο. Ὁ Ναπολέων πρὸς δὲ θέλων νὰ ὑπενθυμίσῃ εἰς τὸν στρατόν του τὰ παλαιὰ ἀνδραγαθήματα αὐτοῦ, διέταξε νὰ δοθῶσιν εἰς τὰ συντάγματα τοῦ στρατοῦ οἱ ἀριθμοὶ αὐτῶν. Ἐπομένως διέταξεν ὅλους τοὺς στρατηγούς του ν' ἀπέλθωσι καὶ ν' ἀναλάβωσι τὴν διοίκησιν τῶν ὑπ' αὐτοὺς σωμάτων. Οὗτος δὲ μένων ἐν Παρισίοις μετὰ τοῦ στρατάρχου Σούλτου, περιέμενε τὴν περαίωσιν τῆς ἐπὶ τοῦ συντάγματος ψηφοφορίας τοῦ λαοῦ. Ἡ δὲ ψηφοφορία αὕτη ἐγένετο πάντῃ ἐλευθέρα, διότι οὐχὶ μόνον ἐνεγράφοντο γνῶμαι ἀρνητικαί, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ παρατηρήσεις, ὡς παραδείγματος χάριν ὁ Λαφαγέτης ἐψηφοφόρησε μὲν ὑπὲρ τοῦ σχεδίου τοῦ συν-

τάγματος, ἀλλὰ μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι ἡ κυριαρχία τοῦ ἔθνους πηγάζει ἐκ τοῦ λαοῦ. Ἄλλοι ἐψηφοφόρουν ὑπὲρ τῶν Βουρβόνων, ἄλλοι ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας καὶ ἄλλοι ἄλλως. Οὕτως ἐλευθέρας γενομένης τῆς ψηφοφορίας, ἔλειπεν τὸ οὐσιωδέστερον πάντων, ὅπερ ἀπαιτεῖται εἰς τοιαύτας περιστάσεις, τουτέστι τὸ ἔθνος. Ὅλοι οἱ φιλήσυχοι πολῖται ἀδιαφόρως ἔβλεπον ταῦτα πάντα καὶ οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἐπλησίαζεν εἰς τὴν ψηφοφορίαν διότι, ἀπαυδήσαντες καὶ ἀηδιάσαντες ἐκ τῶν ἐπαναστάσεων καὶ ἀντεπαναστάσεων, δὲν ἐγνώριζον εἰς ποίους ἔπρεπε νὰ ἐμπιστευθῶσι· διότι τοὺς μὲν Βουρβόνους ἀπεστρέφοντο ἕνεκα τῆς ἀνικανότητός των, τὸν δὲ Ναπολέοντα ἠγάπων μὲν, ἀλλ' ἐφοβοῦντο ἕνεκα τοῦ φιλοπολέμου πνεύματός του. Διὰ τοῦτο ἔμειναν ἀμέτοχοι τῆς ψηφοφορίας ταύτης· ἐνῷ δὲ ἄλλοτε ἐψηφοφόρησαν ὑπὲρ αὐτοῦ τέσσαρα περίπου ἑκατομμύρια πολιτῶν, ἤδη μόνον ἓν ἑκατομμύριον καὶ τριακόσιαι χιλιάδες προσῆλθον εἰς τὰς κάλπας.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἔρθασεν εἰς Παρισίους ἡ μήτηρ, ὁ θεῖος καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ναπολέοντος Λουκιανός, ὃν οὗτος μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως εἶδεν, ὡς διαμείναντα καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς Αὐτοκρατορίας του μακρὰν τῆς Γαλλίας· ὑποδεχθεὶς δὲ αὐτὸν περιπαθῶς, ἐφρόντισε νὰ ἐκλεχθῇ βουλευτὴς διὰ νὰ τὸν διορίσῃ καὶ πρόεδρον τῆς συγκροτηθησομένης Βουλῆς.

Μετ' ὀλίγον ἔμαθεν ὁ Ναπολέων μετὰ πολλῆς λύπης ὅτι ὁ νομὸς τῆς Βανδέας ἐστασίασε, συνεργείᾳ μεταναστῶν τινῶν ἐλθόντων ἐξ Ἀγγλίας, οἵτινες ὑπεσχέθησαν εἰς τοὺς χωρικοὺς ὅτι μετ' οὐ πολὺ ἀγγλικὸς στρατὸς μετὰ πολλῶν πολεμεφοδίων, ὅπλων καὶ χρημάτων θέλει ἀποβιβασθῇ εἰς Βανδέαν πρὸς ἔξωσιν τοῦ Ναπολέοντος. Οἱ Βανδεεῖς, πιστεύσαντες εἰς ταῦτα, ἔλαβον τὰ ὅπλα κατὰ τῆς κυβερνήσεως· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον εἶδον ὅτι ἐξηπατήθησαν, διότι ἐκτὸς ὀλίγων τουφεκίων καὶ κανονίων, τίποτε ἄλλο δὲν ἐστάλη ἐκ τῆς Ἀγγλίας· ἅπαξ ὅμως ἐκτεθέντες, ἐξηκολούθουν τὸν κατὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ναπολέοντος πόλεμον, εἰ καὶ καταστρεφόμενοι καθ' ἑκάστην παρὰ τοῦ ἐκεῖ στρατοῦ, ὅστις κατὰ διαταγὴν τοῦ Ναπολέοντος συνέστησε γρα-

τοδικεῖα καὶ ἐτουφέκιζεν αὐτοὺς καθ' ἑκάστην. Ἀλλὰ καίτοι καταστρεφομένων τῶν στασιαστῶν, πλέον τῶν 20 χιλιάδων στρατοῦ ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν Βανδέαν. Ὁ Ναπολέων, σκεπτόμενος ὅτι εἰς τὰς δεινὰς ἐκείνας περιστάσεις πᾶσα ταραχὴ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Γαλλίας ἐπροξένει αὐτῷ πολλὴν ζημίαν, ἔλεγεν εἰς τοὺς ὑπουργούς του «δὲν θέλω ἤδη νὰ τιμωρήσω τοὺς στασιαστὰς, ἐνῷ 600 χιλιάδες ἐχθρῶν στρατεύουν κατὰ τῆς Γαλλίας· ὑποφέρομεν ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν ταραχῶν, ἴσως δὲ θέλομεν ἔχει τοιαύτας καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς Παρισίοις. Οἱ Βανδεεῖς εἶναι ἄφρονες· ἐν τῇ Αὐτοκρατορίᾳ μου ἀφῆκα αὐτοὺς ἡσύχους, οὐδένα τῶν ἀρχηγῶν των ἠνώχλησα, οὐδένα τῶν ἱερέων των, μάλιστα δὲ ἀποκατέστησα τὰς πόλεις των, κατεσκεύασα αὐτοῖς ὁδοὺς, ἔπραξα ὑπὲρ αὐτῶν πᾶν ὅ,τι ἐδυνήθην· καὶ πρὸς ἀμοιβὴν τῶν εὐπραγιῶν μου τούτων οὗτοι θέλουν νὰ μὲ προσβάλωσιν, ἐνῷ ὅλη ἡ Εὐρώπη ἐκηρύχθη κατ' ἐμοῦ. Καίτοι μὴ ἐπιθυμῶν νὰ τιμωρήσω αὐτοὺς, δὲν δύναμαι ὅμως νὰ τοὺς ἀφήσω νὰ ἀντενεργῶσι κατ' ἐμοῦ· εἶμαι δὲ ἠναγκασμένος νὰ μεταχειρισθῶ τὸν σίδηρον καὶ τὸ πῦρ κατ' αὐτῶν. Εἰς τί ὅμως θέλουν χρησιμεύσει ταῦτα; Δὲν εἶναι οὗτοι οἱ μέλλοντες ν' ἀποφασίσωσι τὰ πράγματα τῆς Γαλλίας. Ἐγὼ θέλω πολεμήσει κατὰ τῶν φίλων αὐτῶν Ἄγγλων καὶ Πρώσσων καὶ ἀποφασίσει οὐχὶ μόνον περὶ τῶν δύο δυναστειῶν, ἀλλὰ περὶ τῆς τύχης τῆς Εὐρώπης. Ἐὰν νικηθῶ, ἡ ἐπιθυμία των ἐκτελεῖται, ἐὰν νικήσω, τίποτε δὲν τοῖς ὠφελεῖ. Θέλω ἐξολοθρεύσει τότε ῥιζηδὸν τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τοῦτον κατά τε τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων. Θέλω ἀφαιρέσει παρὰ τῶν πτωχῶν χωρικῶν πᾶν ὅ,τι εὐκολύνει τὴν δολοφονίαν τῶν συμπολιτῶν των· οὕτως ἡ τύχη των δὲν ἐξαρτᾶται παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ παρὰ τῆς συμμαχίας καὶ ἐμοῦ. Ἂς ἡσυχάσωσι λοιπόν· ἂς μὴ θελήσωσι νὰ καταστραφῶσιν οἱ ἀγροί των, νὰ πυρποληθῶσιν αἱ καλύβαι των, νὰ κατασφαγῶσιν ἀνωφελῶς οἱ ῥωμαλαιότεροι ἄνδρες των. Ἂς ἀφήσωσι τὸν στρατόν μου καὶ τοὺς ἐχθρούς μου νὰ λύσωσι τὸ ζήτημα τοῦτο διὰ φονικῆς διαμάχης! Ἀναμφιβόλως εἰς τὴν πάλην ταύτην θέλουν ἀπολεσθῆ χιλιάδες Γάλλων, ὥστε περιττὸν εἶναι νὰ ἀλληλο-

σφάζωνται οὗτοι. Ὑπομονή, ἐν ὀλίγαις ἡμέραις τὰ πάντα περαιοῦνται. Σὺ κύριε Φουσσὲ, γνωρίζεις πρὸ πολλοῦ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Βανδέας· ἐκ τούτων πρέπει νὰ διαμένωσι καὶ ἐνταῦθα ἐν Παρισίοις· προσκάλεσον αὐτοὺς ἑκὼν ἄκων, πεῖσον αὐτοὺς διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ πρότεινον εἰς αὐτοὺς ἀνακωχὴν πάσης ἐχθροπραξίας, διὰ νὰ σωθῇ ἡ Γαλλία ἐξ ἀνωφελοῦς καταστροφῆς· ἡ παρὰ σοῦ προτεινομένη ἀνακωχὴ δὲν θέλει εἶσθαι μακρινή. Ἐντὸς τεσσάρων ἑβδομάδων ἡ ἐπιθυμία των θέλει εὐοδοθῇ ἢ καταστραφῇ, ἐπὶ ἀπωλείᾳ ἄλλων ἢ αὐτῶν· ἐὰν νικήσω, θέλω τοὺς εὐεργετήσει καὶ θέλω πράξει εἰς αὐτοὺς τοιαῦτα καλὰ οἷα δὲν ἐλπίζουσι παρὰ τῶν Βουρβόνων, ὑπὲρ ὧν πολεμοῦσιν! —

Ὁ Φουσσὲς, ὅστις ἐζήτει εὐκαιρίαν νὰ ἔλθῃ εἰς συνδιαλέξεις μετὰ τῶν Βουρβονιστῶν, διὰ νὰ παραστήσῃ τὸ κυριώτερον πρόσωπον τῆς Γαλλίας, ὡς ἔπραξε καὶ ὁ Ταλλεϋράνδος τῷ 1814, εὐθὺς προσεκάλεσε τοὺς ἐν Παρισίοις διατρίβοντας ἀρχηγοὺς τῆς Βανδέας καὶ ὡμίλησεν εἰς αὐτοὺς μετὰ πολλῆς λογικῆς καὶ πειθοῦς, παριστῶν εἰς αὐτοὺς τὸ ἀνωφελὲς καὶ ἀνόητον τοῦ κινήματός των, λέγων ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος παίζει μὲ τὴν τύχην του· ἐὰν νικήσῃ, τὰ πάντα εἶναι ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐὰν νικηθῇ, καταστρέφεται ὁλοτελῶς· ἄρα εἰς μάτην αἱ καταστροφαὶ διὰ τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν, καὶ ὅτι νὰ δεχθῶσι τὴν ἀνακωχὴν ἐπὶ συμφωνίᾳ ν' ἀναχωρήσωσι τὰ στρατεύματα τῆς κυβερνήσεως ἐκ τῆς χώρας των, εἰς ἣν οὗτοι νὰ μένωσιν ἐλεύθεροι καὶ ἀνεξάρτητοι. Οἱ Βανδαῖοι οὗτοι, πεισθέντες ἐκ τῶν λόγων τοῦ Φουσσὲ, ἀνεχώρησαν καὶ ἀπῆλθον εἰς τὴν χώραν των διὰ νὰ προτείνωσιν εἰς τοὺς συμπατριώτας των τὰς προτάσεις ταύτας.

Ἐν τούτοις περατωθείσης τῆς περὶ τοῦ συντάγματος ψηφοφορίας, καὶ ἐκλεχθέντων τῶν βουλευτῶν, τῇ 29 καὶ 30 Μαΐου ἐγένετο ἐν Παρισίοις ἡ ἐξέλεγξις αὐτῶν καὶ μετὰ τοῦτο ἡ διαλογὴ τῆς ψηφοφορίας τοῦ συντάγματος, περὶ οὗ ἐκ τεσσάρων περίπου ἑκατομμυρίων ἐκλεκτόρων τῶν ἐπαρχιῶν εὑρέθησαν 1,304,206 ψήφων, αἱ 1,300,000 ἦσαν καταφατικαὶ καὶ 4,206 ἀποφατικαί· τῇ δὲ πρώτῃ Ἰουνίου ἀπεφασίσθη νὰ παρουσιασθῇ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὅστις εἶχε διατάξει

νὰ γένῃ τοῦτο μετὰ μεγίστης τελετῆς ἐν τῇ παρὰ τῇ πλατείᾳ τοῦ Ἄρεως (α) κειμένῃ στρατιωτικῇ σχολῇ, ἔνθα ἔμελλε νὰ παρασταθῇ ἡ ἐπὶ τῆς ἐξελέγξεως τῆς ψηφηφορίας ἐπιτροπὴ, οἱ Βουλευταὶ καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ στρατοῦ διὰ νὰ λάβωσι τὰς νέας σημαίας τῶν σωμάτων. Ὁ δὲ Φουσσὲς εἰς ἅπαντας ἔλεγεν, ὡς καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ναπολέοντα ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ, ὅτι συμφέρει εἰς αὐτὸν, ὡς καὶ εἰς ἅπασαν τὴν Γαλλίαν, νὰ παραιτηθῇ ἤδη πρὸς τοῦ υἱοῦ του, ὅτε ἡ ψηφηφορία ἀπέβη ὑπὲρ τοῦ σχεδίου τοῦ συντάγματος αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ναπολέων οὐδεμίαν προσοχὴν ἔδωκεν εἰς τὰς φαντασμαγορίας καὶ ῥαδιουργίας τοῦ Φουσσὲ, ὅστις ἐνήργει τοῦτο ἵνα κυβερνᾷ οὗτος τὴν Γαλλίαν, ὄντος τοῦ μὲν υἱοῦ τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας, τῆς δὲ μητρὸς τοῦ ἀνηλίκου τούτου υἱοῦ εἰς τὴν ἀντιβασιλείαν· διότι ὁ Ναπολέων ἐγνώριζε κάλιστα ὅτι οἱ σύμμαχοι ἤθελον διὰ παντὸς μέσου ν' ἀποξενώσωσι τὴν Ναπολεόντειον δυναστείαν ἐκ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας, καὶ νὰ ἐπαναφέρωσι τοὺς Βουρβόνους διὰ νὰ κρατῶσι τὴν Γαλλίαν περιωρισμένην. Ἔλεγε δὲ ὅτι καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐν πρώτοις ἐζήτησαν παρὰ τῶν Καρχηδονίων τὰ πλοῖα καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ στρατοῦ αὐτῶν, ἐπομένως ὅμως ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον καὶ αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα. Αἱ περὶ παραιτήσεως τοῦ Ναπολέοντος ὅμως ἰδέαι τοῦ Φουσσὲ ἐκυκλοφόρουν εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῶν Παρισίων, καὶ διάφορα ἐλέγοντο καὶ ἐγράφοντο περὶ τούτου.

Ὁ δὲ Ναπολέων οὐδεμίαν προσοχὴν δίδων εἰς ταῦτα, τῇ πρώτῃ Ἰουνίου ὑπῆγεν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἄρεως ἐνδεδυμένος τὴν αὐτοκρατορικὴν χλαμύδα, καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ὀχήματος συρομένου ὑπὸ ὀκτὼ ἵππων, προπορευομένων τῶν πριγ-

(α) Ἡ ἐν Παρισίοις πλατεῖα αὕτη ὀνομάζεται διττῶς, Champ de Mai, πλατεῖα τοῦ Μαΐου, ὀνομασία ἀρχαιοτάτη, καὶ Champs de Mars, πλατεῖα τοῦ Ἄρεως ὡς ἐκ τῆς ἐκεῖ συναθροίσεως τῶν στρατευμάτων. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἐλέγετο πλατεῖα τοῦ Μαΐου, κατὰ μίμησιν τῆς ἀρχαίας ὀνομασίας πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ὑπερισχύσεως τῶν Φράγκων κατὰ τῶν Γαλλατῶν. Ὅθεν ἐνταῦθα ἀναφέρεται πλατεῖα τοῦ Ἄρεως, καὶ ἐννοεῖται ἡ πλατεῖα τοῦ Μαΐου, ὅπως ἐσημειώθη ἐν τῇ περιλήψει τοῦ Κεφαλαίου τούτου.

κήπων τῆς οἰκογενείας του, παρακολουθούντων ἐφίππων τῶν στραταρχῶν του ἐπὶ τῶν θυρῶν τοῦ ὀχήματος· ἐν τούτοις διεκρίνετο ὁ στρατάρχης Νέϋ, ἀπὼν ἐκ Παρισίων πρὸ ἑνὸς μηνός, ὃν ἰδὼν ὁ Ναπολέων εἶπεν αὐτῷ «ἐγὼ ἐνόμιζον ὅτι ἐδραπέτευσας ἐκ τοῦ Κράτους. — Μετὰ τοιαύτης πομπῆς ὁ Ναπολέων διῆλθε τὰ Ἠλύσια καὶ τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως μεταξὺ ἀπείρου λαοῦ ἀνευφημοῦντος αὐτὸν, καὶ ἦλθεν εἰς τὸ κατάστημα τῆς στρατιωτικῆς σχολῆς· ἐν δὲ τῇ πλατείᾳ τοῦ Ἄρεως ἦτο παρατεταγμένη ἡ ἐθνοφυλακὴ, συγκειμένη ἐξ 25 χιλιάδων ἐθνοφυλάκων, καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ, συγκειμένη ὡσαύτως ἐξ 25 χιλιάδων ἀνδρῶν.

Ἐντὸς τοῦ καταστήματος τούτου ἠγείρετο αὐτοκρατορικὸς θρόνος, πέριξ ἐν ἡμικύκλῳ ἦσαν ἐδώλια, καὶ ἀπέναντι θυσιαστήριον, παρ' αὐτῷ ἦσαν αἱ νέαι σημαῖαι τοῦ στρατοῦ, καὶ ἀντικρὺ ἦτον ἄνοιγμα, ἐξ οὗ ἐφαίνοντο 50 χιλιάδες λόγχαι τῶν ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Ἄρεως παρατεταγμένων στρατευμάτων, καὶ ἑκατὸν πυροβόλα. Ὁ Ναπολέων, οὕτως ἐνδεδυμένος, ὡς ἐρρέθη, καὶ περιστοιχούμενος ὑπὸ τῶν εἰρημένων ἐξόχων προσώπων, ἦλθε σύννους, καὶ μᾶλλον περίλυπος, καὶ ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τούτου. Ἅπαντες ἀνεκάλεσαν εἰς τὴν μνήμην των τὴν σύζυγον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, λυπούμενοι διὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτῶν· ἡ δὲ ἐκεῖ παρουσία τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ἐπροξένει εἰς ὅλους ἀγανάκτησιν, διότι διελογίζοντο ὅτι ἕνεκα τῆς ἀνυψώσεως αὐτῶν εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς θρόνους προῆλθεν ἡ δυστυχία αὐτοῦ τε καὶ τῆς Γαλλίας· μόνον δὲ ἡ θέα τοῦ Λουκιανοῦ εὐχαρίστει πάντας, διότι οὗτος οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ δεχθῇ θρόνον· ὡς ἐκ τούτου δὲ δυσαρεστηθέντος τοῦ Ναπολέοντος, ἠναγκάσθη οὗτος νὰ μένῃ μακρὰν αὐτοῦ, καὶ μόνον ἤδη ἦλθεν εἰς Γαλλίαν διὰ νὰ τὸν συνδράμῃ. Μετὰ τὴν γενομένην δοξολογίαν, ὁ ἀρχικαγγελάριος συνώδευσε τὴν ἐπὶ τῆς ἐξελέγξεως τῶν ἐκλογῶν ἐπιτροπῆς ἐνώπιον τοῦ Ναπολέοντος· ἓν δὲ τῶν μελῶν αὐτῆς γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ ἐξεφώνησε. — Συνηγμένοι ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Αὐτοκρατορίας ἐνθάδε, ὅπου ἤλθομεν νὰ κυρώσωμεν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἔθνους, ὀφείλομεν νὰ παρα-

στήσωμεν τὴν θέλησιν τῆς Γαλλίας, τῆς ὁποίας ὄργανα εἴμεθα ἡμεῖς, καὶ νὰ εἴπωμεν παρουσίᾳ τῆς Εὐρώπης εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἔθνους ὅ,τι περιμένῃ ἡ Γαλλία παρ' αὐτοῦ, καὶ ὅ,τι οὗτος πρέπει νὰ περιμένῃ παρ' αὐτῆς. Τί θέλουν, Μεγαλειότατε, οἱ ἡγεμόνες οὗτοι, οἵτινες μετὰ τοσαύτης πολεμικῆς ἐπιδείξεως προχωροῦν καθ' ἡμῶν; Ἡμεῖς περιωρισμένοι ἐντὸς τῶν ξενῶν ὁρίων μας ἠνωχλήσαμεν ποτὲ αὐτούς; Σὺ μὲν, εἶναι ἀληθὲς, δὲν κατεδέχθης νὰ ὑπογράψῃς τοιαύτας ἐξευτελιστικὰς συνθήκας, ἀλλ' ἐσεβάσθης αὐτάς· τί ζητοῦν ἤδη λοιπὸν παρ' ἡμῶν; Δὲν θέλουν τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκλογῆς μας, ἀλλ' οὐδὲ ἡμεῖς θέλομεν τὸν παρ' αὐτῶν ἐπιβαλλόμενον εἰς ἡμᾶς. Οὗτοι τολμοῦν νὰ προγράψωσι Σὲ τὸν τοσάκις κύριον τῶν πρωτευουσῶν των. Τὸ κατὰ Σοῦ μῖσος αὐτῶν ἐπαυξάνει τὴν πρὸς Σὲ ἀγάπην ἡμῶν . . . — Ἡ προσλαλιὰ αὕτη συνεκίνησε πάντας εἰς ἐπευφημίας. Μετὰ ταῦτα ὁ ἀρχικαγγελάριος ἀπήγγειλε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας περὶ τῆς παραδοχῆς τοῦ Συντάγματος ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ὁ δὲ Ναπολέων ὑπογράψας αὐτῷ, ἐξεφώνησε τάδε·

« Κύριοι ἐκλέκτορες, κύριοι ἀντιπρόσωποι τοῦ κατὰ ξηρὰν » καὶ θάλασσαν στρατοῦ!

« Αὐτοκράτωρ, ὕπατος, στρατιώτης, ταῦτα πάντα ὀφείλω » εἰς τὸν λαόν μου. Ἐν τῇ εὐτυχίᾳ, ἐν τῇ δυστυχίᾳ, ἐπὶ τοῦ » πεδίου τῆς μάχης, ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐπικρατείας, ἐπὶ τοῦ » θρόνου, ἐν τῇ ἐξορίᾳ μου, ἡ Γαλλία ἦτον ἡ μόνη καὶ ἡ ἀέναος » μέριμνα τῶν διαλογισμῶν καὶ πράξεών μου.

« Ὥσπερ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀθηναίων ἐθυσιάσθην διὰ τὸν λαόν » μου, ἐπ' ἐλπίδι νὰ ἴδω πραγματοποιημένην τὴν δοθεῖσαν ὑπό- » σχεσίν μου τοῦ νὰ διατηρήσω τὴν φυσικὴν ἀκεραιότητα, τὴν » τιμὴν καὶ τὰ δικαιώματα τῆς Γαλλίας.

« Ἡ ἀγανάκτησίς μου τοῦ νὰ ἴδω τὰ ἐπὶ εἴκοσι καὶ πέντε » ἐτῶν νικῶν ἀποκτηθέντα ἱερὰ δικαιώματα αὐτῆς παρεγνω- » ρισμένα καὶ ἀπολελυμένα διὰ παντὸς, ἡ ἐξευτελισμένη γαλ- » λικὴ τιμὴ καὶ αἱ ἐπιθυμίαι τοῦ ἔθνους μὲ ἀνεβίβασαν ἐπ' αὐ- » τοῦ τοῦ θρόνου, ὅστις μοὶ εἶναι προσφιλὴς, διότι οὗτος εἶναι

» τὸ παλάδιον τῆς ἀνεξαρτησίας, τῆς τιμῆς καὶ τῶν δικαιωμά-
» των τοῦ ἔθνους.

« Γάλλοι ! διαβαίνων ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς εὐθυμίας τῶν
» διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς Αὐτοκρατορίας διὰ νὰ ἔλθω εἰς τὴν
» πρωτεύουσάν μου, ἤλπιζον νὰ ἔχωμεν πολυχρόνιον εἰρήνην.
» Τὰ ἔθνη συνδέονται διὰ συμπεφωνημένων παρὰ τῶν κυβερνή-
» σεών των συνθηκῶν, ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ὦσιν αὗται.

» Τότε δὴ διελογίσθην ὁλοσχερῶς περὶ τοῦ τρόπου τῆς δια-
» τηρήσεως τῆς ἐλευθερίας μας διὰ συντάγματος ἁρμόζοντος
» εἰς τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ, καὶ περὶ τούτου
» ἐνησχολήθην.

« Μετ' ὀλίγον ὅμως ἔμαθον ὅτι οἱ παραγνωρίσαντες ὅλας τὰς
» ἀρχὰς ταύτας ἡγεμόνες, ἀφοῦ κατέθλιψαν τὴν κοινὴν γνώμην
» καὶ τὰ προσφιλέστατα συμφέροντα τοσούτων λαῶν, θέλουν
» νὰ μᾶς πολεμήσωσι. Μελετοῦν ν' αὐξήσωσι τὸ βασίλειον τῆς
» Ὁλλανδίας, νὰ δώσωσιν εἰς αὐτὸ ὡς μεθόριον ὅλα τὰ ἀρκτικὰ
» φρούριά μας, καὶ οὕτω νὰ συμβιβάσωσι τὰς διενέξεις των.

« Ἐδέησε νὰ ἑτοιμασθῶμεν εἰς πόλεμον.

« Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ὀφείλω νὰ δράμω αὐτοπροσώπως εἰς
» τὴν τύχην τοῦ πολέμου, ἡ πρώτη φροντίς μου ἦτο νὰ συν-
» ταγματίσω τὸ ἔθνος ἄνευ ἀναβολῆς. Ὁ λαὸς ἐδέχθη τὸ πρὸς
» αὐτὸν παρουσιασθὲν σχέδιον τοῦ συντάγματος.

« Γάλλοι, ἀφοῦ ἀποκρούσωμεν τὰς ἀδίκους ἀπαιτήσεις τῶν
» ἐχθρῶν μας, ἡ δὲ Εὐρώπη πεισθῇ εἰς ὅ,τι ὀφείλει εἰς τὰ δι-
» καιώματα καὶ εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἑκατομ-
» μυρίων ἀνθρώπων, εἷς θεμελιώδης νόμος θέλει συνενώσει παν-
» τας ἡμᾶς.

« Γάλλοι, ἐπανελθόντες εἰς τὰς ἐπαρχίας σας, εἴπατε εἰς
» τοὺς συμπολίτας σας ὅτι αἱ περιστάσεις εἰσὶ σπουδαῖαι, ὅτι
» διὰ τῆς ἑνώσεως, τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς καρτερίας θέλομεν
» ἐξέλθει ἐκ τῆς πάλης ταύτης νικηταί· ὅτι αἱ μέλλουσαι γε-
» ναιαὶ θέλουσιν ἐξετάσει αὐστηρῶς τὴν διαγωγήν μας, καὶ ὅτι
» πᾶν ἔθνος ἀπολύει τὰ πάντα, ὅταν ἀπωλέσῃ τὴν ἀνεξαρτη-
» σίαν του. Εἴπατε εἰς αὐτοὺς ὅτι οἱ ξένοι βασιλεῖς, οὓς ἀνή-

» ψωσα ἐπὶ τῶν θρόνων των, ἢ οἱ ὀφείλοντές μοι τὸ στέμμα
» των, οἵτινες ἐν τῇ εὐτυχίᾳ μου σφοδρῶς ἐπεθύμουν τὴν συμ-
» μαχίαν μου καὶ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ, ἀπευ-
» θύνουν τῇ σήμερον ὅλα τὰ βέλη των κατ' ἐμοῦ. Ἐὰν ἔβλεπον
» ὅτι μόνον κατ' ἐμοῦ καταφέρονται, οὐχὶ δὲ καὶ κατὰ τῆς
» πατρίδος, ἤθελον θέσει ἐμαυτὸν εἰς τὴν διάκρισίν των, καθ'
» οὗ καταφέρονται τοσοῦτον μανιακῶς. Ἀλλ' εἴπατε εἰς τοὺς
» συμπολίτας σας ὅτι ἐνόσῳ οἱ Γάλλοι μοὶ δίδουν τοσαῦτα
» δείγματα ἀγάπης, ἡ λύσσα αὕτη τῶν ἐχθρῶν μας ἀποκαθί-
» σταται ἀδύνατος.

« Γάλλοι, ἡ θέλησίς μου εἶναι ἡ τοῦ λαοῦ μου· τὰ δικαιώ-
» ματά μου εἶναι ἰδικά των· ἡ τιμή μου, ἡ δόξα μου, ἡ εὐτυ-
» χία μου δὲν δύνανται νὰ ὦσιν ἄλλαι παρὰ ἡ τιμή, ἡ δόξα
» καὶ ἡ εὐτυχία τῆς Γαλλίας. »

Μετὰ τὴν προσλαλιὰν ταύτην ὁ ἀρχιεπίσκοπος παρουσίασε τὸ Εὐαγγέλιον πρὸς τὸν Ναπολέοντα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὠρκίσθη οὗτος ὅτι θέλει διατηρήσει τὸ Σύνταγμα. Ὁ δὲ ἀρχικαγγελάριος ἐπανέλαβε τὸν ὅρκον, κράζων « ὁρκιζόμεθα· » ἅπαντες οἱ περιεστῶτες ἐπανέλαβον τοῦτο γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ, κράζοντες *« ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ·»* ἔνιοι δὲ ἔκραξαν *« ζήτω ἡ Αὐτοκράτειρα. »* Ἀλλ' ἡ ἐπευφημία αὕτη δὲν ἐπανελήφθη ἀμέσως· μετ' ὀλίγον ὅμως οἱ ἐκεῖ στρατιωτικοὶ ἐφελκύσαντες τὰ ξίφη των ἔκραξαν *« ζήτω ἡ Αὐτοκράτειρα, ζήτω ὁ βασιλεὺς τῆς Ῥώμης· θέλομεν ὑπάγει πρὸς ἀναζήτησιν αὐτῶν ! »* —

Μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων, ἀπεκδυθεὶς τὴν βασιλικὴν χλαμίδα, προσῆλθεν ἔνθα ἦσαν αἱ σημαῖαι, καὶ λαβὼν ἀνὰ χεῖρας μίαν σημαίαν τῆς ἐθνοφυλακῆς, ἣν παρουσίασεν αὐτῷ ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν, εἶπεν « ἐθνοφύλακες τῶν Παρισίων, ἐμπιστεύομαι εἰς ὑμᾶς τὸν ἀετὸν μετὰ τῶν ἐθνικῶν χρωμάτων· ὁρκίσθητε ὅτι ἀποθνήσκετε ἐν ἀνάγκῃ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος καὶ τοῦ θρόνου !—Ναὶ, ναὶ, ὁρκιζόμεθα ἀπήντησαν χιλιάδες φωναί. — Ἐθνοφύλακες, ἐπανέλαβεν ὁ Ναπολέων, « ὁρκίσθητε νὰ μὴ ἀνεχθῆτε ποτὲ ὥστε ὁ ἐχθρὸς νὰ μολύνῃ ἐκ νέου τὴν πρωτεύουσαν τοῦ μεγάλου ἔθνους. — Ναὶ,

ναὶ, ὀρκιζόμεθα ἐπανέλαβον οὗτοι. — Ὑμεῖς δὲ στρατιῶται τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἔκραξεν ὁ Ναπολέων, ὁρκισθῆτε ὅτι ἐν τῇ προσεχῇ ἐκστρατείᾳ θέλετε ἀριστεύσει καὶ ἀποθάνει μᾶλλον παρὰ νὰ ἀνεχθῆτε ὥστε ὁ ξένος νὰ ἐπιβάλῃ τὸν νόμον εἰς τὴν πατρίδα! — Ναὶ, ναὶ ὁρκιζόμεθα, ἀπήντησαν οὗτοι μετ' ἐνθουσιασμοῦ. — Καὶ ὄντως μετ' ὀλίγον οὗτοι ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Βατερλὼ ἐξεπλήρωσαν τὴν ὑπόσχεσίν των. Μετὰ ταῦτα ἑκάστη τῶν ἐπιτροπῶν τῶν σωμάτων προσήρχετο εἰς τὸν Ναπολέοντα καὶ ἐλάμβανε παρὰ τῆς χειρὸς αὐτοῦ τὴν σημαίαν του. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διανεμηθῶσιν ὅλαι αἱ σημαῖαι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἐπανελήφθη τοῦτο τῇ ἐπιούσῃ.

Μετὰ τὴν περαίωσιν τῆς τελετῆς ταύτης, συνῆλθον οἱ ἐκλεχθέντες βουλευταὶ διὰ νὰ ἐκλέξωσι τὸν πρόεδρον αὐτῶν. Ὁ Ναπολέων ἐπεθύμει νὰ ἐκλέξωσι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Λουκιανὸν ὡς τοιοῦτον· ἀλλ' οὗτοι, δυσπιστοῦντες εἰς αὐτὸν περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐφαρμογῆς τοῦ νέου πολιτεύματος, ἀπεποιοῦντο νὰ πράξωσι τοῦτο, ἐπὶ λόγῳ ὅτι πρῶτον ἔπρεπε νὰ δημοσιευθῶσι τὰ ὀνόματα τῶν Γερουσιαστῶν, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ προέδρου. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ναπολέων ἐπέμενεν, ὥστε πρῶτον νὰ καταρτισθῇ ἡ Βουλὴ καὶ ἔπειτα ἡ Γερουσία· οἱ Βουλευταὶ, καίτοι δυσαρεστούμενοι διὰ τοῦτο, προέβησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ προέδρου, ἐξέλεξαν τὸν Λανζουϊνάι, ὅστις ἦτον ἄλλοτε γερουσιαστὴς καὶ σφόδρα ἀντιπολιτευόμενος. Ὁ Ναπολέων μαθὼν τοῦτο ἠγανάκτησε, καὶ οὐχὶ μόνον δὲν ἤθελε νὰ κυρώσῃ τὴν ἐκλογὴν ταύτην, ἀλλὰ προέβαινε μέχρι τῆς διαλύσεως τῆς μόλις συστηθείσης Βουλῆς, λέγων «ἠθέλησαν νὰ μὲ προσβάλωσιν, ἐκλέγοντες τὸν ἐχθρόν μου· δι' ὅσας δὲ παραχωρήσεις ἔκαμον, θέλουν νὰ μὲ ἐξυβρίσωσι καὶ νὰ μὲ ἀδυνατήσωσιν. Ἐὰν λοιπὸν οὕτως ἔχει, θέλω ἐπιμένει, θέλω διαλύσει τὴν συνέλευσιν ταύτην, καὶ θέλω κάμει ἐπίκλησιν εἰς τὸν λαὸν, ὅστις δὲν γνωρίζει ἄλλον παρὰ ἐμὲ αὐτὸν, καὶ ἐμπιστεύεται μόνον εἰς ἐμὲ οὐχὶ δὲ καὶ εἰς οὓς δὲν γνωρίζει. — Οἱ περὶ αὐτὸν ὅμως, καὶ ἰδίως ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν Καρνὼ, προέτρεψεν αὐτὸν νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τοιοῦτον τι, ἀλλὰ νὰ κυρώσῃ

τὴν ἐκλογὴν, λησμονῶν τὴν προτέραν πολιτικὴν διαγωγὴν τοῦ ἐκλεχθέντος προέδρου. Παρελθούσης τῆς συνήθους παραφορᾶς του, καὶ σκεφθεὶς ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐνδώσῃ, ὡς συνετὸς ἀνὴρ, καὶ ὅτι ἄλλως οὐδεὶς ἤθελε πιστεύσει αὐτὸν ὅτι εἰλικρινῶς παρεδέχθη τὸν συνταγματισμὸν, ἐνέδωκε νὰ κυρώσῃ τὴν ἐκλογὴν τοῦ προέδρου. Ἀφ' ἑτέρου οἱ περὶ τὸν Ναπολέοντα συνεβούλευσαν τὸν πρόεδρον τῆς Βουλῆς νὰ παρουσιασθῇ εἰς αὐτὸν καὶ νὰ ἐξηγηθῇ. Ὅθεν τῇ αὐτῇ ἑσπέρᾳ παρουσιασθεὶς οὗτος πρὸς τὸν Ναπολέοντα ἔλαβε καλὴν ὑποδοχήν —Τὸ παρελθὸν ἐλησμονήθη, εἶπεν αὐτῷ ὁ Ναπολέων, δὲν ἔχω τὴν ἀδυναμίαν νὰ τὸ ἐνθυμοῦμαι· δὲν στηρίζομαι εἰμὴ εἰς τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς τὰς ἐνεστώσας διαθέσεις αὐτῶν· εἶσαι φίλος μου ἢ οὐχί; — Ὁ πρόεδρος τῆς Βουλῆς, συγκινηθεὶς ἐκ τῆς παῤῥησίας τοῦ Ναπολέοντος, διεβεβαίωσεν αὐτὸν ὅτι οὐδέποτε ἦτον ἐχθρός του, καὶ ὅτι θεωρῶν αὐτὸν ἤδη ἀντιπροσωπεύοντα τὰς ἀρχὰς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως συμβιβαζομένης μὲ τὴν συνταγματικὴν μοναρχίαν, θέλει ὑποστηρίξει αὐτόν. — Εἴμεθα σύμφωνοι, ἀπήντησεν αὐτῷ ὁ Ναπολέων· δὲν ζητῶ ἤδη παρὰ σοῦ τί πλέον. — Μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων ἐκύρωσε τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ.

Ἐν τούτοις διαδοθείσης τῆς φήμης ὅτι ὁ Ναπολέων οὐχὶ μόνον δὲν κυρώνει τὸν παρὰ τῆς Βουλῆς ἐκλεχθέντα πρόεδρον αὐτῆς, ἀλλ' ὅτι ἔμελλε νὰ διαλύσῃ αὐτὴν, ὁ Φουσσὲς εὐθὺς εἶπεν εἰς τοὺς φίλους του, ὅτι ὁ Ναπολέων οὐδέποτε μεταβάλλεται, καὶ ὅτι οὐδέποτε ὑποφέρει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἄλλων. Τῇ ἐπομένῃ ἡμέρᾳ συνελθόντων τῶν Βουλευτῶν πρὸς ἐκλογὴν τοῦ γραφείου τῆς Βουλῆς, οἱ πλεῖστοι ἠγανάκτουν διὰ τὰ διαδοθέντα, διότι ἠγνόουν εἰσέτι ὅτι ἡ ἐκλογὴ τοῦ προέδρου ἐκυρώθη. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἐλθόντος τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἀναγνώσαντος τὸ περὶ κύρους τοῦ προέδρου διάταγμα, ἐπῆλθεν ἡ γαλήνη εἰς τὰ τεταραγμένα πνεύματα τῶν Βουλευτῶν.

Μετὰ δύο ἡμέρας, 7 Ἰουνίου, ὁ Ναπολέων ὑπῆγεν εἰς τὸ Βουλευτήριον, ἔνθα ἦσαν συνηγμένοι οἱ Βουλευταὶ καὶ οἱ Γερουσιασταὶ, καὶ λαβὼν λαμπρὰν ὑποδοχὴν παρ' αὐτῶν, ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ ἐπὶ τούτῳ προπαρασκευασθέντος θρόνου. Εἶτα δὲ ὁ ἀρχικαγ-

γελάριος ἀπήγγειλε τὸν ἑξῆς ὅρκον «*Ὀμνύω ὑποταγὴν εἰς τὸ Σύνταγμα καὶ πίστιν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα*»· εὐθὺς ἅπαντες ἐπανέλαβον τὸν ὅρκον τοῦτον. Ὁ δὲ Ναπολέων μετὰ πολλῆς ἀξιοπρεπείας καὶ ὕφους ἁπλουστάτου ἀπήγγειλε τὸν ἑξῆς λόγον, ὃν καὶ συνέταξεν ἰδίαις χερσί.

« *Κύριοι Γερουσιασταὶ καὶ Κύριοι Βουλευταί!*

« Πρό τινων μηνῶν ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων καὶ τῆς πρὸς » ἐμὲ ἐμπιστοσύνης τοῦ λαοῦ περιεβλήθην ἀπεριόριστον ἐξουσίαν. » Τῇ σήμερον ἐπληρώθη ἡ ἐνδόμυχος ἐπιθυμία μου· ἄρχομαι τῆς » συνταγματικῆς μοναρχίας.

« Οἱ ἄνθρωποι ἀδυνατοῦν νὰ βεβαιώσωσι τὸ μέλλον· αἱ νο- » μοθεσίαι μόναι ὁρίζουν τὰς τύχας τῶν ἐθνῶν· ἡ μοναρχία εἶ- » ναι ἀναγκαία εἰς τὴν Γαλλίαν διὰ νὰ ἐγγυηθῇ τὴν ἐλευθερίαν, » τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ λαοῦ.

« Αἱ συνταγματικαὶ ἀρχαί μας εἶναι διεσπαρμέναι· ἡ σπου- » δαιοτέρα φροντίς μας εἶναι νὰ τὰς ἑνώσωμεν εἰς ἕνα καὶ τὸν » αὐτὸν σκοπὸν καὶ νὰ τὰς συντάξωμεν εἰς ἕνα μόνον διαλο- » γισμόν· τὸ ἔργον τοῦτο συνιστᾷ τὴν ἐνεστῶσαν ἐποχὴν εἰς » τὰς μελλούσας γενεάς.

« Ἐνασμενίζομαι νὰ ἴδω τὴν Γαλλίαν χαίρουσαν ὅλην τὴν » δυνατὴν ἐλευθερίαν· λέγω δυνατὴν, διότι ἡ ἀναρχία φέρει » πάντοτε τὴν ἀπόλυτον κυβέρνησιν.

« Ἰσχυρὰ συμμαχία βασιλέων ἐπιβουλεύεται τὴν ἀνεξαρτη- » σίαν μας· οἱ στρατοί των προσεγγίζουν εἰς τὰ ὅριά μας.

« Ἡ φρεγάτα Μελπομένη, προσβληθεῖσα παρά τινος ἀγγλικοῦ » δικρότου, ἐκυριεύθη παρ' αὐτοῦ· τὸ αἷμα ἐχύθη ἐν πλήρῃ εἰ- » ρήνῃ.

« Οἱ ἐχθροί μας στηρίζονται ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν διαιρέσεών » μας· ἐρεθίζουν καὶ ὑποθάλπουν τὸν ἐμφύλιον πόλεμον· συνα- » θροίσεις καὶ συνενοήσεις ἐγένοντο εἰς πολλὰ μέρη· ἀπαιτοῦν- » ται νομοθετικὰ μέτρα· εἰς τὸν πατριωτισμόν, τὰ φῶτα καὶ » εἰς τὴν πρὸς ἐμὲ ἀφοσίωσιν ἐμπιστεύομαι ἄνευ προφυλάξεως.

« Ἡ ἐλευθερία τοῦ τύπου εἶναι συμφυὴς μετὰ τοῦ ἐνεστῶτος

» συντάγματος· οὐδεὶς δύναται νὰ μεταβάλῃ τι, χωρὶς ν' ἀνατρέ-
» ψῃ ὅλον τὸ πολιτικὸν σύστημά μας· ἀλλ' ἀπαιτοῦνται νόμοι
» περιστολῆς, ἰδίως εἰς τὴν ἐνεστῶσαν κατάστασιν τοῦ ἔθνους·
» συνιστῶ εἰς τὴν μελέτην ὑμῶν τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἔργον· οἱ
» ὑπουργοί μου θέλουν σᾶς ὑποβάλει τὴν κατάστασιν τῶν πραγ-
» μάτων μας.

« Τὰ οἰκονομικά μας θέλουν εἶσθαι εὐχάριστα ἄνευ τῆς αὐ-
» ξήσεως τῶν ἐκ τῶν περιστάσεων ἀπαιτουμένων ἐξόδων· ἐν
» τούτοις ὅλα θέλουν οἰκονομηθῆ, ἐὰν αἱ ἐν τῷ προϋπολογισμῷ
» σημειούμεναι πρόσοδοι πραγματοποιηθῶσι κατὰ τὸ ἐνεστὼς
» ἔτος· πρὸς ἐκπλήρωσιν δὲ τοῦ σκοποῦ τούτου ὁ ἐπὶ τῶν οἰ-
» κονομικῶν ὑπουργός μου θέλει ἐπιστήσει τὴν προσοχήν σας.

« Ἐνδέχεται ὥστε ὡς ἐκ τοῦ πρωτίστου ἡγεμονικοῦ καθή-
» κοντός μου νὰ ὁδηγήσω τὰ τέκνα τῆς πατρίδος εἰς πόλεμον·
» ὁ στρατὸς καὶ ἐγὼ θέλομεν ἐκπληρώσει τὸ καθῆκόν μας.

« Ὑμεῖς Γερουσιασταὶ καὶ Βουλευταὶ δόσατε εἰς τὸ ἔθνος τὸ
» παράδειγμα τῆς πρὸς ἐμὲ ἐμπιστοσύνης, τῆς ἐνεργείας καὶ
» τοῦ πατριωτισμοῦ· καὶ ὡς Γερουσιασταὶ Ῥωμαῖοι ἀποφασί-
» σατε ν' ἀποθάνητε κάλλιον ἢ ν' ἀνεχθῆτε τὴν ἀτιμίαν καὶ
» τὴν ἔκπτωσιν τῆς Γαλλίας· ὁ ἱερὸς σκοπὸς τῆς πατρίδος θέ-
» λει θριαμβεύσει! »

Ὁ λόγος οὗτος ἐπροξένησε τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ ἐπήνεγκε τὰς ἐπευφημίας πάντων.

Ὁ δὲ Ναπολέων μετὰ ταῦτα ἐνησχολήθη εἰς τὰ τοῦ προσεχοῦς πολέμου· ἡ δὲ πρόθεσις αὐτοῦ ἦτο νὰ ἐξαπατήσῃ τὸν συμμαχικὸν στρατὸν, ὡς καὶ ἐγένετο. Ἐν τῷ μέσῳ λοιπὸν ὅλων τῶν προειρημένων τελετῶν καὶ διασκεδάσεων, διότι καθ' ἑκάστην ἔδιδε πολυτελῆ γεύματα εἰς ἃ ἐφαίνετο μὲν περιχαρὴς ἀλλὰ μένων μετὰ τῶν οἰκείων του ἐβυθίζετο εἰς μελαγχολίαν καὶ διαλογισμοὺς, ἐξαπέστελλεν ἀκαταπαύστως στρατεύματα εἰς τὰ προσδιωρισμένα παρ' αὐτοῦ μέρη, ἀγνοούντων ἁπάντων τὰς περὶ τοῦ πολέμου τούτου προθέσεις του· διὸ ἕκαστος τῶν πλησιαζόντων αὐτὸν ἀπεύθυνεν αὐτῷ ἀσυστόλως ἐρωτήσεις καὶ ἔδιδε συμβουλὰς, ἃς ἦτον ὑπόχρεως ν' ἀκούῃ, ἐνῷ ἄλλοτε οὐδεὶς

ἑτοίμα νὰ ἐπιφέρῃ παρατήρησιν εἰς τὰς πράξεις του. Ἡ μεταβολὴ αὕτη λοιπὸν ἐπροξένει εἰς αὐτὸν λύπην καὶ ἀγανάκτησιν, διότι βλέπων ὅτι ἀπώλεσε τὴν προτέραν ὑπεροχήν του, προῃσθάνετο τὸν παντελῆ ὄλεθρόν του. Ἐν τοιαύτῃ δὲ καταστάσει εὑρισκόμενος ἠθέλησε νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ μέγαρον Μαλμαιζὸν, ὅπου κατῴκει τὸ παρελθὸν ἔαρ ἡ πρώτη σύζυγός του Ἰωσηφίνα ἐν ᾧ καὶ ἀπέθανεν. Ἠσθάνετο λοιπὸν, φαίνεται, τὴν ἀνάγκην νὰ ἴδῃ τὴν εὐτελῆ ταύτην κατοικίαν, ἔνθα ἄλλοτε ἔζησε τοσοῦτον καλῶς μετὰ συζύγου, ἥτις εἶχε μὲν ἐλαττώματα ἀλλ' ἦτον εἰλικρινὴς φίλη, ἣν σπανίως ἀπαντᾷ τις ἐν τῷ βίῳ, καὶ τὴν ὁποίαν λυπεῖται πολὺ ὅταν ἀπωλέσῃ. Ὅθεν ὑπεχρέωσε τὴν Ὀρτενσίαν νὰ ἔλθῃ μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην, ἥτις ἀφ' ἧς ἀπέθανεν ἡ μήτηρ της δὲν ἐδύνατο ἐκ τῆς λύπης της νὰ ὑπάγῃ ἐκεῖ. Εἰ καὶ ἦτον ἐνησχολημένος ὑπὲρ τὸ δέον, εἰσερχόμενος εἰς τὸ μέγαρον τοῦτο περιῆλθεν ἐπὶ πολλὰς ὥρας ὅλα τὰ μέρη αὐτοῦ, ἰδίως δὲ τὸν κῆπον, ἔνθα ἡ Ἰωσηφίνα ἐκαλλιέργει ἐπιμελῶς τὰ ἄνθη της, ἃ ὁποῖα μετέφερεν ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου. Βλέπων δὲ ταῦτα ὁ Ναπολέων ἐβυθίσθη εἰς λυπηροὺς διαλογισμούς. Ὁποία διαφορὰ εἰς αὐτὸν μεταξὺ τοῦ ἔτους 1815 καὶ τῶν ἐτῶν 1800, 1801, 1802, καθ' ἃ ἔτη ἐθαυμάζετο παρὰ πάντων, χαίρων τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν ἀγάπην τῶν λαῶν, θεωρούμενος ὡς σωτὴρ αὐτῶν, ἐνῷ μετὰ ταῦτα ἅπαντες ἐξέλαβον αὐτὸν ὡς κατακτητὴν, καταστροφέα καὶ τύραννον; Ταῦτα πάντα σκεπτόμενος ἐδικαίωνε τοὺς ἐπικριτάς του, ἀλλ' ἔλεγε καθ' ἑαυτὸν ὅτι, ἐπειδὴ μετεμελήθη διὰ τὰ σφάλματά του, ὁ κόσμος ἔπρεπε νὰ τὸν πιστεύσῃ ἐπανερχόμενον ἐκ τῆς Ἔλβας, καὶ νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν προτέραν φρόνησίν του. Ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ ἄνθρωποι, ἀφοῦ ἅπαξ ἀφαιρέσωσιν ἔκ τινος τὴν ἐμπιστοσύνην των, δὲν πιστεύουν αὐτὸν, ὁπωσδήποτε ἤθελε μεταβληθῇ οὗτος· μόνον δὲ ὁ θεὸς συγχωρεῖ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ὅταν ἴδῃ αὐτοὺς ὅτι ἀληθῶς μετενόησαν.

Περιερχόμενος λοιπὸν ὁ Ναπολέων εἰς τὰ λυπηρὰ ταῦτα μέρη, ἔλεγεν ἀκαταπαύστως εἰς τὴν Ὀρτενσίαν « ἀθλία Ἰωσηφίνα, ὅπου καὶ ἂν στραφῶ, νομίζω ὅτι θέλω σὲ μεταΐδεῖ. Ἔμαθον τὸν

θάνατόν της εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν, ὅστις μοὶ ἐπροξένησε κατὰ τὸ δυστυχὲς ἔτος τοῦ 1814 τὴν μεγαλητέραν λύπην. Αὕτη εἶχεν ἀναμφιβόλως ἀδυναμίας, ἀλλ' οὐδέποτε ἤθελε μ' ἐγκαταλείψει! . . . — Μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων διέταξε νὰ γένῃ ἡ μᾶλλον ὁμοιάζουσα αὐτῇ εἰκών, διὰ νὰ φέρῃ αὐτὴν ἐν τῇ μελλούσῃ ἐκστρατείᾳ ὡς ἐγκόλπιον πρὸς ἀνάμνησιν τῶν εὐτυχῶν ἐτῶν τοῦ βίου του.

Ὁ Ναπολέων ἕνεκα τῶν πολλῶν ἀσχολιῶν του δὲν ἐδύνατο ἐπὶ πολὺ νὰ βυθίζηται εἰς τοὺς τοιούτους λυπηροὺς διαλογισμούς· διὸ ἡ πρώτη φροντίς του ἦτον ἡ καλὴ διεύθυνσις τῶν νομοθετικῶν σωμάτων. Περὶ τούτου συνδιελέχθη μετὰ πολλῶν, καὶ ἐξεφράσθη μετὰ μεγίστης πολιτικῆς φρονήσεως, οὐχὶ ὡς ἄνθρωπος δαπανήσας ὅλον τὸν βίον του εἰς πολέμους, ἀλλ' ὡς καλὸς ὑπουργὸς μοναρχικοῦ Κράτους. Τῇ δὲ παραμονῇ τῆς ἐκ Παρισίων ἀναχωρήσεώς του εἶπεν εἰς τοὺς ὑπουργούς του «πῶς θέλετε κατορθώσει νὰ διευθύνηται τὰς Βουλὰς ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου; Ὁ κύριος Φουσσὲς νομίζει ὅτι κερδίζων τινὰς διεφθαρμένους γέροντας, κολακεύων τινὰς ἐνθουσιασμένους νέους, δύναται νὰ δεσπόζῃ τὴν Βουλήν, ἀλλ' ἀπατᾶται· τοῦτο εἶναι ῥαδιουργία, ἡ δὲ ῥᾳδιουργία δὲν διαρκεῖ. Ἐν Ἀγγλίᾳ, εἰ καὶ τοῦτο ἐντελῶς δὲν παραμελεῖται, ἐνασχολοῦνται εἰς μεγαλήτερα καὶ σπουδαιότερα πράγματα. Ἐνθυμήθητε τὸν Πὶτ καὶ ἴδετε τῇ σήμερον τὸν Καστλερεάγον! Ἐν Ἀγγλίᾳ αἱ Βουλαὶ εἶναι ἔκπαλαι δεδοκιμασμέναι· οἱ Βουλευταὶ πρὸ πολλοῦ εἰσὶ γνωστοὶ εἰς τὸν λαὸν, ὃν θέλουν διοικήσει· οὗτοι χαίρουν τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν συμπάθειαν αὐτοῦ, εἴτε ἕνεκα τῶν διανοητικῶν προτερημάτων των, εἴτε ἕνεκα τοῦ χαρακτῆρός των, οὗτοι ἐπιβάλλονται τρόπον τινὰ ὡς ὑπουργοὶ εἰς τὸν βασιλέα· ἅπαξ ὅμως γενόμενοι, δὲν δύνανται ν' ἀπαρνηθῶσι τὰς ἀρχάς των, χωρὶς ν' ἀπολεσθῶσιν. Οὕτω λοιπὸν ὁ Πὶτ διεύθυνε τὰς Βουλὰς, ὡς τῇ σήμερον μ' ἓν νεῦμα ὁ Καστλερεάγος. Ὦ! ἐὰν εἶχον τοιαῦτα ὄργανα, δὲν ἐφοβούμην τὰς Βουλάς· ἀλλ' ἔχω τοιοῦτόν τι; Μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τούτων, τῶν ἐλθόντων ἐξ ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Γαλλίας, ὑπάρχουν τινὲς ἔχοντες καλὰς διαθέσεις ἀναμφιβόλως μεθ' ὧν

ἐδυνάμην νὰ συνενοηθῶ· ἀλλὰ πολλοὶ τούτων, μὴ διατελέσαντες εἰς τὰ νομοθετικὰ σώματα, οὐδὲ εἴς τινα δημοσίαν ὑπηρεσίαν, ἀγνοοῦν τὶ ἐστὶν εὐθύνη τῶν πραγμάτων, καὶ οὐδὲ προσωπικῶς τοὐλάχιστον γνωρίζονται μὲ τοὺς ὑπουργούς μου· πῶς δύναμαι νὰ διευθύνω αὐτούς; Βεβαίως δὲν δύναμαι κάλλιον νὰ ἐκλέξω τοὺς ὑπουργούς μου· ἔλαβον αὐτοὺς ἐκ τῆς κοινῆς γνώμης, οὕτως εἰπεῖν· ὁ τόπος ἤθελε δώσει αὐτούς, ἐὰν τοὺς ἐζήτουν διὰ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας. Ἐδυνάμην νὰ εὕρω καλήτερον ὑπουργὸν τῆς δικαιοσύνης τοῦ σοφοῦ Καμβασερές; σοβαρώτερον ὑπουργὸν τοῦ πολέμου τοῦ ἐνεργητικοῦ καὶ αὐστηροῦ Δαβούστου; ἀσφαλέστερον ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ ἐπισήμου καὶ εἰρηνικοῦ Κωλαιγκούρτου; ὑπουργὸν τῶν ἐσωτερικῶν ἱκανώτερον ν' ἀσφαλίσῃ καὶ νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς πατριώτας τοῦ ἀξιολόγου τούτου Καρνώ; Οἱ οἰκονομολόγοι δὲν ἤθελον μοὶ καταδείξῃ τὴν τιμιότητα τοῦ κόμητος Μολλιέρου; Ὁ λαὸς δὲν ἀναπαύεται περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτοῦ, ὅταν ὁ Φουσσὲς εἶναι ὑπουργὸς τῆς ἀστυνομίας; Καὶ ἐν τούτοις, Κύριοι, τίς δύναται ἐξ αὐτῶν νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὰς Βουλὰς, νὰ ὁμιλήσῃ, νὰ εἰσακουσθῇ καὶ νὰ τὰς διευθύνῃ; Ἐπροσπάθησα ν' ἀναπληρώσω τὰς ἐλλείψεις των, εἰσαγάγων εἰς τὰ νομοθετικὰ σώματα τοὺς ὑπουργοὺς τοῦ Κράτους. Οὗτοι ἀναμφιβόλως εἰσὶν ἄνδρες νουνεχεῖς, ἀλλὰ νομίζετε ὅτι εἰς σοβαρὰς περιστάσεις δύνανται νὰ προλάβωσι τοὺς κινδύνους; οὐχὶ· πλαγίως πως ἐπιβάλλει τις τὴν γνώμην του ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἀλλοίμονον! Ἐν τῷ εἰρηνικῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐπικρατείας δὲν ἐγένοντο κίνδυνοι... Οὐχὶ, οὐχὶ, δὲν θέλετε δυνηθῆ νὰ κυβερνήσητε τὰ νομοθετικὰ σώματα· καὶ ἐὰν δὲν φανῶ νικητὴς εἴς τινα μάχην, ταῦτα θέλουν σᾶς καταπνίξει ὅλους ὑμᾶς, ὁποιουδήποτε βαθμοῦ καὶ ἂν εἶσθε· δὲν ἐδυνάμην, γνωρίζετε τοῦτο, νὰ μὴ συγκαλέσω τὰ νομοθετικὰ σώματα, διότι εὑρέθην εἰς ἐσφαλμένον κύκλον. Παρεχώρησα αὐτὸς ἐγὼ τὸ Σύνταγμα διὰ νὰ προλάβω τὰς ἀτελευτήτους καὶ συγκεχυμένας συζητήσεις ἐπὶ τοῦ νέου συντάγματος· ἀλλὰ δὲν ἐπίστευσαν εἰς τὸ παραχωρηθὲν σύνταγμα· καὶ διὰ νὰ πιστεύσωσιν, ἐδέησε νὰ συγκαλέσω τὰ νομοθετικὰ σώματα,

τὰ ὁποῖα, προβλέπω, θέλουν γένει συντακτικά· ταῦτα πάντα εἰσὶν ὑποφερτά. Ἤδη πρέπει νὰ ὠφεληθῶμεν ἐκ τούτων ὅπως δυνάμεθα· οἱ μὲ χαρτοφυλάκια ὑπουργοὶ θέλουν κυβερνᾷ· οἱ ὑπουργοὶ τοῦ Κράτους θέλουν ὁμιλεῖ ὅσον δύνανται καλήτερα· ἐγὼ δὲ ἀπέρχομαι εἰς τὴν μάχην· ἐὰν νικήσω, θέλομεν ὑποχρεώσει ὅλον τὸν κόσμον νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ καθήκοντά του· καὶ θέλομεν λάβει τὴν εὐκαιρίαν νὰ συνειθίσωμεν τὸ νέον πολίτευμα· ἐὰν νικηθῶ, ὁ θεὸς γινώσκει τί θέλομεν γένει ὑμεῖς τε καὶ ἐγώ! τοιαύτη ἦτον ἡ τύχη μας, τίποτε δὲν δύναται νὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ. Ἐν εἴκοσιν ἢ τριάκοντα ἡμέραις τὰ πάντα θέλουν ἀποφασισθῆ· ἐπὶ τοῦ παρόντος ἂς πράξωμεν ὅ,τι δυνάμεθα, βλέπομεν ἀκολούθως! Ἀλλ' οἱ φιλελεύθεροι ἂς σκεφθῶσι καλῶς ἐὰν ἐκ τῆς ἀδεξιότητός των ἀπωλεσθῇ ἡ πατρὶς, δὲν εἶμαι αὐτὸς ἐγὼ ὅστις θέλω τὴν σώσει, ἀλλ' οἱ Βουρβόνοι! —

Μετὰ τὴν παράδοξον ταύτην ὁμιλίαν του, ἥτις ἐγένετο τὴν νύκτα τῆς ἀναχωρήσεώς του, ὁ Ναπολέων διώρισε διὰ διατάγματός του, ὅτι οἱ ἄνευ χαρτοφυλακίου τέσσαρες ὑπουργοὶ νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὰ νομοθετικὰ σώματα τὰ νομοσχέδια, νὰ συζητῶσι ταῦτα καὶ ν' ἀπαντῶσιν εἰς τὰς ἐπὶ τῶν κυβερνητικῶν πράξεων ἐρωτήσεις αὐτῶν. Ὅλοι δὲ οἱ ὑπουργοὶ, ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωσὴφ, νὰ σχηματίζωσι συμβούλιον καὶ νὰ συζητῶσι τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους. Ὑπογράφων τὸ περὶ τούτου διάταγμα πολλάκις ἀνέκραξεν, ὦ, ὦ! ἔχετε μεγίστην ἀνάγκην νὰ νικήσω εἰς τὴν μάχην. — Ταῦτα δὲ λέγων, ἐνόει ἀναμφιβόλως, ὅτι ἀφοῦ ἐνίκα τὸν συμμαχικὸν στρατὸν, νὰ διαλύσῃ τὴν ὑπάρχουσαν Βουλὴν καὶ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Κράτους· διότι δὲν ἐνόει πῶς ἐδύνατο νὰ κυβερνήσῃ ἄνευ ἐξουσίας· εἶναι δὲ ἄδηλον ἐὰν περιωρίζετο μόνον εἰς τοῦτο καὶ δὲν ἤθελε νὰ καταργήσῃ καὶ αὐτὸ τὸ Σύνταγμα· διότι ἐνόμιζεν ὅτι μόνος οὗτος ἐδύνατο νὰ διατηρήσῃ μετρίαν ἐλευθερίαν εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ ὅτι ἡ ἄκρατος ἐλευθερία ἤθελε φέρει τοὺς Βουρβόνους ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας. — Ἐὰν δὲν εὐδοκιμήσωμεν εἰς τὴν δοκιμὴν ταύτην, ἐπανέλαβε πολλάκις, δὲν δυνάμεθα ἄλλως νὰ πράξωμεν εἰμὴ νὰ παραχωρήσωμεν τὴν θέ-

σιν μας εἰς τὸν Λουδοβῖκον ΙΗ'. — Δὲν προέβλεπεν ὅμως ὅτι μετὰ ταῦτα καὶ ἐπὶ τῶν Βουρβόνων ἐπανῆλθεν ἡ ἐλευθερία εἰς τὴν Γαλλίαν, ἔχουσαν δύο Βουλὰς συζητούσας τὸν προϋπολογισμὸν καὶ ὅλους τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, καίτοι τῶν Βουλῶν τούτων κατὰ τὸ πλεῖστον συνθεμένων ἐκ Βουρβονιστῶν.

Ἐν τούτοις αἱ Βουλαὶ ἐνησχολήθησαν εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς ἀπαντήσεως τοῦ λόγου τοῦ Ναπολέοντος. Μετά τινας ἡμέρας περατωθέντος τοῦ λόγου καὶ συζητουμένου ἐν τῇ Βουλῇ, πολλοὶ τῶν Βουλευτῶν ἐπέμενον νὰ καταχωρηθῶσι φράσεις δεικνύουσαι δυσπιστίαν πρὸς τὸν Ναπολέοντα περὶ τῆς διατηρήσεως τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, οἱ δὲ μετριόφρονες ἀπέκρουσαν αὐτούς, καὶ ἰδίως ὁ πρόεδρος τῆς Βουλῆς· ἀλλ' αἱ συζητήσεις αὐτῶν ὡμοίαζον τὰς τῶν Βυζαντινῶν, καθ' ὃν χρόνον οὗτοι ἦσαν ὑπὸ τὸν πέλεκυν Μωάμεθ τοῦ Β'.

Ὁ δὲ Ναπολέων, δώσας τὰς ἀπαιτουμένας ὁδηγίας εἰς τοὺς ὑπουργούς του, ὀνομάσας μάλιστα ἀρχηγὸν τῶν Παρισίων τὸν ὑπουργὸν τοῦ πολέμου Δαβοῦστον καὶ ἀποχαιρετήσας αὐτούς, ἔμεινε μετὰ τῶν συγγενῶν καὶ οἰκείων του ἐν τοῖς ἀνακτόροις του. Συνδιαλεχθεὶς δ' ἐπὶ πολὺ μετ' αὐτῶν καὶ ἀναπαυθεὶς ὀλίγον, τῇ πρωΐᾳ, ἡμέρᾳ δευτέρᾳ, 12 Ἰουνίου, ἀνεχώρησεν, ἀφοῦ ἐνηγκαλίσθη τὴν θετήν του θυγατέρα Ὀρτενσίαν· ἀποχαιρετήσας δὲ τὴν κυρίαν Βερτράνδου, ἐνῷ ἀνέβαινεν εἰς τὴν ἅμαξαν, εἶπεν αὐτῇ « ἂς ἔχωμεν ἐλπίδας, Κυρία Βερτράνδου, ὅτι δὲν θέλομεν λυπηθῆ ὅτι ἀνεχωρήσαμεν ἐκ τῆς νήσου Ἔλβας. — Ἀλλοίμονον, ἐπλησίαζεν ὁ καιρὸς καθ' ὃν τὰ πάντα ἤθελον ἀπωλεσθῆ δι' αὐτόν.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ μέχρι τοῦδε γεγονότα, ἅτινα ἐντὸς ὀλίγου ἤθελον λάβει τραγικὸν τέλος. Ὁ Ναπολέων, ὠφελούμενος ἐκ τῶν σφαλμάτων τῶν Βουρβόνων, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς νήσου Ἔλβας, καὶ ἄνευ ἀντιστάσεως ἔφθασεν εἰς Παρισίους καὶ ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τοῦ Κράτους. Ἐκήρυξεν ὅτι παρεδέχεται τὰς γενομένας συνθήκας καὶ ὅτι διατηρεῖ τὴν εἰρήνην, ἀλλ' ἡ Εὐρώπη δισπιστοῦσα εἰς αὐτὸν εἶπε «μᾶς προσφέρεις τὴν εἰρήνην ἀλλὰ δὲν τὴν θέλεις εἰλικρινῶς»· διὸ καὶ ὡπλίσθη κατ' αὐτοῦ. Ὁ Ναπο-

λέων τότε ἀπευθύνθη πρὸς τὸν γαλλικὸν λαὸν, ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ἐλευθερίαν, διότι ἐνόησεν ὅτι ἄνευ τοῦ ἔθνους δὲν ἐδύνατο νὰ κυβερνήσῃ. Ἡ Γαλλία παρεδέχθη τὴν προσφορὰν ταύτην τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλ' ἀμφίβαλλε περὶ τῆς εἰλικρινίας αὐτοῦ. Οὗτος δὲ διὰ νὰ βεβαιώσῃ αὐτὴν ὅτι εἰλικρινῶς προσέφερε τὴν ἐλευθερίαν, ἠναγκάσθη νὰ συγκαλέσῃ τὰς Βουλὰς, αἱ ὁποῖαι ἀντὶ νὰ τὸν συνδράμωσιν, ἔφερον τὰς διαιρέσεις εἰς τὸ ἔθνος. Ὁ Ναπολέων μόλις ἐχάρη εἴκοσιν ἡμέρας, καὶ εὐθὺς ἐβυθίσθη εἰς λύπας καὶ μελαγχολίας, ἄλλην δὲ διέξοδον δὲν ἔβλεπεν εἰμὴ τὴν συναφθησομένην μάχην ἐν Βατερλώ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΒ'.

ΒΑΤΕΡΛΩ.

Ἀναχώρησις τοῦ Ναπολέοντος ἐκ Παρισίων πρὸς ἐκστρατείαν. — Ἐναρξις τῶν ἐχθροπραξιῶν. — Μάχη ἐν Λιγνὺ, Κάτρε-Βρὰ καὶ Βατερλώ. — Καταστροφὴ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ.

Ἰούνιος 1815.

Ὁ Ναπολέων ἀναλαβὼν τὴν ἐξουσίαν εὗρεν ἐν Γαλλίᾳ 180 χιλιάδας στρατοῦ, ἐξ οὗ ἀφαιρουμένων τῶν μὴ χρησίμων εἰς μάχην, ἤτοι τῆς χωροφυλακῆς, ἀπομάχων, ἐπιτελῶν, τιμωρουμένων, ἀσθενῶν καὶ λοιπῶν ἔμενον 148 χιλιάδες. Εὐθὺς δὲ μετὰ πολλῆς δραστηριότητος ἐνασχοληθεὶς εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ στρατοῦ, ἐδυνήθη μὲν ν' ἀναβιβάσῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς 256 χιλιάδας, ἀλλ' ἠναγκασμένος ὢν νὰ διαμοιράσῃ μέρη αὐτοῦ πρὸς φρούρησιν τῶν μεθορίων καὶ τῶν ἐκτεθειμένων εἰς τὸν ἐχθρὸν θέσεων καὶ φρουρίων, δὲν ἔμενον αὐτῷ εἰμὴ μόνον 128 χιλιάδες στρατοῦ μεθ' οὗ ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ. Ἐὰν ὅμως ἀνέβαλεν ἐπὶ ἕνα μῆνα τὴν ἐκστρατείαν, ὡς ἐκ τῶν προσπαθειῶν του ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἤθελε λογίζεσθαι εἰς 400 χιλιάδας μονίμου στρατοῦ καὶ 200 χιλιάδας ἐθνοφυλακῆς. Διὰ τοῦτο οἱ ἐπικριταὶ αὐτοῦ ἐπετίμησαν αὐτὸν αὐστηρῶς, λέγοντες ὅτι δὲν

ἔπρεπε ν' ἀναλάβῃ ἐπιθετικὸν πόλεμον πρὶν ἢ σχηματίσῃ ἰσχυρὸν στρατὸν, καὶ ὅτι ἔπρεπε μᾶλλον νὰ περιμένῃ τὸν ἐχθρὸν ἐντὸς τῆς Γαλλίας ἢ νὰ ἐξέλθῃ πρὸς ἀναζήτησιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων οὐχὶ ὅτι δὲν διελογίσθη ταῦτα, ἀλλ' ἐσκέφθη ἄλλως πως. Οὗτος, γνωρίζων ὅτι ἐν τῇ βελγικῇ χώρᾳ εὑρίσκοντο δύο ἐχθρικὰ στρατόπεδα, τὸ τοῦ Βελιγκτῶνος καὶ τοῦ Βλουχέρου, ἀπέχοντα ἀπ' ἀλλήλων ἑκατὸν λεύγας καὶ διατηροῦντα τὴν συγκοινωνίαν των διὰ πολλῶν ἀποσπασμάτων, παρετήρησε διὰ τῆς στρατηγικῆς εὐφυΐας του ὅτι ἐδύνατο αἴφνης καὶ ἀπροσδοκήτως νὰ ἐξέλθῃ τῶν Παρισίων, νὰ εἰσχωρήσῃ μεταξὺ τῶν δύο ἐχθρικῶν στρατοπέδων, καὶ κατὰ πρῶτον νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν Πρώσσων καὶ νὰ καταστρέψῃ αὐτοὺς, εἶτα δὲ νὰ ἐπιπέσῃ καὶ κατὰ τῶν Ἄγγλων καὶ καταδιώξῃ αὐτοὺς πρὸς τὰ πλοῖα των· ἤλπιζε δὲ ὅτι μετὰ τοσαύτης ἑτοιμότητος καὶ ταχύτητος ἤθελε πράξει ταῦτα, ὥστε, καταπολεμουμένου τοῦ Βλουχέρου, ὁ Βέλιγκτων νὰ μὴ δυνηθῇ νὰ συνδράμῃ αὐτὸν, καὶ τ' ἀνάπαλιν· οὕτω δὲ καταστρέφων ἀμφότερα τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα, τὴν μὲν Εὐρώπην νὰ κατατρομάξῃ, τὴν δὲ Γαλλίαν νὰ ἐκθαμβώσῃ ἐκ τῶν νέων νικῶν του, καὶ ἐπομένως νὰ στρέψῃ ὅλας τὰς δυνάμεις του κατὰ τοῦ αὐστριακοῦ στρατοῦ, ὅστις πρὸ τοῦ Αὐγούστου δὲν ἐδύνατο νὰ συγκεντρωθῇ· ἐὰν ὅμως ἀπετύγχανεν εἰς τὴν πρόθεσιν ταύτην, νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Γαλλίαν καὶ νὰ τεθῇ ἐν ἀμύνῃ. Ἡ πρόθεσις αὕτη τοῦ Ναπολέοντος, καίτοι ἀνήκουσα εἰς στρατηγὸν ὡς αὐτὸν, παρουσίαζε καὶ μέγαν κίνδυνον· οὗτος δὲ συνίστατο ὅτι, ἐὰν ὁ Ναπολέων ἐνικᾶτο κατὰ κράτος παρὰ τῶν Ἄγγλων καὶ Πρώσσων καὶ ὑπεχώρει εἰς τὴν Γαλλίαν, ὑπαρχόντων τῶν νομοθετικῶν σωμάτων καὶ μὴ διακειμένων τοσοῦτον καλῶς ὑπὲρ αὐτοῦ, ὑπῆρχε φόβος μήπως οἱ Βουλευταὶ πτοηθέντες ἀποκηρύξωσιν αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων σχεδὸν βέβαιος ὢν περὶ τῆς ἐπιτυχίας του, ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ πάραυτα τὴν τολμηρὰν πρόθεσιν ταύτην· διότι εἰς μὲν τὴν πολιτικὴν νὰ περιμένῃ τις ἐπὶ πολὺ κερδίζει συνεχῶς, εἰς δὲ τὴν στρατηγικὴν πρέπει νὰ καταλαμβάνῃ ταχέως τὸ μέρος ἐξ οὗ δύναται νὰ προσβάλῃ, καὶ νὰ προσβάλῃ ἐν τῷ ἅμα. Διὰ ταῦτα

οἱ μεγαλήτεροι πολιτικοὶ ἦσαν ὑπομονητικοὶ, ἐνῷ οἱ μεγαλήτεροι στρατηγοὶ ἦσαν ταχεῖς. Ὁ Ναπολέων εἶχε καὶ ἕτερον ἰσχυρότερον λόγον διὰ νὰ προτιμήσῃ τὴν ἐπίθεσιν ἀπὸ τῆς ἀμύνης. Ἐὰν ἀνέμενε τὸν ἐχθρὸν εἰς τὸ γαλλικὸν ἔδαφος, ὁ πόλεμος ἤθελε καταστρέψει πολλὰς γαλλικὰς χώρας· οἱ δὲ ἐχθροὶ αὐτοῦ, οἵτινες ἦσαν οἱ Βουρβονισταὶ καὶ οἱ σφόδρα φιλελεύθεροι, εὑρόντες ἀφορμὴν ἐκ τῶν προερχομένων ζημιῶν εἰς τὴν Γαλλίαν ἕνεκα τοῦ πολέμου, ἤθελον παραστῇ αὐτὸν εἰς τὸν λαὸν ὡς ἐλθόντα ν' ἀφανίσῃ αὐτοὺς, καὶ οὐχὶ νὰ τοὺς εὐδαιμονίσῃ ὡς ὑπέσχετο. Τούτων ἕνεκα οἱ μὲν πιστοὶ φίλοι του δὲν ἤθελον δυνηθῇ νὰ ὑποστηρίξωσιν αὐτὸν, οἱ δὲ ἀδύνατοι καὶ ἄστατοι ἤθελον ἐγκαταλείψει αὐτὸν διὰ νὰ προσκολληθῶσιν εἰς τοὺς Βουρβόνους. Τούτου ἕνεκα ἐδίσταζε νὰ συγκαλέσῃ τὰς Βουλάς· ἠναγκάσθη δὲ, ὡς ἐρρέθη, νὰ πράξῃ τοῦτο ὡς ἐκ τῶν τότε περιστάσεων. Ὅθεν ὁ Ναπολέων ἐσκεμμένως καὶ ἐν γνώσει ἐπεχείρησε τὴν ἐκστρατείαν ταύτην, καὶ οὐχὶ ὅτι παρεσύρθη ἕνεκα τοῦ ὁρμητικοῦ χαρακτῆρός του, ὡς ἠθέλησαν νὰ τὸν κατηγορήσωσι μετὰ ταῦτα.

Ἀναχωρήσας λοιπὸν ἐκ τῶν ἀνακτόρων τῶν Ἠλυσίων, κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν ἡμέραν καὶ ὥραν, καὶ διαβὰς ἐκ τοῦ φρουρίου Σοϊσσὸν, ἐπεθεώρησεν αὐτὸ, διατάξας πᾶν ὅ,τι ἐθεώρει ἀναγκαῖον πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ, μετὰ ταῦτα κατώπτευσε τὸ παρακείμενον ἔδαφος, ἔνθα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος συνήφθη αἱματηρὰ μάχη· τῇ αὐτῇ ἑσπέρᾳ διηνυκτέρευσεν εἰς τὸ φρούριον Ἀβενσέν. Ἐνταῦθα ἐξετάσας τὰ περὶ ἀσφαλείας τοῦ φρουρίου, καὶ λαβὼν πληροφορίας παρὰ τῶν κατασκόπων ὅτι οἱ ἐχθροὶ οὐδεμίαν εἶδησιν εἶχον περὶ τῶν κινημάτων αὐτοῦ, ἀνεχώρησε καὶ τῇ 14 Ἰουνίου κατέλυσεν ἐντὸς τοῦ δάσους Βωμόντ. Ἐνταῦθα ἔλαβεν ἀναφορὰς ἐξ ὅλων τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων του, ὅτι ἕκαστον ἐξ αὐτῶν κατέλαβε τὴν εἰς αὐτὸ προσδιορισθεῖσαν θέσιν, ὥστε οὕτως ὅλος ὁ πρὸς ἐκστρατείαν στρατός του ἦτο πέριξ αὐτοῦ, καὶ μακρὰν ἐν διαστήματι πέντε ὡρῶν. Οἱ δὲ διοικηταὶ τῶν σωμάτων τούτων καὶ ἡ δύναμις αὐτῶν ἔκειντο· ἀριστερόθεν μὲν οἱ στρατηγοὶ κόμης Ἐρλὼν μετὰ 20 χιλιάδων, καὶ ὁ Ῥεῖλλος μετὰ

23 χιλιάδων πεζῶν, δεξιόθεν ὁ Γεράρδος, μετὰ 16 χιλιάδων, ἐν τῷ κέντρῳ, οὐ μακρὰν τοῦ Ναπολέοντος, ὁ Βανδάμμος, μετὰ 17 χιλιάδων· ἡ δὲ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ συνέκειτο ἐξ 20 χιλιάδων ἀνδρῶν διαφόρων ὅπλων. Ὅλον τὸ ἱππικόν, συγκείμενον ἐκ 13 χιλιάδων ἱππέων καὶ διοικούμενον ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Παζόλη, Ἐξελμάνου, Κελλερμάνου καὶ Μιλώδου, ἐσχημάτιζε τὴν ἐφεδρείαν τοῦ στρατοῦ, ἣν ὁ Ναπολέων, ἐν ἐλλείψει τῶν καλῶν στρατηγῶν τοῦ ἱππικοῦ, ὡς τοῦ Μυράτου, Βεσσιέρου κλ. ἔθηκεν ὑπὸ τὸν Γρουσσὺ, προβιβάσας αὐτὸν στρατάρχην. Οὗτος ἦτο καλὸς ἀξιωματικὸς τοῦ ἱππικοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ἱκανὸς νὰ ἐκτελῇ ἢ νὰ ἐπινοῇ πολεμικὸν κίνημά τι, ἐνὶ λόγῳ καταληλλότερος νὰ ὑπακούῃ ἢ διατάττῃ. Ὅλος ὁ στρατὸς οὗτος, συγκείμενος ἐξ 124 χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ 350 πυροβόλων, ἐστρατοπέδευεν ὄπισθεν τοῦ δάσους Βωμόντ, ὅπερ διεχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ εἶχον συμμεθέξει εἰς τὰς κατὰ τὰ 1813 καὶ 1814 γενομένας μάχας· ὀλίγιστοι δὲ ἦσαν ἐκ τῶν προτέρων ἐτῶν· μόνον δὲ εἰς τὰς τάξεις τῶν στρατιωτῶν, τῶν νέων ἀξιωματικῶν καὶ τῶν παλαιῶν δημοκρατικῶν ὑπῆρχε τὸ περὶ πολέμου πνεῦμα, οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ μᾶλλον ὡς ἐκ τοῦ καθήκοντος ἢ ὡς ἐκ τοῦ αἰσθήματος ὑπηρέτουν· διὰ τοῦτο εἰς τὸν στρατὸν τοῦτον ὑπῆρχον μεγάλαι δυσπιστίαι κατὰ τῶν διοικητῶν αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ παρουσία τοῦ Ναπολέοντος ἐστήριζε τὰς πεποιθήσεις πάντων.

Ὁ δ' ἐχθρικὸς στρατὸς ἐστρατοπεδευμένος ἐπὶ τῆς βελγικῆς χώρας ἔκειτο οὕτως· ὁ μὲν Βλούχερος μετὰ 120 χιλιάδων ἀνδρῶν, διῃρημένων εἰς τέσσαρας μοίρας καὶ 300 πυροβόλων, παρετείνετο ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σαμβρίου ποταμοῦ μέχρι τοῦ φρουρίου Λεοδίκου ἢ Λιὲζ, ἔχων τὸ στρατηγεῖον του εἰς τὴν ὀχυρὰν πόλιν Ναμούρ· ὁ δὲ Βέλιγκτων, ἔχων 100 χιλιάδας στρατοῦ, μεμιγμένου ἐξ Ἄγγλων, Γερμανῶν καὶ Ὁλλανδῶν, διῃρημένου εἰς τρεῖς μοίρας, ἐστρατοπέδευε πέριξ τῶν Βρυξελλῶν, ὅπου εἶχε καὶ τὸ στρατηγεῖόν του. Ἀμφότεροι οἱ ἀρχηγοὶ οὗτοι μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς 14 Ἰουνίου ἠγνόουν ὅτι ὀλίγας ὥρας μα-

κραν αὐτῶν ἐκινεῖτο κατ' αὐτῶν τοσοῦτος γαλλικὸς στρατός. Τοιαύτη ἄγνοια καὶ ἀφροντισία ἦτο πάντη ἀσυγχώρητος εἰς ἐμπείρους καὶ γηραιοὺς στρατηγούς, ὡς τὸν Βελιγκτῶνα καὶ Βλοῦχερον. Ὁ Ναπολέων, θέλων νὰ ὠφεληθῇ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἀπεφάσισε νὰ εἰσχωρήσῃ αἰφνιδίως μεταξὺ τῶν δύο στρατοπέδων καὶ νὰ κυριεύσῃ ἐξ ἀπροόπτου τὴν ὀχυρὰν πόλιν Καλορέγιον ἢ Καρλεροᾶ, ἐκεῖθεν νὰ διαβῇ τὸν ποταμὸν Σαμβρίαν καὶ νὰ καταλάβῃ τὴν ἐκ τῆς πόλεως Ναμοὺρ πρὸς τὰς Βρυξέλλας ὁδόν, τουτέστι νὰ τοποθετήσῃ τὸν στρατόν του μεταξὺ τῶν δύο ἐχθρικῶν στρατοπέδων. Διὸ διέταξε νὰ μὴ ἐπιτραπῇ εἰς οὐδένα χωρικὸν ἢ διαβάτην νὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν, ὥστε νὰ μὴ εἰδοποιηθῶσιν οἱ ἐχθροὶ περὶ τῶν κινημάτων του.

Ἀφ' ἑσπέρας τῆς 14 Ἰουνίου διέταξεν ὥστε ὅλος ὁ στρατὸς νὰ ἐκκινήσῃ τῇ ἐπαύριον περὶ τὴν τρίτην ὥραν πρὸ μεσημβρίας πρὸς τὰς εἰρημένας θέσεις, ἡ δὲ ἀποσκευὴ ὅλων τῶν σωμάτων διετάχθη νὰ μὴ ἐκκινήσῃ εἰμὴ ἀφοῦ διέλθωσιν ὅλα τὰ σώματα τοῦ στρατοῦ· αὐτὸς δὲ ὁ Ναπολέων, ἔχων τέσσαρας ἴλας ἱππικοῦ, ἔμελλε νὰ ἐπιβλέπῃ τὴν κίνησιν τοῦ στρατοῦ του. Οὕτω τῇ 15 Ἰουνίου κατὰ τὴν ὁρισθεῖσαν ὥραν ὅλος ὁ στρατὸς ἠγέρθη καὶ ἐπορεύετο εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον του, ἐκτὸς τοῦ στρατηγοῦ Βανδάμου, ὅστις δὲν εἰδοποιήθη ἐγκαίρως, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα καὶ οὗτος ἠκολούθησε τὴν πορείαν τοῦ στρατοῦ. Πρῶτος ὁ στρατηγὸς τοῦ μηχανικοῦ Ῥογνιάτος μετὰ τῶν σκαπανέων καὶ τῶν ναυτικῶν ταγμάτων κατέλαβεν ἐξ ἀπίνης τὴν πόλιν Καρλεροᾶ, καὶ βοηθείᾳ καὶ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ ἱππικοῦ Παζόλη ἐξεδίωξε τὰ ἐν αὐτῇ πρωσσικὰ στρατεύματα. Συγχρόνως δὲ ὁ στρατηγὸς Ῥεῖλλης ἀπαντήσας πρωσσικά τινα στρατεύματα εἰς τὸ δάσος Μοντιγνὺ κατεπολέμησεν αὐτά, αἰχμαλωτήσας τετρακοσίους ἄνδρας.

Ὁ Ναπολέων παρακολουθῶν, ὡς ἐρρέθη, τὸν στρατὸν, τῇ ἑνδεκάτῃ ὥρᾳ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν Καρλεροᾶ, ἐκεῖθεν διέταξε τὴν κατόπτευσιν τῶν ἀπὸ Ναμοὺρ εἰς Βρυξέλλας ὁδῶν, μετ' ὀλίγον δὲ καὶ αὐτὸς κατευθύνθη πρὸς τὴν ὁδὸν τοῦ Ναμούρ. Μέχρι τοῦδε τὰ πάντα ἐβαίνον κατὰ τοὺς ὀρθοὺς

ὑπολογισμοὺς τοῦ Ναπολέοντος, ὅστις προέβλεψεν ὅτι ὅσον καὶ ἂν συνδέωνται οἱ δύο στρατοί, ἦτον ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἀπροφύλακτόν τι μέρος, δι' οὗ ἐδύνατο οὗτος νὰ εἰσχωρήσῃ μεταξὺ αὐτῶν, κατεχόντων ἕκτασιν χώρας πλέον τῶν δέκα πέντε ὡρῶν. Ἐξακολουθῶν λοιπὸν τὴν πρόθεσίν του, ὅτι εἰσβάλλων μεταξὺ τῶν δύο ἐχθρικῶν στρατευμάτων νὰ πολεμήσῃ τὸ ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἰδίως δὲ πρῶτον τοὺς Πρώσσους καὶ εἶτα τοὺς Ἄγγλους, διέταξεν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ τὸν στρατάρχην Γρουσσὺ νὰ διαβῇ τὸν Σαμβρίαν ποταμὸν μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν ἱππικοῦ καὶ ἄλλων πεζικῶν σωμάτων, νὰ κατοπτεύσῃ τὴν ἐχθρικὴν χώραν μέχρι τῆς πόλεως Φλευρὺ καὶ νὰ προσβάλῃ τὰ ἐκεῖ ἐχθρικὰ στρατεύματα. Ὑπῆρχεν ὅμως θέσις, εἰς ἣν διεσταυροῦντο πολλαὶ ὁδοί, ἤτις ἐκαλεῖτο Κάτρε-Βρᾶ, ἤτοι Σταυροδρόμιον, δι' αὐτῆς τῆς θέσεως συνεκοινώνουν οἱ στρατοί, ὁ τοῦ Βελιγκτῶνος καὶ ὁ τοῦ Βλουχέρου. Ὁ Ναπολέων, ὡς ἐρρέθη, πολλάκις θέλων νὰ πολεμήσῃ πρῶτον τὸν Βλούχερον καὶ εἶτα τὸν Βελιγκτῶνα, ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ δι' ἱκανοῦ στρατοῦ τὴν θέσιν ταύτην, καὶ οὕτω νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Βελιγκτῶνα νὰ ἔλθῃ πρὸς βοήθειαν τοῦ Βλουχέρου, καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἐπολεμεῖτο παρὰ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν διέταξε 40 χιλιάδας πεζικοῦ καὶ τρεῖς χιλιάδας ἱππικοῦ νὰ καταλάβῃ τὴν ῥηθεῖσαν θέσιν. Μετ' ὀλίγον φθάσαντος καὶ τοῦ στρατάρχου Νέϋ, ὁ Ναπολέων, θέλων νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ, διέταξεν αὐτὸν εὐθὺς νὰ λάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ τούτου.—Γνωρίζεις, εἶπεν ὁ Ναπολέων αὐτῷ, τὴν θέσιν Κάτρε—Βρᾶ; — Πῶς, ἀπήντησεν ὁ Νέϋ, νὰ μὴ τὴν γνωρίζω; ἐπολέμησα ἐκεῖ ἐν τῇ νεότητί μου, καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐκεῖ διασταυροῦνται ὅλαι αἱ ὁδοί. — Ἀναχώρησον, εἶπεν αὐτῷ ὁ Ναπολέων, καὶ κατάλαβε τὴν θέσιν ταύτην, δι' ἧς οἱ Ἄγγλοι δύνανται νὰ ἔλθωσι πρὸς βοήθειαν τῶν Πρώσσων. Ὁ Νέϋ, ὅστις μετὰ τὴν κάθοδον τοῦ Ναπολέοντος διέτριβεν εἰς τὰ κτήματά του, καὶ μόνον ἐσχάτως ἦλθεν εἰς Παρισίους, καθ' ἣν ἡμέραν ἐγίνετο ἡ περὶ διανομῆς τῶν σημαιῶν τελετὴ, ὅτε παρηγγέλθη παρὰ τοῦ Ναπολέοντος νὰ ἔλθῃ πρὸς ἀντάμωσίν του, καὶ ὅστις ἠγνόει τέως τὸν

σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ὁποῖον μέρος ἤθελε λάβει οὗτος, καὶ ὁποῖα στρατεύματα ἔμελλε νὰ διοικήσῃ, διέκειτο εἰς ἀμηχανίαν καὶ ψυχικὴν ταραχήν· ἐν τούτοις, ἅμα διαταχθεὶς, προθύμως ἀνεχώρησεν εὐθὺς πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς του.

Ὁ δὲ Ναπολέων μετὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ Νέϋ, ἦλθεν εἰς τὴν θέσιν Γύλλυ, ἔνθα εἶχεν ἐξαποστείλει τὸν Γρουσσὺ καὶ ἄλλους στρατηγοὺς, οἵτινες, φθάσαντες ἀπέναντι τοῦ παρακειμένου δάσους κατεχομένου ὑπὸ τῶν Πρώσσων, δὲν ἐτόλμων νὰ προσβάλωσιν αὐτοὺς ἄνευ τῆς παρουσίας αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος· διότι, μὴ βλέποντες τὸν ἀριθμὸν τοῦ ἐχθροῦ, ἐνόμιζον ὅτι εἶχον ἀπέναντί των ὅλον τὸν πρωσσικὸν στρατόν. Ὁ Ναπολέων, ἀκούσας τοὺς δισταγμοὺς τῶν ἐκεῖ στρατηγῶν του καὶ συμπεράνας ὡς ἐκ τῆς μεγάλης πείρας του ὅτι ἦτον ἀδύνατον νὰ εὑρίσκετο ἐκεῖ πολὺς ἐχθρικὸς στρατὸς, παραχρῆμα διέταξε τὴν κατ' αὐτοῦ προσβολήν. Ποτάμιον συγκοινωνοῦν μετὰ τοῦ Σαμβρίου ποταμοῦ διεχώριζε τὰ ἐκεῖ γαλλικὰ στρατεύματα ἐκ τῶν πρωσσικῶν, ὑπῆρχε δὲ καὶ γέφυρα ἐπὶ τοῦ ποταμίου τούτου, ἣν ἐφύλαττον οἱ Πρῶσσοι. Ὁ στρατάρχης Γρουσσὺ εὐθὺς διέταξε τὸν στρατηγὸν Ἐξελμάνον νὰ διαβῇ μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν διμάχων τὸ ποτάμιον τοῦτο καὶ νὰ περιέλθῃ ὄπισθεν τῶν φυλαττόντων τὴν γέφυραν Πρώσσων, συγχρόνως δὲ διέταξε τρεῖς φάλαγγας πεζικοῦ νὰ προσβάλωσι κατὰ μέτωπον τὴν γέφυραν ταύτην. Οἱ Πρῶσσοι, ἐπαπειλούμενοι νὰ περικυκλωθῶσι πανταχόθεν, ὑπεχώρησαν ἄνευ ἀντιστάσεως κατὰ τὰς ὁδηγίας των· οὕτω διῆλθον τὰ γαλλικὰ στρατεύματα, εὗρον ὅμως ὅλα τὰ ἐκεῖ πρωσσικὰ στρατεύματα ὑποχωροῦντα. Ὁ Ναπολέων, ἀγανακτήσας ὅτι δὲν προέλαβε τὴν ὑποχώρησιν αὐτῶν, θέλων δὲ νὰ τρομάξῃ αὐτοὺς, εὐθὺς διέταξε τὸν στρατηγὸν Λετόρον νὰ προσλάβῃ τέσσαρας ἴλας, καὶ δραμὼν νὰ προσβάλῃ τοὺς ὀπισθοχωροῦντας Πρώσσους. Ἡ διαταγὴ τοῦ Ναπολέοντος ἐξετελέσθη παραχρῆμα· οὕτω πολλοὶ τούτων κατεκόπησαν καὶ ἡχμαλωτίσθησαν παρὰ τοῦ ἱππικοῦ τούτου, καίτοι σχηματισθέντων εἰς τετράγωνα, ἀλλ' ὁ ἀνδρεῖος στρατηγὸς οὗτος τοῦ ἱππικοῦ Λετόρος ἐφονεύθη. Ὁ Ναπολέων πρὸς μνήμην τοῦ ἡρωϊσμοῦ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἀνα-

φέρει ὀλίγα περὶ τούτου εἰς τὰ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ ἀπομνημονεύματά του.

Μετὰ τὸ συμβὰν τοῦτο ὁ Ναπολέων ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Καρλεροᾶ διὰ νὰ μάθῃ περὶ τῶν διατρεχόντων εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τοῦ στρατοῦ του, ὅπου ἦτον ὁ Νέϋ, διότι δὲν ἠκούοντο ἐξ ἐκείνου τοῦ μέρους κρότοι πυροβόλων· ἰδοὺ δὲ τί συνέβη. Τοῦ στρατάρχου τούτου πορευομένου συντόνως ἵνα καταλάβῃ τὴν θέσιν Σταυροδρόμιον, ὁ ὑπὸ τὸν Βελιγκτῶνα στρατηγὸς Στέϊνμετζ, ὅστις μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν σαξωνικοῦ σώματος διέμενε πρὸς ἐκεῖνα τὰ μέρη, μαθὼν τὴν προσέλευσιν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ φοβηθεὶς μήπως διακοπῇ ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, κατέφυγεν εἰς τὴν θέσιν Σταυροδρόμιον καὶ κατέλαβεν αὐτήν. Ὁ Νέϋ μαθὼν τοῦτο ἔδραμε πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, ἀλλ' ἐνῷ ἐπορεύετο συντόνως, ἀκούσας ὄπισθεν αὐτοῦ τοὺς κατὰ τὴν ἐξιστορηθεῖσαν συμπλοκὴν γενομένους πυροβολισμούς, καὶ ὑποπτευθεὶς ὅτι ὅλος ὁ πρωσσικὸς στρατὸς ἦτον εἰς τὰ νῶτά του, ἐπορεύετο μετὰ δισταγμῶν· πρὸς δὲ μετ' ὀλίγον ἀνακαλύψας μακρόθεν στρατεύματα πορευόμενα πρὸς τὴν αὐτὴν θέσιν, ἐξέλαβεν αὐτὰ ἀγγλικά· οὕτως ἔτι πλέον ηὔξησαν αἱ ὑπόνοιαι καὶ δισταγμοί του, διότι ἐνόμιζεν ὅτι καὶ ὁ Βέλιγκτων μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ του ἤρχετο πρὸς τὸ αὐτὸ μέρος. Τούτων ἕνεκα ἐσταμάτησεν ἀγνοῶν τί νὰ πράξῃ· δυστυχῶς δὲ οἱ μάταιοι φόβοι καὶ δισταγμοί του ἐγένοντο αἴτια ν' ἀπωλεσθῇ ὁ Ναπολέων, καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ δόξα τῆς Γαλλίας, μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Νέϋ.

Ἰδοὺ δὲ τί συνέβαινεν· ὁ Βέλιγκτων ἀπὸ πρωΐας τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἔμαθε συγκεχυμένως πως τὰ κινήματα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἀλλ' οὐδέν τι εἶχεν ἀποφασίσει. Ἀλλ' ὁ δοὺξ τοῦ Σὰξ-Βεϊμαρ, ὅστις ὑπηρέτει εἰς τὴν μοῖραν τοῦ δουκὸς τῆς Ὀρέγγης τῆς Ὀλλανδίας, καὶ ὅστις μετ' ὀλίγων στρατευμάτων διέμεινεν εἰς τὴν πόλιν Νιέλλην, πληροφορηθεὶς περὶ τῶν κινημάτων τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἀνεχώρησεν ἄνευ διαταγῆς τοῦ Βελιγκτῶνος καὶ ἤρχετο πρὸς τὴν πόλιν Σταυροδρόμιον. Ταῦτα ἔβλεπαν τὰ ὑπὸ τοῦ Νέϋ ἀνακαλυφθέντα ἀγγλικὰ στρατεύματα, ἅτινα ἐρόβησαν αὐτόν· διὸ ἐδίστασε νὰ προσέλθῃ καὶ προσβάλῃ

τὰ ἐκεῖ ἐχθρικὰ στρατεύματα, συγκείμενα οὐχὶ πλέον τῶν τεσσάρων χιλιάδων ἀνδρῶν· ἐνῷ οὗτος εἶχε κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν 4,500 πεζοὺς καὶ 4,500 ἱππεῖς, καὶ ἐνῷ ἄλλοτε ἔπραξε τεράστια πολεμικὰ ἔργα μετ' ὀλίγου στρατοῦ.

Ὁ Ναπολέων, ὅστις ἀπὸ τῆς τρίτης ὥρας τῆς πρωΐας τῆς ἡμέρας ἐκείνης μέχρι τῆς ἐννάτης τὸ ἑσπέρας ἔμεινεν ἔφιππος, εἰ καὶ ἔπασχε κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἐλθὼν εἰς τὴν πόλιν Καρλεροᾶ ἀνεπαύθη ὀλίγον ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ ἐπ' αὐτῆς ἤκουε τὰς ἀναφορὰς τῶν διαφόρων στρατιωτικῶν σωμάτων του. Ἐνταῦθα ἦλθε καὶ ὁ Νέϋ καὶ διηγήθη εἰς τὸν Ναπολέοντα τὰ διατρέξαντα. Οὗτος δὲ, ἐνῷ ἄλλοτε ὠργίζετο καὶ διὰ τὰ ἐλάχιστα πράγματα, εἰς τὰς δεινὰς ἐκείνας περιστάσεις ἔμεινεν ἀτάραχος, ὡς ἔπραξεν ἤδη, ἀκούων ὅτι αἱ πρὸς αὐτὸν δοθεῖσαι διαταγαί του δὲν ἐξετελέσθησαν ἀκριβῶς. Πεπεισμένος λοιπὸν ὅτι ἡ βραδύτης τῆς καταλήψεως τῆς θέσεως Σταυροδρομίου δὲν ἤθελεν ἐμποδίσει τὴν μελετωμένην πρόθεσίν του περὶ τῆς διαχωρίσεως τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ, διέταξε τὸν Νέϋ ν' ἀναχωρήσῃ εὐθὺς καὶ καταλάβῃ μετὰ πάσης θυσίας τὴν θέσιν ταύτην, ὑπολογίζων ὅτι μέχρι τῆς πρωΐας ἤθελεν ἔχει οὗτος ὑπὸ τὰς διαταγάς του 20 χιλιάδας στρατοῦ καὶ μετ' ὀλίγον 45.

Ὁ Ναπολέων λοιπὸν ὑπελόγιζεν ὅτι τῇ ἐπιούσῃ ἀπὸ πρωΐας ἤθελεν ἔχει δεξιόθεν τοὺς στρατηγοὺς Γρουσσὺ, Πιζόλην, Ἐξελμάνον, Βανδάμον καὶ Γεράρδον μετὰ 38 χιλιάδων στρατοῦ, ἀριστερόθεν τὸν Νέϋ, Ῥεΐλλην, Ἐρλόνα καὶ Λεφέβρον μετὰ 45 χιλιάδων, ἐν τῷ κέντρῳ τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν, τὸν στρατηγὸν Λοβῶ, τὸ βαρὺ ἱππικὸν, τὴν ἐφεδρείαν τοῦ πυροβολικοῦ, κτλ., συγκείμενα ἅπαντα τὰ σώματα ταῦτα ἐξ ἄλλων 40 χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ ὅτι ἅπας ὁ στρατός του οὗτος ἐδύνατο ἐντὸς δύο ὡρῶν νὰ διαβῇ τὸν ποταμὸν Σαμβρίαν καὶ νὰ προσβάλῃ δι' αὐτοῦ τὸν πρωσσικὸν ἢ τὸν ἀγγλικὸν στρατόν.

Ἐν τούτοις κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα δυσάρεστόν τι περιστατικὸν ἔθηκε τὸν γαλλικὸν στρατὸν εἰς ἀνησυχίας. Ὁ στρατηγὸς Βουρμὼν, περὶ οὗ, ὡς προηγουμένως ἐρρέθη, ὑπῆρχον ὑπόνοιαι, λειποτακτήσας μετὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ αὐτοῦ Κλουὲ μετέβη εἰς

τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον. Ὁ στρατηγὸς οὗτος, ὅστις ἄλλοτε διεκρίθη εἰς τὸν γαλλικὸν στρατὸν διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ σύνεσίν του, ἠγάπα τοὺς Βουρβόνους καὶ ἠγαπᾶτο παρ' αὐτῶν· κατ' ἀρχὰς μὲν δὲν ἤθελε νὰ ὑπηρετήσῃ ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα, ἀλλ' ἀγαπῶν τὸ στρατιωτικὸν στάδιον, ἠθέλησε νὰ ὑπηρετήσῃ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Γεράρδον, ὅστις καὶ ἐγγυήθη περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν Ναπολέοντα· μαθὼν ὅμως μετὰ ταῦτα ὅτι οἱ συμπατριῶται καὶ συγγενεῖς του Βανδαῖοι ὑπέστησαν πολλὰ ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ναπολέοντος, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν γαλλικὸν στρατὸν καὶ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν Λουδοβίκον ΙΗ'. Πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς μεραρχίας του, προσεκάλεσεν ἀφ' ἑσπέρας τὸν ἀρχαιότερον ὑποστράτηγόν του καὶ παρέδωκεν αὐτῷ τὴν διοίκησιν τῆς ὑπ' αὐτὸν μεραρχίας καὶ πάσας τὰς ὁδηγίας καὶ διαταγὰς τοῦ ἀρχηγοῦ του, εἰπὼν αὐτῷ ὅτι οὗτος μέλλει νὰ λείψῃ καθ' ὅλην τὴν ἐρχομένην ἡμέραν. Συγχρόνως δὲ ἀφῆκεν ἐπιστολὴν ἐσφραγισμένην πρὸς τὸν στρατηγὸν Γεράρδον, δι' ἧς ἐπιστολῆς ἐδικαιολόγει τὴν λειποταξίαν του, λέγων ὅτι, μὴ δυνάμενος νὰ ὑπηρετήσῃ ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα, ἀπέρχεται πρὸς ἀντάμωσιν τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου. Ἡ εἴδησις αὕτη κατετάραξε τὸν γαλλικὸν στρατόν, ἀλλ' οὐδόλως ἐσμίκρυνε καὶ τὸν ζῆλόν του, ηὔξησεν ὅμως τὰς ὑπονοίας του κατὰ τῶν ἀρχηγῶν του. Ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ λειποταξία τοῦ στρατηγοῦ τούτου κατ' οὐδὲν ὠφέλησε τὸν ἐχθρὸν, οὐδὲ ἔβλαψε τὸν Ναπολέοντα, ὡς ἐνόμιζον καὶ νομίζουν μέχρι τοῦδε τινές.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, μαθόντες ἀπὸ τῆς 14 τὸ ἑσπέρας περὶ τῶν κινημάτων τοῦ Ναπολέοντος, ὀλίγον ἐφρόντισαν περὶ τούτου· διότι ὁ μὲν Βλουχερος, διατάξας τὴν συγκέντρωσιν τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ παρὰ τὴν πόλιν Φλευρὺ, προέθετο νὰ περιμένῃ ἐκεῖ τὸν γαλλικὸν στρατόν· ὁ δὲ Βέλιγκτων οὐδέν τι διέταξεν εἰς τὸν στρατόν του, καίτοι μαθὼν ἐκ Γαλλίας ὅτι ὁ Ναπολέων ἐκινεῖτο κατ' αὐτοῦ, διότι ὑπώπτευσεν ὅτι ὁ Ναπολέων ἤθελε νὰ ἐξαπατήσῃ αὐτὸν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ παράλια, καὶ οὕτω ν' ἀποκλείσῃ τὴν ὑποχώρησιν αὐτοῦ· διὰ τοῦτο ἔμενεν ἄπρακτος μέχρις οὗ βεβαιω-

θῇ περὶ τῶν ἀληθῶν κινημάτων τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Τῇ 15 ὅμως εἰδοποιηθεὶς παρὰ τοῦ προειρημένου στρατηγοῦ Στεῖνμετζ, περὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, διέταξε τὴν συγκέντρωσιν τοῦ στρατοῦ του εἰς τρία μέρη κείμενα πέριξ τῶν Βρυξελλῶν, ἤτοι εἰς τὰς πόλεις Ἄθην, Βρένην καὶ Νιέλλην, τὰ δὲ διαθέσιμα στρατεύματα πρὸς κατάληψιν τοῦ Σταυροδρομίου, αὐτὸς δὲ ὁ Βέλιγκτων ἀνεχώρησε πρὸς συνέντευξιν τοῦ Βλουχέρου, εἰς οὐδένα ἀναγγείλας τοῦτο.

Ὁ δὲ Ναπολέων, ὅστις μόλις ἐκοιμήθη περὶ τὴν δευτέραν ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ἠγέρθη τῇ πρωΐᾳ περὶ τὴν πέμπτην ὥραν. Ἀλλ' εἰ καὶ πάσχων ἀπὸ μεγάλης ἀδιαθεσίας, ἥτις, ὡς ἀκολούθως ἀπεδείχθη, προήρχετο ἐξ ἀσθενείας τῆς κύστης, οὐδόλως ἐμποδίζετο ἐκ τούτου, διότι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, 16 τοῦ μηνὸς, ἔμεινε δέκα καὶ ἓξ ὥρας ἔφιππος. Εὐθὺς λοιπὸν ἐφιππεύσας περιῆλθε πολλὰ μέρη, συλλέγων πληροφορίας περὶ τῶν διατρεξάντων κατὰ τὴν παρελθοῦσαν νύκτα καὶ περὶ τῶν διατρεχόντων τότε· μετὰ μίαν δὲ ὥραν ἐξ ἀναφορᾶς τοῦ στρατάρχου Γρουσσὺ ἔμαθεν ὅτι ὅλος ὁ πρωσσικὸς στρατὸς συνηθροίσθη παρὰ τὴν πόλιν Φλευρύ. Εὐθὺς τότε διέταξε τὰ ἐπὶ τούτῳ διωρισμένα στρατεύματά του, συγκείμενα ἐξ 74 χιλιάδων ἀνδρῶν, νὰ κατευθυνθῶσι πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, βέβαιος ὢν ὅτι μετὰ τοσούτων στρατευμάτων θέλει καταπολεμήσει τὸν Βλούχερον. Ἀφ' ἑτέρου δὲ, ὡς ὑπελόγιζεν, ὁ Νεῦ μετὰ 45 χιλιάδων στρατοῦ ἔπρεπε νὰ διατηρῇ εἰς τὸ Σταυροδρόμιον τὸν Βελιγκτῶνα.

Δυστυχῶς ὅμως ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς τῶν ἐπιτελῶν τοῦ στρατοῦ Σοὺλτος δὲν εἶχεν οὔτε τὴν ἱκανότητα τοῦ Βερθιέρου, οὔτε τὴν ἕξιν αὐτοῦ νὰ ἐννοῇ τὰς διαταγὰς τοῦ Ναπολέοντος καὶ νὰ τὰς διαβιβάζῃ εὐκρινῶς καὶ κατ' ἔννοιαν εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν διαφόρων στρατιωτικῶν σωμάτων. Διὰ ταῦτα αἱ διαταγαὶ αὗται μόλις ἐστάλησαν μετὰ δύο ὥρας, ἤτοι περὶ τὴν ἐννάτην Π. Μ., ὅτε ἤρχισεν ἡ ἐκκίνησις τῶν στρατευμάτων τούτων.

Ὁ Ναπολέων, ἐπιθυμῶν αἱ πρὸς τὸν Νεῦ δοθεῖσαι διαταγαὶ καὶ ὁδηγίαι νὰ ὦσι σαφέστεραι καὶ νὰ σταλῶσιν ὅσον οἷόν τε ταχύτερον, ἔγραψεν εὐθὺς πρὸς αὐτὸν, ὅτι πορεύεται κατὰ τῶν

Πρώσσων ἵνα πολεμήσῃ αὐτούς, ἐὰν ἀντισταθῶσιν· ἐὰν δὲ ὑποχωρήσωσι, θέλει πορευθῆ εἰς Βρυξέλλας, καὶ ὅτι οὗτος, ὁ Νέϋ, νὰ καταλάβῃ ἰσχυρῶς τὸ Σταυροδρόμιον, θέτων μίαν μεραρχίαν ἐνώπιον τῆς θέσεως ταύτης, καὶ ἑτέραν δεξιόθεν εἰς τὸ χωρίον Μαρβὰς, ἥτις νὰ δύναται νὰ μεθίσταται, χρείας τυχούσης. Ἔγραφε δὲ εἰς αὐτὸν νὰ μὴ φέρῃ εἰς δεινὰς συμπλοκὰς τὸ ἐλαφρὸν ἱππικὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, καὶ νὰ διατηρῇ τοὺς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βαλμὺ θωρακοφόρους ὀλίγον ὄπισθεν, τοιουτοτρόπως ὥστε νὰ δύνανται καὶ οὗτοι νὰ μεθίστανται πρὸς τὴν πόλιν Φλευρὺ, χρείας τυχούσης. Ἐπανελάμβανεν εἰς αὐτὸν ὅτι, ἅμα τῶν Πρώσσων νικηθέντων ἢ ὑποχωρησάντων, θέλει ἔλθει ἄνευ ἀναβολῆς πρὸς τὸ δεξιὸν διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὸν κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ· ἐπὶ τέλους ἐξέθετε τὸ περὶ τῆς ἐκστρατείας ταύτης σχέδιόν του. Ἔλεγε λοιπὸν ὅτι ἤθελε νὰ ἔχῃ δύο πτέρυγας, ἑκάστη συγκειμένη ἐκ 40 περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν· καὶ ἡ μὲν μία νὰ διοικῆται παρ' αὐτοῦ τοῦ στρατάρχου Νέϋ, ἡ δ' ἑτέρα παρὰ τοῦ στρατάρχου Γρουσσὺ, αὐτὸς δὲ ὁ Ναπολέων μετὰ 40 χιλιάδων πεζικοῦ καὶ ἱππικοῦ νὰ ἔρχηται εἰς ἐπικουρίαν ὁτὲ μὲν τῆς μιᾶς πτέρυγος, ὁτὲ δὲ τῆς ἑτέρας. Αἱ ὁδηγίαι αὗται ἐστάλησαν παραχρῆμα πρὸς τὸν Νέϋ διὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ τοῦ Ναπολέοντος στρατηγοῦ κόμητος Φλαώλτου, ἀνδρὸς καθ' ὅλα πεπαιδευμένου. Ὁ ὑπασπιστὴς οὗτος, ὅστις ἦτο λίαν ἐμπίστευμένος τοῦ Ναπολέοντος, διετάχθη νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τοὺς κατὰ τὴν ὁδὸν του ἀπαντωμένους στρατιωτικοὺς διοικητὰς τῶν σωμάτων προφορικῶς τὰς προθέσεις ταύτας τοῦ Αὐτοκράτορός του.

Ἐν τούτοις ὁ πρίγκηψ τῆς Ὀρέγγης κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν ἀφιχθεὶς εἰς τὸ Σταυροδρόμιον ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῆς θέσεως ταύτης, ἀναγγείλας εἰς τὸν Βελιγκτῶνα πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ὅτι θέλει θυσιάσει καὶ τὸν τελευταῖον στρατιώτην του πρὸς διατήρησιν αὐτῆς. Εὗρε δὲ ἐκεῖ μίαν μεραρχίαν πεζικοῦ, συγκειμένην ἐκ Σαξόνων, ἥτις πρὸ ὀλίγου εἶχε φθάσει ἐκεῖ, ὡς προεῤῥέθη· ὁ δὲ Βέλιγκτων ἔπεμψε μίαν ἀγγλικὴν μεραρχίαν πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ.

Ὁ δὲ Νέϋ, προχωρήσας ἀπέναντι τῆς θέσεως Σταυροδρόμιον

καὶ ἰδὼν τὴν θέσιν κατειλημμένην παρὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Βελιγκτῶνος, πάλιν ἐδίστασε νὰ προσβάλῃ αὐτὴν, καίτοι ἔχων ἀνὰ χεῖρας 20 χιλιάδας στρατοῦ, ἐνῷ ἡ θέσις αὕτη δὲν κατείχετο πραγματικῶς εἰμὴ ἐξ ὀκτὼ χιλιάδων Σαξόνων καὶ Ὁλλανδῶν, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη. Λίαν περίεργον ἦτο κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην εἰς τὸν ἄλλοτε τοσοῦτον ἀτρόμητον στρατηγὸν μὴ τολμῶντα ἤδη νὰ προσβάλῃ ἐχθρὸν λίαν ὑποδεέστερον αὐτοῦ κατὰ τὰς δυνάμεις. Πρέπει ὅμως νὰ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Νέϋ στρατηγοὶ μᾶλλον ἐφοβίζον αὐτὸν, λέγοντες ὅτι ὅλος ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς, συγκείμενος ἐξ 100 χιλιάδων ἀνδρῶν, ἦτον ἐκεῖ, καὶ ὅτι ὄπισθεν αὐτοῦ ἤρχετο ὁ πρωσσικὸς στρατὸς, ὥστε εἰς μάτην ἤθελον ἀπολεσθῆ. Εἰς τοιαύτην ἀγωνίαν διακείμενος ὁ Νέϋ ἔπεμψεν ἕνα τῶν ὑπασπιστῶν του εἰς τὸν Ναπολέοντα ἵνα ἀναγγείλῃ αὐτῷ τοὺς δισταγμούς του καὶ ζητήσῃ τὰς περαιτέρω διαταγάς του.

Ὁ Ναπολέων, ἰδὼν τὸν ὑπασπιστὴν τοῦ Νέϋ, καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς πόλεως Καρλεροᾶ διὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ προσβάλῃ τὸν Βλούχερον, ἐθυμώθη ὑπερβολικῶς, ἀκούων ἐκ νέου τοὺς δισταγμοὺς καὶ τοὺς φόβους αὐτοῦ. Εὐθὺς διέταξε τὸν Σοῦλτον νὰ πέμψῃ ῥητὴν διαταγὴν εἰς τὸν Νέϋ διὰ νὰ προσβάλῃ παραχρῆμα ὅλαις δυνάμεσι τὴν θέσιν Σταυροδρόμιον, καὶ νὰ μὴ διστάζῃ· διότι ὁ μὲν Βλούχερος ἦτον εἰς τὴν πόλιν Ναμοὺρ, ὁ δὲ Βέλιγκτων εἰς Βρυξέλλας, ὥστε εἰς Σταυροδρόμιον δὲν ἦσαν εἰμὴ ὀλίγα στρατεύματα ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Βελιγκτῶνος.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνεχώρησεν ὁ Ναπολέων καὶ ἔφθασε περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὴν πεδιάδα Φλευρὺ, ὅπου μετ' ὀλίγον συνηθροίσθησαν ὅλα τὰ ὑπ' αὐτὸν προτδιορισθέντα στρατεύματα, συγκείμενα ἐξ 64 χιλιάδων ἀνδρῶν, ὄπισθεν δὲ αὐτῶν ἔμενεν ὁ στρατηγὸς Λοβὼ μεθ' ἑτέρων 10 χιλιάδων, περιμένων διαταγὰς διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς Φλευρὺ ἢ Σταυροδρόμιον, ὅπως ἤθελε διατάξει αὐτὸν ὁ Ναπολέων. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ στρατὸς οὗτος ὅλως ἐνθουσιασμένος παρετάττετο εἰς μάχην, αἴφνης ὡς ἐκ τῆς ἐμφανίσεως τῆς τετάρτης μοίρας, εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ στρατηγὸς Βουρμόντος,

ἐγένετο γνωστὴ ἡ λειποταξία τοῦ στρατηγοῦ τούτου εἰς ὅλον τὸν στρατὸν τοῦτον. Τὸ νέον τοῦτο κατετάραξε πάντας, νομίζοντας αὐτὸ φρικτὴν προδοσίαν, καὶ ὅτι πολλοὶ ἀξιωματικοί, ὡς ὑπηρετήσαντες εἰς τὴν παλινόρθωσιν, ἠνοχοποιοῦντο εἰς τοῦτο· τοσοῦτον δὲ ἠρεθίσθησαν οἱ στρατιῶται, ὥστε εἷς ἐξ αὐτῶν ἐξελθὼν τῶν τάξεών του παρουσιάσθη πρὸς τὸν Ναπολέοντα καὶ εἶπεν αὐτῷ μεγαλοφώνως « Μεγαλειότατε, μὴ ἐμπιστεύεσαι εἰς τὸν Σοῦλτον, οὗτος σ' ἐπρόδωκεν. — Ἡσύχασον, ἀπεκρίθη ὁ Ναπολέων, ἐγὼ εἶμαι ὑπεύθυνος δι' αὐτόν. — Ἔστω, ἀπήντησεν ὁ στρατιώτης, ἦλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν Σου ἐναντίον τῆς πεποιθήσεώς του. — Οἱ ὑποπτεύοντες τὸν Σοῦλτον εἶχον ἄδικον, διότι ὁ στρατάρχης οὗτος ὑπηρέτει πιστῶς τὸν Ναπολέοντα· ἀλλ' ὁ ὑπὲρ τοῦ Ναπολέοντος φανατισμὸς εἰς τὸν στρατὸν ἦτο τοσοῦτος, ὥστε δὲν ἐσυγχώρει τὴν προτέραν διαγωγὴν τῶν στρατηγῶν τούτων· ὁ δὲ στρατηγὸς Γεράρδος, ὅστις ἐγγυήθη διὰ τὸν λειποτακτήσαντα στρατηγὸν Βουρμόντα, παρουσιάσθη πρὸς τὸν Ναπολέοντα λίαν τεταραγμένος, ἀγνοῶν πῶς νὰ δικαιολογηθῇ διὰ τὴν ἐγγύησίν του ταύτην. Ὁ Ναπολέων δράξας αὐτὸν ἐκ τοῦ ὠτίου εἶπεν αὐτῷ « βλέπεις, φίλε μου Γεράρδε, ὅτι οἱ μελανόλευκοι εἶναι πάντοτε μελανόλευκοι, καὶ οἱ λευκοὶ εἶναι πάντοτε λευκοί. —

Ἐν τούτοις ἀμφότερα τὰ διαμαχόμενα μέρη προπαρεσκευάζοντο εἰς μάχην, καὶ καθ' ὅσον ἔφθανον τὰ γαλλικὰ στρατεύματα, ἀνελάμβανον τὴν εἰς ἕκαστον αὐτῶν προσδιορισθεῖσαν θέσιν. Τὰ δὲ πρωσσικὰ στρατεύματα, διῃρημένα εἰς τρεῖς μοίρας, ἡ μὲν μία κατέλαβε τρία χωρία, ἡ ἄλλη μίαν γέφυραν, καὶ ἡ τρίτη ἔμενεν ἐν ἐφεδρείᾳ· ἡ δὲ πρόθεσις τοῦ Βλουχέρου ἦτο νὰ διατηρῇ τὴν συγκοινωνίαν του μετὰ τοῦ Βελιγκτῶνος καὶ τῆς πόλεως Ναμοὺρ, ἐξ ἧς ἐλάμβανε τὰ ἐπιτήδεια τοῦ στρατοῦ του. Ἡ πρόθεσις αὕτη ἐφαίνετο ἐκ πρώτης ὄψεως συνετὴ, ἀλλ' εἶχε τὸ ἄτοπον νὰ διατηρῇ τὸν στρατόν του διεσκορπισμένον.

Ὁ Ναπολέων ἔβλεπε μὲν τὰς κινήσεις ταύτας τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ ὡς ἐκ τῶν ὑφισταμένων ἐκεῖ πυκνῶν δένδρων καὶ τῶν οἰκιῶν τῶν χωρίων δὲν ἐδύνατο νὰ διακρίνῃ κα-

λῶς αὐτὰς, ἐστενοχωρεῖτο, ὅτε χωρικός τις ἔντρομος παρουσιάσθη καὶ παρεκάλει αὐτὸν νὰ προφυλάξῃ τὸν ἐκεῖ μύλον του. Ὁ Ναπολέων εὐθὺς ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν μύλον τοῦτον παρατηρήσας δὲ ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐδύνατο νὰ διακρίνῃ τὸ πρωσσικὸν στρατόπεδον, ἀνέβη ἐπ' αὐτοῦ διὰ κινητῆς κλίμακος καὶ εἶδε καλῶς ὅλην τὴν τοποθέτησιν τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ εἰς τὰ ἐκεῖ χωρία, καλούμενα μικρὸν καὶ μεγάλον Σαϊντ 'Αμάνδον καὶ Λιγνὺ, καὶ εἴς τινα ἄλλα παρακείμενα μέρη, ἐντεῦθεν ἐσυμπέρανεν ὅτι ὅλος ὁ φαινόμενος στρατὸς οὗτος ἦτο 88 χιλιάδας· πραγματικῶς δὲ ἦτον 90 χιλιάδες. Καταβὰς δὲ ἐκ τοῦ μύλου, διέταξε τὴν κατὰ τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ προσβολήν· ἀλλὰ νὰ μὴ ἀρχίσῃ αὕτη μέχρι νεωτέρας διαταγῆς του, θέλων ὥστε πρῶτον ν' ἀρχίσῃ τὴν μάχην ὁ Νέϋ εἰς Σταυροδρόμιον· διότι ὑπελόγιζεν ὅτι οὗτος ἐδύνατο νὰ πέμψῃ σῶμα ἐκ 10 χιλιάδων ἀνδρῶν ὄπισθεν τῶν Πρώσσων, ἐνῷ οὗτοι ἐπολεμοῦντο κατὰ μέτωπον παρ' αὐτοῦ. Ἦτο δὲ ὥρα δωδεκάτη, ἀλλὰ παρῆλθον δύο ὧραι, χωρὶς ὁ Νέϋ ν' ἀρχίσῃ τὴν μάχην, τότε ὁ Ναπολέων ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὴν ἔναρξιν τῆς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ προσβολῆς.

Εὐθὺς 64 χιλιάδες γαλλικοῦ στρατοῦ ἐκινήθησαν κατὰ τοῦ πρωσσικοῦ· ὁ στρατάρχης Βανδάμος πρῶτος ἐξαπέστειλε μίαν μεραρχίαν πεζικοῦ, διοικουμένην παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Λεφόλου, κατὰ τοῦ μεγάλου χωρίου 'Αμάνδου. Οἱ Πρῶσσοι, ὄντες καλῶς περιχαρακωμένοι ἐκεῖ διὰ κτιστῶν ὀχυρωμάτων καὶ ἄλλων πολλῶν τεχνητῶν ἐμποδίων, ὡς καὶ διὰ πολλῶν κανονοστασίων, ἀπέκρουσαν θανασίμως τὴν μεραρχίαν ταύτην· μία μόνη σφαῖρα διηγοῦνται ὅτι ἐφόνευσεν ὀκτὼ στρατιώτας. 'Αλλ' οἱ Γάλλοι ὅλως ἐνθουσιασμένοι, ἀψηφοῦντες τὰ πάντα, εἰσῆλθον εἰς τὸ χωρίον καὶ διὰ τῆς λόγχης ἀπεδίωξαν τοὺς Πρώσσους· θέλοντες ὅμως νὰ τοὺς καταδιώξωσι καὶ ἔξω τοῦ χωρίου τούτου, προσεβλήθησαν τοσοῦτον ἰσχυρῶς παρὰ τῶν ἐξωθεν διαμενόντων ἐν ἐφεδρείᾳ ἓξ πεζικῶν ταγμάτων, ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ χωρίον δι' ἀρκετῆς ζημίας των. Οἱ δὲ Πρῶσσοι καταδιώκοντες αὐτοὺς ἠθέλησαν νὰ λάβωσιν ἐκ νέου εἰς τὴν κατοχὴν των τὸ χωρίον· ἀλλ' οἱ Γάλλοι ἀπέκρουσαν αὐτούς. Μετ'

ὀλίγον οἱ Πρῶσσοι λαβόντες νέας δυνάμεις ἠθέλησαν νὰ εἰσβάλωσι καὶ αὖθις εἰς τὸ χωρίον τοῦτο· ὁ στρατάρχης ὅμως Βανδάμος εὐθὺς ἐξαπέστειλε μίαν ταξιαρχίαν πεζικοῦ πρὸς βοήθειαν τῶν ἐκεῖ Γάλλων· οὕτω πάλιν ἀποκρουσθέντων τῶν Πρώσσων, οἱ Γάλλοι ἔμειναν κύριοι τοῦ χωρίου τούτου.

Ἀφ' ἑτέρου ὁ στρατηγὸς Γεράρδος προσέβαλε τὸ χωρίον Λιγνὺ, ἀφοῦ προηγουμένως ἠσφαλίσθη ἐκ τῶν προσβολῶν τοῦ πρωσσικοῦ ἱππικοῦ, τὸ ὁποῖον ἵστατο οὐ μακρὰν αὐτοῦ. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἡ μάχη ἐγένετο λίαν πεισματώδης ἐξ ἀμφοτέρων, καὶ εἰς τοιαύτην μανίαν ἔφθασαν τὰ διαμαχόμενα μέρη, ὥστε οὐδενὸς ζωὴν ἐφείδοντο, καὶ ἀνεξαιρέτως ἐφονεύοντο. Ὁ στρατηγὸς Γεράρδος αὐτοπροσώπως διευθύνων τὴν ἐφεδρείαν του εἰσῆλθεν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, ἀλλ' ἠναγκάσθη παρὰ τοῦ ἐχθροῦ νὰ ὀπισθοχωρήσῃ. Ἐπανελθὼν δὲ μετ' ὀλίγον ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατιωτῶν του ἐκυρίευσε τὴν μεγαλητέραν ὁδὸν τῆς πόλεως, ἔστησεν ἐκεῖ τὸ πυροβολικόν του καὶ προσέβαλε τοὺς Πρώσσους· μετ' ἀλεπαλλήλους λοιπὸν προσβολὰς ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν, ὁ στρατηγὸς Γεράρδος ἔμεινε κύριος τοῦ χωρίου· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν τῷ ἄλλῳ χωρίῳ, οἱ Γάλλοι δὲν ἐδυνήθησαν νὰ καταδιώξωσι καὶ ἔξω τοῦ χωρίου τοὺς Πρώσσους.

Ὁ Ναπολέων, βλέπων ὅτι αἱ περὶ τῆς μάχης ταύτης προθέσεις του ἐλάμβανον καλὴν ἔκβασιν καὶ δὲν ὑπελείπετο εἰμὴ ἡ ἐμφάνισις ὀλίγου στρατοῦ τοῦ Νέϋ ὄπισθεν τῶν Πρώσσων, ἀκούων δὲ καὶ τὸν κρότον τῶν πυροβόλων αὐτοῦ, ὥστε ὑπελόγιζεν ὅτι ἡ μάχη ἤρχισε καὶ ἐκεῖ, διέταξε τὸν Σοῦλτον νὰ γράψῃ πρὸς τὸν Νέϋ τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν·

Ἀκριβέ μου στρατάρχα!

« Ὁ Αὐτοκράτωρ μὲ παραγγέλλει νὰ σοὶ εἴπω ὅτι πρέπει
» πάραυτα ν' ἀναπτύξῃς τὸν στρατόν σου τοιουτοτρόπως ὥστε
» νὰ ἔλθῃς καὶ νὰ ἐπιπέσῃς ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ πρωσσικοῦ
» στρατοῦ, ὅστις ἀπόλλυται, ἐὰν ἐνεργήσῃς δραστηρίως· ἡ τύχη
» τῆς Γαλλίας εἶναι ἤδη εἰς χεῖρας σου.

Ἐν τούτοις ἡ μάχη ἐξηκολούθει εἰς τὰ χωρία ταῦτα· πολ-

λάκις οἱ Πρῶσσοι ἐδοκίμασαν νὰ τὰ ἀνακτήσωσιν, ἀλλὰ δὲν ἐδυνήθησαν. Ὁ γηραιὸς στρατηγὸς Φριάντος, ὁ διοικῶν τοὺς ἐπιλέκτους τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς καὶ ὅστις, ὡς διελθὼν ὅλον τὸν βίον του ἐν πολέμῳ, εἶχε μεγίστην πεῖραν, πλησιάσας πρὸς τὸν Ναπολέοντα εἶπεν αὐτῷ « Μεγαλειότατε οὐδὲν θέλομεν κατορθώσει ἐνταῦθα, ἐὰν δὲν προσβάλωμεν τοὺς ἐχθροὺς ἐκ τῶν νώτων. — Μεῖνε ἥσυχος, εἶπεν αὐτῷ ὁ Ναπολέων· τὴν κίνησιν ταύτην διέταξα τρὶς, καὶ ἤδη διατάττω ἐκ νέου. » Ἐπειδὴ δὲ ἐγνώριζεν ὁ Ναπολέων ὅτι ὁ στρατηγὸς Ἐρλὼν ἤρχετο κατὰ ῥητὴν διαταγὴν αὐτοῦ ὄπισθεν τοῦ χωρίου Ἀμάνδου, εὐθὺς ἐξαπέστειλεν ἐπιστολὴν γεγραμμένην διὰ μολυβδοκονδυλίου πρὸς τὸν στρατηγὸν τοῦτον, διατάττων αὐτὸν νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν πορείαν του καὶ νὰ ἔλθῃ νὰ ἐπιπέσῃ ὄπισθεν τῶν Πρώσσων.

Ἐν τούτοις ὁ Βλούχερος, τὸν ὁποῖον ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ δραστηριότης οὐδέποτε ἐγκατέλειψαν, προσλαβὼν νέα στρατεύματα ἐπιπίπτει μανιωδῶς κατὰ τοῦ χωρίου Λιγνὺ, εἰσβάλλει εἰς αὐτὸ καὶ ἀναγκάζει τὸν στρατηγὸν Γεράρδον νὰ περιορισθῇ εἰς τὸ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ παλαιὸν φρούριον καὶ εἰς μίαν ἐκκλησίαν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἐκδιώξῃ ἐκεῖθεν αὐτὸν, εἰ καὶ καταβάλλει πολλὰς προσπαθείας, θυσιάζων ἀπείρους στρατιώτας. Ὁ δὲ στρατηγὸς Γεράρδος μένει μὲν ἀκλόνητος, ἀλλ' εἰδοποιεῖ τὸν Ναπολέοντα, ὅτι εὑρίσκεται εἰς μέγαν κίνδυνον ἐν τῷ μέσῳ τεσσάρων χιλιάδων πτωμάτων. Ὁ Βλούχερος μετ' ὀλίγον προσβάλλει καὶ τὰ τρία χωρία Ἀμάνδα μετὰ 60 χιλιάδων στρατοῦ· αὐτὸς δὲ ἐπὶ κεφαλῆς μιᾶς μεραρχίας πεζικοῦ ἐπιτίθεται ξιφήρης κατὰ τοῦ μεγάλου χωρίου Ἀμάνδου, ὅπερ ὑπεράσπιζεν ὁ στρατηγὸς Γεράρδος (α) καὶ εἰσβάλλει εἰς αὐτό. Ἐνταῦθα ἐγένετο φρικτὴ συμπλοκή· πολλάκις οἱ Πρῶσσοι ἀπεκρούσθησαν, καὶ πολλάκις ἐπανῆλθον εἰς τὸ χωρίον, ὅπερ ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἀπείρων πτωμάτων. Ἐπὶ τέλους ὁ στρατηγὸς Γεράρδος, ὅστις

(α) Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ὑπῆρχον δύο στρατηγοὶ Γεράρδοι, ὁ μὲν πρῶτος ἦτο διοικητὴς μοίρας, ὁ δὲ δεύτερος ἦτο διοικητὴς μεραρχίας· ὥστε ἄλλος ἦτον ὁ εἰς τὸ χωρίον Λιγνὺ, ὡς προειρήθη, καὶ ἄλλος ὁ εἰς τὸ χωρίον Ἀμάνδον.

εἶχεν ὁμώσει νὰ μὴ ἐπιζήσῃ νὰ ἴδῃ νενικημένην τὴν Γαλλίαν, ἀποθῶν τὸν γηραιὸν καὶ ἔνδοξον στρατηγὸν Βλούχερον, πληγώνεται θανατηφόρως, ὡσκύτως καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν στρατηγοί· οἱ δὲ συνταγματάρχαι ἔμενον μόνοι εἰς τὴν διοίκησιν τῶν σωμάτων.

Εἰς τὸ παρακείμενον χωρίον Ἀμάδον ὡσαύτως ἐγένετο πολλὴ προσπάθεια ἐκ τῶν Πρώσσων ἵνα καταλάβωσιν αὐτό. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς Βανδάμος ἔπεμψεν ἐκεῖ μίαν μεραρχίαν ἱππικοῦ, διοικουμένην παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀβέρτου, ἵνα προσβάλῃ ἐκ τῶν νώτων τοὺς ἐκεῖ προσβάλλοντας Πρώσσους. Ὁ στρατηγὸς οὗτος, ἀφιχθεὶς ἐκεῖ μεθ' ἑνὸς πεζικοῦ τάγματος, ἐτοποθέτησεν αὐτὸ σποράδην ἐντὸς τῶν σπαρτῶν, τὰ ὁποῖα ἦσαν τοσοῦτον ὑψωμένα ὥστε ἐκάλυπτον τοὺς στρατιώτας· αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ ἱππικοῦ του ἔμενεν ὄπισθεν αὐτῶν. Μία μεραρχία πρωσσικοῦ πεζικοῦ μετὰ ἱππικοῦ, ἀγνοοῦσα τὸ στρατήγημα τοῦτο, ἐκινήθη κατὰ τοῦ γαλλικοῦ ἱππικοῦ τούτου· ὁ στρατηγὸς Ἀβέρτος, ἅμα ἰδὼν πλησιάζοντα τὰ πρωσσικὰ στρατεύματα πρὸς τὰ σπαρτά, εὐθὺς διέταξε τὸ ἐνεδρεῦον πεζικόν του νὰ ἐκτελέσῃ τὰ πυρά του, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Οἱ Πρῶσσοι οὕτω σφοδρῶς ἐκ τοῦ σύνεγγυς προσβληθέντες, ἀπωλέσαντες πολλοὺς ἄνδρας, ἐτράπησαν εἰς φυγήν, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν Γάλλων.

Ὁ Ναπολέων, ἰδὼν ὅτι τὸ χωρίον Λιγνὺ ἐπαπειλεῖται, ἔρχεται πρὸς αὐτό, παρατηρεῖ προσεκτικῶς καὶ ἀνακαλύπτει ὅτι εἰς τὸ ἀπέναντι τοῦ χωρίου τούτου παρακείμενον μικρὸν δάσος ὑπῆρχε κενὸν χωρίον, ἔνθα ἐδύνατο νὰ σταθῇ πυροβολικόν. Εὐθὺς διατάττει κανονοστοιχίας τινὰς ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς νὰ διέλθωσι ταχέως ἐκ τοῦ δάσους, καὶ νὰ τοποθετηθῶσιν εἰς τὸ εἰρημένον κενὸν καὶ νὰ πυροβολῶσιν ἐκ τῶν πλευρῶν τὰς ἔμπροσθεν τοῦ δάσους τούτου παρατεταγμένας πρωσσικὰς μεραρχίας, αἱ ὁποῖαι παρεσκευάζοντο νὰ εἰσβάλωσιν ἐκ νέου εἰς τὸ χωρίον Λιγνύ. Τούτου μετ' οὐ πολὺ γενομένου, πᾶσα κανονοβόλησις ἐπροξένει τρομερὰν θραῦσιν εἰς τοὺς Πρώσσους· ἄνθρωποι, ἵπποι καὶ σκεύη πυροβόλων σωρηδὸν ἔπιπτον χαμαί. Ὁ Ναπολέων μετὰ πολλῆς ψυχρότητος βλέπων τὸ φρικῶδες θέαμα τοῦτο, στραφεὶς πρὸς τὸν στρατηγὸν Φριάντον, ὅστις

δὲν ἐγκατέλειπεν αὐτὸν, εἶπε « βλέπεις, καθ' ὅσον βραδύνει τὸ τέλος τῆς μάχης κατὰ τοσοῦτον πλειότεροι ἄνθρωποι φονεύονται. Ἐν τούτοις, φόνευσον, φόνευσον, κατὰ χιλιάδας τοὺς ἀνθρώπους, δὲν ἀρκεῖ πλησιάζει ἡ ἑσπέρα, πρέπει νὰ δώσωμεν τέλος εἰς τὸν πρωσσικὸν στρατὸν, διὰ νὰ δυνηθῶμεν αὔριον νὰ δράμωμεν κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ. — Ὁ στρατηγὸς Φριάντος, μὴ βλέπων τὴν ἄφιξιν τοῦ περιμενομένου γαλλικοῦ σώματος ὄπισθεν τῶν Πρώσσων, ἦτον εἰς ἀπελπισίαν. — Μεῖνε ἥσυχος, εἶπεν αὐτῷ ὁ Ναπολέων, εἷς μόνος τρόπος ὑπάρχει νὰ νικήσῃ τις, εὐθὺς δ' ἐπενόησε νέον στρατήγημα.

Ἰδὼν οὗτος ὁποῖον καταστρεπτικὸν ἀποτέλεσμα ἐπροξένησε τὸ πυροβολικόν του εἰς τὸν ἐχθρὸν, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ στείλῃ ὅλον τὸ πυροβολικὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ὄπισθεν τοῦ Βλουχέρου, ὅστις μετὰ 60 χιλιάδων στρατοῦ ἀπεπειρᾶτο νὰ κυριεύσῃ τὰ τρία χωρία Ἀμάνδα. Διατάττει λοιπὸν τὸν στρατηγὸν Φριάντον νὰ σχηματίσῃ τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν εἰς ἐπιθετικὴν φάλαγγα καὶ νὰ διαβῇ τὸ παρὰ τὸ χωρίον Λιγνὺ ποτάμιον, ἔνθα ἔκειντο τοσοῦτοι νεκροὶ, καὶ ἐκεῖθεν νὰ ἔλθῃ ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ Βλουχέρου. Ἅμα ἀρξαμένης τῆς κινήσεως ταύτης, ὁ Ναπολέων, εἰδοποιηθεὶς παρὰ τοῦ Βανδάμου ὅτι, ἐξαντληθεισῶν τῶν δυνάμεών του, κινδυνεύει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ χωρία, εὐθὺς διέταξε τὴν νέαν αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν νὰ δράμῃ πρὸς βοήθειαν τοῦ Βανδάμου, τοῦ ὁποίου οἱ φόβοι ἔτι μᾶλλον ηὔξανον καθ' ὅσον ἐπληροφορήθη ὅτι ἕτερον σῶμα ἐχθρικὸν ἤρχετο ἐκ τῶν νώτων αὐτοῦ, ὥστε ἐνόμιζεν ὅτι ἤθελεν αἰχμαλωτισθῇ ἀφεύκτως· παραχρῆμα λοιπὸν εἰδοποίησε τὸν Ναπολέοντα περὶ τοῦ νέου κινδύνου του. Ὁ Ναπολέων μαθὼν τοῦτο, ἔμεινε ἐκστατικὸς, ἀπορῶν πῶς ἐλύνατο ἐξ ἐκείνου τοῦ μέρους νὰ ἔλθῃ ἐχθρικὸν σῶμα, ὡς ἐκ τούτου ἀνέστειλε τὸ στρατήγημά του. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἕτερος ἀξιωματικὸς ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ στρατηγὸς Ἐρλὼν μετὰ τοῦ σώματός του ἤρχετο δρομαίως πρὸς τὸν μύλον Βρὺ, ὥστε οἱ νομιζόμενοι Πρῶσσοι ἦσαν τὸ τοσοῦτον ἀνυπομόνως περιμενόμενον σῶμα.

Ὁ Ναπολέων λοιπὸν ἐπαναλαβὼν τὰς περὶ τελευταίας προσ-

βολῆς διαταγάς του, καὶ ὁδηγήσας τὴν παλαιὰν αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν ὄπισθεν πεπυκνωμένων δένδρων καὶ παρακειμένων εἰς τὸ χωρίον Λιγνὺ διαχωριζομένου ὑπὸ φάραγγος, διατάττει, μάλιστα ὁδηγεῖ, τοὺς πελεκυφόρους νὰ κόψωσιν ὀλίγα δένδρα, ὥςε νὰ χωρῇ εἷς λόχος ἐν παρατάξει· εἶτα σχηματίζει ἐξ τάγματα ἐπιλέκτων εἰς πυκνὴν φάλαγγα, πρὸς ὑποστήριξιν δὲ αὐτῶν διορίζει καὶ τέσσαρα τάγματα ἀκροβολιςῶν. Ἄκρα σιωπὴ κατεῖχε τὰ ἀνδρεῖα ταῦτα στρατεύματα, περιμένοντα ἀνυπομόνως νὰ λάβωσι τὴν τιμὴν, ὅπως δώσωσι τέλος εἰς τὴν μάχην. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἔδυεν ὁ ἥλιος· ὁ δὲ Ναπολέων, οὕτω προπαρασκευάσας τὰ πάντα, ἔδωκε τέλος πάντων τὸ σημεῖον τῆς γενικῆς προσβολῆς. Εὐθὺς ἡ εἰρημένη πυκνὴ φάλαγξ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς καταβαίνει τὴν ἐνώπιον αὐτῆς φάραγγα, διαβαίνει τὸ ἐν αὐτῇ ποτάμιον καὶ ἀναβαίνει ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄχθης. Ἐκεῖ μένει ὀλίγον διὰ ν' ἀνασχηματισθῇ καὶ προσβάλῃ τὰ ἐπὶ τῶν παρακειμένων ὑψωμάτων διαμένοντα πρωσσικὰ στρατεύματα πεζικά τε καὶ ἱππικά. Ἐνῷ ὅμως ἐτακτοποιεῖτο, τὸ πρωσσικὸν πυροβολικὸν προσβάλλει αὐτὴν διὰ σφαιρῶν καὶ μύδρων· ἀλλ' ἡ φάλαγξ μένει ἀτάραχος. Τὸ πρωσσικὸν ἱππικὸν, νομίζον ὅτι τὰ ἐμφανισθέντα στρατεύματα ἦσαν τάγματα τῆς ἐθνοφυλακῆς, πλησιάζει εἰς αὐτὰ καὶ ζητεῖ νὰ παραδοθῶσιν. Εὐθὺς ἓν ἐξ αὐτῶν τῶν ταγμάτων σχηματίζεται εἰς τετράγωνον, καὶ διὰ στῶν πεπυκνωμένων καὶ εὐστόχων πυροβολισμῶν του καλύπτει τὴν γῆν ἐκ πτωμάτων Πρώσσων ἱππέων καὶ ἵππων· τὰ δὲ ἄλλα πέντε τάγματα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς σχηματίζονται εἰς ἐπιθετικὴν φάλαγγα, προσβάλλουσι διὰ τῆς λόγχης καὶ κατατρέφουσι πᾶν τὸ ἐμποδών. Τὸ πρωσσικὸν ἱππικὸν ἔρχεται πρὸς βοήθειαν τῶν πεζῶν του· ἀλλὰ συγχρόνως καὶ οἱ Γάλλοι θωρακοφόροι ἐπιπίπτουν κατ' αὐτοῦ. Ἐνταῦθα συνάπτεται σφοδρὰ συμπλοκὴ, καθ' ἣν τὰ πρωσσικὰ στρατεύματα ἡττηθέντα καὶ διχοτομηθέντα ὑπεχώρουν μετὰ σπουδῆς ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης.

Ἀλλ' ὁ γηραιὸς Βλούχερος δὲν ἀπελπίζεται· συναθροίζει τὰ παρὰ τὸν μύλον τοῦ Βρὺ μείναντα στρατεύματά του καὶ ἀποπειρᾶται καὶ τελευταῖον νὰ προσβάλῃ καὶ ἀνακτήσῃ τὰ χωρία

Ἀμάνδα καὶ Λιγνύ· καθ' ὁδὸν ὅμως ἀπαντᾶται παρὰ τῶν Γάλλων θωρακοφόρων, προσβάλλεται ὑπ' αὐτῶν καὶ καταστρέφεται· αὐτὸς δὲ, κρημνισθεὶς ἐκ τοῦ ἵππου του, ἐπὶ πολὺν ὥραν ἔκειτο χαμαὶ μεταξὺ τῶν πληγωμένων καὶ νεκρῶν, φυλαττόμενος παρ' ἑνὸς τῶν ὑπασπιστῶν του, καὶ ἐντεῦθεν ἔβλεπε τὴν σφαγὴν τῶν στρατιωτῶν του, μέχρις οὗ ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς, ἐσώθη ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας· ὁ δὲ στρατὸς αὐτοῦ καταπολεμηθεὶς ὑπεχώρει μετὰ πολλῆς ἀταξίας· ἀλλὰ μὴ προφθάσαντος τοῦ στρατηγοῦ Ἐρλόνος, ἐδυνήθη νὰ σωθῇ, διαφυγὼν ἐκ τοῦ γαλλικοῦ πυρὸς καὶ σιδήρου. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν 18 χιλιάδες Πρῶσσοι, ἠλώθησαν ὀλίγα πυροβόλα καὶ ὀλίγοι αἰχμάλωτοι, ἐλειποτάκτησαν δὲ 12 χιλιάδες, ὥστε ὁ πρωσσικὸς στρατὸς ἀπώλεσεν ἐν ὅλοις ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ 30 χιλιάδας ἀνδρῶν, καὶ τούτου ἕνεκα ἐκ τῶν 120 χιλιάδων ἀνδρῶν τοῦ Βλουχέρου ἔμειναν 90 χιλιάδες. Ἀλλ' ἐὰν ὁ στρατηγὸς Ἐρλὼν ἤρχετο ἐγκαίρως, κατὰ τὴν πρόθεσιν τοῦ Ναπολέοντος, ὄπισθεν τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ, ἤθελε διακοπῇ ἡ ὑποχώρησις αὐτοῦ, καὶ ἤθελεν αἰχμαλωτισθῇ τὸ πλεῖστον μέρος· δυστυχῶς ὅμως τοῦτο δὲν ἐγένετο.

Ὁ Ναπολέων, εἰ καὶ γνωρίζων ἐκ μεγάλης πείρας ὅτι ἅπασαι αἱ ἐν πολέμῳ ὑπολογισθεῖσαι προθέσεις, ὅσον συνεταὶ καὶ ἂν ὦσι, δὲν ἐκτελοῦνται κατὰ γράμμα, μ' ὅλα ταῦτα δὲν ἐδύνατο νὰ συμπεράνῃ τί συνέβη εἰς τὸν στρατηγὸν Ἐρλόνα τοῦ νὰ μὴ ἀφιχθῇ ἐγκαίρως εἰς τὴν μάχην, εἰ καὶ διετάχθη παρ' αὐτοῦ ἐπανειλημμένως, καὶ μάλιστα ἐφάνη μακρόθεν ἐρχόμενος, καθὼς ἦτον εἰς ἀπορίαν καὶ περὶ τῶν πράξεων τοῦ Νέϋ, ὡς μὴ μαθών τι θετικὸν παρ' αὐτοῦ. Παραιτούμενος ὅμως τῆς ἐξετάσεως ταύτης καὶ θέλων νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς ἐξιστορηθείσης νίκης, ἐξαπέστειλε πρὸς καταδίωξιν τῶν ὑποχωρούντων Πρώσσων τὸν στρατηγὸν Λοβὼ μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν σώματος, ὅπερ ἦτον ἀκοπίαστον, ὡς μένον ἐν ἐφεδρείᾳ, καθὼς καὶ τὸν στρατηγὸν Πιζόλην μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν ἱππικοῦ· ὅλον δὲ τὸν λοιπὸν στρατόν του διέταξε ν' ἀναπαυθῇ ὡς κεκοπιακότα ἐκ τοῦ κόπου τῶν συντόνων ὁδοιποριῶν καὶ τῆς καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν γε-

νομένης τρομερᾶς μάχης, καὶ διότι τῇ ἐπιούσῃ ἔμελλε νὰ πολεμήσῃ τὸν Βελιγκτῶνα.

Τούτων οὕτως γενομένων, τὰ περὶ τὸν Νέϋ εἶχον ἄλλως· ἐρρέθη ὅτι ὁ στρατάρχης οὗτος, εἰ καὶ λαβὼν διαταγὴν παρὰ τοῦ Ναπολέοντος νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν Σταυροδρόμιον, ἀπὸ πρωΐας φθάσας ἀπέναντι τῆς θέσεως ταύτης καὶ εὑρὼν αὐτὴν κατειλημμένην παρὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἐδίστασε νὰ προσβάλῃ εὐθὺς, ὑποπτευόμενος μήπως ὅλος ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς ἦτον ἐκεῖ. Ἀλλ' εἶτα διαταχθεὶς ἐπανειλημμένως καὶ ῥητῶς νὰ προσβάλῃ, δὲν ἔπραξε τοῦτο εὐθὺς, ἐπειδὴ ἅπαντα τὰ ὑπ' αὐτὸν στρατεύματα δὲν εἶχον φθάσει· εἰς τοῦτο δὲ συνέτεινε καὶ ὁ ὑπ' αὐτὸν στρατηγὸς Ῥεΐλλος, ὅστις ἐγνωμοδότει ἐπιμόνως νὰ μὴ ἐπιτεθῶσιν ἀπερισκέπτως καὶ ἄνευ ἱκανῶν δυνάμεων κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Ὁ δὲ Νέϋ, θέλων νὰ συναθροίσῃ ὅλον τὸν στρατόν του καὶ ἐπομένως νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Ἄγγλων, ἐξαπέστελλεν ἀκαταπαύστως τοὺς διαγγελεῖς του εἰς τοὺς καθ' ὁδὸν στρατηγούς του νὰ φθάσωσι παρ' αὐτῷ ὅσον οἷόν τε ταχύτερον· ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ στρατηγὸς Ἐρλὼν, ὅστις εἶχε 20 χιλ. στρατοῦ, ἀνῆκεν εἰς τὴν ὑπ' αὐτὸν μοῖραν, διέταξε καὶ αὐτὸν ἐντόνως καὶ ῥητῶς νὰ ἔλθῃ παρ' αὐτῷ. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς οὗτος καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὡδοιπόρει, ὁτὲ μὲν πορευόμενος ἔνθα προσεκάλει αὐτὸν ὁ Ναπολέων, ὁτὲ δὲ πρὸς τὸν Νέϋ, ὡς ἄμεσον προϊστάμενον αὐτοῦ· διότι ὁ μὲν Ναπολέων ἔγραφεν αὐτῷ νὰ ἔλθῃ ὄπισθεν τῶν Πρώσσων διὰ νὰ φέρῃ παντελῆ καταστροφὴν εἰς τὸν ὑπὸ τὸν Βλούχερον στρατὸν, ὁ δὲ Νέϋ ἔγραφεν εἰς αὐτὸν ὅτι διέκειτο εἰς κίνδυνον. Τέλος πάντων πρὸς τὸ ἑσπέρας μετὰ πολλὰς παλινωδίας αὐτὸς μὲν μετὰ δύο μεραρχίας ἦλθε πρὸς τὸν Νέϋ, ἐξαπέστειλε δὲ μίαν μεραρχίαν πρὸς τὸν Ναπολέοντα, ἥτις καὶ ἔφθασεν ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀνωφελῶς· διότι εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη ἡ μάχη εἶχε τελειώσει, ὡς ἐρρέθη ἀνωτέρω καὶ ὡς θέλει ἐξιστορηθῆ παρακατιών.

Ὁ Νέϋ λοιπὸν μετὰ τοσαύτας ἐπανειλημμένας διαταγὰς τοῦ Ναπολέοντος ἀπεφάσισε περὶ τὴν τρίτην ὥραν μετὰ μεσημβρίαν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς θέσεως Σταυροδρομίου· εἶχε δὲ ἀνὰ χεῖρας

κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν δέκα περίπου χιλιάδας πεζικοῦ καὶ ὀκτὼ χιλιάδας ἱππικοῦ. Μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐν τῷ χωρίῳ Σταυροδρόμιον καὶ πέριξ αὐτοῦ ἦσαν ἐννέα πεζικὰ τάγματα διοικούμενα ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος τῆς Ὀράγγης, καὶ διηρημένα εἰς τέσσαρα μέρη. Ὁ Νέϋ προσέβαλε κατ' ἀρχὰς τὰ ἔμπροσθεν τοῦ χωρίου Σταυροδρομίου ὠχυρωμένα δύο τάγματα, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ πυροβολικοῦ, ὅπερ ἐπροξένει μεγίστην φθορὰν εἰς τὰ τάγματα ταῦτα. Ὁ πρίγκηψ οὗτος, μὴ ἀνεχόμενος τοῦτο, τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς ἑνὸς πεζικοῦ τάγματος καὶ προσβάλλει μίαν γαλλικὴν κανονοστοιχίαν· ἀλλ' ἓν σύνταγμα τοῦ Νέϋ ἐπιπίπτει κατὰ τοῦ τάγματος τούτου καὶ καταστρέφει αὐτό, μόλις δὲ διεσώθη ὁ πρίγκηψ τῆς Ὀράγγης. Συγχρόνως ὁ Νέϋ προσβάλλει πανταχόθεν καὶ στενοχωρεῖ τὸν ἐχθρόν· ἀλλὰ δὲν ἀποφασίζει νὰ ἐπιτεθῇ μετὰ τοῦ ἱππικοῦ του ὁριστικῶς καὶ νὰ δώσῃ τέλος εἰς τὴν μάχην, κυριεῦον τὴν θέσιν Σταυροδρόμιον· διότι ἐφοβεῖτο μήπως ὄπισθεν τοῦ παρακειμένου δάσους ἵστατο ὅλος ὁ ἀγγλικὸς στρατός, ἐνῷ, ὡς ἐρρέθη, ὁ πρίγκηψ τῆς Ὀράγγης εἶχε μόνον ἐννέα πεζικὰ τάγματα· περιέμενε λοιπὸν νὰ πράξῃ τοῦτο, ὅταν ἔφθανεν ὁ περιμενόμενος στρατός του. Μετ' ὀλίγον δ' ἔφθασε μία μεραρχία πεζικοῦ εἰς τὸν Νέϋ, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὁ πρίγκηψ τῆς Ὀράγγης ἔλαβεν ἱκανὴν ἐπικουρίαν σταλεῖσαν αὐτῷ παρὰ τοῦ Βελιγκτῶνος, κατόπιν δὲ ταύτης καὶ αὐτὸς ὁ Βέλιγκτων ἤρχετο ἐκεῖσε μετὰ ἰσχυρῶν δυνάμεων· ὥστε ἐντὸς ὀλίγου αἱ δυνάμεις ἑκατέρων ηὐξησαν· καὶ ὁ μὲν Νέϋ εἶχεν 25 χιλιάδας στρατοῦ, ὁ δὲ Βέλιγκτων 20,000, ἃς καὶ ἐτοποθέτησεν ἁρμοδίως.

Ὁ Νέϋ ἠσθάνθη τότε τὸ λάθος του, βλέπων αὐξανομένας τὰς ἐχθρικὰς δυνάμεις· ἀλλὰ δὲν δειλιᾷ· διατάττει γενικὴν προσβολὴν κατὰ τοῦ Βελιγκτῶνος, ὅπερ ἔπρεπε νὰ πράξῃ πρὸ πολλοῦ· ἐν πρώτοις τὸ γαλλικὸν ἱππικὸν προσβάλλει καὶ καταστρέφει πᾶν τὸ ἐμποδών. Ὁ πρίγκηψ τῆς Ὀράγγης ἀντιτάττει τὸ ὁλλανδικὸν καὶ βελγικὸν ἱππικόν, ἀλλὰ καταστρέφονται καὶ ταῦτα ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ ἱππικοῦ, μάλιστα δὲ προσεβλήθησαν καὶ ὑπό τινος ἀγγλικοῦ τάγματος, ἐκλαμβάνοντος αὐτὰ ἐχθρικά.

Τρία δὲ πεζικὰ γαλλικὰ συντάγματα καταδιώκοντα τὸ ὁλλανδικὸν πεζικὸν, παρασυρθέντα καὶ ἀπομακρυνθέντα τῶν ἄλλων γαλλικῶν στρατευμάτων, ἔφθασαν εἴς τι ὀροπέδιον ἐσπαρμένον. Ἐκεῖ ἐνέδρευον ἓξ ἀγγλικὰ τάγματα διοικούμενα ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου στρατηγοῦ Πικτῶνος, ὅστις, ἀφήσας νὰ πλησιάσῃ καλῶς τὸ γαλλικὸν πεζικὸν, διέταξε πῦρ κατ' αὐτοῦ τοσοῦτον ἐκ τοῦ σύνεγγυς, ὥστε ἐν τῷ ἅμα ἔπεσον νεκροὶ ὅλοι οἱ πρῶτοι στοῖχοι· συγχρόνως δὲ διατάττει τὴν κατ' αὐτοῦ προσβολὴν διὰ τῆς λόγχης· τὸ γαλλικὸν πεζικὸν τοῦτο, προσβληθὲν ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς οὕτω σφοδρῶς καὶ αἴφνης, ἐτράπη εἰς φυγὴν καταδιωκόμενον ὑπὸ τῶν Ἄγγλων. Ὁ Γάλλος συνταγματάρχης ὅμως ἦγονέτος, ὅστις μετὰ τοῦ συντάγματός του ἔμενεν ὄπισθεν, βλέπων οὕτω καταδιωκόμενα τὰ τρία συντάγματα ταῦτα, θέτει τὸ σύνταγμά του εἰς ἔνεδραν, περιμένει μέχρις οὗ διαβῶσιν οἱ καταδιωκόμενοι, ἅμα δὲ πλησιασάντων τῶν καταδιωκόντων Ἄγγλων, διατάττει πῦρ κατ' αὐτῶν, πράττων ὅ,τι πρὸ ὀλίγου ἔπραξαν οὗτοι πρὸς τοὺς Γάλλους, καταδιώκων καὶ οὗτος αὐτοὺς μέχρι τῶν προτέρων θέσεών των. Οὕτω δὲ ὅλον τὸ ἔδαφος ἐκεῖνο ἐκαλύφθη ὑπὸ πτωμάτων, φερόντων τῶν μὲν τὴν κυανῆν, τῶν δὲ τὴν ἐρυθρὰν στολήν.

Ἀφ' ἑτέρου ἡ μεραρχία τοῦ Ἱερωνύμου προσβάλλει τὸ παρακείμενον δάσος, ὑπερασπιζόμενον ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῆς Βρουνσβίγης, εἰσχωρεῖ ἐν αὐτῷ καὶ ἐπαπειλεῖ νὰ τὸ κυριεύσῃ. Ὁ ἀνδρεῖος δοὺξ οὗτος τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἱππικοῦ του καὶ προσβάλλει τὴν μεραρχίαν ταύτην· ἀλλὰ φθάνει τὸ γαλλικὸν ἱππικὸν, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Πιρὲ, τρέπει εἰς φυγὴν αὐτὸ, καταδιῶκον μέχρι τῆς θέσεως, ἣν κατεῖχεν ὁ στρατηγὸς Πίκτων. Εἰς μάτην ὁ δοὺξ οὗτος διὰ τοῦ παραδείγματός του θέλει νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς φεύγοντας ἱππεῖς του· οὗτοι φεύγουν, αὐτὸς δὲ πίπτει γενόμενος θῦμα τῆς ἀνδρίας του. Ὁ στρατηγὸς Πίκτων εὐθὺς σχηματίζει τὰ τάγματά του εἰς τετράγωνα· ἀλλὰ τὸ γαλλικὸν ἱππικὸν ἐπιπίπτει κατ' αὐτῶν, κατακερματίζει ἓν ἐξ αὐτῶν, τὰ δὲ λοιπὰ ἀναγκάζει νὰ ὑποχωρήσωσι μέχρι τοῦ Σταυροδρομίου. Ὁ Βέλιγκτων αὐτοπροσώπως ἔρχεται νὰ ἐνθαρ-

ρύνῃ τὰ ὑποχωροῦντα στρατεύματά του, ἀλλὰ τοιουτοτρόπως παρασύρεται παρ' αὐτῶν καὶ οὗτος, ὥστε παρ' ὀλίγον νὰ συλληφθῇ αἰχμάλωτος· ἦτον ἔκτη ὥρα μετὰ μεσημβρίαν, ὅτε ὁ στρατὸς τοῦ Βελιγκτῶνος πανταχόθεν κατεδιώχθη, καὶ μόνον εἰς τὸ χωρίον Σταυροδρόμιον διετηρεῖτο. Ὁ Νέϋ μετ' οὐ πολὺ ἀπεφάσισε νὰ προσβάλῃ καὶ τὴν θέσιν ταύτην, ἀγνοῶν ὅτι ὁ Βέλιγκτων εἶχε λάβει τότε τοσαύτας ἐπικουρίας, ὥστε εἶχεν ἤδη ὑπὸ τὰς διαταγάς του 30 χιλιάδας στρατοῦ διαφόρων ὅπλων· ἐνῷ ὁ Νέϋ δὲν εἶχεν εἰμὴ μόνον 19 χιλιάδας, περιέμενεν ὅμως τὸν στρατηγὸν Ἐρλόνα νὰ προφθάσῃ μετὰ 20 χιλιάδων. Ἀΐφνης ὅμως μαθὼν ὅτι ὁ Ναπολέων διέταξε τὸν Ἐρλόνα νὰ πορευθῇ πρὸς τὸν μύλον Βρὺ, ἔνθα ἐγένετο ἡ μάχη μετὰ τοῦ Βλουχέρου, ἀγανακτήσας ἔπεμψεν εἰς τὸν στρατηγὸν τοῦτον ῥητὴν διαταγὴν νὰ ἔλθῃ παρ' αὐτῷ. Ἐν δὲ τῇ ἀγανακτήσει του ἔλεγεν ὅτι ὁ Ναπολέων ἐξέθηκεν αὐτὸν ἀπέναντι ὅλου τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Τὴν στιγμὴν δὲ ταύτην ἔλαβεν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ Ναπολέοντος λέγοντος αὐτὸν ὅτι ὁ πρωσσικὸς στρατὸς θέλει καταστραφῇ ὁλοσχερῶς, ἂν αἱ ὄπισθεν τοῦ στρατοῦ τούτου θέσεις καταληφθῶσιν, ὥστε ἡ σωτηρία τῆς Γαλλίας ἦτον εἰς χεῖράς του. Ὁ Νέϋ εὐχαριστήθη μὲν διὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἀλλ' ἤθελε καὶ οὗτος συνάμα νὰ καταστρέψῃ τὸν ἀγγλικὸν στρατὸν, μὴ σκεφθεὶς ὅτι ἡ ἐντολή του ἦτο νὰ διατηρῇ μόνον αὐτὸν κεχωρισμένον ἐκ τοῦ πρωσσικοῦ. Ὅθεν εὐθὺς προσκαλεῖ τὸν διοικοῦντα τὸ σῶμα τῶν θωρακοφόρων στρατηγὸν Βαλμὺ καὶ ἐπαναλαμβάνων αὐτῷ τὰς λέξεις τοῦ Ναπολέοντος, ὅτι ἡ σωτηρία τῆς Γαλλίας ἐξαρτᾶται παρ' αὐτοῦ, παραγγέλλει αὐτὸν νὰ προσβάλῃ μετὰ τῶν θωρακοφόρων τὸ κέντρον τοῦ ἐχθροῦ, ὅπερ ἦτο τὸ Σταυροδρόμιον, ὑποσχόμενος αὐτῷ ὅτι θέλει τὸν ὑποστηρίξει καὶ διὰ τῶν ἄλλων ἱππικῶν σωμάτων. Ὁ στρατηγὸς Κελλερμμάννος, ὅστις εἶχε τὴν συνήθειαν πάντοτε νὰ ἀντιλέγῃ, ἐπέκρινε τὸ κίνημα τοῦτο, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ ὑπακούσῃ. Ἡ περὶ προσβολῆς κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ διαγωγὴ τοῦ Νέϋ ἦτο λίαν παράλογος, διότι ἀφ' οὗ ἐξ ἀπαρχῆς δὲν ἔπραξεν ὅ,τι ἀπῃτεῖτο, δηλαδὴ ἀφοῦ τὴν πρωΐαν δὲν προσέβαλεν, ὅτε ὁ ἐκεῖ

ἀγγλικὸς στρατὸς δὲν συνέκειτο εἰμὴ ἐκ μόνων τεσσάρων χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐνῷ οὗτος εἶχε ἐννέα χιλιάδας, ἀφοῦ οὔτε τὴν μεσημβρίαν, ὅτε οὗτος εἶχε 19 χιλιάδας, ὁ δὲ ἀγγλικὸς ἦτο ὀκτὼ χιλιάδες, ἀλλὰ προσέβαλε περὶ τὴν τρίτην ὥραν, ὅτε αἱ δυνάμεις ἑκατέρων ἦσαν ἴσαι· ἀποτυχῶν δὲ νὰ φέρῃ τότε τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, καὶ μανθάνων ὅτι ὁ Ναπολέων ἐνίκησε τὸν πρωσσικὸν στρατὸν καὶ ἐζήτει ἐπικουρίαν διὰ τὴν παντελῆ καταστροφὴν αὐτοῦ, οὗτος δὲν συνδράμει εἰς τοῦτο, καὶ νὰ περιορισθῇ εἰς τὸ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Βελιγκτῶνα νὰ δράμῃ πρὸς βοήθειαν τοῦ Βλουχέρου, ὅπερ ἦτον ἡ ἀρχικὴ πρόθεσις τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλὰ προσκαλεῖ τὸν στρατηγὸν Ἐρλόνα νὰ ἔλθῃ παρ' αὐτῷ, ἐπὶ σκοπῷ νὰ νικήσῃ καὶ οὗτος τὸν Βελιγκτῶνα, ὡς ὁ Ναπολέων τὸν Βλούχερον. Τοιαῦται εἶναι αἱ ἀνθρώπιναι ἀδυναμίαι, καὶ ἰδίως τῶν στρατιωτικῶν, οἵτινες πολλάκις θυσιάζουν τὰ τιμαλφέστερα συμφέροντα τῆς πατρίδος διὰ μόνην τὴν φιλοτιμίαν καὶ δόξαν των.

Ἐν τούτοις ὁ στρατηγὸς Βαλμὺ, ὑπακούων εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ Νέϋ, προπαρασκευάζει τὸ ὑπ' αὐτὸν ἱππικὸν διὰ τὴν προσβολήν· ἐν πρώτοις ὁρμᾷ μετὰ δύο ἱππαρχιῶν θωρακοφόρων κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ πεζικοῦ συντάγματος, διοικουμένου παρὰ τοῦ ὑποστρατήγου Ἀλκέτου καὶ διαμένοντος παρὰ τὸ δάσος Βοσσοῦ, διαλύει καὶ διασκορπίζει αὐτὸ εἰς τὸ δάσος, κυριεύων τὴν σημαίαν του, ἥτις ἡρπάσθη παρ' ἑνὸς ἱππέως. Συγχρόνως ὁ στρατηγὸς Κελλερμάννος μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν ἱππικοῦ ἐπιπίπτει εἰς ἕτερον ἀγγλικὸν πεζικὸν σύνταγμα καὶ εἰς ἓν ὁλλανδικόν· τὸ μὲν πρῶτον ἀντέστη, ἀλλὰ τὸ δεύτερον διελύθη καὶ κατεσκορπίσθη. Ἀφ' ἑτέρου ὁ ἵππαρχος τῶν λογχοφόρων Γαλβαῆς προσβάλλει ἓν τάγμα ἀνοβερικὸν καὶ κατακόπτει αὐτό. Ταῦτα πάντα ἔφερον εἰς ἀμηχανίαν τὸν Βελιγκτῶνα, ἀλλὰ δὲν τὸν ἀπελπίζουν. Συναθροίζει ὅλον τὸ πεζικόν του εἰς τὸ Σταυροδρόμιον, θέτει τοὺς στρατιώτας του ἐντὸς τῶν οἰκιῶν καὶ ἐκεῖθεν πυροβολεῖ κατὰ τῶν προσβαλόντων Γάλλων θωρακοφόρων, ἀλλὰ τοσοῦτον σφοδρῶς ὥστε ἀναγκάζει αὐτοὺς εἰς ἄτακτον καὶ ὀλεθρίαν ὑποχώρησιν· διότι, μὴ στηριζομένων τῶν κι-

νημάτων αὐτῶν οὔτε ὑπὸ ἀναλόγου πεζικοῦ, οὔτε πυροβολικοῦ, εὑρέθησαν οὗτοι ἐκτεθειμένοι εἰς ὅλα τὰ πυρὰ τοῦ ἀγγλικοῦ πεζικοῦ. Ὁ στρατηγὸς Βαλμὺ, θέλων νὰ ἐμποδίσῃ τὴν φυγὴν τῶν ἱππέων του, σταματᾷ καὶ προσκαλεῖ αὐτοὺς εἰς συνάθροισιν· ἀλλ' ἄφνης φονεύεται ὁ ἵππος του, πίπτει ὁ πῖλός του καὶ μένει ἄνιππος καὶ ἀσκεπὴς, κινδυνεύων νὰ συλληφθῇ. Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του ταύτῃ δράττει τοὺς χαλινοὺς δύο θωρακοφόρων φευγόντων δρομαίως καὶ παρ' αὐτῶν συρόμενος σώζεται.

Ὁ Νέϋ, βλέπων τὴν φθορὰν καὶ τὴν φυγὴν τῶν θωρακοφόρων του, ἀναλαμβάνει τὸν ἡρωϊσμόν του, ὅστις ἦτον ἀπαραδειγμάτιστος εἰς τὰς ὑποχωρήσεις. Συναθροίζει εὐθὺς τὸ ἀνὰ χεῖράς του πεζικὸν, τρέχει πρὸς βοήθειαν τῶν θωρακοφόρων του καὶ διατηρεῖ τὴν ἐν μάχῃ προτέραν θέσιν του, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ πεζικοῦ, ποῦ μένοντος ἐν τῷ δάσει ἐνταῦθα οἱ Ἄγγλοι ἀμύνονται μετὰ πολλῆς καρτερίας. Ὁ Νέϋ, παρατηρῶν ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐκτοπίσῃ αὐτοὺς, διότι καθ' ἃς πληροφορίας ἔλαβεν ἡ ἀγγλικὴ βασιλικὴ φρουρὰ συγκειμένη ἐκ δέκα χιλιάδων ἀνδρῶν εἶχε φθάσει τότε εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Βελιγκτῶνος, ὥστε οὗτος εἶχεν ἤδη 40 χιλιάδας στρατοῦ, ἐνῷ αὐτὸς δὲν εἶχε εἰμὴ μόνον 16 χιλιάδας, μεταβαίνει ἐκ τῆς ἐπιθέσεως εἰς τὴν ἄμυναν καὶ ὑποχωρεῖ διὰ νὰ καταλάβῃ τὰς προτέρας θέσεις του. Ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἀποκρούσῃ δύο κατὰ συνέχειαν ὥρας τὰς κατ' αὐτοῦ προσβολὰς τῶν ἀγγλικῶν στρατευμάτων, ὁτὲ μὲν ἱστάμενος καὶ πολεμῶν, ὁτὲ δὲ ἐπιτιθέμενος διὰ ν' ἀπομακρύνῃ τοὺς ἐνοχλοῦντας τὸν στρατόν του. Ἐπὶ τέλους δὲ ἀνέλαβεν ἀβλαβῶς τὰς προτέρας θέσεις του.

Ὁ Νέϋ, ἱστάμενος ἔφιππος ἐν τῷ μέσῳ τῶν διασταυρωμένων ἐχθρικῶν πυρῶν καὶ ἐνθαῤῥύνων τοὺς στρατιώτας του, εἰ καὶ δεικνύων θαυμασίαν ἀνδρείαν, διέκειτο εἰς πολλὴν ἀθυμίαν διὰ τὴν ἀπελπιστικὴν κατάστασίν του. Ἔλεγε δὲ βλέπων τὰς σφαίρας πίπτοντας ἐνώπιόν του «*ἐπεθύμουν ὅλαι αἱ σφαῖραι αὗται νὰ διαπεράσωσι τὴν καρδίαν μου!*—Δὲν προέβλεπεν ὅμως ὁ δυστυχὴς ὅ,τι ἤθελε συμβῆ μετὰ δύο ἡμέρας.

Ἡ ὥρα ἦτον ἐννάτη· ἡ δὲ νὺξ ἐκάλυπτε ἀμφότερα τὰ πεδία

τῶν ἐξιστορηθέντων μαχῶν τῆς ἡμέρας ἐκείνης, εἰς ἃ ἔκειντο 40 χιλ. νεκροὶ καὶ πληγωμένοι, 16 χιλ. Γάλλοι καὶ 24 χιλ. Ἀγγλογερμανοί. Κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν ἀφίχθη καὶ ὁ Ἐρλὼν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Νέϋ, προτιμήσας νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διαταγὴν τοῦ προϊσταμένου του ἀπὸ τῆς τοῦ Αὐτοκράτορός του, διότι ὑπέθετε, καὶ δικαίῳ τῷ λόγῳ, ὅτι ὁ Νέϋ δὲν ἐδύνατο νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν διαταγὴν ἀντιβαίνουσαν εἰς τὴν τοῦ Αὐτοκράτορος, ἀλλ' ὅτι ἦ ἀνελάμβανεν αὐτὸς ὁ Νέϋ τὴν εὐθύνην, ἢ ὅτι συνεννοήθη περὶ τούτου μετὰ τοῦ Ναπολέοντος. Ἀφ' ἑτέρου ὁ στρατηγὸς Ἐρλὼν προετίμησε μᾶλλον νὰ δράμῃ ὅπου ἦτον ὁ κίνδυνος ἢ ὅπου ἦτον ἡ νίκη· διὰ ταῦτα μετὰ μὲν τῶν δύο μεραρχιῶν τῆς μοίρας του ἔδραμε πρὸς τὸν Νέϋ, τὴν δὲ τρίτην ἐξαπέστειλεν ὄπισθεν τοῦ ὑποχωροῦντος πρωσσικοῦ στρατοῦ, ἥτις καὶ ἔφθασε τῇ δεκάτῃ ὥρᾳ τῆς νυκτὸς, ἄνευ ἀποτελέσματος τινός· διότι οὐδ' ἕνα ἐκ τοῦ στρατοῦ τούτου ἐδυνήθη νὰ συλλάβῃ ὡς αἰχμάλωτον, ὡσαύτως οὐδὲ ἡ ἄφιξις αὐτοῦ πρὸς τὸν Νέϋ ὠφέλησε, διότι ἡ μάχη εἶχε παύσει ἤδη εἰς τὸ Σταυροδρόμιον.

Πολλοὶ κατηγόρησαν τὸν στρατηγὸν Ἐρλόνα ἐπὶ ὀλιγωρίᾳ καὶ ἄλλοι ἐπὶ ἀπιστίᾳ· ἀλλὰ δὲν εἶχον δίκαιον, διότι οὗτος ἀπὸ πρωΐας μέχρι τῆς ἑσπέρας ἤρχετο καὶ ἐπανήρχετο ἐπὶ χωρίου ἐκτάσεως πέντε ὡρῶν, καθ' ἃς διαταγὰς ἐλάμβανεν ὁτὲ μὲν παρὰ τοῦ Ναπολέοντος, ὁτὲ δὲ παρὰ τοῦ Νέϋ. Ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι ἡ ἔκβασις παντὸς ἀνθρωπίνου ἔργου κατὰ μέγα μέρος ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τῆς τύχης, ἥτις φαίνεται ὅτι εἶχεν ἤδη ἐγκαταλείψει τὸν Ναπολέοντα.

Ὁ Ναπολέων μετὰ τὴν μάχην ταύτην, τὴν ἐπονομασθεῖσαν μάχην ἐν Λιγνὺ ἢ Φλευρὺ, ἐκ τῆς ὁμωνύμου πόλεως παρὰ τὴν ὁποίαν συνήφθη αὕτη, ἀφοῦ διέμεινεν ἀπὸ τῆς πέμπτης ὥρας τῆς πρωΐας μέχρι τῆς ἑνδεκάτης τῆς ἑσπέρας ἔφιππος, εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν Φλευρὺ διὰ ν' ἀναπαυθῇ, ὅτε ἔμαθεν ἐν συνόψει τὰ διατρέξαντα κατὰ τὴν παρελθοῦσαν ἡμέραν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Νέϋ, τουτέστιν ὅτι ὁ Νέϋ μετὰ τοσαύτην αἱματοχυσίαν οὐδὲν ἄλλο ἐδυνήθη νὰ πράξῃ κατὰ τῶν Ἀγγλων εἰμὴ μόνον νὰ στηρῇ αὐτοὺς εἰς τὰς θέσεις των· διὸ παρήγγειλεν αὐτῷ ἀπὸ

πρωΐας τῇ ἐπιούσῃ νὰ πορευθῇ κατὰ τῶν Ἄγγλων, οἵτινες μετὰ τὴν ἧτταν τῶν Πρώσσων δὲν ἐδύναντο νὰ μένωσιν εἰς τὸ Σταυροδρόμιον· τὸν δὲ στρατηγὸν Πιζόλην διέταξε νὰ παρακολουθήσῃ τοὺς ὑποχωροῦντας Πρώσσους. Μετὰ ταῦτα ἀνεπαύθη ἐπὶ τῆς κλίνης, ἵν' ἀναλάβῃ τὰς δυνάμεις του διὰ τὴν αὔριον.

Τῇ ἐπιούσῃ περὶ τὴν πέμπτην ὥραν Π. Μ. ὁ Ναπολέων ἠγέρθη ἐκ τῆς κλίνης του καὶ ἤρχισε νὰ διατάττῃ τὰ περὶ ἐκείνης τῆς ἡμέρας, διότι νικήσας τοὺς Πρώσσους, ὑπελείπετο νὰ πράξῃ τὸ αὐτὸ καὶ κατὰ τῶν Ἄγγλων. Μετ' ὀλίγον ἦλθεν ὁ πρὸς τὸν Νέϋ ἀπεσταλμένος τῇ παρελθούσῃ ἡμέρᾳ ὑπασπιστὴς καὶ διηγήθη εἰς τὸν Ναπολέοντα λεπτομερῶς τὴν διαγωγὴν τοῦ Νέϋ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Ἐκ τῆς διηγήσεως ταύτης ὁ Ναπολέων ἐνόησεν ὅτι ὁ Νέϋ εἶχεν ἀπωλέσει τὸ θάρρος του, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ τὸν διατηρῇ παρ' αὐτῷ καὶ νὰ τὸν μεταχειρίζηται ὅπου ἦτον ἀνάγκη. Μετὰ δὲ ταῦτα ὑπῆγεν ἐφ' ἁμάξης εἰς τὸ χωρίον Λιγνύ, ὅπου τῇ προτεραίᾳ ἐγένετο φρικτὴ μάχη. Φθάσας ἐκεῖσε, ἀνέβη ἐπὶ τοῦ ἵππου διὰ νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὸ στάδιον τῆς μάχης, νὰ παρηγορήσῃ τοὺς πληγωμένους καὶ ἀνταμείψῃ τοὺς ἀνδραγαθήσαντας. Οἱ ἐκεῖ στρατιῶται ἐνησχολοῦντο ἤδη νὰ καθαρίζωσι τὰ ὅπλα των, ἄλλοι δὲ νὰ προετοιμάσωσι τὸ πρόγευμα· ἅμα ἰδόντες τὸν Ναπολέοντα ἔδραμον πρὸς αὐτὸν ἀνευφημοῦντες. Ὁ Ναπολέων, ἀφοῦ ἐπεσκέφθη τοὺς ἐκεῖ πληγωμένους, ὑπῆγεν εἰς τὸ χωρίον Σαϊντ Ἀμάνδον, ἔνθα ἔκειντο Γάλλοι τε καὶ Πρῶσσοι ἀναμεμιγμένοι κατ' ἴσον ἀριθμόν· ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ χωρίου τούτου, παρὰ τὸ ποτάμιον ἡ γῆ ἦτο κεκαλυμμένη ὑπὸ νεκρῶν Πρώσσων, παρὰ δὲ τὸν μύλον τοῦ Βρὺ, ἔνθα, ὡς ἐρρέθη, τὸ πυροβολικὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς εἶχε κάμει τρομερὰν θραῦσιν, ἔκειντο ἄπειρα πτώματα Πρώσσων, ἀναμεμιγμένων μετὰ πτωμάτων ἵππων καὶ τεθραυσμένου πυροβολικοῦ. Ὅλον λοιπὸν τὸ πεδίον τῆς μάχης ταύτης παρίστανε λυπηρὸν θέαμα, διότι ἔκειντο ἐννέα χιλιάδες Γάλλοι καὶ δεκαοκτὼ χιλιάδες Πρῶσσοι νεκροί τε καὶ πληγωμένοι· ὁ Ναπολέων διέταξεν ἐν γένει τοὺς μὲν πληγωμένους νὰ μεταφέρωσιν εἰς τὰ θεραπευτήρια, ὅλους δὲ τοὺς νεκροὺς νὰ θάψωσι. Βλέπων δὲ

τοὺς πληγωμένους Πρώσσους ἀξιωματικοὺς, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἦτο μέγας ἀναλόγως τῶν στρατιωτῶν των, ἀπέτεινε πρὸς αὐτοὺς εἰρηνικὴν προσλαλιὰν, λέγων ὅτι ἡ Γαλλία, εἰ καὶ τοσοῦτον μισητὴ παρὰ τῆς Πρωσσίας, δὲν ἀνταποδίδει μῖσος ἀντὶ μίσους, ὅτι ἂν ἡ Πρωσσία ἐσχάτως ὑπέρερε παρὰ τῆς Γαλλίας, τοῦτο προήρχετο ἐξ αὐτῆς τῆς Πρωσσίας, ἥτις ἠθέλησεν ἄνευ λόγου νὰ βλάψῃ τὴν Γαλλίαν κατὰ τὸ 1792, ὅτι μετὰ τοσαύτας ἀντεκδικήσεις ἔπρεπε τέλος πάντων νὰ δοθῇ τέρμα εἰς τὰς αἱματοχυσίας ταύτας, καὶ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ναπολέων, ἐπιθυμῶν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης, θέλει περιποιηθῇ τοὺς Πρώσσους πληγωμένους ἀξιωματικοὺς, ὡσανεὶ ἦσαν Γάλλοι ἀξιωματικοί. Ἡ προσλαλιὰ αὕτη εὐθὺς μεταφρασθεῖσα εἰς τὸ γερμανικὸν καὶ δημοσιευθεῖσα διὰ τῶν γερμανικῶν ἐφημερίδων ἐπροξένησε καλλίστην ἐντύπωσιν εἰς ἅπασαν τὴν Γερμανίαν.

Εἶτα ἐλθὼν ὁ Ναπολέων ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Βρὺ, ἀφίππευσε, περιμένων νὰ μάθῃ τὰ κινήματα τοῦ ἐν Σταυροδρομίῳ ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Ἐνταῦθα μένων περιστοιχισμένος ὑπὸ τῶν στρατηγῶν του συνδιελέγετο, μετ' αὐτῶν περὶ διαφόρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν πραγμάτων, καὶ ἐξέφραζε τὴν εὐαρέσκειάν του διὰ τὰ συμβάντα κατὰ τὰς δύο τελευταίας ἡμέρας (α). Ἐνῷ δὲ οὕτω συνδιελέγετο ἔμαθε παρά τινος ἀξιωματικοῦ, ἀπεσταλμένου ἐπὶ τούτῳ, ὅτι ὁ Νέϋ δὲν εἶχε κινηθῇ εἰσέτι, ὡς διετάχθη. Τοῦτο δυσαρεστήσας αὐτὸν εἰς τὸ ἄκρον, εὐθὺς ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν ῥητὴν διαταγὴν νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὸ Σταυροδρόμιον, διότι οἱ Ἄγγλοι ἀφεύκτως ἔμελλον νὰ ὑποχωρήσωσι· συνάμα δὲ διέταξε τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν νὰ πορευθῇ πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος. Μετ' ὀλίγον ὅμως ἔμαθεν ὅτι οἱ Πρῶσσοι ὑποχωροῦσι πρὸς τὸν Ῥῆνον.—Τοῦτο, ἀνέκραξεν, εἶναι ἀπάτη.—Διότι ἦτο πεπεισμένος

(α) Κριτικοί τινες κατηγόρησαν τὸν Ναπολέοντα ὅτι εἰς μάτην ἐδαπάνησεν ὥρας τινὰς ἐνταῦθα φλυαρῶν, ὡς ἀσιανὸς ἡγεμών, ἐνῷ ἔπρεπε νὰ ἐνασχοληθῇ πρὸς καταδίωξιν τοῦ ὑποχωροῦντος πρωσσικοῦ στρατοῦ. Ἀλλ οὗτοι εἶχον ἄδικον, διότι ὁ Ναπολέων οὐδὲ στιγμὴν ἄφινε νὰ παρέλθῃ ἐπὶ ματαίῳ· ἔμεινε δὲ ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τούτων ἐπὶ δύο ὥρας, περιμένων νὰ μάθῃ τὰς κινήσεις τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, καὶ τότε νὰ διατάξῃ τὰ εἰκότα.

ὅτι ὁ Βλούχερος θέλει προσπαθήσει νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Βελιγκτῶνος διὰ δευτέραν μάχην, καὶ οὐχὶ νὰ ὑποχωρήσῃ. Εὐθὺς δὲ διέταξε τὸν παρ' αὐτῷ μένοντα στρατάρχην Γρουσσὺ νὰ πορευθῇ μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν σώματος ὄπισθεν τῶν ὑποχωρούντων Πρώσσων, νὰ προσβάλῃ αὐτοὺς καθ' ὅσον ἐδύνατο, καὶ πορευόμενος μεταξὺ τοῦ γαλλικοῦ καὶ πρωσσικοῦ στρατοῦ νὰ μὴ ἀφήσῃ εἰς τοὺς Πρώσσους νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν Ἄγγλων. Ὁ στρατάρχης Γρουσσὺ, ἐκπλαγεὶς διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ταύτης, διότι ἔπρεπε νὰ προΐδῃ ὁποίαν ὁδὸν ἔμελλον νὰ λάβωσιν οἱ Πρῶσσοι ἵνα καὶ οὗτος πορεύηται κατ' αὐτῶν, ἐξέφρασε τὴν λύπην του πρὸς τὸν Ναπολέοντα καὶ τὸ ἀδύνατον τῆς ἐκτελέσεως τῆς διαταγῆς ταύτης. Ὁ Ναπολέων ἀπήντησεν αὐτῷ, ὅτι ἔπρεπε νὰ διατρέξῃ τὴν μεταξὺ τῶν πόλεων Ναμοὺρ καὶ Βρυξελλῶν ὁδὸν, καὶ ὅτι οὕτως ἤθελεν εἶσθαι εἰς θέσιν νὰ συγκοινωνῇ μετὰ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ διὰ νὰ λαμβάνῃ τὰς περαιτέρω διαταγὰς, καὶ ὅτι καὶ ὁ στρατηγὸς Πιζόλης ἦτον ἤδη πρὸς καταδίωξιν τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ναπολέων ἐφιππεύσας ἐπανέλαβεν μεγαλοφώνως εἰς τὸν Γρουσσὺ « *πρὸ πάντων καταδίωξον δραστηρίως τοὺς Πρώσσους, καὶ ἔσο πάντοτε εἰς κοινωνίαν μετ' ἐμοῦ διὰ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τοῦ στρατοῦ σου.* — Ὁ Ναπολέων ἤὔξησε τὸ ὑπὸ τὸν Γρουσσὺ σῶμα εἰς 36 περίπου χιλιάδας ἀνδρῶν· ἔμενον δὲ εἰς αὐτὸν τὸν Ναπολέοντα εἰσέτι 70 χιλιάδας στρατοῦ καὶ τέσσαρας χιλιάδας ἀνδρῶν πρὸς φύλαξιν τῆς ἀποσκευῆς αὐτοῦ, ὥστε οὗτος εἶχεν ἐν ὅλοις 110 χιλιάδας στρατοῦ, ἀφοῦ ἀπώλεσε καὶ 14 χιλιάδας ἀνδρῶν εἰς τὰς μάχας τῆς προτεραίας.

Ὁ Ναπολέων ἀνεχώρησεν ἐκ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Βρὺ τῇ ἑνδεκάτῃ Π. Μ. καὶ ἐπορεύθη πρὸς τὴν λεωφόρον ἀπὸ τῆς Ναμοὺρ εἰς Σταυροδρόμιον· ἀφιχθεὶς δὲ ἐκεῖσε εἶδε τοὺς Ἄγγλους ὑποχωροῦντας ἐν τάξει δι' ἀκροβολισμῶν πρὸς τὸ δάσος Σοάγνον. Μετ' ὀλίγον ἔμαθε παρὰ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ ἐλαφροῦ ἱππικοῦ του ὅτι ὁ πρωσσικὸς στρατὸς κατευθύνθη πρὸς τὴν πόλιν Βάβραν, κειμένην οὐ μακρὰν τῶν Βρυξελλῶν. Εὐθὺς ἐγνωστοποίησε τοῦτο εἰς τὸν στρατάρχην Γρουσσὺ, παραγγείλας αὐτῷ

νὰ δράμῃ πρὸς τὸ εἰρημένον μέρος, καὶ νὰ πορευθῇ παρὰ πόδας τοῦ ὑποχωροῦντος τούτου στρατοῦ, χρείας δὲ τυχούσης, νὰ συμπλακῇ μετ' αὐτοῦ, οὐδόλως φοβούμενος τὸν ἀριθμὸν τῶν Πρώσσων, διότι αὐτὸς ὁ Ναπολέων θέλει συνδράμει αὐτὸν, ἅμα εἰδοποιηθεὶς παρ' αὐτοῦ.

Ἐνταῦθα ὁ Ναπολέων εἶδε τὸν Νέϋ, ὅστις μετὰ πολλῆς συγκοινήσεως ἠθέλησε νὰ δικαιολογηθῇ διὰ τὴν βραδύτητά του, λέγων ὅτι ὑποπτευόμενος ὅτι ὅλος ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς ἦτον ἐκεῖ, δὲν προεχώρησε καθ' ἃς διαταγὰς ἔλαβεν. Ὁ Ναπολέων ἐπέπληξεν αὐτὸν ἐλαφρῶς, μὴ θέλων νὰ τὸν λυπήσῃ περισσότερον. Οἱ στρατιῶται μαθόντες τοῦτο ἔλεγον « ὁ Κοκκινωπὸς (οὕτως ἐκάλουν οὗτοι τὸν Νέϋ) ἔλαβε μίαν καλὴν ἐπίπληξιν. — Ὁ Ναπολέων ἔμεινεν αὐτόθι ἐπί τινας ὥρας, περιμένων τὴν διάβασιν τοῦ στρατοῦ, εἰς ὃν ἀπῃτοῦντο τρεῖς ὥραι, διότι ἤθελε διαβῇ ἐπὶ μιᾶς μόνης ὁδοῦ.

Ἐν τούτοις ραγδαιοτάτη βροχὴ πεσοῦσα κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν καὶ ἐν ἀκαρεῖ μετεβαλοῦσα ὅλον τὸ ἔδαφος εἰς πηλὸν, ἀφήρεσε παρὰ τοῦ Ναπολέοντος πᾶσαν ἰδέαν ὅτι ἐδύνατο κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν νὰ συναντηθῇ μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ καὶ νὰ συνάψῃ μάχην, ὡς ἐπεθύμει· καὶ ὅμως ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐπορεύετο παρὰ πόδας τοῦ ἀγγλικοῦ κατὰ τὴν ἑξῆς τάξιν. Ἐν πρώτοις τὸ ἐλαφρὸν ἱππικὸν, εἶτα οἱ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μιλῶδον θωρακοφόροι μετὰ κανονοστοιχιῶν ἐφίππου πυροβολικοῦ, μετ' αὐτοὺς τὸ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Λοβὼ πεζικὸν, οἱ ὑπὸ τὸν Κελλερμάννον θωρακοφόροι, ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ καὶ ἐπὶ τέλους τὸ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ῥεΐλλον πεζικόν· αὐτὸς δὲ ὁ Ναπολέων, πορευόμενος μετὰ τῆς πρωτοπορείας, διεύθυνεν ἁπάσας τὰς κινήσεις τοῦ στρατοῦ του, καίτοι καταπιπτούσης ραγδαιοτάτης βροχῆς, καὶ ἐπυροβόλει μετὰ 80 πυροβόλων κατ' ὄπισθεν τοὺς Ἄγγλους, προξενῶν εἰς αὐτοὺς φθορὰν, ὥστε ἐν μικρῷ διαστήματι χρόνου ἡ ὁδὸς ἐκαλύφθη ὑπὸ ἀγγλικῶν πτωμάτων. Ἐν ταῖς διαφόραις συμπλοκαῖς ταύταις ὁ ἀνδρεῖος ἵππαρχος Σοῦρδος, καίτοι ἀπωλέσας τὴν μίαν του χεῖρα, ἅμα ἐγένετο αὐτῷ ἡ ἐγχείρησις, ἀνέβη τοῦ ἵππου του καὶ ἐξηκολούθει μετὰ τῆς

ἱππαρχίας του, καταδιώκων τοὺς Ἄγγλους, καὶ δὲν ἀφίππευσεν εἰμὴ ὅτε ἔφθασεν εἰς Παρισίους. Ἕνεκα τῆς ἀκαταπαύστως κατεπιπτούσης ταύτης βροχῆς αἱ ὁδοὶ καὶ ὅλον τὸ ἔδαφος ἐκαλύφθησαν τοιουτοτρόπως ὑπὸ χειμάρρων, ὥστε οἱ στρατιῶται μὴ δυνάμενοι νὰ διατηρήσωσι τὰς τάξεις των διελύθησαν καὶ ἐπορεύοντο φύρδην μίγδην καθ' ὅλα τὰ σώματα τοῦ στρατοῦ, καὶ μ' ὅλον τοῦτο κατεδίωκον καὶ ἠχμαλωτίζον τοὺς Ἄγγλους. Μεταξὺ δὲ τῶν αἰχμαλωτισθέντων συνελήφθη καὶ εἷς Ἄγγλος ἀξιωματικὸς πληγωμένος, ἀνήκων εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ λόρδου Ἐλφιστῶνος, ὃν παρουσίασαν πρὸς τὸν Ναπολέοντα, ὅστις ὑποδεχθεὶς αὐτὸν φιλοφρόνως, ἠρώτησεν αὐτὸν περὶ τῶν προθέσεων τοῦ Βελιγκτῶνος, ὡς γνωρίζων ὅτι οὗτος ἐδύνατο νὰ δώσῃ αὐτῷ περὶ τούτου πληροφορίας. Ὁ Ἄγγλος οὗτος ἀξιωματικὸς ἁπάντων μετὰ πολλῆς φιλοφροσύνης εἶπεν, ὅτι, εἰ καὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος, οὐδέποτε ἤθελε προδώσει τὴν πατρίδα του διὰ νὰ λάβῃ πλειοτέρας περιποιήσεις παρὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Ναπολέων σεβασθεὶς τὸν πατριωτισμὸν τοῦ Ἄγγλου τούτου, διέταξε νὰ δοθῇ αὐτῷ πᾶσα δυνατὴ περιποίησις.

Οὕτω πορευόμενος μετὰ τοῦ στρατοῦ του ὁ Ναπολέων μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἔφθασε παρὰ τὸ ὄρος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, οὐ μακρὰν δὲ αὐτοῦ ἔκειτο τὸ δάσος Σοάγνον. Οἱ Ἄγγλοι, ὡς φθάσαντες ἐκεῖσε πρό τινων ὡρῶν, ἔμενον εἰς τοὺς πρόποδας καὶ ὄπισθεν τοῦ ὄρους τούτου, ἔνθα εὗρον δι' ἀδρῶν πλημμυρῶν ὅλα τὰ πρὸς τροφὴν ἀναγκαῖα, καὶ ἀνάπαυσιν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου, ὡς μὴ ὑποκειμένου εἰς τοσαύτην ὑγρασίαν ἕνεκα τοῦ ὑψώματος αὐτοῦ. Ἐπελθούσης τῆς νυκτὸς, ἐκαλύφθη ὁ ὁρίζων ὑπὸ μέλανα νέφη, ὥστε ἐγένετο σκότος. Ὁ Ναπολέων, μὴ βλέπων πλέον τὸν ἀγγλικὸν στρατὸν, ἐνόμισεν ὅτι διέβαινε τὸ παρακείμενον δάσος, διὰ νὰ φθάσῃ παρὰ τὰς Βρυξέλλας καὶ νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ ὑποχωροῦντος πρωσσικοῦ στρατοῦ, ὥστε κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς του, τὸ νὰ πολεμήσῃ ἑκάτερον ἐχθρικὸν στρατὸν κατ' ἰδίαν, ἀπετύγχανε· γενομένης δὲ τῆς ἑνώσεως ταύτης, τότε ἔμελλε νὰ πολεμήσῃ μετὰ 200 περίπου χιλιάδων ἐχθρῶν· ἵνα λοιπὸν βεβαιωθῇ ἂν ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἢ διαμένῃ ὁ ἀγγλι-

κὸς στρατὸς, διέταξε τοὺς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μιλῶδα θωρακοφόρους ν' ἀναπτυχθῶσι καὶ μετὰ τοῦ ἐφίππου πυροβολικοῦ νὰ πυροβολῶσι κατὰ τῆς θέσεως τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Τὸ στρατήγημα τοῦτο ἐπέτυχε· διότι οἱ Ἄγγλοι, βλέποντες ἐκ τῶν πυρῶν τοὺς πυροβολοῦντας αὐτοὺς, εὐθὺς ἀνταπεκρίθησαν δι' ἰσχυροῦ πυροβολισμοῦ σφαιρῶν κατὰ τῶν Γάλλων. Ὁ Ναπολέων, βεβαιωθεὶς τότε περὶ τῆς ἐκεῖ παρουσίας τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, κατέβη τοῦ ἵππου του, καὶ συνωδευμένος ὑπὸ τριῶν ἀξιωματικῶν του, διέτρεξεν ὅλον ἐκεῖνο τὸ πεδίον, σπουδάζων τὸ ἔδαφος. Ἀλλ' ἀκαταπαύστως παρ' αὐτῷ ἔπιπτον σφαῖραι πυροβόλων, βυθιζόμεναι εἰς τὸ πηλῶδες ἔδαφος· ἦτον ὅμως κατὰ πάντα εὐχαριστημένος, διότι ὑπελόγιζεν ὅτι τῇ ἐπιούσῃ ἤθελε συνάψει μάχην κατὰ τῶν Ἄγγλων καὶ ἤθελε νικήσει αὐτούς. Οὕτω λοιπὸν κατοπτεύσας ὅλας τὰς ἐχθρικὰς θέσεις, διότι μετ' ὀλίγον οἱ Ἄγγλοι ἤναψαν πυρὰς, ἐξ ὧν διεκρίνετο ὅλη ἡ τοποθέτησις αὐτῶν, περιεφέρετο μέχρι τῆς δεκάτης ὥρας τῆς νυκτὸς, ἀκουμβῶν ὁτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ αὐλάρχου του Βερτράνδου, ὁτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ στρατηγοῦ Γυδίνου, τοῦ φονευθέντος ἐν τῇ ἐν Βολοντίνᾳ μάχῃ. Παρατηρῶν δὲ τὴν προθυμίαν τοῦ νεανίσκου τούτου, ἔχοντος ἡλικίαν δέκα καὶ ἑπτὰ ἐτῶν, εἶπεν αὐτῷ «φίλε μου, οὐδέποτε παρευρέθης εἰς παρομοίαν τελετήν· τὸ προοίμιον τοῦ βίου σου εἶναι σκληρὸν, ἀλλ' ἡ ἀνατροφή σου θέλει γένει τάχιστα. —

Μετὰ ταῦτα ἐφιππεύσας καὶ ἐλθὼν εἴς τι ἀγροκήπιον, ἔνθα ἐγκαθιδρύθη τὸ στραταρχεῖόν του, ἀνήγγειλεν ὅτι τῇ ἐπιούσῃ θέλει συνάψει κρίσιμον μάχην, ἥτις, ἔλεγε, θέλει σώσει ἢ ἀπωλέσει τὴν Γαλλίαν, διατάξας τοὺς στρατηγούς του νὰ παρασκευασθῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἔκβασις τῆς μάχης ταύτης ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς διαγωγῆς τοῦ Γρουσσὺ, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐνεργῇ τρεῖς περίπου ὥρας μακρὰν αὐτοῦ, ἐξαπέστειλεν αὐτῷ καὶ ἄλλην διαταγὴν, διαλαμβάνουσαν ὅτι, ἐὰν οἱ Πρῶσσοι κατευθύνοντο πρὸς τὸν Ῥῆνον, ἔπρεπε νὰ ἐξαποστείλῃ κατόπιν αὐτῶν μόνον χιλίους ἱππεῖς· ἐὰν δὲ ἤρχοντο πρὸς τὰς Βρυξέλλας, ὡσαύτως νὰ ἐξαποστείλῃ κατόπιν αὐτῶν χιλίους ἱππεῖς, μετὰ δὲ τοῦ ἐπιλοί-

που στρατοῦ του νὰ ἔλθῃ εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις πρὸς αὐτὸν τὸν Ναπολέοντα, διὰ νὰ συντελέσῃ πρὸς καταστροφὴν τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ· ἐὰν ὅμως ὁ πρωσσικὸς στρατὸς σταματήσῃ ὄπισθεν τοῦ δάσους Σοάγνου ἢ παρὰ τὴν πόλιν Βάβραν, ἢ εἴς τι μέρος παραπλήσιον τούτοις, νὰ τεθῇ μεταξὺ τοῦ πρωσσικοῦ καὶ γαλλικοῦ στρατοῦ, νὰ καταλάβῃ θέσιν τινὰ, νὰ ἐπασχολῇ τοὺς Πρώσσους, καὶ συνάμα ν' ἀποσπάσῃ μίαν τῶν μεραρχιῶν του διὰ νὰ ἔλθῃ ὄπισθεν τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ.

Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν διαταγῶν του τούτων, ἀνεπαύθη ἐπὶ τῆς κλίνης ἵνα λάβῃ μικρὰν ἀνακούφισιν, ὡς συνείθιζε πάντοτε, προκειμένου νὰ ἔλθῃ εἰς μάχην ἐπὶ τὴν αὔριον· εἶχε δὲ παρ' αὐτῷ τὸν ἀδελφόν του Ἱερώνυμον, εἰς ὃν εἶπεν « εἶναι ἤδη δεκάτη ὥρα τῆς ἑσπέρας· θέλω νὰ κοιμηθῶ μέχρι τῆς ἑνδεκάτης, θέλω ἐγερθῆ τότε ἀναμφιβόλως, ἀλλὰ διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον, σὺ ὁ ἴδιος νὰ μὲ ἐξυπνήσῃς, διότι (δεικνύων τοὺς πέριξ αὐτοῦ ἀξιωματικοὺς) οὗτοι δὲν τολμοῦν νὰ διακόψωσι τὸν ὕπνον μου. — Μετὰ ταῦτα ἐξηπλώθη ἐπὶ τῆς κλίνης, καὶ πάραυτα κατελήφθη ὑπὸ βαθυτάτου ὕπνου, κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς τρομερωτέρας ἡμέρας τῆς ζωῆς του καὶ τῆς ὀλεθριωτέρας διὰ τὴν Γαλλίαν.

Ὡσαύτως καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐχθρικῶν στρατῶν παρεσκευάζοντο εἰς μάχην, καὶ ἐπεθύμουν αὐτὴν, ὥσπερ καὶ ὁ Ναπολέων. Ὁ λόρδος Βέλιγκτων μετὰ τὴν ἐν Σταυροδρομίῳ μάχην, ἀναχωρήσας ἐκεῖθεν μετὰ τοῦ στρατοῦ του ἦλθεν εἰς τὴν πόλιν Γενάππην· οὐδεμίαν δὲ εἴδησιν λαβὼν παρὰ τοῦ Βλουχέρου, εἴτε διότι ὁ γηραιὸς οὗτος στρατηγὸς δυσηρεστήθη, διότι δὲν συνέδραμεν αὐτὸν ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς κατὰ τὴν μάχην τῆς προτεραίας, εἴτε ἕνεκα τῆς πτώσεως αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἵππου δὲν ἦτον εἰς κατάστασιν νὰ ἀναγγείλῃ τὰ περὶ αὐτοῦ, ὑπέθεσεν ὅτι οὗτος μετὰ τὴν ἧττάν του ἦτον εἰς πλήρη ὑποχώρησιν. Διὸ ἀποφασίσας νὰ συνάψῃ μάχην, κατέλαβε τὸ ὄρος Ἅγιος Ἰωάννης παρὰ τὸ δάσος Σοάγνον, καὶ ἐν τῷ παρακειμένῳ χωρίῳ Βατερλὼ ἔστησε τὸ στραταρχεῖόν του· διότι πρὸ ἡμερῶν εἶχε σπουδάσει κάλλιστα

στα τὴν θέσιν ταύτην· ἀλλὰ φοβούμενος μόνος ν' ἀντιπαραταχθῇ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἐζήτει τὴν ἐπικουρίαν τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ· διὸ ἐξαπέστειλεν ἕνα τῶν ἀξιωματικῶν του πρὸς τὸν Βλούχερον διὰ νὰ μάθῃ ἂν δύναται νὰ περιμένῃ τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ.

Ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ὁ ἀτρόμητος Βλούχερος, εἰ καὶ καταπολεμηθεὶς τῇ προτεραίᾳ, δὲν ἐνόμιζεν ἑαυτὸν νενικημένον, ἀλλ' ἐπροσπάθει νὰ ἔλθῃ ἐκ νέου εἰς μάχην· ὅθεν ὑπεχώρει εἰς Βρυξέλλας ἐπ' ἐλπίδι ὅτι εἰς δευτέραν μάχην ἤθελε βοηθηθῇ καὶ παρὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Ἦλθε λοιπὸν εἰς τὴν πόλιν Βάβραν καὶ ἐκεῖ ἔστησε τὸ στραταρχεῖόν του πρὸς τὸ ἑσπέρας τῆς 17 τοῦ μηνὸς, ἤτοι τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ τῆς προτεραίας μάχης. Ἐνταῦθα λαβὼν γνῶσιν παρὰ τοῦ Βελιγκτῶνος περὶ τῆς μελετωμένης μάχης, ἀπήντησεν ὅτι θέλει συνδράμει αὐτόν· οὕτω συνενοήθησαν οἱ δύο ἀρχηγοὶ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ. Ἐὰν ὅμως ὁ Γρουσσὺ ἐξετέλει ἀκριβῶς τὴν ἐντολήν του, ἡ συνενόησις αὕτη τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ ἐματαιοῦτο. Ἀλλ' ὁ Γρουσσὺ, δι' ἀνεξηγήτους λόγους μέχρι τοῦδε, καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν τῆς 17 Ἰουνίου κατελήφθη ὑπὸ τοιαύτης ῥαθυμίας, ὥστε οὐδὲν πρὸς τὸν προκείμενον σκοπὸν ἔπραξε· διότι ὁτὲ μὲν ἐνόμιζεν ὅτι ὁ Βλούχερος ὑπεχώρει πρὸς τὸν Ῥῆνον, ὁτὲ δὲ πρὸς τὰς Βρυξέλλας· λαβὼν δὲ γνῶσιν παρὰ τοῦ Ναπολέοντος ὅτι ὁ πρωσσικὸς στρατὸς κατευθύνθη πρὸς τὴν πόλιν Βάβραν, μόλις τῇ τρίτῃ ὥρᾳ μετὰ μεσημβρίαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐκινήθη, ἀλλὰ λίαν βραδέως, καὶ πάντοτε μετ' ἀμφιβολίας· ἐνῷ ὅλον τὸ τοπικὸν διάστημα μεταξὺ αὐτοῦ, τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ Βλουχέρου δὲν ἦτον εἰμὴ τεσσάρων λευγῶν, ἤτοι περίπου τεσσάρων ὡρῶν. Εὐκολώτατον λοιπὸν ἦτον εἰς ἀρχηγὸν ἔχοντα τοσοῦτον ἱππικὸν ὑπ' αὐτὸν νὰ ἦναι ἐν γνώσει ὅλων τῶν κινημάτων τοῦ ἀντιπάλου στρατοῦ του, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοσούτου μικροῦ χώρου.

Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Ναπολέων, κοιμωμένων ἁπάντων ἐν τοῖς στρατοπέδοις, περὶ τὴν δευτέραν ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἠγέρθη ἵνα παρατηρήσῃ ἐὰν ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς διαμένῃ εἰς τὰς θέσεις του ἢ ἀνεχώρησε· διότι πάντοτε ὑπώπτευεν ὅτι ὁ

Βέλιγκτων δὲν ἤθελε τολμήσει νὰ παραταχθῇ εἰς μάχην, ἀλλ' ὅτι ἤθελε καταφύγει εἰς Βρυξέλλας ἵνα ἐκεῖ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ· πρὸς δὲ οὐδόλως ἐδύνατο νὰ ἐννοήσῃ πῶς ὁ Βέλιγκτων ἔμενεν εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην διὰ νὰ πολεμήσῃ ἄνευ τῆς συνδρομῆς τῶν Πρώσσων, ὑπάρχοντος μάλιστα ὄπισθεν αὐτοῦ δάσους, δι' οὗ δυσκόλως ἐδύνατο νὰ ὑποχωρήσῃ, ἐνῷ ἐὰν ἤρχετο ὄπισθεν τοῦ δάσους τούτου, εὐκόλως ἠνώνετο μετὰ τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων οὕτω σκεπτόμενος δὲν ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ κυριεύοντα τοὺς ἀντιπάλους του πάθη. Ὁ Βλούχερος, καίτοι γέρων ἑβδομήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν, τοιοῦτον μῖσος ἔτρεφε κατὰ τῆς Γαλλίας, ὥστε οὐδεμίαν θυσίαν ὑπελόγιζεν ἀπέναντι τοῦ πάθους του. Ὁ δὲ Βέλιγκτων ἦτο τοσοῦτον δοξομανής, ὥστε ἤθελε νὰ λάβῃ ὅλην τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν ὅτι οὗτος μόνος καθησύχασε τὴν Εὐρώπην. Καὶ ὅμως ὁ Ναπολέων, ἀμφιβάλλων εἰσέτι περὶ τῆς ἐκεῖ διαμονῆς τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, εἰ καὶ ἐπαναληφθείσης τῆς βροχῆς, ἀφίπτευσε καὶ μετὰ δύο ἀξιωματικῶν του ἐκ νέου κατώπτευσε τὸ ἀγγλικὸν στρατόπεδον. Βεβαιωθεὶς δὲ ἰδίοις ὄμμασιν ὅτι ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς διέμενεν εἰς τὰς θέσεις του, ἐνεπλήσθη χαρᾶς, ἀναλογιζόμενος ὅτι τῇ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ἤθελε συνάψει μάχην καὶ νικήσει τοὺς ἐχθρούς του. Ἐν τούτοις ὁ Γρουσσὺ ἐγνωστοποίησεν εἰς τὸν Ναπολέοντα ὅτι ἔλαβε δύο κατευθύνσεις, τὴν μίαν πρὸς τὴν πόλιν Διέζην καὶ τὴν ἑτέραν πρὸς τὴν πόλιν Βάβραν, ἵνα διατηρῇ τοὺς Πρώσσους διηρημένους ἐκ τῶν Ἄγγλων. Ὁ Ναπολέων, εἰ καὶ δυσηρεστημένος διὰ τὴν διαγωγὴν τοῦ Γρουσσὺ, εὐχαριστήθη μαθὼν ὅτι οὗτος κατευθύνετο πρὸς τὴν Βάβραν. Εὐθὺς λοιπὸν, ἤτοι τῇ τρίτῃ ὥρᾳ τῆς πρωΐας, ἔπεμψεν εἰς αὐτὸν διαταγὴν ἵν' ἀναχωρήσῃ τῇ πρωΐᾳ περὶ τὰς πέντε ὥρας εἰς Βάβραν καὶ ἀποσπάσῃ συνάμα ἑπτὰ χιλιάδας πεζικοῦ καὶ ἑξαποστείλῃ εἰς αὐτόν. Ὁ ἄλλοτε ἀρχηγὸς τῶν γενικῶν ἐπιτελῶν τοῦ στρατοῦ Βερθιέρος ἐξαπέστελλεν εἰς τοιαύτας σπουδαίας περιστάσεις πολλὰ ἀπόγραφα τῆς τοιαύτης διαταγῆς διὰ διαφόρων ἀξιωματικῶν, διὰ νὰ ἦναι βέβαιος περὶ τῆς λήψεως, τοὐλάχιστον ἑνὸς ἐξ αὐτῶν· ἀλλ' ὁ Σοῦλτος, ἀγνοῶν τὴν ἐν πολέ-

μφ ὑπηρεσίαν τοῦ γραφείου, ἐξαπέστειλεν εἰς τὸν Γρουσσὺ διὰ δύο μόνον ἀξιωματικῶν τὴν διαταγὴν ταύτην, ἑκατέρου λαμβάνοντος ἰδίαν ὁδόν.

Ὁ δὲ Ναπολέων, ὢν βέβαιος ὅτι τῇ ἐπιούσῃ ἤθελε συνάψει μάχην, ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς περὶ αὐτῆς προθέσεώς του, σπουδάζων τὴν τοποθέτησιν τῶν Ἄγγλων, καθ' ὧν ἐμελέτα νὰ ἐπιπέσῃ· ἀλλὰ περὶ τὴν τετάρτην ὥραν τῆς πρωΐας, τῆς ἡμέρας ἀναφανείσης ζοφερᾶς, ἡ λύπη διεχύθη εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, διαλογιζομένου κατὰ νοῦν μήπως, ἐπαναληφθείσης τῆς βροχῆς ὡς τῇ προτεραίᾳ, δὲν δυνηθῇ νὰ κινηθῇ κατὰ τῶν Ἄγγλων. Περὶ τὴν ὀγδόην ὥραν ὅμως, διαλάμψαντος τοῦ ἡλίου ἐπὶ τοῦ ὑγροῦ ἐκείνου ἐδάφους, ὁ Ναπολέων ὅλως χαρᾶς προσεκάλεσε τοὺς στρατηγούς του εἰς πρόγευμα καὶ μετ' αὐτῶν συνεζήτησε τὸ σχέδιον τῆς μελετωμένης μάχης, ὅπερ συνίστατο νὰ προσβάλωσι τοὺς Ἄγγλους ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων αὐτῶν. Ὁ στρατηγὸς Ρεΐλλος, συνειθισμένος εἰς τὰς κατὰ τῶν Ἄγγλων μάχας, παρετήρησε λίαν ὀρθῶς καὶ συνετῶς εἰς τὸν Ναπολέοντα ὅτι οἱ Ἄγγλοι ὡς πρὸς μὲν τὴν ἐπίθεσιν εἶναι ὑποδεέστεροι τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν στρατῶν, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν ἄμυναν, εἶναι οἱ πρῶτοι, καὶ ὅτι μᾶλλον ἔπρεπε νὰ πολεμηθῶσιν οἱ Ἄγγλοι διὰ στρατιωτικῶν ἐλιγμῶν ἢ διὰ κατ' εὐθεῖαν ἐπιθέσεων. — Γνωρίζω, ἀπήντησεν ὁ Ναπολέων, ὅτι οἱ Ἄγγλοι δυσκόλως καταπολεμοῦνται, ἀμυνόμενοι τὰς θέσεις των, διὰ τοῦτο θέλω νὰ μεταχειρισθῶ τοὺς ἐλιγμούς. — Πεπεισμένος δὲ ὢν ὅτι οἱ Ἄγγλοι δὲν ἤθελον δυνηθῇ ν' ἀντισταθῶσιν, « ἔχομεν, ἐπανέλαβεν, *ἐννενήκοντα πρὸς ἑκατὸν τὴν ἐπιτυχίαν.* — Ἀφιχθεὶς δὲ κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὁ Νέϋ ἀνήγγειλεν ὅτι οἱ Ἄγγλοι ὑποχωροῦσιν. Ὁ Ναπολέων οὐδεμίαν πίστιν δώσας εἰς τὸ νέον τοῦτο, εἶπεν ὅτι, ἂν οἱ Ἄγγλοι ἤθελον νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἔπραττον τοῦτο ἐν καιρῷ νυκτός, οὐχὶ δὲ ἤδη. Μετὰ ταῦτα ἐξελθὼν ἔφιππος καὶ παρατηρήσας ὅτι οἱ Ἄγγλοι διέμενον εἰς τὰς θέσεις των, ἐπανῆλθε καὶ ἀπήγγειλε τὴν περὶ τῆς μάχης πρόθεσίν του, ἥτις ἐγράφη καὶ διενεμήθη εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν σωμάτων.

Τέλος ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ἀτυχοῦς ταύτης μάχης! Οἱ Ἄγγλοι ἦσαν τοποθετημένοι ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, διασχιζομένου ἐκ διαφόρων ὁδῶν, ἔχοντος μῆκος δύο λευγῶν, καὶ καταλήγοντος εἰς μίαν κοιλάδα διαχωρίζουσαν τὰ δύο στρατόπεδα, ὄπισθεν δ' ἐν ἀποστάσει δύο ὡρῶν ἔκειτο τὸ δάσος Σοάγνον. Οἱ Ἄγγλοι διὰ νὰ προφυλάττωνται ἐκ τοῦ γαλλικοῦ πυροβολικοῦ, ἔμενον ὄπισθεν τοῦ ὀροπεδίου τούτου, τὸ ὁποῖον ἦτο πανταχόθεν διακεκομμένον· ὄπισθεν δὲ αὐτοῦ καὶ κατ' ἀπόστασιν δύο περίπου ὡρῶν, πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ δάσους, ὑπῆρχε τὸ χωρίον Βατερλώ, ἐξ οὗ ὠνομάσθη καὶ ἡ μάχη αὕτη, διότι ἐκεῖθεν ὁ Βέλιγκτων ἐξέδιδε τὰς διαταγάς του κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης. Ὁ ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου τούτου ἀγγλικὸς στρατός, διηρημένος εἰς δύο, συνέκειτο ἐξ 75 χιλιάδων ἀνδρῶν, Ἄγγλων, Ὁλλανδῶν καὶ βορείων Γερμανῶν καὶ 300 πυροβόλων· ἄλλαι 15 χιλιάδες ἔμενον εἰς τὴν παραλίαν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ὑποχωρήσεως, ὀκτὼ δὲ περίπου χιλιάδες εἶχον ἀπωλεσθῆ κατὰ τὴν μάχην τῆς προτεραίας, ὥστε ὁ ὑπὸ τὸν Βελιγκτῶνα στρατὸς ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας ταύτης συνέκειτο ἐξ 98 χιλιάδων ἀνδρῶν.

Ὁ Βέλιγκτων λοιπὸν ἔταξε τὸν στρατόν του ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ἀντιθέτων κλίσεων τοῦ ὀροπεδίου τούτου εἰς δύο τάξεις· δεξιόθεν, μεταξὺ τῶν δύο ὁδῶν τῆς Νιβέλλης καὶ τοῦ Καρλεροᾶ, ἔθηκε τὴν βασιλικὴν φρουράν, καὶ παρ' αὐτὴν μίαν μεραρχίαν πεζικοῦ, συγκειμένην ἐξ Ἄγγλων καὶ Γερμανῶν, ὄπισθεν αὐτῶν δύο ἄλλας μεραρχίας πεζικοῦ, τὴν μίαν ἐσχηματισμένην εἰς πυκνὴν φάλαγγα, τὴν δ' ἑτέραν τεταγμένην ἐν παρατάξει εἰς τὸ ἄκρον τῆς δεξιᾶς πτέρυγος· ἡ δεξιὰ αὕτη πτέρυξ, οὖσα ἐπί τινος ὀχυρᾶς θέσεως, ἐστηρίζετο ἐκ τῶν νώτων ὑπὸ τοῦ σώματος τοῦ δουκὸς Βρουνσβίκου, ἔχοντος ἱκανὸν ἱππικόν· πρὸς ἐνίσχυσιν δὲ τῆς πτέρυγος ταύτης, διότι ἐφοβεῖτο μήπως περικυκλωθῇ ἐκεῖθεν, ἐτοποθέτησεν, εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας καὶ ὄπισθεν τῶν σωμάτων τούτων, μίαν μεραρχίαν συγκειμένην ἐξ Ἄγγλων καὶ Ὁλλανδῶν. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ τῶν Βρυξελλῶν, ἐπὶ τῆς εἰσόδου τοῦ ὀροπεδίου, ὑπῆρχεν ἡ ἔπαυλις Ἄϊον, ἣν ὠχύ-

ρώσε καλῶς, θέσας ἐν αὐτῇ ἱκανὴν φρουράν, ὄπισθεν δὲ αὐτῆς διώρισε μίαν ἀγγλικὴν ταξιαρχίαν πεζικοῦ. Εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, ἀπέναντι τῆς δεξιᾶς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, διώρισε δύο μεραρχίας πεζικοῦ εἰς δύο τάξεις· εἰς δὲ τὸ ἔσχατον ἄκρον τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ταύτης ἔταξεν ἑτέραν μεραρχίαν πεζικοῦ· ἡ πτέρυξ αὕτη ἔμεινεν ἀνίσχυρος, διότι ὁ Βέλιγκτων ὑπελόγιζεν ὅτι ὁ πρωσσικὸς στρατὸς ἤθελεν ἔλθῃ ἐκεῖθεν πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ. Τὰ ἱππικὰ σώματα ἐτοποθέτησεν εἰς τὴν ἀντίθετον κλίσιν τοῦ ὀροπεδίου, ὥστε δὲν ἐφαίνοντο παρὰ τοῦ γαλλικοῦ στρατοπέδου. Ὁ Βέλιγκτων κατέλαβε προσέτι καὶ ὅλας τὰς θέσεις τὰς κειμένας ἔμπροσθεν τοῦ παρατεταγμένου, ὡς ἐρρέθη, στρατοῦ του· διότι οὐ μακρὰν καὶ ἔμπροσθεν τῆς δεξιᾶς πτέρυγός του, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὀροπεδίου, ὑπῆρχον κτίρια τινὰ, καλούμενα ἔπαυλις τοῦ Γουμόντου, εἷς κῆπος καὶ ἓν μικρὸν δάσος λῆγον εἴς τινα φάραγγα, εἰς ταῦτα διώρισε χιλίους ὀκτακοσίους ἄνδρας ἐκ τῶν καλητέρων· ἀντικρὺ τοῦ μέσου τῆς ὁδοῦ τῶν Βρυξελλῶν ἔκειτο ἡ ἔπαυλις Ἂϊον μεθ' ἑνὸς περιβόλου· ἔμπροσθεν δὲ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος καὶ πρὸς τοὺς πρόποδας τοῦ ὀροπεδίου ὑπῆρχε τὸ ἀγροκήπιον Παπελόττον μετά τινων κτιρίων, ἐντὸς τῶν ὁποίων διώρισεν ἑτέρους δισχιλίους ἄνδρας.

Ἡ ἐν μάχῃ λοιπὸν τάξις τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ ἐγένετο ἐφ' ἑνὸς ὀροπεδίου, πρὸς τὸ κατωφερὲς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον τρία μέρη ὠχυρωμένα· ἄνωθεν καὶ ὄπισθεν αὐτῶν ἦσαν πυκναὶ φάλαγγες πολλῶν ταγμάτων ἐνεδρευόντων, ὄπισθεν δὲ τούτων καὶ εἰς τὴν ἀντίθετον πλευρὰν τοῦ ὀροπεδίου ὑπῆρχον πολλὰ ἱππικὰ καὶ πεζικὰ τάγματα ἐν ἐφεδρείᾳ.

Ὁ Ναπολέων, μετὰ τὴν ἀκριβῆ ἐξέτασιν τῆς τοποθετήσεως ταύτης τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, ὥρισεν εὐθὺς τίνι τρόπῳ ἔμελλε νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτοῦ. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ παρατάξῃ ἐν πρώτοις τὸν στρατόν του εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὀροπεδίου, νὰ προσβάλῃ καὶ νὰ καταλάβῃ τὰ ἔμπροσθεν τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ τρία ὠχυρωμένα μέρη· εἶτα δὲ νὰ προσβάλῃ διὰ τῆς δεξιᾶς του πτέρυγος τὸ ἀριστερὸν τῶν Ἄγγλων, ὅπερ, ὡς ἐρρέθη, ἦτον ἀσθενὲς, καὶ ὠθῶν αὐτοὺς πρὸς τὸ κέντρον νὰ καταλάβῃ τὴν ἄγουσαν πρὸς

τὰς Βρυξέλλας ὁδὸν, ὥστε νὰ ἐμποδίσῃ, ἢ τοὐλάχιστον, νὰ δυσκολεύσῃ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, καὶ ἐπὶ τέλους νὰ διακόψῃ τὴν συγκοινωνίαν αὐτοῦ μετὰ τοῦ πρωσσικοῦ. Ἡ πρόθεσις αὕτη ἀδιστάκτως ἦτον ἡ καλητέρα, καὶ ἤρμοζεν εἰς στρατηγὸν, ὡς τὸν Ναπολέοντα. Ἐπομένως ὁ ἐκεῖ γαλλικὸς στρατὸς ἐτάχθη ἐπὶ δύο τάξεων κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν πρόθεσιν, ἔχων τὸ μὲν πυροβολικὸν ἔμπροσθεν, τὸ δὲ ἱππικὸν ὄπισθεν.

Ὁ Ναπολέων, βλέπων τὸν στρατόν του οὕτω παρατεταγμένον ἐν μάχῃ, εὐχαριστηθεὶς μεγάλως, διῆλθεν ἐνώπιον τῶν τάξεων αὐτοῦ, ἐπευφημούμενος παρὰ τῶν στρατιωτῶν. Ἐσκέπτετο λοιπὸν ἂν ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ εὐθὺς τὴν μάχην, ἢ ν' ἀναβάλῃ αὐτὴν ἐπί τινας ὥρας διὰ νὰ ξηρανθῇ τὸ ἔδαφος ἐκ τῆς ἐπιπεσούσης βροχῆς τῆς προτεραίας, καὶ νὰ δώσῃ καιρὸν εἰς τὸν Γρουσσὺ νὰ προφθάσῃ εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον του. Εἰ καὶ ἐπανηλειμμένως εἶχε δώσει ὁδηγίας καὶ διαταγὰς εἰς τὸν Γρουσσὺ τί ἔμελλε νὰ πράξῃ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, αἰσθανόμενος ὅμως τὴν ἀνάγκην τῆς προσελεύσεως αὐτοῦ, τῇ 10 ὥρᾳ τῆς παρελθούσης νυκτὸς εἶχε προσκαλέσει ἀξιωματικόν τινα τοῦ ἱππικοῦ Πολωνὸν, καλούμενον Βένοβιτζ, καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτὸν εἰς τὸν Γρουσσὺ, λέγων αὐτῷ « Ὕπαγε νὰ εἴπῃς εἰς τὸν Γρουσσὺ, ὅτι περιμένω αὐτὸν ἀνυπομόνως· ὑπέστρεψε μετ' αὐτοῦ ἐνταῦθα, καὶ μὴ ἀπεχωρίζεσαι, εἰμὴ ὅταν τὸ ὑπ' αὐτὸν σῶμα φθάσῃ εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης. —

Ἐν τούτοις ὁ Βλούχερος ἀπὸ τῆς προτεραίας συνήθροισε τὰς τέσσαρας μοίρας τοῦ ὑποχωρήσαντος στρατοῦ του, συγκειμένας ἐξ 88 χιλιάδων ἀνδρῶν, ἦλθε καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν Βάβραν· μίαν δὲ τῶν μοιρῶν τούτων, συγκειμένην ἐκ 30 περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν, τὴν τοῦ στρατηγοῦ Βουλὼβ, οὖσαν πάντῃ ἀκοπίαστον, ὡς μὴ συμμεθέξασαν εἰς τὴν προλαβοῦσαν μάχην, ἐξαπέστειλεν ἀπὸ πρωΐας τῆς 18 Ἰουνίου πρὸς βοήθειαν τοῦ Βελιγκτῶνος κατὰ τὴν εἰς αὐτὸν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν· εἶτα δὲ ὀχυρώσας τὸν στρατηγὸν Θιελμάννον μετὰ 28 χιλιάδων στρατοῦ ἐν τῇ πόλει Βάβρῃ, αὐτὸς, ὁ Βλούχερος, μετὰ 30 χιλιάδων στρατοῦ περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐξ ἄλλης ὁδοῦ ἔσπευσε πρὸς βοή-

θειαν τοῦ Βελιγκτῶνος· ἐνῷ ὁ Γρουσσὺ, ὡς ἐρρέθη, βραδυπορῶν καὶ ἀμφιταλαντευόμενος δὲν εἶχεν ἔλθει κατόπιν τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ, ὡς παρηγγέλθη ῥητῶς καὶ ἐπαναλειμμένως· διὸ καὶ ἠγνόει ἐντελῶς τὰ περὶ τοῦ στρατοῦ τούτου διατρέχοντα.

Καὶ ὅμως ὁ Ναπολέων, νομίζων ὅτι ὁ Γρουσσὺ ἐτέθη μεταξὺ τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ πρωσσικοῦ στρατοῦ μετὰ 34 χιλιάδων στρατοῦ, καὶ ὅτι μετ' ὀλίγον, εἴτε ὅλος ὁ στρατὸς οὗτος, εἴτε μέρος αὐτοῦ, ἤθελε φθάσει εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ὁ δὲ πρωσσικὸς ἤθελεν ἐμποδισθῆ νὰ συνδράμῃ τὸν Βελιγκτῶνα, διέταξε τῇ ἐνδεκάτῃ καὶ ἡμισείᾳ ὥρᾳ Π. Μ. τὴν ἔναρξιν τῆς μάχης. Εὐθὺς 124 πυροβόλα ἐξέρευσαν τρομερὸν πῦρ κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, συνάμα δὲ ἡ δεξιὰ πτέρυξ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ προεχώρει πρὸς τὴν ἀριστερὰν τοῦ ἀγγλικοῦ· ἀφ' ἑτέρου 80 πυροβόλα ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ προσέβαλον τὸ δεξιὸν τοῦ ἀγγλικοῦ. Μετὰ δὲ ἡμίσειαν ὥραν ἀκαταπαύστου πυροβολισμοῦ, ὁ Ναπολέων διέταξε προσβολὴν κατὰ τοῦ μικροῦ δάσους καὶ τῶν κτιρίων τῆς ἐπαύλεως Γουμόντου, ἔνθα ἦσαν αἱ πρῶται προφυλακαὶ τῶν Ἄγγλων, ὡς πρὸς τὸ ἀριστερὸν κέρας αὐτῶν, ἐξ οὗ ὁ Ναπολέων ἤθελε νὰ ἐξορμήσῃ καὶ καταλάβῃ τὸ κέντρον αὐτῶν. Εὐθὺς τρεῖς μεραρχίαι πεζικοῦ, διοικούμεναι παρὰ τοῦ πρίγκηπος Ἱερωνύμου, ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Φουᾶ καὶ Βασσελοὺ, ἐφώρμησαν κατὰ τῶν θέσεων τούτων· καὶ τὸ μὲν δάσος ἐκυρίευσαν μετὰ πολλῆς αἱματοχυσίας, ἀλλ' ἐλθόντες εἰς τὴν ἔπαυλιν, εὗρον πολλὰ κτίρια ὠχυρωμένα καὶ ἰσχυρῶς φρουρούμενα καὶ ἀμυνόμενα ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Ἐνταῦθα ἡ πάλη ἐγένετο πεισματώδης. Ὁ Βέλιγκτων, βλέπων τὴν ἐπιμονὴν τῶν Γάλλων τοῦ νὰ κυριεύσωσι τὴν θέσιν ταύτην, ἔπεμψε πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῆς ἓν πεζικὸν τάγμα καὶ ἄλλα στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα, ὥστε ἡ πάλη κατέστη ζωηροτέρα.

Οὕτως ἀρξαμένης τῆς μάχης, ὁ Ναπολέων, ἀναθέσας τὴν διεύθυνσιν ἑκάστης συμπλοκῆς εἰς τοὺς στρατηγούς του, αὐτὸς δὲ τοποθετηθεὶς εἰς ἐξέχουσαν θέσιν τινὰ, ἐνησχολεῖτο εἰς τὸ σύνολον τῆς μάχης. Παρατηρῶν δὲ προσεκτικῶς πανταχοῦ, εἶδε διὰ

τοῦ τηλεσκοπίου σκιὰς φαινομένας καὶ προχωρούσας ἐκ τῆς πόλεως Βάβρης καὶ πλησιαζούσας πρὸς τὸ ἀγγλικὸν στρατόπεδον· ὡς ἐκ τῆς πολλῆς ἕξεως εἰς τὰ τοιαῦτα, εὐθὺς ἐνόησεν ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο ἦτο στρατεύματα, ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο νὰ ἐνοήσῃ ἂν ταῦτα ἦσαν πρωσσικὰ στρατεύματα ἢ ἡ μεραρχία, ἣν ἐζήτησε παρὰ τοῦ Γρουσσύ. Ἐν τῇ ἀμφιβολίᾳ του ταύτῃ προσεκάλεσε τὸν στρατηγὸν τοῦ ἱππικοῦ Δομὸν, καὶ δεικνύων τὰς φαινομένας σκιὰς παρήγγειλεν αὐτῷ νὰ προσλάβῃ τέσσαρας ἱππαρχίας καὶ ν' ἀπέλθῃ πρὸς συνάντησιν αὐτῶν, εἰπὼν αὐτῷ ὅτι, ἂν τὰ ἐρχόμενα στρατεύματα ἦσαν γαλλικὰ, νὰ ὁδηγήσῃ ταῦτα εἰς τὸ στρατόπεδον, ἂν δ' ἐχθρικὰ, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν προχώρησιν αὐτῶν καὶ ἀναγγείλῃ τοῦτο. Ἀλλ' ἐνῷ διέτατε ταῦτα, ὡδήγησαν εἰς αὐτὸν ἕνα ἀξιωματικὸν Πρῶσσον, συλληφθέντα, κομίζοντα ἔγγραφα πρὸς τὸν Βελιγκτῶνα. Εὐθὺς ἐκ τῶν ἐγγράφων τούτων ἔμαθεν ὅτι ὁ Βουλὼρ μετὰ 30 χιλιάδων στρατοῦ ἀναχωρήσας ἐκ Βάβρης ἤρχετο πρὸς βοήθειαν τοῦ Βελιγκτῶνος. Ἡ εἴδησις αὕτη ἦτο δυσάρεστος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀπελπιστικὴ, διότι ὁ Ναπολέων ἀντὶ νὰ ἔχῃ ἀπέναντί του 75 χιλιάδας ἐχθρῶν, εἶχεν ἤδη 105. Παραχρῆμα λοιπὸν προσεκάλεσε τὸν στρατηγὸν Λοβὼ καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ προσλάβῃ δύο μεραρχίας πεζικοῦ καὶ μετὰ τοῦ διαταχθέντος ἱππικοῦ νὰ σχηματίσῃ δέκα χιλιάδας στρατοῦ, καὶ μετ' αὐτοῦ νὰ τοποθετηθῇ εἰς ἁρμοδίαν θέσιν, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἕνωσιν τοῦ ἐρχομένου πρωσσικοῦ στρατοῦ μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ.

Ὁ Ναπολέων κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν ἔπρεπε νὰ σκεφθῇ, ἂν ἐδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἀρξαμένην μάχην ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ· τὸ πρῶτον ἦτον ἐπικίνδυνον, ἀλλὰ σωτήριον καὶ ἔνδοξον, τὸ δεύτερον ἐφαίνετο συνετὸν, ἀλλ' ὀλέθριον καὶ ἄδοξον· διότι, εἰ μὲν ἐξηκολούθει τὴν μάχην, εἶχε τὴν πιθανότητα νὰ νικήσῃ, καὶ τότε τὰ πάντα ἦσαν ὑπὲρ αὐτοῦ, εἰ δὲ ὑπεχώρει, ἤθελε φανῇ νενικημένος, καίτοι νικήσας τῇ προτεραίᾳ· τότε δὲ ἅπαντες οἱ ἐχθροὶ, Ἄγγλοι, Πρῶσσοι, Ῥῶσσοι, Αὐστριακοὶ καὶ Γερμανοὶ ἤθελον εἰσβάλει κατόπιν αὐτοῦ εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ ἤθελον ἐκθρονίσει ἀδόξως αὐτόν. Ἀπεφάσισε λοιπὸν

νὰ νικήσῃ ἢ ν' ἀποθάνῃ, ἐλπίζων εἰσέτι ὅτι ὁ Γρουσσὺ, ἢ τοὐλάχιστον μέρος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ἤθελε φθάσει πρὸς βοήθειάν του, ἢ αὐτὸς ὁ Γρουσσὺ ἤθελε καταπολεμεῖ ὄπισθεν τοὺς Πρώσσους. Προσεκάλεσε δὲ τὸν Σοὺλτον καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ πέμψῃ εἰς τὸν Γρουσσὺ καὶ ἄλλον ἀξιωματικὸν, ὅστις νὰ σπεύσῃ δρομαίως καὶ ἀναγγείλῃ αὐτῷ τὴν ἐμφάνισιν τῶν Πρώσσων παρὰ τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἵνα ἐπιταχύνῃ καὶ οὗτος τὴν αὐτόσε ἄφιξίν του.

Ἐν τούτοις ὁ Ναπολέων, πρὶν ἢ φθάσωσιν οἱ Πρῶσσοι εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἠθέλησε νὰ δώσῃ πέρας εἰς τὴν κατὰ τῶν Ἄγγλων ἀρξαμένην ἐπίθεσιν· παρευθὺς λοιπὸν διέταξε τὸν Νέϋ, ἔχοντα ὑπ' αὐτὸν τὸν στρατηγὸν Ἐρλόνα μετὰ τρεῖς μεραρχίας πεζικοῦ, νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ μέσου τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Ὁ Νέϋ πάραυτα ἐσχημάτισε τέσσαρας πυκνὰς φάλαγγας ἐξ ὀκτὼ ταγμάτων τεταγμένων τὸ ἓν ὄπισθεν τοῦ ἄλλου, κατ' ἀπόστασιν πέντε βημάτων καὶ ἀπεχόντων 300 βήματα ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ τάξις αὕτη ἦτον ὅλως ἐναντία τῆς τακτικῆς, διότι, ἂν προσεβάλλετο πλαγίως ἡ οὕτω σχηματισθεῖσα φάλαγξ, δὲν ἐδύνατο νὰ σχηματισθῇ εἰς τετράγωνον καὶ νὰ ὑπερασπισθῇ ἐκ τῶν προσβολῶν τοῦ ἱππικοῦ· διὰ τοῦτο ἡ περὶ προσβολῆς φάλαγξ πολλῶν ταγμάτων σχηματίζεται συνήθως, ἔχουσα ἓν μὲν τάγμα προτεταγμένον εἰς ἀκροβολισμοὺς, ἓν δὲ τάγμα ἀφ' ἑκατέρας πλευρᾶς ἐσχηματισμένον εἰς φάλαγγα πυκνὴν διὰ νὰ ὑπερασπίζῃ τὰς πλευρὰς αὐτῆς· καὶ ὅμως ὁ κανὼν οὗτος δὲν ἐτηρήθη ἐνταῦθα.

Περὶ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ὁ Νέϋ προσέβαλε τὴν ἔπαυλιν Ἄϊον, κειμένην εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὀροπεδίου καὶ πρὸς τὸ μέσον τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, ὅπερ ἐδιοικεῖτο ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Πικτῶνος. Οἱ Γάλλοι ἐν πρώτοις ἐκυρίευσαν διὰ τῆς λόγχης τὸν περίβολον, ἀλλὰ προχωροῦντες εἰς τὸ κτίριον εὗρον μεγίστην ἀντίστασιν παρὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἀμυνομένων Γερμανῶν. Γάλλος τις ἀξιωματικὸς τοῦ μηχανικοῦ, καλούμενος Βιὲ, ὁ μετὰ ταῦτα προαχθεὶς εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ταγματάρχου καὶ φονευθεὶς εἰς Κωνσταντίναν, λαμβάνει ἕνα πέλεκυν ἀνὰ χεῖρας καὶ προσέρχεται εἰς τὴν θύραν διὰ νὰ θραύσῃ αὐτὴν, ἀλλὰ λαβὼν

πολλὰς πληγὰς ὀπισθοδρομεῖ. Ὁ πρίγκηψ τῆς Ὀράγγης, βλέπων κινδυνεύουσαν τὴν θέσιν ταύτην, στέλλει πρὸς βοήθειαν ἓν γερμανικὸν τάγμα. Ὁ Νέϋ ἀφίνει νὰ πλησιάσῃ αὐτὸ καὶ μετὰ ταῦτα στέλλει κατ' αὐτοῦ δύο ἱππαρχίας θωρακοφόρων καὶ τὸ καταστρέφει, κυριεῦον καὶ τὴν σημαίαν αὐτοῦ. Εὐθὺς τὸ ἱππικὸν τῆς ἀγγλικῆς βασιλικῆς φρουρᾶς ἐπιπίπτει κατὰ τῶν ἀτάκτως εὑρισκομένων Γάλλων θωρακοφόρων καὶ ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ὁ Νέϋ ἀντιτάττει κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ ἱππικοῦ ἓν πεζικὸν τάγμα, τὸ ὁποῖον διὰ τῶν πυρῶν του ἀναγκάζει τοὺς Ἄγγλους ἱππεῖς νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἐνῷ δὲ ταῦτα ἐγένοντο ἐνταῦθα, ὁ στρατηγὸς Ἐρλὼν προσλαμβάνει τὰς ὡς εἴρηται ἐσχηματισμένας φάλαγγας καὶ ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισιν 80 πυροβόλων ἐξερευγόντων πῦρ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, προχωρεῖ πρὸς τὸ ὀροπέδιον· ἀλλ' ἅμα φθάνει εἰς τὴν κορυφὴν αὐτοῦ, αἵφνης προσβάλλονται αἱ φάλαγγές του ὑπὸ πυκνοῦ πυρὸς δύο ἀγγλικῶν ταγμάτων ἐνεδρευόντων ἐκεῖ. Αἱ φάλαγγες αὗται, καίτοι ὑποστᾶσαι πολλὴν ζημίαν, δὲν σταματοῦν, προχωροῦν καὶ διαπεροῦν ἐκ τῆς λόγχης ἀμφότερα τὰ ἀγγλικὰ ταῦτα τάγματα. Οὕτως ἐγκατασταθέντων τῶν Γάλλων ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου, ἡ νίκη ἐφαίνετο βεβαία ὑπὲρ αὐτῶν. Ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐγείρονται ἐκ τῶν ἐσπαρμένων σιτηρῶν σκωτικά τινα τάγματα, τὰ ὁποῖα ὁ στρατηγὸς Πίκτων εἶχε τοποθετήσει ἐκεῖ εἰς ἔνεδραν, προσβάλλουσι τὰς δύο προπορευομένας γαλλικὰς φάλαγγας ἐκ τοῦ σύνεγγυς, καὶ σταματῶσιν αὐτάς· συγχρόνως ὁ στρατηγὸς Πίκτων διατάττει τὴν κατ' αὐτῶν προσβολήν, ἀλλὰ παρευθὺς προσβληθεὶς εἰς τὸ μέτωπον πίπτει νεκρός. Ἡ προσβολὴ ὅμως τῶν Ἄγγλων ἐξακολουθεῖ καὶ ἀναγκάζει τὰς δύο φάλαγγας νὰ ὀπισθοδρομήσωσιν· ἀλλ' αὗται ἐπανέρχονται καὶ προχωροῦν μεμιγμένα μετὰ τῶν Ἄγγλων. Ὁ Βέλιγκτων ὅμως εὐθὺς τρέχει εἰς τὸ στάδιον τῆς γενομένης συμπλοκῆς, καὶ προσβάλλει τὰς δύο γαλλικὰς φάλαγγας μετὰ 1200 φαιῶν διμάχων (gris) Σκώτων ἱππέων, (οὕτως ὠνομάζοντο οὗτοι ἐκ τοῦ χρώματος τῶν ἵππων των, ὡς ἱππεύοντες ἅπαντες ὑπολεύκους ἵππους). Τὸ ἱππικὸν τοῦτο διαιρεθὲν εἰς δύο φάλαγγας προσέβαλε μεθ' ὅλης τῆς ὁρμῆς τῶν

ἀγγλικῶν ἵππων, εἰσεχώρησε μεταξὺ τῶν δύο φαλάγγων ἐκ τῶν πλευρῶν αὐτῶν, (αἵτινες, ὡς ἐρρέθη, ὡς ἐκ τῆς πυκνότητός των δὲν ἐδύναντο νὰ σχηματισθῶσιν εἰς τετράγωνα) καὶ ἐπροξένησε σύγχυσιν χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ διασπάσῃ αὐτάς· οὕτω δὲ μεμιγμέναι αὗται μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ ἱππικοῦ, ὑπεχώρησαν καὶ κατέβησαν τὸ ὀροπέδιον φύρδην μίγδην. Οἱ δὲ Σκῶτοι οὗτοι διμάχαι, κυριεύσαντες δύο σημαίας καὶ προξενήσαντες ὅσην φθορὰν ἐδυνήθησαν εἰς τὰς δύο γαλλικὰς φάλαγγας ταύτας, παρήτησαν αὐτὰς, καὶ ἐπιπεσόντες κατὰ τῶν ὀγδοήκοντα γαλλικῶν πυροβόλων, τὰ ὁποῖα ἔμενον ἀφρούρητα εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου, ἐκυρίευσαν αὐτὰ, διεσκόρπισαν τοὺς πυροβολιστὰς, καὶ ἐφόνευσαν τοὺς ἵππους τῶν πυροβόλων, μὴ δυνηθέντες νὰ προσλάβωσιν ταῦτα.

Ὁ Ναπολέων, ἱστάμενος, ὡς ἐρρέθη, εἴς τινα ἐξέχουσαν θέσιν, ἵνα ἐπιβλέπῃ τὰς κινήσεις τοῦ στρατοῦ του, ἅμα ἰδὼν τὴν συμφορὰν ταύτην, τρέχει ἔφιππος πρὸς τὸ βαρὺ ἱππικὸν, προσλαμβάνει δύο ἱπταρχίας θωρακοφόρων καὶ προσβάλλει κατὰ μέτωπον καὶ ἐκ τῶν πλευρῶν τοὺς Σκώτους διμάχας, οἵτινες ὡς ἐκ τῆς ἀκαθέκτου ὁρμῆς των διέκειντο εἰς ἀταξίαν. Ἀφ' ἑτέρου καὶ ὁ στρατηγὸς Ἰακινότος φθάνει ἐκεῖ μετὰ μιᾶς ἱπταρχίας λογχοφόρων. Οὕτω πανταχόθεν προσβληθὲν τὸ ἀγγλικὸν ἱππικὸν τοῦτο κατασφάζεται ἀνιλεῶς παρὰ τοῦ γαλλικοῦ. Εἷς Γάλλος λοχίας τῶν λογχοφόρων, καλούμενος Οὐρβάνος, αἰχμαλωτίζει τὸν ἀνδρεῖον διοικητικὴν τῶν Σκώτων διμάχων Πογσονβύ· τρεῖς ἱππεῖς αὐτοῦ τρέχουν νὰ τὸν ἐλευθερώσωσιν· ἀλλ' ὁ λοχίας φονεύει τὸν ἕνα διὰ πιστολίου, καὶ εἶτα ἐφορμῶν φονεύει διὰ τῆς λόγχης του καὶ τοὺς ἄλλους δύο ἱππεῖς καὶ ἁρπάζει ἀπὸ τῶν χειρῶν των καὶ τὴν μίαν ἐκ τῶν δύο κυριευθεισῶν γαλλικῶν σημαιῶν· οὕτω δὲ αἱμοσταγὴς ἔρχεται εἰς τὸν ἵπταρχόν του, φέρων αὐτῷ τὰ τρόπαια τῆς νίκης του. Οἱ διαφυγόντες τὴν μάχαιραν Σκῶτοι ἱππεῖς περὶ τοὺς τριακοσίους ἐκ τῶν 1200 κατέφυγον ὄπισθεν τοῦ ἀγγλικοῦ πεζικοῦ τοῦ παραταχθέντος ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη προσβολὴ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ

κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ· ἡ δὲ ἀποτυχία αὐτῆς ἀποδοθήτω εἰς τὸν στρατάρχην Νέϋ καὶ τὸν στρατηγὸν Ἐρλόνα, οἵτινες ἐναντίον τῶν παραδεδεγμένων κανόνων τῆς τακτικῆς, ἐσχημάτισαν τοιουτοτρόπως τὰς πυκνὰς φάλαγγάς των, ὥστε δὲν ἐδύναντο, ὅτε ἐδέησε, νὰ σχηματίσωσιν αὐτὰς εἰς τετράγωνον καὶ νὰ ὑπερασπισθῶσιν ἐκ τῆς αἰφνιδίας προσβολῆς τοῦ ἀγγλικοῦ ἱππικοῦ. Αἱ ζημίαι ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων σχεδὸν ἦσαν ἰσάριθμοι, τουτέστι τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν ἐξ ἑκατέρων. Μ' ὅλα ταῦτα οἱ Ἄγγλοι διετήρησαν τὰς θέσεις των, ἐνῷ οἱ Γάλλοι ἀπέτυχον νὰ κυριεύσωσιν αὐτάς. Ἐν τούτοις ἡ ἔπαυλις Ἄϊον ἔμενεν εἰσέτι εἰς χεῖρας τῶν Ἄγγλων· ἐγένετο δὲ καὶ δευτέρα προσβολὴ κατ' αὐτῆς, ἀλλ' ἀπέτυχεν.

Ὁ Ναπολέων, περιτρέχων βραδέως τὰς τάξεις τῶν στρατιωτῶν του, ἔβλεπεν ἀταράχως πίπτοντας τὰς σφαίρας ἐνώπιόν του, εἰ καὶ παρ' αὐτῷ ἐφονεύθη ὁ στρατηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Δεσβώ· μ' ὅλον ὅτι δ' ἐλυπεῖτο διὰ τὰ συμβάντα, ἐδεικνύετο ὅμως χαρίεις εἰς τοὺς στρατιώτας του, ὡσανεὶ ἔλεγεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θέλουν νικήσει τὸν ἀγγλικὸν στρατόν. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἀνηγγέλθη αὐτῷ ὅτι τὰ πρὸς συνάντησιν τῶν προσερχομένων Πρώσσων σταλέντα, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη, στρατεύματά του συνεπλάκησαν μετ' αὐτῶν καὶ ὅτι εἶχον ἀνάγκην πεζικοῦ ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν ἕνωσιν αὐτῶν μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Συγχρόνως δὲ ἀφίχθη ἐκ τοῦ ὑπὸ τὸν Γρουσσὺ στρατοῦ ἀξιωματικός τις, ἀναγγείλας εἰς τὸν Ναπολέοντα ὅτι ὁ στρατάρχης Γρουσσύ, ἀντὶ ν' ἀναχωρήσῃ περὶ τὴν τετάρτην τῆς πρωΐας, ὡς παρηγγέλθη, ἀνεχώρησε τῇ ἐννάτῃ ὥρᾳ καὶ κατευθύνθη πρὸς τὴν πόλιν Βάβραν. Ὑπελόγισε λοιπὸν ὁ Ναπολέων ὅτι, ἐὰν ὁ στρατάρχης οὗτος ἔκτοτε ἤρχετο κατ' εὐθεῖαν πρὸς αὐτόν, ἀφεύκτως ἤθελε φθάσει τῇ τρίτῃ ὥρᾳ μετὰ μεσημβρίαν, καθ' ἣν ὥραν ἦτον ἀναγκαιότατος, ἀλλ' ὅτι, παρελθούσης τῆς ὥρας ταύτης, οὗτος παρεγνώρισε τὴν ἐντολήν του. Διὸ ἀπελπισθεὶς ὁ Ναπολέων ἐκ τῆς συνδρομῆς τοῦ Γρουσσὺ, ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἔπρεπε νὰ πολεμήσῃ κατ' ἀμφοτέρων τῶν στρατῶν, ἀγγλικοῦ καὶ πρωσσικοῦ, καὶ ὅτι πᾶσα σκέψις περὶ ὑποχωρήσεως ἀπέβαινεν εἰς μάτην,

διότι ἐν τῷ ἅμα ἤθελε προσβληθῆ πανταχόθεν ὑπὸ τῶν περιστοιχούντων αὐτὸν ἐχθρῶν. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ πολεμήσῃ μέχρις ἐσχάτων.

Εὐθὺς λοιπὸν διέταξε τὸν στρατηγὸν Λοβὼ νὰ δράμῃ μετὰ τῶν δύο μεραρχιῶν του, συγκειμένων ἐξ ὀκτὼ περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν κατὰ τῶν ἐρχομένων Πρώσσων, οἵτινες προεχώρουν θαῤῥαλέως, ὡς μὴ καταληφθέντων τῶν μερῶν ἐκείνων, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ὁ Γρουσσὺ ἔμελλε νὰ ἔλθῃ ἐκεῖθεν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τῆς μάχης ταύτης πρόθεσις ἤλλαξε φάσιν ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τοῦ Γρουσσὺ καὶ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ, ὁ Ναπολέων ἀπεφάσισεν ἄλλως πως νὰ πολεμήσῃ τοὺς ἐχθρούς του. Διέταξε λοιπὸν τὸν Νέϋ ν' ἀναβάλῃ τὴν κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ ἐπίθεσίν του, καὶ νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν μετὰ πάσης θυσίας ἄλωσιν τῆς ἐπαύλεως Ἀΐου, ὥστε οὕτω νὰ ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ καλῶς καὶ νὰ ἐμποδίζῃ τὴν ἕνωσιν τῶν Ἄγγλων μετὰ τῶν Πρώσσων. Αὐτὸς δὲ ὁ Ναπολέων ἀπῆλθε πρὸς τὸ μέρος τῶν Πρώσσων ἐπὶ σκοπῷ νὰ καταπολεμήσῃ πρῶτον αὐτοὺς καὶ μετὰ ταῦτα μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεών του νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν Ἄγγλων.

Ἐν τούτοις ἡ μάχη ἐξηκολούθει εἰς τὸ ἀριστερὸν κατὰ τῆς ἐπαύλεως Γουμόντου. Ἀλλεπαλλήλως προσέβαλλον οἱ Γάλλοι τὸ κτίριον τοῦτο, ἀλλ' οἱ ἐν αὐτῷ Ἄγγλοι ἀνθίσταντο καρτερῶς. Ἀνθυπολοχαγός τις τοῦ μηχανικοῦ, ἀρχαῖος ὑπαξιωματικὸς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, καλούμενος Λεγρὸς, ὅστις διὰ τὴν εὐτολμίαν του ἐπωνομάζετο παρασχίστης (enfonceur), εἰσβάλλει εἰς τὸ προαύλιον τοῦ κτιρίου μετ' ὀλίγων ἀνδρείων σκαπανέων, καὶ δι' ἑνὸς πελέκεως, ὃν ἐκράτει ἀνὰ χεῖρας, πλησιάζει εἰς τὴν θύραν καὶ προσπαθεῖ νὰ τὴν παραβιάσῃ. Εὐθὺς ὁ Ἄγγλος συνταγματάρχης Μακδονέλλος μετὰ ἰσχυροῦ ἀποσπάσματος ἔρχεται καὶ ἐκδιώκει τοὺς ἐκεῖ προχωρήσαντας Γάλλους, καὶ καὶ οὕτω σώζει τὸ κτίριον. Ὁ ῥηθεὶς ἀνθυπολοχαγὸς πληγωθεὶς θανατηφόρως πίπτει νεκρός· ὁ δὲ Γάλλος συνταγματάρχης Κουβιέρος, ὅστις ἔδραμε πρὸς βοήθειαν τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ τούτου, λαβὼν πολλὰς πληγὰς αἱχμαλωτίζεται. Οἱ Γάλλοι, μὴ δυνά-

μενοι διὰ τῶν προσβολῶν νὰ κυριεύσωσι τὴν ἐπαυλιν ταύτην, ῥίπτουν ἀπείρους σφαίρας καὶ ὀβούζια κατ' αὐτῆς, ἀλλ' οἱ Ἄγγλοι, λαμβάνοντες πάντοτε νέας ἐπικουρίας, ἀνθίστανται καρτερῶς. Οὕτω δὲ τρεῖς χιλιάδες Γάλλοι καὶ δύο χιλιάδες Ἄγγλοι ἔκειντο νεκροὶ καὶ πληγωμένοι εἰς τὴν θέσιν ταύτην.

Ὁ δὲ Νέϋ, κατὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ῥητὴν παραγγελίαν τοῦ Ναπολέοντος, ἀπεφάσισε νὰ κυριεύσῃ τὴν ἔπαυλιν Ἄϊον. Ὁ στρατάρχης οὗτος, οὗτινος ἡ ἀκάθεκτος ὁρμὴ καὶ ἀνδρεία ἦτον ἀπαρομοίωτος εἰς ἅπαντα τὸν γαλλικὸν στρατὸν, προσλαμβάνει δύο πεζικὰ τάγματα καὶ μετ' αὐτῶν ἐφορμᾷ εἰς τὸ κτίριον τοῦτο, παραβιάζει τὴν θύραν ὑπὸ τὸ πυκνὸν καὶ ἀκατάπαυστον πῦρ τοῦ ἐν αὐτῷ ἀμυνομένου γερμανικοῦ πεζικοῦ τάγματος, εἰσβάλλει καὶ διαπερᾷ ἐν στόματι μαχαίρας ἅπαντας τοὺς ἐν τῷ κτιρίῳ τούτῳ εὑρεθέντας, ἐκτὸς ὀλιγίστων διασωθέντων, καὶ τούτων κατασφαγέντων ὑπὸ τοῦ ἔξωθεν ἱσταμένου γαλλικοῦ ἱππικοῦ. Ἡ οὐκ ὀλίγον μακρὰν τῆς θέσεως ταύτης μένουσα γερμανικὴ λεγεὼν, βλέπουσα τὴν καταστροφὴν τοῦ τάγματος τούτου, σπεύδει νὰ συνδράμῃ αὐτὸ καὶ ν' ἀνακτήσῃ τὴν θέσιν ταύτην. Ἀλλ' ὁ στρατάρχης Νέϋ παραχρῆμα διατάττει τοὺς θωρακοφόρους νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Γερμανῶν τούτων. Ἡ προσβολὴ ἄρχεται μανιωδῶς, ἓν ἐκ τῶν ταγμάτων αὐτῶν, μὴ δυνηθὲν νὰ σχηματισθῇ εἰς τετράγωνον, διασπᾶται καὶ κατασφάζεται ἐξ ὁλοκλήρου, ἕτερον δὲ σχηματίζεται μὲν εἰς τετράγωνον καὶ ἀντέχει εἰς δύο προσβολὰς τῶν θωρακοφόρων, ἀλλ' ἐπὶ τέλους διασπᾶται καὶ τοῦτο, σώζεται ὅμως ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τῆς ἀγγλικῆς βασιλικῆς φρουρᾶς.

Ὁ Νέϋ, κυριεύσας τὴν ἔπαυλιν Ἄϊον καὶ ὡς ἐκ τούτου νομίζων ὅτι ἐδύνατο νὰ ἐπιτεθῇ καὶ κατὰ τοῦ ὀροπεδίου, νὰ προσβάλῃ καιρίως τὸν ἀγγλικὸν στρατὸν καὶ νὰ καταστρέψῃ αὐτὸν, ἐζήτει ἐπανηλειμμένως παρὰ τοῦ Ναπολέοντος στρατιωτικὰ σώματά τινα ἵνα θέσῃ αὐτὰ μεταξὺ τῆς ἐπαύλεως Γουμόντου καὶ τῆς ἐπαύλεως Ἄϊου, ὥστε πανταχόθεν νὰ προσβάλῃ τὸν ἀγγλικὸν στρατὸν καὶ νὰ δώσῃ πέρας εἰς τὴν μάχην. Ἦτον ἤδη τετάρτη καὶ ἡμισεία ὥρα, ὅτε πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος, ἐξ οὗ ἤρχοντο οἱ

Πρῶσσοι, ἡ μάχη ἐγένετο πεισματωδεστέρα. Ὁ Ναπολέων εἶχε πέμψει ἐκεῖ ὀκτὼ τάγματα ἐκ τῆς φρουρᾶς του μετὰ ὀγδοήκοντα πυροβόλων τοῦ πεδίου, αὐτὸς δ' ἔμεινε μετὰ δέκα καὶ πέντε ἄλλων πεζικῶν ταγμάτων μετὰ τοῦ ἱππικοῦ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς καὶ ὅλης τῆς ἐφεδρείας τοῦ βαρέος ἱππικοῦ, ἕτοιμος ὢν νὰ ἐπιτεθῇ μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως ταύτης κατὰ τῶν Ἄγγλων, ἅμα ἀποκρουσθῶσιν οἱ Πρῶσσοι· ἤλπιζε δὲ εἰσέτι μήπως ὁ Γρουσσὺ ἀναφανῇ, διότι ἡ ὥρα ἦτον πέμπτη. Εἰς δὲ τὸν Νέϋ, τὸν αἰτοῦντα συνδρομήν, ἔπεμψε μόνον τοὺς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μιλῶδον θωρακοφόρους συγκειμένους ἐξ ὀκτὼ ἱππαρχιῶν, παραγγείλας αὐτὸν νὰ μὴ κινηθῇ κατὰ τῶν Ἄγγλων ἄνευ τῆς διαταγῆς του, διότι ἐκ τῆς ἐπιθέσεως ταύτης ἐξηρτᾶτο ἡ τύχη τῆς μάχης. Αὐτὸς δὲ ὁ Ναπολέων ἐπορεύθη πρὸς τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ στρατοῦ του, καθ' οὗ ἤρχοντο οἱ Πρῶσσοι.

Ὁ Βέλιγκτων, μετὰ τὴν κατὰ τοῦ μέσου τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ τελευταίαν προσβολὴν τῶν Γάλλων, μετερρύθμισε τὴν ἐν μάχῃ τάξιν αὐτοῦ, μεταθέτων διάφορα στρατιωτικὰ σώματα, εἰς τρόπον ὥστε ἐνίσχυσε τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ στρατοῦ του, ὀπισθοχωρῶν ὀλίγον αὐτόν, καὶ θέτων ἑξήκοντα πυροβόλα ἔμπροσθεν αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ ἵστατο ἔφιππος ἐν τῷ μέσῳ τῶν τάξεων τῶν στρατευμάτων του, προπαρεσκευασμένος νὰ δεχθῇ τὴν κατ' αὐτοῦ μελετωμένην προσβολὴν τῶν Γάλλων. Ὁ Νέϋ, ἰδὼν τὸν στρατόν του ἐνισχυόμενον ὑπὸ πέντε χιλιάδων ὡραίου ἱππικοῦ, σταλέντος αὐτῷ, ὡς ἐρρέθη, ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος, καὶ βλέπων τὰ ἑξήκοντα πυροβόλα τῶν Ἄγγλων, ἐκτεθειμένα ἄνευ ἰσχυρῶν ὑποστηριγμάτων (διότι οἱ Ἄγγλοι συνειθίζουσι νὰ θέτωσι τὸ πυροβολικὸν των ἔμπροσθεν τοῦ πεζικοῦ των, ὅταν δὲ προσβληθῇ τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ, παραιτοῦσι τὰ πυροβόλα των, οἱ δὲ πυροβολισταὶ μετὰ τῶν ὑποζυγίων ἔρχονται ὄπισθεν τοῦ πεζικοῦ) τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἱππικοῦ του, ἐφορμᾷ κατὰ τῶν ἑξήκοντα τούτων πυροβόλων, κυριεύει αὐτά, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιπίπτει κατὰ μιᾶς ἀγγλικῆς μεραρχίας, σχηματισθείσης εἰς τετράγωνα, καταστρέφει πολλὰ ἐξ αὐτῶν, κατασφάζων ἀνιλεῶς τοὺς Ἄγγλους καὶ μεταβαίνει εἰς τὴν δευτέραν τάξιν τῶν ἐν

μάχη τεταγμένων ἀγγλικῶν στρατευμάτων, καὶ ἐνταῦθα στα-
ματᾷ· διότι ὁ Βέλιγκτων, συναθροίσας ὅλον τὸ ἱππικόν του,
ἀντιπαρατάττεται κατὰ τοῦ γαλλικοῦ καὶ ἐμποδίζει τὴν ὁρ-
μὴν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Νέϋ, προσκαλῶν καὶ τὸ ἐν ἐφεδρείᾳ ἱππικόν
του, ἐφορμᾷ κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ ἱππικοῦ, ἀναγκάζει αὐτὸ νὰ
ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ τεθῇ ὄπισθεν τῶν πεζικῶν ταγμάτων τῶν
σχηματισθέντων εἰς πολλὰ τετράγωνα. Ὁ Νέϋ ἐπιπίπτει καὶ
ἐπ' αὐτῶν· ἀλλ' ἐνταῦθα γίνεται φονικωτάτη ἡ μάχη, διότι
πεζοὶ καὶ ἱππεῖς ἑκατέρωθεν ἔρχονται εἰς φρικτὴν συμπλοκὴν
καὶ ἀλληλοσφάζονται. Ὁ Νέϋ ἐν τῷ μέσῳ ὅλης τῆς σφαγῆς
ταύτης ἀλλάσσει τρεῖς ἵππους φονευθέντας ὑπ' αὐτὸν, ὁ πῖλος
καὶ ὅλα τὰ ἱμάτιά του ἦσαν κατατρυπημένα ὑπὸ σφαιρῶν, χω-
ρὶς μ' ὅλα ταῦτα νὰ πληγωθῇ· ἀλλ' ὡς ἄλλος Ἀχιλλεὺς ἔμενεν
ἄτρωτος, καὶ ἐπέμενεν εἰς τὴν ἐκ νέου κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στρα-
τοῦ προσβολὴν ἵνα ἐπιφέρῃ τὴν παντελῆ ἧτταν αὐτοῦ.

Ὅλος ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἔστρεψε τὴν προσοχήν του εἰς τὴν
συμπλοκὴν ταύτην· πάντες δὲ θαυμάζοντες τὴν ἀνδρείαν τοῦ
Νέϋ, ἦσαν σύμφωνοι ὅτι ἔπρεπε νὰ σταλῇ καὶ ἄλλη ἐπικουρία
εἰς αὐτὸν διὰ νὰ περατώσῃ τὴν μάχην· μόνον δὲ ὁ Ναπολέων
δυσηρεστήθη, βλέπων τὸ πρόωρον τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης.—Ὁ
ἄνθρωπος οὗτος, ἀνέκραξεν ὁ Ναπολέων, ὁμιλῶν μετὰ τοῦ Σούλ-
του περὶ τοῦ Νέϋ, πάντοτε εἶναι ὁ αὐτός· ἤρχισε μίαν ὥραν
προτήτερα· θὰ κινδυνεύσει τὸ πᾶν, ὡς ἐν ταῖς Ἰένῃ καὶ Ἐϋλὼ
μάχαις.—Σκεπτόμενος ὅμως ὅτι ἔπρεπε νὰ συνδράμῃ τὸν Νέϋ,
διέταξε τὸν Κελλερμάννον νὰ πέμψῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν τρισχιλίους
θωρακοφόρους ἱππεῖς καὶ δύο χιλιάδας ἐπιλέκτους διμάχας πρὸς
βοήθειαν τοῦ Νέϋ. Ὁ Κελλερμάννος, ὅστις ἐγνώριζε τὴν ἀσύ-
νετον ὁρμὴν τοῦ Νέϋ, ἐλυπήθη σφόδρα περὶ τούτου· διὸ ἐξετέ-
λεσε μὲν τὴν διαταγὴν τοῦ Ναπολέοντος, ἐκράτησε δὲ δύο
ἱππαρχίας, ἵνα χρησιμεύσωσιν εἰς ἐφεδρείαν. Ὁ δὲ Νέϋ, ἅμα
ἰδὼν ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν τὸ ἱππικὸν τοῦτο, τρέχει δρομαίως
καὶ ὑποδέχεται αὐτὸ, διὰ νὰ ἔλθῃ ἐκ νέου εἰς μάχην.

Ὁ Βέλιγκτων ὅμως οὐδόλως ταραχθεὶς ἐκ τῶν κατ' αὐτοῦ
προπαρασκευῶν τούτων, θέσας τὸν ὑπ' αὐτὸν στρατὸν εἰς τρεῖς

τάξεις, ὡς τρία τείχη, περιέμενε μετὰ πολλῆς καρτερίας καὶ τὴν νέαν ἐπίθεσιν ταύτην. Ὁ δὲ Νέϋ, ἀδιαφορῶν περὶ τῆς νέας ταύτης τάξεως τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, προσλαμβάνει ὅλα τὰ ἱππικὰ σώματά του, σχηματίζει ἐκ τούτων πολλὰς φάλαγγας, ἐνθουσιάζει αὐτὰ διὰ τῶν προσλαλιῶν του, καὶ ἐφορμᾷ μεθ' ὅλης τῆς ταχύτητος τῶν ἵππων κατὰ τῆς πρώτης τάξεως τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ· καταστρέφει ἐν ἀκαρεῖ αὐτὴν, μεταβαίνει εἰς τὴν δευτέραν καὶ παραλύει καὶ αὐτὴν, εἰς τὴν τρίτην ὅμως εὑρίσκει μεγίστην ἀντίστασιν· διότι ἐκεῖ ὅλον τὸ ἀγγλικὸν πεζικὸν ἦτον ἐσχηματισμένον εἰς τετράγωνα· ἐπιπίπτει ὅμως καὶ κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ καταστρέψῃ εἰμὴ ὀλίγα ἐξ αὐτῶν, τὰ λοιπὰ μένουν ὡς τείχη ἀπόρθητα. Ὁ δὲ Βέλιγκτων, ἀπελπισθεὶς φέρει εἰς μάχην χιλίους λογχοφόρους ἱππεῖς· ἀλλὰ πάραυτα καὶ οὗτοι καταστρέφονται καὶ καταδιώκονται· οὕτως ἤρχισεν ἤδη τοιαύτη παραλυσία εἰς τὸν ἀγγλικὸν στρατὸν, ὥστε οἱ λειποτακτήσαντες ἐκ τῆς μάχης κατέφυγον εἰς τὰς Βρυξέλλας, διασπείροντες τὴν φήμην ὅτι ὅλος ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς κατεστράφη. Ὁ Βέλιγκτων ὅμως ἐν τῇ συμφορᾷ ταύτῃ μένει ἀκλόνητος, ἐλπίζων εἰς τὴν ταχείαν ἄφιξιν τοῦ Βλουχέρου.

Ἐν τούτοις νέα ἐπιβοήθεια φθάνει εἰς τὸν Νέϋ. Ὁ Ναπολέων εἶχεν ἀφήσει ἐν ἐφεδρείᾳ δύο χιλιάδας ἐπιλέκτους διμάχας· ἀξιωματικοί τινες τοῦ ἱππικοῦ τούτου, ἀποσπασθέντες ἐκ τῶν σωμάτων των χάριν περιεργείας, προεχώρησαν πρὸς τὸ μέρος ἔνθα ἐγίνετο ἡ μάχη· βλέποντες οὗτοι τὴν γενομένην καταστροφὴν τῶν Ἄγγλων, ἔκραζον «νίκη, νίκη»! ἐκ τούτου ἔτρεξαν καὶ ἄλλοι ἀξιωματικοί, καὶ κατόπιν αὐτῶν στρατιῶται· οὕτω μετ' ὀλίγον ἅπαντες οἱ ἱππεῖς οὗτοι παρασυρθέντες ἦλθον εἰς τὸ στάδιον τῆς μάχης ταύτης. Ὁ Ναπολέων, παρατηρῶν τοῦτο, ἔπεμψεν εὐθὺς τὸν στρατηγὸν Βερτράνδον νὰ ἐμποδίσῃ τὸ κίνημα αὐτῶν· ἀλλ' εἰς μάτην, διότι οὗτοι εἶχον ἤδη ἀναχωρήσει. Ἐν τούτοις ὁ Νέϋ ἐξηκολούθει τὰς κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ προσβολὰς, ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο νὰ διασπάσῃ αὐτόν· διότι, διαλυομένου ἑνὸς τετραγώνου, οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἐσχηματίζοντο ὄπισθεν τῶν ἄλλων εἰς τετράγωνον. Ὁ Νέϋ ὡς μανιακὸς, ἀπολέσας καὶ τέταρ-

τον ἵππον, ἀνενέωνεν ἀκαταπαύστως τὰς κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ προσβολάς· ἀλλ' ἔπρεπε νὰ ἔχῃ καὶ πεζικὸν διὰ νὰ περαιώσῃ τὴν μάχην, διότι ὅλαι αἱ ἐνέργειαι τοῦ ἱππικοῦ αὐτοῦ εἶχον ἐξαντληθῆ· στέλλει λοιπὸν καὶ ζητεῖ παρὰ τοῦ Ναπολέοντος σώματά τινα πεζικά. Εἶτα δὲ παρατάττων τὰ ἱππικὰ σώματά του ἐπὶ τοῦ ὁροπεδίου, τρέχει πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἐρλόνα, ὅστις εἶχεν ἤδη καταστρέψει γερμανικά τινα τάγματα, καὶ λέγει αὐτῷ « καρτέρει καλῶς, φίλε μου, διότι σὺ καὶ ἐγὼ ἂν δὲν ἀποθάνωμεν ἐδῶ ἐκ τῶν ἀγγλικῶν σφαιρῶν, δὲν μένει ἄλλο εἰς ἡμᾶς εἰμὴ νὰ πέσωμεν ἀθλίως ἐκ τῶν σφαιρῶν τῶν μεταναστῶν. — Θλιβερὰ καὶ λυπηρὰ προφητεία! Ὁ μοναδικὸς οὗτος ἥρως περιεφέρετο ἀκαταπαύστως μεταξὺ τῶν τάξεων τῶν στρατιωτῶν του, καὶ ἔμενεν ὡς ἐκ θαύματος ἄτρωτος, ὡσανεὶ αἱ ἐχθρικαὶ σφαῖραι νὰ ἐσέβοντο αὐτόν· ἐπέπρωτο δὲ νὰ τουφεκισθῇ ὡς κακοῦργος μετὰ ταῦτα παρὰ τῶν βασιλικῶν. Ἐν τούτοις τέσσαρες χιλιάδες Γάλλοι καὶ δέκα χιλιάδες Ἀγγλογερμανοὶ νεκροὶ καὶ πληγωμένοι ἔκειντο εἰς τὸ στάδιον τῆς μάχης· σχεδὸν ὅλοι οἱ στρατηγοὶ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ ἐφονεύθησαν ἢ ἐπληγώθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον. Ὁ δὲ Βέλιγκτων, μένων ἀκλόνητος, παρηγόρει τὸν στρατόν του, λέγων ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θέλουν φθάσει οἱ Πρῶσσοι, καὶ ὅτι ἅπαντες πρέπει ν' ἀποθάνωσι περιμένοντες αὐτούς. Βλέπει τὸ ὡρολόγιόν του, καὶ ὑπολογίζει ὅτι μετ' ὀλίγον φθάνει ὁ Βλούχερος πρὸς σωτηρίαν του· ἀλλ' ἐξ ὅλου τοῦ στρατοῦ του δὲν τῷ ἔμειναν εἰμὴ 36 χιλιάδες ἄνδρες· δὲν ἀπελπίζεται ὅμως, ἐπιμένει καὶ προτιμᾷ νὰ θυσιασθῇ μετὰ τοῦ μένοντος στρατοῦ του, ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ. Οὐδ' ὁ Νέϋ ἀπελπίζεται τοῦ νὰ ἐπιτεθῇ ἐκ νέου κατὰ τοῦ Βελιγκτῶνος· οὕτως ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι ἥρωες οὗτοι μένουν ἐπὶ μίαν ὥραν ἄπρακτοι. Οἱ Ἄγγλοι διὰ τῶν λειψάνων τοῦ πυροβολικοῦ των μόλις κατὰ καιροὺς ἔρριπτον σφαίρας τινὰς κατὰ τῶν Γάλλων. Οὗτοι δέ, κυριεύσαντες ἑξήκοντα ἀγγλικὰ πυροβόλα καὶ ἓξ σημαίας καὶ ἔχοντες πρὸ τῶν ποδῶν των ἄπειρα πτώματα, μένουν ἀκίνητοι.

Ἐν τούτοις εἷς τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ στρατάρχου Νέϋ ἐλθὼν

πρὸς τὸν Ναπολέοντα ἐζήτει παρ' αὐτοῦ πεζικὸν πρὸς περαίωσιν τῆς κατὰ τοῦ Βελιγκτῶνος μάχης. — Πεζικὸν, ἀπήντησεν μετ' ἀγανακτήσεως ὁ Ναπολέων, πόθεν θέλεις νὰ σοὶ δώσω; θέλεις νὰ τὸ κατασκευάσω, ἰδὲ τί ἔχω ἐναντίον μου, καὶ ἰδὲ τί μοι μένει. — Καὶ ὄντως δὲ ἡ κατάστασις τοῦ μέρους τούτου ἦτο σπουδαιοτάτη. Εἰς τὸ σῶμά τοῦ στρατηγοῦ Βουλὼφ, ὅπερ συνέκειτο ἐκ 30 χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ ὅπερ ὁ Ναπολέων προσεπάθει νὰ ἐμποδίσῃ διὰ δέκα χιλιάδων ἀνδρῶν, ἤρχισαν νὰ προσέρχωνται πολλαὶ πρωσσικαὶ φάλαγγες ἐξερχόμεναι ἐκ τοῦ δάσους, ἐξ οὗ ἤρχετο ὅλος ὁ πρωσσικὸς στρατὸς, ὥστε ὁ Ναπολέων μετ' οὐ πολὺ προέβλεπεν ὅτι ἔπρεπε ν' ἀντιπαραταχθῇ πρὸς ὅλον τὸν πρωσσικὸν στρατὸν, συγκείμενον ἐξ ὀγδοήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν. Καθησυχάσας λοιπὸν μετ' ὀλίγον ὁ Ναπολέων, εἶπεν εἰς τὸν ὑπασπιστὴν τοῦ Νέϋ νὰ εἴπῃ εἰς τὸν στρατάρχην του ν' ἀναμένῃ ἐπὶ μίαν ὥραν εἰς τὴν θέσιν του, καὶ τότε αὐτὸς, ὁ Ναπολέων, θέλει προσλάβει τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν του καὶ θέλει ἔλθει εἰς τὸ ὀροπέδιον διὰ νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ Βελιγκτῶνος καὶ περαιώσῃ τὴν ἧτταν αὐτοῦ.

Πολλοὶ φρονοῦσιν ὅτι ὁ Ναπολέων ἔπρεπεν εὐθὺς νὰ ἐξαποστείλῃ εἰς τὸν Νέϋ τὴν πεζὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν του διὰ νὰ νικήσῃ οὗτος ἐντελῶς τὸν Βελιγκτῶνα· ἀλλ' ὁ Ναπολέων, ἀμφίβαλλεν εἰς τὰς εἰδήσεις τοῦ Νέϋ, διότι ἀνεγνώριζε μὲν αὐτὸν ὡς ἀνδρεῖον στρατιωτικὸν, ἀλλ' ὡς ἀπερίσκεπτον καὶ ἀκράτητον εἰς τὰς ὁρμάς του· ἐπομένως ἔπρεπεν ὁ Ναπολέων νὰ θυσιάσῃ τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ στρατοῦ του ἐπ' ἐλπίδι νὰ ὑπερισχύσῃ εἰς τὸ κέντρον· οὕτως, ἐνῷ ἡ παρὰ τοῦ Νέϋ προτεινομένη νίκη ἐφαίνετο εἰς τὸν Ναπολέοντα ἀμφίβολος, ἡ ἧττα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ εἰς τὸ δεξιὸν ἦτο βεβαία· διὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων ἤθελε ν' ἀντικρούσῃ θαῤῥαλέως πρῶτον τοὺς Πρώσσους, καὶ ἔπειτα νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν Ἄγγλων, ὡς καὶ ἐγένετο μετ' ὀλίγον· καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἄφιξιν τοῦ Γρουσσὺ, τοῦτο ἦτον ἤδη ἀποφασισμένον ὅτι οὗτος δὲν ἤθελεν ἔλθει εἰς τὴν μάχην.

Καὶ ὄντως δὲ μόλις ἀνεχώρησεν ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Νέυ, καὶ πάραυτα ἡ μετὰ τῶν Πρώσσων μάχη κατέστη σπουδαιοτάτη. Ὁ Βλούχερος, ἀφιχθεὶς εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης καὶ βλέπων κινδυνεύοντα τὸν Βελιγκτῶνα, λησμονήσας τὴν κατ' αὐτοῦ δυσαρέσκειαν, ὡς μὴ συνδραμόντος αὐτὸν ἐγκαίρως ἐν τῇ ἐν Λιγνὺ προλαβούσῃ μάχῃ, ἠθέλησε νὰ πράξῃ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ὅ,τι ὑπηγόρευεν ἡ φρόνησις καὶ τὸ κοινὸν συμφέρον. Ἐνίσχυτε λοιπὸν τὸ σῶμα Βουλὼφ ἐκ πολλῶν πεζικῶν ταγμάτων καὶ διέταξεν αὐτὸν νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, τὸν δὲ στρατηγὸν Ἴλλερον μετὰ δέκα καὶ πέντε χιλιάδων πεζικοῦ καὶ ἱκανοῦ πυροβολικοῦ νὰ διαβῇ τὴν ὄπισθεν τοῦ στρατηγοῦ Λοβὼ φάραγγα καὶ νὰ καταλάβῃ τὸ ἐπί τινος λόφου κείμενον χωρίον Πλανσενουᾶ, ὅπερ ἦτον ἡ κλεὶς, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ὁδοῦ Καρλεροᾶ. Εὐθὺς ὁ Βουλὼφ προσέβαλε τὸν στρατηγὸν Λοβὼ, ἀνθιστάμενον μετὰ ἑπτὰ χιλιάδων ἀνδρῶν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πρὸς τὴν πόλιν Καρλεροᾶ ἀγούσης ὁδοῦ, δι' ἧς μόνης ἔμελλε νὰ γένῃ ἡ ὑποχώρησις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐν ἀποτυχίᾳ. Ὁ Ναπολέων, βλέπων τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον τοῦτον, ἔπεμψεν εἰς τὸν Λοβὼ ὅσας δυνάμεις ἐδύνατο πρὸς ἐνίσχυσίν του, τὸν δὲ στρατηγὸν Δουχέσμον διέταξε νὰ προσλάβῃ ὀκτὼ πεζικὰ τάγματα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς μετὰ εἴκοσι καὶ τεσσάρων πυροβόλων καὶ νὰ προκαταλάβῃ τὸ εἰρημένον χωρίον Πλανσενουᾶ, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Ὁ στρατηγὸς Ἴλλερος μετ' οὐ πολὺ, 6 ὥρα Μ. Μ., προσέβαλεν ὅλαις δυνάμεσι τὸ εἰρημένον χωρίον Πλανσενουᾶ, ἀλλ' ἀπεκρούσθη σφοδρῶς παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Δουχέσμου. Ὁ Βλούχερος, παρὼν εἰς τὴν προσβολὴν ταύτην, προσκαλεῖ τοὺς ἐκεῖ στρατηγούς του καὶ δίδει εἰς αὐτοὺς ῥητὴν διαταγὴν νὰ κυριεύσωσι μετὰ πάσης θυσίας τὸ χωρίον τοῦτο, ἐπαυξάνων καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν εἰς εἴκοσι καὶ τέσσαρα πεζικὰ τάγματα. Οἱ Πρῶσσοι ἐπαναλαμβάνουν ἐνώπιον τοῦ ἀρχηγοῦ των τὴν προσβολὴν ὡς μανιακοὶ, ὠθοῦν τὴν ἔξωθεν τοῦ χωρίου ἱσταμένην νέαν αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν καὶ προσεγγίζουσι νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὸ χωρίον διὰ νὰ ἔλθωσιν ἐκ τῶν νώτων τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ.

Ὅτε ὁ Ναπολέων, παρὼν καὶ οὗτος εἰς τὴν μάχην ταύτην, προσκαλεῖ τὸν στρατηγὸν Μοράνδην, δίδει αὐτῷ δύο ἐπίλεκτα πεζικὰ τάγματα τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς του καὶ διατάττει αὐτὸν ν' ἀντικρούσῃ τοὺς οὕτως ἐφορμῶντας Πρώσσους. Ὁ στρατηγὸς οὗτος σχηματίζει τὰ τάγματα ταῦτα εἰς φάλαγγα πυκνὴν καὶ ἱστάμενος ἔφιππος ἐνώπιόν των, λέγει αὐτοῖς, «φίλοι μου, ἰδοὺ ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κρισιμωτάτην περίστασιν· δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ κάμητε χρῆσιν τῶν πυρῶν σας· πρέπει νὰ πολεμήσητε ἐκ τοῦ συστάδην, καὶ διὰ τῆς λόγχης σας νὰ ἐκδιώξητε τοὺς ἐχθροὺς τοὺς ἐπαπειλοῦντας τὸν στρατόν, τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ τὴν Γαλλίαν.—Οἱ στρατιῶται ἀπήντησαν «*Ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ.*» Ἡ ἡρωϊκὴ φάλαγξ αὕτη εὐθὺς ἐκινήθη καὶ ἐπέπεσε μετὰ τοιαύτης ὁρμῆς κατὰ τῶν προχωρούντων ἐν ἀταξίᾳ Πρώσσων, ὥστε ἐν ἀκαρεὶ κατέστρεψε πᾶν τὸ ἐμποδὼν καὶ κατεδίωξεν αὐτοὺς πέραν τῶν θέσεων τούτων, μέχρις οὗ ἐσταμάτησεν ἀπέναντι τοῦ πρωσσικοῦ πυροβολικοῦ ἱσταμένου ἐπί τινος ὑψώματος, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν θέσιν της. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη, τουτέστι τοῦ νὰ καταβάλωσι δύο τάγματα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τοσαῦτα πρωσσικὰ πεζικὰ τάγματα καὶ νὰ φοκεύσωσιν ὑπὲρ τοὺς χιλίους ἄνδρας, καὶ ἡ κατ' ἐκείνην τὴν σιγρὴν μεταφορὰ τῶν κυριευθεισῶν ἓξ ἀγγλικῶν σημαιῶν ἐνώπιον τοῦ Ναπολέοντος ἐπανήγαγον αὐτὸν εἰς γαλήνην καὶ ἀνεπτέρωσαν πρὸς καιρὸν τὰς περὶ τῆς νίκης ἐλπίδας του· εἰ καὶ μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης ἐπολέμει μετὰ 68 χιλιάδων ἀνδρῶν κατὰ 140 χιλιάδων Ἄγγλων, Πρώσσων, Ὁλλανδῶν καὶ Γερμανῶν, καὶ ἐφάνη νικητὴς εἰς τὰς πλείστας συμπλοκὰς τὰς κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν γενομένας. Ἐμψυχούμενος λοιπὸν ἐξ ὅλων τούτων ἔδραξε μετὰ πολλῆς ἑτοιμότητος τῆς εὐκαιρίας νὰ δράμῃ κατὰ τοῦ Βελιγκτῶνος καὶ νὰ ἐνεργήσῃ ὅ,τι ὁ Νέϋ ἐζητεῖτο παρ' αὐτοῦ. Διέταξεν εὐθὺς νὰ συναθροισθῇ ἡ παλαιὰ αὐτοκρατορικὴ φρουρά του, νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ ὀροπέδιον Ἅγιον Ἰωάννην καὶ διὰ τῶν κενῶν διαστημάτων τῶν θωρακοφόρων νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ πεζικοῦ, ὑπολογίζων ὅτι καὶ τὸ ἱππικόν του, εἰ καὶ ἀπηυδυμένον, ἤθελε συνδράμει τὸ πεζικόν του. Τοῦτο ὅμως διατάττων ὁ Ναπολέων,

ἔπρεπε νὰ διαλογισθῇ ὅτι ἐξήντλει καὶ τὰς τελευταίας δυνάμεις του, ὥστε αἰφνίδιόν τι καὶ ἀπροσδόκητον συμβὰν δὲν ἐδύνατο πλέον νὰ διορθώσῃ· ἀλλ' ὁ μέγας κυβευτὴς εἶχε φθάσει εἰς τὸ ἔσχατον τοῦτο μέτρον, ὅτε ἡ μόνη φρόνησις ἦτον ἡ ἀπελπισία!

Ἡ πεζικὴ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ συνέκειτο ἐξ 24 πεζικῶν ταγμάτων, ἐν ἐξ αὐτῶν ἀπωλέσθη εἰς τὴν προλαβοῦσαν μάχην, τινὰ ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἀπηυδημένα, ἄλλα δὲ ἦσαν εἰς διαφόρους ἐπικαίρους θέσεις, ὥστε δὲν ἔμενον ἀνὰ χεῖρας τοῦ Ναπολέοντος εἰμὴ 12 τάγματα· τὰ δύο ἐξ αὐτῶν ἀφῆκεν εἰς τὸ στρατηγεῖον, τὰ δὲ δέκα ἄλλα ὡδήγησε κάτωθεν τοῦ ὀροπεδίου καὶ ἐνησχολεῖτο νὰ σχηματίσῃ αὐτὰ εἰς φάλαγγας, ὅτε ἠκούσθησαν τουφεκοβολισμοὶ ἐκ τοῦ ἀγροκηπίου Παπελώττου, δηλαδὴ δεξιόθεν καὶ ὄπισθεν. Εὐθὺς ὁ Ναπολέων ἐταράχθη, ἀγνοῶν τὰ διατρέχοντα· ἀλλ' ἡ ταραχή του ἐπηύξησε, βλέπων ἀναχωροῦντα ἐκ τῆς θέσεως ταύτης τὰ γαλλικὰ στρατεύματα μετὰ φωνῶν « *σωθῆτε!* » Μὴ δυνάμενος νὰ ἐννοήσῃ ἂν τοῦτο προήρχετο ἐκ προδοσίας ἢ φόβου, τρέχει πρὸς τοὺς φεύγοντας καὶ τοὺς ἐπαναγάγει εἰς τὴν θέσιν των, ὅτε αἴφνης βλέπει καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου ἱστάμενα ἱππικὰ σώματα αὐτοῦ εἰς παραλυσίαν. Ἐκ τούτου καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀπαισίου αἰσθήματος ὅτι νέα πρωσσικὰ σώματα ἀνεφάνησαν εἰς τὰ μέρη ταῦτα. Ἀλλὰ δὲν ἀπελπίζεται· προσκαλεῖ τὸν στρατηγὸν Βεδοϋέρον καὶ διατάττει αὐτὸν νὰ διατρέξῃ ὅλας τὰς τάξεις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ νὰ διακηρύξῃ ὅτι οἱ ὄπισθεν αὐτῶν ἀκουσθέντες τουφεκοβολισμοὶ προῆλθον ἐκ τῆς προσελεύσεως τοῦ σώματος τοῦ στρατάρχου Γρουσσύ, καὶ ὅτι ἅπαντες πρέπει νὰ ἐμμένωσιν εἰς τὰς θέσεις των καρτερῶς, διότι πρόκειται νὰ γένῃ τὸ τελευταῖον κίνημα κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Μετὰ τὴν διάδοσιν τῆς ψευδοῦς φήμης ταύτης, ἀποφασίζει νὰ προσβάλῃ καὶ τελευταίαν φορὰν τὸν ἀγγλικὸν στρατόν. Εὐθὺς δίδει εἰς τὸν στρατηγὸν Φριάντον τέσσαρα πεζικὰ τάγματα τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς του ἐκ τῶν δέκα προειρημένων καὶ διατάττει αὐτὸν νὰ ἐπιτεθῇ ὅλαις δυνάμεσι κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ· αὐτὸς δὲ, ὁ Ναπολέων, κρατεῖ τὰ ἄλλα ἓξ τάγματα ἵνα ἐν πάσῃ περιστάσει συνδράμῃ

τὸ κίνημα τοῦτο. Ἀλλὰ μόλις ἐξεκίνησαν τὰ τέσσαρα τάγματα ταῦτα εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον των, καὶ ὁ Νεῦ παρουσιάζεται ὡς ἐξω φρενῶν εἰς τὸν Ναπολέοντα, λέγων αὐτῷ ὅτι τὸ ἱππικὸν θέλει δραπετεύσει ἐκ τῆς μάχης, ἐὰν δὲν ὑποστηριχθῇ ὑπὸ ἰσχυροῦ πεζικοῦ. Ὁ Ναπολέων παραδίδει αὐτῷ τὰ εἰρημένα τέσσαρα πεζικὰ τάγματα, λέγων αὐτῷ ὅτι θέλει τὸν συνδράμει μετὰ ἓξ ἄλλων ταγμάτων. Ὁ Νεῦ προσλαβὼν τὴν δύναμιν ταύτην προχωρεῖ εἰς τὸ ὀροπέδιον. Ὁ δὲ Βέλιγκτων, βλέπων ὅτι ἡ παλαιὰ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ ἤρχετο κατ' αὐτοῦ, ᾐσθάνθη ὅτι ἡ περὶ τῆς ἀπωλείας του ἢ τῆς σωτηρίας του ὥρα ἐσήμανε, διότι ἐγνώριζε κάλλιστα ὅτι ἡ παλαιὰ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ δὲν ἤρχετο εἰς μάχην εἰμὴ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ. Ἰδὼν ὅμως μακρόθεν ἐρχομένας πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ πρωσσικὰς φάλαγγας ἔλαβε θάρρος, ὅπερ καὶ διέδωκεν εἰς τοὺς ἀξιωματικούς του. Ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Κέμπτος, ὅστις ἀντικατέστησεν εἰς τὸ ἀριστερὸν τοῦ στρατοῦ του τὸν φονευθέντα στρατηγὸν Πίκτωνα, καὶ ὅστις μόλις εἶχε τρεῖς χιλιάδας ἄνδρας πρὸς διατήρησιν τῆς θέσεώς του, ζητεῖ παρὰ τοῦ Βελιγκτῶνος βοήθειαν. — Ἂς ἀποθάνωσιν ὅλοι, ἀπαντᾷ ὁ Βέλιγκτων, δὲν ἔχω βοήθειαν νὰ τοὺς στείλω. — Ὁ στρατηγὸς Ἴλλος, ὅστις ἦτο μετὰ τὸν Βελιγκτῶνα εἰς τὸν ἀγγλικὸν στρατὸν, βλέπων αὐτὸν ἐν ἀπελπισίᾳ, ἐρωτᾷ αὐτὸν, ἂν φονευθῇ, τί νὰ πράξῃ. — Ν' ἀποθάνητε ἅπαντες ἐν ἀνάγκῃ, διὰ νὰ δώσητε καιρὸν εἰς τοὺς Πρώσσους νὰ φθάσωσιν ἐνταῦθα. — Μετὰ ταῦτα ὁ Βέλιγκτων πυκνώνει τὴν ἐν μάχῃ τάξιν τοῦ στρατοῦ του καὶ σχηματίζει αὐτὴν καμπύλην, ὡς τόξον, ὥστε νὰ διασταυρῶνται τὰ πυρὰ κατὰ τῶν προσβαλλόντων· μετὰ ταῦτα θέτει κατὰ γῆς μέρος τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, καὶ ἀναμένῃ τὴν ἐμφάνισιν τῆς γαλλικῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ὁ δὲ Ναπολέων τὰ μὲν τέσσαρα τάγματα τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ διευθύνει κατὰ μέτωπον τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, τὰ δὲ ἄλλα ἐκ τῶν πλευρῶν· τὸ πῦρ τῶν ἀγγλικῶν πυροβόλων καὶ στρατευμάτων προξενεῖ ἄπειρα ἀνοίγματα εἰς τὰς τάξεις τῶν παλαιῶν τούτων στρατιωτῶν, ἀλλὰ δὲν ἀναχαιτίζει τὴν ὁρμὴν αὐτῶν. Τὰ κατὰ μέτωπον προχωροῦντα τέσσαρα τάγματα ἀναπτύσσον-

ται ἐνώπιον τῶν πεπυκνωμένων καὶ ἀκαταπαύστων πυρῶν, ἐκτελοῦν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πυρά των καὶ προξενοῦν μεγίστην ζημίαν εἰς τοὺς Ἄγγλους. Εἶτα δὲ πάραυτα σχηματίζονται εἰς φάλαγγα πυκνὴν καὶ ὁρμοῦν κατὰ τῶν ἀγγλικῶν τάξεων. Εὐθὺς τότε ἡ ὡς ἐῤῥέθη κατακειμένη ἀγγλικὴ βασιλικὴ φρουρά, κατὰ διαταγὴν τοῦ Βελιγκτῶνος, ἐγείρεται καὶ ἐκτελεῖ τὰ πυρά της κατὰ τῶν ταγμάτων τούτων τῆς γαλλικῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ἀλλ' αὕτη δὲν σταματᾷ, προχωρεῖ· ὁ γηραιὸς στρατηγὸς Φριάντος, τὸ πρότυπον τοῦ παλαιοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, πληγώνεται βαρέως· αἱμοσταγὴς δὲ προσέρχεται εἰς τὸν Ναπολέοντα καὶ λέγει αὐτῷ ὅτι ἡ νίκη εἶναι βεβαία, ἂν καὶ τὰ ἄλλα ἓξ τάγματα οὕτω προσβάλωσι καὶ ἐκ τῶν πλευρῶν. Ἐνῷ δὲ ὁ Φριάντος ἔλεγε ταῦτα, ὁ Ναπολέων, ἔχων προσηλωμένους τοὺς ὀφθαλμούς του εἰς τὸ δεξιὸν κέρας τοῦ στρατοῦ του εἶδε περίπου τρεῖς χιλιάδας πρωσσικοῦ ἱππικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐν πρώτοις κατευθύνετο πρὸς τὸ χωρίον Παπελότ̈τον, καὶ μετ' ὀλίγον ἀνεπτύχθη ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἦτον ὀγδόη ὥρα τῆς ἑσπέρας, ἰδοὺ δὲ τί συνέβαινεν· ὁ Βλούχερος, βλέπων κινδυνεύοντα τὸν Βελιγκτῶνα, καὶ ἀποτυχὼν νὰ συνδράμῃ αὐτὸν ἐκ τοῦ χωρίου Πλανσενουᾶ, διέταξε τὸν στρατηγὸν Ζιεθένον νὰ ἔλθῃ μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν μοίρας ἐκ τοῦ δάσους Σοάγνον καὶ νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ὁ δὲ Ναπολέων, βλέπων τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον, τρέχει πρὸς τὰ πεζικὰ τάγματά του καὶ διατάττει αὐτὰ νὰ σχηματισθῶσιν εἰς τετράγωνα, εἶτα τρέχει πρὸς τὸ ἱππικόν του, ἀλλὰ δὲν εὑρίσκει εἰμὴ μόνον τετρακοσίους ἱππεῖς, μεθ' ὧν προσβάλλει τὸ πρωσσικὸν ἱππικὸν καὶ ἀναχαιτίζει τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἄπειρον πλῆθος πρωσσικοῦ καὶ ἀγγλικοῦ ἱππικοῦ φθάνει εἰς τὸ στάδιον τῆς μάχης καὶ ἐπιπίπτει κατὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τοῦ Ναπολέοντος· αὕτη ὅμως σχηματίζεται εἰς τετράγωνα καὶ ἀπωθεῖ τὰς προσβολὰς αὐτοῦ. Συγχρόνως δὲ πολλὰ πρωσσικὰ πεζικὰ τάγματα ἔρχονται πρὸς τὸ δεξιὸν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, προσβάλλουν τὰς ἐπάυλεις Ἄϊον καὶ Παπελότ̈τον καὶ κυριεύουν αὐτάς· οὕτω κυριευθέντων τῶν ἐμ-

ποδίων τούτων, ἅπας ὁ πρωσσικὸς στρατὸς, συγκείμενος ἐκ πεντήκοντα περίπου χιλιάδων ἀνδρῶν, ὁδηγούμενος ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βλουχέρου ἑνοῦται μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ· οὗτος δὲ, ἀπαλλαγεὶς ἐκ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου, ἐπιτίθεται κατὰ τῶν ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου γαλλικῶν στρατευμάτων, ἅτινα συνάμα προσβαλλόμενα καὶ παρὰ τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ, ὑποχωροῦν ἐν πρώτοις μὲν ἐν τάξει, ἀλλ' ἐπὶ τέλους διαλύονται καὶ δίδονται εἰς φυγὴν, καταδιωκόμενα ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν στρατῶν. Ὁ Ναπολέων, βλέπων τὴν συμφορὰν ταύτην, συναθροίζει τινὰς ἐκ τῶν φευγόντων, τρέχει εἰς τὴν σχηματισθεῖσαν εἰς τετράγωνα αὐτοκρατορικὴν φρουράν του καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός του ἐμψυχώνει αὐτὴν, ἐκτεθέμενος πρῶτος εἰς ὅλα τὰ ἐχθρικὰ πυρά· ζητεῖ πανταχοῦ τὸν θάνατον ὡς ἴλεως, ἀλλὰ δὲν τὸν εὑρίσκει. Οἱ ὑπ' αὐτὸν ἵπποι φονεύονται, ἱππεύει ἄλλους καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ μάχηται μετὰ τῆς ἀθανάτου φρουρᾶς του, ἀμυνόμενος κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον προσερχομένου τοῦ ἐχθρικοῦ πεζικοῦ, ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ μετὰ τεσσάρων ἡμικατεστραμμένων πεζικῶν ταγμάτων ἐσχηματισμένων εἰς τετράγωνα· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον καὶ ταῦτα διαλύονται, καὶ ἕκαστος φεύγων, ὑπερασπίζεται ὅπως δύναται. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἠκούσθη ἡ ἀξιομνημόνευτος ἐκείνη φωνὴ « *Ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ ἀποθνήσκει ἀλλὰ δὲν παραδίδεται.* Ἐπὶ τέλους συναθροίζονται περὶ τοὺς τριακοσίους ἐξ αὐτῆς τῆς φρουρᾶς, σχηματίζονται εἰς τετράγωνον καὶ μάχονται ἐπὶ πολλὴν ὥραν πρὸς πολυαρίθμους ἐχθροὺς, οἵτινες προσκαλοῦν αὐτοὺς νὰ παραδοθῶσι. — Δὲν παραδιδόμεθα ἀπαντοῦν. — Μαχόμενοι ἅπαντες ἀποθνήσκουν. Ὁ δὲ ἐπίλοιπος γαλλικὸς στρατὸς ἐν τῇ συγχύσει ταύτῃ διαλύεται καὶ δίδεται εἰς φυγὴν, ἀγνοῶν τί ἐγένετο ὁ Ναπολέων· οἱ μὲν ἔλεγον ὅτι ἐφονεύθη, ἄλλοι ὅτι κεῖται πληγωμένος καὶ ἄλλοι ὅτι ᾐχμαλωτίσθη· ἀπελπισθέντες ὅθεν παρ' αὐτοῦ ἅπαντες φεύγουν ἀτάκτως πρὸς τὴν πόλιν Καρλεροᾶ. Ὁ Νέϋ, τελευταῖος πάντων καταβὰς ἐκ τοῦ ὀροπεδίου, ἀπαντᾷ ἓν πεζικὸν τάγμα ὑποχωροῦν, τρέχει πρὸς αὐτὸ κρατῶν ἀνὰ χεῖρας τὸ θρυσθὲν ξίφος του καὶ ἄνευ πίλου, τὰ δὲ ἱμάτιά του διερρηγ-

μένα, καὶ λέγει εἰς αὐτὸ « ἔλθετε, φίλοι μου, ἔλθητε, νὰ ἴδετε πῶς ἀποθνήσκει εἷς στρατάρχης τῆς Γαλλίας. » Σταματᾷ λοιπὸν τὸ τάγμα, ἀντιπαρατάττει αὐτὸ κατὰ τῶν ὄπισθεν αὐτῶν ἐρχομένων ἐχθρικῶν στρατευμάτων καὶ ἀντικρούει αὐτά· ἀλλὰ μὴ περιορισθεὶς εἰς τοῦτο, παρασύρεται πρὸς καταδίωξιν αὐτῶν. Περιστοιχίζεται μετ' ὀλίγον ὑπὸ ἀπείρου ἐχθρικοῦ στρατοῦ, ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ νὰ σωθῇ μετὰ διακοσίων ἀνδρῶν· φονευθέντος δὲ τοῦ ἵππου του, μένει ἄνιππος μέχρις οὗ εἷς ὑπαξιωματικὸς τοῦ ἱππικοῦ συναντήσας αὐτὸν ἔδωκε τὸν ἵππον του, καὶ οὕτω ἐξακολουθεῖ νὰ ὑποχωρῇ.

Ὁ δὲ Ναπολέων, σχηματίσας ἐκ τῶν φυγάδων ἓν τάγμα εἰς τετράγωνον, τίθεται ἔφιππος ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἱερωνύμου, τοῦ στρατάρχου Σούλτου καὶ τῆς ἀκολουθίας του. Τὸ τάγμα πορεύεται μετὰ καρτερίας καὶ μεγίστης σιωπῆς· μόνον δὲ ὁ Ναπολέων κατὰ καιροὺς συνωμίλει μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του ἢ τοῦ στρατάρχου Σούλτου. Ἐνίοτε ἐπλησίαζε τὸ πρωσσικὸν ἱππικὸν διὰ νὰ προσβάλῃ τὸ τάγμα· ἀλλ' ὁ Ναπολέων εὐθὺς διέταττε νὰ σταματήσῃ τὸ τετράγωνον καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ πυρά του· οὕτω δὲ πορευόμενος ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Βελγίου Γενάππην, ἔνθα ἐγκατέλειψε τὸν στρατόν του, διελθόντα τὸν ἐκεῖ ποταμὸν Θεῖον.

Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἀπώλεσε 200 πυροβόλα, μίαν σημαίαν καὶ 20 χιλιάδας ἄνδρας, ἐξ ὧν πέντε χιλιάδες πληγωμένοι ἔμειναν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ. Οἱ Ἄγγλοι ὡσαύτως ἀπώλεσαν 20 χιλιάδας ἄνδρας, οἱ δὲ Πρῶσσοι 18 χιλιάδας. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην μάχην ὅμως οἱ σύμμαχοι ἀπώλεσαν μὲν 30 χιλιάδας ἄνδρας, ἀλλ' ἐφάνησαν νικηταί. Ὁ δοὺξ Βέλιγκτων καὶ ὁ στρατάρχης Βλούχερος ἀνταμωθέντες κατ' ἐκείνην τὴν ἑσπέραν ἐνηγκαλίσθησαν καὶ συνεχάρησαν διὰ τὴν γενομένην ἧτταν τοῦ ἐχθροῦ των. Ἐδικαιοῦντο δὲ εἰς τοῦτο, διότι ὁ μὲν πρῶτος διὰ τῆς καρτερίας του, ὁ δὲ δεύτερος διὰ τῆς προθύμου συνδρομῆς του ἔδωκαν τὴν νίκην εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τῆς Γαλλίας. Μετὰ τὰ συγχαρητήρια ταῦτα συνεφώνησαν ὅπως οἱ Πρῶσσοι, ὡς μὴ ὑποφέραντας εἰς τὴν τε-

λευταίαν ταύτην μάχην, μάλιστα τὸ ἱππικὸν αὐτῶν, νὰ καταδιώξωσι τοὺς Γάλλους. Κατὰ τὴν νύκτα ταύτην λοιπὸν ἐπράχθησαν παρὰ τῶν Πρώσσων ἄπειραι σκληραὶ πράξεις κατὰ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, μάλιστα ἐδολοφονήθη ὁ στρατηγὸς Δουχέσμος, συλληφθεὶς αἰχμάλωτος παρ' αὐτῶν. Μ' ὅλα ταῦτα τὸ πρωσσικὸν ἱππικὸν δὲν ἐδυνήθη νὰ καταδιώξῃ τοὺς Γάλλους δραστηρίως· διὸ καὶ ἡ ζημία αὐτῶν δὲν ὑπῆρξε μεγάλη.

Ὅλος ὁ ὑποχωρῶν γαλλικὸς στρατὸς, συναθροισθεὶς εἰς τὴν πόλιν Καρλεροᾶ, εὗρε πολλὴν προστασίαν παρὰ τοῦ ἐκεῖ διαμένοντος μετὰ τῆς μεραρχίας του στρατηγοῦ Γιράρδου. Φθάσας εἰς τὴν πόλιν ταύτην καὶ ὁ Ναπολέων ἔμεινεν ὀλίγας ὥρας πρὸς ἔκδυσιν διαφόρων διαταγῶν εἰς τὸν στρατόν του, ἐξαπέστειλεν ἕνα ἀξιωματικὸν εἰς τὸν Γρουσσὺ διὰ νὰ τῷ εἰδοποιήσῃ τὰς περὶ στρατοῦ θλιβερὰς εἰδήσεις, καὶ νὰ τῷ εἴπῃ νὰ ὑπάγῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς τὴν πόλιν Ναμούρ. Ἐπομένως παρέδωκε τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ του εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἱερώνυμον, παραγγείλας αὐτὸν νὰ συναθροίσῃ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν πόλιν Λαοὺ, μετὰ δὲ ταῦτα ἀνεχώρησε μετὰ εἴκοσιν ἱππέων διὰ νὰ προετοιμάσῃ τὰ ἀναγκαιοῦντα εἰς τοιοῦτον κατεστραμμένον στρατόν.

Πᾶς τις ἀναμφιβόλως ἐρωτᾷ ἤδη τί ἐγίνετο ὁ Γρουσσὺ μετὰ 34 χιλιάδων στρατοῦ. Ὁ στρατάρχης οὗτος, ὡς ἐρρέθη, παραγνωρίζων τὰς διαταγὰς τοῦ Ναπολέοντος, ἀφορώσας τὴν καταδίωξιν τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν παρεμπόδισιν αὐτοῦ τοῦ νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ, ἀντὶ ν' ἀναχωρήσῃ ἐγκαίρως κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τῆς μάχης, ὡς ὑπέθετεν ὁ Ναπολέων, οὗτος οὐχὶ μόνον ἐβράδυνεν, ἀλλὰ καὶ λίαν βραδέως ὥδευε, φθάσας δὲ τῇ ἑνδεκάτῃ ὥρᾳ εἰς Σὰρτ-Βαλαὶν, διέταξε τὸν ὑπ' αὐτὸν στρατὸν νὰ προγευματίσῃ. Οἱ ὑπ' αὐτὸν στρατηγοὶ, καὶ ἰδίως ὁ στρατηγὸς Γεράρδος, ἀκούοντες ἐνταῦθα τὸν κρότον τῶν ἐν τῇ μάχῃ τῆς ἡμέρας ἐκείνης πυροβόλων, ἔδραμον πρὸς τὸν στρατάρχην Γρουσσὺ, λέγοντες αὐτὸν ὅτι ἔπρεπε νὰ πορευθῶσι δρομαίως πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ τρόπος τῶν στρατηγῶν τούτων ἦτον ἐπιβλητικὸς, ὁ Γρουσσὺ δὲν παρεδέχθη τὰ

λεγόμενα· ἐπειδὴ ὅμως ὁ στρατηγὸς Γεράρδος ἐπέμενε καὶ μετ' αὐτοῦ ἦσαν σύμφωνοι καὶ οἱ ἄλλοι στρατηγοί, ἐκτὸς τοῦ διοικητοῦ τοῦ πυροβολικοῦ, ὁ Γρουσσὺ προσεκάλεσεν αὐτοὺς εἰς συμβούλιον καὶ ἤκουσε τὴν γνώμην των. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ὁ ἀπεσταλμένος πρὸς τὸν Γρουσσὺ ἀξιωματικὸς κατὰ τὴν προλαβοῦσαν νύκτα, ὡς προερρέθη, δὲν εἶχε φθάσει εἰς αὐτόν, διὰ τοῦτο ὁ Γρουσσὺ ἐδίσταζε νὰ παραδεχθῇ τὴν γνώμην τῶν στρατηγῶν του· αἱ δὲ ὁδηγίαι του διελάμβανον ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐμποδίσῃ τὸν πρωσσικὸν στρατὸν νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ Γρουσσὺ ἦτο στρατηγὸς ἀνδρεῖος καὶ πολιτισμένος, ὡς ἀρχαῖος εὐγενής, ἀλλὰ περιωρισμένου νοὸς ἄνθρωπος καὶ εἰς τὸ ἄκρον ἐπίμονος. Ἐρεθισθεὶς λοιπὸν ὑπὸ τῶν στρατηγῶν του εἶπεν εἰς αὐτοὺς μετὰ πικρίας, ὅτι ἡ πρότασις αὐτῶν πιθανὸν νὰ ἦτο καλή, ἀλλ' ὅτι ἀντέβαινεν εἰς τὰς ὁδηγίας του, αἱ ὁποῖαι διελάμβανον νὰ ἔλθῃ ὄπισθεν τῶν Πρώσσων καὶ οὐχὶ νὰ ὑπάγῃ κατὰ τῶν Ἄγγλων. Ὁ στρατηγὸς Γεράρδος ἀπήντησεν εἰς αὐτὸν « δὲν πρόκειται νὰ διορθώσωμεν τὰς ὁδηγίας τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλὰ νὰ ἐνοήσωμεν αὐτάς, διότι ὁ Ναπολέων λέγων νὰ πορευώμεθα κατόπιν τῶν Πρώσσων, ἵνα ἐμποδίσωμεν αὐτοὺς νὰ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν Ἄγγλων καὶ νὰ συγκοινωνῶμεν μετὰ τοῦ δεξιοῦ αὐτοῦ, ἀναμφιβόλως ἐνόει ὅτι ἔπρεπε πάντοτε νὰ ἐμεθα πλησίον αὐτοῦ· ἤδη δ' ἀγνοοῦντες ὁποίαν διεύθυνσιν ἔλαβον οἱ Πρῶσσοι, πρέπει νὰ δράμωμεν πλησίον τοῦ Ναπολέοντος. — Ὁ Γρουσσὺ, μὴ ἔχων τί ν' ἀντιτάξῃ εἰς τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Γεράρδου, περιωρίσθη νὰ ἐρωτᾷ πόσον ἀπεῖχε τὸ ὄρος Ἅγιος Ἰωάννης, ἔνθα ἐγίνετο ἡ μάχη, καὶ εἰς πόσην ὥραν ἐδύνατο νὰ φθάσῃ ἐκεῖ. Ὁ ἰδιοκτήτης τῆς οἰκίας εἶπεν εἰς τὸν Γρουσσὺ ὅτι ἀπέχει τέσσαρας περίπου λεύγας, καὶ ὅτι εἰς τέσσαρας ὥρας καὶ ὀλιγώτερον δύναται νὰ φθάσῃ. Ὁ στρατηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Βάλτους ἐπροφασίζετο τὸ ἀδιάβατον τῶν ὁδῶν· οἱ ἄλλοι ὅμως στρατηγοὶ εἶπον αὐτῷ ὅτι διὰ τῶν στρατιωτῶν των ἐξομαλύνουν τὰ πάντα. Ἀλλ' εἰς μάτην, ὁ Γρουσσὺ ἔμεινεν ἀκατάπειστος. Ἐνῷ δὲ συνεζητοῦντο ταῦτα, οἱ κρότοι

τῶν πυροβόλων ἠκούοντο, οἱ δὲ στρατιῶται ἦσαν εἰς ἐπανάστασιν, κράζοντες ὅτι θέλουν ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὴν μάχην.

Πρέπει, ὡς ἔλεγεν ὁ Ναπολέων, ν' ἀποφεύγῃ τις νὰ παρασύρηται παρὰ τῶν στρατιωτῶν, διότι οἱ ἐνδίδοντες εἰς τὰς φωνασκίας τῶν στρατιωτῶν στρατηγοὶ ὑποκύπτουν εἰς τοσαῦτα λάθη, ὅπως καὶ αἱ κυβερνήσεις ὅταν ἐνδίδωσιν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ὄχλου. Ἀλλ' εἰς τὴν περίστασιν ταύτην τὸ γνωμικὸν τοῦτο δὲν ἐφηρμόζετο· διότι, ἂν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἠκούοντο αἱ φωναὶ τῶν στρατιωτῶν, ἀναμφιβόλως τὰ τῆς μάχης ἤθελον λάβει ἄλλην φάσιν. Ἐν τούτοις ὁ στρατάρχης Γρουσσὺ, οὐδεμίαν προσοχὴν δίδων εἰς τὰς ἐπιμόνους παρατηρήσεις τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατηγῶν, ἐξηκολούθει νὰ πορεύηται πρὸς τὴν πόλιν Βάβραν, ἔνθα φθάσας τῇ τετάρτῃ ὥρᾳ μετὰ μεσημβρίαν, εὗρεν ἐκεῖ ὠχυρωμένον τὸν Πρῶσσον στρατηγὸν Θιελμάννον μετὰ 28 περίπου χιλιάδων στρατοῦ. Ἐνῷ λοιπὸν ἐσκέπτετο περὶ τοῦ πρακτέου, ἔφθασε πρὸς αὐτὸν καὶ ὁ παρὰ τοῦ Ναπολέοντος ἀπεσταλμένος Πολωνὸς ἀξιωματικὸς Ζενοβίτζ, φέρων τὴν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν τοῦ στρατάρχου Σούλτου, ἔχουσαν οὕτως·

« Ὁ Αὐτοκράτωρ μὲ παραγγέλλει νὰ σᾶς εἰδοποιήσω ὅτι
» κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ἡ Μεγαλειότης Του θέλει προσβάλει
» τὸν ἀγγλικὸν στρατὸν, ὅστις ἐτοποθετήθη εἰς τὸ Βατερλὼ,
» πλησίον τοῦ δάσους Σοάγνου· ὅθεν ἡ Μεγαλειότης Του ἐπιθυ-
» μεῖ νὰ διευθύνητε τὰ κινήματά σας πρὸς τὴν πόλιν Βά-
» βραν, ὥστε νὰ *προσεγγίζητε εἰς ἡμᾶς, νὰ σχετισθῆτε μετὰ*
» *τῶν κινήσεων τοῦ στρατοῦ καὶ νὰ συνδεθῆτε μετ' αὐ-*
» τοῦ, καταδιώκοντες τὰ ἐνώπιόν σας σώματα τοῦ πρωσσικοῦ
» στρατοῦ, τὰ ὁποῖα διευθύνονται πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος, καὶ
» τὰ ὁποῖα πιθανὸν νὰ σταματήσωσιν εἰς τὴν Βάβραν, ὅπου
» πρέπει νὰ φθάσητε ὅσον τάχιστα. Καταδιώξατε τὰς πρὸς δε-
» ξιὰν ὑμῶν ἐχθρικὰς φάλαγγας διά τινων ἐλαφρῶν σωμάτων,
» ἵνα παρατηρῆτε τὰς κινήσεις των καὶ συλλαμβάνητε τοὺς κα-
» θυστεροῦντας. Γνωστοποιήσατέ μοι ἀμέσως περὶ ὧν μέτρων
» ἐλάβετε καὶ περὶ τῆς πορείας σας, ὡς καὶ περὶ ὧν εἰδήσεων
» ἐλάβετε ἐκ τῶν κινημάτων τοῦ ἐχθροῦ, καὶ μὴ ἀμελήσητε

» νὰ συνδεθῆτε μεθ' ἡμῶν. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπιθυμεῖ νὰ λαμ-
» βάνῃ συνεχῶς εἰδήσεις παρ' ὑμῶν. »

Τὸ κατὰ δυστυχίαν διφορούμενον τοῦτο ἔγγραφον, ἐξηγούμενον κατ' ἔννοιαν, ἐνόει ὅτι ὁ Γρουσσὺ δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάγῃ καὶ νὰ σταματήσῃ εἰς Βάβραν, ἀλλ' ἀκολουθῶν κατόπιν τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ, νὰ συνδεθῇ μετὰ τοῦ γαλλικοῦ. Ἐπομένως ὁ Ναπολέων παρήγγειλε τὸν Ζένοβιτζ νὰ εἴπῃ πρὸς τὸν Γρουσσὺ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης· ἔχων δὲ προσηλωμένους τοὺς ὀφθαλμούς του πρὸς τὸ δεξιὸν εἶπεν αὐτῷ « ὁ Γρουσσὺ πορεύε-
» ται πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ἐντεῦθεν θέλει ἔλθει· περιμένω αὐ-
» τόν. Σπεῦσον νὰ τὸν ἀνταμώσῃς, καὶ μὴ τὸν ἀφήσῃς εἰμὴ
» ὅταν φθάσῃ ἐδῶ εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης. » Τῇ ἀληθείᾳ δὲ μετὰ τὴν καθαρὰν παραγγελίαν ταύτην, πᾶσα παρεξήγησις τῆς πρὸς αὐτὸν διαταγῆς ἦτο περιττή. Ἀλλ' οὗτος λαβὼν τὴν διαταγὴν ταύτην, εἶπεν εἰς τοὺς στρατηγούς του ὅτι εἶχε δίκαιον ἐρχόμενος εἰς Βάβραν, διότι τοῦτο διελάμβανεν καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν διαταγή. Τότε ὁ στρατηγὸς Γεράρδος ὀργισθεὶς εἶπεν αὐτῷ « σοὶ εἶπον, ἐὰν ἀπωλεσθῶμεν, εἰς σὲ ὀφείλομεν τοῦτο. — Ὁ Γρουσσὺ, θέλων νὰ δείξῃ ὅτι ἔτι μᾶλλον ἀκριβέστερα ἐκτελεῖ τὰς διαταγὰς τοῦ Ναπολέοντος, διέταξε τὴν κατὰ τῆς πόλεως Βάβραν προσβολὴν, ἥτις καὶ ἀνετέθη εἰς τὸν στρατηγὸν Βανδάμον, ὅστις παραχρῆμα ἐπεχείρησεν αὐτὴν, ἀλλὰ τοσοῦτον ἰσχυρῶς ἦσαν ὠχυρωμένοι οἱ Πρῶσσοι, ὥστε πᾶσα ἀπόπειρα προσβολῆς κατ' αὐτῶν ἀπέβαινεν εἰς μάτην. Μ' ὅλον τοῦτο ὁ στρατηγὸς Βανδάμος, ὅλως δυσηρεστημένος διὰ τὴν διαγωγὴν τοῦ στρατάρχου Γρουσσὺ, ἐπέπεσε μετ' ἀπελπισίας κατά τινος ὑδρομύλου, ὑπερασπίζοντος μίαν γέφυραν· ἀλλ' ἐπληγώθη θανατηφόρως, ἀποτυχὼν νὰ κυριεύσῃ αὐτόν.

Ἐν τούτοις ὁ κρότος τῶν ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Βατερλὼ πυροβόλων ἀκαταπαύστως ἠκούετο· ἅπαντες δ' ἔλεγον ὅτι εἰς μάτην ἔμενον εἰς Βάβραν πολεμοῦντες. Τέλος πάντων περὶ τὴν ἕκτην ὥραν μετὰ μεσημβρίαν ἔφθασεν ἕτερος ἀξιωματικὸς ἐκ τοῦ γαλλικοῦ στρατοπέδου, ὅστις εἶχεν ἀναχωρήσει περὶ τὴν μίαν ὥραν, ὅτε συνελήφθη, ὡς ἐρρέθη, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βουλὼφ πρὸς τὸν

Βελιγκτῶνα, καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Γρουσσὺ ὅτι ἔπρεπεν ἀνυπερθέτως νὰ φθάσῃ οὗτος ἔνθα ἐγίνετο ἡ μάχη. Ὁ Γρουσσὺ τότε δὲν ἀμφίβαλλε πλέον, ἀλλ' ἡ ἡμέρα ἦτο προχωρημένη. Μ' ὅλον τοῦτο διέταξε νὰ καταληφθῇ ἡ ἐπὶ τῆς διαβάσεως τοῦ στρατοῦ του γέφυρα τοῦ Λιμὰλ, ἥτις καὶ ἐκυριεύθη μετ' ὀλίγον, διότι ἐφυλάττετο ὑπὸ ὀλίγων πρωσσικῶν στρατευμάτων. Ἀλλ' ἐπειδὴ μετ' ὀλίγον ὁ κρότος τῶν πυροβόλων δὲν ἠκούετο, ὁ Γρουσσὺ διέδωκεν ὅτι ἡ μὲν μάχη ἔπαυσεν, ὁ δὲ Ναπολέων ἐνίκησεν. Ἔμεινε λοιπὸν κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα πέριξ τῆς Βάβρας, περιμένων νὰ μάθῃ τὰ συμβάντα τῆς παρελθούσης ἡμέρας. Τῇ πρωΐᾳ δὲ φθάσας πρὸς αὐτὸν ὁ παρὰ τοῦ Ναπολέοντος σταλεὶς ἀξιωματικὸς, διηγήθη αὐτῷ τὴν καταστροφὴν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ὑποχώρησιν αὐτοῦ εἰς τὴν πόλιν Ναμούρ. Ὁ Γρουσσὺ ἀκούων ταῦτα μετὰ μεγίστης λύπης, ὡς ἄνθρωπος ἀκουσίως ὑποπίπτων εἰς λάθη, εἶπεν εἰς τοὺς παρ' αὐτῷ στρατηγοὺς « κύριοι, ἐὰν ἐγνωρίζετε τὰς ὁδηγίας μου, ἠθέλετε ἰδεῖ ὅτι ἔπραξα ὅ,τι διετάχθην. » Οὐδεὶς ἠθέλησε ν' ἀπαντήσῃ αὐτῷ, διότι ἅπαντες ἦσαν καταβυθισμένοι εἰς λύπην καὶ ἀθυμίαν.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ συμβάντα τῆς 18 ἡμέρας τοῦ Ἰουνίου ἐν ἔτει 1815. Τὴν ἡμέραν ταύτην οἱ μὲν Ἄγγλοι ὠνόμασαν μάχην τοῦ Βατερλὼ, διότι αἱ περὶ τῆς μάχης ἡμερήσιαι διαταγαὶ τοῦ Βελιγκτῶνος ἐξεδίδοντο ἐκ τοῦ παρακειμένου εἰς τὸ ὄρος Ἅγιον Ἰωάννην χωρίου Βατερλώ· οἱ Πρῶσσοι ὠνόμασαν αὐτὴν μάχην τῆς Ὡραίας Συμμαχίας, ὀνομασία παρακειμένου χωρίου, ἐν ᾧ ἠνώθησαν μετὰ τῶν Ἄγγλων· ὁ δὲ Ναπολέων ὠνόμασεν αὐτὴν μάχην τοῦ ὄρους Ἁγίου Ἰωάννου, διότι ἐπὶ τοῦ ὄρους τούτου ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἠνδραγάθησεν· ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ ὀνομάζεται ἐν Βατερλὼ μάχη, διότι ἅπαντες παρεδέχθησαν τὴν ὀνομασίαν ταύτην. Τὰ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ πραχθέντα σφάλματα καὶ στρατηγήματα εὔκολον εἶναι νὰ ἐκτιμήσῃ τις, ἐὰν θελήσῃ ἀμερολήπτως νὰ κρίνῃ.

Ἐρρέθη ὁποῖα αἴτια παρεκίνησαν τὸν Ναπολέοντα νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν συμμάχων, καὶ νὰ μὴ περιμένῃ αὐτοὺς ἐν αὐτῇ

τῇ Γαλλίᾳ. Ἡ ἀπόφασις λοιπὸν τοῦ Ναπολέοντος τοῦ νὰ πολεμήσῃ τοὺς συμμάχους συνίστατο νὰ εἰσχωρήσῃ μεταξὺ τῶν Ἄγγλων καὶ Πρώσσων, πρὶν ἢ εἰσέτι ἔλθωσιν οἱ Αὐστριακοὶ καὶ οἱ Ῥῶσσοι. Τούτου ἕνεκα ἐπεχείρησε νὰ πολεμήσῃ αὐτοὺς μετὰ 120 χιλιάδων στρατοῦ, ἐνῷ οὗτοι εἶχον 200 περίπου χιλιάδας. Ἐπέτυχε δὲ εἰς τοῦτο, καὶ τοὺς μὲν Πρώσσους κατεπολέμησεν εἰς Λιγνὺ τῇ 16 τοῦ Ἰουνίου, μὴ βοηθηθέντων ὑπὸ τῶν Ἄγγλων· ἀλλ' ὁ δισταγμὸς τοῦ Νέϋ τοῦ νὰ προσβάλῃ τὸν στρατὸν τοῦ Βελιγκτῶνος εἰς τὸ Σταυροδρόμιον ἢ Κάτρε-Βρὰ, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ ἔλθῃ ὄπισθεν τοῦ ὑποχωροῦντος πρωσσικοῦ στρατοῦ, ὥστε νὰ καταστρέψωσιν αὐτὸν ἐντελῶς, δὲν ἔφερε τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα τῆς μάχης ταύτης, διότι ὁ πρωσσικὸς στρατὸς ὑποχωρῶν ἐν ἀνέσει ἐδυνήθη μετὰ δύο ἡμέρας νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν Ἄγγλων. Ὁ δὲ Γρουσσὺ, εἰ καὶ διορισθεὶς παρὰ τοῦ Ναπολέοντος νὰ καταδιώξῃ τὸν ὑποχωροῦντα πρωσσικὸν στρατὸν, ἔδειξε τοσαύτην ῥᾳθυμίαν καὶ ἀδράνειαν, ὥστε οὐδόλως ἠνώχλησεν αὐτόν. Τῇ ἑπομένῃ ἡμέρᾳ, 17 Ἰουνίου, ὅτε ὁ Ναπολέων ἔμελλε νὰ πολεμήσῃ τὸν ἀγγλικὸν στρατὸν, φυσικὰ ἐμπόδια, τουτέστιν ἡ καταπεσοῦσα τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ῥαγδαιοτάτη βροχὴ, ἐμπόδισεν αὐτόν. Τῇ ἐπιούσῃ, 18 Ἰουνίου, ἔπρεπεν ἀναμφιβόλως ν' ἀρχίσῃ τὴν μάχην ἀπὸ πρωΐας καὶ νὰ περαιώσῃ αὐτὴν πρὸ τῆς μεσημβρίας, ὅτε πᾶσα βοήθεια τῶν Πρώσσων ἐματαιοῦτο. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ὑγρασίας τοῦ ἐδάφους ἦτον ἀδύνατον νὰ πράξῃ τοῦτο, διότι τὸ πυροβολικὸν δὲν ἐδύνατο νὰ κινηθῇ εὐχερῶς. Πρὸς δὲ ὁ Ναπολέων, ἐλπίζων ὅτι ὁ Γρουσσὺ ἐπιτηρεῖ παρὰ πόδας τὸν πρωσσικὸν στρατὸν, καὶ, χρείας τυχούσης, θέλει ἐπασχολήσει αὐτὸν, ἠδιαφόρει περὶ τῆς ὥρας καθ' ἣν ἤθελε ν' ἀρχίσῃ τὴν μάχην, διότι ἦτο βέβαιος ὅτι ἤθελε καταπολεμήσει κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τὸν ἀγγλικὸν στρατὸν, ἄνευ τῆς συνδρομῆς τοῦ πρωσσικοῦ. Ὁ στρατηγὸς Δρουότος ἀναφέρει ὅτι οὗτος ἦτον ἡ αἰτία τῆς μὴ ἐνάρξεως τῆς μάχης ἀπὸ πρωΐας, καὶ τοῦτο, ἔλεγεν, ὅτι ἐπεβάρυνε πολὺ τὴν συνείδησίν του, διότι παρέστησεν εἰς τὸν Ναπολέοντα τὴν ὑγρασίαν τοῦ ἐδάφους. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς οὗτος λανθάνεται, διότι ὁ Ναπο-

λέων οὐδένα ἤκουε, προκειμένης τοιαύτης μελετωμένης ἐπιχειρήσεως· ἀλλ' ἐσκεμμένως ἀπεφάσισε τὴν ὥραν τῆς μάχης.

Ἡ πρόθεσις τῆς ἐν Βατερλὼ μάχης ἦτον ἀρίστη καὶ στρατηγικωτάτη, ἀλλὰ δὲν ἐξετελέσθη ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς ἀκαθέκτου ὁρμῆς τοῦ Νέϋ, ὅστις ὅσον κατὰ τὴν 16 Ἰουνίου ἐν Κάτρε-Βρὰ ἢ Σταυροδρομίῳ ἦτο ῥάθυμος καὶ ἀναποφάσιστος, τοσοῦτον κατὰ τὴν 18 Ἰουνίου ἐν τῇ ἐν Βατερλὼ μάχῃ ἦτον ὁρμητικός. Ὁ Ναπολέων τότε προέθετο νὰ κυριεύσῃ πρῶτον τὰ κάτωθεν τοῦ ὀροπεδίου ὀχυρώματα τοῦ Βελιγκτῶνος, νὰ εἰσχωρήσῃ ἐκ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς αὐτοῦ ἐκ τοῦ δάσους Σοάγνου, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὅλων τῶν δυνάμεών του ἐπὶ τοῦ κέντρου τοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ περαιώσῃ τὴν μάχην. Ἐνῷ λοιπὸν ὁ Νέϋ ἐνησχολεῖτο πρὸς κυρίευσιν τῶν κάτωθεν τοῦ ὀροπεδίου Ἁγ. Ἰωάννου ὠχυρωμένων ἐπαύλεων, ἀνεφάνη ὁ στρατηγὸς Βουλὼφ, ἐρχόμενος μετὰ 30 χιλιάδων στρατοῦ πρὸς βοήθειαν τῶν Ἄγγλων. Ὁ Ναπολέων ἠναγκάσθη τότε νὰ δράμῃ πρὸς ἀντίκρουσιν αὐτοῦ, διατάξας συγχρόνως τὸν Νέϋ νὰ μὴ προχωρήσῃ κατὰ τοῦ ὄρους Ἁγίου Ἰωάννου, ἔνθα ἦτο παρατεταγμένος ὅλος ὁ ἀγγλικὸς στρατός. Ἀλλ' ὁ Νέϋ, μετὰ τὴν κυρίευσιν τῶν ῥηθέντων ἀγγλικῶν ὠχυρωμένων θέσεων, μεθυσθείς, οὕτως εἰπεῖν, ὑπὸ τῆς νίκης, καὶ θέλων νὰ ἐξαλείψῃ τὴν ἐν Κάτρε-Βρὰ ῥαθυμίαν του, ὥρμησε κατὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, καὶ εἰς μάτην ἐθυσίασε τὰ καλήτερα ἱππικὰ σώματα τοῦ Ναπολέοντος· διότι, εἰ καὶ εὐδοκίμησε νὰ καταστρέψῃ τὰς δύο τάξεις τοῦ ἀγγλικοῦ στρατοῦ, τὴν τελευταίαν ὅμως μὴ δυνηθείς, οὐδὲν ἄλλο ἀποτέλεσμα ἔφερεν εἰμὴ σφαγὴν εἰς μυριάδας ἀνθρώπων· ἐνῷ ἂν δὲν ἐξήντλει τὰς δυνάμεις του ὁ Ναπολέων, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Βουλὼφ, ἔμελλε νὰ στρέψῃ ὅλας τὰς δυνάμεις του πρὸς τὸν Βελιγκτῶνα καὶ νὰ καταπολεμήσῃ αὐτὸν μέχρι καταστροφῆς, διότι ἕνεκα τοῦ παρακειμένου δάσους ἡ ὑποχώρησις αὐτοῦ ἤθελεν εἶσθαι δύσκολος. Τοῦτο ἔπραξεν ὁ Ναπολέων μετὰ ταῦτα, δηλαδὴ ἀφοῦ κατεπολέμησε τὸν Βουλὼφ, ἦλθε πρὸς τὸ ὄρος Ἅγιον Ἰωάννην μετὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς του, ἥτις ἦτον ἡ μόνη ἐλπὶς τῆς σωτηρίας καὶ ἐπιτυχίας του, καὶ ἐπετέθη κατὰ τοῦ

Βελιγκτῶνος ἀποφασιστικῶς, καὶ τοιουτοτρόπως ὥστε οὗτος ἐν μόνῃ τῇ ἀπελπισίᾳ του καὶ ἐπ' ἐλπίδι τῆς ἀφίξεως τῶν Πρώσσων ἔμενε νὰ θυσιάσῃ καὶ τὸν τελευταῖον στρατιώτην του. Ἀλλ' ἐνῷ εἰς τοιαύτην δεινὴν θέσιν εὑρίσκετο ὁ Βέλιγκτων, ἔφθασε πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ ἐκ τοῦ δάσους ὁ Πρῶσσος στρατηγὸς Ζιεθένος μεθ' ἱκανοῦ στρατοῦ, καὶ κατόπιν αὐτοῦ ὁ Βλούχερος μετὰ ἰσχυροῦ ἱππικοῦ, ὥστε ἤδη ἦτο συνηγμένος ὅλος ὁ συμμαχικὸς στρατὸς συγκείμενος ἐξ 160 χιλιάδων ἀνδρῶν. Οὕτως, ἐνῷ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὁ γαλλικὸς στρατὸς εἶχε βεβαίαν τὴν νίκην, διότι ὁ Ναπολέων περιέμενεν ἴσως ἔλθῃ καὶ ὁ Γρουσσὺ, αἴφνης ἐδόθη εἰς φυγὴν τοιαύτην, ὥστε ἅπαντα τὰ γαλλικὰ σώματα διελύθησαν, καὶ ἕκαστος ἐφρόντιζε περὶ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ. Δὲν ἐδύνατο δὲ ὁ Ναπολέων νὰ ἐνεργήσῃ τακτικὴν ὑποχώρησιν· διότι, ἔχων ὀλίγας δυνάμεις καὶ προβλέπων ὅτι ὁ πρωσσικὸς στρατὸς ἔμελλε νὰ φθάσῃ πρὸς βοήθειαν τῶν Ἄγγλων, μετεχειρίσθη καὶ τὸν τελευταῖον στρατιώτην του κατὰ τὴν ἐσχάτην ὥραν τῆς μάχης, ὥστε, ἂν ἐδύνατο νὰ εὐδοκιμήσῃ, ἐξήρχετο νικητὴς, ἄλλως τε ὁπωσδήποτε ἀπώλλυτο. Οὐδεμία ὅμως ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι μ' ὅλα τὰ συμβάντα ἀτυχήματα καὶ σφάλματα, ἂν ὁ Νέϋ δὲν ἐξήντλει τὰς δυνάμεις τῶν ἱππικῶν σωμάτων εἰς προώρους ἐπιθέσεις, ὁ γαλλικὸς στρατὸς δὲν ἤθελε δοθῇ εἰς φυγὴν μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν Πρώσσων.

Ἡ κυρία ὅμως αἰτία τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐκστρατείας ταύτης, καὶ ἰδίως τῆς ἐν Βατερλὼ μάχης, ἦτον αὐτὸς ὁ στρατάρχης Γρουσσὺ, ὅστις, οὐδόλως ἐννοήσας τὰς πρὸς αὐτὸν διαταγὰς τοῦ Ναπολέοντος, περιεπλανᾶτο δύο ἡμέρας εἰς μικρὸν χῶρον, χωρὶς νὰ δυνηθῇ οὔτε τοὺς ὑποχωροῦντας καὶ ἐρχομένους πρὸς βοήθειαν τῶν Ἄγγλων Πρώσσους νὰ συναντήσῃ, οὔτε πρὸς βοήθειαν τοῦ Ναπολέοντος νὰ ἔλθῃ· διότι, ἂν καὶ τελευταίως ἔφθανεν οὗτος, ὅτε ῥητῶς παρηγγέλθη παρὰ τοῦ Ναπολέοντος διὰ τοῦ Πολωνοῦ ἀξιωματικοῦ, πάλιν ἡ νίκη ἦτο βεβαία, καίτοι ἑνωθέντων τῶν δύο συμμαχικῶν στρατῶν. Ὁ δὲ Ναπολέων μετὰ ταῦτα ἔλεγε περὶ αὐτοῦ « ὁ Γρουσσὺ ἔβλαψε τὸν στρατὸν κατ' ἐκείνην τὴν ἀποφράδα ἡμέραν· ὡσανεὶ κεραυνὸς ἥρπασεν

» αὐτὸν ἀπὸ τὸ θέατρον τῶν συμβάντων· οὗτος λησμονῶν τὴν » κυρίαν ἐντολήν του, ἤτις ἦτο νὰ διαχωρίσῃ τοὺς Πρώσσους » ἐκ τῶν Ἄγγλων, ὑπῆρξεν ἡ ἀληθὴς αἰτία τῶν δυστυχιῶν » μας! » Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ εἱμαρμένη ὥρισεν, ὥστε ὁ ἄνθρωπος οὗτος νὰ φέρῃ τὴν δυστυχίαν τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς, καὶ ἐπομένως καὶ αὐτῆς τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' εἰς ὅλα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου ὑπάρχει ἀπρόβλεπτόν τι καὶ ἀνυπολόγιστον, τοῦτο δὲ λέγεται τύχη· εἰς ὅλας λοιπὸν τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ ἀνθρωπίνους πράξεις παρακολουθεῖ ἡ εἱμαρμένη, ἡ τύχη, ἢ τὸ πεπρωμένον, ὡς ἔλεγον οἱ Ἕλληνες καὶ ὡς λέγουν τὴν σήμερον οἱ ἀσιατικοὶ λαοί· ὅσον δὲ καὶ ἂν ὑπολογίσῃ τις καλῶς, ὅσον ἐσκεμμένως καὶ ἂν ἐπιχειρήσῃ τι, ὅταν ἡ τύχη φέρηται ἐναντίον, τὰ πάντα ἀποτυγχάνουν.

Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι καὶ οἱ στρατηγοὶ τῶν συμμάχων, Βέλιγκτων καὶ Βλούχερος, εἰ καὶ ὑπέπεσαν εἰς ἀσυγχώρητα λάθη, ἔδειξαν ὅμως καρτερίαν καὶ προθυμίαν· λέγομεν λάθη· διότι, μένοντες ὀλίγας ὥρας μακρὰν τῆς Γαλλίας, δὲν ἐδυνήθησαν νὰ μάθωσιν ὅτι ὁ Ναπολέων ἔμελλε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατ' αὐτῶν· μὴ ἀπέχοντες δ' εἰμὴ πέντε λεύγας ἤτοι τέσσαρας ὥρας μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων, ὁ Ναπολέων ἔρχεται, εἰσβάλλει ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν, πολεμεῖ τὸν Βλούχερον, ὁ δὲ Βέλιγκτων μανθάνει τοῦτο μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ· εἶτα ὁ Ναπολέων στρέφει καὶ πολεμεῖ τὸν Βελιγκτῶνα, καὶ μόλις εἰς τὰ ἔσχατα φθάνει ὁ Βλούχερος πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἀμφότεροι οἱ στρατηγοὶ οὗτοι ἦσαν ἀνδρεῖοι καὶ πατριῶται· ὁ μὲν Βλούχερος διὰ τὴν ἀκάθεκτον ὁρμήν του καὶ τὴν μεγίστην προθυμίαν του· διότι, εἰ καὶ κατεπολεμήθη παρὰ τοῦ Ναπολέοντος, δὲν ἀπαυδᾷ, καίτοι ἔχων ἡλικίαν 75 ἐτῶν, τρέχει καὶ βοηθεῖ τὸν Βελιγκτῶνα, λησμονῶν ὅτι οὗτος τῇ προτεραίᾳ ἐγκατέλειψεν αὐτὸν μόνον μαχόμενον. Ὁ δὲ Βέλιγκτων, καίτοι παθὼν τοσαῦτα ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Βατερλὼ, μένει καρτερὸς καὶ ἀποφασισμένος ν' ἀποθάνῃ ἐν τῇ μάχῃ ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἡ δὲ παράδοξος ἐπιμονὴ αὕτη καὶ ἡ καρτερία αὐτοῦ γίνονται πρόξενοι τῆς νίκης τῶν συμμάχων καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ Ναπολέοντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΓ'.

Επάνοδος τοῦ Ναπολέοντος εἰς Παρισίους. — Παραίτησις αὐτοῦ. — Συζητήσεις εἰς τὰ νομοθετικὰ σώματα. — Διαμονὴ αὐτοῦ ἐν Μαλμαιζόν. — Διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν συμμάχων. — Επάνοδος τοῦ Λουδοβίκου εἰς Γαλλίαν. — Ανακεφαλαίωσις τῶν Εκατομμέρων συμβάντων.

Ἰούνιος — Ἰούλιος 1815.

Τοιοῦτον τέλος λαβούσης τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ἄλλως πως εἶχον τὰ πράγματα πρὸς τὰ ἀρκτικά, ἀνατολικὰ καὶ μεσημβρινὰ μεθόρια τῆς Γαλλίας. Οἱ Αὐστριακοί, θελήσαντες νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀπεκρούσθησαν· ἐν δὲ τῇ Βανδέᾳ ἡ ἐπανάστασις καταπολεμηθεῖσα κατεσβέσθη, γενομένης παραδεκτῆς τῆς παρὰ τοῦ Φουσσὲ προταθείσης συμβάσεως. Ὅθεν ἡ ἐν Βατερλὼ ἧττα δὲν ἤθελεν ἔχει πολλὴν βαρύτητα, ἐὰν οἱ ἐν Παρισίοις πολιτικοὶ δὲν ἔδιδον τοσαύτην σημασίαν εἰς αὐτήν.

Ὁ Ναπολέων, ἀναχωρῶν, ὡς ἐρρέθη, ἐκ τῆς πόλεως Καρλεροᾶ μετ' ὀλίγων ἱππέων, τῇ 19 τῆς πρωΐας ἀφίχθη εἰς τὴν Φιλιππούπολιν· ἀλλ' ἦτον εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε ὁ φρούραρχος, μὴ δυνηθεὶς ἐν πρώτοις νὰ γνωρίσῃ αὐτόν, ἐδυσκολεύετο ν' ἀνοίξῃ τὰς πύλας καὶ νὰ τὸν δεχθῇ. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν πόλιν ταύτην εὗρεν ἐκεῖ τὸν Βασσάνον καί τινας ἀξιωματικούς του διασωθέντας ἐκ τῆς μάχης, ἀλλ' ἅπαντας εἰς κακίστην κατάστασιν, ὡς ἀπολεσθέντων ἁπάντων τῶν σκευῶν αὐτῶν μετὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν σκευῶν καὶ ἁμαξῶν. Ἐνταῦθα ἔγραψε πρὸς τὸν ἐν Παριτίοις διαμένοντα ἀδελφόν του Ἰωσὴφ περὶ τῶν διατρεξάντων διὰ νὰ προσκαλέσῃ τοὺς ὑπουργούς του καὶ νὰ τοὺς προετοιμάσῃ εἰς τὰς θλιβερὰς ταύτας εἰδήσεις· μετὰ δὲ ταῦτα ἐπορεύθη πρὸς τὴν πόλιν τῆς Γαλλίας Λαοῦ, ἔνθα ὡρίσθη νὰ γένῃ ἡ συνάθροισις τοῦ στρατοῦ του. Μετ' ὀλίγον ἀφιχθεὶς καὶ αὐτὸς εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὑπεδέχθη ὅλας τὰς ἐκεῖ ἀρχάς· ἀλλὰ βλέπων εἰς τὸ πρόσωπον ὅλων ἐζωγραφισμένην τὴν κατήφειαν, προεῖδεν ἔκτοτε ὅτι ὁποιανδήποτε διαγωγὴν ἤθελε δείξει, τὸ μέλλον του ἦτο σκοτεινόν, διότι εἶχε διακυβεύσει τὴν τύχην του· ἐπειδὴ δὲ οἱ κύβοι ἔπεσαν κακῶς, ἄρα εἶχεν ἀπολέσει τὸ πᾶν. Ἡ πρώτη λοιπὸν φροντὶς του ἦτο

νὰ ἐκθέσῃ περισατωμένως τὰ κατὰ τὴν ἐν τῇ 18 Ἰουνίου συμβᾶσαν μάχην· ἰδιοχείρως δὲ συνέταξε τὴν περὶ τῆς μάχης ἡμερησίαν διαταγὴν, ἵνα ἐκτεθῇ ὅλη ἡ ἀλήθεια, χωρὶς οὐδεὶς νὰ ἐνοχοποιηθῇ. Ἀναγνώσας δὲ τὴν ἔκθεσιν ταύτην πρὸς τοὺς παρ' αὐτῷ διαμένοντας στρατηγοὺς, εἶπεν ὅτι ἐδύνατο νὰ καταδείξῃ ἐν μέρει πρόξενον τῆς ἀποτυχίας ταύτης τὸν στρατάρχην Νέϋ· ἀλλὰ δὲν πράττει τοῦτο, διότι ἕκαστος κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκόν του καὶ ἐνταυτῷ ὑπέπεσεν εἰς λάθη· οὐδὲ αἰτιᾶτο τὸν στρατάρχην Γρουσσὺ, διότι ἠγνόει τὰς αἰτίας, δι' ἃς οὗτος δὲν ἐξετέλεσε τὴν ἐντολήν του· ὑπέθετε δὲ πάντοτε ὅτι ἔκτακτοι καὶ ἀπροσδόκητοι περιστάσεις ἐμπόδισαν αὐτὸν νὰ πράξῃ ὅ,τι διετάχθη· ἔῤῥιψεν ὅμως ὅλα τὰ λάθη εἰς τὴν παράλογον ἀνυπομονησίαν τοῦ ἱππικοῦ. Λαβὼν δὲ περὶ τούτου καὶ τὴν γνώμην τοῦ στρατηγοῦ Δρουέτου, ὃν ἐθεώρει εὐθὺν καὶ δίκαιον, ἐξαπέστειλεν αὐτὴν εἰς Παρισίους δι' ἐπὶ τούτῳ ἀπεσταλμένου.

Ὁ Ναπολέων εἶτα συνεζήτει μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν, ἂν ἔπρεπε νὰ μένῃ ἐν τῇ πόλει Λαὼν καὶ ἐκεῖ νὰ συναθροίσῃ τὸν στρατόν του, ἢ ν' ἀπέλθῃ εἰς Παρισίους καὶ νὰ ῥιφθῇ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς Βουλῆς, καίτοι διακειμένης ἐχθρικῶς πρὸς αὐτόν. Τὸ ζήτημα ἐνταῦθα ἦτο δυσκολώτατον· διότι, ὅτε κατὰ πρῶτον ἐπανῆλθεν εἰς Παρισίους ἐξ Αἰγύπτου, ἡ γοητεία τῆς δόξης του ἐπεσκίαζε τὸ Διευθυντήριον, ὅτε δ' ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Ῥωσσίας, ὅλοι ἀπέδωκαν τὴν ἀποτυχίαν του εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, καὶ ἐπίστευον εἰσέτι ὅτι οὗτος ἦτον ἀήττητος· διὸ καὶ ἔλαβε πᾶσαν δυνατὴν συνδρομὴν ἐκ τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' ἤδη τὰ πάντα εἶχον μεταβληθῆ, διότι εἶχον συνειθίσει οἱ ἄνθρωποι νὰ βλέπωσι νικώμενον αὐτὸν πολλάκις· εἰ καὶ εἶχον πολλὴν πεποίθησιν εἰς τὴν ἱκανότητά του, δὲν ἐνεπιστεύοντο ὅμως εἰς τὴν τύχην του. Ἔχων ὑπ' ὄψιν λοιπὸν ταῦτα ὁ Ναπολέων καὶ γνωρίζων κάλλιστα ὁποίαν ὑποδοχὴν ἐδύνατο νὰ λάβῃ εἰς ἀτυχῆς ἡγεμὼν, καὶ μάλιστα ὅταν οἱ ἄνθρωποι ἀποδίδωσι τὰς ἀποτυχίας του εἰς τὴν κενοδοξίαν του, μᾶλλον ἔκλινε νὰ μείνῃ παρὰ τῷ στρατῷ ἢ ν' ἀπέλθῃ εἰς Παρισίους. Ἡ γνώμη τῶν περὶ αὐτὸν ἦτο διῃρη-

μένη· οἱ μὲν ἔλεγον ὅτι ἔπρεπε νὰ μένῃ παρὰ τῷ στρατῷ, διότι συνεχῶς κατηγορήθη ὅτι ἐγκατέλειψεν αὐτὸν ἐν ταῖς δυστυχίαις, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ, ἐν Ῥωσσίᾳ μετὰ τὴν ἐν Λειψίᾳ μάχην καὶ ἤδη μετὰ τὴν ἐν Βατερλὼ· ἕτεροι ὅμως συνεβούλευσαν αὐτὸν ν' ἀπέλθῃ εἰς Παρισίους, νὰ ἐνθαῤῥύνῃ τοὺς ἀνθρώπους, νὰ συμβιβάσῃ τὰ διεστῶτα πνεύματα, νὰ συναθροίσῃ τοὺς καλοὺς πατριώτας καὶ νὰ ἑνώσῃ τοὺς πάντας πρὸς ἀντίκρουσιν τῶν ξένων. Ὁ Ναπολέων, ἀκούσας ἐν σιωπῇ πάντας, ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Παρισίους· ἰδίως δὲ δύο τινα ἠνάγκασαν ν' ἀποφασίσῃ τοῦτο εὐθύς· πρῶτον ὅτι ὁ πρόεδρος τῆς Βουλῆς εἶχε γράψει πρὸς αὐτὸν ὅτι τὸ πνεῦμα αὐτῆς ἦτο κατὰ πάντα ὑπὲρ αὐτοῦ, μ' ὅλον ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐχρονολογεῖτο πρὸ τῆς ἐν Βατερλὼ μάχης· καὶ δεύτερον ὅτι εἰς τὴν πόλιν Λαοὺ ἔμενεν ἄνευ στρατοῦ, ὥστε ἡ διαμονὴ αὐτοῦ ἐκεῖ καθίστατο ἀνωφελής. Διορίσας λοιπὸν εἰς τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ τὸν στρατάρχην Σοῦλτον καὶ παραγγείλας αὐτὸν νὰ διοργανώσῃ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ, προσλαβὼν εἶτα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἱερώνυμον, ἀνεχώρησεν ἐφ' ἁμάξης εἰς Παρισίους τῇ 20 Ἰουνίου.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐν Παρισίοις ἡ ἐν Βατερλὼ εἴδησις ἐπροξένησεν ἐν πρώτοις ἔκπληξιν, εἶτα δὲ μεγίστην ταραχήν· τὰ δὲ διάφορα κόμματα ἐξέφραζον τὰς περὶ τούτου γνώμας των· οἱ συνετώτεροι ὅμως πολῖται ἔλεγον ὅτι ἴσως δὲν ἔπρεπε νὰ δεχθῶσι τὸν Ναπολέοντα ἐπιστρέψαντα ἐκ τῆς Ἔλβας, ἀλλ' ἅπαξ γενομένου τούτου, πρέπει νὰ τὸν ὑποστηρίξωσι. Πρὸ πάντων δὲ δύο ἔζοχοι ἄνδρες ἦτο τῆς γνώμης ταύτης, ὁ Καρνὼ καὶ Σιέϋος· διότι, μένοντες ἐσχάτως πρὸ τριῶν μηνῶν μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, εἶδον αὐτὸν μεταβληθέντα οὐσιωδῶς καὶ ἀναγνωρίσαντα τὰ προλαβόντα σφάλματά του· ἐσκέπτοντο ὅθεν ὅτι ἦ ἔπρεπε νὰ συνδράμωσι τὸν Ναπολέοντα ἢ νὰ παραδεχθῶσι τοὺς Βουρβόνους. Ἰδίως δὲ ὁ Σιέϋος, ὁμιλῶν περὶ τούτου μετὰ τοῦ προέδρου τῆς Βουλῆς Λαγγουϊναί, ὅστις ἐκλονίσθη ἐκ τῆς εἰδήσεως τῆς ἐν Βατερλὼ μάχης, εἶπεν αὐτῷ «σκέψου καλῶς περὶ τούτου, διότι δὲν ἔχετε εἰμὴ τὸν ἄνθρωπον τοῦτον διὰ νὰ σᾶς σώσῃ· δὲν ἔχετε ἀνάγκην συζητήσεων, ἀλλ' ἀνάγκην στρατη-

γοῦ· αὐτὸς μόνος ἔχει τὸν στρατὸν καὶ δύναται νὰ τὸν διοικήσῃ· ἐγὼ δὲν εἶμαι, ὅστις θέλω παραπονεθῆ· προσπαθήσατε νὰ τὸ φεληθῆτε παρ' αὐτοῦ, θέσατε ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του ὅλας τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις, ἴσως σωθῆτε ἐκ τοῦ ἐπαπειλοῦντος ὑμᾶς κινδύνου· ἄλλως θέλετε ἀπολέσει ἀφεύκτως τὴν Ἐπανάστασιν, καὶ ἴσως καὶ αὐτὴν τὴν Γαλλίαν. —

Ὑπῆρχον δὲ καὶ ἄλλοι δύο ἄνδρες, οἵτινες ἐδύναντο νὰ σώσωσι τὴν Γαλλίαν, ὁ στρατάρχης Δαβοῦστος καὶ ὁ Φουσσές· ὁ πρῶτος, ὢν ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἐκ τῶν προτέρων χαίρων πολλὴν ὑπόληψιν εἰς τὸν στρατὸν, ἐδύνατο μὲν νὰ συνεργήσῃ ὑπὲρ τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλ' ὡς ἀδέξιος εἰς τὴν πολιτικὴν, ἦτον ἄχρηστος· ὁ δεύτερος ὅμως, ὢν ὑπουργὸς τῆς ἀστυνομίας καὶ εἰς τὸ ἄκρον πολιτικὸς ῥαδιουργος, διὰ πάσης θυσίας ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ναπολέοντος. Οὗτος, συναθροίσας πολλοὺς ἐκ τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας, εἶπεν εἰς αὐτοὺς « δὲν ἔλεγον εἰς ὑμᾶς ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος θέλει μᾶς ἀπολέσει ἕνεκα τῆς ἐπιμονῆς του ; Ἐὰν δὲν ἐπανήρχετο ἐκ τῆς Ἔλβας, ἠθέλαμεν ἀπαλλαγῆ ἐκ τῶν Βουρβόνων κατὰ τὴν περὶ τούτου συμφωνίαν μετὰ τῶν Δυνάμεων, αἵτινες ἤθελον παραδεχθῆ τὴν Μαρίαν Λουΐζαν ἢ τὸν δοῦκα τῆς Αὐρηλίας· οὕτω δὲ ἀντὶ βιαίας ἐπαναστάσεως καὶ πολέμου μέχρι θανάτου μετὰ τῆς Εὐρώπης, ἠθέλαμεν ἔχει μίαν εἰρηνικὴν μεταβολὴν, καὶ παραδεκτὴν παρ' ὅλου τοῦ κόσμου. Ἐσχάτως δὲ παρουσιάσθη περὶ τούτου τοιαύτη εὐκαιρία ἐκ τῆς Βιέννης· προέτεινα εἰς τὸν Ναπολέοντα νὰ παραιτηθῆ, διὰ ν' ἀπολαύσωμεν τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ δὲν μὲ ἤκουσεν. Ὁ κυβευτὴς οὗτος ἀγνοεῖ νὰ ῥίπτῃ καὶ τοὺς κύβους· τί θέλομεν πράξει ἤδη μὲ τοιοῦτον χαρτοπαίκτην, ὅστις πάντοτε χάνει ; —

Τοιαῦτα καὶ ἄλλα διασπείροντος πρὸς πάντας τοῦ Φουσσὲ καὶ προπαρασκευάζοντος τὰ πνεύματα κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, οὗτος ἀφίχθη εἰς Παρισίους τῇ 21 Ἰουνίου ἀπὸ πρωΐας· εἰσερχόμενος δὲ εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Ἠλυσίων, πρὸ πάντων εἶδε τὸν Κωλαιγκοῦρτον, τοῦ ὁποίου τὴν χεῖρα δράξας ἔσφιγξε συγκινητικῶς. Ὁ δὲ Δρουότος, ὁ συνοδεύων τὸν Ναπολέοντα, εἶ-

πεν ὅτι τὰ πάντα ἀπωλέσθησαν· ὁ δὲ Ναπολέων ἐπανέλαβεν ἀφελῶς «ἐκτὸς τῆς τιμῆς.—Οὗτος ἦτον ὁ μόνος λόγος ὃν προέφερεν ὁ Ναπολέων ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ τῆς πόλεως Λαού. Ὢν δὲ ὠχρὸς, σκυθρωπὸς, ἔχων ἐξηγριωμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ κατατεθλιμμένους, ἐστηρίχθη ἐπὶ τοῦ βραχίονος τοῦ Κωλαιγκούρτου καὶ ἐζήτησεν ὀλίγον ζωμὸν κρέατος καὶ ἓν λουτρὸν, διότι ἦτο λίαν κεκοπιακὼς, ὡς διαμείνας ἐπὶ ἓξ ἡμέρας ἔφιππος. Εἶτα δὲ ἐλθὼν ἐπὶ τῆς κλίνης του, εἶπεν εἰς τὸν Κωλαιγκοῦρτον ὅτι ἡ νίκη τῆς 16 Ἰουνίου ἐξηφανίσθη ἐκ τῆς ἥττης τῆς 18, ἐνῷ περὶ τῆς ἐπιτυχίας αὐτῆς δὲν ἀμφιβαλλεν· ἀλλ' ὅτι δύο ἰσχυρὰ αἴτια ἐπροξένησαν τοιοῦτον κακὸν ἀποτέλεσμα· ταῦτα δὲ ἦσαν ἡ ἔλλειψις τοῦ Γρουσσὺ καὶ ἡ σπουδὴ τοῦ Νέϋ, ὅστις ἀνεδείχθη μὲν ὡς οὐδέποτε ἥρως κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἀλλ' ἡ μανιώδης ἀνυπομονησία του κατέστρεψε τὸ πᾶν· ὅτι ἤδη δὲν πρέπει ν' ἀναζητῇ τις τὰ σφάλματα τοῦ μὲν ἢ τοῦ δὲ, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσπαθήσῃ νὰ τὰ διορθώσῃ. Ἐπομένως ἠρώτησε τὸν Κωλαιγκοῦρτον τί ἐδύνατο νὰ ἐλπίζῃ ἐκ τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, ἐκ τῶν διευθυνόντων αὐτὰ καὶ ἐν γένει ἐκ τῶν πρωτίστων προσώπων τοῦ Κράτους. Ὁ δὲ Κωλαιγκοῦρτος, ὅστις οὐχὶ μόνον δὲν ἔκρυπτε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ ὡς πρὸς τοῦτο ἦτο καὶ ὑπερβολικὸς, εἶπεν αὐτῷ ὅτι τὰ νομοθετικὰ σώματα νομίζουν ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ Κράτους συνίσταται ἐκ τῆς παραιτήσεως αὐτοῦ ἐκ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας, καὶ ὅτι τοῦτ' αὐτὸ φρονεῖ ὅλος ὁ κόσμος. — Προέβλεπον αὐτὸ, ἀπήντησεν ὁ Ναπολέων· ἤμην βέβαιος ὅτι οἱ ἐν Παρισίοις ἤθελον διαιρεθῆ, καὶ οὕτω ἤθελον ἀπολεσθῆ καὶ αἱ τελευταῖαι ἐλπίδες μας· ἡ συμφορά μας εἶναι μεγίστη ἀναμφιβόλως, ἀλλ' ἡνωμένοι ὄντες δυνάμεθα νὰ τὴν προλάβωμεν, διηρημένοι ὅμως ὄντες θέλομεν γένει λεία τῶν ξένων. Τῇ σήμερον πιστεύουν ὅλοι ὅτι πρόκειται μόνον περὶ τῆς παραιτήσεώς μου· ἀλλὰ μετὰ τὴν παραίτησίν μου, θέλουν καταδιωχθῆ ὅλοι οἱ ἄνδρες τῆς Ἐπαναστάσεως, οἱ δὲ Βουρβόνοι μετὰ τῶν μεταναστῶν θέλουν θριαμβεύσει ἐν Γαλλίᾳ. Ἀλλ' ἔστω οἱ Βουρβόνοι! . . . Πρέπει ὅμως νὰ γνωρίζωσι τί νὰ πράξωσιν. —Ὁ Ναπολέων λοιπὸν οὐδαμῶς

ἐκπλαγεὶς, ἀκούων περὶ τῆς παραιτήσεώς του, διότι εἶχε προϊδεῖ τοῦτο, διέταξε νὰ συνέλθωσιν οἱ ὑπουργοὶ καὶ οἱ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι τῆς κυβερνήσεως· ἐπομένως κατελήφθη ὑπὸ βαθυτάτου ὕπνου, διότι ἦτο λίαν κεκοπιακὼς, ἀλλ' ὁ νοῦς του ἦτον ἡσυχώτατος.

Μετ' ὀλίγον ἔδραμον εἰς τὰ ἀνάκτορα πάντες οἱ ἐν τέλει διὰ νὰ μάθωσι λεπτομερῶς τὰ ἐν τῇ τελευταίᾳ μάχῃ διατρέξαντα· μόνον δὲ ἡ θέα τῶν συνοδευσάντων τὸν Ναπολέοντα ἀξιωματικῶν ἤρκει νὰ πληροφορήσῃ πάντας περὶ τῆς συμβάσης συμφορᾶς· διότι οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι, μὴ λαβόντες εὐκαιρίαν νὰ περιποιηθῶσιν ἑαυτοὺς, εἶχον τὰ ἐνδύματά των κατατρυπημένα ὑπὸ σφαιρῶν, καθημαγμένα καὶ κεκαλυμμένα ὑπὸ τοῦ κονιορτοῦ τῆς μάχης, τὸ πρόσωπόν των ἐφλογισμένον, τοὺς δὲ ὀφθαλμούς των πεπυρωμένους.

Ὁ Ναπολέων, μετ' ὀλίγην ὥραν ὕπνου, ἐμβῆκεν εἰς τὸν λουτῆρα· ἀλλ' εὐθὺς ἀνήγγειλεν αὐτὸν ὁ στρατάρχης Δαβοῦστος, ὁ καὶ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν, ὅτι οἱ ὑπουργοὶ συναθροισθέντες ἐν συμβουλίῳ περιέμενον αὐτόν. Ὁ Ναπολέων ἰδὼν τὸν Δαβοῦστον ἔκραξε, κτυπῶν τὰς χεῖράς του εἰς τὸν λουτῆρα, «ὁποία συμφορά! — Ὁ Δαβοῦστος, ὅστις πολὺ δυσκόλως ἐταράττετο ὑπὸ τοιούτων δυστυχημάτων καὶ ἦτο τῆς γνώμης ν' ἀνθέξῃ εἰς τὸν χείμαρρον τῶν περιστάσεων, παρεκάλεσε τὸν Ναπολέοντα νὰ μὴ βραδύνῃ νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον. Ἀλλ' οὗτος, ὅστις εἶχε σχηματίσει πεποίθησιν ὅτι τίποτε δὲν θέλει γένει, καὶ ὅτι τὰ πάντα ἀπωλέσθησαν, εἶπεν εἰς τὸν στρατάρχην Δαβοῦστον ν' ἀρχίσῃ τὰς συζητήσεις τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον, καὶ οὗτος μετ' ὀλίγον ἔρχεται· ἀλλὰ βραδύνας νὰ ἔλθῃ, πάλιν ὑπῆγεν ὁ Δαβοῦστος καὶ παρεκάλεσεν αὐτόν. Ἐλθὼν λοιπὸν ὁ Ναπολέων εἰς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον ἐξέθηκεν εἰς τοὺς ὑπουργούς του τὰ διατρέξαντα, παραστήσας εἰς αὐτοὺς ὅτι ὑπάρχουν εἰσέτι ἱκανὰ μέσα πρὸς ἀντίκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ὅτι οὗτος, ὡς στρατιωτικὸς, εἶχε πολλὰς ἐλπίδας νὰ νικήσῃ ἐκ νέου τοὺς συμμάχους, ἀλλ' ἀρκεῖ νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις του καὶ οὐχὶ νὰ φέρωσι προσκόμματα· πρὸ πάντων δὲ

εἶπεν ὅτι ἀπαιτεῖται ἕνωσις καὶ οὐχὶ ἀντίστασις ἐκ τῶν νομοθετικῶν σωμάτων· εἶτα δὲ προσεκάλεσε πάντα τὸν βουλόμενον νὰ λάβῃ τὸν λόγον. Ἅπαντες ἐσιώπησαν μόνον ὁ Καρνώ, ὁ μέγας οὗτος καὶ φιλελεύθερος πατριώτης, λαβὼν τὸν λόγον εἶπεν ὅτι καὶ οὗτος ἦτο τῆς γνώμης νὰ παραχωρηθῶσιν ὅλα τὰ μέσα εἰς τὸν αὐτοκράτορα, καὶ ὅτι νὰ ζητηθῇ παρὰ τῶν νομοθετικῶν σωμάτων ἡ ἀπόλυτος δικτατορία, καθ' ὅσον διαρκεῖ ὁ πόλεμος. Ὁ δὲ Δαβοῦστος εἶπεν ὅτι τοιοῦτόν τι νὰ μὴ ζητηθῇ παρὰ τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, ἀλλὰ δυνάμει τοῦ Συντάγματος νὰ διαλυθῶσι ταῦτα καὶ ν' ἀναλάβῃ ὅλην τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν ὁ Αὐτοκράτωρ, μάλιστα δὲ εἶπεν ὅτι εὐθὺς πρέπει νὰ διαλυθῇ ἡ Βουλὴ, πρὶν εἰσέτι συνέλθῃ καὶ συζητήσῃ τὰ περὶ τῶν συμβάντων. Ὁ Λουκιανὸς ὑπεστήριξε τὴν γνώμην ταύτην, ὡς καί τινες τῶν ὑπουργῶν συνεμερίσθησαν τοῦτο, ἄλλοι ὅμως ἐδίσταζον. Ὁ δὲ Ῥεγνὼ, ὅστις εἶχε διαφθαρῆ παρὰ τοῦ Φουσσὲ, θέλων νὰ δείξῃ ὅτι μάχεται ὑπὲρ τῆς δυναστείας τοῦ Ναπολέοντος, εἶπεν ὅτι ἔπρεπε νὰ γένῃ φροντὶς περὶ τούτου. Ὁ Ναπολέων, ὅστις καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν συζητήσεων ἔμεινε σιωπηλὸς, ἀκούσας τοῦτο, εὐθὺς ἐγερθεὶς καὶ στρέψας τοὺς ζωηροὺς ὀφθαλμούς του πρὸς τὸν Ῥεγνὼ εἶπεν αὐτῷ « ἐξηγήσου καθαρῶς, ὁμίλησον, μὴ κρύπτῃς τίποτε· δὲν πρόκειται περὶ ἐμαυτοῦ· εἶμαι πρόθυμος νὰ θυσιασθῶ· ἔπραξα τὰ πάντα διὰ ν' ἀπαλλαγῆτε ἀπ' ἐμοῦ· ἀλλ' ἤδη πρόκειται περὶ τῆς πατρίδος καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῆς. Τίς δύναται νὰ σώσῃ τὸ Κράτος τὴν σήμερον; ἡ Βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων, ἢ ἐγώ; Μήπως ἡ Γαλλία γνωρίζῃ ἕνα ἐξ ὅσων σχηματίζουσι τὴν ἐνεστῶσαν Βουλὴν, ἥτις δὲν ἐμπεριέχει οὔτε ἕνα πολιτικὸν ἄνδρα, οὔτε ἕνα στρατιωτικόν; δύνασαι νὰ διακρίνῃς ἐν αὐτῇ ἢ ἀλλαχοῦ ἕνα ἰσχυρὸν διὰ νὰ κρατήσῃ τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως; Ἡ Γαλλία δὲν γνωρίζει εἰμὴ ἐμὲ μόνον, δὲν ἀποδίδει σπουδαιότητα εἰμὴ εἰς ἐμὲ μόνον· νομίζεις ὅτι ὁ στρατὸς θέλει ὑπακούσει εἰς ἄλλον, ἐκτὸς ἐμοῦ; Ἐὰν παύσω ὅλας τὰς συζητήσεις τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, ὁ στρατὸς θέλει χειροκροτήσει, ἡ δὲ Γαλλία θέλει ἀφεθῇ εἰς ἐμέ. Ἐν τοσούτῳ οὐδὲν ἐκ τούτων ἐλογίσθην· ἐξετίμησα τὴν διαφορὰν τῆς ἐποχῆς

καὶ τῶν περιστάσεων. Τῇ σήμερον ἀπαιτεῖται ἕνωσις διὰ νὰ πράξῃ τις τὸ καλόν. Ἐπειδὴ δὲ μόνος ἐγὼ δύναμαι νὰ σώσω τὸ Κράτος· μόνος δι' αὐτὴν τὴν αἰτίαν εἶμαι τὸ φαινόμενον ἀντικείμενον τοῦ μίσους τῶν ξένων· ἐνῷ πάντες πιστεύουν ὅτι, ἅμα ἐγὼ ἐκλείψω, οἱ ξένοι θέλουν εὐχαριστηθῆ. Λέγουν εἰς ὑμᾶς ὅτι δέχονται τὸν υἱόν μου μετὰ τῆς μητρός του· τοῦτο εἶναι ἀπατηλὸς μῦθος, πλασθεὶς ἐν Βιέννῃ διὰ νὰ μᾶς διαιρέσῃ καὶ διὰ νὰ διαδοθῇ εἰς Παρισίους ἵν' ἀπολεσθῇ τὸ πᾶν. Γνωρίζω τὰ διατρέξαντα ἐν Βιέννῃ· δι' ὁποιονδήποτε λόγον δὲν δύναται νὰ γένῃ παραδεκτὸς ὁ υἱός μου μετὰ τῆς μητρός του· οἱ ξένοι θέλουν τοὺς Βουρβόνους, τοὺς Βουρβόνους μόνον· καὶ τοῦτο εἶναι φυσικώτατον. Ἅμα λείψω ἐγὼ, οἱ ξένοι θέλουν ἔλθει εἰς Παρισίους, ἐδῶ θέλουν συνενοηθῆ καὶ θέλουν ἐγκαταστήσει τοὺς Βουρβόνους· τοὺς θέλετε; ἐγὼ ἀδιαφορῶ. Ἀλλ' ὁ στρατὸς, οἱ χωρικοὶ, οἱ ἀγορασταὶ τῶν ἐθνικῶν κτημάτων, οἱ χειροκροτήσαντες εἰς τὴν κάθοδόν μου τοὺς θέλουν; Ὑμεῖς δὲ ἅπαντες, οἱ ὑπηρετήσαντες τὴν αὐτοκρατορικὴν οἰκογένειαν, θέλετε νὰ ἐπανέλθωσιν οἱ μετανάσται; Ἐγὼ δὲν ἐνδιαφέρομαι εἰς τοῦτο· ἡ ἐντολή μου ἐξεπληρώθη, ὅ,τι καὶ ἂν συμβῇ· καὶ αὐτὴ ἡ δικτατορία μου μόλις δύναται νὰ διαρκέσῃ ὀλίγας ἡμέρας· δὲν πρόκειται περὶ ἐμοῦ, τὸ ἐπαναλαμβάνω, πρόκειται περὶ τῆς Γαλλίας, τῆς Ἐπαναστάσεως, τῶν ἐξ αὐτῆς πηγασάντων συμφερόντων· ταῦτα δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ σωθῶσι διὰ τῆς ἑνότητος. Τὸ συμβάν μας εἶναι τρομερὸν, ἀλλὰ δὲν εἶναι θανατηφόρον. Ὁ πολεμήσας στρατὸς κατὰ τὴν 18 Ἰουνίου παριστᾷ φυγάδας· ἀλλ' ὁ Γρουσσὺ τί ἔγεινεν; Οὗτος ἔχει 35 χιλιάδας στρατοῦ, δύναται νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν φυγάδων καὶ ν' ἀποτελέσῃ στρατὸν 70 χιλιάδων ἀνδρῶν· προστιθεμένων καὶ τῶν παρὰ τὰς Ἄλπεις, ἰδοὺ ὅτι ἔχομεν 100 χιλιάδας, ὁ δὲ Βέλιγκτων καὶ ὁ Βλούχερος δὲν ἔχουσι πλέον τῶν 120 χιλιάδων. Μέχρις οὗ δὲ φθάσωσιν οἱ Ῥῶσσοι καὶ οἱ Αὐστριακοὶ, δύναμαι νὰ ἐξαγοράσω τὴν προξενηθεῖσαν ἥττάν μας. Ἡ πόλις τῶν Παρισίων εἶναι καλῶς ἐξησφαλισμένη ὑπὸ τῶν ἐθνοφυλάκων καὶ ἐθελοντῶν· ἔχομεν εἰσέτι ἄπειρα μέσα· δυνάμεθα ἐν διαστήματι δύο μηνῶν νὰ

ἔχωμεν 160 χιλιάδας ἐθνοφυλάκων καὶ 100 χιλιάδας νεοσυλλέκτων· ὑπάρχουν εἰσέτι καὶ πολλοὶ πατριῶται, οἵτινες θέλουν καταταχθῆ εἰς τὸν στρατόν. Ἅμα περατωθέντος τοῦ πολέμου, οἱ σύμμαχοι δὲν ἔχουν συμφέρον νὰ ἐξακολουθήσωσιν αὐτὸν, ἐὰν διατηρήσωμεν τὰς ἐν Βιέννῃ καὶ Παρισίοις συνθήκας. Τί λοιπὸν ἀπαιτεῖται διὰ νὰ σωθῶμεν ἐκ τῆς καταστροφῆς μας; ἕνωσις, καρτερία, θέλησις! . . . —

Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Ναπολέοντος ἐπροξένησαν καλὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον· ἀλλ' οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ παρασταθῆ εἰς τὴν Βουλὴν καὶ νὰ πείσῃ αὐτὴν, ὡς οὖσαν ἠρεθισμένην εἰς τὸν ὑπέρτατον βαθμὸν, ἀφοῦ αὕτη μάλιστα ἔμαθεν ὅτι προέκειτο περὶ τῆς διαλύσεως αὐτῆς. Συνελθούσης λοιπὸν τῆς Βουλῆς, ὁ Λαφαγέτος, ὁμιλήσας περὶ τοῦ κινδύνου τῆς πατρίδος καὶ τῶν ἐθνικῶν ἐλευθεριῶν, προέτεινε ψήφισμα, διαλαμβάνον πέντε ἄρθρα· α) Νὰ κηρυχθῆ ἡ πατρὶς εἰς κίνδυνον, β') τὰ νομοθετικὰ σώματα διαρκῆ, γ') ἕνοχον ἐσχάτης προδοσίας τὸν θελήσαντα νὰ διαλύσῃ τὰ νομοθετικὰ σώματα ἢ ν' ἀναβάλῃ τὰς συνεδριάσεις αὐτῶν, δ') νὰ παρουσιασθῶσιν οἱ ὑπουργοὶ καὶ νὰ δώσωσι λόγον περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ Κράτους, καὶ ε') νὰ τεθῆ ἐπὶ τὰ ὅπλα ὅλη ἡ ἐθνοφυλακὴ τοῦ Κράτους. Ταῦτα δὲ πάντα ἀντέβαινον εἰς τὸ Σύνταγμα, διότι τὰ νομοθετικὰ σώματα εἶχον μὲν τὸ δικαίωμα ν' ἀπευθύνωσιν ἐρωτήσεις εἰς τοὺς ὑπουργοὺς καὶ νὰ κάμωσι προτάσεις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ νὰ κάμνωσι ψηφίσματα. Καὶ ὅμως μετά τινας συζητήσεις, μάλιστα περιστραφείσας κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ Ναπολέοντος, ἡ Βουλὴ παρεδέχθη τὸ προταθὲν ψήφισμα· μετὰ δὲ ταῦτα σταλὲν εἰς τὴν Γερουσίαν, ὡς διάγγελμα, παρεδέχθη καὶ παρ' αὐτῆς ἄνευ ἀντιστάσεως. Ὁ Ναπολέων μαθὼν τοῦτο τοσοῦτον ὠργίσθη, ὥστε εὐθὺς ἐξεφώνησεν ὅτι θέλει στείλει λόχους τινὰς τῆς φρουρᾶς του διὰ νὰ διαλύσῃ τὴν αὐθάδη ταύτην Βουλὴν, καὶ ὅτι τοῦτο θέλει χειροκροτήσει ὁ στρατὸς, ὁ δὲ λαὸς θέλει εὐχαριστηθῆ. Οἱ ὑπουργοὶ αὐτοῦ ἀκούοντες ταῦτα ἔμειναν σιωπηλοί. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπανέλαβεν ὁ Ναπολέων « λοιπὸν ἔγω, πρόκειται νὰ παραιτηθῶ. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ ἐμοῦ, εἶπον, πρό-

κειται περὶ τῆς Γαλλίας, διότι ἐγὼ δὲν ἐπιμένω περὶ ἐμοῦ, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς· ἐὰν αὕτη δὲν ἔχει τὴν ἀνάγκην μου, ἐγὼ παραιτοῦμαι. — Οἱ περὶ παραιτήσεως οὗτοι λόγοι τοῦ Ναπολέοντος τοσοῦτον δημοτίως ἐξέπληξαν τοὺς περιεστῶτας, τὸν δὲ Φουσσὲ ἐνέπλησαν χαρᾶς, διότι εἶδεν ὅτι τὸ πρὸ πολλοῦ μελετηθὲν ἔργον του ἤρχισε νὰ πραγματοποιῆται. Εἶτα δ' ἐγερθεὶς εἶπεν μετ' ὀργῆς « ἂς πράξωσιν ὅ,τι θέλουν· ἀλλ' ἐὰν θέλωσι νὰ μὲ ἐξευτελίσωσι, θέλω ῥίψει αὐτοὺς εἰς τὸν Σηκοάναν, τιθέμενος ἐπὶ κεφαλῆς ἀπομάχων μου τινῶν. — Ὁ Λουκιανὸς ἦτο τῆς γνώμης ἄνευ ἐλαχίστης ἀναβολῆς νὰ διαλύσῃ τὴν Βουλήν. Ὁ Δαβοῦστος, ἐνῷ πρὸ ὀλίγου ἦτο τῆς αὐτῆς γνώμης, μετὰ τὴν ἐπιψήφισιν καὶ παρὰ τῶν δύο Βουλῶν τοῦ ψηφίσματος, ἔμενεν ἐν ἀμφιβολίᾳ. Ὁ δὲ Ναπολέων, ἀκούων τὰς διαφόρους γνώμας ταύτας, ἐδίσταζε τί νὰ πράξῃ, οὐχὶ διότι ἐδειλίασε· διότι ὁ μέγας οὗτος ἀνὴρ οὐδόλως μετεβλήθη, ὡς ἐφάνη ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐκστρατείᾳ· ἀλλὰ βλέπων τὰ πράγματα τῆς Γαλλίας ἐξηφανισμένα, οὐχὶ στρατιωτικῶς ἀλλὰ πολιτικῶς, ἐσκέπτετο ἐὰν ἔδει νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς περιστάσεις, παραιτούμενος. Ὁ δὲ Λουκιανὸς ᾐρώτα αὐτὸν ἂν ἐτόλμα νὰ διαλύσῃ τὴν Βουλήν. Ὁ Ναπολέων ἀπήντησεν αὐτῷ « ὦ ἀλλοίμονον! ἤμην ἄλλοτε λίαν τολμηρός. — Τοῦτο ἀπεδείκνυεν ὅτι κατεδίκαζε τὸ παρελθόν του. Μετὰ ταῦτα κατέβη εἰς τὸν κῆπον τῶν ἀνακτόρων μετὰ τοῦ Λουκιανοῦ· συνδιαλεγόμενος δὲ περὶ τούτου μετ' αὐτοῦ, εἶπεν « εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις ταύτας πρέπει νὰ παρατηρῇ τις τὰς διαθέσεις τῶν ἀνθρώπων καθ' ἣν στιγμὴν αὗται θέλουν ἐκτελεσθῇ· τῇ 18 Βρουμαίρου, ἣν συνεχῶς μοὶ ἀναμιμνήσκεις, ἡ κοινὴ γνώμη ἦτο κατὰ τῆς Συνελεύσεως, εἰς ἣν ἀπέδιδον δέκα ἐτῶν δυσχήματα, καὶ ὑπὲρ τῶν ὑπηρετούντων τὴν πατρίδα, ἰδίως δὲ ὑπὲρ ἐμοῦ θεωρουμένου ὡς πρώτου, ὥστε ὅλος ὁ λαὸς ἦτο κατὰ τῶν Νεντακοσίων καὶ μετ' ἐμοῦ· τῇ σήμερον τὰ πάντα ἔλαβον ἐναντίαν στροφήν· ἡ ἐπικρατοῦσα ἰδέα εἶναι ὅτι ὁ πόλεμος γίνεται ἕνεκεν ἐμοῦ· ἐν δὲ τῇ Βουλῇ παρίσταμαι ὡς φιλόδοξος καὶ δεσπότης· φιλοδοξίαν δὲν ἔχω ἤδη, δεσποτισμὸν δὲ ποῦ νὰ εὕρω; ἀλλ' οὕτω πως εἶναι προκατηλειμμένοι οἱ ἄνθρωποι. Δύναμαι νὰ δια-

λύσω τοὺς Βουλευτὰς, μ' ὅλον ὅτι θέλω ἀπαντήσει ἀντίστασίν τινα ἐκ τῶν ἐθνοφυλάκων· οἱ Βουλευταὶ ὅμως οὗτοι θέλουν ἀπέλθει εἰς τὰς ἐπαρχίας των καὶ ἀναστατώσωσιν αὐτὰς ἐναντίον μου, λέγοντες ὅτι παρεβίασα τοὺς ἀντιπροσώπους των πρὸς τὸ συμφέρον μου, διαιωνίζων τὸν πόλεμον καθ' ὅλης τῆς Εὐρώπης, ἥτις δὲν ζητεῖ εἰμὴ τὴν ἀπομάκρυνσίν μου διὰ νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην μετὰ τῆς Γαλλίας. Φρονῶ ὅτι ὅλοι δὲν θέλουν κηρυχθῇ ἐναντίον μου· ἀλλὰ θέλει διαιρεθῇ ὁ τόπος· ἐγὼ δὲ θέλω ἀνήκει εἰς τὸ βίαιον μέρος, καὶ θέλω εἶμαι αὐτοκράτωρ τῶν Ἰακουβίνων (ἀναρχικῶν), παλαίων καθ' ὅλης τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν εἰρηνικῶν ἀνθρώπων ὑπὲρ τοῦ στέμματός μου. Ἡ ἐντολὴ αὕτη δὲν εἶναι οὔτε τιμία, οὔτε δυνατή· διότι, ἐὰν ὁ τόπος ἦναι ἡνωμένος, δύναται ν' ἀνθέξῃ, ἄλλως ἀπόλλυται. —

Ἐν τούτοις ὁ Ναπολέων, πληροφορηθεὶς ὅτι ἐν τῇ Βουλῇ ἐπέμενον νὰ παρουσιασθῶσιν οἱ ὑπουργοὶ καὶ νὰ δώσωσι λόγον περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ἐδίσταζε νὰ δώσῃ τὴν περὶ τούτου ἄδειαν, ὡς ἀπῃτεῖτο παρὰ τοῦ Συντάγματος. Ἐπὶ τέλους ὅμως καταπεισθεὶς παρὰ τοῦ Βασσάνου εἶπεν εἰς ἕνα τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ νὰ εἴπῃ εἰς τὴν Βουλὴν ὅτι ἐντὸς ὀλίγου διὰ διαγγέλματος αὐτοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος θέλουν λάβει τὴν δέουσαν ἀπάντησιν. Μετ' ὀλίγον δὲ συνέταξεν ἰδίαις χερσὶ τοῦτο, ἐμπεριέχον ὅτι ἡ Γαλλία ὑπέστη μέγα δυστύχημα ἀναμφιβόλως, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀδιόρθωτον· ὅτι διὰ τῆς ἑνώσεως τῶν ἐξουσιῶν καὶ τῆς σταθερότητος τῶν πεποιθήσεων αὕτη δύναται ν' ἀντιπαραταχθῇ πρὸς τοὺς ἐχθρούς της, διότι ἔχει εἰσέτι πολλὰ μέσα· καὶ ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ, ἐπιθυμῶν ν' ἀνεύρῃ καὶ νὰ μεταχειρισθῇ τὰ μέσα ταῦτα συμφώνως μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους, θέλει ὥστε ἕκαστον νομοθετικὸν σῶμα νὰ διορίσῃ ἐπιτροπὴν συγκειμένην ἐκ πέντε μελῶν, ἥτις μετὰ τῆς κυβερνήσεως νὰ εὕρῃ τὰ πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος μέσα, νὰ θέσῃ ταῦτα εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, καὶ ἑπομένως εὐθὺς νὰ ἐνεργήσῃ αὐτά. Τὸ διάγγελμα τοῦτο παρουσιάσθη εἰς ἀμφότερα τὰ νομοθετικὰ σώματα, παρόντος μὲν τοῦ Λουκιανοῦ εἰς τὴν Γερουσίαν, τοῦ δὲ Καρνὼ, εἰς τὴν Βουλήν· ἀλλ' εἰς ἀμφό-

τερα τὰ σώματα ταῦτα ἐγένοντο περὶ τούτου πολλαὶ συζητήσεις· ἐπὶ τέλους ὅμως ἐξελέχθησαν αἱ μνημονευόμεναι ἐπιτροπαί. Ὁ δὲ Ναπολέων, αἰσθανόμενος ὅτι δὲν ἐδύνατο ἐπὶ πλέον νὰ μένῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας, ἐσκέπτετο περὶ τῆς παραιτήσεως αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτῳ προσεκάλεσε τὸν Βενζαμὲν Κωνστὰν καὶ συνδιελέχθη μετ' αὐτοῦ ἐπὶ πολύ. Ἡ δ' ἐξελεχθεῖσα ἐπιτροπὴ, συνελθοῦσα εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Κεραμεικῶν μετὰ τῶν ὑπουργῶν, ἐσκέπτετο περὶ τῶν μέσων τῆς σωτηρίας τοῦ Κράτους. Ἀφοῦ δὲ συνεζήτησε καὶ παρεδέχθη παθ' ὅσα συνέτεινον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἀπεφάσισε νὰ σταλῇ καὶ μία ἐπιτροπὴ εἰς τὸν συμμαχικὸν στρατὸν διὰ νὰ διαπραγματευθῇ περὶ τῆς εἰρήνης· εἰς τοῦτο ἀντέτεινον εἰς μάτην οἱ ὑπουργοὶ, ὅτι κατεπατεῖτο τὸ Σύνταγμα καὶ παρεγνωρίζετο ἡ ἐξουσία τοῦ Αὐτοκράτορος, ὅστις αὐτὸς καὶ μόνος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ συνομολογῇ συνθήκας, κλ.

Ὁ Ναπολέων μαθὼν τοῦτο ὠργίσθη σφόδρα, καὶ ὁτὲ μὲν ἤθελε νὰ παραιτήσῃ εὐθὺς τὴν ἐξουσίαν, ὁτὲ δ' ἔλεγεν ὅτι θέλει τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του καὶ διασκορπίσει τὰ νομοθετικὰ σώματα. Πληροφορηθεὶς δὲ ὅτι ὁ Γρουσσὺ, διαφυγὼν τὴν προσοχὴν τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, συνήθροισεν, ἐκτὸς τῶν ὑπ' αὐτὸν 35 χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ πολλὰς ἄλλας χιλιάδας ἐκ τῶν διαφυγόντων ἐκ τῆς ἐν Βατερλὼ μάχης, ἐνισχύθη ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην ἀπόφασίν του· ἀλλὰ σκεπτόμενος ὡριμώτερον ἐπανήρχετο εἰς τὴν περὶ τῆς παραιτήσεως ἀρχικὴν ἰδέαν του.

Ἐν δὲ τῇ Βουλῇ, ἅμα ἀναγνωσθείσης τῆς ἐκθέσεως τῆς εἰρημένης ἐπιτροπῆς, ἐξανέστησαν ἅπαντες, κραυγάζοντες ὅτι δὲν θέλουν νὰ παραταθῇ ἐπὶ πλέον ὁ πόλεμος, καὶ ὅτι διὰ νὰ συνομολογηθῇ ἡ εἰρήνη, πρέπει εὐθὺς νὰ ψηφίσωσι τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ναπολέοντος καὶ τὴν παραδοχὴν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Πολλοὶ ὡμίλησαν κατὰ τῆς προτάσεως ταύτης, λέγοντες ὅτι αὐτὸς ὁ Ναπολέων οἴκοθεν θέλει παραιτηθῇ, καὶ ὅτι τὸ ψήφισμα τοῦτο καὶ αὐτὸν θέλει προσβάλει καὶ τὸ γαλλικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον μέχρι χθὲς ὑπεδέχθη καὶ ἐλάτρευεν αὐτὸν, καὶ ὅτι ἤδη ἕνεκα

τοῦ φόβου τῶν ξένων ἐκθρονίζει αὐτόν. Τέλος πάντων ἀπεφασίσθη νὰ περιμένωσιν αὐτὸν ἐπὶ μίαν ὥραν διὰ νὰ παραιτηθῇ· ὁ δὲ βουλευτὴς στρατηγὸς Σολιγνάκος ἐστάλη εἰς τὸν Ναπολέοντα νὰ κοινοποιήσῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῆς Βουλῆς.

Ὁ στρατηγὸς οὗτος, ὅστις ἦτον ἀρχαῖος στρατηγὸς τῆς Δημοκρατίας, καὶ ὅστις ἕνεκα τῶν πολιτικῶν φρονημάτων του ἦτον εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Ναπολέοντος, προσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὃν εὗρε περιδιαβάζοντα εἰς τὸν κῆπον τῶν ἀνακτόρων, εἰς τὰς κιγκλίδας τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ἄπειρον πλῆθος λαοῦ ἀνευφημοῦντος αὐτόν. Διηγήθη λοιπὸν αὐτῷ τὰ ἐν τῇ Βουλῇ διατρέξαντα, καὶ τὴν λυπηρὰν ἐντολὴν ἣν εἶχε διὰ νὰ διακοινώσῃ εἰς αὐτόν.

Ὁ Ναπολέων μετὰ πολλῆς ἀταραξίας ἀκούσας ταῦτα πάντα, μάλιστα συγκινηθεὶς ἐκ τῆς θλίψεως τοῦ γηραιοῦ στρατηγοῦ τούτου, ὅστις κατησπάζετο μετὰ δακρύων τὰς χεῖρας αὐτοῦ, καθησύχασεν αὐτὸν λέγων ὅτι πάραυτα θέλει συντάξει τὴν ἐκ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας παραίτησίν του. Εἰσῆλθε λοιπὸν εἰς τὸ γραφεῖόν του, καὶ ἔλαβε γραφίδα καὶ χάρτην διὰ νὰ συντάξῃ τὴν παραίτησίν του. Οἱ ἐκεῖ παρευρεθέντες ἀδελφοὶ αὐτοῦ, Λουκιανὸς καὶ Ἰωσὴφ, καὶ ὁ ὑπουργὸς Ῥεγνὼ εἶπον αὐτῷ ὅτι πρέπει εἰς τὴν παραίτησίν του ταύτην νὰ ἐπιφυλάξῃ τὰ ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου δικαιώματα τοῦ υἱοῦ του. Εὐθὺς λοιπὸν ἔῤῥιψε τὴν γραφίδα, καὶ ῥίπτων βλοσυρὸν βλέμμα πρὸς τὸν Ῥεγνὼ, ὃν ἐγνώριζεν ὅτι εἶχε διαφθαρῆ ἐπὶ τούτῳ παρὰ τοῦ Φουσσὲ, εἶπε «τὰ δικαιώματα τοῦ υἱοῦ μου, τοῦ υἱοῦ μου! ἐπαναλαβὼν τοῦτο πολλάκις, ὁποία χίμαιρα! οὐχὶ, δὲν παραιτοῦμαι ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ μου, ἀλλὰ ὑπὲρ τῶν Βουρβόνων . . . οὗτοι τοὐλάχιστον δὲν εἶναι αἰχμάλωτοι ἐν Βιέννῃ! — Μετὰ ταῦτα συνέταξε τὸ ἑξῆς ἔγγραφον.

Γάλλοι!

« Ἀναλαβὼν τὸν πόλεμον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐθνικῆς ἀνε-
» ξαρτησίας, ἐστηριζόμην ἐπὶ τῆς ἑνώσεως ὅλων τῶν δυνάμεων,
» ὅλων τῶν θελήσεων καὶ τῆς συνδρομῆς ὅλων τῶν ἐθνικῶν

» ἐξουσιῶν· ἐκ τούτων ὁρμώμενος καὶ ἐλπίζων νὰ ἐπιτύχω,
» κατεφρόνησα τὰς κατ' ἐμοῦ διακηρύξεις τῶν Δυνάμεων.

« Αἱ περιστάσεις, μοὶ φαίνεται, ἤλλαξαν· θυσιάζω ἐμαυτὸν
» εἰς τὸ μῖσος τῶν ἐχθρῶν τῆς Γαλλίας· ἀλλὰ δύνανται οὗτοι νὰ
» ὦσιν εἰλικρινεῖς εἰς τὰς διακηρύξεις των, καὶ μόνον πραγματι-
» κῶς κατὰ τοῦ προσώπου μου καταφέρονται; Ὁ πολιτικός μου
» βίος ἐπεραιώθη· διακηρύττω τὸν υἱόν μου ὑπὸ τίτλον Ναπο-
» λέοντος Β'. Αὐτοκράτορα τῶν Γάλλων.

« Οἱ ἐνεστῶτες ὑπουργοὶ θέλουν σχηματίσει προσωρινῶς τὸ
» κυβερνητικὸν συμβούλιον· μεριμνῶν ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ μου· προσ-
» καλῶ τὰ νομοθετικὰ σώματα νὰ ὀργανίσωσιν ἄνευ ἀναβολῆς
» τὴν ἀντιβασιλείαν διὰ νόμου.

« Ἑνωθῆτε ἅπαντες διὰ τὴν δημοσίαν σωτηρίαν καὶ διὰ νὰ
» μείνητε ἀνεξάρτητον ἔθνος. »

« ΝΑΠΟΛΕΩΝ. »

Δύο ἀπόγραφα τοῦ ἐγγράφου τούτου παρουσιάσθησαν εἰς τὰ νομοθετικὰ σώματα, τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ Καρνὼ, εἰς τὴν Γερουσίαν, τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Φουσσὲ, εἰς τὴν Βουλὴν, καὶ ἀνεγνώσθησαν ἐν βαθυτάτῃ σιωπῇ καὶ συγκινήσει ἁπάντων τῶν παρευρεθέντων. Μετὰ δὲ ταῦτα ἤρχισαν αἱ συζητήσεις εἰς ἀμφότερα τὰ νομοθετικὰ σώματα περὶ τῆς μελλούσης δυναστείας· ἅπαντες ὑπεστήριξαν τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἀπέῤῥιψαν πᾶσαν ἄλλην πρότασιν· διότι πολλοὶ εἶχον προτείνει τὴν οἰκογένειαν τοῦ δουκὸς τῆς Αὐρηλίας, τουτέστι τὸν μετὰ ταῦτα βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον. Εἶτα προέβησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς· μέλη τῆς ὁποίας ἐξελέξατο ἡ Βουλὴ τὸν Φουσσὲ, ὅστις μετὰ ταῦτα ἐγένετο καὶ πρόεδρος, τὸν Καρνὼ καὶ τὸν Γρενιέρον, ἡ δὲ Γερουσία, τὸν Κωλαιγκοῦρτον καὶ τὸν Κινέττον. Εἶτα δὲ διωρίσθη παρὰ τῆς Βουλῆς μία ἐπιτροπὴ διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Ναπολέοντα εἰς ἣν θυσίαν ὑπέκυψεν οὗτος πρὸς χάριν τῆς πατρίδος.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μετὰ τὴν μεσημβρίαν ἡ εἰρημένη ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς παρουσιάσθη πρὸς τὸν Ναπολέοντα καὶ ἐξέφρασε

τὰς πρὸς αὐτὸν ὑποκλίσεις καὶ εὐχαριστήσεις τῆς Βουλῆς. Τὴν ἐπιτροπὴν ταύτην ἐδέχθη ὁ Ναπολέων ὄρθιος μεθ' ὅλης τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ σοβαρότητος· ἐπομένως εὐχαριστήσας αὐτὴν διὰ τὰ πρὸς αὐτὸν αἰσθήματα τῆς Βουλῆς, εἶπεν ὅτι κατ' οὐδὲν θέλει ὠφελήσει ἡ παραίτησίς του, ἂν δὲν ἐνωθῶσιν ἅπαντες πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Γαλλίας, καὶ ὅτι, ἀντὶ ν' ἀσχοληθῶσιν εἰς τὴν κατάργησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς δυναστείας, ἔπρεπε μᾶλλον νὰ δαπανῶσι τὸν χρόνον τοῦτον εἰς τὸ ν' ἀνεύρωσι μέσα νὰ πολεμήσωσι τὸν ἐχθρόν. Ἐπὶ τέλους εἶπεν «εἶναι καιρὸς εἰσέτι· σπεύσατε, διότι ὁ ἐχθρὸς προσέρχεται καὶ σᾶς ἐξαπατᾷ· λέγει εἰς ὑμᾶς ὅτι, ἅμα ἐγὼ ἐκλείψω, οὗτος θέλει σταματήσει· οὐχί, τοὺς Βουρβόνους θέλει νὰ σᾶς ἐπιβάλῃ μεθ' ὅλης τῆς ἀκολουθίας των. Σᾶς συνιστῶ τὸν υἱόν μου, διότι ἐγὼ παρητήθην ὑπὲρ αὐτοῦ. Μόνον δὲ διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ παιδὸς τούτου θέλετε ἀποφύγει τοὺς ἐναντιουμένους εἰς τοῦτο, καὶ θέλετε ἑνώσει τὸν στρατὸν, δι' οὗ δύνασθε νὰ σώσητε τὴν ἀνεξαρτησίαν σας. Ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ, ἡ ἐντολή μου ἐξεπληρώθη, καὶ μετ' αὐτῆς ἴσως καὶ αὐτὴ ἡ ζωή μου. Ὅπου δὲ θέλω εἶμαι, θέλω ἐνασχολοῦμαι ὑπὲρ τῆς Γαλλίας. Ἤθελον νὰ ὑπηρετήσω τὴν Γαλλίαν ὡς στρατιώτης, μὴ δυνάμενος νὰ ὑπηρετήσω αὐτὴν ὡς ἡγεμών. Ἀλλ' ὑμεῖς ἐγκρίνατε ὅτι πρέπει νὰ παραιτηθῶ διὰ νὰ φανῶ ὠφέλιμος εἰς αὐτήν. Δὲν πρόκειται τοῦ λοιποῦ περὶ ἐμοῦ, πρόκειται περὶ τοῦ υἱοῦ μου καὶ τῆς Γαλλίας. Πιστεύσατε εἰς τοὺς λόγους μου, καὶ ἑνωθῆτε. — Μετὰ ταῦτα ὁ Ναπολέων, ἀποχαιρετήσας τὴν ἐπιτροπὴν, ἀπεσύρθη, ἐγκαταλείψας αὐτὴν ἐκπεπληγμένην.

Ὁ Ναπολέων, ὁμιλῶν περὶ τοῦ υἱοῦ του, οὐδόλως ἐπίστευεν ὅτι οὗτος ἤθελε γένει παραδεκτὸς εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας, ἀλλ' ἤθελε νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ πατρικὸν καθῆκον, συνιστῶν τὸν υἱόν του ὡς Ναπολέοντα Β'. Ἐπὶ τούτῳ δὲ προσεκάλεσε δύο τῶν ὑπουργῶν, τὸν Δεφερμόντα καὶ τὸν Βουλάϋ, οὓς ἐνόμιζεν ὡς πιστούς του, παραγγείλας αὐτοὺς νὰ μεταχειρισθῶσιν ἅπασαν τὴν ἐπιρροήν των εἰς τὴν Βουλὴν διὰ ν' ἀνακηρύξωσι τὸν υἱόν του Ναπολέοντα Β'. διὰ τοῦ ἐπισημοτέρου καὶ νομιμωτέρου τρόπου.

Οἱ εἰρημένοι ὑπουργοὶ εὐθὺς ὑπῆγον εἰς τὴν Βουλὴν καὶ, ὁμιλήσαντες περὶ τῆς παραιτήσεως τοῦ Ναπολέοντος, παρέστησαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἐν τῷ ἅμα ἀναγορεύσεως τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ναπολέοντος Β΄, ὡς αὐτοκράτορος τῆς Γαλλίας. Εὐθὺς πολλαὶ φωναὶ ὑψώθησαν «*ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ*·» ἀλλά τινες τῶν Βουλευτῶν παρέστησαν ὅτι ἡ περὶ διαδοχῆς ἀνακήρυξις ἤθελε φέρει προσκόμματα εἰς τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης, καὶ ὅτι τοῦτο ἔπρεπε νὰ γένῃ μετὰ ταῦτα· ἄλλοι δὲ ἀπεναντίας ἐπέμενον εἰς τοῦτο. Ἐπὶ τέλους ὅμως νέος τις, κατὰ τὴν ἡλικίαν, βουλευτὴς, καλούμενος Ἐμμανουὴλ, ὅστις μετὰ ταῦτα διέπρεψεν εἰς τὴν Βουλὴν, λαβὼν τὸν λόγον ὡμίλησεν ὡς πρὸς τὸ σπουδαιότατον ζήτημα τοῦτο· οὗτος παρέστησεν εἰς τὴν Βουλὴν, ὅτι τὸ Σύνταγμα προέβλεπε περὶ τῆς διαδοχῆς, καὶ ὅτι, διακηρύττοντες τὴν πιστὴν διατήρησιν τοῦ Συντάγματος, ἐξησφάλιζον τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ναπολέοντος Β΄! οὕτω δὲ ἀποφεύγουν τοῦ νὰ ἀναγορεύσωσι νέον ἡγεμόνα. Ταῦτα δὲ πάντα καὶ ἄλλα παρέστησε μετὰ τοσαύτης εὐγλωττίας καὶ πειστικότητος, ὥστε ἅπαντες, παραδεχθέντες τοῦτο, ἐψήφισαν τὴν πρότασιν αὐτοῦ ἔχουσαν οὕτω· « Ἡ Βουλὴ μεταβαίνει εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν, ἀναγνωριζομένου πραγματικοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Γαλλίας Ναπολέοντος Β΄. κατὰ τὸ Σύνταγμα. »

Τῆς δὲ προσωρινῆς κυβερνήσεως προβαινούσης εἰς τὰ ἔργα της, πολὺς λόγος ἐγένετο ἐν αὐτῇ περὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐθνοφυλακῆς τῶν Παρισίων. Ὁ Φουσσὲς, ὡς πρόεδρος τῆς κυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς ταύτης, μὴ ἔχων πίστιν εἰς τὸν ὑπάρχοντα ἀρχηγὸν, διώρισε τὸν Μασσέναν, ὡς χαίροντα πολλὴν ὑπόληψιν εἰς τὸν στρατόν. Εἶτα δὲ προέτεινεν εἰς τὴν Βουλὴν τρία νομοσχέδια, περὶ τῆς στρατολογίας τοῦ 1815, περὶ δανείου ἐπὶ τῶν καθυστερούντων, καὶ περὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας. Τὰ δύο πρῶτα ἐπεψηφίσθησαν εὐθὺς, ἀλλὰ τὸ τρίτον ἀπερρίφθη. Μετὰ ταῦτα ὠνόμασε πενταμελῆ ἐπιτροπὴν καὶ διώρισεν αὐτὴν ν' ἀπέλθῃ εἰς τὰ μεθόρια καὶ διαπραγματευθῇ τοὺς περὶ εἰρήνης ὅρους μετὰ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη μετ' ὀλίγον μετέβη εἰς τὴν πόλιν Λαὸν, ἔνθα συνη-

θροίζετο ὁ γαλλικὸς στρατὸς, ὅστις ἦτον ἤδη εἰς 60 χιλιάδας ἀνδρῶν· διότι, ὡς ἐρρέθη, ὁ Γρουσσὺ, ἀποφυγὼν τὴν προσοχὴν τοῦ ἐχθροῦ, εἶχεν ἔλθει ἐκεῖ, καὶ συνήθροιζεν ὅλους τοὺς ἐκ τῆς μάχης τοῦ Βατερλὼ διασωθέντας. Ἀλλ' ὁ στρατὸς οὗτος, μαθὼν τὴν παραίτησιν τοῦ Ναπολέοντος, ἔκραζεν ὅτι ἐπροδόθη, ὡς καὶ ἄλλοτε· ἡ μνησθεῖσα ὅμως ἐπιτροπὴ καθησύχασεν αὐτὸν, λέγουσα ὅτι, ἂν ὁ Ναπολέων ἔλλειψε, μένει ἡ Γαλλία, ἣν ὀφείλουν ἅπαντες νὰ ὑπηρετήσωσιν.

Ὁ Φουσσὲς, θέλων καὶ τελευταῖον ν' ἀποχαιρετήσῃ τὸν Ναπολέοντα, διὰ νὰ καλύψῃ τὴν κατ' αὐτοῦ προδοσίαν ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ, παρουσιάσθη πρὸς αὐτόν. Ὁ δὲ Ναπολέων, δεχθεὶς αὐτὸν μετὰ ψυχρότητος, εἶπεν αὐτῷ « ἑτοιμασθῆτε νὰ πολεμήσητε, διότι οἱ ἐχθροὶ τίποτε δὲν παραδέχονται ἀφ' ὅσα ὑμεῖς θέλετε· οὗτοι δὲν δέχονται εἰμὴ τοὺς Βουρβόνους μόνον· ἐὰν δὲ ὑμεῖς δὲν τοὺς παραδέχεσθε, περιμένετε νὰ συνάψητε καρτερὰν μάχην πρὸ τῶν τειχῶν τῶν Παρισίων. — Ὁ Φουσσὲς, προσποιηθεὶς ὅτι συνεκινήθη εἰς τοὺς λόγους τούτους τοῦ Ναπολέοντος, χαιρετήσας ὑποκλινέστατα ἀνεχώρησεν· ἀφ' ἑτέρου ὅμως διὰ τοῦ Βιτρόλλου (περὶ οὗ προηγουμένως ἐγένετο λόγος πολὺς ὡς ἀφωσιωμένου εἰς τοὺς Βουρβόνους), συνενοεῖτο περὶ τῆς δυναστείας αὐτῶν, ἐνῷ μετὰ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς κυβερνήσεως ἐνησχολεῖτο κατὰ τὸ φαινόμενον περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς δυναστείας τοῦ Ναπολέοντος καὶ περὶ ἐξασφαλίσεως τοῦ προσώπου αὐτοῦ.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἀενάως ἔτρεχον εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἔνθα διέμενεν ὁ Ναπολέων, πλῆθος ἀέργων ἀνθρώπων, καὶ ἰδίως παλαιῶν στρατιωτικῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐπιστρεψάντων ἐκ τῆς ἐν Βατερλὼ μάχης, καὶ ἐπευφήμουν αὐτόν· τοῦτο δ' ἐπροξένει πολλὴν σύγχυσιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, διότι προὐκαλεῖτο στάσις. Ἡ κυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ, σκεφθεῖσα περὶ τούτου, ἀπεφάσισε νὰ γνωσοποιήσῃ εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξέλθῃ τῶν Παρισίων· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ προτείνῃ αὐτῷ τοῦτο, ὁ Φουσσὲς ἀνέθηκεν εἰς τὸν στρατάρχην Δαβοῦστον, τοῦ ὁποίου ὁ ἀπότομος τρόπος ἦτο γνωστὸς τοῖς πᾶσι, νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐντολὴν ταύ-

την. Ὁ στρατάρχης οὗτος, ἐλθὼν πρὸς τὸν Ναπολέοντα, εὗρεν ἐν τῷ προαυλίῳ τῶν ἀνακτόρων πλῆθος ἀξιωματικῶν ἐλθόντων ἐκ τοῦ ἐν ἐκστρατείᾳ στρατοῦ καὶ κραυγαζόντων ὅτι ἦλθον νὰ προσλάβωσι τὸν Αὐτοκράτορά των διὰ νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς των καὶ τοὺς ὁδηγήσῃ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῶν προδοτῶν· μόλις διασκεδάσας τὰς φωνὰς αὐτῶν, εἰσεχώρησε, καὶ παρουσιασθεὶς πρὸς τὸν Ναπολέοντα ἀνήγγειλεν αὐτῷ τὴν ἐντολήν του, παραστήσας εἰς αὐτὸν ὅτι πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῦ τε καὶ τοῦ υἱοῦ του ἔπρεπε ν' ἀπομακρυνθῇ ἐκ τῆς πρωτευούσης, ἵνα μένῃ ἐλευθέρα ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις νὰ ἐνεργήσῃ ὅ,τι ἀπαιτεῖται. Ὁ Ναπολέων, δεχθεὶς αὐτὸν ψυχρῶς, εἶπεν αὐτῷ ὅτι δὲν περιέμενε τοιοῦτόν τι ν' ἀκούσῃ παρὰ τοῦ στρατάρχου Δαβούστου· ὅτι ἀδίκως προσάπτουν εἰς αὐτὸν σκοποὺς ταραχῶν, καὶ ὅτι εὐχαρίστως ἐγκαταλείπει τὴν πόλιν τῶν Παρισίων, ἀρκεῖ ν' ἀσφαλίσωσιν εἰς αὐτὸν τὴν ἀναχώρησίν του. Μετὰ ταῦτα ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ εἰς τὸ μέγαρον Μελμαιζὸν, κείμενον μίαν περίπου ὥραν μακρὰν τῶν Παρισίων· παρεκάλεσε δὲ τὴν προγόνην του Ὀρτενσίαν νὰ ἔλθῃ μετ' αὐτοῦ ἐκεῖ. Εἶτα δ' ἐσκέπτετο εἰς ποῖον τόπον ἔμελλε νὰ ὑποχωρήσῃ. Ὁ Κωλαιγκοῦρτος συνεβούλευσεν αὐτῷ τὴν Ῥωσσίαν· ἀλλ' οὗτος ἔκλινε πρὸς τὴν Ἀγγλίαν. — Ἡ Ῥωσσία, εἶπεν, εἶναι εἷς ἄνθρωπος· ἡ Ἀγγλία εἶναι ἓν ἔθνος, καὶ ἔθνος ἐλεύθερον. Αὕτη θέλει κολακευθῇ, βλέπουσά με ζητοῦντα ἄσυλον, καὶ θέλει φανῇ γενναία· ἐγὼ δὲ θέλω ἀπολαμβάνει ἐκεῖ τὴν μόνην εὐχαρίστησιν, ἣν ἐπιθυμεῖ πᾶς ὅστις ἐκυβέρνησε τὸν κόσμον, συνδιαλεγόμενος μετὰ πεφωτισμένων ἀνδρῶν. — Ἀλλὰ, παρατηροῦντος τοῦ Κωλαιγκούρτου ὅτι τὰ κατ' αὐτοῦ πάθη τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ εἶναι τοσοῦτον ἐξημμένα εἰσέτι, ὥστε δὲν θέλει εὕρει τὴν ὑποτιθεμένην γενναιότητα, ἀπεφάσισε ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἀμερικήν. — Ἐπειδὴ, εἶπε, μοὶ ἀπαρνοῦνται τὴν συναναστροφὴν τῶν ἀνθρώπων, θέλω καταφύγει εἰς τοὺς κόλπους τῆς φύσεως καὶ θέλω ζήσει εἰς τὴν ἐρημίαν, ἥτις συμφέρει εἰς τοὺς τελευταίους διαλογισμούς μου.— Διὸ ἤθελε νὰ θέσωσιν εἰς τὴν διάθεσίν του δύο ἐξωπλισμένας φρεγάτας, διαμενούσας τότε εἰς Ῥοχέφορτον, δι' ὧν νὰ μεταβῇ

εἰς Ἀμερικήν· ἐπὶ τούτῳ ἐζήτει νὰ λάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ βιβλία καὶ ἵππους, καὶ ἐνησχολεῖτο πρὸς παρασκευὴν τοῦ ταξειδίου.

Ὁ Ναπολέων, παραιτηθεὶς τῇ 22, τῇ 25 Ἰουνίου ἀνεχώρησεν ἐκ τῶν ἀνακτόρων τῶν Ἠλισίων ἐφ' ἁμάξης διὰ τοῦ κήπου, ἵν' ἀποφύγῃ τὸ περιμένον αὐτὸν πλῆθος· ἀλλ' ἀνακαλυφθεὶς, συνωδεύθη μετ' ἐπευφημιῶν μέχρι τῆς ἐξόδου του· ἀποχαιρετήσας δὲ μετὰ λύπης πάντας, ἐξῆλθε τῆς πόλεως τῶν Παρισίων, ἣν δὲν ἤθελεν ἰδεῖ πλέον, καὶ ἀπερακρύνθη μετὰ συντετριμμένης καρδίας, ὡσανεὶ παρίστατο εἰς τὰ ἐπικήδειά του. Φθάσας εἰς τὸ Μαλμαιζόν, εὗρεν ἐκεῖ τὴν Ὀρτενσίαν, μεθ' ἧς περιπάτησε μέχρις οὗ ἐξηντλήθησαν αἱ δυνάμεις του. Εἰς τὴν κατοικίαν ταύτην, ἔνθα εἶχε τὰς ἀξιολογωτέρας ἀναμνήσεις τοῦ βίου του, ὡμίλει ἀκαταπαύστως περὶ τῆς Ἰωσηφίνης, καὶ ἐξέφρασεν ἐκ νέου τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ ἴδῃ μίαν εἰκόνα παριστῶσαν ἀκριβῶς τὴν ποτὲ ἀξιέραστον σύζυγόν του.

Ἀλλὰ μόλις ἀνεχώρησεν ἐκ τῶν Παρισίων ὁ Ναπολέων, καὶ πάραυτα ἐσχηματίσθησαν διάφοροι προθέσεις περὶ αὐτοῦ. Οἱ μὲν Βουρβονισταὶ προέθεντο νὰ τὸν δολοφονήσωσι, διὰ ν' ἀπαλλαγῶσιν, ὡς ἔλεγον, παρ' αὐτοῦ· οἱ δὲ φιλελεύθεροι ἐζήτουν νὰ τὸν ἁρπάσωσι καὶ νὰ τὸν θέσωσιν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ καὶ ἐκ νέου ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις, μαθοῦσα ταῦτα, καὶ σκεπτομένη ὅτι, εἴτε ἐδολοφονεῖτο ὁ Ναπολέων, εἴτε ἁρπάζετο καὶ μετεφέρετο εἰς τὸν στρατὸν, ὑπέκειτο αὕτη εἰς μεγίστην εὐθύνην, προσεκάλεσε τὸν στρατηγὸν Βέκερον, ἀρχαῖον στρατηγὸν καὶ εὐυπόληπτον, ἀλλ' ὑποπεσόντα εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Ναπολέοντος ἀπὸ τοῦ 1809, καὶ ἀνήγγειλεν εἰς αὐτὸν ὅτι διορίζεται φύλαξ αὐτοῦ. Ὁ στρατηγὸς οὗτος μετὰ πολλῆς λύπης ἐδέχθη τὴν ἐντολὴν ταύτην, καὶ ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅτι δύο φρεγάται νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ναπολέοντος, διὰ νὰ μεταφέρωσιν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀμερικήν. Ἀλλ' ἵν' ἀπέλθῃ οὗτος ἀσφαλῶς ἐκεῖσε, ἔμελλον νὰ ζητηθῶσιν ἀσφαλιστήρια ἔγγραφα παρὰ τοῦ δουκὸς Βελιγκτῶνος. Πολλοὶ κατηγόρησαν τὸν Φουσσὲ ὅτι παρέδωκε τὸν Ναπολέοντα εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἄγγλων· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχεται ἀληθείας, διότι οὗτος ἐζήτησε παρὰ τοῦ

Βελιγκτῶνος τὸ νὰ ἦναι ἐλεύθερος ὁ Ναπολέων νὰ καταπλεύσῃ εἰς Ἀμερικήν· περὶ τούτου ὅμως ἠπατήθη ὁ Φουσσὲς, διότι ἐνόμιζεν ὅτι οἱ σύμμαχοι ἤθελον εὐχαριστηθῆ ἐκ μόνης τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ ναύαρχος Δεκρέσος παρετήρησεν εἰς τὸν Φουσσὲ ὅτι, ἀντὶ νὰ ζητῶνται ἀσφαλιστήρια διὰ τὴν κατάπλευσιν τοῦ Ναπολέοντος, προτιμώτερον ἦτο ν' ἀναχωρήσῃ οὗτος ἀγνώριστος δι' ἐμπορικῶν πλοίων· ἀλλ' ἡ γνώμη τοῦ ναυάρχου τούτου δὲν ἐγένετο παραδεκτή.

Ἀφιχθέντος τοῦ στρατηγοῦ Βεκέρου εἰς τὸ Μαλμαιζὸν, οἱ περὶ τὸν Ναπολέοντα νέοι ἀξιωματικοὶ, ὡς καί τινες ἄλλοι τοιοῦτοι, γνωρίζοντες ὅτι ὁ στρατηγὸς οὗτος εἶχεν ὑποπέσει ἄλλοτε εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ Ναπολέοντος, ἐνόμιζον ὅτι ἐπὶ τούτῳ ἐστάλη οὗτος παρὰ τοῦ Φουσσὲ, καὶ ἤρχισαν νὰ κραυγάζωσιν ὅτι ἐστάλη εἰς τὸν Αὐτοκράτορα εἰς δεσμοφύλαξ. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων, μαθὼν τοῦτο, καθησύχασεν αὐτοὺς, λέγων ὅτι δὲν νομίζει νὰ ὑπάρχῃ τοιοῦτόν τι. Δεχθεὶς λοιπὸν τὸν στρατηγὸν Βέκερον, ἀκούσας παρ' αὐτοῦ ὅτι ἦλθε διὰ νὰ τὸν συνοδεύσῃ ἀσφαλῶς εἰς τὸν τόπον τῆς ἐπιβιβάσεώς του, καὶ ἰδὼν τὴν τιμιότητα καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου, εὐχαριστήθη μεγάλως· συνήνεσε λοιπὸν ν' ἀναχωρήσῃ ὅσον οὔπω διὰ νὰ ἐπιβιβασθῇ εἰς τὰς ἐπὶ τούτῳ προορισθείσας δύο φρεγάτας· εἶπε δὲ εἰς αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Παρισίους καὶ νὰ διαβεβαιώσῃ τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν περὶ τούτου. Ὁ Βέκερος λοιπὸν εὐθὺς ἐπανῆλθεν εἰς Παρισίους καὶ ἀνήγγειλε ταῦτα πάντα εἰς τὴν κυβέρνησιν. Ἀλλ' ὁ Φουσσὲς παρετήρησεν ὅτι, ἂν ὁ Ναπολέων ἀναχωρήσῃ ἄνευ ἀσφαλιστηρίων ἐγγράφων καὶ συλληφθῇ καθ' ὁδὸν παρὰ τῶν ἀγγλικῶν πλοίων, θέλει κατηγορηθῆ ὅτι παρέδωκεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἐχθρούς του αἰχμάλωτον· διὸ προέτεινεν εἰς τὰ ἄλλα μέλη τῆς κυβερνήσεως ὅτι ὁ Ναπολέων ὀφείλει νὰ μείνῃ εἰς Μαλμαιζὸν μέχρις οὗ ἀσφαλισθῇ ἡ ἀναχώρησίς του.

Ἐν τούτοις αἱ μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων διαπραγματεύσεις περὶ ἀνακωχῆς ἐξηκολούθουν· ἀλλ' εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἦλθον, διότι οὗτοι ἐζήτουν ἐν πρώτοις τὴν παράδοσιν τῶν μεθορίων φρουρίων εἰς αὐτοὺς, τὴν παραδοχὴν

τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων εἰς Παρισίους, καὶ τὴν ἀναχώρησιν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Γαλλίας τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ Βλούχερος πρὸς τούτοις, καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ Ναπολέοντος, καὶ τότε νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἀνακωχὴν τῶν ὅπλων. Ὁ Βέκερος, μαθὼν ταῦτα καὶ συμπεράνας ὅτι ἐκινδύνευεν ὁ Ναπολέων νὰ συλληφθῇ, ἐζήτησε νὰ ἐπιβιβάσῃ αὐτὸν εἰς τὰ πλοῖα καὶ νὰ τὸν ἐξαποστείλῃ ἄνευ ἀσφαλιστηρίων ἐγγράφων. Ἀλλ' ὁ Φουσσὲς, ἐπειδὴ εἶχεν ἀρχίσει νὰ διαπραγματεύηται μετὰ τῶν συμμάχων περὶ τῆς ἀσφαλοῦς καταπλεύσεως αὐτοῦ, δὲν ἐνέδωκεν εἰς τὴν αἴτησιν τοῦ στρατηγοῦ Βεκέρου, ἐπὶ λόγῳ νὰ μὴ διαταράξῃ τὰς διαπραγματεύσεις.

Ἐν δὲ τῇ Βουλῇ διηγέρθησαν σφοδραὶ καὶ διαπληκτικαὶ συζητήσεις ἐπὶ τῆς εἰδήσεως ὅτι οἱ Βουρβόνοι ἐπανέρχονται εἰς Παρισίους· ἅπαντες ἠτιῶντο τὸν Φουσσὲ ὡς προδότην τῆς πατρίδος· μέλη δέ τινα τῆς Βουλῆς ἦλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ παρουσίᾳ τῶν ἄλλων μελῶν τῆς κυβερνήσεως ἐξέλεγξαν πικρῶς τὴν διαγωγήν του ταύτην. Οὗτος δὲ ὅλως θυμῷ καὶ ὀργῇ εἶπεν εἰς αὐτοὺς « δὲν εἶμαι ἐγὼ ὁ προδώσας τὰ γενικὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος, ἀλλ' ἡ μάχη τοῦ Βατερλώ. Οἱ ἀγγλικοί τε καὶ πρωσσικοὶ στρατοὶ προχωροῦν γιγαντιαίοις βήμασι, μὴ ὑπάρχοντος οὐδενὸς μέσου πρὸς ἀντίστασιν. Οὗτοι ἐπ' οὐδενὶ ὅρῳ δέχονται τὸν Ναπολέοντα, οὔτε τινὰ ἐκ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ· τί δύναμαι νὰ πράξω; Ἐὰν ἐπιθυμῆτε νὰ μάθητε πῶς διαπραγματεύομαι μετὰ τῶν συμμάχων, ἰδοὺ ἡ ἐπιστολή μου πρὸς τὸν δοῦκα Βελιγκτῶνα· ἀναγνώσατε αὐτήν . . — Οὗτοι δὲ λαβόντες τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἦλθον εἰς τὴν Βουλὴν καὶ κατέθεσαν αὐτήν.

Ἐντοσούτῳ ἀκαταπαύστως ἤρχοντο εἰς τὸ Μαλμαιζὸν πολλοὶ στρατιωτικοὶ καὶ ἄλλοι γηραιοὶ ἐπαναστᾶται, παρακαλοῦντες μετὰ δακρύων τὸν Ναπολέοντα νὰ λάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ καὶ ἀπωθήσῃ τοὺς ξένους ἐκ τῆς γαλλικῆς χώρας. Τοῦτο ἐτάραττε μεγάλως τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν εἰς τὸ νὰ εὐκολύνῃ τὰς διαπραγματεύσεις· διότι οἱ σύμμαχοι δὲν ἐπίστευον ὅτι ὁ Ναπολέων ἀληθῶς παρητήθη, ἀλλ' ὅτι τοῦτο ἦτο προσ-

ποίησις διὰ νὰ λάβῃ εὐκαιρίαν νὰ ἔλθῃ ἐκ νέου εἰς πάλην. Ὁ Φουσσὲς λοιπὸν προσεκάλεσε τὸν ναύαρχον Δεκρέσον νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν Ναπολέοντα καὶ ἀναγγείλῃ αὐτῷ ὅτι, ἔπρεπεν ἀφεύκτως ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Ῥοχέφορτον, ἔνθεν ἐπιβιβαζόμενος εἰς τὰς δύο φρεγάτας νὰ καταπλεύσῃ, μὴ περιμένων ἀσφαλιστήρια ἔγγραφα· διότι οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ ἐγγυηθῇ περὶ τῆς ἀσφαλείας του, ἐνόσῳ διέμενεν εἰς Μαλμαιζὸν, καθόσον τὸ ἐχθρικὸν ἱππικὸν ἐδύνατο ν' ἀναρπάσῃ αὐτὸν αἴφνης. Καὶ ὄντως δὲ πολλὰ πρωσσικὰ ἱππικὰ σώματα ἤρχισαν ν' ἀναφαίνωνται πέριξ τοῦ Μαλμαιζὸν, ὥστε ὁ στρατηγὸς Βέκερος, ἔχων μόνον τριακοσίους στρατιώτας πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ Ναπολέοντος, ἐγνωστοποίησεν εὐθὺς τὸν στρατάρχην Δαβοῦστον τοῦτο. Οὗτος δ' ἐξαπέστειλεν εἰς διάφορα μέρη στρατεύματα καὶ ὠχύρωσεν ὅλας τὰς καθ' ὁδὸν γεφύρας πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ μέρους τούτου.

Ἐν τούτοις ὁ Ναπολέων ἔμενε μετ' ὀλίγων πιστῶν του καὶ μετὰ τῆς Ὀρτενσίας εἰς Μαλμαιζὸν, καὶ, ἀδιαφορῶν περὶ τῆς ἀσφαλείας του, καθ' ἑκάστην ὑπεδέχετο πολλοὺς ἀξιωματικοὺς ἐρχομένους ἐκ τοῦ στρατοῦ καὶ παρακαλοῦντας αὐτὸν νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν καὶ νὰ τοὺς ὁδηγήσῃ εἰς μάχην, παριστάνοντας αὐτῷ τὴν διαίρεσιν τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ὡς ἐκ τούτου ἀδυναμίαν του. Ὁ δὲ Ναπολέων, ἐξετάσας μετ' ἐπιστασίας τὴν πρὸς Παρισίους πορείαν τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, καὶ ἐξάξας ἐκ τούτου ὅτι, ἂν ἤθελεν ἀναλάβει τὴν διοίκησιν τοῦ ἐξ 60 χιλιάδων συναθροισθέντος γαλλικοῦ στρατοῦ, ἐπιτυχῶς ἐδύνατο νὰ καταπολεμήσῃ πρῶτον τοὺς προχωρήσαντας Πρώσσους, καὶ ἔπειτα τοὺς μετ' αὐτοὺς ἐρχομένους Ἄγγλους, καὶ νὰ πράξῃ ὅ,τι δὲν κατώρθωσεν εἰς Βατερλὼ, διελογίζετο σπουδαίως νὰ ἐπιχειρήσῃ αἴφνης τὸ πραξικόπημα τοῦτο, οὐχὶ ἵνα διαμείνῃ ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου, ἀλλ' ἵνα ἐπιτύχῃ ὠφελιμωτέρας συνθήκας ἐκ τῶν συμμάχων καὶ στερεώσει τὸν θρόνον πρὸς ὄφελος τοῦ υἱοῦ του. Οὕτω δὲ σκεπτόμενος, κατὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 28 πρὸς τὴν 29 Ἰουνίου, αἴφνης διεκόπη ἐκ τῶν διαλογισμῶν του διὰ τῆς ἐκεῖσε ἀφίξεως τῶν παρὰ τῆς κυβερνήσεως ἀπεσταλμένων πρὸς αὐτὸν περὶ τῆς ταχείας ἀναχωρήσεώς

του. Ὅθεν δεχθεὶς αὐτοὺς εὐθὺς, καὶ ἀκούσας τὴν περὶ αὐτοῦ ἐντολήν των, εἶπεν ὅτι προθύμως ἀναχωρεῖ, ἀλλ' ὅτι πρῶτον θέλει ν' ἀναγγείλῃ τι εἰς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν.

Τῇ ἐπιούσῃ λοιπὸν ἀπὸ πρωΐας παρεσκεύασε τοὺς ἵππους του, ἐνεδύθη τὴν στρατιωτικὴν στολήν του, προσεκάλεσε παρ' αὐτῷ τὸν στρατηγὸν Βέκερον, καὶ μετὰ τῆς συνήθους ζωηρότητός του, ἦν ἀπὸ τῆς 18 Ἰουνίου κατὰ πρῶτον ἔδειξεν, ἐξέφρασεν εἰς αὐτὸν τοὺς διαλογισμούς του. — Ὁ ἐχθρὸς, εἶπεν αὐτῷ, ἔπραξε μέγα σφάλμα, ὅπερ προέρχεται ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῶν δύο ἀρχηγῶν τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ· προεχώρησε κατὰ δύο ὁμάδας, ἑκάστης οὔσης ἐξ ἑξήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν, καὶ ἀπεχούσας ἀπ' ἀλλήλων κατὰ πολὺ, ὥστε δύναταί τις νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς μιᾶς, προτοῦ ἡ ἑτέρα δυνηθῇ νὰ τὴν συνδράμῃ· αὕτη εἶναι ἡ μοναδικὴ εὐκαιρία, ἣν ἡ θεία Πρόνοια μᾶς ἐπεφύλαξεν, ὥστε θέλει εἶσθαι τις λίαν ἔνοχος ἢ λίαν ἄφρων τοῦ νὰ μὴ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτῆς· ὡς ἐκ τούτου προσφέρομαι νὰ τεθῶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ μου θέλει ἀναλάβει ὅλον τὸ θάρρος του τοῦ νὰ ἐφορμήσῃ ἀπελπιστικῶς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἀφοῦ τιμωρήσω αὐτὸν διὰ τὴν τόλμην του, τότε νὰ παραδώσω τὴν διοίκησιν αὐτοῦ εἰς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν . . . Ὑπόσχομαι, προσέθηκεν, ὡς στρατηγὸς, ὡς στρατιώτης, ὡς πολίτης, τοῦ νὰ μὴ διατηρήσω τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ μίαν ὥραν μετὰ τὴν νίκην, ἥτις εἶναι βεβαία καὶ ἐπιφανὴς, καὶ τὴν ὁποίαν ὑπόσχομαι οὐχὶ δι' ἐμὲ ἀλλὰ διὰ τὴν Γαλλίαν. —

Ὁ στρατηγὸς Βέκερος ἔμεινεν ἐκστατικὸς ἐκ τῆς κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὡραίας φυσιογνωμίας τοῦ Ναπολέοντος, ἥτις ἀναμφιβόλως προήρχετο ἐκ σταθερᾶς πεποιθήσεως, ἣν ἐγέννησεν ἡ εὐφυΐα του κατὰ τὰς στιγμὰς τῆς δυστυχίας του. Εἰ καὶ ὁ στρατηγὸς Βέκερος δὲν ἤθελε ν' ἀναδεχθῇ ν' ἀνακοινώσῃ ταῦτα εἰς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν, διότι δὲν ἤλπιζε νὰ εἰσακουσθῇ, ἀναγκαζόμενος ὅμως παρὰ τοῦ Ναπολέοντος τοῦ ν' ἀναχωρήσῃ ἄνευ ἀναβολῆς, ἔδραμε πρὸς αὐτήν. Ἀφιχθεὶς λοιπὸν εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Κεραμεικῶν, ἔνθα διέμενεν ἡ προσωρινὴ κυβέρνη-

σις, εὗρεν αὐτὴν εἰσέτι συνεδριάζουσαν. Ὁ Φουσσὲς ἰδὼν αὐτὸν ἠρώτησεν ἂν ὁ Ναπολέων ἀνεχώρησεν· ὁ στρατηγὸς Βέκερος ἀπήντησεν αὐτῷ ὅτι ὁ Ναπολέων ἦτον ἕτοιμος πρὸς ἀναχώρησιν, ἀλλ' ὅτι ἐνόμισε χρέος του ν' ἀνακοινώσῃ τι διὰ τελευταίαν φορὰν εἰς τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν· ἐπομένως ὁ Φουσσὲς ἤκουσε μετ' ἐκπλήξεως παρὰ τοῦ στρατηγοῦ τούτου τὰ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος προταθέντα. Ἅπαντες ἐσιώπησαν· ὁ δὲ Φουσσὲς ἀνέλαβε τὸν λόγον μετὰ βραχεῖαν σιωπὴν πρὸς παρασκευὴν τῆς ἀπαντήσεώς του· διότι, νομίζων τέως ὅτι οὗτος μόνος ἔσωσε τὴν Γαλλίαν, δὲν ἤθελε ν' ἀποδοθῇ τι εἰς τὸν Ναπολέοντα. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ὁ Φουσσὲς, μὴ στηριζόμενος ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν προθέσεων τοῦ Ναπολέοντος, διότι ἦτον ἀνίκανος νὰ ἐκτιμήσῃ αὐτὰς, συμπεραίνων δὲ ὅτι ταῦτα προήρχοντο ἐκ τῆς κακῆς κεφαλῆς τοῦ Ναπολέοντος, κατὰ τὴν περὶ τούτου συνήθη ἔκφρασιν αὐτοῦ, πρὸς δὲ φοβούμενος ὅτι ἐν ἀποτυχίᾳ οἱ σύμμαχοι ἤθελον ἐκλάβει αὐτὸν ὡς ἀπαταιῶνα, βεβαιώσαντα αὐτοὺς ὅτι ὁ Ναπολέων παρῃτήθη, καὶ ὅτι θέλουν ἐκδικηθῆ τὴν πόλιν τῶν Παρισίων, εἶπεν εἰς τὸν στρατηγὸν Βέκερον ἀποτόμως «διὰ τί σὺ αὐτὸς ν' ἀναλάβῃς παρομοίαν ἐντολήν; μήπως δὲν γνωρίζῃς πῶς εἴμεθα; ἀνάγνωσον τὰς ἀναφορὰς τῶν στρατηγῶν (ἔῤῥιψεν ἐνώπιόν του πληθὺν ἐπιστολῶν)· ἀνάγνωσον αὐτὰς, καὶ θέλεις ἰδεῖ ὅτι τὰ στρατεύματά μας συνέρχονται ἐν ἀταξίᾳ, ἀνίκανα ν' ἀντιπαραταχθῶσιν· ὅθεν δὲν ἔχομεν ἄλλο καταφύγιον, εἰμὴ νὰ συνομολογήσωμεν ἀνακωχήν. Ὁ Ναπολέων οὐδαμῶς θέλει ἀλλάξει τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν πραγμάτων· ἡ ἐκ νέου ἐμφάνισίς του εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ θέλει μᾶς προξενήσει νέαν συμφορὰν καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν Παρισίων. Ἂς ἀναχωρήσῃ, διότι οἱ σύμμαχοι ζητοῦν νὰ τὸν παραδώσωμεν εἰς αὐτοὺς, ἡμεῖς δὲ δὲν δυνάμεθα νὰ τὸν ἀσφαλίσωμεν μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ὡρῶν. —

Ὁ στρατηγὸς Βέκερος, ἐπανελθὼν ἀμέσως εἰς Μαλμαιζὸν, διεκοίνωσε ταῦτα εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὅστις λυπηθεὶς ὅτι δὲν ἐγένοντο παραδεκταὶ αἱ περὶ σωτηρίας τῆς Γαλλίας τελευταῖαι προτάσεις του, ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην του τὰ πρὸ δέκα

καὶ πέντε μηνῶν συμβάντα, ὅτε, εὑρισκόμενος εἰς Φονταινεβλὼ, τῶν δὲ συμμάχων ἔξω τῶν Παρισίων ὄντων, ἠθέλησε νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν καὶ νὰ τοὺς καταπολεμήσῃ, ἀλλ' οἱ στρατάρχαι αὐτοῦ ἐξεφράσθησαν περὶ τῆς παραιτήσεώς του. Ἀπελπισθεὶς λοιπὸν νὰ πράξῃ καλόν τι εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀπεφάσισε ν' ἀναχωρήσῃ, προσλαμβάνων τοὺς στρατηγοὺς Βερτράνδον καὶ Σαβαρὺ, τὸν δὲ στρατηγὸν Δρουότον, καίτοι ἀγαπῶν νὰ ἔχῃ μεθ' ἑαυτοῦ, ἀφῆκεν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ὡς μόνου ἀξίου νὰ διοικῇ αὐτήν· οἱ δὲ συγγενεῖς καὶ ἄλλοι πιστοί του ἔμελλον κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς του νὰ ἔλθωσιν εἰς Ἀμερικὴν καὶ ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ. Ἡ Ὀρτενσία, γνωρίζουσα ὅτι ὁ Ναπολέων δὲν εἶχε χρήματα, διότι τὰ τέσσαρα ἑκατομμύρια φράγκων, ἅτινα εἶχε λάβει παρὰ τοῦ ταμείτου Λαφὶτ καὶ ἔφερε κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν, ὄντα ἐν τινι φορτικῇ ἁμάξῃ, συνελήφθησαν κατὰ τὴν ἐκ Βατερλὼ ὑποχώρησιν, ἠθέλησε νὰ δώσῃ αὐτῷ ἓν περιδέραιον μεγάλης ἀξίας· ἀλλ' οὗτος ἀπεποιήθη νὰ δεχθῇ τοῦτο· αὕτη ὅμως καὶ παρὰ τὴν θέλησίν του ἔθηκεν αὐτὸ ἐντὸς τῶν ἱματίων του. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Ναπολέων ἐναγκαλισθεὶς τοὺς παρ' αὐτῷ συγγενεῖς καὶ στρατηγούς του ἀνεχώρησεν ἐφ' ἁμάξης τῇ πέμπτῃ ὥρᾳ τῆς πρωΐας (29 Ἰουνίου 1815), μὴ θελήσας νὰ διέλθῃ ἐκ Παρισίων, ἀγνοῶν ὅτι μετὰ εἴκοσι καὶ πέντε ἔτη τὰ ὁστᾶ αὐτοῦ ἐν θριάμβῳ ἤθελον εἰσέλθει εἰς τὴν μεγαλούπολιν ταύτην ἐπὶ νεκρικῆς ἁμάξης.

Ὁ δὲ Φουσσὲς ἐξηκολούθει τὰς περὶ ἀνακωχῆς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ, Βελιγκτῶνος καὶ Βλουχέρου, διαβεβαιώσας αὐτοὺς ὅτι ὁ Ναπολέων ἀναχωρεῖ ὁριστικῶς ἐκ τῆς Γαλλίας. Ὁ Βλούχερος ὅμως ἐπέμενε νὰ συλλάβῃ καὶ ἐξαφανίσῃ αὐτὸν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Εὐρώπης, ὡς ἔλεγεν. Ἀλλ' ὁ Βελιγκτὼν, ὢν τῆς ἐναντίας γνώμης, ἔγραψεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀξιομνημόνευτον ἐκείνην ἐπιστολὴν, διαλαμβάνουσαν ἐν συντόμῳ· « Τὸ πρόσωπον τοῦ Ναπολέοντος εἰς οὐδένα ἐξ ἡμῶν ἀνήκει, ἀλλ' εἰς τοὺς ἡγεμόνας μας, οἵτινες θέλουν διαθέσει αὐτὸ ἐν ὀνόματι τῆς Εὐρώπης. Ἐὰν δὲ δυστυ-

χῶς οὗτοι ἔχουσιν ἀνάγκην δημίου, θέλω παρακαλέσει αὐτοὺς νὰ ἐκλέξωσιν ἄλλον ἢ ἐμέ. Συμβουλεύω δὲ καὶ ὑμᾶς, ἐν ὀνόματι τῆς ὑπολήψεώς σας, νὰ μιμηθῆτε τὸ παράδειγμά μου. —

Ἐν τούτοις ἅμα τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων καταλαβόντων τὴν ὀχυρὰν πόλιν Καμβραΐ, ὁ ἐξωσθεὶς βασιλεὺς ΙΗ΄. Λουδοβῖκος, ἐπανελθὼν ἐκ τῆς Ἀγγλίας εἰς Γαλλίαν, εὐθὺς ἐξέδωκε τὴν περίφημον διακήρυξίν του, διαλαμβάνουσαν ὅτι, ἅμα ἀνοιχθείσης εἰς αὐτὸν μιᾶς πύλης τοῦ βασιλείου του, ἔσπευσε νὰ τεθῇ ἐκ δευτέρου μεταξὺ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Γαλλίας, καὶ οὕτω νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον, διὸ εἶχεν ἀπαγορεύσει εἰς τοὺς πρίγκηπας τῆς οἰκογενείας του νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὰς τάξεις τῶν ξένων στρατευμάτων· ὅτι, ὅτε κατὰ πρῶτον εἰσῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν, εὑρὼν τὰ πάθη ἐξημμένα, ἐπροσπάθησε νὰ τὰ μετριάσῃ, γενόμενος μεταξὺ αὐτῶν μεσάζων καὶ δικαστής· ὅτι μεταξὺ τῶν τοιούτων δυσκολιῶν ἡ κυβέρνησίς του ἐλανθάσθη ἀναμφιβόλως, ἀλλ' ὅτι ἡ πεῖρα τοῦ λοιποῦ θέλει γένει ὁδηγός· ὅτι, δώσας τὸ Σύνταγμα, ἐνόει νὰ τὸ διατηρήσῃ, διὸ καὶ, ἐν αὐτῷ προσέθηκεν ὅλας τὰς περὶ τούτου δυνατὰς ἐγγυήσεις, ἡ δ' ἐνότης τοῦ ὑπουργείου ἦτον ἡ μεγαλητέρα ἐγγύησις· ὅτι ὡμίλησαν αὐτῷ ν' ἐπαναγάγῃ τὰ φέουδα καὶ τὰ δέκατα, ν' ἀκυρώσῃ τὴν πώλησιν τῶν ἐθνικῶν κτημάτων καὶ τὰ παρόμοια, ταῦτα ἦσαν καθαρὰ συκοφαντία· ὅτι τέλος πάντων ἐρχόμενος μεταξὺ τοῦ λαοῦ του, ὅστις ἔδωκεν αὐτῷ τοσαῦτα δείγματα ἀγάπης, ἀπεφάσισε νὰ λησμονήσῃ ὅλα τὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν πραχθέντα· ὅτι προδοσία, ἀνήκουστος εἰς τὰ χρονικὰ τοῦ κόσμου, ἐπράχθη, δι' ἧς ἐχύθησαν τοσαῦτα γαλλικὰ αἵματα καὶ ἔφερον καὶ δευτέραν φορὰν τοὺς ξένους εἰς τὴν Γαλλίαν· ὅτι ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ θρόνου, τὸ συμφέρον τῆς Γαλλίας καὶ ἡ ἡσυχία τῆς Εὐρώπης δὲν ἐπιτρέπουσι νὰ μένῃ ἡ προδοσία αὕτη ἀτιμώρητος, καὶ ὅτι οἱ ἔνοχοι τοῦ ἀποτροπαίου τούτου δράματος θέλουν καταδειχθῆ καὶ δώσει δίκην τῶν πράξεών των ἐνώπιον τῶν νόμων.

Ἡ διακήρυξις αὕτη, ὑπογραφεῖσα παρὰ τοῦ ΙΗ΄. Λουδοβίκου καὶ τοῦ Ταλλεϋράνδου, ἐδόθη διὰ τοῦ Βελιγκτῶνος εἰς τὴν ἐπι-

τροπὴν τὴν διαπραγματευομένην μετ' αὐτοῦ τὴν περὶ ἀνακωχῆς σύμβασιν, ἥτις κατεπλήχθη, βλέπουσα ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν παρεδέχετο τελείαν ἀμνηστείαν. Ἀφ' ἑτέρου ἀμφότεροι οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ ἐζήτουν νὰ ἐξέλθῃ ὅλος ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἐκ Παρισίων, νὰ καταληφθῇ ἡ πρωτεύουσα παρ' αὐτῶν, καὶ ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον νὰ συνομολογηθῇ ἡ περὶ ἀνακωχῆς σύμβασις. Ἐν δὲ τῇ Βουλῇ ἀκαταπαύστως ἐγένοντο θορυβώδεις συζητήσεις περὶ τῆς παραδοχῆς τοῦ Ναπολέοντος Β΄· ἀλλ' ὁ Φουσσὲς διὰ τῶν ὀργάνων του ἀντεπεκρίνετο μετὰ τῶν Βουρβόνων περὶ τῆς ἐπανόδου αὐτῶν εἰς Παρισίους· τὰ δὲ ἄλλα μέλη τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, μαθόντα τὰς μυστικὰς συνενοήσεις τοῦ Φουσσὲ μετὰ τῶν Βουρβόνων, ἠγανάκτουν καὶ ἐζήτουν λόγον παρ' αὐτοῦ. Ὁ Φουσσὲς, ξενοχωρούμενος παρὰ πάντων καὶ καλούμενος ἀναφανδὸν προδότης τῆς πατρίδος, συνεκάλεσε τὰ μέλη τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, τοὺς ὑπουργοὺς, τὰ γραφεῖα ἀμφοτέρων τῶν νομοθετικῶν σωμάτων, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐθνοφυλακῆς Μασσέναν, τὸν στρατάρχην Σοῦλτον καὶ ἄλλους ἐπισήμους στρατάρχας καὶ στρατηγοὺς καὶ ἐξέθηκεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἢ ἔπρεπε νὰ πολεμήσωσιν ἢ νὰ παραδώσωσι τὴν πόλιν τῶν Παρισίων εἰς τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς ἤθελε νὰ λάβῃ τὸν λόγον καὶ νὰ γνωμοδοτήσῃ περὶ τούτου, εἷς τῶν γραμματέων τῆς Γερουσίας, ὅστις ἔχαιρε πολλὴν ὑπόληψιν ἕνεκα τῶν γνώσεων καὶ τῆς προβεβηκυίας ἡλικίας του, εἶπεν ὅτι, ἐπειδὴ τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ὅλως στρατιωτικὸν, πρῶτοι οἱ στρατιωτικοὶ ὤφειλον νὰ γνωμοδοτήσωσι. Τότε ἅπαντες ἔστρεψαν τοὺς ὀφθαλμοὺς των πρὸς τὸν στρατάρχην Μασσέναν ἵνα γνωμοδοτήσῃ· οὗτος δὲ εἶπεν, ὅτι γνωρίζει μὲν πόσον χρόνον δύναται ν' ἀνθέξῃ μεγαλούπολίς τις ἀπέναντι ἰσχυροῦ στρατοῦ, ἀλλ' ἀγνοῶν τὰ πέριξ τῆς πόλεως τῶν Παρισίων μέσα, δὲν ἐδύνατο νὰ γνωμοδοτήσῃ.

Ὁ στρατάρχης Δαβοῦστος, ὅστις πρὸ μικροῦ ἦτον ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν καὶ μετὰ ταῦτα ἀρχηγὸς τῶν ἐν Παρισίοις καὶ πέριξ αὐτῶν γαλλικῶν στρατευμάτων, ἐρεθισθεὶς ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης τοῦ Μασσένα, λαβὼν τὸν λόγον εἶπεν, ὅτι

θέλουσι παρ' αὐτοῦ νὰ μάθωσιν ἐὰν ἦναι δυνατὸν νὰ συνάψωσι μάχην πέριξ τῶν Παρισίων· τοῦτο, εἶπεν, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ γένῃ, ὅτι εἶχε πολλὴν πιθανότητα νὰ νικήσῃ, καὶ ὅτι αὐτὸς ἤθελε πολεμήσει δραστηρίως καὶ μετὰ πεποιθήσεως· ἐπομένως ἐξέθηκεν ὡς στρατιωτικὸς ὅλους τοὺς περὶ ἐπιτυχίας λόγους.— Ἐὰν πρόκηται, εἶπεν, ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ νὰ πολεμήσωμεν καὶ νὰ νικήσωμεν, ὁμολογῶ ὅτι εἶμαι ἕτοιμος νὰ πολεμήσω καὶ ἐλπίζω νὰ νικήσω· διακρύττω λοιπὸν ὡς ψεῦδος παντάπασιν ὅτι ἐγὼ ἀποποιοῦμαι νὰ πολεμήσω, διότι θεωρῶ τοῦτο ἀδύνατον· ἀπεναντίας θεωρῶ τοῦτο δυνατὸν, καὶ ζητῶ νὰ συνταχθῇ πρᾶξις περὶ τούτου. — Ὁ Φουσσὲς, οὗτινος ἡ ὄψις σπανίως μετεβάλλετο, τότε ἔγεινε κάτωχρος· παρατηρῶν δὲ ὅτι ὁ Δαβοῦστος ἀπευθύνετο πρὸς αὐτὸν, εἶπεν «εἶσαι πρόθυμος νὰ πολεμήσῃς, ἀλλ' ὑπόσχεσαι ὅτι θέλεις νικήσει; — Μάλιστα, ἀπήντησεν εὐτόλμως ὁ στρατάρχης οὗτος, μάλιστα, ὑπόσχομαι, ἐὰν δὲν φονευθῶ ἐντὸς δύο ὡρῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς μάχης. —

Ὁ Φουσσὲς, ἀκούσας τὴν ἀπάντησιν ταύτην τοῦ εἰλικρινοῦς τούτου στρατιωτικοῦ, ἔμεινεν ἐμβρόντητος, ἀγνοῶν τί ν' ἀντείπῃ. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἐνταῦθα δὲν συνίστατο ἐὰν ἐδύναντο νὰ συνάψωσι μάχην ἐκτὸς τῶν Παρισίων καὶ νὰ νικήσωσι· διότι, νικηθέντος τοῦ Βελιγκτῶνος καὶ τοῦ Βλουχέρου, μετ' ὀλίγον ἄλλαι 400 χιλιάδες ἐχθρῶν ἤθελον συναθροισθῇ ἔξω τῶν Παρισίων· τότε δὴ τί ἔμελλε γενέσθαι, καὶ μάλιστα ἐλλείποντος τοῦ Ναπολέοντος, τοῦ μόνου δυναμένου νὰ συγκεντρώσῃ εἰς ἑαυτὸν ὅλας τὰς γαλλικὰς δυνάμεις καὶ ν' ἀντικρούσῃ τοὺς συμμάχους; Ὅθεν τὸ ζήτημα ἦτον, ἂν ἡ Γαλλία, ὅπως ἦτο διηρημένη καὶ ἐξησθενημένη, ἐδύνατο νὰ πολεμήσῃ ἐναντίον ὅλης τῆς Εὐρώπης. Ἐνῷ λοιπὸν ὁ Φουσσὲς εὑρίσκετο εἰς ἀμηχανίαν τί ν' ἀπαντήσῃ εἰς τοὺς λόγους τοῦ Δαβούστου, ἔφθασε δρομαίως ὁ Καρνὼ, ὅστις εἶχεν ἐξέλθῃ πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν ὀχυρωμάτων τῶν Παρισίων· οὗτος, ἐκθέτων τὴν κατάστασιν αὐτῶν, εἶπεν ὅτι ταῦτα ἦσαν ὅλως ἀνίσχυρα ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικόν· τοῦτο ὑπεστήριζε καὶ ὁ στρατάρχης Σοῦλτος, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι στρατηγοί. Ἐπὶ τέλους ἅπαντες ἐπείσθησαν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ συ-

ζητῶσιν ἂν ἐδύναντο νὰ συνάψωσι μάχην, ἢ ν' ἀντισταθῶσιν ἐπί τινας ἡμέρας πρὸς τοὺς ἐχθροὺς, ἀλλ' ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ πολεμήσωσι καθ' ὅλης τῆς Εὐρώπης. Οὕτω τεθέντος τοῦ ζητήματος, ἀπεφασίσθη νὰ συνομολογήσωσι τὴν ἀνακωχὴν μετὰ πάσης θυσίας, τούτου ἕνεκα ἀπευθύνθησαν πρὸς τὸν Βλούχερον. Ὁ γηραιὸς στρατηγὸς οὗτος, ἰδὼν ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ τῶν Γάλλων ἀπευθύνετο ἤδη πρὸς αὐτὸν, ἐνῷ μέχρι τοῦδε διεπραγματεύετο μετὰ τοῦ Βελιγκτῶνος, κολακευθεὶς, ἄνευ πολλῶν δυσκολιῶν συγκατετέθη εἰς τὴν συνομολόγησιν τῆς ἀνακωχῆς· εἶτα δὲ συνελθόντων ἀμφοτέρων τῶν ἀρχηγῶν τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἐπιτροπῆς τῶν Γάλλων, συνωμολογήθη ὅτι τὰ γαλλικὰ στρατεύματα ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ν' ἀναχωρήσωσιν ἐκ Παρισίων, προσλαμβάνοντα ὅλον τὸν ὁπλισμὸν καὶ τὴν ἀποσκευήν των, ἐντὸς δὲ ὀκτὼ ἡμερῶν ν' ἀπέλθωσι πέραν τοῦ Λίγυρος ποταμοῦ· ὅτι ἐντὸς δύο ἡμερῶν νὰ παραδώσωσιν εἰς τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα τὰ προάστεια τῶν Παρισίων· ὅτι τὰ συμμαχικὰ στρατεύματα νὰ σεβασθῶσι τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν, ἐνόσῳ ὑπάρχει αὕτη, πρὸς δὲ νὰ σεβασθῶσι τοὺς κατοίκους καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτῶν· ὅτι ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι νὰ διατηρῶσι τὰς θέσεις των καὶ νὰ ἐνεργῶσιν ἐλευθέρως τὰ καθήκοντα τῆς ὑπηρεσίας των, καὶ ὅτι οὐδεὶς νὰ καταδιωχθῇ ἕνεκα τῶν πολιτικῶν φρονημάτων του. Συμφωνηθέντων τούτων, ὁ στρατάρχης Δαβοῦστος ἀνεδέχθη νὰ ὁδηγήσῃ τὸν γαλλικὸν στρατὸν πέραν τοῦ Λίγυρος ποταμοῦ κατὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν συνθήκην.

Μετὰ ταῦτα ὁ Φουσσὲ ἐσκέφθη ὅτι, ἐνόσῳ ὁ Ναπολέων διέμενεν ἐν Γαλλίᾳ, οἱ ὅροι τῆς συμβάσεως ταύτης ἀσφαλῶς δὲν ἤθελον ἐκτελεσθῇ· διὸ ἔγραψεν εἰς τὸν στρατηγὸν Βέκερον ν' ἀποβιβάσῃ τὸν Ναπολέοντα εἰς τὰ πλοῖα, καὶ διὰ παντὸς μέσου νὰ τὸν ἀναγκάσῃ ν' ἀναχωρήσῃ, διότι ἐκινδύνευεν ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ τε καὶ ἡ ἡσυχία τῆς Γαλλίας.

Ἐν τοσούτῳ ὁ ΙΗ'. Λουδοβῖκος μεθ' ὅλης τῆς ἀκολουθίας του προεχώρει εἰς Γαλλίαν καὶ ἔφθασεν ὀλίγας ὥρας μακρὰν τῶν Παρισίων, ἔνθα συνῆλθον οἱ πλεῖστοι τῶν παλαιῶν αὐλικῶν καὶ οἰκείων του καὶ συνεζήτουν περὶ τοῦ νέου πολιτεύματος καὶ

περὶ σχηματισμοῦ τοῦ μέλλοντος ὑπουργείου· ὁδηγούμενοι δ' ἐκ τῆς ὀλιγοημέρου ἐξουσίας τοῦ Ναπολέοντος, ἐνεθυμήθησαν τὴν προφητείαν τοῦ Φουσσὲ, ὅστις εἶχεν εἰπεῖ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου, ἤτοι τῇ 20 τοῦ παρελθόντος Μαρτίου, ὅτι πᾶσα διαμονὴ τοῦ βασιλέως ἐν Γαλλίᾳ καθίσταται ἀνωφελὴς· διότι ὁ Ναπολέων θέλει εἰσέλθει εἰς Παρισίους, βασιλεύσει ἐπί τινα χρόνον οὐχὶ δὲ καὶ πολὺν, καὶ θέλει καταστραφῇ, καὶ ὅτι ἡμεῖς αὐτοὶ θέλομεν ἐπαναγάγει τὸν βασιλέα· ὁ Φουσσὲς λοιπὸν, ἔλεγον, ὅστις τοσοῦτον ἀκριβῶς ἐπροφήτευσε, πρέπει νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ νέον ὑπουργεῖον τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος ἦτον ἐκ τῶν λεγομένων βασιλοκτόνων, διότι ἐν τῇ πρώτῃ ἐπαναστάσει εἶχε καταψηφίσει τὸν θάνατον τοῦ ΙΣΤ'. Λουδοβίκου, ἐθεωρεῖτο ὡς ἀδύνατον νὰ γένῃ παραδεκτὸς παρὰ τῷ βασιλεῖ, ἀδελφῷ τοῦ καρατομηθέντος βασιλέως. Ὁ Ταλλεϋράνδος ὅμως καὶ οἱ εὐνοούμενοι τοῦ βασιλέως παρέστησαν εἰς αὐτὸν τὴν πολιτικὴν ἀνάγκην τῆς παραδοχῆς τοιούτου πολιτικοῦ ἀνδρός· οὕτως ἀπεφασίσθη νὰ παρουσιασθῇ ὁ Φουσσὲς πρὸς τὸν βασιλέα. Ὁ δὲ Φουσσὲς, μαθὼν ὅτι ἠξιώθη ὅ,τι ἀπέτυχεν εἰς τὴν πρώτην παλινόρθωσιν, ἐχάρη ὑπερβολικῶς, λησμονῶν ὅτι καὶ αὐτὸς ἦτον εἷς ἐκ τῶν βασιλοκτόνων. Παρουσιασθεὶς λοιπὸν εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις εἶχε μάθει πῶς νὰ πολιτεύηται τοὺς τοιούτους ἀνθρώπους, ἔλαβεν εὐνοϊκὴν ὑποδοχὴν, ὡσανεὶ οὗτος μὴ ἐγνώριζε τὴν προλαβοῦσαν διαγωγὴν αὐτοῦ. — Μὲ ὑπηρέτησας λίαν καλῶς, εἶπεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς, θέλεις δὲ μὲ ὑπηρετήσει εἰσέτι· ἤθελον πρὸ πολλοῦ νὰ σὲ προσλάβω εἰς τὴν κυβέρνησίν μου· τέλος πάντων ἀπεφάσισα τοῦτο, καὶ ἐλπίζω νὰ μὲ ὑπηρετήσῃς ὠφελίμως καὶ πιστῶς. — Ὁ Φουσσὲς προσεκύνησε ταπεινότατα, ὡς πταίστης συγχωρημένος, ὡσανεὶ ἀφίεντο ὅλαι αἱ προδοσίαι του. Ἐξῆλθε δὲ τῆς βασιλικῆς αἰθούσης κατευχαριστημένος καὶ διέβη ἐνώπιον ὅλων τῶν αὐλικῶν τῶν θεωρούντων αὐτὸν ὡς τέρας, ἀλλ' ὡς τέρας χρήσιμον διὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ βασιλέως. Οἱ δὲ συνετοὶ ἄνδρες ἐλυποῦντο διὰ τοῦτο, λέγοντες ὅτι κάλλιον ὁ βασιλεὺς νὰ ἔδιδε πλειοτέρας ἐλευθερίας ἢ νὰ παραδοθῇ εἰς χεῖρας τοιούτου διεφθαρμένου ἀνδρός.

Ὁ δὲ Βέλιγκτων, εἰ καὶ φρονῶν ὅτι ὁ βασιλεὺς καλῶς ἔπραξε προσλαμβάνων τὸν Φουσσὲ, ἐλυπεῖτο ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν ἐπιμονὴν τοῦ βασιλέως μὴ θέλοντος νὰ παραδεχθῇ τὴν τρίχρωον σημαίαν, ἥτις, ὡς ἔλεγεν, ἤθελε γένει ἓν τρομερὸν ὅπλον κατ' αὐτοῦ. — Τί ἄνθρωποι εἶναι οὗτοι, ἔκραξεν ὁ Βέλιγκτων, εὐκολώτερον δέχονται ἕνα βασιλοκτόνον ἢ μίαν εὔλογον ἰδέαν.

Ὁ δὲ Φουσσὲς, ὅστις εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ Παρισίων ἐπὶ λόγῳ νὰ δώσῃ πέρας εἰς τὴν γενομένην σύμβασιν, ἐπανελθὼν διηγήθη μετὰ πολλῆς ἀδιαφορίας εἰς τὰ ἄλλα μέλη τῆς κυβερνήσεως πανθ' ὅσα ἔπραξε, μὴ κρύψας ἐξ αὐτῶν ὅτι παρουσιάσθη εἰς τὸν βασιλέα· λέγων πρὸς αὐτοὺς ὅτι τίποτε δὲν ἐδυνήθη νὰ πράξῃ ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν ἐλευθεριῶν, ὅτι οὔτε ἡ τρίχρωος σημαία ἐγένετο παραδεκτὴ, οὔτε αἱ ὑπάρχουσαι βουλαὶ, οὔτε ἡ πλήρης ἀμνηστεία, καὶ ὅτι χάριν τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν ἐδέχθη νὰ γένῃ ὑπουργὸς τῆς ἀστυνομίας διὰ νὰ προστατεύσῃ τοὺς Ἐπαναστάτας καὶ τοὺς Αὐτοκρατορικούς. Ὅλα τὰ μέλη τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, ἀκούοντα αὐτὸν διηγούμενον μετὰ τοσούτου κυνισμοῦ ταῦτα πάντα, ἐξεπλάγησαν καὶ εὐθὺς ἐξαπέστειλαν τὰς παραιτήσεις των εἰς τὰς Βουλάς· οὕτως ἡ μὲν Γερουσία, ἅμα λαβοῦσα τὴν παραίτησιν τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, εὐθὺς διελύθη σιωπηλῶς, ἡ δὲ Βουλὴ ἤθελε νὰ παριστᾷ νέαν κωμῳδίαν, συζητοῦσα τὸ νέον πολίτευμα. Ἀλλ' ὁ Φουσσὲς κατεχώρισεν εἰς τὸν Μηνύτορα ὅτι αἱ Βουλαὶ διελύθησαν, καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς εἰσέρχεται τῇ 8 Ἰουλίου εἰς Παρισίους· συγχρόνως συνενοούμενος μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐθνοφυλακῆς, ἐτοποθέτησε τοὺς μᾶλλον βασιλικοὺς ἐθνοφύλακας εἰς τὸ Βουλευτήριον, ἵνα ἀπαγορεύσωσι τὴν εἰς αὐτὸ εἴσοδον τῶν Βουλευτῶν καὶ παντὸς ἄλλου βουλομένου νὰ εἰσέλθῃ. Μετὰ δὲ ταῦτα ὑπῆγεν εἰς τὸν βασιλέα καὶ ἀνήγγειλεν αὐτῷ ὅτι τὰ πάντα ἐπεραιώθησαν πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ εἰς Παρισίους. Ἡ εἴδησις αὕτη τοσοῦτον εὐχαρίστησε τοὺς Βουρβόνους, ὥστε ὑπεδέχθησαν τὸν Φουσσὲ μᾶλλον ἢ τὸν νικητὴν τοῦ Βατερλώ.

Μετὰ τὴν ἀνδῆ διήγησιν ταύτην, ὁμολογητέον ὅτι αἱ μὲν γαλλικαὶ βουλαὶ μόλις ἐπέζησαν δέκα καὶ πέντε ἡμέρας μετὰ

τὴν παραίτησιν τοῦ Ναπολέοντος, ὁ δὲ Ταλλεϋράνδος καὶ ὁ Φουσσὲς, τὰ δύο πολιτικὰ πρόσωπα τὰ συνεργήσαντα εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ Ναπολέοντος καὶ εἰς τὴν κάθοδον τῶν Βουρβόνων, δὲν ἐπέζησαν καὶ οὗτοι εἰμὴ ὀλίγους μῆνας· διότι ὁ μὲν πρῶτος ἐξ αὐτῶν, ὁ Ταλλεϋράνδος, ἐστάλη πρέσβυς εἴς τινα τῶν μεγάλων αὐλῶν, ὁ δ' ἕτερος κατεδικάσθη εἰς προσποιημένην ἐξορίαν. Τοιαύτην ἀμοιβὴν ἔλαβον καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ τῆς τελευταίας μεταβολῆς τῆς 20 Μαρτίου, ἥτις ἔλαβε καὶ τοιοῦτον ἄθλιον πέρας τῇ 8 Ἰουλίου, καὶ ἥτις ἐπωνομάσθη *Ἑκατονταήμερος*· ἐν ᾗ ὁ Ναπολέων νικηθεὶς, ὡς οὐδέποτε, κατεδικάσθη εἰς σκληρὰν φυλακήν· αἱ Βουλαὶ, αἱ ὁποῖαι τὸν ἐξεθρόνισαν, διαλυθεῖσαι ἔδωκαν δίκην τῆς μωρίας των· ὁ ἐμπαίξας καὶ διαλύσας αὐτὰς Φουσσὲς ἀπέθανεν ἐστιγματισμένος ἐν τῇ ἐξορίᾳ· ὁ Νέϋ καὶ ὁ Λὰ-Βεδοϋέρος ἐτουφεκίσθησαν· ἡ Γαλλία κατελήφθη καὶ ἐκ δευτέρου ὑπὸ τῶν ξένων· ἡ Σουαυΐα καὶ πολλὰ ὀχυρὰ φρούρια ἀφῃρέθησαν ἐκ τῆς Γαλλίας· τὰ ἀριστουργήματα ἡρπάχθησαν· πρὸς δὲ ἡ Γαλλία ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ εἰς τοὺς συμμάχους καὶ δύο δισεκατομμύρια φράγκων, καὶ νὰ κατέχηται ἐπὶ πολὺ ὑπὸ τῶν ξένων στρατευμάτων· οὕτως οὐδεὶς σχεδὸν ἐδοξάσθη ὁπωσοῦν, ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐξιλέωσε τὰς ἁμαρτίας του ἐν τῇ ἐν Βατερλὼ μάχῃ. Ἡ κάθοδος λοιπὸν τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὴν Γαλλίαν οὐχὶ μόνον οὐδὲν καλὸν ἐπροξένησεν, ἀλλ' ἄπειρα δεινά. Ἀλλ' ἵνα κρίνῃ τις ὀρθῶς, πρέπει νὰ ἐξετάσῃ τὰς αἰτίας καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς μεταβολῆς ταύτης, ἥτις ἐξετασθήσεται ὡς ἔπεται.

Τῷ 1814 οἱ σύμμαχοι, ἀφαιροῦντες ἐκ τοῦ Ναπολέοντος τὴν γαλλικὴν Αὐτοκρατορίαν, διορίζοντες αὐτὸν νὰ διαμένῃ εἰς τὴν νῆσον Ἔλβαν, καὶ μελετοῦντες τὴν μετατόπισιν αὐτοῦ εἰς τὰς νήσους τοῦ Ὠκεανοῦ, ἠρέθισαν αὐτὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς Γαλλίαν καὶ ἀναβῇ εἰς τὸν θρόνον αὐτῆς. Ὁ εὔτολμος οὗτος ἀνὴρ λοιπὸν ἐγκατέλειψε τὴν νῆσον Ἔλβαν, ἐπεβιβάσθη εἰς Γαλλίαν, καὶ ἐκ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ὁ στρατὸς, οἱ ὑπάλληλοι καὶ οἱ ἀγορασταὶ τῶν ἐθνικῶν κτημάτων ἔδραμον ἐνώπιον αὐτοῦ. Οὗτος δὲ μετεχειρίσθη μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ὅλα τὰ παρουσια-

σθέντα αὐτῷ ὠφελήματα, ὥστε ἡ πορεία του μέχρι τοῦ Λουγδούνου ὑπῆρξεν ἀξιοθαύμαστος.

Εἰσελθὼν εἰς Παρισίους, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν θριαμβευτικὴν πορείαν του μέχρις τοῦ Ῥήνου, ὁ Ναπολέων ἐσταμάτησε. Προέτεινεν εἰλικρινῶς τὴν εἰρήνην, ἡ δὲ πρὸς τοῦτο ἀπάντησις τῶν συμμάχων ἦτον ἡ ὑβριστικὴ σιωπή. Οὗτος ὅμως ἐπέμενεν εἰς τοῦτο, ἀλλὰ προπαρασκευαζόμενος δραστηρίως πρὸς πόλεμον. Ἐσχημάτισεν ἐκ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ 300 χιλιάδας μαχίμων ἀνδρῶν, καὶ διὰ νὰ ἔχῃ ἐλεύθερον πάσης ὑπηρεσίας τὸν στρατὸν τοῦτον, ἐσχημάτισεν ἐκ τῶν παλαιῶν στρατιωτικῶν καὶ ἐκ τῶν εὐρώστων πολιτῶν 200 χιλιάδας ἐθελοντῶν· πρὸς φύλαξιν δὲ τῶν φρουρίων συγχρόνως ἔφερεν εἰς Παρισίους 300 πυροβόλα, ἐσχημάτισεν ἀποθήκας ὑλικοῦ τοῦ πολέμου, συνήθροισεν ἐκεῖ τοὺς ναύτας, τοὺς ἀπομάχους, καὶ ἀπεφάσισεν, ἔχων ὡς ῥίγμα τὴν πρωτεύουσαν ὠχυρωμένην, νὰ κινῆται ἔξωθεν καὶ νὰ πολεμῇ τοὺς ἐχθροὺς μετὰ 200 χιλιάδων στρατοῦ. Ἀπὸ τῆς ἐπανόδου του εἰς Παρισίους εὐθὺς διωργάνισε ταῦτα πάντα σιωπηλῶς ἐν τοῖς γραφείοις· ὅτε δὲ ἀπελπίσθη ἐκ τῆς εἰρήνης, ἐδημοσίευεν αὐτὰ εἰς τὴν Γαλλίαν, προσκαλῶν ἅπαντας εἰς τὰ ὅπλα. Οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ πράξῃ καλήτερα, πλειότερα καὶ ταχύτερα.

Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν κυβέρνησίν του διῆγεν ὡσαύτως καλῶς, ἀλλ' ἀνεπιτυχῶς. Εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀντὶ τοῦ πολέμου, ὡς περιέμενον παρ' αὐτοῦ, προσέφερε τὴν εἰρήνην, ἀλλ' οὐδεὶς ἐπίστευσεν εἰς τοῦτο· εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἀντὶ τοῦ περιμενομένου παρ' αὐτοῦ δεσποτισμοῦ, προσέφερε τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' οὐδεὶς ἐπίστευσεν εἰς τοῦτο. Ἀλλ' εἶχον ἄδικον· διότι, ἂν ὁ Ναπολέων εἰλικρινῶς δὲν ἤθελε τὴν ἐλευθερίαν, ἐδύνατο νὰ συγκαλέσῃ περὶ τούτου συντακτικὴν συνέλευσιν, ἥτις μὴ ὁμονοοῦσα ἤθελεν ἀφήσει αὐτὸν ἀπόλυτον μονάρχην. Ἀλλ' οὗτος ἀπεναντίας, προσεκάλεσε τὸν περιφημότερον δημοσιογράφον καὶ φιλελεύθερον ἄνδρα τῆς Γαλλίας, ὅστις ἦτο κεκηρυγμένος ἐχθρός του, τὸν Βενζαμὲν Κωνστάν, καὶ ἀνέθηκεν εἰς αὐτὸν νὰ συντάξῃ τὸ πολίτευμα, οὐδεμίαν δυσκολίαν φέρων εἰς τὰς προτάσεις του. Ἀλλ' ἡ δυσπι-

στία ἦτο τοιαύτη, ὥστε μόνον ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Ναπολέων προστρέξει τὸ Σύνταγμα εἰς τὴν Γαλλίαν ἤρκει νὰ φέρῃ εἰς δυσπιστίαν πάντας, ὥστε νὰ νομίζωσιν ὅτι βλέπωσι τὸν τύραννον τοῦ 1811. Ματαίως προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὴν Γαλλίαν περὶ τῆς καλῆς πίστεώς του, ὡς καὶ τὴν Εὐρώπην περὶ τῶν εἰρηνικῶν διαθέσεών του. Ὑπῆρχε τότε ἐν Γαλλίᾳ ἀνήρ τις χαίρων πολλὴν ὑπόληψιν διὰ τὰ φιλελεύθερα αἰσθήματά του, οὗτος ἦτον ὁ Λαφαγέτης, ὅστις, ἰδὼν τὸ προσφερόμενον Σύνταγμα, εἶπεν ὅτι δὲν πείθεται, ἂν δὲν ἴδῃ πραγματοποιούμενον αὐτὸ, ἐννοῶν τὴν συγκάλεσιν τῶν Βουλῶν. Ὁ Ναπολέων ἀντέστη ἐπὶ πολὺ εἰς τοῦτο, λέγων ὅτι αἱ Βουλαὶ, μὴ συνειθισμέναι εἰς τὰς μεταβολὰς τοῦ πολέμου, εἰς πρώτην ἀποτυχίαν θέλουν δειλιάσει καὶ φέρει τοιαύτην σύγχυσιν εἰς τὴν κυβέρνησιν, ὥστε νὰ παραλύσωσιν αὐτήν· ἐνῷ οὗτος μόνος ἐδύνατο νὰ κυβερνᾷ, καθ' ὅσον ὑφίστατο ὁ πόλεμος, μετὰ δὲ ταῦτα νὰ συγκαλέσῃ τὰς Βουλάς. Ἐνέδωκεν ἐπὶ τέλους εἰς τοῦτο, πράξας ἀδιόρθωτον σφάλμα· καὶ ὅμως πάλιν δὲν ἐπίστευσαν αὐτὸν, λέγοντες ὅτι ταῦτα πάντα πράττει κατὰ προσποίησιν, ἀλλ' εἶχον ἄδικον· διότι ὁ Ναπολέων ἦτο τοσοῦτον μεγαλόνους ἀνὴρ, ὥστε ἐγνώριζεν εἰς ὁποίαν ἐποχὴν ἔζη· ἐπομένως εὐκολώτερον μεταβάλλονται οἱ μεγαλόνοες ἄνδρες ἢ οἱ μικρόνοες, διότι μετὰ τῶν πρώτων ἡ συζήτησις περιορίζεται εἰς τὰ οὐσιωδέστερα πράγματα. Διὸ εἴδομεν τὸν Ναπολέοντα νὰ μεταβληθῇ ἐξ ἀπολύτου ἡγεμόνος εἰς συνταγματικοῦ· ἐνῷ οἱ ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης ὅσον καὶ ἂν ὑπεσχέθησαν ὅτι θέλουν εἶσθαι φιλελεύθεροι, ἕνεκα τῆς μικρονοίας των δὲν ἐδυνήθησαν νὰ μεταβληθῶσι καὶ ν' ἀφήσωσι τὰς παλαιὰς ἕξεις των.

Ὁ Ναπολέων λοιπὸν, ὡς μεγαλοφυὴς ἀνὴρ, ἅπαξ ἀσπασθεὶς τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα, ἔθηκεν αὐτὸ εἰς πλήρη ἐνέργειαν, συγκαλέσας τὰς Βουλάς· ἀλλ' αὗται ἐδίστασαν, ὡς ἐρρέθη, νὰ πιστεύσωσιν αὐτὸν, καίτοι οὖσαι ἀφωσιωμέναι εἰς τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα. Οἱ δὲ παρ' αὐτοῦ διορισθέντες ὑπουργοὶ, καίτοι ὄντες ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὡς ὁ Δαβοῦστος, Κωλαιγκοῦρτος, Καρνὼ, Καμβασερὲς καὶ ἄλλα ἐπίσημα πρόσωπα, ἐπειδὴ εἶχον συνειθίσει νὰ ὑπηρετῶσιν ἄλ-

λοτε ἀπόλυτον ἡγεμόνα, ἦσαν ἀνεπιτήδειοι νὰ οἰκονομῶσι τὰς ἰδιοτροπίας τῶν Βουλῶν· οὕτως ὑπῆρχε διαφωνία μεταξὺ τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν Βουλῶν. Ὁ δὲ Ναπολέων, ἐπιθυμῶν τὴν σωτηρίαν τοῦ Κράτους του, ἔσπευσεν εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης ἵνα ἐπικρατήσῃ τῶν πνευμάτων. Δύο προθέσεις συνέλαβεν, ἡ μία ἦτον ἀμυντικὴ, καὶ ἡ ἑτέρα ἐπιθετική· διὰ τῆς πρώτης ἔπρεπε νὰ περιμένῃ τὸν ἐχθρὸν ἐν Παρισίοις, διὰ δὲ τῆς δευτέρας νὰ ἐπιτεθῇ καθ' ἑνὸς τῶν δύο ἐχθρικῶν στρατοπέδων, καὶ ἀφοῦ καταστρέψῃ τὸ ἕν, νὰ ἐπιτεθῇ ἐπομένως καὶ κατὰ τοῦ ἑτέρου. Ἡ πρώτη πρόθεσις ἦτον ἀσφαλεστέρα, ἀλλὰ βραδυτέρα καὶ ἐπιζήμιος, διότι ἤθελον καταστραφῆ αἱ ὡραιότεραι ἐπαρχίαι τῆς Γαλλίας· ἡ δὲ δευτέρα ἦτο τολμηρὰ, ἀλλὰ ταχεῖα καὶ σωτήριος, ἂν εὐδοκίμει· ὁ δὲ Ναπολέων, ὡς ἀποφασιστικὸς κυβευτὴς, ἤθελε νὰ ῥίψῃ εὐθὺς τοὺς κύβους.

Ἐῤῥέθη ὅ,τι συνέβη ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ· ὁ Ναπολέων, συναθροίσας 124 χιλιάδας στρατοῦ καὶ 350 πυροβόλα, ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ τοῦ ἐχθροῦ, διαμένοντος δύο ὥρας μακρὰν αὐτοῦ, ἤρχισε τὰς ἐχθροπραξίας τῇ 15 Ἰουνίου ἀπὸ πρωΐας· κατέλαβε τὴν πόλιν Καρλεροᾶ· διέβη τὸν Σάβον ποταμὸν, καὶ ὡς προεῖδεν εὗρε μεταξὺ τῶν Ἄγγλων καὶ Πρώσσων διάστημά τι χώρας ἀπροφυλάκτου· εἰσήλασεν εἰς αὐτὸ, καὶ κατώρθωσε νὰ πολεμήσῃ κεχωρισμένους τοὺς Πρώσσους ἐν Λιγνύ· ἐνῷ ὁ Νεῦ διετήρει τοὺς Ἄγγλους εἰς Κάτρε-Βρά. Ἐὰν δὲ ὁ Νεῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐδεικνύετο ὡς ἄλλοτε τολμηρὸς καὶ δραστήριος, οἱ Ἄγγλοι ἤθελον ἐκδιωχθῆ ἐκ τοῦ Κάτρε-Βρὰ, ἡ δὲ ἐν Λιγνὺ μάχη ἤθελεν ἔχει ἄλλα ἀποτελέσματα, διότι ὁ πρωσσικὸς στρατὸς ἤθελε καταστραφῆ ἐντελῶς. Καὶ ὅμως ἡ πρόθεσις τοῦ Ναπολέοντος ἐπέτυχε, διότι ἐπολέμησε χωριστὰ τοὺς Πρώσσους καὶ τοὺς ἐνίκησεν· ἀναθέσας δὲ τὴν καταδίωξιν αὐτῶν εἰς τὸν στρατάρχην Γρουσσὺ, αὐτὸς τῇ ἐπιούσῃ ἐπορεύθη κατὰ τῶν Ἄγγλων καὶ εὗρεν αὐτούς· ἀλλὰ δὲν ἐδυνήθη νὰ τοὺς πολεμήσῃ, διότι ἐμποδίσθη ἐκ τῆς καταπεσούσης κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ῥαγδαιοτάτης βροχῆς· τῇ ἐπομένῃ ἡμέρᾳ, 18 Ἰουνίου, ἤρχισε τὴν κατὰ τῶν Ἄγγλων μάχην, οὐχὶ δὲ ἀπὸ πρωΐας ἀλλὰ περὶ τὴν με-

σημβρίαν, διότι δὲν ἐδύνατο ὁ στρατός του νὰ κινηθῇ ἐπὶ τοῦ καταβεβρεγμένου ἐδάφους τοῦ Βατερλώ. Κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τὰ πάντα ἐδείκνυον ὅτι ἤθελε νικήσει τοὺς Ἄγγλους· ἀλλ' ἡ ἐμφάνισις πρωσσικῶν στρατευμάτων πρὸς τὸ δεξιὸν κέρας αὐτοῦ, ἅτινα δὲν κατεδίωξεν ὁ Γρουσσύ, ἔθηκαν τὸν Ναπολέοντα εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀντιπαρατάξῃ συγχρόνως τὰς δυνάμεις του κατ' ἀμφοτέρων τῶν ἐχθρικῶν στρατῶν. Ἐνῷ δὲ μετὰ τοσαύτης φρονήσεως καὶ καρτερίας προσεπάθει ν' ἀποκρούσῃ τοὺς Πρώσσους, καὶ μετὰ ταῦτα ὅλαις δυνάμεσι νὰ στραφῇ καὶ νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν Ἄγγλων, ὁ Νεῦ ἕνεκα τῆς ἀνυπομονησίας του ἐξέθηκε παρακαίρως τὸ ἱππικόν του, ὅπερ ἦτο τὸ μόνον τελευταῖον στήριγμά του. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἐνίκησε τοὺς Πρώσσους καὶ ἦλθε νὰ ἐπιπέσῃ μετὰ τοῦ Νεῦ καὶ κατὰ τῶν Ἄγγλων, παρ' ἐλπίδα προσεβλήθη παρ' ὁλοκλήρου σχεδὸν τοῦ πρωσσικοῦ στρατοῦ, ὃν ὁ Γρουσσύ, ὡς ἐρρέθη, ἀφῆκεν ἀκαταδίωκτον. Οὕτω, καίτοι δείξας ἀπερίγραπτον καρτερίαν, ἀπώλεσεν, ὡς ἄλλος Ἀννίβας, ἑτέραν μάχην τῆς Ζάμας· ἔκτοτε διὰ παντὸς ἐθραύσθη τὸ ξίφος του.

Εἰς ταῦτα πάντα ὑπῆρξαν λάθη;—Ἀπαντῶμεν οὐδὲν στρατιωτικόν, διότι ὁ Ναπολέων κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον ἀνεδείχθη ὁ μέγιστος στρατηγὸς τοῦ κόσμου. Τὰ δὲ πολιτικὰ ἢ ἠθικὰ λάθη ἦσαν γεννήματα προγενεστέρας ἐποχῆς καὶ οὐχὶ τῶν τελευταίων τριῶν μηνῶν. Οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ, καίτοι ἀνδρεῖοι, ὡς καὶ πρότερον, ἦσαν τεταραγμένοι ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης· οἱ δὲ στρατιῶται εἶχον τοσοῦτον ἐνθουσιασμόν, ὥστε ἄνευ διαταγῆς τῶν ἀνωτέρων των ἤρχιζον τὴν μάχην· ἀλλ' ἐκ τῆς πρώτης ἀποτυχίας ἀπεθαρρύνθησαν καὶ ἀποσυνετέθησαν· οἱ δὲ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἦσαν ἀποφασισμένοι μᾶλλον ν' ἀποθάνωσιν ἅπαντες ἢ νὰ ὑποχωρήσωσιν.

Ὁ Ναπολέων μετὰ τὴν ὑποχώρησιν αὐτοῦ εἰς πόλιν Λαὸν, ἐδύνατο, ἐὰν ἐγνώριζεν ὅτι ὁ Γρουσσὺ μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ συγκειμένου ἐκ 35 χιλιάδων ἀνδρῶν ἐσώθη, νὰ μένῃ ἐκεῖ· οὕτω δ' ἔχων εὐθὺς ἀνὰ χεῖρας 60 χιλιάδας στρατοῦ, μετ' ὀλίγον συναθροίζων καὶ ὅλους τοὺς διασωθέντας ἐκ τῆς ἐν Βατερλὼ

μάχης, νὰ σχηματίσῃ ἀξιόμαχον στρατὸν καὶ ν' ἀρχίσῃ ἐκ νέου τὰς ἐχθροπραξίας. Ἀλλ' ἀγνοῶν τί ἔγεινεν ὁ Γρουσσὺ καὶ ὑποπτεύων ὅτι καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ διεσκορπίσθη, ἦλθεν εἰς Παρισίους ἵνα ζητήσῃ παρὰ τῶν νομοθετικῶν σωμάτων νέας δυνάμεις. Ἀλλ' ἅμα ἀφιχθέντος εἰς Παρισίους, εὐθὺς τὰ νομοθετικὰ σώματα καὶ οἱ συνετώτεροι ἄνθρωποι συνέλαβον περὶ αὐτοῦ χειρίστην ἰδέαν, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἐνοχοποίησε τὴν Γαλλίαν ἀπέναντι ὅλης τῆς Εὐρώπης, ὅτι κατέστη ἀνίκανος νὰ νικήσῃ αὐτὴν, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ διαχωρισθῇ ἡ τύχη αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Γαλλίας· διὸ ἐζήτησαν τὴν παραίτησιν αὐτοῦ.

Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ Ναπολέων ἐδύνατο νὰ διαλύσῃ τὴν Βουλὴν, καὶ βοηθούμενος παρὰ τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀφωσιωμένων εἰς τὴν δυναστείαν τῶν Βοναπαρτιστῶν, νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον· ἀλλὰ τότε ἔπρεπε νὰ χωρισθῇ παρὰ τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους, καὶ ὡς ἄλλος τύραννος ἢ δημαγωγὸς νὰ διατηρῆται εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας, καταστρεφομένης ἐκ τοῦ πολέμου, ἣν καὶ δὲν ἐδύνατο νὰ σώσῃ· μὴ θέλων λοιπὸν νὰ διατηρηθῇ οὕτω πως, παρητήθη ἐκ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας. Εἰς ταῦτα συνέτεινε καί τις ἀνὴρ, οὐχὶ τοσοῦτον μοχθηρὸς ὅσον ἄπιστος, ὁ Φουσσὲς, ὅστις δὲν ἠγάπα μὲν τοὺς Βουρβόνους, ἐμίσει δὲ καὶ τὸν Ναπολέοντα, θέλων πάντοτε καὶ πανταχοῦ ν' ἀναμιγνύηται, ἔζω καὶ εἰς αὐτὸ τὸ χάος τῶν πραγμάτων· εὑρὼν δὲ κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀπαλλαγῇ ἐκ τοῦ Ναπολέοντος, καὶ καταχρασθεὶς τοῦ πατριωτισμοῦ τοῦ Λαφαγέτου, ἔπεισεν αὐτὸν ὅτι διὰ τῆς ὑπάρξεως τῆς Βουλῆς μόνον ἐδύνατο ἡ Γαλλία νὰ σωθῇ, καὶ ὅτι ὁ ζητῶν τὴν διάλυσιν αὐτῆς ἦτο προδότης τῆς πατρίδος, ὥστε οὕτως ἔθηκε τὸν Ναπολέοντα μεταξὺ τῆς προδοσίας καὶ τῆς παραιτήσεως, ἣν καὶ διὰ δευτέραν καὶ τελευταίαν φορὰν προετίμησεν ὁ Ναπολέων.

Ἡ Βουλὴ ἀφ' ἑτέρου δὲν εἶχεν ἄδικον, ἐπιμένουσα εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ναπολέοντος· διότι ἔβλεπεν ὅτι, ὅπως κατήντησαν τὰ πράγματα τῆς Γαλλίας, ἡ περαιτέρω διατήρησις αὐτοῦ εἰς Γαλλίαν ἤυξανε τὸ κακὸν εἰς τὸν τόπον· διὰ τοῦτο καὶ ὁ εὔτολμος Δαβοῦστος εἶπεν ὅτι, μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Να-

πολέοντος, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον, ἔπρεπεν εὐθὺς μεθ' ὅλης τῆς παῤῥησίας νὰ προσκληθῶσιν οἱ Βουρβόνοι εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' ὁ Φουσσὲς, ὅστις ἤθελε νὰ δείξῃ εἰς τοὺς Βουρβόνους ὅτι συνεργείᾳ αὐτοῦ ἐπανῆλθον εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἀνέκτησαν τὸν θρόνον των, μετεχειρίσθη πᾶν μέσον δόλιον καὶ ἀπατηλόν· ἀφ' ἑνὸς μὲν λέγων ὅτι ἡ ὕπαρξις τοῦ Ναπολέοντος κατέστη ὀλεθρία εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι δὲν συμφέρει νὰ ἐπανέλθωσιν οἱ Βουρβόνοι εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας, προτείνων ὁτὲ μὲν τὸν υἱὸν τοῦ Ναπολέοντος ὡς διάδοχον, ὁτὲ δὲ τὸν Φίλιππον Λουδοβίκον, τὸν καλούμενον δοῦκα τῆς Αὐρηλίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου συνενοεῖτο μυστικῶς μετὰ τῶν Βουρβόνων, ὥστε ἐνέπαιζε πάντας· ἀλλὰ μετὰ τριῶν μηνῶν ὑπουργείαν του ἔλαβε τὰ ἐπίχειρα τῆς κακοηθείας του, ἀποθανὼν ἐν τῇ ἐξορίᾳ.

Ἐν τούτοις ἡ Γαλλία ἐζημιώθη μεγάλως ἐκ τῆς ἐπανόδου τοῦ Ναπολέοντος· προτιμώτερον λοιπὸν ἦτο νὰ μένωσιν οἱ Βουρβόνοι εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας, τὸ δ' ἔθνος νὰ ζητῇ τὰ δικαιώματά του παρ' αὐτοῦ, καὶ διὰ τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς διαγωγῆς του νὰ τὰ ἀποκτᾷ, ἢ νὰ ἴδῃ ἐκ νέου τὸν στρατόν του κατεστραμμένον καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ του. Κάλλιον δὲ ἦτο καὶ εἰς τὸν Ναπολέοντα νὰ μένῃ ἥσυχος ἐν τῇ Ἔλβᾳ, καὶ ἐκεῖ νὰ γράφῃ τὰ ἀνδραγαθήματά του, ἢ νὰ ἴδῃ τὴν ἡμέραν τῆς ἐν Βατερλὼ μάχης, μετὰ δὲ ταῦτα νὰ ὑποστῇ τοιοῦτον μαρτύριον!

Ὅθεν καὶ λαοὶ καὶ βασιλεῖς εὐχῆς ἔργον ἦτο νὰ συμβουλεύωνται πάντοτε τὴν ἱστορίαν, καὶ νὰ μὴ παρεκτρέπωνται τόσον ἀπερισκέπτως· διότι πολλάκις θέλων τις νὰ διατηρήσῃ τὸ ὑπάρχον, ἢ θέλων νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, προξενεῖ ἄπειρα δυστυχήματα εἰς τὴν πατρίδα του. Ἀλλ' οὐδέποτε ἡ φρόνησις ἐδυνήθη νὰ κατισχύσῃ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων· τὸ πεπρωμένον πάντοτε ἐγένετο, καὶ οὐδεμία ἀνθρώπινος δύναμις ἐδυνήθη νὰ τὸ ἐμποδίσῃ!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ'.

ΑΓΙΑ ΕΛΕΝΗ.

Διαμονὴ τοῦ Ναπολέοντος ἐν Χεβούργῳ. — Ἀναχώρησις αὐτοῦ ἐκ Γαλλίας καὶ ἄφιξις εἰς Ἁγίαν Ἑλένην. — Αἱ τυραννίαι τοῦ Λόββα. — Βίος καὶ θάνατος τοῦ Ναπολέοντος ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ.

Ἰούλιος 1815 — Μαΐου 1821.

Ἐπανελθόντες οἱ Βουρβόνοι εἰς Παρισίους μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ξένων Δυνάμεων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀγαλιάσεων ᾐσθάνθησαν ἅπαντες οὗτοι ὑπερβολικὴν λύπην, μαθόντες ὅτι ὁ Ναπολέων ἐφυγαδεύθη· διότι ἐσκέφθησαν ὅτι οὔτε οἱ μὲν, οὔτε οἱ δὲ ἦσαν ἠσφαλισμένοι, καθ' ὅσον ὁ μέγας ταραξίας τοῦ κόσμου, ὡς ἐκάλουν οὗτοι τὸν Ναπολέοντα, ἔμενεν ἐλεύθερος· ἐν τῇ ἀγωνίᾳ των λοιπὸν ἐσκέπτοντο ἐὰν δὲν ἦτο προτιμώτερον νὰ θανατώσωσιν αὐτὸν διὰ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κόσμου. Τὴν δὲ δραπέτευσιν αὐτοῦ ἀπέδιδον οἱ Βουρβόνοι εἰς τὸν Φουσσέ· διὸ, λησμονοῦντες ὅτι οὗτος ἤνοιξε τὰς πύλας τῶν Παρισίων εἰς αὐτούς, ἦσαν σφόδρα ὠργισμένοι κατ' αὐτοῦ, διότι δὲν παρέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸν Ναπολέοντα. Μόνον δὲ ὁ Ταλλεϋράνδος καὶ ὁ Βέλιγκτων ὑπερασπίζοντο τὸν Φουσσὲ, λέγοντες ὅτι, ἐὰν ὁ Φουσσὲς παρέδωκε τοὺς Παρισίους ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς φυγαδεύσεως τοῦ Ναπολέοντος, ὁ Φουσσὲς δὲν ἦτον ἀξιοκατάκριτος. Διὰ ταῦτα προσκληθεὶς εὐθὺς ὁ Φουσσὲς παρὰ τοῦ Βασιλέως τῇ 18 Ἰουλίου, ὑπεχρεώθη παρ' αὐτοῦ ν' ἀνακαλέσῃ τὴν περὶ ἀναχωρήσεως τοῦ Ναπολέοντος διαταγήν· οὗτος δὲ ὑπεσχέθη νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ τὸν παραδώσῃ εἰς τὸν βασιλέα· καὶ ὅμως ὁ Φουσσὲς δὲν διετήρησε τὴν πρὸς τὸν βασιλέα δοθεῖσαν ὑπόσχεσίν του, διότι οὐδὲν περὶ τούτου ἔπραξεν.

Ἐν τούτοις ὁ Ναπολέων, ἀναχωρήσας ἐκ τοῦ Μαλμαιζὸν τῇ 29 Ἰουνίου περὶ τὴν πέμπτην ὥραν τῆς αὐτῆς ἑσπέρας, σύννους καὶ σιωπηλὸς ἔφθασε τῇ αὐτῇ ἑσπέρᾳ εἰς Ῥαμβουϊλλὲ, ἔνθα διενυκτέρευσε. Τῇ ἑπομένῃ ἡμέρᾳ περὶ τὴν μεσημβρίαν ἀνεχώρησε, καὶ μετὰ δύο ἡμερῶν πορείαν τῇ 2 Ἰουλίου ἔφθασεν εἰς

τὴν πόλιν Νούρτην· ἐνταῦθα ἔλαβε λαμπρὰν ὑποδοχὴν παρὰ τῶν κατοίκων καὶ τῶν ἐκεῖ εὑρισκομένων στρατευμάτων, ἅτινα μάλιστα παρεκάλουν αὐτὸν νὰ μένῃ ἐκεῖ. Τῇ 3 Ἰουλίου ἀπὸ πρωΐας ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, παρακινούμενος παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Βεκέρου, καὶ τῇ αὐτῇ ἑσπέρᾳ ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν Ῥοχέφορτον, ἔνθα ὑπῆρχεν ἱκανὴ στρατιωτικὴ δύναμις πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ· καὶ ἐνταῦθα ἔλαβε λαμπρὰν ὑποδοχὴν παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἔμεινε δὲ εἰς τὴν πόλιν ταύτην σκεπτόμενος τί ἔμελλε νὰ πράξῃ, διότι δὲν ἐδύνατο ν' ἀποφασίσῃ νὰ ἐγκαταλείψῃ διὰ παντὸς τὸ γαλλικὸν ἔδαφος· πάντοτε δὲ κρυφία τις ἐλπὶς ὑπεκρύπτετο εἰς τὴν καρδίαν του, διότι ἤλπιζεν ὅτι ὁ στρατὸς, ἐρεθιζόμενος ὑπὸ τῶν Βουρβόνων, ἤθελεν αἰσθανθῇ τὴν θέσιν του καὶ προσκαλέσει αὐτὸν ἐπὶ κεφαλῆς του.

Ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ῥοχεφόρτου ὑπῆρχον δύο πολεμικαὶ γαλλικαὶ φρεγάται, ἡ Μέδουσα καὶ ἡ Σαάλα, διατεταγμέναι παρὰ τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ναπολέοντος, διὰ νὰ καταπλεύσῃ οὗτος εἰς Ἀμερικήν· ἀλλ' ἔξωθεν τοῦ λιμένος περιέτρεχον πολλὰ πολεμικὰ καταδρομικὰ ἀγγλικὰ πλοῖα φυλάττοντα τὸ στόμιον αὐτοῦ. Ὁ διοικητὴς τῶν δύο φρεγατῶν τούτων, ὅστις ἦτο καὶ κυβερνήτης τῆς Σαάλας, καίτοι ἀξιόλογος ναυτικὸς, δὲν ἦτο τολμηρός· ἀλλ' ὁ κυβερνήτης τῆς Μεδούσης, ὢν εὔτολμος καὶ λίαν ῥιψοκίνδυνος ναυτικὸς, ὑπέσχετο νὰ παραλάβῃ τὸν Ναπολέοντα καὶ νὰ τὸν ἀποβιβάσῃ εἰς τὸν νέον κόσμον σῶον καὶ ἀβλαβῆ. Ἅμα φθάσας ἐκεῖ ὁ Ναπολέων, συνεκάλεσε ναυτικὸν συμβούλιον ἵνα γνωμοδοτήσῃ τίνι τρόπῳ ἐδύνατο νὰ διαφύγῃ τὰ καταδρομικὰ πλοῖα τῶν Ἀγγλων καὶ νὰ καταπλεύσῃ ἀσφαλῶς εἰς τὴν Ἀμερικήν. Τὸ συμβούλιον συνελθὸν ἐγνωμοδότησεν, ὅτι τοῦτο κατωρθοῦται, ἅμα πνεύσαντος οὐρίου ἀνέμου. Ἐμποροπλοίαρχός τις Δανὸς, εὑρισκόμενος ἐν τῷ λιμένι τούτῳ μετὰ τοῦ πλοίου του, προέτεινεν εἰς τὸ συμβούλιον ὅτι οὗτος ἀναδέχεται τὴν μεταφορὰν τοῦ Ναπολέοντος εἰς Ἀμερικήν, ὑποσχόμενος νὰ κρύψῃ αὐτὸν ἐν τῷ πλοίῳ του οὕτω πως ὥστε, ἂν συναντηθῇ μετὰ τῶν ἀγγλικῶν καταδρομι-

κῶν πλοίων, νὰ μὴ δυνηθῶτι νὰ εὕρωσιν αὐτόν· ἐζήτησεν ὅμως ν' ἀποζημιωθῇ διὰ τὴν γενησομένην ἐπισκευὴν εἰς τὸ πλοῖόν του. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων δὲν παρεδέχθη τοῦτο, λέγων ὅτι δὲν ἤθελε νὰ κρυβῇ εἰς ξένον πλοῖον, καὶ ἐπομένως τυχὸν ν' ἀνακαλυφθῇ καὶ συλληφθῇ ὡς δραπέτης κακοῦργος. Ὁ ἐκεῖ διαμένων ναύαρχος Μαρτῖνος ἐπενόησεν ἄλλον τρόπον τῆς φυγαδεύσεως αὐτοῦ· εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ παρακειμένου ποταμοῦ Γιρούδου ἐλλιμενίζετο μία κορβέτα κυβερνωμένη παρά τινος εὐτολμοτάτου ἀξιωματικοῦ τοῦ ναυτικοῦ καλουμένου Βωδίνου (μετὰ ταῦτα διαπρέψαντος ὡς ναυάρχου), ὅστις ἐλογίζετο ὡς λίαν ριψοκίνδυνος ναυτικὸς τῆς Γαλλίας· εἰς τὸ πλοῖον τοῦτο ἐδύνατο νὰ μεταφερθῇ ὁ Ναπολέων διά τινος καλῶς ἐξωπλισμένης λέμβου, καὶ ἐπομένως νὰ καταπλεύσῃ δι' αὐτοῦ ἀσφαλῶς εἰς Ἀμερικὴν, διότι οἱ Ἄγγλοι ὀλίγην προσοχὴν ἔδιδον εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Τὸ σχέδιον τοῦτο ἤρεσεν εἰς τὸν Ναπολέοντα, ἀλλὰ δὲν ἤθελε νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὸ εὐθὺς, ἐπὶ λόγῳ ὅτι ἴσως ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις στείλει εἰς αὐτὸν τὰ ζητηθέντα παρὰ τῶν συμμάχων ἀσφαλιστήρια ἔγγραφα, ὥστε ν' ἀναχωρήσῃ ἀφόβως καὶ μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἀξιοπρεπείας καὶ οὐχὶ λαθραίως· οὕτω δὲ ἀναβαλλομένης τῆς ἀναχωρήσεώς του, ἀφίχθη ἐκεῖ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωσὴφ, ὅστις διηγήθη αὐτῷ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνθουσιασμὸν τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἐπικαλουμένου τὴν παρουσίαν τοῦ Αὐτοκράτορός του, ἵνα ὁδηγήσῃ αὐτὸν ἐκ νέου εἰς μάχην, διὰ νὰ διεκδικήσῃ τὰ ἐν Βατερλὼ συμβάντα.

Ἡ εἴδησις αὕτη ἀνεπτέρωσεν ἐκ νέου τὰς ἐλπίδας τοῦ Ναπολέοντος τοῦ ν' ἀναλάβῃ ἐκ νέου τὴν πάλην κατὰ τῶν συμμάχων· ἀλλὰ σκεπτόμενος ὅτι μετὰ τὴν παραίτησίν του ἤθελε θεωρηθῇ παρὰ πάντων ὡς ἀρχιστασιαστὴς, διαιρέσει τὴν Γαλλίαν εἰς δύο στρατόπεδα καὶ φέρει ἐμφύλιον καὶ καταστρεπτικὸν πόλεμον εἰς τὴν πατρίδα του, δὲν ἀπεφάσιζε νὰ πράξῃ τοῦτο, ἀλλ' οὐδὲ ἤθελε ν' ἀναχωρήσῃ· εὑρίσκετο λοιπὸν εἰς δισταγμοὺς περὶ τοῦ πρακτέου.

Ὁ στρατηγὸς Βέκερος, βλέπων τοὺς περὶ ἀναχωρήσεως δισταγμοὺς τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἀγνοῶν τὴν ἀληθῆ αἰτίαν αὐτῶν,

ἠγνόει τί νὰ πράξῃ διότι οὐδ' ἐδύνατο νὰ παραβιάσῃ αὐτὸν, μὴ ὢν πάντελῶς βέβαιος ὅτι ἤθελε δυνηθῇ νὰ τὸν σώσῃ διὰ τῆς φυγαδεύσεως· ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις ἠνάγκαζε τὸν στρατηγὸν Βέκερον νὰ πείσῃ τὸν Ναπολέοντα ν' ἀναχωρήσῃ ὅσον τάχιον, καὶ πρὸς τοῦτο νὰ μεταχειρισθῇ ὅλα τὰ δυνατὰ μέσα. Ὁ στρατηγὸς Βέκερος λοιπὸν τῇ 8 Ἰουλίου ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Ναπολέοντα ὅτι πρέπει ν' ἀποφασίσῃ ν' ἀναχωρήσῃ, διότι ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις ἔπαυσεν, οἱ δὲ Βουρβόνοι ἀνέλαβον τὴν ἐξουσίαν. Οἱ λόγοι οὗτοι ἦρκουν νὰ πείσωσι τὸν Ναπολέοντα ὅτι ἔπρεπε νὰ μὴ ἀναβάλῃ πλέον τὴν ἀναχώρησίν του. Διὸ τῇ αὐτῇ ἑσπέρᾳ ἀνέβη ἐφ' ἁμάξης διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν προσδιορισθέντα τόπον τῆς ἐπιβιβάσεώς του, ἤτες ἦτον ἡ νῆσος Αἴξη, ἐξ ἧς ἔμελλε νὰ ἐπιβιβασθῇ εἰς τὴν φρεγάταν Σαάλαν, δι' ἧς ἀπεφάσισε ν' ἀναχωρήσῃ. Ὅλος ὁ λαὸς λοιπὸν συνώδευσεν αὐτὸν μετὰ ζωηρῶν ἐπευφημιῶν· ὁ δὲ Ναπολέων ἀποχαιρετήσας αὐτοὺς μετὰ πολλῆς συγκινήσεως ἀνεχώρησε καὶ φθάσας εἰς τὴν παραλίαν ἀπέβη εὐθὺς εἰς τὴν εἰρημένην φρεγάταν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἔπνεεν ὁ πρὸς κατάπλευσιν ἀπαιτούμενος ἄνεμος, δὲν ἀνεχώρησε, καὶ τῇ ἐπαύριον ἐξῆλθε καὶ περιῆλθε τὴν νῆσον Αἴξην, ἧς οἱ κάτοικοι καὶ ὁ ἐκεῖ στρατὸς, συγκείμενος ἐξ ἑνὸς συντάγματος ναυτικοῦ, ὑπεδέχθησαν αὐτὸν μετ' ἐνθουσιασμοῦ.

Τῇ ἐπαύριον αἱ τοπικαὶ ἀρχαὶ καὶ ὁ στρατηγὸς Βέκερος ἔλαβον νέας διαταγὰς παρὰ τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, διαλαμβανούσας ὅτι ὁ Ναπολέων ἔπρεπε ν' ἀναχωρήσῃ, καὶ ὅτι, ἂν ἀνυπερθέτως δὲν κατωρθοῦτο τοῦτο, νὰ διαπραγματευθῶσι μετὰ τῶν ἀγγλικῶν πλοίων περὶ τῆς παραδόσεως αὐτοῦ εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, ἀλλὰ νὰ μὴ πράξωσιν τοῦτο ἄνευ ῥητῆς συγκαταθέσεως αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος. Καθότι τὰ μέλη τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως, μὴ θέλοντα νὰ κατηγορηθῶσιν ὅτι παρημέλησάν τι πρὸς σωτηρίαν του, ἐσκέφθησαν ὅτι προτιμώτερον ἦτον εἰς τὸν Ναπολέοντα νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς Ἄγγλους ἢ εἰς τοὺς Βουρβόνους. Αἱ ἐκεῖ λοιπὸν ἀρχαὶ συνενοηθεῖσαι μετ' αὐτοῦ, παρεδέχθησαν τότε νὰ ἐπιβιβάσωσιν αὐτὸν εἰς τὴν ῥηθεῖσαν κορβέταν διὰ

τῆς λέμβου, ἐπὶ τούτῳ δ' ἔλαβον ὅλα τὰ κατάλληλα μέτρα. Ὁ δὲ Ναπολέων ἐπιμένων πάντοτε νὰ μὴ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Γαλλίας ὡς φυγὰς, καὶ νομίζων ὅτι τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος ἤθελεν ὑποδεχθῆ αὐτὸν ἀξιοπρεπῶς, ἐξαπέστειλεν ἕνα τῶν ἐμπιστευμένων του εἰς τὸν ἀγγλικὸν στόλον, ἵνα ἐν πρώτοις οὗτος ἐρωτήσῃ ἂν ἔλαβον διαταγὰς παρὰ τῆς κυβερνήσεώς των ν' ἀφήσωσιν ἐλεύθερον τὸν πλοῦν αὐτοῦ, καὶ ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, νὰ ἐρωτήσῃ ἂν ἐδέχοντο αὐτὸν μετὰ τῆς ἀκολουθίας του· διότι ἐσκέπτετο ὅτι, ἂν ἀναχωρήσῃ λαθραίως, πιθανὸν νὰ συναντηθῆ καθ' ὁδὸν μετὰ τῶν ἀγγλικῶν πλοίων, καὶ τότε ἦτον ἠναγκασμένος ν' ἀντισταθῆ καὶ νὰ χυθῆ ἐκ νέου γαλλικὸν αἷμα, ἂν δὲ συλληφθῆ, νὰ θεωρῆται αἰχμάλωτος ἢ ὡς κακοῦργος φυγάς· ἐπομένως καὶ ἂν ἀσφαλῶς ἔφθανεν εἰς Ἀμερικὴν, πάλιν ἐφοβεῖτο μήπως αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἤθελον ἀπαιτήσει τὴν παράδοσιν αὐτοῦ, καὶ τότε ἤθελεν ἀνάψει καὶ ἐκεῖ τὸν πόλεμον, ἢ ἤθελε φυγαδευθῆ, καὶ ἐκεῖθεν νὰ περιφέρηται ἐπὶ τῆς γῆς ὡς περιπλανώμενος καὶ καταδιωκώμενος παρὰ πάντων, ἢ πανταχοῦ φέρων τὸν πόλεμον. Διὰ ταῦτα ἀπεφάσισε νὰ παραδοθῆ εἰς τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἐδέχετο ὅλους τοὺς ἐξωσθέντας ἡγεμόνας, φρονῶν ὅτι καὶ αὐτὸν ὡς τοιοῦτον ἤθελον τὸν ὑποδεχθῆ καὶ περιποιηθῆ· διὸ ἐξαπέστειλε τὸν Λασκάζον, ὁμιλοῦντα καλῶς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν, εἰς τὸν ἀγγλικὸν στόλον ἵνα λάβῃ τὰς εἰρημένας πληροφορίας.

Τῇ ἑπομένῃ νυκτὶ λοιπὸν, τῇ 10 πρὸς τὴν 11 Ἰουλίου, ὁ Λασκάζος μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Σαβαρὺ ὑπῆγον διά τινος πλοιαρίου εἰς τὸ παραπλέον ἔξωθεν τοῦ λιμένος ἀγγλικὸν πλοῖον Βελλεροφόντην, κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Μαϊτλάνδου, καὶ ἀνεκοίνωσαν εἰς αὐτὸν τὸν σκοπὸν τοῦ Ναπολέοντος. Οὗτος, ὑποδεχθεὶς αὐτοὺς ἀξιοπρεπῶς, οὐδεμίαν θετικὴν ἀπάντησιν ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς περὶ τῶν διαλογισμῶν τῆς βρεττανικῆς κυβερνήσεως ὡς πρὸς τὸν Ναπολέοντα. Ἀλλὰ τὸ περίεργον ἦτον ὅτι ὁ πλοίαρχος Μαϊτλάνδος οὐδέν τι πλέον ἐγνώριζεν ἢ τὴν ἐν Βατερλὼ μάχην, καὶ οὐδεμίαν εἶδησιν εἶχε περὶ τῆς παραιτήσεως τοῦ Ναπολέοντος, ὡς καὶ περὶ τῆς ἐν Ῥοχεφόρτῳ διαμονῆς αὐτοῦ.

ταῦτα δὲ πάντα κατὰ πρῶτον ἔμαθε παρὰ τῶν ἀπεσταλμένων τούτων. Εἶπε λοιπὸν εἰς αὐτοὺς ὅτι, μὴ λαβὼν ἄλλην διαταγὴν παρὰ τῆς κυβερνήσεώς του, θέλει ἐμποδίζει πᾶν γαλλικὸν πλοῖον ἐξερχόμενον ἐκ τοῦ λιμένος, καὶ θέλει ἐπιθεωρεῖ πᾶν πλοῖον οὐδετέρας δυνάμεως· ὅτι καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν εἰς τὸ πλοῖον προσέλευσιν τοῦ Ναπολέοντος, περὶ τούτου οὐδεμίαν διαταγὴν εἶχε παρὰ τῆς κυβερνήσεώς του, ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἦτον ἀπηγορευμένον εἰς αὐτὸν, διότι κατὰ φυσικὸν λόγον πᾶς ἐχθρὸς καταφεύγων εἰς τὰ βασιλικὰ πλοῖα εἶναι δεκτὸς, καὶ ὅτι οὗτος δὲν ἀμφιβάλλει ὅτι τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος θέλει ὑποδεχθῆ τὸν πρώην αὐτοκράτορα τῶν Γάλλων μετὰ τοῦ ὀφειλομένου σεβασμοῦ εἰς τὴν παρελθοῦσαν δόξαν καὶ μεγαλεῖόν του, ἀλλ' ὅτι δὲν ἐγγυᾶται ταῦτα, διότι οὐδεμίαν ὁδηγίαν ἔχει ὡς πρὸς τοῦτο παρὰ τῆς κυβερνήσεώς του. Ἐπομένως ὁ Μαϊτλάνδος εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι θέλει ἀναφέρει τὸ περιστατικὸν τοῦτο εἰς τὸν ἀνώτερόν του, ὅστις ἦτον ὁ ναύαρχος Ὁτάμιος. Ἀμφότεροι οἱ ἀπεσταλμένοι οὗτοι, εὐχαριστηθέντες ἐκ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Μαϊτλάνδου, ἐπανῆλθον καὶ ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Ναπολέοντα τὰ διατρέξαντα.

Ὁ Ναπολέων ἀκούσας ταῦτα πάντα ἤρχισε νὰ σκέπτηται, ἂν ἔπρεπε νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἄγγλων ἢ νὰ ἐπιβιβασθῇ εἰς τὰ γαλλικὰ πλοῖα καὶ ν' ἀναχωρήσῃ λαθραίως. Πρὸς κατόπτευσιν τῶν ἀγγλικῶν καταδρομικῶν πλοίων εἶχεν ἀποσταλεῖ εἷς Γάλλος ἀξιωματικὸς τοῦ ναυτικοῦ, ὅστις ἐπανελθὼν ἀνήγγειλεν ὅτι οἱ Ἄγγλοι ἔτι στενώτερον ἤδη κατέστησαν τὸν ἀποκλεισμόν· καὶ τοῦτο βεβαίως ἀφοῦ ἔμαθον ὅτι ὁ Ναπολέων διέμενεν ἀπέναντι αὐτῶν. Ὁ Ναπολέων λοιπὸν προσεκάλεσε τοὺς δύο κυβερνήτας τῶν γαλλικῶν φρεγατῶν καὶ ἠρώτησεν αὐτοὺς τί ἐφρόνουν περὶ τῆς ἀποπλεύσεως αὐτοῦ διὰ τῆς βίας, διότι καὶ ὁ ἄνεμος κατέστη ὀπωσοῦν ἁρμόδιος. Ὁ πλοίαρχος τῆς Μεδούσης Βονὲ προέτεινεν ὅτι μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ὅτε ἄνεμος πνέει ἐκ τοῦ λιμένος, αὐτὸς μὲν μετὰ τοῦ πλοίου του νὰ ἐξέλθῃ καὶ ἀντιπαραταχθῇ πρὸς τὸ ἀγγλικὸν πλοῖον ὁ Βελλεροφόντης, ὁ δὲ Ναπολέων μετὰ τῆς φρεγάτας Σαάλας ν' ἀποπλεύσῃ ἀσφαλῶς, οὕτω γὰ θυσιασθῇ ἡ μία ἐκ τῶν δύο φρεγατῶν. Ὁ

Ναπολέων ἐνέκρινε τὴν πρότασιν ταύτην· ἀλλ' ὁ πλοίαρχος τῆς Σαάλας, ὅστις ἦτο καὶ διοικητὴς τοῦ στολίσκου τούτου, ἐξέφρασεν δισταγμοὺς ὡς πρὸς τὴν θυσίαν ἑνὸς τῶν ὑπ' αὐτὸν πλοίων. Ὁ Ναπολέων, βλέπων τὴν προθυμίαν τῶν πλοιάρχων τούτων, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν γενησομένην θυσίαν δι' αὐτὸν, εὐχαρίστησεν ἀμφοτέρους τοὺς πλοιάρχους τούτους, λέγων εἰς αὐτοὺς ὅτι δὲν ἤθελεν ἕνεκεν αὐτοῦ νὰ θυσιασθῶσι τοσοῦτοι ἀνδρεῖοι Γάλλοι, οἵτινες ἐδύνατο νὰ χρησιμεύσωσιν ἄλλως πως εἰς τὴν πατρίδα.

Παραιτηθέντος λοιπὸν τοῦ Ναπολέοντος τοῦ ν' ἀναχωρήσῃ διὰ τῶν εἰρημένων φρεγατῶν, ἐπαγελήφθη ἡ ἰδέα περὶ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ διὰ τῆς κορβέτας, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐρρέθη. Τὸ πλοῖον τοῦτο εὑρίσκετο μακρὰν· διὰ ξηρᾶς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάγῃ ἐκεῖ ὁ Ναπολέων, διότι καθ' ὁδὸν οἱ κάτοικοι ἦσαν Βουρβονισταί· διὰ θαλάσσης ἔπρεπε νὰ ἐπιβιβασθῇ εἰς λέμβον καὶ ν' ἀποπλεύσῃ μέχρι τῆς κορβέτας, τοῦτο δὲ καθίστατο δύσκολον· διότι οἱ Ἄγγλοι, ἀφότου ἔμαθον ὅτι ὁ Ναπολέων διέτριβεν εἰς τὴν παρακειμένην ξηρὰν, ἔτι μᾶλλον εἶχον καταστήσει στενώτερον τὸν ἀποκλεισμόν.

Κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἔμαθεν ἀκριβῶς ὁ Ναπολέων τὰ ἐν Παρισίοις διατρέξαντα, ὅτι δηλαδὴ οἱ Βουρβόνοι ἐγκαθιδρύθησαν ἐκ νέου εἰς τὸν γαλλικὸν θρόνον, καὶ ὅτι ὁ Φουσσὲς ἦτον ὁ ὑπουργὸς τῆς ἀστυνομίας καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἔκτοτε λοιπὸν ἐσκέφθη ὁ Ναπολέων ὅτι δὲν ἐδύνατο πλέον οὔτε ἐντὸς τῆς φρεγάτας Σαάλας νὰ διαμένῃ, ἀλλ' οὔτε εἰς τὴν ξηρὰν, διότι ὅσον οὔπω ἤθελον φθάσει διαταγαὶ παρὰ τῆς κυβερνήσεως τῶν Βουρβόνων νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτούς. Ἐξῆλθε λοιπὸν εὐθὺς ἐκ τῆς φρεγάτας Σαάλας καὶ ἔμεινεν εἰς τὴν νῆσον Αἶξην. Ἀλλ' οἱ νέοι ἀξιωματικοὶ τῶν δύο φρεγατῶν τούτων, μὴ θέλοντες νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸν Ναπολέοντα ὅλως ἀπροστάτευτον, ἐπενόησαν ἄλλον τρόπον τῆς φυγαδεύσεως αὐτοῦ. Προέτειναν νὰ λάβωσι δύο μεγάλας λέμβους ἐν εἴδει κανονοφόρων, νὰ ἐξοπλίσωσιν αὐτὰς καλῶς καὶ νὰ θέσωσιν ἐντὸς αὐτῶν 80—100 ἄνδρας ἐκ τῶν εὐτολμοτέρων καὶ ῥωμαλαιοτέρων, νὰ θέσωσιν ἐν-

τὸς αὐτῶν τὸν Ναπολέοντα μετὰ τῆς ἀκολουθίας του, καὶ ἐν καιρῷ νυκτὸς νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τοῦ λιμένος καὶ ἀποπλεύσωσι πρὸς τὸ πέλαγος· ἅμα δὲ ἴδωσιν ἐμπορικὸν πλοῖον, νὰ προσβάλωσι καὶ κυριεύσωσιν αὐτὸ, καὶ δι' οὗ ν' ἀναχωρήσωσιν εἰς Ἀμερικήν.

Παραδεχθείσης τῆς προτάσεως ταύτης, τὰ πάντα παρεσκευάσθησαν πρὸς ἀναχώρησιν τῇ 13ῃ τῆς νυκτός· ἀλλ' αἰφνίδιόν τι περιστατικὸν ὅλως ψυχικὸν ἐμπόδισε τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ. Ἐνῷ τὰ πάντα παρεσκευάσθησαν, καὶ ἔμελλεν ὁ Ναπολέων μετ' ὀλίγον νὰ καταβῇ εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἐπιβιβασθῇ, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον τῆς ἀκολουθίας του, καὶ μάλιστα αἱ παρακολουθοῦσαι οἰκογένειαι ἔμελλον νὰ μείνωσιν, εἰς τοὺς ἀποχαιρετισμοὺς καὶ χωρισμοὺς αὐτῶν διηγέρθησαν τοιοῦτοι κλαυθμοὶ καὶ ὀδυρμοὶ, μάλιστα δὲ καὶ εἰκασίαι πολὺ πιθαναὶ ὅτι ἴσως δὲν ἤθελον συναντήσει ἐμπορικὸν πλοῖον, ἢ ἀνίκανον πρὸς ἀπόπλουν, ἢ ἐγερθῇ τρικυμία, ἢ τέλος φωραθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀγγλικῶν πλοίων, ὥστε ταῦτα πάντα ἔφερον εἰς ἀθυμίαν καὶ ἔκπληξιν τὸν Ναπολέοντα ἵνα μὴ θελήσῃ νὰ ἐπιβιβασθῇ εἰς τὰς ἐπὶ τούτῳ παρασκευασθείσας λέμβους.—Ἂς δώσωμεν τέλος εἰς τὴν θλιβερὰν σκηνὴν ταύτην, εἶπεν ὁ Ναπολέων, καὶ ἂς παραδοθῶμεν εἰς τοὺς Ἄγγλους, διότι δυσκόλως διαφεύγωμεν τῶν χειρῶν αὐτῶν. — Ἐπομένως εὐχαριστήσας τοὺς οὕτω προσφερθέντας αὐτῷ ἀξιωματικοὺς τοῦ ναυτικοῦ, ἀπεφάσισε νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς Ἄγγλους.

Τῇ ἐπαύριον, 14 Ἰουλίου, ἐξαπέστειλεν ὁ Ναπολέων τὸν Λασκάζον μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Λαλλεμάνδου εἰς τὸ ἀγγλικὸν πλοῖον Βελλερεφόντην, ἵνα μάθωσιν ὁποίας ὁδηγίας ἔλαβεν ὁ Μαϊτλάνδος παρὰ τοῦ ναυάρχου του. Οὗτος δὲ ἀπήντησεν εἰς αὐτοὺς ὅτι προθύμως δέχεται τὸν Ναπολέοντα εἰς τὸ πλοῖόν του· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰσέτι δὲν ἔφθασαν αἱ περὶ τούτου ὁδηγίαι ἐκ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, οὐδεμίαν ὑπόσχεσιν ἐδύνατο νὰ δώσῃ· ἐκ νέου ὅμως ἐπεβεβαίωσεν αὐτοὺς ὅτι ὁ Ναπολέων, ἐλπίζει, θέλει λάβει καλὴν ὑποδοχὴν εἰς Ἀγγλίαν, ὡς ἅπαντες οἱ ἐκεῖ καταφυγόντες ἡγεμόνες. Ταῦτα λέγων ὁ Μαϊτλάνδος ἐξέφραζεν

τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ δεχθῇ τὸν Ναπολέοντα εἰς τὸ πλοῖόν του καὶ μεταφέρῃ αὐτὸν εἰς Ἀγγλίαν, οὐδόλως ὑποπτεύων τὴν μετὰ ταῦτα τύχην τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός. Ὁ στρατηγὸς Λαλλεμάνδος, ὅστις ἦτον ἐν Γαλλίᾳ καταδικασμένος εἰς θάνατον, ἠρώτησε τὸν Μαϊτλάνδον, ἂν καὶ οὗτος ἐρχόμενος εἰς Ἀγγλίαν διέτρεχε κίνδυνον μὴ παραδοθῇ εἰς τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν. Ὁ Μαϊτλάνδος μετ' ἀγανακτήσεως ἀπέκρουσε τὴν ἐρώτησιν ταύτην, εἰπὼν ὅτι οὐδέποτε ἡ Ἀγγλία ὑπέπεσεν εἰς τοιαύτας χαμερπεῖς πράξεις.

Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπανῆλθον καὶ ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Ναπολέοντα τὰ διατρέξαντα. Οὗτος δὲ ἀκούσας μετὰ προσοχῆς ταῦτα, ἔδειξεν ὅτι ἐπείσθη ὅτι ἡ Ἀγγλία δὲν θέλει κακοποιήσει αὐτόν· πρὶν ἢ ὅμως ὁριστικῶς ἀποφασίσῃ νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς Ἄγγλους, συνεκάλεσε πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ συνεζήτησεν ἐκ νέου περὶ τοῦ πρακτέου. Μετὰ πολλὴν συζήτησιν καὶ σκέψιν, τὰ ζητήματα περιωρίσθησαν εἰς δύο τινά, ἢ νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς Ἄγγλους, ἢ νὰ δράμῃ πρὸς τὸν παρὰ τὸν Λίγυρα ποταμὸν διαμένοντα γαλλικὸν στρατόν, ὅστις περιέμενεν αὐτὸν μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἡ δ' ἐκεῖ μετάβασις αὐτοῦ ἦτον εὐκολωτάτη, ὡς καὶ ἡ παράτασις τοῦ πολέμου, διότι ἤθελεν ἔχει εὐθὺς ἀνὰ χεῖρας 80 χιλιάδας στρατοῦ, καὶ ἀκολούθως ἤλπιζεν' αὐξήσῃ αὐτὸν ἐπὶ πολύ. Ἀλλ' ἀπεστρέφετο τοῦτο, διότι, ἀφοῦ καὶ ἐκ δευτέρου παρητήθη τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας, δὲν ἤθελε νὰ φέρῃ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἐντὸς αὐτῆς τῆς Γαλλίας. Καὶ ὄντως, καλῶς ἤθελε πράξει ὁ Ναπολέων νὰ μὴ ἐξήρχετο ἐκ τῆς Ἔλβας, ἀφοῦ ὅμως ἐξῆλθε καὶ ἀπέτυχε, φρονίμως ποιῶν δὲν ἤθελε τοῦ λοιποῦ νὰ διαταράξῃ τὴν Γαλλίαν διὰ μόνον τὸν λόγον προσωπικῶν συμφερόντων. Ὅθεν ἀποφασίσας ἐπὶ τέλους νὰ παραδοθῇ εἰς τοὺς Ἄγγλους, ἐνόμισε πρέπον νὰ γράψῃ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν, ἣν ἔδωκεν εἰς τὸν στρατηγὸν Γουργῶδον, ἵνα κομίσῃ αὐτὴν εἰς Ἀγγλίαν καὶ παραδώσῃ εἰς χεῖρας τοῦ ἡγεμόνος τούτου.

« Βασιλικὴ Ὑψηλότης, ἐκτεθειμένος εἰς τὰ διαιροῦντα τὴν πατρίδα μου κόμματα καὶ εἰς τὴν ἔχθραν τῶν μεγαλητέρων

» εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, περαιώσας τὸ πολιτικὸν στάδιόν μου,
» ἔρχομαι, ὡς ἄλλος Θεμιστοκλῆς, νὰ καθίσω εἰς τὴν ἑστίαν τοῦ
» βρεττανικοῦ λαοῦ. Τίθημι ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν νόμων
» του, ἣν ἐπικαλοῦμαι παρὰ τῆς Σῆς Βασιλικῆς Ὑψηλότητος,
» ὡς τῆς ἰσχυροτέρας, τῆς σταθερωτέρας καὶ τῆς γενναιοτέ-
» ρας τῶν ἐχθρῶν μου. »

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἴσως ἄλλοτε ἤθελε φιλοτιμήσει τὴν Ἀγγλίαν· ἀλλ' εἰς ἣν κατάστασιν ἦσαν τὰ πάθη, καὶ οἷος ἦτον ὁ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος ἐμπνεόμενος τρόμος, ἡ μεγαλοψυχία ἐκώφευεν εἰς τὴν ἀνωφελῆ πρόσκλησιν ταύτην. Ἐν τούτοις ὁ Ναπολέων ἐξαπέστειλε τὸν Λασκάζον καὶ τὸν στρατηγὸν Γουργῶδον νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν Βελλερεφόντην καὶ ἀναγγείλωσιν εἰς τὸν κυβερνήτην αὐτοῦ ὅτι ὁ Ναπολέων τῇ ἐπαύριον θέλει ἔλθει εἰς τὸ πλοῖόν του, καὶ ὅτι νὰ ἐξαποστείλῃ ἀσφαλῶς τὸν στρατηγὸν Γουργῶδον εἰς Λονδῖνον διὰ νὰ ἐγχειρίσῃ τὴν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας ἐπιστολήν του. Ὁ Μαϊτλάνδος μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως ἔμαθε τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ Ναπολέοντος, εἰπὼν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους ὅτι θέλει ὑποδεχθῆ τὸν Αὐτοκράτορα μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων εἰς αὐτὸν τιμῶν, καὶ νὰ τὸν μεταφέρῃ εἰς Ἀγγλίαν μεθ' ὅλης τῆς ἀκολουθίας του, εἰς δὲ τὸν στρατηγὸν Γουργῶδον ἔδωκεν ἓν πλοιάριον διὰ νὰ τὸν μεταφέρῃ εἰς Ἀγγλίαν.

Τῇ ἐπαύριον, 15 Ἰουλίου, ὁ Ναπολέων προπαρασκευασθεὶς ν' ἀναχωρήσῃ διὰ παντὸς ἐκ τῆς Γαλλίας, ἀπεχαιρέτησε τὸν στρατηγὸν Βέκερον. — Στρατηγὲ, εἶπεν αὐτῷ, σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ εὐγενῆ καὶ φιλόφρονα διαγωγήν σας. Διὰ τί σᾶς ἐγνώρισα τόσον ἀργά ; πάντοτε ἤθελον σᾶς διατηρήσει παρ' ἐμοί· εὐδαιμονεῖτε, καὶ διαβιβάσατε εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν ἔκφρασιν τῶν πρὸς αὐτὴν ἐπιθυμιῶν μου. — Μετὰ ταῦτα ἐνηγκαλίσθη τὸν στρατηγὸν τοῦτον μετὰ πολλῆς συγκινήσεως· θέλοντος δὲ αὐτοῦ νὰ συνοδεύσῃ τὸν Ναπολέοντα μέχρι τοῦ πλοίου, οὗτος δὲν ἠθέλησε.—Ἀγνοῶ, εἶπε, πῶς θέλουν μὲ μεταχειρισθῆ οἱ Ἄγγλοι· ἀλλ' ἐὰν μὲ ἐξαπατήσωσιν, ὁ κόσμος θέλει νομίσει ὅτι ὑμεῖς μὲ παρεδώκατε εἰς τὴν Ἀγγλίαν.—Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ

Ναπολέοντος ἐδείκνυον ὅτι οὗτος δὲν εἶχε πολλὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς Ἄγγλους. Μετὰ δὲ ταῦτα κατέβη εἰς τὴν παραλίαν, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ἐκεῖ κατοίκων, καὶ μετὰ τοὺς ἐνθουσιώδεις ἀποχαιρετισμοὺς ἐπεβιβάσθη μετὰ τῆς ἀκολουθίας του ἐπὶ τοῦ ἱβρικίου Ἐπερβιέρου. Ὁ δὲ πλοίαρχος Μαϊτλάνδος ἀνυπομόνως περιέμενεν αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖόν του· ἅμα δὲ ἰδὼν ἐρχόμενον αὐτὸν, εὐθὺς ἔθηκεν ὅλον τὸ πλήρωμα τοῦ πλοίου του ἐπὶ τὰ ὅπλα διὰ νὰ ὑποδεχθῇ τὸν μέγαν νενικημένον ἄνδρα· κατέβη δὲ μέχρι τῆς τελευταίας βαθμίδος τῆς κλίμακος καὶ ἔδωκε τὴν χεῖρα του εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὃν ἐκάλεσεν Αὐτοκράτορα. Ὅτε δ' ἐπέβη ὁ Ναπολέων ἐπὶ τοῦ πλοίου, ὁ Μαϊτλάνδος παρουσίασε τοὺς ἀξιωματικούς του εἰς αὐτὸν, ὡσανεὶ ὑπεδέχετο τὸν ἡγεμόνα τῆς Γαλλίας· ὁ δὲ Ναπολέων ἀπήντησεν εἰς ταῦτα πάντα μεγαλοπρεπῶς, λέγων ὅτι ἦλθε νὰ τεθῇ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἀγγλικῶν νόμων. Ὁ Μαϊτλάνδος ἀπήντησεν ὅτι οὐδεὶς μετεμελήθη, ἐμπιστευθεὶς εἰς τὴν ἀγγλικὴν γενναιοψυχίαν· ἐτοποθέτησεν ἐπομένως τὸν Ναπολέοντα ὅσον ἐδύνατο καλῶς ἐντὸς τοῦ πλοίου, καὶ ἀκολούθως ἀνήγγειλεν αὐτὸν ὅτι ὁ ναύαρχος Ὀθάμος θέλει ἐπισκεφθῇ αὐτόν. Μετ' ὀλίγον ἦλθε καὶ ὁ ῥηθεὶς ναύαρχος καὶ παρουσιάσθη πρὸς τὸν Ναπολέοντα μὲ τὸ ἀπαιτούμενον σέβας. Παρεκάλεσε δὲ αὐτὸν νὰ ἔλθῃ καὶ ἐπισκεφθῇ τὸ ὑπ' αὐτὸν πλοῖον, τὸν Ἄριστον, καὶ νὰ γευματίσῃ ἐκεῖ. Ὁ Ναπολέων παραδεχθεὶς τοῦτο, εὐθὺς ὑπῆγε καὶ ἔλαβεν ὑποδοχὴν ἡγεμόνος· μετὰ δὲ ταῦτα μετέβη εἰς τὸν Βελλεροφόντην· ἀλλὰ καίτοι παρακληθεὶς ὑπὸ τοῦ ναυάρχου νὰ μένῃ εἰς τὴν ναυαρχίδα, δὲν ἠθέλησε, διότι δὲν ἤθελε νὰ λυπήσῃ τὸν πλοίαρχον Μαϊτλάνδον, τὸν ὑποδεχθέντα αὐτὸν κατὰ πρῶτον, διὸ καὶ ἐπανῆλθε καὶ εἰς τὸ πλοῖόν του.

Μετὰ ταῦτα ὁ Βελλεροφόντης ἤρχισε νὰ πλέῃ δι' ἐλαφρῶν ἀνέμων. Ὁ δὲ Ναπολέων ἐδεικνύετο ἱλαρὸς καὶ ἥσυχος· περιδιαβάζων δὲ ἀκαταπαύστως ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τοῦ πλοίου, παρετήρει τοὺς ναυτικοὺς ἐλιγμοὺς, καὶ ἠρώτα τοὺς Ἄγγλους ναυτικοὺς περὶ διαφόρων ἀντικειμένων. Οὗτοι δὲ ἀπήντων αὐτῷ μ' ὅλον τὸ ἀπαιτούμενον σέβας καὶ τοὺς ἀνήκοντας αὐτῷ τί-

τλους. Ὁ πλοῦς ὑπῆρξε βραδύς· τῇ 24 Ἰουλίου τὸ πλοῖον ἔφθασεν ἔξωθεν τῆς Ἀγγλίας εἰς Τορβάϋ, καὶ ἐκεῖ ἔμεινε περιμένον διαταγὰς τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως· μετ' ὀλίγον δὲ προσεκλήθη νὰ ἐλλιμενισθῇ εἰς Πλυμοῦθον. Ἀλλὰ μόλις ἔφθασεν ἐκεῖ, καὶ εὐθὺς δύο φρεγάται καλῶς ὡπλισμέναι ἠγκυροβόλισαν ἔνθεν καὶ ἔνθεν παρὰ τὸν Βελλεροφόντην. Μετ' οὐ πολὺ διάφοροι ἐπίσημοι ὑπάλληλοι τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως ἦλθον καὶ ἔλαβον συνέντευξιν μετὰ τοῦ Μαϊτλάνδου· ἀλλ' οὐδεὶς ἐγνώριζε τὴν ἀποστολήν των. Ὁ δὲ ναύαρχος Νέϊθ ἦλθε καὶ ἐπεσκέφθη τὸν Ναπολέοντα, ἀλλ' οὐδὲν διεκοίνωσεν αὐτῷ περὶ τῶν περὶ τούτου διαθέσεων τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. Διαρκούσης τῆς ἐχεμυθίας ταύτης, ὅλων τῶν ἐν τῷ πλοίῳ ἀξιωματικῶν Ἄγγλων τὰ πρόσωπα ἐφαίνοντο σκυθρωπά· ὁ δὲ Μαϊτλάνδος ἔτι πλέον ἐφαίνετο βυθισμένος εἰς λύπην, ὡσανεὶ ἤθελε νὰ εἴπῃ ὅτι ἀποσύρει τὰς πρὸς τὸν Ναπολέοντα δοθείσας ὑποσχέσεις του. Ἐν τούτοις ἦλθε καὶ ὁ στρατηγὸς Γουργῶδος, ἀναγγείλας εἰς τὸν Ναπολέοντα ὅτι δὲν τῷ ἐπιτράπη ν' ἀποβῇ εἰς Ἀγγλίαν, τὴν δὲ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας ἐπιστολὴν ἔδωκεν εἰς τὸν ναύαρχον· τοῦτο ἔτι μᾶλλον ηὔξανε τὰς ὑπονοίας ὅλων περὶ τῶν διαθέσεων τῆς Ἀγγλίας.

Ὁ Ναπολέων, ἐλθὼν εἰς τὸ ἀγγλικὸν πλοῖον Βελλεροφόντην, προετίμησε ν' ἀφιερωθῇ εἰς τὴν τιμὴν τῶν Ἄγγλων ἢ δραπετεύων νὰ κινδυνεύσῃ, καὶ συλλαμβανόμενος παρ' αὐτῶν νὰ φυλακισθῇ ὡς αἰχμάλωτος· διὸ καὶ περιέμενε τὴν περὶ τῆς τύχης του ἀπόφασιν αὐτῶν, περὶ ἧς ἐδύνατο νὰ συλλάβῃ καθαρὰν ἰδέαν, ἅμα ἐλλιμενισθεὶς εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐὰν ὁ Ναπολέων ἦτον Ἡρόστρατος, ἐπιθυμῶν νὰ φανῇ ἥρως κατορθώματός τινος διὰ νὰ προξενήσῃ κρότον εἰς τὸν κόσμον, ἔπρεπε νὰ ἦναι εὐχαριστημένος· διότι μόλις οἱ ἐν Λονδίνῳ ἔμαθον τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ εἰς τὸν λιμένα, καὶ ἄπειρον πλῆθος πάσης τάξεως ἀνθρώπων ἐξ ἄκρας περιεργίας ἔσπευσαν νὰ ἴδωσιν ἰδίοις ὄμμασι τὸν διαβόητον ἄνδρα, ὅστις πρὸ εἴκοσιν ἐτῶν ἦτο τοσοῦτον περίφημος. Οἱ Ἄγγλοι παρίστανον πάντοτε τὸν Ναπολέοντα ὡς ἓν βδελυρὸν τέρας, ὅστις κατεκυρίευε τὸν κόσμον διὰ τοῦ τρόμου· ὡς ἐκ τούτου ἅπαντες ἔσπευσαν νὰ ἴδωσιν αὐτόν. Αἱ δὲ ἀγγλικαὶ ἐφημε-

ρίδες, ἀναγγέλλουσαι μετὰ πάσης χαρᾶς τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Ναπολέοντος, κατηγόρουν τοὺς συμπολίτας αὐτῶν διὰ τὴν ἀνόητον ταύτην περιεργείαν των καὶ προσεπάθουν ν' ἀποτρέψωσιν αὐτοὺς ἐκ τούτου· ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ηὔξανον τὴν περιεργίαν τοῦ κοινοῦ, ὥστε ὅλαι αἱ ἅμαξαι καὶ οἱ ἵπποι τοῦ Λονδίνου ἦσαν ἐνησχολημένοι πρὸς μεταφορὰν ἀνθρώπων εἰς Πλυμοῦθον· χιλιάδες δὲ λέμβων περιεκύκλωνον καθ' ἑκάστην τὸν Βελλεροφόντην καὶ συνεκρούοντο τοιουτοτρόπως, ὥστε πολλοὶ ἐπνίγοντο. Πᾶσαν πρωΐαν ὁ Ναπολέων κατὰ τὴν συνήθειάν του ἐξήρχετο ἐπὶ τοῦ καταστρώματος καὶ περιδιάβαζεν, εἰς τὴν στιγμὴν ταύτην ὅλοι οἱ ἐπὶ τῶν λέμβων ἐγείροντο, ἔμενον ἀσκεπεῖς καὶ διετήρουν ἄκραν σιωπήν. Τὸ ὑπουργεῖον τῆς Ἀγγλίας, βλέπον ὅτι ἡ πρὸς τὴν δυστυχίαν εὐσπλαγχνία καὶ ἡ πρὸς τὴν δόξαν συμπάθεια τῶν πολιτῶν ἤθελον ἐπὶ τέλους ἐλαττώσει τὸ πρὸς τὸν Ναπολέοντα μῖσος, διέταξε νὰ μὴ πλησιάζωσιν αἱ λέμβοι εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Ναπολέοντος.

Ἐν τούτοις ἀνεφύει τὸ ζήτημα εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν πῶς πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὁ Ναπολέων, ὡς αἰχμάλωτος ἢ ὡς πολιτικὸς πρόσφυξ καταφυγὼν εἰς τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν. Διάφοροι γνῶμαι ὑπῆρξαν περὶ τούτου, τινὲς μάλιστα ἔλεγον νὰ παραδώσωσιν αὐτὸν εἰς τοὺς Βουρβόνους· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ἦτον ἀδύνατον εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἔνθα ἡ κοινὴ γνώμη συζητεῖ καὶ ἀποφασίζει τὰ πάντα. Οἱ περιφημότεροι νομικοὶ τῆς Ἀγγλίας ἐνησχολήθησαν νὰ λύσωσι τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἀλλ' ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ τις ὅτι τοιαῦτα ζητήματα δὲν λύονται νομικῶς, ἀλλὰ μᾶλλον πολιτικῶς, τουτέστι πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ κόσμου· διότι μετὰ τοσαύτας καταστροφὰς καὶ τοσαύτην χύσιν αἱμάτων ἐν διαστήματι εἴκοσιν ἐτῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ, δὲν ἐδύνατο ἡ Ἀγγλία ν' ἀφήσῃ τοιοῦτον ἄνδρα, ὡς τὸν Ναπολέοντα, ἐλεύθερον, ἵνα ἐπαπειλῇ ἐκ νέου καθ' ἑκάστην τὸν κόσμον διὰ νέων ἐπιχειρήσεων. Ἐὰν ἦτον εἰρηνικός τις ἡγεμών, ὡς ὁ Λουδοβῖκος ΙΗ', οὗτος βεβαίως ἔπρεπε νὰ μένῃ ἐλεύθερος ἐν Ἀγγλίᾳ· ἀλλὰ ν' ἀφήσωσι τὸν Ναπολέοντα ἐλεύθερον, ὅστις πρὸ ὀλίγου ἐδραπέτευσεν ἐκ τῆς νήσου Ἔλβας καὶ προεκάλεσε νέαν αἱματηρὰν

πάλην εἰς τὰ ἐν Λιγνὺ καὶ Βατερλὼ πεδία, τοῦτο ἦτον ὅλως ἀδύνατον· καθότι, ἐὰν τὰ Κράτη ὀφείλωσι νὰ σέβωνται τὴν ζωὴν τῶν ἄλλων, ἐπίσης ὀφείλουν νὰ ὑπερασπίζωνται τὴν ἑαυτῶν ὕπαρξιν. Διὰ ταῦτα καὶ οἱ νομομαθεῖς τῆς Ἀγγλίας κατέφυγον εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Δικαίου τῆς ἰδίας ὑπερασπίσεως τῶν Ἐπικρατειῶν, καὶ θεωρήσαντες τὸν Ναπολέοντα ὡς ἐπικίνδυνον ἄνθρωπον, ἐγνωμοδότησαν ὅτι ἔπρεπε ν' ἀφαιρεθῇ ἐξ αὐτοῦ πᾶν μέσον πρὸς διατάραξιν τῆς κοινῆς εἰρήνης. Ὁμολογητέον δὲ ὅτι, μετὰ τὴν δραπέτευσιν αὐτοῦ ἐκ τῆς νήσου Ἔλβας, ἡ Εὐρώπη δικαιωματικῶς ἐδύνατο νὰ περιορίσῃ αὐτόν· ἀλλὰ τὸ δικαίωμα τῆς ἀμύνης ἐκτείνεται μέχρι αὐτοῦ τοῦ κινδύνου· παύσαντος δὲ τοῦ κινδύνου, παύει καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀμύνης· τὸ νὰ βασανίσωσιν ὅμως καὶ καταφρονήσωσιν αὐτὸν, ὥστε νὰ ἐπιταχύνωσι τὸν θάνατόν του, οὐδὲν δικαίωμα εἶχον. Ἡ Ἀγγλία λοιπὸν κακομεταχειρισθεῖσα, ὡς θέλει ἐξιστορηθῇ ἀκολούθως, τὸν Ναπολέοντα, ἔβλαψε τὴν ὑπόληψίν της.

Ἐν πρώτοις ἐνησχολήθησαν νὰ εὕρωσι τὸ μέρος, ἔνθα ἔμελλον νὰ περιορίσωσι τὸν Ναπολέοντα. Ἡ Μεσόγειος, μετὰ τὴν δραπέτευσιν αὐτοῦ ἐκ τῆς Ἔλβας, ἐφάνη ἀκατάλληλος· ἐσκέφθησαν λοιπὸν περὶ τοῦ Ὠκεανοῦ· ὁ Ἰνδικὸς Ὠκεανὸς ἦτο λίαν ἀπομεμακρυσμένος, ὥστε δὲν ἐδύναντο νὰ ἔχωσι συνεχῶς εἰδήσεις ἐξ αὐτοῦ· εὗρον λοιπὸν τὸν Ἀτλαντικὸν Ὠκεανόν. Μεταξὺ τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀμερικῆς εἰς τὸ νότιον ἡμισφαίριον ὑπῆρχεν ἠφαίστειός τις νῆσος, ἀπρόσιτος ἐπὶ πολὺ, καὶ τοσοῦτον ἄγονος, ὥστε ὀλίγοι ἄποικοι ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ, αὕτη δὲ ἦτον ἡ νῆσος Ἁγία Ἑλένη, ἣν καὶ εὗρον ὡς κατάλληλον. Ἐζήτησαν ὅθεν καὶ ἔλαβον αὐτὴν παρὰ τῆς Ἑταιρίας τῶν Ἰνδιῶν, ὡς ἀνήκουσαν εἰς αὐτήν. Τὸ κλίμα τῆς νήσου ταύτης δὲν ἐφημίζετο ὡς νοσῶδες, ἀλλ' ὡμοίαζε τὰς ἄλλας νήσους τὰς κειμένας μεταξὺ τῶν Τροπικῶν, εἰς ἃς ὑποφέρουν οἱ τῶν συγκερασμένων κλιμάτων ἄνθρωποι, πολλῷ μᾶλλον τοιοῦτος ἄνθρωπος, οἷος ὁ Ναπολέων, ὅστις ἠνωχλεῖτο καὶ εἰς τὰ εὐκρατέστερα κλίματα ἕνεκα τῆς ζωηρότητός του.

Παρεδέχθησαν λοιπὸν, ὡς φυλακὴν τοῦ Ναπολέοντος, τὴν νῆ-

σον Ἁγίαν Ἑλένην, ἐν αὐτῇ δὲ, ὡς κατοικίαν αὐτοῦ, προσδιώρισαν ἓν οἴκημα μικρὸν, εἰς εὐρύχωρον τόπον, ὥστε νὰ δύναται ὁ Ναπολέων νὰ περιδιαβάζῃ ἐν ἀνέσει εἴτε πεζὸς, εἴτε ἔφιππος, χωρὶς νὰ αἰσθάνηται ὅτι ἦτον φυλακισμένος. Ταῦτα δὲ πάντα ἐφαίνοντο ὅτι ἐγένοντο ἐξ ἀνάγκης· ἀλλὰ τὸ νὰ διατάξῃ τὸ ὑπουργεῖον τῆς Ἀγγλίας ὅτι τοῦ λοιποῦ δὲν ἔπρεπε νὰ καλῆται Αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ στρατηγὸς Βοναπάρτης, τοῦτο ἦτον ὅλως ἀνωφελὲς, μάλιστα ἀφοῦ διεπραγματεύθη αὐτὴ ἡ Ἀγγλία μετ' αὐτοῦ περὶ εἰρήνης τῷ 1806 καὶ τῷ 1814, καὶ ἀφοῦ ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη οἱ ἰσχυρότεροι ἡγεμόνες τοῦ κόσμου ἐζήτουν τὴν συγγένειαν αὐτοῦ. Ὅθεν ἡ παραγνώρισις τοῦ τίτλου αὐτοῦ ἦτον ὅλως προσωπικὸν καὶ ἐκδικητικὸν μέτρον, καὶ τὸ ὁποῖον ἐστιγμάτισε τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο τῆς Ἀγγλίας· διότι τὸ νὰ ἐξουθενῇ τις τὸν δυστυχῆ, τοῦτο εἶναι ἀγενὲς καὶ ἀνοίκειον εἰς τὸν πολιτισμόν· διὰ ταῦτα καὶ εἰς ὅλους τοὺς πεσόντας ἡγεμόνας διατηροῦν πάντοτε τοὺς τίτλους των, ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ᾖ ἡ θέσις ἢ ἡ κατάστασις αὐτῶν.

Παραδεχθέντες λοιπὸν νὰ θεωρήσωσι τὸν Ναπολέοντα ὡς στρατηγὸν αἰχμάλωτον, ἀπεφάσισαν ν' ἀφοπλίσωσιν αὐτόν τε καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ ἀξιωματικοὺς, ὧν τὸν ἀριθμὸν περιώρισαν εἰς τρεῖς μόνον, ἐξαιρέσαντες τοὺς στρατηγοὺς Λαλλεμάνδον καὶ Σαβαρὺν, θεωρουμένους ὡς ἐπικινδύνους ἄνδρας, νὰ ἐπιθεωρηθῶσι τὰ πράγματα αὐτοῦ τε καὶ τῶν παρ' αὐτῷ, νὰ τοῦ ἀφαιρεθῶσι τὰ χρήματα, τὰ πολύτιμα σκεύη καὶ κοσμήματα, τέλος πάντων νὰ τοῦ ἀφαιρεθῇ πᾶν ὅ,τι ἐδύνατο νὰ εὐκολύνῃ τὴν ἀπόδρασιν αὐτοῦ, καὶ νὰ μεταφερθῇ ἄνευ ἀναβολῆς εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην. Ἀλλὰ καὶ εἰς ταῦτα τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον παρεξέκλινε· διότι ποία ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ ἀφαιρεθῶσι παρὰ τοῦ Ναπολέοντος καὶ τῆς ἀκολουθίας αὐτοῦ τὰ ξίφη, τὰ ὀλίγα χρήματα καὶ πολύτιμα πράγματα; Μήπως τρία ἢ τέσσαρα ξίφη ἤθελον κατορθώσει τι πρὸς ἀπόδρασίν του; Οὐχὶ ὅμως τὸ ξίφος του, ὅπερ οὐδέποτε μετεχειρίσθη οὗτος, ἐζήτει ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις, ἀλλὰ τὴν δόξαν του καὶ τὴν περίνοιάν του. Ἀπεφασίσθη προσέτι νὰ μεταφερθῇ εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην, οὐχὶ διὰ

τοῦ Βελλεροφόντου, ὡς ὄντος παλαιοῦ πλοίου διὰ τοσοῦτον ταξείδιον, ἀλλὰ διὰ τοῦ Νορθουμβερλάνδου ἀξιολόγου δικρότου, συνωδευμένου μετὰ ἄλλων πολλῶν πολεμικῶν πλοίων, ὁ δὲ ναύαρχος Κοκβοῦρνος νὰ διοικῇ τὴν ναυτικὴν μοῖραν ταύτην. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλοῖον τοῦτο δὲν ἦτον εἰσέτι ἕτοιμον, διετάχθη νὰ παρασκευασθῇ ὅσον τάχος καὶ ἀναχωρήσῃ, διότι δὲν ἤθελον ἐπὶ πολὺ νὰ μένῃ ὁ Ναπολέων εἰς τοὺς λιμένας τοῦ Λονδίνου

Μετὰ δὲ ταῦτα πάντα τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον ἀνέθηκεν εἰς τὸν λόρδον Κεῖθον νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τὸν Ναπολέοντα καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ τὰς ἀποφάσεις τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, τὰς ὁποίας ἔμαθεν οὗτος προτοῦ ἐκ τῶν ἀγγλικῶν ἐφημερίδων· ἐλυπήθη δὲ οὐχὶ τοσοῦτον διὰ τὰς καταφρονήσεις, ἃς τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον ἐνήργει κατ' αὐτοῦ, ὅσον διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ στέρησιν τῶν φίλων του. Ὁ λόρδος Κεῖθος λοιπὸν, παρόντος τοῦ ὑφυπουργοῦ Βουνβουρῦ, ἦλθεν εἰς τὸν Βελλεροφόντην καὶ ἀνέγνωσε τὰς περὶ αὐτοῦ ἀποφάσεις τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. Ὁ Ναπολέων, ἀκούσας ἀταράχως ταῦτα, εἶπεν εἰς τὸν λόρδον Κεῖθον, ὅτι οὐδόλως ἦτον αἰχμάλωτος, διότι ἑκουσίως ἦλθεν εἰς τὸ ἀγγλικὸν πλοῖον Βελλεροφόντην χωρὶς μάλιστα ν' ἀναγκασθῇ, διότι τῷ ἦτον εὔκολον νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν παρὰ τὸν Λίγυρα ποταμὸν γαλλικὸν στρατὸν καὶ ἐκεῖθεν νὰ παρατείνῃ τὸν πόλεμον, καὶ νὰ ἐκλέξῃ ἄλλην Δύναμιν παρὰ τὴν Ἀγγλίαν, εἰς ἣν νὰ παραδοθῇ· ὅτι ἂν παρεδίδετο εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας Ἀλέξανδρον, ἀρχαῖον φίλον του, ἢ εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, ὅστις ἦτο καὶ πενθερός του, οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἤθελε μεταχειρισθῇ αὐτὸν τοιουτοτρόπως· ὅτι διὰ νὰ δώσῃ πέρας εἰς τὰ δεινὰ τῆς ἀνθρωποτητος παρητήθη· ὅτι διὰ τὴν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ὑπόληψίν του προσῆλθε καὶ ἐζήτησεν ἄσυλον, ἀλλ' ὅτι αὕτη κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην δὲν ἐδικαίωσε τὴν εἰς αὐτὴν προσφερθεῖσαν τιμήν· ὅτι ἡ πρὸς ἕνα ἀφωπλισμένον ἐχθρὸν διαγωγὴ τῆς αὕτη οὐδεμίαν δόξαν θέλει προσθέσει εἰς τὸ μέλλον· ὅτι διεμαρτύρετο ἕνεκα τῆς παραβιάσεως τοῦ δικαίου τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ πρόσωπόν του· ὅτι θέλει ἐκκαλέσει τὰς πράξεις

τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως εἰς τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος, καὶ ὅτι ἰδίως ἡ ἱστορία θέλει δικάσει αὐστηρῶς τὰς σκληρὰς ἀποφάσεις ταύτας. Μετὰ ταῦτα ἐγκατέλειψε τὸν λόρδον Κεῖθον ὑπερηφάνως καὶ μεγαλοπρεπῶς, οὐδόλως καταδεχθεὶς νὰ ἐνασχοληθῇ περὶ τοῦ μέλλοντος ταξειδίου του.

Ἐνδομύχως δὲ ἠσθάνθη τὰ καθέκαστα τῆς ἀποφάσεως τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, καταδικαζούσης αὐτὸν εἰς αἰώνιον φυλάκισιν. Ἀλλ' εἰ καὶ θεωρῶν τὴν φυλάκισίν του διὰ τὴν Εὐρώπην ἓν δικαίωμα καὶ μίαν ἀνάγκην, ἀφ' ἑτέρου ἠσθάνετο ζωηρῶς τὰς ἀνωφελεῖς καταφρονήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπηύξανον τὴν αἰχμαλωσίαν του, ὡς ἦτον ἡ ἀφαίρεσις τοῦ ξίφους του καὶ τῶν λειψάνων τῆς περιουσίας του. Πρὸ τῆς ἀποφάσεως ταύτης τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ὁ Ναπολέων προὐτίθετο νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ νὰ ὀνομασθῇ συνταγματάρχης Μουϊρῶν, εἰς μνήμην τοῦ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ φονευθέντος ἐν τῇ μάχῃ τῆς γεφύρας Ἀρκόλου. Ἀλλὰ μαθὼν ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἀφῄρει παρ' αὐτοῦ τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γαλλίας, ἠθέλησε νὰ διατηρήσῃ αὐτὸν πρὸς δόξαν τῆς Γαλλίας, ἥτις μόνη εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ δώσῃ καὶ ἀφαιρέσῃ αὐτόν. Ὅσον διὰ τὸ ξίφος του, ἦτον ἀποφασισμένος νὰ διαπεράσῃ αὐτὸ ἐκ τοῦ σώματος ἐκείνου, ὅστις ἤθελεν ἐπιχειρισθῇ νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ αὐτό.

Συνελθὼν δὲ μετὰ τῶν συντρόφων τῆς ἐξορίας του, ὡμίλησεν αὐτοὺς μετὰ πραότητος καὶ τοὺς ἐξώρκισε νὰ συμβουλευθῶσι πρὸ πάντων τὰ οἰκογενιακὰ συμφέροντά των καὶ τὰς διαθέσεις των ὡς πρὸς τὴν ἀπόφασιν ἣν ἔμελλον νὰ λάβωσιν. Ὅλοι εἶπον αὐτῷ ὅτι εἶναι πρόθυμοι νὰ τὸν ἀκολουθήσωσι πανταχοῦ, ὅπου ἤθελον τὸν μεταφέρει, διατηροῦντες τὸ μῖσος κατὰ τῶν ἐχθρῶν των· οὗτος δ' ἐλυπήθη διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Σαβαρῦ καὶ τοῦ Λαλλεμάνδου. Ἐπομένως οἱ ἀποφασισθέντες ἵνα ἀκολουθήσωσιν αὐτὸν ἦσαν ὁ αὐλάρχης του Βερτράνδος, καὶ οἱ στρατηγοὶ κόμης Μοντολόνος καὶ Γουργῶδος· αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία δὲν συμπεριελαμβάνοντο εἰς τὸν ἀριθμὸν τῆς ἀκολουθίας του. Ἔμενε δὲ ὁ κόμης Λασκάζος, ὅστις ἐσχάτως ἐλθὼν παρ' αὐτῷ εἶχεν

εὐάρεστον συναναστροφὴν, γνωρίζων καλῶς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν, καὶ ὢν ἄλλοτε ἐξωματικὸς τοῦ ναυτικοῦ, ὥστε ὁ Ναπολέων ἐπεθύμει πολὺ νὰ τὸν ἔχῃ εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην, ὡσαύτως καὶ οὗτος ἐπεθύμει ν' ἀκολουθήσῃ αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ μόνον τρεῖς στρατιωτικοὶ ὡρίσθη ν' ἀκολουθήσωσι τὸν Ναπολέοντα, ὁ Λασκάζος ἐλογίσθη ὡς πολιτικὸς ὑπάλληλος, ἐκτὸς δὲ τούτων συμπεριελήφθησαν εἷς ἰατρὸς, ὁ Ὁμέρας, καὶ δώδεκα ὑπηρέται.

Ἅμα ἐξοπλισθὲν τὸ πλοῖον Νορθουμβερλάνδον, ἦλθε καὶ ἠγκυροβόλησε παρὰ τὸν Βελλεροφόντην· ὁ δὲ λόρδος Κεῖθος ἦλθε διὰ νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν περὶ ἀναχωρήσεως τοῦ Ναπολέοντος διαταχθέντων· εὐθὺς ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον τὰ ξίφη ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ναπολέοντος· εἷς δὲ ὑπάλληλος τοῦ τελωνείου ἐνησχολήθη εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πραγμάτων, καὶ κατέσχεν ὅσα χρήματα καὶ πολύτιμα πράγματα εὗρεν. Ἀλλ' ὁ πιστὸς θεράπων τοῦ Ναπολέοντος Μαρσάνδος, ὅστις διὰ τῆς ἀφοσιώσεώς του καὶ τῆς καλῆς ἀνατροφῆς του ὑπηρέτει τοσοῦτον πιστῶς καὶ ὠφελίμως τὸν κύριόν του, διὰ τῆς ἐπιδεξιότητός του ὑπέκρυψε πολλὰ πράγματα ἐκ τῆς ἐρεύνης τοῦ ὑπαλλήλου τούτου. Ὅλη ἡ κατάστασις τοῦ Ναπολέοντος συνίστατο εἰς τέσσαρα ἑκατομμύρια φράγκων, τὰ ὁποῖα οὗτος εἶχε καταθέσει κρυφίως εἰς τὸν τραπεζίτην Λαφὶτ, μεθ' ἑαυτοῦ δὲ ἐσχάτως δὲν εἶχεν εἰμὴ μόνον 350,000 φράγκων εἰς χρυσίον, καὶ τὸ περιδέραιον, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν αὐτῷ ἡ Ὀρτενσία. Τοῦτο μὲν ἐδόθη εἰς τὸν Λασκάζον, ὅστις ἔθηκεν αὐτὸ ἐν τῇ ζώνῃ του, τὰ δὲ φράγκα διενεμήθησαν εἰς τοὺς ὑπηρέτας, οἵτινες ἔκρυψαν αὐτὰ εἰς τὰ ἐνδύματά των, μόνον δὲ 80 χιλιάδες φράγκων, ἔμειναν ἅτινα κατέσχεν ὁ τελώνης. Ἐπειδὴ δὲ αἱ διαταγαὶ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως δὲν διελάμβανον νὰ γένῃ ἔρευνα καὶ ἐπὶ τῶν προσώπων, τὰ κεκρυμμένα πράγματα δὲν ἀνεκαλύφθησαν, τὰ δὲ κατασχεθέντα παρεδόθησαν εἰς χεῖρας τῶν Ἄγγλων ὑπαλλήλων διὰ νὰ χορηγῶνται κατὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Ναπολέοντος. Μετὰ τὴν ἔρευναν ταύτην ἡ ἀκολουθία τοῦ Ναπολέοντος ἐπεβιβάσθη εἰς διαφόρους λέμβους διὰ νὰ μεταφερθῇ εἰς τὸ προσδιορισθὲν διὰ τὴν ἀναχώρησίν του πλοῖον. Ὁ

δὲ Μαϊτλάνδος παρουσιάσθη πρὸς τὸν Ναπολέοντα καὶ ἀπεχαιρέτησεν αὐτὸν μετὰ πολλῆς λύπης, διότι ἔβλεπεν ὅτι ἐψεύσθη τῶν πρὸς αὐτὸν δοθεισῶν παρ' αὐτοῦ ὑποσχέσεων. Ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι ὁ πλοίαρχος οὗτος οὐδόλως ἐξηπάτησεν ἐν γνώσει τὸν Ναπολέοντα· τὰ ἀποφασισθέντα ἦσαν ἔργα τῆς πολιτικῆς. Ὁ δὲ Ναπολέων οὐδεμίαν δυσαρέσκειαν δείξας, ἐξέφρασε μάλιστα εἰς αὐτόν τε καὶ τὸ πλήρωμα τοῦ πλοίου τὰς εὐχαριστήσεις του. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἔμελλε νὰ ἐπιβιβασθῇ εἰς τὴν λέμβον ὁ Ναπολέων, παρουσιάσθη αὐτῷ ὁ ναύαρχος Κεῖθος, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ πρόσωπον ἦτον ἐζωγραφισμένη ἡ λύπη, καὶ μετὰ πολλοῦ σέβας εἶπεν αὐτῷ « *Σρατηγὲ, ἡ Ἀγγλία μὲ διατάττει νὰ ζητήσω τὸ ξίφος σας!* » Ὁ Ναπολέων εἰς ἀπάντησιν τούτων ἔῤῥιψεν ἐπ' αὐτοῦ ἓν βλέμμα, τὸ ὁποῖον ἐδείκνυεν ὁποῖα ἔσχατα μέσα ἔπρεπε νὰ μεταχειρισθῶσι διὰ νὰ τὸν ἀφοπλίσωσιν· ὁ ναύαρχος δὲν ἐπέμενεν· οὕτως ὁ Ναπολέων διετήρησε τὸ ἔνδοξον ξίφος του. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἔμελε ν' ἀποχωρισθῇ ἐκ τῶν φίλων του Σαβαρῦ καὶ Λαλλεμάνδου, εἰς οὓς δὲν ἐπέτρεψαν, ὡς ἐῤῥέθη, νὰ τὸν ἀκολουθήσωσιν, ἀμφότεροι οὗτοι ἐῤῥίφθησαν εἰς τὰς ἀγκάλας του καὶ τὸν κατεσπάζοντο, ὥστε μετὰ πολλοῦ κόπου ἐδυνήθησαν νὰ τοὺς ἀποσπάσωσιν ἐξ αὐτοῦ. Συνελθὼν ἐκ τῆς συγκινήσεως ταύτης ὁ Ναπολέων εἶπεν εἰς αὐτοὺς « Ἐστὲ εὐδαίμονες, φίλοι μου . . . Ἀποχωριζόμεθα διὰ παντὸς, ἀλλὰ θέλετε μένει ἀνεξάλειπτοι εἰς τὴν μνήμην μου τοσοῦτον ὑμεῖς ὅσον καὶ οἱ ὑπηρετήσαντές με· εἴπατε εἰς τὴν Γαλλίαν ὅτι εὔχομαι αὐτήν . . . » Μετὰ ταῦτα κατέβη τοῦ πλοίου καὶ ἐπεβιβάσθη εἰς τὴν λέμβον τῆς ναυαρχίδος μετὰ τοῦ ἀρχιναυάρχου Κείθου. Φθάσας εἰς τὸ δίκροτον Νορθουμβερλάνδον, ὁ ναύαρχος Κοκβοῦρνος, περιστοιχούμενος ὑπὸ τοῦ ἐπιτελείου του καὶ ἔχων τὸ πλήρωμα ἐπὶ τὰ ὅπλα, ὑπεδέχθη τὸν Ναπολέοντα ὡς ἀρχιστράτηγον. Ἅπαντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ ἀξιωματικοί τε καὶ ναῦται μετὰ τοσαύτης περιεργίας ἔβλεπον αὐτὸν, ὥστε ἐνόμιζέ τις ὅτι ἤθελον τὸν καταφάγει διὰ τοῦ βλέμματός των. Μετὰ τὴν ἐπιβίβασιν ταύτην, εὐθὺς τὸ πλοῖον κατέπλευσε, 18 Αὐγούστου 1815, παρακολουθούμενον παρὰ τῆς φρεγάτας

Ἀβάνης, καὶ πολλῶν ἄλλων μικροτέρων πλοίων περιεχόντων ἀγγλικὸν στρατόν· διερχομένου δὲ τοῦ δικρότου ἐκ τῶν γαλλικῶν ἀκτῶν, ὁ Ναπολέων ἀπεχαιρέτησεν αὐτὰς, βέβαιος ὢν ὅτι δὲν ἤθελεν ἀναβλέψει αὐτάς.

Ἡ στιγμὴ τῆς ἀναχωρίσεως εἶναι στιγμὴ ταραχῆς, ἡ ὁποία ταράττει τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν καὶ δὲν ἀφίνει νὰ αἰσθανθῇ τις τὴν πικρίαν τοῦ ἀποχωρισμοῦ· ὅταν ὅμως ἀπέλθῃ ἡ στιγμὴ αὕτη, ἐπανέλθῃ ἡ ἡσυχία, καὶ εὑρίσκηταί τις μόνος, τότε ἡ λύπη εἶναι διαπεραστικὴ, καὶ βλέπει τις καθαρῶς ὅ,τι ἀπώλεσεν, ἢ ὅ,τι ἐγκατέλειψεν, ὅπερ διὰ παντὸς δὲν θέλει ἀναβλέψει ἢ δὲν θέλει ἀνακτήσει. Εἰς τοιαύτην λυπηρὰν κατάστασιν εὑρίσκετο ἄπασα ἡ ἀκολουθία τοῦ Ναπολέοντος· μόνος δὲ αὐτὸς ἐδεικνύετο ἀτάραχος, ἱλαρὸς καὶ περιχαρὴς εἰς τὸν ναύαρχον Κοκβοῦρνον. Οὗτος δὲ ἦτο παλαιὸς ναυτικὸς, μεγαλόσωμος, ἰσχνὸς, δεσποτικὸς, εὐερέθιστος καὶ ἐπίζηλος τῆς ἐξουσίας του· ἀλλὰ εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ἀντιπαθητικὰ ταῦτα χαρακτηριστικά του, ἐκρύπτετο μία ὡραία ψυχὴ, ἀνίκανος νὰ ἐπαυξήσῃ τὴν αὐστηρότητα τῶν διαταγῶν τῆς κυβερνήσεώς του. Ἐγκατέστησε τὸν Ναπολέοντα εἰς τὸ πλοῖόν του ὅσον ἐδυνήθη καλῶς, καὶ προσεπάθησε νὰ καταστήσῃ αὐτῷ τὰ ἀγγλικὰ ἔθιμα ὑποφερτά· ἔχων δὲ διαταγὴν νὰ μὴ ὀνομάζῃ αὐτὸν αὐτοκράτορα, ἐκάλει αὐτὸν ἐξοχώτατον. Ὁ Ναπολέων εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ ναυάρχου κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ ἀρχιστρατήγου, οἱ δὲ παρ' αὐτῷ ἐκάθηντο δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν αὐτοῦ κατὰ τὴν τάξιν τοῦ βαθμοῦ των· οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ πλοίου κατὰ σειρὰν προσκαλούμενοι εἰς τὴν τράπεζαν, παρουσιάζοντο πρὸς αὐτὸν πρότερον. Οὗτος δὲ ὑπεδέχετο αὐτοὺς εὐμενῶς, καὶ διὰ τοῦ Λασκάζου ἀπέτεινεν ἐρωτήσεις ἀφορώσας τὸ ἐπάγγελμά των. Ὁ Ναπολέων οὔτε ἐθαύμαζεν, οὔτε ἀπεστρέφετο ὅ,τι ἔβλεπεν, ἀλλ' ἐπῄνει τὰ καλὰ τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ, καὶ ἐσιώπα εἰς τὰ ἄλλα· τὸ μόνον ὅμως ὅπερ δυσηρέστει αὐτὸν ἦτον ἡ ἐπὶ πολὺ διαμονὴ τῶν Ἄγγλων εἰς τὴν τράπεζαν, καὶ τὸ ὁποῖον δὲν ἐδύνατο νὰ ὑποφέρῃ, διότι ἦτο συνειθισμένος νὰ κάθηται ὀλίγον εἰς τὴν τράπεζαν μετὰ τὸ φαγητόν. Ὁ ναύαρχος, ἐννοήσας τοῦτο, ἅμα

ἐτελείωνε τὸ φαγητὸν, ἐγείρετο καὶ ὑπεδέχετο μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν του τὸν Ναπολέοντα ἐξερχόμενον, εἶτα δὲ ἔδιδεν εἰς αὐτὸν τὴν χεῖρά του καὶ ἔφερεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, ὅτε τὸ πλοῖον ἐταράττετο πολύ· μετὰ δὲ ταῦτα ἐπανήρχετο καὶ ἐκάθητο μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν του κατὰ τὴν ἀγγλικὴν συνήθειαν.

Ὁ Ναπολέων τότε περιδιάβαζεν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τοῦ πλοίου, συνωδευμένος ὑπὸ τοῦ Βερτράνδου, Μοντολόνου, Γουργώδου ἢ Λασκάζου, ὁτὲ μὲν σιωπηλῶς, ὁτὲ δὲ ἐκφράζων τὰ κυριεύοντα αὐτὸν αἰσθήματα. Ἐὰν δὲν εἶχε διάθεσιν νὰ ὁμιλῇ, ἀφοῦ περιδιάβαζεν, ἐκάθητο ἐφ' ἑνὸς τοποθετημένου εἰς τὴν πρώραν κανονίου, ὅπερ οἱ ναῦται ὠνόμασαν εὐθὺς *κανόνιον τοῦ Αὐτοκράτορος*. Ἐντεῦθεν ἔβλεπε τὴν θάλασσαν τῶν Τροπικῶν, καὶ ἐθεώρει ὅτι ἐπορεύετο εἰς τὸ χάος, ἔνθα ἔμελλε νὰ σβύσῃ τὸ ἀξιοθαύμαστον πεπρωμένον του, ὡς τὸ βασιλεῦον ἄστρον· Οὐδὲ ἀμφιβαλλε περὶ τοῦ πεπρωμένου του, διότι προῃσθάνετο ὅτι ἡ θαλασσοπορία αὕτη θέλει φέρει αὐτὸν εἰς τόπον, ἔνθα θέλει ἐκπνεύσει μετὰ πολλῆς ἀγωνίας. Γενόμενος θεατὴς, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ τέλους τοῦ βίου του, ἀνεπόλει εἰς τὴν μνήμην του τὰς διαφόρους φάσεις αὐτοῦ, ὁτὲ μὲν μεμφόμενος, ὁτὲ δὲ συγχωρῶν, καὶ ὁτὲ συμπαθῶν ἑαυτὸν, ὡσανεὶ ἔκρινε περὶ ἄλλου τινὸς, πεπεισμένος ὢν ὅτι εἰς τὸν ἀπέραντον ὁρίζοντα τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου τίποτε δὲν ὡμοίαζε μετὰ τοῦ παραδόξου μεγαλείου τῆς τύχης του. Ἐκ τῶν μεγάλων διαλογισμῶν του τούτων σπανίως ἐλυπεῖτο ἢ ἐρεθίζετο· ἀλλ' ἀναλογιζόμενος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰς περιεργοτέρας πράξεις τοῦ βίου του, διηγεῖτο τὰς μᾶλλον διακεκριμένας περιστάσεις. Συνήθροιζε τὴν ἀκολουθίαν του· ἀπευθύνετο πρός τινα ἐξ αὐτῶν, ὅστις διήγειρεν αὐτῷ στιγμιαίαν ἐντύπωσιν, καὶ διηγεῖτο τὰς πράξεις του, τὰς ὁποίας ἤκουον ἅπαντες μετὰ πολλῆς προθυμίας. Πρᾶγμα παράδοξον καὶ ἐνταυτῷ ἀνεξήγητον, ὅλη ἡ ὁμιλία τοῦ Ναπολέοντος περιεστρέφετο εἰς τὰ δύο ἄκρα τοῦ σταδίου τοῦ βίου του, ἢ ὡμίλει περὶ τοῦ τελευταίου συμβάντος, τὸ ὁποῖον ἀντήχει εἰς τὴν ψυχήν του, ὡς σφοδρὸς ἦχος τοῦ ὁποίου αἱ δονήσεις δὲν ἔπαυσαν εἰσέτι, τουτέστι

τὸ Βατερλὼ, ἢ περιεπλανᾶτο ὁ νοῦς του εἰς τὰ ἐξ ἀρχῆς ἔνδοξα κατορθώματά του ἐν Ἰταλίᾳ· κατορθώματα εὐχαριστοῦντα τὴν νεότητά του, καὶ τὰ ὁποῖα προεμήνυον αὐτῷ τὸ τοσοῦτον μέγα μέλλον του. Ὁμιλῶν περὶ τῶν ἐν Βατερλὼ, ἠπόρει διὰ ποίους λόγους περιεπλανήθησαν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τινὲς τῶν στρατηγῶν του, ὧν τὴν διαγωγὴν δὲν ἐδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ. —Νέϋ, Ἐρλόνε, Γρουσσὺ, ἀνέκραζε, τί ἐσκέπτεσθε;—Εἶτα οὔτε κατηγορῶν, οὔτε θέλων νὰ ῥίψῃ τὰ σφάλματα εἰς ἄλλους, ἠπόρει πῶς ὁ Νέϋ ἄνευ διαταγῆς, καὶ δύο ὥρας πρότερον, ἐπειράθη διὰ τοῦ ἱππικοῦ νὰ προσβάλῃ ἀποφασιστικῶς· τοῦτο δὲν ἐδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ ἄλλως εἰμὴ εἰς ἣν ψυχικὴν ταραχὴν εὑρίσκετο τότε ὁ Νέϋ. Ὡς πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἐρλόνον ἠπόρει πῶς τοιοῦτον ἔμπειρος ἀξιωματικὸς τοῦ πεζικοῦ διέθεσε τόσον κακῶς κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τὰς ὑπ' αὐτὸν μεραρχίας· τὰ σφάλματα ἀμφοτέρων τῶν στρατηγῶν τούτων διηγεῖτο, οὐδόλως κατηγορῶν αὐτούς. Ἀλλ' ὅτε ἀνεκάλει εἰς τὴν μνήμην του τὴν διαγωγὴν τοῦ στρατάρχου Γρουσσῦ, καθίστατο αὐστηρότερος, λέγων ὅτι τὰ μὲν σφάλματα τῶν δύο εἰρημένων στρατηγῶν δὲν ἦσαν ἀδιόρθωτα, ἀλλὰ τὸ τοῦ Γρουσσῦ ἦτο θανάσιμον. Μὴ ἀμφιβάλλων οὔτε περὶ τῆς πίστεως, οὔτε περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ στρατάρχου τούτου, δὲν ἐδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ πῶς κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὁ Γρουσσὺ δὲν ἦλθεν εἰς Βατερλώ· διότι ἀναμφιβόλως δὲν ἐγνώριζε τὰ περὶ τούτου διατρέξαντα. Τούτου ἕνεκα κατεφέρετο κατὰ τοῦ πεπρωμένου, ὅπως οἱ ἀγνοοῦντες ποῦ ν' ἀποδώσωσι τὰς δυστυχίας των, καταρῶνται αὐτὸν τὸν θεόν. Ἀλλ' εἶτα συνερχόμενος ἔβλεπεν ὅτι αὐτὸ τὸ πεπρωμένον δὲν ἦτον ἄλλο εἰμὴ αὐτὴ ἡ φορὰ τῶν σφαλμάτων, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἠθέλησε νὰ κατισχύσῃ. Ἔλεγε δὲ ὅτι, ἂν ἐνίκα καὶ τοὺς Ἄγγλους ἐν Βατερλὼ, μετὰ ταῦτα ἤθελε δυνηθῆ νὰ νικήσῃ τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ τοὺς Ῥώσσους. Μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅτι μετὰ τὴν νίκην τῶν Ἄγγλων, ἅπασα ἡ Εὐρώπη ἐρεθισθεῖσα ἤθελεν ἐκ νέου ἐπιπέσει κατὰ τῆς Γαλλίας, ἥτις δὲν ἦτον εἰς κατάστασιν ν' ἀνθέξῃ. Ἐπανελάμβανε συνεχῶς ὅτι τὸ σφάλμα ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου, τουτέστι τοῦ Γρουσσῦ, ἐπήνεγκε τὴν ἐθνικὴν

δυστυχίαν, καὶ ὅτι ἄνευ τοῦ σφάλματος τούτου ἤθελε θριαμβεύσει.

Ἐν τούτοις ἀκουσίως ἐπανήρχετο εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα συμβάντα, ὅτε ὅμως ἐλάλει περὶ αὐτῶν, ἐκυριεύετο ὑπὸ σφοδρᾶς ἀγανακτήσεως, ὡς ἄνθρωπος πεσὼν εἰς βάραθρον ἀνερευνᾷ πῶς ὠλίσθησε καὶ ἔπεσεν ἐν αὐτῷ. Ἐπανήρχετο δ' ἑκουσίως εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τῆς νεότητός του, τὴν ἐν Βριέννῃ ἀνατροφήν του, τὰ πρῶτα δείγματα τῆς ἱκανότητός του ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Τουλώνης, καὶ εἰς τὰς περὶ τούτου εὐχαριστήσεις του· ἐξήπτετο τότε καὶ διηγεῖτο μετὰ τοιαύτης εὐγλωττίας καὶ παῤῥησίας ταῦτα, ὥστε ἔθελγε τοὺς ἀκροατάς του. Ὡμίλει περὶ τῆς ἀρχαίας καταγωγῆς τῆς οἰκογενείας του, τὴν ὁποίαν ἐχρονολόγει ἀπὸ τῆς ἰταλικῆς δημοκρατίας, περὶ τῆς προτιμήσεως, ἣν ἀπέδιδεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅτε ἡ Κόρσικα διαφιλονεικηθεῖσα μεταξὺ πολλῶν Δυνάμεων περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς, περὶ τῆς εἰσόδου του εἰς τὴν σχολὴν τῆς Βριέννης, περὶ τῆς πρὸς τὴν σπουδὴν κλίσεώς του, περὶ τῆς παιδικῆς λογικῆς του, ἥτις ἐθαυμάζετο, περὶ τῆς μελαγχολίας του, τῆς ὑπεροψίας του, ἐξ ὧν κατέστη ἀφόρητος εἰς τὴν σχολὴν, περὶ τοῦ μέλλοντός του, τὸ ὁποῖον πολλάκις προεῖδον οἱ διδάσκαλοί του, περὶ τῆς εἰσόδου του εἰς τὸ πυροβολικὸν σύνταγμα, τῶν ἐν Βαλλενσίᾳ σχέσεών του, περὶ τῆς πρώτης συμπαθείας του, εἴς τινα νέαν κυρίαν, ἣν μετὰ ταῦτα εἶδε, περὶ τῆς εὐχαριστήσεώς του ὅτι συνέδραμεν αὐτὴν, περὶ τῆς ἀφίξεώς του εἰς Τολώνην, ἔνθα κατὰ πρώτην ἐγεύθη τῆς δόξης, περὶ τῶν ἐκεῖ σχέσεών του μετὰ τῶν βιαίων πληρεξουσίων τῆς συντακτικῆς συνελεύσεως, περὶ τῶν ἀμαθῶν στρατηγῶν, περὶ τοῦ πῶς ἐν τῷ ἅμα ἐγνώριζε τὸ ἀσφαλὲς μέρος τῆς κατὰ τοῦ φρουρίου ἐκείνου προσβολῆς, περὶ τοῦ φρουρίου Ἐγουϊλλέτου, καὶ περὶ τῶν τοιούτων. Τῇ πρωΐᾳ ἀνεγίνωσκε, τῇ δὲ ἑσπέρᾳ περιεπάτει εἰς τὸ κατάστρωμα τοῦ πλοίου, ὁτὲ μὲν περιδιαβάζων ταχέως, ὁτὲ δὲ ἑσταμάτα τινὰ τῶν συνοδοιπόρων του καὶ διηγεῖτο αὐτῷ ὅπως ἀνωτέρω ἐξετέθησαν, ἢ κατεκλίνετο ἐπὶ τοῦ κανονίου, θεωρῶν τὸν δρόμον τοῦ πλοίου, φέροντος αὐτὸν εἰς τὴν τελευταίαν κατοικίαν του.

Οὕτω διάγων ἐν τῷ πλοίῳ ὁ Ναπολέων καὶ ὑποφέρων ἐξ ὑπερβολικοῦ καύσωνος, τῇ 23 Αὐγούστου ἔφθασεν εἰς τὴν νῆσον Μαδέραν· ἐνταῦθα μετὰ πολλοῦ κόπου ἐλλιμενίσθη ἕνεκα τῆς συμβάσης τρικυμίας, διὰ νὰ λάβῃ τὸ πλοῖον νωπὰ τρόφιμα, ἀλλ' ὡς ἐκ τούτου τὰ συνοδεύοντα αὐτὸν ἄλλα πλοῖα ἀπεχωρίσθησαν. Ἐπειδὴ δ' ἕνεκα τῆς τρικυμίας ταύτης οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Μαδέρας ἐζημιώθησαν· οὗτοι, καθὸ δεισιδαίμονες Πορτογάλλοι, ἀπέδιδον τὸ κακὸν τοῦτο εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὡς ἄνθρωπον φέροντα τὸν ὄλεθρον ἔνθα διέβαινε. Τῇ 29 Αὐγούστου διέβη τὸν Τροπικὸν, καὶ τῇ 23 Σεπτεμβρίου ἔφθασεν εἰς τὸν Ἰσημερινὸν, ἀγνοῶν τὴν συνήθειαν τῶν ναυτῶν, ἐχόντων ἀπαιτήσεις παρὰ παντὸς ἐπιβάτου κατὰ πρῶτον διαβάντος αὐτόν. Ὁ Ναπολέων μαθὼν τοῦτο ἐφιλοδώρησε τοὺς ναύτας 500 εἰκοσάφραγκα, διὰ τὰ ὁποῖα οὗτοι ὑπερευχαριστήθησαν. Οἱ ναῦται τοῦ δικρότου τούτου Νορθουμβερλάνδου, οἵτινες ἐγνώριζον τὸν Ναπολέοντα ἐκ τῶν ἀγγλικῶν ἐφημερίδων, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ δεκαπενταετίαν παρίστανον αὐτὸν ὡς τέρας, ἐθαύμαζον βλέποντες αὐτὸν εἰρηνικὸν, ἱλαρὸν, εὐπροσήγορον· μαντεύοντες δὲ μετὰ τῆς ἁπλοϊκότητός των τὴν κρυφίαν λύπην του, ἐδείκνυον αὐτῷ μεγίστην συμπάθειαν· ἐπεμελοῦντο δὲ πολὺ νὰ καθαρίζωσι τὸ κανόνιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου οὗτος συνείθιζε νὰ κάθηται, εἰς ὃ ἅμα ἐπλησίαζεν, οὗτοι μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ ἀπεμακρύνοντο.

Ὁ Ναπολέων, διηγούμενος τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ βίου του, τὴν καταδρομήν του μετὰ τὴν 9 Θερμιδώρου (29 Ἰουλίου 1794), τὰς σχέσεις του μετὰ τοῦ προέδρου τοῦ Διευθυντηρίου, τὰς παρ' αὐτοῦ διδομένας διασαφήσεις ἐπὶ τῶν ἐγγράφων τῶν ἐν ἐκστρατείᾳ στρατηγῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων, ὡς ἔλεγεν, ἐσυστήθη τοσοῦτον, ὥστε ἐνεπιστεύθησαν εἰς αὐτὸν τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ τῶν Παρισίων κατὰ τὴν 5 ἡμέραν τοῦ Βενδεμιαίρου (Σεπτεμβρίου 1795) καὶ μετά τινας μῆνας τὴν διοίκησιν τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ στρατοῦ, τὰ τότε κατορθώματά του, καὶ τὰς ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσι καὶ ἓξ ἐτῶν πράξεις του, ἀνεζωογονεῖτο, ὡσανεὶ ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἡλικίαν τῆς νεότητός του. Ἐνῷ δὲ εἶχε τοσαύτην διάθεσιν νὰ διηγῆται, ἀπεστρέφετο νὰ γράψῃ τι περὶ τούτων,

μ' ὅλον ὅτι διαμένων ἐν τῇ Ἔλβᾳ προυτίθετο νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν του, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, θεωρῶν τοῦτο ὡς τελευταῖον καθῆκον του· ἤδη ὅμως δὲν ἐνδιεφέρετο οὔτε περὶ τῆς δόξης του, οὔτε περὶ τῶν ὑπηρετησάντων αὐτὸν, καὶ τοῦτο ἐδείκνυεν ὅτι κατεβλήθη πολὺ, καὶ ἔσπευδεν εἰς τὸ τέλος του· διότι μετὰ τὰ ἐν Βατερλὼ συμβάντα, καὶ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, οὐδεμίαν ἐλπίδα εἶχεν ὅτι ἤθελε διαῤῥήξει τὰς ἁλύσεις του καὶ ἐπανέλθει εἰς τὴν Εὐρώπην ἐκ τῆς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ὠκεανοῦ νήσου του· ἐὰν δ' κατωρθοῦτο τοῦτο, οὐδόλως ἤλπιζεν ὅτι ἡ Γαλλία ἤθελε δεχθῇ αὐτὸν καὶ ἐκ τρίτου. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν ὑπερασπίζεται ἑαυτὸν ἐπὶ πολὺ προτοῦ ἀπωλέσῃ πᾶσαν ἐλπίδα· μ' ὅλον ὅτι παράδειγμα δὲν ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον ὅτι οἱ μεγάλοι ἄνθρωποι ἀπηλπίσθησαν ποτέ· ὁ Μάριος εἰς τὰ ἐρίπεια τῆς Καρχηδόνος, ὁ Πομπήϊος μετὰ τὴν μάχην τῶν Φερσάλων, καὶ ὁ Ἀννίβας μετὰ τὴν ἐν Ζάμᾳ μάχην, ἤλπιζον εἰσέτι καὶ εἶχον λόγους νὰ ἐλπίζωσι. Καὶ ὅμως ὁ Ναπολέων μετὰ τὴν ἐν Βατερλὼ μάχην εἶχεν ἀπωλέσει πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας, καὶ οὐδέποτε κατελήφθη ὑπὸ τοιαύτης ἀθυμίας, ἕνεκα τῆς ὁποίας δὲν ἐδύνατο νὰ ἐργασθῇ· καὶ ἐντοσούτῳ διηγεῖτο προφορικῶς τὴν ἱστορίαν του, ὅταν ὡθῆτο ἐκ τοῦ ἀπομνημονικοῦ του· ἀλλὰ νὰ συνθέσῃ αὐτὴν, νὰ τὴν ἐξακριβώσῃ, τέλος πάντων νὰ γράψῃ αὐτὴν δὲν εἶχεν οὔτε τὴν γενναιοψυχίαν, οὔτε τὴν ἐλαχίστην διάθεσιν· ἀρνούμενος δὲ διὰ παντὸς νὰ διαπρέψῃ εἰς τὸν κόσμον, ἐφαίνετο ἀδιάφορος τίνι τρόπῳ ἤθελε παρασταθῇ εἰς τὰς μελλούσας γενεάς. Συνεχῶς ὁ Γουργῶδος, ὁ Λασκάζος, ὁ Μοντελόνος καὶ ὁ Βερτράνδος, ἐνθουσιαζόμενοι ἐξ ὅσων ἤκουον παρ' αὐτοῦ, παρεκάλουν αὐτὸν θερμῶς νὰ γράψῃ, λέγοντες αὐτῷ ὅτι θέλουν τὸν συνδράμῃ· ἀλλ' οὗτος ἔμενεν ἀκατάπειστος. — Αἱ ἐπερχόμεναι γενεαὶ, ἔλεγεν, ἂς ὁμιλήσωσι περὶ ἐμοῦ ὅπως θέλουν· ἂς ζητήσωσι τὴν ἀλήθειαν, διὰ νὰ τὴν μάθωσιν, ἂν θέλωσι· τὰ ἀρχεῖα τοῦ Κράτους εἶναι γεμάτα· ἡ Γαλλία θέλει εὕρει μνημεῖα τῆς δόξης μου· ἐὰν αὕτη ἐπιθυμῇ, ἂς ἐνασχοληθῇ νὰ τὴν διατηρήσῃ . . . — Ἔπειτα ἐν τῇ ἀγανακτήσει καὶ ἐν τῇ ὑπεροψίᾳ του ἐρεθιζόμενος παρευ-

θὺς ἀνέκραζεν « ἐμπιστεύομαι εἰς τὴν ἱστορίαν· ἄλλοτε εἶχον πολλοὺς κόλακας, ἀλλ' ἤδη ἡ παροῦσα ἐποχὴ ἀνήκει εἰς τοὺς λιβελογράφους· ἡ δόξα τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν ὁμοιάζει τὸν βίον των, ὅστις εἶναι ἐκτεθειμένος εἰς τὰς τροπὰς τῆς τύχης· θέλει ἔλθει ἡμέρα καθ' ἣν μόνον ὁ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔρως θέλει ἐμψυχώσει τοὺς ἀμεροληπτους συγγραφεῖς. Ἐν τῷ βίῳ μου θέλουν εὕρει ἀναμφιβόλως πολλὰ λάθη, ἀλλὰ τὸ Ἀλκὸρ, τὸ Ῥίβελον, αἱ Πυραμίδες, τὸ Μαρέγγω, ἡ Αὐστερλίκη, ἡ Ἰένα, ἡ Φριεδλάνδη, *ταῦτα εἶναι γραπτης, τὸν ὁποῖον ὁ φθόνος δὲν δύναται νὰ διαπεράσῃ!* — Ὁ Ναπολέων ἐνεπιστεύετο μεγάλως εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀπελπισίᾳ του, ἥτις ἐκυρίευε τότε τὴν ψυχήν του. Οἱ περὶ αὐτὸν ἔλεγον αὐτῷ ὅτι πρέπει τις νὰ φωτίσῃ τὴν ἱστορίαν, καὶ ὅτι μόνον αὐτὸς ἐδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο, ἄλλως οἱ σκοποί του θέλουν παραμορφωθῆ, ὅτι τοῦτο ἦτον ὠφέλιμος τροφὴ εἰς τὴν ζωηρὰν ἐνέργειάν του, καὶ ὅτι καὶ οὗτοι ἤθελον συνδράμει αὐτόν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἀκούων πάντοτε τὰς αὐτὰς προτροπὰς, καὶ πρὸ πάντων ἀπαυδήσας ἐνιστάμενος, ἀπεφάσισε νὰ ἐνδώσῃ κατά τι· διότι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἢ ἐγκαταλείπει τὴν γῆν ταύτην, ἢ, ἐὰν μένῃ, καταντᾷ νὰ προσκολληθῇ εἴς τι ἀντικείμενον, ὡς ἐνίοτε λαμβάνει εὐχαρίστησιν νὰ καλλιεργῇ ἄνθη ἢ νὰ κανονίζῃ ὡρολόγια, ὡς ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Κάρολος πέμπτος. Οὕτω καὶ ὁ Ναπολέων συγκατετέθη τέλος νὰ ἐνασχοληθῇ εἰς ὅ,τι εἶχεν ἀποφασίσει ἄλλοτε πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ τῆς Ἔλβας· ἀλλὰ μὴ δυνάμενος νὰ κρατήσῃ τὴν ὁρμὴν τοῦ πνεύματός του καὶ νὰ ὑποβάλῃ αὐτὸ εἰς τὴν βραδύτητα τῆς χειρός του, δὲν ἐδύνατο νὰ γράψῃ, ἢ ἐὰν ἔγραφεν, οὐδεὶς ἐδύνατο ν' ἀναγνώσῃ τὰ γραφόμενά του· ἤρχισε λοιπὸν νὰ ὑπαγορεύῃ εἰς τὸν Λασκάζον, ἀρχόμενος ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ἐκστρατειῶν. Προέθετο δὲ νὰ διανείμῃ τὰ διάφορα μέρη τῆς ἱστορίας του εἰς τοὺς συνοδεύοντας αὐτὸν ἐν τῇ ἐξορίᾳ του, ὥστε ὅλοι οὗτοι ν' ἀπολαύσωσι τὴν τιμὴν τῆς ἐργασίας ταύτης· οὗτος δὲ νὰ δύναται νὰ θεωρῇ τὰ γραφόμενα καὶ νὰ διορθώνῃ αὐτά. Ἐντοσούτῳ καταθλιβόμενος ὑπὸ τῶν ἀναμνήσεων τοῦ Βατερλὼ, ἵνα λάβῃ ἀνακούφισιν, ἀπεφάσισε νὰ ὑπα-

γορεύσῃ εἰς τὸν στρατηγὸν Γουργῶδον τὴν διήγησιν τῆς κατὰ τὸ 1815 ἐκστρατείας, καὶ ἤρχισε ἀμέσως τὸ μέρος τοῦτο ἐκ τῆς ἐντολῆς του. Ἐν τῷ πλοίῳ εὐκαιρίαν εἶχε, διότι τὸ ταξείδιον παρετείνετο, μ' ὅλας τὰς προσπαθείας τοῦ ναυάρχου διὰ νὰ συντέμνῃ αὐτὸ, ἐκλέγων διαφόρους γραμμὰς ὅπως εὕρῃ κατάλληλον ἄνεμον διὰ νὰ φθάσῃ ὅσον τάχος εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων, εἰ καὶ ὑποφέρων ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ καύσωνος, οὐδόλως ἐστενοχωρεῖτο διὰ τὴν βραδύτητα τοῦ ταξειδίου, διότι ἐγνώριζεν ὅτι ἤθελεν ἐξέλθει ἐκ μιᾶς φυλακῆς διὰ νὰ τεθῇ εἰς ἑτέραν· διὸ ἀπεφάσισε ἤδη καὶ ὑπηγόρευε πᾶσαν πρωΐαν τὴν ἱστορίαν του, ὁτὲ μὲν εἰς τὸν Λασκάζον, ὁτὲ δὲ εἰς τὸν στρατηγὸν Γουργῶδον. Οὗτοι δ' ἔγραφον ὅπως οὗτος ὑπηγόρευεν εἰς αὐτοὺς, μὴ τολμῶντες νὰ διακόπτωσιν αὐτὸν δι' ἐρωτήσεων· εἶτα δὲ κατ' ἰδίαν διώρθωνον ταῦτα ὅπως ἐδύναντο, καὶ ἐπομένως τὰ παρουσίαζον εἰς αὐτὸν πρὸς διόρθωσιν. Οὗτος δὲ ὁτὲ μὲν ἀνέπτυσεν, ὁτὲ δὲ συνέτεμνε ταῦτα· οὗτοι δὲ ἐνησχολοῦντο εἰς τὴν διόρθωσιν τῆς γλώσσης, περὶ ἧς ἔδιδε μεγίστην προσοχὴν, καθόσον προέβαινεν εἰς τὴν ἡλικίαν. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ἓν μόνον δυσηρέστει αὐτὸν, τουτέστιν ἡ ἔλλειψις ἀρχείων, ἐξ ὧν νὰ πορίζηται τὴν χρονολογίαν, καὶ λεπτομερείας τινάς· ὥσπερ δ' ἐκεῖνοι οἵτινες εἶδον καὶ ἔπραξαν πολλὰ, λησμονοῦντες ἐνίοτε τὰς χρονολογίας, μετατρέπουν τὴν τάξιν αὐτῶν· οὕτω καὶ οὗτος μόνον ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν, τὴν σπουδαιότητα τῶν συμβάντων, τὸν τόπον εἰς ὃ ἐπράχθησαν, καὶ ὡς πρὸς τοὺς συμμεθέξαντας ταῦτα ἄνδρας, εἶχε τὸ μνημονικόν του ἀλάνθαστον, καὶ παρίστανεν αὐτὰ μετ' ἀκριβείας καὶ ἀληθείας· ἐλυπεῖτο ὅμως ὅτι δὲν εἶχεν ἀνὰ χεῖρας τὰ πρωτότυπα τῶν διαταγῶν καὶ τῶν ἐπιστολῶν του, ἅτινα ἐδείκνυον τὰς χρονολογίας, τὰς ἐνεργείας του, τὰς περὶ τούτων αἰτίας καὶ τοὺς διαλογισμούς του, ὡσανεὶ ἦτον ἀποθαμένος. Ἡ στέρησις δὲ τούτων ὅλων ἔφερεν εἰς ἀγανάκτησιν αὐτόν· ἀλλ' ὅμως δὲν παρητεῖτο τῆς ἐργασίας ταύτης, εἰς ἣν καὶ μόνην ἐνησχολεῖτο, εἰμὴ ἵν' ἀρχίσῃ τὴν ἀνάγνωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς εὑρίσκει ἀνακούφισιν. Ὁ θαλαμηπόλος του Μαρσσάνδος εἶχε λάβει τὴν πρό-

νοιαν νὰ φέρῃ μετ' αὐτοῦ τὴν ἐν ἐκστρατείᾳ βιβλιοθήκην του, ἥτις ἐμπεριεῖχεν ὀλίγα βιβλία. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ἐνῷ ὁ Ναπολέων ἐλυπεῖτο ὅτι εἶχεν ὀλίγα βιβλία, ἐφάνη ἓν ἐμπορικὸν πλοῖον πλησιάζον εἰς τὸ δίκροτον· τότε ἐνθυμήθη ὁ Λασκάζος ὅτι πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ εἶχε θέσει εἴς τι ἐμπορικὸν πλοῖον ἓν κιβώτιον ἐμπεριέχον διάφορα βιβλία πρὸς χρῆσιν τοῦ Αὐτοκράτορος· οὕτω μετ' ὀλίγον φθᾶσαν τὸ πλοῖον τοῦτο ἀπεβίβασε τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος βιβλία, τὰ ὁποῖα εὐχαρίστησαν μεγάλως τὸν Ναπολέοντα κατὰ τὴν δυστυχῆ περίστασιν ταύτην.

Μετὰ ἑβδομήκοντα ἡμερῶν θαλασσοπορείαν, ἤτοι τῇ 15 Ὀκτωβρίου, ὁ Ναπολέων ἔφθασε τέλος πάντων ἀπέναντι τῆς νήσου Ἁγίας Ἑλένης, τουτέστιν εἰς τὰς πύλας τῆς φυλακῆς του· περὶ δὲ τὴν μεσημβρίαν τὸ δίκροτον ἠγκυροβόλησεν εἰς τὸν ὅρμον Λὰμ-Τὸβν, ἐξ οὗ ἐφαίνετο μία νῆσος ξηρὰ καὶ πετρώδης. Τὰ συνοδεύοντα τὸν Ναπολέοντα πλοῖα, φθάσαντα πρὸ δέκα καὶ ἑπτὰ ἡμερῶν ἐκεῖσε, ἀπεβίβασαν τὸν ἐν αὐτοῖς στρατὸν καὶ προπαρεσκεύασαν τὰ πάντα πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ ἐνδόξου τούτου αἰχμαλώτου.

Ἡ νῆσος Ἁγία Ἑλένη εἶναι ἀποτέλεσμα ἡφαιστείου κρατῆρος, ὅστις ἀνεφάνη ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ἡμισφαίριον, ὀλίγον ἔμπροσθεν τοῦ Τροπικοῦ τοῦ Αἰγοκέρου. Ἡ νῆσος αὕτη, ἔχουσα περιφέρειαν 9—10 λευγῶν, εἶναι περικυκλωμένη πανταχόθεν ὑπὸ ἀπροσίτων μερῶν, καὶ κεκαλυμμένη ὑπὸ τοιοειδῶν βράχων, ἐξ ὧν ὁ ἀκρότομος λίθος, Δήμητρα, ὑπερέχει πάντων τῶν ἄλλων καὶ φαίνεται μακρόθεν. Εἰς τὸ ἀχανὲς πέλαγος τοῦ Ὠκεανοῦ τούτου ἡ Ἁγία Ἑλένη παρουσιάζεται εἰς τὰ διαβαίνοντα ἐκεῖθεν πλοῖα τὸ μόνον μέρος ἔνθα δύνανται νὰ σταματήσωσι· διάφοροι κοιλάδες στεναὶ καὶ μακραὶ ἀρχόμεναι ἐκ τῶν κορυφῶν τῶν βουνῶν καὶ καταλήγουσαι εἰς τὴν θάλασσαν σχηματίζουσι τὸν λιμένα τοῦ Λὰμ-Τὸβν, τὸ μόνον δι' ἐλλιμένισμα μέρος εἰς τὴν νῆσον ταύτην· πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος αὐτῆς ὑπάρχουν ὀροπέδια, κεχωρισμένα διὰ βαθέων φαράγγων ἀποτόμων μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ ἐκτε-

θειμένα εἰς τοὺς δυτικοὺς ἀνέμους τοὺς πνέοντας ἐκ τῆς Ἀφρικῆς· ἐνῷ εἰς τὰς πρὸς βοῤῥᾶν στενὰς κοιλάδας ὑπάρχει ὀλίγον ὕδωρ, ῥέον ἐκ τοῦ ὄρους τῆς Δήμητρας, καὶ ὀλίγη χλόη, καὶ ἐπομένως καὶ ὀλίγη δρόσος· πρὸς τὸ ἐναντίον μέρος ὅμως εἰς τὰ πρὸς ἀνατολὰς ὀροπέδια πνέει θερμὸς καὶ ξηρὸς ἄνεμος, ἐκεῖ οὔτε ὕδωρ, οὔτε χλόη ὑπάρχει, μόλις δὲ ὀλίγον χόρτον ἀναφύεται, καὶ τοῦτο ὑπόκειται εἰς τὴν ἐπιῤῥοὴν τῆς ἀτμοσφαίρας, οὐδαμοῦ δὲ ὑπάρχει σκιὰ δένδρου. Τοιαύτη εἶναι ἡ νῆσος Ἁγία Ἑλένη, θερμὴ, ἀνεμώδης καὶ ξηρὰ πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος, ἄγονος πανταχοῦ, νοσώδης δι' αὐτοὺς τοὺς κατοίκους της, θανατηφόρος δὲ διὰ τοὺς κατοίκους τῶν συγκερασμένων κλιμάτων· ἐπὶ τοῦ ἀγόνου τούτου βράχου, κειμένου λίαν μακρὰν ἐκ τῶν ἠπείρων, ἀποικίαι δὲν ἐδυνήθησαν νὰ ἐγκατασταθῶσι· καὶ ὅμως ἐπειδὴ οἱ ἐκ τῶν Ἰνδιῶν ἐρχόμενοι, ὠθούμενοι ἐκ τῶν ἀνέμων τῆς καλῆς Ἐλπίδος, μετὰ μακρινὴν θαλασσοπορείαν ἔχουσιν ἀνάγκην νὰ ἐξέλθωσιν εἰς ξηρὰν, ν' ἀναπνεύσωσιν ὀλίγον, νὰ ἴδωσιν ὀλίγην χλόην καὶ νὰ φάγωσιν ὀλίγα λάχανα καὶ ὀπώρας, σταματῶσιν εἰς τὴν νῆσον ταύτην ὡς εἰς ἓν ξενοδοχεῖον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ὠκεανοῦ, ἐν ᾗ ἐγκατεστάθησαν μόλις τέσσαρες χιλιάδες ψυχαὶ, ἐξ ὧν αἱ τρεῖς κατοικοῦσι παρὰ τὸν λιμένα καὶ ζῶσιν ἐκ τῆς κτηνοτροφίας, τῶν κήπων καὶ ἄλλων βιομηχανικῶν ἔργων, περιμένοντες τοὺς πλουσίους διαβάτας τῶν Ἰνδιῶν.

Τοιοῦτος ἦτον ὁ τόπος, εἰς ὃν ὁ Ναπολέων ἔμελλε νὰ περαιώσῃ τὸν βίον του. Εἰ καὶ πάντοτε οἱ ταξειδεύοντες αἰσθάνονται πολλὴν χαρὰν νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον των, οὔτε εἰς τὸν Ναπολέοντα, οὔτε εἰς τοὺς συνοδοιπόρους του ὑπῆρξεν αὕτη, μετὰ τὴν ἄφιξιν αὐτῶν εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην. Οὗτοι ᾐσθάνθησαν πάραυτα ὅτι ἔφθασαν εἰς τὴν φυλακὴν ἔνθα ἔπρεπε νὰ κλεισθῶσι διὰ παντός. Ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς νήσου εὐθὺς συνηθροίσθησαν πρὸς τὴν παραλίαν εἰς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ δικρότου Νορθουμβερλάνδου· ὁ δὲ Ναπολέων ἀνέβη ἐπὶ τοῦ καταστρώματος καὶ ἰδὼν μετὰ λύπης τὴν ἀθλίαν ταύτην κατοικίαν του, ἔνθα ἤθελε ταφῇ ζωντανὸς, οὐδεμίαν ἐξέφρασεν ἐπι-

θυμίαν τοῦ νὰ ἐξέλθῃ, ἀλλ' ἀφῆκε τοῦτο εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ναυάρχου· οὗτος δ' εὐθὺς ἐξῆλθε τοῦ πλοίου καὶ ὑπῆγε νὰ ζητήσῃ μέρος ἔνθα ἤθελε μείνει ὁ Ναπολέων· μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ἐπανῆλθε καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Ναπολέοντα ὅτι εὗρε μίαν οἰκίαν εἰς ἣν ἐδύνατο ν' ἀναπαυθῇ προσωρινῶς εἰς τὴν ξηράν. Τῇ 17 Ὀκτωβρίου ἐξῆλθεν ὁ Ναπολέων ἐκ τοῦ πλοίου καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ναυάρχου ὁρισθεῖσαν οἰκίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ ἦτον ἐκτεθειμένος εἰς τὰ ὄμματα τοῦ κοινοῦ, δὲν ἠθέλησε νὰ μένῃ· ὁ δὲ ναύαρχος ὑπεσχέθη αὐτῷ νὰ εὕρῃ ἄλλην καταλληλοτέραν. Ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ὑπῆρχε μία οἰκία, εἰς ἣν ὁ Ναπολέων ἐδύνατο νὰ εὐχαριστηθῇ, διότι ἔκειτο πρὸς τὸ ἀρκτικὸν μέρος εἴς τινα κοιλάδα δροσεράν· ἀλλ' ἡ οἰκία αὕτη ἀνῆκεν εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ τόπου· ἐπειδὴ δὲ ἡ νῆσος αὕτη ἀνῆκεν εἰς τὴν Ἑταιρίαν τῶν Ἰνδιῶν, δὲν παρεχωρήθη καὶ ἡ οἰκία τοῦ διοικητοῦ εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν· ὑπῆρχεν ὅμως ἑτέρα οἰκία ἔξω τῆς πόλεως κειμένη πρὸς δυσμὰς εἴς τι ὀροπέδιον καλούμενον Λογγουόδον, κεκαλυμμένον ὑπὸ ἀκακιῶν, καὶ ἀνήκουσα εἰς τὸν ὑποδιοικητὴν τῆς νήσου, αὕτη ἂν ἐπηυξάνετο ἐδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς κατοικίαν τοῦ Ναπολέοντος· ὁ ναύαρχος προέτεινεν αὐτῷ νὰ ὑπάγωσιν ἔφιπποι καὶ νὰ τὴν θεωρήσωσι. Τῇ ἐπαύριον λοιπὸν ἀπελθὼν ὁ Ναπολέων μετὰ τοῦ ναυάρχου εἶδεν αὐτὴν καὶ εὐχαριστήθη νὰ μένῃ ἐκεῖ, ἀφοῦ προστεθῶσι καὶ ἄλλα δωμάτια διὰ τὴν ἀκολουθίαν αὐτοῦ. Ἐπανερχόμενος δὲ εἰς τὴν πόλιν ὁ Ναπολέων εἶδεν οὐ μακρὰν αὐτῆς ἐντὸς μιᾶς κοιλάδος ἕνα οἰκίσκον εἰς θέσιν καλουμένην Βρίαρον, εἰς ὃν εὐχαριστήθη νὰ μένῃ προσωρινῶς. Ὁ οἰκίσκος οὗτος ἀνῆκεν εἴς τινα ἔμπορον τῆς πόλεως, ὅστις εὐχαρίστως παρεχώρησεν αὐτὸν, ἀλλ' ἔπρεπεν ὁ Ναπολέων νὰ μένῃ εἰς ἕνα μόνον θάλαμον· ἐπειδὴ δὲ ἤθελε παρ' αὐτῷ τὸν Λασκάζον διὰ νὰ ὑπαγορεύῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἐν Ἰταλίᾳ ἐκστρατείαν, κατῴκισεν αὐτὸν εἴς τινα οἰκίσκον κείμενον παρ' αὐτῷ. Ὁ δὲ ναύαρχος ἔστησε μίαν μεγάλην σκηνὴν εἰς τὸν οἰκίσκον τοῦ Ναπολέοντος διὰ νὰ ἔχῃ οὗτος πλειοτέραν εὐρυχωρίαν· ἀλλ' εὐθὺς ἐτοποθέτησε πολλοὺς σκοποὺς πέριξ

αὐτοῦ, διότι εἶχε πολλὴν εὐθύνην διὰ τὴν φύλαξιν αὐτοῦ, καὶ δὲν ἐδύνατο νὰ θεωρῇ ὡς φυλακὴν τοῦ Ναπολέοντος ὅλην τὴν νῆσον. Ὁ δὲ Ναπολέων, ὅστις μέχρι τοῦδε δὲν ἠσθάνετο πραγματικῶς τὴν φυλάκισιν αὐτοῦ, διότι μένων ἐν τῷ πλοίῳ εἰς οὐδεμίαν ἐπιτήρησιν ὑπέκειτο, ἐξερχόμενος εἰς τὴν ξηρὰν, εὐθὺς εἶδε πανταχόθεν ὅτι ἐπετηρεῖτο ἵνα μὴ δραπετεύσῃ, μ' ὅλον ὅτι ἡ δραπέτευσις ἐκ τῆς νήσου ταύτης ἦτον σχεδὸν ἀδύνατος. Ἀφ' ἑτέρου ὁ ναύαρχος, ἔχων πολλὴν ἐπιθυμίαν νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν Ναπολέοντα, καὶ γνωρίζων ὅτι ἡ ἱππασία ἤρεσκεν αὐτῷ, τῇ ἐπομένῃ ἡμέρᾳ ἔστειλεν αὐτῷ ἵππους δι' ἑνὸς ἀξιωματικοῦ Ἄγγλου ἵνα ἐξέλθῃ εἰς περίπατον· ὁ Ναπολέων ὅμως, ἅμα ἰδὼν τὸν Ἄγγλον ἀξιωματικὸν, εὐχαριστήσας αὐτὸν εἶπεν ὅτι δὲν ἐπεθύμει νὰ ἐξέλθῃ εἰς περίπατον· ἀλλὰ μεταμεληθεὶς, ἐκράτησε τοὺς ἵππους.

Κριτικοί τινες κατηγόρησαν τὸν Ναπολέοντα ὅτι ἠσθάνετο καὶ ἐλυπεῖτο τοσοῦτον ἐνδομύχως διὰ τὰς κατ' αὐτοῦ προφυλάξεις ταύτας· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ κατηγορῇ τις τὸν ἄλλον δι' ὅσα αἰσθάνεται ὅτι ὑποφέρει· πρέπει νὰ συμπαθῶμεν πάντοτε εἰς τὰς δυστυχίας τῶν ἄλλων. Ἐὰν ὁ Ναπολέων ἦτον χριστιανὸς ἐρημίτης, ἐδύνατο νὰ εἴπῃ τις εἰς αὐτὸν κύψον τὸν αὐχένα εἰς τοὺς δημίους σου· ἀλλ' ὁ ὑπερήφανος οὗτος ἀνὴρ, ὅστις ἐν διαστήματι δέκα καὶ πέντε ἐτῶν εἶχεν ὅλους τοὺς βασιλεῖς τοῦ κόσμου πρὸ τῶν ποδῶν του, νὰ καταντήσῃ ἤδη δέσμιος, δὲν ἐδύνατο ἀναμφιβόλως νὰ ὑποφέρῃ τοιούτους περιορισμούς. Ἀλλὰ κατὰ μέγα μέρος πταίουν καὶ οἱ παρ' αὐτῷ, οἵτινες ἀκαταπαύστως παρεπονοῦντο ὅτι δὲν ἐδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς κατοικίας των, χωρὶς νὰ ἔχωσι καὶ ἕνα Ἄγγλον ὄπισθεν αὐτῶν νὰ τοὺς ἐπιτηρῇ. Ὁ Ναπολέων παρεπονεῖτο κατὰ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως διὰ τὴν αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν ταύτην, λέγων ὅτι ἔχων ἀνὰ χεῖρας του τοσούτους ἡγεμόνας ὡς τὸν τῆς Αὐστρίας, Ῥωσσίας, Πρωσσίας καὶ πολλοὺς ἡγεμονίσκους, οὐδένα κακομετεχειρίσθη· ἀλλ' ἐλησμόνησε, φαίνεται, τί ἔπραξε κατὰ τοῦ Πάπα καὶ κατὰ τῶν βασιλέων, πατρὸς καὶ υἱοῦ, τῆς Ἱσπανίας, ὁ πρῶτος μάλιστα οὐδ' ἐδύνατο νὰ συγο-

μιλῇ κατ' ἰδίαν ἄνευ τῆς παρουσίας ἑνὸς ἀξιωματικοῦ τῆς χωροφυλακῆς. Κατ' ἀρχὰς λοιπὸν ἠγανάκτει καὶ ὠργίζετο κατὰ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, εἶτα δὲ σκεπτόμενος ἔλεγεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν « ἐγὼ δὲν πρέπει νὰ παραπονῶμαι, ἡ ἀξιοπρέπειά μου μὲ ὑπαγορεύει σιωπὴν, εἰ καὶ βασανίζομαι, ὑμεῖς δὲ παραπονεθῆτε· ἔχετε γυναῖκας, τέκνα· εἶναι ἀπάνθρωπον νὰ σᾶς βασανίζωσιν. — Ὁ ναύαρχος μαθὼν τὰ παράπονα ταῦτα, ἔχων δὲ μεγίστην εὐθύνην διὰ τὴν φύλαξιν τοῦ Ναπολέοντος, διέταξε πρὸς ὅλους τοὺς ἀξιωματικούς του νὰ ἐπιτηρῶσι μὲν τὸν Ναπολέοντα καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ, ἀλλὰ νὰ προσέχωσι νὰ μὴ φαίνωνται.

Μετά τινας ἡμέρας ἡ κατάστασις αὕτη τοῦ Ναπολέοντος ἐβελτιώθη, διότι καί τινες τῶν παρ' αὐτῷ ἐγκατεστάθησαν εἰς Βρίαρον, καὶ οὕτω ἤρχισαν αἱ πρῶται ἐργασίαι αὐτοῦ· διότι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦτο τοσοῦτον ἐνεργητικὸς, ὥστε, ἂν δὲν ἐνησχολεῖτο εἴς τι, κατετήκετο. Ἤρχισε δὲ νὰ περιπατῇ πεζὸς, χωρὶς νὰ φαίνηται ὅτι παρακολουθῆται ὑπό τινος Ἄγγλου· ἀλλὰ μὴ δυνάμενος ἐπὶ πολὺ νὰ βαδίζῃ, ἐξήρχετο ἔφιππος, διατρέχων τὴν κοιλάδα, εἰς ἣν κατῴκει, ἐκ δυσμῶν πρὸς ἄρκτον. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐξελθὼν πεζὸς εἰς περίπατον καὶ ἀπομακρυνθεὶς ἐκ τῆς κατοικίας του ἔφθασεν εἴς τινα καλύβην, ἐν ᾗ κατῴκει εἷς ταγματάρχης Ἄγγλος ὀνόματι Οὐδσὼν, ὅστις ὑπεδέχθη αὐτὸν λίαν περιποιητικῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο κεκοπιακὼς, ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἄγγλου τούτου ἀξιωματικοῦ ἵππους καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν κατοικίαν του μετὰ ἐκτεταμένον περίπατον· τοῦτο εὐχαρίστησεν αὐτὸν κατὰ πολύ.

Ὁ οἰκοδεσπότης τοῦ οἰκίσκου, εἰς ὃν κατῴκησεν ὁ Ναπολέων, ὢν εὐτελὴς ἔμπορος, ἀλλὰ καλὸς ἄνθρωπος, ἐνησχολεῖτο νὰ εὐχαριστῇ αὐτὸν εἰς τὸν κῆπόν του διὰ τῆς μικρᾶς συναναστροφῆς του. Εἶχε δύο θυγατέρας, ὁμιλούσας ὀλίγα γαλλικὰ, πολὺ ζωηρὰς καὶ ἀθῴας, καὶ τραγωδούσας μετρίως μὲν, ἀλλὰ πολὺ εὐθύμως· αὗται συνεχῶς ἐπεσκέπτοντο τὸν Ναπολέοντα, συνδιελέγοντο μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀμάθειαν τῆς ἡλικίας καὶ τῆς σφαίρας των, καὶ μετὰ ταῦτα ἔπαιζον ἰταλικοὺς ᾄχους διά τινος

δυσαρμονίου ὀργάνου· ὁ Ναπολέων συνδιελέγετο μετ' αὐτῶν μετὰ πολλῆς εὐμενείας. Μία ἐξ αὐτῶν, ἥτις εἶχεν ἀναγνώσει εἴς τι μυθιστόρημα περί τινος στρατηγοῦ καλουμένου Γαστῶνος, καὶ ὃν ἐξελάμβανεν ὡς στρατηγὸν τῆς Αὐτοκρατορίας, ἠρώτησε τὸν Ναπολέοντα ἂν ὁ στρατηγὸς οὗτος ἦτον ἀνδρεῖος, καὶ ἂν ἔζη εἰσέτι· ὁ Ναπολέων ἀπήντησεν ὅτι ἦτο μὲν ἀνδρεῖος, ἀλλ' ἀπέθανε. Μετὰ τῶν νεανίδων τούτων διεσκέδαζεν ὁ Ναπολέων καὶ τὰς θεώρει ὡς πτηνὰ τοῦ κήπου του, μὴ ζητῶν ἄλλην διασκέδασιν.

Οἱ μῆνες Ὀκτώβριος καὶ Νοέμβριος παρῆλθον εἰρηνικῶς, ὅτε ἔφθασεν ἐκ τῆς Εὐρώπης τὸ ταχυδρομεῖον, ἐξ οὗ ἔλαβον ἅπαντες οἱ παρὰ τὸν Ναπολέοντα ἐπιστολὰς ἐκ τῶν οἰκογενειῶν των, ἐκτὸς τοῦ Ναπολέοντος, τοῦ ὁποίου οἱ συγγενεῖς, ὄντες διεσκορπισμένοι καὶ κεκρυμμένοι, δὲν ἐδυνήθησαν νὰ γράψωσιν αὐτῷ· ἡ δὲ σύζυγός του Λουΐζα οὐδ' ἐσκέπτετο πλέον νὰ μανθάνῃ περὶ αὐτοῦ. Ἔλαβεν ὅμως ἐφημερίδας ἐκ Γαλλίας, αἱ ὁποῖαι διελάμβανον περὶ τῆς κυβερνήσεως τῶν Βουρβόνων, οἵτινες ὅσον κατὰ τὸ 1814 ἦσαν συμπαθητικοὶ πρὸς πάντας, ἤδη νομίζοντες ὅτι μία συνωμοσία ἔξωσεν αὐτοὺς, ἐφέροντο ἐκδικητικῶς, πρὸ πάντων δὲ κατὰ τῶν πιστῶν τοῦ Ναπολέοντος, ὡς τοῦ Νέϋ, Βεδοϋέρου, Δρουότου καὶ Λαβαλλέττου, καταδιωκομένων ἀπηνῶς. Ὁ Ναπολέων πολὺ ἠσθάνθη τὴν καταδρομὴν τῶν τριῶν τελευταίων τούτων, διότι ἠγάπα ὑπερβολικῶς αὐτοὺς, τὸν δὲ Νέϋ, καίτοι μὴ συμπαθῶν πολὺ ὑπὲρ αὐτοῦ, θυμάζων ὅμως τὴν ἐν πολέμῳ ἀνδρείαν αὐτοῦ, ἠσθάνθη ἐνδομύχως τὴν δυστυχίαν του; καὶ ἐλυπήθη διὰ τὰ μέσα τῆς ὑπερασπίσεως αὐτοῦ. — Ἀπατῶνται, εἶπεν ὁ Ναπολέων, ἐὰν νομίζωσιν ὅτι θέλωσι δυσωπήσει τοὺς δικαστὰς, παριστάνοντες αὐτὸν ὡς ἐχθρόν μου καὶ ἀναφέροντες τὴν ἐν Φονταινεβλὼ διαγωγὴν αὐτοῦ. Εἷς μόνος τρόπος ὑπάρχει νὰ σωθῇ ὁ Νέϋ, νὰ διακηρύξωσι τὴν ἀλήθειαν· ὁ Νέϋ δὲν συνώμοσε, διότι οὐδεὶς συνώμοσεν. Ἀναχωρῶν οὗτος ἐκ Παρισίων, ἤθελε νὰ μὲ συλλάβῃ· μετὰ δὲ ταῦτα εἰς Σωλνιὲ ἤθελε πραγματοποιήσει τὸν σκοπόν του, ἐὰν τὰ στρατεύματα καὶ ὁ λαὸς δὲν ἐβίαζον αὐτόν· παραγενό-

μενος δὲ εἰς ἐμὲ καὶ παρασυρθεὶς ἐκ τοῦ κοινοῦ πνεύματος ἐνέδωκεν εἰς αὐτό. Ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι οὗτος μοὶ ἔγραψε κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν λίαν ἐντίμως, λέγων ὅτι δὲν ἐνήργησε ταῦτα δι' ἐμέ, ἀλλὰ διὰ τὴν Γαλλίαν, καὶ διαμαρτυρούμενος νὰ ὑποχωρήσῃ, ἐὰν ἡ πολιτική μου δὲν ἦτο σύμφωνος μὲ τὴν κοινὴν γνώμην. Εἰς τὴν ἐν Ὀξέρῃ συνάντησίν μας, θέλων νὰ μὲ ἐπαναλάβῃ τὰ αὐτὰ, διέκοψα αὐτὸν, σφίγγων τὴν χεῖρά του, καὶ λέγων αὐτῷ νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς ἐμὲ, διότι ἡ πολιτική μου εἶναι ἡ παρ' ὅλων τῶν Γάλλων ἐπιθυμητὴ, καὶ ἡ ὁποία εἶναι ἀπόῤῥοια τοῦ κοινοῦ πνεύματος· μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἠδιαφόρησεν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐξῆλθεν ἐξ αὐτῆς τῆς ψευδοῦς θέσεώς του. Ἡ διαγωγή του ἐδείχθη εἰς Κάτρε-Βρὰ, καὶ ἰδίως εἰς Βατερλώ· οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἡρωϊκώτερος, οὐδὲ τοσοῦτον ἀπερίσκεπτος, καὶ συντελῶν εἰς τὴν ἀπώλειάν μας, ἀπωλέσθη καὶ ἐφάνη αὐτὸς οὗτος. Ἀλλ' οὔτε οἱ Βουρβόνοι, οὔτε ἐγὼ δυνάμεθα νὰ τὸν κατηγορήσωμεν, εἰμὴ ὅτι ὑπέκυψεν εἰς τὴν βίαν τῶν πραγμάτων. Πρέπει νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς δικαστάς του « ἐγὼ δὲν ἐπρόδωκα, παρεσύρθην, καὶ διὰ τὸ ἔγκλημα τοῦτο, τὸ τοσοῦτον συνεχῶς γινόμενον καὶ τοσοῦτον συγχωρημένον εἰς τὰς ἐπαναστάσεις, ἓν καὶ μόνον καλύπτει καὶ ἐξαλείφει τὰ πάντα, τοῦτο εἶναι ἡ περὶ παραδόσεως σύμβασις τῶν Παρισίων εἰς τοὺς συμμάχους, εἰς ἣν ἐνδιαφέρεται ἡ τιμὴ τῶν νικηφόρων στρατηγῶν καὶ ἡ τιμὴ τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν· ἡ συνθήκη αὕτη παύει πᾶσαν καταδίωξιν τῶν πολιτικῶν ἐγκλημάτων. » Ἰδοὺ ὁ Νέϋ τί πρέπει νὰ εἴπῃ, καὶ τοῦτο πρέπει νὰ ἦναι ἡ μόνη ὑπεράσπισίς του, διότι τοῦτο εἶναι ἡ μόνη ἀλήθεια· ἄλλως τε, ἡ ἡ περὶ παραδόσεως τῶν Παρισίων συνθήκη οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει, ἢ παραβιάζεται εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Νέϋ. Ἐὰν ἐπιμένῃ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν ταύτην, ἥτις εἶναι ἡ ἀληθὴς ὑπεράσπισις, ἴσως θέλει καταπείσει τοὺς δικαστάς του· ἐὰν ὅμως δὲν δυνηθῇ νὰ τοὺς πείσῃ, θέλει τοὺς ἀτιμάσει ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ θέλει ἀποθάνει, περιστοιχούμενος ὑπὸ τῆς αἰωνίου συμπαθείας τῶν τιμίων ἀνθρώπων. — Νέϋ, ἄθλιε Νέϋ, ἔκραξεν ὁ Ναπολέων, ὁποία ὀλεθρία τύχη σὲ περιμένει. — Ἐξα-

κολουθῶν τὴν ὁμιλίαν του ταύτην, καὶ ὁμολογῶν ὅτι οὔτε ὁ Νέϋ, οὔτε ἄλλος τις ἐπρόδωκε κατὰ τὴν 20 Μαρτίου, ἔλεγε « τόσον οἱ στρατιωτικοὶ, καθὼς καὶ πολιτικοὶ, ἐνήργησαν τὸ καθῆκόν των, καὶ μόνον οἱ χωρικοὶ παρέσυρον ὅλον τὸν κόσμον. Κατηγόρησαν τὸν Μασσέναν ὅτι ἐπρόδωκε τοὺς Βουρβόνους, ἀλλὰ δὲν ἔχει οὕτως· ὅτε ἐγὼ ἦλθον εἰς Παρισίους καὶ ἀνέβην ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου, ἰδὼν τὸν Μασσέναν, ἠρώτησα αὐτὸν ἐὰν ἐλάμβανον τὴν πρὸς τὴν Μασσαλίαν ἄγουσαν ὁδὸν, ὅπου ἐδιοίκει οὗτος, τί ἤθελε πράξει. Ὁ Μασσένας ἐσιώπησε, καὶ δὲν ἦτο κόλαξ· ἐπειδὴ δ' ἐπέμενον νὰ μὲ ἀπαντήσῃ, μοὶ εἶπε, « Μεγαλειότατε, καλῶς ἔπραξας νὰ μὴ διαβῇς ἐξ ἐκείνου τοῦ μέρους . . . — Ὅλοι οἱ στρατάρχαι μου δὲν ἐτόλμων νὰ μὲ ἀπαντήσωσιν οὕτως ἐλευθέρως, ἀλλ' ἅπαντες ἐδικαιοῦντο εἰς τοῦτο, ἐκτὸς τοῦ Δαβούστου, ὅστις δὲν ἦτον εἰς ὑπηρεσίαν, καὶ μάλιστα εἰς ὀργὴν, μόνος αὐτὸς ἦτον ἐλεύθερος νὰ πράξῃ ὅ,τι ἤθελεν· οὐδεὶς λοιπὸν ἐπρόδωκε τοὺς Βουρβόνους, καὶ ἂν θέλωσι νὰ ἐκδικηθῶσι σήμερον, πράττουσι τοῦτο ἐξ ἀδυναμίας τῆς φατρίας των, καὶ διὰ νὰ κρύψωσι τὰ σφάλματά των καὶ τὴν διαγωγήν των· ἀλλ' ἐγὼ προβλέπω εἰς αὐτοὺς ἓν μέλλον ἀβέβαιον· οὗτοι, παραδιδόμενοι εἰς τὰ πάθη τῶν μεταναστῶν, θέλουν ἀπομακρύνει ἔτι μᾶλλον ἐξ αὐτῶν τὴν Γαλλίαν· ὁ διαδεχθησόμενος αὐτοὺς βεβαίως δὲν θέλει εἶσθαι ὁ υἱός μου· ὁ οἶκος τῆς Αὐρηλίας θέλει ἔλθει κατὰ πρῶτον, ἔπειτα ὅμως πιθανὸν νὰ ἔλθῃ εἷς τῶν Βοναπαρτῶν. — (α)

Μετὰ τοὺς προφητικοὺς τούτους λόγους, ὁ Ναπολέων ἐπανήρχετο εἰς τὰς κατὰ τῶν φίλων του ἀδίκους καταδιώξεις τῶν Βουρβόνων· καὶ περὶ μὲν τοῦ στρατηγοῦ Δρουότου δὲν ἐφοβεῖτο, ὡς ὑποληπτομένου παρὰ πάντων, ἀλλ' ἔτρεμε διὰ τὸν Βεδοϋέρον, Νέϋ καὶ Λαβαλλέττον, καὶ περιέμενεν ἀνυπομόνως νὰ μάθῃ περὶ τῶν θυμάτων τούτων, τὰ ὁποῖα ἐγένοντο

(α) Παράδοξος προφητεία τοῦ Ναπολέοντος· τῷ 1830 ἐξώσθησαν οἱ Βουρβόνοι, καὶ ἦλθεν ὁ Φίλιππος ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Αὐρηλίας· τῷ δὲ 1848 ἐκθρονισθέντος καὶ τούτου, τῷ 1850 ἦλθεν ὁ νῦν Ναπολέων Γ'. ἀποθανόντος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ.

τότε μὲν δι' αὐτὸν, εἶτα δὲ ἤθελον πέσει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν Βουρβόνων.

Ὁ Ναπολέων, εἰ καὶ προσώρας ἐγκατέστη εἰς Βριάρον, βλέπων ὅμως τοὺς περὶ αὐτὸν λίαν στενοχωρουμένους, ἤθελε νὰ μετοικήσῃ, ὅσον ἔνεστιν τάχιον, εἰς τὴν ἐν Λογγοέδῳ ὁρισθεῖσαν αὐτῷ κατοικίαν. Ὁ ναύαρχος, ὃν ὁ Ναπολέων ἐκάλει καρχαρίαν του, ἄλλως τε ἐξετίμα αὐτὸν ὡς ἀγαθὸν ἄνθρωπον, οὗτος οὐδὲν παρημέλησε πρὸς ταχεῖαν ἐπισκευὴν τοῦ κτιρίου τούτου, κατασκευάσας μίαν εὐρύχωρον ἰσόγειον αἴθουσαν, ἔνθα ἐδύνατο ὁ Ναπολέων νὰ συναθροίζῃ ὅλους τοὺς μετ' αὐτοῦ ἐλθόντας ἐκεῖ. Ἅμα δὲ περαιωθέντων τούτων, ὁ ναύαρχος προέτεινε τὸν Ναπολέοντα ἂν ἤθελε νὰ μετοικήσῃ· οὗτος δὲ παρεδέχθη τοῦτο εὐχαρίστως.

Τῇ 10 Δεκεμβρίου ἐγκατέλειψε τὸ Βριάρον, ἀπεχαιρέτησε τὴν οἰκογένειαν, ἥτις τοσοῦτον καλῶς ὑπεδέχθη αὐτὸν, ἀντήμειψεν αὐτὴν, καθ' ὅσον ἐδύνατο κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις, καὶ ἀνεχώρησεν ἔφιππος, ἔχων ἀφ' ἑνὸς τὸν ναύαρχον καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸν στρατάρχην Βερτράνδον· ὧν δ' ἐνδεδυμένος, ὡς πάντοτε, τὴν στολὴν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἐκάθητο ἐπὶ ἀφρικανοῦ ἵππου ζωηροῦ καὶ εὐαγώγου· ἡ μετάστασις αὕτη εὐχαρίστησεν αὐτόν. Φθάσας εἰς τὰ πέριξ τῆς νέας κατοικίας του, εὗρεν ἓν ἀγγλικὸν σύνταγμα ἐπὶ τὰ ὅπλα ὑποδεχθέντα αὐτόν· ὁ ναύαρχος παρουσίασεν εἰς αὐτὸν τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ συντάγματος, καὶ μετὰ ταῦτα ὡδήγησεν αὐτὸν εἰς τὴν κατοικίαν του. Αὕτη δὲ ἦτον ξυλίνης κατασκευῆς, καὶ ἐστολισμένη μὲ μικρᾶς ἀξίας ἔπιπλα. Ὁ Ναπολέων δὲν δυσηρεστήθη διὰ ταῦτα· εἶχε δωμάτιά τινα προσδιωρισμένα διὰ τὸν ὕπνον, διὰ σπουδὴν καὶ δι' ὑποδοχὴν τῶν περὶ αὐτὸν, οἵτινες εἶχον ἄλλα δωμάτια πρὸς κατοικίαν των· δι' ὅλα δὲ ταῦτα εὐχαρίστησε τὸν ναύαρχον καὶ κατῴκησεν εἰς τὴν τελευταίαν κατοικίαν του. Διέταξε καὶ ἔστησαν τὴν ἐν ἐκστρατείᾳ κλίνην του εἴς τινα θάλαμον, ἔθηκε τὰ βιβλία του εἰς ἑτέραν, καὶ ἐξήρτησε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του τὴν εἰκόνα τοῦ υἱοῦ του καί τινων συγγενῶν του· συνεχῶς τῶν δύο θαλάμων

τούτων ὑπῆρχε μία αἴθουσα τῆς ὑποδοχῆς καὶ ἑτέρα διὰ κοινὴν τράπεζαν. Ὁ Λασκάζος μετὰ τοῦ υἱοῦ του, ἡ κυρία Μοντολόνου καὶ ὁ στρατηγὸς Γουργῶδος κατέλαβον τὴν ἑτέραν πτέρυγα τῆς οἰκίας. Ὁ στρατάρχης Βερτράνδος μετὰ τῆς συζύγου του ἐζήτησεν ἰδιαιτέραν κατοικίαν, ἥτις καὶ κατεσκευάσθη παρὰ τῇ πρώτῃ.

Μετὰ τὴν διάταξιν ταύτην τῆς κατοικίας, ὁ Ναπολέων ἤρχισε τὸν νέον τρόπον τοῦ βίου του· ἔχων δὲ τὴν ἐν ἐκστρατείᾳ συνήθειαν ν' ἀγρυπνῇ, ὁ ὕπνος του ἦτον ἄτακτος καὶ διακεκομμένος. Ἐγείρετο συνεχῶς ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀναγινώσκων ἢ ἐργαζόμενος, ἐκοιμᾶτο μετὰ ταῦτα, καὶ ἂν δὲν ἐδύνατο νὰ κοιμηθῇ, ἐξήρχετο εἰς περίπατον ἔφιππος ἀπὸ πρωΐας· ἐπανήρχετο ὑψωμένου τοῦ ἡλίου· προγευμάτιζε μόνος, ἔπειτα ὑπηγόρευεν ἢ ἀνεπαύετο· οὕτω διήρχετο μέχρι τῆς τρίτης ὥρας μετὰ τὴν μεσημβρίαν· ἐδέχετο μετὰ ταῦτα τοὺς συντρόφους τῆς ἐξορίας του· περιδιάβαζεν ἐφ' ἁμάξης μετ' αὐτῶν, τῶν γυναικῶν καὶ τέκνων των· ἐγευμάτιζε πρὸς τὸ ἑσπέρας· διήρχετο τὰς ἑσπέρας μετ' αὐτῶν, ἄλλοτε μὲν εἰς κοινὴν ἀνάγνωσιν καλῶν συγγραμμάτων, καὶ ἄλλοτε ὁμιλῶν περὶ τοῦ παρελθόντος· διετήρει ἅπαντας προσεκτικοὺς εἰς τὴν διήγησιν τοῦ βίου του· ἠναγκάζετο δὲ νὰ παρατείνῃ τὴν ἑσπερινὴν συναναστροφὴν, διότι ὅσον ἀργὰ ἐκοιμᾶτο, τοσοῦτον ἤλπιζε νὰ κοιμηθῇ εὐκολώτερον. — Πῶς διῆλθεν ὁ καιρὸς, ἔκραζεν, ὅταν ἔβλεπεν ὅτι τὸ ὡρολόγιον ἐδείκνυε τὴν ἑνδεκάτην ἢ τὸ μεσονύκτιον. Ἡ παρὰ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως γενομένη ἐπ' αὐτοῦ ἐπαγρύπνησις ἐστενοχώρει πολὺ αὐτόν· τὸ 53^{ον} ἀγγλικὸν σύνταγμα ἦτο κατεσκηνωμένον μίαν ὥραν μακρὰν τοῦ Λογγουόδου· ὅτε λοιπὸν ἐξήρχετο ὁ Ναπολέων πεζὸς εἰς περίπατον, οὐδένα ἐκ τῶν ἀγγλικῶν σκοπῶν ἔβλεπεν, ὅτε ὅμως ἐξήρχετο ἔφιππος καὶ ἀπεμακρύνετο, τότε εἷς ἀξιωματικὸς Ἄγγλος ἦτο διατεταγμένος νὰ τὸν παρακολουθῇ μακρόθεν τοιουτοτρόπως, ὥστε νὰ ἔχῃ πάντοτε αὐτὸν ὑπ' ὄψιν του. Ὁ Ναπολέων δυσαρεστούμενος διὰ τοῦτο, δὲν ἤθελε νὰ ἱππεύῃ· ὁ δὲ ναύαρχος, θέλων ν' ἀφαιρέσῃ τὸ ἐμπόδιον τοῦτο, διέγραψε μίαν περιφέρειαν 3 μέχρι 4 λευγῶν,

ἐντὸς τῆς ὁποίας ὁ Ναπολέων ἐδύνατο νὰ περιφέρηται παρ' οὐδενὸς παρακολουθούμενος. Περὶ τὴν ἐννάτην ὥραν ἑκάστης ἑσπέρας οἱ ἀγγλικοὶ σκοποὶ περιεκύκλωνον τὴν κατοικίαν τοῦ Ναπολέοντος· εἷς ἀξιωματικὸς ἦτο διατεταγμένος νὰ βλέπῃ ἅπαξ ἢ καὶ δὶς τῆς ἡμέρας τὸν Ναπολέοντα, καὶ ν' ἀναφέρῃ τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ· ἐφ' ὅλων δὲ τῶν ὑψηλῶν ὀρέων τῆς νήσου Ἁγίας Ἑλένης ἦσαν τηλεγραφεῖα, διὰ ν' ἀναγγείλωσι τὴν δραπέτευσιν αὐτοῦ. Εἷς σκοπὸς ἦτο τοποθετημένος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψηλοτέρου ὄρους τῆς νήσου διὰ ν' ἀναγγέλλῃ περὶ παντὸς πλοίου πλησιάζοντος εἰς τὴν νῆσον· ἀμέσως ἓν πολεμικὸν πλοῖον ὤφειλε νὰ ἐξέρχηται καὶ νὰ συνοδεύῃ εἰς τὸν λιμένα τὸ ἐλευσόμενον πλοῖον, τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἐδύνατο ν' ἀποβιβάζῃ ἢ νὰ δέχηται ἄνευ ἀδείας τοῦ λιμεναρχείου. Οἱ κάτοικοι διετάχθησαν νὰ μὴ πλησιάζωσιν εἰς τὸ Λογγουόδον, ἄνευ ἀδείας τοῦ διοικητοῦ τῆς νήσου· ἐν περιπτώσει δὲ συνεργείας δραπετεύσεως, ἡ πρᾶξις αὕτη ἤθελε χαρακτηρισθῆ ὡς προδοσία καὶ ἤθελε τιμωρηθῆ ὡς τοιαύτη.

Αἱ προφυλακτικαὶ διατάξεις αὗται, προερχόμεναι ἐκ τῶν ὁδηγιῶν τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου, ἐπροξένουν εἰς τὸν Ναπολέοντα πλειοτέραν ἐντύπωσιν ἢ αὐτὴ ἡ αἰχμαλωσία του· διὸ ἤρχισε νὰ δυσαρεστῆται κατὰ τοῦ ναυάρχου, καὶ δὲν ἤθελε νὰ ἔλθῃ ἀμέσως εἰς ἐξηγήσεις μετ' αὐτοῦ. Ἐπεφόρτισε δὲ περὶ τούτου τὸν Βερτράνδον, τὸν Λασκάζον καὶ τοὺς στρατηγοὺς Γουργῶδον καὶ τὸν Μοντολόνον· οὗτοι δὲ καταλυπημένοι ὑπὸ τῆς δυστυχοῦς καταστάσεώς των οὐδέν τι ἄλλο ἔλεγον εἰς τὸν ναύαρχον εἰμὴ ὅτι ὁ Ναπολέων ἐνεπιστεύθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἥτις δὲν ἐδύνατο νὰ θεωρήσῃ αὐτὸν ὡς αἰχμάλωτον, διότι, παύσαντος τοῦ πολέμου, δὲν ἐδύνατο νὰ ὑπάρξῃ αἰχμαλωσία· χωρὶς νὰ ἐξετάσωσιν οὗτοι ὅτι ὁ ναύαρχος δὲν ἔπραττεν ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐκτελῇ τὰς διαταγὰς τῆς κυβερνήσεώς του, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐκτελῇ αὐτὰς κατὰ γράμμα, ἄλλως τε ὁ ναύαρχος οὐδεμίαν ἐνόχλησιν ἤθελε νὰ προξενῇ εἰς τὸν Ναπολέοντα· ἤθελε μὲν νὰ βεβαιοῦται καθ' ἑκάστην περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, ἀλλὰ χωρὶς νὰ αἰσθάνηται τοῦτο ὁ Ναπολέων, διότι ὁ ἐπὶ τούτῳ

διωρισμένος Ἄγγλος ἀξιωματικὸς οὐδόλως παρουσιάζετο εἰς αὐτὸν, ἀλλ' ἔμενεν ἐν Λογγουόδῳ, βλέπων αὐτὸν ὁσάκις ἐξήρχετο εἰς περίπατον ἢ περιήρχετο ἐντὸς τῆς κατοικίας ταύτης· μόνον δὲ ὁσάκις ἐξήρχετο ἔφιππος καὶ διέβαινε τὰ προσδιωρισμένα ὅρια, ἠκολούθει αὐτὸν μακρόθεν, χωρὶς νὰ φαίνηται. Ἐνίοτε ὁ Ναπολέων, θέλων ἐκ περιεργείας νὰ μὴ φαίνηται παρὰ τοῦ Ἄγγλου ἀξιωματικοῦ, ἐχώνετο εἰς βαθείας φάραγγας καὶ στενωπούς, ὥστε ὁ ἀξιωματικὸς δὲν ἐδύνατο νὰ ἴδῃ αὐτὸν, καὶ ὅμως ἄφινεν ἀνενόχλητον αὐτὸν καὶ μετὰ τὸν περίπατον ἐβεβαιοῦτο περὶ τῆς ἐπανόδου αὐτοῦ. Κατ' ἀρχὰς ἀπηγορεύετο ἡ συγκοινωνία τῶν παρὰ τὸν Ναπολέοντα ἀνθρώπων μετὰ τῶν ἐν τῇ πόλει, μετὰ ταῦτα ἐπετράπη εἰς αὐτοὺς τοῦτο· ὅθεν οἱ θέλοντες νὰ ἐπισκέπτωνται τὸν Ναπολέοντα διευθύνοντο πρὸς τὸν αὐλάρχην Βερτράνδον, οὗτος δὲ κατὰ τὴν ἐν τοῖς ἀνακτόροις συνήθειαν ἐλάμβανε τὴν ἄδειαν τοῦ κυρίου του καὶ εἰσήγαγεν αὐτοὺς, ὥστε οὕτως ὁ Ναπολέων ὡμοίαζε τὸν φυλακισμένον, ὅστις ἀδείᾳ τοῦ δεσμοφύλακός του δέχεται τοὺς βουλομένους νὰ ἐπισκεφθῶσιν αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλας τὰς στενοχωρίας ταύτας, κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας δὲν δυσηρεστεῖτο τοσοῦτον, καὶ οὐδὲ σωματικὴν βλάβην ἠσθάνετο.

Ἤρξατο τὸ νέον ἔτος 1816, καθ' ἣν ἐποχὴν τὸ κλίμα τῆς νήσου ταύτης εἶναι εὐχάριστον· τότε ἠσθάνετο μόνον τὴν τρομερὰν πτῶσίν του, καὶ τὴν ἀπώλειαν πάσης ἐλπίδος, ἀλλὰ δὲν ἠσθάνετο εἰσέτι τὴν ἀηδίαν καὶ τὴν φρίκην τῆς διαμονῆς του. Περιδιάβαζεν ἄλλοτε μὲν πεζὸς, ἄλλοτε δὲ ἔφιππος, πολλάκις διέτρεχε μεγάλας ἀποστάσεις, συνδιελέγετο μετὰ τῶν συναντωμένων καθ' ὁδὸν κατοίκων τῆς νήσου, ἰδίως δὲ μεθ' ἑνὸς γέροντος Ἄραβος, ὅστις ἐκαλλιέργει παρὰ τῇ κατοικίᾳ του μικρὸν ἀγρὸν, καὶ μετὰ πτωχῆς τινὸς χήρας, ἐχούσης δύο θυγατέρας, αἱ ὁποῖαι ἔδιδον αὐτῷ ἄνθη, ἃς καὶ εὐηργέτει· ἐνίοτε μετέβαινεν, ὡς στρατιώτης, εἰς τὰς σκηνὰς τοῦ 53ου συντάγματος, ἔνθα ἐλάμβανε καλλίστην ὑποδοχὴν παρὰ τῶν στρατιωτῶν. Μετὰ ταῦτα, ὡς ἐρρέθη, ἐπανήρχετο εἰς τὴν κατοικίαν του, εἰργάζετο, ὑπηγόρευεν εἰς τὸν Λασκάζον τὴν ἐν Ἰταλίᾳ

ἐκστρατείαν, εἰς τὸν αὐλάρχην Βερτράνδον, τὴν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ εἰς τὸν Γουργῶδον, τὴν ἐν ἔτει 1815· ἐπὶ τέλους ἐξήρχετο ἐφ' ἁμάξης μετὰ τῶν συζύγων τοῦ Βερτράνδου καὶ Μοντολόνου· ἐπανήρχετο διὰ νὰ γευματίσῃ, καὶ διῆγε τὴν ἑσπέραν ὁμιλῶν περὶ διαφόρων πραγμάτων, ἢ ἀκούων τινὰ ἀναγινώσκοντα καλὰ γαλλικὰ συγγράμματα, εἰς ἃ εὐχαριστεῖτο.

Ἐν τοσούτῳ δὲν παρῆλθε πολὺς καιρὸς καὶ ἤρχισε νὰ αἰσθάνηται τὴν ἀθλιότητα τῆς ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ διαμονῆς αὐτοῦ τε καὶ τῶν παρ' αὐτῷ. Περιελθὼν πολλάκις τὸ παρ' αὐτοῦ κατοικούμενον ὀροπέδιον Λογγουόδον, εὗρεν αὐτὸ ἄγονον καὶ μονότονον· ὅτε δὲ ἤθελε νὰ ἐκτείνῃ τὸν περίπατόν του πέραν τοῦ ὁρίου τούτου, δὲν ἐδύνατο νὰ βλέπῃ τὸν παρακολουθοῦντα αὐτὸν Ἄγγλον ἀξιωματικόν· ἐνίοτε διέβαινε τὰ ὅρια τοῦ ὀροπεδίου τούτου, καὶ ἤρχετο εἰς τὸ ἀντίθετον ὀροπέδιον Βριάρον, ἔνθα κατὰ πρῶτον κατῴκησεν. Ἐπειδὴ δ' ἔβλεπε ὅτι τὸ ὀροπέδιον ἐκεῖνο ἦτο δροσερὸν καὶ κατάφυτον, ἐνῷ τὸ παρ' αὐτοῦ κατοικούμενον ἦτο τοὐναντίον ξηρὸν καὶ φλογερὸν, συνέλαβε τὴν ἰδέαν ὅτι ἐπὶ τούτῳ κατῴκισαν αὐτὸν ἐκεῖ διὰ νὰ τῷ προξενήσωσι τὸν θάνατον ὅσον τάχος· τὰ αὐτὰ ἐβεβαίουν καὶ οἱ παρ' αὐτῷ· οὗτος δ' ἔλεγεν εἰς αὐτοὺς ὅτι, διὰ νὰ ὦσι βέβαιοι οἱ ἐχθροί του περὶ τοῦ θανάτου του, ἀπεφάσισαν νὰ τὸν δολοφονήσωσιν. Ἀληθῶς δὲ ἡ κατοικία τοῦ Ναπολέοντος ἦτον εἰς τὸ νοσωδέστερον μέρος τῆς νήσου, πρὸ πάντων δὲ τοσαύτη ὑγρασία ὑπῆρχεν ἐκεῖ τὴν νύκτα, ὥστε ὅλα τὰ ἐνδύματα τῶν ἀνθρώπων ἦσαν σχεδὸν βεβρεγμένα· ὅτε δὲ πάλιν ὑψώνετο ὁ ἥλιος, οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ ἐξέλθῃ ἕνεκα τῆς θερμότητος καὶ τῆς γυμνότητος τοῦ μέρους ἐκείνου· προσέτι οὐδὲ ὕδωρ ὑπῆρχεν, οἱ δὲ ἐπὶ τούτῳ διωρισμένοι Ἰνδοὶ ὑπηρέται ἔφερον αὐτὸ μακρόθεν, ὥστε οὐδέποτε ἦτο ψυχρόν. Αἱ ἐλλείψεις αὗται προήρχοντο, διότι ἡ νῆσος αὕτη ἦτον ἄγονος, ἐπομένως τὰ ἐδώδιμα ἦσαν κακῆς ποιότητος, ἅπερ ἔβλαπτον τὴν ὑγείαν τοῦ Ναπολέοντος. Οἱ δὲ παρ' αὐτῷ ἐλυποῦντο ἔτι μᾶλλον διὰ τὰς οἰκογενείας των, αἱ ὁποῖαι ἦσαν συνειθισμέναι εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν εὐζωΐαν καὶ πολυτέλειαν. — Ἐνταῦθα οὐδὲ δύναταί τις νὰ γελάσῃ,

ἔλεγε μιᾷ ἑσπέρᾳ ὁ Ναπολέων· βλέπων δὲ τὴν τράπεζαν τοῦ φαγητοῦ πενιχρὰν, τοὺς τοίχους τῆς αἰθούσης γυμνοὺς, εἶπε τί ποτε ἄλλο δὲν ἔχομεν ἐνταῦθα εἰμὴ τὴν διάβασιν τοῦ χρόνου. —

Ὁ Ναπολέων, σπουδάζων τοὺς παρ' αὐτῷ, παρετήρησεν αὐτοὺς αἰσθανομένους τὰς πρώτας ἠθικὰς προσβολὰς τῆς ἐξορίας, προσέτι ἀνεκάλυψεν ὅτι μεταξύ των ὑπῆρχε ψυχρότης· τοῦτο δὲ προήρχετο, διότι οὗτοι ἤρχισαν νὰ ζηλοτυπῶσι πρὸς ἀλλήλους διὰ τὴν προτίμησιν ἣν ἔδιδεν ὁ Ναπολέων πρὸς τὸν μὲν ἢ τὸν ἕτερον ἐξ αὐτῶν· οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐξορίᾳ των αἱ μικροπρέπειαι τῆς αὐλῆς του ἀνεφύησαν, εἰ καὶ μὴ καθημένου αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐπαινέσῃ τις τὴν ζηλοτυπίαν ταύτην, διότι προήρχετο οὐχὶ ἐκ συμφέροντος ἢ φιλοδοξίας, ἀλλὰ ἐκ καθαροῦ αἰσθήματος φιλίας καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν ποτὲ ἔνδοξον τοῦτον ἄνδρα.

Ὁ Ναπολέων, γνωρίζων τὰ ἀποτελέσματα τῆς ψυχρότητος ταύτης, καὶ φοβούμενος τὰς ἐν τοιαύτῃ σκληρᾷ ἐξορίᾳ μελλούσας συνεπείας αὐτῆς, προσεπάθει νὰ καταπαύσῃ τὰς ζηλοτυπίας ταύτας, περιποιούμενος καὶ κολακεύων πάντας διὰ τῶν συνετῶν ὁμιλιῶν του καὶ ὑποσχόμενος εἰς αὐτοὺς εὐτυχὲς μέλλον.

Τῇ 5 Ἀπριλίου κατέπλευσεν εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην πλοῖον ἐξ Ἀγγλίας, φέρον τὸν ὁριστικὸν διοικητὴν τῆς νήσου, διότι ὁ ναύαρχος ἔμενεν ἐκεῖ προσωρινῶς. Οὗτος δὲ ἦτον ὁ στρατηγὸς Οὔδσων Λόββας, ὅστις ἦτον ἐν μέρει στρατιωτικὸς καὶ ἐν μέρει διπλωμάτης, καὶ τὸν ὁποῖον ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις μετεχειρίζετο μᾶλλον διὰ τὴν πολιτικὴν ἐμπειρίαν του ἢ τὴν στρατιωτικήν. Οὗτος εἶχε διορισθῆ εἰς πολλὰς ὑπηρεσίας, ἃς ἐξετέλεσε καλῶς, ἰδίως δὲ εἶχε διορισθῆ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν συμμάχων, ἔνθα διετήρει εἰς ἁρμονίαν ὅλους τοὺς ἐχθροὺς τῆς Γαλλίας. Δὲν ἦτο δὲ τοσοῦτον μοχθηρὸς ὅσον ἡ φυσιογνωμία του παρίστανεν αὐτόν· ἦτον ἐν τούτοις ἄνθρωπος δυσμενὴς καὶ δύστροπος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ στρατιωτικὸς βαθμὸς ἐδόθη αὐτῷ διὰ τὰς ἐν εἰρήνῃ ὑπηρεσίας του, ἐδέχθη τὴν ἐν τῇ νήσῳ ὑπηρεσίαν ταύτην, εἰ καὶ οὖσαν λίαν ἐπίπονον, καὶ ἀνέλαβε μεγίστην εὐθύνην ἐνώπιον τῆς κυβερνήσεώς του καὶ τῆς ἱστορίας, ἐπ' ἐλ-

πίδι πλουσίας ἀμοιβῆς. Οὐδόλως δ' ἐσκέφθη περὶ τῆς τελευταίας εὐθύνης ταύτης, τῆς ὁποίας τὴν βαρύτητα δὲν προέβλεπε τότε, καὶ δὲν ἐσκέπτετο εἰμὴ πῶς νὰ μὴ ἐπιπληχθῇ παρὰ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ὡς ὁ ναύαρχος Κοκβοῦρνος διὰ τὰς πρὸς τὸν Ναπολέοντα περιποιήσεις του ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ. Ὁ Λόββας, μὴ προτιθέμενος νὰ τυραννήσῃ τὸν Ναπολέοντα, ἦτον ἀποφασισμένος νὰ ὑπερνικήσῃ ὅλα τὰ ἀπαντώμενα ἐμπόδια.

Οὗτος λοιπὸν, ἅμα ἐξελθὼν τοῦ πλοίου, ἐζήτησε παρὰ τοῦ ναυάρχου Κοκβούρνου νὰ παρουσιάσῃ αὐτὸν εἰς τὸν Ναπολέοντα. Ὁ ναύαρχος, μὴ τηρήσας τὴν παρ' αὐτοῦ παραδεδεγμένην συνήθειαν τοῦ νὰ εἰδοποιῆται ὁ αὐλάρχης Βερτράνδος, προκειμένου νὰ παρουσιασθῇ τις εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὑπῆγε μετὰ τοῦ νέου διοικητοῦ Λόββα καὶ ἐζήτησεν ἀμέσως νὰ παρουσιάσῃ αὐτόν. Ὁ Ναπολέων, ἐρωτηθεὶς περὶ τούτου, ἀπήντησεν ὅτι πάσχων οὐδένα ἐδύνατο νὰ δεχθῇ· ὁ Λόββας ἠρώτησεν, ὁποίαν ἡμέραν ἐδύνατο νὰ ἴδῃ τὸν στρατηγὸν Βοναπάρτην, ὁ αὐλάρχης ἀπήντησεν αὐτῷ, τῇ ἐπαύριον. Τῇ ἐπιούσῃ ὁ Λόββας μετὰ τοῦ ναυάρχου ὑπῆγεν ἐκεῖ καὶ ὡδηγήθη πρὸς τὸν Ναπολέοντα παρὰ τοῦ στρατάρχου Βερτράνδου καὶ τοῦ στρατηγοῦ Γουργώδου. Εἰσερχομένου τοῦ Λόββα εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Ναπολέοντος, ὁ ναύαρχος, ὁμιλῶν μετά τινος, δὲν εἰσῆλθε καθ' ἣν ὥραν εἰσήρχετο καὶ ὁ Λόββας· ὁ δὲ ὑπηρέτης, ἀγνοῶν τοῦτο, ἔκλεισε τὴν θύραν. Ὁ ναύαρχος, νομίζων ὅτι ὁ Ναπολέων ἤθελε νὰ δεχθῇ μόνον τὸν νέον διοικητὴν, δυσαρεστηθεὶς ἀνεχώρησεν. Ἡ συνδιάλεξις τοῦ νέου διοικητοῦ τῆς νήσου Οὔδσων Λόββα μετὰ τοῦ Ναπολέοντος ἐγένετο προσποιημένη καὶ ψυχρά· ὁ Ναπολέων ἦτο δυσηρεστημένος κατὰ τοῦ Λόββα, διότι οὗτος ἠθέλησε νὰ παρουσιασθῇ τῇ προτεραίᾳ ἀμέσως· ὁ δὲ Λόββας, διότι δὲν ἐδέχθη αὐτὸν ὁ Ναπολέων ἀμέσως· διὰ τοῦτο ἡ πρώτη συνάντησις αὐτῶν δὲν ἐδύνατο νὰ ἦναι φιλική. Ὁ Ναπολέων, ἀνακαλύψας ἐκ πρώτης ἀφετηρίας μετὰ ποίου ἀνθρώπου ἤθελεν ἔχει σχέσιν, εἶδε καλῶς ὅτι εἶχεν ἐνώπιόν του ἓν δραστήριον ὄργανον τῆς συμμαχίας, ἡ δὲ φυσιογνωμία τοῦ Λόββα ἔτι μᾶλλον ἐπηύξησε τὴν κρίσιν του ταύτην. Ὁ Ναπολέων

παρεπονέθη εἰς τὸν Λόββαν, ἀλλ' ἄνευ παρακλήσεως περὶ τῶν στενοχωριῶν ἂς ὑπέφερε, καὶ εἶπεν ὅτι περιμένει νὰ μάθῃ παρὰ τοῦ νέου διοικητοῦ ἂν θέλῃ βελτιωθῇ ἡ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ κατάστασίς του. Ὁ Λόββας ἀπήντησεν ὅτι θέλει προσπαθήσει νὰ συμβιβάσῃ τὰ δυσχερῆ καθήκοντά του μετὰ τῆς εὐζωΐας τῶν ἐξορίστων.

Ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Λόββα, ὁ Ναπολέων εἶπεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ὅτι οὐδέποτε εἶδε παρομοίαν φυσιογνωμίαν Ἰταλοῦ *σμπίρου* (χωροφύλακος τοῦ Πάπα).—Θὰ ἐνθυμηθῶμεν τὸν Καρχαρίαν μας, εἶπε. — Μετὰ ταῦτα διηγήθησαν εἰς τὸν Ναπολέοντα τὴν, ὡς προείρηται, συμβᾶσαν δυσαρέσκειαν εἰς τὸν ναύαρχον· οὗτος δ' ἐν πρώτοις ἐμειδίασεν, εἶτα δὲ δυσηρεστήθη, διότι ἐγνώριζε τὴν εὐκισθησίαν καὶ ὑπερηφάνειαν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως ὁ ναύαρχος, εἰ καὶ προσεβλήθη, δὲν ἦτον ἄνθρωπος ἐκδικητικός· ἀλλ' ὁ νέος διοικητὴς τῆς νήσου Λόββας, ἐκλαβὼν ὡς μεγίστην προσβολὴν τοῦ νὰ μὴ δεχθῇ αὐτὸν ὁ Ναπολέων κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἐμφανίσεώς του, ἤθελε νὰ δείξῃ τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ. Ἅμα λοιπὸν ἀναλαβὼν τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, εὐθὺς ἔθηκεν εἰς πλήρη ἐνέργειαν ὅλα τὰ κατὰ τοῦ Ναπολέοντος προφυλακτικὰ μέτρα, ἅτινα ἦσαν ἐγκεκριμένα παρὰ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως· ὅθεν καθ' ὅλην τὴν νύκτα οἱ σκοποὶ ἐπλησίαζον εἰς τὰ παράθυρα τῆς κατοικίας τοῦ Ναπολέοντος, ὅτε δ' ἐξήρχετο ἔφιππος τοῦ διαγεγραμμένου κύκλου, εἷς Ἄγγλος ἀξιωματικὸς συνώδευεν αὐτόν· ὁ δὲ καθ' ἑκάστην διοριζόμενος ἀξιωματικὸς τῆς ὑπηρεσίας εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Ναπολέοντος ἦτον ὑπόχρεως νὰ βλέπῃ αὐτὸν ἰδίοις ὄμμασιν ἅπαξ τῆς ἡμέρας.

Πρὸς δὲ ὁ Λόββας ἔθηκεν εἰς ἐνέργειαν καὶ ἄλλας ἀπαγορευτικὰς διατάξεις, τὰς ὁποίας ὁ ναύαρχος ἀφῆκεν εἰς ἀχρηστίαν. Ἡ μετὰ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως συγκοινωνία τῶν παρὰ τῷ Ναπολέοντι ἦτο μὲν ἀπηγορευμένη ἄνευ ἀδείας τοῦ ναυάρχου, ἀλλ' οὗτος περιωρίσθη νὰ γίνηται τοῦτο διὰ τοῦ αὐλάρχου τοῦ Ναπολέοντος· οὕτως ἅπαντες συνεκοινώνουν μετὰ τῆς πόλεως ἐλευθέρως. Οἱ ἐπίσημοι διαβάται τῶν Ἰνδιῶν εἰ-

χον τὸ ἐλεύθερον νὰ παρουσιάζωνται πρὸς τὸν Ναπολέοντα ἀδείᾳ τοῦ αὐλάρχου· ὁ δὲ Λόββας διέταξεν ὥστε οὐδεὶς ἐκ τῶν παρὰ τῷ Ναπολέοντι νὰ συγκοινωνῇ μετὰ τῆς πόλεως, καὶ οὐδεὶς τῶν διαβατῶν νὰ παρουσιάζηται πρὸς τοῦτον ἄνευ ῥητῆς ἀδείας αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα καὶ ἄλλα παρώργισαν εἰς τὸ ἄκρον τοὺς παρὰ τῷ Ναπολέοντι, ἰδόντες ὅτι ἔτι μᾶλλον ἐστενοχωροῦντο. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Λόββας ἐπεσκέφθη ἐκ νέου τὸν Ναπολέοντα καὶ ἐκοινοποίησεν αὐτῷ τὰς νέας ἀπαγορευτικὰς διατάξεις· οὗτος δὲ δεχθεὶς αὐτὸν ἔτι ψυχρότερα, ἀπήντησεν ὅτι ἔπρεπε νὰ συνενοηθῇ οὗτος μετὰ τοῦ αὐλάρχου του περὶ τούτου. Ὁ Λόββας λοιπὸν, λαβὼν συνέντευξιν μετὰ τοῦ Βερτράνδου καὶ κοινοποιήσας αὐτῷ τὰς νέας ἀπαγορευτικὰς διατάξεις, ἔλαβεν ἀπάντησιν παρ' αὐτοῦ ὅτι ἕνεκα τῆς αὐστηρότητος ταύτης ὁ Ναπολέων δὲν θέλει ἐξέλθει τοῦ θαλάμου του, ὅτι ὡς ἐκ τούτου θέλει προσβληθῇ ἡ ὑγεία του, καὶ ὅτι οὗτος, ὁ Λόββας, καθὸ ἐκτελεστὴς τούτων, θέλει εἶσθαι ὑπόλογος ἐνώπιον ὅλου τοῦ κόσμου. Ἀλλ' ὁ Λόββας, ἐπιμείνας εἰς τὰς ἐνστάσεις ταύτας, εἶπεν ὅτι αἱ ἀπαγορευτικαὶ διατάξεις αὗται προέρχονται ἐκ τῶν πρὸς αὐτὸν ὁδηγιῶν τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ὅτι τίποτε δὲν δύναται νὰ παραλλάξῃ ἐξ αὐτῶν, καὶ ὅτι ἤλπιζε νὰ τύχῃ καὶ οὗτος παρὰ τοῦ Ναπολέοντος τῆς αὐτῆς ὑποδοχῆς ἣν ἀπελάμβανε καὶ ὁ ναύαρχος· ἡ συνδιάλεξις αὕτη ἔτι μᾶλλον ἐσκλήρυνε τὰ πράγματα, καὶ ἐπὶ τέλους ἐπετάχυνε τὸν θάνατον τοῦ Ναπολέοντος.

Κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ὁ ἰνδικὸς στόλος κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τῆς νήσου, ἐντὸς αὐτοῦ ἦτον ὁ λόρδος Μοάρας, διοικητὴς τῶν Ἰνδιῶν, μετὰ τῆς συζύγου του, ἀμφότεροι ἐπεθύμουν σφόδρα νὰ ἴδωσι τὸν Ναπολέοντα· ἐπειδὴ ὅμως οὗτος διεκήρυξεν ὅτι δὲν ἤθελε νὰ ἐξομοιωθῇ μὲ φυλακισμένον ὅστις δέχεται ὅν τινα θέλει ὁ δεσμοφύλαξ του, καὶ ὅτι θέλει δεχθῇ μόνον τοὺς προσερχομένους εἰς τὸν αὐλάρχην του νὰ ζητήσωσι τὴν πρὸς αὐτὸν παρουσίασίν των, ἕνεκα τῶν δυσκολιῶν τούτων ὁ εἰρημένος λόρδος δὲν ἐπέμενε νὰ ἴδῃ τὸν Ναπολέοντα. Ὁ Λόββας ὅμως, θέλων νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν ἄκραν πε-

ριέργειαν τῆς συζύγου τοῦ λόρδου τούτου, προσεκάλεσε τὸν Βερτράνδον εἰς γεῦμα, ἐξαποστείλας αὐτῷ καὶ ἓν προσκλητήριον πρὸς τὸν Ναπολέοντα, γράψας αὐτῷ ὅτι ἂν εὐηρεστεῖτο καὶ ὁ *στρατηγὸς Βοναπάρτης* νὰ δεχθῇ τὸ προσκλητήριον, ἡ κυρία τοῦ λόρδου Μοάρα ἐπεθύμει μεγάλως νὰ παρουσιασθῇ πρὸς αὐτόν. Ἡ πρόσκλησις αὕτη, ἀληθῶς εἰπεῖν, οὐδόλως ἦτο προσβλητικὴ εἰς τὸν Ναπολέοντα, ἀλλ' ἔλειπεν ὁ ἀπαιτούμενος τίτλος, ὅπερ ἐτάραξεν αὐτὸν, νομίζοντα προσέτι ὅτι διὰ τῆς προσκλήσεως ταύτης ὁ Λόββας ἤθελε νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν περιέργειαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ξενιζομένων· τούτου ἕνεκα ἐπεστράφη ἡ πρόσκλησις αὕτη. Ἀλλ' ὁ Λόββας, μὴ εὐχαριστηθεὶς εἰς τοῦτο, παρουσιάσθη ἐκ νέου πρὸς τὸν Ναπολέοντα διὰ νὰ δικαιολογηθῇ· ὁ Ναπολέων ἐδέχθη αὐτὸν τότε οὐχὶ ὡς ἄλλοτε μετὰ ψυχρότητος, ἀλλὰ μετ' ὀργῆς. — Θαυμάζω, εἶπεν αὐτῷ, ὅτι ἐτόλμησας νὰ μοὶ διευθύνῃς πρόσκλησιν, τὴν ὁποίαν ὁ αὐλάρχης μου καὶ σοὶ ἐπέστρεψεν· ἐλησμόνησας ποῖος εἶσαι, καὶ ποῖος εἶμαι; οὔτε εἰς σὲ, οὔτε εἰς τὴν κυβέρνησίν σου ἀνήκει νὰ μοῦ ἀφαιρῆται εἷς τίτλος, ὃν ἡ Γαλλία μοὶ ἔδωκε, καὶ ἅπασα ἡ Εὐρώπη μοὶ ἀνεγνώρισε, καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ἐπερχομένη γενεὰ θέλει μὲ μνημονεύει· εἴτε σὺ λοιπὸν, εἴτε ἡ Ἀγγλία θέλει στέρξει ἢ μὴ εἰς τοῦτο, εἶμαι καὶ θέλω εἶσθαι πάντοτε εἰς τὸν κόσμον ὁ Αὐτοκράτωρ Ναπολέων, καὶ ὀλίγον φροντίζω περὶ τῶν εἰς ἐμὲ ἀποδιδομένων ἐπωνυμιῶν. Ἐν τούτοις εἶμαι προσβεβλημένος, διότι ἠθέλησας νὰ μὲ προσκαλέσῃς εἰς τὴν οἰκίαν σου καὶ νὰ μὲ ἐκθέσῃς εἰς τὴν περιέργειαν τῶν ὑπὸ σοῦ ξενιζομένων· ἡ τύχη μὲ ἐγκατέλειπεν, ἀλλ' εἰς οὐδενὸς τὴν ἐξουσίαν εἶναι νὰ καταστήσῃ τὸν αὐτοκράτορα Ναπολέοντα ἀντικείμενον ἐμπαιγμοῦ.—Καὶ ὅμως μετὰ τοὺς δρυμεῖς τούτους λόγους ὁ Ναπολέων κατεπραΰνθη· ὁ δὲ Λόββας ἐδικαιολογήθη πολὺ περὶ τῶν διαθέσεών του, λέγων ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ λόρδου Μοάρα ἤθελε νὰ προσφέρῃ τὰ σεβάσματά της εἰς τὴν δόξαν του, καὶ ὅτι αὐτὸς ἤθελε νὰ γνωρίζῃ μόνον, ἐὰν ἡ συνέντευξις μετὰ τοιούτων ἐπισήμων προσώπων τῆς Ἀγγλίας εὐχαρίστει αὐτόν. Ὁ Ναπολέων, ἀκούσας τὰς δικαιολογήσεις ταύτας, οὔτε ἀπέρ-

ῥιψεν, οὔτε παρεδέχθη αὐτὰς, καὶ ἐγκατέλειψε τὸν Λόββαν μᾶλλον δυσηρεστημένον ἢ πρότερον.

Ἐν τούτοις ὁ ναύαρχος Κοκβοῦρνος, διαταχθεὶς ν' ἀπανέλθῃ εἰς Ἀγγλίαν, ἐλθὼν εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Λογγουόδου καὶ ἀποχαιρετήσας τὸν Βερτράνδον, ἐξέφρασε τὴν λύπην του διὰ τὰς νέας στενοχωρίας τοῦ Ναπολέοντος καὶ τὰς δυσαρέστους σχέσεις αὐτοῦ μετὰ τοῦ διοικητοῦ τῆς νήσου. Ὁ Βερτράνδος παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ διαβιβάσῃ ταῦτα εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, πρὸς δὲ νὰ εὐαρεστηθῇ ν' ἀποχαιρετήσῃ καὶ τὸν Ναπολέοντα, πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ, ἐκ νέου ζητῶν συγγνώμην διὰ τὸ ἀπροσδόκητον συμβὰν κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς παρουσιάσεως τοῦ Λόββα. Ὁ ναύαρχος ὅμως, μὴ θελήσας νὰ ἴδῃ αὐτὸν, ἀνέθηκεν εἰς τὸν Βερτράνδον νὰ προσφέρῃ αὐτῷ τοὺς ἀποχαιρετισμούς του καὶ νὰ τὸν διαβεβαιώσῃ ὅτι ἐπανερχόμενος εἰς Ἀγγλίαν θέλει προσπαθήσει νὰ βελτιώσῃ τὴν δυστυχῆ κατάστασίν του.

Ὁ ναύαρχος Κοκβοῦρνος ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ἁγίας Ἑλένης, φέρων τὰς συμπαθείας ὅλων τῶν ἐκεῖ δυστυχῶν ἐξορίστων· ἅμα δὲ τῇ ἀναχωρήσει του, ὁ Λόββας προσεκάλεσεν ὅλους τοὺς παρὰ τῷ Ναπολέοντι καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτῶν νὰ ὑπογράψωσιν ὅτι ὑπείκουν εἰς ὅλας τὰς κατὰ τῆς ἐλευθερίας των ἀπαγορευτικὰς διατάξεις, ἄλλως ν' ἀναχωρήσωσιν εἰς Εὐρώπην. Πρὸς τούτοις ἡ κατ' ἔτος προσδιορισθεῖσα εἰς 500,000 φράγκων δαπάνη πρὸς συντήρησιν πεντήκοντα ψυχῶν, ἀνδρῶν, γυναικῶν, παίδων καὶ ὑπηρετῶν, ἥτις προσδιωρίσθη ἀναλόγως τῆς ὑπερτιμήσεως τῶν ἐκεῖ ἐδωδίμων, ἠλαττώθη εἰς 200,000 φράγκων· ταῦτα δὲ πάντα ἐγένοντο κατὰ διαταγὴν τοῦ λόρδου Βαθούρστου. Ἀλλ' ὁποῖον αἴσχος εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν, δὲν ἤρκει ὅτι ἐφυλάκισεν αὐτὸν εἰς μίαν νοσώδη ξηρόνησον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Ἀτλαντικοῦ Ὠκεανοῦ, καὶ ἔθηκεν αὐτὸν εἰς τοσούτους σκληροὺς περιορισμούς, ἤθελε νὰ στερῇ παρ' αὐτοῦ καὶ τὴν καθημερινὴν τροφὴν, καὶ νὰ καταδικάζῃ αὐτὸν νὰ ζῇ ὡς πραγματικὸς κατάδικος· τὸ τοιοῦτον βεβαίως δὲν

θέλει λησμονηθῇ παρὰ τῶν ἐπερχομένων γενεῶν καὶ θέλει μένει αἰώνιον αἶσχος εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι ὁ δυστυχὴς Λόββας, αἰσθανόμενος τὸ ἀνοικονόμητον καὶ ἀνάρμοστον οἰκονομικὸν μέτρον τοῦτο, εὐθὺς ἀνέφερεν εἰς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν· ἀπήτησεν ὅμως παρὰ τῶν ἀνθρώπων τοῦ Ναπολέοντος νὰ ὁμολογήσωσι τὴν, ὡς εἴρηται, ὑποταγήν των εἰς τὰς ἀπαγορευτικὰς διατάξεις. Ἐπὶ τούτῳ συνέταξε πρᾶξιν, διαλαμβάνουσαν ὅτι οἱ παρὰ τῷ στρατηγῷ Βοναπάρτῃ ὤφειλον νὰ παραδεχθῶσι καὶ ὑπογράψωσι αὐτήν· οὕτω λοιπὸν ἔθηκε τούτους εἰς δυσχερῆ θέσιν, διότι ἔμελλε νὰ ὑπογράψωσιν οὐχὶ μόνον τὴν ὑποταγήν των, ἣν καὶ παρεδέχοντο εὐχαρίστως, ἀλλὰ νὰ παραγνωρίσωσι καὶ τὸν τίτλον τοῦ Ναπολέοντος, ὃν ἐθεώρουν οὗτοι ὡς Αὐτοκράτορά των. Συνέταξαν λοιπὸν διαμαρτύρησιν καὶ ἔπεμψαν εἰς τὸν Λόββαν, λέγοντες ὅτι καθ' ὅλα ὑποτάσσονται, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ ὑπογράψωσιν εἰς ἔγγραφον παραγνωρίζοντα τὸν τίτλον τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ Λόββας λαβὼν τὸ ἔγγραφον διεκήρυξεν ἀποτόμως ὅτι, ἂν δὲν ὑπογράψωσιν ὅπως συνετάχθη τὸ ἔγγραφον, θέλει ἐπιβιβάσει αὐτοὺς εἰς πλοῖον καὶ θέλει τοὺς στείλει εἰς Εὐρώπην. — Μὴ ὑπογράφετε, εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὁ Ναπολέων μαθὼν τοῦτο, καὶ μὴ ἀνθίστασθε τοῦ ν' ἀναχωρήσητε· θέλω μείνει ἐνταῦθα μόνος, ἔνθα θέλω ζήσει ὀλίγον εἰσέτι· ὁ δὲ κόσμος θέλει μάθει ὅτι διὰ οὐτιδανὰ πράγματα μὲ ἀπεχώρισαν ἐκ τῶν τελευταίων φίλων μου. — Οὕτως οἱ ἐξόριστοι οὗτοι ἐπέμενον· ὁ δὲ Λόββας, βλέπων ὅτι ἐξετίθετο, προέτεινε νὰ ὑπογράψωσιν ἔγγραφον οὐδένα τίτλον διαλαμβάνον, δηλαδὴ οὔτε στρατηγοῦ, οὔτε αὐτοκράτορος, ἀλλ' ὅτι μένουν παρὰ τῷ Ναπολέοντι Βοναπάρτῃ· ἠπείλησε δὲ πάλιν αὐτοὺς, ὅτι ἂν δὲν ὑπογράψωσι καὶ τὸ ἔγγραφον τοῦτο, εὐθὺς ἔμελλε νὰ ἐπιβιβασθῶσι, μάλιστα δὲ ὅτι τὸ πλοῖον ἦτον ἐν τῷ ἀναχωρεῖσθαι. Ὑπετάχθησαν λοιπὸν, μὴ ἀναγγείλαντες τοῦτο εἰς τὸν Ναπολέοντα, ἵνα μὴ ἀφήσωσιν αὐτὸν μόνον ἐκεῖ ἄνευ φίλων ἐπιθυμούντων νὰ συμμερισθῶσι τὴν δυστυχίαν αὐτοῦ.

Ὁ Λόββας μετὰ ταῦτα ἐκοινοποίησεν εἰς τὸν αὐλάρχην Βερ-

τράνδον ὅτι ἡ ἐτησία δαπάνη, ἡ χορηγουμένη εἰς τὸν Ναπολέοντα κατὰ διαταγὴν τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, θέλει περιορισθῆ εἰς 200 χιλιάδας φράγκων. Ὁ Βερτράνδος ἀπήντησεν αὐτῷ ὅτι, ἀδιαφορῶν περὶ τῆς χορηγουμένης χρηματικῆς ποσότητος, γνωρίζει μόνον ὅτι δι' αὐτῆς ζῶσι κακῶς καὶ μόλις ἐξαρκεῖ εἰς τὰς καθημερινὰς ἀπολύτους ἀνάγκας τῆς ζωῆς· καὶ ὅτι, καίτοι τοιαύτης οὔσης τῆς τροφῆς, οὐδέποτε παρεπονέθη, ἀλλ' οὐδ' ἐξέτασε τί ἤξιζεν ἡ ἀθλία τροφὴ αὕτη, καὶ ὅτι δὲν δύναται ν' ἀναφέρῃ τοῦτο εἰς τὸν κύριόν του· ὁ Λόββας ὅμως ἐπέμενε, λέγων ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν προτέραν δαπάνην. Ὁ Βερτράνδος συνεκάλεσε τοὺς παρὰ τῷ Ναπολέοντι καὶ ἐξέθηκεν εἰς αὐτοὺς τοῦτο, ἑπομένως ἀνέφερεν εἰς αὐτὸν ἅπαντα τὰ γεγονότα. Οὗτος δὲ διέταξε νὰ ἀπαντήσωσιν εὐθὺς ὅτι, καίτοι τῶν ἐθνῶν ὑποχρεωμένων νὰ διατρέφωσι τοὺς αἰχμαλώτους των, τὸ λυπηρότερον εἰς αὐτὸν ἦτο τὸ νὰ τρέφηται παρὰ τῆς Ἀγγλίας· ὅτι ἡ μόνη ἐπιθυμία αὐτοῦ τε καὶ τῶν φίλων του ἦτο νὰ ζῶσιν ἐξ ἰδίων των, ὅπερ καὶ ἐπιθυμεῖ εἰσέτι· ὅτι, ἂν ἐπιτρέπηται αὐτῷ νὰ συνενοηθῇ μετὰ τῶν ἐν Εὐρώπῃ δι' ἐσφραγισμένων γραμματίων, ὑπάρχει μία οἰκογένεια ἐν Εὐρώπῃ καὶ φίλοι, οἵτινες δὲν θέλουν ἀφήσει αὐτῷ εἰς τὴν ἔνδειαν, καὶ ὅτι οὕτως ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις θέλει ἀπαλλαγῆ μάλιστα ἐκ τῆς δαπάνης τῶν 8,000 λιρῶν, ἃς εἶχεν ἀποφασίσει νὰ χορηγῇ πρὸς διατροφὴν αὐτοῦ. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὁ Ναπολέων, καίτοι ἔχων τὴν μητέρα του καὶ τοσούτους συγγενεῖς, ἰδίως δὲ τὸν θεῖόν του καὶ τὸν πρίγκηπα Εὐγένιον, οἵτινες ἤθελον χορηγήσει αὐτῷ τὰ πρὸς διατροφήν του ἔξοδα, δὲν ἤθελε προστρέξει εἰς αὐτούς, ἀλλ' ἤθελε λαμβάνει τὰ ἔξοδά του παρὰ τοῦ τραπεζίτου Λαφὶτ, εἰς ὃν εἶχε παρακαταθέσει τὰ κεφάλαιά του. Ἀλλ' ἐφοβεῖτο μήπως ἀνακαλυφθῶσι τὰ χρηματικὰ κεφάλαιά του ταῦτα καὶ κατασχεθῶσιν, ὡς ἐγένετο εἰς ὅλα τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Βοναπαρτῶν κτήματα.

Ὁ Λόββας, λαβὼν τὴν ἀπάντησιν ταύτην, εἶπεν ὅτι θέλει στείλει τὰ γραμμάτια τοῦ Ναπολέοντος εἰς τοὺς τραπεζίτας του, ἀλλ' ἀσφάγιστα, ὡς διαλαμβάνουσιν αἱ πρὸς αὐτὸν ὁδη-

γίαι τοῦ λόρδου Βαθούρστου, καὶ ἐπέμενε νὰ ἐλαττωθῇ ἡ χορήγησις ἢ νὰ διατρέφηται ὁ Ναπολέων ἐξ ἰδίων του. Ὁ Ναπολέων, ὀργισθεὶς ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης τοῦ Λόββα, διέταξε τὸν ἐπιμελητὴν τῆς οἰκίας του Μαρσσάνδον νὰ ἐκλέξῃ ἐκ τῶν ἀργυρῶν σκευῶν του τὰ μὴ χρήσιμα, νὰ θλάσῃ αὐτὰ, ἵνα μὴ μεταβῶσιν ὡς σκεύη εἰς ἄλλας χεῖρας, καὶ νὰ τὰ πέμψῃ εἰς τὴν πόλιν διὰ νὰ πληρωθῶσιν οἱ χορηγηταὶ τῶν ζωοτροφιῶν του. Ἡ ἀπόφασις αὕτη τοῦ Ναπολέοντος κατεσύγχυσε τὸν Λόββαν, διότι οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, μαθόντες εἰς ποίαν ἀνέχειαν ἔφθασεν ὁ Ναπολέων, ἠσχήνθησαν διὰ τὴν ἀθλίαν διαγωγὴν τῆς κυβερνήσεώς των· διὰ νὰ ἐλαττώσῃ λοιπὸν ὁ Λόββας τὸ ὑπὲρ τοῦ Ναπολέοντος αἴσθημα τῶν πολιτῶν, διέσπειρε διὰ τῶν ὀργάνων του, ὅτι ὁ Ναπολέων ἔχων ἄπειρον ἀργύριον δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς δαπάνας του, χωρὶς νὰ λάβῃ ἀνάγκην νὰ ἐκποιήσῃ τὰ σκεύη του. Ὁ Ναπολέων, ἀναχωρῶν ἐκ τῆς Εὐρώπης, εἶχε μεθ' αὑτοῦ 350,000 φράγκων, καὶ 200,000 οἱ παρ' αὐτῷ, ἅτινα ἐφύλαττε διὰ τὰς ἰδιαιτέρας ἀνάγκας του· διότι ἐνίοτε ἔδιδεν ἐξ αὐτῶν ἐλεημοσύνην, καὶ ἄλλοτε ἐφιλοδώρει τινά· δὲν ἤθελε λοιπὸν νὰ δαπανᾷ ἐξ αὐτῶν· διὰ τοῦτο κατέφυγεν εἰς τὰ ἀργυρᾶ σκεύη του, ἐξ ὧν πραγματικῶς εἶχε πολλά· διότι ὁ ἐπιμελητὴς αὐτοῦ ἔλαβε τὴν πρόνοιαν νὰ προσλάβῃ ὅλα τὰ ἐν τοῖς ἀνακτόροις του ἀργυρᾶ σκεύη, ὥστε ἐδύνατο νὰ ἐξοικονομῆται ἐπὶ πολὺ δι' αὐτῶν, μέχρις οὗ αἰσθανθῇ τὴν αἰσχύνην ταύτην ὁ Λόββας καὶ ὁ λόρδος Βαθοῦρστος.

Καταταραχθεὶς ἐν τοσούτῳ ὁ Λόββας ἐκ τῆς ἐνστάσεως ταύτης τοῦ Ναπολέοντος, διεκήρυξεν ὅτι ὑπ' εὐθύνην του ἀναβιβάζει τὰ ἔξοδα τοῦ Ναπολέοντος εἰς 300 χιλιάδας φράγκων, ἀντὶ τῶν 200 χιλιάδων, ἅτινα προσδιώρισεν ἡ κυβέρνησίς του· οὕτως ἔπαυσεν ἡ συζήτησις αὕτη. Κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἦλθεν ἕτερος ναύαρχος διοικητὴς τοῦ ἐκεῖ σταθμεύοντος στόλου, ὀνόματι Μαλκόλμος, ὅστις ἦτον ἀγαθότατος ἀνήρ· οὗτος παρουσιάσθη πρὸς τὸν Ναπολέοντα καθ' ὅλους τοὺς ἀπαιτουμένους τύπους τῆς ἀβροφροσύνης, καὶ ἔτυχε καλλίστης ὑποδοχῆς παρ' αὐτοῦ· ὁ ναύαρχος οὗτος ἔλαβε μεγίστην συμπάθειαν εἰς τὰ

δεινὰ τοῦ Ναπολέοντος, οὗτος δὲ ἠγάπησεν αὐτὸν ὡς φίλον. Ὁ Μαλκόλμος ἐπεσκέπτετο συνεχῶς τὸν Ναπολέοντα, ὅστις ἐδέχετο αὐτὸν παραχρῆμα, μὴ διατηρῶν τὴν συνήθη ἐθιμοταξίαν, ἣν ἀπήτει παρὰ τῶν δεσμοφυλάκων αὐτοῦ. Ὁ Μαλκόλμος, παρατηρήσας ὅτι ὁ Ναπολέων δὲν ἐδύνατο νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὰ πέριξ τῆς οἰκίας του ἕνεκα τοῦ καύσωνος τοῦ ἡλίου, ἔστειλεν ἐκ τοῦ πλοίου του μίαν ὡραίαν σκηνὴν καὶ ἔστησεν αὐτὴν διὰ τῶν ναυτῶν του πλησίον τῆς κατοικίας τοῦ Ναπολέοντος· ὁ δὲ Ναπολέων ὑπερευχαριστήσας αὐτὸν διὰ τὸ φιλοδώρημα τοῦτο, ἤρχετο συνεχῶς εἰς τὴν σκηνὴν ταύτην, εἰργάζετο καὶ ἐνίοτε ἐγευμάτιζεν ἐκεῖ. Ὁ ναύαρχος οὗτος, προσπαθῶν νὰ συμφιλιώσῃ τὸν Λόββαν μετὰ τοῦ Ναπολέοντος, ὡμίλησεν εἰς αὐτὸν περὶ τούτου, λέγων ὅτι αἱ ὁδηγίαι τοῦ Λόββα ἦσαν αὐστηραί, καὶ δὲν ἐδύνατο νὰ παραβῇ αὐτάς· ὅτι οὗτος, ὁ Λόββας, δὲν ἦτο μοχθηρὸς, οὔτε δύστροπος ἄνθρωπος, ἀλλ' ἡ ἰδέα τῆς ἀποδράσεως αὐτοῦ ἐπροξένει τρόμον οὐχὶ μόνον εἰς αὐτὸν, ἀλλ' εἰς ὅλον τὸν κόσμον· ὅτι τούτου ἕνεκα οὗτος παραλογίζει, ἐπομένως ἔπρεπε νὰ τὸν συγχωρῇ, καὶ ὅτι δεχόμενος αὐτὸν συνεχῶς καὶ συνδιαλεγόμενος μετ' αὐτοῦ ἐλευθέρως, θέλει καθησυχάσει αὐτὸν, καὶ θέλει παρέξει εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ ἐξορίστους πλειοτέρας εὐκολίας. — Ἀπατᾶσθε, εἶπεν αὐτῷ ὁ Ναπολέων, ἐγὼ γνωρίζω πραγματικῶς τοὺς ἀνθρώπους, ἡ δὲ φυσιογνωμία τοῦ Λόββα εἶναι μοχθηροῦ ἀνδρός· γνωρίζω πραγματικῶς τί ἐστι ἀπόδρασις, ἀλλὰ δὲν σκέπτομαι περὶ τοιαύτης ἐπιχειρήσεως, διὰ δύο λόγους· α) διότι ἡ ἀπόδρασις εἶναι ἀδύνατος, καὶ β') διότι ἡ ἀπόδρασις εἰς οὐδὲν ἀποτέλεσμα θέλει μὲ φέρει· δὲν ὑπάρχει τόπος δι' ἐμὲ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον· δὲν ἐλπίζω ἄλλο εἰμὴ νὰ τελευτήσω ἐνταῦθα, ὅπερ δὲν εἶναι μακρὰν, καὶ νὰ ἐνασχοληθῶ ν' ἀφήσω ἀπομνημονεύματά τινα πρὸς παραδειγματισμὸν τῆς μελλούσης γενεᾶς· ἐὰν παραλογῶ εἰς τοὺς ἐχθρούς μου, δὲν παραλογῶ τόσον εὐκόλως, ὡς αὐτοὶ, καὶ δὲν θέλω νὰ σωθῶ ἐκ τῶν σιδηρῶν χειρῶν των, ἀλλ' ἐκ τῶν ὕβρεών των· ἂς μὲ ἀφήσωσι ν' ἀποθάνω χωρὶς νὰ μ' ἐξυβρίζωσιν· οὐδὲν πλέον ζητῶ παρὰ τῶν συμπολιτῶν σου·

τίποτε δὲν θέλω ὠφεληθῆ ἐρχόμενος εἰς νέαν συνέντευξιν μετὰ τοῦ Λόββα· εἶμαι κύριος ἐμαυτοῦ, ὅταν πρέπῃ, ἀλλ' ἡ θέα τοῦ ἀνθρώπου τούτου μὲ προξενεῖ φρίκην, ἐρεθίζει τὴν γλῶσσάν μου, καὶ δὲν δύναμαι νὰ τὸν δεχθῶ πρεπόντως. — Ὁ Μαλκόλμος δὲν ἀπηλπίσθη ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλ' ἐπέμενε νὰ δεχθῇ οὗτος τὸν Λόββαν, ἐπιθυμοῦντα νὰ παρουσιασθῇ πρὸς αὐτόν.

Ὁ Ναπολέων, ἐνδίδων εἰς τὴν αἴτησιν ταύτην τοῦ ναυάρχου, συγκατετέθη νὰ δεχθῇ τὸν Λόββαν, ἀλλὰ παρουσίᾳ τοῦ ναυάρχου, ὡς μάρτυρος. Τῇ ἐπιούσῃ ὁ Λόββας μετὰ τοῦ ναυάρχου ἦλθεν εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Ναπολέοντος καὶ παρουσιάσθη πρὸς αὐτόν· ὁ δὲ Ναπολέων ἐδέχθη αὐτὸν φιλοφρόνως καὶ ἀφῆκε νὰ δικαιολογηθῇ περὶ τῆς διαγωγῆς του. Ἐν πρώτοις ὡμίλησε πρεπόντως διὰ γενικὰ πράγματα· ἀλλὰ παρατείνας τὸν λόγον του ἐπὶ τῆς ἐπιχορηγήσεως τοῦ Ναπολέοντος, περὶ ἧς ἐγένετο τοσοῦτος λόγος καὶ ἐπεραιώθη εἰρηνικῶς, ὁ Λόββας παρεξετράπη εἰς σκληροὺς καὶ ἐγγικτικοὺς λόγους. — Θαυμάζω, κύριε, εἶπεν αὐτῷ ὁ Ναπολέων, ὅτι ἐτόλμησας νὰ θελήσῃς νὰ συζητήσῃς μετ' ἐμοῦ τοιαύτην ὑπόθεσιν· δὲν εἶμαι συνειθισμένος νὰ ἐνασχολῶμαι περὶ τῶν διατρεχόντων εἰς τὸ μαγειρεῖόν μου· ἐὰν σοὶ συμφέρῃ νὰ προσέχῃς εἰς αὐτό, πρᾶξον τοῦτο, καὶ μὴ μὲ ὁμιλῇς περὶ αὐτοῦ· ἐὰν ἐνταῦθα δὲν εἶχον γυναῖκας καὶ παιδία, καταδεδικασμένα νὰ ζῶσιν εἰς ἐξορίαν μετ' ἐμοῦ, ἤθελον ὑπάγει εἰς τὴν τράπεζαν τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ 53ου συντάγματος, οἱ δὲ καλοὶ ἐκεῖνοι ἄνδρες δὲν ἤθελον ἀρνηθῆ εἰς ἕνα τῶν παλαιοτέρων στρατιωτῶν τῆς Εὐρώπης νὰ τὸν συμπεριλάβωσιν εἰς τὴν τράπεζάν των· ἀλλ' ἔχω ἐνταῦθα νὰ διαθρέψω πολλὰς οἰκογενείας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀνυπόμονοι, ὡς ἐγώ, κατ' οὐδὲν νὰ ὦτιν ὑπόχρεοι εἰς τὴν καταθλίβουσαν ἡμᾶς αἰσχρὰν κυβέρνησιν· δύναμαι νὰ γράψω εἰς τὴν Εὐρώπην, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ ἦμαι ὑπόχρεως νὰ σᾶς εἴπω εἰς ποῖον· ἡ οἰκογένειά μου καὶ αὐτὴ ἡ Γαλλία δὲν θέλουσι στέρξει νὰ πεινάσω οὔτε ἐγώ, οὔτε οἱ εἰς τὰς δυστυχίας μου συνοδεύσαντές με φίλοι. — Μετὰ τοὺς λόγους τούτους ὁ Ναπολέων, ἐξαφθεὶς ὑπὸ

θυμοῦ, μόλις ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Λόββαν νὰ προφέρῃ λέξεις τινάς· εἶτα δὲ ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν ναύαρχον, ἐκλαμβάνων τὸν Λόββαν ὡς τρίτον πρόσωπον, παρεξέκλινεν εἰς ὑβριστικὰς ἐκφράσεις κατ' αὐτοῦ. Τοῦ δὲ ναυάρχου θέλοντος νὰ δικαιολογήσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Λόββα, ὡς πηγάζουσαν ἐκ τῶν ὁδηγιῶν τῆς κυβερνήσεώς του, ὁ Ναπολέων εἶπεν, ὅτι ὑπάρχουν ὑπηρεσίαι τὰς ὁποίας οἱ τίμιοι ἄνδρες δὲν παραδέχονται· ὅτι πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ κύριος Οὔδσων Λόββας δὲν ἦτο πραγματικῶς στρατιωτικὸς, καὶ ὅτι συνεχέστερα ἐκράτει τὴν γραφίδα τοῦ ἀξιωματικοῦ τῶν γενικῶν ἐπιτελῶν, ἢ τὸ ξίφος τοῦ στρατιώτου. Εἰς τὰς τελευταίας ταύτας λέξεις ὁ Λόββας, ἔχων τὴν ἀπαίτησιν νὰ διατηρῇ τὴν ἀξιοπρέπειάν του καὶ νὰ ἦναι σεβαστὸς παρὰ τῷ αἰχμαλώτῳ αὐτοῦ, ἀνεχώρησε φρυάττων καὶ διακηρύττων ὅτι κατ' οὐδένα λόγον ἤθελε τοῦ λοιποῦ ἔλθει εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Ναπολέοντος.

Ἅμα δὲ ἀναχωρήσαντος τοῦ Λόββα, ὁ Ναπολέων, αἰσθανθεὶς ὅτι ἐξώκειλεν ἀτόπως, ἐδικαιολογήθη εἰς τὸν ναύαρχον Μαλκόλμον, λέγων ὅτι δὲν ἤθελε παραφερθῆ οὕτως, ἐὰν ὁ διοικητὴς τῆς νήσου ἀδεξίως πως δὲν ὡμίλει αὐτῷ περὶ τῆς ποταπῆς ὑποθέσεως τῶν ἐξόδων· ὅτι καλῶς ἐγίνωσκεν ὅτι ἡ συνέντευξις ἤθελε στραφῆ ἐπὶ τὸ χεῖρον· ὅτι ἡ φυσιογνωμία τοῦ Λόββα προξενεῖ εἰς αὐτὸν τοιαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε δὲν δύναται νὰ ἦναι κύριος ἑαυτοῦ, καὶ ὅτι περὶ τούτου εἶχεν ἄδικον, καὶ ἀναγνωρίζει αὐτό.—Προσέθηκε δὲ πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ πταίσματός του, ἔχω ἄδικον, κύριε ναύαρχε, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι δὲν εἶμαι εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Κεραμεικῶν· ἑπομένως δέν μοι ἦτον ἐπιτετραμμένον νὰ ἐξυβρίσω τὸν Λόββαν, ἐνῷ εἶμαι δέσμιός του. —

Μετὰ τὰς ψυχικὰς ταύτας ταραχὰς, ἃς ὑπέστη ὁ Ναπολέων ἐν μέρει τοῦ ἔτους 1816, ὁ βίος αὐτοῦ διῆλθε τοῦ λοιποῦ εἰς μονοτονίαν μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ, μόνον δ' ἐνίοτε αἱ σημαντικαὶ ὀδύναι ἐτάραττον αὐτὸν, ἄλλως τε εἶχε πάντοτε τὰς αὐτὰς συνηθείας· ἐκοιμᾶτο διακεκομμένως, καὶ ἰδίως ὅταν κατεκλίνετο ἐνωρίς· ἐγείρετο, ἀνεγίνωσκεν, ὑπαγόρευεν εἰς τὸν

Μαρσσάνδον, ὅταν οὗτος ἦτο παρ' αὐτῷ, πάλιν κατεκλίνετο, ἀλλάσσων θέσιν, ζητῶν τὸν ὕπνον· ἀνέβαινεν ἐπὶ τοῦ ἵππου, ἅμα ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, καὶ περιεφέρετο ἐντὸς τοῦ ὡρισμένου ὁρίου, ὅπερ ἐκάλει σιδηροῦν κύκλον. Ὁ περίπατος οὗτος, καθ' ἑκάστην ἐπαναλαμβανόμενος, κατέστη αὐτῷ δυσάρεστος· διότι, ἐὰν ἤθελε νὰ ὑπερβῇ τὰ προσδιωρισμένα ὅρια, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ὄπισθεν αὐτοῦ ἕνα ἀξιωματικὸν Ἄγγλον διὰ νὰ τὸν ἐπιτηρῇ. Δὲν συνδιελέγετο πλέον οὔτε μετὰ τοῦ γέροντος Ἄραβος, οὔτε μετὰ τῆς χήρας τῆς ἐχούσης δύο θυγατέρας, αἱ ὁποῖαι προσέφερον αὐτῷ ἄνθη, ἵνα μὴ ἐνοχοποιήσῃ αὐτοὺς εἰς τὸν Λόββαν, ὅστις εἶχε δυσπιστίαν εἰς ὅλους· μόλις ἐτόλμα νὰ φιλοδωρήσῃ τινὰ τῶν γειτόνων του, μήπως δώσῃ ὑπονοίας εἰς τὸν Λόββαν ὅτι προπαρασκευάζεται νὰ δραπετεύσῃ. Αἱ στενοχωρίαι αὗται ἐνεργούμεναι ἐπὶ εὐερεθίστου ἀνδρὸς κατήντησαν εἰς ἀληθῆ βάσανον. — Ἄ, ἔλεγεν εἰς τὸν Λασκάζον, διὰ τί νὰ μὴ εἴμεθα ἐλεύθεροι εἰς τὴν Ἀμερικὴν, περιστοιχούμενοι ὑπὸ τῶν οἰκογενειῶν καὶ τινων φίλων μας; αἰσθάνεσαι ὁποίαν ἡδονὴν ἠθέλομεν ἔχει διατρέχοντες ἀπεριορίστως τὰ ἐκεῖ δάση μεθ' ὅλης τῆς ταχύτητος τῶν ἵππων μας; ἀλλ' ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ βράχου τούτου μόλις δυνάμεθα νὰ διατρέξωμεν ὀλίγον, καλπάζοντες. — Καθ' ἑκάστην ἐπανερχόμενος ἐκ τοῦ περιπάτου, ὑψωμένου τοῦ ἡλίου, κατέφευγεν εἰς τὴν ῥηθεῖσαν σκηνήν· ἀλλ' ὑπὸ τὸν ἄχαρι ἴσκιον τοῦτον καθήμενος, ἔκραζε « *μία ἄλυσσος, μία ἄλυσσος*, μᾶς περικλείει ἐνταῦθα » καὶ ἐζήτει τὰ φύλλα τῶν γαλλικῶν δένδρων. Μετὰ δὲ ταῦτα κατεκλίνετο ἐπὶ τῆς κλίνης του, προσπαθῶν νὰ κοιμηθῇ ἕνεκα τοῦ κόπου του, ἔπειτα ἔμβαινεν εἰς τὸν λουτῆρά του, ἔνθα ἔμενεν ἐπὶ πολύ. Ἡ συνήθεια αὕτη κατέστη ὀλεθρία αὐτῷ, διότι ἐξησθένει τὸ σῶμά του· ἐλάμβανεν ὅμως εὐχαρίστησιν ἐκ τούτου, διότι ἠλάττωνε τὸν πρὸς τὴν δεξιὰν πλευράν του ὑπάρχοντα πόνον, ὅπερ ἦτο τὸ πρῶτον σημεῖον τῆς νόσου, ἐξ οὗ καὶ ἀπέθανεν. Εἶτα εἰργάζετο, ἀνεγίνωσκεν, ὑπαγόρευεν, ἀνελάμβανεν ἐνὶ λόγῳ τὰς προῤῥηθείσας ἐνασχολήσεις, καὶ διῆγε τὴν ἡμέραν μετὰ τῶν φίλων του, ἀναγινώσκων μετὰ τῶν περιεστώτων, ἢ διηγούμενος τὰς πράξεις

τόν, ἂς ἤκουον πάντοτε μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως· ὁ δὲ βίος του οὗτος ἦτον ἄθλιος, ἀλλ' ἀθλιέστερος εἰς ἄνδρα ὅστις ἐκίνει ὅλον τὸν κόσμον. Ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ περιοδικῶς ἔπνεον ξηροὶ καὶ δριμεῖς ἄνεμοι ἐκ τῆς Ἀφρικῆς, οἱ ὁποῖοι ὑπερβολικῶς ἠνώχλουν τὸ νευρικὸν σύστημα τοῦ Ναπολέοντος καὶ οἱ ὁποῖοι ἦσαν τοσοῦτον σφοδροί, ὥστε ἐμάραινον τὰ φυτὰ καὶ τὰ δένδρα, ἐμπόδιζον μάλιστα ν' ἀναφύωνται χόρτα· οὕτως οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ταύτης ἢ εἶχον μεγάλην ὑγρασίαν, ἢ κατεκλείοντο ἐκ τοῦ σφοδροῦ καὶ θερμοῦ ἀνέμου. Ὅταν δὲ ὁ ἄνεμος οὗτος ἔπνεεν, ὁ Ναπολέων κατεκλείετο εἰς τὴν κατοικίαν του, ἐβυθίζετο εἰς μεγίστην μελαγχολίαν, καὶ ἔλεγε καθ' ἑαυτὸν, βασανίζοντες αὐτὸν τοιουτοτρόπως δὲν προὐτίθεντο εἰμὴ νὰ συντέμνωσι τὴν ζωήν του· γνωρίζων δὲ ὅτι ἐν τῇ ἑτέρᾳ πλευρᾷ τῆς νήσου ὑπῆρχε τὸ ἀξιόλογον μέγαρον Πλαντάσιον Οὗς, κείμενον εἰς εὐάρεστον καὶ δροσερὰν θέσιν, ἐπεκύρωνεν ἔτι πλέον τὴν σκληρὰν ἰδέαν ταύτην. — Ἐὰν θέλωσι τὴν ζωήν μου, ἔλεγε, διατί δὲν μὲ μεταχειρίζονται ὡς τὸν Νέϋ! μία σφαῖρα εἰς τὴν κεφαλὴν ἀρκεῖ· ἀλλ' ἡ Εὐρώπη φοβεῖται καὶ δὲν τολμᾷ μὲν νὰ μὲ τουφεκίσῃ, ἀλλὰ τολμᾷ νὰ μὲ ἀποθάνῃ βραδέως.— Ὁ Ναπολέων ἠπατᾶτο εἰς τοῦτο· ἡ Εὐρώπη πρὸ πάντων ἤθελε να φυλάττῃ αὐτὸν, καὶ οὐδόλως ἐσκέπτετο ἐὰν αἱ γινόμεναι προφυλάξεις πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς φυλακίσεώς του ἔβλαπτον τὴν ὑγείαν του· μάλιστα οὐδ' ἐφρόντιζε περὶ τούτου καὶ ἄφινε τὴν φροντίδα ταύτην εἰς τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον· τοῦτο δὲ ἀνέθηκεν αὐτὴν εἴς τινα ἐκ τῶν ὑποδεεστέρων ὑπαλλήλων, ὅστις ἄλλοτε μὲν ἐτρόμαζεν ἔχων τοιαύτην εὐθύνην, καὶ ἄλλοτε ἠρεθίζετο παρὰ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Ναπολέοντος. Τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον ὅμως, ὡς ἐρρέθη, ἡμάρτησε, μὴ ζητῆσαν παρὰ τῆς Ἑταιρίας τῶν Ἰνδιῶν τὸ ἐκεῖ μέγαρον τοῦ διοικητοῦ Πλαντάσιον Οὗς, ὅπερ κατελήφθη παρὰ τοῦ Λόββα, ἀντὶ νὰ προσφερθῇ εἰς τὸν Ναπολέοντα (α). Πρὸς δὲ εἰ καὶ δὲν

(α) Ὁ Λόββας εἴς τινα ἀναφορὰν του πρὸς τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον ἔλεγεν ὅτι, ἐὰν ἐν τῇ νήσῳ ὑπῆρχεν ἑτέρα κατοικία συμφέρουσα εἰς τὴν οἰ-

προέθετο νὰ δολοφονήσῃ τὸν Ναπολέοντα, ἄφινεν ὅμως τοὺς ὑπαλλήλους του νὰ ἐπιταχύνωσι τὸν θάνατον αὐτοῦ ὀλίγον κατ' ὀλίγον, φοβούμενοι οὗτοι τὴν δραπέτευσιν αὐτοῦ.

Ὁ Λόββας εἶχε φέρει μεθ' ἑαυτοῦ ξυλικὴν πρὸς κατασκευὴν νέας κατοικίας, ἔπιπλα καὶ βιβλία· ἀλλ' ἐπειδὴ ξυλίνη οἰκία ἦτον ἀνωφελὴς εἰς τὴν νῆσον ταύτην διὰ τὴν θερμότητα τοῦ κλίματος, ὁ Ναπολέων δὲν ἐδέχθη νὰ οἰκοδομηθῇ δι' αὐτὸν τοιαύτη· ἐδέχθη μόνον τὰ προσφερθέντα αὐτῷ βιβλία, τὰ ὁποῖα καίτοι μὴ ὄντα τῆς ἀρεσκείας του, ἔλαβε τινὰ ἐξ αὐτῶν καὶ ἐν ὀλίγαις ἡμέραις διῆλθε ταῦτα. Αἱ ἐσπεριναὶ συναναστροφαὶ αὐτοῦ ὅσον ἄθλιαι ἦσαν, τοσοῦτον οὗτος ἐστόλιζεν αὐτὰς διὰ τῆς ἀγχινοίας του, ἄλλοτε μὲν ὁμιλῶν σκεπτικῶς καὶ ἐνίοτε μετὰ πολλῆς εὐθυμίας, ἄλλοτε σπουδαίως, καὶ μάλιστα περὶ ὑψηλῶν πραγμάτων ἀνωτέρων τῶν διανοητικῶν δυνάμεων τῶν ἀκροατῶν του, καὶ ἄλλοτε περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ πολέμου, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλολογίας· ἐνίοτε ἔπαιζε μετὰ τῶν τέκνων τοῦ Βερτράνδου καὶ τῆς κυρίας Μοντολόνου· διηγεῖτο εἰς τὰ παιδία ταῦτα τοὺς μύθους τοῦ Λαφονταίνου, καὶ ἐλυπεῖτο ὅτι δὲν ἐνόουν αὐτὰ τὴν σπουδαιότητα τῶν μύθων τούτων· εἶτα εὑρίσκων πάντοτε τὸ συμπέρασμα ἑκάστου μύθου, ἀπεύθυνεν εἰς τὰ παιδία ταῦτα τὰς εὐλογωτέρους κρίσεις διὰ νὰ πείσῃ αὐτά. Ἓν ἐκ τῶν τέκνων τῆς κυρίας Μοντολόνου παρεπονεῖτο ὅτι ὑπεχρεώνον αὐτὸ νὰ ἐργάζηται καθ' ἑκάστην· ὁ Ναπολέων ἔλεγεν αὐτῷ « φίλε μου, τρώγεις καθ' ἑκάστην ; — Μάλιστα, Μεγαλειότατε. — Λοιπὸν, ἐπειδὴ τρώγεις καθ' ἑκάστην, πρέπει νὰ ἐργάζησαι καὶ καθ' ἑκάστην. — Μετὰ ταῦτα ὡμίλει περὶ τῶν ὑψηλοτέρων ἀντικειμένων τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας.

Πρὸς τοῖς ἄλλοις βιβλίοις, τὰ ὁποῖα ὁ Λόββας ἔφερεν ἐξ Εὐρώπης, ὑπῆρχον καὶ πολλὰ λοίδωρα φυλλάδια, τὰ ὁποῖα οὗτος ἔστειλεν εἰς τὸν Ναπολέοντα διὰ νὰ τὰ ἀναγνώσῃ. Ὑπῆρ-

---

κογένειάν του, ἤθελε παραχωρήσει τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος μέγαρον εἰς τὸν Ναπολέοντα. Ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται ὅτι οὗτος προετίμησε νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀνάγκας του ἢ τὰς τοῦ Ναπολέοντος.

χον δὲ καί τινα ἐξ αὐτῶν τὰ ὁποῖα ἐξύβριζον αὐτόν τε καὶ τοὺς ἐχθρούς του, ἐκ τούτων ἦτο καὶ ἓν, ἐπιγραφόμενον *Λεξικὸν τῶν Ἀνεμοδεικτῶν* (κουφονόων), τὸ ὁποῖον μετὰ τὸ 1815 ἔλαβε καλὴν ὑποδοχὴν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς Γαλλίας, διότι ἐστιγμάτιζε τὴν ἀστασίαν τῶν προθύμως μεταβαινόντων ἐκ μιᾶς κυβερνήσεως εἰς τὴν ἄλλην διὰ νὰ διατηρῶσι τας θέσεις των. Τὸ βιβλίον τοῦτο, ὃν γεγραμμένον ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων των Βουρβόνων, ἤρεσκε φυσικῶς εἰς τοὺς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ ἐξορίστους· διότι ἔβλεπον μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως ὅτι ἐσατυρίζοντο ὅσοι, ἀντὶ νὰ ὦσιν ἐξόριστοι, ὡς αὐτοὶ, ἐσύχναζον εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Κεραμεικῶν· ἀποπτύοντες δὲ τὴν τελευταίαν ἐξουσίαν τοῦ Ναπολέοντος, ἣν ὑπηρέτησαν τόσον προθύμως, ἐπανηγύριζον τὴν παλινόρθωσιν, ἣν εἶχον πολεμήσει. Ὁ Ναπολέων βλέπων τὸ βιβλίον τοῦτο ἐμειδίασε κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν, εἶτα ὅμως ἔλαβε καὶ ἔρριψεν αὐτὸ κατὰ μέρος. — Τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι ἄθλιον, ἀνέκραξεν, ἐξευτελίζει τὴν Γαλλίαν καὶ ἐξαχρειώνει τὴν ἀνθρωπότητα! Ἐὰν τοῦτο ἔχηται ἀληθείας, ἡ γαλλικὴ Ἐπανάστασις, ἡ ὁποία ἐν τούτοις ἐγκαθίδρυσε τὰς καλητέρας ἀρχὰς, δὲν ἐνήργησεν ἄλλο τι ἐφ' ὅλων ἡμῶν, εὐγενῶν, πολιτῶν καὶ λαοῦ, εἰμὴ νὰ μᾶς καταστήσῃ ἄθροισμα ἀθλίων ἀνθρώπων· ταῦτα πάντα εἶναι ψεύδη καὶ ἄδικα. Ἀνατρέξατε εἰς τοὺς ἐν Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ θρησκευτικοὺς πολέμους, καὶ θέλετε εὕρει πολλὰς τοιαύτας μεταβολὰς διὰ τοιαύτας αἰτίας. Ὁ Ἑρρῖκος Δ'. καὶ ὁ Λουδοβῖκος ΙΗ'. εἶχον δοκιμάσει τὰ αὐτά. Ἡ Γαλλία παριστάνει καὶ ἄλλα πολλὰ παρόμοια, καὶ μ' ὅλα ταῦτα δὲν ἐξευτελίσθη. Μὴ μιμῆσθε τοὺς χυδαίους, οἵτινες εὐχαριστοῦνται βλέποντες τοὺς ἐναντίους των ὑβριζομένους· διότι ἔστε βέβαιοι ὅτι τὸ ὅπλον τοῦτο εἶναι δίστομον καὶ δύναται νὰ στραφῇ καὶ καθ' ἡμῶν. — Ἐπειδὴ δὲ οἱ παρ' αὐτῷ ἔλεγον ὅτι δικαιώνει τοὺς προδόσαντας αὐτόν. — Οὐχὶ, εἶπε, δὲν μ' ἐπρόδωκαν, μ' ἐγκατέλειψαν· ὑπάρχει διαφορά. Δὲν ὑπάρχουν τοσοῦτοι προδόται, ὅσους νομίζετε, ἀπ' ἐναντίας ὑπάρχουν πολλοὶ ἀδύνατοι ἄνθρωποι καταβεβλημένοι ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἑκατοντάκις

πλειότερον αὐτῶν. — Ὁ Ναπολέων ἐνταῦθα ἐνόει, χωρὶς νὰ τὸ εἴπῃ, τοὺς ὑπηρετήσαντας ἐπὶ πολὺ τὴν Γαλλίαν, οἵτινες, ἐπὶ τέλους ἀπαυδήσαντες ἐκ τῶν ὑπερβολικῶν κόπων των, ἐζήτουν νὰ ἐξασφαλίσωσι τὰς πρὸς τὸ Κράτος πολυχρονίους ὑπηρεσίας των.—Ὁ Φουσσὲς, εἶπεν ὁ Ναπολέων, εἶναι ὁ μόνος ἀληθὴς προδότης, τὸν ὁποῖον γνωρίζω· αὐτὸς ὁ Μαρμὼν, ὁ δυστυχὴς Μαρμὼν, ὅστις μοὶ ἐπροξένησε πλειότερα κακὰ, ἢ ὁ Φουσσὲς, δὲν ἦτο προδότης, ἀλλ' ἡ ματαιότης καὶ ἡ ἐλπὶς τοῦ ν' ἀναδειχθῇ διέφθειραν αὐτόν. Οὗτος ἐνόμιζεν ὅτι, ἀφοῦ μ' ἐγκαταλείψῃ καὶ μοῦ ἀφαιρέσῃ τὰ μέσα νὰ καταπολεμήσω τὴν συμμαχίαν ἐν Παρισίοις, ἤθελε σώσει τὴν Γαλλίαν ἐκ τρομερᾶς καταστροφῆς· ἀλλὰ δὲν μ' ἐπρόδωκεν, ὡς ὁ Φουσσές. — Οἱ ἀκούοντες ταῦτα, θαυμάζοντες τὴν τοσαύτην ἀνεκτικότητα, ἠρώτησαν τὸν Ναπολέοντα, πῶς κατὰ τὸ 1815, ἐνῷ ἐγνώριζεν ὅτι ὁ Φουσσὲς ἐπρόδωκεν αὐτὸν, προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του. — Τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἐξηρτᾶτο, ἀπήντησεν, ἐκ τῆς διαγωγῆς ἑνὸς ὁποιουδήποτε σπουδαίου ἀνδρὸς, τοῦτο ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ἢ ἀποτυχίας μιᾶς μάχης· ἐὰν δὲ μετὰ τὴν ὁριστικὴν λύσιν ταύτην τοῦ ζητήματος ἤθελον προβῆ εἰς τοσοῦτον σκανδαλῶδες μέτρον, ὥστε νὰ καταδιώξω τὸν Φουσσὲν, ἤθελον ταράξει τὴν κυβέρνησίν μου· ὤφειλον νὰ ὑπομένω καὶ νὰ περιμένω, δίδων νὰ ἐννοήσῃ ὁ Φουσσὲς ὅτι ἐπέβλεπον αὐτόν· ἐτιμωρήθην διὰ τὴν ἀνεκτικότητά μου· ἀλλὰ μετὰ τὸ Βατερλὼ, καὶ ἄνευ τοῦ ἐπικινδύνου τούτου ἀνδρὸς, ἤθελον ἀπολεσθῆ. Οἱ προδόται, ἐπανέλαβεν ὁ Ναπολέων, εἶναι τοσοῦτον σπάνιοι, ὥστε δὲν τὸ πιστεύετε· τὰ μεγάλα ἐλαττώματα, ὡς καὶ τὰ μεγάλα προτερήματα, εἶναι ἐξαιρετικά· οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀδύνατοι, καὶ ἐπομένως ἄστατοι, ὡς ἐκ τούτου ζητοῦν τύχην, ὅπου δύνανται· προσπαθοῦν νὰ ὠφεληθῶσι, χωρὶς νὰ θέλωσι ν' ἀδικήσωσί τινα, καὶ εἶναι ἄξιοι μᾶλλον συμπαθείας ἢ μίσους· πρέπει νὰ ἐκλαμβάνῃ καὶ νὰ μετεχειρίζηταί τις αὐτοὺς ὅπως εἶναι, καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ τοὺς διορθώνῃ, ἐὰν δύναται. Ἀλλ' ἔστε βέβαιοι ὅτι καταφρονοῦντες αὐτοὺς δὲν τοὺς διορθώνετε, ἀπ' ἐναντίας μάλιστα πρέπει νὰ δώσῃ τις εἰς αὐτοὺς νὰ ἐνοή-

σωσιν ὅτι εἶναι καλήτεροι ἀφ' ὅ,τι πραγματικῶς εἶναι, ἐὰν θέλῃ νὰ λάβῃ παρ' αὐτῶν ὅ,τι καλὸν εἶναι δυνατόν. Ἐν τῷ στρατῷ λέγουν εἰς τοὺς ἀνάνδρους ὅτι εἶναι ἀνδρεῖοι, καὶ καθιστῶσιν αὐτοὺς τοιούτους. Ἐν παντὶ πράγματι πρέπει νὰ μεταχειρίζηταί τις τοὺς ἀνθρώπους ὅπως εἶναι, καὶ νὰ ὑποθέτῃ ὅτι ἔχουν τὰς ἀρετὰς, τὰς ὁποίας θέλει νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτούς. —

Τὸ θέμα τοῦτο ἔφερε τὸν Ναπολέοντα εἰς ἕτερον, περὶ τοῦ ὁποίου ἐξέφρασε τὴν αὐτὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὸ αὐτὸ ὕψος τῶν αἰσθημάτων. —Ἡ ἀδυναμία αὕτη, εἶπεν, οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἔχει εἰμὴ νὰ φέρῃ εἰς δυσπιστίαν τοὺς ἀνθρώπους· ἐκ τούτου καταντᾷ τις ν' ἀμφιβάλῃ περὶ ὅλων, καὶ νὰ μὴ γνωρίζῃ ὁποῖον νὰ μεταχειρισθῇ, καὶ συνεχῶς νὰ χάνῃ τοὺς χρησιμωτέρους ὑπαλλήλους· προσθέσατε δὲ εἰς ταῦτα ὅτι, ἂν σᾶς ἴδωσι τοσοῦτον δυσπιστοῦντας πρὸς πάντας, ἕκαστος θέλει νὰ σᾶς ἐρεθίζῃ εἰς τοῦτο πρὸς ἰδίαν ὠφέλειαν. Ἐὰν ἤκουον τοὺς παρ' ἐμοὶ ὑπηρετοῦντας, ἤθελον θεωρεῖ τοὺς μὲν στρατιωτικοὺς ὡς ἀνάνδρους, τοὺς δὲ πολιτικοὺς ὡς ἀπίστους. Ἐνταῦθα, φίλοι μου, εἶσθε ὀλίγιστοι, καὶ ἐπομένως ὑπόχρεοι νὰ ἦσθε ἠγαπημένοι, καὶ μ' ὅλον τοῦτο δὲν δύναμαι νὰ δώσω πίστιν, ὅταν ὁμιλῇ τις ἐξ ὑμῶν περὶ τοῦ ἑτέρου, καὶ ἔχω δίκαιον (ὁ Ναπολέων διὰ τῆς ὁμιλίας του ταύτης ἐνόει περὶ τῶν μεταξὺ αὐτῶν ἀναφυεισῶν διαιρέσεων, αἱ ὁποῖαι ἤρχισαν νὰ ταράττωσι τὴν ἡσυχίαν του). Οὐχὶ, ἐξηκολούθησε λέγων, οὐδέποτε πρέπει νὰ πιστεύῃ τις τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν ὁμιλῶσι περὶ ἄλλων. Ὁ στρατάρχης Λάννος ἀπέθανε δι' ἐμὲ, ὡς ἥρως· οὗτος πολλάκις ὡμίλει κατ' ἐμοῦ τοιουτοτρόπως, ὥστε ἐὰν ἐξελάμβανον τοὺς λόγους του ἐπὶ τὸ σπουδαιότερον, ἔπρεπε νὰ τὸν καταδιώξω, ὡς ἔνοχον προδοσίας. Διὰ τοῦτο μετὰ μακρὰν πεῖραν ἐνόησα ὅτι ἡ ἀποσφράγισις τῶν ἐπιστολῶν εἶναι ἀνωφελὴς καὶ ἐπικίνδυνος· οἱ ἐν τῇ ἀλληλογραφίᾳ φαινόμενοι δὲν εἶναι συνωμόται, διότι οὐδεὶς συνωμότης διὰ τοῦ ταχυδρομείου ἀνταποκρίνεται· ταῦτα εἶναι λόγοι τῆς ὀκνηρίας, τῆς δυσαρεσκείας καὶ τῆς δυσμενείας. Τίς θὰ θελήσει ν' ἀνεχθῇ ὅσα λέγουν κατ' αὐτοῦ οἱ φίλοι του, ἔστω καὶ οἱ καλήτεροι; εἶναι ἄφρων καὶ λίαν ἀνόητος ὅστις θέλει νὰ

λάβῃ τοιαύτην πεῖραν, καὶ ἂν δύναται νὰ πράξῃ τοῦτο, θέλει μισήσει τοὺς καλητέρους φίλους του· εἴμεθα ἀληθῶς πολὺ ἀπρόσεκτοι, ὅταν ὁμιλῶμεν περὶ τῶν ἄλλων· ἀλλ' ὅταν μάθῃ τις τί ὁμιλοῦν περὶ αὐτοῦ, καταφέρεται θανασίμως καὶ κατ' ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἐπιθυμεῖ νὰ εὐεργετήσῃ. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν ξένων ἐπιστολῶν εἶναι τὸ αὐτὸ ὡς νὰ θέλῃ τις ν' ἀκούῃ τὰς συνδιαλέξεις ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τούτου προκύπτουν προκαταλήψεις καὶ ἀδικίαι, ἄτινα προξενοῦν κακὸν, οὐχὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον· τούτου ἕνεκα ἡ κυβέρνησις στερεῖται ἀξιολόγων ὑπαλλήλων, οἱ δὲ ἰδιῶται λαμβάνουν ἀπέχθειαν κατὰ φίλων των, ἀπερισκέπτων μὲν εἰς τοὺς λόγους των εἰλικρινῶν δὲ εἰς τὰς πράξεις των· κάλλιον εἶναι νὰ μὴ γνωρίζῃ τις ὅ,τι λέγουν περὶ αὐτοῦ· διότι ὅσον γενναῖος καὶ ἂν ἦναι, δὲν δύναται νὰ συγχωρήσῃ πᾶν ὅ,τι λέγεται κατ' αὐτοῦ· καὶ τὸ ἀσφαλέστερον τὸ νὰ συγχωρῇ τις αὐτὰ εἶναι τὸ νὰ μὴ τὰ γνωρίζῃ. —

Ἄλλοτε ὁ Ναπολέων, λαβὼν ἀνὰ χεῖρας λοίδωρόν τι φυλλάδιον γεγραμμένον ἐν Ἀγγλίᾳ κατ' αὐτοῦ, εἶπεν « ἀκούων τις τοὺς ἐχθρούς μου, πιστεύει ὅτι ἐγὼ ἐδολοφόνησα τὸν Κλέβερον ἐν Αἰγύπτῳ, ἐφόνευσα τὸν Δεσαῖξον ἐν Μαρέγκῳ, ἀπηγχόνισα τὸν Πισσεγροῦ ἐν τῇ φυλακῇ του! . . . Ὦ Κλέβερε, ἀνέκραξεν, ὦ Δεσαῖξε, ὦ Πισσεγροῦ! Ἐξετίμων μεγάλως τὸν Κλέβερον, καίτοι ἔχοντα ἐλαττώματα· ἦτον ἔκδοτος εἰς τὰς ἡδονὰς, καὶ μάλιστα πολλάκις παρεσύρετο, ἀλλ' ἠγάπα περιπαθῶς τὴν δόξαν τῶν ὅπλων, καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἀνεδεικνύετο στρατιωτικὸς πρώτης τάξεως· ὁ θάνατός του μοὶ ἐγένετο πρόξενος τῆς ἀπωλείας τῆς Αἰγύπτου· ἐγὼ δ' ἐδολοφόνησα αὐτόν! . . . Ὁ Δεσαῖξος ἦτον ἄγγελος, εἶναι ὁ μόνος ἄνθρωπος ὃν ἠγάπησα πρὸ πάντων· ἡ ἀφιξίς του ἔσωσε τὴν ἐν Μαρέγκῳ μάχην· καὶ ἤθελον φονεύσει αὐτὸν καθ' ἣν στιγμὴν μὲ ὑπηρέτησε, καὶ ἤλπιζον παρ' αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ μέλλον νὰ μὲ ὑπηρετήσῃ! . . . Ὁ Πισσεγροῦ ἦτον ὁ μᾶλλον ἀφωσιωμένος στρατηγὸς τῆς Δημοκρατίας ὡς πρὸς τὴν ἐνεργητικότητα· ὑπῆρξεν εἷς τῶν διδασκάλων μου εἰς τὴν ἐν Βριέννῃ σχολὴν, καὶ τοσοῦ-

τον διετήρουν εἰς τὴν μνήμην μου τοῦτο, ὥστε πάντοτε ἐσεβόμην αὐτόν. Ἐν τοσούτῳ ὑπέπεσεν ἐν τῷ ὑπὸ τὴν διοίκησίν του στρατῷ εἰς τοιαύτας ἐγκληματικὰς πράξεις, ὥστε ὁ Μορὼ ἠναγκάσθη νὰ τὰς καταμηνύσῃ. Ὦ! ὁ δυστυχὴς τοσοῦτον ἠδίκησεν ἑαυτὸν, ὥστε δὲν ἦτον ἀνάγκη ν' ἀναμιχθῶ ἐγὼ εἰς τοῦτο, ἀφότου οὗτος ἠσθάνθη ὅτι κατέστρεψεν ἑαυτὸν, ἀφοῦ κατέστρεψε τὴν δόξαν του. Λοιπὸν ἐγὼ ἐφόνευσα καὶ τοὺς τρεῖς τούτους! Τὸ οὐτιωδέστερον χαρακτηριστικὸν τῆς συκοφαντίας δὲν εἶναι μόνον ἡ μοχθηρία, ἀλλ' ὁ παραλογισμός· ἡ μοχθηρία εἶναι πάθος τοσοῦτον σφοδρὸν, ὥστε τάχιστα καταντᾷ εἰς εὐήθειαν. Ὅταν τις ἦναι νέος, ζωηρὸς, ὑπερήφανος, ταράττεται μανθάνων ὅ,τι λέγεται κατ' αὐτοῦ καὶ ἀγανακτεῖ· προϊούσης ὅμως τῆς ἡλικίας, συνειθίζει εἰς τοῦτο, καὶ δὲν ἐπιθυμεῖ ἄλλο εἰμὴ ἡ συκοφαντία νὰ ὑπερβῇ πάντα ὅρον· διότι τότε αὕτη δικαιώνει καὶ ἱκανοποιεῖ αὐτόν. — Ὁ Ναπολέων ἐξήταζε τὰς μᾶλλον παραμορφωμένας πράξεις τοῦ βίου του, ἰδίως τὴν ὑποτιθεμένην δηλητηρίασιν τῶν ἐν Ἰόππῃ νοσούντων ἐκ πανώλης, καὶ διηγεῖτο τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματος. Ἔλεγε λοιπὸν ὅτι, ἠναγκασμένος ὢν ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἰόππης, καὶ μὴ δυνάμενος, χωρὶς νὰ διαδώσῃ τὸ μόλυσμα εἰς τὸν στρατὸν, νὰ μεταφέρῃ εἴκοσι περίπου ἐκ τῶν πασχόντων ἐκ πανώλης, τῶν ὁποίων τὰς κεφαλὰς ἤθελον κόψει οἱ Ἄραβες, εἶπεν εἰς τὸν ἀρχιἰατρὸν τοῦ στρατοῦ Δεσγενέττον ὅτι φιλανθρωπότερον ἴσως ἤθελεν εἶσθαι νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς ὄπιον διὰ ν' ἀποθάνωσιν· ὅτι οὗτος μετὰ πολλῆς ἑτοιμότητος πνεύματος ἀπήντησεν ὅτι *ἡ τέχνη του ἦτο νὰ θεραπεύῃ καὶ οὐχὶ νὰ φονεύῃ*. Ἐπομένως εἶπεν ὁ Ναπολέων ὅτι οὗτοι, ἐκτὸς πέντε ἢ ἓξ, ἀπέθανον ἄνευ ὄπιου, πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν ὁ στρατὸς, καὶ ὅτι ὁ διαδώσας τὸ ψεῦδος τοῦτο ἦτον εἷς νοσοκόμος, ὅστις ἀπεβλήθη ἐκ τοῦ στρατοῦ, ὡς νοθευτὴς τῶν φαρμάκων.

Ὁ Ναπολέων ὡμίλει λοιπὸν μεθ' ὑπεροφίας περὶ τῶν καθ' αὐτοῦ συκοφαντιῶν· ἀλλ' ὑπῆρξε μία πρᾶξις γνωστὴ τοῖς πᾶσι, περὶ ἧς ὡμίλει μὲν μεθ' ὑπεροφίας, οὐχὶ ὅμως καὶ μετ' ἀταραξίας· αὕτη δὲ ἦτον ὁ θάνατος τοῦ δουκὸς Ἐγγιένου. — Οἱ

πρίγκηπες Βουρβόνοι, ἔλεγε, προσεπάθουν νὰ μὲ θανατώσωσι· περὶ τούτου οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει, καθ' ὅσον ἐξάγεται ἐκ τῆς δίκης τοῦ Γεωργίου ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν συνώμοσαν κατ' ἐμοῦ. Ὁ δοὺξ Ἐγγιένος, διαμένων μίαν ὥραν μακρὰν ἐκ τῶν γαλλικῶν μεθορίων, περιέμενε τὴν ἀνανέωσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν διὰ νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα κατὰ τῆς Γαλλίας· διὸ, καίτοι ἔχων πολλοὺς τίτλους, κατὰ τοὺς κειμένους νόμους ἤξιζε τῆς ἐπιβληθείσης αὐτῷ τιμωρίας· *τὸ αἷμά μου ἐν τούτοις δὲν ἦτο πηλὸς*, καὶ ἐδικαιούμην νὰ τὸ ὑπερασπισθῶ κατὰ τῶν θελόντων νὰ χύσωσιν αὐτὸ, καὶ πρὸ πάντων ὅταν ἐγὼ ὑπεράσπιζον τὴν Γαλλίαν, τὴν ἡσυχίαν, τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν δόξαν αὐτῆς. Ἐκτύπησα· ἡ περὶ τούτου ἐξουσία μοὶ ἐδόθη, πάντοτε θέλω πράττει τὸ αὐτό. —

Ὁ Ναπολέων, ἐκφραζόμενος οὕτω ζωηρῶς περὶ τῆς πράξεώς του ταύτης, ὡμολόγει τὴν ταραχὴν τῆς συνειδήσεώς του· οὗτος ἔχων τὸ δικαίωμα τῆς ἰδίας ὑπερασπίσεως (οὐδέποτε ἠγεμὼν ἐπὶ τῆς γῆς ἔλαβεν ὑπεράσπισιν ὡς αὐτὸς), ἐλησμόνησεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπερασπισθῇ κατὰ τοὺς κειμένους νόμους· ἐνῷ διέταξε τὴν σύλληψιν τοῦ δουκὸς Ἐγγιένου ἐπὶ ξένης χώρας, καὶ μετέφερεν αὐτὸν διὰ τῆς βίας εἰς Γαλλίαν. Ἐπομένως τὸ δικάσαν αὐτὸν στρατοδικεῖον παρεβίασε πρὸς χάριν αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος τοὺς νόμους τοῦ Κράτους, ἰδίως δὲ παρεβιάσθησαν οἱ νόμοι, ἐκτελεσθείσης τῆς ποινῆς παραχρῆμα· πρὸς δὲ ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι ὁ δοὺξ οὗτος συνελήφθη κατὰ τὴν παραδεδεγμένην τάξιν, πρέπει τις εἰς ταῦτα νὰ συμβουλεύηται τὴν πολιτικήν· ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει πᾶν ὅ,τι αὕτη συμβουλεύει, πρέπει νὰ γίνηται· διότι δὲν ἀρκεῖ ἡ νομιμότης τοῦ ν' ἀποφασίσῃ τις νὰ χύσῃ ἀνθρώπινον αἷμα, πρέπει νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἡ ἀνάγκη· διότι ὁ θάνατος τοῦ δουκὸς Ἐγγιένου οὐχὶ μόνον δὲν ὠφέλησε τὸν Ναπολέοντα, ὕπατον ὄντα, ἀλλ' ἐπὶ πολὺ ἔβλαψεν αὐτὸν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, θεωρήσασαν αὐτὸν ὡς αὐθαίρετον καὶ βίαιον ἄνδρα. Ἐπὶ τέλους δὲ ὁ Ναπολέων ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι, ἂν αὐτὸς ἦτο νικητὴς τοσούτων μαχῶν, ὁ δοὺξ Ἐγγιένος ἦτον ἀπόγονος τοῦ μεγάλου Κονδὲ, ἐπίσης

νικητοῦ πολλῶν μαχῶν, ὥστε καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἦτο πολύτιμος, ὡς αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος.

Διελθὼν ταχέως τὸ θέμα τοῦτο ὁ Ναπολέων, ἤθελε νὰ ἐξετάζῃ τὸ σύνολον τῆς βασιλείας του· ἔλεγε δὲ ὅτι, ἀνερευνῶν τις τὰ χρονικὰ τοῦ κόσμου καὶ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν ἱστορίαν τῶν ἐγκαθιδρυτῶν τῶν δυναστειῶν, θέλει εὕρει ἀθωοτέραν τὴν ἰδικήν του. Καὶ ὄντως, τοῦτο οὕτως ἔχει ὡς πρὸς τὰ μέσα τῆς ἀναβιβάσεως αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον· εἶναι δὲ βέβαιον ὅτι, ἐκτὸς τῶν ἐν ταῖς μάχαις ἀφθόνως χυθέντων αἱμάτων, οὐδεὶς ἔχυσεν ὀλιγώτερα αἵματα ἢ αὐτὸς ὁ Ναπολέων, τοῦτο δὲ συνίστατο εἰς τὸν ἀτομικὸν χαρακτῆρά του, καὶ ἰδίως εἰς τὰ ἤθη τῆς ἐποχῆς του. — Παραβαλλόμενος μὲ τὸν Κρόμβελλον, ἔλεγεν, ἐγὼ ἀνέβην ἐπὶ θρόνου κενοῦ, καὶ οὐδὲν ἔπραξα διὰ νὰ ἐκκενώσω αὐτόν· ἔφθασα δὲ εἰς αὐτὸν διὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν συγχρόνων μου. — Ἡ ὁμολογία αὕτη ἦτον ἀληθεστάτη· ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι ὅπως διὰ τῆς γενικῆς θελήσεως ἀνέβη ἐπὶ τοῦ θρόνου τούτου, οὕτω καὶ κατέβη. Ἀναμφιβόλως ἡ προδοσία, ἂν καὶ ἠρνεῖτο οὗτος, δὲν ἦτον αἰτία τῆς πτώσεώς του· τὴν αἰτίαν πρέπει νὰ ἀναζητῇ τις εἰς τὰ σφάλματά του, τὰ ὁποῖα ὡμολόγει ἐνίοτε εἰλικρινῶς, καὶ ἄλλοτε σοφιστικῶς, ὅπως ἐσύμφερεν εἰς τὴν ὑπεροψίαν του. Ὁμιλῶν λοιπὸν περὶ τῶν ἀδικαιολογήτων πράξεών του, προσεπάθει νὰ δικαιολογηθῇ εἰς τὴν ἀοριστίαν τῶν γεγονότων, κατὰ τὴν συνήθειάν του, ἀδιαφορῶν ἂν ἔπειθε τοὺς ἀκροατάς του ἢ μή.

Τὰ συντελέσαντα εἰς τὴν κατὰ τὸ 1814 πτῶσιν τῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Ναπολέοντος σφάλματα αὐτοῦ εἶναι ἕξ·

Τὸ πρῶτον, ὅτι κατὰ τὸ 1803 ἐγκατέλειψε τὴν ἰσχυρὰν καὶ μετρίαν πολιτικὴν τῆς Ὑπατείας, διέλυσε τὴν ἐν Ἀμιένῃ συνθήκην, καὶ ἐπετέθη κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ἐνῷ δὲν ἐδύνατο νὰ τὴν προσβάλῃ.

Τὸ δεύτερον, ὑποτάξας τὴν ἤπειρον εἰς τρεῖς μάχας, ἐν Αὐστερλίκῃ, Ἰένῃ, Φριεδλάνδῃ, δὲν ἐπανέλαβε κατὰ τὸ 1807 τὴν μετρίαν πολιτικήν· ἀντὶ δὲ νὰ προσπαθῇ νὰ περιορίσῃ τὴν

Ἀγγλίαν διὰ τῆς κατ' αὐτῆς ἑνώσεως τῆς ἠπείρου, ἤθελε νὰ συστήσῃ τὴν παγκόσμιον μοναρχίαν.

Τὸ τρίτον, ἠθέλησεν εἰς τὴν ἐν Τιλσίτῃ συνθήκην νὰ στηρίξῃ τὴν παγκόσμιον ταύτην μοναρχίαν διὰ τῆς ἐνοχῆς τῆς Ῥωσσίας· ἀλλ' ἡ ἐνοχὴ αὕτη δὲν ἐδύνατο νὰ ἦναι διαρκὴς εἰμὴ διὰ τῆς παραχωρήσεως εἰς αὐτὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ τέταρτον, τοῦ νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἔνθα κατηφανίσθησαν ὅλαι αἱ δυνάμεις του.

Τὸ πέμπτον, ὅτι δὲν προσεπάθησε νὰ περαιώσῃ τὸν πόλεμον τοῦτον διὰ τῆς ἐπιμονῆς του, ἀλλ' ἠθέλησε νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν Ῥωσσίᾳ, ἔνθα κατεστράφη ὁλοσχερῶς.

Τὸ ἕκτον καὶ τὸ ὀλεθριώτερον πάντων, νικήσας ἐν Λουτζένῃ καὶ Βωτζένῃ καὶ δοξάσας πάλιν τὰς γαλλικὰς σημαίας, δὲν ἐδέχθη τὴν ἐν Πράγᾳ συνθήκην τῆς εἰρήνης, δι' ἧς ἔμενον πάλιν πολλαὶ χῶραι εἰς τὴν Γαλλίαν.

Εἶναι περιττὸν νὰ εἴπῃ τις ὅτι ὁ Ναπολέων ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ του ἀνέφερε ταῦτα πάντα, καθ' ὅσον τυχαίως ὡμίλει περὶ αὐτῶν· δὲν διεπραγματεύετο δὲ κατὰ τάξιν τὰ ζητήματα· ἀλλ' ὁτὲ μὲν ὡμίλει περὶ τοῦ ἑνὸς καὶ ὁτὲ περὶ τοῦ ἄλλου, προσπαθῶν νὰ δικαιολογῆται καθ' ὅσον ἐδύνατο.

Ἔλεγε δὲ περὶ τῆς παραφορᾶς του κατὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ περὶ τῆς ἐν Ἀμιένῃ συνθήκης, ὅτι ἡ μετὰ τοῦ λόρδου Βιτβόρθου συνδιάλεξις αὐτοῦ παρεμορφώθη πολὺ, καὶ ὅτι ἡ ἄρνησις τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου τοῦ νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Μελίτην ἦτον ἀνυπόφορος· ἐλησμονήσας ὅτι ὁ περὶ τούτου ἀπαιτητικὸς τρόπος του ἠρέθισε τοὺς Ἄγγλους τοῦ νὰ μὴ ἐκκενώσωσι τὴν νῆσον ταύτην. Ἐπέμενεν ὅτι ἡ περὶ ἀποβάσεως εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐπιχείρησίς του ἦτο σπουδαία, καὶ ὅτι ἕνεκα τῶν σφαλμάτων ἑνὸς τῶν ναυάρχων του ἀπέτυχεν. Εἶναι ἀληθῶς ἀναμφισβήτητον ὅτι οὐδέποτε ἐπιχείρησις ὑπῆρξε τοσοῦτον ἐσκεμμένη, οὐδὲ τοσοῦτον μεγάλη, καὶ ὅτι, ἂν ὁ ναύαρχος Βιλλενεῦβος ἤρχετο εἰς τὴν Μάγχην, ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδες Γάλλων ἤθελον διαβῆ τὸν πορθμόν· ἀφοῦ δὲ ὁ Ναπολέων ἐνίκα ἐκεῖ, ὡς ἐν Αὐστερλίκῃ, ἀναμφιβόλως οὗτος ἤθελε γένει κύριος τοῦ Λονδίνου,

ὡς μετὰ ταῦτα ἐγένετο τῆς Βιέννης καὶ τοῦ Βερολίνου. Ἀλλ' ἡ ὑπερήφανος ἀγγλικὴ ἀριστοκρατία ἤθελεν ὑποκύψει εἰς τὴν τρομερὰν ταύτην προσβολὴν, ἢ ἤθελε παρατείνει τὴν πάλην; πάντες ἀγνοοῦσι τοῦτο. Ἀλλὰ δὲν ἦτον ἔργον φρονήσεως τὸ νὰ διακινδυνεύῃ εἰς τοιαύτας τυχαίας ἐπιχειρήσεις ὁ Ναπολέων τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ τε καὶ ὅλης τῆς Γαλλίας.

Ὡς πρὸς τὴν παγκόσμιον μοναρχίαν, ἣν ἀπεπειράθη νὰ ἐγκαθιδρύσῃ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν του κατὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τὴν ἐξάπλωσίν του εἰς τὴν ἤπειρον, ὁ Ναπολέων δὲν ἐδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ· ἔλεγε δὲ ὅτι δὲν ἤθελε τὴν παγκόσμιον μοναρχίαν εἰμὴ προσωρινῶς, καὶ ὅτι ἤθελε νὰ δεσπόζῃ ἐξωτερικῶς τὰ Κράτη, ὡς ἐδέσποζεν ἐσωτερικῶς τὴν Γαλλίαν, ἣν ἐμελέτα ν' ἀφήσῃ ἐλευθέραν. Ἐν πρώτοις, ἐὰν ἡ Γαλλία κατὰ τὸ 1800 ἐζήτει ἰσχυρὸν ἄνδρα διὰ νὰ σώσῃ αὐτὴν ἐκ τῆς ἀναρχίας, ἡ Εὐρώπη δὲν ἐζήτει τοιοῦτόν τι· αὕτη ἐζήτει νὰ ἦναι προφυλαγμένη ἐκ τῆς φιλοδοξίας τοῦ δικτάτορος τῆς Γαλλίας. Θέλων δὲ οὗτος νὰ ἐπηρεάζῃ αὐτὴν ἐξωτερικῶς, ἔπρεπε νὰ προσπαθῇ νὰ προξενῇ ὅσον δύναται καλὸν εἰς τοὺς λαοὺς, ἀντὶ νὰ τοὺς ἐπιβαρύνῃ μετὰ τοσούτων κακῶν, ὥστε ἐπὶ τέλους νὰ ἐγερθῇ ἅπασα ἡ Εὐρώπη καὶ νὰ τὸν καταβάλῃ κατὰ τὸ 1813.

Ὁ Ναπολέων πρὸς δὲ ἔλεγεν ὅτι, ἐπειδὴ ὑπέθετον ὅτι οὗτος ἤθελε νὰ σχηματίσῃ τὴν παγκόσμιον μοναρχίαν, ἀκαταπαύστως ἠνώχλουν αὐτὸν, ὥστε, ὑπερασπιζόμενος ἑαυτὸν, ἠναγκάσθη νὰ γένῃ κύριος τῆς Εὐρώπης ἐναντίον τῆς θελήσεώς του· ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ψεῦδος, ἐπαναλαμβανόμενον παρὰ τῶν κολάκων αὐτοῦ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις, καταδυναστευόμεναι παρὰ τοῦ Ναπολέοντος, περιέμενον τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀναστατωθῶσι κατ' αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ ἀναστάτωσις αὐτῶν προήρχετο ἐξ αὐτῆς τῆς καταδυναστεύσεως· μάλιστα δὲ μετὰ τὴν ἐν Τιλσίτῃ συνθήκην αὗται, καίτοι τοσοῦτον καταβαρυμέναι, ἐὰν οὗτος δὲν ἦτον περιπεπλεγμένος εἰς τὸν ἐν Ἱσπανίᾳ πόλεμον, δὲν ἤθελον κινηθῇ κατ' αὐτοῦ κατὰ τὸ 1809· ἐπομένως μετὰ τὴν ἐν Βαγράμῃ νίκην του, οὐδεὶς ἤθελε

ἀναλάβει τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον, ἐὰν δὲν ἤθελεν ἡττηθῇ ἐν Ρωσσίᾳ.

Ὡς πρὸς τὸ τρίτον σφάλμα, ἤτοι τὸν ἐν Ἱσπανίᾳ πόλεμον, ὁ Ναπολέων ἦτον εἰλικρινέστερος. — Ὁ πόλεμος τῆς Ἱσπανίας, ἔλεγεν, ἐνοχοποίησε τὸ ἠθικὸν τῆς κυβερνήσεώς μου, διήρεσε καὶ ἔφθειρε τὰς δυνάμεις μου. — Οὗτος μόνος ἐδύνατο νὰ παραστήσῃ τοῦτο τοσοῦτον καλῶς καὶ τοσοῦτον ἐντελῶς· καθότι, ἡ ἐν Βαϋόννῃ γενομένη παρ' αὐτοῦ ἀπάτη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἱσπανίας ἠμαύρωσε τὴν ὑπόληψίν του· ὁ δὲ ἐν Ἱσπανίᾳ πόλεμος ἐνησχόλησε τοὺς στρατούς του, ἐνῷ ἦσαν ἀναγκαῖοι πρὸς τὴν Ἄρκτον· καὶ μετὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην τῶν δυνάμεών του, ἔφθειρεν αὐτὰς διὰ τῆς μανίας του πρὸς τὸν πόλεμον. Ἀλλὰ διατί ὁ Ναπολέων ἦτο τοσοῦτον εἰλικρινὴς εἰς τὰ τῆς Ἱσπανίας καὶ δὲν ἦτο καὶ διὰ τ' ἄλλα σφάλματά του; ὁ λόγος ἦτο, διότι τὸ σφάλμα τοῦτο ἦτο τοσοῦτον προφανὲς, ὥστε δὲν ἐδύνατο νὰ τὸ ἀρνηθῇ. — Δοὺς εἰς τὴν Γαλλίαν, ἔλεγε, τέσσαρας δυναστείας, δὲν ἐδυνάμην νὰ ὑποφέρω τοὺς Βουρβόνους ἐν Ἱσπανίᾳ, οἵτινες ἤθελον ἑνωθῇ μετὰ τῆς Ἀγγλίας. — Ὁ λόγος οὗτος βεβαίως ἔχει σπουδαιότητά τινα· ἀλλ' ὁ Ναπολέων, ἀντὶ νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο διὰ τῆς σπάθης, ἔπρεπε νὰ περιμένῃ νὰ λυθῇ τοῦτο ἐκ τῆς ἀνικανότητος τῶν Βουρβόνων· ἕνεκα δὲ τῆς δημοτικότητος, ἣν ἔχαιρεν ἐν τῇ Ἱσπανίᾳ, ἔπρεπε νὰ περιμένῃ νὰ προσκληθῇ παρ' αὐτῶν τῶν Ἱσπανῶν νὰ τακτοποιήσῃ τοὺς ἐκεῖ δύο θρόνους ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν μιᾶς δυναστείας. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων ἕνεκα τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν ἀνυπομονησίας ὑπέπεσεν εἰς τὸ σφάλμα τοῦτο, ὥστε πᾶσα δικαιολόγησις περὶ τούτου ἦτον ἀνωφελής.

Ὡς πρὸς τὸ σφάλμα τοῦ νὰ μὴ ἐπιμένῃ νὰ θριαμβεύσῃ ἐν Ἱσπανίᾳ, ἀλλὰ νὰ ζητήσῃ νὰ λύσῃ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐν Ρωσσίᾳ, ἦτον ὡσαύτως εἰλικρινὴς διά τινος παραδόξου ὁμολογίας του. — Πραγματικῶς, ἔλεγεν, ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐπεθύμει τὸν πόλεμον, οὐδὲ αὐτὸς ἐγὼ ἐπεθύμουν τοῦτο· ἅμα δὲ φθάσαντες εἰς τὸν ποταμὸν Νίεμον, εἴμεθα ὡς δύο κομπορρήμονες, οἵ ὁποῖοι δὲν ζητοῦν ἄλλο εἰμὴ νὰ ἴδωσι τινὰ διὰ νὰ τοὺς δια-

χωρίσῃ· ἀλλ' ἄριστος ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν μοῦ ἔλειπε τότε· ἐὰν εἶχον τὸν Ταλλεϋράνδον παραδείγματος χάριν, ὁ πόλεμος τῆς Ῥωσσίας δὲν ἐγένετο. — Ὁ Ναπολέων κατὰ τοῦτο ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν· ἡ δὲ ἀλήθεια αὕτη πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ εἰς πάντα ὑπουργὸν, ὑπηρετοῦντα μονάρχην περιπλεχθέντα εἰς ὑποθέσεις, ἐξ ὧν δὲν ἔχει τὴν γενναιότητα νὰ ἐξέλθῃ.

Ὡς πρὸς τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἀπέδιδε τοῦτο εἰς τὴν πυρπόλησιν τῆς Μόσχας. — Ὑπῆρχον, ἔλεγεν, ἐν τῇ Μόσχᾳ ζωοτροφίαι διὰ νὰ διαθρέψωσιν ὁλόκληρον στρατὸν πλέον τῶν ἓξ μηνῶν· ἐὰν παρεχείμαζον ἐκεῖ, ἤθελον εἶσθαι ὡς τὸ ἐν τοῖς παγετοῖς εὑρεθὲν πλοῖον, τὸ ὁποῖον πλέει, ὑψωμένου τοῦ ἡλίου· ἤθελον εὑρεθῆ εἰς Μόσχαν κατὰ τὸ ἐρχόμενον ἔαρ· ἐὰν οἱ Ῥῶσσοι ἐλάμβανον ἐπικουρίας, ἤθελον λάβει καὶ ἐγώ· τὸ αὐτὸ δὲ ἤθελε συμβῆ, ὡς κατὰ τὸ 1807 μετὰ τὴν γενομένην μάχην ἐν Ἐϋλὼ τὸν Φεβρουάριον, ὅτε ἐνίκησα μετὰ ταῦτα τὸν Ἰούνιον ἐν Φριεδλάνδῃ· οὕτω καὶ ἐκεῖ μετὰ τὸν χειμῶνα ἤθελον ἐπιτύχει νὰ περαιώσω τὴν κατὰ τὸ 1812 ἐκστρατείαν εὐτυχῆ, ὡς τὴν κατὰ τὸ 1807. — Οἱ λόγοι οὗτοι ἀναμφιβόλως ἔχουσιν ἀξίαν τινὰ, ἀλλὰ δύναται ν' ἀντιτάξῃ τις εἰς ταῦτα « τὸ γαλλικὸν πεζικὸν ἐδύνατο νὰ ζήσῃ ἐν Μόσχᾳ ; τὸ ἱππικὸν καὶ τὸ πυροβολικὸν εἶχον φορβήν ; αἱ ἐπικουρίαι ἐδύναντο νὰ φθάσωσιν ἐκεῖσε ; ὁ κατὰ τὸ 1812 στρατὸς εἶχε τὴν καρτερίαν τοῦ κατὰ τὸ 1807 στρατοῦ ; »

Ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον σφάλμά του ὁ Ναπολέων, ὅπερ ἦτο καὶ τὸ σημαντικώτερον, τουτέστι τοῦ νὰ μὴ δεχθῇ τὴν προσφερθεῖσαν αὐτῷ εἰρήνην ἐν Πράγᾳ τῷ 1814, ἐπανελάμβανε τὸν ἀόριστον τοῦτον λόγον « ἡ Αὐστρία ὡς πρὸς τοῦτο δὲν ἦτον εἰλικρινής· διότι, προσποιουμένη ὅτι προσπαθεῖ διὰ τὴν εἰρήνην, αὕτη συνενοεῖτο μετὰ τῶν ἄλλων Δυνάμεων. — Τοῦτο δὲν ἦτον ἀληθές· ὡς δ' ἐξάγεται ἐκ πολλῶν ἐπισήμων μαρτυριῶν καὶ ἐγγράφων, αὕτη συγκατετίθετο ν' ἀφήσῃ εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν Βεσφαλίαν, τὴν Ὁλλανδίαν, τὸ Πεδεμόντιον, τὴν Φλωρεντίαν, τὴν Ῥώμην καὶ τὴν Νεάπολιν, δηλαδὴ διπλάσια, ἀφ' ὅσα ἐδύνατο νὰ ἐπιθυμήσῃ αὐτὴ ἡ Γαλλία· δὲν παρεδέ-

χετο δὲ ἡ Αὐστρία τὴν παραχώρησιν τῆς Λουβέκης καὶ τοῦ Ἀμβούργου, τὰ ὁποῖα ἦσαν καὶ ἄχρηστα εἰς τοὺς Γάλλους· ὡς πρὸς δὲ τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Ἱσπανίαν, αἱ χῶραι αὗται πρὸ πολλοῦ εἶχον ἀπαλλαγῆ ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ζυγοῦ. Ὁ Ναπολέων ὅμως, συνειθισμένος νὰ ἐπιβάλῃ τοὺς περὶ συνθήκης ὅρους καὶ οὐχὶ νὰ συζητῇ καὶ νὰ συμφωνῇ περὶ τούτων, ἐνόμιζεν ὅτι προσεβάλλετο ἡ φιλοτιμία του, παραδεχόμενος τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος συνθήκην· προσέτι δὲν ἐπίστευεν ὅτι ἡ Αὐστρία ἤθελε τολμήσει νὰ ἔλθῃ εἰς κατ' αὐτοῦ πόλεμον μετὰ τοσαύτας ἥττας, ἃς ὑπέστη παρ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἠπατήθη· διότι ναὶ μὲν ἡ Αὐστρία ἐφοβεῖτο τὸν πόλεμον, οὐχὶ ὅμως καὶ ὅταν ὁ πόλεμος οὗτος ἦτο καινὸς, ἐξ οὗ ἤλπιζε ν' ἀνακτήσῃ ὅ,τι πρὸ πολλοῦ ἀπώλεσεν. Ὁ δὲ Ναπολέων, ἐνοῶν τοῦτο καὶ θέλων νὰ δικαιολογηθῇ, ἔλεγεν ὅτι τὸ μετὰ τῆς Αὐστρίας συνοικέσιόν του ἀπώλεσεν αὐτὸν, καὶ ὅτι εἰς μάτην ἐνεπιστεύθη εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἐξαπατήσασαν αὐτὸν ἐπὶ τέλους. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο ὁ Ναπολέων δὲν εἶχε δίκαιον, διότι ὁ Μεττερνῖχος συνεχῶς ἔλεγεν αὐτῷ ὅτι τὸ μετ' αὐτοῦ συνοικέσιον δὲν ἐμπόδιζε τὴν αὐλὴν τῆς Βιέννης νὰ κηρύξῃ κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον, ἐὰν δὲν παρεδέχετο τὴν ἐν Πράγᾳ προταθεῖσαν αὐτῷ συνθήκην.

Καθ' ὅσον δὲ προέκειτο περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεώς του, ἔλεγεν ὅτι ἡ γαλλικὴ κοινωνία, καταστραφεῖσα ἐκ τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀνηγέρθη ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ νέων καὶ ὑγιῶν ἀρχῶν, ὅτι οὗτος ὑπῆρξεν ὁ θεμελιωτὴς τῆς νέας ταύτης τάξεως τῶν πραγμάτων, καταστήσας τὴν Γαλλίαν εὐδαίμονα εἰς τὸ ἐσωτερικόν της, καὶ σεβαστὴν εἰς τὸ ἐξωτερικόν· περὶ τοῦ θέματος τούτου ὁ Ναπολέων ὡμίλει ὡς νομοθέτης, φιλόσοφος καὶ πολιτικὸς, εἰς ταῦτα δὲ πάντα εἶχε δίκαιον, καὶ οὐδόλως ἐλάλει ὑπερβολικῶς. Οἱ περὶ αὐτὸν ὅμως ἔλεγον αὐτῷ ὅτι εἶχεν ἄδικον νὰ περιστοιχισθῇ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εὐγενῶν, οἵτινες ἐπρόδωκαν αὐτὸν. — Δύο μόνον ἄνδρες, ἀπήντησεν ὁ Ναπολέων, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀπώλειάν μου, οὗτοι δὲ ἦσαν ὁ Μαρμὼν τῷ 1814, ὅστις μοῦ ἀφῄρεσε τὰς δεινάμεις, δι' ὧν ἤθελον καταστρέψει τὰ ἐν Παρισίοις εἰσβαλόντα συμμαχικὰ στρατεύματα,

καὶ ὁ Φούσσες, ὅστις τῷ 1815 διήγειρε τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Γαλλίας κατ' ἐμοῦ· οὗτοι ἦσαν οἱ ἀληθεῖς προδόται, οἱ ἀπολέσαντές με· λοιπὸν οἱ ἄνδρες οὗτοι ἦσαν ἐκ τῶν παλαιῶν εὐγενῶν; —

Ὁ Ναπολέων μετὰ ταῦτα ἀνέφερε μετ' εὐχαριστήσεως ὅσα καλὰ ἐπροξένησεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἀνέφερε τὰς ὁδοὺς, τὰς διώρυγας, τοὺς λιμένας, τὰ μνημεῖα καὶ τὴν σύνταξιν τοῦ πολιτικοῦ Κώδηκος, περὶ τοῦ ὁποίου ἔλεγεν ὅτι κατέβαλεν ἀπείρους κόπους, προεδρεύων πάντοτε εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας, ἔνθα ὑπῆρχον πολλοὶ ἄνδρες πεφωτισμένοι, ἔχοντες διαφόρους γνώμας, καὶ ὅτι μετὰ πολλοῦ κόπου ἐδυνήθη νὰ ὑπερισχύσῃ ἡ γνώμη του ἀπέναντι αὐτῶν θεωρουμένων τῶν μᾶλλον πεπαιδευμένων ἀνδρῶν τῆς Γαλλίας, καὶ ὅτι ὑπερίσχυσεν οὐχὶ διὰ τῆς ἐξουσίας του, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς ἐλευθέρας συζητήσεως, ἥτις ἐπεκράτει κατὰ τὰς συζητήσεις τοῦ νόμου τούτου.

Ὁ Ναπολέων ὡμολόγει ὅτι δὲν ἦτο φιλελεύθερος μονάρχης, ἀλλὰ διϊσχυρίζετο ὅτι ἦτον μονάρχης ἠθοποιὸς, καὶ ὅτι ὑπόχρεως ὢν νὰ γένῃ δικτάτωρ, δὲν ἐδύνατο νὰ παρέξῃ καὶ ἐλευθερίας, ἀλλὰ νὰ τὰς προπαρασκευάσῃ· ὡς πρὸς τὰς ἐλευθερίας δὲ, ἃς ἔδωκε κατὰ τὸ 1815, παρεδέχετο μὲν ταύτας, ἀλλ' ὀλίγον ὡμίλει περὶ τούτων, ὡσανεὶ ἦτον συγχυσμένος διὰ τὴν ἀπόπειραν ταύτην, ἥτις ἐστράφη κατ' αὐτοῦ. — Αἱ συνελεύσεις, ἔλεγεν, ἔχουν ἀνάγκην ἀρχηγῶν διὰ νὰ τὰς διευθύνῃ, τὸ αὐτὸ ὡς καὶ οἱ στρατοί· ἀλλὰ μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς τοὺς στρατοὺς διορίζουν ἀρχηγοὺς, οὓς παραδέχονται αὐτοὶ, αἱ δὲ συνελεύσεις ἐκλέγουν αὐτούς· διὸ κατὰ τὸ 1815 ἡ Βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων, ἥτις συνῆλθεν ὑπὸ τὸν κρότον τῶν κανονίων, δὲν ἐδυνήθη οὔτε νὰ ζητήσῃ, οὔτε νὰ εὕρῃ τοὺς ἀρχηγούς της. —

Ὅλαι αἱ πράξεις του, ἔλεγεν ὁ Ναπολέων, ἐγένοντο ἐκ προθέσεων, ἃς δὲν ἔλαβεν εὐκαιρίαν νὰ πραγματοποιήσῃ, ὅτι ἡ βασιλεία του δὲν ἦτον εἰμὴ σειρὰ προθέσεων, καὶ ὅτι, ἂν ἐδύνατο νὰ ἔχῃ διαρκῆ εἰρήνην, ἤθελε πραγματοποιήσῃ αὐτάς. — Ἤθελον δώσει εἰς τοὺς ὑπηκόους μου, ἔλεγε, μέγα μέρος τῆς

ἐξουσίας μου· ἤθελον συγκαλέσει αὐτοὺς πέριξ ἐμοῦ εἰς συναθροίσεις ἀληθῶς ἐλευθέρας· ἤθελον ἀκούει αὐτοὺς, παραδεχόμενος τὰς ἀντιρρήσεις των, καὶ δὲν ἤθελον περιορισθῆ νὰ ἔχω αὐτοὺς πέριξ ἐμοῦ, ἀλλ' ἤθελον ὑπάγει πρὸς αὐτούς· ἤθελον περιοδεύει εἰς τὴν Γαλλίαν, συνοδευόμενος ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείρας καὶ τοῦ υἱοῦ μου· ἤθελον νὰ βλέπω τὰ πάντα ἰδίοις ὄμμασι, νὰ δέχωμαι ἀκροάσεις, νὰ διευκολύνω τὰς παρουσιαζομένας δυσκολίας, νὰ παρατηρῶ ἐκ τοῦ πλησίον τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα, καὶ νὰ χορηγῶ διὰ τῶν χειρῶν μου τὰ ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης, ἀφοῦ ἐπροξένησα διὰ τῶν χειρῶν μου τοσαῦτα κακὰ τοῦ πολέμου· ἤθελον νὰ γηράσω ὡς ἡγεμὼν πατρικὸς καὶ εἰρηνικός· οἱ δὲ λαοὶ, ἀφοῦ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπευφήμησαν τὸν Ναπολέοντα πολεμιστὴν, νὰ εὐλογῶσι τὸν εἰρηνικὸν Ναπολέοντα καὶ τὸν περιοδεύοντα, ὡς ποτὲ οἱ Μεροβιγγιένοι (α) ἐφ' ἁμάξης συρομένης ὑπὸ βόων. —

Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ὀνειροπολήματα τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς, ἅτινα διηγεῖτο εὐχαρίστως εἰς τὰς ἑσπερινὰς συναναστροφάς του· ὁσάκις δὲ μετὰ τὰς διηγήσεις ταύτας ἔβλεπεν ὁ Ναπολέων ὅτι ἡ ὥρα ἦτο προχωρημένη ἔκραζε, μετὰ χαρᾶς « μεσονύκτιον, μεσονύκτιον! πόσον εὔκολα διήλθομεν τὸν καιρόν. » Ἐνῷ ἄλλοτε παρεπονεῖτο ὅτι δὲν τῷ ἔμενε καιρὸς, ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ δὲν ἐδύνατο νὰ διέλθῃ αὐτόν.

Τὸ ἥμισυ τοῦ ἔτους 1816 διῆλθεν ὁ Ναπολέων εἰς διενέξεις μετὰ τοῦ Λόββα, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἥμισυ ἐνησχολεῖτο νὰ ὑπαγορεύῃ τὴν ἐξιστόρισιν τῶν ἐκστρατειῶν του, ἰδίως δὲ εἰργάζετο μετὰ τοῦ Λασκάζου περὶ τῆς ἐκστρατείας τῆς Ἰταλίας· ἐπεθύμει νὰ ἔχῃ τὴν ἐφημερίδα τὸν Μονίτορα διὰ νὰ σημειῶ τὰς χρονολογίας, μ' ὅλα ταῦτα εἶχε τοιοῦτον μνημονικὸν ὥστε σπανίως ἐλανθάνετο. Ὁ Λασκάζος, ἠναγκασμένος νὰ γράφῃ καθ' ὑπαγόρευσίν του, ἐδυσκολεύετο νὰ συντάττῃ τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα μετὰ τοσαύτης ταχύτητος, διὸ μετεχειρίζετο, ὡς στενογράφος,

(α) Πρῶτοι βασιλεῖς τῆς Γαλλίας, ὧν ἡ δυναστεία ἤρχισε περὶ τὰ 400 ἔτη Μ. Χ.

σημεῖα χάριν συντομίας· ἐπομένως ἀντέγραφε ταῦτα, καὶ τῇ ἐπιούσῃ παρουσίαζεν αὐτὰ εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὅστις τὰ διώρθωνεν. Ἡ ἐργασία αὕτη δεινῶς ἔβλαψε τὴν ὅρασιν τοῦ Λασκάζου, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐδίδασκε καὶ τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν εἰς τὸν Ναπολέοντα θέλοντα νὰ τὴν σπουδάσῃ. Λίαν ὅμως παράδοξον εἰς τὸν ἄνδρα τοῦτον, ἐνῷ εἶχε τοσοῦτον ἔξοχον πνεῦμα καὶ μνημονικὸν, ἐδυσκολεύετο εἰς τὴν σπουδὴν τῶν γλωσσῶν, μ' ὅλα ταῦτα εἶχε μάθει ν' ἀναγινώσκῃ, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐννοῇ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ναπολέων ἐπὶ πολλὰς ὥρας εἶχε παρ' αὐτῷ τὸν Λασκάζον, οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοί του ἐφθόνησαν τοῦτο, ἐξ οὗ καὶ ἐγεννήθη ἀντιζηλία μεταξύ των. Καὶ ἐν πρώτοις ὁ στρατηγὸς Γουργῶδος, ὅστις ἦτο τοσοῦτον ἀφωσιωμένος εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὥστε οὐδὲ στιγμὴν ἐγκατέλειψεν αὐτὸν εἰς ὅλας τὰς δυστυχίας του, ἀπήτει ὥστε οὐδεὶς ἄλλος νὰ γράφῃ τὰ παρὰ τοῦ Ναπολέοντος ὑπαγορευόμενα, καὶ νὰ μὴ γνωρίζῃ τὰ μυστικά του εἰμὴ μόνος αὐτὸς, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ Λασκάζος, ὅστις μόλις πρὸ ὀλίγου ἐγνωρίσθη παρὰ τοῦ Ναπολέοντος, καὶ ὅστις διὰ τῆς συνεχοῦς ἐργασίας του ἐδύνατο νὰ καταστάθῃ καὶ ὁ μυστικὸς σύμβουλος αὐτοῦ. Τὴν ζηλοτυπίαν του ταύτην ὁ στρατηγὸς οὗτος ἐδείκνυεν εἰς τὰς καθημερινὰς συναναστροφὰς, καὶ ἤρχισε μάλιστα τοσοῦτον νὰ καταφέρηται κατὰ τοῦ Λασκάζου ἀναφανδὸν, ὥστε ἀνησύχει μεγάλως τὸν Ναπολέοντα, ὅστις ἠναγκάζετο διὰ πολλῶν μέσων νὰ καταπραΰνῃ τὸν στρατηγὸν τοῦτον, καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ θεραπεύῃ τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Λασκάζου προσβαλλομένου ἀκαταπαύστως. — Πῶς, ἔλεγεν εἰς αὐτοὺς, δὲν μᾶς ἀρκεῖ ἡ ἐνταῦθα δυστυχία; πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ τοὺς παραλογισμούς μας; ἐὰν δὲν συνυπολήπτεσθε, ἔπρεπε νὰ ὑπολήπτεσθε ἐμὲ αὐτόν . . . Δὲν σκέπτεσθε ὅτι αἱ διαιρέσεις σας μὲ ἀποκαθιστοῦν λίαν δυστυχῆ; καρτερεῖτε, εἶπεν, ὅταν ἐπανέλθητε εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπερ δὲν θέλει βραδύνει, διότι ἐπὶ πολὺ δὲν θέλω ζήσει, ἡ δόξα σας θέλει εἶσθαι μετὰ τῆς ἐμῆς εἰς τὸν βράχον τοῦτον· τότε δὲν θέλετε ὁμολογεῖ ὅτι ἔζητε ἐνταῦθα ὡς ἐχθροὶ μεταξύ σας· θέλετε λέγει ὅτι εἶσθε ἀδελφοὶ ἐν Ἁγίᾳ Ἑλένῃ· θέλετε παρι-

στάνει τὴν ἕνωσίν σας· ἐπειδὴ λοιπὸν τοῦτο θέλετε πράξει τότε, διατί νὰ μὴ ἀρχίσητε ἀπὸ σήμερον, διὰ τὴν ἀξιοπρέπειάν σας, διὰ τὴν ἡσυχίαν μου, διὰ παρηγορίαν μου; . . . —

Οἱ δυστυχεῖς οὗτοι ἐξόριστοι, εἰ καὶ μεγάλως ἐπετηροῦντο παρὰ τῆς τοπικῆς ἀρχῆς, ἐνίοτε ἀπήρχοντο εἰς τὴν πόλιν ἐπὶ πολλαῖς προφάσεσι, κυρίως ὅμως διὰ νὰ μανθάνωσι νέα ἐξ Εὐρώπης. Ὁ ἰδιοκτήτης τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ κατὰ πρῶτον κατῴκησεν ὁ Ναπολέων εἰς τὴν νῆσον, ἐγένετο ὁ ἐργολάβος τῶν τροφῶν αὐτοῦ. Οἱ παρὰ τῷ Ναπολέοντι διὰ τοῦ μέσου τούτου διετήρουν ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν ἐν Εὐρώπῃ οἰκογενειῶν αὐτῶν. Ὁ δὲ Λόββας λαβὼν περὶ τούτου ὑπονοίας κατεσκόπευεν αὐτοὺς ἀκαταπαύστως. Συνέπεσε κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ν' ἀναχωρῇ εἷς τῶν ὑπηρετῶν τῆς ἀκολουθίας τοῦ Ναπολέοντος εἰς Εὐρώπην· ὁ Λασκάζος συνέταξεν ἐκτεταμένον ὑπόμνημα διαλαμβάνον τὰς ἐκεῖ δεινοπαθείας τοῦ Ναπολέοντος, καὶ περιτυλίξας αὐτὸ εἰς μεταξωτὸν ὕφασμα ἔδωκεν εἰς τὸν ῥηθέντα ὑπηρέτην. Ἀλλ' εἴτε ἐξ ἀπιστίας τοῦ ὑπηρέτου, εἴτε ἐκ τῆς περὶ τούτου ἐπαγρυπνήσεως, ὁ Λόββας κατέσχε τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, καὶ ἐπομένως συνέλαβε καὶ ἐφυλάκισε τὸν Λασκάζον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, κηρύξας ὅτι θέλει ἐξαποστείλει αὐτοὺς εἰς τὸ ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἐλπίδος καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ὡς παραβιάσαντας τοὺς κειμένους κανονισμούς, δι' ὧν δὲν ἐπετρέπετο νὰ σταλῇ ἔγγραφον ἢ ἐπιστολὴ ἐκ τῶν παρὰ τῷ Ναπολέοντι, ἐὰν μὴ ἴδῃ οὗτος τὸ ἐμπεριεχόμενον. Οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ φιλονεικήσῃ τοῦτο· διότι ὁ Λόββας ἦτον ἀπόλυτος δεσπότης τῆς νήσου· ἐπομένως κατεσχέθησαν καὶ ὅλα τὰ ἔγγραφα τοῦ Λασκάζου, ἐν οἷς ἦσαν καὶ τὰ ὑπαγορευθέντα ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος.

Ὁ Ναπολέων ὠργίσθη μεγάλως, διότι παρεβίασαν τὴν οἰκίαν του καὶ συνέλαβον τὸν ἀναγκαιότερόν του ἄνθρωπον· ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὰ κατασχεθέντα ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ, καὶ παρεπονέθη πικρῶς κατὰ τῆς συλλήψεως τοῦ Λασκάζου, λέγων ὅτι, ἡ περιγραφὴ τῶν δεινοπαθημάτων ὁποιουδήποτε φυλακισμένου οὐδέποτε δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔγκλημα, ὥστε

καὶ νὰ τιμωρηθῇ, ἐκτὸς ἂν προέκειτο περὶ ἀποδράσεως· ἐπειδὴ δὲ πλοῖον δὲν ἀνεχώρει κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἰς τὴν Εὐρώπην, ὁ Λασκάζος ἐτηρεῖτο ὑπὸ κράτησιν, μὴ δυνάμενος νὰ συγκοινωνῇ μετὰ τῶν ἄλλων ἐξορίστων. Σκεπτόμενος ὅμως ὁ Λόββας, ὅτι ἡ ἐν Εὐρώπῃ παρουσία τοῦ Λασκάζου ἤθελε ταράξει τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον ὡς ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ διαδοθησομένων δεινοπαθημάτων τοῦ Ναπολέοντος, ἐπέτρεψεν εὐθὺς νὰ ἐπανέλθῃ παρ' αὐτῷ, ἀλλ' ἐπὶ ἀπαραβάτῳ ὅρῳ νὰ μὴ ὑποπέσῃ ἄλλοτε εἰς τοιοῦτον ἁμάρτημα. Ἀλλὰ καὶ ὁ Λασκάζος τὸ αὐτὸ διελογίσθη, δηλαδὴ ν' ἀπέλθῃ εἰς Εὐρώπην καὶ νὰ διασαλπίσῃ τὰ ἐν Ἁγίᾳ Ἑλένῃ δεινὰ τοῦ Ναπολέοντος, πρὸς δὲ ἕνεκα καὶ τῆς ἀσθενείας τοῦ υἱοῦ του δὲν ἐδέχθη νὰ ἐπανέλθῃ παρὰ τῷ Ναπολέοντι. Ὁ Λόββας λοιπὸν ἐκὼν ἄκων ἠναγκάσθη νὰ ἐπιβιβάσῃ τὸν Λασκάζον εἴς τι ἐμπορικὸν πλοῖον ἀπερχόμενον εἰς Εὐρώπην, ἀλλὰ δὲν ἐπετράπη αὐτῷ νὰ ἴδῃ τὸν Ναπολέοντα, εἰμὴ παρουσίᾳ ἀνθρώπων τοῦ Λόββα, ὅπερ καὶ δὲν ἐδέχθη ὁ Ναπολέων. Ὁ Λασκάζος λοιπὸν, μείνας δέκα καὶ ὀκτὼ μῆνας παρὰ τῷ Ναπολέοντι, ἐξ ὧν ἓν ἔτος εἰς Ἁγίαν Ἑλένην, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου 1816.

Ὁ Ναπολέων ἐλυπήθη μεγάλως διὰ τὴν στέρησιν τοῦ Λασκάζου· οὗτος ἦτον ὁ μᾶλλον πεπαιδευμένος σύντροφος εἰς τὴν ἐξορίαν του ἐκείνην, καὶ μάλιστα διὰ τῆς παραδόσεως τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης καθίστατο αὐτῷ ἔτι χρησιμώτερος· δὲν ἐδυσχέραινεν ὅμως κατὰ τοῦ Λασκάζου, διότι ἐγνώριζεν ὅτι ἡ ἀναχώρησις αὐτοῦ ἐκ τῆς νήσου προῆλθε μᾶλλον ἐκ τῆς ἀσθενείας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὥστε τὸ οἰκογενειακὸν φίλτρον ἔπρεπε νὰ ὑπερισχύσῃ ἀντὶ παντὸς ἄλλου φιλικοῦ αἰσθήματος· ἀφ' ἑτέρου εὐχαριστεῖτο· διότι, ἀπερχόμενος οὗτος εἰς Εὐρώπην, ἤθελε διακηρύξει τὰ ἐν τῇ νήσῳ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ παθήματα τῶν ἐξορίστων· ὡς ἐκ τούτου ὅμως ἐσυμπέρανεν ὁ Ναπολέων ὅτι ἐπὶ τέλους ἤθελον ἀπαυδήσει ἅπαντες οἱ παρ' αὐτῷ φίλοι του καὶ ἤθελον τὸν ἐγκαταλείψει μόνον ἐν τῇ ἐξορίᾳ του. Ὁ πιστὸς θεράπων αὐτοῦ Μαρσσάνδος, ἔχων τὴν ἔξιν νὰ ἦναι ταχυ-

γράφος, ν' ἀναγινώσκῃ εὐκρινῶς, νὰ ἦναι συνετὸς, πιστὸς καὶ ἀφωσιωμένος εἰς τὸν κύριόν του, κατέστη βαθμηδὸν οὐχὶ πλέον θεράπων ἀλλὰ φίλος· οὗτος συνέλεγε παρὰ πάντα ἄλλον τοὺς λόγους αὐτοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐξήρχοντο ἐκ τεθλιμμένης ψυχῆς, καὶ ἐφαίνετο ὅτι ἀπευθύνοντο εἰς μόνον τὸν θεόν. — Ἐὰν ἡ ἀναχώρησις τῶν περ' ἐμοὶ ἐξακολουθήσῃ, ἔλεγεν ὁ Ναπολέων στενάζων, δὲν θέλει μένει ἐν τῇ ἐξορίᾳ ταύτῃ εἰμὴ ἐγὼ καὶ ὁ Μαρσσάνδος. — Ἑπομένως, ἀπευθυνόμενος πρὸς αὐτὸν, ἔλεγε, σὺ θέλεις ἀναγινώσκει, σὺ θέλεις γράφει καθ' ὑπαγόρευσίν μου, σὺ θέλεις κλείσει τοὺς ὀφθαλμούς μου, σὺ μετὰ ταῦτα θέλεις ὑπάγει εἰς Εὐρώπην ἵνα ζήσῃς εὐπορῶν, ἀπολαμβάνων ὅσα θέλω σοὶ δώσει. —

Τῇ 1 Ἰανουαρίου 1817 οἱ παρὰ τῷ Ναπολέοντι ἐξόριστοι, θέλοντες νὰ ἑορτάσωσι τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ, συνῆλθον διὰ νὰ παρουσιασθῶσιν ὁμοθυμαδὸν πρὸς αὐτὸν, ὡς ἔπραττον τοῦτο ἐν τοῖς ἀνακτόροις τῶν Κεραμεικῶν· διότι οὗτοι πάντοτε ἐθεώρουν αὐτὸν ὡς Αὐτοκράτορά των· ἡ δ' ἑορτὴ αὕτη δὲν ὡμοίαζε τὰς ἐν Παρισίοις γενομένας δι' ἐπισήμων ἐπιδείξεων, ἀλλ' αὕτη ἦτον ἐκ καρδίας συντετριμμένης καὶ τεταπεινωμένης ἕνεκα τῶν δυστυχιῶν. Αἱ κυρίαι λοιπὸν Βερτράνδου καὶ Μοντολόνου, συνοδευόμεναι παρ' αὐτῶν τῶν συζύγων των, κρατοῦσαι τὰ τέκνα των διὰ τῆς χειρὸς, ὁ στρατηγὸς Γουργῶδος καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ Μαρσσάνδος μεθ' ὅλης τῆς θεραπείας ἦλθον καὶ προσήνεγκον αὐτῷ τὰς εὐχάς των. Ἀλλ' ἀλλοίμονον ὁποίας εὐχάς! τοῦ νὰ ζήσῃ ἐν τῇ δυστυχῇ ἐκείνῃ ἐξορίᾳ, ἢ τοῦ νὰ ὑγιαίνῃ; ἐνῷ ἡ ὑγεία του εἰς τὴν ὀλεθρίαν ἐκείνην νῆσον ἤρχισε νὰ καταστρέφηται· συμπτώματα δὲ ἀνιάτου νοσήματος ἤρχισαν ν' ἀναφαίνωνται ἐπ' αὐτοῦ· ἐὰν ἦτον ἐλεύθερος εἰς Ἀμερικὴν, καλῶς εἶχεν, ἀλλὰ τοῦτο οὐδεὶς ἤλπιζε νὰ γένῃ. Ὁ Ναπολέων κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἦτο μᾶλλον περίλυπος παρὰ τὸ σύνηθες, ἕνεκα τῶν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀναμνήσεών του καὶ διὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Λασκάζου· ἐδέχθη τοὺς συντρόφους τῆς ἐξορίας του μετὰ πολλῆς συμπαθείας παρὰ τὴν συνήθειάν του, καὶ εὐχαρίστησεν αὐτοὺς λίαν ἐκφραστικῶς διὰ τὴν πρὸς

αὐτὸν ἀφοσίωσίν των· ἐπομένως ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς πολύτιμά τινα δῶρα, τὰ ὁποῖα ὁ Μαρσσάνδος πάντοτε ἐφύλαττε διὰ τοιαύτας περιστάσεις. Μετὰ ταῦτα προεγευμάτισε μεθ' ὅλης τῆς ἀκολουθίας του ὑπὸ τὴν δι' αὐτὸν στηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Μαλκόμου σκηνήν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ καιρὸς ἦτον εὔδιος, διῆλθε τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἡμέρας ἐν τῇ σκηνῇ, τὸ μόνον ἐκεῖ μέρος ἔχον ἴσκιον, καὶ συνδιελέγετο μετὰ τῶν συνδαιτημόνων του φιλικώτατα, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐξέλιπεν ἡ λύπη ἀπ' αὐτοῦ. Ἐνταῦθα ἐγένετο λόγος περὶ τῆς Γαλλίας καὶ περὶ τῆς ἄλλοτε δόξης αὐτῶν, ἀλλ' οὐδεὶς λόγος περὶ τῆς δυστυχίας των. Κατ' ἐκείνην μόνον τὴν ἡμέραν ὡμίλησαν περὶ τοῦ μέλλοντός των, ἐλπίζοντες εἰς τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου· κρίνοντες δ' ἐκ τῶν ἐφημερίδων, ἔβλεπον ὅτι αἱ ἐλεύθεραι ἰδέαι ἔμελλε νὰ ὑπερισχύσωσιν εἰς ἅπασαν τὴν Εὐρώπην, ἐπομένως ὅτι ἦτο πιθανὸν νὰ παύσῃ καὶ τὸ κατὰ τῆς Γαλλίας μῖσος τῶν ξένων ἐθνῶν. Ἐπειδὴ εἶδον ὅτι τὸ ὑπουργεῖον Καστλερεάγου εἶχε προσβληθῇ σφοδρῶς ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ δὲ ἀντιπολίτευσις εἶχε ζητήσει λόγον παρὰ τοῦ λόρδου Βαθούρστου περὶ τῶν ἐνεργουμένων κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ὠμοτήτων, οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν εἶχον ὅτι τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον ἔμελλε ν' ἀλλάξῃ ἐντὸς ὀλίγου. Ταῦτα πάντα εἶχον καλῶς, ἀλλὰ τὸ νέον ὑπουργεῖον μήπως ἤθελε μετατοπίσει τὸν Ναπολέοντα εἰς ἄλλην νῆσον, ἢ ἤθελεν ἀφίσει αὐτὸν ἐλεύθερον ν' ἀπέλθῃ εἰς Ἀμερικήν; τοῦτο δὲν εἶχεν πολλὴν πιθανότητα. Ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι, οἱ μὴ ἔχοντες βασίμους ἐλπίδας, περιπλανῶνται εἰς φαντασίας, ἐξ ὧν ἐλπίζουσιν· οὕτω καὶ οὗτοι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὠνειροπόλησαν ὀλίγον, καὶ διεχωρίσθησαν ἀναπαυμένοι.

Τὸ ἔτος 1817 ὑπῆρξεν ἀθλιέστερον τοῦ 1816· τὰ πάντα δὲ προεμήνυον ὅτι καὶ τὰ ἑπόμενα ἔτη ἤθελον εἶσθαι ἔτι ἀθλιέστερα, ὥστε τὸ τέλος ἦτον ὁ θάνατος τοῦ ἐνδόξου τούτου ἐξορίστου. Ὁ Ναπολέων δὲν ἐξήρχετο τοῦ λοιποῦ εἰς περίπατον ἔφιππος, ἐνῷ ἐκ τούτου ὠφελεῖτο ἡ ὑγεία αὐτοῦ μεγάλως· τὰ ἐπὶ τούτῳ προσδιορισθέντα ὅρια ἐφαίνοντο αὐτῷ ὡς αἱ κιγκλί-

δες μιᾶς φυλακῆς· διότι ὁσάκις ἤθελε νὰ ὑπερβῇ αὐτὰ, ὁ παρακολουθῶν αὐτὸν ἀξιωματικὸς ἦτον ἠναγκασμένος νὰ παρακολουθῇ ἐκ τοῦ πλησίον· τοῦτο μόνον ἤρκει νὰ δυσαρεστῇ αὐτὸν, ὥστε νὰ μὴ ἐξέρχηται ἔφιππος εἰς περίπατον· ἐπὶ δύο λοιπὸν μῆνας δὲν ἐξήρχετο ἐκ τῆς κατοικίας του εἰμὴ ἐνίοτε πεζὸς εἰς μικρὸν περίπατον· ἐνῷ δὲ πρότερον ἐδέχετο τοὺς ἐκ τῶν Ἰνδιῶν εἰς Εὐρώπην ἀπερχομένους Ἄγγλους καὶ Ὁλλανδοὺς, δι' αἰτήσεων αὐτῶν πρὸς τὸν αὐλάρχην του Βερτράνδον, ἤδη οὐδένα ἐδέχετο· διότι ἔπρεπεν οὗτοι νὰ ζητήσωσι πρότερον τὴν ἄδειαν ταύτην ἐκ τοῦ διοικητοῦ Λόββα. Ὅθεν ὁ μονήρης οὗτος βίος τοῦ Ναπολέοντος, ἰδίως ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Λασκάζου, ἀποστερῶν αὐτὸν πάσης διασκεδάσεως, τὸν ἔῤῥιψεν εἴς τινα φυσικὴν ἀδράνειαν, ἥτις, ἐνουμένη μετὰ τῆς ἀκινησίας του, ἀφεύκτως ἤθελε προξενήσει ὀλεθριώτατα ἀποτελέσματα εἰς τὴν ὑγείαν αὐτοῦ.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀφίχθησαν εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην τρεῖς ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων Δυνάμεων, ἔχοντες ἐντολὴν νὰ ἐπαγρυπνῶσι μετὰ τοῦ Λόββα εἰς τὴν φύλαξιν τοῦ Ναπολέοντος. Αἱ Δυνάμεις αὗται εἶχον συνομολογήσει συνθήκην, δι' ἧς παρεδέχοντο τὰ περὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ Ναπολέοντος ἐνεργηθέντα ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας· ἀλλ' ἑκάστη αὐτῶν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ πέμψῃ ἀπεσταλμένον της ἐκεῖ διὰ νὰ ἐπιτηρῇ εἰς τὴν φύλαξιν καὶ τὴν μεταχείρισιν τοῦ Ναπολέοντος. Ἡ Πρωσσία δὲν ἀπέστειλε τοιοῦτον, ἀλλ' ἐνεπιστεύθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀδιαφοροῦσα πῶς μετεχειρίζοντο τὸν Ναπολέοντα, ἤρκει εἰς αὐτὴν νὰ μὴ ἀπεδράπετεύσῃ· ἡ Ῥωσσία, ἡ Αὐστρία, ἡ Γαλλία, ἑκάστη αὐτῶν ἔπεμψεν ἕνα ἀπεσταλμένον. Οἱ τρεῖς οὗτοι ἀπεσταλμένοι, ἐλθόντες εἰς τὴν ξηρὰν νῆσον ταύτην, ἄλλην διασκέδασιν δὲν ἤλπιζον νὰ ἔχωσιν εἰμὴ νὰ συνδιαλέγωνται ἐνίοτε μετὰ τοῦ ἐνδόξου φυλακισμένου των. Ὁ ἐκ τῆς Γαλλίας ἀπεσταλμένος, καλούμενος Μοντεσσενοῦ, ἦτον εἷς γέρων βουρβονιστὴς, ὅστις ἔλεγεν ὅτι ὁ Ναπολέων ἔπρεπε νὰ φυλάττηται εἰς σιδηροῦν κλωβίον, διότι ἦτον ὁ τρομερώτερος τῶν ἐπαναστατῶν, εἰ καὶ κατέβαλεν αὐτούς· οὗτος λοιπὸν ἐπεθύμει μὲν νὰ

βλέπῃ αὐτὸν, ἀλλὰ μᾶλλον ἤθελε συνεχῶς νὰ πληροφορῆται περὶ τῆς φυλάξεώς του. Ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Αὐστρίας ἐκαλεῖτο Στουρμέρος, οὗτος ὑπηρετήσας παρὰ τὸν Μεττερνῖχον, ἤθελε νὰ συλλέγῃ λεπτομερεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ Ναπολέοντος καὶ νὰ στέλλῃ αὐτὰς εἰς τὸν κύριόν του διὰ νὰ διασκεδάζῃ. Ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Ῥωσσίας, καλούμενος Βαλμαῖνος, εἶχεν ἐντολὴν παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορός του νὰ ἐπιτηρῇ μόνον εἰς τὴν φύλαξιν τοῦ Ναπολέοντος καὶ εἰς τὴν καλὴν μεταχείρησιν τούτου· διὸ ὀλίγον ἐφρόντιζε νὰ βλέπῃ αὐτὸν καὶ ἐνέπαιζε τοὺς δύο ἄλλους ἀπεσταλμένους, οἵτινες ἐζήτουν τοῦτο.

Τὴν ἄφιξιν τῶν τριῶν τούτων ἀπεσταλμένων, ὡς ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων, ἀναγγείλας ὁ Λόββας εἰς τὸν Ναπολέοντα, ἐζήτησε καὶ τὴν παρουσίασιν αὐτῶν πρὸς αὐτόν· ἀλλ' ὁ Ναπολέων ἀπήντησεν ὅτι ὑπὸ τοιοῦτον τίτλον δὲν ἐδέχετο αὐτούς. Ἡ ἀκαταμάχητος ἐπιμονὴ αὐτοῦ ἔν τε τῇ εὐτυχίᾳ καὶ δυστυχίᾳ ἐστηρίζετο πάντοτε εἰς ἀρχάς· εἰς τοῦτο δὲ ἀνεχώρει ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι, ἀφοῦ ἐνεπιστεύθη καὶ παρεδόθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, οὐδεὶς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ θεωρῇ αὐτὸν αἰχμάλωτον· τούτου ἕνεκα εἶπεν ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ δεχθῇ τοὺς ἀπεσταλμένους ὡς ἰδιώτας, οὐχὶ δὲ καὶ ὡς ἀπεσταλμένους δυνάμει μιᾶς συνθήκης. Ἡ ἐπιμονή του αὕτη καθίστατο λίαν βλαβερὰ εἰς αὐτόν· διότι οὐχὶ μόνον ἐστερεῖτο τῆς συναναστροφῆς τῶν πολιτικῶν τούτων ἀνδρῶν, ἀλλὰ δι' αὐτῶν ἐδύνατο νὰ ἐλπίζῃ ἀνακούφισιν τῶν δεινῶν του· καθότι ἀναμφιβόλως οὗτοι ἤθελον ἀναφέρει τὰ δεινὰ αὐτοῦ εἰς τοὺς ἡγεμόνας των, ὥστε ὁ μὲν Φραγκῖσκος ἕνεκα τῆς συγγενείας του, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἕνεκα τῆς πρὸς αὐτὸν ἄλλοτε φιλίας δὲν ἤθελον ἀφήσει αὐτὸν νὰ βασανίζηται οὕτως. Οἱ τρεῖς λοιπὸν ἀπεσταλμένοι οὗτοι ἐδέχθησαν νὰ παρουσιασθῶσιν εἰς αὐτὸν ὑφ' ὁποιονδήποτε τίτλον, ἤρκει νὰ συμμεθέξωσι τῆς συναναστροφῆς αὐτοῦ, ἣν ἐπεθύμουν καθ' ὑπερβολήν, ὡς πᾶς τις κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχήν· ἀλλ' ὁ Λόββας ἄλλως πως ἐσκέπτετο. Ὁ μοχθηρὸς οὗτος ἄνθρωπος, φοβούμενος μήπως οἱ ἀπεσταλμένοι οὗτοι ἤθελον ἐπέμβῃ ὡς πρὸς τὴν φύλαξιν τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἀνακουφίσωσι τὴν κατά-

στασιν αὐτοῦ, δὲν ἐνέδωκεν εἰς τὰς αἰτήσεις αὐτῶν, ἀλλ' ἐπέμενε νὰ παρουσιασθῶσιν ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων· οὕτως ἔμειναν οὗτοι εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην, μὴ δυνηθέντες νὰ ἴδωσιν αὐτόν. Πολλάκις οὗτοι περιήρχοντο ἔφιπποι τὴν κατοικίαν τοῦ Ναπολέοντος ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἴδωσιν αὐτὸν, τοὐλάχιστον μακρόθεν, ἀλλὰ σπανίως κατώρθωνον τοῦτο. Ἐπληροφοροῦντο δὲ τὰ περὶ τοῦ Ναπολέοντος ἐκ τῶν παρ' αὐτῷ, ἰδίως δὲ παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Μοντολόνου, ὅστις περιεποιεῖτο αὐτοὺς ἐπὶ πολὺ, ἐπὶ σκοπῷ νὰ μανθάνῃ εὐάρεστόν τι διὰ τὴν κατάστασιν τοῦ Ναπολέοντος, πρὸς ὃν διεβίβαζε πάντοτε τὴν μετ' αὐτῶν ὁμιλίαν του, καὶ παρηγόρει αὐτὸν, ὅτι διὰ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου πολὺ πιθανὸν νὰ μετατοπισθῇ εἰς ἄλλον τόπον, ἢ ν' ἀφεθῇ ἐλεύθερος ἐν τῇ Ἀμερικῇ.

Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ ὁ Ναπολέων διὰ τοῦ ἰατροῦ αὐτοῦ Ὀμεάρα ἐδυνήθη νὰ διατηρῇ ἀλληλογραφίαν μετὰ τῆς Εὐρώπης· τὸν ἰατρὸν τοῦτον προσέλαβεν ὁ Ναπολέων εὑρισκόμενος ἐν τῇ ἀγγλικῇ φρεγάτᾳ Βελλερεφόντῃ, διότι ἀναχωρῶν ἐκ τῆς Γαλλίας οὐδένα ἰατρὸν εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ. Ὁ Ὀμεάρας ἦτον ἄνθρωπος πνευματώδης, εὐχαρὴς καὶ οὐχὶ ἐπίμονος εἰς τὴν τέχνην του, ὡς οἱ συνάδελφοι αὐτοῦ Ἄγγλοι ἰατροί. Ὁ δὲ Ναπολέων ἐπηγγέλλετο τὸν ἰατρὸν, καὶ δὲν ἐνεπιστεύετο εἰμὴ εἰς τὸν περίφημον Κορβισάρτον, τὸν ὁποῖον ἐχαρακτήριζε διὰ τῶν λέξεων «ἡ πεῖρα εὑρίσκεται εἰς ἕξον ἄνθρωπον·» οὐδέποτε ἐλάμβανε φάρμακα καὶ ἐν γένει δὲν παρεδέχετο τοὺς Ἄγγλους ἰατρούς· ἠκροάζετο ἐντοσούτῳ τὸν ἰατρὸν Ὀμεάραν, ὃν εἶχε παρ' αὐτῷ, ἐχλεύαζεν ὅμως τὰς ἰατρικὰς παραγγελίας του· συνδιελέγετο δὲ περὶ παντὸς πράγματος μετ' αὐτοῦ ἄλλοτε μὲν Ἰταλιστὶ, καὶ ἄλλοτε γαλλιστὶ, ἔπειτα δ' ἔστελλεν αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν ἵνα μάθῃ τι νέον. Ὁ Λόββας συγκατετέθη νὰ ἦναι ἐλεύθερος ὁ ἰατρὸς οὗτος, καθὸ Ἄγγλος, ὥστε δὲν ὑπώπτευε παρ' αὐτοῦ ὅτι ἤθελεν ἐξαπατήσει τὴν κυβέρνησίν του (ὅπερ καὶ ἦτο ἀληθές). Ὁ Ὀμεάρας, πολιτευόμενος οὕτως, εὐχαρίστει καὶ τὸν Ναπολέοντα, διαβιβάζων εἰς αὐτὸν τὰ ἐν Εὐρώπῃ διατρέχοντα, καὶ τὸν Λόββαν· διότι καθ' ἑκάστην ἐβεβαίωνεν αὐτὸν περὶ τῆς

ὑπάρξεως τοῦ Ναπολέοντος· ἐπομένως οὗτος διεβίβαζεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας ἀντίγραφον τοῦ ἡμερολογίου του, τὸ ὁποῖον εὐχαρίστει μεγάλως τὴν περιέργειαν αὐτοῦ.

Ἐκ τινων μερῶν τῆς κατοικίας τοῦ Ναπολέοντος ἐφαίνετο ἡ θάλασσα, ἅμα λοιπὸν οὗτος ἔβλεπεν πλοῖόν τι ἐρχόμενον, ἔστελλεν εἰς τὴν πόλιν τὸν ἰατρὸν Ὀμεάραν, ὅστις ἀμέσως μανθάνων τὰ διατρέχοντα ἐπανήρχετο καὶ ἀνεκοίνωνεν αὐτὰ εἰς τὸν Ναπολέοντα, μάλιστα πολλάκις ἔφερεν ἐφημερίδας καὶ ἐπιστολὰς διαφευγούσας τῆς προσοχῆς τοῦ Λόββα· ἐκ τούτων ἐμάνθανεν ὁ Ναπολέων τὰ ἐν Εὐρώπῃ διατρέχοντα, καὶ ἰδίως τὰ ἐν Γαλλίᾳ, περὶ ἧς ἐμερίμνα πάντοτε. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων τινὲς εἶχον σταλῆ παρὰ τῆς οἰκογενείας του, καὶ αἱ ὁποῖαι διελάμβανον ὅτι ὁ υἱός του ὁσημέραι αὐξάνει καὶ ἔχει καλῶς· ὅτι ἡ μήτηρ, οἱ ἀδελφοὶ καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ προέθεντο νὰ ἔλθωσι καὶ νὰ μένωσι μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην, καὶ ὅτι διαθέτουν ὅλην τὴν περιουσίαν των ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ Ναπολέων προέθετο νὰ μὴ δεχθῇ τοῦτο· διότι θεωρῶν τὴν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ φυλάκισίν του ὡς τὴν εἰς θάνατον καταδίκην του, δὲν ἤθελε καὶ οἱ συγγενεῖς του νὰ ὑποφέρωσι δι' αὐτόν· πρὸς δὲ μυστικῶς ἐναποθέσας 4—5 ἑκατομμύρια φράγκων εἰς τὸν τραπεζίτην Λαφφίτην, δὲν ἤθελε νὰ δαπανήσωσιν οἱ συγγενεῖς του δι' αὐτὸν τὴν περιουσίαν των· διότι ἐκ τούτων, ἐκτὸς τοῦ θείου του ἀρχιεπισκόπου Φὲσχ καὶ τῆς μητρός του, οἱ ἄλλοι συγγενεῖς του μόλις εἶχον τὰ καθημερινά των ἔξοδα· πρὸς τούτοις οὐδ' ἀνάγκην χρημάτων εἶχε· διότι μετὰ τοσαύτας διενέξεις μετὰ τοῦ Λόββα, τὰ χορηγούμενα παρὰ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως ἤρκουν διὰ τὰς καθημερινὰς δαπάνας αὐτοῦ· τούτων ἕνεκα εὐχαριστήσας τοὺς συγγενεῖς του διὰ τὴν προθυμίαν των, δὲν ἐδέχθη τὴν χρηματικὴν προσφορὰν αὐτῶν.

Ὁ Ναπολέων, εἰ καὶ ἀποφασίσας ν' ἀποκλεισθῇ ἐν τῇ κατοικίᾳ του ὁλοσχερῶς, μ' ὅλον τοῦτο ἐδέχθη ἐσχάτως Ἀγγλους τινὰς ἐπιστρέφοντας ἐκ τῶν Ἰνδιῶν μετὰ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου καὶ ἀπερχομένους εἰς Ἀγγλίαν. Αἱ ἡμέραι αὗται ἦσαν χαρμόσυνοι εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ἁγίας Ἑλένης· διότι οἱ ἐπι-

βάται καὶ τὰ πληρώματα τῶν πλοίων ἐξερχόμενοι, διεσκόρπιζον τὰ χρήματά των καὶ ἐνεψύχωνον στιγμιαίως τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν μοναξίαν τῆς ἐρήμου νήσου ταύτης. Οἱ ἐν τῷ στόλῳ τούτῳ ἐπίσημοι καὶ σοφοὶ ἄνδρες τῆς Ἀγγλίας, ἐν οἷς καὶ ὁ λόρδος Ἀμχέρστος, καταφρονοῦντες τὰς ἀπαγορευτικὰς διατάξεις τοῦ Λόββα, ἀπευθύνθησαν ἀμέσως πρὸς τὸν αὐλάρχην τοῦ Ναπολέοντος Βερτράνδον καὶ ἐζήτησαν νὰ λάβωσι τὴν τιμὴν νὰ παρουσιασθῶσι πρὸς τὸν Ναπολέοντα. Οὗτος δὲ ὑποδεχθεὶς αὐτοὺς, παρέστη ἡσυχώτατος, πρᾷος καὶ εὐδιάθετος, καὶ συνωμίλησε μετ' αὐτῶν ἐπὶ πολὺ, ὁτὲ μὲν περὶ τῶν Ἰνδιῶν, καὶ ὁτὲ περὶ τῶν ἀγγλικῶν ὑποθέσεων, ἀλλὰ πάντοτε διὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν ἀγχινοίας καὶ ὑπεροχῆς. Οἱ ἐπισημότεροι τῶν παρουσιασθέντων τούτων ἀνδρῶν ἠρώτησαν τὸν Ναπολέοντα ὁποίας παραγγελίας θέλει νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς εἰς τὴν Εὐρώπην. — Οὐδεμίαν παραγγελίαν δίδω εἰς ὑμᾶς, εἶπεν εἰς αὐτοὺς μετὰ πολλῆς ἀνεξικακίας, ἀναφέρατε εἰς τοὺς ὑπουργούς σας, πᾶν ὅ,τι εἴδετε· μένω ἐδῶ ἐφ' ἑνὸς βράχου, ὃν κατέστησαν εἰς ἐμὲ στενώτερον ἀφ' ὅ,τι ἡ φύσις ἔπλασεν αὐτὸν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οὐδὲ νὰ περιδιαβάσω ἔφιππος δύναμαι, ἐνῷ ὅλη ἡ ζωή μου διῆλθεν ἐπὶ τοῦ ἵππου· κατοικῶ εἰς ξύλινον στέγασμα, ὅπου ἄλλοτε μὲν πυροῦται ἐκ τοῦ καύσωνος, ἄλλοτε δὲ διαπεράται ἐκ τῆς ὑγρασίας· δὲν δύναμαι νὰ ἐξέλθω χωρὶς νὰ περιστοιχισθῶ ὑπὸ κατασκόπων διωρισμένων ὑπ' ἀσπλάγχνου δεσμοφύλακος· δὲν δύναμαι οὔτε νὰ γράψω εἰς τὴν οἰκογένειάν μου, οὔτε νὰ λάβω ἐπιστολὴν παρ' αὐτῆς, χωρὶς νὰ ἔχω μάρτυρα τὸν δεσμοφύλακα τοῦτον· δύο ἐκ τῶν παρ' ἐμοὶ μοῦ ἀφῆρεσαν· ὁ θεὸς δὲ γινώσκει ἐὰν μοὶ ἀφήσωσι τοὺς ὑπάρχοντας· ἐὰν θέλωσι τὸν θάνατόν μου, ἧτον εὐγενέστερον νὰ μὲ μεταχειρισθῶσιν ὡς στρατιώτην, ὡς τὸν ἔνδοξον Νέϋ· ἐὰν ὅμως δὲν θέλωσι τοῦτο, ἂς μοὶ δώσωσιν ἀέρα καὶ εὐρυχωρίαν· ἂς μὴ φοβῶνται τὴν δραπέτευσίν μου· γνωρίζω ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ θέσις δι' ἐμὲ, καὶ τὸ μόνον μέλλον μου εἶναι ν' ἀποθάνω ὑπὸ τὰ δεσμά σας· ἀλλὰ τὸ ζήτημα εἶναι νὰ γνωρίζῃ τις, ἐὰν ἐνταῦθα μένων πρέπῃ νὰ βασανίζωμαι

πρὸς τούτοις οὐδὲν ζητῶ· οἱ ἰδόντες τὴν κατάστασίν μου, ἐὰν ἔχωσι καρδίαν, ἂς κάμωσι γνωστὸν τοῦτο· ἐγὼ δὲν παρακαλῶ αὐτούς. —

Ἡ φυσικὴ κατάστασις τοῦ Ναπολέοντος ἀρκούντως ἐδικαιολόγει τὰ θλιβερὰ προμηνύματα, τὰ ὁποῖα ὡμολόγει αὐτός. Οἱ βλέποντες αὐτὸν ἐξεπλήττοντο ἐκ τῆς παραλλάξεως τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου αὐτοῦ, εἰ καὶ δὲν ἦτον εἰσέτι εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ θανάτου· ἐδύνατο ὅμως νὰ συμπεράνῃ πᾶς τις ὅτι δὲν ἦτο μακρὰν αὐτοῦ. Ἡ ἀπέχθεια, ἣν ἔλαβε τοῦ νὰ ἐξέρχηται εἰς περίπατον, ὅπως τῷ ἐπετράπη, κατήντησεν αὐτὸν τοῦ λοιποῦ νὰ μὴ ἐπιθυμῇ νὰ λαμβάνῃ τοιαύτην σωματικὴν ἄσκησιν. Ἐπὶ τῶν τελευταίων ἓξ μηνῶν τοῦ ἔτους 1817, καθ' ἃς ὁ καιρὸς ἦτον εὔδιος ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ, ὁ Ναπολέων οὐδόλως ἐξῆλθεν ἔφιππος. Τοῦ ἰατροῦ Ὀμεάρα προλέγοντος εἰς αὐτὸν ὅτι τὸ νὰ μὴ θέλῃ νὰ ἐξασκῆται σωματικῶς, τοῦτο θέλει προξενήσει εἰς τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὀλέθρια ἀποτελέσματα,—τόσον καλήτερα, ἀπήντησε, τὸ τέλος θέλει ἔλθει ταχύτερον. — Ἔκτοτε ἤρχισε νὰ αἰσθάνηται ὑπόκουφον πόνον εἰς τὴν δεξιὰν πλευράν του. Τοῦ δὲ Μαρσσάνδου, λέγοντος αὐτῷ ὅτι ἀπαιτεῖται νὰ γυμνάζηται σωματικῶς, « μάλιστα, ἀπεκρίθη στενάζων, ὠφέλιμον εἰς ἐμὲ εἶναι τὸ νὰ περιπατήσω ἔφιππος δέκα ἢ δώδεκα ὥρας, ἀλλὰ δύναταί τις νὰ πράξῃ τοῦτο εἰς αὐτὸν τὸν βράχον ; — Ἐπεθύμει πάντοτε νὰ λαμβάνῃ θερμὰ λουτρὰ, διὸ καὶ ἔμβαινεν εἰς τὸν λουτῆρα καὶ ἔμενεν ἐπὶ πολλὰς ὥρας· διότι ἐντεῦθεν ἐλάμβανεν ἀνακούφισιν τῶν πόνων του, ἀλλ' ἐδυνάτει ὑπερβολικῶς τὸ σῶμά του· ὁ νοῦς του ὅμως ἔμεινε πάντοτε ὁ αὐτός. Εἰς τοὺς περιποιουμένους καὶ παρηγοροῦντας αὐτὸν διὰ τὴν κατάστασιν τῆς ὑγείας του ἔλεγε « *τὸ βλέπετε, δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ σῶμα τὸ σιδηροῦν, ἀλλ' εἶναι αὐτὴ ἡ ψυχή.* —

Ὁ Λόββας, πληροφορούμενος ὅτι ἡ ὑγεία τοῦ Ναπολέοντος κατεστρέφετο, ἤρχισε ν' ἀνησυχῇ, φοβούμενος μήπως ἀποδώσωσιν εἰς αὐτὸν τὴν ταχεῖαν ταύτην κατάπτωσιν, μάλιστα δὲ, ἐπειδὴ ἠγέρθη κατακραυγὴ ἐν Ἀγγλίᾳ διὰ τὴν κακομεταχεί-

ρησιν τοῦ Ναπολέοντος ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ, δὲν ἤθελε νὰ γένῃ περαιτέρω ἀφορμὴ καὶ ἡ κακὴ κατάστασις τῆς ὑγείας αὐτοῦ· Μὴ θέλων λοιπὸν νὰ μεταβάλῃ τὰς ἐν τῷ περιπάτῳ τοῦ Ναπολέοντος προφυλακτικὰς διατάξεις του, ἐσκέφθη ὅτι, μεταφέρων αὐτὸν εἰς ἄλλην κατοικίαν κειμένην εἰς ὑγιεινὸν μέρος τῆς νήσου, ἤθελε βελτιώσει τὴν ὑγείαν αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτῳ ἔγραψεν εἰς τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον διὰ νὰ οἰκοδομήσῃ ἕτερον οἴκημα λιθόκτιστον εἰς κατάλληλον μέρος· ἐνῷ ἐδύνατο νὰ παραχωρήσῃ τὴν ἐν Πλαντασίῳ Οὖς κατοικίαν (περὶ ἧς ἐρρέθη ὅτι ἦτο τὸ διοικητήριον τῆς νήσου), ἣν διετήρει διὰ τὴν οἰκογένειάν του· τὸ ὑπουργεῖον ἔγραψεν εἰς αὐτὸν ὅτι δύναται μὲν νὰ κτίσῃ νέαν οἰκίαν, ἀλλὰ νὰ μὴ δαπανήσῃ πολλὰ χρήματα. Ὁ Λόββας, εἴτε μὴ δυνάμενος δι' ὀλίγων χρημάτων νὰ κατασκευάσῃ οἰκίαν εἰς ἄλλο μέρος τῆς νήσου, εἴτε διότι ἐνόμιζεν ὅτι ἡ ἐν Λογγβούδῳ κατοικία τοῦ Ναπολέοντος ἦτον εὐχερεστέρα πρὸς αὐστηρὰν φύλαξιν αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ κτίσῃ μίαν οἰκίαν εἰς τὸ ῥηθὲν μέρος πρὸς τὸ ὄρος τῆς Ἥρας, ὅπερ ὁ ἐκ τῆς Ἀφρικῆς ἐρχόμενος ἄνεμος δὲν προσέβαλε· τὴν ἀπόφασίν του ταύτην ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Ναπολέοντα, στέλλων εἰς αὐτὸν καὶ διάφορα σχέδια οἰκιῶν διὰ νὰ ἐκλέξῃ. Ὁ Ναπολέων ἀπήντησεν ὅτι ὅλα τὰ μέρη τῆς νήσου ταύτης ἦσαν ὀλέθρια εἰς τὴν ὑγείαν του, πρὸς δὲ ἀπαιτοῦνται τρία ἢ τέσσαρα ἔτη πρὸς κατασκευὴν νέας οἰκίας· ὅτι ἐν τῷ διαστήματι τῶν ἐτῶν τούτων ἡ νέα οἰκία θέλει χρησιμεύσει τάφος καὶ οὐχὶ κατοικία εἰς αὐτόν· ὅτι ἤθελεν ἔχει πλησίον του τὴν ἀνησυχίαν τῶν ἐργατῶν, χωρὶς νὰ ἐλπίζῃ νὰ ὠφεληθῇ τῆς ἐργασίας αὐτῶν, καὶ ὅτι ἂν θέλωσι νὰ μάθωσι τὴν ὡς πρὸς τοῦτο ἐπιθυμίαν του, δὲν θέλει νέον οἶκον ἀλλ' ἀναπαύεται εἰς ὃν μένει, διότι ἀρκεῖ οὗτος εἰς αὐτὸν διὰ ν' ἀποθάνῃ. Ἀλλ' ὁ Λόββας, οὐδόλως λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰς παρατηρήσεις ταύτας τοῦ Ναπολέοντος, ἐπεχείρησε νὰ κατασκευάσῃ τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος οἶκον παρὰ τὴν κατοικίαν τοῦ Ναπολέοντος· ἵνα μὴ δὲ ἐνοχλῆται οὗτος ἐκ τῶν ἐργατῶν, ἀνήγειρε τοῖχος ἐκ πλίνθων πρὸς τὸ μέρος τοῦτο.

Τὸ ἐπιὸν ἔτος 1818 ὑπῆρξε θλιβερώτερον τῶν παρελθόντων

ἐτῶν· ὁ Ναπολέων κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὀλίγον εἰργάζετο καὶ δὲν ἦτο τοσοῦτον διατεθειμένος νὰ ὑπαγορεύῃ τὰς ἐκστρατείας του, φρονῶν ὅτι αἱ μέλλουσαι γενεαὶ θέλουν κρίνει κάλλιστα περὶ τῆς δόξης του.— Εἰς τί ὠφελοῦν, ἔλεγεν, ὅλα τὰ ὑπομνήματα ταῦτα εἰς τὴν μέλλουσαν γενεάν; ἡμεῖς ὄντες ὑπόδικοι γινόμεθα ἐνοχλητικοὶ εἰς τοὺς δικαστάς μας· ἡ μέλλουσα γενεὰ εἶναι ἀκριβεστέρα ἐκτιμητὴς ἢ ἡμεῖς· αὕτη θέλει γνωρίσει καλῶς ν' ἀνακαλύψῃ τὴν ἀλήθειαν, χωρὶς ἡμεῖς νὰ κοπιάζωμεν τοσοῦτον ὥστε νὰ τὴν μάθωσι παρ' ἡμῶν.— Ὁ Ναπολέων λοιπὸν ὑπηγόρευεν ὀλίγον, ἀλλ' ἀνεγίνωσκε πολύ· ἡ πρὸς τὰ ὡραῖα συγγράμματα ἄσκησίς του κατέστη ἐξαίρετος ἐκ τῆς ἡλικίας καὶ τῶν ὀδυνῶν του· εὐχαριστεῖτο ὑπερβολικῶς ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου νοός· κατὰ τὰς ἑσπερινὰς συναναστροφάς, ὁμιλῶν ὀλίγον περὶ τῶν συμβάντων τοῦ βίου του, ὡμίλει περὶ τῶν ἀναγνώσεών του· ἐνίοτε δὲ ἀνεγίνωσκεν εἰς τοὺς περιεστῶτας περικοπὰς τῶν μεγάλων συγγραφέων πάσης ἐποχῆς μετὰ πολλῆς ζωηρότητος καὶ βαθείας ἐννοίας. Ἀνεγίνωσκε συνεχῶς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, τῆς ὁποίας τὸ μεγαλεῖον ἐπροξένει πολλὴν ἐντύπωσιν αὐτῷ· προετίμα δὲ τὸν Ὅμηρον παρὰ πᾶν ἄλλο μνημεῖον τῆς ἀρχαιότητος· εὗρισκε τοῦτο μέγα καὶ ἀληθές· ἐθέλγετο ἐκ τῆς παριστανομένης ἀντιθέσεως τῶν τρυφερῶν, εὐγενῶν καὶ ἐξόχων αἰσθημάτων τῶν προσώπων τῆς Ἰλιάδος, μετὰ τῶν ἁπλῶν μέχρι χονδρῶν ἠθῶν αὐτῶν, καὶ ἔλεγεν ὅτι ἀδιάφορον εἶναι τὸ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἔνδυμα, ἀρκεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἦναι ἀληθὴς ἄνθρωπος ἐν πάσῃ ἐποχῇ καὶ χώρᾳ· ὅπερ δ' ἤθελε τὸν Ναπολέοντα ἦτον ὅτι ὁ Ὅμηρος ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν μεγαλοπρεπῶς καὶ καθαρῶς.— Ὁ Ὅμηρος, ἔλεγεν, εἶδε καὶ ἐνήργησε, τοὐναντίον ὁ Βιργίλιος· οὗτος εἶναι σχολάρχης, ὅστις οὐδὲν εἶδεν, οὐδὲν ἔπραξεν.—Ἡ κρίσις αὕτη τοῦ Ναπολέοντος προήρχετο ἐκ τῆς ἀγνοίας αὐτοῦ τῆς λατινικῆς γλώσσης, ὥςε δὲν ἐδύνατο νὰ ἐκτιμήσῃ καὶ τὸ θέλγητρον αὐτῆς, καὶ μόνον ἠσθάνετο τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν παραστάσεων, πολὺ ἀνωτέρων οὐσῶν εἰς Ὅμηρον ἢ εἰς Βιργίλιον. (α)

(α) Ἀλλὰ μήπως ὁ Ναπολέων ἐγίνωσκεν τὴν Ἑλληνικήν;

Μεταξὺ τῶν νεωτέρων συγγραφέων προετίμα τοὺς δραματοποιούς· δὲν ἠγάπα τὰς ἀμφιβόλους ὑποθέσεις, οὐδὲ τὴν μῖξιν τοῦ κωμικοῦ μετὰ τοῦ τραγικοῦ· κατεφρόνει τὸ καλούμενον παρ' ἡμῖν δρᾶμα· ἔλεγε δὲ ὅτι τοῦτο εἶναι ἡ τραγῳδία τῶν θαλαμηπόλων γυναικῶν· ἐθαύμαζε τὸ μεγαλεῖον τοῦ Κορνηλίου, τὴν αἰσθηματικὴν εὐγλωττίαν τοῦ Ῥακίνα καὶ τὴν κωμικὴν βαθύτητα τοῦ Μολλιέρου· ἐξετίμα ὀλίγον τὸν Βολταῖρον ὡς δραματοποιὸν, ἀλλ' ἐθαύμαζε πολὺ αὐτὸν ὡς πεζογράφον διὰ τὸ βάθος καὶ τὸ ὕφος αὐτοῦ· ἠσθάνετο πολὺ τὴν χάριν, ἀλλ' ἦτο πάντοτε θετικός· ἀνεγίνωσκε μετὰ μεγίστης εὐχαριστήσεως τὰ συγγράμματα τῆς κυρίας Σεβιγνῆ, λέγων ἐν τοσούτῳ, ἀφοῦ ἀνεγίνωσκεν αὐτὰ μετὰ προθυμίας, ὅτι τίποτε ἐξ αὐτῶν δὲν τῷ ἔμεινεν· ἔλεγεν ὅτι ἡ ἱστορία τῆς Γαλλίας ἐγράφη μετρίως, ἐκτὸς τῶν περὶ αὐτῆς ὑπομνημάτων, καὶ ἀπέδιδε τὴν περὶ τούτου αἰτίαν εἰς τὴν ἄγνοιαν τῶν πραγμάτων, ἐν ᾗ ἔζων οἱ φιλολόγοι. Ἐπέμβαινεν εἰς τὰς δυσκολίας τῆς τέχνης ταύτης, ἣν καὶ αὐτὸς ἐπεχειρίσθη, καὶ ἀνέκραζεν ὅτι ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς Γαλλίας, δὲν ὑπάρχει μέσος ὅρος, ἢ ὅτι ἔπρεπε νὰ γένῃ εἰς δύο τόμους ἢ ἑκατόν.

Καθ' ὅσον ἡ ἀκηδία καὶ ἡ ἀπραξία κατέστρεφον τὴν ὑγείαν του, ἔβλεπε τὸν θάνατόν του προσεγγίζοντα· ὡμίλει συχνάκις περὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας. — Ὁ Θεὸς, ἔλεγε, πανταχόθεν εἶναι ὁρατὸς, καὶ πολὺ τυφλοὶ ἢ πολὺ ἀδύνατοι εἶναι οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ μὴ βλέποντες αὐτόν· τὸ κατ' ἐμὲ βλέπω αὐτὸν εἰς ἅπασαν τὴν φύσιν, αἰσθάνομαι ὅτι εἶμαι ὑπὸ τὴν παντοδύναμον χεῖρά του, καὶ δὲν θέλω ν' ἀμφιβάλλω περὶ τῆς ὑπάρξεώς του, διότι δὲν τὸν φοβοῦμαι· ἐπειδὴ πιστεύω ὅτι εἶναι τοσοῦτον ἐπιεικὴς ὅσον εἶναι μέγας· εἶμαι δὲ πεπεισμένος ὅτι ἐπανερχόμενοι εἰς τοὺς ἀπεράντους κόλπους του, θέλομεν εὕρει ἐκεῖ βεβαιωμένα ὅλα τὰ προκισθήματα τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, καὶ ὅτι ἐκεῖ θέλει εἶσθαι καλὸν καὶ κακὸν ὅ,τι οἱ ἀληθῶς πεφωτισμένοι ἄνδρες ἐκήρυξαν καλὸν καὶ κακὸν ἐπὶ τῆς γῆς· ἀφίνω κατὰ μέρος τὰς πλάνας τῶν λαῶν· πρέπει ν' ἀναγνωρίζῃ τις εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ὅτι ἕκαστος ἔχει τὴν ἑαυτοῦ

πλάνην· ἀλλ' οἱ πεφωτισμένοι ἄνδρες ἑκάστου ἔθνους ὅ,τι διεκήρυξαν καλὸν ἢ κακὸν θέλει εἶσθαι τοιοῦτον καὶ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ θεοῦ· οὐδόλως ἀμφιβάλλω περὶ τούτου, διότι μεθ' ὅλων τῶν ἁμαρτημάτων μου θέλω παρουσιασθῆ ἡσύχως ἐνώπιον τῆς Θείας δίκης. Δὲν εἶμαι τοσοῦτον βέβαιος, ὅταν ἐξετάζω τὴν κυριότητα τῶν θετικῶν θρησκειῶν· ἐν αὐταῖς ἀπαντῶ εἰς πᾶν βῆμα τὴν ἀνθρώπινον χεῖρα, ἥτις συνεχῶς μὲ ταράττει καὶ μὲ δυσαρεσεῖ· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ἐνδίδῃ τις εἰς τὸ αἴσθημα τοῦτο, περὶ οὗ ἐνδιαφέρεται ἡ ἀνθρώπινος ὑπεροψία. Ἐὰν θέσωμεν κατὰ μέρος τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις, ἐξ ὧν γέμουν ὅλαι αἱ θρησκεῖαι, εὑρίσκομεν τὴν διάγνωσιν τοῦ θεοῦ, τὴν διάγνωσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καλῶς διδασκομένου· ἰδοὺ τὸ οὐσιῶδες. Ἐγὼ ἤμην εἰς τὰ τεμένη, εἶδον τοὺς ἀνθρώπους γονυπετεῖς ἐνώπιον τῆς παντοδυναμίας τοῦ Ὑψίστου· ἀλλ' εἰ καὶ αἱ ἐθνικαὶ συνήθειαί μου συνεχῶς ἀντέκειντο εἰς τοῦτο, καὶ ὅμως δέν μοι ἐφάνη γελοῖον τοῦτο. Ἀλλ' ἡ συκοφαντία, παραμορφώνουσα τὰς πράξεις μου, ἔλεγεν ὅτι ἐν μὲν τῷ Καΐρῳ ἠσπάσθην τὸν Ἰσλαμισμόν, ἐν δὲ Παρισίοις ἐνώπιον τοῦ Πάπα ἐνέπαιζον τὸν καθολικισμόν. Ἐν ὅλοις τούτοις ὑπάρχει ἀληθές τι, τουτέστιν ὅτι εἰς τὰ τεμένη εὗρον τὶ ἀξιοσέβαστον, καὶ ὅτι χωρὶς νὰ συγκινηθῶ, ὡς ἤθελον πράξει εἰς τοὺς καθολικοὺς ναοὺς, ὅπου παιδιόθεν ἀνετράφην, ἔβλεπον τὸν ἄνθρωπον γονυπετῆ ὁμολογοῦντα ταπεινῶς τὴν ἀδυναμίαν του ἐνώπιον τοῦ μεγαλείου τοῦ θεοῦ. Πᾶσαν θρησκείαν, μὴ οὖσαν βάρβαρον, πρέπει νὰ σεβώμεθα· ἡμεῖς δὲ οἱ χριστιανοὶ ἔχομεν τὸ προτέρημα νὰ ἔχωμεν θρησκείαν πηγάζουσαν ἐκ τοῦ καθαροτέρου ἠθικοῦ. Ἐὰν λοιπὸν πρέπῃ νὰ σεβώμεθα ὅλας τὰς θρησκείας, κατὰ μείζονα λόγον πρέπει νὰ σεβώμεθα τὴν ἰδικήν μας· ἄλλως τε ἕκαστος πρέπει νὰ ζῇ καὶ ν' ἀποθάνῃ ἐν ᾗ ἡ μήτηρ του ἐδίδαξεν αὐτὸν νὰ λατρεύῃ τὸν θεόν. *Ἡ θρησκεία ἀποτελεῖ μέρος τῆς εἱμαρμένης*· αὕτη σχηματίζει μετὰ τοῦ κλίματος τοὺς νόμους καὶ τὰ ἤθη· ἅπαντα δὲ ταῦτα εἶναι ἱερὰ καὶ ὀνομάζονται πατρὶς, ἐξ ἧς οὐδέποτε πρέπει νὰ λειποτακτῇ τις· ὅσον τὸ κατ' ἐμὲ, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς συμβάσεως ἀρχαῖοί τινες ἐπαναστάται μοὶ ἔλεγον νὰ παραδε-

χθῶ ἐν Γαλλίᾳ τὴν θρησκείαν τῶν διαμαρτυρομένων, ἀλλ' ἦτο τὸ αὐτὸ ὡσανεὶ μοὶ ἔλεγον ν' ἀρνηθῶ τὴν ἰδιότητά μου, ὡς Γάλλου, γενόμενος Ἄγγλος ἢ Γερμανός.

Ὁ Ναπολέων, ἐκτὸς τῶν ὑψηλῶν θεμάτων τούτων, ἐνασχολούμενος καὶ εἰς ἠθικά τινα ζητήματα, διελέγετο καὶ περὶ τοῦ πεπρωμένου αὐτοῦ, διότι, ὡς ἔλεγον, ἐδόξαζεν αὐτό. — Ἡ συκοφαντία, ἔλεγε, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔπλασε περὶ τῶν ἰδεῶν μου τῷ ὄντι γελοιογραφίας· ἠθέλησαν νὰ μὲ παραστήσωσιν ὡς ἕνα βλάκα Ὀθωμανόν, ὅστις βλέπει τὰ πάντα γεγραμμένα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅστις δὲν ἀναχαιτίζεται οὔτε ἔμπροσθεν ἑνὸς βαράθρου, οὔτε ἀπέναντι ἑνὸς ἵππου τρέχοντος δρομαίως, ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι ἡ ζωή μας, ὁ θάνατός μας δὲν ἐξαρτῶνται παρ' ἡμῶν αὐτῶν, ἀλλ' ἐξ εἱμαρμένης ἀδησωπήτου καὶ ἀκάμπτου νὰ μεταβληθῇ. Ἐὰν τοῦτο ἦτον οὕτως, ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ μένῃ ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του ἐπὶ τῆς κλίνης του, καὶ νὰ μὴ ἐξέλθῃ, περιμένων νὰ θέσῃ ὁ θεὸς τὴν τροφὴν του εἰς τὸ στόμα του· ὁ ἄνθρωπος ἑπομένως ἤθελε καταντήσει ἄπρακτος. Ἀλλ' ἀλλοίμονον, δὲν εἶμαι ἐγὼ, ὅστις καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ἐκτεταμένων πολέμων κατέβαλον τοσαύτας προσπαθείας, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐπιτύχω πάντοτε, διὰ νὰ κατορθώσω νὰ ὑπερισχύσῃ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐπὶ τῆς τύχης; δὲν εἶμαι λοιπὸν ἐγὼ ὅστις δύναται νὰ σκεφθῇ τοιουτοτρόπως· ἡ πεποίθησίς μου εἶναι, ὡς παντὸς λογικοῦ ἀνθρώπου, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς εἶναι μὲν περιβεβλημένος μὲ τὴν τύχην του, ἀλλ' ὅτι ἔχει τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθῆκον νὰ καταστήσῃ αὐτὴν διὰ τῆς δεξιότητός του ὅσον τὸ δυνατὸν καλητέραν, καὶ δὲν πρέπει νὰ παραιτῆται ἐκ τούτου, εἰμὴ ὅταν ἀδυνατῇ νὰ πράξῃ τι πλέον· τότε δὲ μόνον πρέπει νὰ παύσῃ νὰ σκέπτηται καὶ νὰ ἐνεργῇ, νὰ περιορισθῇ ἐνὶ λόγῳ νὰ συλλογίζηται περὶ τοῦ κινδύνου, τὸν ὁποῖον δὲν δύναται ν' ἀποφύγῃ. Ἐν πολέμῳ εἰς μάτην πᾶσα σκέψις περὶ κινδύνου· οὗτος εἶναι πανταχοῦ· εἶδόν τινας νὰ ἐγκαταλείψωσι θέσιν τινὰ ὡς ἐπικίνδυνον, καὶ νὰ φονευθῶσιν εἰς ἄλλην, εἰς ἣν μετέβησαν ὡς ἀσφαλεστέραν· ματαίως λοιπὸν μετακινεῖται τις ἐν πολέμῳ,

διότι μετακινούμενος χάνει τὴν σταθερότητά του καὶ τὴν ἀνδρείαν του, χωρὶς ν' ἀποφύγῃ τὸν κίνδυνον. Ὅθεν κάλλιον εἶναι νὰ περιορίζηται τις εἰς τὰς μεταβολὰς τῆς καταστάσεώς του, καὶ οὐδόλως νὰ σκέπτηται περὶ τῶν βολῶν τῶν διασχιζόντων τὸν ἀέρα, τὸν συρίζοντα εἰς τὰς ἀκοάς του· οὕτω πᾶς τις γίνεται γενναῖος, καρτερὸς, ἀτάραχος, καὶ διατηρεῖ τὴν ἐν μάχῃ ἀπαιτουμένην προσοχήν του· ἰδοὺ τὸ πεπρωμένον μου, ἰδοὺ πῶς ἐδίδασκον τοὺς στρατιώτας μου νὰ φέρωνται ἐν πολέμῳ ἕκαστος, πράττων τοῦτο ὅπως ἐδύνατο, καὶ προσεπάθουν νὰ τοὺς πείσω, ὅτι τὸ πεπρωμένον των ἦτον ἄνωθεν γεγραμμένον· ὅτι δὲν ἐδύναντο νὰ τὸ μεταβάλωσι διὰ τῆς δειλίας των, καὶ ὅτι ἕνεκα τούτου κάλλιον ἦτον εἰς αὐτοὺς νὰ προτιμῶσι τὴν γενναιότητα· εἰς δὲ τὴν διδασκαλίαν ταύτην προσέθετον καὶ τὸ παράδειγμα, ἐφαρμόζων τοῦτο εἰς ἐμὲ αὐτὸν, ὅπερ συνίστατο εἰς τὴν ἀπάθειάν μου, ἥτις ἐπὶ τέλους ἐφαίνετο εἰλικρινής. Τοῦτο λοιπὸν εἶναι τὸ πεπρωμένον τοῦ στρατιώτου· ἀλλ' ἐγὼ βεβαίως, καθὸ στρατηγὸς, μετεχειριζόμην ἄλλο τι, διότι ἐγὼ ἐνασμενίζομαι νὰ πιστεύω ὅτι οὐδεὶς στρατηγὸς ἐνήργησε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν θέλησίν του ἐν πολέμῳ, ὡς ἐγώ. Ὅθεν βλέπετε ὅτι δύναμαι νὰ δώσω λόγον περὶ ὅλων τῶν ἰδεῶν μου, διότι αὗται στηρίζονται ἐπὶ ἀρχῶν ἀληθῶν καὶ πρακτικῶν. —

Ὁ Ναπολέων ἠσθάνθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 1818 ζωηροτέραν λύπην· ἐρρέθη περὶ τοῦ δυστρόπου χαρακτῆρος τοῦ στρατηγοῦ Γουργώδου· ἡ περὶ τοῦ Λασκάζου ζηλοτυπία αὐτοῦ ἐσράφη ἤδη ὁλοσχερῶς κατὰ τοῦ στρατηγοῦ Μοντολόνου, ὅστις εἰργάζετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μετὰ τοῦ Ναπολέοντος· ἐκ τούτων λοιπὸν καὶ ἄλλων συμβάντων μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν τοῦ Βερτράνδου καὶ τοῦ Μοντολόνου ἐπῆλθεν ἡ ἔρις καὶ ζηλοτυπία· διότι ὁ Ναπολέων μᾶλλον προετίμα τὴν συναναστροφὴν τῆς οἰκογενείας τοῦ Μοντολόνου. Αἱ οἰκογένειαι αὗται διέφερον κατὰ τὰς ἰδέας· ἡ μὲν τοῦ Μοντολόνου, διακρινομένη κατὰ τὴν εὐφυΐαν, ἀγαθότητα καὶ πεῖραν τοῦ κόσμου, ἐφρόνει ὅτι ἀντὶ νὰ ἐρεθίζῃ τὸν Λόββαν, παρεξηγοῦσα πάντοτε τοὺς διαλογισμοὺς αὐτοῦ, ἔπρεπε τοὐναντίον νὰ περιποιῆται αὐτὸν διὰ νὰ ὠφε-

λῆται ὁ Ναπολέων· ἡ δὲ οἰκογένεια τοῦ Βερτράνδου ἦτο γενναιόψυχος, ἀλλὰ δύστροπος καὶ εὐερέθιστος· αὕτη κατῴκει εἴς τι παρακείμενον τῇ κατοικίᾳ τοῦ Ναπολέοντος οἴκημα, εἶχεν ἀξιώσεις εἰς τὰ πρωτεῖα καὶ ἦτο γνώμης ὅτι ἔπρεπε ν' ἀνθίσταται εἰς τὴν τυραννίαν τοῦ Λόββα. Ἐκ τούτων προέκυψεν ἡ διαφορὰ τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς διαγωγῆς τῶν δύο τούτων οἰκογενειῶν· ἡ διαφωνία αὕτη ἐνυπῆρχε καθ' ἑκάστην· ὁ δὲ στρατηγὸς Γουργῶδος ἀνεμιγνύετο εἰς αὐτὰ καὶ κατέσταινε τὴν διχόνοιαν μεγαλητέραν. Ἡ δὲ ὑπόθεσις αὕτη ἔφθασεν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε ἐδέησε νὰ ἐπέμβῃ ὁ Ναπολέων μεταξὺ τοῦ στρατηγοῦ Γουργώδου καὶ Μοντολόνου διὰ νὰ προλάβῃ ῥῆξιν, ἥτις ἐν τῇ ἐξορίᾳ ἤθελεν εἶσθαι ἀξιοδάκρυτος. Ὁ Ναπολέων ἐν τῇ ἀγανακτήσει του μετεχειρίσθη τὴν ἐξουσίαν του, καὶ ὑπεχρέωσε ἀμφοτέρους τοὺς στρατηγοὺς τούτους νὰ παραιτήσωσι τὴν ἔριδά των· πρὸς δὲ τὸν στρατηγὸν Γουργῶδον ἐφάνη αὐστηρότερος· διότι οὗτος εἶχε κατὰ πρῶτον τὸ ἄδικον, ὅστις καὶ ἐζήτησεν ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Ἁγίας Ἑλένης, περὶ οὗ συγκατένευσε καὶ ὁ Ναπολέων. — Ἀγαπῶ, εἶπε, κάλλιον νὰ μένω μόνος, ἢ νὰ ταράττωμαι ἐν τῇ δυστυχίᾳ μου ἐκ τοιούτων μωρῶν παθῶν. Ὁ Ναπολέων ἔκτοτε σπανίως ἔβλεπε τὸν στρατηγὸν Γουργῶδον, μεταβάντα εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἁγίας Ἑλένης· κατὰ δὲ τὴν ἀναχώρησίν του ἐφιλοδώρησεν αὐτὸν πρεπόντως διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν καὶ ἀφοσίωσίν του. Ὁ στρατηγὸς Γουργῶδος ἐπανελθὼν εἰς Γαλλίαν ἐδημοσίευσε τὴν κατὰ τὸ 1815 ἐσκρατείαν.

Ὁ Ναπολέων μετ' ὀλίγον ἐστερήθη καὶ τοῦ ναυάρχου Μαλκόμου, ἀνακληθέντος ἐκ τῆς Ἁγίας Ἑλένης· οὗτος, χωρὶς νὰ παραβαίνῃ τὰ καθήκοντά του, περιεποιεῖτο, ὅσον ἐδύνατο, τὸν Ναπολέοντα, ὅπερ δυσηρέστει πολὺ τὸν Λόββαν, φοβούμενον μήπως ἡ πρὸς τὸν Ναπολέοντα διαγωγὴ αὕτη τοῦ Μαλκόμου καταδικάσῃ τὴν ἰδικήν του· τὸν ναύαρχον τοῦτον διεδέχθη ὁ ναύαρχος Πλαμπῖνος, ἀνὴρ ψυχρὸς καὶ μὴ ἔχων διάθεσιν νὰ ἐπισκέπτηται συνεχῶς τὸν Ναπολέοντα. Ὁ Μαλκόμος ἀναχωρῶν ἀπεχαιρέτησε τὸν Ναπολέοντα φιλικώτατα.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Ναπολέων ἐστερήθη καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰατροῦ του· οὐχὶ ὅτι οὗτος παρεδέχετο τὴν ἀγγλικὴν ἰατρικὴν, ἀλλὰ διότι ὁ Ὀμεάρας ἔφερεν ὅλας τὰς εἰδήσεις καὶ ἔλεγεν εἰς αὐτὸν ἐν περιλήψει τὰ εἰς τὰς ἀγγλικὰς ἐφημερίδας διαλαμβανόμενα, ἐξ ὧν ἐφωτίζετο ὁ Ναπολέων περὶ τῆς πολιτικῆς τῆς Ἀγγλίας· διότι ἡ μόνη παρηγορία του ἦτον ἡ ἀλλαγὴ τοῦ τότε ὑπουργείου, ἐξ ἧς ἤλπιζε νὰ μεταβληθῇ ἡ κατάστασίς του. Ὁ Λόββας, πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ Ὀμεάρας κοινοποιεῖ τὰ διατρέχοντα εἰς τὸν Ναπολέοντα, ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ νὰ τῷ ἀνακοινώσῃ τὰς μετὰ τοῦ Ναπολέοντος συνδιαλέξεις του. Ὁ Ὀμεάρας ἠρνήθη τοῦτο, λέγων ὅτι, ὡς τίμιος Ἄγγλος, θέλει καταγγείλει πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀπόδρασιν τοῦ Ναπολέοντος, ἀλλ' ὅτι, ὡς ἰατρὸς, ἔχει καθῆκον νὰ μὴ ἀνακοινώνῃ τὰ μυστήρια τοῦ ἀσθενοῦς του, καὶ μάλιστα ὅσα ἐμπιστευτικῶς ἐλέγοντο εἰς αὐτόν. Ὁ Λόββας ὀργισθεὶς ἠθέλησε νὰ θέσῃ εἰς ἐπιτήρησιν καὶ αὐτὸν, ὡς τοὺς ἐξορίστους Γάλλους. Ὁ Ναπολέων, μαθὼν τοῦτο, ἀπήντησεν ὅτι ὁ ἰατρός του ἀνήκει εἰς αὐτὸν, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ μένῃ ἐλεύθερος· ἂν ὅμως ὁ ἰατρός του ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως, δὲν ἤθελε διατηρήσει αὐτόν. Ἡ φιλονεικία αὕτη ὑπῆρξε μακρυνὴ, καὶ περιεπλέχθη μετὰ πολλῶν ἄλλων συμβάντων. Οὕτως ὁ ἰατρὸς Ὀμεάρας πολλάκις ἀνεκλήθη, καὶ πολλάκις ἐστάλη εἰς τὸν Ναπολέοντα· ἐπὶ τέλους δὲ παρεπέμφθη διὰ τῆς βίας παρὰ τοῦ Λόββα εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ὁ Ναπολέων λοιπὸν μείνας ἄνευ ἰατροῦ, οὐδεμίαν ἔλλειψιν ᾐσθάνετο περὶ τούτου. — Τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἔλεγεν, εἶναι ὡρολόγιον, τὸ ὁποῖον ὁ ὡρολογοποιὸς δὲν δύναται ν' ἀνοίξῃ διὰ νὰ τὸ ἐπισκευάσῃ. Οἱ ἰατροὶ εἰσάγουν εἰς αὐτὸ ὄργανα ἀλλοκότως κατεσκευασμένα, χωρὶς νὰ βλέπωσι τί κάμνουν· εἶναι δὲ μέγα θαῦμα, ἐὰν ἐγγίξωσιν ὠφελίμως τὴν ἀθλίαν ταύτην μηχανήν. — Περὶ τούτου ἦτο προκατειλημμένος, διότι οὐδεμίαν ὠφέλειαν εἶδεν ἐξ ὅσων φαρμάκων ἔλαβεν· ἀνακούφισιν δὲ μόνον ἐλάμβανεν ἐκ τῆς ἀσκήσεως ἢ ἔκ τινων γλυκῶν ποτῶν προσδιορισθέντων παρ' αὐτοῦ. Ἐν πρώτοις ἐξέλαβεν ὅτι ἔπασχεν ἐκ τοῦ ἥπατος ὡς ἐκ τοῦ κλίματος τοῦ Τροπικοῦ· ἀλλὰ

μετ' ὀλίγον διὰ τῆς ἀγχινοίας του διέγνωσεν ὅτι μᾶλλον τὸ πάθος του ἦτον εἰς τὸν στόμαχον· μάλιστα δὲ ἀνακαλῶν εἰς τὴν μνήμην του, ὅτι ὁ πατήρ του ἀπέθανεν ἐκ τοιαύτης φύσεως νόσου, ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ὑπονοίας ὅτι ἔπασχεν ἐκ τούτου. Ἐπελθόντων δὲ αὐτῷ ἐμετῶν τινων κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ἐπείσθη περὶ τῆς ἰδέας του ταύτης, καὶ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν τὸν καλήτερον ἰατρὸν τῶν ἐν τῇ νήσῳ τῆς Ἁγίας Ἑλένης. Καὶ ὅμως ἦτο τοσοῦτον νοήμων, ὥστε ἀνεγνώριζε τὴν πρὸ τοσούτων αἰώνων σχηματισθεῖσαν ἰατρικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν εἰς αὐτὴν ἀνήκουσαν ἐμπιστοσύνην· ὅθεν μετά τινας κακολογίας κατὰ τῶν κακῶν ἰατρῶν, ὡμολόγει ὅτι ἦτο καλὸν νὰ συμβουλευθῇ ἔξοχόν τινα ἰατρόν. Ἔλεγε δὲ συνεχῶς « δὲν πιστεύω εἰς τὴν ἰατρικὴν, ἀλλὰ πιστεύω τὸν Κορβισάρτον (α), ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νά μοι δοθῇ οὗτος, ἂς μὲ ἀφήσωσιν ἥσυχον ν' ἀποθάνω ! —

Διαδοθείσης τῆς περὶ τῆς ἀσθενείας τοῦ Ναπολέοντος εἰδήσεως ἐν τῇ νήσῳ, ὁ Λόββας, φοβούμενος τὴν περὶ τούτου εὐθύνην, ὡς ἀποπέμψας τὸν ἰατρὸν αὐτοῦ Ὀμεάραν, ἠθέλησε νὰ διορίσῃ, ὡς τοιοῦτον, παρ' αὐτῷ τὸν ἐκεῖ ναυτικὸν ἰατρὸν Βαζτέρον· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ θέσις αὕτη ἦτο μᾶλλον ἐμπιστοσύνης ὡς πρὸς τὸν Λόββαν, ὁ ἰατρὸς οὗτος ἀπεποιήθη νὰ δεχθῇ τὸν διορισμὸν τοῦτον. Ὁ δὲ Λόββας, ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἰατροῦ παρὰ τῷ Ναπολέοντι, εὑρίσκετο εἰς ἀμηχανίαν· διότι, μὴ ἐξερχομένου εἰς περίπατον τοῦ Ναπολέοντος, αὐτὸς δὲν ἐδύνατο νὰ μανθάνῃ περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ αἰχμαλώτου του· ὁ δὲ διαμένων ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ Ναπολέοντος Ἄγγλος ἀξιωματικὸς πολλάκις ἔμενε πολλὰς κατὰ συνέχειαν ὥρας, ἐπισκοπῶν τὴν θύραν τοῦ θαλάμου τοῦ Ναπολέοντος ἵνα ἴδῃ αὐτὸν ἐξερχόμενον διὰ νὰ μεταβῇ εἰς ἄλλο δωμάτιον· διότι ὁ Ναπολέων ἐπὶ μίαν ὁλόκληρον ἑβδομάδα πολλάκις δὲν ἐξήρχετο τῆς κατοικίας του, ὁ δὲ ἀξιωματικὸς δὲν ἐτόλμα νὰ παραβιάσῃ τὴν θύραν τοῦ θαλάμου του διὰ νὰ τὸν ἴδῃ. Ὁ Λόββας λοιπὸν ἐτέθη εἰς δεινὴν θέσιν ἐκ

(α) Περίφημος καὶ ἀρχαῖος ἰατρὸς τοῦ Ναπολέοντος.

τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ ἰατροῦ Ὀμεάρα· ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου συνωμίλησε διεξοδικῶς μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Μοντολόνου. — Τί νὰ κάμῳ, ἔλεγεν ὁ Λόββας αὐτῷ; ἐὰν ἐνδώσω, θέλουν μὲ κατηγορήσει εἰς τὴν Εὐρώπην ὅτι ὑπέκυψα εἰς τὴν ἀκαταμάχητον θέλησιν τοῦ Ναπολέοντος, ἐὰν ἐπιμένω, ὑμεῖς θέλετε μὲ κατηγορήσει ὡς βάρβαρον. — Ὅλαι αἱ προφυλάξεις σας, ἀπήντησεν ὁ Μοντολόνος, διὰ νὰ ἐμποδίσητε μίαν ἀπόδρασιν, περὶ ἧς δὲν διαλογίζεται ὁ Ναπολέων, κατήντησαν εἰς αὐτὸν ἀνυπόφοροι στενοχωρίαι, καὶ αἱ ὁποῖαι εἶναι αἰτία τῆς καθειρξεώς του, εἰς ἣν ἐπιμένει νὰ ζήσῃ· ὅσα λοιπὸν πλειότερα προληπτικὰ μέτρα λαμβάνετε κατ' αὐτοῦ, τοσοῦτον ὑποχρεοῖται αὐτὸν ν' ἀποκλεισθῇ, καὶ τοσοῦτον βλάπτετε τὴν ὑγείαν του, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον ἠθικῶς εἶσθε ὑπεύθυνοι εἰς τὸ παρὸν καὶ εἰς τὸ μέλλον· ἤδη θέλετε νὰ μάθητε ἐξ ἄπαντος, ἐὰν οὗτος ἦναι εἰς τὴν κατοικίαν του, καὶ νὰ γνωρίζητε τοῦτο καθ' ἑκάστην· διὸ ἔπρεπε ν' ἀφήσητε παρ' αὐτῷ τὸν ἰατρὸν Ὀμεάραν. Ἀλλ' ὑμεῖς ἐστερήθητε τοῦ προχείρου τούτου μάρτυρος· ὅθεν ἀπὸ τοῦδε πρέπει νὰ ἐμπιστεύησθε εἰς ἐμὲ, ἐπιθυμοῦντα νὰ εὐκολύνῃ τὴν ἐντολὴν ἀμφοτέρων ἡμῶν. Ἐὰν θέλητε νὰ μεταχειρισθῆτε δύναμιν διὰ νὰ παραβιάσητε τὸν θάλαμον τοῦ Ναπολέοντος, θέλετε εὕρει ὅλους ἡμᾶς ὄπισθεν τῆς θύρας αὐτοῦ, τὸ δὲ αἷμά σας καὶ τὸ αἷμά μας θέλουν ἐξιλεώσει τὴν ὕβριν, ἣν θέλετε νὰ κάμητε εἰς αὐτόν· τούτου ἕνεκα σᾶς θερμοπαρακαλῶ, ἀφήσατε τὴν φροντίδα ταύτην εἰς ἡμᾶς, ὅπως ὁδηγήσωμεν τὸν ἀξιωματικὸν τῆς φυλακῆς σας τίνι τρόπῳ δύναται νὰ βλέπῃ τὸν φυλακισμένον σας, χωρὶς νὰ τὸν παρενοχλῇ.—Καὶ πραγματικῶς, ἅμα τοῦ Ναπολέοντος μεταβαίνοντος ἀπὸ θαλάμου εἰς θάλαμον, ὁ Μοντολόνος εἰδοποίει τὸν ἀξιωματικὸν τῆς φυλακῆς, ὅστις ἔτρεχε καὶ ἔβλεπεν αὐτόν· οὕτω δ' ἐξεπληροῦτο καὶ ἡ ἀθλία αὕτη ἐντολὴ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου διὰ τῆς φρονήσεως τοῦ πιστοῦ τούτου στρατηγοῦ.

Ὁ Ναπολέων, ἐπιμένων νὰ μὴ ἐξέρχηται εἰς περίπατον, καὶ λαμβάνων ἀκαταπαύστως θερμὰ λουτρὰ διὰ ν' ἀνακουφίζῃ τοὺς πρὸς τὴν δεξιὰν πλευρὰν αὐτοῦ πόνους, ἠδυνάτισε τά-

χιστα. Μετ' ὀλίγον αἱ κνῆμαί του ἐπρήσθησαν, ἠσθάνετο δὲ τοιοῦτον ῥῖγος καθ' ὅλον του τὸ σῶμα, ὥστε ἐδέησε νὰ μεταχειρισθῶσι διάφορα θερμαντικὰ ἐξωτερικὰ μέσα. Οἱ σφιγμοί του ἦσαν λίαν βραδεῖς (μόλις πεντήκοντα πέντε εἰς τὸ λεπτὸν), ὅπερ ἐδείκνυε τὴν βραδεῖαν κίνησιν τοῦ αἵματός του. Ὁ περίφημος ἰατρὸς Κορβισάρτος, διὰ τῆς σπανίας ἰατρικῆς διαγνώσεώς του, εἶχε προείπει ἄλλοτε εἰς τὸν Ναπολέοντα ὅτι, ἂν ποτε παύσῃ νὰ διάγῃ ἐνεργητικὸν βίον, θέλει αἰσθανθῆ σοβαρῶς τοῦτο· διότι ἡ κυκλοφορία τοῦ αἵματός του θέλει καταστῆ βραδεῖα, ὅπερ θέλει φέρει δυσαρέστους συνεπείας, οἷον, πρήξιμον τῶν κνημῶν, ψύχος εἰς τοὺς πόδας κτλ. Ὁ Ναπολέων, βλέπων πραγματοποιημένην τὴν πρόῤῥησιν ταύτην τοῦ μεγάλου ἰατροῦ τούτου, δὲν ἐλυπήθη, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἐδείκνυεν ὅτι εὐχαριστεῖτο, βλέπων τὴν ταχεῖαν ἀπαλλαγὴν ἐκ τῶν δεινῶν του. Καὶ ὅμως μὴ δυνάμενος νὰ ὑπερνικήσῃ τὸ ἔνστικτον τῆς φύσεως, συγκατετέθη, διὰ τῆς μεγάλης ἐπιμονῆς τοῦ Μοντολόνου καὶ τοῦ Μαρσσάνδου, ν' ἀναλάβῃ τοὺς ἐφίππους περιπάτους του. Ἔδωκαν αὐτῷ ἕνα ἀξιόλογον μικρόσωμον ἵππον τῆς Ἱσπανίας, ἐφ' οὗ ἀναβαίνων ἐξήρχετο εἰς περίπατον· ἦτο περὶ τὰ τέλη τοῦ 1818, καθ' ἣν ἐποχὴν τὸ κλίμα ἦτον εὐάρεστον ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ· ὁ δὲ Ναπολέων ἔλαβε τοιαύτην εὐχαρίστησιν εἰς τοὺς ἐφίππους περιπάτους του, ὡς οὐδέποτε ἤλπιζεν· ἡ δὲ εὐχαρίστησίς του αὕτη τοσοῦτον καλὸν ἐπροξένησεν εἰς τὴν ὑγείαν του, ὥστε ἐνόμιζέ τις ὅτι ἀνέζησε. Κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1819 ἐφαίνετο ὅτι ἐντελῶς ἰάθη· τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου του ἐβελτιώθη, οἱ ὀφθαλμοί του δὲν ἦσαν τοσοῦτον κοῖλοι, αἱ δὲ κνῆμαί του ὀλιγώτερον πρησμέναι. Ὁ Μαρσσάνδος, ὅστις ἠγάπα τὸν Ναπολέοντα, ὡς πατέρα του, ἐξέφρασεν αὐτῷ τὴν εὐχαριστησίν του. — Υἱέ μου, εἶπεν αὐτῷ ὁ Ναπολέων (οὕτως ἤρχισε νὰ ὀνομάζῃ αὐτὸν), αἰσθάνομαι τὴν εὐχαριστησίν σου, ἀλλὰ μὴ ἀπατᾶσαι, τοῦτο εἶναι ἡ τελευταία λάμψις τῆς ὑγείας μου· ἡ ἰσχυρὰ κρᾶσίς μου δεικνύει τὴν τελευταίαν δύναμίν της, μετὰ δὲ ταῦτα θέλει ὑποκύψει· θέλω ἀπαλλαγῆ τῶν δεινῶν μου, ὡς καὶ σὺ, ὅστις θέλεις ἐπανέλθει εἰς Εὐρώπην· ἐὰν δ' ἐξαρτᾶται παρ' ἐμοῦ, θέλεις εὐτυχεῖ ἐκεῖ.

Ἠθικὸν δέ τι περιστατικὸν συνέτεινεν εἰς τὴν πρόσκαιρον ταύτην μεταβολὴν τῆς ὑγείας του· ὁ Ναπολέων ἀποβαλὼν τὸν καχεκτικὸν βίον του, ἐγκατέλειψε συγχρόνως καὶ τὴν γραφικὴν ἐργασίαν· δὲν ἤθελε νὰ ὑπαγορεύῃ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἐκστρατειῶν του, λέγων ὅτι ἡ ζωή του κατέστη βάρος εἰς αὐτὸν καὶ ὅτι ἄφινεν εἰς τὴν μέλλουσαν γενεὰν νὰ ἐξιστορήσῃ τὰ κατορθώματά του. Συνήθως εἶχε πέριξ αὐτοῦ διεσκορπισμένους πολλοὺς τόμους διαφόρων συγγραμμάτων, ὁτὲ μὲν ἐλάμβανεν ἀνὰ χεῖρας τὸν ἕνα, ὁτὲ δὲ τὸν ἄλλον, ἄφινεν αὐτοὺς, καὶ παρ' οὐδενὸς ἐδύνατο νὰ εὐχαριστηθῇ. Ἐν τούτοις ἱστορικὰ βιβλία, διαλαμβάνοντα τὸν βίον τῶν μεγάλων στρατηγῶν πάσης ἐποχῆς, περιῆλθον εἰς χεῖράς του, τὰ ὁποῖα ἔδραξε μετὰ μεγίστης προθυμίας. Εἰ καὶ καλῶς ἐξεπαιδεύθη, δὲν ἐγνώριζεν εἰμὴ συνοπτικῶς τὴν ἱστορίαν τοῦ Φριδερίκου, τοῦ Τουρέννου, τοῦ Κονδὲ, τοῦ Γουστάβου Ἀδόλφου, τοῦ Καίσαρος, τοῦ Ἀννίβα καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βίος τῶν μεγάλων τούτων ἀνδρῶν ἐξιστορεῖτο εἰς τὰ βιβλία ταῦτα λεπτομερῶς, προσηλώθη εἰς αὐτὰ ὑπερβολικῶς· εἶχεν ἤδη ἀναλάβει τὰς φυσικάς του δυνάμεις, ἐπομένως ἀπέκτησε καὶ τὰς διανοητικάς του· δυνάμενος λοιπὸν νὰ προσηλώσῃ τὴν προσοχήν του εἰς πᾶν σπουδαῖον πρᾶγμα, ἔλαβε μεγίστην περιέργειαν νὰ ἐνασχοληθῇ εἰς τὰς πράξεις τῶν ἐνδόξων στρατηγῶν· ἡ δ' ἐπιθυμία αὕτη τῆς σπουδῆς, ἀναφανεῖσα κατὰ πρῶτον τότε εἰς αὐτὸν, φυσικῶς ἐδείκνυεν ἔκτακτόν τι. Εἰς τὰς πράξεις ταύτας τῶν μεγάλων ἀνδρῶν παρατηρῶν ὅτι οὐδεὶς ἐδύνατο ν' ἀνακαλύψῃ ὅ,τι ἀπῃτεῖτο, ἐνησχολήθη νὰ μελετήσῃ ἀκριβῶς τὰ ἔργα τῶν πρὸ αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν πολεμικὴν τέχνην, ἵνα ἐκ τούτων ὑπολογίσῃ καὶ τὰ ἰδικά του. Μετ' ὀλίγον ἐπεθύμησε νὰ γράψῃ τὸν βίον τῶν ἐνδόξων στρατηγῶν, καὶ νὰ γένῃ κριτὴς αὐτῶν. Ἀναμφιβόλως δὲ οὗτος ἤθελεν εἶσθαι ὁ ἁρμοδιώτερος δικαστὴς, ὃν ἐδύναντο νὰ ἔχωσιν οὗτοι ποτέ· διότι ἤθελε γράψει ἱστορίαν ἔμψυχον καὶ ἀληθῶς σοφὴν ὡς πρὸς τὴν στρατιωτικὴν τέχνην, ἥτις ἦτο τὸ πάθος του καὶ ἡ δόξα του, καὶ οἷαν οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων ἤνωσε μετὰ τῆς μεγάλης πολιτικῆς καὶ ἐνήσκησε· κατὰ

τοῦτο δὲ ὁ Ναπολέων ἦτο λίαν παράδοξος καὶ ἐπαινετός. Ἔκτοτε ἐγκαταλείψας τὰ ἴδια ἔργα, ἐξ ὧν διηγήθη ὀλίγα, ἐνησχολήθη εἰς τὰς πράξεις τῶν ἄλλων καὶ ἀφιερώθη ὁλοσχερῶς εἰς τὴν μελέτην τῶν βίων τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων στρατηγῶν. Ἐν πρώτοις ἐνησχολήθη περὶ τοῦ Κάτωνος, ὃν εὗρεν, ὡς ἔλεγεν, *ὑπερτετιμημένον ὑπὸ τῶν φιλοσόφων*· μεταβαίνων εἶτα εἰς τὸν Τουρέννον καὶ εἰς τὸν Κονδὲ, «*πρέπει*, ἔλεγε, *ν' ἀναγνωρίσῃ τις τὴν ἀξίαν*·» προετίμα λοιπὸν τὸν Τουρέννον· ἔπειτα δὲ ἤρχετο εἰς τὸν Κονδὲ, τὸν μεγάλον Φριδερῖκον καὶ Καίσαρα. Περὶ τούτων μὴ ἔχων εἰδικὰ βιβλία, ἐζήτησε τότε παρὰ τοῦ Λόββα, ὅστις προθύμως ἔπεμψεν αὐτῷ τοιαῦτα· διότι εὐχαριστεῖτο, μανθάνων ὅτι ὁ αἰχμάλωτός του ἐνησχολεῖτο εἰς ταῦτα, καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἀπόδρασίν του. Ὁ Ναπολέων λοιπὸν ἤρχισε νὰ ἐργάζηται μετὰ τῆς συνήθους προθυμίας του, καὶ μετ' ὀλίγον ἐσχεδίασε τρεῖς βίους, τοῦ Φριδερίκου, τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Τουρέννου· ἤθελε πρὸς τούτοις νὰ σπουδάσῃ καὶ νὰ γράψῃ τοὺς βίους τῶν νεωτέρων ἐνδόξων στρατηγῶν, ὡς τὸν τοῦ Κονδὲ, τοῦ πρίγκηπος Εὐγενίου (στρατηγοῦ ἐπὶ τοῦ ΙΔ'. Λουδοβίκου), τοῦ Μαρλβορούγου (στρατηγοῦ Ἄγγλου), τοῦ Γουστάβου Ἀδόλφου, τοῦ Νασσὼ, ἐκ δὲ τῶν ἀρχαίων, τὸν βίον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ἀννίβα. Μετὰ δὲ τοὺς βίους τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν ἤθελεν ἐνασχοληθῇ καὶ εἰς τοὺς τῶν μικροτέρων, ἐὰν ἔζη· ἀλλ' ἐζήτει βιβλία, καὶ πρὸ πάντων τὸν Πολύβιον, ὃν δὲν εὕρισκεν, ὅπερ δυσηρέστει αὐτόν· διότι ἤθελε νὰ πορισθῇ τὸν βίον τοῦ Ἀννίβα ἐξ ἀκριβῶν πηγῶν, ὃν ἐθαύμαζε μεγάλως. Εὑρὼν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Καίσαρος, ὑπηγόρευσεν εἰς τὸν Μαρσάνδον νὰ γράψῃ σελίδας τινὰς, αἱ ὁποῖαι θέλουν μένει ἀθάνατοι εἰς τὴν ἱστορίαν, ἕνεκα τῆς διαιρέσεως τοῦ αὐτοῦ προσώπου εἰς δύο, εἰς στρατιωτικὸν καὶ συγγραφέα.

Ἐν τούτοις ἡ κατὰ τὸ 1819 ἀναφανεῖσα βελτίωσις τῆς ὑγείας τοῦ Ναπολέοντος δὲν διήρκεσεν· οὗτος ἤρχισε νὰ αἰσθάνηται νέους καὶ σφοδροὺς πόνους εἰς τὸν στόμαχον, ἀποστροφὴν εἰς παντὸς εἴδους τροφὴν, καὶ μεγάλην δυσκολίαν εἰς τὴν

χώνευσιν· συνεχῶς τῷ ἤρχοντο ἐμετοὶ μέλανοι, μάλιστα δὲ ἅπαξ ἐλυποθύμησεν. Ἐν τῷ ἐκεῖ σταθμεύοντι δικρότῳ ὑπῆρχε περίφημός τις Ἄγγλος ἰατρὸς, καλούμενος Στόκος, ὅστις κατὰ πρόσκλησιν τῶν παρὰ τῷ Ναπολέοντι ἦλθε πρὸς ἐπίσκεψίν του, ὅπερ δὲν δυσηρέστησεν αὐτὸν, διότι ἔμαθεν ὅτι δὲν ἀπεστάλη παρὰ τοῦ Λόββα· τὸν ἰατρὸν τοῦτον ἐδέχθη μὲν ὁ Ναπολέων εὐμενῶς, ἀλλ' ἐξέφρασεν εἰς αὐτὸν τὴν δυσπιστίαν του ὡς πρὸς τὴν ἀγγλικὴν ἰατρικήν. — Τὸ τέλος μου, εἶπεν αὐτῷ, πλησιάζει, ὥστε τὰ καταπραϋντικὰ φάρμακά μου ἀξίζουν μᾶλλον ἢ πᾶν ἄλλο ὅ,τι ἤθελες μοὶ δώσει. — Ὁ ἰατρὸς οὗτος συνεχῶς ἐπεσκέπτετο τὸν Ναπολέοντα· ἀλλὰ πληροφορηθεὶς ὁ μοχθηρὸς Λόββας ὅτι οὗτος ἔχαιρε τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Ναπολέοντος, ἀπηγόρευσεν τοῦτο εἰς αὐτόν. Πρό τινος καιροῦ εἶχε ζητηθῆ ἐξ Εὐρώπης εἷς ἰατρὸς, ὑπηρέται καὶ εἷς ἢ δύο ἱερεῖς, ὡς μὴ ὑπαρχόντων ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ τοιούτων· διότι, ἀποθανόντος ἑνὸς ὑπηρέτου τοῦ Ναπολέοντος, καθολικὸς ἱερεὺς δὲν εὑρέθη ἐκεῖ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων. Ὁ θεῖος τοῦ Ναπολέοντος, καρδινάλιος Φέσχ, μαθὼν τοῦτο, ἐνησχολήθη νὰ εὕρῃ τοιούτους ἄνδρας καὶ νὰ τοὺς ἀποστείλῃ εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην.

Ὁ Ναπολέων κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἐλυπήθη ὑπερβολικῶς διὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς κυρίας Μοντολόνου, ἥτις διὰ τῆς εὐφυΐας καὶ καλοκἀγαθίας της ἀνεκούφιζε τὴν ἀθυμίαν τοῦ Ναπολέοντος· ἀλλὰ νοσήσασα ἐκ τοῦ κλίματος καὶ φοβουμένη προσέτι καὶ διὰ τὴν ὑγείαν τῶν τέκνων της, ἠναγκάσθη ν' ἀναχωρήσῃ. Ὁ Ναπολέων ἤθελεν ὥστε καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς νὰ τὴν συνοδεύσῃ· ἀλλ' οὗτος, βλέπων τὴν νοσηρὰν κατάστασιν τοῦ Ναπολέοντος, δὲν ἐθέλησε νὰ ἐγκαταλείψῃ αὐτόν. Ὁ Ναπολέων ὅμως προέβλεπεν ὅτι εἷς μετὰ τὸν ἄλλον οἱ φίλοι του ἤθελον ἐγκαταλείψει αὐτὸν μόνον ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ· διότι καὶ τὰ τέκνα τοῦ αὐλάρχου του Βερτράνδου, ἐπειδὴ εἶχον ἀνάγκην ν' ἀνατραφῶσιν, ἐντὸς ὀλίγου καὶ ἡ οἰκογένεια αὕτη ἔμελλε ν' ἀναχωρήσῃ· ἐγίνωσκε λοιπὸν ὅτι ἡ ἀφοσίωσις, ὅσον μεγάλη καὶ ἂν ἦναι, παύει ἀπέναντι τῶν οἰκογενειακῶν καθηκόντων.

Διὰ ταῦτα δὲν παρεπονεῖτο, ἀλλ' ἔλεγε καθ' ἑαυτὸν διὰ νὰ μὴ μένῃ μόνος ἐκεῖ, ἔπρεπε τάχιστα νὰ παύσῃ τοῦ ζῆν. Καὶ τῷ ὄντι προέβλεπεν ὅτι πλησιάζει ἡ στιγμὴ καθ' ἣν ἤθελε μεταβῆ εἰς τὴν ἄλλην ζωήν· τοῦτο δὲ αἰσθανόμενος, οὔτε ἐφοβεῖτο, οὔτε ἐλυπεῖτο.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1819 προοδευούσης τῆς νόσου βαθμηδὸν, ὁ Ναπολέων ἤρχισε νὰ οἰκουρῇ· ὁ δὲ Ἄγγλος ἀξιωματικὸς τῆς ὑπηρεσίας δυσκόλως ἔβλεπεν αὐτὸν, ὥστε ἡ διαταγὴ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου, θέλοντος νὰ βεβαιώνηται καθ' ἑκάστην ἡ παρουσία τοῦ Ναπολέοντος, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθῇ, μάλιστα δ' ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας μὴ ἐξερχομένου τοῦ Ναπολέοντος ἐκ τοῦ θαλάμου του, ὁ ἀξιωματικὸς δὲν εἶχεν ἄλλην βεβαιότητα περὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ εἰμὴ ἐκ τῆς κινήσεως τῶν ὑπηρετῶν εἰς τὸν θάλαμον αὐτοῦ, καὶ ἐνίοτε ἐκ τοῦ ἀνοίγματος τῆς θύρας τοῦ θαλάμου του πρὸς καθαρισμὸν τοῦ ἀέρος. Μ' ὅλα ταῦτα αἱ ἐπανηλειμμέναι διαταγαὶ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου περὶ τῆς βεβαιώσεως τῆς ἐκεῖ παρουσίας τοῦ Ναπολέοντος κατετάραττον τὸν Λόββαν, ὅστις ἐμεθοδεύει ἀγενὲς τί μέσον διὰ νὰ βλέπῃ αὐτόν. Τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον, μαθὸν ὅτι ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Ναπολέοντος γίνεται διὰ τοῦ αὐλάρχου αὐτοῦ Βερτράνδου, διέταξε αὕτη νὰ ἐγχειρίζηται ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν Ναπολέοντα, διότι ὅπως ἐγίνετο, ἔδιδεν ἡγεμονικὸν χαρακτῆρα εἰς αὐτόν. Ὁ Λόββας λοιπὸν ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ τὸ μέσον τοῦτο ἵνα βεβαιοῦται περὶ τῆς ἐκεῖ ὑπάρξεως αὐτοῦ· ἐξαπέστειλε λοιπὸν ἕνα ἀξιωματικὸν εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Ναπολέοντος ἵνα παρουσιασθῇ πρὸς αὐτὸν καὶ ἐγχειρίσῃ τὸν φάκελλον τῶν ἐπιστολῶν του. Ὁ θαλαμηπόλος τοῦ Ναπολέοντος Μαρσσάνδος, πρὸς ὃν ἀπευθύνθη ὁ ἀξιωματικὸς, εἶπεν αὐτῷ ὅτι πᾶν ὅ,τι ἔχει νὰ ἐγχειρίσῃ εἰς τὸν κύριόν του πρέπει κατὰ τὴν παραδεδεγμένην τάξιν νὰ τὸ δώσῃ εἰς τὸν Βερτράνδον· ἐπιμένοντος εἰς τοῦτο τοῦ ἀξιωματικοῦ, ὁ Μαρσσάνδος ἀνήγγειλε πάραυτα εἰς τὸν Ναπολέοντα τὰ περὶ τῆς νέας ταύτης προσβολῆς· οὗτος δὲ πάραυτα διέταξε τοὺς ὑπηρέτας του νὰ μὴ συγχωρήσωσιν εἰς κανένα νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν θάλ-

λαμόν του· προβλέπων ὅμως ὅτι ἤθελον μεταχειρισθῆ καὶ τὴν βίαν, διέταξεν αὐτοὺς νὰ ὁπλισθῶσι καὶ νὰ ὑπερασπίσωσι τὸν θάλαμόν του, ἀπαραλλάκτως ὡς τὸν ΙΒ' Κάρολον. — Τὸ αὐτό, εἶπεν, εἶναι τὸ ν' ἀποθάνωμεν ἐδῶ τραγικῶς, ὑπερασπιζόμενοι τὴν ἀξιοπρέπειάν μας ἢ εἰς τὴν κλίνην τοῦ ἀσθενοῦς. — Ἐγέμισε τὰ πιστόλιά του, παρήγγειλε τοὺς ὑπηρέτας του νὰ πράξωσι τὸ αὐτό, καὶ ἀπεφάσισε νὰ φονεύσῃ τὸν θέλοντα νὰ παραβιάσῃ τὴν θύραν του, λέγων ὅτι ὁ τοιοῦτος θέλει λάβει μίαν σφαῖραν εἰς τὴν κεφαλήν.

Μαθὼν ταῦτα πάντα ὁ Λόββας ἦλθε μετ' ὀλίγον μεθ' ὅλου τοῦ ἐπιτελείου του ἐκεῖ, καὶ προσκαλέσας τὸν Μαρσσάνδον καὶ τὸν Μοντολόνον εἶπεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ὅστις ἤθελεν ἀντισταθῆ εἰς τὰς διαταγὰς τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως θέλει ἀποπεμφθῆ ἐκεῖθεν. Οὗτοι δὲ ἀπήντησαν αὐτῷ ὅτι οὐδεμίαν μεταβολὴν δέχονται ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένων διὰ τὸν Αὐτοκράτορά των, καὶ ὅτι, εἰς ἣν νοσερὰν κατάστασιν εὑρίσκετο οὗτος, δὲν ἔπρεπε νὰ τὸν κακομεταχειρισθῶσιν. Ὁ Λόββας, μὴ δυνάμενος νὰ πράξῃ ἄλλως πως, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν κατηχυμένος, διακηρύττων ὅτι θέλει ἐκτελέσει τὰς διαταγὰς τῆς κυβερνήσεώς του διὰ τῆς βίας. Τῇ ἐπιούσῃ εἷς ἀξιωματικὸς Ἄγγλος, συνωδευμένος ὑπὸ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος, ἦλθεν εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Ναπολέοντος, λέγων ὅτι θέλει νὰ ἐγχειρίσῃ τι εἰς τὸν Ναπολέοντα, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀνοίξωσιν αὐτῷ τὴν θύραν τοῦ θαλάμου του. Οἱ ὑπηρέται ὡδήγησαν τὸν ἀξιωματικὸν τοῦτον εἰς τὸν Μαρσσάνδον, οὗτος δὲ εἰς τὸν Βερτράνδον· ἀλλ' ἀποκρουσθεὶς παρ' ἀμφοτέρων, ἤρχισε νὰ περιφέρηται τὴν οἰκίαν καὶ νὰ κτυπᾷ τὰς θύρας, χωρὶς νὰ τὰς παραβιάσῃ, ὥστε ἦλθε καὶ ἐκτύπησε καὶ τὴν θύραν τοῦ Ναπολέοντος. Οὗτος δ' ἐκάθητο ἥσυχος καὶ ἀνεγίνωσκεν, ἔχων τὰ πιστόλιά του ἕτοιμα, ὡσαύτως καὶ οἱ ὑπηρέται του ἦσαν ὄπισθεν τῆς θύρας του ἕτοιμοι καὶ ἀποφασισμένοι ὡς αὐτὸν νὰ δώσωσι τέλος τραγικὸν εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν των, ὑπερασπιζόμενοι τὸν κύριόν των ἐκ τῆς καταφρονήσεως ταύτης. Ὁ ἀξιωματικὸς ἐκ νέου περιῆλθε τὰς θύρας καὶ ἐκτύπησε πάλιν ὅλας· βλέπων δὲ ὅτι

οὐδεμία ἠνοίχθη εἰς αὐτὸν, ἀνέβη ἐπὶ τοῦ ἵππου του καὶ ἀνεχώρησε, χωρὶς νὰ δυνηθῇ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐντολήν του.

Ἡ ἀθλία παραβίασις αὕτη ἦτον ὅλως ἀνωφελὴς ἐναντίον ἑνὸς ἐπιμόνου καὶ ἀτρομήτου ἀνδρὸς, ὡς τοῦ Ναπολέοντος, καὶ μάλιστα λίαν σκληρὰ διὰ τὴν νοσώδη κατάστασιν αὐτοῦ· καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν Ναπολέοντα, οὗτος ἀνεζωογονήθη ἐκ τῆς ἀλλοκότου ταύτης σκηνῆς, ὡσανεὶ ἤκουε τὸν ἐν τῇ μάχῃ κρότον τῶν πυροβόλων, ὅστις τοσοῦτον ἀντήχει τότε εἰς τὰς ἀκοάς του. Ὁ Λόββας δὲν ἐτόλμησε πλέον νὰ ἐπιμένῃ, καὶ περιωρίσθη εἰς ἀπειλὰς, ἃς δὲν ἐδύνατο οὐδὲ νὰ ἐκτελέσῃ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν του ταύτην.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, τέλος τοῦ 1819, ἔφθασαν εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι παρὰ τοῦ θείου τοῦ Ναπολέοντος· οὗτοι δὲ ἦσαν νέος τις Ἰταλὸς ἰατρὸς, καλούμενος Ἀντομάχης, ἔχων μικρὰν εὐφυΐαν, ἀλλ' ὀλίγην πεῖραν καὶ πολλὴν οἴησιν, γέρων τις ἱερεὺς, καλούμενος Βουναβίτας, καί τις νέος κληρικὸς, καλούμενος Βιγνάλος, ἀμφότεροι οἱ τελευταῖοι ἀγαθοὶ, ἀλλ' ἀπεύδευτοι καὶ ἀφυεῖς· μετ' αὐτῶν δὲ ἦλθον καὶ τρεῖς ὑπηρέται πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐλλειψάντων. Οἱ νεήλυδες οὗτοι ἐφιλοξενήθησαν ἐπί τινας ἡμέρας παρὰ τοῦ Λόββα, ὅστις ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὰς χειρίστας πληροφορίας περὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ναπολέοντος, τοῦ ὁποίου ἡ ἀντιπάθεια κατὰ τοῦ Λόββα ἀληθῶς κατέστη πάθος. Ὁ Ναπολέων δὲν ἐκάκισε διὰ τὴν βραδύτητα τῆς πρὸς αὐτὸν παρουσιάσεώς των· εὐχαριστήθη δὲ πληροφορηθεὶς παρ' αὐτῶν περὶ τῆς οἰκογενείας του, ἰδίως περὶ τῆς μητρός του, τῆς ἀδελφῆς του, τῶν ἀδελφῶν του Λουκιανοῦ καὶ Ἰωσὴφ· μάλιστα ἡ μήτηρ του καὶ ἡ ἀδελφή του ἐζήτουν ἐκ νέου νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν Ἁγίαν Ἑλένην· οἱ δὲ ἀδελφοί του Λουκιανὸς καὶ Ἰωσὴφ παρεκάλουν νὰ δεχθῇ παρ' αὐτῷ ἕκαστον ἐπὶ τρία ἔτη. Ὁ Ναπολέων οὐδεμίαν προσοχὴν ἔδωκεν εἰς τὴν πρότασιν ταύτην τῶν ἀδελφῶν του, διότι προέβλεπεν ὅτι ἤθελεν ἐγκαταλείψει τοῦ ζῆν μετ' ὀλίγον· εἰ καὶ ἐνδομύχως ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην ταύτην τῶν ἀδελφῶν του.

Συνδιελέχθη μετὰ τοῦ νέου ἰατροῦ Ἀντομάχου περὶ τῆς ὑγείας του, ἐνέδωκεν εἰς τὰς αὐστηρὰς ἐξετάσεις αὐτοῦ, καὶ μειδιῶν περὶ τῶν κρίσεων αὐτοῦ, εἶπεν ὅτι *κάλλιον ἤθελε ν' ἀποθάνῃ ἐκ τῆς νόσου, καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν φαρμάκων*· εἶτα παρέπεμψεν αὐτὸν εἰς τὸ ἐκεῖ νοσοκομεῖον τῆς φρουρᾶς διὰ νὰ σπουδάσῃ τὰς ὀργανικὰς μεταβολὰς, ἃς τὸ κλίμα ἐπέφερεν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, λέγων αὐτῷ ὅτι οὕτως ἐδύνατο νὰ φωτισθῇ περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῆς ἐντολῆς του. Μετὰ ταῦτα συνδιελέχθη μετὰ τῶν ἀποσταλέντων δύο ἱερέων, ἀμφοτέρους εὑρὼν ἁπλοῦς καὶ ἀμαθεῖς. — Γνωρίζω καλῶς, ἀνέκραξεν, ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν εἶναι τοῦ θείου μου Φέσχ· πάντοτε εἶναι ὁ αὐτὸς, πάντοτε ἡ αὐτὴ κρίσις· ὁ ἰατρὸς οὗτος δὲν γνωρίζει τίποτε, ἐνῷ νομίζει ὅτι γνωρίζει πολλά· ἔστειλε δὲ τοιοῦτον ἰατρὸν εἰς ἐμὲ τὸν μὴ δίδοντα ἀκρόασιν εἰμὴ εἰς τὸν Κορβισάρτον· εἰς μάτην ἐκοπίασεν· ὡς πρὸς τοὺς δύο ἱερεῖς, συνδιελέχθην μετ' αὐτῶν περὶ θρησκευτικῶν ἀντικειμένων, διότι ὁποῖα ἀντικείμενα ἔπρεπε νὰ συζητήσῃ τις, ὅταν πλησιάζῃ εἰς τὸν τάφον· ἀλλ' εἰς τὴν πρώτην συνδιάλεξιν ἐφάνησαν οὗτοι ὅτι οὐδὲν ἐγνώριζον· εἶχον ἀνάγκην ἑνὸς ἱερέως σοφοῦ, μετὰ τοῦ ὁποίου νὰ δύναμαι συζητῶ περὶ τῶν χριστιανικῶν δογμάτων· βεβαίως οὗτος δὲν ἤθελε μὲ καταστήσει πιστότερον εἰς τὸν θεὸν ἀφ' ὅ,τι εἶμαι, ἀλλ' ἤθελε μὲ στερεώσει ἴσως εἴς τινα σπουδαῖα μέρη τῆς χριστιανικῆς πίστεως· εἶναι πολὺ εὐχάριστον νὰ πλησιάζῃ τις εἰς τὸν τάφον μετὰ τῆς τελείας πίστεως τῶν καθολικῶν! ἀλλὰ τοιοῦτόν τι δὲν δύναμαι νὰ περιμένω ἐκ τῶν δύο τούτων κληρικῶν μου· ἄλλως τε θέλουν μοι ψάλλει τὴν θείαν λειτουργίαν· νομίζω δὲ ὅτι κατὰ τοῦτο εἶναι καλοί! —

Ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ Ναπολέοντος ὑπῆρχε μία ἐκτεταμένη αἴθουσα, ἔνθα συνέτρωγεν οὗτος μετὰ τῆς ἀκολουθίας του, ἀλλ' ἀφότου μεταξὺ τῶν φίλων του ἐπῆλθεν, ὡς προερρέθη, ἔρις, ἔπαυσε τοῦτο, περιοριζόμενος εἰς δύο δωμάτια, ἐν οἷς ἐκάθητο, ἔτρωγε καὶ ἐκοιμᾶτο· συνέτρωγε δὲ μόνον μετὰ τοῦ Μοντολόνου, τὴν δὲ ῥηθεῖσαν αἴθουσαν ἐσχημάτισε παρεκκλήσιον, ἔνθα ἐψάλλετο ἑκάστην κυριακὴν ἡ θεία λειτουργία· οὐ-

δένα ὑπεχρέωνε νὰ παρίσταται, ἀλλ' ἐπῆνει τοὺς προσερχομένους· εὗρισκεν δὲ εὐχαρίστησιν εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο, διότι διήγειρε τὰ χριστιανικὰ αἰσθήματα τῆς παιδικῆς του ἡλικίας· οὐδένα δὲ μὴ παριστάμενον εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν ἐκάκιζεν, ἀλλ' οὐδένα ὑπέφερε νὰ κακολογῇ περὶ τῆς θρησκείας. Ὁ ἰατρὸς Ἀντομάχης ὁμιλήσας ποτὲ περὶ θρησκείας ἀναρμόστως τοσοῦτον δυσηρεστήθη, ὥστε ἐπέπληξεν αὐτὸν αὐστηρῶς, λέγων αὐτῷ, ὅτι παραδέχεται καὶ τὸν πιστεύοντα καὶ τὸν μὴ πιστεύοντα, καὶ ὅτι οὐδεμίαν κρίσιν ἐπιφέρει περὶ τούτου· ἀλλ' ὅτι οὐδόλως ὑποφέρει τὸν μὴ σεβόμενον τὴν μᾶλλον ἀξιοσέβαστον θρησκείαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, καὶ ὅτι εἰς τοὺς Γάλλους καὶ Ἰταλοὺς ἡ θρησκεία αὕτη εἶναι ἐθνική. Οἱ δὲ λόγοι οὗτοι προεφέροντο τοσοῦτον αὐθεντικῶς, ὥστε δὲν ἐπεδέχοντο ἀπάντησιν, καὶ μάλιστα προφερόμενοι ὑπὸ τοιούτου ἀνδρὸς, ὅστις οὐδ' ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ ἐδέχετο παρατηρήσεις. Ὁ Ναπολέων προσέθηκεν εἰς τοὺς παρευρεθέντας τότε εἰς τὴν ὁμιλίαν του ταύτην « ἐὰν οἱ ἄνθρωποι δὲν προσέρχωνται εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν, γνωρίζετε ποῦ ὑπάγουν ; εἰς τὸν Καγλιόστρον (διαβόητον ἀγύρτην) ἢ εἰς τὴν Δενορμάνδην (ἑταίραν), ἀληθῶς εἰπεῖν ἡ θεία λειτουργία ἀξίζει μᾶλλον τούτων. —

Διὰ τοῦ φέροντος τὸν ἰατρὸν καὶ τοὺς δύο ἱερεῖς πλοίου ἔλαβεν ὁ Ναπολέων πολλὰ κιβώτια ἐμπεριέχοντα βιβλία, πεμφθέντα αὐτῷ ἐκ τῆς Εὐρώπης· εἰ καὶ ἦτο λίαν ἀδύνατος ἠθέλησε ν' ἀνοιχθῶσι τὰ κιβώτια ταῦτα ἐπὶ παρουσίᾳ του· ἀφοῦ παρετήρησε πολλὰ ἐξ αὐτῶν, εἶπεν ὅτι εἰς πατέρα τέκνων πρέπει νὰ στέλλωσι καὶ ἄλλα τινὰ καὶ οὐχὶ μόνον βιβλία· τῷ ὄντι δὲ μεταξὺ αὐτῶν εὗρε κεκρυμμένην καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ υἱοῦ του, ἣν οὗτος ἔδραξε μετὰ μεγίστης χαρᾶς καὶ παρετήρει μετὰ πολλῆς περιεργείας ἐπὶ πολύ· εἶτα δ' ἐξήρτησεν αὐτὴν εἰς τὸν θάλαμόν του τοιουτοτρόπως, ὥστε νὰ τὴν ἔχῃ πάντοτε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του· ἔπειτα ἤρχισε ν' ἀνευρευνᾷ τὰ βιβλία, ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν μὴ εὑρὼν τὸν Πολύβιον, ὃν ἐπεθύμει πολὺ ὡς τὸν καλήτερον ἱστορικὸν τοῦ Ἀννίβα, δυσηρεστήθη ὑπερβολικῶς. Εὗρε δὲ πολλὰ βιβλία διαπραγματευόμενα τὴν νεωτέραν

ἱστορίαν· ἀνέγνωσεν αὐτὰ κατὰ κόρον, ὁτὲ μὲν μειδιῶν, ὁτὲ δὲ ὀργιζόμενος, εἶτα ἤρχισε νὰ κρατῇ σημειώσεις.

Ἐν τούτοις ἡ ὑγεία του καθ' ἑκάστην ἐχειροτέρευεν· ἐξ ὅσων δὲ συνεβούλευσεν αὐτῷ ὁ ἰατρὸς Ἀντομάχης ἓν μόνον παρεδέχθη, διότι τοῦτο συνεφώνει μετὰ τῶν παραγγελιῶν τοῦ Ὀμεάρα καὶ τὸ ὁποῖον ἐνέκρινε καὶ αὐτὸς, διότι παρετήρησεν ὅτι τῷ ὄντι ὠφέλει κατὰ πολὺ αὐτὸν καὶ ἦτο τὸ μόνον σωτήριον φάρμακον εἰς τὴν ὑγείαν του, ὅπερ ἦτον ἡ ἄσκησις· ἀλλὰ μὴ δυνάμενος νὰ βλέπῃ νὰ παρακολουθῆται ὑφ' ἑνὸς Ἄγγλου ἀξιωματικοῦ, δὲν ἤθελε νὰ ἐξέρχηται εἰς περίπατον. Ὁ ἰατρὸς Ἀντομάχης εἶπεν αὐτῷ, ὅτι ἀληθῶς μὲν ὁ ἔφιππος περίπατος ἦτον εἰς αὐτὸν ὠφέλιμος, ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ ἄλλη σωματικὴ γύμνασις, ἥτις ἐδύνατο νὰ ὠφελῇ ἐπίσης τὴν ὑγείαν αὐτοῦ, τουτέστι νὰ σκάπτῃ τὴν γῆν· τοῦτο ἐθεώρησεν ὁ Ναπολέων ὡς μίαν ἀνακάλυψιν, ἥτις ἐχρησίμευεν εἰς τὰ ἔσχατα τοῦ βίου του διὰ νὰ παρατείνῃ ἐπί τινα καιρὸν τὴν ζωήν του.

Πάραυτα ἀπεφάσισε ν' ἀρχίσῃ τὸ νέον τοῦτο γυμνάσιον, καὶ ὑπεχρέωσεν ὅλους τοὺς παρ' αὐτῷ νὰ πράξωσι τὸ αὐτό· τότε ἤρχετο τὸ ἔτος 1820, ὅτε ὁ καιρὸς ἦταν εὔδιος. Ὁ Ναπολέων παρήγγειλεν ὅλους τοὺς παρ' αὐτῷ νὰ ἐγείρωνται κατὰ τὴν 4 ὥραν τῆς πρωΐας, νὰ λαμβάνωσιν ἀνὰ χεῖρας τὴν σκαπάνην καὶ νὰ ἐργάζωνται εἰς τὸν κῆπον· οὐδεὶς ἐξαιρεῖτο τῆς ἐργασίας ταύτης, ὥστε ἀπὸ τοῦ αὐλάρχου του μέχρι τοῦ τελευταίου ὑπηρέτου του εἰργάζοντο ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐτοῦ. Ἡ ἐνασχόλησις αὕτη, διασκεδάζουσα τὴν ἀθλιότητα τῆς ἐξορίας, ἤρεσκεν εἰς πάντας, καὶ τοσοῦτον μᾶλλον διεσκέδαζον καθ' ὅσον ἠσθάνοντο ὅτι τοῦτο ὠφέλει εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ κυρίου των. Καὶ ὄντως δὲ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἡ βελτίωσις τῆς ὑγείας αὐτοῦ ἐγένετο καταφανής· διότι, ὡς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, τὸ πρόσωπόν του ἤρχισε νὰ ἦναι ὀλιγώτερον ὠχρὸν, αἱ κνῆμαί του ὀλιγώτερον πρησμέναι, ἡ ἀνορεξία του μικροτέρα, οἱ ἐμετοί του ὀλιγώτεροι· ταῦτα δὲ πάντα ἔδιδον ἐλπίδας τῆς σταθερᾶς βελτιώσεως τῆς ὑγείας του. Πρὸ πολλοῦ ὁ Ναπολέων δὲν ἐνεδύετο τὸ στρατιωτικὸν ἱμάτιόν του, καὶ μόνον ἔφερε τὸ λευ-

κὸν πανταλώνιόν του καὶ τὰς λευκὰς περικνημίδας του, μετὰ πολιτικοῦ ἐνδύματος, τότε δὲ ἐνεδύθη ὡς γεωπόνος. Ἔφερε λευκὸν ἑλαφρὸν ἰνδικὸν φόρεμα, ἐπὶ κεφαλῆς σκιάδιον καὶ ῥάβδον ἀνὰ χεῖρας, καὶ οὕτω διεύθυνε τοὺς ἐργαζομένους, ὡς πραγματικὸς ἀξιωματικὸς τοῦ μηχανικοῦ. Ἡ πρώτη ἐργασία του ἦτο νὰ κατασκευάσῃ πλίνθους καὶ νὰ κτίσῃ τοῖχον ὑψηλὸν διὰ νὰ προφυλάξῃ ἐκ τοῦ δυτικοῦ ἀνέμου τὸν κῆπον καὶ τὴν κατοικίαν του· εἶτα μετεφύτευσε δένδρα ὡς λεμονέας, καὶ ἰδίως, μίαν δρῦν, ἣν ἐπεθύμει πολύ, ἥτις αὐτὴ καὶ μόνη διεσώθη ἐξ ὅσων δένδρων ἐφύτευσαν αἱ ἔνδοξοι χεῖρές του. Ὕδωρ δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλὰ δι' αἰτήσεώς του ἐζήτησε καὶ μετωχετεύθη αὐτὸ εἰς τὸν κῆπόν του ἔκ τινος παρακειμένης δεξαμενῆς· τὸ ὕδωρ τοῦτο διὰ τῆς καλλιεργίας μετέβαλε πάραυτα τὸν τόπον εἰς χλοερὸν, διότι εἰς τὰ θερμὰ κλίματα τὸ ὕδωρ ἀναπτύσει τὰ φυτὰ ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ. Ὁ Ναπολέων μετ' ὀλίγον εἶχε διάφορα λαχανικὰ, τὰ ὁποῖα εὐχαριστεῖτο νὰ παραθέτῃ ἐπὶ τῆς τραπέζης του. Ὁ Λάββας, μαθὼν ὅτι ὁ Ναπολέων ἐνησχολεῖτο εἰς τὸν κῆπόν του, ἐξαπέστειλεν αὐτῷ φυτὰ, ἐργαλεῖα καὶ ἐργάτας. Οὗτος δ' ἐδέχθη ἐν μέρει ταῦτα, καὶ ἐν διαστήματι δύο μηνῶν ὁ κῆπός του ἐγένετο ἀγνώριστος ἐκ τοῦ καλλωπισμοῦ, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐβελτιώθη καὶ ἡ ὑγεία καὶ ἡ διάθεσις αὐτοῦ. Εἰργάζετο ἀπὸ τῆς τετάρτης τῆς πρωΐας μέχρι τῆς δεκάτης καὶ ἑνδεκάτης τῆς πρωΐας, καθ' ἣν ὥραν ἤρχιζεν ὁ καύσων τοῦ ἡλίου νὰ γίνηται ἐπαισθητός. Εἶτα προεγευμάτιζεν ὑπὸ τὴν γνωστὴν σκηνὴν μετὰ τῶν ἀνθρώπων του, διηρημένων εἰς δύο τραπέζας, μίαν δι' αὐτὸν καὶ διὰ τοὺς πρωτίστους ἀξιωματικούς του, καὶ ἑτέραν διὰ τοὺς θεράποντάς του. Μετὰ τὸ πρόγευμα ἀνεπαύετο, παραγγέλλων τὸ αὐτὸ εἰς ὅλους, μετὰ δὲ ταῦτα διήρχετο ἡ ἡμέρα διὰ τῆς ἀναγνώσεως καὶ ὑπαγορεύσεως.

Τῇ ἐπιούσῃ ἤρχιζε μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου, ἐν δὲ τῇ ζωογονίᾳ του ταύτῃ, ἥτις δὲν ἐδύνατο νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ, ἐφαίνετο εὔθυμος, ἀξιαγάπητος, καὶ ἄλλοτε μὲν εὔλαλος, ἄλλοτε δὲ σιωπηλός. Ἐνίοτε προκειμένου περὶ βλαστήσεως ἢ ἐνστίκτων τινῶν, ὡμίλει περὶ τοῦ ὕψους τῆς θεότητος καὶ τῆς

κτίσεως μετὰ μεγίστης εὐγλωττίας· ἄλλοτε παρίστανε διὰ περιέργων καὶ ποικίλων εἰκόνων φυσικὰς ἀληθείας, πηγαζούσας ἐξ ἁπλῶν παρατηρήσεων πραγμάτων. Εἷς ἐκ τῶν Κινέζων ὑπηρετῶν του, σκάπτων αὔλακα ὕδατος, ἔκοψε μίαν ῥίζαν σμιλακίας, καὶ ἐπειδὴ ὁ Μαρσσάνδος παρετήρησε τὴν ζημίαν ταύτην, ὁ Ναπολέων εἶπεν εἰς τοῦτον « ἐὰν σὺ πεινᾷς, ὄπισθέν σου δὲ σοὶ προσφερθῇ χυλῶδες φαγητόν, θέλεις στραφῇ εὐθὺς διὰ νὰ θεραπεύσῃς τὴν πεῖνάν σου· λοιπὸν τὸ δένδρον τοῦτο θέλει πράξει τὸ αὐτό· αἱ ῥίζαι του, αἱ ὁποῖαι ἐκόπησαν ἐνταῦθα, θέλουν στραφῇ ὄπισθεν, τὸ δὲ δένδρον, ἀφοῦ ὑποφέρῃ ὀλίγον, θέλει ἀναλάβει. —

Ὁ Ναπολέων ἐργαζόμενος οὕτω διὰ τῶν χειρῶν του ἐδυνήθη ν' ἀναλάβῃ καὶ τὰς διανοητικὰς δυνάμεις του· διότι ἀναλαβὼν τὴν ὑγείαν του, ὀφειλομένην εἰς τὴν ἐργατικὴν ζωήν του, ἐπανέλαβε καὶ τὰς διανοητικὰς ἐργασίας του· ὑπηγόρευε τότε τὸν βίον τοῦ Καίσαρος, ἢ ἔγραφε σημειώσεις ἐπί τινων βιβλίων ληφθέντων ἐσχάτως ἐξ Εὐρώπης. Τοιαύτας σημειώσεις προσέθετεν ἐπὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Πράδου (α), εἶτα δ' ἐπὶ τοῦ πονήματος τοῦ Φλευρῦ (περὶ οὗ ἐῤῥέθη ὅτι ἐστάλη εἰς Ἔλβαν) περὶ τῶν συμβάντων τῆς καθόδου του εἰς Γαλλίαν ἢ τῶν ἑκατὸν ἡμερῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πόνημα τοῦτο εἶχε πολλὰς ἐλλείψεις καὶ διαστροφὰς τῶν γεγονότων, ὁ Ναπολέων, γνωρίζων ὅτι ταῦτα προῆλθον μᾶλλον ἐξ ἀγνοίας, προσέθηκεν ἐπὶ τοῦ πονήματος τούτου λίαν ἀνεκτικὰς σημειώσεις. Συγχρόνως ἐδόθη καὶ εἰς ἄλλην ἀσχολίαν, ἀφορῶσαν τὴν πολεμικὴν τέχνην, τοῦτο δὲ ἦτον τὸ σύγγραμμα τοῦ στρατηγοῦ Ῥογνιάτου. Οὗτος ἦτον εἷς τῶν καλητέρων του ἀξιωματικῶν τοῦ μηχανικοῦ, ἀλλ' ἦτον ἐν μέρει ἄκριτος καὶ κακόβουλος, ὅπερ ἀντέβαινεν εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἰδιότητάς του· τὸ δὲ σύγγραμμά του, ἐκτὸς ὅτι ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον φαντασιώδες, ἦτο κατά τι καὶ ἀγενὲς πρὸς

(α) Πρώην ἱερεὺς τοῦ Ναπολέοντος καὶ μετὰ ταῦτα ἀρχιεπισκόπου· ἐξάλη παρ' αὐτοῦ εἰς Βαρσοβίαν τῷ 1812 (ἴδε τόμον Δ'). Οὗτος ἔγραψε περὶ τῆς Πολωνίας, περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς συμβάσεως καὶ πολλῶν ἀντικειμένων· ἐκηρύχθη δ' ἐσχάτως ἐχθρὸς τοῦ Ναπολέοντος.

τὸν πρῶην αὐτοκράτορά του, ἤδη δὲ φυλακισμένον ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ· διότι, ἐνῷ ἄλλοτε ὑπηρέτησεν ὑπ' αὐτὸν εὐπειθέστατα, τότε ἐδυσφήμει αὐτὸν ἀνηλεῶς. Ὁ Ναπολέων ὠργίσθη κατὰ τοῦ βιβλίου τούτου, χωρὶς ἐντοσούτῳ νὰ αἰσθανθῇ ὅτι προσεβάλλετο καὶ ἡ δόξα του. — Ἐὰν ὁ μέγας Φριδερῖκος ἔζη, εἶπε, καὶ ἔκρινε τὰς ἐκστρατείας μου, τοῦτο ἐδύνατο νὰ ἦτο σπουδαῖον, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐδυνάμην ν' ἀπαντήσω εἰς αὐτόν· ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι οὗτοι (ἐννοῶν τὸν στρατηγὸν Ῥογνιάτον καὶ ἄλλους τινὰς), δὲν εἶναι ἄξιοι νὰ μὲ παροργίζωσιν. — Εἰ καὶ οὕτως ἐκλαμβάνων τὸν στρατηγὸν Ῥογνιάτον, ἐτίμησεν αὐτὸν δι' ἀπαντήσεως ἐν εἴδῃ ἐπισημειώσεως, ὅπερ ἔδωκε τοιαύτην ἀξίαν εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο, ὥστε, θεωρούμενον ὡς ἐπισημειωμένον παρ' αὐτοῦ, ἀπεθανατίσθη, ἐνῷ ἄλλως ἤθελε μείνει εἰς τὴν πραγματικὴν ἀξίαν του. Ὁ Ναπολέων διὰ τῶν ἐπισημειώσεών του τούτων διετύπωσεν, εἰς ὕφος εὐκρινέστατον, τὴν ἀκρίβειαν, τὸ κράτος καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς πολεμικῆς τέχνης μέχρι τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν, καὶ προσέθηκεν εἰς ταύτας, ὡς ἐμπειρότατος στρατηγός, ἐν ὀλίγοις σύνοψιν τῶν ἐκστρατειῶν τῶν μᾶλλον ἐνδόξων στρατηγῶν. Οὐδέποτε ἐρρέθησαν μετὰ τοιούτου μεγέθους καὶ μετὰ τοιαύτης ἁπλότητος τὰ μεγαλήτερα πράγματα· διότι ταῦτα ἀπέβλεπον τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον, Ἀννίβαν, Καίσαρα, Φριδερῖκον καὶ αὐτὸν τὸν Ναπολέοντα, ὧν αἱ πράξεις ὑπήγοντο εἰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς πολιτικῆς καὶ τοῦ πολέμου· προσθετέον δὲ ὅτι οἱ παραλογισμοὶ πολλῶν ἱστορικῶν καὶ κριτικῶν οὐδέποτε ἐτιμωρήθησαν σκληρότερα καὶ καταφανέστερα.

Ἀλλὰ τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ τελευταία λάμψις τῆς περινοίας του, καὶ δύναται νὰ εἴπῃ τις καὶ τῆς ζωῆς του. Ἀφοῦ εἰργάσθη λοιπὸν μετὰ τοσαύτης ἐπιμελείας καὶ δραστηριότητος, κατέπεσε τάχιστα κατὰ τὴν καλητέραν ὥραν τοῦ χρόνου τῆς νήσου, ὥστε ἡ ὑγεία του ἐχειροτέρευσε κατὰ τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ἔτους 1820· οὕτως ἐκ νέου κατέστη καθεστηκῶς, μελαγχολικὸς, ἀκίνητος, καὶ κατ' οὐδὲν ἐνασχολούμενος εἰς τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν βίων τοῦ Καίσαρος, τοῦ Τουρέννου καὶ τοῦ Φριδερί-

κου. Τέλος πάντων περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1820, ὅτε ὁ καιρὸς εἰς ἐκεῖνο τὸ κλίμα ἦτο λίαν εὐάρεστος, ὁ Ναπολέων δὲν ἐδύνατο πλέον ν' ἀναλάβῃ ὡς ἄλλοτε, καὶ οὐδεμίαν σωμασκίαν ἐπεθύμει· διότι ἠσθάνετο ὅτι αἱ κνῆμαί του ἤρχισαν νὰ πρήσκωνται, οἱ πόδες του νὰ ψυχραίνωνται, ὁ δὲ στόμαχός του ν' ἀποστρέφηται παντὸς εἴδους τροφήν· ἔκτοτε δὲν ἀμφίβαλλε πλέον ὅτι τῷ ὄντι τὸ τέλος του ἤγγικεν· εἰ καὶ ἐλυπεῖτο δὲ ὅτι δὲν προέλαβε νὰ περαιώσῃ ὅσα προέθετο νὰ γράψῃ, ἀφ' ἑτέρου ὅμως εὐχαριστεῖτο, αἰσθανόμενος ὅτι πλησιάζει εἰς τὸν τάφον.

Οὐδέποτε διελογίσθη σπουδαίως νὰ δραπετεύσῃ· ἡ νῆσος Ἁγία Ἑλένη ἐφυλάττετο τοσοῦτον ἀσφαλῶς, ὥστε οὐδὲ τὸ παραμικρότερον πλοιάριον ἐδύνατο νὰ πλησιάσῃ, πρὸς δὲ καὶ αὐτὸν τοιουτοτρόπως ἐφύλαττον οἱ φρουροὶ καὶ οἱ κατάσκοποι τοῦ Λόββα, ὥστε οὐδὲ κἂν ἐδύνατο νὰ κρυβῇ ἐπί τινας ὥρας, ἔστω καὶ ἐν τῇ μικροτέρᾳ ὀπῇ τῆς νήσου. Ἐκ τούτων ἐθεώρει ἴσως τὴν δραπέτευσίν του ἀκατόρθωτον· καὶ ἄλλη δὲ αἰτία ἰσχυροτέρα ἐμπόδιζεν αὐτὸν νὰ μὴ σκέπτηται περὶ τῆς δραπετεύσεώς του· διαλογιζόμενος τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων, ὡς ἀκριβὴς παρατηρητής, ἔβλεπε καθ' ἑκάστην ὅτι, τοῦτο πράττων, ἤθελεν ἀμαυρώσει τὴν δόξαν του, ὁ δὲ κόσμος ἦτο διατεθειμένος νὰ λησμονήσῃ αὐτόν. Ἐνόμιζε λοιπὸν ὅτι διὰ τῆς πράξεώς του ταύτης διὰ παντὸς ἤθελεν ἐξαλειφθῆ ἐκ τῆς μνήμης τοῦ κόσμου· διὸ ἡ μόνη ἐλπίς του ἦτο ν' ἀλλάξῃ τόπον διαμονῆς· ἀλλὰ καίτοι βλέπων τὴν ἀλλαγὴν τῶν πνευμάτων ἐν Ἀγγλίᾳ, δὲν ἐθεώρει ἐγγὺς τὸν θρίαμβον τῶν Οὐγγίων, καὶ δὲν ὑπέθετεν ὅτι οὗτοι ἐδύναντό ποτε νὰ δώσωσιν εἰς αὐτὸν τὴν ἐλευθερίαν. Ἔλαβε παρὰ τοῦ λόρδου Ὀλλάνδου καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ περιποιητικοτάτην καὶ λίαν παρηγορητικὴν ἐπιστολήν· διότι ἡ εὐγενὴς αὕτη οἰκογένεια ἐφρόνει ὅτι ἐδύνατο μὲν νὰ φυλάττηται ὁ Ναπολέων, ἀλλὰ νὰ μὴ βασανίζηται. Αὕτη ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτὸν βιβλία, ὀπωρικὰ, οἴνους, μάλιστα δὲ τὸ μᾶλλον εὐχάριστον εἰς αὐτὸν ἦτον ὅτι ἔγραφεν εἰς τὰς πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὰς, ὅτι ἔπαυσε τὸ κατ' αὐτοῦ γενικὸν μῖσος· ἀλλ' αἱ ἀτομικαὶ συμπάθειαι αὗται δὲν ἐδύναντο νὰ ὑπερισχύσωσιν εἰς

τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν ἵν' αὕτη ἀποφασίσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ Ναπολέων λοιπὸν ἔμενεν ἄνευ ἐλπίδων· ἡ μόνη δ' ἐλπὶς τῶν δεινῶν του ἦτον ὁ θάνατος. Ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ περαιώσῃ ἔγγραφά τινα, ἠθέλησε νὰ παρατείνῃ τὴν ζωήν του, ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία αὕτη ἦτον ἀσθενὴς, διότι τί πλέον ἐδύνατο νὰ προσθέσῃ εἰς τὴν εὐκλειάν του; Ἀναμφιβόλως τὰ γραφόμενά του ἦσαν πολύτιμα, ἀλλ' εἰς ὀλιγίστους ἀνθρώπους δυναμένους νὰ κρίνωσι ταῦτα· οὐδὲν ὅμως ταῦτα προσέθετον εἰς τὸ ἄπειρον τῆς δόξης του. Ἔβλεπε λοιπὸν τὸν θάνατον ἄνευ τῆς προξενουμένης φρίκης εἰς τὰ ἔμψυχα ὄντα· ἐὰν δ' ἐπί τινας στιγμὰς εἶχε μικρὰν διάθεσιν πρὸς τὸ ζῆν, τοῦτο προήρχετο ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἐνστίκτου· ἐνῷ ὅλη ἡ ψυχή του ὑπεδέχετο τὸν θάνατον ὡς φίλον, ἐρχόμενον νὰ σώσῃ αὐτὴν ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ δεινῆς φυλακῆς· πρὸς δὲ καὶ ἄλλαι λεπτομερεῖς περιστάσεις ἐβεβαίουν τὴν διάθεσιν ταύτην τοῦ Ναπολέοντος. Ὁ Μοντολόνος, καίτοι στερηθεὶς τῆς οἰκογενείας του, ὡς ἀπελθούσης, ὡς ἐρρέθη, εἰς Εὐρώπην, αὐτὸς ἔμενεν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ, οὐδεμίαν ἐπιθυμίαν δεικνύων νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ· ἀλλ' ἡ ἀφοσίωσις αὕτη δὲν ἐδύνατο νὰ ἦναι ἀτελεύτητος· διότι ὁ στρατηγὸς οὗτος ἔπρεπε νὰ φροντίσῃ καὶ περὶ τῆς οἰκογενείας του, μενούσης ἐν Εὐρώπῃ ἄνευ αὐτοῦ. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Βερτράνδου, μένουσα οὐ μακρὰν τῆς κατοικίας τοῦ Ναπολέοντος, ἦτο πρόθυμος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντοτε ἐδεικνύετο κατηφὴς· διότι εἶχε πολλὰ τέκνα ἀπαιτοῦντα ἀνατροφὴν, καὶ δὲν ἐδύναντο ἐπὶ πολὺ νὰ παραμεληθῶσι ταῦτα· διὸ ἡ κυρία Βερτράνδου ἀνήγγειλεν εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὅτι ἕνεκα τούτου προὐτίθεται ν' ἀναχωρήσῃ. Εἰ καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο ν' ἀντείπῃ εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς κυρίας ταύτης, καὶ ὅμως ὁ Ναπολέων ἐλυπήθη· διότι, ἐνοῶν ὅτι ὁ αὐλάρχης του δὲν ἐδύνατο ν' ἀφήσῃ τὴν σύζυγόν του ν' ἀναχωρήσῃ μόνη εἰς τοιοῦτον μακρυνὸν ταξείδιον, εἶπεν ὅτι θέλει μὲν παραχωρήσει αὐτῷ ἄδειαν, ἀλλ' ἡ διάρκεια αὐτῆς ἐξήρτᾶτο ἐκ τῶν περιστάσεων. Ἐπὶ τέλους δὲ βλέπων ὅτι ἐντὸς ὀλίγου ἅπαντες οἱ μετ' αὐτοῦ ἐξόριστοι φίλοι του ἤθελον ἐγκαταλείψει αὐτὸν μόνον μετὰ τοῦ Μαρσσάνδου ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ, ἠσθάνθη

τοῦτο ἐκ βάθους ψυχῆς. — Σὺ δὲν ἔχεις τέκνα ν' ἀναθρέψῃς, εἶπεν εἰς τὸν Μαρσσάνδον· σὺ θέλεις κλείσει τοὺς ὀφθαλμούς μου· σὺ θέλεις ἀναγινώσκει εἰς ἐμέ· σὺ θέλεις γράψει ὀλίγας σελίδας, καὶ ἔπειτα θέλεις ἀναχωρήσει· ἀλλὰ προβλέπω ὅτι ἔφθασεν ὁ καιρὸς τῆς ἀναχωρήσεώς μου ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. —

Ἐπῆλθε τέλος πάντων τὸ ἔτος 1821, ὅπερ ἦτο τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ναπολέοντος· κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰανουαρίου ᾐσθάνθη ἐπί τινας ἡμέρας βελτίωσιν τῆς ὑγείας του, ἀλλὰ τοῦτο δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ.—Τοῦτο εἶναι μία ἀναψυχὴ μιᾶς ἑβδομάδος ἢ δύο, εἶπε, μετὰ ταῦτα ἡ νόσος θέλει τρέξει τὸν δρόμον της.— Ὑπηγόρευσεν εἰς τὸν Μαρσσάνδον ἔτι σελίδας τινὰς περὶ τοῦ βίου τοῦ Καίσαρος, αἵτινες ἦσαν καὶ αἱ τελευταῖαι. Κατ' αὐτὴν σχεδὸν τὴν ἐποχὴν ἔμαθε καὶ τὸν θάνατον τῆς ἀδελφῆς του Ἐλίζας, περὶ ἧς ἐλπηθὴν σφόδρα.—Ἀπέλθωμεν, εἶπεν, αὔτη μὲ δεικνύει τὸν δρόμον· πρέπει νὰ τὴν ἀκολουθήσω.— Μετ' ὀλίγον τὰ συμπτώματα τῆς νόσου του ἀνεφάνησαν μετὰ πάσης σφοδρότητος· καθότι ὁ Ναπολέων εἶχε τὸ χρῶμα πελιδνὸν, τὸ βλέμμα πάντοτε ὀξὺ, τοὺς ὀφθαλμοὺς κοίλους, τὰς κνήμας πρησμένας, τὸ σῶμα ψυχρὸν, τὸν δὲ στόμαχον οὐδεμίαν τροφὴν δεχόμενον, ἄνευ τῆς ὁποίας ἀναμφιβόλως οὗτος ἠδυνάτει καθ' ἑκάστην· ὑπερβολικὴ δίψα ἤρχισε νὰ βασανίζῃ αὐτόν· οἱ σφιγμοί του, ἐνῷ ἦσαν βραδεῖς, ἤρχισαν νὰ κτυπῶσι τοσοῦτον σφοδρῶς, ὥστε κατήντησαν πυρετώδεις· ἐπεθύμει τὸν ἀέρα, ἀλλὰ δὲν ἐδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὴν προσβολὴν αὐτοῦ, πρὸς δὲ καὶ τὸ φῶς ἠνώχλη αὐτόν· διὸ δὲν ἐξῆλθε πλέον ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ κατοικουμένων δύο θαλάμων, ἀλλὰ μετεφέρετο ἀπὸ τοῦ μὲν εἰς τὸν δὲ, ἐν οἷς ἦσαν δύο κλῖναι τῆς ἐκστρατείας, καὶ ὁτὲ μὲν κατεκλίνετο ἐπὶ τῆς μιᾶς, ὁτὲ δὲ ἐπὶ τῆς ἑτέρας· δὲν ὑπαγόρευε πλέον, ἀλλ' ἤκουεν ἀναγινωσκόμενον τὸν Ὅμηρον καὶ τοὺς πολέμους τοῦ Ἀννίβα παρὰ τοῦ Τίτου Λιβίου, ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ προμηθεύθῃ τὸν Πολύβιον.

Κατὰ τὸν Μάρτιον μῆνα προέβη ἐπὶ τῷ χείρῳ· τῇ δὲ 17 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐπιθυμῶν ν' ἀναπνεύσῃ ἠθέλησε νὰ ὑπάγῃ εἰς περίπατον ἐφ' ἁμάξης, ἀλλὰ μόλις ἐξῆλθε καὶ ἀπεμακρύνθη τῆς

κατοικίας του, καὶ πάραυτα καταληφθεὶς ὑπὸ λειποθυμίας, ἐτέθη εἰς τὴν κλίνην του, ἐξ ἧς δὲν ἔμελλε νὰ ἐγερθῇ.— Δὲν ὑπάρχω πλέον, εἶπεν ὁ μεγάθυμος οὗτος ἀνὴρ, ὃν ὁ κόσμος εἶδε τοσάκις τρομερόν· οἱ καταδιώκοντές με μονάρχαι δύνανται νὰ ὦσι βέβαιοι ὅτι μετ' ὀλίγον θέλω τοὺς ἐξασφαλίσει . . . . — Οἱ πιστοὶ θεράποντες τοῦ Ναπολέοντος δὲν ἐγκατέλειψαν πλέον αὐτόν· ὁ δὲ Μαρσσάνδος καὶ ὁ Μοντολόνος νυχθημερὸν διέμενον παρ' αὐτῷ, πρὸς οὓς ἐξέφραζε τὴν ἄκραν εὐγνωμοσύνην του. Ὁ Βερτράνδος εἶπεν αὐτῷ, ὅτι οὔτε ἡ σύζυγός του, οὔτε αὐτὸς θέλουν ἀναχωρήσει· οὗτος δ' ἐξέφρασε τὰς πρὸς αὐτοὺς εὐχαριστήσεις του. Εἶτα δὲ ὁ Βερτράνδος ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ ἐπισκεφθῇ αὐτὸν ἡ σύζυγός του. — Δὲν δύναμαι ἤδη νὰ ἴδω αὐτὴν, ἀπήντησεν ὁ Ναπολέων, ἀλλ' ὅταν βελτιωθῇ ἡ ὑγεία μου, θέλω τὴν δεχθῇ· εἰπὲ ὅμως εἰς αὐτὴν ὅτι τὴν εὐχαριστῶ διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ ἀφοσίωσίν της ἐν διαστήματι ἓξ ἐτῶν ἐν τῇ ἐρημίᾳ ταύτῃ. —

Ὁ Ναπολέων, ὢν εἰς τὴν ἀπελπιστικὴν κατάστασιν ταύτην, δὲν ἐδέχετο εἰμὴ τοὺς ἀκριβεστέρους φίλους του. Μὴ δυνάμενος δὲ νὰ ὑποφέρῃ οὔτε τὸν ἄνεμον, οὔτε τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, κατήντησεν εἰς τοὺς φύλακάς του ἀόρατος. Ὁ μοχθηρὸς Λόββας, μὴ δυνάμενος νὰ βεβαιωθῇ περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, κατελήφθη ὑπὸ φόβου, διότι ἐνόμιζεν ὅτι ἡ ἀσθένεια τοῦ Ναπολέοντος ἦτο προσποιημένη διὰ νὰ καλυφθῇ ἡ γενομένη ἀπόδρασίς του. Ὁ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ναπολέοντος ἀξιωματικὸς Ἄγγλος ἔλεγεν εἰς τὸν Λόββαν ὅτι οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ περὶ τῆς ἀληθοῦς ἀσθενείας τοῦ Ναπολέοντος, καὶ ὅτι ἦτον ἀνωφελὲς νὰ βασανίζωσιν αὐτὸν, θέλοντες νὰ τὸν ἴδωσιν. Ὁ μπαρὸς Λόββας δὲν ἐπείθετο εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἀξιωματικοῦ αὐτοῦ, διότι καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Δυνάμεων ἀνησύχουν περὶ τούτου. Ἡ Αὐστρία εἶχεν ἀνακαλέσει τὸν ἀντιπρόσωπόν της, διότι αὕτη ἦτο βεβαία ὅτι ἡ Ἀγγλία δὲν ἤθελε ἀφήσει νὰ τῆς διαφύγῃ ἡ λεία της· ἀφ' ἑτέρου δ' ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἀπεσταλμένου τῆς Αὐστρίας δὲν ἤρμοζε διὰ τὴν κοινὴν γνώμην νὰ μεταχειρίζωνται τοσοῦτον ἀπανθρώπως τὸν γαμβρὸν τοῦ αὐτο-

κράτορος Φραγκίσκου Β'. Ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Ῥωσσίας, νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ Λόββα, συνεμερίζετο τὰς ὑπονοίας τοῦ πενθεροῦ του, ὡσαύτως καὶ ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Γαλλίας ἤθελε νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς ἀμφιβολίας ταύτης. Ὁ Λόββας λοιπὸν, ἐνθαῤῥυνόμενος ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τούτων τῶν Δυνάμεων, διέταξεν ἐπὶ τέλους τὸν ἀξιωματικὸν τῆς ὑπηρεσίας νὰ παραβιάσῃ τὴν θύραν τοῦ θαλάμου τοῦ Ναπολέοντος διὰ νὰ βεβαιωθῇ ἰδίοις ὄμμασι περὶ τῆς ἐκεῖ ὑπάρξεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος εὐγενῶς φερόμενος ἐκοινοποίησε τοῦτο εἰς τὸν Μαρσσάνδον καὶ τὸν Μοντολόνον περὶ τῆς δυσαρέστου ἐντολῆς του, διαβεβαιῶν αὐτοὺς ὅτι δὲν ἤθελε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διαταγὴν ταύτην τοῦ Λόββα, ἀλλὰ παρεκάλει αὐτοὺς νὰ χορηγήσωσιν αὐτῷ τὸ μέσον ὅπως δυνηθῇ καὶ ἴδῃ τὸν Ναπολέοντα. Οὗτοι δὲ, βλέποντες κινδυνεύουσαν τὴν τιμὴν τοῦ κυρίου των, καὶ θέλοντες νὰ εὐχαριστήσωσι τὸν ἀξιωματικὸν τοῦτον, ἐτοποθέτησαν αὐτὸν εἰς παράθυρόν τι, ἐξ οὗ οὗτος ἰδίοις ὄμμασιν εἶδε τὸν Ναπολέοντα κάτωχρον, ἰσχνὸν, καὶ ὡς νεκρὸν μεταφερόμενον ἀπὸ τοῦ ἑνὸς θαλάμου εἰς τὸν ἕτερον καὶ τιθέμενον ἐπὶ τῆς κλίνης. Πάραυτα ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος ἀνήγγειλε τοῦτο εἰς τὸν Λόββαν, λέγων αὐτῷ ὅτι δὲν ἐπαίζετο κωμῳδία, ὡς ὑπέθετεν οὗτος, ἀλλ' ὅτι ὁ Ναπολέων πνέει τὰ λοίσθια.

Ὁ δὲ ἄσπλαγχνος Λόββας, εἰ καὶ ἐξήχθη ἐκ τοῦ φόβου τῆς δραπετεύσεως τοῦ θύματός του, κατελήφθη ὑφ' ἑτέρου φόβου, ὅτι ὁ θάνατος αὐτοῦ ἤθελεν ἀποδοθῇ εἰς αὐτὸν, διότι τὸν ἐγκατέλειψεν ἄνευ ἰατροῦ· ἐζήτησεν ὅθεν νὰ συμπεριληφθῇ μετὰ τοῦ ἰατροῦ τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἄλλος ἐκ τῶν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ ἰατρῶν. Τοῦτο δ' ἔπραξε μᾶλλον ἵνα βεβαιοῦται καθ' ἑκάστην περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καὶ τῆς δικαιολογίας του εἰς ἅπασαν τὴν Εὐρώπην, ὅτι δῆθεν ἐφρόντισε περὶ τῆς ὑγείας τοῦ θύματός του, ἢ διὰ νὰ συνδράμῃ τὸν δέσμιόν του, πάσχοντα δεινῶς. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ ἰατρὸς τοῦ Ναπολέοντος ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν ἑτέρου ἰατροῦ, διότι δὲν ἤθελε ν' ἀναδεχθῇ τοιαύτην εὐθύνην. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων κατ' ἀρχὰς δὲν παρεδέχθη ἄλλον ἰατρὸν, λέγων ν' ἀφήσωσιν αὐτὸν ἡσύχως ν' ἀποθάνῃ· ἐπομέ-

νως ὅμως ἐνδοὺς εἰς τὰς θερμὰς παρακλήσεις τῶν φίλων του, συγκατατέθη νὰ δεχθῇ ἕνα στρατιωτικὸν ἰατρὸν τοῦ ἐκεῖ φρουροῦντος εἰκοστοῦ πεζικοῦ συντάγματος, ὃν ἐγνώριζε πρότερον καὶ ὑπελήπτετο. Τὸν ἰατρὸν τοῦτον δεχθεὶς ὁ Ναπολέων διηγήθη τὴν ἀσθένειάν του καὶ ἐπὶ τέλους εἶπεν αὐτῷ, ὅτι *τοῦτο εἶναι μία μάχη ἀπηλπισμένη*· ἐπομένως ἐπροσποιήθη ὅτι δέχεται τὰς συμβουλάς του, ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἠκολούθησε, θέλων, ἔλεγε, *ν' ἀποθάνῃ ἡσύχως*.

Περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου οὐδεμίαν πλέον ἐλπίδα ἔχων τοῦ ζῆν, διότι ἔβλεπεν ὅτι ἦτον ἐγγὺς ὁ τάφος του· ἀπεφάσισε νὰ συντάξῃ τὴν διαθήκην του, γράψας ἰδιοχείρως αὐτήν τε καὶ πέντε κωδικέλους μετὰ διαφόρων πινάκων κληροδοτημάτων. Εἰς τὸν τραπεζίτην Λαφφὶτ εἶχε παρακαταθέσει τέσσαρα ἑκατομμύρια φράγκων, ἐκτὸς τῶν τόκων αὐτῶν, καί τινας χιλιάδας φράγκων εἰς τὸν πρίγκηπα Εὐγένιον, ἐκ τῶν τελευταίων τούτων εἶχε λάβει μέρος διὰ τοῦ Λασκάζου. Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ εἶχε 350,000 φράγκων, ἅτινα εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ ἀναχωρῶν ἐξ Εὐρώπης· τὴν περιουσίαν του ταύτην διένειμεν εἰς ὅλους τοὺς πιστῶς ὑπηρετήσαντας αὐτὸν διὰ τῶν ἑξῆς ἀλλεπαλλήλων διαθηκῶν του.

ΔΙΑΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΚΩΔΙΚΕΛΟΙ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ.

« Σήμερον τῇ 15 Ἀπριλίου 1821 ἐν Λογγουόδῳ
τῆς νήσου Ἁγίας Ἑλένης.

« *Αὕτη ἦναι ἡ διαθήκη μου, ἢ ἡ πρᾶξις τῆς τελευταίας θελήσεώς μου.*

Α'.

1. « Ἀποθνήσκω ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ καὶ Ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν τοῖς κόλποις τῆς ὁποίας ἐγεννήθην πρὸ πεντήκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν ».

2. « Ἐπιθυμῶ ὅπως τὰ λείψανά μου κατατεθῶσι παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Σηκουάνα ποταμοῦ, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ, ὃν ἠγάπησα τοσοῦτον ».

3. « Ἐκφράζω τὰς εὐχαριστήσεις μου εἰς τὴν ἀκριβεστάτην μου σύζυγον Μαρίαν Λουΐζαν, πρὸς ἣν διατηρῶ μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς μου τὰ τρυφερώτερα αἰσθήματα· παρακαλῶ αὐτὴν νὰ ἐπαγρυπνῇ διά ν' ἀσφαλίζῃ τὸν υἱόν μου ἐκ τῶν παγίδων, αἱ ὁποῖαι περικυκλοῦν εἰσέτι τὴν παιδικήν του ἡλικίαν ».

4. « Παραγγέλλω εἰς τὸν υἱόν μου οὐδέποτε νὰ λησμονήσῃ ὅτι ἐγεννήθη βασιλόπαις Γάλλος, καὶ οὐδέποτε νὰ ἐνδώσῃ νὰ γένῃ ὄργανον εἰς χεῖρας τῆς Τριαρχίας, τῆς καταμαστιζούσης τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης· οὐδέποτε νὰ πολεμήσῃ, οὐδὲ νὰ ἐνοχλήσῃ κατ' οὐδένα τρόπον τὴν Γαλλίαν· πρέπει νὰ παραδεχθῇ τὸ ἀξίωμά μου « *Τὰ πάντα ὑπὲρ τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ* ».

5. « Ἀποθνήσκω προώρως, δολοφονηθεὶς ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς ὀλιγαρχίας καὶ τοῦ δημίου αὐτῆς· ὁ ἀγγλικὸς λαὸς δὲν θέλει βραδύνει νὰ τοὺς τιμωρήσῃ ».

6. « Αἱ δύο δυστυχεῖς εἰσβολαὶ (τῶν ξένων) εἰς Γαλλίαν, ὅταν εἰσέτι εἶχον τοσαῦτα μέσα, ὀφείλονται εἰς τὰς προδοσίας τοῦ Μ. . . Α. . . Τ. . . καὶ Λ. συγχωρῶ αὐτοὺς, διότι ἡ μέλλουσα γενεὰ θέλει συγχωρήσει αὐτοὺς, ὡς ἐγώ ». (α)

7. « Εὐχαριστῶ τὴν ἀγαθὴν καὶ ἀξιόλογον μητέρα μου, τὸν θεῖόν μου ἀρχιεπίσκοπον, τοὺς ἀδελφούς μου Ἰωσὴφ, Λουκιανὸν, Ἱερώνυμον, Παυλίναν, Καρολίναν, Ἰουλίαν, Ὀρτενσίαν, Αἰκαταιρίνην καὶ Εὐγένιον, διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ ἀγάπην των· συγχωρῶ τὸν Λουδοβῖκον διὰ τὸν δημοσιευθέντα λίβελλον τῷ 1820, ἐν ᾧ ὑπάρχουν ἐσφαλμένα καὶ παρεμορφωμένα πράγματα.

8. « Ἀποκηρύττω τὸ χειρόγραφον τῆς Ἁγίας Ἑλένης, ὡς καὶ ἄλλα πονήματα ὑπὸ τὸν τίτλον Ἀξιώματα, Ἀποφάσεις κλ., τὰ ὁποῖα ἠθέλησαν νὰ δημοσιεύσωσι πρὸ ἓξ ἐτῶν· ἐν τούτοις δὲν ὑπάρχουν οἱ κανόνες οἱ διευθύνοντες τὸν βίον μου. Συνέλαβον καὶ ἐδίκασα τὸν δοῦκα Ἐγγιένον· διότι τοῦτο ἦτον

(α) Τὸ κείμενον τῆς διαθήκης ταύτης ἐλήφθη ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Νορβίνου, ἐν ᾗ ὑπάρχουν τὰ τέσσαρα στοιχεῖα ταῦτα. Ὁ Ναπολέων μόνον τὸν Φουσσὲν, τὸν Μαρμῶντα καὶ τὸν Ταλλεϋράνδον ἔλεγεν ὅτι προέδωκαν αὐτόν· ἐνταῦθα δὲ ὑπάρχουν τέσσαρα στοιχεῖα· ὥστε ὁ τέταρτος εἶναι ἄγνωστος.

ἀναγκαῖον εἰς τὴν ἀσφάλειαν, εἰς τὸ συμφέρον καὶ εἰς τὴν τιμὴν τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ· διότι διετήρει ἑξήκοντα δολοφόνους, κατὰ τὴν ὁμολογίαν του, ἐν αὐτοῖς τοῖς Παρισίοις (ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ἐγὼ ἐνήργησα τὸ αὐτό).

Β'.

ά. «Κληροδοτῶ εἰς τὸν υἱόν μου τὰ κιβώτια, παράσημα καὶ ἄλλα ἐμπεριέχοντα ἀργυρᾶ σκεύη, κλίνας ἐκστρατείας, ὅπλα, ἐφίππια, πτερνιστήρια, ἐκκλησιαστικὰ σκεύη, βιβλία, λινοστολὴν, ἣν ἔφερον κατὰ τὴν συνημμένην σημείωσιν (Α)· ἐπιθυμῶ νὰ ὑπεραγαπᾷ τὸ μικρὸν τοῦτο κληροδότημα· διότι παριστᾷ τὴν ἐνθύμησιν πατρὸς, περὶ οὗ ὅλος ὁ κόσμος θέλει ὁμιλήσει.

β'. «Κληροδοτῶ εἰς τὴν λέδην Ὁλλάνδου τὸ ἀρχαῖον ἀνάγλυφον δακτυλίδιον, ὅπερ ὁ ΣΤ'. Πάπας μοὶ ἐδώρησεν ἐν Τολεντίνῳ.

γ'. «Κληροδοτῶ εἰς τὴν κυρίαν Μοντολόνου δύο ἑκατομμύρια φράγκων, ὡς δεῖγμα τῆς εὐχαριστήσεώς μου διὰ τὰς υἱϊκὰς περιποιήσεις, τὰς ὁποίας μοὶ προσήνεγκε πρὸ δέκα ἐτῶν, καὶ διὰ νὰ τὴν ἀποζημιώσω δι' ὅσα ὑπέστη αὕτη ὡς ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ διαμονῆς της.

δ'. «Κληροδοτῶ εἰς τὸν κόμητα Βερτράνδον πεντακοσίας χιλιάδας φράγκων.

έ. «Κληροδοτῶ εἰς τὸν Μαρσσάνδον, τὸν πρῶτον θαλαμηπόλον μου, τετρακοσίας χιλιάδας φράγκων· αἱ πρὸς ἐμὲ ὑπηρεσίαι αὐτοῦ ἦσαν ἑνὸς φίλου· ἐπιθυμῶ νὰ νυμφευθῇ μίαν χήραν, ἀδελφὴν ἢ θυγατέρα ἀξιωματικοῦ τινὸς τῆς παλαιᾶς φρουρᾶς μου.

ς'. «Ὡσαύτως εἰς τὸν Σ. Διονύσιον ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

ζ'. «Ὡσαύτως εἰς τὸν Ναβάρον ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

ή. «Ὡσαύτως εἰς τὸν Πεϋρὸν ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

θ'. «Ὡσαύτως εἰς τὸν Ἀρκαμβῶδον πεντήκοντα χιλιάδας φράγκων.

ί. «Ὡσαύτως εἰς τὸν Κορσόρον εἰκοσιπέντε χιλιάδας φράγκων.

ιά. «Ὡσαύτως εἰς τὸν Σανδέλλον. (ἅπαντες ὑπηρέται ἦσαν)

ιβ'. «Εἰς τὸν ἱερέα Βιγνάλον, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων· ἐπι-

θυμῶ οὗτος νὰ κτίσῃ τὴν οἰκίαν του παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Ῥοστίνου.

ιγ'. «Ὡσαύτως εἰς τὸν Λασκάζον, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

ιδ'. «Ὡσαύτας εἰς τὸν κόμητα Λαβαλλέτον, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

ιέ. «Ὡσαύτως εἰς τὸν ἀρχιχειροῦργον Λαρρέϋ, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων, ὅστις εἶναι ὁ τιμιώτερος τῶν ἀνθρώπων, ἐξ ὧν ἐγνώρισα.

ις'. «Ὡσαύτως εἰς τὸν στρατηγὸν Βραϋέρον, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

ιζ'. «Ὡσαύτως εἰς τὸν στρατηγὸν Λεφέβρον Δεσνουέττον, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

ιή. «Ὡσαύτως εἰς τὸν στρατηγὸν Δρουότον, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

ιθ'. «Ὡσαύτως εἰς τὸν στρατηγὸν Καμβρόνην, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

κ'. «Ὡσαύτως εἰς τὰ τέκνα τοῦ στρατηγοῦ Μουτὸν Δυβερνέϋ, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

κά. «Ὡσαύτως εἰς τὰ τέκνα τοῦ ἀνδρείου στρατηγοῦ Λὰ Βεδοϋέρου, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

κβ'. «Ὡσαύτως εἰς τὰ τέκνα τοῦ στρατηγοῦ Γιράρδου, φονευθέντος ἐν Λιγνὺ, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

κγ'. «Ὡσαύτως εἰς τὰ τέκνα τοῦ στρατηγοῦ Βερτράνδου, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

κδ'. «Ὡσαύτως εἰς τὰ τέκνα τοῦ ἐναρέτου στρατηγοῦ Τραβόστου, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

κέ. «Ὡσαύτως εἰς τὸν στρατηγὸν Λαλλεμάνδον, πρωτότοκον, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

κς'. «Ὡσαύτως εἰς τὸν κόμητα Ῥεάλον, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

κζ'. «Ὡσαύτως εἰς τὸν Κώσταν τοῦ Βαστιλίκα εἰς Κόρσικαν, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

κή. «Ὡσαύτως εἰς τὸν στρατηγὸν Κλωσέλον, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

κθ'. «Ὡσαύτως εἰς τὸν βαρῶνα Μενεβάλλον, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

λ'. «Ὡσαύτως εἰς τὸν Ἀρνῶλτον, συγγραφέα τοῦ Μαρίου, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

λά. «Ὡσαύτως εἰς τὸν συνταγματάρχην Μερβότον, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων. Προτρέπω αὐτὸν νὰ ἐξακολουθῇ νὰ γράφῃ περὶ τῆς δόξης τῶν γαλλικῶν ὅπλων, καὶ νὰ ἐξελέγχῃ τοὺς συκοφάντας καὶ τοὺς ἀποστάτας.

λβ'. «Ὡσαύτως εἰς τὸν βαρῶνα Βιγνόν, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων. Προτρέπω αὐτὸν νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν τῆς γαλλικῆς διπλωματίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1792—1815.

λγ'. «Ὡσαύτως εἰς τὸν Πογγὴν ἐκ Ταλάρου, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

λδ'. «Ὡσαύτως εἰς τὸν χειροῦργον Ἐμμερὺ, ἑκατὸν χιλιάδας φράγκων.

λέ. «Τὰ χρηματικὰ ποσὰ ταῦτα θέλουν ληφθῆ ἐκ τῶν ἓξ ἑκατομμυρίων φράγκων, τὰ ὁποῖα κατέθεσα ἀναχωρῶν ἐκ Παρισίων κατὰ τὸ 1815· ὁ λογαριασμὸς αὐτῶν θέλει γένει μετὰ τοῦ τραπεζίτου ὑπὸ τοῦ Μοντολόνου, Βερτράνδου καὶ Μαρσσάνδου.

λς'. «Τὰ πλεονάζοντα ἐκ τῶν ὧδε διατεθειμένων πέντε ἑκατομμυρίων θέλουν διανεμηθῆ ὡς ἀμοιβὴ εἰς τοὺς πληγωθέντας ἐν Βατερλὼ, καὶ εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας τοῦ ἐν Ἔλβα τάγματος, δι' ἑνὸς πίνακος συνταχθησομένου ὑπὸ τοῦ Μοντολόνου, Βερτράνδου, Δρουότου, Καμπρόνου καὶ τοῦ χειρούργου Λαῤῥέϋ.

λζ'. «Τὰ κληροδοτήματα ταῦτα, ἐν περιπτώσει θανάτου τῶν κληροδοτουμένων, θέλουν δίδεσθαι εἰς τὰς χήρας καὶ ὀρφανὰ αὐτῶν, καὶ ἐν ἐλλείψει τούτων, θέλουν ἑνώνεσθαι μετὰ τῶν πλεοναζόντων.

Γ'.

1. «Ἡ ἰδιαιτέρα περιουσία μου εἶναι ἰδιοκτησία μου, τὴν ὁποίαν οὐδεὶς γαλλικὸς νόμος μοῦ ἀφήρεσεν, ὥστε νὰ γνω-

ρίζω τοῦτο· ὁ λογαριασμός αὐτῆς θέλει ζητηθῆ ἐκ τοῦ βαρῶνος Βουλλιέρου, ὅστις ἦτον ὁ ταμίας μου. Αὕτη συνίσταται ἐκ 200,000,000 περίπου φράγκων· ἤτοι α') τὸ χαρτοφυλάκιον περιέχον τὰς οἰκονομίας, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο ἐν διαστήματι δέκα καὶ τεσσάρων ἐτῶν ἐπὶ τῆς ἐπιχορηγήσεώς μου, αἱ ὁποῖαι ὑπερέβαινον τὰ δώδεκα ἑκατομμύρια κατ' ἔτος, ἐνθυμοῦμαι καλῶς· β') τὸ εἰσόδημα τοῦ χαρτοφυλακίου τούτου· γ') τὰ ἔπιπλα τῶν ἀνακτόρων, ὡς ἦσαν τῷ 1814· τὰ ἀνάκτορα ἐν Ῥώμῃ, Φλωρεντίᾳ, Τουρίνῳ, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ἐπίπλων, ἅτινα ἠγοράσθησαν ἐκ τῶν τελευταίων ἐπιχορηγήσεών μου· δ') τὸ ἀντίτιμον τῶν ἐν Ἰταλίᾳ πραγμάτων μου, ὡς ἀργύρου, πολιτίρων σκευῶν, ἐπίπλων, σταύλων· ὁ λογαριασμός αὐτῶν θέλει δοθῆ παρὰ τοῦ πρίγκηπος Εὐγενίου καὶ τοῦ ἐπιμελητοῦ τοῦ στέμματος Κομπαγνόνου.

2. «Κληροδοτῶ τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην περιουσίαν μου, τὴν ἡμισείαν εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς τοὺς μένοντας εἰς τὸν γαλλικὸν στρατόν, καὶ οἱ ὁποῖοι ἐπολέμησαν ἀπὸ 1792 μέχρι τοῦ 1815 διὰ τὴν δόξαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἔθνους· ἡ διανομὴ θέλει γένει ἀναλόγως τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ μισθοῦ, ὃν λαμβάνει ἕκαστος αὐτῶν· τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ εἰς τὰς πόλεις καὶ χωρία τῆς Ἀλσάννης, τῆς Λοῤῥαίνης, τῆς Φρὰνς Κοντὲ, τῆς Βουργωνίας, τῆ, νήσου Γαλλίας, τῆς Καμπανίας, τῆς Φορέζης, τῆς Δωφινὲ, αἱ ὁποῖαι ὑπέφερον κατὰ τὴν πρώτην ἢ δευτέραν εἰσβολήν· ἐκ τῶν χρημάτων τούτων θέλει ἀφαιρεθῆ ἓν ἑκατομμύριον διὰ τὴν πόλιν τῆς Βριέννης, καὶ ἓν ἕτερον ἑκατομμύριον, διὰ τὴν πόλιν Μορῶ.

«Καθιστῶ τὸν Μοντολόνον, Βερτράνδον καὶ Μαρσσάνδον ἐκτελεστὰς τῆς διαθήκης μου ταύτης.

Ἡ παροῦσα διαθήκη, ἅπασα γεγραμμένη δι' αὐτῆς τῆς χειρός μου, ὑπεγράφη καὶ ἐσφραγίσθη διὰ τῶν οἰκοσίμων μου.»

«Ὑπογράφομαι ΝΑΠΟΛΕΩΝ.»

«Ὁ πίναξ Α ἐπισυνάπτεται εἰς τὴν διαθήκην μου.»

Εἰς τὴν διαθήκην ταύτην ἐπισυνήπτοντο τέσσαρες πίνακες ὑπογεγραμμένοι παρ' αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος, δι' ὧν ἐκληροδότει ὅλα τὰ ἔπιπλα, ὅπλα, σκεύη, ἐνδύματα μέχρι τῶν ἐμβάδων αὐτοῦ, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ υἱοῦ του μέχρι τοῦ τελευταίου φίλου του· διὰ αὐτῶν τῶν πινάκων ἐκληροδότει καὶ ἄλλα χρηματικὰ ποσὰ εἰς τὰ αὐτὰ καὶ ἄλλα πρόσωπα.

Τῇ 16 Ἀπριλίου, ἤτοι τῇ ἐπιούσῃ τῆς πρώτης διαθήκης, ἔγραψεν ἰδιοχείρως τὸν πρῶτον κωδίκελον, δι' οὗ ἐπαναλαμβάνει τὸ 2 καὶ τελευταῖον ἄρθρον τῆς διαθήκης του.

Τῇ 21 Ἀπριλίου ἔγραψε ἄλλον κωδίκελον, δι' οὗ κληροδοτεῖ τὰ αὐτὰ καὶ ἄλλα πρόσωπα.

Τῇ 24 Ἀπριλίου ἔγραψε καὶ τρίτον κωδίκελον, δι' οὗ κληροδοτεῖ ὀλίγα εἰσέτι πρόσωπα.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρα, 24 Ἀπριλίου, ἔγραψε τὸν τέταρτον κωδίκελον, δι' οὗ κληροδοτεῖ καὶ ἄλλα πρόσωπα, τροποποιεῖ δὲ τὴν πρώτην διαθήκην του ὡς πρὸς τὰ κληροδοτήματα· ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ κωδικέλῳ ὑπάρχει τι πολὺ ἄξιον περιεργείας, τουτέστι τὸ περὶ τοῦ ὑπαξιωματικοῦ τοῦ κατηγορηθέντος ὡς ἀποπειραθέντος νὰ δολοφονήσῃ τὸν Βελιγκτῶνα· ἰδοὺ πῶς ἔχει τὸ κληροδότημα τοῦτο·

« Κληροδοτῶ δέκα χιλιάδας φράγκων εἰς τὸν ὑπαξιωματικὸν Καντιλλόνον, τὸν κατηγορηθέντα καὶ δικασθέντα ἐπὶ ἀποπείρᾳ δολοφονίας τοῦ λόρδου Βελιγκτῶνος, ἀθωωθέντα δέ. Ὁ Καντιλλόνος εἶχε τοσοῦτον δίκαιον νὰ δολοφονήσῃ τὸν ὀλιγαρχικὸν τοῦτον ἄνθρωπον, ὅσον οὗτος εἶχε δίκαιον νὰ μὲ πέμψῃ ἐνταῦθα εἰς τὸν βράχον τῆς Ἁγίας Ἑλένης διὰ ν' ἀπολεσθῶ. Ὁ Βέλιγκτων, ὅστις προέτεινε τὴν καταδίκην μου ταύτην, ἤθελε νὰ δικαιολογηθῇ ὅ,τι ἔπραξε τοῦτο διὰ τὸ συμφέρον τῆς μεγάλης Βρεττανίας. Ὁ Καντιλλόνος, ἐὰν ἀληθῶς ἐδολοφόνει τὸν Βελιγκτῶνα, ἐκαλύπτετο, δικαιολογούμενος διὰ τῆς αὐτῆς αἰτίας, τουτέστι τοῦ συμφέροντος τῆς Γαλλίας τοῦ νὰ ἀποκτείνῃ ἕνα στρατηγόν, ὅστις παρεβίασε τὴν ἐν Παρισίοις συνθήκην, καὶ ὡς ἐκ τούτου

ἐγένετό παραίτιος τῆς χύσεως τοῦ αἵματος τοῦ μάρτυρος Νέϋ, τοῦ Λὰ Βεδοϋέρου καὶ λοιπῶν, καὶ τοῦ ἐγκλήματος τῆς διαρπαγῆς τοῦ μουσείου ἐναντίον τοῦ γράμματος τῶν συνθηκῶν».

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, 25 Ἀπριλίου, ἔγραψε καὶ τὸν 5 κωδίκελον, κληροδοτῶν καί τινα ἄλλα πρόσωπα· καὶ ἐν αὐτῷ τῷ τελευταίῳ κωδικέλῳ ἐπίσης ὑπάρχει τι λίαν περίεργον, τουτέστιν ἡ μεγάλη συμπάθεια τοῦ Ναπολέοντος πρὸς τὴν σύζυγόν του Μαρίαν Λουΐζαν, ἐκφράζεται δὲ οὕτως·

«Ἐκ τῶν κεφαλαίων τῶν παραδοθέντων εἰς χρυσίον ἐν Αὐρηλίᾳ τῷ 1814 *πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν Μαρίαν Λουΐζαν, τὴν ἀκριβεστάτην μου καὶ λίαν ἀγαπητήν μου σύζυγον*, μοὶ ὀφείλονται δύο ἑκατομμύρια, ἐξ ὧν κληροδοτῶ ὡς ἕπεται τοὺς πιστοτέρους ὑπηρετήσαντές με, οὓς συνιστῶ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν *τῆς ἀκριβῆς μου Μαρίας Λουΐζας.*»

Καὶ ἐκ τῶν ἐφημερίδων καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν πηγῶν ὁ Ναπολέων εἶχε βεβαιωθῇ πληρέστατα περὶ τῆς αἰσχρᾶς διαγωγῆς τῆς συζύγου του Μαρίας Λουΐζας. Αὕτη, ἅμα ἀποχωρισθεῖσα ἐκ τοῦ συζύγου της, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1814, συνεδέθη στενῶς μετά τινος μονοφθάλμου κόμητος, ... μεθ' οὗ συνέζησεν ἐπὶ πολὺ παρανόμως, ὃν καὶ ἐπὶ τέλους συνεζεύχθη, παραδοῦσα τὸ τέκνον της, καὶ υἱὸν τοῦ Ναπολέοντος, εἰς τὸν πατέρα της καὶ τὸν πάππον αὐτοῦ Φραγκῖσκον αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας.

Ὁ Ναπολέων λοιπὸν συμπεραίνεται ὅτι διὰ δύο λόγους ἔγραφε ταῦτα ὑπὲρ τῆς συζύγου του· πρῶτον διὰ νὰ τιμήσῃ τὴν μητέρα τοῦ υἱοῦ του, ὥστε νὰ περιποιηθῇ αὕτη τὸ τέκνον του, περὶ τοῦ ὁποίου οὗτος εἶχε μεγίστην ἀδυναμίαν, καὶ δεύτερον διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ ἓν κοινωνικὸν καθῆκον· διότι ἐθεώρει τὸν γάμον ὡς τὸν πρώτιστον σύνδεσμον τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτισμένου βίου.

Ὁ ἀτυχὴς οὗτος υἱὸς ἐγεννήθη τῇ 20 Μαρτίου 1811 ἀνετράφη εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Αὐστρίας, ὀνομασθεὶς δοὺξ τοῦ Ρεϊστάδτ, ἔνθα καὶ ἀπέθανε τῇ 22 Ἰουλίου 1832. Πολλὰ λέγονται περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲν μέχρι τοῦδε τοὐλάχιστον θετικόν· τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ νέος οὗτος ἀπέθανεν ἐκ

μαρασμοῦ· ἦτο δὲ λίαν ἰσχνὸς καὶ ἀδύνατος, μὴ ἔχων οὔτε τὴν εὐρωστίαν, οὔτε τὸ πνεῦμα τοῦ ἐνδόξου πατρός του.

Ὁ Ναπολέων μετὰ ταῦτα συνέταξεν ἰδίαν πρᾶξιν, δι' ἧς διώριζε ἐκτελεστὰς τῆς διαθήκης του τοὺς στρατηγοὺς Μοντολόνον καὶ Βερτράνδον· τοιαύτην δὲ τάξιν διετήρησεν εἰς ταῦτα, ὥστε μετὰ τὸν θάνατόν του οὐδεμία ἔνστασις ἢ ἀμφιβολία ἠγέρθη περὶ τούτων. Ἐπὶ τέλους παρήγγειλε νὰ διατηρηθῇ ἡ ἐκκλησιαστικὴ καθολικὴ τάξις εἰς τὴν κηδείαν του· ἡ δὲ αἴθουσα τῆς τραπέζης, ἥτις μετεσχηματίσθη εἰς παρεκκλήσιον καὶ ἐψάλλετο ἡ λειτουργία, νὰ σχηματισθῇ εἰς νεκρώσιμον παρεκκλήσιον. Ὁ ἰατρὸς Ἀντομάχης, ἀκούων τὰς παραγγελίας ταύτας ἀπευθυνομένας πρὸς τὸν ἱερέα, ἐμειδίασεν. Ὁ Ναπολέων παρατηρῶν τοῦτο ὠργίσθη. — Νέε, εἶπεν αὐτῷ, μετ' αὐστηροῦ ὕφους, ἴσως δὲν πιστεύεις τοσοῦτον εἰς τὸν θεόν· ἐγὼ δὲν εἶμαι τοιοῦτος . . . Μόνον ὁ θέλων εἶναι ἄθεος. — Τὸ αὐστηρὸν μάθημα τοῦτο διδόμενον τοσοῦτον ὁριστικῶς καὶ ἐπαξίως παρ' ἀνδρὸς ἐκπνέοντος, κατετάραξε τὸν νέον ἰατρὸν, ὅστις, θέλων νὰ δικαιολογηθῇ, ὡμολόγησε τὰς μᾶλλον ὑγιεῖς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις του.

Αἱ περὶ θανάτου προπαρασκευαὶ κοπιάσαντα αὐτὸν ἐπιτάχυνον τὸ τέλος τῆς ζωῆς του· καὶ ὅμως εὐχαριστεῖτο ἠθικῶς καὶ φυσικῶς, βλέπων τὰς ὑποθέσεις του ὁριστικῶς κανονισμένας, καὶ τὴν τύχην τῶν πιστῶς ὑπηρετησάντων αὐτὸν ἠσφαλισμένην κατὰ τὰ μέσα του. Μειδιῶν ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ μετὰ ἀξιοπρεπείας καὶ χάριτος εἶπεν εἰς τὸν Μοντολόνον καὶ τὸν Μαρσσάνδον, οἵτινες οὐδόλως ἐγκατέλειπον αὐτόν· « *ἀφοῦ διέθεσα τοσοῦτον καλῶς τὰς ὑποθέσεις μου, εἶναι τῷ ὄντι ἁμάρτημα τὸ νὰ μὴ ἀποθάνω.* —

Περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἀπριλίου ἡ νόσος ὁσημέραι προέβαινεν ἐπὶ τὸ χεῖρον· οἱ σπασμοὶ, οἱ ἐμετοὶ, ὁ πυρετὸς, ἡ ὑπερβολικὴ δίψα δὲν ἔπαυον. Ὁ Ναπολέων ἔπινε πότε καὶ πότε ὀλίγον ὕδωρ ψυχρὸν, τὸ ὁποῖον εὑρέθη εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Δήμητρα, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὁποίου ἤθελε νὰ ταφῇ, καὶ εὐχαριστεῖτο ἐκ τούτου. — Ἐπεθύμουν, εἶπε, νὰ ταφῶ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Σηκ-

κοάνα, ἐὰν τοῦτο ποτὲ ἐδύνατο νὰ γένῃ, ἡ εἰς τὸ Ἄτιον ἐν τῇ ἑστίᾳ τῆς οἰκογενείας μου· ἢ, ἐὰν ἡ αἰχμαλωσία μου πρέπει νὰ μένῃ καὶ εἰς τὸ πτῶμά μου, εἰς τὰς πρόποδας ἐδῶ τῆς πηγῆς, εἰς ἣν ὀφείλω ἀνακούφισίν τινα. — Τοῦτο ὑπεσχέθησαν αὐτῷ οἱ περιεστῶτες μετὰ δακρύων, διότι δὲν ἐδύναντο νὰ κρύψωσιν ὅ,τι ἔβλεπον καὶ ἠσθάνοντο. — Θέλετε ἐπανέλθει εἰς τὴν Εὐρώπην, εἶπεν εἰς τοὺς περιστοιχοῦντας αὐτόν, φέροντες μεθ' ὑμῶν τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης μου μετὰ τιμῆς εὐγενοῦς ἀφοσιώσεως· θέλετε εἶσθε εὐηπόληπτοι καὶ εὐτυχεῖς· ἐγὼ δὲ θέλω ἑνωθῆ μετὰ τοῦ Κλεβέρου, Δεσσαίξου, Λάννου, Μασσένα, Βεσσιέρου, Δουρόκου, Νέϋ ! . . . Ὅλοι οὗτοι θέλουν ἔλθει εἰς προϋπάντησίν μου . . . Θέλουν αἰσθανθῆ ἅπαξ εἰσέτι τὴν μέθην τῆς ἀνθρωπίνης δόξης . . . Θέλομεν διορθώσει ὅ,τι ἐπράξαμεν, καὶ συνδιαλεχθῆ περὶ τῆς τέχνης μας μετὰ τοῦ Φριδερίκου, Τουρέννου, Κονδὲ, Καίσαρος, Ἀννίβα, Ἀλεξάνδρου . . — Σιωπήσας δ' ὀλίγον, εἶπε μετὰ ἀλλοκότου μειδιάματος « τοὐλάχιστον ἐκεῖ ἐπάνω, ὡς ἐνταῦθα κάτω εἰς τὸν κόσμον, δὲν φοβεῖταί τις νὰ ἴδῃ τοσούτους στρατιωτικοὺς συνηγμένους. — Ἡ μικρὰ αὕτη ἀστειότης, προφερομένη διὰ τῆς ἀμιμήτου εὐγλωττίας του, συνεκίνησε σφόδρα τοὺς περιεστῶτας. Τῇ 1 Μαΐου ἀνεφάνη ἡ ἀγωνία· τὰ δὲ δεινὰ τῆς νόσου ἦσαν ἀκατάπαυστα. Τῇ 2 καὶ τῇ 3 ὁ Ναπολέων ἐφάνη καταλελυμένος ὑπὸ τοῦ πυρετοῦ καὶ τῶν σφοδρῶν σπασμῶν. Ἅμα δὲ τὰ δεινὰ τῆς νόσου ἔπαυον ὀλίγον, ἀνελάμβανε τὰς διανοητικὰς δυνάμεις του, καὶ ἐδείκνυε τὴν ἀγχίνοιαν καὶ σπουδαιότητά του. Ἐν τῷ μεταξὺ τῶν ἡσύχων ὡρῶν του τούτων ὑπηγόρευσεν, ὑπὸ τὸν τίτλον πρώτου καὶ δευτέρου ὀνειροπολήματος, δύο ὑπομνήματα περὶ τῆς ὑπερασπίσεως τῆς Γαλλίας ἐν περιπτώσει εἰσβολῆς. Τῇ 3 Μαΐου ἤρχισε τὸ παραλαλητὸν, καὶ μεταξὺ τῶν ἐκφωνουμένων λέξεων διεκρίθησαν αἱ λέξεις « *Υἱέ μου !* . . . *Ὁ στρατός* . . . *Δεσσαίξε* . . . — Λέγουσιν ὅτι πάντοτε ἠσθάνετο ὅτι ἡ ἐν Μαρέγγῳ νίκη ὠφείλετο εἰς τὸν Δεσσαίξον. Τῇ 4 ἡ ἀγωνία διήρκεσεν ἄνευ διακοπῆς· ὁ δὲ ἔνδοξος οὗτος ἀνὴρ ἐφαίνετο ὅτι ὑπέφερε δεινῶς Ὁ καιρὸς ἦτο λίαν κακός· διότι ἡ ἐποχὴ αὕτη

ἦτο χειρίστη ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ. Ἡ ὁρμὴ τοῦ ἀνέμου καὶ ἡ βροχὴ ἐξερρίζωσαν νεωστὶ φυτευθέντα δένδρα τινά. Τέλος πάντων τῇ 5 Μαΐου οὐδεὶς ἀμφίβαλλε πλέον ὅτι ἔφθασεν ἡ τελευταία ἡμέρα τῆς ζωῆς τοῦ παραδόξου τούτου ἀνδρός. Ὅλοι οἱ ὑπηρέται τοῦ Ναπολέοντος γονυκλιτῶς καὶ μετὰ δακρύων ἔμενον παρὰ τὴν κλίνην αὐτοῦ, καὶ παρετήρουν τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς του· δυστυχῶς ὅμως αἱ τελευταῖαι αὗται ὧραι ἦσαν λίαν σκληραί. Οἱ Ἄγγλοι ἀξιωματικοί, μένοντες ἐκτὸς τοῦ θαλάμου τοῦ Ναπολέοντος, ἀκαταπαύστως ἐλάμβανον μετὰ πολλῆς εὐλαβείας τὰς περὶ τῆς ἀγωνίας αὐτοῦ εἰδήσεις. Περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου οἱ πόνοι ἤρχισαν νὰ καταπαύωσι μετὰ τῆς ζωῆς, τὸ σῶμα ἐψυχράνθη ὁλοσχερῶς, ὁ δὲ θάνατος κατέλαβε τὸ ἔνδοξον τοῦτο θῦμα. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ὁ καιρὸς κατέστη ἥσυχος καὶ εὔδιος. Περὶ τὴν πέμπτην ὥραν καὶ τεσσαράκοντα πέντε λεπτά, καθ' ἣν ὥραν ὁ ἥλιος ἔδυεν εἰς τὰ λάμποντα κύματα τῆς θαλάσσης, καὶ καθ' ἣν ὥραν τὸ ἀγγλικὸν πυροβόλον ἐσήμανε τὴν ὑποχώρησιν τῶν στρατευμάτων, οἱ περιεστῶτες, παρετηρήσαντες ὅτι δὲν ἀνέπνεε πλέον, ἅπαντες ἐν μιᾷ φωνῇ ἀνέκραξαν «*δὲν ζῇ πλέον!!!* καὶ κατεφίλησαν τὰς σεβασμίας χεῖρας του· ὁ δὲ Μαρσσάνδος, ὅστις ἐφύλαττε τὸν μανδύαν αὐτοῦ, ὅτε ἦτο πρῶτος ὕπατος καὶ ἔφερεν αὐτὸν ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Μαρέγγῳ, περιετύλιξεν αὐτὸν, ἀφήσας νὰ φαίνηται ἡ ὡραία κεφαλή του.

Ἐκ τῶν ὑπερβολικῶν ἀγωνιῶν του, τὸ ὡραῖον πρόσωπόν του κατέστη ἰσχνόν, ὡς ἐν τῇ νεότητί του· ἐνδεδυμένον δὲ τὸ σῶμά του τὸν μανδύαν τοῦ Μαρέγγω, παρίστα τὴν νεότητα αὐτοῦ, ὡς τοῦ ποτὲ ἐνδόξου στρατηγοῦ Βοναπάρτου.

Ὁ διοικητὴς Λόββας, καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Γαλλίας, ἐλθόντες νὰ ἴδωσι τὸ θέαμα τοῦτο, προσήνεγκον ἐνώπιον τοῦ λειψάνου τὸ ὀφειλόμενον σέβας εἰς τοιοῦτον ἔκτακτον καὶ ἔνδοξον ἄνδρα.

Ὁ Ναπολέων, κατὰ τὸ ἐξαετὲς χρονικὸν διάστημα τῆς ἐν Ἁγίᾳ Ἑλένῃ διαμονῆς του ἀπήλλαξεν ἐκ τοῦ τρόμου τὸν κόσμον καὶ τοὺς φυλάττοντας αὐτὸν, οἵτινες καθ' ὅσον ἔμενον

ἀπομεμακρυσμένοι ἐξ αὐτοῦ κατὰ τοσοῦτον ἦσαν σκληρότεροι· διότι ὅσον τις εἶναι μακρὰν, κατὰ τοσοῦτον ὁ φόβος παρίσταται εἰς αὐτὸν τρομερώτερος, καὶ ἐπομένως καθίσταται σκληρότερος εἰς τὸ θῦμά του. Οἱ φυλάττοντες αὐτὸν ἀξιωματικοὶ, βλέποντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ δεινὰ τοῦ Ναπολέοντος, συνεκινοῦντο μᾶλλον τῶν ἄλλων εἰς συμπάθειαν, καὶ ἐζήτουν ν' ἀνακουφίσωσιν αὐτὸν, καθ' ὅσον ἐδύναντο. Ὁ Λόββας ὅμως, μὴ βλέπων αὐτὸν ἀπ' εὐθείας, ὠργίζετο σφόδρα καὶ καθίστατο ἔτι σκληρότερος καταδιώκτης, μᾶλλον ἐκ τοῦ φόβου του ἢ ἐκ συστήματος· ἐνίοτε ὅμως συνεκινεῖτο, μανθάνων τὰ δεινὰ τοῦ δεσμίου του. Τὸ δ' ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον, εὑρισκόμενον δύο χιλιάδας μίλια μακρὰν τοῦ Ναπολέοντος, οὐδαμῶς βλέπον τὰ δεινὰ τοῦ θύματός του καὶ ἐμπνεόμενον ἐκ τῶν τότε παθῶν τῆς Εὐρώπης, ἐδεικνύετο ἄσπλαγχνον· διὸ καὶ ἀφῆκε μέλανον στίγμα εἰς τὴν πατρίδα του· διότι, ἐὰν τὸ πολιτικὸν συμφέρον ὑπηγόρευε τὸ νὰ φυλάττωσιν ἀσφαλῶς τὸν Ναπολέοντα, ὡσαύτως καὶ ἡ φιλανθρωπία ὑπηγόρευε νὰ μὴ τὸν βασανίζωσι, μήτε νὰ τὸν ταπεινώνωσι.

Κατὰ τὴν δοθεῖσαν παραγγελίαν ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος ἐγένετο ἡ αὐτοψία τοῦ σώματος αὐτοῦ παρὰ τοῦ ἰατροῦ Ἀντομάχου, παρουσίᾳ πολλῶν Ἄγγλων ἰατρῶν, ἐξ ἧς ἀπεδείχθη ὅτι ὁ εὑρεθεὶς καρκῖνος ἐπὶ τοῦ στομάχου αὐτοῦ ἦτον ἡ πρωτίστη αἰτία τοῦ θανάτου του. Τὸ ἧπαρ αὐτοῦ ἦτον ὀλίγον πρησμένον καὶ προσβεβλημένον παρὰ τοῦ κλίματος, ὅπερ ἐξήσκει μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς ὑγείας του, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ πολλῆς βλάβης. Ἐν τῇ συνταχθείσῃ ἐκθέσει ὑπὸ τῶν ἰατρῶν ἀνεφύη μεγίστη διαφωνία· διότι ὁ μὲν ἰατρὸς Ἀντομάχης διϊσχυρίζετο ὅτι ὁ θάνατος προῆλθεν ἐκ χρονικῆς γαστροπατίτιδος, οἱ δὲ Ἄγγλοι ἰατροὶ διϊσχυρίζοντο ὅτι προῆλθεν ἐκ καρκίνου τοῦ στομάχου· τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἡ κεκρυμμένη λύπη, ἡ ἀπελπισία, ἡ ἔλλειψις τῆς σωμασκίας, ἐπετάχυνον τὴν πορείαν τῆς νόσου καὶ ἐπροξένησαν τὸν θάνατον αὐτοῦ.

Ἐν τῇ αὐτοψίᾳ τοῦ σώματος τοῦ Ναπολέοντος ἀνεκαλύφθησαν πολλὰ τραύματα, τὰ μὲν ἐλαφρὰ, τρία δὲ δεινά· ἐκ τῶν τριῶν τούτων τὸ πρῶτον ἦτον εἰς τὴν κεφαλὴν, τὸ δεύ-

τερον, εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα, καὶ τὸ τρίτον, εἰς τὸν ἀριστερὸν μηρὸν, ὅπερ ἦτο καὶ βαθὺ, προερχόμενον ἐκ λόγχης, ἐπενεχθὲν αὐτῷ κατὰ τὴν ἐν Τολώνῃ πολιορκίαν. Ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ πτώματος τοῦ Ναπολέοντος ἐξήχθη, ὅτι τὸ ὕψος τοῦ ἀναστήματος αὐτοῦ ἦτο πέντε γαλλικῶν ποδῶν καὶ δύο δακτύλων· τὸ σῶμα του ἦτον ἀκριβῶς ἀνάλογον καθ' ὅλα του τὰ μέλη· οἱ πόδες καὶ αἱ χεῖρές του ἦσαν λίαν ἀξιοσημείωτοι κατὰ τὴν κανονικότητα τοῦ σχηματισμοῦ των· οἱ ὦμοι του ἦσαν πλατεῖς, τὸ στῆθός του ἀνεπτυγμένον, ὁ λαιμός του ὀλίγον βραχὺς, ἀλλ' ἐκράτει σταθερῶς καὶ εὐθέως τὴν μεγαλητέραν καὶ τὴν κανονικωτέραν κεφαλὴν, ἣν ἡ ἀνατομικὴ ἐπιστήμη ἐδύνατο νὰ πλάσῃ· τέλος πάντων εἶχε τοιοῦτον πρόσωπον, ὥστε τὴν ὡραιότητα αὐτοῦ ἐσεβάσθη καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος, καὶ περὶ τοῦ ὁποίου οἱ μὲν σύγχρονοι διετήρησαν ἀνεξάλειπτον μνήμην, ἡ δὲ μέλλουσα γενεὰ, ἐὰν παραβάλῃ αὐτὸ μετὰ τῶν ἐνδοξοτέρων ἀρχαίων προτομῶν, θέλει ὁμολογήσει ὅτι ὑπῆρξεν ἓν τῶν ὡραιοτέρων προσώπων, ὅπερ ὁ θεὸς ἔπλασε διὰ νὰ παραστήσῃ τὴν περίνοιαν. Ὁ δὲ βίος του ἦτο τοσοῦτον εὐρὺς, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι περιελάμβανεν ὁλοκλήρους αἰῶνας, ἀλλὰ δὲν διήρκεσεν εἰμὴ πεντήκοντα καὶ δύο ἔτη.

Μετὰ τὴν ταρίχευσιν (βαλσάμωσιν) τοῦ σώματος τοῦ Ναπολέοντος, ὁ Μοντολόνος καὶ ὁ Μαρσσάνδος ἐνέδυσαν αὐτὸν τὴν μᾶλλον εὐχαρίστως φερομένην ὑπ' αὐτοῦ στολὴν, τουτέστι τὴν τῶν ἀκροβολιστῶν τῆς φρουρᾶς του, καὶ τοῦ μικροῦ τριπτύχου πίλου, τὸν καλύπτοντα πάντοτε τὴν παντοδύναμον κεφαλήν του. Εἷς μόνος ἱερεὺς καί τινες τῶν πιστῶν του φίλων ἀνεγίνωσκον τὰς ἐπικηδείους εὐχὰς ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐπὶ τοῦ λειψάνου του, ὅπερ ἐδείκνυε τὴν ἀνθρωπίνην ματαιότητα· διότι, ἐνῷ ἐν τῇ δόξῃ του περιεστοιχεῖτο καὶ ἐλατρεύετο ὑπὸ ἀπείρου πλήθους ἀνθρώπων, κατήντησεν ἤδη εἰς τοιαύτην μοναξίαν. Ἐν τούτοις ὅμως ἅπασαι αἱ στρατιωτικαὶ ἐπικήδειαι τιμαὶ ἀπεδίδοντο εἰς τὸ λείψανον αὐτοῦ, καθ' ἃς ἡμέρας ἦτον ἐκτεθειμένον. Τέλος πάντων, περατωθέντος τοῦ τάφου, ἐνῷ ἔμελλε νὰ ταφῇ, καὶ ὅστις κατεσκευάσθη πλησίον τῆς πηγῆς, ἐξ ἧς

εἰς τὰ ἔσχατα τῆς ζωῆς του ἐθεράπευε τὴν δίψαν του, οἱ φίλοι του, ὁ Λόββας μετὰ τῶν ἐκεῖ ἀξιωματικῶν, ἡ φρουρὰ τῆς νήσου καὶ τὰ πληρώματα τῶν ἐκεῖ βασιλικῶν πλοίων συνώδευσαν τὸ λείψανον αὐτοῦ μέχρι τοῦ τόπου, ἔνθα ἔμελλε νὰ ἦναι ἐνταφιασμένον μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἔμελλε νὰ μετενεχθῇ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Σηκουάνα ποταμοῦ. Ἡ φρουρὰ τελευταῖον ἀπέδωκε τὰς τελευταίας ἐπικηδείους τιμὰς διὰ δώδεκα πυροβόλων· οἱ δὲ πιστοί του φίλοι καὶ ὑπηρέται, ἀφοῦ κατέβρεξαν τὸν τάφον αὐτοῦ διὰ τῶν δακρύων των, ἀνεχώρησαν εἰς τὴν Εὐρώπην. Φθάσαντες ἐν πρώτοις εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἔλαβον καλλίστην ὑποδοχὴν, ὡς τίμιοι καὶ πιστοὶ ἄνδρες εἰς τὸν δυστυχῆ κύριόν των. Ὁ δὲ ἄθλιος Λόββας οὐχὶ μόνον ἐθεωρήθη παρὰ πάντων ὡς δήμιος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον, τοῦ ὁποίου τὰς διαταγὰς ἐξετέλεσεν ἀκριβῶς καὶ πιστῶς, ἔστρεψε τὸ πρόσωπόν του ἀπ' αὐτοῦ, φοβούμενον μὴ ἐνοχοποιηθῇ παρὰ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἀγγλίας. Ἰδοὺ ὅτι ἡ Θεία δίκη δὲν τιμωρεῖ μόνον εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν παροῦσαν· διότι ὁ μὲν Ναπολέων ἐτιμωρήθη ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ διὰ τὰ ἐξ αὐτοῦ ἐνίοτε προξενηθέντα κακὰ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα· ὁ δὲ δήμιος αὐτοῦ Λόββας ἐτιμωρήθη, διότι δὲν ἐσεβάσθη οὔτε τὴν δόξαν, οὔτε τὴν περίνοιαν αὐτοῦ.

Περαιωθείσης τῆς ἱστορίας ταύτης, ὑπολείπεται ἡ ἀνακεφαλαίωσις τῶν πράξεων αὐτοῦ, παραβαλλομένων μετὰ τῶν πράξεων τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐξέπληξαν τὸν κόσμον, ἵνα οὕτω κρίνῃ ὁ ἀναγνώστης κατὰ πόσον ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο μέγας, ὡς ἐξιστορήθη ἐνταῦθα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΕ'.

Κρίσεις περὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν πράξεων τοῦ Ναπολέοντος. — Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς προόδου τῆς πολεμικῆς τέχνης. — Σύγκρισις μετὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ ὑπαρξάντων μεγάλων ἀνδρῶν.

Ὁ Ναπολέων ἐγεννήθη, ἔχων νοῦν ὑγειᾶ, πνεῦμα διορατικὸν, εὐρὺ, γενικὸν καὶ πρὸ πάντων πρόθυμον, ὁ δὲ φυσικὸς χαρακτὴρ του ὡμοίαζεν εἰς ταῦτα· πάντοτε εἰς ὅλα τὰ πράγματα ἐβάδιζε κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν σκοπόν του ἄνευ λοξοδρομήσεως· προέκειτο περί τινος διαλογισμοῦ; εὐθὺς εὕρισκε τὸ ἀναντίῤῥητον συμπέρασμα· περὶ συναφθησομένης μάχης; ἀνεύρισκε τὸ ἀποφασιστικὸν κίνημα· εἰς αὐτὸν ἡ ἀντίληψις, ἡ θέλησις, ἡ ἐνέργεια ἦσαν ἡνωμέναι, τοιουτοτρόπως δὲ ὥστε μεταξὺ σκέψεως καὶ ἐνεργείας οὐδεμία ματαία στιγμὴ ὑπῆρχεν· ἐν τῇ περινοίᾳ του δὲ ταύτῃ ἐνυπῆρχεν ἀσθενὴς ἀντιλογία, χαῦνος ἀντίστασις, ἀδυναμία καὶ κακὴ θέλησις. Ἀλλὰ ταῦτα ἐδείκνυεν ὁ Ναπολέων ἵνα ἐπιβληθῇ ὡς κεραυνὸς εἰς τοὺς ἀνθισταμένους εἰς τὰς θελήσεις του. Ἐὰν ἐδίδετο εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον, καθ' ὃ ἦτον ἠναγκασμένος νὰ σπουδάζῃ τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἴδιον ὄφελος, ἴσως ἤθελε μετριασθῇ ἡ ἔμφυτος ὁρμή του· ἀλλ' ἀναλαβὼν τὸ στάδιον τῆς ἰσχύος, τουτέστι τὸ τῶν ὅπλων, εὑρῶν δι' αὐτοῦ μεγίστην εὐκολίαν ν' ἀνακαλύπτῃ ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ὅ,τι ἀπῃτεῖτο διὰ νὰ νικήσῃ, ἐδυνήθη κατὰ τὴν πρώτην ὁρμήν του νὰ κυριεύσῃ τὴν Ἰταλίαν, κατὰ τὴν δευτέραν, νὰ κυριεύσῃ τὴν γαλλικὴν δημοκρατίαν, καὶ κατὰ τὴν τρίτην, νὰ κυριεύσῃ τὴν Εὐρώπην. Δὲν εἶναι λοιπὸν θαῦμα πῶς ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὃν ὁ Θεὸς ἐποίησε τοσούτῳ πρόθυμον, ἡ δὲ νίκη κατέστησεν ἔτι προθυμώτερον, ἐγένετο ἀπότομος, ὁρμητικὸς, κατακτητὴς καὶ ἀπόλυτος εἰς τὰς θελήσεις του· ἐὰν δὲ ἐνίοτε ἐκτὸς τοῦ πεδίου τοῦ πολέμου, ἐνέδιδεν εἴς τινα ἀπαιτούμενα ἐκ τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, τοῦτο ἔπραττεν ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐπικρατείας· ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἐπεραίωνε τὰ ζητήματα μετὰ τοιαύτης ὀξυνοίας, ὀρθότητος καὶ λογικότητος, ὥστε ἅπαντες ἐθαύμαζον αὐτὸν, ἐκτὸς εἴς τινας σπανίας περιστάσεις, καθ' ἃς ὡς

ἐκ τῆς ἐλλείψεώς του εἴς τινας εἰδικὰς γνώσεις, καὶ ἐνίοτε ὡς ἐκ τοῦ πάθους του, ἔπιπτεν εἰς πλάνας· ἅπαντα λοιπὸν, ἤτοι φύσις καὶ περιστατικὰ, συνέτρεξαν ἵνα καταστήσωσι τὸν θνητὸν τοῦτον τὸν ἀπολυτώτερον καὶ ὁρμητικώτερον τῶν ἀνθρώπων.

Ἐν τοσούτῳ, ἀκολουθῶν τις τὴν ἱστορίαν ταύτην, δὲν βλέπει τὸν ἄνδρα τοῦτον ἀναπτυσσόμενον ἐν τῷ ἅμα καὶ ὁλοσχερῶς εἰς τὰς κατακτητικὰς ὁρμάς του. Ἐν πρώτοις βλέπει τις αὐτὸν ἰσχνὸν, σιωπηλὸν, σκυθρωπὸν, μάλιστα ἐν τῇ νεότητί του, καὶ περίλυπον· διότι κατετρώγετο ὑπὸ τῆς ἄκρας φιλοδοξίας του, μέχρις οὗ αὕτη ἐξερράγη καὶ ἔφθασεν εἰς τὸν σκοπὸν τῶν ἐπιθυμιῶν του. Βαθμηδὸν ἐσχημάτιζε τὴν περὶ ἑαυτοῦ πεποίθησιν· ἐνίοτε ἐδεικνύετο ἀπότομος, ὡς νέος ἄνθρωπος, καὶ ἀφ' ἑτέρου δύστροπος· ὅτε δὲ ἤρχισε νὰ θαυμάζηται, καθίστατο θαῤῥαλεώτερος, σπουδαιότερος καὶ συνδιαλεκτικώτερος, ἡ δὲ ἰσχνότης του ἐξαλείφετο, ἐνὶ λόγῳ εὐφραίνετο. Γενόμενος ὅμως ἰσόβιος ὕπατος, εἶτα αὐτοκράτωρ, καὶ νικητὴς ἐν Μαρέγγῳ καὶ Αὐστερλίκῃ, οὐδόλως εὐχαριστεῖτο· ἀλλ' ἐὰν ἐνίοτε ἀνεχαιτίζετο, φαίνεται ὅτι ἔφθανεν εἰς τὸ ἔπακρον τοῦ χαρακτῆρός του· ἔκτοτε ἤρχισεν ἡ εὐσαρκία του, ἥτις ἐδείκνυεν ὅτι ἀσχήμιζεν τὴν ὡραιότητά του. Μετ' οὐ πολὺ βλέπων τοὺς λαοὺς ὑποτασσομένους ὑπ' αὐτὸν, τοὺς δὲ ἡγεμόνας καταβεβλημένους, εἰς οὐδὲν ἐλόγιζε τότε τούς τε ἀνθρώπους καὶ αὐτὴν τὴν φύσιν· τολμᾷ τὰ πάντα, ἐπιχειρίζεται τὰ πάντα, λέγει τὰ πάντα, γίνεται εὔθυμος, εὐπροσήγορος, ἀκράτητος εἰς τὴν γλῶσσαν, τέλος ἐντελῶς ἀναπτύσσεται φυσικῶς καὶ ἠθικῶς ὁ χαρακτήρ του. Λαβὼν δὲ ὑπερβολικὴν εὐσαρκίαν, ἥτις δὲν ἠλάττωνε τὴν κλασικὴν ὡραιότητά του, διετήρει εἰς τὸ εὐρὺ πρόσωπόν του φλογερὸν βλέμμα. Ἐὰν δ' ἐκ τοῦ μεγαλείου τούτου, ἐξ οὗ ἐσυνείθισέ τις νὰ βλέπῃ, νὰ θαυμάζῃ, νὰ φοβῆται καὶ νὰ μισῇ αὐτὸν, κατέβαινεν οὗτος, φαινόμενος ἱλαρὸς, οἰκεῖος, σχεδὸν χυδαῖος, ἐν ἀκαρεῖ ἀνέβαινεν, ἀφοῦ κατέβη στιγμιαίως, γνωρίζων νὰ καταλιμπάνῃ στιγμιαίως τὴν δύναμίν του, χωρὶς νὰ ταπεινώνηται· καὶ ὅταν τέλος πάντων ἐνόμιζέ τις αὐτὸν κατά τι ἀπολέσαντα τὴν δραστηριότητά

του καὶ τὴν τόλμην του, παρουσιάζετο ὁρμητικώτερος ὡς ἐπὶ τοῦ πολεμικοῦ ἵππου του, ἀποδεικνύων ὅτι ἐν τῇ γενναιοψυχίᾳ του ἡ ὕλη οὐδαμῶς βαρύνει.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ δαιμόνιος οὗτος ἀνὴρ εἰς τὰς διαδοχικάς του ἀναπτύξεις. Ἐξετάζων ὅμως τις ἀκριβῶς τὸν Ναπολέοντα ὑπὸ τὴν ὄψιν τῶν φυσικῶν ἰδιοτήτων, εἶναι δυσκολώτερον νὰ ἐκτιμήσῃ αὐτόν· διότι εἶναι δύσκολον ν' ἀνεύρῃ τὴν καλοκἀγαθίαν εἰς στρατιωτικὸν ἐνασχολούμενον πάντοτε νὰ καλύπτῃ τὴν γῆν ἐξ ἀνθρωπίνων πτωμάτων, τὴν φιλίαν, εἰς ἄνθρωπον μὴ ἔχοντα ὁμοίους του, τὴν χρηστότητα, εἰς δυνάστην κύριον τῶν θησαυρῶν τοῦ κόσμου. Ἐν τοσούτῳ μεθ' ὅλων τῶν ἐξωτερικῶν τούτων φαινομένων ὑπῆρχον ἐν αὐτῷ τῇδε κἀκεῖσε χαρακτηριστικὰ τινὰ τῆς ἠθικῆς φυσιογνωμίας του.

Εἰς ὅλα τὰ πράγματα τὸ πρώτιστον χαρακτηριστικόν του ἦτον ἡ ταχύτης· ὠργίζετο μὲν, ἀλλὰ κατεπραΰνετο μετὰ πολλῆς εὐκολίας, μάλιστα ἐγέλα· ἐὰν δ' ἐδύνατο, χωρὶς νὰ ἐκπέσῃ τῆς ἀξίας του, προσεκάλλει καὶ ἐθώπευε διὰ χειρονομιῶν ἢ διὰ λόγου τὸν ἀπελπισθέντα ἀξιωματικὸν διὰ τῆς ὀργῆς του. Ἐνίοτε ἡ ὀργή του ἦτο προσποιημένη ἵνα ἐκφοβίσῃ τοὺς πιστούς του ὑποδεεστέρους εἰς τὰ καθήκοντα αὐτῶν· ἀλλ' ἡ ὀργὴ αὕτη, οὖσα εἰλικρινὴς, στιγμιαία καὶ προσποιημένη, διήρκει καθ' ὅσον ἀπῃτεῖτο· ἅμα ὅμως ἔπαυε νὰ διατάττῃ ἢ νὰ παροτρύνῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν, ἐγένετο πρᾷος, ἁπλοῦς καὶ δίκαιος τοσοῦτον, ὡς ἄνθρωπος νουνεχὴς, γνωρίζων τὴν ἀνθρωπότητα, ἐκτιμῶν τὰς ἀδυναμίας αὐτῆς, ὥστε νὰ τὰς συγχωρῇ, ὡς ἀναποφεύκτους. Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ, στερηθεὶς παντὸς γοητεύματος, μὴ ἰσχύων κατ' οὐδενὸς, μὴ ἔχων ἐπὶ τῶν συνοδευσάντων αὐτὸν ἐν τῇ δυστυχίᾳ εἰμὴ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πνεύματός του καὶ τοῦ χαρακτῆρός του, ὁ Ναπολέων δὲν ἔπαυσε νὰ ἐπικρατῇ αὐτῶν ἀπολύτως πως· προσήλωσεν αὐτοὺς εἰς ἑαυτὸν διὰ τῆς ἀνεκφράστου καλοκἀγαθίας του τοσοῦτον, ὥστε, ἐνῷ οἱ πλεῖστοι τούτων ἐφοβοῦντο μὴ ἀπολέσωσι τὴν ζωήν των, ἅπαντες ἠγάπων αὐτόν. Ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐφαίνετο ἀναίσθητος, καὶ δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι ἦτο φρικώδης, εἰ καὶ ἔβλεπεν ἀ-

παράχως τὴν γῆν ἐσκεπασμένην ὑπὸ ἑκατὸν χιλιάδων νεκρῶν· διότι οὐδέποτε ἡ μανία τοῦ πολέμου ἔφθασεν εἰς τοιαύτην χύσιν τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος· ἀλλ' ἡ ἀναισθησία αὕτη προήρχετο ἐξ αὐτῆς τῆς πολεμικῆς τέχνης, ἐὰν οὕτω δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ τοῦτο. Συνεχῶς, ἀφοῦ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἔπραττεν ὅλας τὰς φρικαλέας πράξεις τοῦ πολέμου, περιέτρεχε μετὰ τὴν παῦσιν τῆς μάχης τὸ πεδίον τοῦτο διὰ νὰ συναθροίζῃ ὁ ἴδιος τοὺς πληγωμένους, ὅπερ ἐδύνατο νὰ εἴπῃ τις ὅτι ὡς ἐκ τοῦ συμφέροντός του ἔπραττε τοῦτο, ἀλλ' οὐχί· ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ καὶ τὸ αἴσθημα τῆς φιλανθρωπίας· διότι ἐνίοτε κατέβαινε τοῦ ἵππου του διὰ νὰ βεβαιωθῇ ἂν ἔβλεπεν ὅτι εἰς φαινόμενον τινὰ νεκρὸν ὑπῆρχε ζωή. Ἐν τῇ ἐν Βαγράμῃ μάχῃ ἰδὼν ὡραῖόν τινα θωρακοφόρον κείμενον καὶ καθημαγμένον κατὰ τὸ πρόσωπον, κατέβη παρευθὺς τοῦ ἵππου του, ἔθηκε τὴν κεφαλὴν τοῦ πληγωθέντος ἐπὶ τῶν γονάτων του, καὶ παρατηρήσας αὐτὴν προσεκτικῶς, ἀνέκραξε μειδιῶν « οὗτος θέλει ἐπιζήσει, ἐσώθη »· ἐκ τούτων λοιπὸν ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Ναπολέων δὲν ἦτον ἄσπλαγχνος ἄνθρωπος.

Οἰκονόμος μέχρι φιλαργυρίας, φιλονεικῶν καὶ τὸ λεπτὸν μετὰ τῶν λογιστῶν, καὶ ὅμως διένειμεν ἑκατομμύρια φράγκων εἰς τοὺς ὑπηρετοῦντας αὐτὸν, τοὺς φίλους του καὶ εἰς δυστυχεῖς. Ἀνακαλύψας ὅτι εἷς ἐκ τῶν παρακολουθησάντων αὐτὸν εἰς τὴν Αἴγυπτον, διακεκριμένος σοφὸς, ἐπένητο, χωρὶς νὰ ὁμολογῇ τοῦτο, ἔπεμψεν αὐτῷ σημαντικὴν χρηματικὴν ποσότητα, ἐπιπλήξας αὐτὸν διὰ τί δὲν ὡμολόγησε τὴν στενοχωρίαν του. Τῷ 1813, καίτοι δαπανήσας ὅλα τὰ ἰδιαίτερα χρήματά του, μαθὼν ὅτι κυρία τις ὑψηλῆς καταγωγῆς ἐστερεῖτο τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, ἐνῷ ἄλλοτε ἦτο πλουσιωτάτη, διώρισεν εἰς αὐτὴν ἐκ τῶν τακτικῶν ἐξόδων του σύνταξιν 24 χιλιάδων φράγκων κατ' ἔτος· μετὰ ταῦτα ὅμως μαθὼν ὅτι ἡ γυνὴ αὕτη εἶχεν ἡλικίαν ὀγδοήκοντα ἐτῶν εἶπεν « ἀθλία γυνὴ, δόσατε εἰς αὐτὴν τεσσάρων ἐτῶν σύνταξιν προκαταβολικῶς »· ἐκ τούτων λοιπὸν δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος δὲν εἶχε καλοκἀγαθίαν.

Μὴ ἔχων πολλὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐνασχοληθῇ εἰς τὰς ἰδιαιτέρας του συμπαθείας, ἀπέχων μάλιστα πολὺ ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του ἐκ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, καὶ ὅμως ἐνίοτε τοσοῦτον προσηλώνετο, ὥστε ἐγίνετο συγκαταβατικώτατος καὶ ἀδύνατος εἰς οὓς ἠγάπα· ἀφ' ἑτέρου ἠρεθίζετο συνεχῶς κατὰ τῶν οἰκείων καὶ συγγενῶν του διὰ τὰς ἀπαιτήσεις των, καὶ ἐφαίνετο σκληρὸς πρὸς αὐτούς· ἀλλὰ μὴ δυνάμενος νὰ τοὺς βλέπῃ λυπημένους, διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ αὐτοὺς ἐνίοτε, ἔπραττε χάριν αὐτῶν ὅ,τι ἐνόμιζε καλόν. Τὴν πρώτην σύζυγόν του Ἰωσηφίνην ἠγάπα καὶ ὑπελήπτετο· ἀλλὰ, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀμφότερα ἠλαττώθησαν παρ' αὐτῷ ἕνεκα τῶν ἀνοησιῶν της, καὶ ὅμως καὶ μετὰ τὴν διάζευξίν της διετήρει ἐνδομύχως φιλικὸν αἴσθημα πρὸς αὐτήν. Μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ στρατηγοῦ Δουρόκου, ἔκλαυσε κρυφίως, ἵνα μὴ φανῇ τοῦτο ἀδυναμία ψυχική.

Ὡς πρὸς τὴν χρηματικὴν διαχείρησίν του ἀπορεῖ τί νὰ εἴπῃ τις περὶ νέου ἀνθρώπου, ὅστις μόλις ἔλαβε διοίκησιν στρατοῦ, καὶ παρευθὺς διεχειρίσθη ἄπειρα πλούτη. Γενόμενος διοικητὴς τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ στρατοῦ, καὶ κύριος ὢν τῶν θησαυρῶν τῆς πλουσίας ταύτης χώρας, ἐχορήγησεν ἐν πρώτοις ἄφθονα μέσα εἰς τὸν ὑπ' αὐτὸν στρατὸν, εἶτα ἐξαπέστειλε καὶ εἰς τὸν ἐν Ῥήνῳ στρατὸν μέσα πρὸς συντήρησιν· τίποτε δὲν ἐκράτησεν ὑπὲρ αὐτοῦ, μόνον δὲ μίαν εὐτελῆ οἰκίαν ἠγόρασεν ἐν Παρισίοις, τῆς ὁποίας ἡ ἀξία δὲν ὑπερέβαινε τὸν ἐτήσιον μισθόν του· ἐὰν δὲ ἀπέθνησκεν ἐν Αἰγύπτῳ, ἤθελεν ἐγκαταλείψει τὴν σύζυγόν του πτωχήν. Τοῦτο δὲ προήρχετο ἐξ ὑπεροψίας καὶ ἀποστροφῆς πρὸς τὴν ἀσωτείαν, καὶ τέλος πάντων ἐξ ἄκρας τιμιότητος· πιθανὸν ἅπαντα ταῦτα συνέτεινον εἰς τοῦτο, ὅπερ δὲν ἦτο σπάνιον εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Γαλλίας, οὐχὶ ὅμως καὶ κοινόν. Κατεδίωκε τὴν κατάχρησιν τρομερῶς, ὅπερ συνέτεινε νὰ φέρῃ τὴν τάξιν εἰς ὅλα τὰ πράγματα· ἀλλὰ τὸ μᾶλλον εὐχάριστον ἦτον ὅτι τὸ αἴσθημα τῆς τιμιότητος εἶχε διαδοθῇ εἰς ὅλας τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ μέχρι τῶν βαθμοφόρων τῶν λόχων.

Ἐν τούτοις ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὃν ὁ θεὸς ἔπλασε τόσῳ μέγαν, καὶ ἐπίσης τόσῳ καλὸν, δὲν εἶχεν ἀρετήν· διότι ἡ ἀρετὴ συ-

νίσταται εἰς τὸ νὰ χαράξῃ τὰ καθήκοντα μιᾶς ἀπολύτου ἰδέας, καὶ εἰς ταύτην νὰ ὑποβάλλωνται ὅλοι οἱ διαλογισμοὶ καὶ νὰ θυσιάζωνται ὅλαι αἱ ἐπιθυμίαι, φυσικαὶ ἢ ἠθικαὶ αὐτῆς· ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἴδιον τοῦ εἰς τὸ ἔπακρον ἀπεριορίστου ἀνθρώπου. Ἂν δὲ οὗτος δὲν εἶχε τὴν οὕτω πως χαρακτηριζομένην ἀρετὴν, εἶχεν ὅμως ἄλλας πολιτικὰς ἀρετὰς, καὶ τοιαῦται ὁποῖαι ἀπαιτοῦνται εἰς στρατιωτικὸν καὶ κυβερνήτην· ἦτον ἐγκρατὴς, οὐδόλως ἐνδίδων εἰς αἰσθήματα· καίτοι μὴ ὢν σώφρων, οὐδέποτε ἐπηρεάζετο ὑπὸ ὑλικῶν ἡδονῶν· δὲν ἔμενεν εἰς τὴν τράπεζαν (ἐκτὸς τῶν ἐπισήμων γευμάτων) εἰμὴ ὅσον ἀπαιτεῖται πρὸς βρῶσιν· ἐκοιμᾶτο ἐπὶ σκληρᾶς κλίνης, καίτοι ἀπηυδημένος ἐκ τῶν ἐργασιῶν· ὑφίστατο ἀνεπαισθήτως τοὺς κόπους τοῦ ῥωμαλαιοτέρου στρατιώτου· ἦτον ἱκανὸς νὰ πράξῃ τὰ πάντα, ὅταν ἠναγκάζετο ἐκ τῶν μεγάλων συμβάντων· ἔπραττεν ὅμως ὅ,τι ἐδύνατο κάλλιον ἢ ν' ἀψηφίσῃ τὸν κίνδυνον, δὲν ἐσκέπτετο περὶ αὐτοῦ, καὶ δὲν ἐζήτει, οὐδὲ ἀπέφευγεν αὐτόν· παρίστατο ὅπου ἡ παρουσία του ἦτον ἀναγκαία, διὰ νὰ βλέπῃ, νὰ διευθύνῃ, τέλος νὰ διατάττῃ. Ἔχων τοιαύτας στρατιωτικὰς ἀρετὰς, ὡς στρατηγὸς εἶχεν ἔτι σπανιωτέρας. Οὐδέποτε ἄνθρωπος ἐδυνήθη νὰ ὑποφέρῃ τὴν φροντίδα τοσαύτης ἐκτεταμένης διοικήσεως μετὰ πλειοτέρας καρτερίας, γενναιοψυχίας καὶ ἑτοιμότητος. Ἐὰν ἐνίοτε ἐφαίνετο ἐξημμένος καὶ θυμωμένος μάλιστα, τὰ πάντα εἶχον καλῶς, ὡς ἔλεγον οἱ παρ' αὐτῷ συνειθισμένοι ἀξιωματικοί· ἅμα δὲ παρουσιαζομένου σπουδαίου κινδύνου, καθίστατο ἥσυχος, ἱλαρὸς, ἐνθαῤῥυντικὸς, μὴ θέλων νὰ προσθέσῃ εἰς τὴν ἐκ τούτου προξενουμένην ταραχὴν τὰς ἑαυτοῦ παραφοράς· διὸ ἐδεικνύετο γαληνότατος ὡς ἐκ τῆς συνηθείας νὰ κρατῆται εἰς τὰς σοβαρὰς περιστάσεις, ὑπολογίζῃ τὴν φορὰν τοῦ κινδύνου, ἐφευρίσκῃ τὰ μέσα τῆς διεξόδου, καὶ οὕτω νὰ ἐμποδίζῃ τὰ τυχαῖα συμβάντα. Γεννημένος διὰ τὰ ἔπακρα, καὶ συνειθισμένος εἰς ταῦτα, ὡς οὐδεὶς ἄλλος, ὅταν ὡς ἐκ τῶν σφαλμάτων τῆς φιλοδοξίας του εὑρίσκετο εἰς δεινὴν θέσιν, ὡς κατὰ τὸ 1814, ὅτε καὶ ἀπεπειράθη ν' αὐτοχειριασθῇ, ἤλπιζεν εἰσέτι νὰ ὑπερισχύσῃ, ἐνῷ ἅπαντες ἦσαν ἀπηλπισμένοι· διότι ἐφεῦρε

τρόπον νὰ πολεμήσῃ τοὺς ἐχθρούς του, ὃν οὐδεὶς ἐφαντάσθη· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα μετὰ μεγίστης ἀταραξίας παρεδέχθη τὴν καταδίκην του.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις ἦτο τοσούτῳ παράδοξος καὶ ποικίλος. Ἐὰν δ' εἰς τὰ πρώτιστα διακριτικὰ τοῦ χαρακτῆρός του ἐδύνατο νὰ θεωρήσῃ τις ὅτι τὸ ἓν ἦτο μεγαλήτερον τοῦ ἄλλου, τὸ ὑπερέχον ἀναμφιβόλως ἦτον ἡ ἀκράτεια, ἐννοεῖται δὲ ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἠθικῆς ἀκρατείας. Δαιμόνιος ὢν κατά τε τὴν περίνοιαν καὶ τὰ πάθη, ῥιφθεὶς εἰς τὸ χάος μιᾶς ἐπαναστάσεως, ἐν ᾗ ἀνεδείχθη, ἀνέπτυξεν αὐτὴν καὶ κατεκράτησεν αὐτῆς· ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐξ αὐτῆς ἔλαβε τὴν ἐνέργειαν, τὴν τόλμην καὶ τὴν ἀκράτειαν. Διαδεχθεὶς ἄνδρας, οὐδὲν ἐμπόδιον ἔχοντας εἰς τὰς πράξεις των, οὔτε εἰς τὸ καλὸν, οὔτε εἰς τὸ κακὸν, κατά τε τὸν ἡρωϊσμὸν καὶ τὴν κακουργίαν, καὶ περιστοιχούμενος ὑπ' ἀνθρώπων κατ' οὐδὲν ἀναχαιτιζομένων εἰς τὰ πάθη των, οὐδ' αὐτὸς ἀνεχαιτίζετο εἰς τὰ ἑαυτοῦ πάθη. Ἐκεῖνοι μὲν ἤθελον νὰ ἐγείρωσι μίαν παγκόσμιον δημοκρατίαν, οὗτος δὲ ὡσαύτως μίαν παγκόσμιον μοναρχίαν· ἐκεῖνοι ἤνοιξαν ἓν χάος, οὗτος δὲ μίαν ἑνότητα σχεδὸν τυραννικήν· ἐκεῖνοι τὰ πάντα κατετάραξαν, οὗτος δὲ τὰ πάντα διώρθωσεν· ἐκεῖνοι ἠθέλησαν νὰ καταβάλωσι τοὺς ἡγεμόνας, ἐκθρονίζοντες αὐτοὺς, ἐθανάτωσαν πολλοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς λαιμητόμου, οὗτος ἐθανάτωσεν ἀπείρους ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, ἀλλ' ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς δόξης. Ἐθυσίαζε δὲ τοσούτους ἀνθρώπους, ὡς οὐδεὶς μέχρι τοῦδε Ἀσιανὸς κατακτητὴς, καὶ μάλιστα εἰς τὴν περιωρισμένην γῆν τῆς Εὐρώπης, κατοικουμένην ὑπὸ ἐγκατεστημένων λαῶν, καὶ διέτρεχεν ἐπὶ τῆς γῆς μᾶλλον, ἢ ὁ Ταμερλάνος καὶ ὁ Γεγγισχάνος εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ἡ ἀκράτεια ἦτο λοιπὸν τὸ οὐσιωδέστερον χαρακτηριστικὸν τοῦ σταδίου του· ἐκ τούτου ἐξάγεται ὅτι ὁ περιεσκεμμένος οὗτος στρατηγὸς, ὁ σοφὸς νομοθέτης, ὁ ἔμπειρος κυβερνήτης ἦτο κατὰ τοῦτο ὁ μωρότερος πολιτικὸς, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν καὶ ἄλλος τις πρὸ αὐτοῦ. Ἐὰν ἡ πολιτικὴ συνίσταται εἰς τὴν νοημοσύνην, ἀναμφιβόλως πᾶς τις δύναται νὰ ἦναι καλὸς πολιτικὸς ἀνήρ·

ἀλλ' ἡ πολιτικὴ ἔχει ἄλλον χαρακτῆρα ἢ ἡ νοημοσύνη· ἰδοὺ δὲ κατά τι ἡμάρτησεν ὁ Ναπολέων. Νέος ἔτι ὤν, μὴ κατεξουσιάσας εἰσέτι τοῦ κόσμου, ὑπελόγιζε τὰ ἐμπόδια, ἐκρύπτετο, ἐδείκνυεν ἐπιδεξιότητα καὶ εἶχεν ὑπομονήν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος. Καταβὰς εἰς τὴν Ἰταλίαν τῷ 1796 μετ' ἀδυνάτου στρατοῦ, θέλων νὰ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τοὺς λαοὺς, ὑπερασπίζεται τὸν κλῆρον, ἐπαπειλεῖ τοὺς ἡγεμόνας, καίτοι λαλούντων κατ' αὐτοῦ τῶν δημοκρατικῶν τῶν Παρισίων. Μεταβαίνων εἶτα εἰς τὴν Ἀφρικὴν, φοβούμενος τὴν ἀντιπάθειαν τῶν Μωαμεθανῶν, ἐπιμελεῖται νὰ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τοὺς Σέχας τῆς Ἀραβίας· δίδει ἐλπίδας εἰς αὐτοὺς, ὅτι θέλει παραδεχθῇ τὴν θρησκείαν αὐτῶν, περὶ οὗ οἱ εὐλαβεῖς τῶν Παρισίων εἶπον πολλὰ, καὶ κατορθοῖ ἐπὶ τέλους νὰ ἑλκύσῃ τὴν συμπάθειαν αὐτῶν ἐντελῶς. Μετὰ ταῦτα ἐπανελθὼν εἰς Γαλλίαν, ἐνασχολεῖται εἰς πάντα διάφορα ἔργα, οἷον τὸ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Συμβάσεως. Καταγίνεται διὰ τρόπου θαυμασίου, ἡνωμένου μετὰ ἐπιδεξιότητος καὶ ἐνεργείας, νὰ νικήσῃ τὰς προλήψεις τῆς Ῥώμης, καὶ τὸ δυσκολώτερον πάντων, τὰς προλήψεις τῶν τότε φιλοσόφων. Κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν ἀπῃτεῖτο ἐπιδεξιότης, τέχνη, καρτερία καὶ ἰσχύς· ὡς ἐξιστορήθη δὲ ὅτι διεξήγαγε τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀπεδείχθη ὅτι ἐνταῦθα ἔδειξεν ὅτι εἶχε νοῦν πολιτικόν· γενόμενος ὅμως παντοδύναμος, κατέστη ἀκράτητος· οὕτως ἐκ τῆς πολιτικῆς οὐδὲν διετήρησε, διότι ἡ περίνοια ἀπερρόφησε τὰ πάντα.

Ἐν τούτοις πρὸς δικαιολόγησιν τοῦ Ναπολέοντος πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι, ἐὰν ἡ πολιτικὴ δὲν ἐφαρμόζηται πανταχοῦ, τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς ἐπαναστάσεις· τί ἐστι πολιτική; σέβας καὶ βραδεῖα ἀνάπτυξις τοῦ παρελθόντος· τί ἐστι ἐπανάστασις; τοὐναντίον, ἐντελὴς καὶ βιαία διάῤῥηξις τοῦ παρελθόντος. Ἡ ἀληθὴς πολιτικὴ τῷ ὄντι εἶναι ἔργον τῶν γενεῶν, μεταδιδόμενον διά τινος προθέσεως, προχωροῦν συνεχῶς πρὸς ἐκπλήρωσιν αὐτῆς μεθ' ὑπομονῆς, μετριότητος, χρείας τυχούσης, καὶ ὀδεῦον πρὸς τὸν σκοπὸν κατὰ βῆμα· ὥστε εἰς ἕκαστον αἰῶνα νὰ γίνηται ἓν βῆμα ἢ δύο τὸ πολὺ, καὶ οὐδέποτε νὰ θέλῃ τις νὰ φθάσῃ δι' ἑνὸς πηδήματος· οὕτως ἔπραξεν ὁ Ἑρρῖκος Δ'.

Οὗτος καταστείλας τὰ ἐν Γαλλίᾳ κόμματα, καὶ ταπεινώσας τοὺς θρόνους τῆς Ἱσπανίας καὶ τῆς Αὐστρίας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἡνωμέναι διὰ συγγενείας καὶ φιλοδοξίας, μετέδωκε τὴν μεγάλην ἐκείνην πρόθεσίν του εἰς τὸν Ῥισσελιοῦ· αὐτὸς δὲ διέδωκεν αὐτὴν εἰς τὸν Μαζαρῖνον, ὅστις μετέδωκεν αὐτὴν εἰς τὸν Λουδοβῖκον ΙΔ΄, μέχρις οὗ οὗτος μετὰ πολλοὺς κινδύνους ἐγκαθίδρυσεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἱσπανίας τὸν ἔγγονόν του· οὕτω διὰ παντὸς διεχωρίσθη ἡ Ἱσπανία ἐκ τῆς Αὐστρίας. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῇ Πρωσσίᾳ· ὁ ἐκλέκτωρ Φριδερῖκος Γ΄, ὅστις καὶ ἐνεθρονίσθη βασιλεὺς, ἤρχισε νὰ ὀργανίζῃ τὸ ἔθνος του στρατιωτικῶς· εἶτα ὁ Φριδερῖκος Γουλλιέλμος Α΄, ὅστις διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν νέον τίτλον τοῦ οἴκου του, ἐνησχολήθη νὰ ὀργανίσῃ στρατὸν καὶ νὰ συνάξῃ χρήματα· τέλος πάντων ὁ μέγας Φριδερῖκος, ὅστις εἶδεν ὅτι ἤγκικεν ἡ ὥρα, ἔχων τὴν τόλμην νὰ ἐκτελέσῃ τὴν προμελετηθεῖσαν πρόθεσιν, θεμελιώνει, μετὰ διαμάχην εἴκοσιν ἐτῶν κατὰ τῆς Εὐρώπης, τὸ μεγαλεῖον τῆς Πρωσσίας, καὶ ἀπὸ μικροῦ ἐκλεκτοράτου καθιστᾷ μίαν μεγάλην καὶ ἰσχυρὰν μοναρχίαν ἐν τῇ ἠπείρῳ.

Δὲν πρέπει λοιπόν τις νὰ θαυμάζῃ, ἐὰν ὁ Ναπολέων, ὢν δεσπότης καὶ συνάμα ἐπαναστάτης, δὲν ἦτο καὶ πολιτικός· διότι ἐπί τινα καιρὸν ἐδείχθη μὲν θαυμάσιος πολιτικὸς, συμφιλιῶν τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ τῆς Γαλλίας, τῆς Εὐρώπης, καὶ μεθ' ἑαυτῆς· μετ' ὀλίγον ὅμως ὀργιζόμενος κατὰ τῆς Ἀγγλίας, διαῤῥηγνύων τὴν ἐν Ἀμιένῃ συνθήκην, διανοούμενος μετὰ τὴν ἐν Αὐστερλίκῃ μάχην νὰ καταστήσῃ τὴν παγκόσμιον μοναρχίαν, ἐπιχειρίζων τὸν ἐν Ἱσπανίᾳ πόλεμον, ὃν ἠθέλησε νὰ περατώσῃ ἐν αὐτῇ τῇ Μόσχᾳ, καὶ ἀποῤῥίπτων τὴν ἐν Πράγᾳ προταθεῖσαν συνθήκην, κατέστη ὁ μᾶλλον τῶν χειρίστων πολιτικῶν· καταβὰς δ' ἐκ τοῦ ὕψους τῆς νοημοσύνης του, παρέστη εἰς τὸν κόσμον ἄθλιος καὶ μωρός. Σκεπτόμενος ὅμως τις περὶ αὐτοῦ, εὑρίσκει ὅτι ταῦτα δὲν προήρχοντο ἐξ αὐτοῦ μόνου, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἥτις κατεκυρίευεν αὐτόν τε καὶ τὴν περίνοιάν του.

Καὶ ὅμως ὁ κακὸς πολιτικὸς οὗτος ἀνὴρ ὑπῆρξε σοφὸς νομο-

θέτης, ἄριστος κυβερνήτης καὶ ὁ μέγιστος στρατηγὸς τοῦ κόσμου, ἐξ ὧν ἀνεφάνησαν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπὶ δὲ τῶν διαφόρων τούτων σχέσεων ὁ ἐπαναστατικὸς σάλος, ἀντὶ νὰ προξενῇ εἰς αὐτὸν ἐμπόδια, τοὐναντίον ἔδωκεν αὐτῷ εὐκαιρίαν καὶ μέσα. Ἵνα λοιπὸν φθάσῃ τις εἰς τὴν περὶ τούτου κρίσιν, πρέπει νὰ ἐξετάσῃ αὐτὸν ὡς νομοθέτην, κυβερνήτην καὶ στρατηγόν.

Τὸ κυρίως σχολεῖον, ἔνθα ὁ Ναπολέων ἐδιδάχθη νὰ ὀργανίζῃ, ὑπῆρξεν ὁ πόλεμος· δὲν ὑπάρχει δὲ ἄλλο καλήτερον, διδακτικώτερον καὶ πρακτικώτερον σχολεῖον. Εἰς τὸν ἀληθῆ στρατηγὸν τὸ νὰ ὑπολογίζῃ καλῶς τὰς γενικὰς κινήσεις τοῦ στρατοῦ του καὶ νὰ μάχηται καλῶς, ἅμα φθάνων εἰς τὸ πεδίον, ταῦτα εἶναι τὸ ἥμισυ τῆς τέχνης του· τὸ νὰ προπαρασκευάσῃ ὅμως τὰ περὶ τούτου ἀναγκαῖα μέσα, ἤτοι νὰ στρατολογήσῃ, ἐκγυμνάσῃ, ἐνδύσῃ καὶ ὁπλίσῃ τοὺς στρατιώτας ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀκαταπαύστων κινημάτων, καὶ πάντοτε βιαίων ἐν πολέμῳ, εἶναι τὸ ἕτερον ἥμισυ αὐτῆς τῆς τέχνης· ἀμφότερα δὲ ταῦτα εἶναι τοσούτῳ ἀναγκαῖα, ὥστε δὲν δύναται νὰ εἴπῃ τις ποῖον ἐξ αὐτῶν εἶναι τὸ μᾶλλον ἀναγκαῖον· ἐνὶ λόγῳ τὸ ὀργανίζειν καὶ μάχεσθαι ἰδοὺ τὰ δύο προσόντα τῶν κυρίως στρατηγῶν. Οἱ πλεῖστοι ὅμως, δυστυχῶς μὴ ἔχοντες ἀμφότερα τὰ πλεονεκτήματα ταῦτα, λαμβάνουν παρὰ τῶν κυβερνήσεών των ἕτοιμον τὸν στρατὸν, μεταχειρίζονται αὐτὸν ὅπως ἔχει, παραπονούμενοι ἐνίοτε περὶ τῆς καταστάσεως αὐτοῦ, μὴ φροντίζοντες νὰ τὸν βελτιώσωσιν· οὕτω δὲ νομίζουσιν ὅτι ἐξεπλήρωσαν τὸ καθῆκόν των. Ἀλλὰ τοιοῦτος δὲν ὑπῆρξεν ὁ νέος Βοναπάρτης.

Οὗτος, ἀφοῦ διέβη τὰ Ἀπέννινα ὄρη μετὰ στρατιωτῶν ἀνδρείων μὲν ἀλλὰ στερουμένων καὶ αὐτοῦ τοῦ ἄρτου, ἡ πρώτη φροντίς του ἦτο νὰ φέρῃ αὐτοὺς εἰς τὰ πλούσια μέρη τῆς Ἰταλίας, καὶ διὰ μετριότητος, τιμιότητος, οἰκονομίας καὶ ἀπαγορεύσεως παντὸς εἴδους διαρπαγῆς νὰ μεταχειρισθῇ τὰ εὑρεθέντα μέσα διὰ νὰ διαθρέψῃ καὶ συντηρήσῃ τὸν στρατόν του, καὶ ἑπομένως νὰ ἐξαποστείλῃ ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς τὸν παρὰ τὸν Ῥῆνον στρατὸν, ὅστις ἔμελλε νὰ συνδράμῃ εἰς τὰς προθέσεις του. Με-

ταβὰς εἰς Αἴγυπτον, ἔνθα ὡσαύτως τὰ μέσα ἦσαν ἄφθονα, ἀλλὰ κακῶς διατεθειμένα, ἐφρόντισε νὰ οἰκονομήσῃ ὅλας τὰς ἀνάγκας τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατιωτῶν, ἀνακουφίζων τοὺς κατοίκους ἐκ τῶν καταχρήσεων τῶν Μαμελούκων καὶ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀράβων. Μὴ δυνάμενος νὰ λάβῃ διὰ θαλάσσης οὐδὲν τῶν εἰς τὸν στρατόν του ἀναγκαιούντων, μετά τινας μῆνας κατεσκεύασε πυρίτιδα, κανόνια, τζόχας, ἐνὶ λόγῳ πᾶν ὅ,τι ἐχρειάζετο ἐκ μακρυνῶν μερῶν. Μία ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ συμφορῶν ἦτον αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Βεδουΐνων, οἵτινες αἰφνιδίως εἰσέβαλλον εἰς τὰ καλλιεργημένα μέρη, ἥρπαζον, καὶ μετὰ ταῦτα ἀστραπηδὸν ἐγένοντο ἄφαντοι. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὁ Ναπολέων, βλέπων διαβαῖνον ἐνώπιόν του ἓν κερβάνι διὰ καμήλων, ἐσταμάτησεν αὐτό, ἔλαβε μίαν δρομάδα (εἶδος καμήλου), καὶ ἐπ' αὐτῆς διέταξε ν' ἀναβῶσι δύο στρατιῶται μετὰ τῆς πανοπλίας των καὶ τῶν ζωοτροφιῶν των, μετὰ δὲ ταῦτα ἔκραξεν «*ἤδη εἴμεθα κύριοι τῆς Ἐρήμου.*»—Τῇ ἐπαύριον ὠργάνισεν ἓν σύνταγμα ἐπὶ δρομάδων, αἱ ὁποῖαι ἐφέροντο πανταχοῦ μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος, ὡς καὶ οἱ Βεδουΐνοι· ὥστε ἤρκουν ὀλίγοι Γάλλοι στρατιῶται, οὕτως ἐνασχολούμενοι πρὸς καταδίωξιν τῶν Βεδουΐνων, ν' ἀπαλλάξωσι τοὺς κατοίκους τῆς Αἰγύπτου ἐκ τῆς διαρπαγῆς αὐτῶν. Ὅθεν ὁ Ναπολέων, ἅμα ἔβλεπέ τι, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ συνελάμβανε τὴν ἰδέαν νὰ ὀργανίσῃ καὶ νὰ διδάξῃ ὅ,τι ἀπῃτεῖτο νὰ γένῃ ταχέως καὶ ἀσφαλῶς.

Ἐπανελθὼν εἰς Γαλλίαν, ἀναλαμβάνων τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως καὶ εὑρὼν ταύτην εἰς τὸ χάος, ἐγκατέστησεν ἔτι μᾶλλον ἢ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ἰταλίᾳ τὴν τάξιν, τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν εὐτυχίαν, οὐδόλως ἐνασχοληθεὶς νὰ χορηγήσῃ εἰς τὸν τόπον πολιτικὸν σύνταγμα· οἱ φίλοι τῆς ἐλευθερίας κατηγόρουν περὶ τούτου αὐτὸν, ἀλλ' εἶχον ἄδικον. Ὁ Ναπολέων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς τέλειος ὀργανιστὴς τῆς πολιτείας· διότι τὸ κυβερνητικὸν σύστημα τῆς Γαλλίας ἐδέησε νὰ μεταβληθῇ πολλάκις ὑπὸ τῶν ἐπαναστατικῶν ἐπιρροῶν, ὁτὲ μὲν κλίνον πρὸς τὴν ἐξουσίαν, ὅταν ὑπέφερεν ἐκ τῶν ἐπαναστατικῶν ταραχῶν, ὁτὲ δὲ ὑπέφερεν ἐκ τῶν καταχρήσεων τῆς ἐξουσίας· οὕτ

τως ἡ Γαλλία ἐκυματίζετο πρὸ πολλῶν ἐτῶν μεταξὺ τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τῆς ἀναρχίας, ὡς ἀτάκτως κινόμενον σταθμίον χρεμαμένου ὡρολογίου, χωρὶς νὰ ὁρισθῇ ἡ τάσις της, καὶ χωρὶς νὰ συμπεράνῃ τις ὁποῖον σχῆμα κυβερνήσεως ἤθελε λάβει. Καὶ ὅμως βλέπων τις τὴν τάσιν αὐτῆς τῆς κυβερνήσεως ἐδύνατο νὰ συμπεράνῃ ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο δὲν ἦτον ὁ δεσποτισμός. Ὁ Ναπολέων λοιπὸν ἀναφορικῶς ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν δὲν ἐδύνατο νὰ ἦναι ὁ νομοθέτης τοῦ πολιτεύματος τῆς Γαλλίας, ἀλλ' ἐδύνατο νὰ ἦναι, καὶ ὑπῆρξεν, ὡς πρὸς τὰ ἄλλα νομοθετήματα.

Ἅμα μετὰ τὴν παῦσιν τῶν ἐπαναστατικῶν ἀταξιῶν, ἢ ὡς ἐξ ἐκείνων τῶν περιστάσεων ἀπαιτουμένη πολιτικὴ δὲν ἦτον ἡ πολιτικὴ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἡ πολιτικὴ τῶν ἐπανορθώσεων. Μετὰ τὴν πτώχευσιν τοῦ δημοσίου ταμείου, τὰς καταδιώξεις, τὰς δημεύσεις, τὰς φυλακίσεις, τὰς θανατικὰς ἐκτελέσεις, ἀπῃτεῖτο τάξις εἰς τὴν δημοσίαν οἰκονομίαν, σέβας πρὸς τὰ πρόσωπα καὶ τὰς ἰδιοκτησίας, στρατὸς καλῶς ὠργανισμένος, καὶ οὐχὶ ἄνευ τάξεως καὶ πειθαρχίας, καὶ τέλος ἡσυχία καὶ ἀσφάλεια. Ὁ Ναπολέων λοιπὸν, ἀναλαβὼν τὸ ἔργον τοῦ ἐπανορθωτοῦ, ἐξεπλήρου τὴν ἐντολήν του ὡς πρὸς τὰς δημοσίας ἀνάγκας. Ἐπιχειρῶν τὰ πάντα συγχρόνως μετὰ πλείστης ὅσης ἐνεργείας, μετερρύθμισεν εὐθὺς τὴν πολιτικὴν καὶ ποινικὴν νομοθεσίαν καὶ ὅλην τὴν δημοσίαν οἰκονομίαν. Προκειμένου δὲ πολιτικοῦ κώδηκος, ἀναμφιβόλως οὗτος δὲν ἦτον ὁ ἐφευρετὴς αὐτοῦ· πολιτικοὶ νόμοι ὑπῆρχον, ἀλλὰ δὲν ἦσαν συντεταγμένοι ἐπὶ τῆς ἰσότητος· ἔπρεπε λοιπὸν νὰ μεταῤῥυθμισθῶσι κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἐπαναστάσεως, ἤτοι ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς ἰσότητος. Ὁ Ναπολέων δὲν εἶχε μὲν ἄλλας γνώσεις, εἰμὴ ὅσας ἐδιδάχθη εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολήν· ἀλλ' ἐγεννήθη ἐν ταῖς ἀληθείαις τοῦ 1789, ἃς ἐδύνατό τις νὰ παραγνωρίσῃ πρὶν ἢ ἀναφανῶσιν, ἅμα ὅμως ἐνεγνωρίσθησαν, κατεστάθησαν τὸ φῶς, εἰς τὴν λάμψιν τοῦ ὁποίου ἔβλεπέ τις τὰ πάντα. Ὁ Ναπολέων, διδασκόμενος καθ' ἑκάστην παρὰ τῶν νομομαθῶν Πορταλῆ, Καμβασερὲ, καὶ πρὸ πάντων παρὰ τοῦ Τρονσσὲ, τίνι τρόπῳ ἔπρεπε νὰ

συζητῇ τῇ ἐπαύριον ἐν τῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἐπικρατείας, ἐσκέπτετο πρὸ εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν· ἤκουε μετὰ ταῦτα τὴν συζήτησιν, εἶτα δὲ μετ' αὐθεντικῆς ὀρθῆς κρίσεως ὥριζεν ἀκριβῶς τὸ μέρος εἰς τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ σταθμισθῇ τὸ μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ καὶ νέου συστήματος ζήτημα· προσέτι διὰ τῆς διηνεκοῦς ἐπιμελείας του ἠνάγκαζεν ὅλους νὰ ἐργάζωνται. Οὗτος δὲ διττῶς εἰργάζετο πρὸς τελειοποίησιν τοῦ πολιτικοῦ Κώδηκος, ὁρίζων τὸν βαθμὸν τοῦ νεωτερισμοῦ καὶ ἐπιταχύνων τὸ ἔργον. Πολλάκις πρὸ αὐτοῦ ἐπεχειρίσθησαν ἄλλοι τὸ ἔργον τοῦτο, καὶ ἑκάστοτε ἐνδίδοντες εἰς τὰς ἐπερχομένας πολιτικὰς μεταβολὰς, παρεδίδοντο εἰς ὑπερβολὰς, τὰς ὁποίας μετ' ὀλίγον ἔβλεπον μετ' ἐντροπῆς ἡ λύπης, οὕτω δ' ἐπὶ τέλους ἐγκατέλειπον τὸ ἔργον τοῦτο. Ὁ Ναπολέων ὅμως ἔλαβε τὸ ἐξοκεῖλαν εἰς τὴν ξηρὰν πλοῖον τοῦτο, ἔθησεν αὐτὸ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἔφερεν εἰς τὸν λιμένα. Τὸ πλοῖον τοῦτο ἦτον ὁ πολιτικὸς Κώδηξ· οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Κώδηξ οὗτος δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς ὅλον τὸν πολιτικὸν κόσμον. Ἀναμφιβόλως εἰς νέον στρατιωτικὸν εἶναι μεγίστη καὶ καθαρὰ δόξα τὸ νὰ προσκολλήσῃ τὸ ὄνομά του εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν ὀργανισμὸν τῆς πατρίδος του, ἔτι δ' ἐνδοξότερον εἶναι εἰς τὴν Γαλλίαν, ἥτις παρεδέχθη καὶ ἐφήρμωσεν αὐτόν. Ἐκ τούτου δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι, ἐὰν ἡ Ἀγγλία καυχᾶται ὅτι ἔδωκεν εἰς τὰ ἔθνη τὸν καλήτερον κυβερνητικὸν τύπον, ἡ Γαλλία ὡσαύτως δύναται νὰ καυχηθῇ ὅτι ἔδωκε διὰ τοῦ πολιτικοῦ Κώδηκός της τὸν καλήτερον κοινωνικὸν τύπον· ἀμφότερα εἶναι ὡραῖα καὶ ἔνδοξα εἰς τὰ μᾶλλον πολιτισμένα ἔθνη τοῦ κόσμου.

Ὁ Ναπολέων οὕτως ἐνασχολούμενος εἰς τὴν πολιτικὴν νομοθεσίαν, τὸ αὐτὸ ἔπραττε καὶ εἰς τὴν οἰκονομίαν τοῦ Κράτους. Ἑκάστη ἐπαρχία καὶ ἑκάστη κοινότης αὐτοδιοικεῖτο καθ' ὅλα· ἡ κυβέρνησις εἶχε μόνον τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τῶν ὑποθέσεων τοῦ Κράτους, ἀφίνουσα τὰς ἐπαρχίας νὰ διαχειρίζωνται αὗται τὰ καθέκαστα, διοικητικά τε καὶ οἰκονομικὰ αὐτῶν. Ὁ Ναπολέων, παραδεχόμενος τὸ νεώτερον σύστημα περὶ συγκεντρώσεως ὅλης τῆς διοικήσεως καὶ τῆς οἰκο-

νομίως τοῦ Κράτους εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἐνησχολήθη μετὰ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας νὰ φέρῃ εἰς ἅπασαν τὴν Γαλλίαν τὴν αὐτὴν διοίκησιν καὶ φορολογίαν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κατὰ τὸ 1789 ἐπαναστατικῶν ἀρχῶν· ἐπειδὴ δ' ἔπρεπε νὰ ὀργανίσῃ καὶ τὰς κοινότητας τῶν συμβουλίων, καὶ ἐπειδὴ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἦτον ἀδύνατον νὰ γένωσιν ἐκλογαὶ, διώρισε τὰ μέλη τῶν ἐπαρχιακῶν συμβουλίων ἐκ τῶν τιμιωτέρων καὶ εὐκαταστατοτέρων κατοίκων ἑκάστης ἐπαρχίας. Ἐκ τούτων βλέπει τις τὸν ἄνδρα τοῦτον κακὸν μὲν πολιτικὸν, ἀλλ' ἄριστον ὀργανιστὴν ἕνεκα τοῦ στρατιωτικοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ. Ἤδη δὲ πρέπει νὰ ἐξετάσῃ καὶ κρίνῃ τις αὐτὸν καὶ ὡς στρατιωτικόν.

Ἵνα κατατάξῃ τις ἁρμοδίως τὸν Ναπολέοντα μεταξὺ τῶν μεγάλων στρατηγῶν, ἀπαιτεῖται νὰ ἐξετάσῃ τίνι τρόπῳ ἡ ἱστορία τῆς πολεμικῆς τέχνης, δι' ἧς δημιουργοῦνται, ἀνυψοῦνται καὶ ὑπερασπίζονται τὰ Κράτη, ὁρίζει τοῦτο· ἡ δὲ τέχνη αὕτη, θεωρουμένη ὡς κυβερνητικὴ τέχνη, συνενώνει τοσαύτας σπανίας ἰδιότητας νοὸς καὶ χαρακτῆρος· καὶ ὅμως δυστυχῶς ἡ ἱστορία αὐτῆς ἐκλείπει· ὁ Μακιαβέλης, ὁ Μοντεσκιοῦ, ὁ Φριδερῖκος καὶ ὁ Ναπολέων ὀλίγα τινὰ ἔγραψαν περὶ αὐτῆς. Ὅθεν διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τις, ὡς ἀπαιτεῖται, τὴν τέχνην ταύτην καὶ νὰ τὴν συγκαταριθμήσῃ μεταξὺ τῶν ἐπιστημῶν, κατὰ τὰς μεταβολὰς τῶν Ἐπικρατειῶν καὶ τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, πρέπει νὰ πλάσῃ τὴν ἱστορίαν ταύτην· ἄλλως εἶναι δύσκολον νὰ προσδιορίσῃ τις τὴν τάξιν τῶν μεγάλων στρατηγῶν. Ἐν τούτοις ἐν τῇ στρατιωτικῇ ἱστορίᾳ ὑπάρχουν ἀρχαί τινες, αἱ ὁποῖαι ἐκπλήττουν κατὰ πρῶτον τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου· ὁδηγούμενός τις ὅμως ἐκ τούτων δύναται νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν πορείαν τῶν πραγμάτων καὶ ὁρίσῃ ἐξόχους τινὰς τάξεις διὰ τοὺς μεγάλους στρατηγοὺς, ἃς οἱ μεταγενέστεροι εἰς τὰς διαφόρους κρίσεις των οὐδόλως μετέβαλον. Ὁ συνήθης λεγόμενος μέγας πόλεμος δὲν ὑπῆρξεν εἰς τὸν κόσμον· διότι πρὸς τοῦτο ἀπαιτοῦνται μεγάλα συμβάντα, καὶ νὰ συμμετέξωσι συγχρόνως καὶ μεγάλοι ἄνδρες· διότι μόνον αἱ μεγάλαι

καταστροφαὶ δὲν ἀποτελοῦν τὸν χαρακτῆρα τοῦ πράγματος, ἄλλως δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι οἱ κατακτηταὶ τῆς Ἀσίας διέπραξαν μεγάλους πολέμους. Ἀπαιτεῖται λοιπὸν ἐπιστήμη καὶ περίνοια εἰς τὰς στρατηγικὰς πράξεις, ἐξ ὧν ὑποτίθεται ὅτι ὁ νικητὴς ἀπήντησεν ἀντιστάσεις δραστηρίους καὶ ἐπιδεξίους. Ὅθεν, εἰ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἤλλαξε κατὰ τὴν ἐποχήν του τὴν φάσιν τοῦ τότε πολιτισμένου κόσμου, ἡ ἀσιατικὴ χαυνότης, καθ' ἧς ἐθριάμβευσεν, ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε μόλις δύναται νὰ εἴπῃ τις ὅτι διέπραξε μέγαν πόλεμον· ὁ δὲ στρατηγικὸς νοῦς, ὁ τοσοῦτον θαυμαζόμενος παρὰ τοῦ Μοντεσκιοῦ, συνίσταται ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν προεχώρησεν εἰς τὴν Ἀσίαν, εἰμὴ ἀφοῦ κατέκτησε τὰ παράλια τῆς Συρίας. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἦτον ἠναγκασμένος ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως τοῦ ναυτικοῦ, περὶ οὗ καὶ οἱ ἐλάχιστοι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἦσαν τῆς αὐτῆς ἰδέας· ὥστε ὁ Ἀλέξανδρος ἐνήργησε κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην μᾶλλον ἐξ ἀνάγκης ἢ ἐκ περινοίας· αἱ δὲ τρεῖς μάχαι, δι' ὧν κατέκτησε τὴν Ἀσίαν, ἦσαν πράξεις τολμηροῦ ἡρωϊσμοῦ, ἐκτελεσθεῖσαι διὰ τοῦ ἱππικοῦ, ὅπερ οὗτος αὐτοπροσώπως ἐδιοίκει, καὶ ὅστις προσβαλὼν ἄτακτα, ἄνανδρα καὶ ἀπαίδευτα στίφη ἱππικοῦ, ἔτρεψεν αὐτὰ εἰς φυγὴν, ἀκολουθούμενα παρὰ τοῦ περσικοῦ πεζικοῦ. Οἱ Πέρσαι λοιπὸν κυρίως ἐνικήθησαν ὑπὸ τῆς πειθαρχίας τῶν μακεδονικῶν στρατευμάτων, ὁδηγουμένων εἰς τοσούτῳ μακρυνὰς χώρας διὰ τῆς πρὸς αὐτὰ ἐμπνευσθείσης τόλμης, ἀληθῶς εἰπεῖν, ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου. (α)

Οὕτω δὲν ἐμάχετο ὁ Ἀννίβας καὶ ὁ Καῖσαρ. Ἐνταῦθα ὑπῆρξεν ἡρωϊσμὸς κατὰ ἡρωϊσμοῦ, ἐπιστήμη κατὰ ἐπιστήμης, μεγάλοι ἄνδρες κατὰ μεγάλων ἀνδρῶν· καὶ ὅμως ὁ Καῖσαρ ἐναντίον τοῦ ὁρμητικοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς τόλμης του, ἠνωμέ-

(α) Περὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἐγράψησαν πολλὰ καὶ ποικίλα, ὡς περὶ οὐδενὸς ἄλλου. Ἡ περὶ τούτων συνοπτικὴ ἔκθεσις τοῦ γηραιοῦ καὶ σοφοῦ καθηγητοῦ κυρίου Κωνσταντίνου Ἀσωπίου, ἐκδοθεῖσα τῷ 1856, μαρτυρεῖ τοῦτο· ἤδη δ' ἐν ὀλίγοις καὶ αὖθις ἀνασκευάζει ταῦτα ὁ αὐτὸς ἐν τέλει τῆς ἱστορίας ταύτης εἰς σημείωσιν ὑπὸ στοιχεῖον Α.

νὴς μετὰ τῶν ἐμφρόνων ἐπιχειρημάτων του, ἦτο περιωρισμένος, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὰ ἐπιχειρήματά του, ὅπερ προήρχετο ἐκ τῶν στρατιωτικῶν συνηθειῶν τῆς ἐποχῆς του, ἐξ ὧν μόνον ὁ Ἀννίβας ἦτον ἀπηλλαγμένος (α). Οἱ Ρωμαῖοι, πολεμοῦντες κατ' ἀγρίων λαῶν, θέλοντες νὰ ὦσι προφυλαγμένοι καλῶς ἐκ τῆς ἀγρίας ὁρμῆς αὐτῶν, ἐστρατοπέδευον μετὰ πολλῆς τέχνης· διὸ ὅτε κατηυλίζοντο, ἐγνώριζον ἐκ συνηθείας νὰ καταλαμβάνωσι τὴν καταλληλοτέραν θέσιν, ἐν ᾗ ἐγκαθίσταντο ἐν ὀλίγαις ὥραις, ὡς ἐν ὀχυρῷ φρουρίῳ κατεσκευασμένῳ διὰ πασσάλων καὶ περιταφρωμένῳ, οὕτω δὲ ἀποκαθισταμένῳ σχεδὸν ἀπροσβλήτῳ. Ὡς πρὸς τὴν στρατοπέδευσιν οἱ νεώτεροι οὔτε ὑπερέβησαν, οὔτε ἔφθασαν τοὺς Ῥωμαίους· ἀλλ', ὡς ὁ Ναπολέων εἶπεν, οὐδ' ἔπρεπε νὰ σκεφθῶσι περὶ τούτου· διότι τῇ σήμερον τοιοῦτον ὠχυρωμένον στρατόπεδον οὐδὲ δύο ὥρας δύναται ν' ἀνθέξῃ ἀπέναντι τοῦ πυροβολικοῦ. Ἐκ τοιαύτης στρατοπεδεύσεως κατὰ πᾶσαν ἑσπέραν προέκυπτε δειλία εἰς τὰς κινήσεις τοῦ στρατοῦ, βραδύτης τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πολέμου καὶ τῶν μαχῶν· ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἠλάττωνε τὰς συμφορὰς τοῦ πολέμου· διότι μόνον ὅταν ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι ἤθελον ἐμάχοντο. Τοῦτο ἕνεκα ἂν ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν ἀπέφευγε τὴν μάχην, ὁ πόλεμος ἐδύνατο νὰ διαρκέσῃ ἀορίστως, ἢ ἔπρεπεν ὁ εἷς νὰ πολιορκήσῃ καὶ νὰ προσβάλῃ τὸν ἕτερον. Οὕτω βλέπει τις τὸν Καίσαρα, τὸν μᾶλλον τολμηρὸν στρατηγὸν τῶν Ρωμαίων, νὰ κινῆται ἐλευθέρως ἐν τῇ Γαλατίᾳ ἐνώπιον τῆς ἀγρίας ὁρμῆς τῶν Γαλατῶν, νὰ τοὺς προκαλῇ εἰς πόλεμον, ὁσάκις ἤθελε· διότι οὕτως ἐδύνατο νὰ ἀντικρούῃ εὐκόλως τὴν ἀκάθεκτον ἀνδρίαν των· ἀλλ' ὅταν ἐπολέμει ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Ἠπείρῳ πρὸς Ῥωμαίους, ἤλλαττε μέθοδον.

(α) Ἐνταῦθα λανθάνεται, φρονοῦμεν, ὁ Κ. Θιέρσος. Οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον τὴν ἕξιν νὰ ὀχυρῶνται ἑκάστην ἑσπέραν ἐν τοῖς στρατοπέδοις των, διότι ἐφοβοῦντο τὰς νυκτερινὰς καὶ αἰφνιδίους ἐπιβουλὰς τῶν ἐχθρῶν· ἀλλ' ὁ Ἀννίβας, ὅστις ὑπερεῖχε πολὺ κατὰ τὸ ἱππικὸν, δὲν εἶχε τοιαύτην ἀνάγκην· ὥστε ὡς πρὸς ταῦτο ἡ σύγκρισις τῶν δύο πολεμιστῶν τούτων ἀνδρῶν, φρονοῦμεν, δὲν ἁρμόζει.

Ὑπάρχουν στρατιωτικαὶ πράξεις λίαν ἐπιδέξιοι καὶ πολλάκις λίαν τολμηραὶ, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν εἰς πόλεμον τὸν μὴ θέλοντα νὰ ἔλθῃ εἰς μάχην ἀντίπαλον· ἀλλ' αὗται δὲν χαρακτηρίζουν τὸν μέγαν πόλεμον, ὅστις πρέπει νὰ γίνηται ἐλευθέρως καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν καὶ μετὰ τῆς ἀκριβείας τῶν στρατιωτικῶν κινήσεων, ὡς εἴδομεν ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, καθ' ὃν ἡ πάλη τῶν ὅπλων ἀποφασίζεται ἐν ὀλίγαις ἡμέραις, ἐνῷ ἄλλοτε διήρκει ἐπὶ ἔτη. Εἷς μόνος στρατηγὸς παρουσιάζεται κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, ὅστις ἐνήργει μετὰ πάσης ἐλευθερίας καὶ σταθεροῦ σκοποῦ, οὗτος δὲ εἶναι ὁ Ἀννίβας, ὅστις ὡς πρὸς τὴν ἀνδρείαν, τόλμην, νοημοσύνην, ἐπιδεξίους στρατηγικὰς πράξεις, δύναται νὰ εἴπῃ τις, ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἄλλος εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους· αὕτη εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Ναπολέοντος, ὅστις εἶναι ὁ ἁρμοδιώτερος κριτὴς περὶ τὰ τοιαῦτα.

Κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἡ στρατιωτικὴ τέχνη οὐδὲν ἄξιον λόγου παρουσιάζει εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ἡ ἱστορία ἀναφέρει ἀπείρους πράξεις, καθ' ἃς τὸ ἀνθρώπινον αἷμα ἐχύθη ποταμηδόν· ἡ ἀνθρωπότης ἀνέπτυξε τὰ συνήθη πάθη της, καὶ καθ' ἃς ὑπῆρξαν ἄνανδροι καὶ ἥρωες, κακοῦργοι καὶ ἐνάρετοι, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξεν οὔτε Καῖσαρ, οὔτε Ἀννίβας· τότε δὴ οὐχὶ μόνον μέγας πόλεμος δὲν ὑπῆρξεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ τέχνη τοῦ πολέμου εἶχεν ἐξαλειφθῆ. Ἡ βαρβαρότης μετὰ τῆς ἀκαθέκτου ἀνδρίας της ὥρμησε κατὰ τοῦ παρηκμασμένου ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις εἶχεν ὡς ἀξίωμα, ὅτι αἱ στρατιωτικαὶ ἀρεταὶ δὲν ὠφελοῦν. Ἀλλ' ὅταν ἀναρίθμητα πλήθη βαρβάρων, ὠθούμενα, ὡς τὰ κύματα τῆς θαλάσσης, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους, κατέπνιξαν τὸν πολιτισμένον κόσμον, ἐνίοτε εὑρίσκοντο ὀλίγοι γενναῖοί τινες ἄνδρες, ὡς ὁ μέγας Κάρολος καὶ λοιποί, τοὺς ὁποίους ἡ ἱστορία δὲν παραδέχεται ὡς μεγάλους στρατηγούς. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς ἀτομικῆς ἀνδρίας, μόνη ἡ ποίησις ἐξύμνει τὰ στρατιωτικὰ ἄθλα. Ἡ δ' ἐποχὴ ἐκείνη ἦτο τοῦ ἱπποτισμοῦ· ἡ δὲ ὀνομασία αὕτη δεικνύει τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, ἤτοι τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τοῦ ἵππου, περιβεβλημένον μετὰ σιδήρων, μαχόμενον διὰ τοῦ ξίφους ἀνὰ χεῖρας, κατὰ τὴν ἐπι-

δεξιότητα καὶ τὰς φυσικὰς δυνάμεις του. Ἐν τούτοις ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων ἤλλαξε μετ' ὀλίγον ἐκ τῆς προόδου τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία ηὔξησαν τὸν πληθυσμὸν τῶν πόλεων καὶ κατέστησαν τοὺς ἀνθρώπους εὐπόρους· ἐκ τούτου ἐπῆλθεν ἡ ἀνάγκη τῆς ἰδίας ὑπερασπίσεως καὶ τῆς γενναιότητος, ἐκ τούτου δ' ἐγεννήθη καὶ ὁ πεζὸς στρατιώτης, ἤτοι τὸ πεζικόν. Οἱ Ἑλβετοί, ὑπερασπιζόμενοι εἰς τὰ ὄρη των, οἱ κάτοικοι τῶν ἰταλικῶν καὶ γερμανικῶν πόλεων, ὄπισθεν τῶν τειχῶν αὐτῶν, καὶ οἱ Ὁλλανδοί, ὄπισθεν τῶν προχωμάτων των, συνέστησαν τὸ πεζικὸν ὅπλον, εἰς ὃ ἐδόθη τοιαύτη ἀξία, ὥστε, προϊόντος τοῦ χρόνου, ηὔξησε. Μία ἀνακάλυψις, ὀφειλομένη ὡσαύτως εἰς τὴν πρόοδον τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, αὕτη δὲ εἶναι ἡ ἐκπυρσοκροτικὴ ὕλη, συνετέλεσεν ἰσχυρῶς εἰς τοῦτο. Ἀπέναντι τῶν ἐκ τῆς πυρίτιδος ῥιπτομένων βλημάτων, ὁ θώραξ κατέστη οὐχὶ μόνον ἀνωφελὴς ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνος· ἔκτοτε ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ παρουσιάζηται εἰς μάχην ἀπροφύλακτος, ἀνακουφισμένος ἐκ τοῦ βάρους ἀνωφελοῦς σιδηρᾶς ἐνδυμασίας, καὶ νοήμων· ἡ περιεσκεμμένη ἀνδρία ἔπρεπε ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν φυσικὴν δύναμιν. Ἐξ αὐτῆς τῆς αἰτίας αἱ ὠχυρωμέναι καὶ ἐπίφοβοι πόλεις εὐθὺς ἤλλαξαν τὴν ὄψιν των· τὰ τείχη αὐτῶν κατεδαφίσθησαν διὰ ν' ἀποφύγωσι τὰς βολὰς τῶν κανονίων· ἀντὶ δὲ νὰ ἔχωσιν ὑψηλοὺς καὶ κυκλικοὺς πύργους, περιεῤῥάχθησαν διὰ κτισμένων κατὰ μέτωπον χαμηλῶν καὶ γωνιωδῶν προμαχώνων, ὑπερασπιζομένων καθ' ὅλα τὰ μέτωπα, ἐξ οὗ ἐγεννήθη ἡ νέα ὀχυρωτική.

Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἤρχισε καὶ ἐξηκολούθει ἐν τῇ Ἰταλίᾳ· ἐν δὲ τῇ Ὁλλανδίᾳ ἐτελειοποιήθη κατὰ Φιλίππου Β' βασιλέως τῆς Ἱσπανίας· τότε ἀνεφάνησαν εἰς τὸν κόσμον τρεῖς μεγάλοι στρατιωτικοί. Ἔκτοτε (περὶ τὰ τέλη τοῦ ις'. αἰῶνος) ἤρχισε ν' ἀναφαίνηται ἡ στρατιωτικὴ τέχνη· ἀλλ' ἦτον ἄτολμος καὶ περιωρισμένη, μὴ ἔχουσα τὴν αὐτὴν πορείαν, ὡς ἐπὶ τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Ἀννίβα· διότι πέριξ τῶν ὁλλανδικῶν φρουρίων, προφυλαγμένων ὑπὸ προχωμάτων καὶ καλῶς κειμένων

καὶ κατεσκευασμένων προμαχώνων, ἐγένετο ὁ πόλεμος καὶ ἔμενεν ὡς δεσμευμένος. Ἐκ τούτου ἡ ἱκανότης τῶν στρατηγῶν περιωρίζετο ν' ἀποκλείωσι φρούριόν τι, νὰ ἐμποδίζωσι τὰς τροφὰς αὐτοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ τὸ πολιορκῶσι διὰ διαφόρων χαρακωμάτων, φυλαττόμενοι ὄπισθεν αὐτῶν· οἱ δὲ ἀντίπαλοι ἐνησχολοῦντο νὰ πέμπωσι βοηθείας εἰς τὸ πολιορκούμενον φρούριον, νὰ ἐμποδίζωσι τὰς τροφὰς τῶν πολιορκητῶν ἢ νὰ ἐνοχλῶσιν αὐτούς· ἰδοὺ εἰς τί συνίστατο ἡ πολεμικὴ τότε.

Δὲν ἔβλεπέ τις κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν οὔτε μεγάλας στρατιωτικὰς κινήσεις, οὔτε κρισίμους μάχας· καθ' ὅλον τὸν βίον τῶν Νασσῶ, ἀπὸ τοῦ 1579 μέχρι τοῦ 1648, μόλις ἐγένοντο πέντε ἢ ἕξ μάχαι ἀλλ' ἑκατὸν περίπου πολιορκίαι. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην οἱ Ὁλλανδοὶ, πολεμοῦντες διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν των, ἦσαν κύριοι τῆς θαλάσσης, ἐξ ἧς ἀπεζημιοῦντο διὰ τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου.

Ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ ἡ σύστασις τοῦ πεζικοῦ (ἀποτέλεσμα τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἐθνῶν), ἄρχεται ἐκ τῆς πάλης τῶν Ἑλβετῶν κατὰ τῶν οἴκων τῆς Αὐστρίας καὶ Βουργωνίας, καὶ τῆς Ὁλλανδίας κατὰ τῆς Ἱσπανίας· ἀνεπτύχθη δὲ κατὰ τὸν τριακονταετῆ πόλεμον μεταξὺ Καθολικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ὁ Γουστάβος Ἀδόλφος ἀνέπτυξε τὴν στρατιωτικὴν τέχνην μετὰ τοὺς Νασσῶ. Οὗτος, βασιλεὺς ὢν τῆς Σουηδίας, ἔθνους μικροῦ μὲν ἀλλ' ἀνδρείου, ἐπάλαισε κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Πολωνίας, ὅστις ἠπείλει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἐπικρατείας του· μὴ ἔχων δὲ ἰσχυρὸν ἱππικὸν, ὡς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ, ἐνησχολήθη νὰ μορφώσῃ καλὸν πεζικόν. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τὸ πεζικὸν ἐσχηματίζετο εἰς πυκνὴν φάλαγγα, ὡς τὴν μακεδονικὴν, ὑπερασπιζομένην διὰ λίαν μακρῶν δοράτων, κατὰ δὲ τὰς γωνίας καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς, διὰ μουσκετονίων· ἡ δὲ φάλαγξ αὕτη ἦτο δυσκίνητος. Ὁ Γουστάβος Ἀδόλφος ἐνησχολήθη, ὡς καλὸς προγυμναστὴς τοῦ πεζικοῦ, νὰ ἐνώσῃ, ὅσον ἦτο δυνατὸν, τοὺς δορυφόρους μετὰ τῶν μουσκετοφόρων, νὰ καταργήσῃ τὰ μὴ χρησιμεύοντα ἀπέναντι τοῦ πυροβολικοῦ ὅπλα, νὰ δώσῃ πλειοτέραν εὐκινησίαν εἰς τὸν στρατὸν καὶ ν' αὐ-

ξήσῃ καὶ καταστήσῃ τὸ πυροβολικὸν ἐλαφρότερον. Ἄλλως, εἰ καὶ δὲν ἐτελειοποίησε τὸ πεζικὸν ὅπλον, ἐπήνεγκεν ὅμως ἐπ' αὐτοῦ πολλὰς βελτιώσεις· ἐνίκησε τὸν βασιλέα τῆς Πολωνίας, ἔχοντα μόνον ἰσχυρὸν ἱππικόν, καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτὸν νὰ παραιτηθῇ ἐκ τῶν ἀξιώσεών του ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Σουηδίας· εἶτα ἀναλαβὼν τὴν ὑπεράσπισιν τῶν διαμαρτυρομένων, ἦλθεν εἰς τὴν Γερμανίαν, ἔνθα ἐδοξάσθη εἰς τὰ πεδία τοῦ Ἄρεως. Λίαν παράδοξον ὅμως ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις ἦτον εἷς τῶν ἀνδρειοτέρων καὶ ἐμπειροτέρων στρατηγῶν, εἴς τινας περιστάσεις ἐδείχθη ἄτολμος, ὥστε πολὺ ἀμφιβάλλετο ἡ γενναιότης αὐτοῦ· ἐν γένει δὲ δὲν ἠκολούθησε τὸ σύστημα τῶν μεγάλων πολέμων, ἀλλὰ περιωρίζετο, ὡς οἱ προγενέστεροι αὐτοῦ, εἰς τὰς πολιορκίας φρουρίων, αἵτινες ἐμπόδιζον τὴν πρόοδον αὐτοῦ. Ἐσχάτως δὲ νικήσας τῷ 1614 καὶ ἐκ δευτέρου ἐν Λωτζένῃ τὸν Βαλλενστεΐν, ἐφονεύθη ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ μάχῃ, ὡς ὁ Ἐπαμινώνδας.

Ἀλλ' ἡ στρατιωτικὴ τέχνη ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ ν' ἀλλάξῃ φάσιν, ἐπελθούσης νέας μεταβολῆς, διῃρημένης εἰς τρεῖς πράξεις, ὧν ἡ πρώτη ἔπρεπε νὰ διαδραματισθῇ ἐν Γαλλίᾳ παρὰ τοῦ Κονδὲ, Τουρένου καὶ Βωβάνου, ἡ δευτέρα, ἐν Πρωσσίᾳ παρὰ τοῦ Φριδερίκου, καὶ ἡ τρίτη, ἐν Γαλλίᾳ παρὰ τοῦ Ναπολέοντος, ὅστις πρὸς δόξαν τῆς Γαλλίας ἤρχισε καὶ ἐτελείωσε τὴν μεταβολὴν ταύτην.

Ὡς προηγουμένως ἐξιστορήθη, ἡ πολεμικὴ τέχνη, καταντήσασα νὰ κυλίηται πέριξ τῶν φρουρίων διὰ τὴν ἄλωσιν ἢ τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῶν, ἦτον ὡς πτηνὸν δεσμευμένον ἐπὶ τῆς γῆς, μὴ δυνάμενον οὔτε νὰ βαδίσῃ, οὔτε νὰ πετάξῃ. Ὁ Γουστάβος ἦτο μαθητὴς τῶν Νασσῶ, οἱ δὲ Γάλλοι στρατηγοὶ ἦσαν τοῦ Γουστάβου, ὡς πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὑπηρετήσαντες παρ' αὐτῷ. Ὁ Βωβάνος ἐδιδάχθη παρὰ τῶν Ὁλλανδῶν τὴν πολιορκητικὴν, ἣν καὶ ἐτελειοποίησεν εἰς τὸν ὕψιστον βαθμόν. Ἐν τούτοις μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ στρατιωτικὴ τέχνη περιωρίζετο πέριξ τῶν φρουρίων, ὅτε αἴφνης νέος τις πρίγκηψ ὁ Κονδὲς, εὐφυὴς, εὔτολμος καὶ φιλόδοξος, θαρρῶν εἰς τὸν θεὸν, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος,

καὶ ὅστις, ὡς καταγόμενος ἐκ βασιλικῆς οἰκογενείας, ἐτίθετο ὑπεράνω πάσης εὐθύνης, κατέβη εἰς τὸ στάδιον, καὶ παραιτῶν τὸν μεθοδικὸν πόλεμον τῶν Νασσῶ, οἵτινες δὲν ἤρχοντο εἰς μάχην εἰμὴ εἰς τὰ ἔσχατα, ἐξῆλθε τοῦ στενοῦ κύκλου, ἐν ᾧ τέως περιωρίζοντο οἱ πρὸ αὐτοῦ στρατηγοί. Ὅτε κατὰ πρῶτον ἐστράτευσε, συνεκρότησε συμβούλιον ἐκ τῶν παρ' αὐτῷ διορισθέντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἀλλ' οὐδεμίαν ἀκρόασιν ἔδωκεν εἰς τὴν γνώμην αὐτοῦ· ἤκουσε μόνον τὸν εὔτολμον, ὡς αὐτὸν, στρατηγὸν Γασσίονα, τὸν μαθητεύσαντα παρὰ τῷ Γουστάβῳ Ἀδόλφῳ, καὶ παρευθὺς κατέλαβεν ἐν στενὸν, δι' οὗ θαῤῥαλέως κατέβη εἰς τὴν πεδιάδα τῆς πόλεως τῆς Γαλλίας Ῥοκροᾶ (1643), ἔνθα ἦτον ὁ ἐχθρὸς πολυαριθμότερος καὶ ἐμπειρότερος αὐτοῦ· πάραυτα δὲ προσέβαλεν αὐτὸν πρὸς τὰς δύο πτέρυγας, συγκειμένας ἐξ ἱππικοῦ κατὰ τὴν τότε μέθοδον, κατεπολέμησεν αὐτὸν, εἶτα ἔστρεψε τὰς δυνάμεις του καὶ πρὸς τὸ κέντρον, ἔνθα ἔμενε τὸ πεζικὸν ὡς τεῖχος· προσέβαλεν αὐτὸ διὰ τοῦ πυροβολικοῦ, καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ κατέστρεψε καὶ αὐτὸ, ὅπερ ἦτο τὸ τελευταῖον πεζικὸν τῆς Ἱσπανίας. Ὁ Κονδὲς βεβαίως κατὰ τὴν μάχην ταύτην δὲν ἔπραξεν εἰμὴ ὅ,τι ὁ Ἀλέξανδρος ἐν Ἀρβήλλαις, καὶ ὁ Καῖσαρ ἐν Φαρσάλοις· διὸ καὶ δὲν ἐθεωρήθη ὡς νεωτεριστὴς τῆς πολεμικῆς τέχνης, εἰ καὶ πάραυτα ἄνευ διαταγμοῦ συνῆψε μάχην ἔφθασεν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον τοῦ πολέμου, καὶ οὕτως ἀπήλλαξε τὴν ἀνθρωπότητα ἐκ τῶν ἄλλοτε συνεχῶν δυστυχιῶν τοῦ πολέμου.

Ὁ Κονδὲς ἔκτοτε ὠνομάσθη ὁ εὔτολμος Κονδές. Μετ' ὀλίγον ἐν Φριφούργῃ, εἰ καὶ ἡ μία τῶν πτερύγων τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ κατεπολεμήθη, τὸ δὲ κέντρον προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, διὰ τῆς ἐπιμονῆς του ἐνίκησεν, ἐνῷ ἐθεωρεῖτο ἡττημένος· οὕτω διὰ τῆς τόλμης του καὶ διὰ τῆς ὀξυδερκείας του κατέστη ὁ μέγας στρατηγὸς τῆς ἐποχῆς του. Παρ' αὐτῷ τότε ὑπῆρχεν ἕτερος στρατηγὸς, ὅστις ἦτον ἐπίσης ὡς αὐτὸς εὔτολμος, ἀλλὰ ταχύτερος εἰς τὰς στρατιωτικὰς κινήσεις καὶ ἐκστρατείας, οὗτος δὲ ἦτον ὁ γνωστὸς Τουρέννος, ὅστις μετὰ καιρὸν κατέστη ἀρεστότερος εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας. Ὁ Τουρέννος

ἀνεδέχθη νὰ ἐκτελέσῃ ἀνωφελῆ ἔργα, θέλων μετὰ μικρῶν δυνάμεων ν' ἀνθίσταται κατὰ ἰσχυροῦ ἐχθροῦ, ὅτε οὗτος καὶ ἐπεχείρησε τολμηρὰς πορείας· τῷ μὲν **1646** κατέβη εἰς τὸν Ῥῆνον διὰ νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῶν Σουηδῶν καὶ ἀναγκάσῃ τὴν Βαβαρίαν νὰ ὑποκύψῃ εἰς εἰρήνην, τῷ δὲ **1674**, προσποιούμενος ὅτι ἀνεπαύετο ἐκ τῶν κόπων μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας, ἐγκατέλειψε τὰς ἐπισταθμίας του καὶ αἴρνης ἐπέπεσε κατὰ τῶν χειμερινῶν ἐπισταθμιῶν τοῦ ἐχθροῦ, ἔτρεψεν αὐτὸν εἰς φυγὴν καὶ τὸν κατεδίωξε πέραν τῶν μεθορίων. Οὕτω δύναται νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ὁ μὲν Κονδὲς ἔδωκεν εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην τόλμην ἐν ταῖς μάχαις, ὁ δὲ Τουρέννος, συντόνους πορείας. Μετὰ τοὺς δύο στρατηγοὺς τούτους, ἡ πολεμικὴ τέχνη ἐσταμάτισε, καὶ ἐκυμαίνετο μέχρι τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, καθ' ἣν ἐποχὴν μία ἀπέραντος πάλη ἔμελλε νὰ ὠθήσῃ αὐτὴν εἰς τὸ δεύτερον βῆμα, καὶ νὰ τὴν ὁδηγήσῃ πρὸς τὸν πραγματικῶς μέγαν πόλεμον.

Ἵνα ἐννοήσῃ τις ἀκριβῶς περὶ τῆς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν πολεμικῆς τέχνης, πρέπει ν' ἀναγνώσῃ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ στρατηγοῦ Μοντεκουκούλη, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ σοφώτερος στρατηγὸς τῆς ἐποχῆς του. Εἰ καὶ τὸ πεζικὸν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἀνεπτύχθη ἐν ταῖς μάχαις, δὲν ὑπερέβαινε τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου στρατοῦ· διότι σχεδὸν τὸ ἕτερον ἥμισυ ἦτο τὸ ἱππικόν· τὸ πυροβολικὸν ἦτο λίαν εὐάριθμον καὶ δυσκίνητον, μόλις ἐλόγιζον ἓν πυροβόλον εἰς χιλίους ἄνδρας· ἡ ἐν παρατάξει μάχη ἦτον ὅπως κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀννίβα καὶ τοῦ Καίσαρος (τούτους ἐξελάμβανον ἅπαντες οἱ στρατιωτικοὶ ὡς διδασκάλους)· τὸ πεζικὸν παρετάττετο εἰς τὸ κέντρον, τὸ ἱππικὸν εἰς τὰς πτέρυγας, τὸ πυροβολικὸν (ὅπερ ἀντικατέστησε τὰς ἀρχαίας μηχανὰς τοῦ πολέμου) ἐπὶ τοῦ μετώπου, χωρὶς νὰ δίδηται προσοχὴ εἰς τὸ χωρίον, ἐφ' οὗ συνήπτετο ἡ μάχη· εἰ δὲ μή, τὸ ἱππικὸν ἐπυκνοῦτο, ἀνεπτύσσετο ὄπισθεν, ἐτάττετο τέλος πάντων ὅπως ἐδύνατο, ἐὰν ἐκ τοπικῶν ἐμποδίων δὲν ἐδύνατο ν' ἀναπτυχθῇ ἐπὶ τῶν πτερύγων· τὸ πυροβολικὸν ἤρχιζε τὴν μάχην διὰ νὰ τρομάξῃ τὸν ἐχθρὸν, μετὰ ταῦτα τὸ ἱππι-

κὸν προσέβαλε πᾶν ἐμποδὼν, καὶ ἂν εὐδοκίμει, ἐπανήρχετο καὶ ἔδιδε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸ πεζικὸν νὰ ἐπιτεθῇ, τὸ δὲ ἱππικὸν προσέβαλλε τὰς πλευρὰς τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ ἵνα ἐπιφέρῃ τὴν παντελῆ ἧτταν αὐτοῦ. Ὀλίγαι μάχαι, συναφθεῖσαι παρὰ τοῦ Γουστάβου Ἀδόλφου, τοῦ Κονδὲ καὶ τοῦ Τουρένου διαφέρουν τῆς ἀναφερομένης τάξεως τῆς μάχης. Ἀλλ' οὕτω δὲν πράττουν τῇ σήμερον· τὸ ἱππικὸν δὲν εἶναι εἰς τὰς πτέρυγας, τὸ πεζικὸν, εἰς τὸ κέντρον, καὶ τὸ πυροβολικὸν, πρὸ τοῦ μετώπου. Ἕκαστον ὅπλον τάττεται κατὰ τὸ φυσικὸν ἔδαφος, τὸ πεζικὸν, εἰς τὰς δυσκόλους θέσεις, τὸ ἱππικὸν, ἐν ταῖς πεδιάδαις, τὸ πυροβολικὸν, πανταχοῦ ἔνθα δύναται νὰ ἦναι χρήσιμον. Τὸ πεζικὸν τῇ σήμερον εἶναι τὰ τέσσαρα πέμπτα τοῦ ὅλου τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ βάσις αὐτοῦ· ἕκαστον σῶμα ἔχει ἀνάλογον ἱππικὸν διὰ τὰς ἀνιχνεύσεις, καὶ ἀνάλογον πυροβολικὸν πρὸς ὑποστήριξίν του· ἐὰν δὲ ἀπαιτεῖται, ὡς ἐν τῇ ἐποχῇ τοῦ Ναπολέοντος, σχηματίζεται μεγάλη ἐφεδρεία ἱππικοῦ καὶ πυροβολικοῦ ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ διὰ νὰ φέρῃ κρίσιμα ἀποτελέσματα, ἐὰν μεταχειρισθῇ ἁρμοδίως καὶ ἐγκαίρως αὐτήν.

Οἱ ἀρχαῖοι, ὡς καὶ οἱ νεώτεροι, ἔταττον τὸ ἱππικὸν εἰς τὰς πτέρυγας τῆς ἐν μάχῃ παρατάξεως τοῦ στρατοῦ διὰ νὰ προφυλάττῃ τὰς πλευρὰς τοῦ πεζικοῦ, τὸ ὁποῖον δὲν ἐδύνατο νὰ στρέφῃ καὶ παρουσιάζῃ μέτωπον πανταχόθεν, σχηματιζόμενον ὡς σήμερον εἰς τετράγωνα. Τὸ πεζικὸν μέχρι τέλους τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος ἦτο μία πραγματικὴ μακεδονικὴ φάλαγξ, ὡς τετράγωνον ἐπίμηκες, παριστάνον εἰς τὸν ἐχθρὸν τὸ παρατεταμένον μέτωπόν του, ὅπερ ἐσχηματίζετο ἐκ δορυφόρων, μεμιγμένων μετὰ μουσκετοφόρων. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐτίθεντο κατὰ τὸ μέτωπον, προεφυλάττοντο παρὰ τῶν δορυφόρων, ἐξετέλουν τὰ πυρά των, καὶ, ὅταν ἐπλησίαζεν ὁ ἐχθρὸς, ὑπεχώρουν καὶ ἐτίθεντο ὄπισθεν τῶν πτερύγων τῆς φάλαγγος, ἀφίνοντες τοὺς δορυφόρους ἐλευθέρους νὰ προσβάλλωσιν ἢ ν' ἀποθῶσι τὴν προσβολήν. Εἶναι εὔκολον νὰ συμπεράνῃ τις ὅτι, ἂν τὰ πυρὰ τότε εἶχον τὴν σημερινὴν ἐνέργειαν, μία τοιαύτη

φάλαγξ παρευθὺς ἤθελε καταστραφῆ· αἱ σφαῖραι τῶν κανονίων, εἰσερχόμεναι εἰς τὰς τάξεις ἐκ δέκα καὶ ἓξ στοίχων, ἀναμφιβόλως ἤθελον προσβάλει περίπου εἴκοσιν ἄνδρας, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου ἤθελον προξενήσει τὸν ὄλεθρον εἰς τὴν φάλαγγα ταύτην, ἥτις, μὴ ἔχουσα δορυφόρους εἰς τὰς πλευράς της, δὲν ἐδύνατο νὰ προφυλαχθῇ ἐκ τῶν προσβολῶν τοῦ ἱππικοῦ. Διὰ ταῦτα, ἵνα ἐπανορθώσωσι τὸ ἄτοπον τοῦτο, ἐνίοτε ἐσχημάτιζον ὅλον τὸ πεζικὸν εἰς τέσσαρα μεγάλα σώματα, τὰ ὁποῖα εἶχον μέτωπον πανταχόθεν, ὡς μέγα τετράγωνον.

Τῇ σήμερον τὸ ζήτημα τοῦτο ἐλύθη, χάρις εἰς τὸν στρατηγὸν Βωβάνον, ὅστις ἐφεῦρε τὸ τουφέκιον μετὰ τῆς βαϊοννέτης, ἐκ τούτου οὗτος θεωρεῖται ὁ ἐφευρετὴς τῆς νέας τακτικῆς· καθότι, τιθεμένης μιᾶς λόγχης εἰς τὸ ἄκρον τοῦ τουφεκίου, δὲν ὑπῆρχε πλέον διάκρισις μεταξὺ τοῦ δορυφόρου καὶ τοῦ μουσκετοφόρου. Ἔκτοτε δὲν ὑπῆρχεν εἰμὴ ἓν εἶδος πεζικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐξετέλει πυρὰ καὶ ἀνθίστατο κατὰ τοῦ ἱππικοῦ διὰ τῆς λόγχης· ἐκ τῆς σπουδαίας ταύτης μεταβολῆς τοῦ πεζικοῦ, αἱ περὶ τούτου συνέπειαι ἦσαν ἀναπόφευκτοι. Ἀλλ' αἱ συνέπειαι ὁποιουδήποτε νέου πολεμικοῦ συστήματος φαίνονται μὲν ἐν πολέμῳ, ἀλλὰ οὔτε ἀναπτύσσονται, οὔτε μελετῶνται εἰμὴ ἐν βαθυτάτῃ εἰρήνῃ.

Κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους ἐπὶ τοῦ ΙΔ' Λουδοβίκου τὸ λογχοφόρον ὅπλον δὲν παρήγαγεν ὅλα τὰ καλὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ. Αἱ γνῶμαι περὶ τούτου ἐκυματίζοντο εἰσέτι· κατ' ἀρχὰς περιωρίσθησαν νὰ ἐλαττώσωσι τὸ βάθος τῶν ζυγῶν τοῦ πεζικοῦ, ἵνα μὴ ἐπενεργῶσιν ἐπ' αὐτῶν τὰ ἐχθρικὰ πυρὰ καὶ ἵνα διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ζυγῶν παρουσιάζωσι πλειότερα πυρὰ πρὸς τὸν ἐχθρόν.

Ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, καθ' ὃν συνέβησαν τοσαῦται μεταβολαὶ εἰς τὸν κόσμον, παρεσκευάζετο καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς πολεμικῆς τέχνης. Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, καθ' ὃν τὰ πάντα ἐξετάνθησαν καὶ μετερρυθμίσθησαν, ἐνησχολήθησαν καὶ οἱ στρατιωτικοὶ εἰς ἀνακαλύψεις· τότε ὑπῆρχε μοναρχία τις γερμανικὴ, ὁμοιάζουσα καθ' ὅλα σχεδὸν τῇ βα-

βαρικῆ· ἀλλ' οὖσα καλῶς διατεθειμένη ἐδύνατο ν' ἀνθέξῃ εἰς ἀνωτέρας δυνάμεις· διότι, κειμένη πρὸς Ἄρκτον, δυσκόλως προσεβάλλετο· ἐπιστηριζομένη δὲ ἐπὶ λαοῦ ἀνδρείου καὶ γενναίου, καὶ σπουδάσασα τοὺς ἐν τῷ δεκάτῳ ἑβδόμῳ αἰῶνι πολέμους, συνέλαβε φιλοδόξους σκοπούς· ἐμψυχωμένη πρὸς δὲ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς διαμαρτυρομένης θρησκείας, παρεσκευάζετο νὰ κινήσῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς καθολικῆς Αὐστρίας· ἡ δύναμις δὲ αὕτη ἦτον ἡ Πρωσσία. Ὁ διοικῶν αὐτὴν ἡγεμὼν εἶχε τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου Ἐκλέκτορος, καὶ ἦτο περιβεβλημένος τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ στρατοῦ· ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ ἠγόρασε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως ἐκ τῆς Αὐστρίας ἀντὶ στρατιωτικῆς συνδρομῆς, ἣν ἐχορήγησεν αὐτῷ. Ἐν τούτοις ὁ τίτλος ὅσῳ μάταιος εἶναι τοσοῦτον ἐρεθίζει τὴν φιλοδοξίαν τῶν βασιλέων· διὰ τοῦτο καὶ ἡ Πρωσσία, ἅμα γενομένη βασίλειον, ἐπεθύμησε νὰ ἐκταθῇ καὶ νὰ δοξασθῇ. Τὸν πρῶτον τοῦτον βασιλέα τῆς Πρωσσίας διεδέχθη ἄλλος βασιλεὺς φιλάσθενος, δύστροπος μέχρι παραφροσύνης· ἀλλ' εἶχε πραγματικὰς ἀρετάς· ἀπεστρέφετο τὴν χύσιν τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος, ἐφείδετο τῶν χρηματικῶν καταστάσεων τῶν ὑπηκόων του, ἀλλ' ᾐσθάνετο ὅτι ἡ Πρωσσία, γενομένη βασίλειον, ἔπρεπε νὰ διατηρῇ τὴν ἀξιοπρέπειάν της· ἕνεκα τούτου ἐφύλαττε χρήματα καὶ ἐσχημάτιζε στρατὸν, ἐνῷ οὗτος δὲν ἠγάπα τὸν πόλεμον, οὐδὲ ἤθελε νὰ ἐπιχειρισθῇ αὐτοῦ. Ἡ κλίσις του πρὸς τοὺς ὡραίους ἐπιλέκτους στρατιώτας ἦτο μοναδικὴ καὶ γνωστὴ τοῖς πᾶσιν· ὁ ἐπιθυμῶν νὰ εὐχαριστήσῃ αὐτὸν προσήνεγκεν αὐτῷ ὡς δῶρον ἄνδρας ὑψηλοῦ ἀναστήματος, ὡς τοῖς ἀρεσκομένοις εἰς ἵππους καὶ εἰκόνας. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ὅστις ἦτο πάντοτε μελαγχολικὸς, αἰσθανόμενος ἑαυτὸν ἀνίκανον νὰ φέρῃ τὸ βάρος τοῦ στέμματος, ἀνέθηκε τὴν κυβέρνησίν του εἰς δύο εὐνοϊκούς του, εἰς μὲν τὸν ἕνα, τὸν Σκενδόρφον, τὴν πολιτικὴν, εἰς δὲ τὸν ἕτερον, τὸν Α. Δεσσὼ, τὰ στρατιωτικά· ὁ πρῶτος ἦτον ἐπιδέξιος πολιτικὸς, ὁ δὲ δεύτερος ἦτον ἔμπειρος στρατιωτικός. Ὁ πρίγκηψ Δεσσὼ, διαπρέψας εἰς τοὺς ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' γενομένους πολέμους, ἐπείσθη ἐκ τούτων ὅτι διὰ τοῦ πεζικοῦ εἰς τὸ μέλλον ἤθελεν

ἀποφασίζεσθαι ἡ τύχη τῶν Ἐπικρατειῶν. Ἐν τοῖς εἰρημένοις πολέμοις ἐκτελέσας μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν πεζικοῦ διαφόρους στρατιωτικὰς κινήσεις, καὶ ἐνοήσας τὰς ὑπὸ τοῦ Βωβάνου ἐπενεχθείσας μεταβολὰς εἰς τὸ πεζικὸν, ὥπλισεν ὅλον τὸ πρωσσικὸν πεζικὸν μετὰ λογχοφόρων ὅπλων, διέθεσεν αὐτὸ εἰς τρεῖς ζυγοὺς καὶ ἔφθασε μέχρι τοῦ σημερινοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ πεζικοῦ ὅπλου. Δὲν περιωρίσθη δὲ εἰς ταῦτα μόνον, ἀλλ' ἐξήσκησεν αὐτὸ εἰς τὰς διαφόρους στρατιωτικὰς κινήσεις, παρευρισκόμενος καθ' ἑκάστην εἰς τὰ γυμνάσια αὐτοῦ. Ἔχων δὲ τοιοῦτον στρατιωτικὸν πνεῦμα ὁ ἀνὴρ οὗτος, ἐνέσπειρεν αὐτὸ καὶ εἰς τὸν στρατόν του, ὥστε κατέστησεν αὐτὸν ἠθικῶς καὶ ὑλικῶς ὠφέλιμον μηχανὴν, χρησιμεύουσαν εἰς πάντα γνωρίζοντα νὰ ἐκκινῇ αὐτὴν καλῶς.

Ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ ἐνέκρινε ταῦτα καὶ συνέδραμεν αὐτόν· ἦτον δὲ ἀποφασισμένος νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ πόλεμον, ἀλλ' ὁ λαὸς αὐτοῦ νὰ ἦναι ἕτοιμος πρὸς τοῦτο. Ὠθεῖτο λοιπὸν ἀκουσίως ὑπὸ κρυφίου αἰσθήματος τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἐδύνατο νὰ προΐδῃ εἰς τί ἤθελον χρησιμεύσει εἰς τὸν διαδεχθησόμενον αὐτὸν υἱόν του τὰ τοσαῦτα ὑπ' αὐτοῦ παρεσκευαζόμενα ἔργα.

Ὁ υἱὸς οὗτος, ἀνατραφεὶς ὑπὸ Γάλλων διαμαρτυρομένων, καὶ μετὰ ταῦτα ὑπὸ διαμαρτυρομένων φιλοσόφων, ὢν εὐφυὴς ἀλλ' αὐθάδης, θεωρῶν τὸ παρελθὸν τοῦ κόσμου ὡς παράλογον τυραννίαν, τὴν δὲ θρησκείαν ὡς γελοίαν πρόληψιν, μὴ ἀναγνωρίζων ἄλλην δύναμιν εἰμὴ τὴν τοῦ πνεύματος, ἀηδίασεν ἐκ τῆς σχολαστικῆς στρατιωτικῆς, τῆς ἐπικρατούσης ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Βερολίνου· ἕνεκα δὲ τούτου ἐμισήθη παρὰ τοῦ πατρός του, ὅστις καὶ τοσοῦτον ἐξήφθη ὑπὸ θυμοῦ καὶ ὀργῆς, ὥστε ἐκτύπησεν ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν διὰ τῆς ῥάβδου αὐτὸν ἐκεῖνον, ὅστις μετ' οὐ πολὺ ἔμελλε ν' ἀναφανῇ εἰς τὸν κόσμον ὁ μέγας Φριδερῖκος. Ὁ μέγας οὗτος λοιπὸν Φριδερῖκος ἐδάρη καὶ ἐφυλακίσθη ἔν τινι φρουρίῳ, διότι δὲν ἠγάπα ἀρκούντως τὸ στρατιωτικὸν στάδιον! Τοῦτο δὲ εἶναι ἓν ἐκ τῶν παραδόξων φαινομένων, ὅπερ ἐνίοτε παριστᾷ ἡ ἀνθρώπινος ἱστορία. Ἀποθανόντος τοῦ ἀλλοκότου τούτου πατρὸς τῷ 1740, πάραυτα ὁ υἱός του ἐῤῥίφθη ἐπὶ τὰ ὅπλα, ὡς ὁ Ἀχιλεὺς, ὁ μὴ γνωρίζων ταῦτα

κατ' ἀρχὰς ὡς ἰδικά του. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας Κάρολος ΣΤ', ἀποθανὼν ἀφῆκεν εἰς τὸν θρόνον του τὴν μονογεννῆ του θυγατέρα Μαρίαν Θηρεσίαν, περὶ ἧς οὐδεὶς ἐπείθετο ὅτι ἤθελε διατηρήσει τὴν πατρικὴν κληρονομίαν· ἕκαστος δὲ ἤθελε ν' ἁρπάξῃ μέρος τι τῆς Αὐτοκρατορίας ταύτης. Ἡ Βαβαρία ἐπεθύμει τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ἡ Γαλλία ἤλπιζε νὰ κατακτήσῃ τὴν πρὸς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ῥήνου χώραν, ἡ Ἱσπανία εἶχεν ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς Ἰταλίας, ὁ δὲ Φριδερῖκος τῆς Πρωσσίας ἤθελε νὰ καταστήσῃ τὸ Κράτος του σεβαστὸν διὰ τῆς αὐξήσεως αὐτοῦ. Ἐνῷ λοιπὸν ὅλοι ἐπέβλεπον εἰς τὰς κληρονομίας τῆς Αὐστρίας, οὐδεὶς ἑτοίμα νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν· ἀλλ' ὁ Φριδερῖκος ἔπραξεν ὡς ἄνθρωπος, ὅστις θέτει πυρκαϊὰν εἴς τινα οἰκίαν, διὰ νὰ τὴν διαρπάσῃ. Κληρονομήσας παρὰ τοῦ πατρός του καλῶς ἐφοδιασμένον ταμεῖον καὶ στρατὸν ἕτοιμον πρὸς πόλεμον, εἰσήλασεν εἰς τὴν Σιλεσίαν κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1740 (ἓξ μῆνας μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον τῆς Πρωσσίας ἀνάβασίν του), κατέκτησεν ὁλοσχερῶς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην μετὰ ἕνα μῆνα. Ἡ δὲ Αὐστρία, μὴ ἔχουσα τότε ἱκανὸν στρατὸν διὰ ν' ἀντιταχθῇ κατ' αὐτοῦ, ἠνέχθη τὴν ὑπεροχὴν τοῦ μικροῦ τούτου ἡγεμόνος, ὅστις ἐφρόνει νὰ γένῃ μέγας.

Ἐν τούτοις εἰς ἅπασαν τὴν Εὐρώπην ἠκούσθη μία φωνή, ὅτι ὁ νέος βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας εἶναι νέος ἄβουλος, καὶ ὅτι μετὰ ἕνα μῆνα θέλει λάβει δίκην τῆς τόλμης του. Καὶ ὄντως δὲ ἡ Αὐστρία, συναθροίσασα τὰς δυνάμεις της, εἰσῆλθεν ἐκ τῆς Βοεμίας εἰς τὴν Σιλεσίαν. Ὁ δὲ Φριδερῖκος τοιαύτην ἀπειρίαν τοῦ πολέμου εἶχεν, ὥστε ἀφῆκε τοὺς Αὐστριακοὺς νὰ τοποθετηθῶσιν ὄπισθεν αὐτοῦ καὶ νὰ τὸν διακόψωσιν ἐκ τῆς Πρωσσίας· ἀλλ' ὑπέστρεψεν, ἐπορεύθη μετὰ μεγίστης τόλμης κατ' αὐτῶν, εἰ καὶ οὐδ' ἓν τάγμα ἐγύμνασεν εἰς τὴν ζωήν του, καὶ συνῆψε μάχην, ἔχων τὰ νῶτα πρὸς τὴν Αὐστρίαν· ὥστε ἂν ἐνικᾶτο, δὲν ἤθελε ἐπανίδει τὸ Βερολῖνον. Ἠκολούθησε δὲ τὴν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης συνήθη τακτικὴν τῶν μαχῶν. Τὸ ὡρεῖον πεζικόν του, διοικούμενον ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου στρατάρχου του Σβερίνου, ἦτον ἐν τῷ μέσῳ, τὸ ἱππικόν, ἐπὶ τῶν πτερύγων, τὸ πυ-

ροβολικὸν, ἔμπροσθεν τοῦ μετώπου, τουτέστιν ὅπως καὶ ἐν ταῖς προλαβούσαις μάχαις. Τὸ αὐστριακὸν ἱππικὸν, ὅπερ ὡσαύτως ἦτον ἐπὶ τῶν πτερύγων καὶ ἦτον ἐμπειρότερον καὶ πολυαριθμότερον, προσέβαλε τὸ πρωσσικὸν καὶ κατεδίωξεν αὐτὸ μετ' αὐτοῦ τοῦ Φριδερίκου, ὅστις κατὰ πρῶτον ἤδη παρίστατο ἐν μάχῃ· ἀλλ' ἐνῷ τὸ ἱππικόν του κατεδιώκετο, τὸ πεζικόν του ἔμενε σταθερὸν ἐν τῇ τάξει του. Ἐὰν τὸ αὐστριακὸν ἱππικὸν ἔπραττεν, ὡς ὁ μέγας Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Κονδὲς, ἤθελεν ἀφήσει τὸ πρωσσικὸν ἱππικὸν φεῦγον, εἶτα ὑποστρέψει, ἐπιπέσει εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς τοῦ πρωσσικοῦ πεζικοῦ καὶ καταστρέψει καὶ τοῦτο· ὅπερ ὅμως οὐδόλως ἔπραξε, ἀλλὰ κατεδίωκε παρὰ πόδας τὸ ἐχθρικὸν ἱππικόν. Ἐν τοσούτῳ ὁ γηραιὸς στρατάρχης Σβερῖνος, ὅστις διέμεινεν ἀτάραχος, προχωρεῖ κατὰ τοῦ αὐστριακοῦ πεζικοῦ, καταπολεμεῖ καὶ καταδιώκει αὐτό· ὅτε δὲ ἐπανῆλθε τὸ αὐστριακὸν ἱππικὸν, εὗρε τὸ πεζικόν του ἠττημένον καὶ εἰς πλήρη ὑποχώρησιν· οὕτως οἱ μὲν Αὐστριακοὶ ἠττήθησαν, ὁ δὲ Φριδερῖκος ἐθριάμβευσε διὰ τοῦ πεζικοῦ του, ἐνῷ ἦτον ἠττημένον τὸ ἱππικόν του. Αὐτὸς δὲ εἶπε καθ' ἑαυτὸν «τὸ μάθημα ἦτο καλόν·» καὶ ἰδοὺ μετ' ὀλίγον ἐγένετο στρατηγός. Ἡ Εὐρώπη ἐθεώρησε τοῦτο ὡς θαῦμα, τὸν Φριδερῖκον στρατιωτικὸν, ἀλλ' ἄβουλον, τὸ δὲ πρωσσικὸν πεζικὸν ὡς ὑπέρτερον τῶν ἄλλων μέχρι τοῦ 1792, ὅτε συνηντήθη μετὰ τοῦ γαλλικοῦ πεζικοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως.

Κατὰ τὰ ἑπόμενα ἔτη ὁ Φριδερῖκος ἐνίκησεν εἰς πολλὰς μάχας· καὶ ἐνῷ αἱ ἄλλαι Δυνάμεις ἔμενον κεχαυνωμέναι, οὗτος κατέκτησε τὴν Σιλεσίαν καὶ ἐπολιτεύθη εἰς τὸ Κράτος του μετὰ πολλῆς φρονήσεως. Ἀλλ' ἡ Μαρία Θηρεσία, μὴ ἀνεχομένη ν' ἁρπαχθῶσιν αἱ ἐπαρχίαι της παρ' ἑνὸς νέου μονάρχου, περιέμενε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδικηθῇ. Ὁ Φριδερῖκος, εἰ καὶ ἦτο κύριος ἑαυτοῦ εἴς τε τὴν πολιτικὴν καὶ τὸν πόλεμον, εἶχεν ὅμως τι, εἰς ὃ καθίστατο ἀκράτητος, τουτέστιν ἦτον χλευαστής· περὶ τούτου δὲ ἡ Εὐρώπη ἔδιδεν αὐτῷ πολλὴν τροφήν. Ἐν Παρισίοις ὑπῆρχε γυνή τις κομψὴ καὶ εὐφυὴς, ἥτις παριστάνουσα τὸν κοινωνικὸν πολιτισμὸν ᾠκονόμει τὴν ἀφροντησίαν καὶ τὰς ἀσωτείας τοῦ Λου-

δοβίκου ΙΕ'· ἑτέρα γυνὴ ὡραία καὶ ἀκόλαστος, ἡ αὐτοκράτειρα Ἐλισάβετ, ᾠκονόμει τὴν ἀμάθειαν τῆς Ῥωσσικῆς αὐλῆς. Ὁ Φριδερῖκος, προσβάλλων ἀμφοτέρας τὰς γυναίκας ταύτας διὰ τῶν ἐκφράσεών του, καθιστᾷ αὐτὰς συμμάχους τῆς Μαρίας Θηρεσίας, καὶ γεννᾷ τὸν ἑπταετῆ πόλεμον, καθ' ὃν ἔμελλε νὰ παλαίσῃ ἐναντίον ὅλης τῆς ἠπείρου, βοηθούμενος εἰς τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου ὑπὸ τοῦ χρυσίου τῆς Ἀγγλίας. Ἐν δὲ τῷ πολέμῳ τούτῳ ἡ πολεμικὴ τέχνη ἔλαβε μεγίστην ἀνάπτυξιν.

Τότε ἔβλεπέ τις τὸν Φριδερῖκον νὰ μάχηται ἐν Μόλβιτζ, ὡς οἱ ἀρχαῖοι, δηλαδὴ τὸ πεζικὸν ἐν τῷ μέσῳ, καὶ τὸ ἱππικὸν ἐπὶ τῶν πτερύγων. Ἐκπλαγεὶς ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ αὐστριακοῦ ἱππικοῦ, ἐνησχολήθη ν' ἀναδείξῃ καὶ τὸ ἰδικόν του, ἐξ οὗ εἶχεν ἀνάγκην ἐν ταῖς πεδιάδαις τῆς Σιλεσίας· ἀλλ' ἰδίως ἐπεστηρίχθη μᾶλλον εἰς τὸ πεζικόν του, ἐνθαῤῥυνθεὶς διὰ δύο αἰτίας, ἐκ τῆς καλῆς ἰδιότητος τοῦ πεζικοῦ του καὶ ἐκ τῆς χώρας, ἐφ' ἧς ἔμελλε νὰ πολεμήσῃ. Ἡ Σιλεσία κεῖται εἰς πεδιάδα, ἀλλ' οὗτος ἔμελλε νὰ πολεμήσῃ εἰς τὰ διαχωρίζοντα τὴν ἐπαρχίαν ταύτην ἀπὸ τῆς Βοημίας ὄρη. Ἐνταῦθα διὰ μὲν τοῦ πεζικοῦ ἤθελε κυρίως νὰ πολεμήσῃ τὸν ἐχθρόν, διὰ δὲ τοῦ ἱππικοῦ, ὡς σώματος ἐπιβοηθητικοῦ, νὰ σχηματίσῃ τὴν ἐφεδρείαν του· ἐνὶ λόγῳ ἤρχισε νὰ ἐννοῇ τὴν ἀληθῆ τακτικήν. Ἔκτοτε παρετάττετο πρὸς τὸν ἐχθρόν, οὐχὶ ὡς κατὰ τὰς προλαβούσας μάχας, ἀλλὰ μετεχειρίζετο ἕκαστον ὅπλον κατὰ τὸ ἔδαφος τῆς χώρας καὶ κατὰ τὰς περιστάσεις, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Ναπολέων ὡμολόγησεν ὅτι ἡ παρὰ τοῦ Φριδερίκου συναφθεῖσα μάχη ἐν Βωτζένῃ ἦτον ἀριστούργημα· διότι ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ οὗτος, βλέπων τοὺς Αὐστριακοὺς ὅτι ἐστήριξαν τὸ ἀριστερόν των ἐπί τινος δασώδους ὄρους, τὸ δὲ δεξιόν των ἐξετείνετο εἰς τὴν πεδιάδα, ὠφελούμενος ἔκ τινων ὑψωμάτων, ἔφερε τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ πεζικοῦ του λαθραίως ὄπισθεν τοῦ ἀριστεροῦ τῶν Αὐστριακῶν καὶ ἐκυρίευσε τὸ παρ' αὐτῶν κατεχόμενον ὕψωμα τῆς Λωτζένης· εἶτα δὲ μετὰ τοῦ ἱππικοῦ του προσέβαλε τὴν ἐν ταῖς πεδιάδαις ἐκτεινομένην δε-

ξιὰν πτέρυγα τοῦ ἐχθροῦ· ἐνῷ διὰ τοῦ πεζικοῦ του εἶχε καταπολεμήσει τὸ ἀριστερὸν αὐτοῦ.

Ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Ῥοσβὰχ ὁ Φριδερῖκος ἐστρατοπέδευεν ἐπί τινος δυσπροσίτου ὑψώματος· ὁ πρίγκηψ Σουβίσος, ὅστις ἦτον ὑπασπιστὴς τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ΄ καὶ ἀρχηγὸς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ, ἔφερε μέρος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐντὸς δάσους, ὄπισθεν τοῦ Φριδερίκου, ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἐπιπέσῃ ἐπὶ τῶν νώτων αὐτοῦ. Ἀλλ' οὗτος, ἀποκλείων τοὺς Γάλλους διά τινων πεζικῶν ταγμάτων του, προσβάλλει διὰ τοῦ ἱππικοῦ του τὸ ἐπίλοιπον μέρος τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τὸ καταστρέφει· ὥστε, ἂν ἐν τῇ γαλλικῇ Ἐπαναστάσει καὶ ἐπὶ Ναπολέοντος οἱ Γάλλοι δὲν ἐνίκων, οἱ Πρῶσσοι ἤθελον ὑπερέχει τῶν Γάλλων κατὰ τὴν πολεμικὴν τέχνην.

Ὁ Φριδερῖκος λοιπὸν ἤλλαξεν ἐντελῶς τὴν τέχνην τοῦ μάχεσθαι, μεταχειριζόμενος κατὰ τὸ ἔδαφος τὰ διάφορα ὅπλα τοῦ στρατοῦ· ἀλλ' εἶχε λάβει τὴν συνήθειαν, ὡς συμβαίνει εἰς πάντα ν' ἀποκτᾷ ἕξιν τινὰ εἰς τὸ ἔργον του, τὸ νὰ προσβάλλῃ πάντοτε κατὰ μιᾶς τῶν πλευρῶν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ δι' αὐτῆς ν' ἀποφασίζῃ τὴν μάχην· ὡς ἐκ τούτου ἐγεννήθη ἐν τῷ δεκάτῳ ὀγδόῳ αἰῶνι ἡ ῥῆσις τῆς *λοξῆς παρατάξεως*.

Ὁ Φριδερῖκος προσέτι μετέβαλε τὴν ἀναλογίαν τῶν ὅπλων· διότι τὸ ἱππικὸν ἀντὶ νὰ ἦναι τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου τοῦ στρατοῦ, οὗτος ἠλάττωσε τοῦτο εἰς τὸ ἓν τρίτον αὐτοῦ, αὐξήσας τὸ πυροβολικὸν καὶ καταστήσας αὐτὸ εὐκίνητον.

Τέλος πάντων ὁ ἡγεμὼν οὗτος, ὢν ἀγχίνους, ἐπήνεγκε καὶ ἄλλας πολλὰς ἀξιολόγους μεταῤῥυθμίσεις εἰς τὴν στρατιωτικὴν τέχνην. Κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας οἱ στρατοὶ ἐμποδίζοντο νὰ προχωρήσωσιν ἕνεκα τοῦ τυχὸν ἀπαντωμένου φρουρίου· ἐπολιόρκουν αὐτὸ καὶ ἔμενον μέχρι τῆς ἁλώσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' οὗτος, παρατρέχων ταῦτα, ἐπορεύετο πρὸς τὸν ἀρχικὸν σκοπόν του, καὶ προσέβαλλεν ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοὺς ἀπαντωμένους ἐχθρικοὺς στρατούς. Εἰ καὶ δὲ μεταβαλὼν τὴν μέθοδον τῆς τακτικῆς, δὲν εἶχε φθάσει εἰς τὴν ἀληθῆ τέχνην τοῦ μεγάλου πολέμου, ἀλλὰ τρέχων ὡς λυσσώδης κύων ἔδακνε δεξιὰ καὶ

ἀριστερά· ἅμα δὲ προσεβάλλετο σκληρῶς ἀφ' ἑνὸς μέρους, ἔτρεχεν εἰς τὸ ἄλλο, χωρὶς ν' ἀποφασίσῃ νὰ δράμῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐκεῖ νὰ δώσῃ τέλος εἰς τὸν πόλεμον· ὅτε δὲ ὑπεχώρει, δὲν ἐγνώριζε νὰ ὑπερασπισθῇ ἄλλως, ἀλλὰ πυρπολῶν πόλεις καὶ χωρία καὶ καταστρέφων πᾶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα μὴ ἀφήσῃ εἰς τὸν ἐχθρὸν τὰ μέσα τῆς ὑπάρξεως· οὕτω δὲ ἐδυνήθη ταὐτοχρόνως νὰ πολεμήσῃ τὴν Γαλλίαν, τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Ῥωσσίαν, ἔχων ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του ἔθνος συγκείμενον τὸ πολὺ ἐξ ἑπτὰ ἑκατομμυρίων ψυχῶν, βοηθούμενος μόνον ὑπὸ τοῦ χρυσίου τῆς Ἀγγλίας. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπολέμει κατὰ τῶν Γερμανῶν, ἐνῷ καὶ αὐτὸς καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἦσαν Γερμανοί, ἀνεπλήρου τὰς ἐλλείψεις του ἐξ αὐτῶν τῶν αἰχμαλώτων, οὓς εὐθὺς κατέττατεν εἰς τὸν στρατόν του· πρὸς δ' ἐβοηθεῖτο καὶ ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς Πρωσσίας κειμένης μεταξὺ τῆς Ῥωσσίας, Αὐστρίας καὶ Γαλλίας, ὥστε εὐκόλως ἔτρεχε παντοχοῦ. Προσέτι, ἐὰν καλῶς σκεφθῇ τις, θέλει ὁμολογήσει ὅτι μόνον ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Αὐστρίας ἦτο σπουδαῖος καὶ ἐπικίνδυνος εἰς αὐτὸν, διότι αἱ κυβερνήσεις τῆς τε Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας εἰς τοιαύτην διαφθορὰν καὶ χαυνότητα ἦσαν, ὥστε ὀλίγον ἠνώχλουν αὐτόν· ἀλλ' ὅμως τὰ κατορθώματα αὐτοῦ ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε συγκατεριθμήθη μεταξὺ τοῦ Ἀλεξάνδρου, Ἀννίβα, Καίσαρος, Γουστάβου Ἀδόλφου καὶ Ναπολέοντος ὡς πρὸς τὴν πολεμικὴν τέχνην.

Ὑπελείπετο ὅμως εἰς τὴν γαλλικὴν Ἐπανάστασιν ν' ἀναπτύξῃ τὸν μέγαν πόλεμον. Ἡ ἐκ τούτου γενομένη πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ ἔπλασε τὸ πεζικὸν καὶ τὸ ἱππικὸν ἐκ τῆς μεσαίας τάξεως τῶν πολιτῶν, οἵτινες διεδέχθησαν τοὺς εὐγενεῖς. Οἱ Γάλλοι κατὰ τὸ 1789 ἠσθάνοντο ἐνδομύχως δύο τινὰ, λύπην, βλέποντες τὴν Γαλλίαν ἐκπιπτομένην ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Λοδοβίκου ΙΕ', καὶ ἀγανάκτησιν κατὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, αἵτινες ἤθελον νὰ ἐμποδίσωσιν αὐτοὺς νὰ διορθώσωσι τὰ τῆς πολιτείας των, εἰσάγοντες τὴν πολιτικὴν ἰσότητα· διὸ ὅλον τὸ γαλλικὸν ἔθνος ἔδραμεν ἐπὶ τὰ ὅπλα. Ὁ παλαιὸς βασιλικὸς στρατὸς, στερηθεὶς κατὰ μέγα μέρος τοὺς ἀξιωματικούς του,

ὡς μεταναστήσαντας, ἐθριάμβευσεν ἐπὶ δύο μάχας κατὰ τὴν πρώτην συνάντησιν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ μόνον ἕνα στρατηγὸν, τὸν Δουμουριέρον, ὅστις καθ' ὅλον τὸ πρότερον στάδιον τοῦ στρατιωτικοῦ βίου του ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη ἔζη ἐν ταῖς πολιτικαῖς ῥαδιουργίαις. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐν τῷ ἅμα δὲν σχηματίζονται πυροβολισταὶ, σκαπανεῖς καὶ ἱππεῖς, ἀλλ' ἔνθα ὑπάρχει πατριωτισμὸς καὶ πολεμικὸν πνεῦμα, εὐκόλως σχηματίζονται πεζοὶ στρατιῶται. Οἱ ἄνδρες οὗτοι, καταταττόμενοι εἰς τὰ παλαιὰ πεζικὰ συντάγματα καὶ φέροντες μεθ' ἑαυτῶν τὴν τόλμην, ἐπετίθεντο κατ' ἀρχὰς κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἀκροβολοῦντες καλῶς, εἶτα ἐφώρμων διὰ τῆς λόγχης καὶ κατέστρεφον αὐτούς. Προϊόντος τοῦ χρόνου, ἔμαθον νὰ ἐξελίσσωνται ἐνώπιον τῶν μᾶλλον γεγυμνασμένων στρατευμάτων τῆς Εὐρώπης, τῶν σχηματισθέντων ἐν τῷ σχολείῳ τοῦ Φριδερίκου· ἔτι δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐσχηματίσθησαν πυροβολισταὶ, ἱππεῖς καὶ σκαπανεῖς, καὶ ἐπειθάρχουν· ἐνῷ πρότερον ἦσαν ἐλλειπεῖς κατὰ τοῦτο· διατηροῦντες δὲ τὴν πρώτην τόλμην καὶ εὐκινησίαν των, ἀνεδείχθησαν ὁ πρῶτος στρατὸς τῆς Εὐρώπης.

Ἦτο λοιπὸν ἀδύνατον τοιοῦτος στρατὸς νὰ μὴ γεννήσῃ καὶ καλοὺς στρατηγοὺς, ὁμοίους τῇ τόλμῃ καὶ εὐκινησίᾳ αὐτοῦ, ὡς εἴδομεν μετ' οὐ πολὺ τὸν Πισσεγροῦ, τὸν Μορῶ, Κλεβέρον, Ὄσσον, Ἰόρδανον, Δεσαῖξον καὶ Μασσέναν. Ἀλλ' ἐνῷ ἕκαστος τῶν στρατηγῶν τούτων ἀνεπτύσσετο μόνος, ἅπαντες εἶχον ἀνάγκην μιᾶς διευθύνσεως, ἣν ἔμελλε μετά τινα ἔτη ν' ἀναλάβῃ ὁ νέος Βοναπάρτης, ἀνατρεφόμενος ἐν τοῖς κόλποις τοῦ παλαιοῦ συστήματος εἰς τὸ πυροβολικὸν ὅπλον, τὸ σοφώτερον πάντων τῶν ὅπλων. Ἀλλ' ὢν ὀπαδὸς τῶν νέων ἰδεῶν καὶ ἔχων τοιαύτην τόλμην, ἴσως τὴν μεγαλητέραν οἵαν εἶχε ποτὲ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς, πρὸς δ' ἐμπνεόμενος καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἀνυψοῦτο ἐν Τωλόνῃ καὶ ἐγένετο ὁ διδάσκαλος αὐτῶν τῶν στρατηγῶν. Προικισμένος ἐκ γενικοῦ νοὸς, ὅστις καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους ἁρμοδίους εἰς ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα, εἶχε ἰδιαιτέραν τινὰ διάθεσιν, αὕτη δὲ συνίστατο εἰς τὸ νὰ σπουδάζῃ τὸ ἔδαφος ἐπὶ τοῦ χάρτου, προκειμένου περὶ

τῆς πολεμουμένης χώρας, καὶ ἐξάγῃ τὴν λύσιν τῶν φαινομένων τῆς τε πολιτικῆς καὶ τοῦ πολέμου. Ἀκαταπαύστως κύπτων ἐπὶ τοῦ χάρτου, ὅπερ σπανίως πράττουσιν οἱ στρατιωτικοὶ, καὶ ὅπερ ὀλίγοι πρὸ αὐτοῦ ἔπραττον, ἐμελέτα διηνεκῶς τὴν περίμετρον τοῦ ἐδάφους, ἔνθα ὁ πόλεμος ὑπετίθετο ὅτι ἤθελε γένει· αἱ δὲ βαθεῖαι μελέται του αὗται ἠνώνοντο μετὰ τῶν ὀνειροπολημάτων νέου ἀνθρώπου, λέγοντος εἰς ἑαυτὸν ὅτι, ἂν ἦτο κύριος, ἤθελε πράξει τοῦτο ἢ ἐκεῖνο καὶ διευθύνει οὕτως ἢ ἄλλως τὰ ὅπλα τῆς Δημοκρατίας, καὶ μὴ ἀμφιβάλλοντος παντελῶς ὅτι ποτὲ ἤθελε γένει κύριος νὰ πράξῃ ὅ,τι θέλει. Ἐνασχολούμενος εἰς τὰς διηνεκεῖς μελέτας ταύτας, ἐνόησεν ὅτι ἡ Αὐστρία, ἐγκαταλείψασα τὰς Κάτω Χώρας, ἔπρεπε νὰ πολεμηθῇ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, ὡς τὸ τρωτὸν αὐτῆς μέρος, καὶ ὅτι ἐκεῖ ἔπρεπε νὰ μεταφέρωσι τὸν πόλεμον διὰ νὰ λάβωσιν ὁριστικὰ ἀποτελέσματα. Ὁμιλῶν ἀκαταπαύστως περὶ τῶν ὀνειροπολημάτων του εἰς τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν, παρὰ τῇ ὁποία ὑπηρέτει, ἐγένετο σχεδὸν ὀχληρός. Ἐν πρώτοις διωρίσθη φρούραρχος τῶν Παρισίων, καὶ μετὰ ταῦτα, μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ στρατηγοῦ Σκερέρου, διωρίσθη διοικητὴς τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ στρατοῦ. Ἅμα φθάσας εἰς Νίκαιαν, ὁ νέος στρατηγὸς παρετήρησεν ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι δὲν ἦτον ἀνάγκη νὰ ἐνδυναμώσωσι τὰς Ἄλπεις, ἀλλὰ νὰ τὰς διαβῶσιν, ὡς ἔλεγε μετὰ πολλῆς πεποιθήσεως, εἰ καὶ οἱ Πεδεμόντιοι καὶ οἱ Αὐστριακοὶ ἐφύλαττον τὸ στενὸν τοῦ ὄρους Μοντενόττου πρὸς τὰς ὑπωρείας τῶν Ἄλπεων. Ἐπαπειλεῖ ἐν πρώτοις τὴν Γένουαν, διὰ νὰ προσελκύσῃ ἐκεῖ τοὺς Αὐστριακοὺς, καὶ μετὰ ταῦτα ἐν μιᾷ νυκτὶ παραβιάζει τὸ στενὸν τοῦ Μοντενόττου, ἔνθα οἱ Πεδεμόντιοι ἔμενον μόνοι πρὸς φύλαξιν αὐτοῦ· ἐπιτίθεται, καὶ καταπολεμῶν ὠθεῖ αὐτοὺς εἰς Τωρῖνον· συνθηκολογεῖ μετὰ τοῦ βασιλέως τοῦ Πεδεμοντίου, καὶ τρέχει πρὸς τὸν Πάδον πρὸς καταδίωξιν τῶν Αὐστριακῶν, οἵτινες, ἰδόντες ὅτι ἠπατήθησαν, κατευθυνθέντες εἰς τὴν Γένουαν, ἔσπευσαν νὰ ἐπανέλθωσι καὶ νὰ ὑπερασπισθῶσι τὰ Μεδιόλανα. Διαβαίνει τὸν Πάδον εἰς Πλακεντίαν, εἰσέρχεται εἰς Μεδιόλανα, τρέχει εἰς Λόδην, διαβαίνει τὸν Ἀδούαν καὶ στα-

ματᾷ εἰς τὸν Ἄθεσιν, ἔνθα εἶδε διὰ τῆς ὀξυδερκείας του εἰς ποῖον μέρος ἔκειντο τὰ μεταξὺ Ἰταλίας καὶ Γερμανίας σύνορα. Ἴσως ἄλλος τις, μὴ ἔχων τοιοῦτον στρατιωτικὸν νοῦν, ἤθελε δράμει πρὸς Μεσημβρίαν διὰ νὰ κυριεύσῃ τὴν Φλωρεντίαν, τὴν Ῥώμην καὶ τὴν Νεάπολιν. Δὲν φροντίζει περὶ τούτων, ἀλλ' ἐν τῇ Γερμανίᾳ προτείνει εἰς τὴν κυβέρνησιν νὰ λύσῃ τὸ ἰταλικὸν ζήτημα. Ἀποφασίζει λοιπὸν νὰ μένῃ πρὸς Ἄρκτον καὶ ἐγκαθίσταται εἰς τὸν Ἄθεσιν, ὑπολογίζων ὡς ἑξῆς· ἐὰν οἱ Αὐστριακοὶ θελήσωσι νὰ διαβῶσι τὸν Ἄθεσιν ἐκ τῶν ὀρέων, θέλουν ἔλθει ἐξ ἀνάγκης ἐκ τοῦ ὀροπεδίου τοῦ Ῥίβολι· ἐὰν ὅμως θελήσωσι νὰ διαβῶσιν αὐτὸν ἐκ τῆς πεδιάδος, θέλουν ἔλθει εἰς Βερώνην ἡ πέριξ τοῦ Λεογνάτου· οὕτω τοποθετεῖ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ στρατοῦ του ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο θέσεων τούτων, στέλλων ἓν στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα εἰς Ῥίβολι καὶ ἕτερον εἰς Λογνάτον· ἵνα δ' ἐνασχολῇ τὸν στρατόν του, ἐπιχειρίζεται τὴν πολιορκίαν τῆς Μαντούας. Χάρις λοιπὸν τῶν στρατηγικῶν διατάξεων τούτων ὁ νέος Βοναπάρτης μετὰ πεντήκοντα χιλιάδων στρατοῦ παρατάττεται κατὰ τῶν Αὐστριακῶν, καὶ ἐν διαστήματι δέκα καὶ ὀκτὼ μηνῶν νικᾷ αὐτοὺς ἐν δώδεκα μάχαις καὶ ἐν ἑξήκοντα περίπου συμπλοκαῖς· αἰχμαλωτίζει περίπου τοὺς ἑκατὸν χιλιάδας ἐξ αὐτῶν, καταβάλλει τὴν Αὐστρίαν καὶ ἀναγκάζει αὐτὴν νὰ ἐγκαταλείψῃ ὁριστικῶς τὰ σύνορα τοῦ Ῥήνου πρὸς τὴν Γαλλίαν, καὶ παραδεχθῇ τὴν εἰρήνην.

Διατρέχων τις τὴν ἱστορίαν, δὲν θέλει ἀπαντήσει παρόμοιόν τι· διότι εἰς ταῦτα εὑρίσκεται ἡ τέχνη τοῦ πολέμου, ἀνυψωμένη εἰς τὸν ὕπατον βαθμόν· ἡ διάβασις τῶν παρὰ τῷ Μοντενότε ὀρέων διὰ τῆς πρὸς τὴν Γένουαν ἀπάτης τῶν Αὐστριακῶν, ἡ κυρίευσις τῶν Μεδιολάνων, ἀντὶ τῆς Ῥώμης καὶ Νεαπόλεως, ἡ πρὸς τὴν Βερώναν κατεύθυνσις, ἡ ἐπίνοια ὅτι ἡ Ἰταλία διεκδικεῖται ἀρκτικῶς καὶ ὅτι ἐκεῖ πρέπει νὰ πολεμηθῇ, οὐχὶ δὲ πρὸς μεσημβρίαν πίπτουσαν οἰκοθεν ὡς ὥριμον καρπὸν δένδρου, ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἀθέσεως, ὡς ἀμυντικοῦ μέρους, διότι δὲν εἶχε τοσαύτην ἔκτασιν ὅσην ὁ Πάδος, καὶ ἡ πρὸς τὸ αὐτὸ μέρος διαμονὴ πρὸς ἐξαπάτησιν καὶ καταστροφὴν τοῦ αὐστρια-

κοῦ στρατοῦ, ταῦτα πάντα ἦσαν τὰ στρατηγικὰ ἐπινοήματα τοῦ Βοναπάρτου. Ἐπομένως τὸ ν' ἀναμένῃ τὸν ἐχθρὸν ἐνώπιον τῆς Βερώνης, ἐὰν παρουσιάζετο κατ' εὐθεῖαν νὰ τὸν ἀντικρούσῃ, βοηθούμενος ὑπὸ τῆς ὀχυρᾶς θέσεως τοῦ Καλδιέρου, ἐὰν δὲ ἔστρεφε δεξιὰ ὁ ἐχθρὸς, νὰ τὸν πολεμήσῃ εἰς τὰ ἔλη τοῦ Ἀρκόλου, ἔνθα τὰ πλήθη οὐδεμίαν ἀξίαν εἶχον ἐνώπιον τῆς ἱκανότητος, ἐὰν δὲ οὗτος ἀριστερόθεν κατέβαινε πρὸς τὴν Τυρολίδα, νὰ τὸν ἀναμένῃ εἰς τὸ ὀροπέδιον τοῦ Ῥίβολι, γενόμενος κύριος τῶν ἐκεῖ δύο ὁδῶν καὶ τῆς κοιλάδος, ἔνθεν ἤθελε διαβῇ τὸ πυροβολικὸν καὶ ἱππικὸν, καὶ τῶν ὀρέων, ἔνθεν ἤθελε διαβῇ τὸ πεζικὸν, τὸ νὰ καταδιώξῃ ἐν πρώτοις τὸ πυροβολικὸν καὶ τὸ ἱππικὸν πρὸς τὸν Ἄθεσιν, εἶτα νὰ αἰχμαλωτίσῃ τὸ πεζικὸν, στερηθὲν τοῦ τε πυροβολικοῦ καὶ ἱππικοῦ αὐτοῦ, καὶ τέλος πάντων τὸ νὰ συλλάβῃ δέκα καὶ ὀκτὼ χιλιάδας Αὐστριακῶν, ἔχων μόνον δέκα καὶ πέντε χιλιάδας, ταῦτα ἦσαν ἡ τέχνη τοῦ μάχεσθαι· καὶ ταῦτα δὲ πάντα νὰ πράξῃ ὁ Βοναπάρτης, διανύων τὸ εἰκοστὸν ἕκτον τῆς ἡλικίας του, ἔχων ἠνωμένην τὴν τόλμην τῆς νεότητός του μετὰ τῆς φρονήσεως τῆς ὡρίμου ἡλικίας· οὐδὲν δὲ τοιοῦτόν τι ἀναφέρεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καθ' ὅσον μάλιστα ἀφορᾷ τὸ μεγαλεῖον τῶν ἐπινοημάτων ἡνωμένων μετὰ τῆς ἐντελοῦς ἐκτελέσεως αὐτῶν.

Ὅλον τὸ ἐπίλοιπον στάδιον τοῦ στρατηγοῦ Βοναπάρτου ἔχει τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ, ἤτοι ἔξοχον διορατικὸν πνεῦμα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας, καὶ μεγίστην ἐπιδεξιότητα τοῦ νὰ ὠφελῆται ἐκ τοῦ ἐδάφους, ἔνθα ἔμελλε νὰ συνάψῃ μάχην, ἐνὶ λόγῳ ἡ αὐτὴ ὑπεροχὴ εἰς τὰς γενικὰς κινήσεις καὶ εἰς τὴν τέχνην τοῦ μάχεσθαι.

Τῷ 1800 ἡ Γαλλία ἦτο κυρία τῆς Ἑλβετίας μέχρι τῆς Τυρολίδος, ἔχουσα ἀριστερόθεν τὰς πεδιάδας τῆς Σουαβίας, καὶ δεξιόθεν τὰς τοῦ Πεδεμοντίου. Οἱ Αὐστριακοὶ, ἀδιαφοροῦντες ἐκ τῶν τολμηρῶν κινημάτων τοῦ νέου ἀντιπάλου των, προεχώρησαν ἀριστερόθεν μέχρι τῆς παρὰ τὸν Ῥῆνον πόλεως Βάλης, δεξιόθεν δὲ μέχρι τῆς Γενούης. Ὁ πρῶτος Ὕπατος, διαλογισθεὶς νὰ προσβάλῃ τὰς δύο πλευρὰς τῆς δειράδος τῶν Ἄλπ

πεων ἐκ τῶν ὀπισθίων, προτείνει εἰς τὸν στρατηγὸν Μορὼ νὰ ἐκτεθῇ ἐκ τῆς Κονστάνσης πρὸς τὴν Οὔλμην, ἐνῷ αὐτὸς ἤθελε καταβῇ ἐκ τοῦ Ἁγίου Βερτράνδου πρὸς τὰ Μεδιόλανα· ὁ Μορὼ διστάζει νὰ ἔλθῃ κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν Βαβαρίαν ἐν τῷ μέσῳ ἀπείρων ἐχθρῶν. Ὁ πρῶτος Ὕπατος ἀφίνει ἐλεύθερον τὸν Μορὼ νὰ ἐνεργήσῃ ὅπως βούλεται, αὐτὸς δὲ διαβαίνει ἐκ τοῦ Ἁγίου Βερτράνδου, μὴ ὑπαρχούσης κατεσκευασμένης ὁδοῦ, κυλίων ἐκ τῶν κρημνῶν τὰ κανόνιά του δεμένα μεταξὺ τῶν κορμῶν τῶν δένδρων, εἰσβάλλων ὄπισθεν τῶν Αὐστριακῶν καὶ προκαταλαμβάνων, ἀναγκάζει αὐτοὺς ἐν Μαρέγγῳ νὰ παραδώσωσιν αὐτῷ ὅλην τὴν Ἰταλίαν, διὰ τὴν ὁποίαν πρὸ δύο ἐτῶν συνῆψε δώδεκα μάχας καὶ ἑξήκοντα συμπλοκάς· ἐνῷ ὁ Μορὼ, ἐνεργῶν μεθοδικῶς καὶ συνετῶς, μόλις μετὰ ἓξ μῆνας προσήγγισεν εἰς Βιέννην.

Ἡ ἐν Μαρέγγῳ μάχη, ἀληθῶς εἰπεῖν, δὲν παριστᾷ τελειότητα τινὰ ὡς ἡ ἐν Ῥίβολι· διότι ὁ Βοναπάρτης προκατελήφθη ἐκεῖ παρὰ τῶν Αὐστριακῶν· ἀλλ' ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ Γρουσσῦ εἶχε τὸν στρατηγὸν Δεσαῖξον, ὅστις, ἅμα φθάσας, ἐνίκησε τὴν ἤδη ἀπολεσθεῖσαν μάχην. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Βοναπάρτης διέτρεξε κίνδυνον ἐνταῦθα, οὐχ ἧττον ὅμως τὰ πάντα προέθηκε στρατηγικώτατα, διαβὰς τὰς Ἄλπεις καὶ ἐλθὼν αἴφνης ὄπισθεν τοῦ ἐχθροῦ· ὥστε ὡς πρὸς τοῦτο ἐξισοῦται μετὰ τοῦ πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν στρατηγήματος τοῦ Ἀννίβα.

Τῷ 1806 ἀναγκασθεὶς νὰ παραιτήσῃ τὴν κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἐκστρατείαν καὶ νὰ ἔλθῃ πρὸς τὴν ἤπειρον, γενόμενος αὐτοκράτωρ, φέρει ἐκεῖ εἰς δέκα καὶ πέντε ἡμέρας τοὺς στρατούς του ἐκ τῆς Φλανδρίας καὶ Σουαβίας. Ἐπειδὴ δ' ἔμελλε νὰ διαβῇ ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἐκ τοῦ Μαύρου δάσους τῆς Βαβαρίας διὰ νὰ ἔλθῃ πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Δουνάβεως, οἱ Αὐστριακοὶ ἔδραμον πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος· σταματᾷ αὐτοὺς ἐκεῖ, καταλαμβάνων τὰ ἐκεῖ πρώτιστα στενὰ, εἶτα ἔρχεται ἐκ τῆς Σουαβίας, διαβαίνει ἐκ τῆς Νουρεμβέργης, ἔρχεται ὄπισθεν τῶν Αὐστριακῶν καὶ ἀποκλείει αὐτοὺς εἰς Οὔλμην· οὕτω δὲ ἀναγκάζει ὁλόκληρον στρατὸν, συγκείμενον ἐξ ἑξήκοντα χιλιάδων ἀνδρῶν,

νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅπερ οὐδέποτε συνέβη. Εἶτα δὲ ἀπαλλαγεὶς ἐκ τοῦ μεγαλητέρου μέρους τοῦ αὐστριακοῦ στρατοῦ, καὶ μαθὼν ὅτι οἱ Πρῶσσοι ἐπαπειλοῦν αὐτὸν, δὲν διστάζει, ἀλλ' ἔρχεται εἰς Βιέννην, φέρει μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὰ ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ τὸν Μασσέναν στρατεύματα, ἑνώνει αὐτὰ μετὰ τοῦ στρατοῦ του, καὶ εἶτα τρέχει εἰς Αὐστρελίκην, ἔνθα εὗρε τοὺς Ῥώσσους ἡνωμένους μετὰ τῶν λοιπῶν αὐστριακῶν δυνάμεων. Φθάνων δὲ εἰς τὴν θέσιν ταύτην, προσποιεῖται ὅτι ὀπισθοδρομεῖ· οὕτω δὲ διεγείρει τὴν οἴησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις, ὁδηγούμενος παρὰ τῶν νέων ἀξιωματικῶν, θέλει ν' ἀποκόψῃ τὸν γαλλικὸν στρατὸν ἐκ τῆς Βιέννης. Τοῦτο πράττων ὁ Ἀλέξανδρος ἀφῆκεν ἀπροφύλακτον τὸ ὀροπέδιον Πλατζένον, ἔνθα ἐστηρίζετο τὸ μέσον τοῦ στρατοῦ του. Ὁ Ναπολέων εἰσβάλλει τότε εἰς αὐτὸ, ὡς ἀετὸς, καὶ διχοτομεῖ τὸν ἐχθρικὸν στρατὸν, ἐλθόντος τοῦ ἑνὸς μέρους αὐτοῦ πρὸς τὴν λίμνην, καὶ τοῦ ἑτέρου εἰς τὴν φάραγγα· οὕτω δὲ νικᾷ ἀμφοτέρους τοὺς ἐχθρικοὺς στρατούς.

Καὶ ἐνταῦθα ἐνίκησε διὰ τῆς στρατηγικῆς περινοίας του, ἡνωμένης μετὰ τῆς τόλμης καὶ τῆς ὀρθῆς κρίσεώς του. Ἡ δὲ κρίσιμος μάχη συνίσταται εἰς τὴν ἐπιδεξιότητα καὶ τὴν ὀξύνοιαν τοῦ στρατηγοῦ· δὲν εἶναι λοιπὸν θαῦμα ἐὰν αἱ αὐτοκρατορίαι ἀπόλλυνται ἐνώπιον τοιούτων ἀριστουργημάτων.

Ἀντὶ λοιπὸν νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην ἀσφαλῆ καὶ διαρκῆ μετὰ τῆς Εὐρώπης ὁ νικητὴς τῆς Αὐστερλίκης, ἐνθαῤῥυνόμενος ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν του, ἐμπλέκεται εἰς τὸν μετὰ τῆς Πρωσσίας πόλεμον, ὑποστηριζομένης ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας. Ὁ πρωσσικὸς στρατὸς ἔρχεται ὄπισθεν τοῦ ὀρεινοῦ δάσους τοῦ Θουρίγγου διὰ νὰ προφυλάξῃ τὰς πεδιάδας τοῦ κέντρου τῆς Γερμανίας. Ὁ Ναπολέων ἀφίνει αὐτὸν ἀνενόχλητον, εἶτα δεξιόθεν ἀρκτικῶς καὶ ὄπισθεν διαχωρίζει αὐτὸν ἐκ τῆς Ῥωσσίας καὶ τὸν προσβάλλει ἐν τῇ Ἰένῃ, ἐν Ἀβερσταὲδ, καταδιώκων αὐτὸν μέχρι τῆς Λουβέκης· κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην δὲν ὑπῆρχε πλέον πρωσσικὴ μοναρχία· τὸ δὲ τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου Φριδερίκου κατεστράφη.

Εἶτα ἐδέησε νὰ πορευθῇ πρὸς Ἄρκτον, ἀναζητῶν τοὺς Ῥώσ-

σους διὰ νὰ πολεμήσῃ καὶ αὐτοὺς, ἵνα μὴ ἄλλοτε ὠθῶσι τοὺς Γερμανοὺς κατὰ τῶν Γάλλων, καὶ ἔπειτα ἐγκαλείπωσιν αὐτοὺς, ἀφοῦ τοὺς ἐνοχοποιήσωσιν.

Ὁ Ναπολέων εἶτα ἔρχεται εἰς τὸν Βιτούλαν, καὶ κατὰ πρῶτον ἤδη ἐκτίθεται εἰς δύο μεγάλας δυσκολίας, τὸ κλίμα καὶ τὴν ἀπόστασιν, τὰ ὁποῖα βραδύτερον ἐπήνεγκον τὸν ὄλεθρόν του. Ὁ στρατός του ἦτον εἰσέτι ἐμψυχωμένος ἠθικῶς τε καὶ φυσικῶς, καὶ ὅμως ἕνεκα τῆς ἀποστάσεως στρατιῶται τινὲς παραλύουν, διότι ἡ πεῖνα καὶ τὸ ψῦχος ἀθυμοῦν αὐτούς. Ὁ Ναπολέων κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην δεικνύει ἔκτακτον θέλησιν καὶ περίνοιαν διὰ νὰ διατηρήσῃ τὸν στρατόν του ἀνέπαφον· μάχεται ἐπὶ τῶν παγωμένων πεδιάδων τῆς Ἐύλῳ μετ' ἀκαθέκτου ἐνεργείας κατὰ τῆς ῥωσσικῆς σκληρότητος, καὶ εἶτα καταλαμβάνει τὴν Δανζίκην, διὰ νὰ παραχειμάσῃ· κατὰ δὲ τὸ ἔαρ, ἔχων τὸν στρατόν του ἀκοπίαστον, πορεύεται πρὸς τὸν Νίελον καὶ ἔρχεται πρὸς τὸν Ἄλην διὰ νὰ ὑποχρεώσῃ τοὺς Ῥώσσους νὰ διαβῶσι τὸν ποταμὸν τοῦτον ἐνώπιόν του διὰ νὰ λάβωσι τροφάς. Καὶ πραγματικῶς τῇ 14 Ἰουνίου ἀπήντησεν αὐτοὺς διαβαίνοντας τὸν ποταμὸν τοῦτον εἰς Φριεδλάνδην· οὗτος δὲ εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ μόνον τὸν στρατηγὸν Ὀδινὼ μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν σώματος, ὅλος ὁ ἐπίλοιπος στρατός του ἦτον ὄπισθεν· σπεύδει αὐτοπροσώπως εἰς τὸν τόπον τῆς διαβάσεως τῶν Ῥώσσων, παρατάττει εἰς ἀκροβολισμοὺς τὸ σῶμα τοῦ Οὐδινῶ, καὶ ὁδηγεῖ ἐκεῖ μετὰ πολλῆς ταχύτητος ὅλον τὸν στρατόν του· ἀντὶ δὲ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διάβασιν αὐτῶν, ἀφίνει αὐτοὺς νὰ διαβῶσι τὸν ποταμὸν Ἄλην, εἶτα δ' ἔρχεται ὄπισθεν αὐτῶν, καταστρέφει τοὺς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ γεφύρας, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ὑποχώρησιν αὐτῶν, καὶ τοὺς ἀναγκάζει νὰ συνάψωσι μάχην· οὕτω δὲ περικυκλώνει καὶ καταπολεμεῖ αὐτοὺς, οἵτινες ἦσαν οἱ μόνοι ἐκ τῆς Εὐρώπης, οἱ δυνάμενοι ν' ἀντισταθῶσιν πρὸς αὐτόν.

Ἀναμφιβόλως δύναταί τις νὰ ἐπαναλάβῃ ὅτι ταῦτα πάντα ἦσαν ἔργα τῆς ἐντελοῦς πολεμικῆς τέχνης· διότι τὸ νὰ προΐδῃ ὁ Ναπολέων ὅτι οἱ Ῥῶσσοι ἤθελον διαβῆ τὸν ποταμὸν διὰ νὰ προφυλάξωσι τὰ ἐπιτήδεια αὐτῶν, νὰ προσεγγίσῃ ἐκεῖ, ν' ἀ-

φήσῃ αὐτοὺς νὰ διαβῶσιν αὐτὸν, εἶτα νὰ ἔλθῃ ὄπισθεν καὶ νὰ καταστρέψῃ τὰς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου γεφύρας αὐτῶν, οὕτω δὲ ν' ἀναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ ἔλθωσιν εἰς μάχην, ταῦτα πραγματικῶς ἦσαν θαύματα, προερχόμενα ἐξ ἀπείρου διορατικοῦ πνεύματος ἡνωμένου μετὰ ὀξυνοίας, καὶ ἀποτελοῦντα τὴν ἐν ταῖς μάχαις στρατιωτικὴν τέχνην.

Εἰς τὰς ἐν Ἰταλίᾳ ἐκστρατείας του ὁ Ναπολέων ἐξηρτᾶτο ὑπὸ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως καὶ περιωρίζετο εἰς μικρὰ μέσα· ἀλλ' εἰς τὰς ἐν Αὐστρίᾳ, Πρωσσίᾳ καὶ ἐσχάτως ἐν Πολωνίᾳ κατὰ τῆς Ῥωσσίας, ἦτο συνάμα καὶ ἄρχων τοῦ Κράτους· ἔχων δ' εἰς τὴν διάθεσίν του ὅλα τὰ μέσα τῆς Γαλλίας, καὶ ἐκτείνων τὰς ἐπιχειρήσεις του καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν ἰδεῶν του, ἐνῷ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ κατέστρεφε τὴν Αὐστρίαν, τῇ ἑπομένῃ, τὴν Πρωσσίαν, καὶ τῇ τρίτῃ, τὴν Ῥωσσίαν· καὶ ταῦτα πάντα ἔπραττεν εἰς ἀπομεμακρυσμένας καὶ ἐκτεταμένας χώρας. Κατὰ πρῶτον ἦτον ὁ τύπος τοῦ ὑποτεταγμένου στρατηγοῦ, ἔπειτα δὲ, ὁ τύπος τοῦ αὐτοκράτορος, στρατηγοῦ καὶ δορυκτήτορος.

Δυστυχῶς αἱ τεράστιαι ἐπιχειρήσεις του αὗται ἔμελλε νὰ διαφθείρωσιν οὐχὶ τὸν στρατηγὸν Ναπολέοντα, διότι κατὰ τοῦτο ὀσημέραι καθίστατο οὗτος ἐμπειρότερος, ἀλλὰ τὸν πολιτικὸν Ναπολέοντα, νομίζοντα ὅτι εἰς τὸν κόσμον τὰ πάντα εἶναι δυνατά· διὸ εἴδομεν αὐτὸν, ὁτὲ μὲν ἐν Ἱσπανίᾳ, ὁτὲ δὲ ἐν Ῥωσσίᾳ, μετὰ στρατῶν ἀπηυδημένων ἐκ τῶν συντόνων κινήσεων καὶ τῶν ἀκαταπαύστων δυσχερειῶν, ἐν πρώτοις ἕνεκα τῶν ἀποστάσεων ἀρχομένων ἐκ τῶν Γαδείρων εἰς Μόσχαν, καὶ ἑπομένως ἕνεκα τοῦ κλίματος, ὡς ἐκ τῆς Ἀφρικῆς εἰς Σιβηρίαν, ὅπερ ἠνάγκαζε τοὺς στρατιώτας νὰ μεταβαίνωσιν ἐκ τεσσαράκοντα βαθμῶν θερμότητος εἰς τριάκοντα βαθμῶν ψύχους, ἄκρα διαφορὰ, ἣν τὰ ἔμψυχα ὄντα δὲν δύνανται νὰ ὑποφέρωσιν· ἐκ τοιούτων τολμημάτων ἀνεμφιβόλως ὁ μέγιστος καὶ ὁ εὐτολμότερος στρατηγὸς ἔμελλε νὰ καταπέσῃ!

Τούτου ἕνεκα πολλοὶ ἐπικριταὶ τοῦ Ναπολέοντος, οἵτινες, κατὰ μικρὸν κατακρίνοντες τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ, αὐστηρῶς ἐπέκριναν τὴν στρατηγικὴν αὐτοῦ, προσῆψαν αὐτῷ ὅτι ἦτο στρα-

τηγὸς τῶν ἐπιτυχιῶν, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν ἀτυχιῶν, γνωρίζων νὰ εἰσβάλλῃ, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ ὑπερασπίζηται, καὶ ὅτι ἦτον ὁ πρῶτος ἐν τοῖς ἐπιθετικοῖς πολέμοις, καὶ τελευταῖος ἐν τοῖς ἀμυντικοῖς, ἐξ ὧν ἐξάγεται, κατὰ τούτους, ὅτι ὁ Ναπολέων *οὐδέποτε ἐγνώριζε νὰ ὑποχωρῇ!* τοῦτο εἶναι ἐσφαλμένη κρίσις.

Ὅτε ὁ Ναπολέων, ὁρμώμενος ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν του, ἐπεχείρει μακρυνὰς ἐκστρατείας, ὡς τὴν ἐκ Παρισίων εἰς Μόσχαν, καὶ εἰς κλίμα ἔνθα τὸ ψῦχος ὑπερέβαινε τοὺς τριάκοντα βαθμοὺς, δὲν ἐδύνατο εὐκόλως καὶ νὰ ὑποχωρῇ· ὁ δὲ Μορὼ, ὁ ἐνεργήσας τὴν περίφημον ὑποχώρησιν ἐκ τῆς Βαβαρίας τῷ 1800, δὲν ἤθελε βεβαίως πράξει τὸ αὐτὸ ἀπὸ τῆς Μόσχας εἰς Βαρσοβίαν. Ἐπελθόντων δὲ τῶν κατὰ τὸ 1812 δυστυχημάτων, δὲν ἦτο πλέον τὰ ἀλλεπάλληλα περιστατικὰ τοῦ πολέμου τὰ ἀναγκάζοντα τὸν στρατηγὸν, ὁτὲ μὲν νὰ προχωρῇ, ὁτὲ δὲ νὰ ὑποχωρῇ, ἀλλὰ τότε τὸ πᾶν εἶχε ἀπολεσθῆ, ὥστε τὸ οἰκοδόμημα κατέπεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ φιλοδόξου στρατηγοῦ, ὅστις ἤθελε νὰ ὑψώσῃ αὐτὸ μέχρις οὐρανοῦ. Ὁ στρατὸς, ἐρεθισθεὶς εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν, φερόμενος μέχρι τῆς Μόσχας, καταληφθεὶς συνάμα καὶ ἐκ τοῦ καταστρεπτικοῦ ἐκείνου κλίματος, αἰσθανόμενος δὲ ὅτι εὑρίσκετο ἀπομεμακρυσμένος εἰς ἄπειρα διαστήματα, καὶ γνωρίζων ὅτι οἱ ὄπισθεν αὐτοῦ λαοὶ ἐπανεστάτησαν, ἀπέκαμεν ἀναλόγως τοῦ πρώτου ἐνθουσιασμοῦ του· διὸ οὐδεμία δύναμις ἤρκει νὰ διατηρῇ αὐτὸν εἰς τάξιν. Δὲν προέκειτο λοιπὸν τότε περὶ ὑποχωρήσεως στρατοῦ, ἂν ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ ἐγνώριζεν ἢ μὴ νὰ ἐνεργήσῃ τοῦτο, ἀλλὰ περὶ τοῦ οἰκοδομήματος τῆς παγκοσμίου μοναρχίας, τὸ ὁποῖον ἔπιπτεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ τολμηροῦ δημιουργοῦ αὐτοῦ.

Ἀλλ' οὐδεὶς δύναται νὰ ἦναι στρατηγὸς, ἐὰν δὲν ἦναι ὁ αὐτὸς ἔν τε ταῖς δυστυχίαις καὶ ταῖς εὐτυχίαις· διότι ὁ πόλεμος ἔχει τοιαύτας μεταβολὰς εὐτυχιῶν καὶ δυστυχιῶν, ὥστε, ὅστις δὲν γνωρίζει νὰ οἰκονομῇ καὶ τὰς μὲν καὶ τὰς δὲ, δὲν δύναται νὰ διοικήσῃ στρατὸν οὐδὲ δέκα καὶ πέντε ἡμέρας. Ὅταν ὁ στρατηγὸς Βοναπάρτης, προσβληθεὶς παρὰ τῶν Αὐστριακῶν κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1796, ὅτε ὁ στρατός του εἶχεν ἐξασθε-

νισθῆ ἐκ τῶν πυρετῶν τῆς Μαντούας, καὶ δὲν εἶχε πλέον τῶν ἓξ χιλιάδων ἀνδρῶν ἐπὶ τὰ ὅπλα, ἦλθε δ' εἰς τὰ ἔλη τοῦ Ἀρκόλου διὰ νὰ μηδενίσῃ τὴν ἀριθμητικὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ του, ἔδειξε τοσαύτην καρτερίαν καὶ ἀγχίνοιαν κατ' ἐκείνας τὰς δυσχερεῖς περιστάσεις, ὥστε ὀλίγα τοιαῦτα παραδείγματα ὑπάρχουσιν. Ὅτε δὲ τῷ 1809, καθ' ἣν ἐποχὴν ἤρχισαν ν' ἀναφαίνωνται τὰ πολιτικὰ λάθη του, εὑρέθη ἐν Ἐσσλέγγῃ, διακοπεὶς ἐκ τοῦ Δουνάβεως, καταστραφεισῶν ὅλων τῶν γεφυρῶν του ἐκ τῆς ἐκτάκτου ὁρμῆς τοῦ ποταμοῦ, τότε ἠναγκάσθη νὰ μένῃ ἐπὶ τοῦ νησιδίου Λοβῶ μετὰ τοσαύτης καρτερίας, ὥστε ἐν τῇ ἀποτυχίᾳ αὕτη ἡ εὐστάθειά του ἦτο μοναδική. Ἀναμφιβόλως ἡ ἐν Ἐσσλέγγῃ ἀντίστασις κατὰ μέγα μέρος ὀφείλεται εἰς τὴν γενναιότητα τοῦ Λάννου, ὅστις καὶ ἐφονεύθη ἐκεῖ, καὶ εἰς τὸν Μασσέναν, ὅστις ὡς ἐκ θαύματος διεσώθη· ἀλλ' ἡ εὐστάθεια τοῦ Ναπολέοντος, ὅστις ἐν τῷ μέσῳ τῆς τεταραγμένης Βιέννης, ἀθυμούντων ὅλων τῶν στρατηγῶν του, ἀνεκάλυψε μέσα, ἅτινα δὲν ἔβλεπον οὗτοι, καὶ παρεδέχθη σταθερὰν καὶ ἐπίμονον πρόθεσιν, παρῆξε τὴν ἐν Βαγράμῳ νίκην. Ἡ εὐστάθεια αὕτη, ἥτις τοσοῦτον ἐθαυμάσθη παρὰ τοῦ Μασσένα, ἀνήκει εἰς τὸν Ναπολέοντα· ἡ δὲ περίστασις ἐκείνη παριστάνει τὴν ἐντέλειαν τῆς στρατιωτικῆς τέχνης καὶ δόξης.

Τέλος πάντων ἵνα ἐκτιμηθῇ καλῶς ὁ Ναπολέων, ὡς στρατηγός, πρέπει νὰ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὰς κατὰ τὸ 1814 ἐκστρατείας, καθ' ἃς δι' ὀλίγων ἀνδρῶν, τῶν μὲν ἀπαυδησάντων, τῶν δὲ οὐδέποτε ἐκστρατευσάντων, ἐπάλαισε καθ' ὅλης τῆς Εὐρώπης· οὐχὶ δι' ἰδίων ἐπιχειρημάτων, ἀλλ' ὠφελούμενος ἐκ τῶν σφαλμάτων τῶν ἐχθρῶν του, ἐπροσπάθει νὰ ὀπισθοδρομήσῃ αὐτοὺς δι' ἰσχυρῶν προσβολῶν· πρὸς δὲ ἡ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν προμήθεια τοσούτων μέσων, ἡ ἑτοιμότης τοῦ πνεύματος καὶ ἡ μεγίστη εὐστάθεια αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀπελπιστικὴν ἐκείνην κατάστασιν τῶν πραγμάτων εἶναι ἕτερον παράδειγμα τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ. Ἀναμφιβόλως ὁ Ναπολέων δὲν ἐμάχετο ἐν ἀμύνῃ, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν στρατηγῶν, οἵτινες ὑποχωροῦν μεθοδικῶς ἀπὸ τῆς μιᾶς θέσεως εἰς τὴν ἑτέραν, ὑπερασπιζόμε-

νοι καλῶς τὴν πρώτην, εἶτα τὴν δευτέραν καὶ καθεξῆς, οὕτω δὲ λαμβάνοντες εὐκαιρίαν ἐξασφαλίζονται· ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀξιοκατηγόρητοι, μόνον ὅμως ὅτι δι' αὐτοῦ τοῦ μέσου δὲν δύνανται οὗτοι νὰ φθάσωσιν εἰς τι ὁριστικὸν ἀποτέλεσμα.

Ὁ Ναπολέων ἐνήργει τὸν ἀμυντικὸν πόλεμον, ὡς ἐπιθετικόν· ἐπεσκόπει τὸ ἔδαφος, ἔνθα ἔμελλε νὰ ἔλθῃ εἰς μάχην· ἐπροσπάθει τίνι τρόπῳ ἐδύνατο νὰ προλάβῃ τὸν ἐχθρὸν, ὠφελούμενος ἐκ τῶν σφαλμάτων του καὶ νὰ τὸν καταβάλῃ, ἤτοι ὅ,τι ἔπραξε κατὰ τοῦ Βλουχέρου καὶ Σβαρζεμβέργου τῷ 1814, καὶ ὅπερ ἤθελε σώσει αὐτὸν, ἐὰν τὰ πάντα δὲν ἐστρέφοντο κατ' αὐτοῦ. Ἐὰν πρόκηται περὶ τῆς ἐν ὑποχωρήσει ἱκανότητος τοῦ στρατηγοῦ, ὡς δὲ ὁ μέγας Φριδερῖκος ἔλεγεν ὅτι ἡ καλητέρα ὑποχώρησις εἶναι ἡ ἐπιθετικὴ, ὁ Ναπολέων ἐδείχθη εἰς τοὺς δυστυχεῖς πολέμους του τοσούτῳ μέγας, ὅσῳ καὶ εἰς τοὺς εὐτυχεῖς· διότι καὶ ἐν τοῖς μὲν καὶ ἐν τοῖς δὲ ἔδειξε τὴν αὐτὴν ἀνδρείαν, τόλμην καὶ ἑτοιμότητα εἰς τὸ νὰ προσβάλῃ ὅπου ἔπρεπε. Ἐὰν ὅμως κατέπεσε, τοῦτο δὲν πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὰς στρατιωτικὰς πράξεις, ἀλλ' εἰς τὰς πολιτικὰς ἐνεργείας αὐτοῦ· διότι ἐπεχειρίσθη νὰ κατορθώσῃ τὰ ἀδύνατα καὶ νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων.

Καὶ ὡς πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς ὀργανισμοὺς ὁ Ναπολέων ὑπῆρξεν ἀξιοθαύμαστος, ὡς καὶ εἰς τὰς ἄλλας στρατιωτικὰς πράξεις καὶ μάχας αὐτοῦ.

Πρὸ αὐτοῦ οἱ ἐπὶ τῆς Δημοκρατίας στρατηγοὶ διήρουν τὸν στρατὸν εἰς μεραρχίας, συγκειμένας ἐξ ὅλων τῶν ὅπλων, ἤτοι πεζικοῦ, ἱππικοῦ καὶ πυροβολικοῦ, καὶ διετήρουν μακρὰν τῆς μάχης μίαν μόνην ἐξ αὐτῶν τῶν μεραρχιῶν, διὰ νὰ προλαμβάνωσιν ἀπροσδόκητον περιστατικόν. Ἕκαστος τῶν διοικητῶν τῶν μεραρχιῶν τούτων συνῆπτε κατ' ἰδίαν μάχας, ὁ δὲ διοικητὴς τοῦ στρατοῦ περιωρίζετο νὰ στέλλῃ βοήθειαν εἰς τὸν ἔχοντα τοιαύτην ἀνάγκην. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπέφευγον τὴν ἥτταν, μάλιστα δὲ ἐνίκων, ἀλλ' οὐδέποτε ἐδύναντο ἐκ τῆς νίκης ταύτης νὰ πορισθῶσι τοιαῦτα ἀποτελέσματα, ὥστε νὰ ὑποχρεωθῇ ὁ ἐχθρὸς νὰ καταθέσῃ τὰ ὅπλα. Ὁ Ναπολέων ἦλ-

λαξε τὸν ὀργανισμὸν τοῦτον, μεταβαλὼν αὐτὸν εἰς μοίρας στρατοῦ, ἡ δὲ ἀλλαγὴ αὕτη ἐπήνεγκε τοιαύτην μεταβολὴν, ὥστε ὁ διοικῶν τὸν στρατὸν ἐδύνατο νὰ διευθύνῃ τὸ πᾶν.

Οὕτω λοιπὸν ὁ στρατὸς τοῦ Ναπολέοντος διῃρέθη εἰς μοίρας, ἡ δὲ βάσις ἑκάστης ἦτο τὸ πεζικὸν μετὰ ἀναλόγου πυροβολικοῦ πρὸς ὑποστήριξιν αὐτοῦ, καὶ μέρος ἱππικοῦ πρὸς ἀνίχνευσιν. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἥτις ἦτον ἡ συνήθης ἐφεδρεία, διετήρει ὁλόκληρα ἱππικὰ καὶ πυροβολικὰ σώματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἕτοιμα νὰ ἐπιπίπτωσι κατὰ τὴν κρίσιμον ὥραν τῆς μάχης. Ἐν τῇ ἐν Ἐϋλῶ μάχῃ τὸ ῥωσσικὸν πεζικὸν ἐφαίνετο ἀτάραχον· ὁ Ναπολέων προσέβαλεν αὐτὸ μετὰ ἑξήκοντα ἰλῶν ἱππικοῦ διμάχων καὶ θωρακοφόρων, δι' ὧν ἐνήργησε τοιαῦτα ἀνοίγματα, ἅτινα δὲν ἐδυνήθησαν νὰ κλείσωσιν οἱ Ῥῶσσοι. Ἐν Βαγράμῃ ἐξ ἀμελείας τοῦ Βερναδόττου διασπασθείσης τῆς γαλλικῆς τάξεως, ὁ Ναπολέων ἐσταμάτησε τὴν πρόοδον τοῦ ἀρχιδουκὸς Καρόλου δι' ἑκατὸν πυροβόλων καὶ ἀποκατέστησε τὴν μάχην, τὴν ὁποίαν ἐπεραίωσεν ὁ Δαβοῦστος, κυριεύων τὸ ὀροπέδιον τῆς Βαγράμης. Διὰ ταῦτα, ἐκτὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ὁ Ναπολέων εἶχε σχηματίσει δύο ἄλλας ἐφεδρείας, συγκειμένας ἐκ βαρέους πυροβολικοῦ καὶ ἱππικοῦ, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀνὰ χεῖρας, ὡς ὁ Ἡρακλῆς τὸ ῥόπαλόν του. Ἀλλὰ διὰ νὰ κρατῇ τις ῥόπαλον, πρέπει νὰ ἦναι καὶ Ἡρακλῆς· ἄλλως, στρατηγὸς ἀνεπιτήδειος, ἔχων τοιοῦτον ὀργανισμὸν στρατοῦ δύναται νὰ γένῃ πρόξενος πολλῶν ἀτοπημάτων, ἀφαιρῶν συνεχῶς ἐκ τῶν ὑποστρατήγων του τὰ εἰδικὰ ὅπλα, ἅτινα οὗτοι δύνανται νὰ μεταχειρισθῶσιν ἁρμοδίως, ἐνῷ αὐτὸς ὡς ἐκ τῆς ἀνικανότητός του δὲν δύναται νὰ μεταχειρισθῇ αὐτὰ πρεπόντως. Διὸ ἅπαντες οἱ ἐπὶ τῆς Δημοκρατίας στρατηγοὶ, συνειθισμένοι νὰ ἐνεργῶσιν ἕκαστος ἀνεξαρτήτως, ἔχοντες ὑπ' αὐτοὺς ἀνάλογον μέρος παντὸς ὅπλου, ἐπόθουν τὴν παλαιὰν διαίρεσιν τοῦ στρατοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἐπόθουν κατάστασιν πραγμάτων, ἥτις ἔδιδε μὲν εἰς αὐτοὺς πλειοτέραν σπουδαιότητα, ἀλλ' ἠλάττωνε τὸ γενικὸν ἀποτέλεσμα.

Ἀλλ' ὁ ὀργανισμὸς τοῦ στρατοῦ δὲν συνίσταται μόνον εἰς

τὴν καλὴν διανομὴν τῶν διαφόρων μερῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν στρατολογίαν καὶ διατροφὴν αὐτοῦ· ὡς πρὸς ταῦτα λοιπὸν, ἤτοι τὴν τέχνην ἣν μετεχειρίσθη ὁ Ναπολέων τοῦ νὰ συλλέγῃ τοὺς νεοσυλλέκτους καὶ μεταφέρῃ ἐκ τῶν χωρίων των εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ῥήνου, ἐκ τούτου δὲ, εἰς τὸν Ἔλβαν, καὶ ἐκ τούτου, εἰς τὸν Βιστούλαν καὶ Νίεμον, νὰ τοὺς συναθροίζῃ εἰς τὰς ἐφεδρείας, νὰ τοὺς ἐπαγρυπνῇ μετὰ μεγίστης φροντίδος, νὰ τοὺς ἐμποδίζῃ νὰ λειποτακτῶσι καὶ νὰ τοὺς ὁδηγῇ γεγυμνασμένους εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης, ἦτον ἀμίμητος. Περὶ τούτου συνέταξεν ἰδίαις χερσὶν ὁδηγίας διαλαμβανούσας λεπτομερῶς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὑπηρεσίας ταύτης, καὶ ἐπαγρύπνει εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν αὐτῶν. Καὶ ὅμως μετὰ τοσαύτας προσπαθείας του πολλάκις ἔμενον εἰς τὰς ὁδοιπορίας ἄπειροι στρατιῶται· διότι οὐδεὶς δύναται ν' ἀλλάξῃ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, ὡς οὗτος ἤθελεν ἐκ τῆς Ἱσπανίας νὰ μεταφέρῃ στρατιώτας εἰς τὴν Ῥωσσίαν.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν διατροφὴν καὶ τὴν μεταφορὰν τοῦ στρατοῦ του εἶχεν ἐξιδιασμένην ἱκανότητα· διὸ εἴδομεν αὐτὸν νὰ διαβῇ, ὡς ἄλλος Ἀννίβας, τὰ Πυρρηναία ὄρη καὶ τὰς Ἄλπεις, νὰ μεταβῇ εἰς Αἴγυπτον, διαφεύγων τὸν ἀγγλικὸν στόλον, νὰ διαβῇ τὰς ἐρήμους, διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Συρίαν, νὰ προετοιμάσῃ ἐν Βονωνίᾳ στρατὸν καὶ τεράστια ἔργα διὰ νὰ μεταβῇ εἰς Ἀγγλίαν, καὶ τέλος νὰ διαβῇ τὸν Δανούβιον ἐν καιρῷ ὑπερχειλισμοῦ αὐτοῦ καὶ ἀπέναντι 150 χιλιάδων αὐστριακοῦ στρατοῦ, ἔχοντος 500 πυροβόλα.

Ἀνακεφαλαιῶν τις λοιπὸν τὰ προειρημένα, θέλει ἐξάξει, ὅτι δύο ἄνδρες ὑπῆρξαν ἐν τῇ ἀρχαιότητι μεγάλοι ἐν τῇ πολεμικῇ τέχνῃ, ὁ Ἀννίβας καὶ ὁ Καῖσαρ, ἀλλ' ὁ τελευταῖος ὑπῆρξεν ὑποδεέστερος τοῦ πρώτου, εἰς δὲ τὸν Μεσαιῶνα ὁ μέγας Κάρολος. Ἀλλ' οὐδεὶς δύναται νὰ σχηματίσῃ περὶ τούτου ὀρθὴν κρίσιν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καθ' οὓς μόνον τὰ ἱσπανικὰ σώματα διεκρίνοντο εἰς τὰς μάχας, τὸ δὲ πεζικὸν ἦτον ἐξηυτελισμένον· εἶτα προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀνεδείχθη τὸ ὅπλον τοῦτο ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ κατὰ πρῶτον διέπρεψεν εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἑλβετίας, ἔπειτα ἐν τῇ Γερμανίᾳ καὶ Ὁλλανδίᾳ· μετὰ δὲ τὴν χρῆσιν τῆς πυρίτι-

δος τὰ τείχη τῶν πόλεων, μὴ ἀνθιστάμενα εἰς τὸ πυροβολικὸν, μετεβλήθησαν εἰς γηΐνους ὀχυρώσεις· ὅτε ἀνεφάνη ἡ ἐπιστήμη τῆς ὀχυρωτικῆς, ἐξ ἧς μικρὰν ἀξίαν ἐχόντων τῶν φρουρίων, ἀνεπτύχθη ὁ μέγας πόλεμος καὶ ἀνεφάνη εἰς τὸν κόσμον. Οἱ πρίγκηπες Νασσὼ ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι, καὶ ὅμως εἰσέτι οὗτοι ἐμποδίζοντο ἐκ τῶν φρουρίων. Ἐν δὲ τῷ τριακονταετῆ θρησκευτικῷ πολέμῳ ὁ Γουστάβος Ἀδόλφος, παραταχθεὶς κατὰ τοῦ πολωνικοῦ ἱππικοῦ, ἀνέπτυξεν ἔτι μᾶλλον τὴν ἰσχὺν τοῦ πεζικοῦ, καὶ ἐδείχθη τολμηρότερος τῶν Νασσὼ ἀπέναντι τῶν φρουρίων. Ὁ δὲ Κονδὲ, τολμηρότερος καὶ εὐτυχέστερος ὢν τῶν προειρημένων, πρῶτος ἀνέπτυξε τὴν ἀληθῆ πολεμικὴν τέχνην, ὁ δὲ Τουρέννος τὰς στρατιωτικὰς κινήσεις. Καὶ ὅμως ἐπειδὴ τὸ πεζικὸν εἰσέτι διηρεῖτο εἰς λογχοφόρους καὶ μουσκετοφόρους δὲν ἐδύνατο νὰ ἦναι εὐκίνητον. Ὁ δὲ Βωβάνος πρῶτος ἐφεῦρε τὸ τουφέκιον μετὰ λόγχης, ἐξ οὗ ὡπλίσθη τὸ πεζικὸν καὶ ἐσχηματίσθη εἰς τρεῖς ζυγούς· ἐκ τούτου ὁ στρατηγὸς τῆς Πρωσσίας Δεσσὼ πρῶτος ἐγύμνασε τὸ πεζικὸν τῆς Πρωσσίας καὶ ἐσχημάτισε τὰ νέα πεζικὰ τάγματα πρὸς ἀνάπτυξιν πολλῶν πυρῶν. Ὁ δὲ Φριδερῖκος, παραλαβὼν τὸ γεγυμνασμένον πεζικὸν τοῦτο, ἤλλαξε τὴν ἐν μάχῃ ἀρχαίαν τάξιν τοῦ στρατοῦ καὶ ἐφήρμωσε τὴν τακτικὴν τῶν τριῶν ὅπλων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἐπειδὴ δὲ ἦτον ἠναγκασμένος νὰ παρατάττηται, ὁτὲ μὲν κατὰ τῶν Αὐστριακῶν, ὁτὲ κατὰ τῶν Ῥώσσων καὶ ὁτὲ κατὰ τῶν Γάλλων, ἠναγκάσθη νὰ ἐκτείνῃ τὰς στρατιωτικὰς κινήσεις του· οὕτω κατέστη ὁ διδάσκαλος τῶν δύο σπουδαίων προόδων τῆς πολεμικῆς τέχνης· μετ' αὐτὸν ἐπῆλθεν ἡ γαλλικὴ Ἐπανάστασις, μὴ ἔχουσα ἄλλο τι ν' ἀντιτάξῃ κατὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς συμμαχίας, μετεχειρίσθη τὰ πλήθη καὶ τὴν ὁρμὴν κατὰ τῶν ἐξησκημένων εὐρωπαϊκῶν στρατῶν. Ἐκ τούτου τὸ πεζικὸν, συγκείμενον ἐκ τῆς τάξεως τοῦ λαοῦ, ἔλαβε τὴν ἀνήκουσαν εἰς αὐτὸ θέσιν ἐν τῇ τακτικῇ, χωρὶς ν' ἀπολέσωσί τι τὰ εἰδικὰ ὅπλα. Τέλος πάντων ἕκτακτός τις ἀνὴρ βαθύνους καὶ ὀξύνους, καὶ χαρακτῆρος τολμηροῦ, ὡς ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις, ἐξ ἧς ἐξῆλθε, προῆγε τὴν πολεμικὴν τέχνην εἰς τὴν τελειοποίησίν

τῆς· μελετῶν βαθέως τὴν γεωγραφικὴν περιφέρειαν τῶν χωρῶν ἐν οἷς ἔμελλε νὰ πολεμήσῃ, ἐκλέγων πάντοτε τὸ μέρος ἔνθα ἔπρεπε ν' ἀναμένῃ διὰ νὰ προσβάλῃ ἀποτελεσματικῶς, γνωρίζων τὴν τέχνην τῶν γενικῶν στρατιωτικῶν κινήσεων καὶ τὸν τρόπον τοῦ μάχεσθαι ἐφ' ἑκάστου ἐδάφους, καὶ ζητῶν πάντοτε, εἴτε ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, εἴτε ἐν τῇ καταστάσει τοῦ ἐχθροῦ του, τὴν εὐκαιρίαν τῶν μεγάλων μαχῶν, οὐδέποτε ἐδίσταζε νὰ συνάπτῃ αὐτὰς, διότι ἦσαν ἡ συνέπεια τῶν γενικῶν σκέψεών του, καὶ διότι ἑκάστη αὐτῶν κατέστρεφε μίαν αὐτοκρατορίαν, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου ἐμεθύετο ὑπὸ τῆς νίκης καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς παγκοσμίου μοναρχίας, ἐξ ὧν ἐπὶ τέλους προῆλθεν ἡ πτῶσίς του· ὁ ἔκτακτος οὗτος ἀνὴρ ἦτον ὁ Ναπολέων, ὅστις, εἰ καὶ σοφὸς νομοθέτης, ἐπιδέξιος κυβερνήτης, μέγας στρατηγὸς, ἕνεκα τῶν μεγάλων τούτων προτερημάτων του ἦτο κακὸς πολιτικός· διότι, ἀπολέσας τὴν ὀρθὴν κρίσιν ἐν τῇ ἡδονῇ τῆς νίκης, ἀπὸ θριάμβου εἰς θρίαμβον κατέπεσεν εἰς τὴν ἄβυσσον.

Ἐὰν ἤδη συγκρίνῃ τις αὐτὸν μετὰ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, τῶν ἐφαμίλλων αὐτῷ, οὐχὶ εἰδικῶς ὡς πρὸς τὴν στρατιωτικὴν τέχνην, ἀλλὰ γενικώτερον ὡς πρὸς τὸ σύνολον τῆς εὐφυΐας καὶ τοῦ προορισμοῦ, τὸ περὶ αὐτοῦ θέμα καταντᾷ εὐρύτερον, ἠθικώτερον καὶ διδακτικώτερον διὰ τὴν σπουδαιότητα τῶν περιστάσεων, τὴν προξενηθεῖσαν συγκίνησιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴν ἐνασκηθεῖσαν ἐπιρροὴν εἰς τὸν κόσμον· διὰ ταῦτα πρέπει νὰ ζητῇ τις τοὺς ὁμοίους αὐτῷ, ὡς τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον, τὸν Ἀννίβαν, τὸν Καίσαρα, τὸν μέγαν Κάρολον καὶ τὸν Φριδερῖκον, καὶ νὰ παραθέτῃ αὐτὸν παρὰ τούτοις, τότε δὴ θέλει συλλάβει ἰδέαν ἀκριβεστέραν καὶ ἐντελεστέραν περὶ αὐτοῦ.

Ὁ Ἀλέξανδρος, κληρονομήσας στρατὸν ἐκ τοῦ πατρός του, σπουδάσας τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, καὶ σφόδρα ζηλότυπος ὢν τῆς ἑλληνικῆς δόξης, εἰσβάλλει εἰς τὴν Ἀσίαν, πολεμῶν τοὺς χαύνους Πέρσας, καὶ πορεύεται μέχρι τῶν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν γνωστῶν χωρῶν· ἐὰν δὲ δὲν ἐμποδίζετο ἐκ τῶν στρατιωτῶν του, ἤθελεν ὑπάγει μέχρι τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ. Ἀναγκασθεὶς νὰ ἐπανέλθῃ, ἡ μόνη ἐπιθυμία του ἦτο νὰ ἐπαναλάβῃ

τὰς ἐπικινδύνους περιοδείας του. Δὲν σκέπτεται περὶ τῆς πατρίδος του, ἣν ἐδύνατο νὰ προικίσῃ ἐκ τοσούτων κατακτήσεων, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ δοξασθῇ ὅτι διέτρεξεν ὅλον τὸν κόσμον νικητής. Τὸ πάθος του ἦτον ἡ περὶ αὐτοῦ φήμη τοῦ γ' ἀναγνωρισθῇ καὶ θαυμασθῇ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων. Ἦτο γενναιόφρων καὶ ἀγαθός· ἀλλὰ φονεύει τὸν φίλον του Κλεῖτον, τοὺς καλητέρους του στρατηγοὺς Φιλῶταν καὶ Παρμενίωνα· διότι οἱ ἀπερίσκεπτοι λόγοι των ἔβλαπτον τὴν δόξαν του. Ἡ φήμη, ἰδοὺ ὁ σκοπός του, σκοπὸς ματαιότητος, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις συνοδεύει τοὺς μεγάλους ἄνδρας. Ἀφοῦ δὲ ἀνεπαύθη ὁ στρατός του, ἤθελε νὰ τρέξῃ κατόπιν τοῦ μοναδικοῦ σκοποῦ τῶν διαλογισμῶν του· ἀλλὰ μεθύσας ἐκ τῶν ἀσιατικῶν ἡδονῶν, ἀπέθανεν ἐπὶ τῆς πορφύρας ἐν τῷ οἴνῳ. Διέφθειρε τὴν ἐπερχομένην γενεὰν διὰ τῆς ἡρωϊκῆς χάριτός του· ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει βίος τοσοῦτον ἀνωφελῶς πολύκροτος, ὡς ὁ ἰδικός του· διότι δὲν διέδωκε τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν πέραν τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Συρίας, ἔνθα ἤδη ἦτο, καὶ ἀφῆκε τὸν ἑλληνικὸν κόσμον ἐν τῇ ἀναρχίᾳ, καὶ πρόσφορον νὰ καταπατηθῇ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Ἠθικῶς ἤθελεν ἐπιθυμήσει τις νὰ ἦναι ὁ σοφὸς καὶ ἐπιδέξιος Φιλοποίμην, ὅστις δὲν ἐπροξένησε τοσοῦτον θόρυβον εἰς τὸν κόσμον, ἀλλὰ παρέτεινεν ἐπί τινα καιρὸν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος. (α)

Μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον ἔρχεται ὁ Ἀννίβας, ὅστις ἔχει εὐρύτερον καὶ σπουδαιότερον βίον. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, προικισμένος ἐκ φύσεως ὑπὸ πολλῆς εὐφυΐας, καὶ ἱκανὸς νὰ πράξῃ τὰ πάντα, κατήγετο ἐξ ἀρχαίας στρατιωτικῆς οἰκογενείας, οὗτινος ἅπαντες οἱ πρόγονοι ἐφονεύθησαν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Καρχηδόνος. Ἡ ψυχή του ὡμοίαζε σίδηρον ἠναμμένον εἰς τὴν κάμινον τοῦ κατὰ τῆς Ῥώμης μίσους του. Ἐν ἡλικίᾳ ἐννέα ἐτῶν ἀναχωρῶν μετὰ τοῦ πατρός του ἐκ τῆς Καρχηδόνος περιήρχετο μετ' αὐτοῦ διὰ νὰ ζήσῃ ἢ ἀποθάνῃ, πολεμῶν τοὺς Ῥωμαίους. Ὅλοι οἱ διαλογισμοί του ἦσαν ὁ πόλεμος. Παιδίον

(α) Περὶ τούτων ἴδε σημείωσιν Α.

ἔτι ὢν διενυκτέρευεν εἰς τὰ στρατόπεδα, ἐκ τούτου τὸ σῶμά του κατέστη ἀναίσθητον εἰς τοὺς κόπους, ἡ ψυχή του ἀνεπίδεκτος φόβου, ὁ νοῦς του ἐνήργει ἐν τῷ θορύβῳ τοῦ πολέμου, ὡς ὁ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἐν μεγίστῃ ἀναπαύσει. Φονευθέντος τοῦ τε πατρὸς καὶ γαμβροῦ αὐτοῦ διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος των, ὁ καρχηδόνιος στρατὸς ἐζήτησεν αὐτὸν ἀρχηγόν του, ἔχοντα εἰσέτι ἡλικίαν εἴκοσι καὶ δύο ἐτῶν διὰ τὸ πρὸς τὸν πατέρα του Βάρκαν σέβας. Ἀναλαμβάνει τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ τούτου καὶ μορφώνει αὐτὸν κατὰ τὰ αἰσθήματά του, δηλαδὴ τολμηρὸν καὶ καρτερὸν, καὶ ἰδίως ἐμπνέοντα μῖσος κατὰ τῆς Ῥώμης. Ὁδηγεῖ αὐτὸν διὰ μέσου τῆς Εὐρώπης, ἀγνώστου εἰσέτι οὔσης, διαβαίνει τὰς Ἄλπεις μετὰ ὀγδοήκοντα χιλιάδων στρατοῦ, ἐξ οὗ ἀπολύει τὸ τρίτον ἐκ τῆς ἐκτάκτου ταύτης διαβάσεως· ὁρμώμενος δ' ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ἔπρεπε νὰ πολεμήσῃ τοὺς Ῥωμαίους, διεγείρει κατ' αὐτῆς ὅλους τοὺς ἰταλικοὺς λαοὺς, διακειμένους κακῶς κατ' αὐτῆς· προσβάλλει τοὺς Ῥωμαίους στρατηγοὺς, ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῶν χαρακωμάτων των, ἐρεθίζων τὴν ἀνδρείαν τοῦ μὲν καὶ τὴν ὀκνηρίαν τοῦ δέ· καταβάλλει αὐτοὺς διαδοχικῶς καὶ θριαμβεύει μέχρις οὗ εὗρε τὸν ἱκανὸν ἀντίπαλόν του, ἤτοι τὸν Φάβιον, ὅστις ἀντὶ τῆς μάχης ἀντιτάττει πρὸς αὐτὸν τὴν καρτερίαν. Ὁ Ἀννίβας, ἰδὼν ὅτι ἠπατήθη, στηριζόμενος εἰς τὴν συμμαχίαν τῶν Γαλατῶν, καὶ αἰσθανόμενος ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ κυριεύσῃ τὴν Ῥώμην, μεταβαίνει πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς Ἰταλίας, ἔνθα εὗρε πολιτισμένους λαοὺς καὶ κυβερνωμένους κατὰ τὸ πολίτευμα τῆς Ῥώμης· καταστρέφει τὸ ἀριστοκρατικὸν σύστημα αὐτῶν καὶ εἰσάγει τὸ δημοκρατικόν· ἐγκαθιδρύει τὴν ἐξουσίαν του ἐν τῇ Καπούῃ· ἀλλὰ δὲν κοιμᾶται, ὡς ὑπέθετον τινὲς, ἀναπαύεται μόνον· ἀναδιοργανίζει τὸν στρατόν του, *συναθροίζει δι' αὐτὸν ὅλα τὰ πλούτη τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν τούτων*· εἶτα, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀνάνδρου ἔθνους του, προσκαλεῖ ὅλον τὸν κόσμον πρὸς βοήθειάν του· ἐρεθίζει τὸν πόλεμον ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἀσίᾳ, καταστρέφει ἀκαταπαύστως τὰς κατ' αὐτοῦ στελλομένας δυνάμεις,

διαμένει δώδεκα ἔτη εἰς τὰς κατακτήσεις του, ὥστε ἡ Ῥώμη ἐνόμιζεν ὅτι δὲν ἐδύνατο νὰ ἐκβάλῃ αὐτὸν ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ἀλλ' ἦλθεν ἡ ἡμέρα καθ' ἣν οἱ Ῥωμαῖοι μετέστησαν τὸν πόλεμον πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Καρχηδόνος· προσεκλήθη ἐκεῖ, ἐπάλαισε μετὰ κατεστραμμένου στρατοῦ πρὸς ἀκμάζοντα ῥωμαϊκὸν στρατὸν, καὶ ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ Σκιπίωνος, ὡς μεταβληθείσης τῆς τύχης αὐτοῦ. Εἰσελθὼν εἰς τὴν πατρίδα του, προσεπάθησε νὰ ἀναδιοργανίσῃ αὐτὴν διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ παλαίσῃ κατὰ τῶν Ῥωμαίων· ἀλλὰ κατηγορηθεὶς παρὰ τῶν ἐχθρῶν του, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἀσίαν, προσπαθῶν νὰ διεγείρῃ τὸν Ἀντίοχον κατὰ τῆς Ῥώμης· μὴ δυνηθεὶς ὅμως νὰ μένῃ καὶ ἐκεῖ, ηὐτοχειριάσθη. Ἓν μόνον πάθος δύναταί τις νὰ προσάψῃ εἰς αὐτὸν, τὸ μῖσος κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος του· ὁ δὲ Τίτος Λίβιος κατηγορεῖ αὐτὸν διὰ φιλαργυρίαν καὶ ὠμότητα. Ὁ Ἀννίβας πραγματικῶς ἐσύναξεν ἄπειρα πλούτη, οὐχὶ δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ διὰ νὰ μισθώσῃ τὰ ὑπ' αὐτὸν στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν μισθοφόρα, καὶ τὰ ὁποῖα ἦσαν τὰ μόνα μισθοφόρα ἅτινα δὲν ἀπεστάτησαν· διότι ἐγνώριζε νὰ διανέμῃ καλῶς εἰς αὐτὰ τὰ λάφυρα τῆς νίκης. Ἀληθῶς ἐξαπέστειλεν εἰς τὴν Καρχηδόνα πολλὰ δακτυλίδια τῶν Ῥωμαίων ἱππέων τῶν φονευθέντων ἐν ταῖς μάχαις· ἀλλ' ἄλλην ὠμότητα δὲν λέγουν ὅτι ἔπραξεν, ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης. Αἱ κατηγορίαι τῶν Ῥωμαίων ἱστοριογράφων εἶναι ἔπαινοι αὐτοῦ· αἱ δ' ἐπερχόμεναι γενεαὶ ἐθεώρησαν αὐτὸν ὡς ἔξοχον ἄνδρα, ἔχοντα πατριωτισμὸν τοιοῦτον, ὥστε ἐγένετο μάρτυς αὐτοῦ. (α)

(α) Οὐδεὶς μέχρι τοῦδε διεφιλονείκησε τὴν στρατιωτικὴν ἱκανότητα τοῦ Ἀννίβα· διότι ὁμολογουμένως ὑπῆρξεν εἷς τῶν πρωτίστων στρατηγῶν τῆς ἀρχαιότητος· ὡς τοιοῦτος δύναται νὰ συγκριθῇ μετὰ τῶν λαμπροτέρων στρατηγῶν τῆς τε παλαιᾶς καὶ νέας ἐποχῆς· ἀλλὰ φρονοῦμεν ὅτι ἄνθρωπος ἀμαθὴς, ἅρπαξ, ὠμότατος καὶ ἡμιβάρβαρος, καὶ ὅστις, ἐκτὸς τῶν κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἀνδραγαθημάτων του, οὐδεμίαν ἄλλην μεταβολὴν ἐπήνεγκεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα εἰμὴ τὰς λεηλασίας καὶ τὰς σφαγὰς, εἶναι ἄτοπον νὰ συγκριθῇ μετὰ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, Καίσαρος, μεγάλου Καρόλου Φριδερίκου καὶ Ναπολέοντος, οἵτινες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἔπλασαν, οὕτως

Ἰδοὺ δὲ καὶ ἕτερος μάρτυς, οὐχὶ ὅμως τοῦ πατριωτισμοῦ του ἀλλὰ τῆς φιλοδοξίας του. Σπάνιος ἄνθρωπος, πλήρης γοητείας, ἀλλ' ἔμπλεως παθῶν, καὶ ἔνοχος διὰ τὴν κατὰ τοῦ πολιτεύματος τῆς πατρίδος του προσβολήν· οὗτος εἶναι ὁ Καῖσαρ, ὁ τρίτος ἔξοχος ἀνὴρ τῆς ἀρχαιότητος. Ἐκ φύσεως εὐφυέστατος, ἀνδρεῖος, ὑπερήφανος, εὔγλωττος, χαρίεις, μεγαλόδωρος καὶ ἁπλοϊκός. Ἀλλὰ μὴ φροντίζων οὔτε περὶ καλοῦ, οὔτε περὶ κακοῦ, ἓν μόνον εἶχε κατὰ νοῦν τὸ πῶς νὰ εὐδοκιμήσῃ εἰς ὅ,τι ὁ Σύλλας καὶ ὁ Μάριος ἀπέτυχον, τουτέστι νὰ γένῃ κύριος τῆς πατρίδος του. Ὁ Ἀλέξανδρος ἠθέλησε νὰ κατακτήσῃ τὸν τότε γνωστὸν κόσμον, ὁ Ἀννίβας ἠθέλησε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς πατρίδος του, ὁ δὲ Καῖσαρ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ, ἥτις κατέκτησε σχεδὸν ὅλον τὸν κόσμον, ἤθελε νὰ

εἰπεῖν, τὴν ἐποχήν των καὶ ἐγένοντο ἄλλοι μὲν πρόξενοι μεγάλων μεταβολῶν ἐν γένει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ὡς ὁ Ἀλεξανδρος, ὁ Κάρολος καὶ ὁ Ναπολέων, καὶ ἄλλοι ἐμεγάλυναν καὶ ἐδόξασαν τὰ ἔθνη των, ὡς ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Φριδερῖκος. Ἐδύνατο λοιπὸν κάλλιστα νὰ παραθέσῃ ὁ κύριος Θιέρσος τὸν Ἀννίβαν παρὰ τοῖς προειρημένοις καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν στρατιωτικὴν ἱκανότητα, τὴν τόλμην καὶ τὴν ἐν πολέμῳ εὐφυΐαν, οὐδέποτε ὅμως καὶ ἐν γένει ὡς πρὸς τὸν βίον τῶν ἐνδόξων τούτων ἀνδρῶν. Ὁ ἀναγνώσας τὸν Πολύβιον, τὸν μέγαν τοῦτον ἱστορικὸν καὶ διδάσκαλον τῆς ἱστορίας, θέλει ἐξάξει ὅτι ὁ Ἀννίβας δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ εἰμὴ μετὰ τῶν μεγάλων στρατηγῶν. Ὁ κύριος Θιέρσος λέγει ὅτι, ἐκτὸς τῶν ἐν πολέμῳ ἀναγκαίων ὠμοτήτων καὶ ἁρπαγῶν, τίποτε ἄλλο σκληρὸν δὲν ἔπραξεν· ἀλλὰ τὸ νὰ ἐρημώνῃ καὶ κατεδαφίζῃ πόλεις, διὰ νὰ προξενῇ φόβον εἰς τοὺς λαοὺς, οὓς ἤθελε νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὴν συμμαχίαν του, νὰ κατασφάζῃ ἀνηλεῶς τοὺς αἰχμαλώτους, νὰ γυμνώνῃ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Ἰταλίας, καίτοι συμμαχήσαντας μετ' αὐτοῦ, ταῦτα ἦσαν ἀναγκαιότατον εἰς τοὺς κατὰ τῆς Ῥώμης σκοπούς του;

Ἐὰν δ' ἐξετάσωμεν καὶ τὸν στρατὸν τοῦ Ἀννίβα, εὑρίσκομεν ὅτι ὑπῆρξεν, ἐκτὸς τῆς ἐν τῇ μάχῃ πειθαρχίας του, ὁ ἀχρειέστερος στρατὸς τοῦ κόσμου· διότι ἦτο συλλελεγμένος ἐκ τῆς ἀχρειεστέρας τάξεως ὅλων τῶν φυλῶν τοῦ κόσμου, καὶ ἰδίως οἱ Νομάδες ἱππεῖς· τοῦτο τὸ μισθοφόρον τρομερὸν ἱππικὸν, τὸ ὁποῖον κατετρόμαξε τοὺς Ῥωμαίους. Ἀλλ' αἱ νίκαι τοῦ Ἀννίβα ἐστηρίζοντο μὲν εἰς τὴν ἱκανότητα αὐτοῦ, οὐχ ἧττον ὅμως ὠφελήθη καὶ ἐκ τῆς οἰήσεως τοῦ Τιβερίου καὶ τοῦ Φλαμίνου, οἵτινες, νομίζοντες ὅτι οἱ Ῥωμαϊκοὶ λεγεῶνες ἦσαν ἀήττητοι, δὲν ἤθελον νὰ δώσωσιν ἀκρόασιν εἰς τοὺς ἐμπείρους ὑπάτους καὶ στρατηγοὺς αὐτῶν, ὡς τὸν Πόπλιον καὶ λοιποὺς, ὅτε

κατακτήσῃ αὐτήν. Μεταχειρίζεται πᾶσαν ἐπιδεξιότητα, καὶ τὰς πλέον χαμερπεῖς, ἐκτὸς τῶν ὠμοτήτων, οὐχὶ ἐκ καλοκαγαθίας ἀλλ' ἐξ ὑπολογισμῶν, καὶ διὰ νὰ μὴ ἀνακαλέσῃ τὰς προγραφὰς τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Σύλλα εἰς τὰς πεφοβισμένας φαντασίας· θέλων νὰ γένῃ ἀγορανόμος, στρατηγὸς καὶ ἀρχιερεύς, διομολογεῖ ἄπειρα δάνεια διὰ ν' ἀγοράσῃ τὰς ψήφους τῶν συμπολιτῶν του· διαφθείρει τὰς γυναῖκας, τοὺς ἄνδρας, ὡς ἠθέλησε νὰ διαφθείρῃ τὸν λαὸν, καὶ πρὸς ταῖς ἄλλαις διαφθοραῖς προσθέτει καὶ τὴν τῶν διανοητικῶν δυνάμεών του, οὕτω δὲ καθίσταται ὁ ἐντελέστερος ῥήτωρ τῶν Ῥωμαίων· ὧν δὲ ἡ τρυφὴ καὶ τὸ σκάνδαλον τῆς Ῥώμης, μετ' οὐ πολὺ δὲν ἐδύνατο νὰ ζῇ ἐκεῖ. Συμμαχεῖ μετὰ τοῦ φιλαργύρου Κράσσου καὶ τοῦ κενοδόξου Πομπηΐου, ὧν τὴν ἀδυναμίαν ἐκολάκευεν,

---

νὰ μέγωσιν εἰς τὰ ὀχυρώματά των καὶ ἐκεῖ νὰ περιμένωσι τὸν Ἀννίβαν, οὗτινος τὸ τρομερὸν ἱππικὸν δὲν ἐδύνατο νὰ ἐνεργήσῃ. Ἅμα ὅμως δὶς καὶ τρὶς νικηθέντες, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποταχθῶσι εἰς τὴν συμβουλὴν τοῦ Φαβίου, ὅστις διὰ τῆς ἀμυντικῆς θέσεώς του, τῶν στρατηγημάτων του καὶ τῆς καρτερίας του ἠνάγκασε τὸν Ἀννίβαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Καρχηδόνα, ἔνθα, μὴ δυγάμενος πλέον διὰ τῶν ἁρπαγῶν καὶ ἀκολασιῶν νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς μισθοφόρους του, ἐνικήθη κατὰ κράτος εἰς τὴν ἐν Ζάμᾳ μάχην ὑπὸ τοῦ ἐναρέτου στρατηγοῦ Σκιπίωνος, ἀφοῦ πρῶτον προσεβλήθη ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ ὑπ' αὐτῶν τῶν μισθοφόρων του· εἶτα δὲ φυγαδευθεὶς ἐκ τῆς πατρίδος του, ἐδηλητηριάσθη ἐν Προύσῃ, ἵνα μὴ παραδοθῇ εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

Τὴν μόνην πολιτικὴν ἀρετὴν, ἣν εἶχεν, ὡς μᾶς λέγει ὁ κύριος Θιέρσος, ἦτο τὸ πρὸς τὴν Ῥώμην σφοδρὸν μῖσός του. Ἀλλὰ διὰ τί φθάσας μέχρι τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης δὲν εἰσῆλθεν ἐν αὐτῇ νὰ ἐκδικηθῇ ἢ ν' ἀπολεσθῇ, ὡς ἔπραξεν ὁ Ἀλέξανδρος ὑπάγων εἰς τὰ Ἐκβάτανα καὶ ὁ Ναπολέων, εἰς τὴν Μόσχαν; Ἆρα φρονοῦμεν ὅτι ὁ Ἀννίβας ἦτον ὑπεδεέστερος καὶ κατὰ τὴν πολεμικὴν ἀρετὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Ναπολέοντος. Ἴδοὺ ἐν συνόψει τί λέγει ὁ περὶ μεγάλων στρατηγῶν γράψας Ἐδουάρδος de la Barre Duparcq·

« Ὁ Ἀννίβας εἶναι ὁ πολέμιος δαίμων τῆς Ῥώμης καὶ ὁ στρατηγὸς τῶν μισθοφόρων στρατευμάτων. »

Ἴδοὺ δὲ τί λέγει καὶ περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

« Ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ὑπῆρξεν ὑπέρτατος πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ στρατηγῶν Μιλτιάδου, Ἀγησιλάου, Ἐπαμινώνδου, Ξενοφῶντος, Πύρρου, Φιλοποίμενος κλ, καὶ ἤγαγε τὴν πολεμικὴν τέχνην εἰς τὸν ὕψιστον βαθμόν. »

ἐνεργεῖ τὴν διανομὴν τῶν Γαλατῶν καὶ ἀντιποιεῖται τὴν Γαλατίαν, ἐξ ἧς μικροῦ μέρους εἶχε χρείαν ἡ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία· κατακτᾷ αὐτὴν, οὐχὶ ἵνα μεγαλύνῃ καὶ αὐξήσῃ τὴν πατρίδα του, ἥτις δὲν εἶχε τοιαύτην ἀνάγκην, ἀλλ' ἵνα σχηματίσῃ ἀφωσιωμένους στρατιώτας διὰ ν' ἀποκτήσῃ πλούτη καὶ πληρώσῃ τὰ χρέη του καὶ τοὺς πλεονέκτας συμφατριαστάς του· πολεμῶν κατὰ τὸ θέρος, ῥᾳδιουργῶν τὸν χειμῶνα, ἀπομακρύνων δ' ἐκ τῶν ἐν Μεδιολάνοις στρατοπέδων του τὴν κενοδοξίαν τοῦ Πομπηΐου καὶ τὴν φιλαργυρίαν τοῦ Κράσσου, τοιουτοτρόπως κυβερνᾷ δέκα ἔτη τὴν Ῥώμην. Ἀποθανόντος δ' ἐν Ἀσίᾳ τοῦ Κράσσου, οὐδεὶς ἄλλος ἐκτὸς τοῦ Πομπηΐου ὑπῆρχε διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν φιλοδοξίαν του. Μεταχειρίζεται κατ' ἀρχὰς τεχνάσματα διὰ νὰ βραδύνῃ πάλιν τὸν κίνδυνον τὸν ὁποῖον ᾐσθάνετο· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα μὴ δυνάμενος νὰ τὸν διαφύγῃ, διαβαίνει τὸν ποταμὸν Ῥουβίκωνα, πορεύεται κατὰ τοῦ Πομπηΐου, τοῦ ὁποίου οἱ λεγεῶνες ἦσαν εἰς Ἱσπανίαν· διώκει αὐτὸν ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Ἤπειρον, ἐγκαταλείπει αὐτὸν ἐκεῖ καὶ, ὡς εἶπε τοσοῦτον ὑψηλοφρόνως «*στρατηγὸς ἄνευ στρατοῦ πορεύεται κατὰ στρατοῦ ἄνευ στρατηγοῦ*,» ὑπάγει εἰς Ἱσπανίαν διὰ νὰ διαλύσῃ τοὺς λεγεῶνας τοῦ Πομπηΐου, τοὺς ὁποίους ἐδιοίκει ὁ Ἀφράνιος· ἔρχεται μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Ἤπειρον, πολεμεῖ καὶ αὐτὸν τὸν Πομπηΐον, καὶ ἐν Φαρσάλοις δίδει τέλος εἰς τὴν ἔριδα τῆς κυριαρχίας. Ὑπελείπετο νὰ καταστρέψῃ ἐν Ἀφρικῇ καὶ Ἱσπανίᾳ τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ τοῦ Πομπηΐου· καταστρέφει καὶ ταῦτα· ἔρχεται εὐθὺς εἰς Ῥώμην, θριαμβεύει καθ' ὅλων τῶν ἐχθρῶν του, καὶ καθιδρύει τὸ κολοσσαῖον ἐκεῖνο ἔργον, ὅπερ καλοῦσι ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν· ἀλλὰ δολοφονεῖται παρὰ τῶν δημοκρατικῶν, διότι ἠθέλησε ταχέως νὰ θέσῃ τὸ ὄνομα εἰς τὸ ἔργον τοῦτο. Ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ὅλα τὰ μέσα ἦσαν πονηρὰ, ὡς καὶ ὁ σκοπός· καὶ ὅμως πρέπει ν' ἀναγνωρίσῃ τις εἰς τὸν Καίσαρα ἱκανότητά τινα, τουτέστιν ὅτι ἠθέλησε νὰ ἐγκαθιδρύσῃ ἐν τῇ δημοκρατίᾳ τὴν αὐτοκρατορίαν, οὐχὶ δι' αἱμάτων, ὡς ὁ Μάριος καὶ ὁ Σύλλας, ἀλλὰ διὰ τῆς διαφθορᾶς, ἥτις συγχωνεύει μετὰ τῶν ἠθῶν τῆς Ῥώ-

μης καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ νοός του (α). Τὸ δὲ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐξόχου τούτου ἀνδρὸς ἦτο νὰ ἦναι μέγας πολιτικὸς, μέγας ῥήτωρ, μέγας στρατιωτικὸς, λίαν ἄσωτος καὶ ἐπὶ τέλους ἐπιεικὴς ἄνευ χρηστότητος, ὥστε ἦτον ὁ ἐντελέστερος τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀναφανέντων ἀνθρώπων.

Ἤδη δὲ διὰ νὰ εὕρῃ τις τοιούτους ἄνδρας, πρέπει νὰ διατρέξῃ ἐπὶ πολὺ τὴν ἱστορίαν, νὰ διέλθῃ πολλοὺς αἰῶνας καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν ἔννατον, ἐν ᾧ νὰ εὕρῃ, μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου καὶ νέου κόσμου, τὸν μέγαν Κάρολον.

Ἀναμφιβόλως ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ποικίλης μαθήσεως τῆς τοσούτῳ θελκτικῆς καὶ γονίμου, καὶ καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ πρὸς τὴν παιδείαν κλίσις γεννᾷ αὐτὴν τὴν παιδείαν, τὸ νὰ εὕρῃ τις ἀνθρώπους ἐνασχολουμένους εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἀγαπῶντας αὐτὰ διὰ τὴν χρησιμότητά των, ἐννοοῦντας ὅτι δι' αὐτῶν τὰ πάντα κινοῦνται, ὡς τὰ πλοῖα εἰς τὰ πελάγη, αἱ ἅμαξαι, εἰς τὰς ὁδοὺς, δι' αὐτῶν βασιλεύει ἡ δικαιοσύνη καὶ στηρίζεται ὑπὸ τῆς δυνάμεως, δι' αὐτῶν ὑπάρχει ἡ κοινωνία τῶν ἀνθρώπων ὡραία, θελκτικὴ, γλυκεῖα καὶ ἀσφαλὴς πρὸς κατοικίαν, τοῦτο εἶναι φυσικὸν καὶ δὲν εἶναι θαῦμα· διότι ποῖος ὀφθαλμὸς, ἀφοῦ εἶδε τὸ φῶς, δὲν θέλει ἀγαπήσει αὐτό; ἀλλ' εἰς τὸ βάθος ἀπείρου σκότους, ἔνθα ὀφθαλμὸς οὐδέποτε εἶδε τὸ φῶς, τὸ νὰ παριστάνῃ, ἀγαπᾷ, ἐπιζητῇ, εὑρίσκῃ αὐτὸ, καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ τὸ διαχύσῃ, τοῦτο εἶναι ἀξιοθαύμαστον καὶ σεβαστὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους· τὸ θαῦμα τοῦτο εἶναι ὁ μέγας Κάρολος.

Βάρβαρος, γεννηθεὶς ἐν τῷ μέσῳ τῶν βαρβάρων, οἵτινες ἔλαβον ἐκ τοῦ κλήρου ψυχία τινὰ τῆς ἀρχαίας ἐπιστήμης, ἐνηγκαλίσθη μετὰ μεγίστου ζήλου τὸν παρ' ἡμῶν κοινῶς καλούμενον πα-

(α) Ἐκ τούτων, φαίνεται, ὡρμήθη ὁ ἤδη αὐτοκράτωρ τῆς Γαλλίας Ναπολέων Γ' νὰ γράψῃ περὶ τοῦ βίου τοῦ Καίσαρος, ἵν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος γενομένη μεταβολὴ τοῦ ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος, ἐκ δημοκρατικοῦ εἰς τὸ μοναρχικὸν, ἦτο σωτήριος εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ὅτι ὁ Καῖσαρ εἰργάσθη καὶ ἀπέθανε διὰ τὸ καλὸν τῆς Ῥώμης, καὶ οὐχὶ διὰ φιλοδοξίαν πρὸς βλάβην τῆς πατρίδος του.

λιτισμὸν, ὅπερ οὗτος ὠνόμαζε δι' ἄλλου ὀνόματος καὶ ἠγάπα, ὡς ἡμεῖς, διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους· κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ πολιτισμὸς ἦτον ἡ χριστιανωσύνη. Τότε τὸ νὰ ἦναι τις χριστιανὸς ἦτο τὸ αὐτὸ ὡσανεὶ ἦτον ἀληθὴς φιλόσοφος, φίλος τοῦ ἀγαθοῦ, τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώπων. Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁ μέγας Κάρολος ἐγένετο ἔνθερμος χριστιανὸς, καὶ ἠθέλησε νὰ διαδώσῃ τὸν χριστιανισμὸν εἰς τὸν βάρβαρον κόσμον, βυθισμένον τότε εἰς τὴν ὑλικὴν βίαν καὶ εἰς τὴν μᾶλλον παχυλὴν ἡδυπάθειαν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς τῆς ἀκαλλιεργήτου καὶ ἄνευ ὁριστικῶν ὁρίων Γαλλίας ὑπῆρχεν ἐμφύλιος πόλεμος· τὸ βόρειον μέρος, ἢ ἡ Ὠστρασία, ἐμάχετο πρὸς τὸ μεσημβρινόν· ἐξωτερικῶς ἡ Γαλλία ἠπειλεῖτο ἐξ εἰσβολῶν τῶν ἀρκτικῶν βαρβάρων, καλουμένων Σαξόνων, ἐκ Μεσημβρίας δὲ, ἐκ τῶν Ἀράβων, ἀμφότεροι οἱ βάρβαροι λαοὶ οὗτοι ἦσαν ἄθεοι ἢ σχεδὸν τοιοῦτοι. Ἐὰν ἰσχυρὰ χεὶρ δὲν ἔθετε φραγμὸν εἴτε πρὸς Ἄρκτον, εἴτε πρὸς Μεσημβρίαν, τὸ οἰκοδόμημα τῶν Φράγκων, μόλις ἀρχίσαν, ἐκινδύνευε νὰ κρημνισθῇ· ὅλοι οἱ λαοὶ ἐδύναντο νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀλληλομαχίαν, ὁ δὲ χείμαρρος τῶν εἰσβολῶν ἐδύνατο νὰ ὑπερχειλήσῃ ἐκ νέου καὶ νὰ παρασύρῃ τὸν σπόρον τοῦ πολιτισμοῦ, μόλις ῥιφθέντα ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ μέγας Κάρολος, οὗτινος ὁ πάππος καὶ ὁ πατὴρ ἤρχισαν τὴν στερέωσιν τοῦ ἔργου τούτου, ἀνέλαβε καὶ ἐπεράτωσεν αὐτό. Δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ἐὰν οὗτος ὑπῆρξε μέγας στρατηγὸς, διότι ἦτο δύσκολον νὰ ἦναι τοιοῦτος κατ' ἐκεῖνον τὸν αἰῶνα. Ὁ στρατηγὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτον ὁ ὁδηγῶν τοὺς ὑπ' αὐτὸν εἰς τὰς πυκνὰς τάξεις τοῦ ἐχθροῦ, ἔχων ἕνα πέλεκυν ἀνὰ χεῖρας. Ἀνατραφεὶς ἐκ τοιούτων συγγενῶν ὁ μέγας Κάρολος ἀναμφιβόλως ἦτον ἀνδρεῖος, ὡς αὐτοί· ἀλλ' ἀντὶ νὰ πολεμῇ, ὡς στρατιώτης εἰς τὰς τάξεις τῶν βαρβάρων στρατιωτῶν του, διεύθυνεν αὐτοὺς ἐν διαστήματι πεντήκοντα ἐτῶν συνετῶς καὶ καλῶς· συνήθροισε καὶ ἕνωσεν ὅλους τοὺς ἤδη λεγομένους Γάλλους καὶ κατεπολέμησε καὶ κατεδίωξε τοὺς Σάξονας πρὸς τὴν Ἄρκτον, μέχρις οὗ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ γένωσι χριστιανοί, ὁ μόνος τρόπος νὰ τοὺς πολιτίσῃ καὶ νὰ τοὺς ἐξημερώσῃ· κατε-

πολέμησε πρὸς Μεσημβρίαν τοὺς Σαρακηνούς, μὴ ἀπαιτῶν καὶ τὴν ὑποταγὴν αὐτῶν· διότι ἔπρεπε νὰ καταδιώξῃ αὐτοὺς μέχρι τῆς Ἀφρικῆς· ἀλλὰ, φρονίμως ποιῶν, ἐσταμάτησε παρὰ τὸν Ἔβρον ποταμόν· ἐγκαθίδρυσεν, ἐστήριξε καὶ ἐδιοίκησε μίαν ἐκτεταμένην αὐτοκρατορίαν, χωρὶς νὰ δύναταί τις νὰ τὸν κατηγορήσῃ διὰ παράλογον φιλοδοξίαν· διότι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δὲν ὑπῆρχον σύνορα εἰς τὰ μέρη ταῦτα· ἐὰν δὲ ἡ ἐκτεταμένη αὐτοκρατορία αὕτη δὲν ἦτον ἀνάλογος τῶν διανοητικῶν δυνάμεων τῶν διαδόχων του, καὶ δὲν ἐδύνατο νὰ μένῃ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἑνὸς ἡγεμόνος, ἔμεινε μ' ὅλα ταῦτα ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς νόμους καὶ ὑπὸ τὸν αὐτὸν πολιτισμὸν, καί τοι διατελοῦσα ὑπὸ διαφόρων ἡγεμόνων, ἥτις καὶ ἐγένετο ἡ ἐνεστῶσα Εὐρώπη, ἐν ᾗ βασιλεύει ἡ εὐνομία καὶ ὁ πολιτισμός. Τὸν ἡγεμόνα τοῦτον δύναται νὰ θέσῃ τις παρὰ τῷ Ἀλεξάνδρῳ καὶ Καίσαρι, οὐχὶ διὰ τὰ κατορθώματά του, ὡς ἐκείνων, ἀλλὰ διὰ τὴν καλοκαγαθίαν του καὶ τὴν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα χρησιμότητά του.

Μετὰ τὸν ἄνδρα τοῦτον, ἡ νεωτέρα ἱστορία μέχρι τινὸς δὲν παρουσιάζει ἄλλους μεγάλους ἄνδρας εἰμή τινας ὡς πρὸς τὴν πολεμικὴν τέχνην. Προχωρῶν δέ τις εὑρίσκει μετὰ τοῦτον τὸν Φριδερῖκον καὶ τὸν Ναπολέοντα, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος προσεγγίζει εἰς τὴν ἐνεστῶσαν ἐποχὴν τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν, ὁ δὲ δεύτερος, εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Ὁ Φριδερῖκος ἦτο σκεπτικὸς, χλευαστὴς, ἐστεμμένος ἀρχηγὸς τῶν φιλοσόφων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, καταφρονητὴς τῶν μᾶλλον σεβαζῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου, σκώπτης τῶν φίλων του καὶ προωρισμένος ὁπωσδήποτε νὰ ὑπερνικᾷ τὰ πάντα. Ἐξύβρισε καὶ ἐταπείνωσε τὴν ὑπεροψίαν τῆς αὐστριακῆς αὐλῆς καὶ τὴν ὡραίαν τάξιν τῶν πραγμάτων, ἣν παρουσίαζεν αὕτη· ἐτόλμησεν ἐν αὐτῇ τῇ ἀποκαταστημένῃ Εὐρώπῃ, ἐν ᾗ ἡ τάξις τῶν πραγμάτων δυσκόλως μεταβάλλεται, νὰ ἐπιχειρήσῃ ἵνα δημιουργήσῃ ἰσχυρὸν τὸ Κράτος του, καὶ ἐπέτυχεν εἰς τοῦτο, παλαίων μόνος ἐναντίον ὅλης τῆς Εὐρώπης· χάρις δὲ, ἀληθῶς εἰπεῖν, τῆς κουφότητος τῶν αὐλῶν τῆς τε Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας, καὶ τῆς μικρονοίας τῆς αὐλῆς τῆς Αὐστρίας, διετήρησε τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην μετὰ εἰ-

κοσαετῆ πόλεμον, διανείμας τὴν Πολωνίαν μετ' αὐτῆς τῆς Αὐστρίας ἄνευ πολέμου. Ὁ Φριδερῖκος παριστᾷ εἰκόνα πρωτότυπον καὶ ἐκπληκτικήν, ἐξ ἧς ἐκλείπει τὸ μεγαλεῖον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ αἱ μεγάλαι πράξεις, εἴτε διότι ὁ Φριδερῖκος δὲν ἔπραξε ἄλλο τι εἰμὴ νὰ μεταβάλῃ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς γερμανικῆς συμμαχίας, εἴτε διότι ἡ σκωπτικὴ φυσιογνωμία του δὲν εἶχε τοιαύτην ἀξιοπρέπειαν, ὥστε νὰ ἐπιβληθῇ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους.

Τὸ δὲ μεγαλεῖον δὲν συνίσταται εἰς τὴν κατακράτησιν καὶ λεηλασίαν τοῦ κόσμου, ἀλλὰ συνίσταται εἰς τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολὴν τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων. Τοιοῦτον μεγαλεῖον ἐπεφυλάχθη εἰς τὴν γαλλικὴν Ἐπανάστασιν, ἥτις ἐγένετο διὰ νὰ μεταβάλῃ τὴν ὄψιν τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας καὶ νὰ γεννήσῃ ἕνα ἄνδρα, ὅστις ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν ὅλου τοῦ κόσμου, ὡς ὁ μέγας Κάρολος, ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος· ἐκ τοῦ ἀνδρὸς τούτου δὲν ἔλειπεν οὔτε τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐπιχειρήσεως, οὔτε ἡ ἀπειρία τῶν μεταβολῶν, οὔτε ἡ λαμπρότης, οὔτε τὸ μέγεθος, οὔτε ἡ βαθύνοια, ἀλλ' οὔτε ἡ ὀξύνοια, ὥστε νὰ ἐπιχειρισθῇ, νὰ ἐφελκύσῃ καὶ νὰ κατακρατήσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Οὗτος δὲ ἦτον υἱὸς εὐπατρίδου Κόρσου, ὅστις ἦλθεν εἰς Παρισίους νὰ ζητήσῃ παρὰ τῆς ἀρχαίας δυναστείας τὴν ἐξιδιασμένην ἀνατροφὴν αὐτοῦ ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς σχολείοις, ἅτινα ἦσαν προσδιωρισμένα εἰς τοὺς πτωχοὺς εὐγενεῖς· ἅμα δὲ ὁ νεανίας οὗτος ἐξελθὼν ἐκ τῆς σχολῆς, ἀμέσως ἀνεδείχθη εἰς τὰς αἱματηρὰς μάχας στρατηγός· μετὰ τοῦτο μεταβαίνει ἐκ τοῦ στρατοῦ τῶν Παρισίων εἰς τὸν τῆς Ἰταλίας, κατακτᾷ τὴν χώραν ταύτην εἰς ἕνα μῆνα, καὶ κατορθώνει νὰ καταστρέψῃ ἀλλεπαλλήλως ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς εὐρωπαϊκῆς συμμαχίας· συνομολογεῖ τὴν ἐν Κάμπο-Φορμίῳ συνθήκην εἰρήνης, καὶ μὴ δυνάμενος ὡς ἐκ τοῦ μεγαλείου του νὰ μένῃ παρὰ τῇ δημοκρατικῇ κυβερνήσει, ἀπέρχεται εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ζητῶν νέαν τύχην· μεταβαίνει ἐκεῖ μετὰ πεντακοσίων πλοίων μεταξὺ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου, κατακτῶν τὴν Αἴγυπτον τροχάδην· προτίθεται νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὰς Ἰνδίας, λαμβάνων τὴν πορείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου· μετὰ ταῦτα

ἐπανέρχεται εὐθὺς εἰς τὴν Δύσιν, ἀνανεωθέντος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολέμου· ἀποτυχὼν νὰ μιμηθῇ τὸν Ἀλέξανδρον, μιμεῖται τὸν Ἀννίβαν, διαβαίνων τὰς Ἄλπεις· καταπολεμεῖ δ' ἐκ νέου τὴν εὐρωπαϊκὴν συμμαχίαν, ἐπιβάλλων αὐτῇ τὴν ἐν Λούνεβιλ συνθήκην εἰρήνης· οὕτως ὁ υἱὸς οὗτος τοῦ πτωχοῦ εὐπατρίδου Κόρσου, ἐν ἡλικίᾳ ἤδη τριάκοντα ἐτῶν, διατρέχει λίαν ἔκτακτον στάδιον. Ἐπί τινα καιρὸν μένει εἰρηνικῶς καὶ στηρίζει διὰ τῶν νόμων του τὰς βάσεις τῆς νέας κοινωνίας· μετὰ ταῦτα, κυριευθεὶς ὑπὸ τοῦ ταραχώδους πνεύματός του, προσβάλλει τὴν Εὐρώπην, καταβάλλει αὐτὴν εἰς τρεῖς μάχας, ἐν Αὐστερλίκῃ, Ἰένῃ, Φριεδλάνδῃ· ταπεινώνει καὶ ἀνυψοῖ Κράτη, θέτει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸ στέμμα τοῦ μεγάλου Καρόλου· λαμβάνει συνέντευξιν μετὰ τῶν βασιλέων, οἵτινες προσφέρουν αὐτῷ τὰς θυγατέρας των· ἐκλέγει ἐξ αὐτῶν τὴν τῶν Καισάρων· ἐξ αὐτῆς ἀποκτᾷ υἱόν, ὅστις ἤλπιζε νὰ διαδεχθῇ τὸ λαμπρότερον στέμμα τοῦ κόσμου· εἶτα, ἐκ τῶν Γαδείρων μεταβαίνων εἰς Μόσχαν, λαμβάνει τὴν μεγαλητέραν καταστροφὴν, ἐξ ὧν εἶδεν ὁ κόσμος· ἀνορθώνει τὴν τύχην του· νικᾶται ἐκ νέου καὶ περιορίζεται εἰς μικράν τινα νῆσον· ἐξέρχεται ἐκεῖθεν μετὰ ἑκατοστυίων τινῶν πιστῶν στρατιωτῶν του, ἀνακτᾷ ἐν εἴκοσιν ἡμέραις τὸν γαλλικὸν θρόνον· παλαίει ἐκ νέου πρὸς τὴν ἠρεθισμένην Εὐρώπην, καταστρέφεται τελευταίως ἐν Βαρτελὼ, καὶ ἀφοῦ διέπραξε τοὺς μεγαλητέρους πολέμους, ὡς ἡ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία, ἀναχωρεῖ. Γεννηθεὶς εἴς τινα νῆσον τῆς Μεσογείου, ἀποθνήσκει εἴς τινα νῆσον τοῦ Ὠκεανοῦ, προσηλωμένος, ὡς ὁ Προμηθεὺς, ἐπί τινος βράχου διὰ τὸ μῖσος καὶ τὸν φόβον τῶν βασιλέων. Οὕτως ὁ υἱὸς οὗτος τοῦ πτωχοῦ εὐπατρίδου Κόρσου ἄριστα παρέστησε τὸ πρόσωπον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, τοῦ Ἀννίβα, τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ μεγάλου Καρόλου. Εἶχε νοῦν, ὡς οἱ μεγαλήτεροι ἄνδρες· ἐθορύβησε τὸν κόσμον, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ, ἔχυσε δυστυχῶς τοσοῦτον αἷμα, ὡς ἐκεῖνοι· ἠθικῶς ἦτο κατώτερος τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καλήτερος τῶν χειριστων. Δὲν ἦτο τοσοῦτον κενόδοξος, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος, οὐδὲ πονηρὸς, ὡς ὁ Καῖσαρ· ἀλλὰ δὲν εἶχε πατριωτισμὸν τοῦ Ἀννίβα, θυ-

θιασθέντος πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος του. Ἡ φιλοδοξία του συνίστατο εἰς τὴν συνήθη κενοδοξίαν τῶν δορυκτητόρων, οἵτινες ἐπιθυμοῦν νὰ κατακρατῶσιν ὅ,τι οὗτοι αὐτοὶ ἐμεγάλυναν. Ἐν τούτοις ἠγάπα τὴν Γαλλίαν καὶ ἐχαίρετο διὰ τὸ μεγαλεῖόν της, ὡς ἴδιον αὐτοῦ. Ἐν τῇ κυβερνήσει του ἐπεθύμει τὸ καλὸν καὶ κατεδίωκε τοῦτο ὡς δεσπότης, ἀλλὰ δὲν ἔφερεν οὔτε τὰς συνεπείας, οὔτε τὴν θρησκευτικὴν ἐπιμέλειαν τοῦ μεγάλου Καρόλου· ὡς πρὸς τὴν ποικιλίαν τοῦ νοὸς ἦτο κατώτερος τοῦ Καίσαρος, ὅστις, ἠναγκασμένος νὰ διαφθείρῃ τοὺς συμπολίτας του πρὸ τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν, ἐνησχολήθη νὰ ἐξαπατήσῃ αὐτοὺς, ὁμιλῶν, γράφων καὶ ἐνεργῶν, μένων πάντοτε ἐν τῇ ἁπλότητι. Ὁ δὲ Ναπολέων, ἀπ' ἐναντίου, ἐλθὼν πάραυτα εἰς τὴν ἐξουσίαν διὰ τοῦ πολέμου, δὲν εἶχε τὴν ἀνάγκην νὰ ἦναι ῥήτωρ, οὐδ' ἐδύνατο ποτὲ νὰ γένῃ τοιοῦτος, εἰ καὶ ἔχων φυσικὴν εὐγλωττίαν· διότι οὐδέποτε ἐνησχολήθη ν' ἀναλύσῃ μεθ' ὑπομονῆς τοὺς διαλογισμούς του, ὁσάκις ὡμίλει εἰς τὰς συνελεύσεις· ἔγραφε δὲ, ὡς ἐσκέπτετο, τουτέστι ζωηρῶς, σοβαρῶς, μάλιστα δ' ἐπιμελῶς, καὶ ἐνίοτε ἐπιδεικτικῶς, ὡς ἡ γεννήσασα αὐτὸν γαλλικὴ Ἐπανάστασις· συνεζήτει μᾶλλον ἰσχυρῶς ἢ ὁ Καῖσαρ, ἀλλὰ δὲν ἐξέθετε τὰς ἰδέας του μετὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν ἀπαιτουμένης ἁπλότητος καὶ φιλοκαλίας. Ἦτον ὑποδεέστερος ἐν γένει τοῦ Καίσαρος, ὡς δικτάτωρ, ἀλλ' ὑπέρτερος αὐτοῦ ὡς στρατιωτικός· ἐν πρώτοις κατὰ τὴν στρατιωτικὴν τέχνην, εἶτα κατὰ τὴν τόλμην, τὴν βαθύνοιαν καὶ τὰς πολεμικὰς πράξεις δὲν συγκρίνεται εἰμὴ μετὰ τοῦ Ἀννίβα· διότι ἦτον, ὡς αὐτὸς, τολμηρὸς, προσεκτικὸς, στρατηγικὸς, ἐνεργὸς, φοβερὸς καὶ ἐπίμονος· ἐξῆχεν ὅμως ἀπὸ τοῦ Καρχηδονίου στρατηγοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν αἰώνων. Ὑπάρξας δὲ μετὰ τοὺς μεγάλους στρατηγοὺς τῶν διαφόρων ἐποχῶν, ἀνέδειξε τὴν πολεμικὴν τέχνην εἰς τὸν ὕψιστον βαθμόν. Ἵνα λοιπὸν συγκρίνῃ τις καὶ σταθμίσῃ ἀκριβῶς τοὺς μεγάλους στρατηγοὺς τούτους, πρέπει νὰ ἔχῃ θείαν πλάστιγγα, ἄλλως μόνον τὰ ἐξοχώτερα χαρακτηριστικὰ, τὰ πηγάζοντα ἐκ τῆς καταπληκτικῆς φυσιογνωμίας αὐτῶν, δύναται ν' ἀντιληφθῇ.

Οἱ Γάλλοι ὀφείλουν πολλὰ εἰς τὸν Ναπολέοντα, εἰ καὶ ἔχοντα ἄλλην καταγωγὴν καὶ ἄλλας πεποιθήσεις. Οὗτος ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὸν πολιτικὸν Κώδηκα, ἐκανόνισε τὰ τῆς διοικήσεως, δὲν ἐστήριξε μὲν σταθερῶς τὰ τῆς πολιτείας, ὥστε νὰ ζῶσιν εἰρηνικῶς καὶ ἐλευθέρως, ἔπαυσεν ὅμως τὰς μετὰ τὴν γαλλικὴν Ἐπανάστασιν ταραχὰς καὶ ἐπέφερε τὴν τάξιν εἰς τὰ τῆς πολιτείας. Δυστυχῶς ἀπώλεσε τὸ μεγαλεῖόν του, ἀλλ' ἐγκατέλιπε τὴν δόξαν του εἰς τὴν Γαλλίαν. Φυσικῶς ἦτο γεννημένος διὰ τὴν Γαλλίαν, αὕτη δὲ δι' αὐτόν. Οὔτε ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἄνευ αὐτοῦ, οὔτε αὐτὸς ἄνευ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἤθελε πράξει συλλήβδην τοσαῦτα κατορθώματα. Ὑπῆρξε παραίτιος τοσούτων καταστροφῶν τῆς Γαλλίας, ἀλλ' ἅμα δὲ καὶ τοσούτων κατορθωμάτων. Δύναταί τις νὰ κρίνῃ αὐτὸν αὐστηρῶς, ἀλλ' ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἐσαεὶ διατηρεῖ εἰς τὴν μνήμην του τὸν στρατηγὸν τὸν ὁδηγήσαντα αὐτὸν ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν νίκην. Πρέπει τις νὰ μελετήσῃ τὰ κατορθώματά του καὶ νὰ σπουδάσῃ αὐτά, ἂν ἦναι στρατιωτικὸς διὰ νὰ διοικῇ στρατόν· ἐὰν δὲ ἦναι πολιτικὸς, νὰ σπουδάσῃ τὴν τέχνην τοῦ κυβερνᾶν τὰ Κράτη· νὰ μελετήσῃ πρὸ πάντων τὰ σφάλματά του, ἵνα μάθῃ ν' ἀποφεύγῃ τὴν κενοδοξίαν καὶ ἀγαπᾷ τὴν μετρίαν δόξαν, ἥτις εἶναι δυνατὴ καὶ μόνιμος, διότι εἶναι ἀνεκτὴ παρὰ πάντων· νὰ μάθῃ τέλος πάντων τὴν μετριότητα ἐκ τῶν παραδειγμάτων τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς, ὅστις ἦτον ὁ μᾶλλον ἀπεριόριστος τῶν ἀνθρώπων. Ἐκ τῶν πράξεων τοῦ ἀνδρὸς τούτου πρέπει νὰ λάβῃ τις παράδειγμα, ὅτι οὐδέποτε συμφέρει ὁλοσχερῶς νὰ ἐμπιστεύηται ἡ τύχη τοῦ ἔθνους εἰς ἕνα μόνον ἄνθρωπον, ὅσῳ μέγας, συνετὸς καὶ μεγαλόνους ἤθελεν εἶσθαι οὗτος. Ἀναμφιβόλως δὲν δύναταί τις νὰ κατηγορήσῃ τὸν Ναπολέοντα, διότι κατὰ τὴν 18 Βρουμαίρου (10 Νοεμβρίου 1799) ἀπήλλαξε τὴν Γαλλίαν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Διευθυντηρίου, ἐν αἷς ἤθελεν ἴσως ἀπολεσθῇ αὕτη. Ἀλλ' ἐὰν ἀφῃρέθη παρὰ τῆς ἀνικάνου καὶ διεφθαρμένης ἐκείνης κυβερνήσεως ἡ ἐξουσία, δὲν εἴπετο ἐκ τούτου ὅτι ὁλοσχερῶς ἔπρεπε νὰ παραδοθῇ εἰς τὰς ἰσχυρὰς καὶ τολμηρὰς χεῖρας

τοῦ νικητοῦ τῆς Ῥιβολίδος καὶ τοῦ Μαρέγγω. Ἀναμφιβόλως ἂν ἔθνος εἶχε λόγους νὰ παραδοθῇ εἰς ἕνα μόνον ἄνθρωπον, τοῦτο ἦτον ἡ Γαλλία, ὅτε κατὰ τὸ 1800 παρεδέχθη τὸν Ναπολέοντα ὡς ἀρχηγόν της· τοῦτο δὲ δὲν προῆλθεν ἐκ ματαίων προφάσεων τῆς ἐπαπειλουμένης ἀναρχίας διὰ νὰ ὑποδουλωθῇ τὸ ἔθνος· δυστυχῶς οὐχί, ἀλλ' ἐκ πραγματικῶν συμφορῶν· διότι χιλιάδες ἀθώων πολιτῶν ἐθυσιάσθησαν διὰ τῆς λαιμητόμου, ἐν ταῖς εἱρκταῖς καὶ ἐν τοῖς ὑδάτοις τοῦ Λίγυρος ποταμοῦ. Αἱ φρικαλέαι πράξεις τῶν βαρβαρικῶν χρόνων ἐν τῷ ἅμα εἶχον ἀναφανῇ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ καταπτοημένου πολιτισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀντίδρασις ἐνωθεῖσα μετὰ τῶν ξένων ἤθελε διὰ τῶν ὅπλων νὰ ὀπισθοδρομήσῃ τὴν Ἐπανάστασιν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνεφάνη ὁ Ναπολέων, ἐπανελθὼν ἐξ Αὐγύπτου, ἥρως νέος, εὐφυέστατος, συνετὸς, μέτριος, θρῆσκος· ἐφαίνετο δὲ ὅτι ἐγεννήθη διὰ νὰ δεσμεύσῃ τὸν κόσμον. Ἡ Γαλλία λοιπὸν δὲν εἶναι ἀξιοκατηγόρητος, ὡς ἐμπιστευθεῖσα εἰς τοιοῦτον ἄνδρα· διότι παρὰ πᾶσαν ἄλλην, ἢ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὁ κίνδυνος ἦτο μεγαλήτερος, καὶ διότι οὐδέποτε εἶχε παρουσιασθῇ τοιοῦτος ἀνὴρ, παρ' ᾧ ἐζήτουν ἅπαντες ἄσυλον.

Καὶ ὅμως μετά τινα ἔτη, ὁ τοσούτῳ συνετὸς ἀνὴρ κατελήφθη ὑπὸ παραφροσύνης, οὐχὶ δὲ ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1793 παραφροσύνης, ἀλλ' ἐξ ἄλλης παραφροσύνης, οὐχ ἧττον καταστρεπτικῆς, τουτέστι τῆς θυσίας ἑνὸς ἑκατομμυρίου ἀνθρώπων ἐν ταῖς διαφόροις ἐκστρατείαις καὶ μάχαις, ἐξ οὗ ἡ κατὰ τῆς Γαλλίας καταφορὰ ὅλης τῆς Εὐρώπης, ἥτις ἐπὶ τέλους ἐνίκησεν, ἐβύθισεν εἰς τὰ αἵματα, ἀπεγύμνωσε καὶ ἀπεμόνωσεν αὐτὴν, μὴ ἔχουσαν ἄλλο τι εἰς τὸ ν' ἀναβλαστήσῃ εἰμὴ τὸν σπόρον τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, εὑρισκόμενον ἐν τοῖς κόλποις της. Τίς ἐδύνατο νὰ προΐδῃ ὅτι ὁ συνετὸς τοῦ 1800 ἤθελεν εἶσθαι ἄφρων τῷ 1812 καὶ 1813; Ναὶ, ἔπρεπε νὰ προΐδῃ τις τοῦτο, ἀνακαλῶν εἰς τὴν μνήμην του, ὅτι ἡ παντοδυναμία ἔχει ἐν ἑαυτῇ ἀθεράπευτον παραφροσύνην, τουτέστι τὸ νὰ θέλῃ νὰ ἐπιχειρίζηται πᾶν ὅ,τι εἶναι δυνατὸν νὰ γένῃ, πρὸς δὲ καὶ αὐτὸ τὸ κακὸν μετὰ τὸ καλόν. Οὕτω λοιπὸν ἐν τῷ μεγάλῳ

βίῳ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ἐν ᾧ τοσαῦτα δύνανται νὰ μάθωσιν οἱ στρατιωτικοὶ, οἱ οἰκονομικοὶ καὶ οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες· οἱ πολῖται ἀφ' ἑτέρου ἂς μάθωσιν ἓν μόνον, ὅτι οὐδέποτε πρέπει νὰ παραδίδωσιν τὴν πατρίδα εἰς ἕνα μόνον ἄνθρωπον.

Περαιωθείσης τῆς ἱστορίας ταύτης, ἐν ᾗ ἐξετέθησαν τοσαῦτα μεγάλα καὶ περίεργα συμβάντα, ἓν μόνον δύναται νὰ εἴπῃ τις, ὅτι οὐδέποτε πρέπει νὰ δεσμεύηται ἡ ἐλευθερία· ἀλλ' ἵνα μὴ δεσμευθῇ, οὐδέποτε πρέπει νὰ γένῃ κακὴ χρῆσις αὐτῆς!

ΤΕΛΟΣ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

Σκέψεις περὶ τῶν ἱστορικῶν συγγραμμάτων τοῦ Κ. Α. Θιέρσου καὶ τῶν κρίσεων αὐτοῦ περὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν.—Τίς ἐστι μέγας ἀνὴρ, καὶ ὁποῖα τὰ προσόντα αὐτοῦ.

Ο Κ. Α. Θιέρσος ἐδημοσίευσε δύο ἱστορικὰ συγγράμματα, τὸ μὲν περὶ τῆς *Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως*, τὸ δὲ περὶ τῆς *Ὑπατείας καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας*, (Histoire de la revolution Françaice καὶ Histoire du Consulat et de l'Empire). Τὸ πρῶτον τῶν συγγραμμάτων τούτων, ἐν ᾧ ἐξιστορεῖται ἡ γαλλικὴ Ἐπανάστασις ἀπὸ τοῦ 1789 μέχρι τοῦ 1799, εἶναι ἀριστούργημα κατά τε τὴν περιγραφὴν καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῶν γεγονότων, καὶ κατά τε τὴν τάξιν καὶ τὴν παράστασιν αὐτῶν, οὐχ ἧττον δὲ καὶ περὶ τῶν ὀρθῶν καὶ σοφῶν κρίσεων αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως. Αυπηρὸν δὲ νομίζομεν ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦτο δὲν μετεφράσθη εἰς τὴν καθομιλουμένην· διότι ἐν αὐτῇ τῇ ἱστορίᾳ παρίστανται λεπτομερῶς ἅπασαι αἱ φρικαλέαι πράξεις τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἡ ποικιλία τῶν χαρακτήρων τῶν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἀνδρῶν. (α)

Τὸ δεύτερον τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κ. Α. Θιέρσου, ἤτοι τῆς ἱστορίας τῆς Ὑπατείας καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐν ᾧ περιλαμβάνεται καὶ ὁ βίος τοῦ Ναπολέοντος, ἔχει ἄλλως πως. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο σύγκειται ἐξ εἴκοσιν ὀγκωδεστάτων τόμων, περιγράφει ἐν ἐκτάσει τὰ τότε ἐν Γαλλίᾳ γεγονότα, ὅλα τὰ συμ-

(α) Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐλλείψεως ταύτης θέλομεν ἐπιχειρήσει, εἰ καὶ προθυστέρως, καὶ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἱστορίας ταύτης, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1789 μέχρι τοῦ 1796, καίτοι πολλὰ τῶν ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ γεγονότων ἐξιστορήθησαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ τοῦ Ναπολέοντος.

βάντα τὰ ἔχοντα σχέσιν μετὰ τῆς ἱστορίας τῆς Γαλλίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ τὸν βίον τοῦ Ναπολέοντος· εἶναι δὲ μετὰ πολλῆς γλαφυρότητος γεγραμμένον, ὥστε ἡδύνει τὸν ἀναγνώστην· ἀλλ' ἡ ἔκτασις τοῦ συγγράμματος τούτου πολλάκις συγχύζει καὶ ἀποκάμνει τὸν ἀναγνώστην ἕνεκα τῶν προοιμίων καὶ ἐπιλόγων ἑκάστου γεγονότος καὶ τῶν περὶ αὐτῶν διεξοδικῶν, εἰ καὶ σοφῶν, κρίσεων αὐτοῦ. Πολλαχοῦ δὲ ὁ ἔνδοξος οὗτος συγγραφεὺς κυριεύεται ἐκ δύο τινῶν, τῆς δόξης τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ Ναπολέοντος, ὃν ὁτὲ μὲν ὑψώνει καὶ παριστάνει αὐτὸν ὡς ὑπεράνθρωπον, ὡς ἐν τῇ Ὑπατείᾳ καὶ ἐν τῇ ἐξορίᾳ αὐτοῦ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ, ὁτὲ δὲ ἐπικρίνει αὐτὸν ὡς ἀσύνετον πολιτικὸν καὶ ἀπερίσκεπτον στρατιωτικόν, ὡς κατὰ τὸ 1812—1814· ἐπὶ τέλους δὲ τάττει αὐτόν, ὡς καρυφαῖον, εἰς τὴν τάξιν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν.

Ἀλλ' ἵνα συγκρίνῃ δεόντως τοῦτον μετὰ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν καὶ παραστήσῃ τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ, ἐπὶ τέλους τῆς ἱστορίας του, ἤτοι τοῦ Κ' τόμου, ὁμιλεῖ περὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς προόδου τῆς πολεμικῆς τέχνης· εἶτα μεταβαίνει εἰς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ καὶ πολιτικοῦ ἀνδρὸς τοῦ ἀναφανέντος εἰς τὸν κόσμον· ἀναφέρει πολλοὺς μεγάλους ἡγεμόνας καὶ στρατηγούς, καὶ ἐπὶ τέλους καταντᾷ εἰς ὀλίγους, Ἀλέξανδρον, Καίσαρα καὶ Ναπολέοντα· καὶ τὸν μὲν πρῶτον ἐξ αὐτῶν θεωρεῖ ὡς κενόδοξον περιπλανώμενον εἰς τὸν κόσμον, καὶ κατ' οὐδὲν ὠφελήσαντα τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν πατρίδα του, τὸν Καίσαρα, λίαν διεφθαρμένον καὶ ἀπολυτόφρονα, περὶ δὲ τοῦ Ναπολέοντος ἀρκεῖται νὰ περιγράψῃ τά τε προτερήματα καὶ ἐλαττώματα αὐτοῦ.

Ἴσως ὑπολάβωσί τινες ὡς λίαν τολμηρὸν νὰ ἐπιφέρῃ τις σκέψεις ἐπὶ τῶν κρίσεων τοῦ ἐνδόξου συγγραφέως τούτου· ἀλλ' ὡς Ἕλληνες καὶ θιασῶται τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς δόξης δὲν ἐδυνάμεθα ν' ἀνεχθῶμεν τὰς περὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου κρίσεις αὐτοῦ· διὸ κατὰ παράκλησιν ἡμῶν ὁ γηραιὸς καὶ σοφὸς καθηγητὴς καὶ σεβαστὸς φίλος μας κύριος Κωνσταντῖνος Ἀσώ-

πιος, ὅστις ἐν τῷ κατὰ τὸ 1856 πρυτανικῷ λόγῳ του διεπραγματεύθη λίαν ἐπιτυχῶς τὰ περὶ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, συνέταξε καὶ ἤδη τὴν ἐν τέλει τοῦ παρόντος τόμου καταχωρηθεῖσαν σημείωσιν πρὸς ἀναίρεσιν τῶν κατὰ τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρὸς τῆς ἀρχαιότητος γραφέντων.

Προκειμένου ὅμως περὶ τῶν πλεονεκτημάτων καὶ τῶν ἐλαττωμάτων τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, ἔπρεπε, φρονοῦμεν, ὁ ἔνδοξος οὗτος ἱστορικὸς Κ. Κ. Θιέρσος νὰ δώσῃ εἰς ἡμᾶς τὸν ἀληθῆ ὁρισμὸν τοῦ μεγάλου ἀνδρός· διότι τὰ παρ' αὐτοῦ ἐξιστορηθέντα διάφορα γεγονότα, αἱ ἐν αὐτοῖς ἐνέργειαι καὶ πράξεις τῶν ἀνδρῶν τούτων καὶ αἱ σοφαὶ περὶ τούτων κρίσεις αὐτοῦ ἀναμφιβόλως κινοῦν τὴν περιέργειαν τοῦ ἀναγνώστου νὰ ἐρωτήσῃ· *ἆρα τίς ἐστιν ὁ μέγας ἀνὴρ καὶ ὁποῖα τὰ προσόντα αὐτοῦ;* Ἐπιθυμοῦντες λοιπὸν νὰ ψαύσωμεν ἀκροθιγῶς τὸ ζήτημα τοῦτο, ἐκθέτομεν ἐνταῦθα τὰς ἡμετέρας σκέψεις, οὐχὶ ἵνα λύσωμεν τὸ σπουδαῖον ζήτημα τοῦτο, ἀλλ' ἵνα δώσωμεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς λογίους ἡμῶν νὰ ἐνασχοληθῶσι περὶ τούτου.

Οἱ μεγάλοι ἄνδρες, ἢ οἱ μεγάλοι ἄνθρωποι, διότι τοιοῦτοι δύνανται νὰ ὑπάρξωσιν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν γενῶν, ὡς ὑπῆρξεν ἡ Σεμίραμις ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἡ μεγάλη Αἰκατερίνη καὶ ἄλλαι ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐποχῇ, διαιροῦνται πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως, κυρίως ὅμως εἰς δύο κατηγορίας, εἰς *γενικοὺς* καὶ *μερικούς*· καὶ γενικοὶ μὲν δύνανται νὰ ὀνομασθῶσιν οἱ ἐνεργοῦντες ἐφ' ἅπαντα τὸν γνωστὸν κόσμον, μερικοὶ δὲ, οἱ ἐπὶ μόνον τῇ ἰδίᾳ Ἐπικρατείᾳ ἢ πατρίδι. Ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, ὁ μέγας Κάρολος (Καρλομάγνος) καὶ ὁ Ναπολέων, ὡς γενικοὶ ἄνδρες, ἐπήνεγκον μεγάλας μεταβολὰς εἰς τὸν κόσμον· ὁ μὲν πρῶτος ἥνωσε τὴν Εὐρώπην μετὰ τῆς Ἀσίας, διέδωκε τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν ἑλληνισμὸν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐδόξασε τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα πανταχοῦ· ὁ δεύτερος κατεπολέμησε τὴν βαρβαρότητα καὶ τὸν ἀθεϊσμὸν καὶ ἐστερέωσε τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν Δύσιν· ὁ δὲ τρίτος ἐξερρίζωσεν, οὕτως εἰπεῖν, τὰς παλαιὰς ἕξεις τοῦ μεσαιῶνος καὶ τοῦ φεουδαλισμοῦ, ἐστήριξε τὰ δίκαια τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐδόξασε τὴν Γαλλίαν. Οὕτω καὶ οἱ τρεῖς

οὗτοι ἐμόχθησαν οὐχὶ μόνον ὑπὲρ τῆς ἰδίας πατρίδος καὶ δόξης, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ὠφέλησαν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως αὐτήν. Ὡς μερικοὶ δὲ ἐν μὲν τῇ ἀρχαιότητι θεωροῦνται, ὡς ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἐπαμινώνδας, ὁ Φιλοποίμην, ἐκ τῶν Ἑλλήνων· ὁ Καῖσαρ, ὁ Μάρκος Αὐρίλιος, ἐκ τῶν Ῥωμαίων, ἐν δὲ τῇ νεωτέρᾳ ἐποχῇ, ὁ Γουστάβος Ἀδόλφος ἐκ τῆς Σουηδίας, ὁ μέγας Πέτρος ἐκ τῆς Ῥωσσίας, ὁ μέγας Φριδερῖκος ἐκ τῆς Πρωσσίας καὶ πολλοὶ ἄλλοι, οἵτινες ἐλάμπρυναν καὶ ἐμεγάλυναν τὴν ἰδίαν πατρίδα.

Ἀλλ' οἱ ἱστορικοὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τάττουσι καὶ τοὺς μεγάλους στρατηγούς, πρὸ πάντων ἀναφέροντες τὸν Καρχηδόνιον Ἀννίβαν, τοὺς στρατηγοὺς τῆς Γαλλίας Κονδέ, Τουρέννον καὶ ἄλλους τοιούτους πολλοὺς στρατιωτικούς, ὧν ἡ μόνη ἀρετὴ ἦτο νὰ ὦσι ἔξοχοι στρατηγοί. Ὡσαύτως δὲ κατατάττουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν καὶ πολλοὺς ἄλλους, οἷον φιλοσόφους, μεταῤῥυθμιστὰς (reformateurs) καὶ ἐπιστήμονας ἄνδρας ὠφελήσαντας τὴν ἀνθρωπότητα, ὧν τὴν ἐξέτασιν παραλείπομεν ἐνταῦθα.

Ἐπανερχόμενοι δὲ εἰς τὸ προκείμενον θέμα, ἐξετάζομεν *τίς ἐστι μέγας ἀνὴρ* καὶ *ὁποῖα τὰ προσόντα αὐτοῦ*. Ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς μεγαλοφυΐας, τῶν μεγάλων καὶ ποικίλων γνώσεων καὶ τῆς ἐπιμόνου θελήσεως αὐτοῦ τοῦ νὰ πράξῃ μεγάλα ἔργα, εὐεργετήσῃ εἴτε τὴν ἰδίαν πατρίδα, εἴτε ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ τέλος πάντων νὰ φέρῃ εἰς πρᾶξιν ὅ,τι μέγα, ὅ,τι καλὸν ἢ κακὸν διελογίσθη, ταῦτα πάντα δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξετάσωμεν καὶ κρίνωμεν εἰμὴ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀποτελεσμάτων. Διὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ ἔχῃ ὅλα τὰ πλεονεκτήματα τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς καὶ τὴν θέλησιν νὰ πράξῃ μεγάλα ἔργα ἵνα ὀνομασθῇ μέγας, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ αἱ πράξεις αὐτοῦ νὰ φέρωσι καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ διωκόμενον ἀποτέλεσμα.

Ἀλλ' ἵνα δυνηθῇ ὁ ἄνθρωπος νὰ φέρῃ εἰς πρᾶξιν ὅ,τι διελογίσθη, ἀνάγκη πᾶσα νὰ δύναται ἀκωλύτως νὰ ἐνεργῇ τό τε καλὸν ἢ κακὸν, τό τε ὠφέλιμον ἢ ἐπιβλαβές. Μόνον ἡ ἀνε-

ξαρτησία τοῦ πράττειν τὰ πάντα δεικνύει τὸν ἄνθρωπον καλὸν ἢ κακὸν, ἱκανὸν ἢ ἀνίκανον· τότε μόνον δύναται ὁ ἄνθρωπος ν' ἀναπτύξῃ ὅλας τὰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς ἰδιότητάς του· διότι πολλοὶ ἄνθρωποι ἴσως ἔχοντες ὅλα τὰ προσόντα τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς, ἀλλὰ μὴ ὄντες κύριοι νὰ πράξωσιν ὅ,τι ἐβουλήθησαν, ἢ ἀπωλέσθησαν, ἢ ἀπέθαναν ἄγνωστοι. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ μέγας Κάρολος, ὁ μέγας Πέτρος καὶ ὁ μέγας Φριδερῖκος δὲν ἦσαν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην· οὗτοι ἐγεννήθησαν βασιλεῖς καὶ κυρίαρχοι, συνέλαβον ἰδέαν τινὰ καὶ διὰ τῆς νομοσύνης των καὶ τῆς εὐτολμίας των κατώρθωσαν ὅ,τι διελογίσθησαν. Οἱ μὴ ὄντες ὅμως ἀπόλυτοι μοναρχαι, ἢ οἱ μὴ δυνηθέντες νὰ γένωσι τοιοῦτοι, βεβαίως δὲν ἐδύναντο διὰ μόνης τῆς ἱκανότητος νὰ πράξωσι τὰ αὐτά. Ὁ Ναπολέων, ἐφ' ὅσον ἦτον ὕπατος, περιωρισμένος ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ πολιτεύματος, δὲν εἶχεν ἄλλο μεγαλεῖον εἰμὴ τὸ τῆς ἰδίας πατρίδος· ἂν δὲ ἀπέθνησκεν, ἤθελε καταταχθῆ εἰς τὴν τάξιν τῶν μερικῶν, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν γενικῶν μεγάλων ἀνδρῶν, καὶ ἤθελε συγκριθῆ μετὰ τοῦ Κρομβέλλου καὶ μετὰ τῶν μεγάλων στρατηγῶν, οὐδέποτε δὲ μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἅμα ὅμως γενόμενος αὐτοκράτωρ, ἤτοι ἀπόλυτος κύριος, ἔπραξεν ὅ,τι διελογίσθη, ὅ,τι ἐβουλήθη, τότε ἐφάνη ὅ,τι καλὸν ἢ κακὸν εἶχεν.

Ὅθεν ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι, ἵνα γένῃ τις μέγας ἀνὴρ, ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων νὰ ἦναι ἀνεξάρτητος εἰς τὰς πράξεις του· ἀλλ' ἵνα ἦναι τοσοῦτον παντοδύναμος, πρέπει νὰ ἦναι καὶ ἄριστος στρατιωτικός. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία μόνον τοὺς στρατιωτικοὺς καλεῖ μεγάλους ἄνδρας· διότι ἡ στρατιωτικὴ δόξα οὐχὶ μόνον ὅτι παρέχει ἰσχὺν εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ στρατοῦ, ἀλλὰ, θαμβώνουσα διὰ τῆς λάμψεώς της τὸν λαὸν, παραδίδει εἰς αὐτὸν ὅλην τὴν ἐξουσίαν τοῦ Κράτους. Πολιτικός τις ἀνὴρ δύναται νὰ ἔχῃ ὅλα τὰ προσόντα τοῦ μεγάλου ἀνδρός· ἐὰν ὅμως στερῆται στρατιωτικῆς ἱκανότητος, τουτέστι τῆς ἰσχύος, δὲν δύναται νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς προθέσεις του. Διὸ οὔτε ἐν τῇ ἀρχαιότητι, οὔτε ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἱστορίᾳ ἀνεδείχθη πολιτικὸς ἀνὴρ μέγας. Ὁ Περικλῆς, εἰ καὶ ἔχων πολλὰ προσόντα τοῦ

μεγάλου ἀνδρὸς, μὴ ἔχων στρατιωτικὴν δόξαν, κωλυόμενος δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἀθηναίων, οὐδὲν ἐδύνατο νὰ πράξῃ, ἀπαρέσκον εἰς τὸν λαόν. Ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις χρόνοις πολλοὶ πολιτικοὶ ἄνδρες εἶχον καὶ νοῦν καὶ θέλησιν νὰ πράξωσι μεγάλα ἔργα, ἀλλὰ μὴ ὄντες συνάμα καὶ στρατιωτικοὶ δὲν ἐδοξάσθησαν, ἐνῷ ἄλλοι διὰ μόνον τὰ στρατιωτικὰ κατορθώματα αὐτῶν ἐδοξάσθησαν ὡς μεγάλοι ἄνδρες, ὡς ὁ Γουστάβος Ἀδόλφος, ὁ Τουρέννος καὶ ὁ Κονδέ. Καὶ παρ' ἡμῖν δὲ ἐὰν ὁ ἀοίδιμος κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας εἶχε καὶ στρατιωτικὴν ἀρετὴν, δὲν ἐλάμβανε καὶ τὸ ἀτύχημα τοῦ Καίσαρος, ἴσως ἤθελε δυνηθῆ νὰ φέρῃ εἰς πέρας ὅ,τι διελογίσθη ὑπὲρ τῆς Πατρίδος. Τούτου ἕνεκα οὐδέποτε ὑπῆρξεν, ἀλλ' οὐδὲ δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἢ ν' ἀναδειχθῇ μέγας ἀνὴρ, ἄνευ στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ἀρετῆς. Ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Ναπολέων ἐκέκτηντο ἀμφότερα ταῦτα εἰς τὸν ὕψιστον βαθμόν. Τὰ δὲ χαρακτηριστικὰ, τὰ ἀποτελοῦντα τὸν μέγαν ἄνδρα, εἰσίν·

Ἀκάματος θέλησις, ψυχρὸς νοῦς, ὀρθῶς ἀντιλαμβανόμενος πάσης ἐξωτερικῆς προσβολῆς, οὐδέποτε ἐξαπτόμενος, οὔτε ἐκθαμβούμενος, οὔτε σκοτιζόμενος ὑπὸ τῶν καλῶν ἢ κακῶν εἰδήσεων·

Ἀκριβὴς γνῶσις τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἡ πρὸς τοῦτο ἁρμόζουσα μεταχείρισις αὐτῶν, ὅπερ εἶναι τὸ μόνον μυστήριον τοῦ νὰ διοικῇ τις τὰ πλήθη τῶν ἀνθρώπων·

Μεγίστη ὀξυδέρκεια καὶ προορατικόν·

Ἐκτεταμένη γνῶσις τῆς στρατιωτικῆς ἐπιστήμης καὶ ἱστορίας·

Συστηματικὴ καὶ ποικίλη παιδεία, πνεῦμα πρόθυμον ἄνευ δισταγμοῦ, τὸ μόνον ἀναγκαῖον εἰς πάντα στρατηγὸν καὶ πολιτικὸν ἄνδρα·

Μεγάλη πεποίθησις εἰς ἑαυτὸν, ὅπερ νὰ χαρακτηρίζῃ τὴν ἰσχὺν, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν οἴησιν·

Εὐστάθεια, ὑπομονὴ καὶ ἄκαμπτος ἐπιμονὴ, οὐχὶ δὲ καὶ ἰσχυρογνωμοσύνη·

Σκέψις, οὐχὶ δὲ καὶ φαντασία·

Ἐγκράτεια καὶ σωφροσύνη πάντοτε καὶ παντάχοῦ·

Μεγάλη μνήμη·

Ὀρθὴ καὶ ἐντελὴς κρίσις·

Τέχνη τοῦ νικᾶν εἰς τὰς μάχας καὶ ὠφελεῖσθαι ἐκ τούτου·

Οὐδέποτε ἀπελπισία, ἔστω καὶ εἰς τὰ ἔσχατα, μάλιστα τέχνη τοῦ ἐπανορθώνειν τὴν ἥτταν, ἐνῷ ὁ ἐχθρὸς φαίνεται νικητής. (α)

Ἀλλ' εἰς ταῦτα πάντα προσθετέον καὶ δύο τινὰ εἰσέτι, *τύχην* καὶ *περιστάσεις*, ἵν' ἀναδειχθῇ μέγας ἀνήρ. Ὁ δὲ Κ. Α. Θιέρσος πολὺ ὀρθῶς λέγει, ὅτι τὰ πάντα ἀνήκουσι κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς τὴν τύχην. Καὶ ὄντως, ἐὰν ὁ μὲν Ἀλέξανδρος ἐφονεύετο ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Γρανικοῦ, ὁ δὲ Ναπολέων ἐπὶ τῆς γεφύρας τοῦ Ἀρκόλου, οἱ ἄνδρες οὗτοι ἤθελον θεωρηθῆ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ πολὺ ὡς ἥρωες, καὶ οὐδὲν πλέον. Ἐὰν ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο πολίτης τῆς δημοκρατίας τῶν Ἀθηνῶν, ἢ τῆς Σπάρτης, φρονοῦμεν ὅτι δὲν ἤθελε πράξει πλείονα τοῦ Ἀλκιβιάδου ἢ τοῦ Κλεομένους· ὁ δὲ Ναπολέων ἐὰν ἦτο στρατηγὸς κατὰ τὸν ἑπταετῆ πόλεμον τῆς Γαλλίας, ἴσως δὲν ἤθελεν ἀναδειχθῆ πλέον τοῦ Κονδὲ ἢ τοῦ Τουρέννου. Ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος ἐγεννήθη βασιλεὺς ἀπολύτου Κράτους, ἐκ πατρὸς μεγαλεπιβούλου καὶ συνετοῦ, εἶχεν ἐνώπιόν του τὴν Ἀσίαν κεχαυνωμένην καὶ τοὺς Ἕλληνας προθύμους πρὸς ἐκδίκησιν τῶν Περσῶν· ὁ δὲ δεύτερος, ἀνατραφεὶς καὶ ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ Γαλλικῇ Ἐπαναστάσει, πολεμουμένη ὑφ' ἁπάσης τῆς Εὐρώπης, ἀνεδείχθη ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν καὶ σφαγῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων ἡ Γαλλία ἔτεινε χεῖρα πρὸς πάντα ἵνα σώσῃ αὐτήν.

Ἡ τύχη λοιπὸν καὶ αἱ περιστάσεις συνέδραμον ἀμφοτέρους τοὺς μεγάλους ἄνδρας τούτους ἵνα μεγαλυνθῶσι καὶ δοξασθῶσι διὰ τὰ τεράστια ἔργα των. Ὁ Καῖσαρ, φρονοῦμεν, δὲν ἦτο κατώτερος ἀμφοτέρων τούτων κατὰ τὰ προσόντα τοῦ μεγάλου ἀνδρός· διότι ἴσως καὶ νοημονέστερος καὶ πολιτικώτερος ἦτον· ἀλλὰ πολίτης ὢν δημοκρατίας καὶ θέλων νὰ κατακρατήσῃ πάν-

(α) Τὰ πλεῖστα τῶν προσόντων τούτων ἀναφέρονται εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Ναπολέοντος.

των ἵνα φέρῃ εἰς πέρας ὅ,τι διελογίσθη ὑπὲρ τῆς πατρίδος του, ἠναγκάσθη, ἴσως ἄκων, νὰ καταφύγῃ, πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ του, εἰς πᾶν ὅ,τι κατηγορεῖ αὐτὸν ὁ Κ. Θιέρσος· ὁ Καῖσαρ ἐπέτυχε, καὶ ὅμως ἐπειδὴ ἡ τύχη ἐγκατέλειψεν αὐτὸν εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν ἐνεργειῶν του, ἀπέθανε, μὴ ἐγκαταλείψας ὄπισθέν του εἰμὴ τὸ μεγαλεῖόν του· ὥστε ἀγνοεῖται ἐντελῶς τὶ ἤθελε πράξει, ἐὰν ἔζη. Τὸ αὐτὸ δὲ ἴσως ἐδύνατο νὰ εἴπῃ τις καὶ ὡς πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον, ἀποθανόντα εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας του, ἐὰν δὲν ἔπραττε τοσαῦτα τεράστια καὶ ὠφέλιμα ἔργα, προξενήσαντα μετὰ ταῦτα τοσαῦτα καλὰ ἐν γένει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ὥστε δύναται νὰ εἴπῃ τις ἀλανθάστως ὅτι ἡ βάσις τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς προῆλθον ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὡς πρὸς τὸν Ναπολέοντα ὅμως δὲν εἶναι τὸ αὐτό· διότι ἀρκούντως ἐβοηθήθη οὗτος ὑπὸ τῆς τύχης, ὥστε ἡ ἐν Ῥωσσίᾳ ἀποτυχία του ὀλίγα τινὰ ἤθελε προσθέσει εἰς τὴν δόξαν του. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀλέξανδρος ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος καὶ εὐτυχέστερος καὶ τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Ναπολέοντος· ἐνῷ ὁ μὲν ἐκ τούτων ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν εἰλικρινεστέρων φίλων του, ὁ ἕτερος ἀπέθανεν ἐν σκληροτάτῃ ἐξορίᾳ, αὐτὸς δὲ ὁ τοσοῦτον φημιζόμενος Ἀννίβας (α) ηὐτοκτονήθη ἐν τῇ ἐξορίᾳ.

Ἐκ τῶν προειρημένων λοιπὸν ἐξάγεται ὅτι δὲν ἀρκεῖ τις νὰ ἔχῃ ὅλα τὰ προσόντα τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς ἵνα γένῃ καὶ μέγας ἀνήρ· ἀλλὰ πρέπει νὰ βοηθῆται καὶ ὑπὸ τῆς τύχης καὶ τῶν περιστάσεων· πρὸς δὲ ὅτι καὶ ἡ γέννησις εἶναι ἀναγκαιότατον συστατικὸν παντὸς μεγάλου ἀνδρός· διὰ τοῦτο οἱ μὴ γεννηθέντες ἐξ ἡγεμόνων καὶ μετὰ ταῦτα ἀναδειχθέντες σπανίως ἀπέθανον ἐν τῇ εὐτυχίᾳ των· οἱ πλεῖστοι, ὡς προερρέθη, κακὴν κακῶς ἀπωλέσθησαν. Ὑπῆρξαν δὲ καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι εἰς τὸν κόσμον, εἰ καὶ μὴ ἔχοντες πολλὰ προσόντα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, βοηθούμενοι ὅμως ὑπὸ τῆς τύχης καὶ τῶν περιστάσεων ἀνεδείχθησαν πρὸς ὥραν εἰς τὰς ἰδίας πατρίδας των ὡς ἔξο-

(α) Ἐν τῇ σελίδι 451 κατὰ παραδρομὴν ἐγράφη ὅτι ὁ πατὴρ τοῦ Ἀννίβα ἦτον ὁ Βάρκας, ἐνῷ ἦτον ὁ Ἀμίλκας· Βάρκας δ' ἐκαλεῖτο ὁ πάππος καὶ ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ.

χοι ἄνδρες, ὠφελούμενοι ὑπὸ τῶν ἀνωμάλων περιστάσεων· καὶ τοιοῦτοι δημαγωγοί, ἅρπαγες καὶ τολμητίαι ὑπῆρξαν ποτὲ εἰς τὰς δημοκρατίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ῥώμης, καὶ ἐσχάτως εἰς τὰς Ἐπαναστάσεις τῆς τε Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας. Ἀλλ' ἡ δόξα καὶ ἐξουσία αὐτῶν ἔχουν τὴν ζωὴν τῆς πομφόλυγος, τουτέστι παρελθουσῶν τῶν ἀνωμάλων περιστάσεων, παρέρχεται καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ἡ κενοδοξία αὐτῶν, καὶ ἐπομένως κακὴν κακῶς ἀποθνήσκουσιν, ἐξαιρέσει τοῦ Κρομβέλλου ἴσως καὶ ἄλλου τινὸς, οἵτινες ἐτελεύτησαν ἐν τῇ εὐτυχίᾳ των.

Ἀνακεφαλαιοῦντες λοιπὸν λέγομεν ὅτι μέγας ἀνὴρ καλεῖται ὁ ὁπωσδήποτε δυνάμενος νὰ πράξῃ μεγάλα καλὰ ἐν γένει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ὡς λίαν ὀρθῶς λέγει καὶ ὁ Κ. Θιέρσος· «*τὸ μεγαλεῖον συνίσταται εἰς τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολὴν τῶν κοινωνικῶν πραγμάτων, οὐχὶ δὲ εἰς κατακρατήσεις καὶ λεηλασίας.*» Οὗτος δὲ ἀπαιτεῖται νὰ ἦναι μονάρχης ἢ δικτάτωρ, ἢ νὰ καταστα θῇ τοιοῦτος, ἐὰν δὲν ἦναι· διότι, πᾶς μὴ ὢν παντοδύναμος νὰ πράξῃ πᾶν ὅ,τι βούλεται καλὸν ἢ κακὸν, δὲν δύναται νὰ γένῃ καὶ μέγας ἀνὴρ καὶ νὰ δώσῃ τὸ τέλειον παράδειγμα ἢ τὸν τύπον τῆς ἀρετῆς ἢ τῆς κακίας. Διὰ ταῦτα καὶ τὸ γνωμικὸν « Ἀρχὴ ἄνδρα δείκνυσι », τουτέστι πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχῃ ἐξουσίαν νὰ πράττῃ τὸ καλὸν ἢ τὸ κακὸν ἵνα φανῇ ὁποῖος εἶναι· τότε δὴ καταφαίνονται ὅλα τὰ προτερήματα καὶ ἐλαττώματα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ μόνοι οἱ μονάρχαι, ἐνίοτε δὲ καὶ οἱ στρατηγοὶ, εἶναι ἐλεύθεροι νὰ πράττωσιν ὅ,τι βούλονται· διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἱστορία ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αὐτοὺς ἀναφέρει ὡς μεγάλους ἄνδρας.

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν μαθηματικὴν τὸ μικρὸν, μεῖζον καὶ μέγα ἐκλαμβάνεται συγκριτικῶς· οὕτως, ἵνα εἴπῃ τις ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος ὑπῆρξεν ἢ εἶναι μέγας, πρέπει νὰ συγκρίνῃ τὰς πράξεις αὐτοῦ μετὰ τῶν πράξεων τῶν ἄλλων ἀνδρῶν· ἐὰν αὗται συγκριτικῶς ἦναι ἀνώτεραι τῶν ἄλλων, τότε λέγομεν ὅτι οὗτος εἶναι μείζων τούτου ἢ ἐκείνου· ἐὰν δὲ αἱ πράξεις αὐτοῦ ἦναι μείζονες πάντων, τότε λέγομεν ὅτι εἶναι μέγιστος, τουτέστι πάντων. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν ἀνθρωπίνων

πράξεων ἐξάγεται τὸ *μέγας ἀνὴρ*, λέγομεν ὅτι ὁ μέγιστος πάντων τῶν ἀναφανέντων ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπων ὑπῆρξε μέχρι τοῦδε ὁ *μέγας Ἀλέξανδρος*, καὶ κατόπιν αὐτοῦ, ἂν οὐχὶ τοσοῦτον διὰ τὰ καλὰ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ κατὰ τὴν περίνοιαν καὶ τὴν στρατηγικὴν, ὑπῆρξεν ὁ *μέγας Ναπολέων*· ὅλοι δὲ οἱ ἄλλοι οἱ ἐπονομασθέντες μεγάλοι ἄνδρες ἔχουν πολὺ μικροτέραν ἀξίαν αὐτῶν. Ἐπαναλαμβάνομεν δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐνταῦθα δὲν ὁμιλοῦμεν οὔτε περὶ τῶν μεταῤῥυθμιστῶν, οὔτε περὶ τῶν ἐπιστημόνων, οὔτε περὶ τῶν ἐναρέτων ἀνδρῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν.

Τῇ σήμερον ὅμως ὅπως αἱ κοινωνίαι εἶναι ἐσχηματισμέναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς μεγάλα Κράτη, τὰ δὲ μικρὰ εἶναι ὑπὸ τὴν σκέπην καὶ προστασίαν τῶν μεγάλων, καὶ καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ κατακτήσεις καὶ αἱ μεταῤῥυθμίσεις ἀποκρούονται παρὰ πάντων, εἶναι δυσκολώτατον ν' ἀναδειχθῇ μέγας ἀνήρ. Μόνον δὲ ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Ἀμερικὴ παρουσιάζουσιν εὐρὺ στάδιον εἰς πάντα μεγαλεπίβουλον μονάρχην ἢ ἄρχοντα· διότι ἡ μὲν Ἀνατολὴ εἶναι εἰσέτι ἀπολίτευτος καὶ ἀνοργάνιστος, τὰ δὲ ἐν αὐτῇ Κράτη εἶναι μικρὰ, χαῦνα καὶ ἀνίσχυρα· ἡ δὲ Ἀμερικὴ, ἐφ' ὅσον δημοκρατεῖται, παρέχει εὐρὺ στάδιον εἰς πάντα φιλόδοξον δορυκτήτορα.

Συμβουλεύομεν λοιπὸν τοὺς συμπολίτας ἡμῶν ν' ἀναγινώσκωσι καὶ νὰ σπουδάζωσιν ἐπιμελῶς τὰς πράξεις τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς τε παλαιᾶς καὶ νεωτέρας ἐποχῆς· διότι εἰς τοὺς βίους τούτων δύναται νὰ σπουδάσῃ τις ἐν πράγματι τὸν ἄνθρωπον τέλειον κατά τε τὴν ἀρετὴν, τὴν περίνοιαν, τὴν τόλμην, τὸν πατριωτισμὸν, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν κακίαν καὶ τὸν ἐγωϊσμὸν, ἐνὶ λόγῳ ἁπάσας τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τοὺς βίους τῶν μεγάλων ἀνδρῶν βλέπει τις τὸν ἄνθρωπον κύριον νὰ πράττῃ τὸ καλὸν ἢ τὸ κακόν· βλέπει τις τὴν ἔκτασιν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, τὸν ἐγωϊσμόν του καὶ τέλος ὅλα τὰ ἀνθρώπινα πάθη ψυχικά τε καὶ ὑλικὰ καὶ μέχρι τίνος δύνανται νὰ φθάσωσι ταῦτα· οὐχὶ κατὰ φαντασίαν, ὅπως

περιγράφουσι ταῦτα οἱ ποιηταὶ ἢ μυθογράφοι, ὡς λέγει ὁ Πολύβιος, ἀλλ' εἰς αὐτὰ τὰ γεγονότα.

Ἐπὶ τέλους λέγομεν ὅτι ἡ ἀνὰ χεῖρας ἱστορία τοῦ Ναπολέοντος εἶναι διδακτικώτατον μάθημα πρὸς πάντας, οὐχὶ διότι περιγράφει τὰ γεγονότα μιᾶς παρελθούσης λίαν σπουδαίας ἐποχῆς, καὶ τὸν βίον ἑνὸς τῶν μεγαλητέρων καὶ σπανιωτάτων ἀνδρῶν, ἐξ ὧν ἐφάνησαν ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλὰ διότι ἐκ τῶν γεγονότων τούτων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν θέλει μάθει τις τίνι τρόπῳ κυβερνῶνται καὶ εὐδαιμονοῦν αἱ κοινωνίαι, καὶ ὁποῖα ἀποτελέσματα ἔχουσιν αἱ συνεχεῖς πολιτικαὶ μεταβολαὶ καὶ αἱ ἀκράτητοι ἐλευθερίαι· ἑπομένως θέλει μάθει ὅτι τὰ ἀρτισύστατα Κράτη καὶ ἔθνη οὔτε προάγονται, οὔτε δοξάζονται, οὔτε εὐδαιμονοῦν διὰ τῆς πολυαρχίας καὶ αὐτοδιοικήσεως· ἀλλ' ἀπαιτεῖται ἀνὴρ συνετὸς, ἐνάρετος, μεγαλεπίβουλος καὶ εὔτολμος, ἰδίως δ' ἐν ἡμῖν, ἵνα φέρῃ εἰς πέρας τὸ Ἑλληνικὸν Σύμβολον τοῦ 1821 !

Ἔγραψα ἐν Ἀθήναις τῇ 30 *Ἀπριλίου* 1865.

ΧΡΗΣΤΟΣ Σ. ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΝ ΤΩι Ζ' ΤΟΜΩι.

(1814—1821).

		Σελ.
ΚΕΦ. ΜΣΤ'.	Ἀντιβασιλεία τοῦ κόμητος Ἀρτουᾶ. — Σύμβασις μετὰ τῶν Δυνάμεων. — Ἄφιξις τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου ΙΗ' εἰς Γαλλίαν.—Συνθήκη τῶν Παρισίων. — Ἐγκατάστασις τοῦ Συντάγματος.	1
» ΜΖ'.	Ἡ Κυβέρνησις τῶν Βουρβόνων.	17
» ΜΗ'.	Κατάστασις τῆς Εὐρώπης. — Σύνοδος τῶν Βασιλέων ἐν Βιέννῃ.	32
» ΜΘ'.	Ταραχαὶ ἐν Παρισίοις. — Βίος τοῦ Ναπολέοντος ἐν τῇ νήσῳ Ἐλβᾳ. — Ἔξοδος ἐξ αὐτῆς καὶ ἀπόβασις εἰς Γαλλίαν. — Ἄφιξις αὐτοῦ εἰς Παρισίους.	46
» Ν'. (α)	Ἡ νέα κυβέρνησις τοῦ Ναπολέοντος. — Ὀργανισμὸς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ.—Προπαρασκευαὶ πολέμου. — Τὸ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος παραχωρηθὲν εἰς τὴν Γαλλίαν Σύνταγμα.	113
» ΝΑ'.	Ὑποδοχὴ καὶ ἀποτελέσματα τοῦ νέου συντάγματος. — Ἐσωτερικαὶ ταραχαί. — Ἐξωτερικὴ πολιτική. — Ἀπώλεια τοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Μυράτου. — Συγκλήσεις τῶν Βουλῶν. — Τελετὴ ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Μαΐου.	139
» ΝΒ'.	Ἀναχώρησις τοῦ Ναπολέοντος ἐκ Παρισίων πρὸς ἐκστρατείαν.—Ἔναρξις τῶν ἐχθροπραξιῶν.—Μάχη ἐν Λιγνῦ, Κάτρε-Βρὰ καὶ Βατερλῶ.—Καταστροφὴ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ.	174
» ΝΓ'.	Ἐπάνοδος τοῦ Ναπολέοντος εἰς Παρισίους.—Παραίτησις αὐτοῦ.—Συζητήσεις εἰς τὰ νομοθετικὰ σώματα.—Διαμονὴ αὐτοῦ ἐν Μαλμαιζόν.—Διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν συμμάχων. — Ἐπάνοδος τοῦ Λουδοβίκου εἰς Γαλλίαν. — Ἀνακεφαλαίωσις τῶν Ἑκατονημέρων συμβάντων.	244
» ΝΔ'.	Διαμονὴ τοῦ Ναπολέοντος ἐν Χεβούργῳ. — Ἀναχώρησις αὐτοῦ ἐκ Γαλλίας καὶ ἄφιξις εἰς Ἁγίαν Ἑλένην. — Αἱ τυραννίαι τοῦ Λόββα. — Βίος καὶ θάνατος τοῦ Ναπολέοντος ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ.	282
» ΝΕ'.	Κρίσεις περὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν πράξεων τοῦ Ναπολέοντος. — Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς προόδου τῆς πολεμικῆς τέχνης. — Σύγκρισις μετὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ ὑπαρξάντων μεγάλων ἀνδρῶν.	404
	Ἐπίλογος.	465

(α) Κατὰ παραδρομὴν ἐτέθησαν εἰς τὰ Κεφάλαια ταῦτα ΜΙ', ἀντὶ Ν', καὶ ΜΚ', ἀντὶ ΝΑ'.

ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

Τόμος Α'. (1795—1806).

			Σελ.
ΚΕΦ.	Α'.	Παιδικὴ ἡλικία τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἐκστρατεία τῆς Τολώνης (1769—1795)	1
»	Β'.	Στάσις ἐν Παρισίοις. — Συνοικέσιον μετὰ τῆς Ἰωσηφίνης (1796).	13
»	Γ'.	Πρώτη ἐκστρατεία ἐν Ἰταλίᾳ (1797).	37
»	Δ'.	Ἐκστρατεία τῆς Αἰγύπτου (1798).	55
»	Ε'.	Ἐκστρατεία τῆς Συρίας. — Ἀναχώρησις αὐτοῦ ἐξ Αἰγύπτου (1799).	78
»	ΣΤ'.	Ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς Γαλλίαν. — Μεταπολίτευσις (1799).	93
»	Ζ'.	Ὑπατεία. — Μάχη τοῦ Μαρέγγου (1800).	116
»	Η καὶ Θ.	Συμβάντα ἐν Αἰγύπτῳ (1800).	145
»	Ι'.	Πολιτικαὶ μεταβολ. ἐν Εὐρώπῃ (1801).	179
»	ΙΑ'.	Συνθήκη ἐν Ἀμβιανῷ. — Ὁ Ναπολέων ἰσόβιος ὕπατος (1802).	204
»	ΙΒ'.	Προπαρασκευαὶ πολέμου κατὰ τῆς Ἀγγλίας (1803).	228
»	ΙΓ'.	Θάνατος τοῦ πρίγκηπος Ἐγγιένου. — Ὁ Ναπολέων Αὐτοκράτωρ (1804).	248
»	ΙΔ'.	Συμβάντα ἐν Βονωνίᾳ.—Στέψις τοῦ Ναπολέοντος (1804).	276
»	ΙΕ'.	Στέψις τοῦ Ναπολέοντος βασιλέως τῆς Ἰταλίας (1805).	289

Σελ.

ΚΕΦ. ΙΣΤ'. Ναυμαχία ἐν Τραφαλγάρῳ.—Μάχη ἐν Αὐστερλίκῃ (1805). 307

» ΙΖ'. Ἐστρατεία κατὰ τῆς Πρωσσίας.—Μάχη ἐν Ἰένῃ (1806). 368

Τόμος Β'. (1806—1809).

» ΙΗ'. Ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ῥωσσίας.—Μάχη ἐν Ἐϋλῷ (1806). 5

» ΙΘ'. Εἴσοδος τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου εἰς τὸ Βυζάντιον. — Μάχη ἐν Φριεδλάνδῃ (1807). 57

» Κ'. Εἰρήνη μετὰ τῆς Ῥωσσίας. —Ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἱσπανίας (1807) 129

» ΚΑ'. Περὶ διανομῆς τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους. — Συμβάντα ἐν Ἱσπανίᾳ (1807). 187

» ΚΒ' καὶ ΚΓ' Συνέντευξις τοῦ Ναπολέοντος μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐν Ἐρεφορδίᾳ (1807). 289

» ΚΔ'. Ἄφιξις τοῦ Ναπολέοντος εἰς Ἱσπανίαν (1808). 308

» ΚΕ'. Ἐκστρατεία κατὰ τῆς Αὐστρίας.—Μάχη ἐν Ῥατισβῶνι (1809). 326

» ΚΣΤ'. Ἅλωσις τῆς Βιέννης. — Μάχη ἐν Ἐσλὲγκ (1809). 346

» ΚΖ'. Μάχη ἐν Βαγράμῃ. — Συνθήκη μετὰ τῆς Αὐστρίας (1809). 381

Τόμος Γ'. (1809—1812).

» ΚΗ'. Ἐκστρατεία εἰς Πορτογαλλίαν.—Μάχη ἐν Ταρεβέλῃ (1809). 7

» ΚΘ'. Συνθήκη μετὰ τῆς Αὐστρίας. — Διά-

Σελ.

ζευξις τῆς Ἰωσηφίνης. — Συνοικέσιον μετὰ τῆς Μαρίας Λουΐζης (1810). 32

ΚΕΦ. Δ'. Κατάργησις τῆς Παπικῆς ἐξουσίας. — Ἕνωσις τῆς Ὁλλανδίας μετὰ τῆς Γαλλίας (1800). 82

» ΛΑ'. Μάχη ἐν Τόρρες Βέδρας τῆς Πορτογαλλίας (1810). 141

» ΛΒ'. Διενέξεις τοῦ Ναπολέοντος μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας Ἀλεξάνδρου (1811). 202

» ΛΓ'. Γέννησις τοῦ υἱοῦ τοῦ Ναπολέοντος.— Ἐκκλησιαστικὰ (1811). 253

» ΛΔ'. Συμβάντα ἐν Ἱσπανίᾳ. — Ἅλωσις τῆς Ταραγῶνος (1811). 310

» ΛΕ'. Ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ῥωσσίας (1812) 337

Τόμος Δ'. (1812).

» ΛΣΤ'. Ὁ Ναπολέων ἐν Μόσχᾳ (1812). 3

» ΛΖ'. Καταστροφὴ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ ὑποχώρησις ἐκ Μόσχας (1812). 164

Τόμος Ε'. (1812—1813).

» ΛΗ'. Συμβάντα ἐν Ἱσπανίᾳ (1812). 5

» ΛΘ'. Ἐπάνοδος τοῦ Ναπολέοντος εἰς Παρισίους. — Ὀργανισμὸς τοῦ στρατοῦ. 24

» Μ'. Μάχαι ἐν Λουτζένῳ καὶ Βωτζένῃ (1813). 103

» ΜΑ'. Μάχη ἐν Δρέσδῃ (1813). 174

» ΜΒ'. Μάχη ἐν Λειψείᾳ. — Ὑποχώρησις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ (1813). 274

Σελ.

Τόμος ΣΤ'. (1813—1814).

ΚΕΦ. ΜΓ'. Παραλυσία τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. — Ταραχαὶ ἐν Παρισίοις (1813). 5
» ΜΔ'. Μάχαι ἐν Βριέννῃ καὶ Ῥοθιέρῳ (1813). 57
» ΜΕ'. Εἰσβολὴ τῶν συμμάχων εἰς Παρισίους. —Παραίτησις τοῦ Ναπολέοντος ἐκ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου. — Ἀναχώρησις αὐτοῦ εἰς Ἔλβαν (1814). 106

Τόμος Ζ'. (1814—1821).

ΚΕΦ. ΜΣΤ'. Συνθήκη ἐν Παρισίοις. — Κάθοδος τῶν Βουρβόνων (1814). 1
» ΜΖ'. Ἡ κυβέρνησις τῶν Βουρβόνων (1814). 17
» ΜΗ'. Σύνοδος τῶν βασιλέων ἐν Βιέννῃ. 32
» ΜΘ'. Βίος τοῦ Ναπολέοντος ἐν Ἔλβᾳ. — Ἀπόβασις αὐτοῦ εἰς Γαλλίαν (1814—1815). 46
» Ν'. Κάθοδος τοῦ Ναπολέοντος εἰς Γαλλίαν. 113
» ΝΑ'. Τὸ νέον Σύνταγμα (1815). 139
» ΝΒ'. Μάχη ἐν Βατερλῶ (1815). 174
» ΝΓ'. Παραίτησις τοῦ Ναπολέοντος ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ θρόνου. 241
» ΝΔ'. Βίος τοῦ Ναπολέοντος ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ (1814—1821). 282
» ΝΕ'. Κρίσεις περὶ μεγάλων ἀνδρῶν. 404
Ἐπίλογος. 465
Κρίσεις Κ. Ἀσωπίου ἐπὶ τέλους. α'

Κύριε Χρῆστε Βυζάντιε, ἀντισυνταγματάρχα. (α)

ΚΑΙ ἐν τῷ περὶ Ἀλεξάνδρου λόγῳ μου εὕρηκας βεβαίως τινά, καὶ ἐν ταῖς συχναῖς ἡμῶν περὶ τούτου καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίων του μεγάλων ἀνδρῶν συνομιλίαις οὐκ ὀλίγα εἴπομεν, καὶ ἐνόμιζα ὅτι ταῦτα ἦσαν ἱκανά. Ἐπειδὴ ὅμως, περατώσας τὰ τοῦ Θιέρσου ἔνθα πάλιν περὶ Ἀλεξάνδρου καὶ Ναπολέοντος γίνεται λόγος, ἀπαιτεῖς παρ' ἐμοῦ νὰ εἴπω σοι εἴ τι εὑρίσκω καινὸν ἐν ταῖς κρίσεσι τοῦ Γάλλου ἱστορικοῦ, δὲν θέλω νὰ ἀρνηθῶ τὴν φιλικήν σου ἀπαίτησιν, εἰ καὶ οὔτε ὑγιαίνων, οὔτε ἄλλως σχολάζων. Ἔχεις λοιπὸν τοῦτο ἐν ὀλίγοις τοῖς ἑξῆς.

Εἶναι τῷ ὄντι ἄπορον πῶς ὁ σοφὸς Θιέρσης ἐν τῷ τελευταίῳ τόμῳ τοῦ περὶ *Ὑπατείας καὶ Αὐτοκρατορίας* αὐτοῦ συγγράμματι, συγκρίνων Ναπολέοντα τὸν πρῶτον πρὸς Ἀλέξανδρον, ἐκφέρει κρίσεις πολὺ τῆς ὀρθῆς καὶ ἀδεκάστου κριτικῆς ἀφισταμένας. Καὶ πρῶτον μὲν, ἵνα σμικρύνῃ τὴν ἀξίαν τοῦ Μακεδόνος, λέγει·

« *Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπολέμησε κατὰ Περσῶν ἀσθενῶν*, οἷον εἰπεῖν *ἀπολέμων βαρβάρων.* »

Πρὶν γράψῃ ταῦτα ὁ Θιέρσης, ἔπρεπε νὰ ἐνθυμηθῇ τὰ κατὰ Κράσσον, ὃς καὶ ῥωμαϊκὰς λεγεῶνας ἔχων, αἵτινες ἐνίκησαν τὴν μακεδονικὴν φάλαγγα, πανωλεθρεὶ καὶ οἰκτρῶς κατεστράφη ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐκείνων βαρβάρων Ἀσιανῶν, τοὺς ὁποίους τοσοῦτον εὐκόλως καταφρονεῖ ὁ Θιέρσης.

Ἐλησμόνησεν ὁ μέγας ἱστορικὸς ὅτι, ταῦτα λέγων περὶ Ἀλεξάνδρου, καταφρονεῖ καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἐν Ἰνδίαις πολέμων τοῦ Βελλιγκτῶνος, ὃς ὅμως ἐν ἐκείνοις προγυμνασθεὶς κατέστη ἔπειτα ἓν τε Ἱσπανίᾳ καὶ ἐν Βελγικῇ ἀνίκητος. Ἐλαττοῖ προσέτι καὶ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος ἐν ταῖς ἐν Αἰγύπτῳ μάχαις, ὅτε ὁ γαλλικὸς στρατὸς, κατὰ πρῶτον ἰδὼν ἐνώ-

(α) Ἡ ἐν σελίδι 418 ἀναφερομένη ὑπὸ στοιχ. Α. σημείωσις Κ. Κ. Ἀσωπίου εἶναι ἡ ἀνωτέρω ἐπιστολή.

πιόν του τὸ τρομερὸν ἱππικὸν τῶν ἐναντίων, κατεπλάγη, καὶ ἐφοβήθη ὅτι διὰ μιᾶς ἔμελλε νὰ ἐξαφανισθῇ. Καθ' ὁμολογίαν δὲ τῶν ἐπιστρεψάντων ὅσοι, οὐχὶ ἐκ τῶν παλαιστράτων τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ νεοσύλλεκτοι ἔτυχον ὄντες ἔκλεισαν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνευ ἐλπίδος νὰ ἐπιζήσωσιν εἰς τὴν πρώτην ἀκάθεκτον ὁρμὴν ἐκείνων, ἐνόπλων πρὸς αὐτοὺς φερομένων. Καὶ οὗτοι δὲ καὶ πάντες ἠπόρησαν ἔπειτα ὅτε μετ' ὀλίγας ὥρας εἶδον τὸ πρὸ τῶν τετραγώνων τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἔδαφος ὑπὸ τοσούτων πτωμάτων μετὰ πολυχρόων ἐνδυμάτων καὶ κεφαλοδέσμων κεκαλυμμένον. Καὶ αἱ ἐν Αἰγύπτῳ δὲ καὶ αἱ ἐν Συρίᾳ μάχαι τοῦ Ναπολέοντος ἀναφέρονται ὡς θαύματα τῆς νεωτέρας στρατιωτικῆς τακτικῆς, δυνάμει τῆς ὁποίας εὐάριθμοι ἄνδρες κατετρόπωσαν πολυαρίθμους καὶ κολοσσιαίους στρατούς.

Ἀλλὰ καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς γενόμενα μαρτυροῦσιν εἰ ἀληθεύουσιν οἱ λόγοι τοῦ Θιέρσου· διότι οὔτε ὁ λῶρδος Ἐξμοὺθ κατὰ τὸ 1816 εὗρηκε τοὺς βαρβάρους τῆς Ἀφρικῆς τόσον ἀδυνάτους καὶ εὐχειρώτους, οὔτε οἱ διάδοχοι τοῦ Ναπολέοντος ἄνευ αἱμάτων καὶ κακοπαθειῶν, τῶν ὁποίων τινὲς φέρουσι φρίκην, εἰσήγαγον τὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν Ἀφρικὴν, καὶ ἀπήλλαξαν τὴν Εὐρώπην τοῦ αἴσχους τοῦ ὑπὸ ἀγρίων πειρατῶν φορολογεῖσθαι. Προσθήσομεν δὲ τούτοις ὅτι, οὔτε οἱ Πέρσαι ἦσαν τότε ἀσθενεῖς, οὔτε ὁ τελευταῖος αὐτῶν βασιλεὺς Δαρεῖος ἄνανδρος, καὶ ὅτι οὔτε πρὸς μόνους Πέρσας καὶ Ἀσιανοὺς ἐπολέμησεν ὁ Ἀλέξανδρος· διότι Ἕλληνες πολλότατοι, ἄνδρες ἀξιόμαχοι, γεγυμνασμένοι ἐκ τῶν ἀδιαλείπτων πολέμων τῆς Ἑλλάδος, ἀπόγονοι τῶν μετὰ Ξενοφῶντος μυρίων οἵτινες ἔδειξαν πόσον ἡ διάνοια ὑπερτέρα τῆς ὕλης, καὶ ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἐδίδαξαν τὴν τακτικὴν τὸν Φίλιππον, παρὰ Πέρσαις μισθοφοροῦντες καὶ μέγεα κατὰ Μακεδόνων πνέοντες, φιλελεύθεροι, ὡς ἂν εἴποιμεν τὰ νῦν, κατὰ δεσποτείας, καὶ ὑπὸ ἄλλων Ἑλλήνων ἐμπείρων ὁδηγούμενοι, ἐπολέμησαν τοσοῦτον ἀνδρείως, ὥστε ἔδειξαν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον ὅτι οὔτε ἀμαχητὶ οὔτε ἀνδρωτὶ ἔμελλε νὰ λάβῃ τὸ σκῆπτρον τῆς Ἀσίας.

Ἔτι ἀπορώτερον φαίνεται τὸ ὑπὸ Θιέρσου λεγόμενον ὅτι

« Ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τὰς τρεῖς νίκας δι' ὧν ἐκυρίευσε τὴν Ἀσίαν ἐνίκησε δι' ἡρωϊκῆς θρασύτητος καὶ πάντοτε διὰ τοῦ ἱππικοῦ κριθείσας. »

Τὸ πρῶτον τούτων, ἵνα ἔχῃ ἔννοιαν, ἤθελεν ὑποθέσει ὅτι νῖκαι μεγάλαι νικῶνται καὶ μετ' ἀδρανείας τοῦ στρατηγοῦ, ἐν ἀνέσει παίζοντος ἢ καὶ καθεύδοντος. Καὶ ὅμως ὁ κόσμος ὅλος γνωρίζει ὅτι ἄνευ πόνων, μεγάλων ἰσχυρίσεων καὶ κινδύνων πολλάκις οὐδὲν τοσοῦτον κατορθοῦται. Μόνος « Ὁ Τιμόθεος εὐτυχὴς ἐνομίζετο στρατηγὸς εἶναι· καὶ φθονοῦντες αὐτῷ τινες ἐζωγράφουν τὰς πόλεις εἰς κύρτον αὐτομάτως ἐκείνου καθεύδοντος ἐνδυομένας. » (Πλούτ.)

Καὶ αὐτὸς ὁ Θιέρσης πολλαχοῦ καὶ πολλάκις ἀπονέμει τῷ Ναπολέοντι audace, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ téméraire αὐτὸν ἀποκαλεῖ. Καὶ ἡ ἱστορία δὲ μαρτυρεῖ ὅτι ποτὲ μὲν ὡς ἐκ θαύματος ἐκ τοῦ προφανοῦς κινδύνου ἐσώθη ὁ ἥρως, ἄλλοτε δ' ἐκ τῆς βραχύτητος τοῦ ἀναστήματος, ὡς ἔλεγε παίζων, ὅτε σφαῖρα πυροβόλου ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀβλαβῶς διέβαινε. Καὶ οὐχὶ μόνον αὐτὸς οὔτε ἔκυπτεν οὔτε παρέκλινεν ἵνα ἀποφύγῃ σφαίρας κατ' αὐτοῦ φερομένας, ἀλλὰ καὶ τοὺς τοῦτο ποιοῦντας ἐνέπαιζε. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι τὴν ἡρωϊκὴν témérité μόνον παρ' Ἀλεξάνδρῳ εὑρίσκει ὁ Θιέρσης μεμπτήν. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ λόγου, ὅτι αἱ μάχαι διὰ τοῦ ἱππικοῦ ἐκρίθησαν, ἔστιν εἰπεῖν ὅτι, ἐὰν ὁ σκοπὸς τῆς μάχης ἦναι νίκη, ἀδιάφορον εἰ αὕτη κερδαίνεται διὰ τοῦ πεζικοῦ ἢ ἱππικοῦ. Ἀλλὰ εἶχεν ὁ Ἀλέξανδρος ἐκ Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος τοσοῦτον ἱππικόν, ὥστε οὐχὶ μόνον νὰ τὸ ἀντιτάξῃ εἰς τὸ καὶ τότε καὶ τώρα τρομερὸν ἱππικὸν τῶν Ἀσιανῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν νίκην δι' αὐτῶν νὰ νικήσῃ ;

Ἐν τούτοις ὁ Θιέρσης καὶ ἄκων ὁμολογεῖ ἀλήθειαν τὴν ὁποίαν ἴσως δὲν ἤθελε· διότι λέγει *διὰ τοῦ ἱππικοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁδηγουμένου*· τοῦτο δηλοῖ ὅτι ἡ νίκη χρεωστεῖται εἰς τὴν τέχνην τοῦ πεζικόν τε καὶ ἱππικὸν εὐφυῶς καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν ἐπιτηδείως εἰδότος ὁδηγῆσαι. Καὶ οὕτω τῷ ὄντι ἀπανταχοῦ δεικνύεται ὅτι ἐνίκα, διότι ἐγνώριζε τὴν τέ-

χνην τοῦ νικᾶν, οὐχὶ διότι αὐτὸς ὡδήγει τὸ ἱππικόν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὑποθέσει ὅτι μόνον διὰ τοῦ ἱππικοῦ ἐνίκησε, τοῦτο ἔτι μείζονα τιμὴν φέρει τῷ Ἀλεξάνδρῳ, διότι μετὰ πεντακισχιλίων ἱππέων ἐνίκησε δισμυρίους, τρισμυρίους καὶ πεντακισμυρίους, ἐν ποταμοῖς τε καὶ ἐν εὐρυτάτοις πεδίοις, ἐπίτηδες προεξομαλισθεῖσι διὰ τὸ ἱππικὸν, ὑπὸ ἀναρίθμων πεζῶν βοηθούμενον.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω τοῦ Θιέρσου φαίνεται ὅτι κακοὺς ὁδηγοὺς εἶχεν ὁ Πλούταρχος γράφων περὶ τῆς ἐν Γρανικῷ μάχης « *Ἐν τούτῳ δὲ κινδύνου καὶ ἀγῶνος οὔσης τῆς ἱππομαχίας, ἥτε φάλαγξ διέβαινε τῶν Μακεδόνων καὶ συνῆγον αἱ πεζικαὶ δυνάμεις·* οὐ μὴν ὑπέστησαν εὐρώστως, ἀλλ' ἔφυγον τραπόμενοι, πλὴν τῶν μισθοφόρων Ἑλλήνων . . . καὶ τοὺς πλείστους τῶν ἀποθανόντων καὶ τραυματισθέντων ἐκεῖ συνέβη κινδυνεῦσαι καὶ πεσεῖν, πρὸς ἀνθρώπους ἀπεγνωκότας καὶ μαχίμους συμπλεκομένους » (ἐν Ἀλεξάνδρῳ). Σφάλλει ὡσαύτως κατὰ Θιέρσην καὶ ὁ Ἀρριανὸς, τὴν φάλαγγα μετὰ τῶν ἱππέων ἀναφέρων κατὰ τὴν ἐν Ἀρβήλοις μάχην « Καὶ ὥσπερ ἔμβολον ποιήσας (Ἀλέξανδρος) τῆς τε ἵππου τῆς ἑταιρικῆς καὶ τῆς φάλαγγος τῆς ἐκεῖ τεταγμένης, ἦγε δρόμῳ τε καὶ ἀλαλαγμῷ ὡς ἐπὶ αὐτὸν Δαρεῖον. » Καὶ κατωτέρω « Ὡς δὲ οἵ τε ἱππεῖς οἱ ἀμφ' Ἀλέξανδρον καὶ αὐτὸς Ἀλέξανδρος εὐρώστως ἐνέκειντο ὠθισμοῖς τε χρώμενοι καὶ τοῖς ξυστοῖς τὰ πρόσωπα τῶν Περσῶν κόπτοντες, ἥ τε φάλαγξ πυκνὴ καὶ ταῖς σαρίσσαις πεφυκυῖα ἐβεβλήκει ἤδη αὐτοῖς, καὶ πάντα ὁμοῦ τὰ δεινὰ καὶ πάλαι ἤδη φοβερῷ ὄντι Δαρείῳ ἐφαίνετο, πρῶτος αὐτὸς ἐπιστρέψας ἔφευγεν. »

Ἀλλαχοῦ πάλιν λέγει ὁ Θιέρσης « *ὅτι ὁ ἀληθὴς νικητὴς τῶν Περσῶν ἦτον ἡ Μακεδονικὴ πειθαρχία ὑπὸ τῆς ἐμπνεύστου εὐτολμίας τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπὶ μακρὸν ὁδηγουμένη.* »

Τοῦτο εἶναι οἷον εἰπεῖν ὅτι, οὐχὶ ὁ Ναπολέων μετὰ τῶν Γάλλων, ἀλλὰ οἱ Γάλλοι μετὰ τοῦ Ναπολέοντος ἐνίκησαν τὴν Εὐρώπην. Ἀλλ', ὡς εἶναι βέβαιον ὅτι οὔτε Γάλλοι ἄνευ Ναπολέοντος ἤθελον τοσοῦτον ἰσχύσει, οὔτε Ναπολέων ἄνευ Γάλλων,

οὕτω καὶ οὔτε Μακεδόνες καὶ Ἕλληνες ἄνευ Ἀλεξάνδρου, οὔτε Ἀλέξανδρος ἄνευ Μακεδόνων καὶ Ἑλλήνων. Εἰ πειθαρχία δηλοῖ πλήρη καὶ ἀδίστακτον ὑπακοὴν τοῦ στρατοῦ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ παραγγελλόμενα, καὶ δι' αὐτῆς κερδαίνεται νίκη, πρόδηλον ὅτι ὁ στρατηγὸς γνωρίζει πῶς πρέπει νὰ προετοιμάσῃ τὸν στρατὸν, καὶ τί πρέπει ἐν καιρῷ τῆς μάχης νὰ παραγγείλῃ ἵνα προέλθῃ ἡ νίκη. Ἄλλως ἔπρεπεν ὁ Θιέρσης νὰ φέρῃ εἰς τὸ μέσον νίκας μαχῶν ἄνευ πειθαρχίας καὶ καλῆς ὁδηγίας γενομένας.

Ὁ Θιέρσης λοιπὸν τὸ *ὁ Ἀλέξανδρος, εὐτολμίαν καὶ ἔμπνευσιν ἔχων, ἐνίκησε διὰ τῶν πειθαρχούντων Μακεδόνων, μετατρέψας εἰς τὸ οἱ πειθαρχικοὶ Μακεδόνες ἐνίκησαν, ὑπὸ τῆς εὐτολμίας καὶ ἐμπνεύσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁδηγούμενοι*, οὐδὲν οὐδαμῶς κερδαίνει.

Ὁ Θιέρσης, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι εἰς τὸν Ναπολέοντα οὐδὲν ἔλειπε στοιχεῖον τῶν ἀναγκαίων εἰς τὸν ὄντως στρατηγὸν, διὰ μακρῶν ἐκθέτει τὴν ἐπὶ τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ ἰσχὺν, ὑποβάλλοντος τοὺς στρατηγουμένους εἰς τὰς ἑαυτοῦ θελήσεις καὶ πάθη, ὡς ὁ δεινὸς ῥήτωρ τὸ ἑαυτοῦ ἀκροατήριον. Ἀλλὰ καὶ πάντες ὅσοι ἐγνώρισαν ἀνθρώπους ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα στρατεύσαντας ἤκουσαν βεβαίως παρ' αὐτῶν ὅτι καὶ πεινῶντες καὶ διψῶντες, γυμνητεύοντες πολλάκις, καὶ ὅλως ἀπηυδηκότες, εἰς μόνον τὸ μαγικὸν ὄνομα empereur, λησμονοῦντες τὰ πάντα, καὶ οἷον ὑπ' ἀνωτέρας δυνάμεως ἠλεκτριζόμενοι, οὐχὶ μόνον ἕτοιμοι εἰς μάχην εὑρίσκοντο, ἀλλὰ καὶ ὑποχρεωμένοι ἐνόμιζοντο νὰ νικήσωσιν, οὔτε εἰς ἀριθμὸν, οὔτε εἰς ἄλλο τῶν πολεμίων ἀποβλέποντες πλεονέκτημα.

Τοιούτου ὄντος τοῦ ἄρχοντος, καὶ τηλικαῦτα μετὰ τῶν ἀρχομένων στρατιωτῶν κατορθώσαντος, ἦτον ἀδύνατον νὰ ἔχῃ ἄλλως τὸ πρᾶγμα, καὶ περιττὸν ἴσως ἦτον νὰ γένῃ μνεία περὶ αὐτοῦ. Ἀλλ', ἀφ' οὗ ὁ Θιέρσης ἐν τοσαύτῃ μακρηγορίᾳ περὶ Ναπολέοντος ἐξήγησε τοῦτο, δὲν ἦτον δίκαιον λέξιν τοὐλάχιστον νὰ εἴπῃ καὶ περὶ Ἀλεξάνδρου; Ἐλησμόνησεν ὁ Θιέρσης τὸ παρ' Ἀρριανῷ πρὸ τῆς ἐν Ἀρβήλοις *μάχης παρακαλέσας τε καὶ*

ἀντιπαρακληθεὶς παρὰ τῶν ἡγεμόνων θαρρεῖν ἐπὶ σφίσιν; Ἐλησμόνησε τὴν παρὰ τῷ αὐτῷ Ἀρριανῷ κατανυκτικωτάτην σκηνὴν ὅτε, μεταμεληθέντες οἱ Μακεδόνες, διότι ἐλύπησαν τὸν βασιλέα, *βοῶντες καὶ κραυγάζοντες οἶκτον ἤτουν παρ' αὐτοῦ*; Δὲν ἐνθυμήθη τὸ παρὰ Πλουτάρχῳ ὅτι *ἐπέρρωσαν αὐτὸν* (Θετταλοί τε καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες), *βοῶντες ἄγειν ἐπὶ τοὺς βαρβάρους*; καὶ τὸ παρὰ τῷ αὐτῷ Πλουτάρχῳ « *ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, πάντες ἐξέκραγον ὅπου βούλεται τῆς οἰκουμένης ἄγειν*; »

Εἰ λοιπὸν ὁ Ναπολέων, τὴν προεξηγηθεῖσαν ἰσχὺν ἐπὶ τοὺς στρατιώτας ἔχων, δεικνύεται ἀληθῶς στρατηγὸς, ποῖός τις ὁ Ἀλέξανδρος, κατ' οὐδὲν ἐν τούτοις ἐλαττούμενος; Ἐὰν δ' ἐκ τούτων καὶ μόνον κρίνωμεν, εὑρίσκεται ἴσως καὶ ὑπερέχων· διότι οἱ ὑπ' αὐτὸν οὔτε ἐπείνησαν, οὔτε ἐδίψησαν, οὔτε ἐγυμνήτευσαν, οὔτε ἐνικήθησάν ποτε, ἀλλὰ πάντοτε νικηταὶ καὶ τροπαιοῦχοι, ἐν ἀσιατικῇ ἀφθονίᾳ κολυμβῶντες, ἔντιμοι καὶ δεδοξασμένοι, ἐπέστρεφον εἰς τὴν Ἑλλάδα δεικνύοντες τὰς ἑαυτῶν πληγὰς, ἐντρυφῶντες εἰς τὸ ἀσιατικὸν χρυσίον καὶ διηγούμενοι τὰς ἀνδραγαθίας ἑαυτῶν τε καὶ τοῦ ἀνικήτου στρατηγοῦ των. « *Εἶτα μεμψάμενος μέτρια, καὶ προσαγορεύσας φιλανθρώπως, ἀπέλυσε τοὺς ἀχρήστους, δωρησάμενος μεγαλοπρεπῶς, καὶ γράψας πρὸς Ἀντίπατρον, ὅπως ἐν πᾶσι τοῖς ἀγῶσι καὶ τοῖς θεάτροις προεδρίαν ἔχοντες ἐστεφανωμένοι καθέζοιντο, τῶν δὲ τεθνεώτων τοὺς παῖδας, ὀρφανοὺς ὄντας, ἐμμίσθους ἐποίησεν* » (Πλούταρχος).

« *Ὁ Ἀλέξανδρος*, λέγει ὁ Γάλλος ἱστορικὸς, *στρατεύσας εἰς τὴν Ἀσίαν δὲν ἐφρόντισε περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος.* »

Ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι μεγάλως ἐφρόντισε, καὶ ἐν τούτῳ, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις, δείξας μεγίστην φρόνησιν· διότι *ἐξελαύνει ἐφ' Ἑλλησπόντου, τὰ κατὰ Μακεδονίαν τε καὶ τοὺς Ἕλληνας Ἀντιπάτρῳ ἐπιτρέψας*. Τὸν Ἀντίπατρον λοιπὸν ἀπέλειπε διοικητὴν τοῦ βασιλείου, ἐν πᾶσι καὶ κατὰ πάντα τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ δικαιώσαντα, καὶ οὐχὶ τὴν κακὴν Ἠπειρώτιδα καὶ συμ-

πατριώτισάν μου, τὴν μητέρα του Ὀλυμπιάδα, τῆς ὁποίας τὰς διαθέσεις καλῶς ἐγνώριζε. Καὶ ἐτίμα μὲν αὐτὴν ὡς ἀγαθὸς υἱὸς, *πολλὰ δωρούμενος καὶ καταπέμπων, οὐκ εἴα δὲ πολυπραγμονεῖν καὶ παραστρατηγεῖν.* Καὶ τὰ ἄλλα δὲ οὕτω καλῶς καὶ φρονίμως διέταξεν, ὥστε οὔτε οἱ μετ' αὐτοῦ στρατεύσαντες ἐλειποτάκτησαν, οὔτε ἐν Μακεδονίᾳ τε καὶ Ἑλλάδι συνέβη ἐπὶ τῆς ἀπουσίας του σπουδαῖόν τι κατ' αὐτοῦ κίνημα, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας μόλις ὁ στρατὸς τοῦ κατὰ Ῥωσσίας ἐλαύνοντος Ναπολέοντος ἐπάτησεν ἐχθρικὴν γῆν, καὶ ἑκατοντάδες ἐλειποτάκτησαν, ὁ δὲ στρατηγὸς Μαλέτης (Malet), ἐκ τῶν ἐν εἱρκτῇ καὶ βουρβωνιστὴς, ἐν μέσῳ τῶν Παρισίων, ἀνταρσίας σημαίαν ὑψώσας, ἔκπτωτον ἐκήρυττε τὴν δυναστείαν αὐτοῦ.

Ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ ἐν Ἀσίᾳ πολεμῶν, περὶ Κωπαΐδος λίμνης καὶ περὶ ἄλλων τῆς Ἑλλάδος πραγμάτων οὐδαμῶς ἔπαυσε φροντίζων. « *Φιλοτιμούμενος δὲ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἔγραψε τὰς τυραννίδας πάσας καταλυθῆναι καὶ πολιτεύειν αὐτονόμως· ἰδίᾳ δὲ Πλαταιεῦσι τὴν πόλιν ἀνοικοδομεῖν, ὅτι τὴν χώραν οἱ πατέρες αὐτῶν ἐναγωνίσασθαι τοῖς Ἕλλησι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας παρέχον* » (Πλούταρχος). Μικρὸν δὲ πρὶν ἀποθάνῃ ἔγραψε περὶ καθόδου τῶν ἐκ τῶν ἑλληνίδων πόλεων φυγάδων.

Καὶ τὰ ἐν Ἀσίᾳ δὲ καλῶς διῴκησεν. Ἴσως δὲ οὐχὶ κενὴν φιλοδοξίαν, ἀλλὰ φρόνησιν ἐδείκνυε, θέλων νὰ θέσῃ ὅριον τοῦ βασιλείου τὸν Γάγγην, τὸν ὁποῖον ἐνόμιζε καὶ τέρμα τῆς οἰκουμένης· τοὐλάχιστον τοιαῦτά τινα ἠγόρευε τοῖς στρατιώταις εἰς Ὑρκανίαν ἄγων « *Φοβούμενος δὲ τοὺς Μακεδόνας, μὴ εἰς τὰ ὑπόλοιπα τῆς στρατείας ἀπαγορεύσωσι, τὸ μὲν ἄλλο πλῆθος εἴασε κατὰ χώραν· τοὺς δ' ἀρίστους ἔχων εἰς Ὑρκανίαν μεθ' ἑαυτοῦ, δισμυρίους πεζοὺς καὶ τρισχιλίους ἱππεῖς προσέβαλε, λέγων ὡς νῦν μὲν αὐτοὺς ἐνύπνιον τῶν βαρβάρων ὁρώντων, ἂν δὲ μόνον ταράξαντες τὴν Ἀσίαν ἀπίωσιν, ἐπιθησομένων εὐθὺς ὥσπερ γυναιξίν* » (Πλούταρχος). Ἔπειτα τὰ πέραν τοῦ Ὑφάσιος ἐξηγγέλλοντο τοσοῦτον εὐδαίμονα, ὥστε Ἀλέξανδρον μὲν παρώξυνον ἐς ἐπι-

θυμίαν, τοῦ πρόσω ἰέναι, οἱ Μακεδόνες δὲ ἐξέκαμον ἤδη ταῖς γνώμαις, πόνους τε ἐκ πόνων καὶ κινδύνους ἐκ κινδύνων ἐπαναιρούμενον ὁρῶντες τὸν βασιλέα (Ἀρριανός).

Περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου φρονήσεως ὁλόκληρον πόνημα δυνατὸν νὰ συνταχθῇ, καὶ περὶ τούτου ἀναφέρεταί τι ἐν τῷ περὶ Ἀλεξάνδρου λόγῳ μου.

Ὁ Θιέρσης κάλλιστα γνωρίζει βεβαίως πάντα ταῦτα, καὶ ὅμως οὐχὶ μόνον τὰ σιωπᾷ, ἀλλὰ καὶ, τὴν κρίσιν ἀποδοκιμάζων τοῦ Μοντεσκίου, ὅτι φρονίμως ποιῶν ὁ Ἀλέξανδρος δὲν προὐχώρησεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, πρὶν κυριεύσῃ τὰ παράλια, οὐχὶ φρόνησιν ἀλλ' ἁπλῶς αὐτοματισμὸν ἀποκαλεῖ τοῦτο. Ταῦτα πάντα προφανῶς ἐλέγχουσιν ἄνδρα ἐκ προθέσεως γράφοντα ἵνα ψέξῃ τὸν Ἀλέξανδρον, ὡς ὁ Οὐάλτερ Σκῶτος ἐπεχείρησε νὰ συγγράψῃ Ναπολέοντος ἱστορίαν μόνον καὶ μόνον ἵνα σμικρύνῃ τὴν μεγάλην ὑπόληψιν καὶ δόξαν αὐτοῦ. Ἀλλ' οὗτος εὗρηκε καί τι ἐπαινετὸν, τὸ ὁποῖον οὐδαμῶς παρεσιώπησε· μόνος ὁ Θιέρσης οὐδὲν εὑρίσκει παρ' Ἀλεξάνδρῳ ἐπαινετόν. Ἀλλ', οὐδὲ εἰς τοῦτο ἀρκεσθεὶς, τολμᾷ νὰ κηρύξῃ τὸν Ναπολέοντα τρελὸν, ἵνα κηρύξῃ ἔτι τρελώτερον τὸν Ἀλέξανδρον. Ταῦτα γράφων ὁ Θιέρσης εἶχε βεβαίως κατὰ νοῦν τοὺς στίχους τοῦ Βοϊλὼ, ὅς τις ὠνόμασε τὸν Ἀλέξανδρον παράφρονα, ἵνα ἀνυψώσῃ τὸν μέγαν μονάρχην. Ἐξαντλήσας δὲ τὴν κολακικὴν τέχνην καὶ οὐδὲν ἔχων πλέον εἰπεῖν, παρεκάλεσε τὸν βασιλέα νὰ παύσῃ τὰς νίκας του, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ τὸν παρακολουθήσῃ τοῖς ἐγκωμίοις· ὦ κολακικώτατε Βοϊλὼ, si tacuisses, in philosophis mansisses· τοὐλάχιστον δὲν ἤθελες ἐξαπατήσει τὸν Θιέρσην.

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα λέγει ὁ Θιέρσης, ὁμολογεῖ ὅμως ὅτι ἀμφότεροι διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτῶν ἤλλαξαν τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου, ἀνεξήγητον ἀφήσας πῶς τοῦτο εἶναι δυνατὸν εἰς ἀνθρώπους τρελούς. Ἀλλ' ὁ Θιέρσης προβαίνει καὶ ἔτι περαιτέρω. Ἀμφότεροι οὗτοι, λέγει, εἶναι ἐξ ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἡ Θεία Πρόνοια ἐκλέγει, ὅταν θέλῃ νὰ φέρῃ νέαν ὄψιν εἰς τὰ τοῦ κό-

σμου. Ἐγὼ, ἐν εἰλικρινείᾳ ἐξομολογούμενος, φοβοῦμαι ὅτι ὁ λόγος οὗτος δὲν ἀπέχει πολὺ τῆς βλασφημίας. Ἡ Θεία Πρόνοια, τῆς ὁποίας ἡ σοφία καὶ σύνεσις ἁπανταχοῦ λάμπει, νὰ ἐκλέγῃ τρελοὺς ἀνθρώπους, ἵνα ἀλλάξῃ τὰ τοῦ κόσμου! Ὁμολογητέον ὅτι κατὰ τοῦτο πολὺ φρόνιμοι δεικνύονται οἱ Ὀθωμανοὶ, τιμῶντες τοὺς τρελούς· διότι πιστεύουσιν ὅτι τούτων τῶν ἐν ταῖς ἁγυιαῖς περιπλανωμένων ἐνδεχόμενον νὰ ἦναί τις προωρισμένος εἰς τοιούτους ὑψηλοὺς σκοπούς.

« *Εἰ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὴν ἐποχήν του μετέβαλε τὴν ὄψιν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, μόλις ἔστιν εἰπεῖν ὅτι ἐπολέμησε τὸν μέγαν πόλεμον.* »

Ἐὰν ἐνταῦθα ὡς στρατιωτικὸς δέν με βοηθήσῃς, οὐκ ἔχω τί ποιήσω, εἰς ἀδιέξοδον λαβύρινθον εὑρισκόμενος, ἄνευ μίτου τῆς Ἀριάδνης· διότι οὔτε ἐγὼ ἐννοῶ τί ἐστι μέγας πόλεμος, οὔτε αὐτὸς σαφῶς καὶ εὐκρινῶς περὶ τούτου ἐξηγεῖται, ἄλλως ἄλλοτε τοῦτον χαρακτηρίζων, ἀλλ' οὐδὲ λέγει εἰ τὴν Ἀσίαν, τῆς ὁποίας ἤλλαξεν ὁ Ἀλέξανδρος τὴν ὄψιν, περιλαμβάνει εἰς τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ἢ οὔ.

Ὁ πρὸς τοῦτο ὑπὸ Θιέρσου ἀναφερόμενος λόγος εἶναι ὅτι ἡ ἀσιατικὴ ἠλιθιότης, κατὰ τῆς ὁποίας ἐθριάμβευσεν ὁ Ἀλέξανδρος, ἦτον τοιαύτη ὥστε δὲν συγχωρεῖ νὰ ὁμολογήσωμεν περὶ αὐτοῦ τὸν μέγαν πόλεμον. Κατωτέρω ἔπειτα ἐπαινεῖ τὸν Καίσαρα καὶ Ἀννίβαν ὡς ἥρωας τοῦ μεγάλου πολέμου· διότι ἐν τοῖς τούτων πολέμοις ἐμάχετο ἡρωϊσμὸς κατὰ ἡρωϊσμοῦ, ἐπιστήμη κατὰ ἐπιστήμης, μεγάλοι κατὰ μεγάλων ἀνδρῶν.

Εἰ μὲν οὗτός ἐστιν ὁ μέγας πόλεμος, εἴδομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐπολέμησε βαρβάρους, ὑφ' ὧν κατεστράφησαν ῥωμαϊκοὶ στρατοὶ, ἐπολέμησε πρὸς Ἕλληνας μαχιμωτάτους, καὶ, πρὶν ἔτι διαβῇ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἐπολέμησε, κατὰ δυστυχίαν, τοὺς Θηβαίους, τοὺς ὁποίους οὐδαμῶς κατὰ τοῦ Μακεδόνος ὠφέλησε τὸ ὄνομα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἐπαμινώνδου τὸ ὁποῖον τοὺς ἐμψύχονεν, ὡς οὐδὲ τοὺς Πρώσσους ὠφέλησε τὸ τοῦ Φριδερίκου τοῦ μεγάλου κατὰ Ναπολέοντος τοῦ πρώτου.

Ἔπειτα πάλιν ἐκ τῶν δύο τούτων μεγάλων ἀνδρῶν χωρί-

ζει τὸν Καίσαρα, ὃς, καίπερ ἀνδρίαν καὶ φρόνησιν ἐν ταῖς ἑαυτοῦ ἐπιχειρήσεσι δείξας, δὲν ἠδύνατο νὰ κρύψῃ μίαν τινὰ ἐσωτερικὴν στενοχωρίαν, ἐκ τῶν στρατιωτικῶν ἕξεων τῶν τότε χρόνων προερχομένην· ὅ ἐστιν, ἑτέροις ῥήμασι, καίπερ τὸν μεγαλοπόλεμον, ὡς ὁ Ἀννίβας, πολεμῶν, ὑπέκειτο ὅμως πάντοτε εἰς τὸ ἔτι ἐπικρατοῦν μικροπολεμικὸν πνεῦμα. Οἱ Ῥωμαῖοι, λέγει ὁ Θιέρσης, ἐν τόποις ἀγρίοις πολεμοῦντες, φοβούμενοι τὴν τυφλὴν ὁρμὴν τῶν βαρβάρων, θαυμασίως περιεχαρακόνοντο ἐν ταῖς στρατοπέδοις, καὶ ἦσαν ἕνεκα τούτου βραδεῖς ἐν ταῖς ἑαυτῶν κινήσεσιν.

Ἔπρεπε λοιπὸν τῇ ἀρχῇ ταύτῃ συμφώνως μόνον κατὰ βαρβάρων πολεμοῦντες οἱ Ῥωμαῖοι νὰ χαρακόνωνται, ἀλλ' αὐτοὶ καὶ πρὸς ἀλλήλους πολεμοῦντες ἔπραττον τὸ αὐτό. Ὁ Καῖσαρ ἔπρεπε, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, πολεμῶν κατὰ τῶν βαρβάρων Γαλατῶν, νὰ χαρακόνηται, καὶ ὅμως αὐτὸς ἐκινεῖτο ἐλευθέρως, φέρων αὐτοὺς εἰς συμπλοκὴν ὁσάκις ἤθελε. Κατὰ Ῥωμαίων ὅμως πολεμῶν εὕρισκεν ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια εἰς τὰ χαρακώματα. Ἄτρωτος οὖν ὢν ὁ Πομπήϊος ἕνεκα τοῦ περιχαρακώματος, ἤθελεν εἶναι διὰ παντὸς τοιοῦτος, εἰ μὴ κατέβαινεν εἰς Φάρσαλον, ὅπου ὁ Καῖσαρ διὰ τῆς ὑπεροχῆς τῶν γαλλικῶν λεγεώνων ἐκέρδισε τὴν κοσμοκρατορίαν.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ὁ Καῖσαρ οἷον ἐπαμφοτερίζει, ποτὲ μὲν τὸ ἓν, ποτὸ δὲ τὸ ἕτερον εἶδος τοῦ πολέμου μεταχειριζόμενος. Ἐν τούτοις, εἰ οἱ Ῥωμαῖοι οἵτινες νικηφόροι διέτρεξαν τὸν κόσμον ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον, εἰ ὁ νικήσας τοὺς κοσμονίκας Ῥωμαίους Καῖσαρ ἐλέγχεται μικροπολεμῶν, ἔστω τοῦτο καὶ περὶ Ἀλεξάνδρου, ὃς ὅμως καὶ πόλεις ἐπολιόρκησε, καὶ μάχας ἐκ τοῦ συστάδην ἐνίκησε, καὶ ἐλευθερώτατα ἐκινεῖτο, καὶ πολυαρίθμους στρατοὺς κατετρόπωσε, καὶ μέχρι περάτων τῆς Ἀσίας προέβη.

« Πάντη ἐλεύθερος τῶν ἀρχαίων περὶ τὸν πόλεμον προλήψεων παρίσταται μόνος ὁ Ἀννίβας, ὃς μετ' ἀσφαλοῦς βήματος βαίνων, εὐτολμίαν καὶ γόνιμον νοῦν ἔχων, εὐτυχεῖς συνδυασμοὺς ἐπινοῶν, εἶναι ἀπαράμιλλος ἐν τῇ ἀρχαιότητι, κατὰ τὴν

γνώμην τοῦ Ναπολέοντος, ἁρμοδιωτάτου ἀναντιρρήτως ἐν τοῖς τοιούτοις κριτοῦ. » Λαμπρότατον ἔπειτα ἐγκώμιον πλέκει ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἀνυπερβλήτου τούτου ἀνδρός.

Οὔτε περὶ στρατηγικῆς ἱκανότητος τοῦ Ἀννίβα, οὔτε περὶ κριτικῆς δυνάμεως τοῦ Ναπολέοντος ἔστιν ἡμῖν ὁ λόγος ἐνταῦθα· μόνον πρὸς τὸν ἱστορικὸν τοῦ Ναπολέοντος δειλὰς παρατηρήσεις τολμῶμεν νὰ ὑποβάλωμεν.

Τὴν τελειοποίησιν τῆς πολεμικῆς τέχνης ἐκθέτων ὁ Θιέρσης, διηγεῖται ὅτι μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ ἱππομαχικοῦ εἴδους τοῦ πολέμου, ᾧ περ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας οἱ σταυροφόροι ἐμάχοντο κατὰ Σαρακηνῶν, ἀνεπτύχθησαν τὰ τοῦ πεζικοῦ, ἅπερ προητοίμησαν τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐθνῶν. Ἔρχεται μετέπειτα ἡ εὕρεσις τῆς πυρίτιδος καὶ τῶν πυροβολικῶν ὅπλων· ἐπέρχεται ὁ Σουεδὸς Γουσταῦος ἢ Γούσταυος (κατὰ τὸ Κούτκβος) Ἀδόλφος, ὃς ἔδωκε τὴν μεγίστην κίνησιν εἰς τὴν στρατιωτικὴν τέχνην, ἔπειτα ὁ Τουρένης, ὁ Κονδαῖος, ὁ Βωμπάν, κτλ. Ἀλλὰ καὶ μετὰ πάντα ταῦτα ὁ πόλεμος ἦτον ἔτι μικρὸς, κυκλούμενος περὶ μίαν πόλιν πρὸς κυρίευσιν ἢ ἐπικουρίαν, ὁμοιάζων πρὸς πτηνὸν διὰ δεσμοῦ εἰς τὴν γῆν προσηλωμένον, τὸ ὁποῖον οὔτε νὰ προβατήσῃ δύναται, οὔτε νὰ πετάσῃ πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅ ἐστι πρὸς τὸ κρίσιμον τοῦ πολέμου σημεῖον· ὁ δὲ Κονδαῖος ἐπολέμει ἀκόμη, ὡς ἐπολέμουν ἐν Φαρσάλῳ καὶ ἐν Ἀρβήλοις. Προοδεύει ἔπειτα ἡ πολεμικὴ τέχνη, ἕως οὗ διὰ Φριδερίκου τοῦ δευτέρου φθάσῃ τὸν κολοφῶνα ἐπὶ Ναπολέοντος πρώτου.

Περὶ πάντων τούτων ἡμεῖς οὐδὲν ἀντιλέγομεν, μόνον ἐν παρόδῳ σημειοῦντες ὅτι, εἰ ὁ Βωμπὰν τῷ ὄντι εὗρηκε τὴν προτουφεκίδα, τὸν ἠδίκησαν οἱ σύγχρονοι ὀνομάσαντες αὐτὴν βαϊονέταν, ὡς ἠδίκησαν τὸν Γενουΐτην Κολόμβον οἱ ὀνομάσαντες τὴν Ἀμερικὴν ἐκ τοῦ Φλωρεντινοῦ Ἀμερίκου, μεταβαίνομεν εἰς ἄλλο τι κυριώτερον, μᾶλλον τοῦ προκειμένου ἐχόμενον.

ά. Ὁ Ἀννίβας μετὰ τὴν ἐν Τρεβίᾳ μάχην ἐπολιόρκησε τὴν Πλακεντίαν, τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν ἐδυνήθη νὰ κυριεύσῃ, ἀπέτυχεν εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Σπολητίου, τρὶς ἔτρεξεν ἐπὶ πρὸς τὴν Νεάπολιν, τὴν ὁποίαν δὲν ἐτόλμησε νὰ προσβάλῃ, βραδύ-

τερον δ' ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ τὰς πολιορκίας τῆς Νώλης, τῆς Κύμης, τοῦ Κασιλίνου. Τὸ 543 ἔτος τῆς Ῥώμης ὅλος ὁ πόλεμος συνετείνετο καὶ συνεκεφαλαιοῦτο περὶ δύο πόλεις, ἡ ἀκρόπολις τοῦ Τάραντος ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων, ἡ δὲ Καπύη ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ τῶν δύο ὑπάτων.

Ἐρωτῶμεν οὖν ἁρμόζουσι ταῦτα εἰς τοὺς μεγαλοπολεμοῦντας καὶ πετῶντας εἰς τὸ κρίσιμον σημεῖον τοῦ πολέμου ἢ εἰς τοὺς μικροπολεμοῦντας; Ταῦτα παραλείψας ὁ Θιέρσης ἀφῆκεν εἰς τὸν γράφοντα τὴν ἱστορίαν Ἰουλίου τοῦ Καίσαρος Ναπολέοντα νὰ τὰ ἐξηγήσῃ, ὃς τῷ ὄντι καὶ ταῦτα ἐξηγεῖ καὶ διὰ τούτων προσέτι λύει τὸ περιώνυμον ζήτημα, διὰ τί μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην, ἐν ἔτει Κ. Ῥ. 537, δὲν ὑπῆγεν ἰθὺ κατὰ τῆς Ῥώμης ὁ Ἀννίβας· οὗτος, λέγει ὁ Ναπολέων, εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν πόλεων κατώτερος ὤν, οὐδεμίαν ὠφέλειαν ἤθελε λάβει ἐκ τοῦ ἱππικοῦ καθ' ὃ ὑπερεῖχε. Πῶς λοιπὸν ὁ συνετὸς ἀνὴρ ἤθελε τολμήσει νὰ προσβάλῃ τὴν Ῥώμην, τοσοῦτον πολυάνθρωπον καὶ τοσοῦτον ἐν τοῖς ὅπλοις ἐξησκημένην πόλιν; Ὁ Ἀννίβας οὐ δυνηθεὶς νὰ ἐκπολιορκήσῃ τὸν Τάραντα, ἐν ἔτει 543 Κ. Ῥ., ἐστράτευσε ἰθὺ κατὰ Ῥώμης. Φθάσας δὲ ὑπὸ τὰ τείχη αὐτῆς καὶ προβλέπων τὰς δυσκολίας εἰς κυρίευσιν τοσοῦτον μεγάλης πόλεως, παρήτησε τὰ ἐπιθετικὰ σχέδια καὶ ὠπισθοχώρησεν ἕως εἰς τὰ πέριξ τοῦ Ῥηγίου.

δ'. Ἡ μείζων ἱκανότης τοῦ Ἀννίβα εἶναι ὅτι ἐδυνήθη νὰ διατηρηθῇ ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὲρ τὰ δεκαπέντε ἔτη, τρεφόμενος ἐκ τῶν πολεμίων καὶ στρατολογῶν ἐκ τῶν ὑποτασσομένων ἢ συμμαχούντων λαῶν, πολιορκούμενος κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν ὑπὸ Ῥωμαίων, καὶ ἔχων ἀντιπολιτευόμενον τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος. Καὶ τοῦτο ἀφῆκεν ὁ Θιέρσης εἰς τὸν Ναπολέοντα νὰ τὸ ἐξηγήσῃ.

γ'. Οὐδὲ τοῦτο δὲ κυρίως ἐξήγησεν ὁ Θιέρσης πῶς κατεστράφη ὁ ἀνυπέρβλητος οὗτος ἀνὴρ, τὸ ἐξήγησεν ὅμως ὁ Ναπολέων. Ἐν ἔτει 547 Κ. Ῥ. μέγας στρατὸς ἐξ Ἱσπανίας ἀναχωρήσας ἤρχετο εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀννίβα ὑπὸ Ἀσδρούβαν τὸν ἀδελφόν του. Διαβὰς ὁ Ἀσδρούβας τὰς Ἄλπεις προύχώρει πρὸς

ἀπάντησιν αὐτοῦ παραπλέων τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος. Δύο ὑπατικοὶ στρατοὶ ἦσαν ἐπιτετραμμένοι νὰ πολεμήσωσι τοὺς Καρχηδονίους, ὁ εἷς ἐν Ὀμβρικῇ ὑπὸ τὸν ὕπατον Μ. Λίβιον Σαλινάτορα, ὁ ἄλλος ὑπὸ τὸν ὕπατον Κ. Κλαύδιον Νέρωνα ἐπετήρει τὸν Ἀννίβαν. Ὁ Ἀννίβας ἦτον προχωρημένος μέχρι Κανυσίου, ὅτε ὁ Κλαύδιος Νέρων, μαθὼν τὸν μέγαν ἀριθμὸν τοῦ εἰς βοήθειαν τοῦ Ἀννίβα ἐρχομένου στρατοῦ, ἀναθέτει τὸ στρατόπεδον εἰς τὸν τοποτηρητήν του Κάσσιον, ἀναχωρεῖ λεληθότως, λεληθότως ἑνοῦται μετὰ τοῦ συνυπάτου καὶ καταστρέφει παρὰ τῷ ποταμῷ Μεταύρῳ τὸν Ἀσδρούβαν μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ. Τὴν ἐν Μεταύρῳ ταύτην μάχην δὲν ἐδίστασαν νὰ κατατάξωσιν εἰς τὰς μάχας αἵτινες μετέβαλον τὴν τύχην τοῦ κόσμου, εἰς τὰς κρισιμωτάτας μάχας, πρώτη τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ἐν Μαραθῶνι καὶ τελευταία μέχρι τοῦ νῦν ἡ ἐν Οὐατερλῷ, ἄλλαι δ' ἐν τῷ μέσῳ οὐχὶ πολλαί, ὡς ἡ μάχη δι' ἧς ἠλευθερώθησαν οἱ Ἀμερικανοὶ ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τῶν Ἄγγλων, κτλ. Τὸ δὲ τραγικώτατον πάντων, οὐδ' ἐννοήσαντος τοῦ Ἀννίβα, ἐπιστρέφει ὁ Νέρων ταχέως εἰς τὴν θέσιν του, καὶ ῥίπτει εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀσδρούβα. Ταύτην ἰδὼν ὁ Ἀννίβας, καὶ ἐννοήσας τὸ συμβὰν προεῖδε τὴν τύχην τῆς Καρχηδόνος. Ἐγκαταλείπει λοιπὸν τὴν Ἀπουλίαν καὶ Λευκανίαν καὶ καταφεύγει παρὰ τοὺς Βρεττίους, ὅπου μένει πέντε ἀκόμη ἔτη οἷον ἐγκαθειργμένος, πάντοτε προσδοκῶν ἐκ τῆς πατρίδος ἐπικουρίαν.

Τοιοῦτος ὁ μεγαλοπολεμῶν, ὁ ἀνυπέρβλητος ἀνήρ, ὁ δὲ μικροπολεμῶν Ἀλέξανδρος, οὔτε πολιορκίαν διέκοψεν, οὔτε πόλεως πλῆθος ἐφοβήθη, οὔτε ἀπήντησεν Κλαύδιον Νέρωνα, οὔτε ἠττήθη, οὔτε κατέφυγεν εἴς τινα.

Ὁ Ναπολέων ἐπήνει τὸν Ἀννίβαν καὶ διὰ τὴν στρατηγικὴν ἱκανότητα, καὶ διὰ τὴν φρεπονίαν καὶ κακοπάθειαν καὶ δι' ἄλλους λόγους, ἀλλ' ἴσως, ὡς εἰκάζουσι, καὶ διότι λατρεύων καὶ ἐκεῖνος τὴν εἱμαρμένην, καὶ ἐκ προτέρων εὐτυχημάτων ἄλλα πάντοτε νέα ἐλπίζων, ἀμετάβλητον νομίζων τὴν τύχην, ὡς τὴν εἱμαρμένην, δὲν ἐνέδιδεν εἰς τὰς δυστυχίας. Οὕτως ἐν Ζάμᾳ, καίπερ περικυκλωμένου τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ καὶ φευγόντων τῶν δύο

κεράτων, ἤλπιζεν ἔτι τὴν ἀδύνατον νίκην ἐφικτὴν, ἐφαντάζετο τὰς Κάννας τῆς Ἰταλίας, ὡς ὁ Ναπολέων ἐν Οὐατερλῷ, καὶ ἀφ' οὗ εἶδε τὸν κονιορτὸν τοῦ ὑπὸ τὸν Βλύχερον στρατοῦ, περιέμενε μὲν καὶ τὸν Γρουσχὺν, ἤλπιζεν ὅμως καὶ τὸν ἥλιον τοῦ Αὐστερλιτίου. Καὶ ταῦτα ἦσαν εὐπρόσωπος ἀπολογία, διὰ τί μέχρι τέλους ἐπιμένων, οὐδὲν ὑποχωρῶν, ἀλλ' ἢ τὸ πᾶν ἢ οὐδὲν δεχόμενος, ἐπήνεγκεν εἰς τὴν Γαλλίαν τοσαῦτα δυστυχήματα.

« *Ὁ Ἀλέξανδρος*, λέγει ὁ Θιέρσης, *ἔτρεχε τὸν κόσμον ἐπὶ μόνῃ φιλοδοξίᾳ.* »

Τοῦτο εἶναι οἷον εἰπεῖν ὅτι ὁ Καῖσαρ ἔτρεχε τὸν κόσμον ἵνα διδάξῃ τὴν ἐγκράτειαν καὶ σωφροσύνην, ἣν δηλ. ἐδιδάχθη ἐν Βιθυνίᾳ, ὁ Ναπολέων ἵνα κηρύξῃ τὸ Εὐαγγέλιον, ὡς τὸ ἐκήρυξεν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ μόνον ὁ Ἀλέξανδρος παρίστα ἐξαιρετικόν τι, ἐν ᾧ αὐτὸς ὁ Θιέρσης ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ προλαβὼν εἶπεν ὅτι αὐτὸν καὶ μόνον τὸν σκοπὸν στοχάζονται πάντες οἱ μεγάλοι ἄνδρες, νὰ εὐχαριστήσωσι δηλ. τὴν ἑαυτῶν φιλοδοξίαν.

Ἐὰν δὲ καὶ κατὰ τοῦτο μετὰ δικαιοσύνης παραβάλωμεν ἀμφοτέρους, ὁ Ἀλέξανδρος μετεχειρίζετο τὴν ἑαυτοῦ φιλοδοξίαν πρὸς διάδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας εἰς τὴν Ἀσίαν. Ὁ Ἀλέξανδρος, λέγουσιν, ἐστράτευσε κατὰ Περσῶν ἐκδικούμενος τὰς ἐπὶ Μηδικῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσβολὰς αὐτῶν. Ἔστω, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐμιμήθη ὁ Ναπολέων τὸν Ἀλέξανδρον· διότι περιποιούμενος τοὺς ἐν τῇ τοῦ Λιγνῦ πρὸ τῆς τοῦ Οὐατερλῶ μάχῃ αἰχμαλωτισθέντας Πρώσσους, ἔλεγεν αὐτοῖς ὅτι ἡ τόσον πικρὰ Πρώσσων μισουμένη Γαλλία δὲν ἀνταπέδιδε μῖσος ἀντὶ μίσους. Εἰ δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους ἐπίεσεν αὐτοὺς, τοῦτο ἦτον δικαία καὶ ἄφευκτος ἀντεκδίκησις τῆς κατὰ τὸ 1792 αὐτῶν ἐπιθέσεως, τοῦ κατὰ τὸ 1806 πολέμου, κτλ.

Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε πρὸς τοῦτο ῥητὴν ἐντολὴν συμπάσης τῆς Ἑλλάδος. « *Εἰς δὲ τὸν Ἰσθμὸν τῶν Ἑλλήνων συλλεγέντων καὶ ψηφισαμένων ἐπὶ Πέρσας μετ' Ἀλεξάνδρου στρατεύειν, ἡγεμὼν ἀνηγορεύθη* » (Πλούταρχος). Ὁ δὲ Καλ-

λισθένης, ἑλληνικῇ τέ καὶ φιλοσοφικῇ παῤῥησίᾳ χρώμενος, ἀποτρέπων τὸν Ἀλέξανδρον τῆς προσκυνήσεως, ἔλεγεν αὐτῷ « *Εἰ δὲ, ὅτι ἐν βαρβάρῳ γῇ οἱ λόγοι γίγνονται, βαρβαρικὰ χρὴ ἔχειν τὰ φρονήματα, καὶ ἐγὼ τῆς Ἑλλάδος μεμνῆσθαί σε ἀξιῶ, ὦ Ἀλέξανδρε, ἧς ἕνεκα ὁ πᾶς στόλος σοι ἐγένετο, προσθεῖναι τὴν Ἀσίαν τῇ Ἑλλάδι* » (Ἀρριανός).

Τὴν ἐντολὴν ταύτην ἀκριβῶς ἐξεπλήρωσεν ὁ Ἀλέξανδρος. Οἱ μετὰ Περσίδων αὐτοῦ τε καὶ τῶν φίλων γάμοι, οἱ καθ' Ἑλληνικὴν παιδείαν ἀνατραφέντες Ἀσιανοὶ μετ' ἄλλων πολλῶν τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν συγχώνευσιν τῶν δύο γενῶν ἐμφαίνουσιν. « *Ἀλέξανδρος δὲ ἐπὶ τούτοις θυσίαν τε θύει τοῖς θεοῖς οἷς αὐτῷ νόμος καὶ θοίνην δημοτελῆ ἐποίησε, καθήμενός τε αὐτὸς καὶ πάντων καθημένων ἀμφ' αὐτὸν τῶν Μακεδόνων, ἐν δὲ τῷ ἑφεξῆς τούτων Περσῶν, ἐπὶ δὲ τούτοις τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὅσοι κατ' ἀξίωσιν ἢ τινα ἄλλην ἀρετὴν πρεσβευόμενοι, καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ κρατῆρος αὐτός τε καὶ οἱ ἀμφ' αὐτὸν ἀρυόμενοι ἔσπενδον τὰς αὐτὰς σπονδὰς, καταρχομένων τῶν τε Ἑλλήνων μάντεων καὶ τῶν Μάγων. Εὔχετο δὲ τά τε ἄλλα ἀγαθὰ καὶ ὁμόνοιάν τε καὶ κοινωνίαν τῆς ἀρχῆς Μακεδόσι καὶ Πέρσαις. Εἶναι δὲ κατέχει λόγος τοὺς μεταστόντας τῆς θοίνης ἐς ἐννεακισχιλίους, καὶ τούτους πάντας μίαν τε σπονδὴν σπεῖσαι καὶ ἐπ' αὐτῇ παιανίσαι* » (Ἀρριανός) Καὶ τοῦ ἐνδύματος δὲ καὶ τοῦ τρόπου ἡ μεταλλαγὴ εἰς πλήρη τούτου ἐκπλήρωσιν συνετέλει.

Ἐναντίον τῆς γνώμης ἄλλων τε καὶ τοῦ διδασκάλου Ἀριστοτέλους, ὃς ἐδογμάτιζεν ὅτι γεννῶνται δοῦλοι, ὡς οἱ Ἀσιανοὶ, καὶ ἐλεύθεροι, ὡς οἱ Ἕλληνες, οὐδαμῶς ἐσυγχώρησεν ὥστε Ἕλληνες νὰ τυραννῶσι Πέρσας ἢ ἄλλους ὑποτεταγμένους Ἀσιανοὺς, ἰσονομίαν εἰσαγαγὼν ἄρχουσί τε καὶ ἀρχομένοις. Ἐὰν λοιπὸν, θεωροῦντες ταῦτά τε καὶ ὅσα ἄλλα καλὰ προὐξένησεν εἰς τοὺς ὑποταχθέντας τόπους, ἐπανέλθωμεν μικρόν τι εἰς τὰ προηγούμενα, εὑρίσκομεν ὅτι ἐφρόντισεν οὐχὶ μόνον περὶ τῆς ἀρχαίας καὶ νέας πατρίδος του, ἀλλὰ καὶ περὶ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐκήρυξε καὶ ἐνήργησε τὴν ἐν ἀνθρώποις ἰσότητα,

ἐναντίον τῆς ὁποίας πολεμοῦσιν ἔθνη πεπαιδευμένα, σοφά, φιλελεύθερα, χριστιανικώτατα, τὰς ἱερὰς βίβλους ἀνὰ χεῖρας κρατοῦντα, καὶ οὐδὲν ἧττον στυγερὰ κακουργήματα διαπράττοντα, ἵνα διατηρήσωσι τὴν ἀντευαγγελικὴν καὶ ἀντιχριστιανικὴν δουλείαν ὑπὲρ τὰς εἴκοσιν ἑκατονταετηρίδος μετ' ἐκεῖνον. Μέγας, ἀμίμητος καὶ ἀπαράμιλλος εἶσαι Ἀλέξανδρε!

Τοιαύτη ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τοιαύτη αὐτῆς ἡ ἐκτέλεσις. Εἶχε τοιαύτην ὁ Καῖσαρ, ἵνα ἐπιστρέψας ἐκ Γαλλιῶν ἀνατρέψῃ τὸ πολίτευμα τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος; Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπλούτισε τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἑλλάδα, ὁ δὲ Καῖσαρ, διαρπάσας τοὺς θησαυροὺς τοῦ ταμείου, τοῦ ὁποίου σφραγισθέντος ἀφῆκε τὰς κλεῖδας ὁ κενὸς Πομπήϊος, μετεχειρίσθη ἵνα ἐπιτύχῃ τὸν μέγαν τοῦτον σκοπόν. Ἦτον λοιπὸν, κατὰ τὸν Ἀμπέριον, capable intrigant, ἐξαπατήσας τοὺς συνάρχους διὰ τὰ ἴδιά του τέλη; ἢ, κατὰ τὸν βιογράφον αὐτοῦ Ναπολέοντα, ἀνεπίδεκτος ὢν τοιούτων φαύλων σκοπῶν, ἐνδόξως ἐβάδιζεν εἰς τὰ ἴχνη τῶν Σκιπιώνων καὶ Παύλων Αἰμιλίων, τὸ δὲ μῖσος τῶν ἐναντίων ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ λάβῃ τὴν δικτατορίαν, ὡς ὁ Σύλλας, ἀλλὰ πρὸς σκοπὸν εὐγενικώτερον καὶ μετὰ διαγωγῆς ἄνευ ἐκδικήσεων καὶ ὠμότητος; ἢ καὶ, ὡς θέλει ὁ Μόμσενος, οὐδὲν καινοτομήσας ὁ Καῖσαρ, ἀλλ' ἄλλων προγενεστέρων ὁμοφρόνων σχέδια ἐπιτελέσας, καὶ μονοκράτωρ γενόμενος ἔμεινε πάντοτε δημοκρατικὸς, μοναρχίαν ἐν δημοκρατίᾳ συστήσας; Περὶ Περικλέους ὁ Θουκυδίδης λέγει *ἐγίγνετό τε λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή.*" Ἐπὶ Καίσαρος ἐν Ῥώμῃ ἤθελεν εἶναι *λόγῳ μὲν ἑνὸς ἀνδρὸς τοῦ πρώτου ἀρχὴ, ἔργῳ δὲ δημοκρατία.* Περὶ τούτου ἄλλοι κρινέτωσαν· ἓν μόνον οὐδεὶς δύναται, νομίζω, νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ὁ Καῖσαρ, ἐξουσίαν καὶ πρωτεῖον ἐζήτει, περὶ παντὸς ἄλλου ἀδιαφορῶν. « Λέγεται δὲ, τὰς Ἄλπεις ὑπερβαλόντος αὐτοῦ, καὶ πολίχνιόν τι βαρβαρικὸν, οἰκούμενον ὑπ' ἀνθρώπων παντάπασιν ὀλίγων καὶ λυπρὸν, παρερχομένου, τοὺς ἑταίρους ἅμα γέλωτι καὶ μετὰ παιδιᾶς, « Ἦπου (φάναι) *κάνταῦθά τινές εἰσιν ὑπὲρ ἀρχῶν φιλοτιμίαι, καὶ περὶ πρωτείων ἅμιλλαι, καὶ φθόνος*

τῶν δυνατῶν πρὸς ἀλλήλους; Τὸν δὲ Καῖσαρα σπουδάσαντα πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν· *Ἐγὼ μὲν ἐβουλόμην παρὰ τούτοις εἶναι μᾶλλον πρῶτος ἢ παρὰ Ῥωμαίοις δεύτερος* » (Πλούταρχος ἐν Καίσαρι).

Τίς δὲ ἡ τοῦ Ναπολέοντος ἀποστολή; Πολιτισμὸν δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ μεταδώσῃ, διότι οἱ Ἄγγλοι, καθ' ὧν ἐμελέτα νὰ στρατεύσῃ, ἦσαν πεπολιτισμένοι, οἱ Γερμανοὶ ἐγνώριζον τοσαῦτα γράμματα ὥστε ἠδύναντο καὶ ἄλλα ἔθνη νὰ διδάξωσι. Μόνον λοιπὸν τοὺς Ῥώσσους ἠδύνατο νὰ ἐκπολιτίσῃ, ἀλλ' οὗτοι ἐδείχθησαν ἀνεπίδεκτοι. Κατὰ τῆς Αἰγύπτου δὲν ἐστράτευσε βεβαίως, τὰς προθέσεις ἔχων Λοδοβίκου τοῦ ἁγίου. Ἡ Δαλματία, ἡ Ἑπτάννησος καὶ ἄλλοι τόποι, τοὺς ὁποίους συμπεριέλαβεν εἰς τὴν μεγάλην αὐτοκρατορίαν, οὐδαμῶς ἀπήλαυσαν ὅσα καλὰ οἱ ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Ἀσιανοί.

Ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐν πολλοῖς ἔλειψεν ὁ ἀναγκαῖος καιρός· τὸ δὲ ἀπαιτεῖν τοσοῦτον ἐκτεταμένων τόπων διάταξιν καὶ διοργανισμὸν ἐν μικρῷ χρόνῳ εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ περιμένειν παρὰ λογιστοῦ ἐν μιᾷ στιγμῇ ἀπείρων ἀριθμῶν συγκεφαλαίωσιν. Ἀλλὰ ὡς πρωθύπατος καὶ ὡς αὐτοκράτωρ εἶχεν ὁ Ναπολέων πρὸς διευθέτησιν τοῦ ὑπ' αὐτῷ μέρους τῆς Εὐρώπης δεκαπέντε ὅλα ἔτη, ἐν ᾧ ὁ Ἀλέξανδρος διὰ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου μόνον δώδεκα.

Ἐὰν θελήσωμεν τώρα νὰ κρίνωμεν καὶ περὶ μελλόντων σκοπῶν τῆς ἡρωϊκῆς ταύτης τριάδος, ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Καίσαρος ἄδηλον ἀφίνει πῶς ἤθελε μεταχειρισθῆ τὴν διὰ τοσούτων αἱμάτων καὶ καταστροφῶν ἀποκτηθεῖσαν ἐξουσίαν, καὶ πῶς ἤθελεν ἀνορθώσει τὴν καταβληθεῖσαν καὶ καταπεσοῦσαν πατρίδα του. Ὁ Ναπολέων ἀποθνήσκουσι χείλεσιν ἔλεγεν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Ἑλένῃ ὅτι ἀγῶνες πολλοὶ καὶ μεγάλοι, αἵματα καὶ ἔτη θέλουσι χρειασθῆ, πρὶν γένῃ τὸ καλὸν τὸ ὁποῖον αὐτὸς εἶχε σκοπὸν νὰ κάμῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀλλὰ τίνες καὶ ποῖαι αὐταὶ αἱ εὐποιΐαι δὲν λέγει.

Μόνον τοῦ Ἀλεξάνδρου καταφαίνονται οἱ μέλλοντες σκοποί.

Περίπλους τῆς Ἀφρικῆς, διάβασις ἐξ Ἀφρικῆς εἰς Ἱσπανίαν, ἐκεῖθεν εἰς Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν. Ὡς δὲ αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι διευκόλυναν τὴν ἐξελλήνισιν τῆς Ἀνατολῆς, οὕτως αἱ ἐν Σικελίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ ἤθελαν ὡσκύτως διευκολύνει τὴν ἐξελλήνισιν τῆς Δύσεως. Ἐν Ἱσπανίᾳ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἦσαν ἐν τῇ μεσημβρινῇ παραλίᾳ ἤ, πολλῷ μᾶλλον, ἐν τῷ ἀνατολικῷ αὐτῆς μέρει. Ὁ Ἀμερικανὸς Γεώργιος Τίκνωρ, ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ History of Spanish Literature, Vol. III, λέγει ὅτι ὀλίγαι ἦσαν αὐταὶ καὶ ὀλίγον ἐπενήργησαν εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἐγχωρίων, καὶ ὅτι τοῦτο ἦτον μᾶλλον ἐπιῤῥοὴ τῆς ἐν τῷ μεσημβρινῷ τῆς Γαλλίας πλουσίας καὶ πεπολιτισμένης ἑλληνικῆς ἀποικίας, ἢ τῶν ἐκ Ῥόδου καὶ ἀλλαχόθεν εἰς τὰ δυτικώτατα μέρη καταπλεόντων τυχοδιωκτῶν. Τοὺς δὲ ἐπιθυμοῦντας ἀκριβεστέραν γνῶσιν περὶ τῶν ἐν Ἱσπανίᾳ Ἑλλήνων, ὡς ἅπαντες βεβαίως ἐπιθυμοῦμεν, παραπέμπει ὁ Τίκνωρ εἰς τὸ σύγγραμμα Masden Hist. Crit. de Espanã, τὸ ὁποῖον ἐνταῦθα δὲν ἔχομεν.

Ἦτον δὲ ἐν τῷ μεσημβρινῷ τῆς Γαλλίας μέρει ἑλληνικὴ ἀποικία ἡ περίφημος Μασσαλία ἥτις, ὡς, ἐξημερουμένων ἀεὶ τῶν πέριξ βαρβάρων, καὶ, *ἀντὶ τοῦ πολεμεῖν, τετραμμένων ἤδη πρὸς πολιτείας καὶ γεωργίας*, οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχουσα τῶν περὶ ὀργανοποιΐας καὶ ναυτικὴν, ὡς πρότερον, διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰρήνην, ἐπεδόθη μᾶλλον εἰς τὰ τῆς παιδείας. Ταῦτα εἰπὼν ὁ Στράβων ὑποσυνάπτει « *Δηλοῖ δὲ τὰ καθεστηκότα νυνί. Πάντες γὰρ οἱ χαρίεντες πρὸς τὸ λέγειν τρέπονται καὶ φιλοσοφεῖν· ὥσθ' ἡ πόλις μικρῷ μὲν πρότερον τοῖς βαρβάροις ἀνεῖτο παιδευτήριον, καὶ φιλέλληνας κατέστησε τοὺς Γαλάτας, ὥστε καὶ τὰ συμβόλαια ἑλληνιστὶ γράφειν· ἐν δὲ τῷ παρόντι καὶ τοὺς γνωριμωτάτους Ῥωμαίους πέπεικεν, ἀντὶ τῆς εἰς Ἀθήνας ἀποδημίας, ἐκεῖσε φοιτᾶν φιλομαθεῖς ὄντας.* » Ἐν παρόδῳ δὲ σημειωθήτω ἐνταῦθα ὅτι ἄπορον πῶς ὁ γράφων τὸν βίον τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ἐν τῇ ὄντως καλλίστῃ περιγραφῇ τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον τόπων, ἐν ᾧ λέγει πάμπολλα περὶ Καρχηδόνος, τοσοῦτον ὀλίγα λαλεῖ περὶ Μασσαλίας.

Εἰς τὸν Ἀλέξανδρον κολοσσιαίαν δύναμιν ἐξ Ἑλλάδος, Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς φέροντα, καὶ τοιαύτας ἀφορμὰς ἁπανταχοῦ εὑρίσκοντα, ἤθελεν ἀπαντήσει ἡ Ῥώμη ἀντίπαλον καὶ τοῦ ὁμομητρίου θείου του, καὶ τοῦ Πύρρου, καὶ τοῦ Ἀννίβα ἰσχυρότερον καὶ πλέον ἐπίφοβον· ἐξέστω δὲ Τ. Λιβίῳ μεγαλορρήμονεῖν καὶ καυχᾶσθαι εἰς τοὺς τότε πολυαρίθμους ἀξιομάχους στρατηγοὺς τῆς πατρίδος του. Τότε ἀναντιρρήτως ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ παιδεία ἤθελε διαδοθῆ καθ' ὅλην τὴν Δύσιν. Τὸ αὐτὸ ἴσως ἐγίνετο, καὶ εἰ οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον ἐκυρίευαν τὰς Συρακούσας. Τότε οὐχὶ urbs ἀλλὰ ἄστυ, οὐχὶ lex ἀλλὰ νόμος, οὐχὶ jus ἀλλὰ δίκαιον, ἑλληνισμὸς δηλ. καὶ οὐχὶ Ῥωμαϊσμὸς ἐπικρατήσας ἤθελεν ἐπὶ αἰῶνας διαρκέσει.

Ὁ γράφων τὸν βίον τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, Ναπολέων ὁ τρίτος, λέγει ὅτι ἡ εἰς Γαλλίαν αὐτοῦ ἐκστρατεία ἐπὶ αἰῶνας ἐκώλυσε τὰς εἰς τὰ μεσημβρινὰ τῆς Εὐρώπης μέρη εἰσβολὰς τῶν βαρβάρων. Δικαιότερον εἰπεῖν τοῦτο περὶ Ἀλεξάνδρου, ὅτι ἐπὶ πλεῖον ἀνέβαλε τὰς τῶν ἀπ' ἀνατολῶν βαρβάρων ἐφορμήσεις. Ἴσως δὲ καὶ οὐχὶ τόσον χρονίας· διότι οἱ Πέρσαι, ἀγοράζοντες τοὺς ῥήτορας τῆς Ἑλλάδος, μισθοφόρους Ἕλληνας ὅσους ἤθελον εὑρίσκοντες, ἀξιολόγων συμβούλων καὶ ὁδηγῶν, οἷος ὁ Μέμνων, οὐ στερούμενοι, ἐνθυμούμενοι ὅσα ἔπαθον ὑπὸ τῶν μετὰ Κύρου μυρίων, ὑπὸ Ἀγησιλάου καὶ ἄλλων, ἔχοντες τὰς ἐκ τῆς ἀνταλκιδείου εἰρήνης ἀξιώσεις, οὔτε ἀπίστευτον οὔτε ἀπίθανον ὅτι, εἰμὴ ὁ Ἀλέξανδρος κατ' αὐτῶν ἐστράτευεν, ἤθελον εἰσβάλει εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ τότε ἔπρεπε νὰ ζητηθῶσι Μιλτιάδαι, Θεμιστοκλεῖς, Παυσανίαι καὶ Κίμωνες· καὶ εἰ μὲν οὐχὶ ἄλλο, ἤθελον φέρει ταραχὴν εἰς τὰ πράγματα, καὶ ἄνευ τούτου ἱκανῶς ὄντα τεταραγμένα. Ἐκτὸς λοιπὸν τῆς εἰς τὴν Ἀσίαν διαδόσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὠφέλησε καὶ κατὰ τοῦτο τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐρώπην ὁ Ἀλέξανδρος, πᾶσαν ἐνδεχομένην τῶν βαρβάρων εἰσβολὴν κωλύσας. Καταστρέψας δὲ τὸ κακὸν ἐν αὐτῇ τῇ ῥίζῃ, ἔδωκεν ἴσως νύξιν τοῖς Ῥωμαίοις ἵνα θεραπεύσωσι τὸ ἄλλως ἀνίατον κακὸν, ἵνα τὸν ἐν Ἰταλίᾳ ἀνίκητον Ἀννίβαν νικήσωσιν ἐν αὐτῇ τοῦ τῇ πατρίδι, τῇ Ἀφρικῇ. Τοιοῦτος ὁ Α-

λέξανδρος, ὃς ἔτρεχε τὸν κόσμον ἐπὶ μόνῃ φιλοδοξίᾳ, κατὰ Θιέρσην!

« Ὁ Ἀλέξανδρος, λέγει ὁ Θιέρσης, *δὲν ἐξέτεινε τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ἐπέκεινα τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Συρίας.* »

Ὁ σοφὸς Θιέρσης λέγει τοῦτο! Ἡ Ἰωνία, ἐν ᾗ καὶ τότε ἤκμαζεν ἡ ἑλληνικὴ σοφία καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός, τὰ ὁποῖα ἐν αὐτῇ ταύτῃ κατὰ πρῶτον ἐφάνησαν, εἶχε χρείαν πρὸς τοῦτο τοῦ Ἀλεξάνδρου; Καὶ ἀφ' οὗ ὁ πολιτισμὸς ὑπῆρχεν ἤδη, κατ' αὐτὸν, ἐκεῖ, πῶς τὸν ἐξέτεινεν ὁ Ἀλέξανδρος; Ἀλλὰ μέχρι Συρίας ἐκτείνεται ὅλη ἡ Ἀσία, τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσεν ὁ Ἀλέξανδρος; Ἐν Συρίᾳ ὑπῆρχον οἱ Πάρθοι καὶ οἱ Βακτριανοί, παρ' οἷς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου παριστάνοντο ἑλληνικὰ δράματα; Ἐν Συρίᾳ αἱ ἐν Μηδίᾳ καὶ Σογδιανῇ ἑλληνικαὶ πόλεις; ἐν Συρίᾳ ἡ Ἀρμενία τῆς ὁποίας οἱ βασιλεῖς, ὡς καὶ οἱ τῆς Μαυριτανίας ἢ Μαυρουσίας ἐν Ἀφρικῇ, ἐλάλουν ἑλληνιστί; ἐν Συρίᾳ ἦσαν αἱ παρὰ Γάγγην Ἰνδίαι, ἔνθα, κατὰ σχέδια τοῦ Ἀλεξάνδρου οὐκ ἐπιτελεσθέντα τότε, μετέπειτα ἐξέτειναν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν Σελευκίδαι οἱ διάδοχοι τοῦ Ἀλεξάνδρου; Ναπολέων ὁ τρίτος, ἐν τῇ θαυμασίᾳ περιγραφῇ τῶν περὶ τὴν Μεσόγειον τόπων, κρείττων τοῦ Θιέρσου ἱστορικὸς δεικνύμενος, ἐκφέρει τὰ πράγματα ὡς τῷ ὄντι ἐγένοντο. « Διὰ τῆς συστάσεως, λέγει, τοῦ βασιλείου τῶν Σελευκιδῶν, ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐξετάθη εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, ὅπου ὁ ἐνεργὸς βίος τῆς Δύσεως διεδέχθη τὴν ἀκινησίαν τῆς ἀνατολικῆς κοινωνίας. Τὰ γράμματα καὶ αἱ ἑλληνικαὶ τέχναι ἤκμασαν ἐκ τῆς φοινικικῆς θαλάσσης μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Εὐφράτου. Πολυάριθμοι πλούσιαι πόλεις ἐκτίσθησαν ἐν Συρίᾳ τε καὶ Ἀσσυρίᾳ ἐν πάσῃ κομψότητι τῶν ἑλληνικῶν οἰκοδομῶν. Τὸ ἐμπόριόν των ἐξετείνετο μέχρι Ἰνδίας, ὅπου ὑπῆγε Σέλευκος ὁ πρῶτός ἵνα συνδέσῃ συνθήκην μετὰ τοῦ Σανδροκόττου. Τοσοῦτον μάκρυναὶ καὶ πολυειδεῖς σχέσεις ἐξηγοῦσι τὴν εὐημερίαν τοῦ βασιλείου τῶν Σελευκιδῶν. »

Περὶ τῶν ἀπὸ Συρίας ἀποσπασθέντων βασιλείων τῆς Βακτριανῆς καὶ ἄλλων ἀπωτάτων τῆς Ἀσίας μερῶν ἰδιαίτερον πόνημα

ὑπάρχει τοῦ Λασσενίου (Lassen), ἔνθα εὑρίσκονται ὀνόματα Ἑλλήνων βασιλέων καὶ ἑλληνικὴ γραφή, ἑλληνικὴ γραφὴ οὐχὶ δὲ Ἑλλήνων βασιλέων ὀνόματα, ἀλλ' οὐδὲ βαρβαρικοὶ τίτλοι, ἑλληνικὴ γραφὴ καὶ βαρβαρικὰ ὀνόματα, ἑλληνικὴ καὶ ἰνδικὴ γραφή, ἑλληνικὴ καὶ καβουλικὴ γραφή. Ταῦτα πάντα, διὰ τῶν νομισμάτων σαφηνισθέντα καὶ ἀναπτυχθέντα, δεικνύουσι προφανῶς ὅτι ὁ διὰ τῶν διαδόχων καὶ ἐπιδιαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου μέχρι τῶν Σινῶν προσελάσας ἑλληνισμός, διαφόρους φάσεις λαβών, κατεποντίσθη ἐν τέλει ὑπὸ τῆς βαρβαρότητος. Ἄμεσος αἴτιος τούτων δὲν ἦτον ὁ Ἀλέξανδρος, ἀλλ' ἄνευ Ἀλεξάνδρου οὔτε συριακόν, οὔτε πλείονα ἰνδελληνικὰ βασίλεια.

Ἐῶ λέγειν τὰ περὶ Βαβυλῶνος καὶ Ἐκβατάνων, ἀλλ' ἑλησμόνησεν ὁ Θιέρσης τὴν Αἴγυπτον καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα τῶν Πτολεμαίων, τὰ πάντα ἐκ τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου προελθόντα; Ὁ Θιέρσης εἶναι βεβαίως ἑλληνιστής, καὶ δὲν ἐσυλλογίσθη ὅτι, ἄνευ τῶν Ἀλεξανδρινῶν, ἤθελεν ἔχει πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ἡ Εὐρώπη ὡς πρὸς τὰ ἱερογλυφικὰ τῶν Αἰγυπτίων, πολλὰ τῶν ὁποίων πάλιν διὰ τῶν ἑλληνικῶν ἐξηγήθησαν; Ἐλησμόνησεν ὁ Θιέρσης ὅτι ὁ μέγας Ἰωσὴφ Σκαλίγερος, ὁ ἄλλως φιλολογώτατος, εἰς μάτην ἐπὶ πολὺ μοχθήσας δὲν ἐδυνήθη νὰ ἑρμηνεύσῃ τὸν βωμὸν τοῦ Δωσιάδου, καὶ μόνον διὰ τῶν εὑρεθέντων σχολίων τοῦ Ὀλοβόλου κατώρθωσεν νὰ ἐξηγήσῃ ὁ Σαλμάσιος;

Ὁ πρὸ μικροῦ ἀποβιώσας Ἀμπέριος, δύο κεφάλαια τοῦ τρίτου τόμου τοῦ συγγράμματός του, Histoire Romaine à Rome, ἐπιγράψας La Grèce à Rome dans l'art, διὰ μακρῶν ἀποδεικνύει τὴν ἐν Ῥώμῃ καλλιτεχνίαν ὅλως διόλου ἑλληνικὴν, οἷον αὐτόχρημα, οὕτως εἰπεῖν, τὴν Ἑλλάδα εἰς Ῥώμην μετακομισθεῖσαν. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι, εἰ καὶ τὰ τῆς Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου ἔγραφεν, ἤθελεν ἐπιγράψει La Grèce en Asie et en Egypte dans l'art et dans la science.

Ἐκ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ Ἰνδοῦ ἔπεμψεν ὁ Ἀλέξανδρος τὸν στόλον, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν Νεάρχου τοῦ Κρητός, ἵνα παραπλεύσας τὰ μέρη τῆς Ἰνδίας φθάσῃ εἰς τὸν Περσικὸν Κόλ-

πον, ὅπου ἔμελλεν εὑρεῖν τὸν βασιλέα. Ὁ Νέαρχος, ἀνακαλύψας τόπους πρώην ἀγνώστους καὶ περιγράψας αὐτούς, ἔφθασεν εὐτυχῶς εἰς τὸν Περσικὸν Κόλπον. Ὁ Ἄγγλος Βιγκέντιος, ἐν ὀγκωδεστάτῳ συγγράμματι, διὰ μακρῶν ὑπομνηματίσας τὸν παρ' Ἀρριανῷ σωθέντα μικρὸν παράπλουν τοῦ Νεάρχου, γεωγραφικοῖς πίναξιν αὐτὸν κοσμήσας, καὶ παραλληλίσας τὰς θέσεις καὶ τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῶν τόπων ἐκείνων πρὸς τὰ σημερινά, ὡς σύνθημα τοῦ συγγράμματός του, ὑπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔθεσε τὸ aperiam terras gentibus. Τοῦτο ἐμφαίνει προφανῶς τὴν πεποίθησιν τοῦ ἀνδρὸς, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ πάντων τῶν ἄλλων, ὅτι ὁ δι' Ἀλεξάνδρου γενόμενος πρῶτος οὗτος πλοῦς τῆς ἰνδικῆς θαλάσσης ἐξέτεινε τὰς γεωγραφικὰς γνώσεις. Ὁ Θιέρσης ὅμως, ὅλως ἄχρηστον τοῦτο νομίσας, μεγαλοφώνως ἐκήρυξεν ὅτι παρὰ τὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου οὐδεὶς ἄλλος βίος ἐγένετο ματαιότερος.

Ὡς παράδειγμα τῆς τοῦ Ναπολέοντος ἐλευθεριότητος ἀναφέρουσι μεταξὺ ἄλλων ὅτι μετὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἐπάνοδον, μαθὼν ὅτι ὁ περίφημος χημικὸς ὃς εἶχεν ἀκολουθήσει αὐτὸν εἰς Αἴγυπτον, ὁ Βερθολλέτης, ἐὰν ἡ μνήμη δέν με ἀπατᾷ, δὲν ἠδύνατο δι' ἀχρηματίαν νὰ παρουσιασθῇ εὐπρεπῶς εἰς αὐτὸν, πρωθύπατον ἤδη γενόμενον, ἔπεμψεν αὐτῷ ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου ταμείου του δεκακισμύρια φράγκα. Ἡμεῖς οὐδέποτε κατηγορήσαμεν τοῦ ἀνδρὸς φιλαργυρίαν, ἀλλὰ μόνον, ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ τούτου, ἀναφέρομεν ὀλίγα τινὰ δείγματα καὶ τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου γενναιότητος. Ὀκτακόσια τάλαντα ἔπεμψε τῷ Ἀριστοτέλει διὰ τὴν σύνταξιν τῆς *Ἱστορίας τῶν Ζώων*. Καὶ τοῦτο μὲν πρὸς ἔργον ἐπιστημονικόν, ἀλλὰ πρὸς φίλους ἰδιαιτέρους; « Ἀναξάρχῳ δὲ τῷ φιλοσόφῳ δοῦναι τὸν διοικητὴν ἐκέλευσεν (Ἀλέξανδρος) ὅσον ἂν αἰτήσῃ· τοῦ δὲ διοικητοῦ φήσαντος ὡς ἑκατὸν αἰτεῖται τάλαντα, καλῶς, ἔφη, ποιεῖ, γινώσκων ὅτι φίλον ἔχει καὶ δυνάμενον τηλικαῦτα δωρεῖσθαι καὶ βουλόμενον » (Πλούταρχος).

Πρὸς δὲ τοὺς ὑπηρετήσαντας στρατιώτας; « Ἔνθα δὴ ἐθελονταὶ ἤδη ἀπῆσαν τῶν Μακεδόνων ὅσοι διὰ γῆρας ἤ τινα ἄλλην

ξυμφορὰν ἀπόλεμοι ἦσαν' καὶ οὗτοι αὐτῷ ἐγένοντο ἐς τοὺς μυρίους. Τούτοις δὲ τήν τε μισθοφορὰν οὐ τοῦ ἐξήκοντος ἤδη χρόνου ἔδωκεν Ἀλέξανδρος μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐς τὴν ἀπονόστησιν τὴν οἴκαδε ξυμβαίνοντος. Ἐπέδωκε δὲ καὶ τάλαντον ἑκάστῳ ὑπὲρ τὴν μισθοφορὰν » (Ἀρριανός). Ἀλλὰ τίς δύναται ἀρκούντως νὰ θαυμάσῃ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ περὶ τῶν τέκνων τῶν ἀποστελλομένων κηδεμονίαν ; « Παῖδες δὲ εἴτῳ ἦσαν ἐκ τῶν Ἀσιανῶν γυναικῶν, παρὰ οἷ καταλιπεῖν ἐκέλευσε, μηδὲ στάσιν καταγεῖν ἐς Μακεδονίαν ἀλλοφύλους τε καὶ ἐκ τῶν βαρβάρων γυναικῶν παῖδας τοῖς οἴκοι ὑπολελειμμένοις παισί τε καὶ μητράσιν αὐτῶν· αὐτὸς δὲ ἐπιμελήσεσθαι ὡς ἐκτρέφοιντο μακεδονικῶς, τά τε ἄλλα καὶ ἐς τὰ πολέμια κοσμούμενοι· γενομένους δὲ ἄνδρας ἄξειν αὐτὸς ἐς Μακεδονίαν καὶ παραδώσειν τοῖς πατράσιν » (Ἀρριανός)· τὰ ὁποῖα, ὡς μὴ ὤφελεν, ἔμειναν ἀνεκτέλεστα.

Γίνονται πολλάκις καὶ χάριτες βιαίως καὶ κατ' ἀνάγκην, τὰς ὁποίας *ἀχαρίτους χάριτας* καλοῦσιν, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος εἰς ἄκρον ἐπηύξησεν καὶ ἐμεγάλυνε διὰ τοῦ τρόπου καὶ ταύτας, ὡς καὶ ἄλλας οὐ μικρὰς χάριτας « *Καὶ προσῆν ἡ φιλοφροσύνη, μεθ' ἧς μόνης ὡς ἀληθῶς χαρίζονται οἱ διδόντες* » (Πλούταρχος). Παρὰ δὲ Ἀρριανῷ· « Καὶ ὅπως ἔχει φιλίας τε καὶ πόθου ἐς αὐτοὺς τὸ ἀτρεκέστατον τεκμήριον ἐκεῖνο ποιεῖσθαι ἠξίου, ὅτι τὸν πιστότατόν τε καὶ ὅν τινα ἴσον τῇ ἑαυτοῦ κεφαλῇ ἄγει, Κράτερον ξυμπέμπει αὐτοῖς φύλακά τε καὶ ἡγούμενον τοῦ στόλου. Οὕτω δὴ ἀσπασάμενος ξύμπαντας αὐτός τε δακρύων καὶ δακρύοντας ἐκείνους ἀπὸ οὗ ἀπήλλαξεν. » Εἰς ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὁ Θιέρσης, καὶ εἶτα ἀνοίξας εὗρηκεν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος.

Ὁ Ἀλέξανδρος, λέγουσιν, (ὁ Θιέρσης φαίνεται ὅτι δὲν τὸ ἐνθυμήθη τοῦτο) διὰ τῶν πολέμων αὐτοῦ, συχνάκις στρατολογῶν, ἠρήμωσε τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν στρατείαν μόλις ἀπήγαγε τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μα-

κεδονίας τοσούτους ἄνδρας ὅσους ὁ Ναπολέων, εἰ μὲν οὐχὶ ἐν μιᾷ, τοὐλάχιστον ἐν δυσὶ μάχαις ἀπώλεσεν.

Τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα τοῦ Ναπολέοντος ἐξετάζων ὁ Θιέρσης τὸν εὑρίσκει οὐχὶ ἐπαινετὸν, τοὐλάχιστον ἀμφίβολον, ἐπὶ λόγῳ δῆθεν ὅτι δυσεύρετος ἡ ἀγαθότης ἐν στρατιώτῃ ἀείποτε ἀσχολουμένῳ νὰ καλύπτῃ τὴν γῆν πτώμασιν, ἡ φιλία ἐν ἀνθρώπῳ οὐδέποτε ἰδόντι ὅμοιόν του περὶ ἑαυτὸν, ἡ τιμιότης ἐν δυνάστῃ εἰς χεῖρας του ἔχοντι τοὺς θησαυροὺς τοῦ κόσμου· περὶ τούτου αὐτὸς, ὑπεύθυνος ὤν, ὄψεται. Ἡμεῖς ἐν τούτοις ἀπ' ἐναντίας εὑρίσκομεν εἰς τὸν ἡμέτερον Ἀλέξανδρον ἀρετὰς σπανίας οὐχὶ μόνον εἰς ἡγεμόνας, ἀλλὰ καὶ εἰς πολὺ κατωτέρους ἀνθρώπους. Ἡ ἀγαθότης του διαφαίνεται πανταχοῦ. Ἐσέβετο τὴν μητέρα του καὶ διεστραμμένην οὖσαν «Ἐγκαλούσης δὲ, πράως ἔφερε τὴν χαλεπότητα· πλὴν ἅπαξ ποτὲ μακρὰν Ἀντιπάτρου κατ' αὐτῆς γράψαντος ἐπιστολὴν ἀραγοὺς, ἀγροεῖν εἶπεν Ἀντίπατρον ὅτι μυρίας ἐπιστολὰς ἓν δάκρυον ἀπαλείφει μητρός» (Πλούταρχος). Εἶχε φίλους, καὶ πόσον αὐτοὺς ἠγάπα ζῶντας καὶ ὑγιεῖς, πόσον ἐπεμελεῖτο αὐτῶν ἀσθενούντων, καὶ πῶς ὑπερετίμα τεθνεῶτας, εἶναι πασίγνωστον. Ἦτον περίλυπος, ἕως ἴδῃ τὸν Νέαρχον ἐπιστρέφοντα. Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴδομεν πόσον τὸν Κράτερον ἐτίμα, ἴσα τῇ ἑαυτοῦ κεφαλῇ. Πόσοι ἡγεμόνες ἐδυνήθησαν ἐκ τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος, ἔνθα πάντες ἄνισοι καὶ ἀνόμοιοι, νὰ καταβῶσιν εἰς τὰ κάτω, ἵνα εὕρωσιν ἰσότητα, ὁποίαν ἀπαιτεῖ ἡ φιλία! Εὑρεθήτω δὲ ὁ ὅμοιος εἰς τὴν χρῆσιν τῶν θησαυρῶν τοῦ κόσμου!

Προσθήσομεν εἰς τὰς ἄλλας αὐτοῦ ἀρετὰς καὶ τὴν σωφροσύνην. Ὁ Ἀρριανὸς, ὡς ἔμφρων καὶ δίκαιος ἱστορικὸς, ἐπαινῶν τὰ ἐπαινετὰ, ἀλλ' οὐδὲ τὰ ψεκτὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου παραλείπων ἄψεκτα, λέγει «Ἔνθα δὴ (ἐν τῇ Σογδιανῇ Πέτρᾳ) ἄλλων τε πολλῶν γυναῖκες καὶ παῖδες ἐλήφθησαν, καὶ ἡ γυνὴ ἡ Ὀξυάρτου καὶ οἱ παῖδες. Καὶ γὰρ ἦν Ὀξυάρτου παῖς παρθένος ἐν ὥρᾳ γάμου, Ῥωξάνη ὀνόματι, ἣν δὴ καλλίστην τῶν Ἀσιανῶν γυναικῶν λέγουσιν ὀφθῆναι οἱ ξὺν Ἀλεξάνδρῳ συστρατεύσαντες μετά γε τὴν Δαρείου γυναῖκα. Καὶ ταύτην ἰδόντα Ἀλέξανδρον

εἰς ἔρωτα ἐλθεῖν αὐτῆς, ἐρασθέντα δὲ οὐκ ἐθελῆσαι· ὑβρίσαι καθάπερ αἰχμάλωτον, ἀλλὰ γῆμαι γὰρ οὐκ ἀπαξιῶσαι. Καὶ τοῦτο ἐγὼ Ἀλεξάνδρου τὸ ἔργον ἐπαινῶ μᾶλλόν τι ἢ μέμφομαι. Καί τοι γε τῆς Δαρείου γυναικὸς, ἣ καλλίστη δὴ ἐλέγετο τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ γυναικῶν, ἣ οὐκ ἦλθεν εἰς ἐπιθυμίαν ἢ καρτερὸς αὐτὸς αὑτοῦ ἐγένετο, νέος τε ὢν καὶ τὰ μάλιστα ἐν ἀκμῇ τῆς εὐτυχίας, ὁπότε ὑβρίζουσιν οἱ ἄνθρωποι· ὁ δὲ κατηδέσθη τε καὶ ἐφείσατο, σωφροσύνῃ τε πολλῇ διαχρώμενος, καὶ δόξης ἅμα ἀγαθῆς οὐκ ἀτόπῳ ἐφέσει. »

Ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ αὐτὸς Ἀρριανὸς « *Καὶ οἱ πότοι δὲ, ὡς λέγει Ἀριστόβουλος, οὐ τοῦ οἴνου ἕνεκα μακροὶ αὐτῷ ἐγίγνοντο, οὐ γὰρ πίνειν πολὺν οἶνον Ἀλέξανδρον, ἀλλὰ φιλοφροσύνης ἐς τοὺς ἑταίρους* ».

Παρὰ Πλουτάρχῳ « Ἦν δὲ καὶ πρὸς οἶνον ἧττον ἢ ἐδόκει καταφερής. Ἔδοξε δὲ διὰ τὸν χρόνον, ὃν οὐ πίνων μᾶλλον ἢ λαλῶν εἶλκεν, ἐφ' ἑκάστης κύλικος ἀεὶ μακρόν τινα λόγον διατιθέμενος, καὶ ταῦτα πολλῆς σχολῆς οὔσης. Ἐπεὶ πρός γε τὰς πράξεις, οὐκ οἶνος ἐκεῖνον, οὐχ ὕπνος, οὐ παιδιά τις, οὐ γάμος, οὐ θέα, καθάπερ ἄλλους στρατηγοὺς, ἐπέσχεν. Δηλοῖ δὲ ὁ βίος, ὃν βιώσας βραχὺν παντάπασιν πλείστων καὶ μεγίστων πράξεων ἐνέπλησεν. »

Ὁ δὲ Θιέρσης, καταφρονῶν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέθανεν ἐν κραιπάλῃ περιπορφύρῳ (sur la pourpre et dans le vin)· ἀλλὰ δὲν ἐσυλλογίσθη ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δίδει τὸ δικαίωμα τοῖς ἐναντίοις τοῦ Ναπολέοντος νὰ ἐναιρέσωσι τὰ παρὰ τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῷ ἀποδιδόμενα καλά; Ἱκανοὶ δὲ καὶ νῦν ὑπάρχουσιν οἱ φρονοῦντες ὅτι καὶ ἄλλα μὲν τοῦ Θιέρσου, μάλιστα δὲ τὰ ἐν τοῖς τελευταίοις τοῦ συγγράμματος χρειάζονται μετάπλασιν.

Ἀπορίας δὲ ἄξιον πῶς ὁ μέγας ποιητὴς, ἐξυμνῶν τὸν μέγαν μονάρχην, δὲν ἐφύβρισε τὸν Ἀλέξανδρον, κατηγορῶν αὐτοῦ ἀκολασίαν, καὶ ἐκθειάζων τὴν ἐκείνου σεμνότητα καὶ σωφροσύνην.

« *Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος ἐφόνευσε τὸν φίλον του Κλεῖ-*

τον, τὸν Φιλώταν καὶ τὸν πατρικὸν τοῦ στρατηγὸν Παρμενίωνα. »

Ὁ Ἀρριανὸς πρῶτος ᾠκτειρε, καὶ ἡμεῖς ὡσαύτως ταλανίζομεν τὸν Ἀλέξανδρον, ὅτι τοιοῦτον ἁμάρτημα ἥμαρτεν, φονεύσας Κλεῖτον τὸν οἷον ὁμογάλακτον, ἀδελφὸν τῆς θρεψάσης αὐτὸν Λανίκης. Ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ ἀθωώσωμεν ἢ νὰ συγχωρήσωμεν τὸν Κλεῖτον διὰ τὴν ἐπὶ παρουσίᾳ τοσούτων καὶ τοσούτων προτρέχουσαν ἀκαιρίμαν αὐτοῦ γλῶσσαν; Οὐχὶ Ἀλέξανδρος, οὐχὶ βασιλεύς, ἀλλ' οὐδεμιᾶς τάξεως φιλότιμος ὁπωσοῦν ἄνθρωπος ἤθελεν ὑποφέρει τοιαύτην προπέτειαν, μεθ' ἧς ὁ Κλεῖτος, ἀπὸ πολλοῦ ἀγανακτῶν κατ' Ἀλεξάνδρου διὰ τὴν ἐπὶ τὸ βαρβαρικώτερον μεταβολὴν, καὶ πολυειδῶς ἐξυβρίζων καὶ σμικρύνων αὐτοῦ τὰ ἔργα, ἐπὶ τέλους ἐδείκνυε τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα, καὶ οὐχὶ βεβαίως πρώτην καὶ μόνην ταύτην φοράν, σώσασαν ἐν Γρανικῷ τὸν κινδυνεύοντα βασιλέα. « Ὡς δὲ καὶ τῶν Φιλίππου τινὲς ἔργων, ὅτι οὐ μεγάλα οὐδὲ θαυμαστὰ Φιλίππῳ κατεπράχθη, οὐδεμιᾷ ξὺν δίκῃ ἐπεμνήσθησαν, χαριζόμενοι καὶ οὗτοι Ἀλεξάνδρῳ, τὸν Κλεῖτον ἤδη οὐκέτι ἐν ἑαυτοῦ ὄντα πρεσβεύειν μὲν τὰ Φιλίππου, καταβάλλειν δὲ Ἀλέξανδρόν τε καὶ τὰ τούτου ἔργα, παροινοῦντα ἤδη τὸν Κλεῖτον, τά τε ἄλλα καὶ πολὺν εἶναι ἐξονειδίζοντα Ἀλεξάνδρῳ ὅτι πρὸς αὐτοῦ ἄρα ἐσώθη, ὁπότε ἡ ἱππομαχία ἡ ἐπὶ Γρανικῷ ξυνειστήκει πρὸς Πέρσας· καὶ δὴ καὶ τὴν δεξιὰν τὴν αὐτοῦ σοβαρῶς ἀνατείναντα, *Αὕτη σε ἡ χεὶρ, φάναι, ὦ Ἀλέξανδρε, ἐν τῷ τότε ἔσωσε.* Καὶ Ἀλέξανδρον οὐκέτι φέρειν τοῦ Κλείτου τὴν παροινίαν καὶ ὕβριν, ἀλλ' ἀναπηδῶν γὰρ ξὺν ὀργῇ ἐπ' αὐτὸν, κατέχεσθαι δὲ ὑπὸ τῶν ξαμπινόντων. Κλεῖτον δὲ οὐκ ἀνιέναι ὑβρίζοντα » (Ἀρριανός). Ἦτον τοῦτο ἐκτὸς τῶν ἑαυτοῦ καθηκόντων; καὶ διὰ τί τοσοῦτον ἐτιμᾶτο, ἐκ τῶν φιλτάτων τοῦ ἡγεμόνος ὤν; Δὲν ἤθελε πράξει τὸ αὐτὸ ὁ Ἀλέξανδρος, εἰ ἔβλεπε τὸν Κλεῖτον κινδυνεύοντα;

Καὶ ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος, οὐχὶ μόνον ἔκλαυσε πικρῶς, μεταμεληθεὶς διὰ τὴν πρᾶξιν ταύτην, ἀλλὰ καὶ μυριοτρόπως ὡμολόγησε τὸ ἁμάρτημά του « Ἀπελθόντα δὲ ἐς τὴν εὐνὴν κεῖ-

σθαι ὀδυρόμενον, αὐτόν τε Κλεῖτον ὀνομαστὶ ἀνακαλοῦντα, καὶ τὴν Κλείτου μὲν ἀδελφήν, αὐτὸν δὲ ἀναθρεψαμένην, Λανίκην τὴν Δρωπίδου παῖδα, ὡς καλὰ ἄρα αὐτῇ τροφεῖα ἀποτετικὼς εἴη ἀνδρωθείς, ἥγε τοὺς μὲν παῖδας τοὺς ἑαυτῆς ὑπὲρ αὐτοῦ μαχομένους ἐπεῖδεν ἀποθανόντας, τὸν ἀδελφὸν δὲ αὐτῆς αὐτὸς αὐτοχειρίᾳ ἔκτεινε· φονέα τε τῶν φίλων οὐ διαλείπειν αὐτὸν ἀνακαλοῦντα, ἄσιτόν τε καὶ ἄποτον καρτερεῖν ἕς τε ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, οὐδὲ τὴν ἄλλην θεραπείαν θεραπεῦσαι τὸ σῶμα » (Ἀρριανός). Καὶ εἰς αὐτοχειρίαν, λέγουσιν, ὁρμήσας μόλις ἐκωλύθη. Πόσοι ἡγεμόνες ἔδειξαν μεταμέλειαν ἀδικημάτων ἕνεκα; Θεοδόσιος ὁ μέγας ὑπέστη τὴν ὑπὸ τοῦ Μεδιολάνων ἁγίου Ἀμβροσίου ἐπιβληθεῖσαν αὐτῷ ποινὴν διὰ τοὺς ἐν Θεσσαλονίκῃ φόνους. Ἀλλὰ τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἐπέβαλε τὴν ποινὴν αὐτὴ ἡ συνείδησις. Ὁ Θεοδόσιος ἦτον οὐχὶ ἁπλοῦς χριστιανὸς, ἀλλὰ χριστιανικώτατος, ἐπὶ τοσοῦτον μάλιστα ὥστε ἀπεφάσισε μηδὲ ἴχνος εἰδωλολατρείας νὰ ἀφήσῃ ὑπάρχον ἐν οἰκοδομαῖς καὶ ἐν ἑλληνικοῖς μνημείοις, ἵνα μὴ, ἄσυλον καὶ πρόφασιν ἐν αὐτοῖς εὑρίσκοντες οἱ Ἀρειανοὶ, παρενοχλῶσι τοὺς ὀρθοδόξους. Ἔπρεπε λοιπὸν ἑκὼν ἄκων νὰ στέρξῃ εἰς τὴν ποινὴν ταύτην, ἵνα ἀποφύγῃ μείζονα ἔτι παρὰ τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος οὐδεμίαν εἶχεν ἀρχὴν ἀνωτέραν. Πολλοὶ ἐπαυξάνουσι τὰ ἁμαρτήματα, ἐγκαυχώμενοι ἐπ' αὐτοῖς, ὁ Ἀλέξανδρος ὅμως ἐγνώρισε τὸ ἑαυτοῦ καὶ τὸ ὡμολόγησε· « *Ταῦτα μεγαλωστὶ ἐπαινῶ Ἀλεξάνδρου, τὸ μήτε ἀπαυθαδιάσασθαι ἐπὶ κακῷ, μήτε προστάτην τε καὶ ξυνήγορον κακίονα ἔτι γενέσθαι τοῦ ἁμαρτηθέντος, ἀλλὰ συμφῆσαι γὰρ ἐπταικέναι ἄνθρωπον ὄντα* » (Ἀρριανός).

Ὁ Φιλώτας, ἐλεγχθεὶς ἐπὶ συνωμοσίᾳ κατὰ τοῦ βασιλέως καὶ καταδικασθεὶς, κατηκοντίσθη (ὡς ἂν εἴπομεν νῦν *κατετουφεκίσθη*) ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, ἀφ' οὗ πρότερον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐδικάσθη, ἐν γλώσσῃ ἑλληνικῇ, κατὰ προτίμησιν αὐτοῦ τοῦ Φιλώτα, διότι ταύτην μὲν ἐνόουν οἱ Μακεδόνες, ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες οὐχὶ, ἐντελῶς τοὐλάχιστον, τὴν μακεδονικήν.

Τὸ εἰπεῖν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἐφόνευσε τὸν Φιλώταν εἶναι τὸ

αὐτὸ καὶ εἰπεῖν ὅτι ὁ πρωθύπατος Βοναπάρτης ἐφόνευσε τὸν Κάρολον Πισχεγροῦν, l' abbè Pichegru, ὡς τὸν ὠνόμαζον ἐκ τοῦ ἐνδύματος τὸ ὁποῖον μόνον καὶ μόνον εἶχεν ἱερατικὸν γνώρισμα, παρ' ᾧ ὁ Ναπολέων ἐπαιδεύθη τὰ μαθηματικὰ (*Κατουρολέλεκαν* μετέφραζε τὸν Πισχεγροῦν παίζων ὁ Βελλαρᾶς), ἐν ᾧ οὐδέτερον τούτων ἀληθεύει.

Ὁ Πισχεγροῦς, κρυφίως ἐξ Ἀγγλίας ἐλθὼν εἰς Παρισίους μετὰ Γεωργίου Καδουδὰλ καὶ ἄλλων, ἵνα κοκοποιήσωσι τὸν πρωθύπατον, ὡς αὐτοὶ ὡμολόγησαν ἐν τῇ ἀνακρίσει, καὶ συλληφθεὶς ἔμελλεν ὑπὸ δικαστηρίου νὰ δικασθῇ, τὸ ὁποῖον, πιθανώτατα, ἐπὶ βεβαίων ἐλέγχων στηριζόμενον, ἤθελε τὸν καταδικάσει, εἰ μὴ αὐτὸς προλαβὼν ἀφ' ἑαυτοῦ διὰ τοῦ λαιμοδέτου ἀπηγχονίζετο. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ πρωθυπάτου διέδοσαν ὅτι ἐγένετο κατ' ἰδιαιτέραν αὐτοῦ διαταγήν, ἀλλὰ ταῦτα εἶναι συκοφαντία. Οὕτω λοιπὸν οὔτε ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὸν θάνατον τοῦ Φιλώτα ἐνέχεται, οὔτε ὁ πρωθύπατος Βοναπάρτης εἰς τὸν τοῦ Πισχεγροῦ.

Μένει λοιπὸν εἰς ἐξέτασιν μόνον τὸ πάθημα τοῦ Παρμενίωνος. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι τὸ τραγικώτατον πάντων « Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Φιλώτα καὶ Παρμενίωνα, πέμψας εὐθὺς εἰς Μηδίαν, ἀνεῖλεν, ἄνδρα πολλὰ μὲν Φιλίππῳ συγκατεργασάμενον, μόνον δὲ, ἢ μάλιστα τῶν πρεσβυτέρων φίλων, Ἀλέξανδρον εἰς Ἀσίαν ἐξορμήσαντα διαβῆναι, τριῶν δ' υἱῶν, οὓς ἔσχεν, ἐπὶ τῆς στρατιᾶς δύο μὲν ἐπιδόντα πρότερον ἀποθανόντας, τῷ δὲ τρίτῳ συναναιρεθέντα » (Πλούταρχος). Ἐκ τῶν παρὰ Πλουτάρχου ἐνταῦθα μνημονευομένων τριῶν υἱῶν τοῦ Παρμενίωνος οἱ προαποθανόντες ἦσαν ὁ Νικάνωρ, νόσῳ τελευτήσας ἐν τῇ κατὰ Ὑρκανίας στρατείᾳ, καὶ ὁ παρὰ Κουρτίου ἀναφερόμενος Ἕκτωρ, πνιγεὶς ἐν τῇ εἰς Αἴγυπτον στρατείᾳ, μεγάλως λυπήσας τὸν Ἀλέξανδρον, φίλτατος ὢν αὐτῷ· ὁ δὲ μετ' αὐτοῦ συναναιρεθεὶς ἦτόν ὁ Φιλώτας.

Τοιοῦτον δὲ τὸ πάθημα ὃν εὑρίσκεται συγχρόνως ἔκνομον καὶ ἀδικαιολόγητον. Τὸ μόνον πρὸς δικαιολογίαν εἶναι « Τυχὸν μὲν ὅτι οὐ πιστὸν ἐδόκει εἶναι Ἀλεξάνδρῳ Φιλώτα ἐπιβουλεύοντος μὴ ξυμμετασχεῖν Παρμενίωνα τῷ παιδὶ τοῦ βουλεύ-

μάτος, τυχὸν δὲ ὅτι, εἰ καὶ μὴ ξυμμετέσχε, σφαλερὸς ἤδη ἦν περιὼν Παρμενίων, τοῦ παιδὸς αὐτοῦ ἀνῃρημένου, ἐν τοσαύτῃ ὢν ἀξιώσει παρά τε αὐτῷ Ἀλεξάνδρῳ καὶ ἐς τὸ ἄλλο στράτευμα, μὴ ὅτι τὸ μακεδονικόν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ξένων, ὧν πολλάκις καὶ ἐν τῷ μέρει καὶ παρὰ τὸ μέρος κατὰ πρόσταξιν τὴν Ἀλεξάνδρου ξὺν χάριτι ἐξηγεῖτο » (Ἀρριανός). Καὶ τὸ μὲν *ἐν μέρει τε καὶ παρὰ μέρος* σημαίνει καὶ ἐν τῇ σειρᾷ του καὶ ἐκτὸς τῆς σειρᾶς του, τὸ δὲ ξὺν *χάριτι* ἑρμηνεύουσι *μετ' ἐπαίνου*. Εἰ δὲ πιστευτὸς ὁ Σαιγκρόϊος, ἀμφότεροι οἱ ἱστορικοὶ οὗτοι ἐφοβήθησαν μήπως μείζων ἔπαινος τοῦ Παρμενίωνος βλάψῃ τὸν Ἀλέξανδρον, κινήσας τὴν κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησιν τῶν μεταγενεστέρων, καὶ διὰ τοῦτο οὐδέν τι πλέον τούτων εἶπαν.

Εἶναι λοιπὸν ὁ παρ' Ἀλεξάνδρου φόνος τοῦ Παρμενίωνος λόγος ἀμύνης καὶ λόγος ἐξασφαλίσεως, πρὸς διατήρησιν ζωῆς καὶ ὑπάρξεως, καὶ εἰς τοιαύτας ἀνάγκας εὑρέθησκν πολλοὶ ἡγεμόνες, εἴτε κρύπτοντες μετέπειτα τὴν κατ' ἀνάγκην γενομένην πρᾶξιν, εἴτε καὶ ἀμεταμελήτως αὐτὴν ὁμολογοῦντες. Οὕτως ὁ Ναπολέων ἐν Ἁγίᾳ Ἑλένῃ, οὐχὶ μόνον οὐ μετεμέλετο διὰ τὸν φόνον τοῦ Δουκὸς Ἐγγιένης, ἀλλ' ἀποθνήσκουσι γείλεσιν ὡμολόγει ὅτι κατὰ τοὺς ἀειχρονίους νόμους ἐκεῖνος ἦτον ἄξιος τῆς ἐπιβληθείσης αὐτῷ ποινῆς. *Εἶχον δικαίωμα*, λέγει, *νὰ ὑπερασπίσω τὸ οὐχὶ εὐτελὲς αἷμά μου καθ' ὅσων ἤθελον νὰ τὸ χύσωσιν, ὅτε μάλιστα ἐμαυτὸν ὑπερασπίζων ὑπερήσπιζα τὴν Γαλλίαν, τὴν ἡσυχίαν, τὴν εὐδαιμονίαν, τὴν δόξαν της. Κατέβαλον, διότι εἶχα τὸ δικαίωμα· ἤθελα τὸ πράξει ἀκόμη καὶ τώρα.*

Οὔτε εἰ ὁ Ἀλέξανδρος, ἀναιρῶν τὸν Παρμενίωνα, εἶχε κατὰ νοῦν ἄλλον τινὰ τοιαῦτα πρὸ αὐτοῦ πράξαντα, οὔτε εἰ ὁ Ναπολέων, ἐν τῷ φόνῳ τοῦ Δουκὸς Ἐγγιένης, ἀνεπόλει τὸν Ἀλέξανδρον γνωρίζομεν, γνωρίζομεν μόνον ὅτι, κατὰ τὸ ἰταλικὸν il paragone non è ragione, οὐδεὶς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ πράξῃ τὸ κακὸν, ἐπειδὴ καὶ ἄλλος τὸ ἔπραξε πρὸ αὐτοῦ· διότι τότε οὐδὲν ἁμάρτημα ἐν τῷ κόσμῳ ἤθελε μένει ἀναπολόγητον. Καὶ ὅμως πολλάκις οἱ ἄνθρωποι, ἀναλογιζόμενοι ὅτι, ἔχοντες πολλοὺς ἄλλους εἰς τὸ αὐτὸ πάθημα ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυ-

ναμίας περιπεσόντας, δὲν εἶναι ἀποτρόπαια ἐκτρώματα τῆς φύσεως, μονκδικὰ καὶ ἀπαραδειγμάτιστα κακὰ πράζαντες, καὶ παρ' ἑαυτοῖς εὑρίσκουσι ψυχρὰν παρηγοριαν καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις δικαιολόγησιν. Ἀλλὰ πόσον ἡ μία περίστασις ὁμοιάζει τῇ ἄλλῃ, καὶ πόσον ἕκαστος ἠδύνατο καὶ ἄνευ φόνου νὰ φυλαχθῇ, τοῦτο εἶναι λίαν δυσαποφάσιστον.

Ἡμεῖς οὔτε τοῦ Ναπολέοντος γινόμεθα κατήγοροι, ἱκανὰ τοῦ Θιέρσου κατηγορήσαντος, οὔτε τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπολογηταί. Ἐνθυμούμενοι ὅμως τά τε τοῦ Φιλώτα καὶ Παρμενίωνος, φέροντες κατὰ νοῦν καὶ τὰ τελευταῖα τοῦ βίου του, ὅτε ἠναγκάζετο νὰ φυλάττηται τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ τοὺς οἰκείους, ὡς προδιδόντας καὶ ἐπιβουλεύοντας αὐτοὺς ὑποπτεύων, ἀλλὰ καὶ φανερῶς ἐπὶ τούτῳ κατηγορουμένους, ταλανίζομεν αὐτόν τε καὶ τοὺς εἰς ὅμοια περιπεσόντας ἀτυχήματα. Ὅτε λοιπὸν ὁ Ἀντίγονος ἔλεγεν ὅτι, εἰ ἐγνώριζαν οἱ ἄνθρωποι πόσα κακὰ συνοδεύουσι τὸ διάδημα, δὲν ἤθελον τὸ σηκώσει κατὰ γῆς αὐτὸ ἐρριμένον εὑρόντες, πολλὰ τοιαῦτα δυσάρεστα εἶχε γνωρίσει καὶ πολλῶν πεῖραν εἶχε λάβει.

Τοιοῦτος ὁ Μακεδὼν Ἀλέξανδρος, οὐχὶ βεβαίως πάντῃ πάντες ἀνεπίληπτος, ἄνθρωπος καὶ αὐτὸς ὤν, ἀλλ' ὁ ἀναμάρτητος ἡγεμὼν βαλέτω λίθον κατὰ τοῦ πταίστου καὶ ἁμαρτωλοῦ Μακεδόνος, ἀφ' οὗ μάλιστα μεθ' ὑψηλοῦ τοῦ κηρύγματος ὁ συγγράψας τὰ περὶ Ναπολέοντος προσκαλεῖ πρὸς τοῦτο.

Ἐὰν τώρα παραθέσωμεν καὶ τὸ τέλος τῶν δύο τούτων ταραξικόσμων ἡρώων, ὁ μὲν Ἀλέξανδρος, ἀήττητος, ἐν τῇ δόξῃ του, ὑπὸ φίλων καὶ λαμπρᾶς θεραπείας περιστοιχιζόμενος, ἀποθνήσκων, καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα ἐξησφαλισμένην καὶ πάσης ἐπεμβάσεως ἐλευθέραν κατέλειπε. Νὰ κατηγορήσωμεν τὸν Ἀλέξανδρον διὰ τοὺς μετέπειτα διαδόχους του Μακεδόνας βασιλεῖς, εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ νὰ κατηγορήσωμεν τὸν Ναπολέοντα δι' ὅσα τυχὸν ἔπραξαν οἱ διαδεχθέντες αὐτόν. Ἀλλ' οὐδὲ οἱ διάδοχοι Μακεδόνες βασιλεῖς ἤγαγον τοὺς Ῥωμαίους εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς λέγει ὁ Θιέρσης· τοὺς ἐπολέμησαν μάλιστα ὅσον ἠδυνήθησαν, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι καὶ Μεσσήνιοι

οἵτινες τοὺς προσεκάλεσαν, καὶ οἱ Αἰτωλοὶ οἵτινες ἐκαυχῶντο, ὅτι μεγάλως αὐτοὺς ἐβοήθησαν κατὰ Μακεδόνων πολεμοῦντες, καὶ διὰ τοῦτο εἰς ἑαυτοὺς ἀνέφερον τὴν νίκην, ἐδρέψαντο τοὺς καρποὺς τῆς ἑαυτῶν ἀφροσύνης. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ προσκλήσεως οἱ Ῥωμαῖοι, εἴπερ τις ἄλλος γνωρίζοντες τὴν τέχνην τῆς εἰς τὰ τῶν ξένων ἐπεμβάσεως, ἐγένοντο πολλῶν ἄλλων παραδειγματικοὶ διδάσκαλοι.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ Ἀλεξάνδρου, ὁ δὲ Ναπολέων, μετὰ ἥττας ἄλλας τε, μάλιστα δ' ἐν Λειψίᾳ καὶ Οὐατερλῷ, πίπτων, παρέδιδε τὴν Γαλλίαν μικροτέραν ἢ ὅτι παρέλαβεν ἐκ τῆς δημοκρατίας, καὶ τὴν ἄφινεν ἀπανταχόθεν ἄφρακτον καὶ ἀνοικτὴν εἰς τὰ πλήθη τῶν συμμάχων, οἵτινες ἐκδικούμενοι τὴν πρώην ὑπ' αὐτοῦ ταπείνωσιν καὶ βαρέως ἐφορολόγησαν καὶ ἄλλως ἐπίεσαν τοὺς Γάλλους. Καὶ εἰμὴ εὐμενέστεραι διαθέσεις ἐκώλυον τὰς ἀγρίας ὁρμὰς τοῦ Βλυχέρου, καὶ αὐτὸς ὁ Ναπολέων, ἀνάρπαστος γενόμενος, ἔμελλεν ἀπρεπέστατα νὰ κολασθῇ, καὶ ἡ στήλη τοῦ Βανδώμη καὶ ἡ γέφυρα τῆς Ἰένης καὶ ἄλλα τῆς Γαλλίας κοσμήματα ἤθελον καταστραφῆ. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἔτι τολμηρότερα ἤθελον ἴσως προβῆ, εἰμὴ ἐφοβοῦντο τὸ ἐνδοξότατον καὶ μαχιμώτατον ἔθνος τῶν Γάλλων, τοῦ ὁποίου ἐνώπιος ἔτι ἐσώζετο ἡ θριαμβευτικὴ ἅμαξα, καὶ ἔνακλος ὁ κρότος τῶν νικηφόρων ὅπλων. Ἐκεῖνος δὲ πρὸς ὃν ὁ Ἀλέξανδρος παραβάλλεται, οὐχὶ τὴν Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ὡς ἄλλοτε καὶ ἀλλαχοῦ ἔλεγον, οὐδὲ τὴν τοῦ μυθευομένου, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἱστορικοῦ Προμηθέως τύχην λαβών, οὐχὶ ὑπὸ ἑνὸς μυθώδους, ἀλλ' ὑπὸ μυρίων ἀληθεστέρων γυπῶν σπαραττόμενος, ὑπέστη τρομερὸν καὶ σχετικῶς ἀπαραδειγμάτιστον ἴσως μαρτύριον, ἐὰν τυχὸν ἐξαιρέσωμεν τὸν τοῦ σιδηροῦ προσωπείου, καὶ τοῦτον ὑπὸ συγγενῶν, ὡς λέγουσι, κολασθέντα. Οἱ βάρβαροι ἔκλαυσαν τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀπόκειται τώρα εἰς τὸν Θιέρσην νὰ μᾶς δείξῃ πόσοι λαοὶ ἐθρήνησαν τοὺς δορικτήτορας αὐτῶν ἀποθανόντας.

Ἡ ἡρωϊκὴ χάρις τοῦ Ἀλεξάνδρου, λέγει ὁ Θιέρσης, ἐξηπάτησεν τοὺς μεταγενεστέρους, ἀλλὰ βίος ματαιότερον παρὰ τὸν

ἐκείνου θρονήσας δὲν ὑπάρχει. Ἡμεῖς δὲ ἀπ' ἐναντίας φρονοῦμεν ὅτι οὔτε ἡ ἱστορικὴ ἱκανότης, οὔτε τὸ ἐπαφρόδιτον τῆς φράσεως τοῦ Θιέρσου θέλουσι πείσει πολλοὺς ἀναγνώστας τῆς ἱστορίας του ὅτι ὁ κόσμος ἐξηπατήθη εἰς τὰ περὶ Ἀλεξάνδρου, οὔτε ὅτι ὁ βίος αὐτοῦ ἦτον ὁ ματαιότερος, οὔτε ὅτι ἔτρεχεν τὸν κόσμον δι' ἁπλῆν φιλοδοξίαν, ἀλλ' οὐδὲ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Ναπολέων ἦσαν τρελοί, καὶ πολὺ ὀλιγώτερον ὅτι ἡ Θεία Πρόνοια ἐκλέγει τοὺς τρελούς, ἵνα δώσωσι νέαν φάσιν εἰς τὸν κόσμον. Ἴσως ὁ Θιέρσης, παραπολὺ ζηλωτὴς εἰς τὰ θρησκευτικὰ ἐσχάτως γενόμενος, εἶχε κατὰ νοῦν, ὅτε ταῦτα ἔγραφε, τὸ τοῦ Ἀποστόλου (πρὸς Κορινθίους Α', ά. 27) « τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνῃ. » Τί ἐστι παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ κόσμος, τί τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου τὰ ἰσχυρά, τὰ ἀγενῆ καὶ ἐξουθενημένα, τίνες οἱ σοφοὶ καὶ τίς ἡ αὐτῶν καταισχύνη, πάντα ταῦτα ἀφ' ἑαυτοῦ τε καὶ ἐκ τῶν ἑρμηνευτῶν, Ἑλλήνων τε καὶ ἑτεροφύλων, ἐννοεῖ βεβαίως ὁ Θιέρσης, ἀλλ' εἰ τὰ ἐφήρμοσεν εἰς τοὺς διὰ τῆς Θείας Προνοίας ἀλλάσσοντας τὴν τροχιὰν τοῦ κόσμου, κακὴν ἐφαρμογὴν ἐποιήσατο, διότι ἕτερον ἑκάτερον.

Ἡ πλάστιγξ, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἀνὰ χεῖρας ὁ Θιέρσης, ἵνα ζυγίσῃ τοὺς μεγάλους ἄνδρας, οὔτε εἰς ἰσορροπίαν, οὔτε εἰς ἑτεραλκῆ καὶ ἑτεροβαρῆ μέν, ἀλλ' ὡρισμένην στάσιν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ ποτέ, ἀλλ', αἰώρας δίκην, εἰς διηνεκῆ καὶ ἀέναον κίνησιν καὶ ἀστασίαν φαίνεται φερομένη· διότι ἀλλαχοῦ μὲν λέγει ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ πτωχοῦ εὐπατρίδου Κορσοῦ παρέστησεν ἐν τῷ κόσμῳ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ Ἀννίβα, τοῦ Καίσαρος, τοῦ μεγάλου Καρόλου. Ὡσαύτως, ἵνα ἐκτιμήσῃ Φριδερίκον τὸν δεύτερον, τὸν παρακαθίζει εἰς αὐτοὺς τούτους καὶ εἰς τὸν Σουεδὸν Γούσταυον Ἀδόλφον. Καὶ ἵνα κρίνῃ δὲ τὸν Ναπολέοντα, λέγει ἄλλαχοῦ ὅτι, ἵνα εὕρωμεν τοὺς ὁμοίους του, πρέπει νὰ ζητήσωμεν Ἀλέξανδρον, Ἀννίβαν, Καίσαρα, μέγαν Κάρολον, Φριδερίκον Β'. Ἀφ' οὗ δὲ εἰς τὸ αὐτὸ συμπόσιον τῶν μεγάλων ἀνδρῶν προσεκάλεσεν οἷον ὁμοτίμους πάντας τοὺς ἀνωτέρω, χωρίζει ἔπειτα δύο τούτων, τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Ναπο-

λέοντα, καὶ, ἵνα ὀνομάσῃ τρελὸν τὸν δεύτερον, καλεῖ τὸν πρῶτον τρελώτερον. Ἴσως ὁ Θιέρσης, ἐκ τῶν νεανικῶν αὐτοῦ σπουδασμάτων, ἐνθυμούμενος τὸ ἀρχαῖον *εἰ μὴ ἰατροὶ ἦσαν οὐδὲν ἂν μωρότερον ἦν τῶν γραμματικῶν*, τὸ ἐφήρμοσεν ἔπειτα εἰς τοὺς δύο τούτους μεγάλους ἄνδρας, ἐξαιρέσας αὐτοὺς τῆς τάξεως, εἰς τὴν ὁποίαν τοὺς εἶχε θέσει πρότερον. Ὁ ὀλιγώτερον τρελὸς, λέγει πάλιν ἀλλαχοῦ ὁ Θιέρσης, ἠθέλησε νὰ μιμηθῇ τὸν τρελώτερον· ὁ Ναπολέων ἐν Συρίᾳ εὑρισκόμενος ἠθέλησε νὰ μιμηθῇ τὸν Ἀλέξανδρον, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας στρατεύων· εἰς τὴν Δύσιν δ' ἐπιστρέψας προῦθετο εἰς μίμησιν τὸν Ἀννίβαν. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἀπαιτεῖται ἄλλη πλάστιγξ ἀκριβεστέρα, ἵνα ζυγίσῃ τὰ ὑπὸ τοῦ Θιέρσου ζυγισθέντα.

Οὔτε τῶν ἡμετέρων δυνάμεων οὔτε τῶν σκοπῶν ἦτον νὰ λάβωμεν ἀνὰ χεῖρας τὴν τοιαύτην ἀκριβεστέραν πλάστιγγα· ὅθεν οὔτε τὰ τοῦ Ἀννίβα ζηλεύοντες, οὔτε τὰ τοῦ Μεγάλου Καρόλου φθονοῦντες, τὸν Ἀλέξανδρον ἠθελήσαμεν κατὰ δύναμιν νὰ διαιωσωμεν, ὅπου ἐνομίσαμεν ὅτι ἀδικεῖται, καὶ μόνον κατ' ἀνάγκην καὶ μετὰ λύπης, ὑπὸ τῆς τοῦ Θιέρσου παραβολῆς συρόμενοι, εἴπομέν τι περὶ Ναπολέοντος, τὸν ὁποῖον ἄλλως οὐδὲ νὰ ψαύσωμεν ἐπεθυμοῦμεν, σεβαστὸν ἔχοντες τὸν ἄνδρα καὶ δι' ἄλλους λόγους, καὶ διότι εἰς πάντα Ἕλληνα, ἑλληνικὸν μεγαλεῖον κατὰ φρένα καὶ θυμὸν ἔχοντα, ἀνακαλεῖ τὸ εἴδωλον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Καὶ οὐδεὶς ὑπάρχει, πιστεύομεν, ὃς, βλέπων ἀφ' ἑνὸς παρὰ τῷ Θιέρσῃ καὶ ἄλλοις τὴν ἐπὶ Ναπολέοντος λαμπρότητα τῶν Γάλλων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀπὸ πολλοῦ ταπείνωσιν τῶν Ἑλληνικῶν, δὲν εὑρίσκει ἀσθενῆ τοὐλάχιστον παρηγορίαν, θαυμάζων παρ' Ἀρριανῷ καὶ ἄλλοις ἄνδρα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λαβόντα τὴν μεγάλην ἐντολὴν *προσθεῖναι Ἀσίαν τῇ Ἑλλάδι* Ἕλληνας ἀρχηγοὺς περὶ αὐτὸν καλοῦντα, περὶ Ἑλλάδος βουλευόμενον, τὴν Ἀσίαν ἐξουσιάζοντα, ἑλληνιστὶ δίδοντα προστάγματα, ἑλληνιστὶ μετὰ τῶν ὑποτασσομένων λαῶν συνδιαλεγόμενον, ἑτέροις ῥήμασιν Ἕλληνα Ναπολέοντα. Ἀναπολῶν δὲ διὰ τούτων εἰς τὴν μνήμην ὅτι ἤμεθά τι ποτὲ καὶ ἡμεῖς, πείθεται ὅτι δι' αὐτὸ τοῦτο οὐκ ἀπογνωστέον ὅτι καὶ

πάλιν ἐσόμεθά τι. Ἐὰν δὲ, πολλάκις πνίγνων τὴν φωνὴν τῆς καρδίας του, δὲν τολμᾷ νὰ ἐκφωνήσῃ τὸ τῆς Διδοῦς exoriare aliquis, κτλ., εὐχέσθω τοὐλάχιστον ἀνάλογά τινα τῶν τοῦ Δημοσθένους, *εἰ μέν τινες οὐ καλῶς περὶ Ἑλλάδος βουλεύονται, βελτίω τινὰ νοῦν καὶ φρένας, πᾶσι δὲ τοῖς λοιποῖς τὴν ταχίστην ἀπαλλαγὴν τῶν ἐπηρτημένων ἢ πλατομένων φόβων καὶ σωτηρίαν ἀσφαλῆ, καὶ ἐπὶ τὸ βέλτιστον πρόοδον.* Νομίζομεν ὅμως ὅτι δὲν εἶναι ἄκαιρον νὰ ἐνθυμῆται ἕκαστος καὶ τοὺς Κύρου τοῦ νεωτέρου λόγους πρὸς τοὺς μεθ' ἑαυτοῦ Ἕλληνας· ὃς, ἀφ' οὗ τοὺς ὠνόμασεν ἀμείνονας καὶ κρείττονας τῶν βαρβάρων, λέγει αὐτοῖς ἐπὶ τέλους· *ὅπως ἔσεσθε ἄνδρες ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας ἧς κέκτησθε, καὶ ὑπὲρ ἧς ὑμᾶς ἐγὼ εὐδαιμονίζω* (Ξενοφῶν).

Καὶ ταῦτα μὲν ἡμεῖς περὶ Ναπολέοντος, οὔτε εὐνοίας οὔτε ἀπεχθείας ἰδιαιτέρους λόγους ἔχοντες, ὁ δὲ ἐπιχειρήσας νὰ συγγράψῃ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ἀντὶ, ἐνθυμούμενος τὸ ἐν Ἁγίᾳ Ἑλένῃ μαρτύριον, νὰ φανῇ μετριώτερος εἰς τὰς κατὰ τοῦ ἱστορουμένου κρίσεις, ὁμοιωθεὶς τοῖς χρυσοῦσι τὰ σφάγια πρὶν τὰ θυσιάσωσιν, ἀφ' οὗ ὑπὲρ πάντα ἄλλον τὸν ὑπερύψωσεν, ἐν τέλει ἀφαιρέσας αὐτοῦ πᾶν ὅ,τι καλὸν καὶ γενναῖον εἶχε, ἄδηλον εἴ τι ἀφῆκεν αὐτῷ τῶν πρώην.

Ἔτι ἀδικώτεροι πρὸς αὐτὸν δεικνύονται ὅσοι, ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων κυρίως ὄντες, ἀκινδύνως καὶ ἀνέτως ἐν τῷ ἰδίῳ μελετητηρίῳ ἐπὶ τῶν γεωγραφικῶν πινάκων σπουδάζοντες τόπους τῶν στρατοπέδων, θέσεις μαχῶν, πεδιάδας, ὄρη καὶ ποταμοὺς, κρίνουσι καὶ κατακρίνουσι, τὰ, κατ' αὐτοὺς, γενόμενα σφάλματα τῶν μεγάλων στρατηγῶν, ἀνανεοῦντες τὸ τοῦ μύθου *εἰ τὸ καὶ τὸ ἐποίησεν, οὐκ ἂν ἐτέθνηκει*, λησμονοῦντες ὅτι ἐν τῷ κρότῳ τῶν ὅπλων, ἐν μάχῃ μάλιστα, ἐξ ἧς τὸ πᾶν κρέμαται, πάμπολλα αἰφνίδια καὶ ἀπροσδόκητα συμβαίνουσιν, ἱκανὰ νὰ διαταράξωσιν οὐχὶ ἀνθρώπους, ἔστωσαν καὶ Ναπολέοντες, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἡρακλεῖς καὶ τοὺς γίγαντας.

Δύο τινὰ θέλω ἔτι προσθέσει, ἵνα συμπεράνω τὸν λόγον. Τὸ πρῶτον εἶναι μικρά τις παρατήρησις περὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν·

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι μόνους τοὺς ἐπὶ πολέμῳ ἐνδόξους καλοῦσι συνήθως μεγάλους ἄνδρας· καὶ τοῦτο δῆτι ὁ πόλεμος μεταξὺ ἀπείρων κακῶν ἔχει καί τινα καλά· δι' αὐτοῦ ἀναγκάζονται οἱ ἄνθρωποι, ἀπορρίπτοντες τὴν ἀδράνειαν καὶ μαλθακότητα, νὰ μεταβαίνωσιν εἰς κίνησιν, ἥτις εἶναι τὸ πρῶτον σημεῖον τῆς ζωῆς. Ἀείποτε δὲ πρὸς νέας δυσκολίας παλαίοντες, καὶ νέόν τι πρὸς ὑπερνίκησιν αὐτῶν ἐπινοοῦντες, ὀξύνουσι τὸν νοῦν, σκληρύνουσι τὸ σῶμα, ἀποβάλλουσι κατὰ μικρὸν τὴν πρώην δειλίαν, καὶ, ἐν τῷ σχολείῳ τῆς ἐναντιότητος καὶ ἀποτυχίας διδασκόμενοι, γυμνάζονται εἰς τὴν ὑπομονὴν καὶ κακοπάθειαν, καὶ βιοῦσι καταφρονοῦντες ἐλλείψεις καὶ παθήματα, εἰς τῶν ὁποίων καὶ μόνον τὸ ὄνομα τρομάζουσιν οἱ ἀπόλεμοι. Ἐκτὸς δὲ τούτων σχετίζονται μᾶλλον μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ἀνταλλάσσουσιν ἰδέας καὶ χρείας, λαμβάνουσιν ἀφορμὰς νὰ εὐχαριστήσωσι τὴν ἑαυτῶν φιλοτιμίαν, νὰ ἄρξωσι τῶν νενικημένων. Δι' αὐτοῦ κατορθοῦνται αἱ κυριώτεραι πολιτικαὶ μεταβολαί, κτλ.

Τὸ δὲ ἐκχυθὲν αἷμα μετατρέπει εἰς λαμπρὰν πορφύραν τὸν μανδύαν τοῦ νικητοῦ, τὸ φάσμα τῆς ἐν ταῖς μάχαις ἱκανότητος γίνεται γόητρον, κλεῖον τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς φονευομένους, ἀκρωτηριαζομένους, οἰμώζοντας καὶ πενθοῦντας. Ἴσως δὲ εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ὅτι τὸ πάλαι, ἀνεύθυνοι ὄντες οἱ βασιλεῖς καὶ τὰ πάντα κατὰ τὸ δοκοῦν πράττοντες, αὐτοὶ ἐνομίζοντο καὶ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου καλῶν αἴτιοι, ὅθεν ἥρωες, δορικτήτορες, μεγάλοι ἄνδρες, κτλ. Οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν σήμερον, ὅπου τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα εἶναι ἀνώτερον τῆς αὐθαιρεσίας. Ἀλλ' οὐδὲ παρὰ τοῖς ἄκρως φιλελευθέροις Ἀθηναίοις· διότι, ζητήσαντος, ὡς λέγουσι, τοῦ Μιλτιάδου μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι νίκην νὰ τῷ στήσωσιν ἀνδριάντα, δημοκρατικῇ παῤῥησίᾳ ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, *εἰ σὺ μόνος ἐνίκας μαχόμενος.*

Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα, δικαιότερον δὲ φαίνεται ὅτι, ὡς ἐπὶ τῶν φυσικῶν ἐννοιῶν, ἀντιθέτως πρὸς τὸ μικρὸν, μέγα τι ὀνομάζομεν πᾶν τὸ ὑπερέχον κατά τι τῶν ἄλλων, μέγαν ἄνθρωπον καλοῦντες τὸν μεγαλόσωμον, μέγαν ποταμὸν, μεγάλην

λίμνην, μεγάλην πεδιάδα, μέγα ὄρος τὸ ὑψηλὸν, μέγα δάσος τὸ πολύδενδρον, οὕτω καὶ ἐπὶ ἐννοιῶν ἠθικῶν. Ὡς μέγα ἔθνος τὸ πολυάριθμον τῶν Σινῶν, οὕτω καὶ τὸ ἔνδοξον ἔθνος τῶν Γάλλων, la grande nation, *μέγας στρατὸς* ὁ ἀνάριθμος στρατὸς τοῦ Ξέρξου, καὶ ὁ πολυνίκης στρατὸς τοῦ Ναπολέοντος, la grande armée. Οὕτω μεγάλους ἄνδρας ἐν γένει ὀνομαστέον, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς μικροὺς ἀνθρώπους, ὅσοι οὐδὲν ἀπολείπουσι θνήσκοντες, εἰμὴ ἀκριβέστατον ὑπολογισμὸν τῶν ὅσα ἔφαγον, ἔπιον καὶ ἠσώτευσαν, τοὺς μεγάλα ἔργα, διὰ μικρῶν μάλιστα ἀφορμῶν ἤτοι μέσων, κατορθώσαντας, καὶ ἐν γένει τοὺς ἔχοντας ἐξέχοντα προσόντα ὁποῖα οἱ ἄλλοι στεροῦνται.

Κατὰ δὲ τὰ διάφορα ὑπεροχικὰ προσόντα δυνατὸν ἀποκαλέσαι μέγαν ἐπὶ στρατηγικῇ ἀρετῇ, ἐπὶ ἀνδρίᾳ καὶ ῥώμῃ, ἐπὶ πολιτικῇ συνέσει, ἐπὶ σοφίᾳ, ἐπὶ χρηστότητι καὶ ἀγαθοεργίᾳ, κλ. Οὕτως ὁ ἡμέτερος Πλούταρχος, ἐκτὸς τῶν ἐπὶ στρατιωτικῇ ἀρετῇ διασήμων, περιέλαβεν εἰς τὴν τάξιν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν καὶ ἄλλους, οἵτινες ἢ οὐδαμῶς μετεῖχον τῆς ἀρετῆς ταύτης, οἷοι Δημοσθένης καὶ Κικέρων, ἢ οὐχὶ ἐκ προθέσεως καὶ ἰδιαζόντως, ὡς μετ' ἄλλων ὁ Περικλῆς, καὶ ἐν πολέμῳ μέν τι ὀπωσοῦν ἐπαινεθέντες, ἐπὶ ἄλλαις ὅμως ἀρεταῖς διαπρέψαντες, οἷοι Φιλοποίμην, Γράκχος, κλ. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ κακίᾳ δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσι μεγάλοι, ὡς καὶ ἐπὶ ἀρετῇ, μεγάλοι κακοῦργοι, ὡς μεγάλοι ἀγαθοεργοὶ, λαοδάμαντες καὶ λαοπλάνοι, δορικτήτορες καὶ ἀγύρται ὡσαύτως. Ἔχουσι δὲ καὶ οὗτοι τοὺς πανηγυριστὰς καὶ βιογράφους των. Οὕτως ὁ Ἀθηναῖος σοφιστὴς Πολυκράτης ἔγραψε Βουσίριδος τοῦ ξενοκτόνου ἐγκώμιον καὶ κατηγορίαν Σωκράτους. Ὁ Λουκιανός, αἰδούμενος ὅτι ἔγραψε τὰ *κατ' Ἀλέξανδρον τὸν ψευδόμαντιν*, ὑπεραπολογεῖται τῷ παραδείγματι τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἐπικτήτου Ἀρριανοῦ, γράψαντος τὸν βίον τοῦ λῃστοῦ *Τιλλιβόρου*. Ἐὰν δὲ χρεία φενακιστῶν καὶ γοήτων, μόνη ἡ τάξις τῶν περὶ χρυσοποιΐαν ἀσχολουμένων εὐπορεῖ τοσοῦτον, ὥστε κατάλογον οὐχὶ μικρὸν δύναται νὰ ἐπιδείξῃ. Ἀρκεῖ νὰ ὀνομάσωμεν μόνον ἕνα τὸν κορυφαίων, τὸν Πανορμίτην Ἰωσὴφ Βάλσαμον, κοινότερον γνωριζόμενον τῷ λαμπρῷ ὀνόματι

Κόμης Ἀλέξανδρος Καλλιόστρος. Ἐῶμεν δ' ἀνεξέταστον εἴγε ἡ ἀκριβὴς τῶν κακιῶν καὶ ἀγυρτιῶν αὐτῶν γνῶσις χρησιμωτέρα, οἷον πρὸς ἀποφυγὴν, ἢ ἡ παντελὴς σιγὴ, ἵνα μὴ δίδῃ ἔναυσμα πρὸς μείζονα κακά. Ἴσως ἡ πρόοδος τῆς κοινωνίας, διορθοῦσα τὴν ἀνωμαλίαν ταύτην, ὁρίσῃ τοὐντεῦθεν ὀρθότερον τὰ τοιαῦτα. Ὅτι δὲ μόνον διὰ δυνάμεως, στρατιωτικῆς ἢ καὶ ἐπινοητικῆς, δυνατὸν νὰ κατορθῶσιν οἱ ἄνθρωποι τὰ μεγάλα ἔργα, μόνον μέχρι ἁπλῆς συλλήψεως καὶ σχεδίου ὑπολειπομένων τῶν ἄνευ ταύτης προσπαθούντων, εἶναι βεβαίως τοῖς πᾶσι φανερόν.

Ἀπόρροια τοῦ πρώτου εἶναι τὸ δεύτερον, ἡ περὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν διάφορας κρίσις. Ὁ Γ. Ἐϊχθάλ, ἐν τῷ νεωτάτῳ αὐτοῦ συγγράμματι, Les trois grands peuples mediterranéens (Ἑβραῖοι, Ἕλληνες καὶ Ῥωμαῖοι), et le Christianisme, τοῦ ὁποίου μικρότατον μέρος, οἷον δοκίμιον τοῦ συγγραφέως πρὸς ἀπόγευσιν τῶν ἀναγνωστῶν, ἔφθασεν ἐνταῦθα, παραβάλλων Ἕλληνας καὶ Ῥωμαίους, λέγει ἐξ ἀρχαιοτέρου συγγραφέως (Saint-Evremont) «ὅτι ἡ Ῥώμη ἔχει μεγάλους πολίτας, μεγάλους στρατηγοὺς, μεγάλους διατάκτορας ἤτοι διοργανιστὰς, μεγάλους νομικούς. Παραβαλλομένη δὲ πρὸς τὴν Ἑλλάδα οὐδένα ἔχει μέγαν ἄνδρα. Ἡ Ἑλλὰς θέλει τὴν ἐλευθερίαν, ἡ Ῥώμη τὴν ἐξουσίαν.» Τίς δὲ ἀναγινώσκων ταῦτα δὲν ἐνθυμεῖται τὰ ἀγέρωχα ἐκεῖνα τοῦ Βιργιλίου· Tu regere imperio populos, Romane, memento.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ συγγραφέως (Saint-Evremont) ἀναφέρει ὁ Ἐϊχθὰλ καὶ τὰ ἑξῆς «Ἡ καλλίνοια (la beautè de l'esprit), ἡ δικαιοσύνη, ἡ πανικανότης, ἀποτελοῦσι τὸ καλλιώτερον μέρος τῆς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν ἀξίας. Οὗτός ἐστιν ὁ χαρακτὴρ Ἀριστείδου, Κίμωνος, Φωκίωνος, Ἐπαμινώνδου, Φιλοποίμενος, ὁ τοῦ πολίτου ἐν ταυτῷ καὶ φιλοσόφου Σωκράτους. Ἐν Ῥώμῃ, ἀπ' ἐναντίας, διὰ τῆς μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐπαφῆς οἱ Σκιπίωνες λαμβάνουσι μικρόν τι τῆς ὑπερόχου ταύτης ἀτομικότητος, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ φθάσωσιν εἰς αὐτήν. Τὸ πολιτικὸν πνεῦμα, ἡ φιλοδοξία καὶ ἡ ἐν πάσῃ ῥωμαϊκῇ ψυχῇ ἔμφυτος φιλαρχία κατέχουσι πάντοτε τὴν εὐρυτάτην ἐν αὐτοῖς θέσιν.

« Τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀτόμου ἐν Ἑλλάδι δεικνύεται καὶ ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν. Τὸ ἄτομον εἶναι μεῖζον τοῦ λαοῦ. Δὲν εἶναι ἡ Ἑλλὰς, οὔτε αἱ Ἀθῆναι, οὔτε ἡ Σπάρτη αἱ σώζουσαι τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον, εἰς τὴν κατὰ Ξέρξου αὐτῆς πάλην. Εἶναι εἷς ἀνὴρ, εἶναι ὁ Θεμιστοκλῆς. Ἕκαστος αἰσθάνεται τοῦτο, ἀναγινώσκων τὸν Ἡρόδοτον. Ἀπ' ἐναντίας ἐν Ῥώμῃ, εἰς τὴν κατὰ τῆς Καρχηδόνος αὐτῆς πάλην, ἐν τῇ κρισίμῳ στιγμῇ τῆς πάλης ταύτης, ἐν τῷ δευτέρῳ Λιβυκῷ πολέμῳ, ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς διέσωσε τὸν ῥωμαϊκὸν λαόν. Ἐνταῦθα ἡ εὐταξία, ἡ καρτερία, ἡ περὶ τοῦ κοινοῦ καλοῦ ἁπάντων σύμπνοια, ἔσωσαν τὴν Ῥώμην, ὅτε αὕτη διὰ τὰ σφάλματα καὶ τὰς ἀξιώσεις τῶν στρατηγῶν της ἐφέρετο εἰς τὴν ἀπώλειαν. »

Ἄκουε τώρα καὶ Ἰταλὸν πῶς κρίνει τοὺς καὶ παρὰ Θιέρσου κριθέντας μεγάλους ἄνδρας, ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Καρόλου ἀρχόμενος, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει Γερμανὸν τὴν καρδίαν καὶ Ῥωμαῖον τὸν νοῦν.

« Ὁ Κάρολος εἶναι μέγας, οὐχὶ τοσοῦτον ἕνεκα τῶν συγγραφέντων βιβλίων, ὅσον περὶ τῶν ἱδρυθέντων θεσμῶν, τῶν ἀνοιχθέντων σχολείων, τῶν προσκληθέντων σοφῶν, δι' ὅσα, ἑνὶ λόγῳ, ἐνήργησεν ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ φωτισμοῦ, ἐν καιρῷ βαρβαρότητος καὶ σκότους. Ταῦτα δικαιολογοῦσι τὸ ἐπίθετον μέγας, ἀχώριστον γενόμενον τοῦ ὀνόματός του καὶ μίαν λέξιν ἀποτελοῦν Carlomagno (οἷον εἰπεῖν Μεγακάρολος).

« Τέσσαρα ὀνόματα πρωτεύουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, Ἀλέξανδρος, Καῖσαρ, Μέγας Κάρολος καὶ Ναπολέων. Καὶ ὁ μὲν Ἀλέξανδρος, ἐκ μικροῦ τῆς Ἑλλάδος βασιλείου ὁρμηθεὶς, τριακοντούτης ὢν, ἐκυρίευσε τὴν Ἀσίαν, ὁ δὲ Καῖσαρ ἐγένετο τέλειος συγγραφεὺς καὶ ῥήτωρ, ἔξοχος στρατηγὸς καὶ πολιτικὸς ἀνήρ. Ὁ Ναπολέων ἐξ ἁπλοῦ στρατιώτου ἐδυνήθη νὰ καταστῇ ὁ πηδαλιοῦχος τῆς Εὐρώπης, ἀπώλεσεν, ἀνεκτήσατο καὶ πάλιν ἀπώλεσε τὸ διάδημα· ὁ δὲ μέγας Κάρολος ἐκυρίευσεν ὀλιγώτερα τοῦ Μακεδόνος, ὀλιγώτερον ἔλαμψεν ἢ ὁ Ῥωμαῖος, ἀλλ' ἀνέβη πολὺ ὑψηλότερον τοῦ Ναπολέοντος· διότι, εἰ μὲν δὲν ὑψώθη, ὡς ἐκεῖνος, ἐκ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου εἰς τὸν πρῶτον θρόνον τοῦ κό-

σμου, ἔπραξεν ὅμως πλέον τι, μεταβὰς ἐκ τῆς βαρβαρότητος εἰς τὸν πολιτισμόν· ὥστε, εἰ οἱ μεταγενέστεροι ἔμελλον νὰ ὁρίσωσιν ἕδρας τιμητικὰς τούτοις τοῖς ὑπὲρ ἀθανασίας ἀμιλλωμένοις, ἤθελον στηριχθῆ, νομίζω, ἐφ' ὅσων οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ὑπὲρ αὐτῶν ἔπραξαν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐξελλήνισε τὴν Ἀσίαν, ὁ μέγας Κάρολος ἐξελατίνισε τὴν Δύσιν, ὁ Καῖσαρ ἐνήργησε μᾶλλον ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἢ ὑπὲρ τοῦ γενικοῦ καλοῦ, ἡ παρ' αὐτοῦ ἐπισπευθεῖσα ἄφευκτος μεταβολὴ ἐξετελέσθη, αὐτοῦ θανόντος. Τὸ αὐτὸ δυνατὸν εἰπεῖν καὶ περὶ Ναπολέοντος, τοῦ ὁποίου ἡ αὐτοκρατορία, τεχνητὴ οὖσα, ὡς ἡ τοῦ Μεγάλου Καρόλου, δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἱδρυτοῦ. Πολλὰ τῶν τοῦ μεγάλου Καρόλου διέμειναν, διότι ἡ παρ' αὐτοῦ ἐπιχειρηθεῖσα κίνησις διαρκεῖ ὁλοὲν, καὶ τὸ ἀναφθὲν φῶς μόνον μετὰ τοῦ ἡλίου θέλει σβεσθῆ. Ὁ Ναπολέων, ἀπ' ἐναντίας, ἀντέστη ἐνίοτε εἰς τὰς τάσεις τῆς ἐποχῆς του, ἠθέλησε νὰ γένῃ μᾶλλον κωλύων φραγμὸς ἢ νὰ ὁμοιάσῃ τὸν παρασύροντα ῥοῦν. Εὑρὺ ἔσται ἡμῖν ἢ τοῖς ἡμετέροις τέκνοις μέλλον ἰσότητος, ἐλευθερίας καὶ εἰρήνης, πρὸς ὃν σκοπὸν σπεύδομεν μεταξὺ σκοπέλων καὶ θυελλῶν. Ὀλίγον ἐνήργησεν ὁ Ναπολέων, ἵνα ἡμῖν διευκολύνῃ τὴν μεγάλην ἐπιτυχίαν· εὕρηκε τὴν ἰσότητα ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως τεθεμελιωμένην, καὶ ἐχρεώστει, παρὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ διάθεσιν, νὰ τὴν διατηρήσῃ, ἀλλ' ἀλλοιώσας αὐτὴν δι' ἐπιδειγμάτων ἀριστοκρατικῶν, καὶ διὰ τῆς δεσποτείας ἐκφαυλίσας. Ὅθεν τὰ ἔξοχα αὐτοῦ πλεονεκτήματα κατηναλώθησαν εἰς ἐξυπηρέτησιν τοῦ εἰς ἀπώλειαν προωρισμένου. Καὶ ὅμως αἱ ἐπερχόμεναι γενεαὶ οὐδέποτε θέλουσι παύσει διαμνημονεύουσαι τὸ θαυμαστὸν τοῦτο πρόσωπον, κλίνουσαι γόνυ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Θέλουσι προσφέρει τιμὰς πρὸς τοὺς πεφωτισμένους καὶ φιλοδόξους ἄνδρας, ὡς τὸν Καίσαρα καὶ Ναπολέοντα, εὐλογίας δὲ διὰ τοὺς ἐκπαιδευτὰς ἢ ἐκπολιτιστὰς, ὡς τὸν Ἀλέξανδρον καὶ Μέγαν Κάρολον. »

Ἀλλαχοῦ δὲ τοῦ συγγράμματός του ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς, οἷον μεταμεληθεὶς ἢ ἑτέρῳ οἴστρῳ καταλαμβανόμενος, παλινῳδεῖ, καὶ φιλοσοφῶν περιφρονεῖ καὶ ἐκφαυλίζει τοὺς πρώην

ἐπαινεθέντας. « Τί εἶναι, λέγει, εἰς τὰ ὄμματα τοῦ φιλοσόφου, οἱ δορικτήτορες, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα συνήθως τῇ δόξῃ καὶ μεγαλονοίᾳ συγκύνυμον; ἐπιτυχεῖς ἐγκῖσται ἐπὶ ἀνατετραμμένων θρόνων καὶ κατεπιεσθέντων λαῶν καθεσθέντες, ἵνα μεγάλως ἐπιφημισθῶσιν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐν μέθῃ ἔκαυσε τὴν πρωτεύουσάν του, καὶ ἐφόνευσε τὸν φίλον του, ἔκλαιε δὲ αἰσθανόμενος ὅτι εἶναι ἄνθρωπος, ἐν ᾧ ὠνειρεύετο νὰ ἦναι θεός. Ὁ Καῖσαρ, τοῦ ὁποίου αἱ κακίαι ὑπερέβησαν παραπολὺ τὰς ἀρετὰς, ἀπωλέσθη, θελήσας νὰ προσλάβῃ τελευταῖόν τι προσωπεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐρωτεύθη. Ἡ ἀπληστία, ἡ ὁποία ἔσυρε τὸν Ναπολέοντα ἐκ Γαδείρων εἰς Μόσχαν, καθηγνίσθη ἐν μέρει ταῖς μελέταις τὰς ὁποίας ἐνέβαλον αὐτῷ ἡ ἐξορία καὶ ἡ ἐρημία. Πεπτωκὼς, ἀλλὰ φιλόσοφος, ἐδείχθη μείζων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ Καίσαρος, ἀταράχως κατὰ πρόσωπον ἰδὼν τὴν δυστυχίαν, καὶ οὐχὶ ἀγενῶς ἀποθανών. Αὕτη ἐστὶν ἡ λυδία λίθος τῶν ἀνθρωπίνων μεγαλείων. »

Πρὸς εὐχερεστέραν κατάληψιν τούτων σημειωτέον ὅτι ὁ συγγραφεὺς, Κόμης Τούλλιος Δάνδολος, ἐν ἀρχῇ τοῦ συγγράμματός του, κατόπιν ἄλλων τίτλων τιμητικῶν, ὡς *ἐν ἀμφοτέροις τοῖς νόμοις διδάκτωρ*, οἷον εἰπεῖν *δίνομος διδάκτωρ*, *ἱππότης πολλῶν ταγμάτων*, *πολλῶν Ἀθηναίων καὶ Ἀκαδημιῶν ἑταῖρος* κτλ. προσθέτει, *πρὸ πάντων δὲ εἶμαι καθολικὸς καὶ Ἰταλός*. Τὸ δὲ σύγγραμμα, ἐπιγραφόμενον ποτὲ μὲν *ὁ Μέσος Αἰὼν*, *ἱστορικαὶ φιλοσοφικαὶ καὶ γραμματολογικαὶ Μελέται*, ποτὲ δὲ *ἱστορία τῆς νοήσεως κατὰ τὸν Μέσον Αἰῶνα*, ἐξετάζει τεμαχηδὸν διαφόρους ἐποχὰς τῆς μεσοχρονίου ἱστορίας, καὶ ἐπίσημα πρόσωπα τῆς αὐτῆς, ὡς εἶναι *οἱ καλλιεργηταὶ τῶν Γραμμάτων κατὰ τὸν πέμπτον καὶ ἕκτον αἰῶνα*, *Θεολογία καὶ Φιλολογία τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος*, *Εὕρεσις Τυπογραφίας*, *Πετράρχης*, *Γρηγόριος ὁ Μέγας*, κτλ.

Οἱ Ἰταλοὶ θαυμάζουσι τὸν συγγραφέα διά τε τὸ καινὸν τῶν ἰδεῶν καὶ διὰ τὸν τρόπον τῆς πραγματεύσεως. Καὶ περὶ τούτου μέν, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἐν αὐτῷ ἐπικρατοῦντος θεοληπτικοῦ ἢ φανατικοῦ πνεύματος ἀδιαφοροῦμεν, παραπέμποντες αὐτὸν εἰς

τὰ νεώτερα συγγράμματα τοῦ Γουαλτιέρου, μόνον δὲ εἰς τὰς τελευταίας περὶ Ἀλεξάνδρου κρίσεις αὐτοῦ ἀποβλέποντες, ἐπαναλαμβάνομεν τὸ ἀνωτέρω Si tacuisset, κλ. Τῇ αὐτῇ δὲ διαθέσει ἀκολουθῶν, κατὰ ἀπίστων καὶ αἱρετικῶν, μὴ παπιστῶν δηλ., καταφερόμενος, προβαίνων κατωτέρω ἐν τῷ αὐτῷ συγγράμματι, κατηγορεῖ ὡς ἄδικον ὅλον τὸ ἀνθρώπινον γένος· διότι, λέγει, « Υἱὸς παρὰ πατρὸς καὶ μαθητὴς παρὰ διδασκάλου μανθάνει νὰ γνωρίζῃ καὶ θαυμάζῃ Ἀλέξανδρον, Καίσαρα καὶ Ναπολέοντα, ἀγνοοῦσι δὲ Χριστόφορον τὸν Κολόμβον, πλέον τι τῆς περιφήμου τριάδος ἀξίζοντα, ὃς, διασχίσας τὸν *σκοτεινὸν Ὠκεανὸν*, εὗρηκε τὸν Νέον Κόσμον, οὐχὶ φιλοδοξίᾳ κινούμενος, ἀλλ' ἔρωτι τοῦ πολιτισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ πλουτίσῃ τῇ πλήρει γνώσει τῆς ὑδρογείου σφαίρας, ἔρωτι τῶν ἀνθρώπων τοὺς ὁποίους ἤθελε νὰ ἀπαλλάξῃ τοῦ ἀπολέσαντος αὐτοὺς σκότους, ἔρωτι τοῦ Θεοῦ τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ ἀποκαλύψῃ ἐν ἀναρίθμοις ἐκπεπτωκυίας ψυχάς.

« Ἡ ἱστορία, λέγει, ἐπεδαψιλεύσατο ψευδῆ ἐγκώμια εἰς τὴν εἰρημένην τριάδα. Κ. Κούρτιος καὶ Ἀρριανὸς μετεχειρίσθησαν τὰς δύο τελειοτέρας καὶ κοινοτέρας εἰς τὸν ἀρχαῖον δυτικὸν κόσμον γλώσσας, ἵνα ἐξιστορήσωσι τὸν Ἀλέξανδρον. Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ, κάλλιον τοῦ Συετωνίου, Δίωνος Κασσίου καὶ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου, ἐξιστόρησεν ἑαυτόν. Ὁ Ναπολέων ἐν τοῖς Ὑπομνήμασι τῆς Ἁγίας Ἑλένης τῇ σμίλῃ τοῦ Φειδίου ἔγλυψεν ἑαυτὸν ἀνδριάντα. Ἐῶ λέγειν ὅτι ὁ δημοτικώτερος τῶν συγχρόνων προὐτίθετο τὴν ἀποθέωσιν. Τίς ὁ Συετώνιος, ὁ Κ. Κούρτιος, ὁ Θιέρσης τοῦ Κολόμβου ;

« Τρεῖς αἰῶνες βαρύνουσι τὸν τάφον του, ἐπενεγκόντες καὶ αὐτὴν τὴν λήθην τοῦ τόπου ἐν ᾧ κεῖται. Ἡ βιογραφία, ἡ τιμὴ τοῦ *ἐντελοῦς καθολικοῦ* ἐγκατελείφθησαν εἰς διαμαρτυρομένους καὶ ἀπίστους. Τίνες συμπάθειαι εἵλκυσαν τὸν *Ἰρβιγ* ἢ *Ἰρβίγγιον* καὶ *Οὐμβόλτον* πρὸς ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον θεολη-ψίας ἤτοι φανατισμοῦ κατηγόρουν. ; »

Τὸν μέγαν Γενουΐτην θαλασσοπόρον, τὸν εὑρετὴν τοῦ Νέου Κόσμου, οὐδεὶς ὁ μὴ θαυμάζων, οὐδεὶς ὁ μὴ ἐπαινῶν τὴν ἀγα-

θότητα, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τοῦ ἀνδρός. Ἐερένιος ὁ περίφημος ἱστορικὸς τῆς Γοττίγγης ἐπέραινε τὰ περὶ ἱστορίας μαθήματά του διὰ τῶν ἐξῆς· *Εἷς ναύτης καὶ εἷς ἱερομόναχος ἤλλαξαν τὸν κόσμον*, ἐννοῶν Κολόμβον καὶ Λούθηρον. Περὶ Οὐμβόλτου ἀγνοῶ, ἀλλὰ καὶ ὁ Πρεσκῶττος ἐν τῇ *Ἱστορίᾳ Φερδινάνδου* καὶ *Ἰσαβέλλης* καὶ ὁ Ἰρβιγγ ἢ Ἰρβίγγιος, ἐκ προθέσεως συγγράψας αὐτοῦ τοῦ Κολόμβου τὸν βίον, ἐπαινοῦσιν αὐτὸν κατὰ τὸ δίκαιον, ἀθωοῦσι πολλῶν κατηγοριῶν, ἐκτραχηλοῦσι τὴν κατ' αὐτοῦ ἀδικίαν καὶ ἀχαριστίαν τοῦ Φερδινάνδου καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς κακά, τὰ ὁποῖα ἐμετρίαζεν ἡ ἐνάρετος Ἰσαβέλλα. Ἀλλά, θελήσαντες νὰ ἐκθέσωσι πιστὴν εἰκόνα τοῦ ἀνδρός, δὲν παρημέλησαν καὶ μικρά τινα, ἀναπόφευκτα εἰς ἄνθρωπον, σκιάσματα, τὰ ὁποῖα καθιστῶσιν αὐτοὺς ἔτι πιστοτέρους καὶ τὰ καλὰ περὶ τούτου διηγουμένους.

Ὁ ποιητικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ, π. χ. μέγιστος ὤν, διεφαίνετο εἰς πάσας τὰς ἐπιχειρήσεις του, ἡ δὲ φαντασία του, ὑπὲρ τὸ δέον οὖσα ἐξημμένη, ἐκράτει αὐτὸν παραπολὺ μακρὰν τοῦ πραγματικοῦ· ἐνόμιζεν ὅτι ἐνήργει ὑπὸ ἀνωτέραν προφητικὴν ἐπιῤῥοήν. Καὶ σύγγραμμα δὲ αὐτοῦ *περὶ προφητειῶν* ἀναφέρεται. Ἐν παραλίοις τῆς Ἀμερικῆς εὑρισκόμενος ἔπλαττεν εἰκασίας περὶ θέσεως τοῦ ἐπιγείου παραδείσου, περὶ μεταλλείων τοῦ Ὠφίρ, κτλ. τὰ ὁποῖα ἔθετε, κατὰ τὴν φαντασίαν του, εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μέρος. Ἠθέλησε νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ σταυροφορίαν ὑπὲρ τοῦ ἁγίου τάφου· Ἀλέξανδρος ὁ ἕκτος, ὁ σαρκικώτατος τῶν διαδόχων τοῦ ἁγίου Πέτρου, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔγραψε περὶ τούτου, ἐμειδίασε. Κατὰ δὲ τὴν παρατήρησιν τοῦ Πρεσκώττου τοῦτο ἐβράδυνε τὴν ὑπὸ τῆς Ἱσπανικῆς Κυβερνήσεως ἀποστολήν του εἰς τοὺς ἑλλογωτέρους αὐτοῦ σκοπούς.

Ὁ Κολόμβος, κατὰ τὸν Ἰρβίγγιον, ἀπέθανεν, οὐδαμῶς γνωρίσας τὸ μεγαλεῖον τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀνακαλύψεως. Μέχρι τελευταίας πνοῆς του ἐπίστευεν ὅτι ἀνεκάλυψε νέας ὁδοὺς πρὸς τὸ πλούσιον ἐμπόριον μετὰ μερῶν ἀρχαίων, καὶ ἀνεκάλυψε ἀγνώστους τόπους τῆς Ἀνατολῆς. Ὑπέθετεν ὅτι ἡ Ἱσπανιόλη

ἦτον τὸ Ὠφὶρ τοῦ Σολομῶντος, ἡ δὲ Κούβα μετὰ τῆς ἠπείρου ἦσαν ἀπώτατοι λιμένες τῆς Ἀσίας.

Ποῖαι δόξης ὀπτασίαι ἤθελον ἀνυψώσει τὸν νοῦν του, ἐξακολουθεῖ λέγων ὁ Ἰρβίγγιος, εἰ ἐδίδετο αὐτῷ γνῶναι ὅτι ἀνεκάλυπτε νέαν ἤπειρον, ἴσην κατὰ τὴν ἔκτασιν τῇ ἀρχαίᾳ, διὰ δύο μεγάλων ὠκεανῶν χαριζομένην παντὸς μέρους τῆς γῆς τῷ πεπολιτισμένῳ ἀνθρώπῳ γνωστοῦ! Καὶ πόσον ἤθελε παρηγορηθῇ ὁ μεγάθυμος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐν μέσῳ τῶν κακῶν τοῦ γήρατος, τῶν βασάνων, τῆς κακοπαθείας, τῆς περιφρονήσεως, εἰ ἐδύνατο νὰ φαντασθῇ τὰς λαμπροτάτας ἐπικρατείας, ὅσαι δὴ ἔμελλον νὰ συστηθῶσιν εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ εὑρεθέντα ὡραῖον κόσμον, καὶ τὰ πολυάριθμα ἔθνη τὰ ὁποῖα ἤθελον τὸν ἀνευφημεῖ εἰς τοὺς εὐρυχωροτάτους ἐκείνους τόπους, σεβόμενα καὶ εὐλογοῦντα τὸ ὄνομά του, ἕκαστον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ γλώσσῃ μέχρι τῶν ὀψιαιτάτων γενεῶν!

Καὶ ταῦτα μὲν ἐκτίθενται, ὡς ἕκαστος βλέπει, μετὰ συμπαθείας καὶ λύπης, ἄλλα ὅμως εἶναι ἐκεῖνα, ἕνεκα τῶν ὁποίων προστρίβεται εἰς τὸν Κολόμβον τὸ ὑπὸ τοῦ Δανδόλου ἀναφερόμενον στίγμα. « Ἡ εὐσέβειά του, λέγει ὁ Ἰρβίγγιος, λίαν μακρὰν βαίνουσα, δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη θεοληψίας ἤτοι φανατισμοῦ. Συνεμερίζετο προφανῶς τὴν γνώμην ὅτι ὅσα ἔθνη δὲν ἐγνώριζαν τὴν χριστιανικὴν πίστιν, δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχωσ φυσικὰ δικαιώματα, διὰ τοῦτο ἦτον συγχωρητὴ καὶ τῶν αὐστηροτάτων μέσων ἡ χρῆσις, ἵνα ἐπιστρέψωσιν αὐτούς, καὶ τὰ δεινότερα κολαστήρια, ἵνα τιμωρήσωσι τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην των. Κατὰ τὰς ἐσφαλμένας λοιπὸν ταύτας ἰδέας ἐπίστευεν ὅτι εἶχεν ἐξουσίαν, ὑποδουλώσας τοὺς ἀγρίους τῆς Ἀμερικῆς, νὰ τοὺς μετακομίσῃ εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἵνα τοὺς διδάξῃ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἢ νὰ τοὺς πωλήσῃ ὡς ἀνδράποδα, εἰ ἀνθίσταντο.

« Ταῦτα πράττων ἡμάρτανε κατὰ τῆς χρηστότητος τῆς ἑαυτῶν καρδίας, καὶ κατὰ τῶν αἰσθημάτων τὰ ὁποῖα ἔτρεφε καὶ ἐδείκνυε πρότερον πρὸς τοὺς γλυκεῖς ἐκείνους καὶ γενναίους ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἐνέδιδεν εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἀνυπομονησίαν τοῦ

Ἱσπανικοῦ Στέμματος, καὶ εἰς τοὺς σαρκασμοὺς τῶν ἐχθρῶν του διὰ τὴν ἐκ τῶν αὐτοῦ ἐπιχειρήσεων μικρὰν ὠφέλειαν. Εἶναι δὲ δίκαιον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ δούλωσις τῶν ἔν τινι συμπλοκῇ αἰχμαλωτισθέντων Ἀμερικανῶν ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ στέμματος. Ὅτε δὲ, κατ' αἴτησιν τῆς βασιλίσσης, ἐξητάσθη τὸ περὶ δικαιώματος ζήτημα, πολλοὶ νομοδιδάσκαλοι καὶ οἱ ἐπιστημονικώτεροι θεολόγοι συμμετέσχον διὰ τοῦ μέσου τούτου, τὸ δὲ ζήτημα ἐλύθη ὑπὲρ τῶν Ἀμερικανῶν ὑπὸ μόνης τῆς φιλανθρωπίας τῆς Ἰσαβέλλης.

« Ἡ δικαιοσύνη ἀπῄτει τὰς παρατηρήσεις ταύτας, αἵτινες ἐπισκιάζουσι τὸ ἦθος τοῦ Κολόμβου. Δὲν πρέπει μὲν νὰ τὸν χωρίσωμεν ἐκ τοῦ αἰῶνος ἐν ᾧ ἔζη, ἵνα μὴ τὰ ἁμαρτήματα ταῦτα προστριβῶσιν αὐτῷ ὡς προσωπικὰ ἐλαττώματα. Ἀλλ' οὐδὲ τούτου ἕνεκα σκοπεῖ ὁ συγγραφεὺς νὰ δικαιολογήσῃ τὸν Κολόμβον εἰς κεφάλαιον, ὡς πρὸς τὸ ὁποῖον τὸ ἁμάρτημα εἶναι καθ' ἑαυτὸ ἀσυγχώρητον. Μενέτω λοιπὸν τὸ στίγμα τοῦτο εἰς τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ ὄνομα, καὶ ἐκ τούτου διδαχθήτωσαν οἱ ἄλλοι. »

Καὶ ταῦτα μὲν οὗτος, ἐὰν δὲ ὁ σοφὸς Δάνδολος χριστιανικώτερον ἔργον νομίζῃ ὅτι, ἵνα οἱ μὴ πιστεύοντες ὡς αὐτός, ἀναγκασθῶσιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, πρέπει νὰ ἐπανέλθωσιν αἱ παλαιαὶ σκηναὶ τῶν πρώην Ἱσπανῶν ἐν Ἀμερικῇ, ὅτε ἀνθρωπίνῳ αἵματι ἐζυμώθη ἡ γῆ, καὶ οὐχὶ ἑκατομμύρια ἀλλὰ μυριομύρια πλασμάτων κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ πλάστου ἐσφάγησαν, ἐκάησαν ἢ ἄλλως ἐκακουχήθησαν, ἀγαθῇ τύχῃ, οὐδεὶς φθόνος. Νομίζομεν ὅμως ὅτι ἤθελε πράξει καλλιώτερον, εἰ ἐγίνετο μετριώτερος εἰς τὰς κρίσεις του, ἀναλογιζόμενος ὅτι τελειότης ἐν πᾶσι καὶ κατὰ πάντα παντὸς ἐλλείμματος ἀμιγὴς εἶναι ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην σφαῖραν, καὶ ὅτι οἱ ἐπίσημοι ἄνδρες, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ αὐτοῦ Ἰρβιγγίου, τὸν ὁποῖον ἄπιστον ὀνομάζει καὶ αἱρετικόν, εἶναι σύνθετόν τι ἀρετῶν καὶ ἀδυναμιῶν. Καὶ ἐν πολλοῖς μὲν ἀποκτῶσι τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν διὰ τῆς κατὰ τῶν ἀτελειῶν τῆς ἰδίας αὐτῶν φύσεως

πάλης, τὰ δὲ λαμπρότατα αὐτῶν ἔργα ἐνίοτε ἀναδεικνύουσι πρὸς τὰς ἀντιθέτους ἰδιότητας μαχόμενοι.

Ἐκ τούτων καὶ τῶν προηγουμένων βλέπεις, φίλε, πόσον διάφορος καὶ δύσκολος ἐν ταὐτῷ εἶναι ἡ περὶ μεγάλων ἀνδρῶν κρίσις· καὶ ἐννοεῖς ὅτι, ἀκρίτως μὲν δὲν πρέπει νὰ δέχηταί τις τὸ τυχόν, ἀλλ' ἵνα λογικῶς καὶ ἐν ἐπιγνώσει περὶ τούτων τε καὶ περὶ παντὸς ἄλλου κρίνῃ, πρέπει νὰ γνωρίζῃ τί ποτε καὶ ἄλλοι περὶ τοῦ αὐτοῦ εἶπον, ἵνα μήτε ὡς νέα τὰ ἀρχαῖα, μήτε τὰ ἑαυτοῦ μόνα παρεισάγων, ἀφίνῃ κενὰ ἐν τῷ μέσῳ καὶ τὸ πρᾶγμα ἀτελές, μονομερῶς κρίνων.

Διὰ τοῦτο χρέος μου κρίνω εἰπεῖν ὅτι σοί τε καὶ τῷ τυπογράφῳ Κ. Ἀντωνιάδῃ ἔπαινος ὀφείλεται, σοὶ μὲν ὅτι περὶ φιλοπονήματα, συγγράφων ἢ μεταφράζων, ἀσχολεῖσαι, δι' ὧν τὰ τῶν ξένων πράγματα καὶ τὰς περὶ διαφόρων, ἡμετέρων τε καὶ μή, κρίσεις αὐτῶν γνωρίζομεν· εἶτι δ' ἐν αὐτοῖς οὔτε δικαίως οὔτε ἐπιεικῶς παρ' ἐκείνων ἐνορᾶς ἐκφερόμενον, καλῶς ποιῶν, οὐδαμῶς ἀνεξέλεγκτον παραλείπεις, ἐκείνῳ δὲ ὅτι, φιλοτίμως φερόμενος, οὔτε δαπάνης, οὔτε πόνων τε καὶ ἰσχυρίσεων φείδεται, ἵνα μήποτε καὶ τὰ ἐν Ἑλλάδι τυπογραφεῖα ἐν ἀλλοδαπῇ δωρεὰν περιφρονῶνται. Οὕτω δὲ τό τε κεφάλαιον καὶ ἡ ποικιλία τῶν γνώσεων αὔξεται, καὶ τῆς κατηγορίας ἀπαλλαττόμεθα ὅτι, περὶ παντὸς ἄλλου ἀδιαφοροῦντες, προληπτικῶς μόνον εἰς τὰ ἡμέτερα ἐμμένομεν προσηλωμένοι. Ὡς δὲ ἡμεῖς διὰ τούτων μανθάνομεν τὰ ἐκείνων, οὕτω καὶ ἐκεῖνοι τὰ ἡμέτερα, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐν Γαλλίᾳ τε καὶ ἀλλαχοῦ ἤρχισε νὰ ἐπικρατῇ ἡ ἡμετέρα προρορά. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον σχετιζόμεθα μετ' αὐτῶν περισσότερον, ἀποτελοῦντες καὶ ἡμεῖς κρίκον τῆς μεγάλης εὐρωπαϊκῆς ἁλύσεως. Ἄλλως θὰ ἤμεθα ὄντα κεχωρισμένα, ἀκοινώνητα, ἀγνώριστα, καὶ οὐχὶ λίαν ἐπαινετά, ὡς εἰ μὴ ὑπήρχομεν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κοινωνία τῶν ἰδεῶν, ἀναιροῦσα κατὰ μικρὸν τὰς ἰδιαιτέρας προλήψεις, καὶ οἷον ἀποξέουσα τὰς ἑκάστων τραχύτητας, τείνει διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἀντιδόσεως καὶ ἀντιλήψεως τῶν καλῶν, εἰς τὰ μάλιστα νὰ συνδέσῃ τὰ ἔθνη πρὸς ἄλληλα, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ παροῦσα ἐποχὴ

σπεύδουσά φέρεται, ἐννοεῖτε ὅτι ἀμφότεροι, τοιαῦτα ἔργα πράττοντες, συντελεῖτε εἰς τὴν ταχυτέραν ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῶν ὁμογενῶν.

Ἵνα μὴ σ' ἐγκαταλείψω δὲ εἰς τὴν ἐκ τῶν δανδολείων ἐρεσχελιῶν ἀηδῆ διάθεσιν, καὶ ἵνα ἔχῃς πιστὴν καὶ πρόχειρον ἐν ταὐτῷ εἰκόνα τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὥστε, ὁσάκις ἀκούεις περὶ Ναπολέοντος, Καίσαρος ἢ ἄλλου ἐγκώμια, νὰ δύνασαι, ῥίπτων εἰς αὐτὴν βλέμμα, ἐκ παραβολῆς νὰ κρίνῃς εἰ κατά τι ἐλαττοῦται ὁ ἡμέτερος ἥρως, ὑποσυνάπτω ἐνταῦθα τὴν περὶ αὐτοῦ κρίσιν τοῦ Ἀρριανοῦ, ἐν τέλει τοῦ περὶ Ἀλεξάνδρου συγγράμματός του ἐκτεθειμένην. Τίς δὲ καὶ ποῖος ὁ Ἀρριανός ;

Ὁ Ἀρριανός, ἀκμάσας κατὰ τὴν δευτέραν ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα, ἐγεννήθη περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης (τὸ ἔτος τῆς γεννήσεώς του ἀκριβῶς δὲν γνωρίζεται) ἐξ ἐπιφανοῦς οἴκου, ἐν Νικομηδείᾳ τῆς Βιθυνίας, οὐχὶ πολὺ μακράν, ὡς βλέπεις, τῆς σῆς πατρίδος, ἐπαιδεύθη δ' ἐν Νικοπόλει τῆς ἐμῆς Ἠπείρου, παρ' Ἐπικτήτῳ, ἐκεῖ καταφυγόντι μετὰ τὴν ἐπὶ Δομιτιανοῦ ἐκ Ῥώμης ἐξέλασιν πάντων τῶν φιλοσόφων, γενόμενος φίλτατος αὐτοῦ μαθητής, πιστότατος διερμηνεὺς τῶν ἰδεῶν του καὶ ἐπιστήθιος φίλος. Κάλλιστα δὲ παιδευθεὶς ἀνεδείχθη φιλόσοφος, ἱστορικός, πολυμαθής, ἀλλὰ καὶ στρατιωτικός. Εἰς Ἀθήνας πορευθείς, καὶ διδάξας ἢ ἄλλως διαδώσας τὰ τοῦ διδασκάλου, ἐπολιτογραφήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τιμῇ, λαβὼν τὸ ὄνομα Ξενοφῶν.

Ἐν Ἀθήναις, κατὰ τὸ **124** ἔτος Μ. Χ., γνωρισθεὶς ὑπὸ τοῦ διαδεχθέντος τὸν Τραϊανὸν αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, τὴν Ἑλλάδα τότε περιοδεύοντος, ἔγινεν αὐτῷ ἀγαπητὸς καὶ τίμιος, ἴσως ἐπὶ συστάσει τοῦ Ἐπικτήτου, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀδριανὸς ὑπερετίμα, φιλοσόφου ἀξιώσεις ἔχων. Παρ' αὐτοῦ ἔλαβε τὸ δικαίωμα τῆς ῥωμαϊκῆς ἰθαγενείας, καὶ ἔκτοτε ὠνομάζετο Φλάβιος Ἀρριανός. Ἐν ἔτει **136** Μ. Χ. ἔπαρχος Καππαδοκίας καταστὰς εὐδοκίμησε καὶ ἐπηνέθη. Ἵνα γένῃ δὲ τοιαύτης ἐπαρχίας τοποτηρητὴς πληρεξούσιος, ἔπρεπε νὰ ἦτον γερουσιαστής. Ἡ εὔνοια τοῦ Ἀδριανοῦ διεβιβάσθη καὶ εἰς τὸν διάδοχόν του

Μάρκον τὸν Εὐσεβῆ. Κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Ἑλικωνίου ἀναφερομένην ὑπὸ Σουΐδα, ὑπὸ τούτου ἐγένετο καὶ ὕπατος, ὅπερ ὅμως ἀμφιβάλλεται. Ἀπέθανεν ἐπὶ Μάρκου Ἀντωνίνου ὑπέργηρως ἐν τῇ αὐτοῦ πατρίδι, παρὰ πάντων τιμώμενος, ἱερεὺς ὢν τῆς Δήμητρος καὶ Περσεφόνης, μακρὰν δὲ τῶν πραγμάτων καὶ εἰς τὰ γράμματα ἀσχολούμενος.

Εἰ δὲ καὶ δὲν ἐφύλαξεν ὅπερ κατ' ἀρχὰς ἔλαβεν ὄνομα Ξενοφῶν, πολυγραφώτατος ὅμως γενόμενος, ἐμιμήθη κατὰ πάντα τὸν μαθητὴν τοῦ Σωκράτους, κατά τε τὸ εἶδος τῶν συγγραφῶν καὶ κατὰ τὰς ἐπιγραφάς. Ἔγραψεν *Ἀνάβασιν Ἀλεξάνδρου*, ὡς ἐκεῖνος *Ἀνάβασιν τῶν μετὰ Κύρου μυρίων*, τὰ *Μετ' Ἀλέξανδρον*, ὡς ἐκεῖνος τὰ μετὰ Θουκυδίδην *Ἑλληνικά*, *Διατριβὰς Ἐπικτήτου*, ὡς ἐκεῖνος *Σωκράτους Ἀπομνημονεύματα*, ἐκτὸς τῶν οὐ σωζομένων *Ὁμιλιῶν Ἐπικτήτου*, βιβλία ιβ'. *Κυνηγετικόν*, κτλ. Καὶ εἰς τὸ ὕφος ἐπροσπάθησε ὁ Νικομηδεὺς, κατὰ τὸ δυνατὸν, καὶ κατὰ τὸν βίον νὰ μιμηθῇ τὸν Ἀθηναῖον. Τοιούτου ἀνδρὸς κρίσις εὐκόλως ἐννοεῖς ὁποίαν βαρύτητα ἔχει.

Ἵνα δὲ ἔτι μᾶλλον τοῦτο πεισθῇς, ἐνδυμήσου ὅτι οὐχὶ μόνον οἱ ἀρχαῖοι, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων οἱ περὶ στρατιωτικῶν συγγράψαντες μεγάλως τιμῶσι τὸν ἄνδρα. Ὁ στρατηγὸς Βωδογκούρτης, ἐπαινέσας πρῶτον τὰ ἄλλα τοῦ Ἀρριανοῦ συγγράμματα, περὶ τῆς τοῦ *Ἀλεξάνδρου Ἀναβάσεως*, οὕτω κατὰ μίμησιν τοῦ Ξενοφῶντος, ὡς προείπομεν, ὀνομασθείσης, λέγει ἰδιαιτέρως· « Τὸ σχέδιον τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκστρατείας, ἡ ἀνάπτυξις τῶν πρὸς τοῦτο μέσων, τὰ καθέκαστα τῶν στρατιωτικῶν ἐργασιῶν, τῆς διατάξεως καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν μαχῶν, τὰ πάντα περιγράφονται ἐν εὐφυΐᾳ καὶ βαθύτητι ἀρίστου στρατηγοῦ καὶ συνετοῦ πολιτικοῦ. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα εἶχεν ὁ Ἀρριανός. » Τὸ ἄρθρον τὸ περιέχον τὴν κρίσιν ταύτην τοῦ Βωδογκούρτου, παρέλαβεν, ὡς γνωρίζεις, ἐκ τῆς γαλλικῆς οὕτω καλουμένης *τῶν Σοφῶν Ἐφημερίδος* καὶ ὁ Ῥοκαγκούρτης ἐν τῷ *περὶ στρατιωτικῆς τέχνης καὶ ἱστορίας* αὐτοῦ συγγράμματι.

Καὶ ἄλλα πολλὰ ἦτον δυνατὸν νὰ προστεθῶσιν ἐνταῦθα περὶ τούτου, ἀλλὰ καὶ ταῦτα εἶναι ἱκανὰ νὰ διδάξωσιν ἕκαστον πόσον πολλῶν ἀλογίαι καὶ, οὕτως εἰπεῖν, ἄκριτοι κρίσεις περὶ Ἀλεξάνδρου ἰσχύουσι κατὰ τῆς ἐμβριθοῦς καὶ ὀρθοτάτης κρίσεως τοῦ φιλοσόφου στρατιωτικοῦ Ἀρριανοῦ. Λέγει δὲ οὗτος·

« Ἐτελεύτα μὲν δὴ Ἀλέξανδρος τῇ τετάρτῃ καὶ δεκάτῃ καὶ ἑκατοστῇ Ὀλυμπιάδι (323 Π. Χ.), ἐπὶ Ἡγησίου ἄρχοντος Ἀθήνησιν· ἐβίω δὲ δύο καὶ τριάκοντα ἔτη καὶ τοῦ τρίτου μῆνας ἐπέλαβεν ὀκτώ, ὡς λέγει Ἀριστόβουλος· ἐβασίλευσε δὲ δώδεκα ἔτη καὶ τοὺς ὀκτὼ μῆνας, τό τε σῶμα κάλλιστος καὶ φιλοπονώτατος καὶ ὀξύτατος τὴν γνώμην γενόμενος καὶ ἀνδρειότατος καὶ φιλοτιμότατος καὶ φιλοκινδυνότατος καὶ τοῦ θείου ἐπιμελέστατος· ἡδονῶν δὲ τῶν μὲν τοῦ σώματος ἐγκρατέστατος, τῶν δὲ τῆς γνώμης ἐπαίνου μόνου ἀπληστότατος· ξυνιδεῖν τε τὸ δέον ἔτι ἐν τῷ ἀφανεῖ ὂν δεινότατος, καὶ ἐκ τῶν φαινομένων τὸ εἰκὸς ξυμβαλεῖν ἐπιτυχέστατος, καὶ τάξαι στρατιὰν καὶ ὁπλίσαι τε καὶ κοσμῆσαι δαιμονέστατος· καὶ τὸν θυμὸν τοῖς στρατιώταις ἐπᾶραι καὶ ἐλπίδων ἀγαθῶν ἐμπλῆσαι, καὶ τὸ δεῖμα ἐν τοῖς κινδύνοις τῷ ἀδεεῖ τῷ αὐτοῦ ἀφανίσαι ξυμπάντων ταῦτα γενναιότατος.

« Καὶ οὖν καὶ ὅσα ἐν τῷ ἀφανεῖ πρᾶξαι, ξὺν μεγίστῳ θάρσει ἔπραξεν· ὅσα τε φθάσας ὑφαρπάσαι τῶν πολεμίων, πρὶν καὶ δεῖσαί τινα αὐτὰ ὡς ἐσόμενα, προλαβεῖν δεινότατος· καὶ τὰ μὲν ξυνταθέντα ἢ ὁμολογηθέντα φυλάξαι βεβαιότατος, πρὸς δὲ τῶν ἐξαπατώντων μὴ ἁλῶναι ἀσφαλέστατος· χρημάτων δὲ ἐς μὲν ἡδονὰς τὰς αὐτοῦ φειδωλότατος, ἐς δὲ εὐποιΐαν τῶν πέλας ἀφθονώτατος.

« Εἰ δέ τι ἐπλημμελήθη Ἀλεξάνδρῳ δι' ὀξύτητα ἢ ὑπ' ὀργῆς, ἢ εἴ τι ἐς τὸ ὑπερογκότερον προήχθη βαρβαρίσαι, οὐ μεγάλα τίθεμαι ἔγωγε, εἰ τὴν νεότητά τέ τις τοῦ Ἀλεξάνδρου μὴ ἀνεπιεικῶς ἐνθυμηθείη καὶ τὸ δυηνεκὲς τῆς εὐτυχίας καὶ τοὺς πρὸς ἡδονὴν οὐκ ἐπὶ τῷ βελτίστῳ τοῖς βασιλεῦσι ξυνόντας τε καὶ ἐπὶ κακῷ ξυνεσομένους· ἀλλὰ μεταγνῶναί τε ἐφ' οἷς ἐπλημμέλησε μόνῳ οἶδα τῶν πάλαι βασιλέων Ἀλεξάνδρῳ ὑπάρξαι

ὑπὸ γενναιότητος. Οἱ δὲ πολλοί, εἰ καί τι ἔγνωσαν πλημμελήσαντες, οἱ δὲ τῷ προηγορεῖν αὐτοῦ, ὡς καλῶς δὴ πραχθέντος, ἐπικρύψειν οἴονται τὴν ἁμαρτίαν, κακῶς γιγνώσκοντες. Μόνη γὰρ ἔμοι γε δοκεῖ ἴασις ἁμαρτίας τε ὁμολογεῖν τε ἁμαρτόντα καὶ δῆλον εἶναι ἐπ' αὐτῷ μεταγινώσκοντα, ὡς τοῖς παθοῦσί τι ἄχαρι οὐ πάντη χαλεπὰ τὰ παθήματα φαινόμενα, εἰ ὁ δράσας αὐτὰ ξυγχωροίη ὅτι οὐ καλὰ ἔδρασεν, αὐτῷ τέ τινι ἐς τὸ μέλλον ταύτην ἐλπίδα ἀγαθὴν ὑπολειπομένην, μή ποτε ἂν παραπλήσιόν τι ἁμαρτεῖν, εἰ τοῖς πρόσθεν πλημμεληθεῖσιν ἀχθόμενοι φαίνοιντο.

« Ὅτι δὲ ἐς θεὸν τὴν γένεσιν τὴν αὐτοῦ ἀνέφερεν, οὐδὲ τοῦτο ἐμοὶ δοκεῖ μέγα εἶναι αὐτῷ τὸ πλημμέλημα, εἰ μὴ καὶ σόφισμα ἦν τυχὸν ἐς τοὺς ὑπηκόους τοῦ σεμνοῦ ἕνεκα. Οὔκουν δοκεῖ ἔμοιγε ἢ Μίνωος γενέσθαι βασιλεὺς ἀφανέστερος ἢ Αἰακοῦ ἢ Ῥαδαμάνθυος· οἷς δὴ ἐς Δία ἀνενεχθεῖσα ἡ γένεσις πρὸς τῶν πάλαι ἀνθρώπων οὐδεμιᾷ αὐτῶν ὕβριν προστίθεται· οὐδὲ Θησέως τοῦ Ποσειδῶνος, οὐδὲ Ἴωνος τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὡς ἔμοιγε καὶ ἡ περσικὴ σκευὴ σόφισμα δοκεῖ εἶναι πρός τε τοὺς βαρβάρους, ὡς μὴ πάντη ἀλλότριον αὐτῶν φαίνεσθαι τὸν βασιλέα, καὶ πρὸς τοὺς Μακεδόνας, ὡς ἀποστροφήν τινα εἶναι αὐτῷ ἀπὸ τῆς ὀξύτητός τε καὶ ὕβρεως τῆς μακεδονικῆς· ἐφ' ᾧ περ δὴ καὶ ἐγκαταμῖξαί μοι δοκεῖ ταῖς τάξεσιν αὐτῶν τοὺς Πέρσας τοὺς μηλοφόρους καὶ τοῖς ἀγήμασι τοὺς ὁμοτίμους. Καὶ οἱ πότοι δέ, ὡς λέγει Ἀριστόβουλος, οὐ τοῦ οἴνου ἕνεκα μακροὶ αὐτῷ ἐγίγνοντο, οὐ γὰρ πίνειν πολὺν οἶνον Ἀλέξανδρον, ἀλλὰ φιλοφροσύνης τῆς ἐς τοὺς ἑταίρους.

Ὅστις δὲ κακίζει Ἀλέξανδρον, μὴ μόνον ὅσα ἄξια κακίζεσθαί ἐστι προσφερόμενος κακιζέτω, ἀλλὰ ξύμπαντα Ἀλεξάνδρου εἰς ἓν χωρίον ξυναγαγών, οὕτω δὴ ἐκλογιζέσθω, ὅστις τε ὢν αὐτὸς καὶ ὁποίᾳ τύχῃ κεχρημένος ὅν τινα γενόμενον ἐκεῖνον καὶ ἐς ὅσον εὐτυχίας τῆς ἀνθρωπίνης ἐλθόντα, βασιλέα τε ἀμφοῖν ταῖν ἠπείροιν ἀναμφιλογώτατα γενόμενον καὶ ἐπὶ πᾶν ἐξικόμενον τῷ αὐτοῦ ὀνόματι, κακίζει σμικρότερός γε ὢν αὐτὸς καὶ ἐπὶ σμικροῖς πονούμενος καὶ οὐδὲ ταῦτα ἐν κόσμῳ τιθέμενος.

«Ὡς ἔγωγε δοκῶ ὅτι οὔτε τι ἔθνος ἀνθρώπων οὔτε τις πόλις ἐν τῷ τότε ἦν οὔτε τις εἷς ἄνθρωπος, ἐς ὃν οὐ πεφοιτήκει τὸ Ἀλεξάνδρου ὄνομα. Οὔκουν οὐδ' ἐμοὶ ἔξω τοῦ θείου φῦναι ἂν δοκεῖ ἀνὴρ οὐδενὶ ἄλλῳ ἀνθρώπῳ ἐοικώς. Καὶ ταῦτα χρησμοί τε ἐπισημῆναι ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ Ἀλεξάνδρου λέγονται καὶ φάσματα ἄλλα ἄλλοις γενόμενα καὶ ἐνύπνια φανέντα ἄλλα ἄλλοις, καὶ ἡ ἐς τοῦτο ἐξ ἀνθρώπων τιμή τε αὐτοῦ καὶ μνήμη οὐκ ἀνθρωπίνη οὖσα, καὶ νῦν δὲ διὰ τοσούτου ἄλλοι χρησμοὶ ἐπὶ τῇ τιμῇ αὐτοῦ τῷ ἔθνει τῶν Μακεδόνων χρησθέντες. Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐμεμψάμην ἔστιν ἃ ἐν τῇ ξυγγραφῇ τῶν Ἀλεξάνδρου ἔργων, ἀλλ' αὐτόν γε Ἀλέξανδρον οὐκ αἰσχύνομαι θαυμάζων· τὰ δὲ ἔργα ἐκεῖνα ἐκάκισα ἀληθείας τε ἕνεκα τῆς ἐμῆς καὶ ἅμα ἀφελείας τῆς ἐς ἀνθρώπους· ἐφ' ὅτῳ ὡρμήθην οὐδὲ αὐτὸς ἄνευ θεοῦ ἐς τήνδε τὴν ξυγγραφήν.»

Οὗτός ἐστιν ὁ ἀνὴρ τὸν ὁποῖον ὁ Θιέρσης, ἵνα λάβῃ ἀφορμὴν νὰ ὀνομάσῃ τὸν Ναπολέοντα τρελόν, δὲν ἐδίστασε νὰ προτιμήσῃ κατὰ τὴν τρέλαν. Εὐχῆς ἔργον ἦτον, πρὶν γράψῃ ταῦτα, νὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀνωτέρω κρίσιν τοῦ Ἀρριανοῦ. Ἄλλως δὲ διαμαρτύρομαι ὅτι, ἐξαιρουμένων τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου κρίσεων, οὔτε τῆς παιδείας, οὔτε τῆς προσωπικῆς ἀρετῆς τοῦ πεπαιδευμένου καὶ σεβαστοῦ ἀνδρὸς καθάπτομαι, οὐδὲ κεραίαν ἀφαιρῶν τῶν ὑπὸ Ἀμπερίου αὐτῷ πλεκομένων στεφάνων. «Περαίνω ἐνταῦθα, λέγει οὗτος, τὴν *Ἱστορίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς Δημοκρατίας*, διότι, νικηθείσης τῆς γερουσίας καὶ ἀποθανόντος τοῦ Κάτωνος, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν προφητικὴν φράσιν τοῦ ἀνδρός, ὃς εἶναι τὴν σήμερον ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἐλπὶς τοῦ γαλλικοῦ βήματος, τοῦ κυρίου Θιέρσου, *ἡ αὐτοκρατορία ἐγένετο ἤδη.*»

Οὔτε τὴν δικαίαν ταύτην τιμήν, οὔτε ἄλλο ἀγαθὸν φθονοῦμεν τῷ ἀνδρί, ἐπεθυμοῦμεν ὅμως νὰ ἐρῶμεν αὐτῷ καὶ ἄλλας τινὰς ἀρετάς, ἁρμοζούσας εἰς τοὺς σοφοὺς καὶ πεπαιδευμένους. Γαλλία, ἡ ἔνδοξος πατρὶς τοῦ συγγραφέως, καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ, οὐδέποτε ἠμέλησεν ἐπιστημονικάς, ἀρχαιολογικὰς καὶ παντοίας ἄλλας ἀνακαλύψεις. Καὶ ὑπὸ τὸν Βοναπάρτην εἰς Αἴγυπτον στρατὸν πέμψασα συνεξέπεμψε καὶ σο-

φοὺς ἄνδρας οἵτινες, ἐξετάσαντες καὶ περιγράψαντες τὰ ἐκεῖ, ἐξέδωκαν τὴν *Περιγραφὴν τῆς Αἰγύπτου*, καὶ ἐσχάτως ἀδροτάταις δαπάναις ἄλλους σοφοὺς ἄνδρας ἐξαπέστειλεν εἰς Βαβυλωνίαν, πρὸς ἐξέτασιν καὶ περιγραφὴν τῶν ἀρχαιοτήτων τῶν τόπων ἐκείνων. Οὗτοι δέ, ἵνα μόνον περὶ τῶν ἐνταῦθα ἀναφερομένων εἴπωμεν, παρετήρησαν ὅτι κατ' ἐκεῖνα τὰ μέρη, ὡς εἰς ὅλα τὰ θερμὰ καὶ ὑγρὰ κλίματα, ἐν μεταβολῇ ὡρῶν τίκτονται τύφοι καὶ ὀλέθριοι πυρετοί. Ἐὰν δὲ γένωσι καὶ ἀνασκαφαί, τότε αἱ ἐξ αὐτῶν ἀποφοραὶ καὶ ἀναθυμιάσεις καθιστῶσι τὸ κακὸν ἔτι μεῖζον.

Οἱ ἐκεῖθεν ἐπιστρέψαντες Γάλλοι διηγοῦνται καὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ταῦτα ἐπικρατοῦσι τὴν σήμερον ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσι, καὶ οὐδένα λόγον ἔχομεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι διάφορος ἦτον τὸ πάλαι ἡ διάθεσις τοῦ τόπου. Ἐὰν οὖν ταῦτα ἐφαρμόσωμεν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, εὑρίσκομεν ὅτι, ἐκ μακρᾶς ὁδοιπορίας κεκοπιακὼς, εἰς Βαβυλῶνα ἐλθών, ἀπροφύλακτος περιήρχετο ἑλώδεις καὶ τεναγώδεις τόπους· « . . . Ὁ γὰρ τοῦ Βήλου νεὼς ἐν μέσῃ τῇ πόλει ἦν τῶν Βαβυλωνίων, μεγέθει τεμένιστος καὶ ἐκ πλίνθου ὀπτῆς ἐν ἀσφάλτῳ ἡρμοσμένης. Τοῦτον τὸν νεὼν, ὥσπερ καὶ τὰ ἄλλα ἱερὰ τῶν Βαβυλωνίων, Ξέρξης κατέσκαψεν, ὅτε ἐκ τῆς Ἑλλάδος ὀπίσω ἀπενόστησεν· Ἀλέξανδρος δὲ ἐν νῷ εἶχεν ἀνοικοδομεῖν, οἱ μὲν λέγουσιν ὅτι ἐπὶ τοῖς θεμελίοις τοῖς πρόσθεν καὶ τούτου ἕνεκα τὸν χοῦν ἐκφέρειν ἐκέλευσε τοὺς Βαβυλωνίους, οἱ δέ, ὅτι καὶ μεῖζονα ἔτι τοῦ πάλαι ὄντας. Ἐπεὶ δέ, ἀποστάντος αὐτοῦ, μαλθακῶς ἀνθήψαντο τοῦ ἔργου οἷς ταῦτα ἐπετέτραπτο, ὁ δὲ τῇ στρατιᾷ πάσῃ ἐπενόει τὸ ἔργον ἐργάσασθαι » (Ἀρριανός).

Ταῦτα δὲ φαίνονται πλέον ἢ ἱκανὰ ἵνα φέρωσιν ἀσθενείας. Ἐκ τούτου ὁ Ἀλέξανδρος ἐπύρεσσεν, ἐπύρεσσεν καὶ πάλιν ἐπύρεσσεν, καὶ ταῦτα ἐν ὥρᾳ θέρους, ἕως οὗ ἀπέθανεν, 323 πρὸ Χριστοῦ, τὸν Μάϊον ἢ Ἰούνιον κατὰ Κλίντωνα.

Ἐρωτῶμεν λοιπὸν ταπεινῶς ἡμεῖς οἱ Ἀλεξανδρισταί, ἀδύνατον ἦτον νὰ ἀποθάνῃ ὁ Ἀλέξανδρος ἐκ τοιαύτης ἀῤῥωστίας; Εἷς φιλόσοφον ἱστορικόν, ἐρευνητικὸν νοῦν καὶ χρηστὴν ἔχοντα

καρδίαν δὲν ἤρμοζε τάχα κάλλιον νὰ εἰκάσῃ τοῦτο τοὐλάχιστον, παρὰ ἐν βίᾳ νὰ ἐκφωνήσῃ τὸ τραχὺ ἐκεῖνο ὅτι ἀπέθανεν snr la pourpre et dans le vin? Πόσοι ἡγεμόνες ἀπέθαναν ἐκ τοιαύτης ἀῤῥωστίας;

Παρὰ συγγραφέως εἰς τὸ φιλοτιμότατον ἔθνος τῶν Γάλλων ἀνήκοντος οὐδέποτε περιεμένομεν κατ' Ἀλεξάνδρου κατηγορίαν, ὅτι φιλοτιμούμενος ἐπεθύμει νὰ εὐδοκιμῇ παρ' Ἀθηναίοις καὶ τοῖς λοιποῖς Ἕλλησιν.

Ἐλπίζομεν ὅτι ἐν δευτέρᾳ ἐκδόσει τοῦ ἀξιολόγου συγγράμματός του θέλει δειχθῆ δικαιότερος εἰς τὰς περὶ Ἀλεξάνδρου κρίσεις του, καὶ ἔστω βέβαιος ὅτι τοιαύτη δικαία παλινῳδία οὐδαμῶς θέλει βλάψει τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἀνδρός, ἐνθυμουμένου ὅτι Θεοῦ μὲν τὸ ἀναμάρτητον, λογίου δὲ ἀνδρὸς τὸ ἐπανορθοῦν ἑαυτὸν, ὅτε σύνοιδεν ὅτι ἥμαρτεν.

Τοῦτο θέλει καταστήσει τὸν συγγραφέα ὁμόφρονα καὶ πρὸς τὸν Μέγαν Ναπολέοντα, ἐπαινέτην ὄντα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, διά τε τὰς ἄλλας μάχας, μάλιστα δὲ διὰ τὴν ἐν Γρανικῷ, ὅτε εἶχε μόλις τὸ τρίτον τοῦ ἐν ταῖς Ἰνδίαις στρατοῦ.

Ἰδοὺ ἔχεις μετὰ ἐπεισοδίων τὸν Ἀλέξανδρον, ὡς ἐγὼ τὸν φαντάζομαι, οὔτε ὅμως ὡς ἐγὼ ἠβουλόμην, οὔτε ὡς ἠδυνάμην νὰ τὸν παραστήσω, τὸ ὁποῖον ἐγίνετο, πιθανῶς, εἰ καὶ σὺ πρὸ πολλοῦ ἀνήγγειλλές μοι τὴν περὶ τούτου ἐπιθυμίαν σου, καὶ ὁ τυπογράφος ἔδιδε καιρὸν εἰς ἀναθεώρησιν, καὶ ἐγὼ ἐν κρείττονι εὑρισκόμην καταστάσει ὑγείας ἐμαυτοῦ τε καὶ τῶν περὶ ἐμέ.

Καὶ πλείονα δὲ ἢ ὅτι ἀρχόμενος ὑπεσχέθην, καὶ πλείονα ἴσως τοῦ δέοντος εἰπών, παρέλιπον ὅμως καὶ ἄλλα πάμπολλα, τινὰ τῶν ὁποίων δὲν λέγονται, οὔτε γράφονται. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἀῤῥήτων καὶ ἀγράφων τούτων, ὅταν ῥητὰ καὶ ἔγγραφα γένωνται, περὶ δὲ τῶν νῦν ῥηθέντων καὶ γραφέντων, ὁποῖά τινά εἰσιν, *ἐμὸν μὲν τὸ εἰπεῖν καὶ γράψαι ἦν, ἄλλων δὲ τὸ κρῖναι.*

Ἐπειδὴ δὲ δυσκόλως ἀποχωρίζομαι τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὡς οἱ ἐρωτόληπτοι τοῦ ἐρωμένου προσώπου, διὰ τοῦτο δι' αὐτοῦ θέλω νὰ τελειώσω, ὡς καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἤρχισα, τὸν λόγον. Λέγω σοι

λοιπὸν ἐν τέλει ὅτι, ὡς ἐκ τοῦ Ναπολέοντος ἐπανέρχομαι τῇ φαντασίᾳ εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, οὕτως ἐκ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὸν ὁμηρικὸν Ἀχιλλέα· καὶ ὡς ὁ Ὅμηρος ἐχαρακτήρισε τὸν ἀνδρεῖον ἥρωα τῆς ἐποποιΐας του γενναῖον, φιλότιμον, φιλόφιλον καὶ φιλόθρησκον, οὕτω καὶ ὁ μέγας διδάσκαλος Ἀριστοτέλης ἐμόρφωσε τὸν ἥρωα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, τὸν μέγαν αὐτοῦ μαθητήν. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀλέξανδρος ὑπερηγάπα τὸν Ὅμηρον, διότι ἐν τῇ αὐτοῦ ἀναγνώσει εὕρισκε τὸ ἑαυτοῦ πρότυπον.

Ἀντὶ δὲ τῶν ὑπὸ Θιέρσου λεγομένων, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐξηπατήθησαν ὑπὸ τῆς ἡρωϊκῆς χάριτος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐγὼ ἐλπίζω ὅτι καὶ οἱ τυχὸν ἐξαπατηθέντες πως περὶ τούτου, τὴν ἀλήθειαν γνωρίσαντες, θέλουσιν ἐπανέλθει εἰς ὀρθοτέραν περὶ αὐτοῦ κρίσιν. Ὡς νεώτεραι καὶ ἀκριβέστεραι παρατηρήσεις ἀπέδειξαν τὸν Ἡρόδοτον ἀληθεύοντα εἰς πράγματα, περὶ ὧν κατηγορεῖτο πρότερον ψευδολογίας, οὕτως ἀπαθέστεραι κρίσεις θέλουσι δικαιώσει ἐν πολλοῖς τὸν Ἀλέξανδρον.

Ἐπανερχόμενοι δὲ διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὸν Ἀχιλλέα καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸν Ὅμηρον, ἐλπίζομεν ὅτι καὶ οἱ ὁμηρισταί, πικραιτήσαντες τὴν περὶ *πολυμήρου* γνώμην, ἥτις, ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Γερμανίας, ἀπανταχοῦ εὗρηκε κεκλεισμένην εἴσοδον, θέλουσιν ἐπανέλθει εἰς τὸν ἕνα καὶ καλὸν Ὅμηρον. Φέλτων ὁ σοφὸς Ἀμερικανὸς ἑλληνιστής, ὁ πρό τινος ἀποβιώσας, ἔν τινι σημειώσει εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ἀμερικῇ μετατυπωθὲν σύγγραμμα, Diary in Turkish and Grecs Watters, by the right honorable the earl of Carlisle, ἐκφέρει τὴν ἑξῆς γνώμην.

«Ἡ ὑπὸ τοῦ λώρδου Καρλίλου (Καρλάϊλ) ὡραία τῶν σκηνῶν καὶ ἀντικειμένων περιγραφὴ εἶναι τὸ καλλιώτερον ὑπόμνημα εἰς τὴν Ἰλιάδα. Τολμῶ εἰπεῖν ὅτι οὐδεὶς ἀπροκατάληπτος λόγιος δύναται νὰ ἀναγνώσῃ τὴν Ἰλιάδα ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Τροίας, ὁρῶν καὶ ἀκούων τὴν μακρὰν ἔκτασιν τῆς ἠχηέσσης παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ ὄπισθεν ἔχων τὰ ὀγκώδη ὄρη, καὶ νὰ μὴ αὐξήσῃ τὸν διὰ τὰς ἀθανάτους αὐτῆς καλλονὰς θαυμασμόν του. Ἀμφιβολίαι δὲ, τὰς ὁποίας ἡ σκεπτικὴ κριτικὴ τῶν

Γερμανῶν, ἀπὸ τοῦ Οὐολφίου καὶ ἔπειτα, ὡς πρὸς τὴν ἀτομικὴν προσωπικότητα τοῦ Ὁμήρου ἐγέννησεν ἴσως εἰς τὸν νοῦν του, διὰ παντὸς θέλουσι διασκεδασθῆ. Μιᾶς ὥρας σπουδὴ ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ἀξίζει ἐτῶν σπουδὴν ἐν κεκλεισμένῳ ἀέρι καὶ ταβακοκαπνίστῳ καθηγητοῦ βιβλιοθήκη. »

Ἀσπαζόμενοι δὲ καὶ τὰς προρρήσεις τῆς Κλειοῦς, ἐλπίζομεν ὅτι δὲν θέλει εἶναι διάφορον τὸ πρᾶγμα περὶ προφορᾶς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐνθυμούμενοι οἱ σφόδρα διφθογγοδιαλυταὶ καὶ ἀντιτονισταὶ ὅτι καὶ οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἔκαμναν παραχήσεις διὰ τῶν *ἔχει* καὶ *γαίχι*, ὅτι καὶ οἱ Λατῖνοι δὲν λέγουσι *κούριε ἐλεέσον*, ἀλλὰ *κύριε ἐλέησον*, θέλουσι πεισθῆ ὅτι ἡμεῖς, παραχωροῦντες τὰ ἐπὶ Κέκροπος, Δευκαλίωνος, κλ. ἔχομεν προφορὰν ἐπὶ δισχιλίων ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα ἱστορικῆς ἀληθείας στηριζομένην, προσέτι δὲ καὶ ἐπ' ἀνατολῶν μέχρι δυσμῶν, ὅπου ὑπάρχουσιν Ἕλληνες, ὁμοιότητα, ἐν ᾧ αὐτοὶ χθὲς καὶ πρώην ὑπὸ τῆς παιδιᾶς τοῦ Ἐράσμου ἀπατηθέντες, οὔτε τὸ *τεὸς, θεὸς* καὶ *δέος*, καὶ καθημέραν ἀκούοντές τα, δύνανται νὰ διακρίνωσιν, οὔτε πρὸς ἀλλήλους συμφωνοῦσιν, ἄλλως ἄλλων τὸ αὐτὸ προφερόντων, *Εὔφροσυνὲ*, *Ἀϊφρόσυνε*, *Γιουφρόσυνε*, κλ. Ἐνθυμούμενοι δὲ οὗτοι προσέτι ὅτι καὶ ἐν τῇ προφορᾷ, ὡς καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ περιστάσει, τὰ λεπτότερα μέρη ἀφανίζονται, σωζομένων τῶν παχυτέρων στοιχείων, θέλουσι πεισθῆ, πιθανῶν, ὅτι τὸ *ἄνθρωπος* = ἄνθροοπος, τὸ *σέλινον* = σέλιινον, τὸ *βούτυρον* = βούτυϊρον δυνατὸν νὰ καταντήσωσιν, ἄνθρωπος = ἄνθροπος, σέλινον, βούτυρον, ἀλλὰ τὸ *ἀνθρῶπος* ἢ ἀντρῶπος νὰ γένῃ ἄνθρωπος τὸ *σελῖνον* σέλινον, τὸ *βουτῦρον* βούτυρον, φαίνεται ἡμῖν, τολμητέον εἰπεῖν, ἀδύνατον.

Ἐὰν δὲ καὶ ἡμεῖς ὁμολογήσωμεν ὅτι ἔστιν ὅπου καὶ ἔστιν ὅτε τὸ *η* προὐφέρετο, ὡς ἔγγιστα, οἷον *ε*, καθὼς καὶ τὴν σήμερον ἔν τισιν, οἷον *θελέση, ἔρθε, νὰ χωρέση, ἐμεῖς τὸ ἡμεῖς, κερὶ* τὸ κηρίον, κλ, πεποίθαμεν ὅτι οὐδὲ οὗτοι θέλουσι προφέρει πλέον *σελῖνον* τὸ *σέλινον*, οὔτε τὸ *βούτυρον βουτῦρον*, οὔτε τὸ *Παραγία* Σπηλαιώτισσα *Παράγια Σπελαϊωτίσσα*, ὡς ἤθελεν ὁ μακαρίτης Μύλλερος, ἀλλ' οὐδὲ τὸ *αἱ αἰτίαι αὐταὶ* θέ-

λουσι προφέρει *ἄϊ ἄϊτιάϊ ἄουτάϊ*, οὔτε τὸ *οἶοι οἱ νἱοἱ, τοῖοι οἱ νἱωνοὶ* θέλουσιν ἐκφωνεῖ *ὄϊϊόϊ ὅϊ οὐϊόϊ, τόϊ ὅϊ οὐϊονόϊ*, τὸ ὁποῖον εἶναι μᾶλλον ἀλβανικὸν μυρολόγιον ἢ ἑλληνικῆς γλώσσης προφορὰ, καὶ χειρότερον τῆς ὑπὸ Κνιγτίου δεγαμματισθέντων πάνυ εὐφυῶς ὑπὸ Οὐολφίου πάλαι ποτὲ χλευασθέντων. Ἄλλοτε, εἰ μὲν οὐχὶ πλείονα, κρεῖττον τοὐλάχιστον, σὺ δὲ ἐν τούτοις ὑγίαινε καὶ εὐτύχει.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ ἡ μαΐου 1865.

Κ. ΑΣΩΠΙΟΣ.

ΠΑΡΑΛΕΙΦΘΕΝΤΑ.

Ἐν σελίδι δ', στίχῳ 30, μετὰ τὸ ἐμπνεύστου προσθετέον· *ἤτοι ἐρθουσιώδους.*

Ἐν σελίδι ιϐ', στίχῳ 22, μετὰ τὴν λέξιν Ῥηγίου.

Ἐκτὸς δὲ τούτων καὶ ἄλλον λόγον ἐπιφέρει ὁ συγγραφεὺς, ὃς καὶ μόνος αὐτὸς εἶναι ἱκανὸς πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων· ὅτι δηλ. ὁ Ἀννίϐας, μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην, εὑρέθη ὡς ἔγγιστα ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἐν ᾗ ὁ Πύῤῥος μετὰ τὴν ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Ἰταλίας. Ὁ δὲ Ἀππιανὸς εἰς ὃν παραπέμπει λέγει τάδε· « Θεώμενος δὲ τῶν φίλων τοὺς ἀρίστους ἀνηρημένους, ὤμωξε, καὶ δακρύσας εἶπεν *οὐ χρήζω ἑτέρας τοιᾶσδε νίκης,* ὃ καὶ Πύῤῥον φασὶν εἰπεῖν πρὸ αὐτοῦ, τὸν Ἠπείρου βασιλέα, Ῥωμαίων κἀκεῖνον κρατοῦντα ἐν Ἰταλίᾳ σὺν ὁμοίᾳ ζημίᾳ ». (Ἀννιϐ. κϛ').

Ὁ δὲ Μόμσενος, ἐν τῇ *Ῥωμαϊκῇ Ἱστορίᾳ*, περὶ τούτου ὁμιλῶν, ἐξηγεῖται ὡς ἑξῆς· « Ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ὁ Ἀννίϐας μετέϐη εἰς Καμπανίαν. Οὗτος ἐγνώριζε τὴν Ῥώμην κάλλιον παρὰ τοὺς ἀφελεῖς ἐκείνους τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων χρόνων, τοὺς φρονήσαντας ὅτι, στρατεύσας κατὰ τῆς πολεμίας πρωτευούσης, διὰ μιᾶς ἤθελε περάνει τὸν πόλεμον. Διὰ τῆς σημερινῆς πολεμικῆς ὁ πόλεμος κρίνεται ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης, τὸ πάλαι ὅμως, ὅτε ἡ ἐπιθετικὴ τειχομαχία δὲν ἦτον τοσοῦτον ἀνεπτυγμένη, ὅσον τὸ ἀμυντικὸν σύστημα, ἀπειράκις ἡ ἐν τῷ πεδίῳ εὐτυχία συνετρίϐετο εἰς τὰ τείχη τῶν πρωτευουσῶν. Ἡ βουλὴ καὶ ὁ λαὸς τῆς Καρχηδόνος παραπολὺ μακρὰν ἀπεῖχον τοῦ παραϐληθῆναι πρὸς τὴν γερουσίαν καὶ τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων. Ὁ κίνδυνος τῆς Καρχηδόνος, μετὰ τὴν πρώτην τοῦ Ῥηγούλου στρατείαν, ἦτον ἀσυγκρίτως δεινότερος παρὰ τὸν τῆς Ῥώμης μετὰ τὴν ἐν Κάνναις ἦτταν. Καὶ ὅμως

ἡ Καρχηδὼν τότε ἀντέστη καὶ κατὰ κράτος ἐνίκησεν. Ἐν τίνι δὲ λόγῳ ἠδύνατό τις φαντασθῆναι ὅτι ἡ Ῥώμη τὰ νῦν ἤθελε παραδώσει τῷ νικητῇ τὰς κλεῖδας, ἢ καὶ μόνον ὅτι ἤθελε δεχθῇ εἰρήνην ἐπιεικῆ;

Ἀντὶ λοιπὸν ἐπὶ τοιαύταις κεναῖς ἐπιδείξεσι νὰ διακινδυνεύσῃ ἐπιτυχίας δυνατὰς καὶ σπουδαίας, ἢ νὰ χρονοτριβῇ πολιορκῶν δισχιλίους Ῥωμαίους πρόσφυγας εἰς τὰ τείχη τοῦ Κανυσίου, ὁ Ἀννίβας ἀμέσως ἐπορεύθη εἰς Καπύην, πρὶν ἔτι δυνηθῶσιν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ἐμβάλωσι φρουρὰν, καὶ διὰ τῆς αὐτοῦ προσελάσεως ἀνέπεισε τὴν δευτέραν πόλιν τῆς Ἰταλίας, μετὰ μακρὸν δισταγμὸν, νὰ ἀσπασθῇ τὰ ἑαυτοῦ. Ἐκ τῆς Καπύης ἤλπιζε νὰ κυριεύσῃ τινὰ τῶν ἐν Καμπανίᾳ λιμένων, ἵνα ἐν αὐτῷ ἀθροίσῃ περὶ ἑαυτὸν τὰς ἐπικουρίας, τὰς ὁποίας αἱ λαμπραὶ αὐτοῦ νῖκαι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ πατρίδι ἀντιπολιτεύσεως ἐξεβιάσαντο.

. . . . . .

. . . . . .

Αἱ νῖκαι δὲν ἀπήμβλυναν τὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ Ἀννίβα. Ἀείποτε σαφέστερον ἐγίνετο ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οὐδέποτε ἤρχετο εἰς τὸ τέλος. Αἱ ταχύποροι ἐκεῖναι στρατεῖαι, ἡ τερατώδης σχεδὸν ἐκείνη ἔνθεν κἀκεῖσε διάῤῥῆψις τοῦ πολέμου, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ Ἀννίβας κυρίως ἐχρεώστει τὰς ἐπιτυχίας του, παρῆλθον ἤδη. Ὁ ἐχθρὸς σωφρονισθεὶς καθίστανε σχεδὸν ἀδυνάτους περαιτέρω ἐπιχειρήσεις, διὰ τῆς ἀπαραιτήτου ὑπερασπίσεως τῶν κυριευθέντων μερῶν. Ἐπίθεσιν οὐδὲ κατὰ νοῦν νὰ βάλῃ πλέον ἠδύνατο, ἡ ἄμυνα, δύσκολος γενομένη, κατ' ἔτος ἐκινδύνευε νὰ γένῃ ἔτι δυσκολωτέρα. Δὲν ἠδύνατο νὰ ἀρνηθῇ αὐτὸς ἑαυτῷ ὅτι τὸ ἄλλο ἥμισυ τῆς μεγάλης ἐργολαβίας του (ἡ γερμανικὴ λέξις τοῦ συγγραφέως Tagwerk ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸ παρ' ἡμῖν ἡμεροκάματον), τὴν καθυπόταξιν τῶν Λατίνων καὶ τὴν κυρίευσιν τῆς Ῥώμης, μόνον διὰ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ καὶ τῶν ἰταλικῶν συμμάχων δὲν ἠδύνατο νὰ περάνῃ. Ἡ τελείωσις ἐκρέματο ἐκ τῆς βουλῆς τῆς Καρχηδόνος, ἐκ τοῦ ἐν Καθαγένῃ στρατηγείου καὶ ἐκ τῶν αὐλῶν τῆς Πέλλης καὶ τῶν Συρακου-

σῶν. Εἰ νῦν ἐν Ἀφρικῇ, Ἱσπανίᾳ, Σικελίᾳ, Μακεδονίᾳ, ἅπασαι συνάμα αἱ δυνάμεις ἰσχυρίζοντο κατὰ τοῦ κοινοῦ πολεμίου· εἰ ἡ Κάτω Ἰταλία, ἔνθα ὁ μέγας σύλλογος, ἦσαν ὑπὲρ τῶν στρατῶν καὶ στόλων τῆς Δύσεως, Μεσημβρίας καὶ Ἀνατολῆς, τότε ἤλπιζε νὰ φέρῃ εἰς πέρας ὅ τι ἡ πρωτοπορεία ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁδηγίαν τοσοῦτον λαμπρῶς ἤρχισεν.

Ἐν σελίδι ιδ', στίχῳ 8, μετὰ τὴν λέξιν δυστυχήματα.

Οὔτε τῆς ἐμῆς σφαίρας, οὔτε τῆς ἐμῆς προθέσεως εἶναι νὰ ἐρευνήσω τὰ περὶ περιόδου καὶ τελειότητος τῆς στρατιωτικῆς τέχνης. Μόνον ἐκ τῶν περὶ Ἀλεξάνδρου λεγομένων λαβὼν ἀφορμὴν, ἐζήτησα περὶ τοῦ μεγάλου πολέμου, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω τὸ ζητούμενον· διότι ἄλλοτε μὲν τίθεται εἰς τὴν ἐλευθέραν τῶν μαχομένων κίνησιν, ἄλλοτε εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πεζικοῦ, ἄλλοτε εἰς τὴν κατὰ τόπους προσήκουσαν θέσιν τῶν διαφόρων ὅπλων, ἄλλοτε εἰς τὴν ἐπιτηδείαν χρῆσιν τοῦ στρατηγοῦ, καὶ ἄλλοτε πάλιν ἀλλαχοῦ. Ἀλλὰ παρὰ νὰ κατηγορήσω τὸν συγγραφέα, ὅς τις ἐξηκρίβωσε βέβαια πάντα τὰ εἰς τὸ θέμα τοῦτο ἀναφερόμενα, προτιμῶ νὰ καταδικάσω ἐμαυτὸν δι' ἀπειρίαν καὶ ἄγνοιαν, οὐ δυνάμενον παρακολουθῆσαι τὸν συγγραφέα εἰς τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας τοῦ πολέμου φάσεις καὶ πλεκτάνας.

Ἡ ὁμολογία δὲ αὕτη ἀπαλλάττει με καὶ ἄλλων δυσκολιῶν· εἰ, ὡς διδάσκαλος, π. χ. ἠρωτώμην τί ἐλλείπει εἰς τὴν δεῖνα ἢ δεῖνα συμπλοκὴν, ἵνα καταταχθῇ εἰς τὰς μάχας τοῦ μεγάλου πολέμου, δὲν ἠδυνάμην ἀπολύτως νὰ ἀπαντήσω. Ὡσαύτως εἰ ἠρωτώμην, ὁ Κλέαρχος ἐξ Ἰωνίας εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας μετὰ Κύρου στρατεύσας, καὶ μετὰ ὀλίγων Ἑλλήνων νικήσας τὸν πολυάριθμον τοῦ Ἀρταξέρξου στρατὸν, μέγαν ἢ μικρὸν πόλεμον ἐπολέμει; Ὁ Κίμων, ὁ Ἀγησίλαος, ὁ Ἐπαμινώνδας, ἦσαν ἐκ τῶν μικροπολεμούντων ἢ ἐκ τῶν μεγαλοπολεμούντων; Ὁ Αἰμίλιος Παῦλος, ὁ Σκιπίων, ὁ Λεύκουλλος, ὁ Σύλλας, ὁ Πομπήϊος, οἱ καταπολεμήσαντες τὸν Μιθριδάτην ἐμικροπολέμουν ἢ ἐμεγαλοπολέμουν; Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα, καὶ δι' αὐτῆς τὴν Εὐρώπην, ἡ ἐν Πλαταιαῖς ἐπεσφράγισε τὴν

σωτηρίαν ταύτην· πρέπει αὖται νὰ τεθῶσιν εἰς τὰς τῶν μεγάλων πολέμων ἢ εἰς τὰς τῶν μικρῶν, διότι δὲν εἶχον τὰ παρὰ Θιέρσου ὁριζόμενα προσόντα; Πιθανὸν δὲ καὶ ἄλλο ἤθελον ἐρωτηθῆ ἐρώτημα. Ὁ μικρὸν πόλεμον πολεμῶν Σκιπίων ὁ νεώτερος ἐνίκησεν ἐν Ζάμῃ τὸν μεγαλοπολεμοῦντα Ἀννίβαν· ἐν Οὐατερλῷ, ἐν τῇ ἀληθινῇ ταύτῃ γιγαντομαχίᾳ, ὁ εἰς τὸν κολοφῶνα ἀναβιβάσας τὸν μεγαλοπόλεμον Ναπολέων ἐνικήθη ὑπὸ Βελλιγκτῶνος καὶ Βλυχέρου. Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Βλύχερον Πρῶσσοι, εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Ναπολέοντος σπουδάσαντες, ἀπέδοσαν αὐτῷ καλὰ τὰ διδασκάλια, ὡς οἱ Θηβαῖοι τοῖς Λακεδαιμονίοις, ὁ Βελλιγκτὼν ὅμως, οὐδέποτε εἰς τὴν σχολὴν αὐτοῦ σπουδάσας, διότι οὐδέποτε πρὸς αὐτὸν πρότερον ἠγωνίσθη, ἐφύλαττεν ἔτι τὰ τῆς παλαιᾶς σχολῆς τοῦ Μαλβορούκη καὶ Κουκούλλη, οἵτινες οὐχὶ βεβαίως τὸν μέγαν πόλεμον ἐπολέμουν.

Ἐπὶ ὑποθέσει οὖν ὅτι ἠρωτώμην εἰ κάλλιον μικροπολεμοῦντες καὶ νικηταὶ ἢ μεγαλοπολεμοῦντες καὶ ἡττημένοι, ὁμολογῶ ὅτι ἠγνόουν τί ἔπρεπε νὰ ἀποκριθῶ· διότι τοῦτο ὁμοιάζει, τρόπον τινά, ὡς ἂν ἠρωτώμην εἰ κάλλιον, ἄῤῥωστος ὤν, ἤθελα νὰ σωθῶ ὑπὸ ἰατροῦ ἀνεπιστήμονος, ἢ νὰ ἀποθάνω ὑπὸ ἐπιστήμην ἐπαγγελλομένου· καὶ εἰς τοῦτο δὲ ἤθελα ἀπορήσει τί νὰ ἀπαντήσω· διότι, εἰ ἐβεβαίουν τὸ δεύτερον, ἤθελα κατηγορηθῆ ὑπὸ τῶν πολλῶν ὡς ἀνόητος, εἰ δὲ τὸ πρῶτον, ἤθελα καταφρονηθῆ ὑπὸ τῶν σοφῶν ὡς φιλόζωος καὶ χυδαῖος· διότι ἀνὴρ λόγιος καὶ καλῶς ἀνατεθραμμένος, ὀλίγον μάλιστα ἔχων ἔτι νὰ ζήσῃ, πρέπει ἐπιστημονικῶς νὰ τελευτᾷ. Οὐδέτερον δὲ τούτων θέλων, σιωπῶ, καὶ ταύτην τὴν ὑπεκφυγὴν φέρει μοι ἡ ἀνωτέρω ὁμολογία. Ἰδιωτικὰ, ὡς βλέπεις, τὰ ἐμὰ ἐρωτήματα, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς ὡμολόγησα τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀπειρίαν μου.

Πρέπει δὲ νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἐν τέλει εὕρηκά πως παρηγορίαν, διότι καὶ νεωτέρων στρατιωτικῶν συγγράμματα, τὰ ὁποῖα ἔτυχε νὰ ἴδω, δὲν περιέχουσι, φαίνεταί μοι, τὰς τοῦ Θιέρσου περὶ τοῦ μεγάλου πολέμου ἰδέας. Καὶ παρὰ τῷ προμνημονευθέντι δὲ Ῥοκκαγκούρτῃ καὶ παρὰ τῷ Βαρῶνι Ἰομίνῃ (Précis de l' Art de la Guerre) εὑρίσκω τὸν Ἀλέξανδρον ὑπερεπαι-

νούμενον' « Τὰ μέγιστα ἐφρόντισαν, λέγει ὁ πρῶτος, Φίλιππος τῆς Μακεδονίας καὶ Ἀλέξανδρος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἵνα παντοίαις ἀμοιβαῖς διασώζωσιν ἐν τοῖς αὐτῶν στρατιώταις τὴν εὐτολμίαν καὶ τὴν ἅμιλαν. » Θέτων δὲ ὁ αὐτὸς εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν, ὡς πρὸς τὴν τακτικὴν, τὸν Ἐπανώνδαν ἐν Λεύκτροις καὶ ἐν Μαντινείᾳ, τὸν Ἀλέξανδρον ἐν Ἀρβήλοις, τὸν Σκηπίωνα ἐν Ζάμῃ, τὸν Καίσαρα ἐν Φαρσάλῳ, οὐδαμῶς χαρακτηρίζει, ὡς ὁ Θιέρσης, μικροπολεμοῦντα τὸν Ἕλληνα καὶ μεγαλοπολεμοῦντα τὸν Ῥωμαῖον. Ὁ δὲ δεύτερος λέγει « Αἱ φροντίδες καὶ ἡ δεξιότης Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, ἵνα μορφώσωσι καὶ διδάξωσι τὰς ἑαυτῶν φάλαγγας, ἀνέδειξαν τὰ στίφη ταῦτα τόσον εὐκίνητα καὶ τόσον ἐπιτήδεια πρὸς ἐκτέλεσιν καὶ τῶν ταχυτάτων ἐλιγμῶν, καὶ κατέσησαν τοὺς Μακεδόνας ἱκανοὺς νὰ ὑποτάξωσι τὴν Περσίαν καὶ Ἰνδίαν τοῖς εὐαρίθμοις ἐκείνοις ἐκλεκτοῖς στρατιώταις. »

Ὁ Θιέρσης διὰ μακρῶν προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐν Οὐατερλῷ ἀτυχίαν, καὶ περὶ Ἀννίβα δὲ λέγει ὅτι ἡ ἀπαρχαιωθεῖσα ἤδη αὐτοῦ τύχη ἐνικήθη ὑπὸ γεννωμένης τύχης, τῆς τοῦ Σκιπίωνος. Ἐκ τούτων δὲ δῆλον καὶ ὁμολογούμενον ὅτι, ἐκτὸς ἄλλων, ἔχει καὶ ἡ τύχη τὸ ἴδιον μέρος εἰς τὰς νίκας καὶ ἥττας.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, τὸν μὲν Ἀλέξανδρον θαυμάζω καὶ μακαρίζω ὅτι, καίπερ οὔπω τὸν μέγαν πόλεμον γνωρίζων, εὐφυΐᾳ, τέχνῃ καὶ τύχῃ χρησάμενος ἐξεπλήρωσε συμπάσης τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐντολὴν, τῇ *Ἑλλάδι τὴν Ἀσίαν προσθεῖναι*, οὐχὶ δὲ καὶ τοὺς ἄλλους, ὁπόσοι, καίπερ εἰς τὸν κολοφῶνα τὸν μέγαν ἀναβάσαντες πόλεμον, εἴτε δι' ἀτεχνίαν, εἴτε δι' ἀτυχίαν, προσαπέβαλον καὶ ὅσα πρότερον εἶχαν, καὶ κακῶς ἀπηλλάγησαν.

Ἄλλοτε θέλει ἐκδοθῆ τὸ περὶ Ἀλεξάνδρου περίφημον *Λιβιακὸν Ζήτημα*, καὶ ἐν μεταφράσει ἡ ὑπὸ τοῦ Τορκουάτου Τάσσου *Ἀπάντησις τῆς Ῥώμης εἰς Πλούταρχον*, εἰς τοὺς δύο δηλ. αὐτοῦ Λόγους *περὶ τῆς Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ Ἀρετῆς*.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
007000044325